

1318682

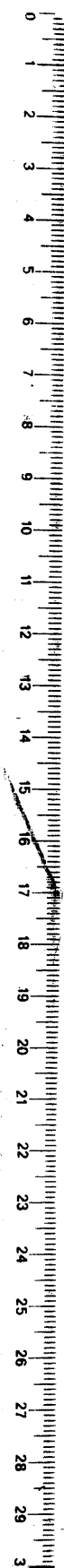
GASPARIS CONTARENI CARDINALIS OPERA.

Biblioteca Univers
CANADA
A
910
Tabla
47

PARISIIS.
Apud Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis in via Iacobæa.
1571
CVM PRIVILEGIO REGIS.

2 400 40 MADE IN SPAIN

1318682

GASPARIS CONTARENI CARDINALIS OPERA.

Bibliotheca Univers
CANADA
A
10
Folia
47

PARISIIS.
Apud Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis in via Iacobæa.
1571
CVM PRIVILEGIO REGIS.

ALEXANDRO FARNESIO
CARDINALI AMPLIS-
SIMO ALOISIVS CON-

TARENVS. . S. P. D.

N HOC volumine libri sunt eius, quem tu singulari quadam benevolentia persecutus es, qui tibi deditissimus fuit, quem Paulus III. Pontif. Max. auus tuus, sacri collegij honore decorauit, & ad maxima, grauissimâq; negotia sibi consiliarium, ac ministrum esse voluit, Gasparis Cötareni patru mei. Quos tibi gratissimos fore spero tū propter hominis memoriã, tum propter officium, quo ego, & omnes mei adducti sumus, vt eos tibi potissimū offerremus, cum hoc testimonio quamuis leui, nostram in te obseruantia, atque animi grati voluntatem ostendere vellemus. Ex hoc numero quidam iam antea impressi fuerant, non sua quidem voluntate, sed coacti, & in alienas manus nescio quo pacto delapsi: reliqui apud nos iacebant, vix audentes lucem aspicere, tanquam filij sic a patre instituti, vt verecundiam sibi colendam in primis arbitrentur. Qui tamen nobis hortantibus atque impellentibus, tui nominis amplitudine, tuãque auctoritate rectori atque confisi, tandem in publicum prodire vnã cum aliis non dubitauerunt. Omnes enim in vnum coëgimus, atque coniunximus, eum ordinem in iis collocandis adhibentes, quo ipsum ferè in scribendis vsurum esse sciebamus: consueuerat enim ille studia sua ei vitæ generi, in quo versabatur accõmo dare. Itaq; cū primùm philosophiæ operam dedisset, deinde ad Rempub. accessisset, postremò ad sacros ordines vocatus fuisset, in vnoquoque vitæ statu, quanquam legationibus, & aliis publicis muneribus pro sua, Christianãque Repub. obeundis semper ferè fuerit occupatus; ea scripsit, quæ tempori, & viuendi instituto conuenirent. Quocirca primo loco ea posuimus quæ ad philosophiam spectant, videlicet de Elementis, de Prima philosophia, de Anima immortalitate, nonnullãque alia. Secundo loco quæ ad res civiles pertinent, de Magistratibus inquam, & Repub. Venetorum. Postremo ea, in quibus de rebus sacris agit. hi sunt libri de Sacramentis, de Officio Episcopi, scholia in Epistolas D. Pauli, Summa conciliorũ magis illustrium, quem librum ad Pont. Max. auum tuum misit, aliãq; variorum argumentorũ opuscula. Hos igitur libros ad te mittimus, & quasi pupillos quosdam tuæ tutelæ tradimus. Tu pro tua benignitate eos libenter accipies, quamq; in tuis soles necessariis amplectendis ac fouendis, eandem in his protegendis atq; ornandis consuetudinem seruabis. Vale.

INDEX OPERVM
GASPARIS CONTARENI
 CARD. QVÆ HOC VOLV-
 MINE CONTINENTVR.

- De Elementis libri v. pag. 1.*
Primæ philosophiæ compendij libri VII. pag. 91.
De immortalitate animæ libri II. pag. 177.
Non dari quartam figuram syll. pag. 233.
De Homocentricis. pag. 238.
De Ratione anni. pag. 253.
De Magistratibus & Repub. Venetorum lib. v. pag. 259.
De Sacramentis Christianæ legis & Catholicæ Ecclesiæ lib. IIII. pag. 327.
De Officio Episcopi libri II. pag. 401.
Scholia in epistolas Diui Pauli pag. 433.
Catechismus. pag. 533.
Conciliorum magis illustrium summa. pag. 546.
Confutatio articulorum seu quæstionum Luth. pag. 564.
De potestate Pontificis. pag. 581.
De Iustificatione. pag. 588.
De libero arbitrio. pag. 597.
De predestinatione. pag. 604.
Explanatio in psalmum, Ad te leuani. pag. 623.

GASPARIS CONTARENI
 OPERVM CATALOGVS TVM EORVM,

QVÆ ANTEA IMPRESSA FVERE, TVM
 eorum, quæ nunc primum in lucem edita sunt, cum testimoniis
 Doctorum Theologicæ facultatis Parisiensis, quibus
 hæc à se probari & christiana veri-
 tate nihil discrepare,
 assueverant.

- LIBRI V.** de Elementis fuerunt impressi Parisiis per Nicolaum Diuitem. 1548.
 Item per Andream Vuchelum. 1564.
Libri VII. primæ philosophiæ compendij, fuerunt impressi Parisiis ex typographia Gulielmi Nigri. 1556.
Liber primus de immortalitate animæ fuit impressus Venetiis apud hæredes Octauiani Scoti. 1525.
De libro secundo. Ego Simon Vigoreus doctor Theologus canonicus Ecclesiæ Parisiensis attestor me in posteriore Apologia illustrissimi domini cardinalis Contareni, quam scripsit de immortalitate animæ, nihil offendisse, quod meo iudicio christianæ fidei aduersetur, in cuius rei fidem syngrapha hac attestationem meam confirmaui. 1570. 14. Octobris.
 S. VIGOR.
De quarta figura, de Homocentricis. Ego subscriptus certifico me supra scripta fatis diligenter perlegisse, in quibus nihil puto alienum esse à vera, & catholica religione, quod hæc ad Astrologiã, & Dialecticã spectet, in cuius rei fidem hæc propria magni signaui. anno domini. 1570. die 2. Nouëb.
 DE MOCHARES.
De ratione anni Epistolæ fuerunt impressæ Lugduni apud hæredes Sebastiani Grippij. 1561.
Libri v. de Magistratibus, & Repub. Venetorum fuerunt impressi Parisiis apud Michaëlem Vascofanum. 1543.
 Item Basileæ apud Forbenium, & Episcopium. 1547.
 Item Venetiis apud Baldum Sabinum. 1551.
 Fuerunt impressi Florentiæ
 apud Laurëtium Turrentinum. 1553. { Libri IIII. de Sacramentis christianæ legis, & catholicæ Ecclesiæ.
 Catechismus siue christiana instructio.
 De potestate Pontificis.
 Conciliorum magis illustrium summa.
Nos subscripti Doctores regêtes Theologicæ facultatis Parisiensis ingenue, sanctéque testamur prælecta accurate, & diligenter à nobis esse ea quæ sequuntur reuerendissimi & illustrissimi Cardinalis Gasparis Contareni cõmentaria, & opuscula; nimirum comment. in D. Pauli epistolas ad Ro-

manos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Philippenfes, collossenfes, Theſſalonicenſes, Timotheum, Titum, Hebræos. nec non in epiſtolam D. Iacobi. Item epiſtolam de iuſtificatione; cõfutationem articuloꝝ ſeu quæſtionum Lutheri, commentarium in pſalmum, ad te leuauĩ oculos meos. Tractatum de officio Epifcopi. Epiſtolam de libero arbitrio. quibus in omnibus nihil comperire licuit, quod ſit catholica Eccleſiæ, aut ſacroſanctis patrum ſanctio- nibus diſſonum, quodque poſſit pium quemquam, & chriſtianum lectorem offendere, in cuius rei teſtimonium ſyngrapham noſtram hic duximus appo- nendam. Kalend. decembr. anno ſalutis reſtitutæ M. D. LXX.

HVGONIS.

AYMONIS.

Nos ſubſcripti Doctores regentes Theologica facultatis Pariſienſis inge- nue, ſanctèque teſtamur, prælecta accurate, & diligenter à nobis eſſe ea quæ ſequuntur reuerendiſſimi & illuſtriſſimi cardinalis Gaſparis Contareni com- mentaria, & opuscula, nimirum commētaria in D. Pauli epiſtolas ad Roma- nos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Philippenſes, Coloffenſes, Theſſalonicen- ſes, Timotheum, Titum, Hebræos, nec non in epiſtolam D. Iacobi. Item epi- ſtolam de iuſtificatione, cõfutationem articuloꝝ ſeu quæſtionum Lutheri, commentarium in pſalmum ad te leuauĩ oculos meos, &c. Tractatum de officio Epifcopi, epiſtolam de libero arbitrio, & epiſtolam de prædeſtinatione, quibus in omnibus nihil comperire licuit, quod ſit catholice Eccleſiæ, aut ſacroſanctis patrum ſanctio- nibus diſſonum, quodque poſſit pium quem- quam, & chriſtianum lectorem offendere, in cuius rei teſtimonium ſyngra- pha noſtra hic duximus apponenda, anno ſalutis reſtitutæ 1571. tertio Idus Februarij.

DAH Y.

HVGONIS.

PRIVILEGII SVMM A.

AROLI IX. Galliarum Regis ſingulari privilegio cautum eſt, ne quũ opera Gaſparis Contareni Cardinalis, partim olim ſeorſum impreſſa, partim nunc primum prælo data, & multis ab authore locis aucta & caſtigatiora facta, ante decennium à die primæ edi- tionis numerandum, præter Sebaſtianum Niuellium, imprimat, nẽue alibi impreſſa diuendat. ſecus qui faxit, penis ex ſanctione privilegij, quam litera vbe- riores ab eius maiestate Lutetiæ 16. Martij anno domini 1571. impetrata continent, multabitur.

GASPARIS CONTARENI

VITA

A IOANNE GASA CONSCRIPTA.

M permultum inter laudationem atque historiam, interesse oportere facile intelligere; propterea quod illa virtutis modo preconium quarit; hæc veritatis in utranque partem testimonium continet, sepe mihi de Gasparis Contareni vita cogitanti in mentem veniebat, vereri, ne, si eam literis madaſsem, laudare me hominem magis, quam, qui eius vita cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarentur. qui cum commemoratum à me de illo nihil viderent, quod esset à laude seiunctum, quæ reprehensionem habitura fuissent, dedita opera à me prætermiſſa esse existimarent.

Sed cum laudatoris sit, de cuius laude dicit, eius bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adſingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio præterire: in altero facile præſtare poſſum, ut hic meus commentarius plurimum à laudatione diſſentiat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est, in altero, ut de eius vituperatione indicem nihil, non nos, sed res ipsa laudationi perſimilem narrationem nostram efficiet. Quod si qui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant, quam quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant; aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant, ij sic cogitare debebunt; dici hæc à nobis de eo, qui iam non sit; quique cum sua civitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, ceterarumque nationum clarissimis quibusque hominibus notus, benèque cognitus fuerit: quorum cum magna pars sit superstes, nulla nobis causa est, cur de mortuo mentientes, tot vivorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis impudentiæque nostræ testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus favere potius quam obrectare omnes debebunt. mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri forte maluiſſem, cum laude dicendum. Venetorum civitas optime morata, optimeque constituta est, id ex eo intelligere licet, quod una temperatione, unius legibus, sine ulla seditione, sine ullo intestino malo, annos eorum Respublica amplius mille manet, quodque à parvis initiis profecta ad eam opulentiã, atque ad id imperium, quod videmus, pervenit: complures urbes, easque claras atque florentes socias veltigalesque habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis magnisque insulis, transmarinisque provinciis dominatur: classem instructã paratãque habet, quantã nullus Rex, nullæ nationes valeant comparare. ea civitas una omnium, de

quibus memoriæ proditū sit, libertatis, æquabilitatisque maximè amans, maximèque retinens est: quippe quæ durissimis quondā Italiæ temporibus seruitutem fugiens, è continenti sese in undas æstusq; cõiecerit, fortunisque omnibus relictis, vnam modò secum extulerit libertatē, atq; in ea tuenda tot seculorum spatium versata, studiū voluntatēque vsu etiam atque exercitatione corroborauit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentiū inuenias; libertatem ipsam purā atque incorruptā, ab omniq; metu vacuam, vtrinā aspiciere in aliis ciuitatibus, vti quondā fuerat, deorum nobis beneficio aliquando liceat, illud salutare institutū mordicus à Venetis retentū est, vt Reipub. attingendā, præterquā iis, qui initio in ciuitatem cõuenerunt, quiq; Germani, Veneti & tanquā ab origine sunt, potestatem præterea facerēt nemini, nisi si quādo deliberata re, bene de Reipub. meritis, eius vrbis inquilinis, alijsue quibusdā, id ius nominatim ad hodiernū diem cõcessum est. Ex eo igitur priscorū genere ciuiū Aloisius Cõtarenus fuit, cū prudens paterfamilias & locuples, tum præstans Senator & nobilis: atq; is Polyxenam Malipetriā in matrimonio habuit, fæminā primariā. Ea, cum aliquot iam peperisset pueros, neq; ij diutius viuerent, ad amicas æqualesq; dicitur rursum pregnans retulisse, à quibus, vt sunt pleræq; mulieres religiose, admonita esse dicitur, vti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur vnū ex iis nominibus, quibus vocati ij Reges sunt, qui ad Christū Deum nostrū paruulū ac lactātem venerunt: fore enim vt vitalis esset. Cum salua igitur paucis post mensibus peperisset, puerū nominari Gasparem iussit, qui primus eius familiæ hoc nomine appellatus est. Is vbi adoleuit, magna in eo ingenij indoles erat, magna ad literarū studia propensio: itaque facilè Aloisius pater consiliū, quod de puero ceperat, mutauit, mercaturis enim illū faciendis, rei q; augendæ, (quippe cui multæ atque ample multis in locis res rationēq; cū multis essent cõtractæ) filiū scilicet natū maximū Venetiis destinauerat: est enim ferè in liberis ciuitatibus, mercaturis rem querere, nobilitati quoque nō modò non turpe, sed si bono modo fiat, etiā honestū. Verum vbi pueri ingenij naturamq; maius quiddā spectare atque polliceri intellectū est, consilium illud de mercatura funditus pater abiecit, neq; vlla in re filij voluntati ac studio defuit. Is, vbi quod satis esset, operæ Antonio Iustiniano, Laurentioq; Bragadeno Venetiis visus est de disse: (nā ij publicè à ciuitate cõstituti erant, qui iuentutem in dialecticis, atq; in philosophia erudirent) Pataviū profectus, Petro Põponatio Mātuanus, magno nobiliq; philosopho in disciplinā sese tradidit. Erat in adolescēte naturæ vis peracris illa quidē, & vt mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio quo modo magnitudine & firmitate, potius præstans & quod maximè rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum, & tanquam philosophū inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimū, huc accedebat animi ac vitæ vitæq; totius constantia quædā, vt, quam semel instituisset rationē, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re Venerea illum omnino vsū esse nunquam, defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ætate dederat, eoque pasta atque alta, nihil præterea concupierat. Itaque celeriter affectus est, vt æqualium magister, grandiorum natu magistrorumque tanquam æqualis, & compar haberetur. Certum temporis spatium, horarum sanè haud amplius trium, meditationi & bibliotheca attributum, & tanquam sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec vnquam quicquam detraheret, nec ferè adderet, qui reliquus erat dies in cõgessionibus amicorum, collocutionibusque cõsumebatur: ea de literis scilicet

cet erāt, vt in suo studio, ne cum vacare quidem videretur cessaret, idque ipsum nihil agens, ageret tamen vrgeretque propositum, & tamen animū à cõtentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret nunquā se in omni adolescentia cõmississe, vt mane aliquid postridie aggredereur ediscere, quin prius ea quæ pridie percepisset, diligētissimè reminiscendo recordatus esset: vitandā enim a fortiorum cõsuetudinem aiebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneranturque minus vii iū, minus valetudinis habent. In eo igitur cursu cum sedulitate magis quam cõtentione aut labore admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodē curriculo erāt, longo interuallo antecederet, moriē Aloisius pater obiit. duodeuiginti ille annos natus erat eo tempore, liberorum autem magnū sanè numerū, filios septem, quatuor filias, præterea magna cum multis cõtracta implicitaque negotia Aloisius reliquerat, atque odiosum omnino negotiū est homini in cogitationis ac doctrinæ studiis occupato, familiaris rei procuratio, vt minus mihi mirū videri soleat, Democritum, nobilem quondā philosophū, vt ea cura eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti literis proditū est, abiicisse. Veruntamen quanquā inuitus ac mærens discedebat à literis, tamen Pataviū profectus est: atque eandem illam animi moderationē æquabilitatēq; adhibens, fratribus partim in Apaliā, partim in Alexandriā, (ibi enim magnas societates Aloisius pater habuerat) distributis, partim Venetiis relictis, bene domi cõstituitis rebus Pataviū reuersus est: studiūmq; haudquaquā lōgo interuallo à se intermissum, cupide renouauit. in ea vrbe doctissimorū hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti, aliquot annos cõmoratus est: cum in principibus iam philosophis numeraretur, atque eius nomē plurimū in dies increbresceret. Atque hoc loco postulari exigiq; à nobis arbitrati sumus, vt, qui eius progressus, & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit disciplinas, demonstraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus sic omnem philosophiā perlustrauit, vt illius singulas tanquā oras non viseret modò atq; inspiceret, quod plerique facimus, sed in vnaquaque etiā illius quasi regione cõmoraretur, & habitaret. Itaque illud affectus est, nihil in ea vt arte, ita copiosa & magna atque varia, tam esset magnū atque arduum, aut tam minutū atque paruum, quod eius aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiā: nihil autem tam abstrusum aut reconditū, quin pròptum illi expositumque quāuis subito esset atque ex tempore. Eius nos rei per magnū quondā specimē cepimus, nā cum Florentiæ fortè essemus, quā ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Casarem, erant in ea vrbe, cum alij cõplures in ea philosophia, quæ de natura est, docti atq; exercitati, tum duo præter ceteros, Petrus Victorius & Frācisus Medices, quorū erat vtriusque & natura admirabilis, & exquisita doctrina, tum studium ardens in vtroque ac peracre vigeat, flagransq; & singularis in vtroque industria: sed alterius breue tempus doctrinæ augendæ, & declarandæ fuit: Victorius qualis vir, quāuisque iam tū esset, ea, quæ nūc est, eius doctrina, libriq; ab eo editi declarāt. It per eos dies ad Cõtarenū sanè ventitabāt, à quo nos quoq; non ferè discedebamus: hoc affirmare possum, cum omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factā à summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus, studio incensis, tempore paratis, à bibliotheca, & literis recentibus, quin eā Cõtarenus, & memoria teneret, & intelligentiā cõprehensam haberet, & oratione tā facile explicaret, q̄ quæ facillima sunt. Præstabat id non tā credo memoria, quæ tamen valebat, vt antea dictū est (natura quoq; plurimum ille excellenti fuit) quàm ipsa, via ac ratione percepta do-

etrina. Sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus: non modò certam artium multarum inter se quandam naturalem esse dispositionem, ut alia alia suo quoque loco deinceps tanquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur: sed unius quoque eiusdemque cuiusvis scientiæ si quis ordinem & tanquam seriem conturbauerit atque intermisciderit, ad exitum perueniri non posse: magnòque in errore versatos superioris ætatis homines aiebat esse, qui multa properantes transilirent, aut ullam artem ediscere se posse dissipatam arbitrarentur aut mutilam atque hiantem: amputatis enim interficisq; disciplinis progredi perueniri que ad scientiam non magis posse, quam interruptis iter portibus cõfici. unum autem omnino sibi comitem ac monitorem ad Aristotelis iter, multis sæpe obstructum difficultatibus, Thomam Aquinatè asciverat, hominem non cõtentionis, sed veritatis amatorem, qui & subtilitatem habeat, nec ultra, quam par est, progrediatur acumine, atque idè articulatim partitèq; ac distribute doceat. Doctus etiã Græcis Latinisque literis erat, Poetas, Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitauerat atque didicerat. Itaque cum non artis factitandæ, sed eruditionis liberalisq; doctrinæ fructu causa, philosophis se dedidisset, omnes tamen artifices, magistròsq; omnes, nõ scientia modò, sed fama quoq; & celebritate facile superabat. Erat hominis vita atque victus nõ tam excultus atque expolitus, quã cum gravitate quadam, simplex ac lenis placatusque; oratio inculta illa quidem atque inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuce splendida atque iucunda, pura, ac naturali suo tanquam colore amabilis pellucens, plenaq; autoritatis ac fidei, nulla mollities, nulla, ne in adolescentia quidè animi aut corporis delicia, sermo nulla assentatione suffusus, nulla animus malevolentia infuscatus, & cum festiuitas lepòsque haud magnopere adisset, aberat etiã rusticitas atque tristitia. Quin etiã hoc ab eo dici meminimus, deuorare sese certorum hominum qui in aliqua vitæ parte claudicarent, incommoda aut etiã vitia solere, simulac de bonis, quibus illi excelleret, aliquid degustasset. Ac cùm Galeatius Florimontius, qui nunc Suevæ Episcopus est, vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipuè castus atque integer, tum religione ac pietate in primis incensus, in notandis autem reprehendendisq; amicorum vitiis unus omnium maxime acer ac liber, castigatorem nonnunquam etiam subamariorem (atque is à Cõtarenò in fratris locum diligebatur.) cùm ille igitur nobis audieribus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset mundissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdam, quos ipse appellabat, id quod nobis minimè necesse est, qui turpitudine aliqua, tanquam morbo affecti atque inquinati haberentur, tam sæpe cõflicari. Quæ ille cum sanè cõmotus ac stomachans diceret, quid nos, inquit Cõtarenus, nunquam ne absynthio aut scamonæ radice curari nos patimur? quid nisi? inquit ille. Ergo, inquit Cõtarenus, earum potionum exorbemus saporibus teterrimos, ut succo epoto illius inuermur visalutari: horum vitia, si qua sunt, nõ deuorabimus, & tanquam amaritè perferemus atque exorbèbimus, ut illorum tanquam vescamur virtute, atq; alamur bonis? quid autè ipsis nobis fiet, si amadum statuerimus, nisi qui perfectus absolutusque fuerit, esse neminè? laudare se, quod in quoque probaret, libenter aiebat, quod reprehenderet, vituperare nõ se necesse habere. Hanc animi equitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia lógè iis maiora bona decorabant, summa integritas, summa innocentia, pietas, nõ hæc quæ facie motu, amictu cõmendatur, quã in multis cernimus, simulata, & specie atq; oratione hominum opinionem captas, sed solida, nuda, sincerã que in mète atque in animo inerat, quibus ille rebus instructus, cum magnum eius esset

nomen

nomen, magnamq; non solùm laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius, quam cõstituerat Patavio deceßit. Nam cum omnis propè dixerim terrarum orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, periculosissimumque ei ciuitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patavio ipso obsesso, nec multò post amisso, maturus omnino, quam in animo habebat, inuitus, nondum discendi sit scilicet expleta, domum sese recipere coactus est. Erat eius ætas nondum firmata, ut Reipub. operam nauare posset; itaque in iisdem sese studiis aliquot annos continuit, cum eius domus, tanquam bonarum artium gymnasium quoddam, ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Veruntamen ad Reipub. ubi primum accessit, eius ingenium, quod de Hortensio est memoria proditum, tanquam Phidias signum, simul aspectum ac probatum est. Itaque cùm septem & triginta tum haberet annos, à ciuitate ad Casarem Carolum hunc quintum in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus, legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem, magnam ad summos honores, magistratusque adipiscendos commendationem, sæpeque à multis vnã petitur, & in comitio suffragiis oratores magna ambitione creatur. Gerebat illis temporibus in Italia bellum Casar cum Rege Gallis, cum quo illi antea quoque cõtinentia bella intercesserant, atque cum eo Pontifex maximus Leo x. sese cõiunxerat, cum Rege Veneti conspirauerant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum considerat, nam eam urbem Gallis Venetisque defendentibus, Casaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, quicum bellum suæ erat ciuitati, planèque ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris nõ legati locum obtinere cum necesse esset, atque ipsa res cogeret. Accedebat etiã quod Casarem, quibuscum inimicitias exerceret, ius solere esse amariorem audierat, illisque maxime qui Gallorum faueret rebus. Itaque animo sane cõmoto ad Casarem adiisse dicitur: nam & sponte ipse sua verecundus, ingenio quodam quod tamen sine segnitia esset pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentie opinio, multò ante eius aduentum ad exteras quoque nationes perlata, Casaris illi animum volutatèque conciliauerat. nam amare ille plurimum ingeniosos apertosque hominum animos dicitur. Itaque ut semel in primo illo, qui ei cum Casare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit, & illo, quanquam ciuitati erat iratus, non modò pacato, sed etiam propitio usus est, ac paulatim, cum eam, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis in dies confirmaret atque augetet, iam ipsi Casari non modò gratus, sed etiam familiaris erat. Itaq; cum certior factus esset, Gallorum Venetorumq; copias Insubribus suas superatâsq; Gallos ex oppido esse expulsos, cæde & fuga suorum; qui eam rem nuntiarent, Cõtarenò misisse dicitur, atque ius præcepisse, ut de incõmodo, quod Veneti acceperant, reticerent, neque illorum copias in eo prælio dicerent interfuisse: eam in illo sese corporis imbecillitatem aspiciere, ut excruciarum eum illam noctem suæ tanta illa patriæ clade nunciata nolit. In Hispaniam Casar constituerat reuertì, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat. itaque per Belgas profectus ad Oceanum perrexit: ibique nauibus conscensis in Britanniam appulit, paucisque intermissis diebus rursus naues soluit, atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus prosecutus est: cùmque in Hispaniam peruenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea legatione omnino quinqueennio consumpto Venetias rediit, cum illud re confirmasset, quod à Græcis qui-

hisdã Poëtis mandatũ versibus video, magnã gratiosi nuntij esse utilitatem. Nã cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac ferè continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam obtinuit, multa suæ ciuitatis mandata confecit: magno quoque vsui Reipublicæ fuit. simulque illud est assequutus, vt multarum magnarumque rerum diuturna consuetudine ac tractationes, tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis atque perceptis, magnum rerum agendarum vsum, magnamque haberet prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque suam ciuitati mirifice probasset, absens & in Senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non ferè diuturnior anno & mensibus quatuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc ciuitatis rebus, precibus rogãdi erant, qui domestici suis relictis negotiis, ad consiliũ de publicis capiendum conuenirent, rogatorum concilium appellatur: eiusque per magna & potestas est & dignitas, quippe cui omnis Respublica permissa sit, vicissimque in hac ciuitatis amplitudine ac dignitate à clarissimis quibusque ciuibus summis opibus, summa contentione expetitur. magna præterea autoritatis est in ea ciuitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi est, erarij ac vectigalium; quæ in continenti Veneti magna atque ampla habent. nam eum magistratum illi sapientes terræ firmæ appellant. hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione, maxima totius ciuitatis voluntate omnibus suffragiis adeptus est. habuit de ea ipsa legatione, more maiorum, orationem in Senatu, vberem ac plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiisque differeret; earumque nationum, ad quas adiisset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet atque eruditius dicerentur, quàm Venetorum hominum aures audire ad eam diem consueissent, tanta diligentia, tantoque silentio atque attentione audiebatur, vt vocis bonitas, qua ille sanè exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, iudicijque nescius: arbitrantur enim philosophiam hominum, vitzque huius communis quasi corruptelam esse quandam, atque eos qui in studiis cogitationis ac doctrinæ, paulo vltius progrediente atate versati sint homines in solitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aspiceret, aut in huius ciuilibus turbæ ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tanquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos, legum, morum, sermonum, voluntatumque ignaros, atque à communi vita & hominum sensibus, victuque longè multumque abhorrentes. sic vulgo existimant. sed falluntur sanè, multoque id aliter euenit. nam, qui, tanquam inermes, ad prælium & pugnam; sic nullis aut leuibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad Rempublicam accedunt, ij artem, quam facere intendunt, vnam quidem omnium maximã ac difficillimam, Reipublicæ patriæque periculo discere coguntur, atque, vt in veteri Græcorum prouerbio est, Dolio faciendo figlinam ag grediuntur percipere. idque ipsum de malis auctoribus magistrisque sane inficis atque improbis, vulgo & foro. quanquam nobilitari homines ijdem Græci in foro aiunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, vt in maiore luce posita locatãque sit, ita magis magisque splendescere, atque illustrari, ipsi sanè videant, vbi nam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, à populo, bene viuendi rationem, tuendarumque ciuitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus

expo-

expositam virtutem venire, nã ego mihi locum modò demonstrari, magno emere possum: sed non est ita. Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt: aut huius nobis ætatis, tanquam sterilitas quædam vehementer lamentanda est. Quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam consita, ad Rempublicam è populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant, operæpretium est attendere. Nam ij qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque ciuitatum artem edidicerunt, neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet, neque audaces ac temerarij, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia dissidēt. Reipublicæ verò gubernator ille de populo, nec ignauiam à verecundia segregare, neque precipitem aut pertinacem ciuem seiungere à forti atque constanti magnopere nouit, nisi vsu demum atque experientia doctus, cum sepe lapsus, sepe deceptus multa in Republica offenderit, & ciuitatis periculo ac detrimento (vt antea à me dictum est) prudentiã didicerit. Philosophia autem, quæ vel maximè in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque motibus occupata sit, & vt illi morati tandem sint, quemadmodum cum iis conflitari non incommodè queamus, vias rationesque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, & qui sit optimus Reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus inclinata, ruentesque ciuitates subleuentur, tenet, & id eas, quæ non optimis institutis ac legibus temperata sint, accommodari sese tamen non recusat remediãque temporum, locorum, casuumque incommodis adhibet salutaria: eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones sint, præcipit. eadem qui cuique arti, cuique fortuna, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensusque comitari soleant commonet. ad eam doctrinam tam fructuosam, tamque opimam, vbi vsus quoque atque exercitatio accedit, tum verò præclari illi ac singulares ciues existunt: qualis vel imprimis Contarenus sua in Republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tanquam Philosophiæ alumnus quidam ad agendum descendisset, maximoque sibi vsui ea præcepta, quæ olim imbiberat esse intelligeret, suos ciues hortari non desistebat, vt ea peruestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus à philosophis explicantur. nec verò occultabat hoc ipse de se. Nam à principio cum primum à senatum lectus fuit, sepe factum esse aiebat, vt in suggestum ascendere, sententiæ dicendæ causã, cum cuperet ausus non sit, quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur, eamque rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi eum animi timorem ac verecundiam peruinceret, ad Rempub. post hac non accedere, suumque locum aliis concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus ac strenuis ciuibus ab ignauis timidisque locum præcipi. verum nihil necesse fuit, talis ciuis prudentia, ac concilio Rempublicam priuari: nam paucis mensibus, cum sese animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, vt neminem magis prudenter, magisue compositè loquutum vnquã fuisse constaret. docebat ille quidem verbis, quàm maximè poterat, propriis, cum partitè ac distinctè, tum memoriter ac copiose. animos autem cum oratione minimè conaretur impellere, autoritate ipsa vehementer permouebat & fide. lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: mentes enim ciuium inslecti, atque incitari, quo maximè tempore sedatos te-

b iiii

Et oſque eos eſſe oporteret, cum concilium capturi de Republica eſſent, turpe atque inu-
tile eſſe exiſtimabat, atque eos qui magno quodam conatu orationis vim ad ſenſus at-
que impetus animorum atque motus commouendos admouerent, ſi id ſua priuata uti-
litatis cauſa ſuſciperent, improbe, ſi Reipublica cauſa, arroganter ſine controuerſia fa-
cere aiebat. quod tantum ſibi ſumant, ut non communi Rempublicam concilio regi ve-
lint, ſed ſuo: quamque ipſi probarent ſententiam in eam ceteros ciues non adducere, ſed
compellere ſtudent. Eodem tempore Contarenus Brixia praefectus renunciatus eſt.
eum magiſtratum capitaneum veneti appellant. quod cum proficiſci cogitaret, iamque
impedimenta impoſita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius adfertur: Romam
à Caſaris militibus captam, Pontificem maximum in arcem compulſum, urbem ipſam
diripi ac vaſtari, quibus rebus Venetias nuntiatuſ, magnuſ ſubito cum dolor, tum etiam
terror inuaſit. Itaque mutato concilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam
egere, quam quibus ſeſe ipſe aſſuefecerat, concilio atque auctoritate, eum magiſtratum
recuſauit. atque interim otium à Republica naſtuſ, ſtudiuſ ſcilicet ſuis, illiſ priſtinis ob-
ſequebatur. Bellu cu grauis haec plaga accepta eſt, cum Caſare veneti, ac Clemens vii
Pontifex maximuſ comuniter gerebant, ſed totiuſ imperij ſumma tradita erat Fran-
ciſco Maria vrbinate Principi, quem illi duceſ appellat. Eum veneti ſuarum copia-
rum ſeorſum Ducem habebant: nam ciuem terreſtreſ copias ducere per leges non licet,
ac cum deditioe facta Clemens iam complures meſeſ in custodia à Caſaris militi-
bus aſſeruaretur, cumque vrbis depopulanda, vaſtanda, incendianda modum homineſ
feri ac barbari, ſibi ſtatuereſt nullum, cui rei Caſarem quod longè abeſſet gentium cum
maximè cuperet, negant potuiſſe occurrere: commoti rei indignitate atq; acerbitate
Chriſtianorum Principeſ plerique omneſ inter ſe de Pontifice maximo è custodia edu-
cendo conſpirauerunt. eiſ rei cauſa, conciliuſ Ferrariae indictuſ eſt, quod Alphon-
ſum Eſtceſem, qui eiſ vrbis imperium, à maioribuſ acceptuſ, eo tempore obtinebat,
maximi animi hominem, reiſque militariſ peritiſſimuſ, adiungi ſibi vehementer ſtu-
debant: à quo cum propter conciliuſ, ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem,
opeſ, belliſque iſtrumenta, quibuſ ille abundaret, earumque rerum omnium facultateſ
quae ad bellu uſui erant, multa, magnaſque auxilia ſubminiſtrari ſibi ad id bellu in-
telligebant poſſe. Eo Galliae Britaniaeque Reges legatoſ miſerunt cum mandatiſ ho-
mineſ nobiliſſimoſ, idem & ij, quibuſ Pontificiſ maximi ſaluſ priuatiſ cura erat, fece-
runt, & Mediolanenſiſ Dux Franciſcuſ Sfortia. Eodem veneti Contarenuſ mit-
tunt: maximè enim eorum Reipublica intererat eam conſicere rem, propterea quod cum
Pontifice, quemadmodum dictuſ à me eſt, ſocietate & ſaede coniuſcti, continentiuſ
belliſ non longè à ſuiſ ſinibuſ cum Caſare contenderent. eo concilio peracto, atque
haud ita multo poſt Pontifice liberato, ad eum Contarenuſ, ſuae ciuitatiſ iuſſu, legatuſ
profectuſ eſt. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliae, Ita-
liaeque totiuſ videbantur motuſ impendere, quod & Clemens ipſe iniquiſſimo animo
contumeliã, quam acceperat, ferre exiſtimabatur, quod per paciſ ſimulationem cir-
cumuentuſ in hoſtium poteſtatem veniſſet, quod ſuperbè crudeliterque tractatuſ, & in
deditioe receptuſ tã diu in custodia fuiſſet retentus, atq; ad extremuſ quod non dimiſ-
ſuſ, ſed elapſuſ è manibuſ & catenaiſ eſſet, quod omnia exempla cruciatuſque in ſuoſ edi-
ta Romae atque in omnibuſ vicis & oppidiſ eſſent. Accedebat quod Florentini Hip-
polituſ

polituſ atque Alexandruſ Pontificiſ fratruſ filioſ, qui ipſiuſ potentia in ea vrbe
imperium antea obtinuiſſent, è ciuitate eiecerat: quod ille grauifſime, atq; indigniſſime
ferebat: eiſ dolor quam in parte erumperet, expectabatur ab omnibuſ. Eadem Galliae
Regiſ cauſa erat, atque conditio. Nam & bello ſuperatuſ captuſque, tantuſ ſe de ve-
tere virtutiſ opinione, deq; bellica gloria deperdiſſe, maximo erat illi dolor, & ſui, li-
beroruſque ſuorum mercatuſ (ut ipſe exiſtimabat) nundinationeſque illa Caſariſ, ho-
ſtili ſcilicet in eum odio exarſerat. Tum Veneti multiſ de cauſiſ Franciſcuſ Sfortiam
in regnuſ reſtitui volebant, atque eam rem ad ſuaſ rempublicam magnopere pertine-
re arbitrabantur: quibuſ omnibuſ rebuſ efficiebatur, ut in tanta animorum mutatioe
& diſcordia renouari in Italia bellu neceſſe eſſe omnibuſ videretur. Interim Cle-
mencuſ cum Caſare in gratiam redierat, amicitiamque conciliauerat: & quod liberiſ
patriam iracundiam exercere poſſet, iuſtiſſimaſ ſuaſ ſuaſ in Caſarem miſerat in-
imicitiaſ, & ſuaſ illi iniuriaſ, aut condonauerat, aut vicifiſſim paciſ ſimulatione, ido-
neuſ doloriſ ſui vlcicendi tempuſ expectabat. Atque cu Caſariſ duceſ & exercituſ,
illiuſ nomine Florentiam oppugnarent, faciendū ſibi eſſe exiſtimauit, ut propiuſ ipſe
accederet, itaque Bononiam ſeſe contulerat. eod Caſar quoque ex Hiſpania venit; ut à
Pontificiſ maximo, cuiuſ vniuſ ea poteſtaſ eſt, diadema ceteraque imperij inſignia ac-
ciperet, atque ei aduenienti cum obuiam Contarenuſ extra urbem proceſſiſſet; dicitur
eum Caſar per quam longo ſane interuallo à ſe viſuſ agnouiſſe, atque iſ oculiſ eaque
vultuſ hilaritate eum aſpexiſſe ut id à multitudine, quae viſendi cauſa prodierat, &
omneſ viciſ oppleuerat, animaduertetur: atque ex ea re coniectura fieret, rem inter
Caſarem & venetoſ conuenturam: id quod exituſ comprobauit. Nam praeter omniuſ
opinionem, in tanta animorum incitatione, & diſcordia, rot vltro citroque illatiſ acce-
ptiſque iniuriſ ac detrimentiſ, cum paciſicationi locuſ vix ulluſ videretur eſſe reli-
ctuſ, reſeſſuſ tamen ab armib; eſt, paxque inter omneſ conſtituta, quae reſ per Contare-
nuſ acta magna ex parte, & conſecta, cum ſuae ciuitatiſ gratiſſima atque optatiſſima
accidiſſet, mirifice eiſ & gloriaſ, & autoritateſ auxit, ut nullam rem tantam, aut
tam difficileſ eſſe cenſerent, quin eam ille animo & cogitatione ſuſcipere, & concilio
tueri, & auctoritate atque induſtria conſicere poſſet memoria. teneo me Romam illiſ
temporibuſ veniſſe, tantuſ erat omnium, qui in ea vrbe tunc aderant, de Contareni do-
ctrina, prudentia, continentia, pietate conſenſuſ, tantaſque admiratio: ut non ama-
rent modo eum, qui tunc erant ciuitatiſ principes, ſed etiam vererentur & colerent: atque
omnino multa praeclearè legibuſ ſancita ſunt apud venetoſ, in hiſ quod vetantur legati
ab iſ ad quos miſi ſunt, vlla aut munera, aut beneficia accipere, quod vtiſnam aliae
quadaſm ciuitateſ aut reperiſſent, aut reſertuſ à venetiſ, imitari ſaltem vellent, ne ſuoſ
ciueſ (id quod uſu fere euenit) pleroſque foriſ venaleſ, domi hoſteſ haberent; quandiſ
enim abſunt neglecta, quam ſuſceperunt, reipub. cura, locupletari ſe ſperant, eorum gra-
tiam aucupantur, atque iſ ſeſe venditant: iudem domuſ reuerſi beneficiſ ac muneribuſ
alligati atque deuincti quam patriae charitateſ debent, eam alieniſ, ſepe etiam hoſti-
buſ praestare, ac perſoluere coguntur. ita dum alij aliorum aut Regum aut nationum
rem gerunt, deſerta nimirum à ciuib; publica reſ eorum iam pridem labat & corruiſt.
At Contarenuſ eae ciuitateſ, apud quaeſ magna cura, ſummaſque fide ac diligetia rem
ſuaſ publicam geſſit, praecleariſſimibuſ muneribuſ donaueruſ: tot enim tamque vanarum

gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria, muneratum ditatumque domum dimiserunt. seuerissimis legibus venetiis ambitus constrictus est, suffragium ne per se, neue per alium quenquam rogēt interdictum est. itaque cum à ciuitate ipsa vniuersa non à singularibus ciuibus nominatim petendi magistratus fiat, idque saepe (iudem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) vna virtute nixam omnium ciuium ambitionem esse oportet, vt qui sapissime amplissimas dignitates adepti sint, ij non amicorum, aut propinquorum diligentiae, aut tenuiorum hominum officij, aut etiam fortasse auaritia, sed ipsius Reipublicae, certissimum de se testimonium habeant. nam multis locis reprehendendi erroris sui, ciuitati facultas datur, itaque saepe vsu euenit, vt, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis affecti sint; iudem, iterum petentes, repulsam ferant. quò maior eorum ciuium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tanquam spatia & circuitum iterum & saepius sine vlla offensione confecerint, ij clarissimi apud ciuitatem sunt: iis honos ab omnibus atatibus, omnibusque ordinibus habetur, ij cum opibus & potentia ne infimos quidem ciues antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria, anteferuntur omnibus; eadem est enim ciuium omnium parque species, vna toga, eaque simplex, nullus omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem, vt primi ciuitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus interuenit) vni de multis facile videri possint. sed ij quoquo venerint, salutantur, appetuntur, iis in viis deceditur, obuiam itur in curia, in foro assurgitur: vt mihi virtus nudata phaleris omnibus & aduentitiis ornamentis exuta, in vna ea ciuitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere ac splendescere semper sit visa. Proxius visenda Venetiae sunt, non propter vrbs modo eximiam pulchritudinem nouitatemque, antea ianuditam, etenim maximam formosissimamque, urbem in mediis excitatam aestibus sese fluctibus erigere, quis non miretur? naues onerarias maximas passim ad priuatorum ianuam religatam, triremes in plateis nauigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? mihi quidem sic videtur, hanc profecto urbem si conspiciata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet vnquam fuit, tamen si sit, aut esse si possit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus, illa vrbe praclarior posset, aut quod magis diuina conuenit natura. Sed haec oculorum, illa animi ex eius vrbs cognitione voluptas capitur, vt equidem sentio, vel maxima, quod vna dominantur apud eos leges: ijs & magistratus obtemperant, & ciues aequae ad vnum omnes: atque eo vsque mihi potentiam execrata prudentissima ciuitas videtur, vt neminem vnum illi magistratui praesse passa sit. Terni, quini, seni, deni, imperia, potestates, singulos magistratus gerunt, vt non solum Domini os, quo nulla tetrior, nulla oculis detestabilior obuii species potest, aspiciendum ciuibus non sit, sed ne Domini quidem imago similitudo, aut effigies, quam obrem spectatum exterarum nationes alacri animo Venetias eant, nec vrbs modo causa, quod dicere institueram, sed vel maxime ciuitatis pulcherrimo totius orbis terrarum spectaculo sese ad eam diem caruisse profecto intelligit. Postquam Roma Contarenus rediit, confestim ad summos honorum gradus sine vlla dubitatione vel controuersia elatus est. nam & maturius quam ciuitatis consuetudo antea tulisset, sapiens magnus factus est, & consiliarius. qui duo Magistratus summi apud

venetos

Venetos sunt, neque dubium erat, quin, si quis ex diuisi Marci procuratorum collegio demortuus esset, eius Contarenus in locum substitueretur. ea vna procuratio perpetua Venetorum legibus est. id vnum ad honorum perfectionem Contareno absuit. Itaque sic in Republica versabatur, vt etiam si literas omnino non didicisset, illustrissimum tamen ciuitatis locum obtinere eum necesse esset. Sic autem doctrinae gloria celebrabatur, vt tametsi Rempublicam attigisset nunquam, ciuium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clarissimus suo tamen nomine fuisset futurus. accedebat Christiana Theologia singularis quaedam atque exquisita cognitio: eaque non scientia modo aut ostentationis disceptationisue, sed vitae, ac disciplinae causa comparata; ad eius enim praecipua animum mentemque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformauerat atque direxerat: vt non modo ad Philosophorum regulas bene beateque, sed etiam ad Christianorum diuinum hoc praescriptum pie sancteque viueret. Est Venetiis quidam quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod magnum ab illis concilium nominatur. ad id concilium omnes quibus ferre suffragium per etatem licet, statutis diebus conueniunt. ibi cum Contarenus forte esset consiliarius, custosque positus sortibus quibus veneti in perendis Magistratibus vtuntur, nam quorum fors exiit, ij pronuntiant quem potissimum sua sententia ei Magistratui, cuius comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment: itaque mirifico casu accidit, vt ibi cum esset, in vniuersae ciuitatis conspectu atque oculis, publica Romana allatae literae sint, in quibus res omnibus noua, omnibus inopinata; illi quidem certe ipsi prorsus incredibilis scripta esset, cooptatum Contarenum à Paulo Pontifice Maximo in Cardinalium collegium esse. Legerunt eas inter se literas, primum eius collegae, à quibus satis magno interposito ille intervallo ad sortium urnas, vt dixi, absidebat, itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi confederant, susurro primum & rumore dubio bonam euenire, felicem faustamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit. ille vero respuere, nec adduci posse, vt eam sibi rem narrari saltem pateretur, atque omnino ne aures quidem audiendum praebere, verum recitatis palam literis magna vniuersae frequentiae approbatione ac laetitia, inter se collocuti consurrexerunt collegae, atque ad eum cum magna cum laetitia, cum etiam obseruantia significatione adierunt. quod ille cum vehementer commotus recusaret, ac sese id etatis ad aliud vitae genus negaret posse traduci, ad curiae vestibulum ab iis vniuerso eo concilio comitatus, deductus est. Cumque collegae, hominis honestandi studio, domum reducere eum summa contentione pergerent, prorsus non tulit. erat eo tempore inter collegas Aloisius Moranicus grandior natu vir, qui apud ciuitatem gratissimus cum esset, princepsque concilij publici haberetur, saepe à Contareno de Republica dissenferat. is ad eum gratulatum cum aliis non adiit, credo quod pedibus erat admodum infirmis. hic clara voce, vt à cuncto exaudiretur Senatu, rei nouitate percitus, adiurans, cum frontem feriret, ac Paulo malediceret, adfirmasse dicitur, maximam ab eo ciuitati iniuriam fieri, quod eam ciue priuaret, quem illa vnum omnium habuisset optimum. concilio dimisso (id enim is conuentus nomen habet) vniuersa ciuitas domum ad Contarenum leta atque alacris cofluere cepit. ille vero suspensio animo, incertusque etiā nunc quid ageret, minus multo erat, quam ceteri hilaris, ac nec mehercule iniuria: quid enim honos ille homini in re sua familiari ampta, atque illustri, in Republica principi, in toto orbe terrarum, clara atque

nobili, afferebat: prater molestias ac labores? mutanda, vita victusque quinquagesimo demum anno ratio tota & consuetudo, sua ciuitatis dediscendi mores, aliena ediscendi, haud parua quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; viuendum ad vnus hominis non semper prudentissimi penè arbitrium atque nutū; comitatus magni alendi, saepe diu eodem censu, aliae cogitationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt haec homini, aequabilitatis ac dignitatis potius, quam potentiae atque opum cupido, incommoda vehementer odiosa grauiata ac molesta, praesertim si quis ante partis honoribus tanquam exsaturatus, & parta iam gloria contentus est. Saepe mihi narrauit vir omnium clarissimus atque grauissimus, quem Roma his paucis annis a sua ciuitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate summamque gratia vidimus Paulum & Iulium tertios (in vtriusque enim tempora eius legatio incidit) Mattheus Dandalus sese, cum vehementer auctor Contareno fuisset eius honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandoque vix egre ad extremum homini persuasisset, ne committeret, ut Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine vlla dubitatione duce Deo deuenisset aspernari videretur: praesertim his Reipublicae Christiana temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam Ecclesiam impietatis scelerisque nefarii Gasparem Contarenum, virum vnum omnium maxime pium, maximamque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, seseque in eo impudentissime iactaturi essent, quippe qui, cum a Pontifice Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota iudicaret nemini dubium relinqueret. Haec cum Dandalus diceret, adderetque, eos, qui Contareno aequissimi futuri essent, suspicatos tamen esse non ob animi magnitudinem atque aequabilitatem, tantam illum dignitatem a se remouisse, sed propter imbecillitatem atque ignauiam defugisse: perucit homo grauis atque eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia coniunctus, cum propter affinitatem, tum praecipue propter morum voluntatum, studiorum similitudinem ut dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multumque cunctantem ac tergiversantem perduceret, qui maximam partem eorum quae a me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Hercule, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus ac beneficiis prosequeretur: sic enim ait: laudem feremus omnium pulcherrimam, vniuersa a Graecia, fecisse cum memorabimur bonis bene. quod ille Graece optime, nos Latine ut potuimus, verumtamen is est virtutis splendor. ut non modo ij, qui eius compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam si qui honorem illis qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi & clari ob eam rem euadant. id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam assequutus est. nec enim dici potest, quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit. quaquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tanquam vitae exordium, & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Veneti mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea ciuitas passa non est. victu & cultu non modo a luxuria longe absunt, sed etiam de lauitia hac quae plerasque Italiae ciuitates nuper inuasit, permulsum circumscripterunt: quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt. Consuetudo autem eorum

moderatioque

moderatioque vitae quotidiana discrepat illa quidem fortasse non nihil, sed ita, ut ad summam expositionem desit forsitan aliquid, firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & leuitate atque ineptis vacet. quod Romae contra mihi visum est fieri: aptiores enim in conuietu & congressionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere minimeque vernaculo. vitae autem cultus lautior est, atque ut video nonnullos existimare, etiam delicatior. in Principibus quidem luxus paene Regalis, magnus equorum iumentorumque numerus, multitudo familiarium, lauta, splendida, sumptuosa suppellex; ut dedisse mihi operam videantur non modo re magni ut essent, atque clari, sed etiam specie atque pompa. neque eo hoc dico, quod exterarum rerum, quae ad dignitatem ac decorum pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quod mihi id arrogem ut vtriusque ciuitatis studia rectiora sint diiudicare me posse profitear. Sed illud affirmo, hanc quasi migrationem esse sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longaque aliter moratam ciuitatem Contareno ingrauescente iam aetate. subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. verumtamen, ita vitae victusque mutatio facta ab eo est; ut ingenium tamen, institutaque sua vna pristina retineret: nec ullos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortuna, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem quae in priuato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam inuidiosa illa, tantoque opere a multis expetita purpura recens induta erat) in tegumentis inuoluta, & quasi personata: elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestiuum ipsi complures, molestique saepe essent, propterea quod omnibus praesto ille semper erat; admonitus est a suis, non tam se faciles eius ordinis ceteros sese praebere consueuisse, sed certam diem horam constitutam habere, ante quam adiri ad se non parentur, neque cuiquam sui potestatem facerent. quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed eius partem amicos, parem inopes homines, & egentes inire sibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium viuendum sibi esse statueret, non ad suum; nec enim aequum esse amicorum clientumque negociis, tempus, idoneum quod sit, a se praescribi, sed ab iis ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta exigant, statui oportere: itaque ut quique ad eum veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime seruabat: ut saepe tenuium aut miserorum hominum causa ad summos Reges iterum & saepius adire non dubitauerit: cum id praecipue Christiani esse officij contenderet, id maxime hominum genus auxilio iuuare quod maxime opis & auxilij egeret. Quod iudicium ipsius etiam faciebat, ut reliquias Graecae nationis, multis grauibisque malis constitatas foueret, ac quibuscunque rebus posset, subleuaret. accedebat autem huic animi propensione erga illos, ut miseros & durissima seruitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quae vniuersi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde nanque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. nam quin maiores eorum pietatem Christianam, cultumque hunc optimum nostrae vitae strenue adiuuissent, dubitari non posse dicebat. cum Basilii, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi huius sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribusque suis veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eo insuerunt. quare oportere nos, si grati esse veli-

mus, lapides etiam stirpesque eius telluris amplexari, nedum homines, cum quibus tot arctissimis vinculis coniuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus. vigeat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos Theologos, quos appellauit, ut Philosophos quoque eiusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus, vigiliisque se instructum esse recordabatur. Quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, ut ad diem, quibus deberet, semper persolueret. quæ res à potentioribus non paucis neglecta efficere solet, ut multis in locis sit fides angustior, neque hoc tantum maioribus in nominibus custodiebat: ad tempusque iis, qui se grandiore pecunia iuuissent, respondebat (quod tamen ut faceret ægre & urgente tantum aliqua necessitate comitebat) verum etiam aduersus tennes homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat: quæ culpa moribus eorundem inherens, inquinat non parum eorum splendorem; miserisque illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit, declarat quantopere maculam hanc fugeret, quàmque omni in re iustitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset diæcetem suum iubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum inuit pecuniam eam statim dissoluere, addiditque, si vnde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsumque diuēderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quàm se argento illo, mensaque ornatu egere. eodémque pacto toto animo abhorrebat ab indigni graui & honesto viro questibus, non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumptibus, & ut inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quauis ratione ac sordidissima, quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum iniuriarum causas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum eiusdem animi esse, cuius plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur.) esurimus profecto: nullum enim emolumentum parit imposta mihi cura: cunctaque in ciuitate concordie atque otij plena sunt: inquit ille, voluptatem magnam mihi nuntias, cupioque hunc statum rerum permanere, videréque diem illum, quo ego, ut habeam sumptum vnde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proscribere cogar. Non putavi autem alienum esse, has etiam ipsius voces memoria mandare, quum præsertim huiusmodi breuia dicta, quia ab intimis sensibus proficiuntur, subitoque prolata sunt, in singulis facti, ac motibus animi, ut reliquis etiam casibus humanis, videantur imprimis mores voluntatemque eorum, vnde erumpunt, iudicare: eadémque voces multum valere, non sine causa semper existimatae sint ad homines informandos, illosque etiam emendandos, qui contrariis vitiis tenentur. Quam causam fuisse puto, cur plures & docti & prudentes viri sedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipsis confecerint. sæpe multumque inuenite adolescentia cum iracundia, quæ paulo sibi consueuisset esse molestior, quasi luctatum, ad extremum prostratam illam & domitam aiebat oppressisse: non modo enim turpe, sed etiam miserum sibi semper visum, ira incitatos à consilio atque à nobismetipsis abscedere: quod de se Terentianus ille predicaret, præ iracundia Menedeme non sum apud me; Bibulum autem illum, qui cum Libone fuit ad Oricum, (quamquam hoc scribonio ab inimicissimo homine memoria traditum est, & qui quacunque re potuit existimatione eius semper violauit) sibi nullius pretij hominem videri fuisse, qui cum de compositione agendum esset cum Cesare, ad colloquiū non prodiit, ob eam rem, quod furēter consueuisset,

irasci

irasci, ne res maxima spei, maximaque utilitatis eius iracundia impedirentur. itaque non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum vnquam esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmat: ut nimirum prope patiens ac lentus existimaretur; neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, sæpe cessantibus, sæpe etiam peccantibus, non modo non conuiuium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriae proditum est; ut Socrate, Scilpone Megareo; quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio ac diligentia sua ut nullum vnquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret; id vero de hoc nostro predicari potest: in illisque sine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint: ac quicquid illis aliquod maius malum, si creuisset, ferre potuisset, tenerum adhuc & imbecillum fregerint, & omnes eius fibras extirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra non nihil significatum est) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipse suo labore, industriaque quæsuerat, non fecerat: in quod vitium passim multi, minoribus multò laudibus commendati, ruunt. Sane hanc culpam, ille, ut scopolum aliquem, magnopere vitabat: quod si vnquam in sermone aliquo aliquid à se forte probatum intellexeret, quod tenuem modo vmbra illius mali retineret, valde dolebat. ut contigit quodam tempore, cum enim Paulus tertius loqueretur cum ipso de augendo numero summorum Antistitum, ostendissetque se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam præferbat, atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari Pontifex Maximus inquit, iis ipsis verbis insitum fuit semper Cardinalibus, ut nouis repugnarent, ne sibi aliis dignitate exequerentur; respondit igitur ille commotior quam solebat. Noli sanctissime Pater ita de me existimare: cognitum enim tibi est, quot ego nominarim, idoneam prorsus materiam huic operi efficiendo: & vnde fingi possint personæ tantæ dignitati sustinendæ aptæ: nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc maximum esse eorum, quos in vita assequutus sum honorum. extrema hæc verba, illa occasione à se edita, statim ut domum rediit, doluit sibi excidisse. ut qui nolisset vti que datum speciem aliquod à se aut superbi hominis aut inanis huius honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabar, amplissima sacerdotia plus in se oneris, quàm splendoris habere: quoque maiora illa forent, eò molestia plus sollicitudinisque continere. Quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent, quia pondus Aetna grauius humeris suis sustinerent. Cuius iudicij Seleucus quoque Rex quondam fuit: ille nanque dixit; Quæ vox eius monumentis literarum mandata est à doctis viris, ut errorem eorum coarguerent, qui falso putant opulentissimos quosque homines beatos esse, magnisque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitæ illius ac florem: inquit igitur ille, nescire priuatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in iudicio de illo faciendo, quod si scirent tantum, quàm arduum sit, ac molestiæ plenum, tot epistolas scribere, ac legere, futurum prorsus ut diadema abiectum inceret sine honore vlllo: nec quemquam inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imponeret. nec tamen non multo maioribus grauioribusque curis premi necessario illos, si munus suum fideliter

c ij

obire vellent, qui vitam morisque eorum, quibus praesunt, regendos susceperunt; animisque ab omni labe purgandos, quam qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnoque conseruando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contareus vehementer reformidaret; ac, si quis vere existimare posset, vacuus profusus ab ipso foret, non tamen penitus potuit ea suspitione carere. Erat ille in omni sermone suo, factoque integer, ac liber, remotus ab omnibus blanditiis orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, assentationisque, quae nunc in locum inuasit simplicis veritatis, libertatisque loquendi, merito quondam magnopere probatae. ob quod etiam ingenij bonum ferunt eum Carolo Caesari valde acceptum fuisse, quum ob ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Haec igitur probitas nuda, exasperque omnis fuci ac fallaciarum: quaque vti eo venerat, ita se Romae in longe aliis moribus, institutisque conseruauit, causa fuit, vt superbiae à non nullis insimularetur. quasi ille contemnens ceteros praese, quidquid sentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec sua quicquam interesse putaret potentioribus aduersari. quam ansam quidam arripientes, ipsum vt contumacem & inhumanum apud Paulum III criminati sunt. quod nimis libere in Senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quoque viros offenderet. ipse vero, id diuerso consilio faciebat: neque vt impederet commoda aliquorum, sed vt religioni suae; & ei, quod rectum esse sentiebat, seruiret. vt autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamuis intelligeret, se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta simulataque oratione non aucupabatur: cui rei ostendendae in vtramque partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, vt eo astante in Senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo vni alicui Pontificis Maximi nepotum, eo genere iuris, quod feudum appellant. admonuit igitur Contareus Paulum, vt antequam de tanta re quicquam statueretur, colenda iustitia causa, vacuaeque à culpa conseruandae sanctissima sedis, mandaret. vt iura Varanae familiae, quae diu in possessione eius oppidi fuerat, diligenter noscerentur: ne iniuria aliquid ipsa in ea re acciperet. Haec sententia, praesenti animo dicta, illa ipsa die per urbem sparsa disseminataque est: quare Hercules Varanus, qui Romae tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratiasque illi maximas egit, causamque totam ei commendauit; cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti inhumanoque ingenio profectum potius dicerent respondit, Non oportebat te mihi isto nomine gratias agere: quod enim feci tunc; vt aequitati officioque meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, praeter id quod mihi fides mea praescripserit, nisi aliquid à Pontifice ipso, quod eo faciat, curae meae mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione usus; studuisset gratiae illi sine vlllo suo labore partae, nouam gratiam addere: animuumque honesti viri inani spe, falsisque pollicitationibus lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari, non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturae moribusque Dionis Syracusani: vt enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere conuenit; taceam; non deerant etiam in Regia illa, Dionysij filij. (vt ab eruditissimis viris memoria proditum est.) qui castissimi illius & integerrimi viri maximas virtutes, & sane easdem has propinquis vitiorum vocabulis deformarent; ac grauitatem superbiam

superbiam esse dicerent: libertatemque loquendi contumaciam vocaret. Qui Dion, cum induci non posset, vt vna cum aliis peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitae coarguere. fertur tamen illud durior fuisse natura, tristiorque. vnde temperare indolem illam summo studio, ipsam debere à doctissimo viro, studiosissimoque gloria ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus est enim Plato, vt gratius hostias immolaret; suasque vt aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium: non quia id omnino verum esset; sed quia ad congressus hominum frequentandos, beneuolentiamque eorumdem retinendam, obsequium saepe necessarium foret. atque haec priuati officij sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curauit, illius veteres reuocandas; quod multarum legum praeclearissimarum auctor sua sorque fuit; quod in dicenda sententia nunquam inuidiam reformidauit, multaque contra collegarum suorum commodum saepe suscepit, atque perfecit. vitiosa quadam consuetudine duabus, saepe etiam pluribus ciuitatibus vnus & idem dabatur custos, qui Graeco verbo, Episcopi appellantur: neque in iis ipsis etatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, saepe pueri maximis administrationibus praeficiebantur: has atque huiusmodi alias prauas corruptasque consuetudines sua Contareus sententia debebat: morisque sacerdotum hominum, nimium non nunquam deformatos emendabat, magnaue sua ipse offensione communem Reipublicam leuabat inuidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium, ceterarumque ciuitatum Senatus aut consilium; nam illa ex ea, quam habent, ciuium copia in suos Senatus, qui aptissimi visi sint, legunt. in collegium verò Cardinalium è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici maximo visum sit, eos cooptare licet: eoque factum est, vt summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe, è Christianorum flore decerptus atque collectus; veruntamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus praecipuum quoddam in eo lumen emittit: propterea quod Paulus Pontifex Maximus magni atque acris iudicij vir, eximia singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem vltro ipse euocauerat. vt ei collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Caesarem legatus esset, Contareus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. vehementer erat Caesar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque praesto illi in bellis erant, neque eum pecunia iuuabant: propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissentionibus distenti, nullo illi vsui esse poterant. abieci quidam perditique ac desperati homines, quadraginta fere ab hinc annis, iam pridem receptas ratasque disciplina Christiana sententias in controuersiam reuocauerunt; multitudinique persuaferunt imperita, vti à Romano Pontifice, quod caput Christianae Reipublicae, atque Ecclesiae est, desciscerent: seseque in libertatem vindicarent. quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum, à quibus opprimi id & poterat & debebat: paulatim infimae plebis, vulgique mulierum animis

legum vinculis laxandis & dissoluendis, pollicendaque cupiditatem multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcreuit. idemque nefarius furor, postquam populare existimari ceptum est, pietatem euertere, multos quoque principes inuasit alios metus impellebat, veritos ne a suis desererentur, si ab illis dissentire pergerent, partim rerum nouarum studio, partim leuitate & stultitia, quod Deo immortali, legibusque sperendis fortitudinis opinionem facere sese de se nonnulli arbitrantur, partim etiam auaritia, quod Sacerdotum maximas amplissimasque, possessiones publicatas, inter se patiebantur. multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram integramque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illicitis premiis, nullo timore depelli sese passi sunt. eaque, a maioribus, quae acceperunt instituta, ad hoc usque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter utrosque extitit non modo contentio, ac desceptatio, sed etiam concertatio, atque pugna, tantumque exarsit odium; ut maxima, bellicosissima, florentissima, atque adeo ante hunc furorem religiosissima, optimaque de Republica merita nationis, vires, opes, & copiae absumptae, in sese ipsa consicienda atque delenda sint, quibus rebus permotus Caesar animo & cogitatione in ea cura desigebatur, si per compositionem minui id malum sedarique discordiae possent. qua de re cum omni contentione cum Germaniae ciuitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in iis maxime locis indici postulauerunt, quod adire tuto ipsi possent. is erat locus nunquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec ullis sese gentibus committere auderent, praeterquam in eorum ipsorum finibus. ad id concilium venturos, eiusque decretis iudicijque staturos sese pollicentur, id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem maximum nunquam eod descensurum sibi persuaferant: verum ubi probari a Paulo III conditionem, ac ne de loco quidem, cuius iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt, paulatim regredi, neque in eo quod ultro ipsi postulauerant, manere, dirimi controuersias per colloquium posse, id breuius, expeditius certiusque esse, dicere longum esse expectare, dum ex ultimis terris conueniretur. omnia sibi Caesar experienda existimabat, si vlla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero vnderi ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia ab iis, qui se ipsi protestantes appellant, disputatur atque in omni genere calumniae delitescitur. eos ij, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, constantissimeque in sententia perseuerant. ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur, nec quicquam inter eos conueniret, prorsus disunctis discordibusque opinionibus, infecta re, a colloquio discedunt quod quoniam se absente factum erat, Caesar sperans Germanos suum aspectum atque auctoritatem reuerituros, aliquid de pertinacia, atque calumniis remissuros, iterum deligi homines iubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conueniant: atque eod ipse proficiscitur, ut maiore auctoritate de concordia ageretur, simulque magnopere a Paulo III per literas petit, legatum ut ad se mitteret, qui ad rem tantam & tam grauem maxime esset idoneus. Paulus e tanta praclarissimorum hominum facultate & copia Contarenum sine vlla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit: quod is magnum iam antea eius gentis propter eas causas, quae commemoratae nobis sunt, haberet usum, & Caesari esset gratissimus: idemque innocentia, doctrina, prudentia,

facilitate, animique moderationis magna apud Germanos opinione excelleret: quique (id quod Caesar magnopere postulauerat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, minimeque pertinax. eod cum venisset mirabiliter acceptus a Germania est, & maximo in honore apud Caesarem fuit: nam cum omnes Germaniae Principes, tum Rex Romanorum ipse, officij, honorisque, honestandique hominis causa domum ad eum venit, & in sacris ceremonisque solenibus datus ei locus est secundum Caesarem primus: nihilque earum rerum, quae ad homines magnos honestados adhiberi consueuerunt, in eo praetermissum est. quae, tamen si ordini scilicet debebantur, & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius quam antea solita sint persona dicuntur esse persoluta, accedebat quod Caesar iucundissima eius consuetudine & sermonibus delectatus, saepe hominem ad se extra ordinem vocabat: cumque de grauioribus negotiis, deque Republica collocuti inter se essent, multa ad eum Caesar de suis priuatim rebus referebat: multa de Geometria, multa de Geographia querebat, quibus ille scientiis, quod ea ad rem militarem (quae illi spectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat. illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiose versatus, omnia scilicet certa, dilucidaque respondebat. Quae cum de Contareni apud Caesarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate & fama, Romanam essent allata; ventum est in spem fore, ut res conueniret, mitigatisque Contareni lenitate & prudentia Germanorum animis, teterrimae discordiae tollerentur. quae res quoniam maiorem in modum illi gloriae futura erat, homini vehementer inuideri captum est. Nec deerant etiam Romae, qui dicerent nulla alia de causa ipsum Germanis gratum acceptumque esse, nisi quia aduersariis indulgisset: ac decreta, quae pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Haec vero graues acerbaque voces ab iis, qui aequo animo laudem gloriamque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic, ubi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fuisse ac disseminatae, magnopere illius existimationem ac dignitatem laedebant. quas tamen ille, magno animo praeditus, reique ipsius naturae non ignarus, primo contempsit: ad eum namque maleuoli hi sermones inuidorum in Germaniam usque delati sunt; simulque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod saepe in magnis arduisque rebus usu venit, ut negotium illud, Christianae Reipublicae magnopere utile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit. id autem magna ex parte factum est malitia, fraudeque illorum, qui Caesaris potentiam, quae multum compositis rebus, Germaniamque pacata creuisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant. Hi namque non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat, communis utilitatis causa non euellabant, verum etiam nouarum simultatum semina occulte iaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eod inserentes. Ut autem astuta haec consilia rem remorabatur, & ne ad exitum adduceretur impediabant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret, finemque disputationi illi ac colloquio faceret. Hoc autem fuit incursus Turcarum Regis in Panoniam cum maximis copiis, communisque hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerumque consuevit, magnopere exacerbatis animis,

ut stimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda, & gratiam reconciliandam, sed potius spem, quæcunque erat, malorum illorum sed adorum eo tempore intercedit, ac sustulit. *M*isis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense quintili, ceperunt Germani arma: totosque se ad impetum illum coercendum, finesque suos ruendos contulerunt. *C*æsar verò aliam rationem inuit eius periculi callido consilio propulsandi; quod à veteribus etiam ducibus non semel usurpatum fuit, & satis curi semper vtilisque cognitum est: statuit enim cum classe, quam maximam edificauerat, ornaueratque in *A*fricam nauigare. magno namque spatio *S*olimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne maiorem etiam aliquam plagam in *G*recia acciperet, non sine causa metuere debebat. urgebant præterea *C*arolum, ut hoc faceret, affidue preces *H*ispanorum, crebraque damna stimulabant, quæ cuncta illa maritima regio cotidie accipiebat ob frequentem irruptionem piratarum, adeo ut mare pene omne clausum illic foret. quare ut tam grauibus malis regnum illud suum liberaret, deleteretque maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, ut dictum est, apparatus illius belli non deesse, sed emque nefariorum hominum, si posset omniratione euertere: quamuis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo destitueret. in *I*taliam igitur celeriter venit. cum verò muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset *C*ontarenus, nec se posse amplius nauare operam *R*eipublicæ, vna cum *C*æsare reuersus est. Postea verò quam *T*ridentum vèiurum est, *I*mperatorem, ut se dimitteret, rogauit: velle enim se, quomodo comode id facere posset, *E*cclésiã suæ fidei commissam, quæ non longè inde abesset, inuisere: ac postquam publice non posset, priuatim religioni, officioque suo seruire. venerunt tamen eo tempore *R*oma à *P*ontifice maximo literæ, quæ iuberent ipsum persona legati retenta, apud *I*mperatorem esse, *M*ediolanumque vnâ cum eo proficisci. in quâ urbem ille, ut veteris imperij iuris, non multo ante receptam, volebat (ut moris est) cum pompa ingredi, indeque *L*ucam accedere. quo in loco *P*ontifex ipse *C*æsarque statuerant simul congregari, ac de communibus rebus studiose agere. accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoueret. cum enim *B*rixiam ventum esset, ciuis eius loci, honestus sanè vir, ac vetus amicus *C*ontareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsiuit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, ut capita, quæ ferrentur prolata ab aduersariis, adeo absurda, & à vera ratione aliena, in *G*ermania comprobaret. cui statim respondit ille, eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent. se namque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus, aliquis resideret, sine auctoritate *P*ontif. max. concessurus aduersariis fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse. non destitit auctor eius sermonis, sed addidit rem aliter atque ille putaret se habere: neque enim incertam esse ac nullo auctore prolata famam illam: se namque literas vidisse ab eius ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominauit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent. non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamaretque, digna verò merces hæc est meorum laborum, si vera sunt, quæ narras; statimque ut innocetiam suam existimationemque tueretur, misit *E*pistolam ad *P*ontificem maximum, quæ valde quaestus est de iniuria illa, sermonemque improbiſſimo, quem *R*oma profectum, ac per omnem

*I*taliam

*I*taliam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogauitque simul, ut, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quidquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum peruenisset. sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque laude se ac præmio, non reprehensione aut pena vlla ob ea, quæ in *G*ermania gessisset, dignum esse. cum *M*ediolanum peruentum esset, quæ ciuitas omni genere lætitiæ, magnificentiæque apparatus *C*æsarem excepit, mirifice factis quodam *C*õtarenum *C*arolus decorauit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notum testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa herere voluit: cumque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequereturque aliquanto post, mandauit humanissimus princeps vni e famulis, ut pœne inuitum ipsum traheret, ac propè se collocaret, omnèque id tempus, donec eò perueniret, quò paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo iucundissimis sermonibus. id vero cum persona, dignitatique datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamè existimare, multum etiam ad hoc valuisse iudicium, quod fecerat de homine, quod putaret, ut qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam *C*ontareno laudi & honori futuram. & sanè literis mandatum est, eius nominis primum *A*ugustum *C*æsarem, quum primum *A*lexandreã, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum, ac clarorum virorum *A*rcum, grauisimum & eruditissimum hominem, sibi adiunxisse; familiariterque cum eo solo in tanta lætitiâ, fortunæque magnitudine loquutum esse, quem etiam, ut magis eum ciues sui suspicerent ac fortunatum iudicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille *A*lexandrinus: sed aliæ quoque res, dum illic mansit indicio esse potuerunt; quantopere *C*ontarenum diligeret: id quod animaduersum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit ut omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. *C*æsar, qui, ut supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat: imperatoremque ut *G*enuam classem, propinquosque in portus cogeretur. quare, ut id celerius fieret, statuit sibi in eam urbem accedendum, indeque *L*ucam eundem, quò *P*ont. max. se venturum significarat. *C*ontarenus igitur breuiore via se *L*ucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies *P*ontificem maximum vidit; qui sanè hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit. nec multo post eodem *I*mperator venit, qui non cessauit etiam in aliis magnis rebus, quas cum *P*aulo 111. egit, multa prædicare de prudentiâ, industria, probitate legati, quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo usus fuerat in *G*ermania: nec non quaestus est, quod *R*omæ multa falso iactata forent contra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre, sincerèque personam eam sustinuisset; ac negotia cuncta cum fide administrasset. cui statim sapientissimus senex: qui quæ ignarus non erat artium malarum, quibus plerique *R*omæ vtuntur, aut inuidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum inuasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse ac probatam *C*ontareni virtutem; seque eam ob causam ipsum tunc in *G*ermaniã misisse: tantumque oneris ei imposuisse; facturumque etiam breui, ut nemo dubitare possit de beneuolentiâ sua erga illum, ac quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc *P*ontifex, ut omnem scrupulum ex animo *C*ontareni euelleret, gauderetque ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum ser-

monem: simulque suasis illi, ut contemneret malevolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam. fontem etiam huius mali aperire volens, testimonium citavit veterum poetarum, qui naturam invidie versibus suis expresserunt; moremque illam habere tradiderunt; ut summa loca ferret, non minus quam venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consuerunt: omnique demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carum habere; cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, ut tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breviori via accederet: ipse namque vicinitate inuitatus, Bononiam profectus est; indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reuersus est. nondum autem duobus mensibus transactis, memor eius quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononia declarauit: quæ publica cura provinciæque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiumque status Reipublicæ possidet. ille igitur hoc nouo onere sibi imposto, ut qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio mense se in provinciam contulit. factumque est ut v. Kal. Aprilis in urbem ingrederetur, qui dies apud eos maxime celebris agitur, consecratus genitrici eius, qui salutem nobis dedit: summa igitur lætitia totius ciuitatis exceptus est. conataque est illa, quæ spem cõceperat animo de probitate et prudentia ipsius, externis etiã rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse, optimum parentem, quam durum aliquem et auarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem. in quo certe illi falsi non sunt: ut primum enim res illas attigit, nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus iudicandis clementia uti et æquitate, quam summo illo iure, quod sæpe merito reprehenditur, ac si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur, dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controuersisque tollendis operam dabat: nec unquam molesto sanè hoc, et odio munere, præsertim homini in aliis curis studiisque educato, defatigabatur. hoc autem faciebat, naturamque ille suam, consuetudinemque flectebat, quia vere gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus quacunque re poterat, studebat, quare quodcumque munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæc curæ cogitationesque hoc tempore Contareni; procurabatque ille commoda eius nobilissimæ ciuitatis: cum repente inopinante illo, Roma literæ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sanè ille diutius versatus fuerat, quodque omnes numeros honestatis in se habebat. cum enim sedari nunquam potuissent, vlla vilius opera ire inter Franciscum Gallorum Regem, et Carolum v. Imperatorem, sed quotidie magis nouis iniuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gerereturque aut pararetur ab ipsis semper bellum teterrimum, quod in singulos dies Reipublicæ christiana grauissima vulnere imponeret, et ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officij sui esse ratus est Paulus Pontif. max. tanto malo, si vlla ratione posset mederi: tantumque et tam sauum incendium extinguere, quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros, et tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in ministris ad unam quamque rem efficiendam: hancque curam, omnium maximam requirere personas in primis sapientia et auctoritate præditas atque ornatas. et non minus gratas acceptasque principibus iis, quorum animos detinere ac flectere deberent. elegit igitur, quem ad Cæsarem in Hispaniis

niatunc degentem mitteret Gasparem Contarenum, et ad Gallorum Regem ire voluit. Iacobum Sadoletum, ambos viros probos, atque omni ingenij laude florentes, et ut collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se coniunctos, ac maxime bonis omnibus probatos, quæ res gesta est sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romæ. quare significauit per literas Pontifex Contareno quod de illo statuisset: mandauitque, ut, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum unquam vtilitatis aliorum causa laborem recusarat, quauis etate iam confectus esset, et satis imbecilla valetudine, æquo animo tulit sibi onus illud imponi. quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo scisset tanta erat pietate præditus, et ita dicto audiens esse summo Pontifici cupiebat, ut ipsam profus repudiaturus non fuerit. appropinquabat sanè illi mors, quæ tamen, longe alia ratione, et vbi minime expectabatur, ipsum oppressit. nec enim (ut a me nunc diligenter narrabitur,) aut laboribus, aut defatigationibus nouis accelerata est. Agebat Contarenius etatis suæ annum LIX. in his curis, quas ostēdi, toto animo occupatus: partem tamen illarum iam in id munus, quod instabat, deriuans. incumbens igitur illis, quæ multæ profecto ac graues erant, molesto anni tempore, ut par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui causa se in propinquum vrbi locum conferebat. vbi manens et aestum declinaret, quo conficiebatur domi, et aliquantulum a perpetuis suis laboribus animum relaxaret. nam siquid maioris momenti subito euenisset, facile illuc adibat, vbi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de causis delectabatur, erat sacellum diuæ Mariæ à mōte vocatæ, cuius possessio procuratioque est sodalium diuæ Iustine. acciderat autem, ut illis ipsis diebus, qui primi sextilis mensis fuere, fratris filius illius salutandi et visendi causa Bononiam veniret, qui superiore anno Patavij inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero nouo nomine, ut consuetudo est eorum qui se sacris aliquibus initiant, Placidus. cum autem probus adolescens esset, seminæque nonnullarum virtutum in se contineret, a Contareno diligebatur. ille igitur primo apud suos in vrbe mansit in diui Proculi dicato ipsi domicilio: ut tamen eo facilius frui posset Contarenius, ipseque itidē sitim suam expleret visendi virum, quem maxime optabat, secum sanguine coniunctum, cuius etiam visendi alienigenæ desiderio flagrabant, impetrauit a suis, ut se illic esse paterentur. Quæ causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiúsque illic commorandi. hic collis ab vrbe abest spatium mille passuum, amoenissimus, et natura et arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum. et sanè qui desideria optimi huius viri gaudiaque cognita haberet, quod non magno negotio omnibus cõtingere potuit, qui familiariter cum eo vixissent: facile iudicaret, paucos illos dies, quos illic traduxit iucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita unquam gustasset: viuebat enim cum sui amatissimo fratris filio, cumque aliis nonnullis comitibus illius, eorundemque sacrorum sociis, honestis sane viris et eruditis rem diuinam crebro faciebat, omnisque sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur ut traditum a me est, calores essent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum causa veniebat, et ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad septemtriones, urbemque ipsam quasi ante pedes posita prospici-

cit, planitiemque omnem, quæ ipsam cingit. Quin etiam remotiores vrbes illinc commo-
de cernuntur Mutina, Ferraria, aliæque nobilia oppida. quare non sine causa expetitur
prospectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamuis tunc, capto iucundi-
tate illius Contareno, nihil tale timenti, exitium comparauerit. aura enim illa lenis, quæ
flabat, frigidiusculusque aër, cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, paruoque
momento saepe commoueretur, facile ad imas partes penetrauit, sanguineque inflamma-
to abcessum in latere creauit e genere eorum quæ ἀποστήματα Græci vocant. quare sta-
tim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamuis magna diligentia
summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognouit se egrotare, Bono-
niam reuersus est, ipse autem in primis naturam, vniuersumque eius morbi mature perspexit:
tribus namque diebus, antequam animam efflaret, omnem rem Ludouico Beccarello vni-
uersi familiaribus suis, quo plurimum in rebus maioris ponderis utebatur, enarrauit. dixit
igitur grauitatem eius morbi non apparere, reconditasque corporis partes magis ipsum
oppressisse, quam exteriores male habere, in promptuque esse. addiditque genus id morbi
periculum magnum in se continere: quod si vires corporis eæ forent, vt spatium trium qua-
tuorue dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se
tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat, naturaque penitus frangatur: intelligere
enim se venæ motum valde imbecillum esse. cui ille, qui saluti ipsius prospiciebat respō-
dit rogans, vt abduceret animum ab his molestis cogitationibus, rationemque omnem
sui curandi in prudentia diligentiaque medicorum positam esse vellet: affirmans præterea
Deum optimum maximum, quæ semper ille pie coluisset, ipsi præsidio futurum: esse autem
accurate incumbendum valetudini recuperandæ, vt cito munus mandatum obiret, iter-
que ad Imperatorem faceret. ille vero statim hilari vultu, ad alium longe maiorem Im-
peratorem sibi iter instare, dixit, idque ipsos breui cognituros: neque tamen se hoc dicere,
quia mortem valde perhorrescat, parumque animo æquo ferat se à vita discedere: in-
telligere enim se præclare quot quantaque beneficia à Deo acceperit, quorum etiam ple-
raque commemorauit, non gloriæ causa, ostentationisque, cui tunc locus minimè erat, ve-
rum vt se gratum esse, erga auctorem illorum significaret, inquit igitur, se ortum esse ea
in ciuitate, quæ nulli earum cederet, quæ in vniuerso terrarum orbe existunt: è familiã-
que, quæ haud postremum locum in ea Republica teneret: consecutumque: itidem illic esse
honores non paruos: & vt domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum
esse: vtraque vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam quæ in contemplatione rerum
versatur, & eam quæ rebus agendis incumbit: peruenisse ad ætatis annum LIX, quem
terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non ma-
le actum esse, canereque se debere vna cum sacro Hebræorum vate carmen, quod ad æ-
quum gratumque animum significandum pertinet, nomenque illius laude gloriæque cu-
mulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleuerit
omnem populum gentemque: vnum tantum sibi molestum esse, quod, vt optabat, commo-
dis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquam ad sacrum illum
honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint: sperare tamen se, Deum optimum
max. Pontificemque, cuius dignitati toto animo inseruierit, fortunas eorum subleuatu-
ros. nec oblitus est suo opportunoque tempore mādare custodi ipsius, vt priuilegium, quod
beneficij loco à Pontifice impetrarat ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi lege-
ret,

ret, dum mente orationeque consisteret. cum hæc animo versaret, sanè constanti ac fortis
atque hoc sermone semet consolaretur suos, qui præsentés aderant, (ij autem erant, vt quis-
que maxime illi acceptus, probatusque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, vt lachri-
mas vix tenere possent: à quibus tamen sibi diligenter temperabant; quamuis intelligen-
rent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, posse ipsum commoueri,
& è statu illo animi deici. Eadem verò hominis providentia in intelligendo, prædi-
cendoque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in cæteris rebus iudicandis
significandisque saepe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remediisque omni-
bus superatis, oppressus ille est: animamque efflauit IX. Kal. Septembris meridie. Quã-
uis autem horas circiter sex antea voce oratus esset, non tamen sensu animi, intelligentiãque
extremo illo tempore caruit, vt certis quibusdam notis indicijs, perspectum est, confiditque
clementia conseruatoris nostri, vt Christianum virum decet; & cum aliter non posset,
se spem omnem suam in eo collocatum habere nutu admonitus diligenter de hoc signifi-
cauit, vt vero se constantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris est consue-
tudinisque, non solum magno, verum etiam alacri animo geri custodiri que passus est.
quæ sanè, vt nuntia mortis perterrefaciunt plerisque; ac valde omnes, qui non firmas
radices egerunt in persuasionem christianam, perturbant. Reliquit vero ille discessu suo
suos omnes mæroris ac luctus, plenissimos: vt vniuersam quoque ciuitatem dolore ma-
gno adfectam, quæ sanè, quacunque ratione potuit, funus illius honestauit, & quã mole-
sta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit. die autem, quæ sequuta est mortem
ipsius, funus ductum est, orationem de laudibus eiusdem, & honeste acta cuncta vitæ,
habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea vrbe, domicilio
quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores literas docebat, & negotia pu-
blica Republicæ administrabat. Corpus in diui Proculi dispositum est, eo concilio vt
Venetias postea comportaretur, in sepulchròque maiorum ipsius clarissimorum virorum
collocaretur. Paulus tertius nuntio allato de obitu Contareni æger admodum illum tulit:
declarauitque, quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis vsus erga domum illius:
nec tantum Pontifex max. qui saepe opera ipsius fideli & utili vsus fuerat, verum etiã
Roma cæteri probi viri morte ipsius vehementer conflati sunt. nam quantum lu-
ctum eadem in patria excitari, non facile dici potest. omnes denique qui aliquando do-
ctrinam illius gustarent, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant,
publicam illam cladem existimarunt. Ciuis autem collegæque ipsius in amplissimo sa-
cerdotio Petrus Bembo quantum dolorem cepisset ex graui morbo Contareni, despe-
ratamque iam à medicis salute, notum omnibus esse voluit: in Epistola enim ad Flami-
nium Tomarotium quomodo affectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte
optimi & honestissimi viri, diligenter narrauit. verbis ipsis, quam illustri loco posita
sint, alioque sermone edita, super se deo: possem etiam aliorum multorum, doctorum &
excellentiū virorum testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset,
scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de
ratione viuendi, veròque cultu christiani hominis, & acerrimi aduersarij opinionum, quas
ille in Germania defendit, extiterunt. magnifice tamen de eruditione continentiam illius,
in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, loquuti sunt: quod ferè vsu ve-
nire non solet, vt à quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur

deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. & quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo cōiuncto, Ludouico Beccarello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis agritudinem hanc, ac leui quoque momento refricari solitam tantam plagam. nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognouisse, quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu eius viri, qui vt quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorū presidium firmum erat. quū enim ad se illū euocasset, opera ipsius quibusdam in rebus usus, diligēter ex eo quæsuit, an presens forte ille adfuisset, quum fato Contareni functus est: rogauitque, vt diceret, aliquid de institutis & vita illius. cui statim, mihi affirmavit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem, fidemque in iis omnibus gerendis, quæ mandata illi ab ipso forent, intelligeret vt ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ Reipublicæ cōseruandam; virumque illum vera probitate præditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plerique, vt eò perueniant, quò cupiunt, sibi callide imponunt: vnumque omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse: quo sermone accepto commotum Pōtificem Max. qui deambulabat, stetit, manūque iterum percussisse mensam propè positam, dixisseque non sine gemitu quodam ac suspirio (quod indicauit, euulsam esse penitus omnem ex animo ipsius suspicionem, quæ quondam ei inculcata de illo vocibus maleuolorum fuerat) Amisimus profecto magnum virum, ac valde vitē Reipub. nostræ ciuem. sed, vt alia, ita hoc magno constantique animo ferendum. Quoniā autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio magnopere Cōtareni abhorreret, qui alienam personam induentes (vnde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριτὰς appellātur) & eam quidem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alij videri volunt, quam vere sint; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil inde mali suspiciatibus, vnde plurimū ipsos expectare oportebat, non alienum esse duxi de hoc etiam differere: etsi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cauēdos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi & instructi fuerunt, vt satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. in primis autem in pietatem nostram christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus, quo maiore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quò magis pura integræque est, eò magis probatur, astutis consiliis vtuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiā aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominū notās, inquit, postremam iniustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis, idemque ab Æschylo, non solum graui poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatū est, quum ferret in cælū magnis laudibus Amphiaræum, summum illum augurem, eundemque sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod multi faciunt, vt videretur optimus, verum vt esset, nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciuntque, vt probos honestosque viros ab improbis & impuris distinguere nequeamus, non dici etiā

potest

potest quantopere hoc pacto obfint, cum apud Euripidem etiā sapiens ante a semper habitus Theseus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatēque filij: insimulatus enim falso hyppolitus, quod cubile ipsius violasset, quum se ille apud eū purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset, fidē ea de causa non fecit: timuit enim pater ne tenuis victus cultusque quo filius delectabatur, abstinētiæque à vescendis animantibus simulata foret: simulque ne disciplina orphei, quam ille profictebatur, familiaritasque demum Dianæ in qua se valde iactabat, ficta esset, quare in alteram partē miserabiliter peccauit. sed eò redeamus vnde digressi sumus. idem etiam intimus consilij Contareni, nec minus studiosus famæ existimationisque huius optimi ac pudentissimi viri, quem sibi in vita tanquam viuum quoddam exemplar probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipsius inurere præposterus quidam amicus studuit, hoc pacto deleuit. narrat enim forte euenisse, vt illo ipso tempore, quo grauiter Contareni ægrotabat, Bernardinus Ochinus, ille nouæ condendæ Franciscanæ familiæ dux et auctor Bononiam venerit, Romam ad causam dicendam euocatus: insimulabatur enim in iis concionibus, quas Venetiis habuerat, nonnulla dixisse, quæ veteribus decretis Romanæ Reipublicæ aduersabatur: additque habuisse illum literas ad se scriptas à Giberto Episcopo Veronensi, quibus à se petebat, vt diligenter ageret cum Legato, vt hortaretur hominem ad sistendum se in iudicio: coramque ad ea, quæ ipsi obiecebantur, defendenda. quum cognouisset ipsum timide ad id descendere, egerēque stimulo quopiam & auctoritate magni alicuius & grauis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis leuitatem inconstantiāque perspexerat. Is autem vesperi venerat, quum iam cænassent omnes, legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quum speraret morbum postridie leuiorem fore, vt commodius eum audire posset, loquiūque cum ipso familiariter, iussit vt præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigisse verò contra, vt ea nocte morbus ingrauesceret: quare mane legatum totum distentum fuisse in remediis, quæ medici adhibenda iusserant, sumendis, nouisque curationibus: vnde factum fuerit, vt neque de hospite illo, neque de alia vlla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala sua mens, malusque animus cognitus erat: atque vmbra etiā, vt, qui sibi alicuius sceleris cōscij sunt, faciunt, reformidabat, cepit vereri ne astute illic detineretur: putabat enim fingere morbum legatum. quo metu homo oppressus (nam hoc verū esse nō multo post eò consilio, quod cepit, perspectum est) non cessabat Ludouicum vrgerē, vt rogaret legatum, potestati sibi faceret abeundi, in quo ille ipsi non obtemperabat, putās breui fore vt melius esset legato: videbatur enim sibi perspexisse, cupere illum magnopere cum Bernardino loqui, qui sanè vsque ad id tempus magnum sibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione sanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magisque semper timore crescente, instaret, Ludouicus importuno sanè tempore, coactus est, cum æstu febris in lectulo legatus iactaretur, eò irrumperē: rogareque vt pateretur ipsum abire! in quo sane humanissimus vir ei morē gessit: quūmq; ad eū Bernardinus introductus esset, hæc ipsa verba protulit. Vides, quo in statu sim, excusatio hæc apud te iusta sit, & ora, vt Deus opt. max. mihi propitius sit, feliciterque institutum iter perage. cui ille tantum demisso (vt moris est) capite respondit, se prorsus ita facturum: illicoque abiit. Hic est sermo, quem Bononiæ habuit, cum sanctissimo & modestissimo viro Bernardinus. nec verbū præterea additum est qui tamen postea quum susceptā vitæ rationem deseruisset; acer-

verumque se hostem Pontificia potestatis praeuisset, ut se sapienter id fecisse ostenderet, à perditaque causa & flagitiis multis contaminata, merito defecisse: habereque se multos socios eius consilij probare uellet, non veritus est, criminari amicum, memoriaeque ac literis prodere, quæstum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutisque Romanorum antistitum, & insectatione sua atque iniusta bonorum: huiusmodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solum à veritate abhorrent, sed etiam vitæ eius, cui adfecta erant, nullo modo conuenirent. Quæ cuncta Ludouicus (ut est vir optimus, & omnis officij, quod in amicitia coli debeat, obseruantissimus) asseuerabat, refellendi eius mendacij causa, & purgandæ innocentie viri illius mortui, quem uiuum magnopere dilexerat: nec tantum hoc se ita habere testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes huius rei producebat, qui præsentibus illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Iulium Contarenum fratris legati filium, qui post eius mortem & naturæ probitate, & commendatione patris creatus est Pontifex ciuitatis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. cum hoc tanti momenti sit, ad integritatē Contareni ostendendam, abstergendamque maculam illi falso aspersam, uolui totam rem, ut factam eam accepi, ac pæne uisdem uerbis quibus, mihi exposita est, commemorare. rebus autem gestis ab eo, dum uixit, enarratis, nunc quæ monumenta ingenij reliquerit, fructusque otij ipsius indicabo. prius tamen, quod adhuc ualet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re grauisissimi & eruditissimi uiri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, uera esse declarabit: simulque non sinet queæpiam dubitare, quomodo ille, in uita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiã posteris profint, perpetuòque testentur, qualis ille, quantusque uir fuerit. Ludouicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio, summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit. mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam uiris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis uirtutibus una cum eo extinctis, inquit doloris plenus (nam uirum cum ualde dilexerat, in familiaritatēque se eius insinuarat illo tempore, quo legati nomine urbem eam rexit.) Ego, quod mihi uideor meo iure facere posse, nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror, adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognoui in philosophia studiis merito laudatos, qui sanè non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum, & iudicij firmitate: ipsamque uere philosophi grauisimo nomine dignum fuisse iudico. Certe cum ego de aliqua re, propria eius studij, cum eo dissererem, uidebar mihi præ illo minutus quidam philosophus esse, uel potius nouus quispiam auditor, & plane rudis eius artis quam profitetur. quare ad ipsum sepe me conferebam, ubi locus aliquis obscurior mihi negotium faceretur: in qua questione quum paulo antea ipse toto animo uersatus essem, & aliquas etiam horas, euolutis pluribus uoluminibus, præterito die consumpisssem: ille uerò, ut existimari potest, spatio multorum annorum, nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte & exquisite nodos illos dissoluebat, ut uideretur diu multumque non multo antea de ea cogitasse. quare (inquit) sepe ego pæne stupidus euasi; mihi que potius cum cælesti aliqua natura,

quam

quam cum mortali homine uisus sum loqui: idque nunc, quia res ita se habet, uerumque id prorsus est, prædico, nulla alia causa impulsus: quis enim non uidet assentioni nunc locum non esse, quæ præterea à persona, quam sustineo, longe semper abesse debet? hæc asseueranter tunc ab illo prolata quum essent, auerunt magnopere opinionem, quæ qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta quanta fuerit eruditio ipsius, aperiuunt: quæ sanè ut ordine à me tradantur, hæc sunt: Edidit igitur iuuenis adhuc (XXX enim tertium ætatis tunc annum agebat) librum contra iudicium Petri Mātuanani doctoris sui. Nec tamen ea de causa minus pius, quamuis contra pietatem facere uideretur, fuit: ille enim in omni sermone suo affirmare solitus erat, ex opinione, sententiæque Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales. Quum contra ipse sedulo aduersus eum disputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse: uiderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse uoluisse. cuius opinionis antea Plato, unde didicerat, sine ulla dubitatione fuerat. argumenta autem illa firma ad probandum & grauiora fuisse, opusque totum ualde elaboratum, perspicitur: quia acutissimus ille Physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & uberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persequuti sunt, additque uideri prorsus eum diuina opera & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de elementis libros quinque, in quibus uiam omnem, rationemque Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Mattheum Dandalum sororis suæ uirum: cuius hic supra mentio cum magnis uerisque ipsius laudibus facta est. addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros septem, quos dicauit Paulo Iustiniano, nobilissimo & clarissimo suo ciui qui odio rerum humanarum, quum pertasum esset uarietatis ipsarum, ut facilius diuinas contempleretur, Deoque ipsi toto animo seruiret, in Hetruscos montes, cæterumque Camaldulensium se contulerat. Hi libri ei qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit uis animi ipsius, & quanta prudentia in rebus grauioribus tractandis. sed idem etiam (ut melius adhuc intelligatur factum illum natura & studio fuisse ad personam eam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex, multumque semper omni in re prouidens, imposuit) iuuenis adhuc, uitamque colens solutam ac nullis sacris astrictam, occasionem hanc eius rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officiis eorum sacerdotum: finxitque ita, atque informauit talem uirum, quales si forent quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus: quis enim non fateatur pias in primis castasque fuisse cogitationes ipsius, totaque mente ac studio solidum esse in illis uoluntari optimum uirum, postquam alium instruere & ornare in ea uita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat, nec unquam cogitarat, præcepta illa sibi uilia aliquando futura? præterea quum orta quæstio esset in Senatu de Pontificis Max. potestate, diuinitus ne illa stabilita foret, an humanis consiliis reueretur: quumque multum de ea re illic in utranque partem disputatum esset, domum reuersus, ut quid ipse de eo sentiret, ostenderet, omnique errore ciues suos liberaret, spatio unius noctis libellum confecit, qui non excusus in manibus uersatur, sed ut uisdem etiam in suo proprioque ipsorum munere prodesset: effigiemque eius Reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de ma-

gistratibus, reque publica Venetorum, qui itidem diuulgati sunt, postquam vero in amplissimorum antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter Synodis omnibus, quae variis temporibus ob emendandum statum Christianae Reipublicae coactae sunt, in breue quoddam corpus grauissimas quasque ipsarum collegit: seruato temporum ordine, materiaeque omni, quam persequuta, sunt, demonstrata. vtile vero mirifice esse potuit volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur: quaerente Paulus III aduersariis, reconciliandorum animorum gratia, proponebat, multumque opis afferre illis omnibus, qui in eo certamine versari deberent, misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eam, cuius maxime intererat, quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumberebat, absoluto autem illo, par huic opus, & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quatuor libros de ritibus ceremonisque nostrae religionis, persuasionisque Christianae, quae Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, & quae radix visque ipsarum fuisset, declarauit: quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus argumentisque satis firmis confirmauit: nam ipsum argumento hoc sumpto, si quod publicitus erat, praestare voluisset, debuisse omnem quaestionem, de qua nunc tot tantaeque lites & concertationes inter dissidentes partes Reipublicae existunt, explicare, planum & exploratum est. quare sic quoque praclare instruxit & armauit illos, qui pro veritate cominus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus, vt autem libellum alium admodum vtilem prauis opinionibus ex animis hominum euellendis conficeret, occasionem hanc habuit factum est, quum ille Bononiam legati nomine obtineret, vt vir prudens salutisque gregis illius, qui fidei ipsius potestati commissus foret, vt pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens, rationemque accipere cupiens, qua saluum ipsum incolumemque redderet, quum grauius agrotare non paruam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilemque ciuitatem regeret, vt ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo reuoluens, vt erat summus & accuratus medicus huius pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. confecit tanquam institutionem quandam breuem Christiani hominis, collegitque quae magis mordere animum debent, probra omnia, & ita vt aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti: illum autem commentariolum *κατὰ χριστιανισμὸν* appellauit, qui sane non vni illi ciuitati sananda factus wideretur, sed Christianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis. Eum vero grauis ille vir ad suos comportauit, diuulgatumque studio quodam & arte effecit, vt vulgo reciperetur, cunctisque se viae illi tenendae, legibusque seruandis astringerent: statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditum ac desperatum forent: posteaque & ipse formis excussus est. Quum autem, vt gesta tunc res est, temporisque illi aptum fuit, nomine & ciuitatis & praefecti ipsius in sacris rebus curandis celauerim, illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci possit, deberi puto personam etiam a me indicari. Moronus enim Mutinensium Episcopus is fuit, qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis, praclarasque alias animi dotes, auctus dignitate est a Pontifice maximo: cuius amplissimi sacerdotij

sacerdotij insigne Bononiae manibus suis legatus capiti ipsius imposuit. Illustrauit etiam scholium quibusdam suis Contarenus multos obscuros locos in Epistolis diui Pauli, quum ipsas accurate legeret. quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppressit. Sed etiam Epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum praceptorum plenas, vt libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorum nactus, praecipue autem studiis amicorum, variisque eorum temporibus seruies, in quibus est quaestio diligenter explicata, perdifficilis sane, magnique semper momenti habita ad vitam bene beataeque degendam: qua traditur liberam esse potestatem nostram, omni que nexu causarum ac necessitate solutam, Veteres illi *πρωτὸς τῆς ἐξουσίας* ipsam vocabant: & qui de fato differunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt. eum vero librum misit ad victoriam Columnam, foeminam lectissimam, & quae ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenij laudem in condendo carmine maximo quoque honore digna est. sed etiam, vt sorori suae, quae se in castissimum caetum mulierum Muranarum coniecerat, morem gereret, animumque ipsius suauissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicauerat, interpretatus est, duos Hebraeorum illorum cantus Italico nostrae aetatis sermone: cum enim ille doctrina ingenioque suo prodesse quoque alienis studeret, non visus sibi est posse suis vlllo modo deesse. Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus vt vtilitatibus fratrum suorum seruiret, qui crebro, mercaturis faciendis operam dantes, nauigabant, confecit libellum de aestu maris, & quam causam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstrauit: qui tamen liber amico ipsius commodatus, magno adhibito studio recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quae plurima sunt enumerem: in quibus tamen appareret specimen illius doctrinae ac iudicij, finem faciam. possum enim vere adfirmare, quodcunque temporis vacuum a negotiis nancisceretur, in his rebus ipsum consumere solitum: omnesque vigilias suas eum consueuisse temporibus amicorum necessariorumque suorum consecrare: neque enim ostentationis & gloriae causa huiusmodi scriptiones suscipiebat, in hisque se dies atque noctes macerabat: quamuis iustus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur: sed, vt dixi, voluntati amicorum, commodisque indulgens, siue studiis suis, memoriaeque seruies, a scribendo nunquam cessabat.

DE ELEMENTIS.

LIBER PRIMVS.

- A** **N**EMO est hominum, Matthæe Dandule, ingenij à deo tardi, ac ferè stupidi, qui nò singularem quandã voluptatem capiat ex rerũ naturę cõtemplatione, cuius vel species ipsa oculis obiecta sui splẽdore ac pulchritudine summo opere nos delectãre cõsueuerit. Quo effectum est, vt plurimi excellẽtiori animo, sublimiorique ingenio præditi, quibus fortuna huiusmodi ociũ nò inuidit, omnibus aliis voluptatibus spretis, ommissa etiam cura rei familiaris, ac pene sui ipsorũ oblitì, se totos dederint huic philosophiæ parti, in qua tradũtur à sapientibus viris in lucem proditę rerũ natura constantium causæ, ac in huiusmodi studijs omnem ætatẽ consumpserint: in quibus cum ego adolescentiæ ac iuuentutis annos impenderim, postquam ad rempubli. accessi, nulla ex re maiorẽ soleo capere voluptatem, magisque mederi molestijs, quibus plerũque afficior in muneribus publicis obeundis, quàm si quando per succisuias horas antiqua hæc mea studia repeto. Tũc etenim mihi videor fœlices horas agere, tũc immortalium deorum vitam æmulari. Neque interdum hoc tãtum me iuuat, si sumpsero in manus monumenta summorum virorum, commentãque eorum excellentissima memoria repetiero: verum si quidpiam maioris otij mihi contigerit consueui non solum illa iucũdissime meditari, sed etiam interdum literis mandare, si qua à nobis in eis meditandis inuenta sunt, simulque commentis priscorum philosophorum obscurioribus lucẽ ac splendorem quẽdã scriptis nostris adferre, ac sparsa colligere in vnum: hac etenim ratione, nostra opera, quod præstantissimos authores diligenter fecissẽ cõstat, philosophiæ mysteria magis obuia fiunt his, quos nimius labor & longior deterret ab excellentium alioqui monumentorum lectiõne. Quamobrem decreui mi Matthæe ne ab instituto meo recederem, nunc cum aliquot horas vacem à negocijs reipublicæ singulis quibũsque diebus, omne illud tempus impendere in conscribenda ea philosophiẽ naturalis parte, quę versatur circa elementa, ex quibus mundus hic constat, eorũque mixtionẽ: ex qua tam magnam rerum varietatem cernimus effectam esse: ac demum de iis agere, quæ mixtionem elementorum plerunque consequuntur, vt tã-

dem oratio nostra consistat citra formas metallorum & lapidum, ac simi-
 lares partes corporum viuentium, quæ propinquissimæ sunt mixtioni ele-
 mentorum: quæ physica philosophiæ pars etsi cõtinet principia & radices
 totius scientiæ, quæ circa species & naturas proprias mixtorum omniũ ver-
 safur, maximèque facit ad omnem medicæ disciplinæ notionem, parum
 culta ferè ab omnibus est, qui physicen profitentur, quod sæpe mecum
 es questus. Hæc pars igitur si nostra opera in vnum colligatur, dilucidèque
 tractetur, arbitror non incassum has nobis horas abituras, neque operis hu-
 iusce nostri pœnitere nos posse. Verũ vt omiſſa longiori præfatione ad rem
 deueniam, illud tantum lectorem admonitum esse volo, nos huic opusculo
 nullum eloquentiæ fucum aut verborum ornatum esse adhibituros, sed fa-
 tis nos facturos putare, si res alioqui difficiles atque obscuræ suapte natura
 tractentur à nobis ea dicendi forma, eoque orationis genere, vt intelligi di-
 lucidè queant. Vt autem in hoc à nobis opere instituto progrediamur ea
 ratione & via, quæ scientiæ cuius tradendæ maximè conuenire solet, inci-
 piemus ab expositione definitionis elementi. Omnis namque cuiusque rei
 doctrina primum tradere debet quidnam illud sit, de quo ipsi est agendum:
 ac deinde proprias subiecti affectiones, partes demum ac proprietates partiũ,
 vt Aristoteles dicit in posterioribus. Elementum verò id esse, ex quo fiat
 aliquid, cui insit, & sit indiuisibile secundum speciem, Aristoteles idem au-
 ctor est in quinto libro Primæ philosophiæ. Namque si ex eo aliquid non
 fiat, nullius vtique rei elementum esse poterit. Omne etenim elementum
 pertinet ad genus causæ materialis, materia verò omnis inest in re cuius est
 materia. Nam id ex quo fit aliquid cum tamen rei effectæ non insit, sed de-
 perit, habet rationem & modum priuationis, non autem materiæ, & ad pri-
 uationem pertinet, quam distingui definitione & natura à materia, in primo
 physicorum euidentibus rationibus probatũ est. Simulque eo in loco edo-
 cemur materiam à priuatione differre, quòd materia remanet post rem
 factam, priuatio verò minime. Inest ergo elementum, quid ad genus mate-
 riæ pertinet, in ea re cuius est elementum. Verum quoniam materia prima,
 quæ nullam suapte natura formam propriam habet, elementum dici non
 consuevit (omne enim elementum aliquid actu est) neque etiam materiæ se-
 cundæ illæ, quæ in priora corpora resoluuntur, & ex prioribus corporibus
 constituta sunt, elementa iure dici queunt, sed tantum prima corpora, ex
 quibus aliqua constant, hoc vendicare sibi videntur, vt elementa sint: id cir-
 co additum est, in ea, quam attulimus, elementi definitione, quod est indiui-
 sibile secundum speciem. Materia prima etenim, quæ non habet speciem
 vllam, dici non potest indiuisibilis secundum speciem, neque etiam aliæ ma-
 teriæ posteriores post prima corpora indiuisibiles sunt secundum speciem,
 cum in priora corpora resolui queant. Eadem ratione nullum corpus dissi-
 milarium partium poterit dici elementum, quoniam eo priores sunt partes
 illæ similes, ex quibus est constitutũ: quo fit vt non sit indiuisibile secun-
 dum speciem. Cõsimili prorsus ratione orationis, quæ voce pronuntiatur ele-
 menta

A menta sunt literæ. Ex literis nanque fit oratio, quæ in ea insunt, speciemque
 aliquam secundum se habent literæ omnes, neque in priores voces resol-
 uuntur. Dictiones verò ac syllabæ, quamuis ex eis etiam oratio constituta
 sit, ac in oratione insint, elementa tamen dici minime possunt, quia in lite-
 ras priores resoluuntur. Verum quoniam elementa corpora quædam sunt
 prima, ex quibus aliud quidpiam corpus constituitur, constitui verò quid-
 piam ex alijs potest vel nullo modo immutatis, aut alteratis inuicem ac per-
 mutatis: idcirco vt dilucidior sit tractatio nostra, ac ordine apto procedat,
 priora elementa appellabimus elemēta compositionis, sicut lateres domus,
 aut grana acerui. Alia dicemus elementa mixtionis, vt in oxymelle acetum.
 B & mel. Ex his, quæ à nobis dicta sunt, cuius compertum esse potest, elemen-
 ta simplicia corpora esse. Sed quoniam eo tantum modo simplicia sunt ele-
 menta, quòd non sunt mixta ex prioribus corporibus, non tamen simplicia
 sunt ea ratione, vt non composita sint ex materia & forma, quæ admodum
 infrà euidentissima ratione probabimus. Antiquorũ philosophorum multi,
 quibus nondum erat comperta huiusmodi compositio ex actu scilicet &
 materia, cum perspicerent ea, quæ appellare cõsueuimus elemēta, non om-
 nino simplicia esse, existimauere illa esse composita ex prioribus quibus-
 dam corporibus. Plato verò in Timæo (si ea quæ in eo opere literis mādauit
 sunt potius ad eius dogmata referenda, quàm ad Pythagoricorum discipli-
 nam) putauit elementa hæc esse composita ex superficiebus. Quam eius vi-
 ri sententiam Aristoteles multis in locis confutare conatur. Anaxagoras (vt
 ab eo ordiamur) cum existimasset corpora simularium partiũ esse primam
 omnium rerum materiam, videretque ex his corporibus, quæ nos elementa
 vocare consueuimus omnia generari, existimauit in hisce elementis præ-
 cipuè esse omnium similes partes, & quasi rerum omniũ semina, ex qui-
 bus itidem omnes res generari possent & oriri. Quæ de re minimè omnium
 huiusmodi corpora, ignis scilicet, aer, aqua, & terra appellationem elementi
 mereri possent: si ea, quam supra attulimus, est elementi natura ac definitio.
 Verum Anaxagoræ sententia certissimis argumentis in primo physicorum
 ab Aristotele confutata fuit: ideo ne ineptus iure haberi queam, nihil mihi
 amplius dicendum esse duxi de huius philosophi dogmate. Democritus ve-
 rò quem sequutus est Epicurus, dixit omnium rerum materiã esse corpora
 indiuisibilia, quæ Atoma appellauit, figuris distincta inuicem. Ex his atomis
 constituta esse voluit elemēta hæc omnia: ex quibus sequitur, vt etiam sen-
 tentia Democriti corpora hæc, quæ diximus, ex quibus hic mundus con-
 stat vere elementa dici non possint: quoniã constant ex corporibus prio-
 ribus, quibus proculdubio conuenit definitio elementi superius à nobis
 exposita. Democriti hæc positio ab Aristotele multis rationibus euidentibusque
 argumentis confutata in tertio libro de Cælo, vt alios locos omit-
 tam, tandem loco cedere coacta est. Nobis ergo erit etiam abstinendum
 ab huius philosophi dogmate confutando, ne videamur officere velle Ari-
 stotelis gloriæ, si noua argumenta excogitare forte vellemus, aut lectorem

tædio afficere & acta agere, si repeteremus hoc in loco Aristotelis argumenta contra Democritum. Platonis vero sententia in Timæo, siue ea Platonis sit, siue Pythagoricorum, ea est, ut velit prima principia constituta elementa esse, duo genera triangulorum, isoscelem scilicet triangulū, & scalenū. Nam cum censerent Pythagorici corpora ex superficiebus constituta esse, prima corpora utique ex primis consistere superficiebus censebāt necessario sequi. Primæ verò superficies seu figuræ planæ species sunt trianguli: præterea circulū, qui rectis corporibus cuiusmodi sunt elementa, accommodari non potest. Elementa ergo constituta esse ex triāgulis necessario sequi putabant. At in triangulorū speciebus eas rebantur esse priores, quæ angulū rectū haberent: rectus namque angulus natura prior est acuto, & obtuso angulo, ut ex eorū definitione liquidò patet. Nec non etiam, quoniam rectus vnus naturā refert, cum variari non queat, sed semper sibi sit par, omnesque recti anguli inter se æquales sint. At acutus obtususque angulus magis ac magis, minusque etiā ac minus acutus obtususque fieri potest. Neque sibi sunt pares obtusi omnes acuti que anguli. Quamobrem præcipuè elegit Plato triangulos rectangulos, Isoscelē scilicet, & scalenū, præterito æquilatero, in quo nullus rectus angulus esse potest. Verū quoniā isosceles, qui rectangulus est, vnus tantum est modi (nam rectū vnum angulū habet, duos verò semirectos, neque vnquā ab eo mēsu deduci possunt isoscelis anguli) ideo nihil amplius fuit in isoscele querēdū. At scalenus etiam si semper angulum vnum rectū haberet, quod tamen minime perpetuū est, infinitis utique modis duos, qui supersunt, varios ac diuersos habere potest. Idcirco constituta fuit certa scaleni ratio ac species, quæ elementis constituendis accommodanda esset. Sed cum proportio anguli recti ad semirectum alterutrum in isoscele triāgulo sit proportio prima in numeris dupla inquam, quæ scilicet est duorum ad vnum; neque hæc proportio in scaleno triangulo inueniri queat, quamuis rectum vnum angulum habeat: duo etenim qui supersunt, inæquales inter se sunt. Ideo post isoscelē, in quo est dupla proportio, duorum inquam ad vnum; præcipuam habuit Plato eam scaleni speciē, in qua angulus vnus esset rectus; inter omnes autem angulos esset proportio, quæ in numeris sequitur proportionē duplam, eam scilicet, quæ est triū, duorum, ac vnus inter se; in qua duorum ad vnum proportio dupla est, at trium ad duo, sesqui altera: trium autem ad vnum tripla. Elegit igitur Plato illud scaleni genus, quod rectum vnum angulum haberet, eamque inter latera proportionem, ut maximum latus sit in potentia ad proximum, in proportionem sesqui altera; ad tertium verò omnium minimum latus, medium sit in potētia in proportionem dupla. Et (ut more Ptolemæi loquamur, & à lateribus veniamus ad angulos eos descriptos in circulo; quibus ea latera contraposa sunt, à quibus sumitur laterum potentia,) erit in hoc scaleni genere, quod selegimus, vnus angulus rectus, centum scilicet & octoginta graduum: alter verò huic proximus continebit duas tertiās partes recti anguli ac propterea erit centum & viginti graduū: tertius autem angulus, qui reli-

quus

- A quus est, necesse est ut tertiæ partis vnus recti sit, quæ superest ad perficiēdos duos angulos rectos: quibus sunt æquales tres anguli cuiuscūque triāguli; quo fit ut tertius hic angulus sit graduum sexaginta. Erūt ergo in hisce gradibus & angulis eæ proportionēs, quas diximus, sesquialtera scilicet, triū videlicet ad duo, inter centum & octoginta, & centum & viginti. Dupla verò, duorum inquam ad vnum, inter centum & viginti, & sexaginta. Atque tripla, trium inquam ad vnum, inter centum & octoginta, & sexaginta. Ex quibus efficitur ut eadem etiam sit potentia laterum, quæ opponuntur angulis illis. Ab angulis namque hæc sumitur potentia laterum illis oppositorum. Hanc rationem, ut arbitror, Plato in Timæo innuit, quamuis ipsam subticuerit, maiorisque negotij esse dixerit, quam ut ibi explicari potuerit, cui s. Deus elegerit illud scaleni genus; quod postea diuersa quadam ratione exponit. Inquit enim in eo scaleno vnum latus esse in potentia triplum ad minus. Et aliquanto infra inquit, in eo hypotenusam esse lōgitudine duplam ad minorem lineam. Hoc autem est in eo scaleni genere, cuius meminimus, in quo ordine quodam est proportio trium, duorum & vnus. Nam hypotenusam est verbi gratia sex cubitorum, minima linea trium erit, ut ostēdam. Quadratum hypotenusæ erit triginta sex. minoris verò lineæ quadratum erit nouem: quæ si demantur à triginta sex, relinquētur viginti septem, quod erit quadratum tertiæ lineæ; quæ simul cum minori continet angulum rectum: viginti septem verò sunt tripla ad nouem. Hoc patet, quoniā in triangulo rectangulo quadratum hypotenusæ est æquale duobus quadratis simul sumptis duarum linearum continentium angulum rectum. Quod autem hypotenusam sit dupla longitudine minoris lineæ, ostēditur: nam si scaleno circumscribatur circulus, utique hypotenusam erit diamēter, centum inquam & triginta graduum: minor linea quæ est chorda sexaginta graduum, est latus hexagoni descripti in eodem circulo. Erit igitur semidiameter sexaginta scilicet graduum; ut ostēsum est in Geometria. Erit igitur hypotenusam dupla lōgitudine minoris lineæ. Huius generis ergo si sex trianguli scaleni æquales inter se in vnum coniungantur ita, quod anguli qui sunt centum & viginti graduum, in eodem puncto velut centro conueniant, ex duobus verò angulis sexaginta graduum inuicem compactis efficiatur vnus angulus centum & viginti, ac recti duo in medio laterum coniuncti ex duobus lateribus scalenorum, vnum tantum efficiant latus: ex sex scalenis hoc modo coniunctis efficietur triangulus vnus æquilaterus. Hæ igitur duæ triangulorum species, æquilaterus scilicet, qui ex sex scalenis constitutus est, & isosceles rectangulus (alij etenim modi isoscelis indefiniti sunt & natura posteriores rectangulo) omnium figurarum rectilinearum videntur primi & perfectissimi. Quamobrem Plato seu Pythagorici posuerunt duos hos triangulorum modos principia esse quatuor elementorum, ex quibus mundus hic constat, hoc inquam pacto: nam quatuor trianguli isosceles si in vnum compingantur, ita quod recti anguli in centro coeant, utique quadratum efficiunt, ut quiuis per se facillè intelligere potest: sex ve-

A iij

rò quadrata corpus cubum efficiunt, nullaque alia figura solida ex quadratis componi potest. Corpus autem cubicum Plato terræ attribuit, utpote quæ stabilis sit, neque ob suum pondus facile dimoueri possit. Neque præterea ex isoscele triangulo, seu ex quadratis superficiebus aliud corpus effici potest præter cubicum. At trianguli æquilateri, qui modus reliquus est, & tres in vnum compacti solidum angulum efficiunt: quibus si quartus addatur, pyramis oritur æquilatera, quæ cum acutissima omnium figurarum solidarum sit, igni adscribatur à Platone. Item quatuor trianguli coniuncti, inuicemque complicati constituunt angulum solidum; quorum octo efficiunt figuram solidam octahedram, seu octo basium: hæc Plato aëri adscripsit. Demum quinque trianguli æquilateri inuicem annecti queunt, constituuntque solidum angulum: ex quibus si compleatur corpus ut Stereometra ostendunt, efficitur corpus viginti basium. hoc aquæ Plato imposuit, utpote quæ sit aëre crassior. Ex pluribus autem triangulis, quam quinque in vnum compactis effici angulus solidus præterea nequit. Ideoque dicebat nullum aliud corpus simplex inueniri, præter ea quatuor, quæ sensibus etiam exposita sunt nostris. Sed quoniam præter has quatuor solidas figuras regulares, quinta etiam constitui potest ex pentagonis, quorum tria in vnum compacta angulum solidum faciunt, sicque duodecim figuram complent duodecim basium, ut omnino corpora, quæ natura constant, responderent mathematicis, quæ Pythagorici principia esse naturalium censebant, vniuerso hanc duodecim basium figuram adscribere. Ex quo facile conici potest, hæc Pythagoricorum fuisse sententiam, non Platonis: quoniam Plato in eodem opere attribuit vniuerso seu cælo figuram circularem & sphericam: cum de constitutione animæ vniuersi verba facit. At quoniam principia trium elementorum, ignis scilicet, aquæ, & aëris sunt trianguli scaleni, terræ verò isosceles seu æquicrures trianguli: idcirco sequitur quòd tria priora elementa inuicem transmutari queunt; terra verò, quæ ex eisdem principis non constat, minimè possit in alia elementa transmutari: quod etiam Aristoteles in hac positione reprehendit. Hæc de elementis Platonis seu Pythagoricorum sententia, quam latius explicari operæ precium esse duximus, quoniã in Timæo paucis obscurèque traditur, ab Aristotele verò vix tangitur; euentissimis argumentis refelli potest. Nam præter quàm quòd natura constantium corporum mathematica principia facit, primis scientiarum mathematicarum principiis contradicit. Nam suppositio est in Geometria, lineam diuidi in infinitum, ac propterea non constitui ex punctis: item superficiem diuidi in infinitum, corpora quoque pari ratione semper diuidi, atque diuisiones nullibi sistere. Quamobrem sequitur neque superficiem constare ex lineis, neque corpora confici atque compingi ex planis figuris, quæ sunt in superficie, eamque ambiunt. Præterea nutritio, auctio, generatio, mixtorum corporum præcipuè fieri solet ex terra, quam propterea matrem omnium appellauere prisca omnes; non ergo terræ conuenit in alia minime mutabilem esse. Ad hæc commentitium ac figmentum procul-

A proculdubio videtur, figuram duodecim basium attribueri vniuerso, quòd sphericum esse ostenditur certissimis rationibus. Amplius tum hæc Pythagoricorum sententia, tum Democriti positio de atomis, vnica ratione euidenter refellitur: Ea, quæ pati & immutari nequeunt à sui natura, sunt elementa compositionis tantum, nequeunt tamen esse elementa mixtionis; neque ex illis quidpiam constitui potest, quod sit aliud præter ea, aliamque ab illis naturam, & qualitatem habeat; quæ actu non sit in elementis componentibus: ut ratione & inductione cuius compertum esse potest. Si ergo atomi hique trianguli Pythagorici sunt immutabiles, neque aliquid pati possunt; utique mixtio vlla fieri nequit: mixtumque nullum erit: sed tantum compositio quedam & congeries atomorum corporum seu triangulorum. Nam illud, cuius quæcunque pars est à quavis passione immunis, utique totum quoque omnis est passionis expertus. Verum & ab Aristotele in tertio de cælo, & à Galeno in libro de elementis multis rationibus horum sententiæ sunt confutæ: ideo nobis hæc dixisse sufficiat. Igitur quoniam elementa neque constant ex atomis, neque ex triangulis, id nobis discutiendum restat, an sint omnino incomposita, an potius aliquam habeant compositionem. Aliquibus videri posset quoniam hæc prima sunt corpora, aliorumque omnium elementa, ac propterea in priora quæpiam corpora resolui nequeunt, ea utique incomposita esse. Attamen quemadmodum non grauatur concedendum est, prima hæc elementa non esse composita compositione mixtionis, quia simplicia sunt ac immixta; neque etiam ea compositione, qua cõfecta sunt corpora dissimilium partium: ita fatendum est ea composita esse ex materia & forma substantiali, per quam sunt, & à qua nomen habent & definitionem, necnon etiam quam sequuntur qualitates unicuique illorum propriæ. Nec tamen propterea verendum est, ne potius materia & forma sint elementa, quàm hæc, quæ ex his constituta sunt, corpora: quoniam neque materia corpus est, neque speciem habet, neque forma corpus est, neque speciem habet per se. Horum igitur vtrunque principium est elementorum simplicium, non autem elementum. Nec difficile est ratione probare corpora prima, simplicia elementa inquam, ex forma & materia constare. Nam omne, quod est actu, vel est actus per se existens, vel habet actum, per quem existit: nullum autem corpus esse potest actus per se existens: nam actus per se existens est forma abstracta & separata à materia: necesse est ergo ut elementa, quæ sunt corpora per se existentia, habeant actum, per quem sint. Erunt ergo composita ex materia & actu seu forma substantiali, per quam sunt. Huic addamus quòd elementa sunt corpora composita, non tamen immortalia, quæ scilicet non sint obnoxia generationi & corruptioni; sed generari & corrumpi queant. Hoc etiam ratione probatur. Nam elementa secundum naturam mouentur motu recto, recti verò motus inuicem contrarij sunt: erunt ergo elementa inter se contraria: at substantia omnis habens contrarium, corruptibilis est: erunt igitur elementa corruptibilia corpora. Neque tamen propterea quispian suspicetur poni à nobis substantiæ aliquid contrarium esse per se & se-

cundum substantiam. Verum hæc elementorum contrarietas est in qualitatibus eorum propriis, sine quibus esse non possunt. Præterea, si elementa essent incorruptibilia, utique ex his mixtum corpus fieri non posset, quod aliam quandam naturam haberet, præter eas, quæ actu sunt in elementis. Quæ obrem proculdubio in eas recideremus angustias, à quibus sese explicare non posse Democritum & Pythagoricos supra ostendimus: qui constituunt elementa ex atomis & triangulis immutabilibus. Sequitur ergo ex his, quod elementa vicissim inter se generantur & corrumpuntur. Materiam ergo primam communem inter se habent atque eandem: differunt autem forma & specie: nec non etiam qualitatibus illis quæ sunt dispositiones propriæ ac ferè veluti proprietates elementorum cuiusque. Verum quoniam elementa mixtorum omnium corporum materia sunt, necesse est ut substantialium formarum omnium elementares formæ imperfectissimæ sint, ac maximè propinquæ naturæ materiæ & accidentium. Hæc de elementis in vniuersum dicta sint satis. Cæterum quoniam elementa hæc, de quibus tractare instituimus, & elementa sunt vniuersi; quod ex ipsis constat: & etiam elementa sunt mixtorum corporum, utraque ratione de his à nobis agendum est. Prius autem tractabimus de elementis, tanquam de partibus, ex quibus constitutum est vniuersum; deinde perscrutabimur omnia ea, quæ pertinent ad elementa ea ratione, qua sunt materia mixtorum corporum, tractaturi demum de iis, quæ mixtiones elementorum consequuntur; ut tamen sistamus citra formas & naturas proprias metallorum, & lapidum, ac etiam simularium omnium partium; ex quibus constant animata corpora. Sed antequam quidpiam aliud dicam; illud nobis sumendum est ex prima philosophia, atque ex prioribus tractatibus scientiæ naturalis: Inferiora hæc elementa, vniuersumque hunc in feriore mundum ob imperfectionem, quam habet, (plurimum nanque distat à primo principio) esse omni mutatione obnoxium, multumque multitudinis ac inordinationis in se habere; quia plurimum recedit ab vno: quod est status omnis ac ordinis principium atque origo. Quo fit ut multa contingant in elementis à casu, & præter ordinem naturalium agentium, quæ non possunt verè referri ad aliam causam, præterquam ad priuationem & non ens: in quo est abyssus illa multitudinis & inordinationis, ut in compendio primæ philosophiæ, quod scripsimus, satis luculenter à nobis est expositum è sententia Platonis in sophista. Nullus ergo mirari debet si in plurimis elementorum mixtionibus, quas natura inchoat, non tamen absoluit; quin diuersa alia via, vel rursus dissoluuntur, vel in monstra quædam desinunt, aut in alias mixtiones recedunt longè diuersas à prioribus. Utendū nobis est hæc causa, priuationis inquam seu imperfectionis & non entis, à qua est omne ens per accidens, omnisque fortuna & casus: quam diuinatores ignorantes putant se ex cœlesti corpore posse adferre omnium effectuum, qui hic producuntur, causas & rationes. Hanc non entis causam etiam Aristoteles in primo physicorum libro dicit esse rerum natura constantium causam, quæ generationi & corruptioni sunt obnoxia, per accidens tamen licet

- A à posterioribus Peripateticis in reddendis causis effectuum, qui fiunt interdum ob hanc causam, omnino fuerit omissa. Vnde etiam nonnulli eorum coacti sint fateri, omnia euenire ex necessitate propter cœlestes ac superiores causas necessarias. Inde nata est Astrologia hæc diuinatrix, cæteræque huiusmodi inanes artes. Alterum quod velim lectores attentè animaduertere, id est, quod Aristoteles dicit in Meteoris, hæc elementa inferiorémque mundum sese habere veluti materiam, corpora verò cœlestia ac superiores mentes esse causam efficientem, quæ. s. imprimant motum suo lumine, & tempore illo, qui affecta est luminis, diuerso quodam à calore elementari & igneo; quem iure appellare possumus teporem æthereum. Hunc Platonici &
- B antiquiores philosophi putauerunt esse corpus quoddam æthereum tenuissimum omnia penetrans: quod etiam magnum naturæ seminariū nonnulli eorum vocare consueuerunt apud Aristotelem: quoniam corpus nullum quamuis tenuissimum, quin etiam mathematicum aliud corpus penetrare potest: utique nullum tale est corpus permeans inferiora hæc elementa: sed cœleste corpus æthereum est, ab elementis separatum: cuius naturalis motus est circularis: ab hoc tamen corpore in elementa profluit lumen, motus, & hic quem diximus tepor æthereus, non corpus; sed ætherea qualitas, quæ omnia penetrat & permeat elementa. huius teporis meminit in libris de generatione animalium, quem dicit ibidem non esse calorem ignis, sed proportionatum elemento stellarum. Cum ergo elementa sint materia, quæ formatur à corporibus cœlestibus, eorumque mentibus, nulli est ambigendum, quin multa fiant in elementis, quorum causam referre non possumus in naturas formæ sue elementorum proprias: sed referatur omnis eorum causa necesse est in cœlestia corpora; quorum vim & actionem elementa recipiunt, hancque eis legem optimus naturæ institutor imposuit, ut cœlis pareant, ac eorum veluti dicto inseruiant. Hæc rectè animaduersa fuisse operæ precium est, antequam ad tractationem de elementis deueniremus. In qua is à nobis ordo seruabitur, ut prius de eis agamus, quatenus sunt elementa vniuersa; ex quibus mundus hic inferior constet: postmodum de mixtionibus eorumque naturis dicendum erit, prout scilicet elementa mixtionis sunt. Nullusque mirari debet, si ea diximus esse vniuersi elementa; quoniam mundum componunt & constituunt, nulla tamen sui mixtione. Nam pari ratione dicimus literas esse vocum elementa, quia voces componunt, nulla tamen mixtione; sed tantum compositione quadam non dissimili; quin potius eadem propemodum ratione Aristoteles vsus in primo Meteororum appellauit corpus cœleste elementum: inquit enim, lato primo elemento circulariter, quod propinquum est inferioris mundi motu disgregatum accenditur. Elementa igitur hæc vniuersi sunt, quoniam componunt & constituunt vniuersum: verum hoc tantum modo vniuersum componunt; quoniam in propriis locis natura sui quiescunt, & ad locos illos natura etiam mouentur. sic partes animalis constituunt animal: quoniam quæque in suis collocatæ sunt locis; à quibus si recesserint vsquam, confestim animal agrè se habet; dolo-

remque sentit: qui sedatur cum rursus fuerint restitutæ positioni illi, quæ naturæ earum conueniat. Ex hic illud perspicuum est tractatui, qui est de elementis prout vniuersum constituunt, maximè conuenire, vt primum paucis ea percurramus, quæ spectant ad motum & quietem elementorum: ex quibus inuestigabimus an ex motu quieteque elementorum, eorum numerus à nobis inueniri queat, qui præcipuè accommodandus sit ad congruam vniuersi cõstitutionem. tum demum paucis perstringemus ea ferè omnia, quæ singulis eorum conueniunt, prout sunt partes vniuersi: quod congressu suo constituunt. Elementa simplicia corpora esse supra satis perspicuè, vt reor, ostensum est: corpori autem simplici secundum naturam conuenit motus simplex. Genera verò simplicium motuum, si Aristotelem sequimur in primo libro de cælo, sumuntur à generibus figurarum simplicium; quæ duo sunt, recta inquam & circularis. Sed ne ratio hæc calumniam patiat, quod f. videamur ex principiis geometricis in philosophia naturali conclusionem quampiam demonstrare, hocque pacto de genere descendere ad aliud genus; addamus rationi Aristotelis id quod sensus experitur. Nam per se quiuis inueniri potest obiectam oculis speciem vniuersi, ac deprehendere in cælestibus corporibus motum circula- rem: in elementis verò reliquis, ac mixtis pro elementi alicuius in quouis mixto excellentia, motum rectum, vel ad superiores mundi partes cælique circumferentiam, vel ad centrum infimūque locum vniuersi. Genera igitur simplicium motuum duo sunt: rectus. f. & circularis. Motus circularis natura conuenit corpori cælesti, quod neque graue est neque leue, nullique generationi aut passioni obnoxium absque labore vllò suapte natura perpetua circulatione circumagitur; de quo nihil à nobis dicendū esse instituimus. Superior nanque mundus diuino illo corpore plenus est. nostrum autem institutum est agere de elementis, ex quibus constat inferior hic mundus. Motus simplex rectus, duplex est: à medio vnus, alter ad medium. Natura igitur quoduis elementū vel mouetur ad medium; ad quod cum peruenerit, quiescit: aut contrà natura recedit à medio, ad supernasque euolat sedes. Motus huiuscè recti quòdam principium sit, iure ambigere quispiam potest: an. f. elemento intrinsecum, an potius extrinsecum quodpiam. Nam in octauo lib. physicorum Aristoteles videtur connumerare elementa ac omnia graua & leuia inter ea, quæ mouentur ab alio: ex se etenim moueri, videtur solum animalibus posse attribui, quæ etià ex se quiescere queant. Præterea ea, quæ ex se mouentur, diuiduntur in partem per se mouentem, & partem per se motam; quod nec elementis, nec denique vlli corpori graui leuiue conuenire potest. Nam neque ex se quiescunt cum eis libuerit: imò mouentur motu continuo, nisi quid obstiterit, quousque peruenerint ad proprium naturalēque locum. neque diuiduntur, vt animalia, in partem per se mouentem, & partem per se motam: constant enim ex forma imperfectissima, & materia prima tantum: quæ est ens in pura potentia. Non ergo mouentur elementa ex se: quæ de re efficitur, vt ab alio moueantur, nisi velis ea immobilia efficere. Contra hæc esse videtur, quoniam elementa

A elementa mouentur motu naturali, imò motus eorum simplex est: quia forma simplex est principium motus simplicis: illud autem principium motus quod est natura, est principium eius in quo est, vt dicit Aristoteles in secundo Physicorum: Non ergo elementa videntur moueri ab extrinsecò & ab alio, sed à principio quod intra ea sit. Præterea mouens proximū, & motum sunt simul, vt ostenditur à philosopho in septimo Physicorum: cum autem graua deorsum ferantur, & sursum leuia; nullum extrinsecum deprehendi potest, nec etiam fingi, quod ea moueat: non ergo mouentur à principio vllò quod sit extra ipsa. Hanc quæstionem non est admodum difficile soluerè, si attentè dispiciamus ea, quæ dicuntur ab Aristotele in octauo Physicorum, & in quarto libro de Cælo. Nam illud maximè verum est: Elementa graua & leuia naturali motu non moueri ab vllò, quod extra ipsa sit, quòdque sit efficiens proximum illorum motus: imò mouentur à propria forma, propriaque leuitate seu grauitate, tãquam à principio proximo motus; quæ in maiori mole maior est & efficacius mouet, id est velocius. Hoc verò est adeo perspicuum, vt sensui etiam sit exploratum: quãuis nulla ratione comprobaretur. Mouentur igitur elementa à principio intrinsecò: non tamè propterea mouentur ex se, vt animalia; sed ea de causa mouentur ab alio, quoniam proximum principium motus est inclinatio ad locum, ad quem vnaquæque res mouetur: inclinatio verò in elementis propria eorum grauitas seu leuitas est, qua deorsum sursumue tendunt. in animalibus verò propria inclinatio est appetitus siue rationalis, siue sensitius; vt ostendit Aristoteles in tertio de anima. Appetitus autem quicumque animalis sequitur apprehensionem siue boni siue mali: at apprehensio omnis est propria & intrinseca animalis operatio; ideo animal rationale ex se mouetur, quia sibi ipsum est causa illius inclinationis, appetitus inquam quo mouetur. Sed in elementis nihil est quod queat esse causa grauitatis leuitatisue, quarum nixu mouentur: verum generans elementum tribuit ei simul cum forma inclinationem hanc, quam habet ad proprium naturalēque locum: ideo non mouentur ex se elementa vt animalia; sed ab alio, à generante inquam; à quo inest eis propria naturalisque inclinatio ad locum proprium; ad quem semper tendunt, & si à re quapiam detineantur ne eo ferantur, semper premunt, & rem illam vrgent, quæ obstiterit, vtpote quæ propria inclinatione semper ad proprium locum tendant. Igitur non ex se mouentur, sed à generante: habent tamen nihilominus principium proximum motus intra se, inclinationem videlicet illam, cuius nixu feruntur ad suum quæque locum. Hac de principio motus elementorum quæstione soluta, rursus alia suboritur quæstio: An scilicet grauitas hæc vel leuitas, qua elementa feruntur sursum deorsumue veluti à principio intrinsecò, sint formæ quædam, quæ sint substantiæ, quibusque natura & species elementorum constituantur: an potius sint accidentia quædam, quæ formas & naturas elementorum consequantur. Nonnulli, qui Auerroi primas partes attribuunt in philosophia naturali, ex quibusdam locis, quos in eius auctoris monumentis annotarunt, pronuntiauerunt ex Auer-

rois sententia grauitatem & leuitatē formas esse pertinentes ad substantiam & elementorum speciem constituentes, quod etiam ratione adstruere conati sunt. Nam natura est principium motus eius, in quo est. cum verò grauitas & leuitas sint principia motus naturalis intrinseca elementis, erūt igitur eorum natura, sed non materia, vt perspicuum est. Nam in materia elementa conueniunt (vna etenim omniū est) at in grauitate & leuitate differūt: ergo erunt natura, quæ est forma. Cæterum quamuis hæc doctissimorum philosophorum sententia sit, nobis tamen videtur non satis conuenire iis, quæ Arist. tradidit, & ratio suadet. Etenim nulla substantia est per se sensibilis, quod Aristoteles inquit in secundo libro de anima. Sensus nanque circa cortices substantiarum versantur, id est, circa accidentia: sola verò mens ad nucleum id est ad substantiam penetrat, sed grauitas & leuitas per se à sensu cōprehenduntur, vt quiuis experitur ac sentit; nec minus comprehenduntur à brutis animalibus quàm ab homine: quin muli quidam & cameli ferè omnes, qui impedimenta ac merces gerunt, cum sentiunt sibi plus iusto oneris impositum fuisse, excutere conantur clitellas, ac onus impositum, calcibūque & vniuerso gestu corporis significant se iniquo pondere premi. Per se ergo sensu percipiuntur tum grauitas tum leuitas. igitur substantiæ non sunt, sed accidentia. Præterea Aristoteles in secundo libro de partibus animalium conuenerat accidentia elementorum, ac post caliditatem & frigiditatem mentionem facit de grauitate & leuitate. accidentia ergo, non substantiæ sunt grauitas & leuitas. Neque difficilis admodum solutio rationū, quæ adductæ sunt. Nam natura præterquam quòd est principium eius in quo est, & intrinsecū; est principium primum, vt in eius definitione dicitur, cui coniunctum est instrumentum proprium, id est accidens proprium, quo natura agit. Grauitas ergo & leuitas, quia non sunt prima principia, non sunt naturæ. verum quoniam consequuntur naturam, iure dici possunt inesse secundū naturam elementis, quemadmodum etiam motus, qui ex eis principiis consequuntur, secundum naturam insunt elementis. ignis enim secundum naturam leuis est, itémque secundum naturam sursum euolat. E contrariò terra grauis secundum naturam, itémque pari modo ad centrum tendit. Neque etiam loci de Auerroë adducti multum me mouent, vt credam Auerroem ita sensisse. etenim sæpenumero cum naturæ rerum propriis nominibus careant, vt in eis explicandis vocabulis accidentium, quæ notiora nobis sunt, & sensui magis familiaria; à quibus oritur cognitio intellectus. Hæc satis sunt dicta de principio motus intrinseco, grauium & leuium elementorum. Nunc paucis ea quæstio est à nobis pertractanda, an scilicet elementa in motu naturali, quo feruntur, per se indigeant medio, & quonā pacto moueantur. Arist. in quarto physicorum, vbi agit de vacuo, inquit, quòd in spatio vacuo grauia & leuia mouerentur in tempore indiuisibili, id est in instanti & momento, quòd impossibile est. Ergo ad motum grauium & leuium per se requiritur mediū: in vacuo etiam spatio moueri non possent. Nam qualis est proportio subtilitatis, aut spissitudinis medij ad mediū, talis est ratio etiam quòd æquè graue, eadem

A eadē figura magnitudineq; præditū velocius seu tardius moueatur, alia re itē æquè graui eiusdemque figuræ & magnitudinis. Pleni verò spatij ad vacuū nulla est proportio, sicuti lineæ ad punctum. In nulla igitur tēporis parte mouebitur æquè graue in spatio vacuo; sed in eo tempore, quòd ita se habet ad tēpus; sicuti punctū ad lineā: quo efficitur vt in instanti moueatur: hoc autē fieri nequit, quia omnis motus est in tēpore quopiā, vt in sexto libro eiusdem operis certissimis rationibus ostenditur. Hæc Aristotelis ratio ab Aue Pace viro doctissimo habita est veluti sophistica: inquit enim, quòd sicuti in motoribus corporū cœlestiū, vbi nullū est mediū, nihilque quòd eorū motū impediatur, velocitas motus sequitur motoris excellentiā & virtutē: ita etiam in grauib; & leuib; corporibus excellentiā grauitatis sequitur velox descēsus, leuitatis præstantiā velox ascensus. Igitur per se grauius velocius descēdet eo, quòd est minus graue: æquè verò grauia, æquè velociter. Per accidēs tamen in motu grauiū & leuiū cōtingit aliud impedimentū ex medio allatum; quòd cum ægrè patiatur se diuidi, (vnumquodque etenim sicut natura appetit esse, ita appetit vnitatē, quæ in diuisione cōstat) resistit proculdubio mediū & impedit motū tum grauiū corporū, tum etiā leuiū: ex quo contingit motū fieri tardiorē. non tamen propterea sequitur, si fiat medium, quòd prius erat spissius, longè subtilius, crescere etiam motus velocitatē, in ea proportione, qua medium fuerit factū subtilius, sed sequitur in ea proportione decrescere tarditatē quæ per accidens addita fuerat ex medij densitate, naturali motui: qui sequitur naturā illius corporis grauis: sicut si pedali lineæ addatur itē quantitas pedalis extranea, bipedalis tota efficitur: à qua si auferatur dimidiū lineæ additæ, remaneatque dimidiū tantū prioris lineæ additæ, quæ subdupla est eius pedalis lineæ, quæ adiuncta fuerat, non tamen proportio totius prioris lineæ bipedalis in quā ad totā, quæ remanet, pedale scilicet cū dimidia, erit proportio dupla. Aristotelis igitur rationē inefficacē esse putauit Auen Paces, quin potius fallacē & sophisticā. Beatus Thomas vir item doctissimus & nunquā satis laudatus, existimauit rationē illā fuisse factā ad hominē, & ex principiis priscorū philosophorū procedere, qui adeo addicti erāt vacuo, vt absq; vacuo existimarēt nullius rei motū fieri posse. Quòd ex præclarissimo poemate Lucretij, q. Epicuri & Democriti sententiā de vacuo conatur adstruere, quiuis facile perspicere pōt. Dicit ergo beatus Thomas in vacuo motū in instanti & momento minime fieri posse, sed omnē motū in vacuo etiam spacio futurū in tēpore. Nā fieri non potest, vt in eodē tēporis momento corpus quodpiā sit in duobus locis, quorū alter distet ab altero. Igitur si gleba quæpiā terræ quiuerit in loco quopiā, à quo incipiat spatiū vacuū, vtique dat vltimum instans huiusce quietis, vt in sexto libro Physicorum ostensum est. Quòd si gleba hæc moueatur & perueniat ad locū illum, vbi vacuū esse desinit, dabitur etiā primum instans, in quo incipit esse in loco eo, qui terminus est, ad quē motu peruenit. motus nanque omnis datur vltimū, in quo mobile mutatū est. vel ergo hæc instantia momentaque tēporis re idē sunt, cogitationēque tantū distinguuntur: vel re diuersa erunt mo-

mēta. Si dicas quod re idē sint, & cogitatione solū differant, efficitur proculdubio, vt in eodē momento tēporis gleba hęc sit in duobus locis distantibus, quo nihil magis est impossibile. Sin verò eadē momenta non sint, vt necesse est fateri, intēque duo quāuis momēta, quāuis proxima, tēpus mediū sit (nā neque linea ex punctis, neque tēpus ex momentis confici potest) in eo igitur tēporis spatio motus per vacuū erit. Aristotelis ergo ratio (inquit Thomas) iis nititur, quæ ab aduersario posita sunt: idcircoque cōtra eū efficax est. sed ad motū grauiū & leuiū mediū non est per se necessariū, quia in spatio etiā vacuō moueri possent. Auerrois verò in quarto physicorū, qui maximè excelluit ingenio, vsūque est incredibili perspicacia in eruēdis Aristotelis sententiis, inquit, rationē Aristotelis esse efficacissimā, & mediū spatiū adeo esse necessariū in motu grauiū & leuium, vt sine medio moueri nullo modo possint. quæ res vt melius intelligatur, pauca quædā præfabimur. Ex definitione motus quiuis facillē intueri potest (vt alias rationes omittā) quemlibet motū esse continuū: motus etenim est actus entis in potentia, quatenus est in potentia. Si ergo per motū mobile est in potentia ad vltiorē actū, perfectū in quā, necesse est vt motu ipso mobile tendat ad vltiorē actū, neque vllō pacto sistat. Continuus ergo motus omnis est, nullūque motus est indiuisibilis, & in momento tēporis factus. Non potest autē esse in motu cōtinuatio hęc ex sola virtute mouentis, nisi fuerit etiā resistentia aliqua, quam virtus mouentis superet. Itaque secundū eā proportionē, qua virtus mouentis superat resistentiā, motus quoque velox est: atque in his motibus, in quibus proportio maior est, est maior celeritas: vbi minor proportio, tarditas maior est. Vbi autē virtus mouentis non superat resistentiā, aut non secundū certū & à natura cōstitutū excessum superat, nullus efficitur motus. de qua re in septimo physicorū lib. ab Aristo. luculentissimè est tractatū. Ex quibus sequitur propositionē sumptā ab Auen Pace minimè verā esse: velocitatē. scilicet motus sequi tantū virtutē mouentis, nulla facta de resistentia mētionē. Nō tamē propterea quispiā putet resistentiā esse nō posse, nisi vbi vis inferatur, & fiat motus cōtra inclinationē rei mobilis. Nā interdū resistentia est cū vi; quādoque autē potest esse resistentia sine vlla vi. Si enim mobile à natura ita sit factū, vt in motū quēpiā inclinatur; in ipso autē non sit principii actiuū motus, sed passiuū tantū; vtique absque mouēte nō mouebitur, quāuis suapte natura tēdat in eū motū. Sicuti autē à natura in eū motū inclinatum est mobile, vt scilicet à mouente naturaliter moueatur eo motu, & nō alio: ita etiā à natura, quā habet, effectū est, vt ab vllō mouente moueri nequeat, nisi quod certo excessu excefferit virtutē mobilis, & actū, quē mobile habet; eoque excessu certa quadā velocitate moueat, ampliori verò excessu celerius quoque moueat. Mobile ergo, quod certā naturā habet, quāuis ea natura inclinatur ad motū quēpiā, resistit tamen mouenti per eadē naturā & actū sine vlla vi, ne velocius tardiusve moueatur, quā deceat excessū eū, quo exceditur à virtute mouētis. Necesse est ergo in omni motu esse resistentiā. aliter nanque cōtinuus motus esse non posset; resistentia tamen esse potest sine vi vlla. Quo fit

vt in

- A vt in corporibus cœlestibus, cum actum quendam habeant certamque naturam; qua ad certum motū inclinatur, velocitas motus sequatur proportionem excessu virtutis mouentis; quo superat naturam & perfectionē propriam mobilis; licet ibi nulla sit vis, omniaque fiant secundum naturā. Ideo Aristoteles in secūdo libro de cœlo inquit: Si stella adderetur cuiuspiam orbi, aut orbis ille ab eo motore nō moueretur, aut tardius moueretur. Nam ex perfectione stellæ additæ nō amplius motor eo excessu superaret mobile; sed minori. At in elementis; quæ sunt cōposita ex duobus tantū principiis simplicissimis, forma scilicet simplici & materia prima; quæ est ens in pura potentia; neque determinata est à quapiam natura, vtique principii actiuū motus eorū forma est, & grauitas seu leuitas. Materia verò, quæ principii passiuū est, nullū habet actum, nullamque naturam: Ideoque ex ea, resistentia nulla sumi potest siue cū vi, siue sine vi, resistentiā velis. Nam vis esse nequit, vbi nulla est natura, nullus actus; cōtra cuius nixum vis fiat. Nulla itē est ad motum quempiam determinatum & certum inclinatio; vbi nō est determinata natura, ac certus quispiam actus. Ergo in motu naturali elementorū, si principia tantum intueamur, ex quibus elementa constant, nullam inueniemus resistentiā; quæ tamen necessaria est in quouis motu, nisi fuerit motus indiuisibilis: quod esse non posse supra ostendimus ex definitione motus. Cōgimur ergo inuenire resistentiam in medio; quod vi diuiditur ac dispellitur ex impressione elementi. Idcirco Aristo. verissima ratione vsus est in quarto
- C Physicorum, velocitatēque motus elemēti tantū sumpsit ex spissitudine ac raritate medij; neque illa addita est naturali velocitati, vt dicit Auen Pace vir alioqui doctissimus. quia si demas mediū, nulla est velocitas motus, quin potius nulla continuitas, cum nulla ibi sit resistentia. Quod verò acutissime inquit beatus Thomas, non diffitemur, impossibile esse vacuū quodpiā spatium esse in rerū natura. Quod si quis esse posuerit, nihil esse absurdi videri debet; si positioni impossibili addideris veras propositiones sequi posse cōtradiçtoria. Ex positione igitur vacui, sequitur in eo vacuo spatio fieri motū nō posse, nisi indiuisibilē; quoniam in inani nulla est resistentia. Itē sequitur motū esse in tēpore; quia fit per spatiū extensum, & quantū, & à loco in locū aliū. Per se ergo mediū requiritur ad motū elementorū: quod ni sit, vtique
- D moueri nō possunt. Qua de re quidā philosophi nostra tēpestate illustres dixere elemēta per accidēs moueri, quoniā mouētur ad motū alterius, medij scilicet. Nos verò dicimus elementa nō simpliciter moueri per accidēs, sed per se moueri: quodā tamen modo cōmodè posse dici elementa moueri per accidens. Illud nāque propriè & simpliciter mouetur per accidens, quod ita mouetur & fertur, sicuti is qui in curru vehitur aut in naui. In quinto Physicorū cōmodè de hoc agitur. Si ergo elementa simpliciter mouerētur per accidens; nimirū oporteret elementa per se neque sursum ferri neque deorsum: verum inharere alicui quod per se moueretur illis motibus. Constat tamē elementa non ita moueri, sed ipsa suo nixu tendunt deorsum sursumve. Neque fingere est quodpiam aliud, in quo hæreat: quod eis motibus per se mo-

B ij

ueatur. aliquo tamen modo per accidens elementa mouetur, quoniam propterea mouentur, quoniam medium disrumpitur & diuiditur ex illorum nixu: & quo citius medium sectum fuerit, eo celerius mouentur, neque aliunde resistantiam habent, præterquam ex medio. Hac ergo ratione non iniuria concedere possumus elementa naturali motu moueri per accidens. Diffussa hac quæstione, alia suboritur: Cur scilicet elementa grauius leuiusque omnia, quæ mouentur, prout natura fert elemēti, quod in eis præ cæteris dominatur, citius & celerius semper moueantur, quousque eò peruenerint quod tendunt. Huius rei causam nonnulli adscribunt impetui. Inquiunt enim maiori semper impetu hæc omnia ferri, ideòque etiam celerius moueri. Sed cum eos magis vrget, interrogasque quidnam sit hic impetus? quæ qualitas? unde veniat in elementa? vel tacent, vel confingunt commenta quædam, quæ non satis intelligi queunt, nedum sunt. Nonnulli alterari atque affici elementa putant à proprio naturali que loco: quæ quo magis eò appropinquant, eo magis afficiuntur: vnumquodque etenim magis afficit propinquam rem, quam distantem. Cæterum si ab his quæras, cur nam, si idem lapis seu eadem terræ gleba delata fuerit deorsum, spatiumque quinque passuum tantum descendit, eademque iterum sublata è solo, in quod decidit, idem solum repetat vnus tantum passus spatium delata, postrema inquam parte prioris spatij quinque passuum; longè celerius per eum passum postremum priori motu descendit, quam posteriori hoc, cum tamen à centro eodem interuallo distet & hoc posteriore motu, & priore, cum ferebatur per postremum hunc passum quintum inquam: nimirum silent, neque aliquid habent, quo positionem causamque suam tueantur. Ideo dicimus nos huiusce rei plures causas esse, quæ (vt reor) in vnum conueniunt, faciuntque motum velociorem ad finem vsque. Primo nanque, vt in octauo Physicorum Arist. dicit, vbi tractat de motu eorum, quæ proiecta per se mouentur, inquitque à quonam moueantur, postquam liquerint proiicientem hominem, seu machinam: animaduertendum est eam esse naturam aeris & aquæ, vt in propria naturali que sui ipsorum sphaera, si à quopiam impellantur quoquo versus suo nixu post impulsum eum primum aliquo spatium feruntur, ac aliquantisper motum citatiorem faciunt: deinde paulatim motum sistunt, donec planè cõquiescant. huic addas, quoniam vacuum spatium esse quodpiam natura maximè abhorret, ne mundi vnitas tollatur. Idcirco cum in aqua vel in aere quidpiam mouetur, simul ad illius terga cõcurrunt partes proximæ aeris vel aquæ, quæ prius pulsæ proprio deinde nixu pellunt, & vltra promouēt. hæc verò, quo plures fuerint maiori que nixu pulsæ, eo citius & vehementius concurrentes ad terga mobilis illius, illud impellunt ac mouent. Cum ergo gleba terræ deorsum descendit, vtique aerem secat, & deorsum pellit, partes verò aeris diuisæ cõcurrunt ad terga glebæ, eamque vicissim deorsum pellunt: quo fit vt naturali nixui etiam hic addatur, ac propterea velocius gleba moueatur, quæ item velocius mota maiore nixu aerem pellit, & secat, vehementius diuisi aeris partes concurrentes ad terga, & plures quam priores & velocius motæ magis adhuc & magis glebam impellunt: quo fit vt citius gleba descendat, parique ratione

- A semper citius, quousque ad solum peruenerit in quo quiescit. Hæc causa verissima est, vt quibus facile intelligere potest, cur grauius & leuius, quanto magis accesserint ad solum que locum, tanto moueantur celerius. Præter hanc est & alia causa. Nam res mota in aere, præterquam quod aerem secat, impellit etiam deorsum inferiorem aeris partem, antequam descendens amplius ipsam quodque secterit. Nulli autem dubium est, quin medius aer, si in contrariam partem moueatur, magis obstat ei, quod contra eius impetum mouetur, quam si quiescat: item si quiescat, magis resistit descendenti glebæ, quam si in eandem partem moueatur, ad quam fertur elementum seu gleba, quæ deorsum per eum aerem fertur. Quin etenim perspicuum est quod
- B quanto celerius aer fertur in eandem partem, tanto minus obstat. Cum ergo terra gleba ad partem illam aeris, quæ iam vnixque suo deorsum impulsi, certissimum est quod ob minorem obstantiam velocius descendit: quam obrem magis propeller proximam aeris partem; ad quam cum deuenit, ob minorem eius resistantiam adhuc velocius mouebitur quam prius. Itaque hac ratione semper motus fiet velocior, quousque peruenerit ad locum eum, in quo secundum naturam quiescit. Duæ hæ rationes mihi videntur verissime adduci posse, Cur scilicet grauius & leuius corporum naturalis motus semper fiat velocior, quousque ad finem peruenerit. Nonnulli præterea addunt hanc quoque rationem tertiam: Inquiunt etenim, Cum natura omnis ab intelligentia dirigatur, nihil absurdum esse, si in operationibus naturalium agentium interdum perspiciamus aliqua rationis vestigia: hinc esse, (vt alia innumera stultitiam, quæ omnibus obuia sunt, in generatione animalium & plantarum, earumque operationibus atque accidentibus) quod videmus aquam calefactam citius ab aere frigido frigi fieri & coagulari, quam frigidam: quoniam scilicet magis imprimit frigiditas in contrarium, quam in simile. Sic fiunt antiperistases, compluræque huius generis mira. Hac ergo de causa euenire dicunt, quod res grauis seu leuis quanto diutius mota fuerit secundum naturam, locoque natura sibi debito propinqua fuerit, tanto magis niti & premere, nulla tamen propterea addita qualitate aut pondere, sed eodem naturali pondere magis ac vehementius niti, quanto longiori spatium delata fuerit, & fini propinquior. Hanc causam neque improbandam neque adprobendam mihi sumo. Sed cum duæ supra expositæ optime mihi satisfacere videantur, ac sine ope intelligentiæ ac rationis cuiuspiam, ex accidentibus eorum motuum, causam adferre, satis mihi sint duæ priores causæ. Postquam à nobis ferè omnia exposita ad motum rectum & simplicem elementorum, inuestigemus quoniam sint elementa, ex quibus constituitur vniuersum, præter primum corpus æthereum, quod mouetur motu circulari sempiterno atque perpetuo. Plato in Timæo, mundum hunc corporeum quidem, maximè tamè pulchrum, inquit factum fuisse à primo rerum omnium opifice: quam obrem & tactu & oculis comprehensibilem esse effectum: nihil autè oculis percipi posse absque luce, neque tactui obstitere, & palpabile esse posse absque terra: ex terra ergo mundum constare & igne.

Nam lucem ab igne prodire, imò quādam ignis speciem esse putauit Plato. Duo ergo hæc corpora extrema sunt, ex quibus constat vniuersum. Verum extrema indigent medio, quo veluti vinculo & nodo fiant vnum, & inuicē coniungantur. Medium verò illud maximè est secundum naturam, quod etiam maxime vnum est cum utroque extremo. Tale autem medium reperitur in proportione geometrica. Nam in ea proportione mediū alterutrius extremorum collatum statim refert naturā alterius extremi, vt puta, duo, quatuor, octo. nam octo ad quatuor duplam habet proportionē; item quatuor ad duo, duplam. Contrā, duo ad quatuor collata: subdupla: quatuor item ad octo, pari modo subduplū est. Huiusmodi ergo medio contraria seu extrema maximè efficiuntur vnum. Ignis igitur & terræ mundi elemēta extrema huius rationis medio coniungi opus est, si mūdus maximè vnus effici debet. Verum, vt à geometris demonstratur, inter duas superficies planas vnū tantum mediū in hac geometrica proportione inueniri potest: at in corporibus solidis hoc fieri nequit, vnico medio corpore: quod ita se habeat ad extrema corpora, quemadmodū supra diximus quatuor se habere ad duo atque ad octo. Sed duo corpora oportet esse media, quibus extrema vniantur hac proportione geometrica. Hoc Euclides euidentissimè demonstrat. Igitur in mundi cōstitutione ignis & terra si cōiungi optima ratione debeāt, duobus indigēt corporibus mediis. Merito ergo ab optimo & sapientissimo rerum opifice aër & aqua collata fuerunt inter ignem & terram. Mundus igitur summa ratione ex quatuor his elementis constat, igne, aëre, aqua, & terra. Hæc Plato in Timæo. Nobis verò neque illud in præsentia discutiendū ducimus, an scilicet lux absque igne esse queat: nihilque tactu percipi sine terra. Itēque an corpus æthereum cœlorum inquam sit igneum, vt sensisse etiam hoc in loco videtur Plato. Id tantum dicemus, hanc Platonis rationem de mediis elementis inter ignem & terram, non esse sumptam ex principiis propriis: quæ per se conueniant corporibus naturalibus; sed sumptam fuisse à qualitatibus mathematicis. Itaque de genere in genus aliud processisse videtur Plato. Cæterum quoniam consimili argumentationis genere videtur Aristo. vñs fuisse in primo de cœlo in ostēdendis generibus motuum simplicium: Rationē etenim sumit à figuris geometricis, vt superius adnotauimus. Quoniam tamen ea ratione sequebatur id, quod sensu cōspicimus, verum esse: duos scilicet esse motus simplicium corporū & simplices, rectum inquam & circularem: sic etiam concedamus Platoni rationem sumptam à geometris de duobus elementis mediis: quandoquidē constat sensūque deprehenditur, duo esse elementa media inter ignem & terram, aërem scilicet atque aquam. Nos verò in ostēdendo elementorum numero vtimur ratione Physica, sumpta à natura motus recti: Duo sunt genera motus recti: ad medium videlicet alter, & alter à medio. Nam sphærica figura duos hosce veluti terminos habet, centrum inquam & circumferentiam. Corpus ergo vnum est simplex, quod etiam appellamus elementū, quod ad medium fertur, alterum à medio ad circumferentiam tendit. Prius omnino & simplici-

citer

A citer graue est, posterius omnino & simpliciter leue, terra scilicet & ignis. Verum quoniam natura, quantum fieri potuit, conata est etiam in diuersis & contrariis generibus referre vnitatem; miròque artificio omnia ita inuicem colligauit, vt postremum superioris generis maximè propinquum sit supremo generis inferioris: vt hac ratione vniuersa entia indiuisa inter se quodammodo essent, & vnam speciem vniuersi facerent. Neesse ergo fuit ad mundi vnus constitutionem, vt hæc duo extrema elementa, graue inquam simpliciter, & leue simpliciter medio quodam vincirentur. huiusmodi verò medium vnum tantum esse non potuit. Nam locus vnus corporis medij, qui ei natura deberetur, nimirum medius esset inter centrum & circumferentiam æque inter ea extrema medius. Hoc ergo medium corpus absolutè dici non posset, quod natura tenderet ad medium, neque natura recederet à medio: sed vterque horum motuum pari & æqua ratione ei corpori conueniret, & ab eodem negari posset. Nam cum natura moueretur ad locum hunc medium æquo distantem interuallo ab illorum utroque, circumferentia scilicet & centro; utique locus ille non magis pertineret ad mediū, quàm ad circumferentiam attineret. Motus ergo huius corporis simplicis recti ad neutram speciem motus recti referri posset; ac propterea verè ac propriè motus rectus nequiret esse. Omnis nanque motus rectus vel est ad medium vel à medio: neque dici posset absolutè aut graue aut leue. Quamobrem efficitur, si recti motus naturam seruare voluerimus in quolibet simplici corpore recto; vt vnum tantum medium esse nequeat inter ignem & terram. Erunt ergo duo media, quorum vtrunque graue est & leue: vtrunque & à medio, & ad medium mouetur: absolutè tamen alterum eorum leue est, & secundum quid graue: Item absolutè mouetur à medio, & secundum quid ad medium tēdit. Alterum verò absolutè est graue, & secundum quid leue: Item absolutè mouetur ad medium, & secundum quid mouetur à medio: quod in vno tantum medio inter extrema dici non potest; vt modò ostendimus. Duo igitur neesse est esse media elementa, si natura definitiōe motus simplicis recti est accommodanda mediis elementis. Quintum verò elementum inter quatuor hæc medium esse nequit eadem de causa, qua vnum tantum tertium diximus esse non posse. Nam quinto huic medio motus rectus nullus accommodari posset, neque absolutè graue esset, neque absolutè leue; si grauitas & leuitatis in eo essent pares. Plura verò quàm quinque si quis fingere vellet: iam sensu ipso conuinceretur longè falli, & tota (vt aiunt) errare via. Quatuor igitur elementa hunc vniuersum componunt: Ignis, Aër, Aqua, & Terra: ex quibus sigillatim nonnulla percurreremus infra. Attamen primo huic volumini modum statuemus, si superius constitutis de motu grauium & leuium addiderimus id, quod Aristot. dicit in quarto libro de cœlo: Terræ scilicet, quoniam omnino grauis est, nullibi leuitatem conuenire: Ignem verò, quoniam leuis est, nullibi grauem esse: Aëri verò & Aquæ elementis mediis vtrunque accommodari: nam alicubi graues sunt, alicubi leues. Aqua etenim in ignis loco & aëris, grauis est: in ter-

B iij

ræ, leuis Aër in terra, & aqua leuis, in igne grauis. Præterea tum aqua, tum
 aër in propriis naturalibusq; locis alio quodam modo sunt & graues & leues:
 magis tamen vterque grauis, quàm leuis: quod quauis vtrique cõueniat ma-
 gis tamẽ conuenit aquæ, quàm aëri: sunt in quã graues & leues in locis pro-
 priis alia quadã ratione, quàm extra locos proprios. Nam extra proprios lo-
 cos tum aqua tum aër cõstituti violenter quiescunt, & ab eis recedere nitũ-
 tur, ad naturalẽsq; locos tendere. At in locis propriis eorũ vtrumque corpo-
 rum secundum naturã quiescit, indeque moueri non appetit. Verũm si im-
 pellantur tam aqua quàm aër in propriis constituti locis, suo nixu mouen-
 tur quoquouersus, in latus scilicet, sursumque & deorsum: facilius tamen &
 pronius deorsum feruntur, quàm sursum. Ideo hac ratione in locis propriis
 & graues sunt & leues, magis tamen graues quàm leues. Quod si etiam par-
 tem aquæ seu terræ summoueris contingentem corpus aëreum; aër facile in
 eum locum descendit: facilius adhuc & pronius descendit aqua, si terra sub-
 tracta fuerit. Contrã si aër superior aquam pertingens recesserit sublatũsque
 fuerit; difficile magnãque vi aqua sursum euehitur. Parem rationem credi-
 bile est, si ignis aëre superior ipsũmque tãgens remoueretur, futuram in aë-
 ris ascẽsu; licet minore fortasse vi aër in locum ignis succederet, quàm aqua
 in locum aëris. Sicuti e contra aqua procliuior est ad descendendum quàm
 aër. Huiusce rei Auerrois præclarissimus auctõr duas causas adfert. Cum
 mixta omnia generentur in mundi imo: ex elementis verò mixta constituã-
 tur; recte à natura factum esse in elementis, quæ non sunt omnino leuia, sed
 aliquam grauitatem habent, vt proniora sint ad descendendum ad locum
 medium, quàm ad recedendum ab eodem loco medio. Hæc ratio sumitur
 à causa ea, quæ finis est. Aliam præterea addit, inquitque: humiditatem ma-
 gis affinem esse grauitati quàm leuitati. Res nãque omnes factas humidio-
 res, pariter fieri grauiore. Cum ergo tum aër, tum aqua humidissima sint
 corpora; hinc esse quod proniora sunt ad grauitatis nixum, quàm ad eum,
 qui est leuitatis. Præter hanc, quã attulimus rationem, quod elementa qua-
 tuor sint, ignis scilicet, aër, aqua, & terra, Aristot. in primo Meteororum a-
 liam adducit sumptam ab analogia, & proportione, quæ inter elementa esse
 debet quo ad materiam. Nam elementa contraria sunt: quamobrem si eo-
 rum quodpiam fuerit maius iusto, nimirum actione & vi sua corrumpet &
 destruet elementa ipsi contraria: ideo eam oportet esse inter ea corpora a-
 nalogiam, vt æqua sit in omnibus materiæ portio; quamuis rarioribus den-
 sioribusve dimensionibus, vel compacta in vnum, vel expansa & resoluta,
 prout cuiusque eorum natura exigit. Quo fieri vt præter aquam & terram
 sensibus manifesta, id quod reliquum est spatium infra cœlum vno tantum
 corpore plenum esse non possit; sed duo sint oportet. Planius ac diffusius
 quisque hæc legere poterit apud Aristot. in Meteor. Quamobrem nobis sa-
 tis sit hanc postremam innuisse rationem. Quæ verò de singulis elementis
 dicenda sunt, in sequens volumen differantur.

DE ELEMENTIS

LIBER SECVNDVS.

A VM ita natura comparatum, sit ac certissima ratio
 nobis persuadeat, vnumquodque, quod ab aliqua
 causa in lucem prodit, quãtum fieri potest pro na-
 turæ suæ captu, referre imaginem ac speciem illius
 causæ, à qua effectum fuerit: mundũsque hic vni-
 uersus esse & naturam quam habet, acceperit, sem-
 perque accipiat à primo rerũ principio; quod ma-
 ximẽ omnium vnum esse est demonstratum in pri-
 ma philosophia: idcirco maximẽ quoque vnus est
 mundus. Quamuisque multa & innumera ferẽ in-
 tra se contineat, ea tamen ita inuicem cõiuncta sunt, ac superioribus ea, quæ
 deinceps sunt, adeo cohærent, vt quiuis, qui aciem mentis paulum intende-
 rit, perspiciat, facileque deprehendat auctõris vnitatem mira hac partium
 coniunctione luculentissime vniuersum pro sui natura referre, ac mirificẽ
 æmulari. Ideo cum post corpus æthereum diuinũ, & immortale primo loco
 collocatus sit ignis (vt in priori libro ostendimus) maximẽ elementorum
 omnium, quãtum mortalis natura imitari potuit immortalem, propinquus
 est ignis cœlestis & æthereo corpori. Nam & naturali motu ignis ad cœlum
 tendit, tanquam ad proprium locum, naturaque sibi debitum; à quo præci-
 pue foueatur & conseruetur. obtinet etiam qualitatem & virtutem dege-
 nerantem quidem ab ætheris qualitate, & diuino eo tepõre æthereo; ei ta-
 men propinquam, caliditatem. f. summam, quam etiam calor ille æthereus
 ac lumen cœleste generat, si fuerit paulò intensius. Caliditas hæc ignea qua-
 litatum omnium primarum maximẽ actiua est: hac item mater rerum om-
 nium natura vititur, vt præcipuo instrumento in generatione & cõseruatio-
 ne mixtorum omnium; eorum præcipue, quæ animata sunt, aliisq; perfe-
 ctiora: de qua infra plurima dicenda supersunt; quæ hoc in loco omittimus.
 Ignis item purus hic & elemẽtaris, maximam inter res mortales omnes ob-
 tinet raritatem, & propterea minimum materiei habet, vt pote qui præcipue
 accedat ad naturam formæ; ac veluti absolutus sit à crassitie materiæ: suapte
 etiam natura, non aliunde lucet, lumẽnque naturale habet non aliunde mu-
 tuatum: quamuis non adeo magnum, vt aliis quoque rebus corporibusque
 propinquis valeat lumen impartiri; si in propria naturalique raritate persti-

terit. Verum cum primum fuerit adscitus ad materiam densiorem, quæ ta- E
men non sit omnino opaca, sed lumini peruia, confestim lumen emittit. Ca-
lore igitur & lumine ac raritate substantiæ, proindeque paucitate materiæ,
formæque præstantia, actionis quoque vi, ad generationem mixtorum om-
nium proculdubio ignis summopere æmulatur præstantiam cœlestis cor-
poris. Ideoque quemadmodum vniuersa hæc elementorum sphaera se habet
veluti quædam materiæ massa & moles, quam corpus cœleste effingit &
forma: ita cætera tria elementa, si igni comparentur, habent se tanquam ma-
teria: ignis verò forma eorum est & figulus, qui ex illis mixta omnia efficiat.
Verum hæc à nobis inferius aptiori loco diffusius differentur; cum de mix- F
tione elementorum verba faciemus. Præterea ignis magnitudine sua, qua in
immesum diffunditur, imitatur corpora cœlestia. Nam cum elemēta pro-
portionem hæc inter se habeant, vt æqua sit materia omnium, eamque pro-
portionem habeat elementum vniuersum ignis ad terræ elementum, quam
habet ad certam quandam glebam terræ ignis ille, qui ex ea generari po-
test; nimirum omnibus perspicuum est, vel ex minima ligni parte, quod ter-
ra longè est rarius, tam magnam ignis copiam generari, vt si perdurare tota
ea vis ignis posset, simulque cōspici, incredibilis quædam moles diffusa esse
videretur; quæ ex pusillo ligni stipite prodiiisset. Hac ergo ratione perspicuū
esse reor, sphaeram ignis eximiæ magnitudinis esse. Præterea ex astrologo-
rum rationibus qui metiuntur quantum luna à nobis distet, quæ infima om-
nium syderum est, facile cuius compertum erit sphaeram ignis maximam G
esse oportere. Amplius ex cœli motu & vertigine idem proculdubio per-
suaderi potest. Nam motus disgregatione calorem facit, ac nimium calefa-
ciendo, ignem: vt sensus testatur. Cum igitur cœli vertigo ferè pertingat etiā
ad vniuersum aërem, qui est supra altissimos montes constitutus; nulli vti-
que dubium esse debet, quin maxima pars illius totius corporis circumacti
motu rapidissimo disgregata accendatur, & ignis fiat, seu in natura ignis cō-
feruetur. Elementum ergo ignis longè superat magnitudine alia elementa
omnia: ideoque hac quoque ratione naturam cœlestis corporis imitatur.
Ad hæc ignis elementum particeps quodammodo est motus circularis, qui
proprius cœlorum est. De quo paulò latius est à nobis differendum. Sphæ-
ra ignis vniuersa circumagitur, motuque in circulum semper vertitur: huius H
motus tamen causa non est à natura, formæve huius elemēti: neque hic mo-
tus verè circularis est & simplex, vt aliquibus videri potest. Nam vnus cor-
poris simplicis vnus tantum motus simplex naturalis est: ignis corpus esse
simplex constat, naturaque ferri à medio sursum versus: non ergo potest
motu circulari moueri secundum naturam: neque etiam motu circulari sim-
plici potest violenter moueri. Nam motus violentus est naturali contrarius,
motui autem circulari nullus motus simplex contrarius esse potest. Vni et-
enim vnum tantum cōtrarium est: at motui naturali, qui est à medio sursum
versus, quem diximus natura conuenire igni, contrarius est motus simplex
rectus, qui est ad medium. Motus igitur circularis simplex neque secundum
natu-

A ram neque contra naturā igni alterive corpori simplici attribui potest, præ-
terquam corpori cœlesti: cuius naturalis est motus. Igitur motus, quo circū-
agitur elementum ignis, non est motus simplex, neque proprio nomine at-
que appellatione circularis appellari potest: sed vertiginis motus est quidā
& circularis seu circumactionis, compositus ex pulsu & tractu: quo fit vt
eo motu tota ignis sphaera non moueatur vniformi, eadēque velocitate
& passu; sed quædam ignei elementi partes velocius, nonnullæ lentius verti-
ginem illam consequantur: aliæ inuicē impingantur & conglobentur; con-
trā aliæ dissoluantur. Quamuis autem minimè concedamus motum hunc
non simplicem, quo ignis circumagitur, esse naturalem igni; quia corpus
B simplex natura motu simplici mouetur, non autem motu composito: non
tamen motus is violentus est. Nihil etenim violentum potest perpetuò per-
seuerare: perpetua tamen vertigine elementum ignis circumagitur: erit igitur
motus hic igni neque contra naturam eius, neque secundum naturam;
sed vt ita dicam est præter naturam, nec non etiam præter violentiam: Cau-
sa verò efficiens huiusce motus, nulli dubium quin sit corpus cœleste circu-
lariter motum. Quo pacto autem cœlum mouere queat ignis sphaeram,
cum simplicissimo circulari motu moueatur, neque vnquam magis vergat
in quampiam partem, quam in aliam: itēque habeat superficiem conca-
uam læuissimam, in qua nulla est ruga; nihil est quod emineat, aut intrò
recedat; dubitare aliquis merito posset. Verum si rectè attendamus ea,
C quæ loco naturali conueniunt, non difficile erit nobis hanc quæstionem
dissoluere. Locus naturalis cum contineat locatum, se habet ad corpus
contentum, vt forma ad materiam, seu vt totum ad partem. Mirum
ergo nulli esse debet, si nulla vi ex connexionem tamen, quæ est inter
ignem & cœli concuum, locum inquam naturalem ignis: cœlum in gy-
rum moueat igneum corpus sibi proximum. Ab extrinseco igitur prin-
cipio est hic motus, à cœlo inquam: quod secum ducit ignem coniun-
ctum. Possemus huic non ægrè addere aliam causam, qualitatem scilicet
cœlestem illam, qua omnia elementa fouentur, & mixta corpora generā-
tur: quæ cum è cœlo fluat continenter, ab eoque conferuetur; vt in lumine
conspicimus: nimirum incredibile nequaquam est, si circumacto cœlo, ac
D propterea circumacta qualitate hac, ab ea ignis moueatur in gyrum. Nam
in motu quoque aquei elementi & maris oceani, vt infra docebimus; nulla
alia causa afferri potest, præter huiusmodi qualitatem: cuius vi omnia ele-
menta imitantur motum cœli circulem, præter naturam tamen cuiusque
eorum, nec minus præter violentiam vllam: terram excipio, & eam elemen-
torum portionem, quæ continetur intra terræ recessus. Nam terra, tum quo-
niam gerit vicem centri, quod in motu sphaeræ est immobile; tum etiam
suo pondere & constipatione, motui cuius inepta est, si in proprio natura-
lique loco constitit: sola ergo non adficitur terra cœlorum motu; cum il-
lis, quæ intra eius recessus continentur, & intercipiuntur, ab eius partibus
eminentissimis, summis scilicet montibus. Motu hoc circulari difformi &

inæquali sphaera ignis circumacta necesse est interdum partes eius cōglobari & constipari: quod cum accidit, confestim splendore emittunt & illustres fiunt, quod prius pro summa ignei corporis raritate facere non poterant; sicque imitantur speciem flammæ. Verum cum corpus igneum natura tendat in suam raritatem, calorque cōstipatus resoluat & rarefaciat; rursus dissoluuntur partes illæ, & flammæ species euanescit. Quinetiam motus & vertigo cœli, cuius vi constipatae sunt, eas demum eadem vi dissoluit & rarefacit: accidit interdum tamē vt exhalatio sicca à terra resoluta, cum ad regionem ignis ascenderit, sphaeræ motu inflammetur; ignisque ab eius extremo ad finem vsque breui percurrat, hocque modo fiunt stellæ currētes. Exprimitur etiam quandoque ex constipatione superioris aëris, seu vaporis frigidi exhalatio ea arida terram versus, quæ motu accēsa speciem stellæ cadentis nobis refert. Verum cum in sphaera ignis facta fuerit ea constipatio partium (vt oratio redeat vnde digressa est) quæ tam magna multaque sit, vt nō facile dissoluatur: exhalatioque item à terra resoluta fomentū illi præstet: tunc fit cometa, cæteraque illius generis. Cometæ duæ sunt species. Altera eorum quæ consistunt in parte huius elemēti ignei, de quo agimus, inferiori. hi cometæ per se apparent nulli errantium fixarūve stellarum coniuncti, ac quamuis circulari motu moueantur, deficiunt tamen à motu cœli, semperque retrocedere videntur. Imò obseruauit ego proximis annis huius generis cometā, qui quouis vesperi videbatur magis accessisse ad polum septentrionem versus. Cuius rei causa in prōptu est (vt reor ego). Nam verisimile est cum ignis sphaera circumagatur à cœli vertigine, difformi tamen motu, inferiorē eius partem tardius moueri quàm superiorē. Neque etiam mirū est, si à vertigine maxima æquinoctialis circuli, cœlique medij propellantur eius partes septentrionem versus, vbi vertigo est minor. Altera autē cometarum species fit, si cōstipatio partium ignis illa, quā diximus, facta fuerit in superiori parte elemēti ignei, cœloque propinquiori, vbi cōmodè lumen cuiuspiā stellæ fixæ errantisue in ea veluti in speculo; quod figuram quidem non referat, sed solum lumen, reflectatur: qua flexione luminis radius in seipsum redeat, ac visibilis fiat. tunc etenim videtur stellæ erranti seu mobili addita cauda, siue crinis adiunctus: quomodo fiunt cometæ alterius ordinis; consequiturque cometa motum stellæ, aut adeo parum deficit, vt sensu, nisi post certum tēporis spatium deprehendi non queat. Huiusce rei ratio illa est, quoniā constipata ea pars ignea sita est in suprema regione ignei elemēti, quæ cœlo propinqua omnes alias cognatas partes celeritate superat. Potest attamen interdum accidere, vt priori destituta & resoluta, alia pars stellā versus constiperetur, sicque nobis eandem speciem referat: quamuis alia, non autem eadem verè existat. Eiusdem modi existimauit Aristot. esse viam lacteam: sed quoniam eius viæ species perpetua est, & immutabilis, posteriores Peripatetici complures eo in loco præceptorem minimè sequuti sunt. Mirum namque & incredibile visum est eis consistentiam corporis ignei in via illa semper eodem modo perseverare, neque in parte vlla vnquam immutari.

Ideo

- A Ideo hi omnes in eam sententiam deducti sunt, vt putarent viam lacteam accidēs quoddam esse corporis ætherei ob multitudinem innumeram stellarum ibidem existentium; quæ adeo sunt minutæ, vt earum corpora à nobis sigillatim perspicere nequeant: simul tamen conspiciantur confusa omnia earum lumina, quæ nobis referunt candorem illum. fortasse etiam dēfiores ibi partes sunt cœli, in quibus lumen earum stellarum refractum fulgeat, vt in lunam à sole deductum lumen. Præterea ipsæ quoque cœli partes densiores, suapte natura splendidiores sunt, ideoque non tantum fulgent alieno lumine, verum etiam per se splendent. Sed de his satis, ne egrediamur institutum à nobis opus de elemēti. His quæ hæcenus diximus de ignis elemēto si hoc vnum additum fuerit, satis hoc loco dictum fuisse de igne, vt elemētum est vniuersum constituēs, videri poterit. Simplex scilicet & purum huius elemēti corpus inueniri tatum iuxta orbem æthereos. Nam quæ parte aërem attingit, in dubium verti non debet, quin ignis impurus sit. sicuti etiam cætera omnia elemēta apud nos impura sunt, vt infra dicemus: nisi fortasse ea pars terræ sit pura, quæ iuxta centrum sita in se compacta vim actionemque aliorum elemētorum non admittit. Efficaci ratione cuius facile hoc persuaderi potest. Nam cum elemēta vicissim aduersa & contraria sint, naturaque contrariū omne agat in rem contrariam, quæ non magis ab eo distat, quàm vt eò vis eius possit pertingere: vtique aër, qui maximè humidus est, proculdubio sui humiditate afficiet proximum ignem; qui propterea grauior factus ad frigidiorē locum descendens magis ac magis grauescēs cum grauioribus aëris partibus cum vapore mixtis in centrum hoc delatus mixtarum rerum generationem facit. Is namque, qui apud nos est ignis, omnis impurus existit, alienaque materiæ immixtus, siue fumus accēsus flammam effecerit, aut carbo huiusmodique alia incensa fuerint. Sed inferius longè plura de his. Hoc ergo elemētum igneum impurum est quæ pertinet ad aërem: contra verò quæ corpus cœlestē attingit, verisimile est purum simplēque esse. Nam ibi nihil contrarium est igni, quod ipsum afficere queat: imò in loco naturali est situs, & eo, qui maximè aptus sit fouere igneum corpus, tum lumine & qualitate à se dimissa, tepore inquam æthereo, tum motu celerrimo & vertigine rapidissima.
- D Quod si quæris, an partes illæ ignis puræ perpetuò immortales perseverent: aut si mortales sint, quoniam pacto corrumpantur, cum nullum ibi contrarium existat, à quo corrumpi queant. Respondemus, quod vertigo illa, qua circunducitur ignis, difformis est: ac propterea partes ignis fluctuāt, ex quo fiat vt deorsum pellantur partes ignis illæ etiam, quæ corpus æthereum contingunt, quæ tandem trudentur aërem versus: à quo affectæ descendant, deorsumque ad terram ferantur: sicque corrumpantur & intereant. Hæc de ignis elemēto, prout vniuersum constituit, satis sint dicta. Post corpus igneum aëris elemētum nobis occurrit: quod supra diximus non omnino leue esse, sed secundum quid graue. Nam aër in ignis sphaera descendit: in proprio etiam naturali que loco si impellatur,

pronius deorsum fertur, quàm sursum. Elementum hoc aëris positum E
 situmque est inter ignem, aquam, & terram, nulla sui parte (vt reor ego)
 simplex & purum, sed vel aliena qualitate affectum, vel alienis corpori-
 bus immixtum. Regio namque ea aëris, quæ igni proxima est, ab igne sem-
 per afficitur, vicissimque ignem afficit, vt supra diximus; quamobrem sic-
 cior est iusto. itémque à cœli vertigine disgregata, etiam fortasse iusto est
 rarior. At pars ea aëris, quæ terram & aquam contingit, à frigidissimis ele-
 mentis præter naturam afficitur eximia frigiditate, adeo vt frigidissima esse
 sentiat: vbi radij solis incipiunt in immensum diffundi, nec sic in vnum
 coguntur, vt calorem efficiant. Præterea cum syderum omnium solisque F
 radij cogantur & coeant in centro, reflectanturque à terræ spissitudine, mi-
 rificè afficiunt aërem. Item cum vi radiorum & repôris cœlestis, tum ex
 terra perpetuò resoluatur exhalatio quædam arida, tum ex aqua & terræ
 locis vliginosis & palustribus aqueus vapor, qui ferè est aqua, vicissimque
 mixta hæc in aërem diffundantur; proculdubio continenter & ex omni
 parte aliena hæc corpora immixta sunt aëri. Quamobrem reor ego his ra-
 tionibus satis efficaciter ostensum esse vniuersum impurum esse, ac for-
 tasse nullam eius partem superesse, quæ non sit alienis corporibus immix-
 ta, aut aliena qualitate affecta. Idem sensus testatur: nam & ea quæ in
 aëre apparent, vt iris, area, virgæ; & ea, quæ descendunt in terras, grandines
 inquam, pruina, pluiæ, rores, ventorum quoque impetus, nubes, toni-
 trua, fulmina, currentes stellæ sereno cœlo, certissima argumenta sunt ma- G
 gnæ alienorum corporum copiarum aëri immixtorum. simplicem verò aërem
 si ratione & mente dispiciamus (quandoquidem sensibus simplex offerri
 non potest) corpus quoddam calidum erit, præcipuèque humidum, igne
 densius, sed longè rarius aqua & etiam vapore aqueo: quod neque ita ef-
 ficax est in agendo, sicut ignis. humiditate etenim calor obtunditur: neque
 ita obuium passioni, vt ignis; vtpote quod magis contumax de materia,
 & crassius sit quàm ignis. Hoc è duobus mediis elementis prius est; quo
 ignis aquæ & terræ coniungitur. Nam calidum est, ac propterea igni
 cognatum: item humidum est, ac ideo cum aqua conuenit: necnon cum
 terra etiam quandam habet affinitatem, quamuis terra arida sit, & aër
 humidus; quoniam humiditas magis est affinis frigiditati, quàm calori, H
 quem hebetat: qua de re ob humiditatem aër quodammodo conuenit
 cum terra, quæ est frigida. Huiusce corporis accidentia, quæ quotidie fe-
 rè sese nobis offerunt, paucis perstringemus. Horum quædam visuntur
 tantum & apparent, nulli verò in aëre constant. Nonnulla autem verè in
 aëre consistunt, ac in eo efficiuntur. Prioris generis sunt Iris, area, soles
 gemini, ac terni interdum, virgæque. Omnium horum vna quædam ge-
 nere est causa, reflexio inquam radiorum solis ac interdum lunæ, itém-
 que aliorum syderum insigniorum, rarius tamen. Nam cum circa lu-
 nam ac nonnunquam circa solem; quamuis id rarò de sole contingat, con-
 stiterit caliginosus aër exhalationi vaporique immixtus, adeoque ex mi-
 nutis

A nutis corporibus compactus, vt eorum singula efficiantur veluti specula;
 quæ colorem tantum syderis referant, circa quod sunt; figuram verò
 nequeant referre ob exiguitatem: tunc circa id sydus area conspicitur:
 cuius figuræ ratio in Meteoris ab Aristotele ex propositionibus mathe-
 maticis est explicata: Quòd si quando ita fuerit compactus aër exhalati-
 ois, vt interius valde opaca sit, exterius verò diaphana & læuis, a-
 deoque simul coacta, vt non plura specula efficiantur, sed vnum tan-
 tum: nimirum speculum illud & colorem & figuram syderis refert. ea
 propter inspiciuntur quandoque plures soles, gemini inquam, terni:
 quod sæpenumero habitum fuisse in prodigiis historici referunt. Nubes
 verò plena rore post imbrem plerunque soli obiecta irim facit in semi-
 circuli speciem, figuræ ratio ex geometricis propositionibus fusè ostenditur,
 vt ab Aristotele in Meteoris. Virgæ sunt veluti imperfectæ Irides.
 Hæc, atque huius generis, si qua alia sunt, speciem tantum quandam o-
 culis obiciunt: nullibi tamen consistunt. Ea verò, quæ præterquam
 quòd nobis apparent, constant etiam in superiori quidem aëris parte,
 sunt stellæ currentes: quæ tunc fiunt, cum exhalatio sicca vstioni apta eò
 peruenit, & à vertigine incenditur. interdum quoque hæc currentes stel-
 læ fiunt in parte aëris inferiore; cum exhalatio arida inclusa vaporis fri-
 gido in inferiorem locum exprimitur, ob id quòd vapor in superiori sui
 parte constringitur, sicque infra se exprimit exhalationem quam conti-
 net. expressa hæc, si vehementiori motu feratur, ignem concipit, stel-
 læque cadentis speciem refert. At nubes densa valdeque opaca posita se-
 cus lucidiorem nubem lumini peruiam, imaginem quandam nobis re-
 fert hiatus & specus. Nam vt ostendunt perspectiui, quanto quæque res
 longius sita est, tanto magis nigricat & ad opacitatem tendit. Etenim,
 cum visus deficere incipit, cuiusque rei color videtur vergere ad opacita-
 tem & tenebras. Quo fit vt vicissim contrà rem commear visus ac ima-
 ginatio iudicet: vt scilicet res, quarum species nigrior sit, longius sita
 sint, interiusque recedant. Quod pictores imitati ludificant oculos spe-
 ctantium, hoc in picturis artificio videntes, à perspectiuis mutuato. Hia-
 tus ergo ac foueæ, quamuis non sunt in aëre, vt visus esse putat: esse ta-
 men videntur, propter eam quam diximus causam. constat tamen in aë-
 re nubes illa opaca, quæ speciem hiatus refert. Itaque stellæ currentes &
 hiatus hi, quamuis consistant in aëre; attamen maximè cognata sunt his,
 quæ supra diximus apparere tantum, & non consistere: quoniam non se-
 cundum eam speciem consistunt, quam referunt. Ea verò quæ verè con-
 sistunt in aëre, neque oculos deludunt, sunt nubes, pluiæ, grandines,
 rores, nix, pruina, fulmina, ventorum impetus, nonnullaque alia hu-
 iusce generis. horum omnium causa est exhalatio duplex: altera sicca,
 altera humida; prior è terra, posterior ab aqua, aqueisque locis resolu-
 uitur vi solis, & syderum. quæ quamuis semper mixta inuicem sint,
 C. ii.

nihilominus absolutè trahuntur ad genus illud, quod in eis magis fuerat abundans. Vapor cum in superiorem aëris partem peruenerit, interdū destitutus ab eo calore, à quo sursum tractus, & vi fuerat rarefactus, iterū sensim concrefcit descenditque minutissimis guttulis coactus in rorem. Interdum verò ab aëris frigiditate cogitur primò in nubē, deinde in aquam, coactisque inuicem minimis guttulis iam maiores factę deferuntur interram, pluuiamque efficiunt. Quòd si fuerit adeo magna frigiditas in vnum coacta ex calore aëris circumstante; vt antequam aqua deorsum cadat, in glaciē concrefcit; grandines fiunt. Sin verò ex nimia aëris frigiditate non in vnum coacta locum tantum, sed vbique per aërem sparsa, siccitatēque frigori adiuncta vapor antequam cogatur in aquam, inspissetur & concrefcit, fiunt niues & pruinæ: quæ inter se eam habent proportionem, quam rores ad pluuias: vt scilicet pruina rori, nix pluuia respondeat. In aëre hæc solent effici à vapore, qui semper vi solis & syderū à terra aquaque resoluitur: rursusque immutatus in ea, quæ dicta sunt, defertur in terram & aquam. Quam vaporis circuitionem Homerus (si Aristoteli credimus) expressit fluuiò illo Oceano, quem posuit terram circumfluere. Exhalatio verò sicca è terra resoluta cum occurrerit vaporibus exhalationibusque frigefactis, quę deorsum ad terram sensim semper feruntur; eis immixta, cum neque ab illis deprimi queat deorsum, neque attollere sursum versus eas possit, vi percita ex insito sibi cōtrario nixu in transfuersum fertur. Inde euenit, vt maximus fiat ventorum impetus: cum magna extiterit in aëre exhalationis vaporumque, quos diximus, copia. At lenes auræ excitantur, cum minor huiusce generis rerū vis copiaque in aëre fuerit. Item si nubibus vaporibusque inclusa fuerit exhalatio hæc arida, & vi coactis supernè nubibus detrusa fuerit terram versus, Ectiophiæ fiunt, venti in quā flantes è nubibus, & procellæ. Sin autem nõ satis in vnum coacta, sed dispersa per nubes eruperit, accenditur, atque efficit fulgura & tonitrua. At in vnum constipata, vaporique frigido implicita, magna que vi explosa fit fulmen: cuius non vnum tantum genus est, vt in Meteoris ostensum est. Nobis hæc recensuisse sufficiat in enumeratione accidentium aëris; quatenus elementum quoddam est vniuersum constituens. infra verò cum de mixtione elementorum differemus, longè subtilius inuestigabimus causas accidētium horum omnium. Sequitur aërē aqua: de qua paucis ea quoque dicenda sunt à nobis, quæ faciunt ad hanc tractationem. Aquæ elementum infra aërem positum centrum versus licet nonnulla habeat leuitatem, quia tertæ superstat; absolutè tamen est grauis; ea propè ratione, quæ supra diximus aërem absolutè leuem esse: sed vt reor ego, etiam magis aqua grauis est, quam aër leuis: quoniam aër in propria sphaera grauitatem illam habet; de qua supra meminimus; ex qua nonnihil demitur de eius leuitate: Aqua verò maiorem habet in propria sphaera eam grauitatem, quam aër: quæ sicuti officit leuitati aëris, ita videtur addere ad grauitatem aquæ. Quamobrem iure vnusquisque pronuntiare potest, aquam esse magis grauem, quam aër sit leuis. Item aqua natura frigidissima est; &

maxi-

A maximè humida. Verū ratio cuiuslibet persuadet nullibi inueniri aquā purā; sicuti neque aër purū. Nam ab aëre semper aqua afficitur, magisque; & adhuc magis à terra cui implicata est, & veluti in globū compacta. Exhalationes item vi syderū è terra resolutæ, aquę immiscentur: adhuc pluuie, vèti rores, huiusmodique generis cætera, quę ab aëre in mare decidunt, proculdubio aquā inficiunt, ac (vt ita dicā) impurant. His ego ducor, vt rear aquā puram nullibi locorū esse rationi sensus cōsonat. Etenim aquā omnē sapore quodam affectā esse gustu deprehēdimus; at sapor omnis admixtione quadā terrestris partis cum humido aqueo efficitur, vt infra docebimus. Maria omnia falsa esse quis ambigat? Lacus quidē, itēque fontes & falsi & amari è terra scaturi. Nonnulli saporē aluminis, alij bituminis referunt. Dulces quoque aquæ, quamuis intensiorē saporem non habent vllum; occultum tamen ipsæ quoque proculdubio saporē gratumque habēt. Ex his facile sibi quisque persuadere potest, aquam omnē impuram esse; ac nusquam locorū fortasse aquam puram inueniri. nisi fortè quispiam velit minimas quasdam aquæ puræ particulas, ac per se insensibiles immixtas esse mari, lacubus ac fluminibus: cui neque pertinaciter repugnare volumus, neque leuiter assentiri. Sint aut esse possint: dummodo minimæ sint & insensibiles existant. Aquæ elementum verum, eiusque locum proprium Plato voluit tartarum esse intra viscera terræ situm; à quo veluti aquarum omnium fonte & maria, & lacus, fontesque veluti per fistulas quasdam erumpant. Ægyptij Chaldaique forsitan idem sensere, adeo vt nonnulli Mosi etiam hanc sententiam ascribāt; cum in Genesi diluuium factum temporibus Noë describens, mentionem facit de magna abyfso. Contrā Aristoteles sensit maria esse aqueum elementum, ibidēque existere aquę locum natura debitum. fontiumque origines & fluminum in aliam causam refert: cui ratio & sensus magis adstipulatur. Nam si locus aquæ naturalis esset tartarus intra viscera terræ locus, seu potius iuxta centrum situs: nimirum secundum naturam aqua esset grauior terra; quoniam locus aquæ naturalis est infra terram iuxta centrum situs. Non tamen diffitendum est intra terram hanc, quam colimus, esse maximas specus aqua & aëre plenas: cuius rei certissimum argumentū sunt terræ motus, qui quandoque totas prouincias simul cum altissimis montibus quatunt: vnde & terras subsidere, ac mergi insulas, alias emergere & nasci è mari visum sit. Quemadmodum igitur negamus tartarum illum Platonis; sic cōcedimus intra terram esse aquarum copiam magnam in specubus ingentibus contentam: sub quibus deinde terra in se stipata ad cētrum vsque: in quo natura terra quiescit. Præterea terræ, quam incolimus, magna aquæ copia est immixta: ex qua fit vt terra plantis omnibus & animalibus quibuscunque pabulum, nutrimentumque præbeat. Si etiam terram foderis, nisi solum admodum sit aridum ac sterile; continuo in foueam, quam feceris, confluent aquæ, quæ prius terræ immixtæ quiescebāt, deinde in inferiorē locum, defluunt. Quinimò nonnullis in locis quantamcunque aquæ copiam è puteo, quem foderis, exhaurias, confestim tantumdem

C iij

è terra circumfluens aquæ copiam refarcit. Necnon aëri terræ proximo magna vis aquæ est immixta: utpote qui plenus est vaporibus. Vapor autè nihil aliud est, quàm aquæ disgregatio, seu potius aqua rarefacta. Quapropter, ut suprâ adnotauimus, Homerus cecinit fluuium quendam Oceanum vniuersam terram circumfluere. hæc aquæ copia terræ, aërique immixta dulcis est in morem fluminum, non salsa. Ideo Philo vir doctissimus in libello, quem composuit de factione mundi, inquit Mosen in Genesi, cum ait, in medio paradisi esse fontem, ex quo emanant flumina, quæ irrigant vniuersam faciem terræ, nihil aliud innuisse, præterquam hanc dulcium aquarum copiam; quæ & alia est à mari salso; quod deus à terra disiunxerat; & terræ vniuersa est immixta, & è fontibus defluens in flumina irrigat vniuersam faciem terræ, ac terram efficit aptam mixtioni, ac propterea generationi mixtorum omnium valde commodam, & ferendo pabulo animalium plantarumque idoneam. Marium omnium Oceanus, qui extra columnas Herculeas diffunditur, terramque ambit, longè maximus est. Post eum est mare Mediterraneum intra terras receptum; quod per fretum Herculeum cum Oceano coniungitur. Horum vtrumque magnos efficit sinus: qua terra recedens curuatur, & mari aditum præstat. Caspium vnum mare videtur, & omni ex parte terra circumcludi. Nonnulli tamen probatissimi auctores geographi hoc quoque mare sinum quædam fecere Oceani: quod etiam Arist. in opusculo de mundo ad Alexandrum sentire videtur: in Meteoris tamen secus dicit. Horum marium nomina situs, magnitudines, ceteraque eius generis scrutari potius pertinet ad Cosmographiam, seu Chorographiâ, quàm ad hoc à nobis institutum opus de elementis. Sic de fluminibus ac de lacubus tractatio alterius operis est. Illud tantum huic nostro negotio videtur reliquum esse: ut pauca quædam perstringamus de motibus, qui in mari esse deprehenduntur. Nam flumina quis nesciat è superiori loco secundum naturam defluere in inferiorem? In mari Oceano, quod extra columnas Herculeas latè est fufum, ambitque vniuersam terram continentem, duo visuntur motus: quorum alter non est admodum conspicuus, proculdubio tamè dignoscitur in eo mari esse. Aqua in Oceano mouetur continenti ac perpetuo lapsu ab oriente in occidens. Motum hunc nauæ, qui Oceanum nauigant, certissimè deprehendunt. Nam si soluerint à Nerito Hispaniæ promontorio, & vela fecerint Britanniam versus ad orientem solem, longè tardius procedunt, quàm si ex Britannia nauigauerint in Hispaniam ad occidentem solem: quod asserunt accidere ob aquarum cursum ad occasum solis. illi quoque qui ab Hispania nauigant ad eas insulas, terramque continentem: quas nostris temporibus Columbus Genuensis inuenit ad occidentem solem, viginti quatuor diebus circiter iter perficiunt: quod si inde reuerti in Hispaniam velint, ob aquarum nixum in contrariam partem, tribus totis mensibus, quatuorve vix perficiunt institutum iter. Idem animaduertunt quotannis Lusitani, qui circumflectentes Africæ oram; promontoriumque cui Bonæ spei nomen indiderunt; tendunt in Indiam ad orientem solem.

De

- A** De his audiui ego, cum essem in Hispania, ac legatione fungerer apud Carolum quantum Cæsarem, ni secundos ventos vehementius spirantes habeat, superare se non posse promontorium illud, ac rectà in Indiam tendere, ob maris motum occasum versus. Vnus hic est Oceani motus. Alter quotidianus æstus, quo sex horis mare mirificè extollitur & diffunditur: rursus sex horis retrocedit & deprimitur. Hic æstus adeo magnus est in Oceano, ut qui ipsi non inspexerint, ægrè credant aliis narrantibus. Vidi ego in Belgica, quæ nunc Flandria nuncupatur, flumina crescente maris æstu retrofluere; eorumque refluxum percipi in locis etiam à mari valde distantibus. In Britannia vidi Tamisim fluuium ingentem Londini, quod à mari distat quinquaginta ferè millibus passuum, sursum ad fontes refluere cursu præcipiti, sexque horarum spatio intumescere tribus penè passibus: tamè magnus est impetus æstantis maris, quod actum & pulsus vi æstus ad terras diffunditur. In mari Oceano duo hi deprehenduntur aquæ motus. In mari mediterraneo item duo visuntur motus. Nam & æstus conspicitur immutari singulis quibusque sex horis, quod nos quotidie Venetiis conspicimus; multisque aliis in locis maris accolæ idem experiuntur. Verum in hoc mari Mediterraneo hic æstus exiguus est, si Oceani æstui conferatur: Ita tamen certus est sicut ille. Attamen non vbique locorum deprehenditur hic æstus in pelago Mediterraneo. Nam Tyrreni maris accolæ Ligures, Galli, qui Provinciam, Narbonensemve Galliam incolunt oram Hispaniæ quæ hoc mari alluitur, nullum prorsus sentiunt æstum. Id ego, cum essem Barchinonæ, diligentissime quæsiui ab incolis: necnon cum iter facerem per Narbonensem Galliâ, diligenter percotatus sum Gallos maris accolæ; qui omnes constantissimè asserbant illis in locis nullum percipi maris æstum. Præter hunc æstum in mari Mediterraneo alium motum obseruamus. Nam in sinu hoc nostro. Adriatico si quis legerit oram Dalmatiæ, Histriæ, Illyridisque totius, sentiet maris motum perpetuum esse versus occidentem solem: ac deinde in intimo hoc recessu vbi Venetiæ sunt sitæ, flecti ad meridiem versus Flamminiâ indeque flecti Apuliam versus ad orientem solem. Is maris motus iuxta littora à solertibus nauitis vbique ferè deprehenditur in mari hoc mediterraneo: quo videri potest mare hoc veluti in gyrum moueri. Nam ab Hellesponto occidentem versus flectitur, ac perpetuo eius cursus tenore circuit vniuersam oram continentis ad columnas vsque Herculeas: inde verò per oras Africæ, Ægypti, Syriæ flectitur ad solis ortum. Horum motuum eas causas adferemus, quæ nobis videbuntur magis verisimiles esse: vno in loco fatebimur ingenuè, nullam ad hanc diem causam verisimilem deprehendi à nobis potuisse: ideo perspicaciores excitabimus: nobis dubitasse satis erit. Eius motus, qui in Oceano conspicitur perpetuus esse ad occidentem solem, nullam aliam esse posse causam existimamus præter motum diurnum cælorum; cuius vi spheræ etiam ignis aërisque bona pars circunducitur. Fieri etenim nõ potest ut naturaliter aqua hoc motu moueatur. Nam vnius corporis simplicis vnus tantum est motus simplex secundum naturam. Motus hic ergo à

C iij

motore extrinseco est. Nullum tamen conspicimus corpus quod aquam cōtingat & vi circunducat. Illud ergo restat vt moueatur Oceanus hoc motu vi qualitatis in eum defluentis ab extrinseco quopiam corpore: Hanc autē verisimile est nullam aliam esse posse, præter cœlestem illam qualitatem defluentem in omnia elementa: de qua statim in exordio huius opusculi fecimus mentionem; quæ in modum luminis dependet conseruaturque à cœlo. Ideoque circunvoluto cœlesti corpore, ipsa quoque (vt ita dicam) circunvoluitur; secumque ignis sphaeram, aerisque magnam partem & oceanum circunducit. Quamuis etiam, vt supra dixi, ignis cōtinuusque illi aër, quoniam cœlum contingit, à cœlo queat ipso moueri & circunvolui: hæc (vt reor) causa est motus illius perpetui maris Oceani occidentem versus. Eandem puto causam esse eius motus, qui in mari Mediterraneo deprehenditur iuxta terrarum oras, quas alluit, quo (vt paulo ante diximus) versus fretū Gaditanum per littora Europæ mouetur, rursusque redit versus orientem solem per oras Africæ atque Asiæ. Nam quoniam conclusum inter has terras pelagus perpetuo tenore moueri non potest ab oriente in occasum, obstant etenim littora continentis: ea ratione, qua potest, imitatur motum circulare: Ideoque in gyrum voluitur, & nostra littora vniuersa lustrat. Alter motus reliquus est, quem maris æstum nūcupamus, quēque in nostra hac patria quotidie experimur: in Oceano verò mari est maximus. Hunc maris motum, vt ex æstus nomine atque etymologia antiquiores sensisse credibile est, nihil aliud esse, præterquam rarefactionem quandam & tumefactionem maris, ausim asserere. ob eam causam crescente æstu mare vndique terram petit, & circunquaque supra littus effunditur: rursus decrescente æstu intra se cogitur, & vndique à terra recedit: quod fit condensatione quadam. hoc ita se habere sensu ferè percipi facile potest. Etenim nullus, quamuis fingere vellet, proferre posset vnde tam repente adeo magna aquæ aduentitiæ copia erumperet in mare, ex qua mare tumesceret: aut rursus, quoniam se reciperet decrescente æstu, cum mare se contrahit. Hoc ergo constituto, æstum scilicet maris nihil aliud esse, nisi tumefactionem quandam, vicissimque constipationem aquei elementi; restat vt inuestigemus à quoniam fiat vicissim huiusmodi rarefactio & condensatio. Nullus sanæ mentis in dubiū vertere potest, quin rarefactio tumefactioque omnis fiat vi caloris; quo deficiente cesserit, vicissimque efficiatur constipatio vi frigiditatis seu inlitiæ, seu aduentitiæ. Id nobis quotidie intueri licet in aheno feruente ad ignem, rursusque residente immutato ablatoue igne. Igitur vi cuiusdam caloris fiunt maris æstus. Atqui experimento euidenter comprehendimus vim hanc caloris, qua mare tumescit, pendere à luna: cuius tepor præcipue videtur humori accommodatus esse, & cuiuscunque rei humorem afficere. Si ergo cœlum diuiserimus in quatuor partes equales, duobus maximis circulis, meridiano scilicet, & horizonte recto, qui à polis secet meridianum ad angulos rectos sphaerales: in æquinoctiali autem Circulo secet horizontem obliquū cuiusvis regionis, nam æstus maris non fiunt vbique lecorum eodem temporis

- A poris momento, sed pro modo meridiani circuli & illius recti horizontis, de quo meminimus, cuiusque regionis. ita igitur secto cœlo, cum luna à puncto horizontis recti, quem constituimus, ad meridianū mouetur supra horizontem, tumescit aqua & diffunditur. Cum autem à meridiano tendit ad alteram aduersamque partem horizontis recti ad occasum, refluit mare, aquaque decrescit. Rursus cum ab eo horizontis recti puncto, quod est in occasu, mouetur infra terram sub pedibus ad oppositam meridiani partem, punctum inquam noctis mediæ: iterum tumescit aqua, æstusque crescit. A puncto rursus mediæ noctis recedente luna ad punctum horizontis recti in oriente situm, à quo moueri cœperat, defluit aqua, æstusque imminuitur. Hoc semper ferè modo deprehendes aquam moueri, si attentè animaueris; sequique lunæ periodos, nisi quando solis motus obstiterit, vt paulo post dicam. Vi ergo teporis lunæ accommodati aqueis omnibus fiunt maris æstus. Quo verò pacto id fiat, perscrutandum restat. Non admodum arduum est causam inuenire, cur mota luna & ascendente ab oriente in meridiem, aqua tumescat: rursusque decrescat, luna descendente à meridie in occasum. nā lumen teporūque ille cœlestis à luna defluens luminis comes, quanto magis accesserit ad lineam perpendicularem & ad angulos rectos, tanto maiorem vim habet & magis calefacit. Contrā verò cum à perpendiculi lineā & ab angulo recto recesserit, angulumque obtusorem effecerit, tanto minoris est vis. Hoc in solis radiis experimur, & apud perspectiuos compertissimū est.
- C ob hanc causam ascendente luna ab oriente in meridiem, accedenteque eius lumine ab obtuso ad angulum rectiorem, aqua tumescit: recedente autē à meridie occasum versus, ab angulo recto ad obtusum, defluit & decrescit. At reddere causam, cur accedente luna ab occasu ad noctis medium, aqua tumescat, rursus decrescat recedente luna à noctis medio, orientem versus infra horizontem; id verò difficillimum est. Mihi hac in re valde obscura satis erit si referam quæ legi apud probatos auctores: lectores iudicabunt rectene an perperam dicantur. Nonnulli dicunt partem cœli appositam radiis lunaribus ab eis affici & mutuari eandē propè vim, quam ipsi habeant: ideoque cum occidente luna pars cœli opposita oriatur, & feratur ab oriente ad meridianum circulum, aquam tumescere, quasi per reflexionem quadam lunaris luminis ab ea cœli parte centrum versus. Sic recedente luna à mediæ noctis puncto, in circulo meridiano infra horizontem, partem cœli oppositam moueri à puncto meridiani occidentem versus; idcirco aquam decrescere. Quamobrem tunc etiā maris æstus à luna pendet: non tamen quatenus fertur sub horizonte circulo: sed quatenus eius lumen reflectitur à parte cœli lunæ opposita terram mareque versus. Contra hanc quam adduximus, causam ambigere quispiam merito posset: quoniam cum luna longè sit minor, quam terra, umbra terræ prædiens à radiis & lumine lunæ, quanto magis à terra recesserit, tanto etiam magis crescit, neque vquam minui potest: quo fiat vt lunæ radij nūquam perungere queant partem cœli lunæ oppositam: ideoque ab ea parte reflecti non possunt terram mareque versus.

Obiectioni huic nonnulli respondent, inquiturque: Cum terra, si cælo cōferatur, obtineat vicem pūcti; eius umbra, quamuis magna, exiguam admodum cæli partem offuscare potest; ac propterea à propinquis partibus fieri reflexionem, quam diximus. Lumen etenim ad omne pūctum diffunditur. Illud quoque attentè considerandum est: Cum celeste corpus diaphanum sit & perspicuum, ægrè ab eo lumen reflecti posse. præterea mirum est cur non oculis dispiciamus in obscurissimis noctibus vel exiguam quandā imaginem reflexionis huius. Qua de re dicere cogemur non lumen, sed aliam quandam qualitatem reflecti; cuius vi fiat maris æstus. Nobis in hac parte satis fuerit dubitasse, cum ad hanc diem nullam causam inuenerimus, neque acceperimus ab aliis proditam, quæ animum nostrum impleat. Illud etiam ad hanc diem ignoramus, cur scilicet in mari Tyrreno neque apud Ligures, neque apud Gallos Narbonensis prouinciæ incolas, atque apud Barchinonem in Celtiberia, vt alios omittam, nullus vnquā maris æstus sentiatur; cum tamen & in mari Oceano maximi fiant æstus, & in nonnullis locis maris Mediterranei, vt in sinu Adriatico, euidentes sint. Verum (vt negotium totum hoc de maris æstu expediamus) duo recensenda restant, quæ digna notatu esse sciam. Æstum maris pendere à luna omnibus propemodum cōpertum est. Cæterum nonnihil etiam sol facit ad concitandum maris hunc æstum: quod singulis quibusque mensibus obseruamus in quadratis lunæ. Nam cum post plenilunium nonaginta gradibus ad solem luna accesserit; necesse est eodem temporis vestigo lunam ab orientis puncto, in horizonte eo recto quem constituimus, ascendere ad meridianum; solémque à puncto mediæ noctis versus orientem descendere, vt ita dicam: sicque deinceps eadem propè ratione post lunæ coitum, cum luna ab oriente eodem puncto ascendit ad meridianum circulum, sol à meridiano descendit versus occasum. quo tempore, bis inquam singulis mensibus, exploratum Venetis omnibus est, vel nullos fieri æstus, vel incertos quosdam. Ex quo quiuis facile conicere potest, solem etiam nonnihil operari ad concitandum & sedandū maris æstum. Aliud scitu dignum reor esse, æstum maris incipere ab eius fundo, ac subinde ferri versus superficiem. Hanc rem ego facili coniectura deprehendi ex nostris nautis, & iis qui obseruant ostium portus nostri, vbi ædificatae sunt duæ turres illæ, quas duo castella vocamus. obseruant hi quotidie, cum æstu mare intumescit, insiuitque per illud ostium in hæc nostra æstuaria, post sex circiter horas adhuc aqua maris in nostra æstuaria influente, qui motus est crescentis æstus, aquam tamen iuxta turrium muros demittit, ac iam per semipedem ferè aut paulominus aquam decreuisse, antequam incipiat resuere, ac in mare ex æstuariis retrocedere. Cum ergo simul decrescat, & superior maris pars oculis subiecta insuat, nulli dubium esse potest quin principium recessus & constipationis aquæ sit in fundo. Hactenus dixisse nobis sufficiat de elemento aquæ. Nam cur aqua semper ex Bosphoro & Hellesponto defluat, nunquam resuat: omnes sciunt fieri ex copia fluuioꝝ, qui in pontum influunt. Nunc ad terram postremam omnium descendamus.

A scendamus. Terra infimo mundi loco in centro inquam sita grauiissima est, in quanullum sit leuitatis vestigium. Sicca quoque est & frigida, maximèque omnium constipata & densa. sicuti enim raritas ignis maxima est omnium; ita terræ dēsititas est summa. Item natura est neque lucida neque diaphana, sed maximè omnium opaca & imperuia lumini: nec non maximè omnium est inepta ad motum lationemque omnem. Vnde semper immobilis perseverat. Terram puram, neque aliena qualitate adfectam, neque immixtam alienis corporibus inueniri posse iuxta mundi centrum, sicut igne purum iuxta cæli concavum, facile nobis persuadere possumus. Nam cum pars ea terræ nullum corpus contrarium attingat, à quo affici queat, cuique possit immisceri, & ibi maximè sit constipata & imperuia; non est mirum si diuturno tempore ibidem pura & intacta perseverat. semper enim rem corruptibilem immortalem perseverare impossibile est. Propterea credendum est maxima vi terræ motuum, huiusque generis accidentium, vt omittā cœlestes radios & vim cœlestis qualitatis, interdum fieri vt alieni corporis vis ad centrum vsque perducatur; à qua partes illæ afficiantur, affecteque & è loco moueantur, aliis succedentibus; & demum corrumpantur. Verum post ingentia temporum interualla hæc fieri censendum est. Terra igitur iuxta centrum constipata pura est, ideoque proportione quadam respondet igni; grauiissimum scilicet leuissimo. Supra has terræ partes, quæ centro propinquæ sunt, quicquid reliquum est terræ, plurimum aquæ admixtum habet, nonnihilque aëris. Nam & maria intra terræ oras cōtinentur; & sub terra maximæ sunt specus longè latèque diffuse, aqua & aère plene; adeo vt maxima terræ pars supra aquas emineat. Quod ab optimo sapiētissimoque rerum omnium opifice factum esse iure quilibet existimare potest, ob salutem animalium omnium perfectorum; quæ ob spirandi necessitatem, naturæque eorum qualitatem, neque viuere, neque ali, neque generari possent. Etenim quamuis, si per se naturam spectes elementorum grauium & leuium, terra omnis vndique aquis obruta circumfusaque esse deberet: sicuti omni ex parte aër aquas ambit, aëremque ignis, itémque igneū elementū corpus æthereū: Nihilominus ratione finis ad conseruationem scilicet animalium perfectorum, factum est à natura, præter horum corporum nixum; vt terræ hæc superficies emineat. Quemadmodum in paruo mundo, animali inquam; multa consistunt præter naturam materiæ, ratione finis. Vt sinciput os durissimum & maximè terreum, ac propterea graue positum in suprema parte hominis. Cæterum præter hanc rationem à fine sumptam, alia etiam (vt reor) non incōmodè adduci potest. Etenim cum solis, Lunæ, cæterorumque omnium syderum radij, quin potius vniuersi cæli lumina in vnum cogantur in hoc mundi centro, vbi terram aqua attingit; nimirum necessum est vi caloris syderum fieri quandam terræ & aquæ mixtionem, ac quadam terrei elementi fermentatione exteriorem hanc terræ partem rarefcere & intumescere; quod quotidie fieri cernimus in panis cōfectione à pistoribus fermento apposito. Quia omnis ratio colèdorum agrorum ad hoc præcipuè spectat;

vt arationibus, stercorationibus, pastinationibusque terram fermentet, rāramque efficiat, ac peruiam aëri, aquæ, radiis solaribus, aliisque huiusmodi: vt horum omnium mixtione & opera ali, generarique valeant fruges & plantæ. Igitur vi caloris syderum tumefacta terra aquæ immixta, aqueoque humore & terreis partibus in vapores & exhalationes resolutis impulsâ est vndique superficies terræ in exteriorē partem, adeo vt in plurimis locis aquæ emineat, & ingētes specus intra se habeat, aqua & aëre plenas. Itaque rationi finis accommodata fuit natura & situs causarum agētium, quod semper natura sagacissimè facit. Nullus nanq; mihi persuaserit quorundam sententiam; qui aquæ marisque superficiem esse terra eminentiorē, vique quadam diuina contineri aquas ne terrā vndique obruant. Nam & suadet ratio, nihil violentū esse posse perpetuum: & sensus testatur, cum vndique flumina defluant in mare, proculdubio mare depressius esse superficie hac terræ, quam colimus. His ergo de causis terra mari eminet; & si alia quadam ratione dici posset aquam circunquaque terrā ambire. Nam cum aër hic, quē colimus, omni ex parte semper innumeris vaporibus plenus sit; vapor verò sit aque disgregatio: nimirum hoc pacto hæc quoque terre superficies, quam maria non tegunt, ambitur aquis, id est, vaporibus qui sunt aqua disgregata & rarior effecta. Ex hoc facillè etiam diluere valemus aliam quæstionem. Cum enim ea debeat esse inter elementa, proportio, vt æqualia sint secundum materiā, aqua autē sit longè rarior terra; vtique elementum aqueum longè maius esse debet terra. Attamen cum nostris temporibus ex Hispanorum nauigationibus compertum sit vnde quaque à terra Oceanum ambiri; liquidò apparet terram non solum non esse aqua minorem in ea, quam diximus proportione; sed fortasse maiorem: quo fit, vt rectè dixerimus in mari minimè contineri omnem aquarum copiam, sed infra terram in maximis illis specubus maximam vim aquæ contineri. Item vniuersam hanc, quam incolimus, terram, quæ tot fontibus, tot fluminibus rigatur, quæ vbi que vestitur herbis & plantis, aqua plenam esse veluti spongiam quandam: Præterea vniuersus hic aër plenus vaporibus est, vnde Homerus cecinit (vt bis superius diximus) fluuium Oceanum vndique terram circumfluere. Propterea facillè nobis persuadere possumus, si omnis hæc aquæ copia in vnum colligeretur, aquam longè maiorem terra futuram esse; pulchrè que seruari eam proportionem inter hæc duo elementa, qua mundus perdurare queat. Terra hæc omnis, quæ diuina prouidentia ac coitione syderū in hoc cetro super aquas eminet, est instar animalis cōstituta, vt mater omnium mixtorum, ac præcipuè viuientium, esse queat. Nam & dulci aqua plena est, vt animal sanguine: qui vt per venas diductus totum corpus alit, itaque humor per fontes, per flumina, terræque fistulas ac meatus minimos vniuersam hanc terram rigat & alit. Et quemadmodum animalis corpus vbi que fouetur spiritu, sic hæc terra plurimum intra se continet ætherei vaporis, & igneæ exhalationis; quibus immixta & generare & nutrimentum præstare omnibus potest. Aër quippe sponte subit meatus terræ, cum

- A cum ei aditus patet. Nam, vt supra ostendimus, aër facillè trahitur inferius: natura enim pronior est ad grauitatem, quàm ad leuitatem. Itémque ignea pars vaporis immixta deorsum in terram fertur. necnon vi solis & syderum è terra generatur exhalatio ignea. Quinetiam in subterraneis specubus flantes venti vehementiori motu accenduntur, flammæque concipiunt quæ à pluribus terræ locis erumpunt; vt ex Æthna Siciliae monte & ex insulis Æoliis. hinc fontes calidi scaturiunt è terra, quorum aqua iter facit per loca ignita, terramque sulphuream. Habet etiam vniuersa hæc terra habitabilis ossa sua in vicem animalis; quibus sustentata non facillè dehiscit: Montes scilicet ferè continuos; qui (vt arbi tror) mira quadam naturæ prouidentia & arte effecti sunt, tum vt sustentent terram, tum vt ex eis profluant flumina, quæ maximam vtilitatem præstant omnibus, quæ ex terra oriuntur & aluntur, vsibusque humanis plurimum inferuiunt. Causas verò & materiam, ex quibus montes constituti sunt, non quæremus longius. Etenim fingamus vel nunc primū ortum esse inferiorem hunc mundum, vel illius partem aliquam. Nam quamuis Peripateticorum sententia mundus perpetuus est; eius tamen partes vicissim oriuntur & occidunt. Eleuetur ergo ea, quam diximus, ratione vi syderum calorisque concepti pars terræ aliqua, seu tota hæc habitabilis terra, ex aquisque prodeat: nulli dubium esse debet, quin inæquali superficie tota prodeat. Etenim vniuersa hæc species, cœlestibus conuenit non terrestribus; in quibus multum est priuationis & multitudinis. In superficie ergo inæquali nonnullæ partes depressiores erunt, aliæ eminentiores: quod ita esse experientia deprehendunt, qui terram peruagantur. Nam præter valles & colles, accliuia & decliuia sola, vnaqueque continens terra inter duo maria sita medio sui plurimum adsurgit, sensim verò vtrinque versus maria demittitur. Hoc ego animaduerti ita esse & in Germania, & in Hispania. Nam Venetiis profectus, cum à mari hoc nostro Adriatico iter facerem in Germaniam, vtique sensu percepi ex modo itinerum vsque ad eam planitiem, in qua sita est Augusta Vindelicorum, terram accliuem esse: Inde profectus Belgicam versus animaduerti sensim terram demitti, humiliorémque fieri ad Oceanum vsque. Idem obseruaui in Hispania cum ex Toletto ciuitate in medio cōtinentis illius sita Venetias redirem defunctus legatione pro nostra Republica apud Cæsarem. nam deprehendi in medio continentem illam eminentiorem esse, quàm campi sint Cathelaunici & Barchinon ciuitas. Cum ergo ita res se habeat, illæ terræ partes, quæ aliis eminentiores prodire, aqua vde, ac intra se concipientes terrestris exhalationis copiam vi caloris concoctæ tandem actione ac vi frigidi aëris concrescunt in lapidem & saxa: vt nunc omittam cœlestem vim, quæ prima effectrix est omnium mixtorum corporum, comodeque dici posset esse similis caloris animæ nutritiue; qui cibi partem conuertit in ossa, partem in carnem, in neruos, cartilaginésque partem: vt ex omnibus sui partibus integrum animal constet. Huius ergo generis

causæ sunt montium effectrices: qui paulatim minuuntur vi imbrium & vëtorum, vicissimque appositione materiæ, quæ apta est in saxa conuerti, augentur: vt in lapidicinis cõpluribus est obseruatum. nam & in fontibus lacubusque nonnullis, & in certis terræ locis comperimus hanc vim esse ad generando lapides. Hactenus de montibus. Verum sicuti vi caloris terra fermentatur, montesque & insulæ oriuntur impulsu eiusdem impetus: sic contra aliquibus in locis terra concussa disrumpitur, ac repente prouinciæ interdum non exiguæ, vrbesque cum populis demerguntur. De Athalanta insula vastæ magnitudinis refert Plato in Critia; quod concussa maximo terræ motu obruta est, ac forsân mari Athlantico nomen dedit. Insulas quoque nonnullas subito è mari natas prodiiisse memoriæ proditum est; contraque vicissim alias submersas. quam ob causam nihil perpetuum in terra perseuerat; sed omnia commutantur: vt omittam diluuiâ, conflagrationesque prouinciârum, seu vi imbrium ignisve ex oris supernis demissi, ob quempiam tumultum & vim in eis regionibus ignem deorsum impellentes; seu etiam igne è terra prodeunte, aut aquarum copia impetu quodam è mari delata in terram, siue fluminibus crescentibus obstructis eorum ostiis, aut terra disrumpita aquam eructante. Sicuti hac tempestate apud Valentiam accidisse accepimus, dum essemus in Hispania. Nam improuisa quadam & occulta vi cœlo sereno confestim nullis sentientibus maxima aquarum copia, quæ ingentes fluuios superaret, è continenti delata eam urbem versus: nisi clausis portis & obicibus oppositis iter in mare diuertisset; magnam ciuitati calamitatem intulisset. Nullusque vnquam comprehendere valuit vndenam tam magna aquarum vis eruperit. Nos credimus, alique plurimi rerum naturæ periti, eam aquarum vim erupisse è quopiam specu subterraneo terra dehiscente, ac confestim post eam vim, qua & terra hiatus fecit, & aqua erupit, iterum restituta in eandem speciem. Hæc de terra in vniuersum sint dicta. De habitabili nunc pauca quædam addemus, quæ pertinent ad climata habitationi commoda incommodaue. Aristoteles antiquioresque authores omnes censuere, totam eam terræ zonam, quæ subiecta est polo, eique propinquat, inhabitabilem esse ob nimium frigus geluque continuum: quoniam maximè omnium à sole distat, radiisque adeo obliquis sol eam attingit, vt nihil ferè virium habeant ad generandum faciendumve calorem. Contra arbitrati sunt vniuersam eam terræ zonam, quæ subiacet æquinoctiali circulo & à tropicis includitur, torridam esse, & ob nimios æstus inhabitabilem: quoniam sol directis aut parum obliquis radiis vniuersam eam partem illustrat. Inter has mediam temperatâ, & habitationi idoneam posuere zonam, nostram inquam habitabilem. Rationi hac in re sensus attestari videbatur. Nam si iter feceris Septentrionem versus, semper adibis regiones magis ac subinde magis frigidâs, quâto magis ad septentrionem accesseris: adeo vt postremâ illa tempestate cognitæ triginta & septem gradibus distantes à polo vix habitari conspicerentur ob frigoris intemperiem. Sic cõtrâ, si æquinoctialem

A noctialem versus proficisceris, semper occurrêt tibi regiones magis ac magis calidæ, tantoque feruētiores, quanto magis accesseris ad tropicum Cancri, iuxta quem in Africa comperies Æthiops & Troglodytas habitare sub terra in fossis & cauernis; ob nimios æstus. Quo argumento sibi facile persuaserunt vltra hos terminos esse terræ zonas inhabitabiles, ob nimium frigus alteram, alteram verò ob ingentes feruores. Pari ratione versus polum antarcticum posuere inhabitabilem regionem ob ingentes algores; ac deinceps temperatam zonam pertinentem ferè ad tropicum vsque Capricorni. In nostra autè habitabili zona Aristoteles existimauit quartum Clima esse omnium temperatissimum, sub quo est magna Græciæ pars. Hæc antiquorum sententia fuit, Auicennas vir summus hac in parte ab Aristotele dissentit: existimauit enim ad feruorè & æstum regionis non tantum facere directionem radiorum solis, quantum nimiam moram solis. Quamobrem cum circa tropicos sol diutius moretur propter obliquitatem & flexum zodiaci; in æquinoctiali vero circulo vix (vt ita dicam) momento temporis perseueret, sed confestim vterius progrediatur: existimauit Auicenna sub æquinoctiali circulo esse habitationem non inhabitabilem, propter nimium calorem: quin potius omnium tēperatissimam, & maximè idoneâ hominum habitationi, ob eam causam quod ibi est perpetuū æquinoctium. Hanc Auicennæ positionem Auerrois eius viri laudis æmulus, acerrimusque insectator plurimis rationibus conatur euertere in ea paraphrasi quæ edidit in

C Meteora Aristotelis. Inquit enim: Cum nullus diffiteri queat, quin directio radiorum solis calorè maximum faciat; itémque sensu & experimento cõperum sit post solstitiū plurimis diebus maiores fieri æstus, quàm in ipso solstitio, eo quod aër iam concepto in se calore citius & vehementius inflammat a sole etiam magis distante, quàm in solstitio, His ita constitutis putauit Auerrois liquidò patere posse, sub æquinoctiali circulo esse æstus intolerabiles. Nam sol in æquinoctiis perpendiculares radios iacit, ac propterea magnos calores vt deinde iam feruefactus aër, quâuis sol per vnginti quatuor ferè gradus recedat, & non amplius maiores æstus concipit. Post quos non subit autumnus & hyems, vt apud nos; sed iterū sol incipit accedere ad eorū verticem quamobrem augetur potius æstus, quàm imminuatur; donec iterum radij redeant ad perpendicularem lineam: quem continuum modum motus cum semper sol feruet, nimirum sequitur sub æquinoctiali circulo esse æstuantem regionem. Hæc Auerrois. Hanc quæstionem, quæ multis iam annis versata est inter maximos philosophos, nostris temporibus experientia dissoluit. Nam ex hac noua Hispanorum ac præcipuè Lusitanorum nauigatione compertum est sub circulo æquinoctiali & inter tropicos habitationem esse, innumerâsque gentes ea loca incolere subsuffas, non omnino atras vt Æthiopes sunt. Quin sub eo circulo, sub quo in Africa inueniuntur Æthiopes, nusquam locorum sub eodem circulo Æthiopes omnino inuenti sunt. Ergo sub æquinoctiali circulo est habitatio quod nemo negare potest. Non tamen temperatissima omnium

vt putauit Auicenna: quod ex colore atque ex operationibus earum gentium E
 quae incolae sunt eorum locorum, facile conici potest. Nam & imbelles sunt,
 & timidi, neque ingenij dotibus cum Graecis conferendi, qui incolunt quar-
 tum clima: Sub tropicis vero sunt regiones feruentiores, quam sub aequino-
 ctiali; non tamen inhabitabiles praeter solitudines. Africae arenae plenas; in
 quibus (ne vacuae omnino sint) incolunt Aethiopes & Troglodytae. Ex his
 sensu atque experientia compertis possumus commodè rationem reddere,
 cur sub aequinoctiali sit habitatio, cum tamen solis radij ita perpendiculares
 sint bis singulis quibusque annis. Etenim hoc incommodum ex perpendi-
 cularibus radijs illatum illis regionibus resarciunt nulla ferè mora solis in cir-
 culo aequinoctiali. Directus enim ibi zodiacus est. non flexus vt in tropicis: F
 Item noctes continuis temporibus horarum duodecim, ac postremo recessus
 solis ab eorum horizonte qui praecipuus descendit, ac recta fertur sub pedes eo-
 rum populorum. Contra sub tropicis iuxtaque tropicos mora solis ob fle-
 xum zodiacij longiores dies aestiui, nec tam magnus descensus solis sub ori-
 zonte faciunt aestatem feruentiorem, quam sub aequinoctiali. De Aethiopi-
 bus vero cur in Africa tantum inueniantur & nusquam alibi, illud puto esse
 in causa, quod praecipuum reor esse ad commoditatem, incommoditatemque
 regionum omnium: qualitas scilicet & conditio subiectae telluris, an scilicet
 sit plana, vel frequens montibus: an rigetur fluminibus, an contra arida sit:
 an saxea, an arenosa vel pinguis solum. Etenim omnia haec summopere faciunt
 ad regionis temperiem intemperiemue. Illud quoque non omittendum, qui-
 busnam ventorum flatibus sit exposita, unde ferantur venti, quibus perflatur: G
 an scilicet a locis vliginosis, an a feruentibus vel a frigidis. Haec vsque adeo
 immutant totam rationem habitationum, vt interdum comperias propin-
 quas inter se terras sub eadem plaga caeli sitas, quarum altera calida sit, alte-
 ra frigida: salubris vna, altera morbosa. Ob hanc causam fit (vt reor ego) vt in
 Lybia, vbi maxima est planities arenosa, nulli vero fontes, ea loca maximè
 concipiunt a sole calorem, vicinimque aërem calefaciant: unde immutetur
 complexio hominum eas regiones incolentium, efficiaturque Aethiopes: In
 aliis vero locis tropico subiectis, aut vicinis, irriguis fontibus, montibus fre-
 quētibus, & solo vliginoso, id non item fiat, ibique nascantur homines fusci,
 non tamen Aethiopes. Mirum namque quantum in generatione rerum om-
 nium faciat materia, caeteraque causa proxima, quae sunt sub caelo. Quam-
 obrem plerumque euenit, vt qui ex causis tantum caelestibus rationes harum
 rerum mortalium contemplari voluerit, non habita ratione materiae, caetera-
 rumque causarum mortalium, quae sepe numero euariant, facile labatur, plurimum-
 que erret. Sicuti ergo causa caelestis non est omittenda ita non sunt negligenda
 aliae causae, & qualitates materiae subiectae in rationibus rerum mortalium con-
 templandis qui cōtemplandi modus, cum ab Astrologia diuinatrice omnino
 dimittatur, liquidò patet vniuersam eam artem veracè esse non posse. De
 quatuor igitur elementis, quatenus ex eis mundus hic inferior constituitur, satis
 dictum esse reor, pro modo huius opusculi, quod instituiamus, ideo finem faciam.

DE ELEMENTIS

LIBER TERTIVS.

- B A ratione à sapientissimo optimoque rerum om-
 nium principio sub aethereo globo mundus hic
 inferior est constitutus; vt elementa, quae illum
 componerent, ea temperatura inuicem commisce-
 ri valerent, vt ex eis omnia corpora mixta genera-
 ri possent. Ideo statim in exordio huius operis
 proposuimus nonnulla esse elementa compositio-
 nis, vt sunt literae dictionum orationumque ele-
 menta: alia vero esse elementa mixtionis, vt acetum
 & mel elementa sunt oxymellis. Vtriusque gene-
 ris elementa sunt haec mundum constituentia corpora, de quibus tractare
 instituiamus. Postquam ergo de eis egimus, prout componunt & constituunt
 hoc vniuersum: reliquus nobis tractatus est de hisce elementis, quatenus
 sunt principia constituentia cuiusque generis mixta. Aggrediamur ergo,
 primumque dicamus, Elementum vnum tantum esse, ex quo mixta omnia
 corpora generentur, impossibile esse, ratione euidentissima demonstrari.
 Nam si vnum tantum esset elementum, inueniri non posset corpus ei con-
 trarium: nullum nanque aliud corpus esse praeter hoc simplex elementum
 fingere possemus; quod ei esset contrarium: neque etiam in elemento ipso
 contrarium quidpiam esse potest. Etenim (vt in libro primo ostendimus)
 elementum corpus simplex est & vniuersum: nihil igitur vni illi elemento
 esset contrarium: quare neque alterari, neque aliqua in parte immutari pos-
 set. Ex quibus sequitur nullum posse effici ex eo mixtum corpus: quin potius
 sequitur omnia esse vnum; quemadmodum Melissa dicere consueue-
 rat; quamuis multa & innumera esse viderentur. Cum ergo vnum elemen-
 tum esse non possit, plura sunt ergo elementa. Quot autem sint, Aristoteles
 in secundo libro de generatione acutissima simul verissimaque ratione in-
 uestigat. Etenim elementa ob eam causam conficiunt mixta omnia, quoniam
 inuicè immutantur & alterantur. Omnis autè alteratio pedit ex qualitatibus
 primis sibi inuicè contrariis. Nam secundae qualitates pendent à primis, sicuti à
 principiis. Primae qualitates sunt tactu perceptibiles, maximèque omnium acti-
 ue. Huius generis qualitates quatuor sunt: caliditas scilicet frigiditas, hu-
 miditas, & siccitas. cum igitur sit impossibile aliquod corpus inueniri in quo vna
 D iij

tantū sit harū qualitas, opus est ad omnes mixtiones faciēdas quodlibet horum elementorum à quolibet pati & immutari posse. Sensus item hoc attestatur. Nunquam etenim visum est corpus calidum, nullo tamen pacto humidum siccumve: aut frigidum, neque humidum neque aridum. Sic de siccitate & humiditate sensu comprehendes; neutram earum disiunctam esse à caliditate frigiditateve. Ex coniunctionibus harum qualitatum primarū & simplicium inueniri commodè potest numerus elementorum componentium mixta corpora omnia. Hæ verò quatuor qualitates sex cōiunctionibus cogitatione inuicem componi possunt; quarum duas impossibile est esse in rerū natura. quī enim fieri potest vt summa caliditas sit cum summa frigiditate? aut summa humiditas cū summa siccitate? nequeunt enim contraria simul esse in eodem subiecto corpore. Quòd si has qualitates sumpseris non summas, vt. s. vnum idēque corpus & caliditatis partem & frigiditatis portionem obtineat: iam corpus illud nō amplius simplex, sed mixtum est. in corpore namq; simplici, simplices & puras qualitates esse oportet, non immixtas & impuras. Restant ergo quatuor copulationes, caliditatis inquam & humiditatis; item caliditatis & siccitatis; frigiditatis & humiditatis; item frigiditatis & siccitatis. Quatuor ergo elemēta erūt. Hoc quod ratio persuadet, sensus testatur. Nam ignis, aer, aqua, & terra, quæ communi omnium consensu sunt elementa mixtorum omnīū, hisce qualitatibus affecta sunt, in hunc modum cōiunctis. Ignis namque calidissimus est & siccissimus. Aer item calidissimus & maximè humidus. Aqua frigidissima est, summēque humida. Terra sua natura frigidissima est & siccissima. Verūm antequā accedamus ad tractationem mixtionis horum elemētorum; vt recto ordine perscrutatio disciplināque nostra procedat; quādā prius in vniuersum de elementis, & qualitatibus his primis dicemus; quæ ad tractationem hanc plurimum faciunt: sigillatim deinde de natura harum primarū qualitatum, necnon sigillatim de quatuor elemētis ea dicemus, quæ si quis ignoret, mixtionis rationē probè intelligere nō poterit. Primum ergo quod de qualitatibus primis venire in dubium potest, illud est: An scilicet qualitates hæ primæ sint elementorum substantiæ & naturæ & formæ, per quas elementa sint; vt Alexander Aphrodisæus illustris author in scholis Peripateticorum opinatus est. Paucis huic quæstioni respondentibus, qualitates has primas, substantiales formas & naturas elementorum esse non posse. Nam nulla substantia est sensibilis per se, vt dicit Philosophus in secundo de Anima. Nulli autem dubium est, quin hæ primæ qualitates sint perceptibiles tactui & sensibiles: substantiæ ergo esse nequeunt. Item cum vnumquodque elementum simplex duas habeat qualitates (vt diximus) vel ergo vna tantum earum erit forma substantialis, & altera qualitas & accidens; aut vtraque erit elementi forma. Si vnam tantum dixeris esse formam, & alteram accidens: statim apparet figmentum id esse. Cur etenim eadem ratione altera quoque non erit qualitas? Item cum quatuor sint elemēta necesse erit vnumquodque eorum vnam sibi qualitatem vendicare,

A dicare, vt substantiam & naturam: atqui fieri potest? vt, verbi gratia, siccitas sit natura terræ eiusque substantia, eadem tamen siccitas pura & immixta in igne sit accidens: sic caliditas in igne substantia, in aere qualitas. Amplius, si ex terra generetur ignis, frigiditas tantum pellitur, siccitas remanet: forma ergo terræ substantialis remanebit. Quo pacto terra ignis esse poterit? Quòd si dixeris vtramque qualitatem esse elementi substantiam, nimirum vnamquaque formam & actum suum esse consequitur: vtrāque igitur harum qualitatum suum esse substantiale consequetur. At cum esse & vnumquodque vnum dicant eandem naturam elementum erit non vna, sed duæ substantiæ: vnāque & eadem materiæ portio erit, atque existet per duos esse: quod omnium maximè est impossibile. iurēque equidem ineptus haberi possem, si vellem in hoc ostēdendo diutius immorari. Vnumquodque igitur elementum corpus est simplex, compositum ex materia simplici & forma maximè simplici; habetque suam grauitatem & leuitatem; quibus mouetur ad locum natura sibi debitum, & in eo quiescit: habet item duas qualitates primas; quarum vi agit & patitur, generatur, corrumpitur, & mixtionem facit mixtorum omnium. hoc in loco illud non est prætereundum, qualitates has primas esse in elementis simplicibus intensissimas, & secundum omnem earum latitudinem, non tamen secundum omnem agēdi vim. Etenim si in elemento quopiam aliqua earum remissa esset, vel ergo hoc contingeret ob mixtionem qualitatis contrariæ, vel absque vlla contrarij mixtione. Sicuti contingit in lumine, quod remissius est interdum, nullum tamen contrarium habet. Si prius dixeris; statim sequitur corpus illud simplex non esse: non enim in puro simplici elemento quæpiam mixtio esse potest. Si secundum dixeris; id contingit primo absurdum, quòd in qualitatibus primis habentibus contrarium ponitur remissio absque mixtione contrarij, quod etiam in secundis Aristot. negat, inquit enim in Topicorum libro tertio: Albius est id, quod est nigro impermixtius. Et Galenus in libro complexionum in compluribus locis. Deinde si, verbi gratia, ignis propinquet aëri, vtique cum caliditas ignis sit summa, aëris verò remissa, ignis aërem calefaciet in momento temporis. Nam vbi non est contrarietas, nequit esse resistentia: & vbi non est resistentia, non potest esse motus continuus, & quantus: vt supra diximus, dum loqueremur de motu elementorum in vacuo. Calefactio autem omnis, alteratio est. Nam in tertia specie qualitatis est motus alterationis: alteratio ergo quæpiam erit in momento temporis. Amplius, calefactus aër ab igne ad summum vsque gradum eritne purus aër, an impurus? Impurus dici non potest: nulla etenim in eo est qualitatum mixtio. Purus ergo aër erit summè calidus. Amplius, sic ex aëre & terrâ corrupta humiditate aëris, & terræ frigiditate, fiat ignis, vt dixit philosophus in secundo lib. de generatione, & corruptione; eritne caliditas ea summa: diffiteri non potes; quoniam est ignea: at ea erat in aëre corrupto, in aëre igitur est summa caliditas. Quòd si quæris cur aër non ita calefaciat vt ignis; Dicimus hoc fieri ob humiditatem adiunctam, quæ caliditatem obtundit,

& siccitatem igneam, quæ calorem acuit. Sed de hoc latius infra. Cæterum, quoniam mixta corpora fiunt ex elementis, in quibus ostendimus esse substantialia formas; & præterea qualitates primas præter gravitatem & leuitatem: confestim quæstio insurgit, An scilicet, cum ex elementis mixtione quapiam fuerit corpus mixtum generatum, formæ substantiales elementorum, & qualitates primæ remaneant in eo mixto corpore, an potius tum formæ, tum qualitates primæ corrumpantur. Ac demum quoniam pacto sint in mixto? Auicenna vir summus, vt Auerrois refert in libro tertio de cælo, quoniam elementa sunt mixtorum materia, arbitratus est in mixto corpore elementa esse in actu perfecto, quantum attinet ad formas substantiales: neque in formis illis fieri mixtionem; sed elemēta inuicem misceri ob primas qualitates, illisque mutua actione reductis ad temperaturam; quæ complexioni cuiusdam corporis mixti conueniat, generari mixtū illud corpus. Hæc viri alioqui magni positio euentissima ratione confutatur. Nam si in actu perfecto formæ substantiales elementorum remanent in mixto corpore, vtique fieri non posset, vt in eo mixto alia esset forma substantiæ præter illas. Quicquid enim aduenit enti & substantiæ in actu per se existēti, accidens est, non substantia. Nisi vellemus concedere vnum, idēque corpus habere duplex esse, ac propterea non esse vnum. Itaque sequitur ex positione Auicennæ, mixta corpora omnia non esse vna, nisi ob complexionem & secundum accidens; absolutè verò & simpliciter vnumquodque mixtum esse plures substantias; non autem vnam. Quamobrem beatus Thomas vir doctissimus, omnesque ferè Latini senserunt in mixtis corporibus non remanere formas elementorum in actu; sed tantum in potentia & virtute (vt sic dicam). Est ergo horum sentētia, in vnoquoque mixto corpore, terra est aqua, itēque aër & ignis, non tamē actu. Nam in mixto nullius elementorum est forma & substantia, sed potentia & virtute: quoniam forma cuiusque mixti, pro eius temperie continet vim & perfectionem omnium elementorum. Hæc sententia licet non possit improbari ratione ita euenti, quemadmodum Auicennæ positio: non tamen omnino satisfacit rationi mixtionis, & definitioni elementi, quam in frōte huius opusculi posuimus. Etenim ea, ex quibus componitur mixtum, materia quædam sunt mixti illius corporis. Materia verò differt à contrario & à priuatione; quia materia remanet post generationem factam: cōtrarium verò & priuatio non remanent. Qui ergo dicit quòd formæ & substantiæ elementorū secundum suum esse omnino non remanent, sed omnino pereunt, videtur auferre rationem & naturam miscibilium; ac potius facere miscibilia contraria quædam; ex quibus mixtum generetur, quàm vllam materiam mixtorum. Præterea elementum id esse diximus, ex quo fit aliquid, cum insit. Quo igitur pacto elementum erit, si omnino secundum sui esse non insit? Amplius, mixtū omne dissolui potest in elementa, ex quibus est mixtum: atqui quomodo dissolui in ea poterit, si in ipso omnino non sint? eaque mutatio si fiat, dissolutio appellari non poterit: sed mixti corruptio, & elementorum generatio. Iecirco

reor

A teor ego Auerrois de hac re sententiam magis verisimilem esse, rationique magis consentaneam. Inquit is auctor in tertio libro de cælo, Formas elementorum esse formarum omnium substantialium imperfectissimas: ideoque plurimum recedere à natura substantiæ, & accedere ad naturam accidentium: ex quo fieri, vt more accidentium frangi, imminui & remitti queant; rursumque si contingat, intēdi & fieri perfectiores. Sicuti conspiciamus calidum intensius & remissius; item frigidū magis minūsvē fieri. Cum ergo more accidentium possint formæ elementorū frangi, & minui; vtique, quamuis destituantur per certam imminutionem qualitātū ab esse substantiali, remanent tamen formæ illæ in quopiam actu. nam cum ab esse substantiali recesserint, iam fiunt ita imperfectæ, vt amplius præstare non queant materia; in qua sunt, esse substantiale. Itaque si, verbi gratia, ignis immutatus sit adeo, vt formam eius substantialem, esse substantiale destituat, geret forma ignis imminuta vicem accidentis; sicque igne corrupto mixtum generabitur, quod tamen iure poterat dici igneum, seu ignitum ob formam ignis ipsi inexistentem, imperfectam tamen & refractam. Quæ tamen non in eam sententiam accipi volumus; vt scilicet fateamur dari certum quēdam gradum; quo minimo consistant elementa; sub minori verò constare non queant. Nam rei & substantiæ per se existentis daretur vltimum instans, in quo est: quod tamen falsum esse Aristoteles ostendit in octauo physicorum. sed in bonum sensum capias velim nostra hæc dicta, quisquis legeris ea. Imminutio verò & infractio hæc elementorum seu formarum elementarium multis innumerisque modis fieri potest. Nam tum fit immutatione vtriusque qualitatis, tum tantum alterius: quinetiam rarefactione & condensatione, diuisione nimia, cæterisque huius generis immutationibus compluribus. Cum ergo mutua actione passionēque elementa sic inuicem fracta fuerint, & impurata; vt nullum eorum propriū esse, per quod est, conseruare queat: tunc vi caloris proprii & cælestis qualitatis (vt infra dicam) conflatur forma media mixti corporis, generaturque mixtum: in quo sunt elementa in actu, non perfecto, vt posuit Auicenna; nec non corrupto, vt Latini ferè omnes Peripatetici senserunt; sed refracto, adeo vt illæ formæ vicem potius habeant accidentium quàm substantiarum. Nec illud ab hac sententia deducere nos debet, quòd substantia magis & minus non recipit (vt in prædicamentis dicit Philosophus) nam elementa in genere substantiæ imperfectissima sunt, acceduntque ad naturam accidentium: inde fit vt vtriusque naturæ proprietatem referant. Nam quoniam elementorum formæ substantiæ sunt; hoc habent, quòd secundum certum & constitutum quendam earum gradum dent esse simpliciter & substantiale materiæ, in qua sunt; cōstituuntque indiuiduum per se existens in determinata substantiæ specie. isque gradus summus est & indiuisibilis, non recipiens magis minūsvē. fieri nanque nullo modo potest, vt rectè inquit Diuus Thomas, vt species vlla seu differentia specifica prædicetur secundum magis & minus de indiuiduis subiectis: quod proculdubio cōtingeret si forma illa, per quam materia & subiectum

in specie & natura cōstituitur, reciperet magis minúse. Nam si forma ignis, E
 quatenus ignem constituit, reciperet magis & minus; aliquis ignis esset magis ignis, alter verò minus ignis. ideóque differentia substantialis, non esset sicuti vnitas & species, vt numeri: quod tamen Aristoteles docet in octauo lib. Methaphysices. Natura enim vniuscuiusque rei in indiuisibili differentia consistit. Ens etenim & vnum dicunt eandem naturam. Sunt ergo formę elementorum substantiæ secundum gradú illum indiuisibilem; in quo constitutę dant esse substantiale, & indiuiduum substantiale suę speciei constituunt. Cũ verò ab eo indiuisibili recesserint per alterationem qualitatum, quia modum qualitatum habent, & naturam accidierum referunt; non penitus intereunt more substantiarum perfectarum; sed remanent, vt accidentia quędam materiam disponentia ad receptionem formę mixti perfectioris elementorum natura. Et hoc pacto vt elementa mixtum constituunt: F
 priori modo sunt substantiæ, ex quibus corruptis generatur corpus mixtũ. Illud verò quod penè omnes Auerroi adscribunt, ac ferè ab eo authore exprimitur in tertio lib. de cœlo, qualitates scilicet primas esse proprias elementorum affectiones; ita quòd ad inductionem qualitatis pariter inducitur forma elementi; itẽmquẽ ad remissionem remittatur, parique passu procedant formę & qualitates hęc primę: mihi non placet. Nam cũ vnaquęque qualitas prima duobus elementis conueniat; vtique neutrius erit propria passio: si proprium accipiatur in quarto significato; quod scilicet omni G
 soli, & semper conuenit: sed erit proprium superioris cuiusdam generis innominati. At cum genus non sit præter generis species: vtique innominatã natura generis induci non potest, nisi inducta forma alterius elementorum vel vtriusque. Si vtriusque dixeris, certè impossibile est simul duas substantias eadem simplicique alteratione in eadem subiecta materia generari: Si verò alteram tantum dicas, vtra tandem hęc erit? Etenim ea qualitas non minus huic, quàm alteri conuenit. Quòd si dixeris illius elementi formam induci, quod tũc agit ea qualitate: vt puta si caliditate agat ignis, induci subinde formam ignis; si aër agat, aëris formam: nimirum hoc dici nõ potest. Nam interdũ ex duobus extremis elementis tertium medium generatur: vt Aristot. dicit in secũdo lib. de generatione; vt puta si aqua humiditate superauerit siccitatẽ ignis; contrã si ignis caliditate superauerit aquę frigiditatẽ: H
 vtique fiet aër; non autẽ aqua aut ignis. Quo pacto igitur dici potest calefactione ignis inductã esse formam ignis; & humectatione aquę inductã esse formam aquę: si perfecta absolutãque alteratione neutrum sit generatũ, sed tertium elementũ medium, aër scilicet? Ex his efficitur, si aqua pura calefiat ab igne; caliditatẽ in ea recipi, diminuíque frigiditatẽ ad certum vsque gradum: sub quo stare non potest forma aquę; ad quem cum peruenerit alteratio, vel fieri ignem, sicque nihil prioris formę remanere. Etenim nullum elementum potest esse, vt elementũ in altero elemento: omnia nanque eiusdem ordinis sunt simplicia, non mixta; vel fieri mixtum quoddam tertium, in quo remanet forma aquę in gradu remisso, qui variat pro natura mixti, vt accidens

- A cidens quoddam in ea aquę portione, & tunc immisceri cum aliorum formis elementorum: non enim substantiæ amplius sunt; adeo vt in portione aquę recipiatur forma ignis, vicissimque in portione ignis forma aquę: sicque fieri mixtionem elementorum non tantũ secundum qualitates; sed etiam secundum substantias. Itaque in primo illo momento in quo incipit esse mixtum, incipiunt etiam esse formę elementorum, refractę tamen pro natura mixti in vnaquaque mixti portione: ita tamen, vt vnaquęque in suã materię portione longè magis inhæreat rei, in qua fixa sit, quàm in portionibus comparium elementorum. Quo fit, vt in dissolutionem mixti longè facilius vnaquęque portio elemẽti ad naturam pristinam reuertatur, quàm ad alienam, alterius videlicet elementi. Postquam satis dictum puto de proposita quæstione, quõnam pacto scilicet elementa sint in mixto corpore, quod ex eis generatur: pauca perstringenda sunt de qualitibus primis; ex quibus conflatur complexio; secunda scilicet quędam qualitas primis proxima. De primis qualitibus id primum inquiri debet quod proximum atque affine est ei; quod iam peregrimus de elementis. An scilicet, cũ ex quatuor primis efficiatur complexio, secunda inquam qualitas conflata ex mixtione primarum, remaneant qualitates primę, an potius corrumpantur: & si remaneant, quõnam pacto remaneãt. Puto enim nullum ambigere qualitates primas post conflatam complexionẽ remanere aliquo pacto, nec omnino intercidere. Nam experimur mixta corpora; quorum vnumquodque C
 suam habet complexionem; calefacere, frigefacere, humectare, & exiccare pro cuiusque natura. hęc autem actiones fieri non possent, nisi in eis esset vis caloris ceterarũque primarum qualitatum. non ergo intercidũt. Verũm nonnulli arbitrantur remanere quidem in complexione qualitates primas, non tamen actu, sed virtute, ita scilicet, vt conflata complexione confestim corrumpantur qualitates omnes primę: solaque complexio remaneat; in qua vis sit omnium qualitatum illarum: itaque complexionis vi mixta corpora agere actiones omnes primarum qualitatum. Horum positio, meo iudicio, & experimento sensus, & rationi cõtradicit. Etenim sensus nullus circa proprium sensibile decipitur; si & medium & organum sensus secũdum naturam se habeant. Cũ ergo sensu tactus, si mixta corpora tetigerimus, D
 percipiamus qualitates illas primas; calorem inquam & frigus, humorem & siccitatem: velle contrarium adstruere, assererẽque nullam ibi actu esse harum qualitatum, sed virtute tantũ: est experimento sensũque contradicere. Ratio etiam idem nobis suadet. Nam qualitates primę sunt veluti elementa quędam complexionis; ex illis etenim conflatur complexio, sicuti mixtum ex elementis. Inesse ergo actu oportet in complexione qualitates primas. Amplius, dispositiones, quę faciunt materiam quamque propriam esse formę cuiuslibet mixti, saltem in prima mixtione elementorum, sunt qualitates primę ad certum gradum, modũque redactę. Dispositio verò, quę facit materiam propriam cuiuspiam formę, non corrumpitur, esseve definit adueniente forma; imò remanet & ab ea conferuatur forma in illa

materiæ portione: ita vt illa dispositione recedente pereat forma. Igitur in prima elementorum mixtione adueniente forma mixti remanent primæ qualitates: quamobrem remanebunt etiam cum complexione propria illi mixto. Parique ratione in aliis mixtis secundis tertiisve remanebunt. Dicendum ergo nobis est sub complexione qualibet remanere actu qualitates primas, refractas tamen inuicemque mixtas ea temperatura, quæ complexioni conueniat. His expositis nunc à nobis sigillatim agendum est primum de quatuor primis qualitibus, deinde de quatuor elementis: eaque de ipsis paucis exponenda, quæ faciunt ad institutum mixtionum negotium. Nam si naturæ eorum omnium diligenter recteque fuerint à nobis inuestigatæ; magna nobis fundamenta iacta erunt ad superstruendam omnem tractationem de mixtione. Exordium sumam à caliditate; quæ omnibus iure est præferenda: quoniam longè præstantior est cæteris omnibus. Caliditas omnium primarum qualitatum præstantissima quodam modo æmulatur excellentiam cœlestis qualitatis. Nam & maximè actiua est, omnium quoque mixtorum generatrix: utpote quæ primum sit proximūque instrumentum cœlestis virtutis, & qualitatis: omnia etiam, quæ mixta sunt, dissoluit: adeoque cæteris primis qualitibus præstat, vt si cōferantur caliditati, omnes habeant vicem materiæ & patientis; calor verò sit vt efficiens causa, & vt forma. Vt autem in summa concludam: Natura caliditatis hæc est; ad agendum, omnium est efficacissima & potentissima: contra ad resistendum, omnium maximè infirma, & imbecillis. vim caliditatis in agendo præter rationem, quam tetigimus, ex ipsius perfectione & cognatione quadam ad cœlestem vim, sensu & experimento quilibet facile experitur. Si conferatur ergo caliditas frigiditati, cæteris omnibus paribus; virtus caloris in agendo longè longèque maior est, quàm virtus in agendo frigiditatis. Itē virtus actiua caliditatis superat non tantum virtutem in agendo frigiditatis, sed etiā in resistendo. quo fit, vt caliditas vt quatuor, & vt tria (sumendo gradus latitudinis harum qualitatum, non gradus virtutis, seu in agendo, seu resistendo) aget & superabit frigiditatem vt quatuor, imò fortasse etiam frigiditatem vt quinque. Quoniā virtus actiua caliditatis superat virtutē resistendi frigiditatis etiā maioris latitudinis, quoad intentionem qualitatis inquam, non autem actionis, siue (vt ita dicam) actiuitatis. Hi nanque gradus differunt inter se: vt infra ostēdam. Caliditas, quæ tam magnæ virtutis est in agendo, minimè tamen omnium resistit corrumpenti. hoc tum rationibus, tum experimento probatur. Et enim quiuis experitur, si fuerit vis frigiditatis superans caliditatem, dicto citius rem calidam frigeferi, confestimque caliditatem corrumpi. non item hoc videbit in frigiditate, aliāve qualitate. Mira etiam ratione hoc natura efficit. Nam cum proportio par debeat esse in elementis, si elemētum ignis, in quo præcipuè viget calor, in resistendo non deficeret tantum, quātum superat cætera in agendo; proculdubio omnia iam conflagrassent vi ignis absumpta. Item cum resistentia sit: ex forma, quatenus est in materia; sicuti actio pendet à forma, prout est à materia absoluta: cum caliditas sua natura

parum

- A parum habeat materiei, ab eaque multū sit absoluta: siccirco meritò in agendo efficacissima est, in resistendo verò parum potens. Nā eius materia utpote pauca & disgregata, habensque formā absolutiorem, materialē tamen: citò vincitur ab agente alio, sicque facile exiit caliditatē. Item calor, si frigori cōferatur, habet rationē naturæ vitæ, & habitus: frigiditas verò, priuationis & interitus: quod clarius patebit cū loquemur de mixtione. Si verò conferatur caliditas humiditati, & siccitati; actiua est caliditas, & forma; duo hæc passiva & materia. Caloris etenim est cōponere & congregare homogenea per concoctionem, aliena verò separare. Hæc de calore in vniuersum dicta sint; quæ, cū de mixtione tractabimus, magis illustrabuntur. Sequitur calorē frigiditas; quæ item actiua est qualitas, habetque suā vim in agendo; itēque in resistendo, longè tamen diuersam ab vtraque vi istiusmodi vi caliditatis. Nā quamuis frigiditas magnā habeat in agendo efficaciam, minimè tamen cōferenda est cum vi caliditatis. in resistendo verò cōtrā longè superat resistentiam caliditatis. sicque natura proportione quadam cōpensat ac librat vim vtriusque qualitatis: quæ cum sint inter se contrariæ; alteraque alterius interitum machinetur; hac moderatione libratur, vt perpetuò perseueret. Cæterum cum eam, quam diximus, in agendo vim habeat frigiditas; longè tamen diuersa est caloris frigiditatisque actio. Nam calor veluti instrumentū est primum & per se totius naturæ cœlestisque qualitatis; quo congregantur homogenea ad generationē conseruationemque mixtorum omnium. Frigiditas cōtrā cum sit veluti priuatio, habet etiā in agendo vim priuatiuā. Nam frigus cōgregat tam homogenea, quàm heterogenea, constipatque omnia & vnūquodque reddit suapte natura immobile ac veluti mortuum, vt ita dicam. Etenim sicuti motus indicium est vitæ, ita immobilitas mortis & interitus. Quæ de causa supra diximus calorem collatū frigori habere rationē naturæ & vitæ: frigus verò interitus. Per accidens tamen frigoris actiua vis facit ad operationem naturæ. Etenim cum calor non quilibet, sed temperatus varia, pro rerum naturis, tēperatione fiat naturalis & accōmodus omnibus mixtorum generibus (quod latius infra explicabitur) huiusmodi tēperatio nullius alterius vi fieri potest, præterquā frigiditatis. Ea nanque sola calorem refrāgit & temperat. Item facta mixtione ex cōcoctione caloris naturalis, massa tota vi frigoris cōstipatur & cogitur; sicque perficitur & diutius perseuerat. Sæpenumero etiam vi frigoris circunquaque obsistentis per antiperistasis calor cogitur in vnum, multaque & generat & concoquit. qua de causa rigore hyemis & niuiū terra melius fermētatur coacto intra se calore; & frugum radices augentur roburque capiunt; vberibus inde segetibus frumenta proueniunt. Insuper alia quoque ratione frigus operatur ad rerum conseruationem: quoniam vi frigoris arcetur calor extraneus, à quo est corruptio putrefactioque mixtorum omnium. Multis ergo modis, per accidens tamen & secunda quadam actione frigiditas plurimum facit ad naturæ actiones. Quamobrem merito dicere valemus frigiditatem quoque quodammodo esse instrumentum naturæ non primum & per se, vt est calor;

E

sed secundum & per accidens. Post frigus humiditas sequitur & siccitas, E
 par alterum primarum qualitatum: quæ sunt inuicem contrariæ, vt caliditas & frigiditas. vis humiditatis in agendo longè inferior est vi frigiditatis, & maximè vi caliditatis: in resistendo tamen superat vim vtriusque: adeo, vt nonnulli existiment si in quopiam corpore fuerit humiditas coniuncta calori aut frigori; si qua ab eo corpore humida fiât, non ab humiditate fieri eam actionem, sed à frigoris calorisque vi ob adiunctam sibi humiditatem. Aristotelésque in exordio statim quarti Meteor. si verba tantum spectentur, videtur hoc dicere; similitque ratione produnt de exiccatione. Verum cum ratio & sensus conuincant nos, vt fateamur, si fuerint duo corpora vicissim æqualia in calido & frigido, quorum alterum sit longè humidius F
 altero, & maius mole; proculdubio humectari succius ab humidiori. Contrarium nanque omne in contrarium agit, si potentius fuerit. Aristotelis verò dicta in eam sententiam sunt accipienda, vt calor exiccet per resolutionem & euaporationem partis aqueæ humidæ factam vi caloris. parique ratione humefaciat per colliquationem partis aqueæ coagulatae prius. sic frigus quoque exiccat & humectat, non quòd humiditatem per se aut siccitatem generet: sed quòd vel vaporem in aquam cogit, aut calorem fugat & exprimit, quem propria humiditas veluti formam materia consequitur pariterque euaporat. Sic ergo calor & frigus humefaciant & exiccant: per se autem humiditas humidum facit, & siccitas siccum. vis ergo humiditatis in agendo non est admodum magna. in resistendo contra humiditas vim magnam habet: qua ratione quodammodo rependitur debilitati infirmitatque eius in agendo. humiditas verò collata caliditati eam vim G
 habet, vt obtundat calorem, sicuti contra siccitas acuit. Qua de re aer quamuis nihil habet frigiditatis (corpus nanque simplex est) ac propterea nequeat vi frigiditatis calor in eo remitti; ob humiditatem tamen sibi propriam longè obtusorem calorem habet, quàm ignis. obtundit igitur calorem humiditas. attamen (vt infra dicemus) propria materia caloris, qua nutritur & seruatur, est humidum. Inde euenit vt natura calor vim habeat trahendi ad se humidum: vicissimque humidum vim non habeat non attrahendi, sed consequendi calidum: inter se nanque se habent calidum & humidum, vt perfectio & perfectibile, frigori collata humiditas non eo pacto eam obtundit, quo calorem; sed quoniã crassiolem reddit frigiditatem, ac propterea parum idoneam penetrationi. Iccirco non per se, sed per accidens frigiditate obtundit humiditas: siccitate verò humiditas formabile facit, vt infra dicã. Per humiditatem nanque corpora omnia facile terminantur termino alieno, proprio verò minimè. hæc de humore. Sequitur siccitas: que minimã omnium vim habet in agendo, maximã omnium in resistendo. Qua ratione vt in aliis, ita in sicco fit cõpensatio quædã virium. vtrumque experimèto facile cõprehenditur. Nam si sicca rem quampiam, vt lignũ, marmor, pumicẽ, proximam feceris rei humidæ; vtiq; humiditas longè citius afficiet lignum aut pumicẽ, quàm patiatur ab eorũ siccitate. facilius tamẽ humidum illud

- A illud corpus arefcet, quàm siccum vertatur in aqueum. hæ sunt siccitatis vires. Ideoque siccum definiunt esse illud, quod terminatur proprio termino, difficile verò alieno termino definitur. verum quidam hoc in loco dubitationem adferunt. Nam ignis siccissimus est, tamen formatur & terminatur facile termino alieno, continentis inquam. Nonnulli summi viri quæstionem hæc ita soluunt: inquiruntque propterea siccũ ignis & terræ non terminari termino alieno: humidũ verò aquæ, & aeris facile terminari posse: quoniã ignis licet possit densari, rarefieri tamen amplius nequit. maxima etenim raritas omnium corporum, est raritas ignis. item terra quamuis possit fieri rarior; fieri tamen densior nequit: densissima nanque omnium est. Contra humiditas aquæ & aeris possunt deduci in vtram partem volueris; vel scilicet ad maiorem raritatem, vel ad maiorem densitatem: Ideoque terminabilis est alieno termino. Hanc ego solutionem non improbo: verum quoniam, si rectè diligentèrque res dispiciatur; proculdubio videbimus non in eam sententiam definitiones illas humidi & sicci adductas esse: sed proculdubio referri ad formationem & terminationem, quæ fit à continente. ideo id addam: Siccitati suapte natura & per se conuenire, vt constipet corpus illud; in quo primò per se est: indèque efficiat vt ægrè terminari queat, & definiri termino alieno: sed vt proprium terminum suamque finitionem obtineat, alienam respuat. Sicubi verò sit siccitas, non primo, sed per sequelam quandam, vbi id quod primo inest illi corpori, obstiterit constipationi siccitatis; nil mirum si corpus id alieno termino terminabile est. Quamobrem cum siccitas per se inest terræ; vtiq; terram constipat; quæ cum à frigiditate adiuncta non disgregetur, in ea remanet id quod est siccitatis. Ideoque non terminabilis aut finibilis est terra termino alieno: in igne verò siccitas est secundario quasi assecla caloris. Etenim ignis primo & per se calidissimus est; at siccitas calorem acuit: ideo oportuit ignem esse siccum; non tamen à siccitate constipatur: imò ob caliditatem summam omnium corporum rarissimum est corpus igneum, ob quam causam bene terminabile est termino alieno. Dicendum est igitur ad propositam quæstionem: Siccitatem per se facere constipationem, & per constipationem efficere corpus, cui inest, interminabile: vbi ergo prohibetur constipationem facere, vt in igne, in quo calor eius qualitas maximè naturalis obstat, facere nequit corpus illud interminabile. Collata calori siccitas mirificè, quin potius omnium maximè calorem acuit. Est etiã siccitas admixta humiditati caloris ignei pabulum, vt infra dicam. frigiditatem autè siccitas non obtundit: quòd si fecerit eam magis penetrantem acuit. humiditatem verò suapte natura fluidã continet, & in vnũ cogit. Hæc de sicco. Illud verò in vniuersum admonendus est mihi lector. Corpus dici alio calidius frigidiusve, aut humidius sicciusve, non simplici quadam, sed multiplici ratione. Nam interdum dicimus calidius, id quod est affectũ maiori caloris gradu. Interdum calidius dicitur esse aliquid, quod quamuis maiorem non habeat caliditatis gradum, habet tamen secundum quandam extensionem plus caloris: nam quoniã densius est, plus obti-

net materiei : ideoque plus etiã formæ, quæ est in ea materia, obtinet secundum extensionem quandã huius qualitatis . Aliquando calidius propterea dicimus, quia magis calefacit, quoniam siccus: siccitas nanque calorẽ acuit. Præterea calidius dicitur id, quod intra se, porosque suos plus continet corporis calidi : licet fortasse remissius caleat. Insuper calidius id dicitur, quod facilius potest calefieri. Amplius, nõnulla sunt calida, quæ sensu percipimus frigere: tamen si manducentur, intra nos calorem cõcipiunt ; eũmque interdum maximũ, nõsque mirificẽ calefaciunt . Infrã tangã huiusce rei causã. Totidem modis frigidum frigidiusve, humidum humidiusve, siccũ sicciusve dici solere omnibus perspicuum est . Postquam satis accuratẽ à nobis exposita est natura quatuor qualitatum primarum ; agendum est sigillatim de quatuor elementis , prout sunt elementa mixtionis : primũque ab igne exordium sumemus . Ignis (vt suprã dixi) natura calidissimus est , ac propterea siccissimus , omni prorsus humiditate carens ; quæ calorem obtundit. Item habet corpus omnium rarissimum ; ac propterea parum materiæ continet: habet etiam in se lumen ; quamuis simplex purusque ignis non splendeat, vllũmve lumen emittat ob maximã sui raritatem . Hæc natura puri ignis, quem in propria sphaera iuxta orbem lunę credimus existere. alibi ignis, quem sentimus, impurus est aliis corporibus immixtus, & alienis qualitibus affectus: est tamẽ ignis, quia habet formã & naturam ignis. Ex proprietatibus ignis, quas modo recensuimus, iure ea sequi videntur, quæ sensu experimur inesse igni. Primum quod ignis omniũ sit elementorum maximẽ efficax ad agendum: obtinet enim, maximẽque naturẽ suã propinquã habet caliditatem; cuius in agendo efficaciam suprã exposui : eãmque habet adiũctam siccitati; quæ veluti cos. quædam est calorem acuens. Sequitur item ignem minimæ resistantiẽ esse, tum ob naturam caliditatis: cuius vim in resistendo suprã diximus esse omnium minimã; tum ob maximã raritatem paucitatẽque materiæ. Nam forma materialis omnis sustinetur à materia, neque resistit corrũpenti ; nisi quatenus materia ei subiecta non vincitur ab alienis substantiis . Paucissima verò materia & rarissima, quæ ob raritatem suã dispersa est; ac totam se exponit viribus agẽtis omnibus; quod non faceret si in se constipata esset, & collecta: facillẽ vincitur & corrumpitur vi corporis alieni. Non ergo mirum alicui videri debet si ignis præ aliis elementis omnibus sit iniuriẽ & corruptioni expositus. Leuissimus etiam est & rarissimus: qua de causã contineri non potest, ne euolet ad superas oras. Ex omnibus his facillẽ illud sequitur, quod ita esse experientia nos docet, ignẽ. scilicet apud nos existentem, præterquã quod est impurus, non posse tamẽ per se manere diutiũsque constare ; sicuti constat terræ gleba, aquæ situla, aërisque portio quædam; sed confestim euolare; ideoque statim corrumpi & interciderẽ: ac propterea fieri vt ignis indigeat continuo nutrimento , ex quo possit continuato tenore generari , atque fluere ; veluti ex quodam fonte , ex quo in sublime, vt fluuius quidam feratur , pauloque post intercitat ab aëre aliũsve corporibus alienis corruptus ob sui tenuitatem, atque in resistendo im-

becil-

- A** becillitatem . Proximum ignis alimentum est vapor aëreus , præfertim si immixtus fuerit terrestri siccitati, seu terræ exhalationi. Vt ergo ignis à combustibili corpore resoluitur vapor istiusmodi ; qui statim correptus ab igne flamma efficitur, hæc ab eo fonte, vbi vapor ille resoluitur, fluit continuato lapsu, ad supernãque euolat, ac confestim intercudit. Ignem hunc impurum hoc pacto tantũm apud nos existere; neque alibi purum ignẽ inueniri atque consistentem præterquam in propria sphaera impossibile est . Quamobrem cum ignis adeo sit expositus corruptioni & iniuriæ, natura omnium parens solertissima plures modos viasque adinuenit , quibus ignis generari potest. Nam & ab igne ignis generatur, & ab radiis solis coeũtib; in vnum, vt fieri videmus à speculis concavis; à quibus radij reflexi in vnum punctum coeuntes ignem generant , resque in eo puncto positas inflammant . Item rarefactione & disgregatione aëris; siue motu quopiam, siue contritione quadam corporum solidorum rarescat, confestim generatur ignis: quæ ratione certa accidit. Nam lumen qualitas cœlestis proxima est calori: ideoque caliditatem generat. Ad caliditatem autem intensiorem sequitur forma ignis, sicuti ad propinquissimã dispositionem. Item rarefactionem sequitur caliditas: sese etenim vicissim comitantur raritas & caliditas . Quare sicuti ad caliditatem illico sequitur rarefactio ; ita contrã ad rarefactionem sequitur caliditas: eam ignis consequitur . His ergo tribus modis ignis apud nos generatur ; qui statim generatus perit nisi habeat nutrimentum , ex quo semper nouus ignis prodeat, affectus tamen qualitate illius nutrimenti, id est, vaporis aut exhalationis : ex qua fit, illique semper immixtus fluit . Hinc fit vt apud nos sint variæ ignis species, tum colore & aspectu, tum viribus diuersæ. Hinc fit etiam, vt magnus ignis paruum extinguat aut imminuat : quã ob causã ligna incensa lucernæque ardentes æstate & sub sole positæ diutius durent, quã per hyemem, & in vmbra. hinc fit, vt interdum aqua ignem non extinguat, quem tamen extinguit oleum alioqui idoneum vt accendatur & inflammetur. aliquando acetum id faciat, quod aqua nequit. hinc fit, vt sub cinere conseruentur prunæ, quæ rebus aliis obrutẽ extinguntur; aëri verò expositæ penitus consumantur & redigantur in cineres. hinc metallæ liquefiunt interdum ab igne exiguo, quæ à feruentissima aqua liquefcere minimẽ possunt. Hinc est quod calore leuiore solis offuscantur corpora, quæ tamen ignis non offuscat. Inde fit vt cadauer totum vi ignis non queat absumi & in cineres resolui, quin aliquid reliquum sit : inclusum tamen sepulchro confecto ex lapide sarcophago breui temporis spatio totum in cineres redigatur . Horum omnium causæ petendæ sunt ex his, quæ diximus de nostrate igne . Nam cum alimento continuo egeat ignis, & fontem habeat à quo profluat : nil mirum si magnus ignis vi sua arrepto & consumpto fomento exigui ignis, ipsum extinguat . Item cum exiguus ignis fonticulus sit corpus quoddam immixtum vaporis & exhalationi, totus fit veluti pabulum maioris ignis, ideoque ab eo consumitur & euanescit. Eadem proportione cum per ætatem & sub sole vis ignis ob eam (quam diximus) cau-

E iij

fam flaccescat, nil mirum si minus cōsumit & vrit. ignis quoque suapte natura lucidus magis minufve immixtus atro fumo diuersas refert coloris species; viribus quoque diuersæ sunt ignis species pro subiecti varietate & materia. Plurimum nanque refert an inflammata ignitaque materia densa sit an rara; sicciior an humidior; an poros latos habeat multosque, an arctos & paucos. Quod aqua quandoque ignem non extinguat, oleum verò extinguat, in causa est quod aqua quia fluida est, interdum non attingit ignis fonticulum, sed præterlabitur: aut si attigerit, citò defluit: oleum verò lentius & tenacius non ita labitur, sed obturat ignis fonticulum, adeo vt profluere ignis non possit, consumptoque exiguo illo nutrimento cōfestim flaccescat, & extingatur. Acetum autem tum ob frigiditatem, tum quia partes aliquas acutas habet, præcipuè si fuerit mixtum oleo cuius lentore detineatur, potius est aqua in extingendo ignem. Prunæ verò cinere tectæ conseruantur, quoniam cinis rarus est, adeo vt per intermedios cineres efflare queat vapor fumusque igneus prunarum: qui, cum crasso densoque corpore tectæ fuerint prunæ, coactus in vnum, absumpto momento ferè temporis alimento proximo, seipsum cōficit & interimit, sicque extinguitur. Aër etiam frigidus ad contactas cinere prunas penetrare non potest, atque ignem extinguere: necnon prohibet nimius defluxus vaporis igniti à cineribus. quas ob causas prunæ cinere contactæ conseruantur. Metalla liquefcunt ab igne, non autem ab aqua etiam feruentissima; quoniam aquea sunt: ægrè igitur ab aqua patiuntur. Præterea partes aquæ calidæ crassiores subire nequeunt poros metallorum arctiores, ita vt totam massam subeant ac ita dissoluant. Ignis verò sicciior, & magis agit in contrariam materiam, & etiam per poros vndique penetrat massam metalli; eoque pacto facile dissoluit. Vnde calor quoque solis, seu aër à sole calefactus subit tenuissimos cutis poros, resolutoque vapore, cutèque exiccata fuscus reddit. Ignis verò, qui est in crassiori materia, offuscari non potest. Consimilis propè est caloris vis in lapide sarcophago, quo cadauera tota resoluuntur in cineres. Varia ergo est vis ignis, diuersaque species ob diuersam materiam, in qua est. Sed vt tandem redeam vnde diuertit: Ignis collatus cæteris elementis mixtionis se habet vt agens & vt forma, cætera verò vt materia & vt patiens. Nam proprium ignis, quia calidissimus est, est componere & congregare homogenea, alienaque ab eis separare. Hoc autem pacto necesse est, vt fiat mixtorum corporum generatio, vt scilicet vi agentis ea in vnum componantur, quæ naturæ mixti conueniant; aliena verò abiiciantur & secludantur. est etiam (vt dixi) veluti forma aliorum elementorum miscibilium. nam vi caloris seu ignis continentur in vnum ea quæ sunt inuicem composita; & commixta, vt inferius lucidius explicabitur. Aër ignem sequitur, qui medius est inter elementa duo, quæ præcipuè pertinent ad materiam mixtorum corporum, & ignem qui est veluti eorum forma. etenim aër sui humiditate interdum temperat siccitatem ignis, interdum longè etiam imminuit. Nam quorundam mixtorum generatio, itemque digestio quædam & concoctio fit à calore sicco per modum

A modum cuiusdam affationis. Quædam verò fit à calore humido, per modum cuiusdam elixationis. Aër igitur humiditate sibi insita temperare ignis siccitatem potest; sicque ad formam pertinet: ad materiam item non minus aër pertinet, quàm ad formam, imò fortasse longè magis. Nam quoniam ignis fomento indiget, vt supra dixi: terra autem & aqua cum sint maximè frigida, proculdubio præcipuè sunt igni contraria. Quamobrem nisi prius molliantur, ignis partem propinquam extinguent, non nutrient: indigent ergo alterius corporis ope, vt igni præstare fomentum possint. Id verò aër commodissimè facit. nam innata caliditate temperat vtriusque illorum frigiditatem; adeo vt terra aquaque aëri immixtæ compositæque pabulum

B suppeditent igni, quo foueatur & conseruetur: tenuitate etiam aëris massa aquæ & terræ cōpacta fermentatur adeo, vt vis ignis totam queat permeare & concoquere. Aqua verò & terra sunt materia mixtorum omnium corporum perfectorum; eorum inquam, quæ habent formam mixti corporis: per quam in propria specie constituantur. Etenim sine magna terræ copia nullum corpus constans esse posset; sed diffunderet passimque in minutissimas partes deduceretur ob vim eorum quibus occurreret: nullum item terminum seu finitionem propriam haberet. At terræ partes sine aqua inuicem hæere minimè possent; sicuti farinæ ramenta sine aqua nequeunt inter se hæere. ad compactionem ergo mixti opus est aqua & terra. Amplius, aër terræ per se misceri minimè posset, nisi aqua quasi medio quodam & veluti internuntio conueniret cum terra: per se autem neque etiam fingi posset, qua ratione aër terræ misceri valeret. Amplius, præterquam quod corpus ex aqua & aëre compactum sine terra nequiret per se constare: duo ea elementa cum sint maximè humida, non præstarent pabulum igni conueniens, quo ali possit. sicuti ergo caliditate aëris temperatur aquæ & terræ frigiditas; ita siccitate terræ temperatur aquæ & aeris humiditas: hocque pacto paratur fomentum igni, quo ali possit & sustentari. Rationi experientia concordat. Nam ea mixta corpora, quæ sunt aërea & terrea, sunt etiã aptissima vltioni, facillimèque comburi possunt. Hæc tetigisse de elementis pro modo huius libelli fati sit, prout apta sunt mixtioni, & mixtionis elementa appellari queunt. Nunc ad differendum de mixtione accedamus. Mixta ex elementis duplicia sunt: Quædam enim sunt imperfecta, nonnulla verò perfecta sunt. Item perfecta mixta duplicia: etenim nonnulla prima statim compositione componuntur ex elementis, aliqua verò secunda, tertiãve, imò quarta & pluribus compositionibus ex elementis constituuntur. Mixta imperfecta ea appello, quæ non habent aliam substantialem formam, per quam sint, præter elementorum ipsorum formas: huiusmodi verò imperfecta mixta duobus modis fiunt, duplicisque generis sunt. Nam illorū quædam vnius tantum elementi formam habent, aliorum verò elementorum qualitate & affectionibus impurata sunt & affecta: nihil verò, aut ad modum exiguum aliorum elementorum in eis est immixtum: sicuti aqua maris salis, item niues, rōres, pluuia. Nonnulla verò imperfecta mixta ex pluribus elementis

constant in vnum coactis : non tamen formam aliam substantialem mixti E
 habent : sed sunt veluti quædam congeries elementorum inuicem compa-
 ctorum impuratorumque. Prior mixtionis modus consimilis est illi mix-
 tionis, de qua Aristoteles mentionem facit in primo libro de generatione &
 corruptione. inquit enim in mixtione corporum interdum vnum eorum
 tantum conseruari, alterum verò euanescere: sed tantum affectionem quan-
 dam & qualitatem eius remanere; qua prius illud quod constat & conser-
 uatur fit affectum. Sicuti ex duobus metallis interdum mixtio quædam fieri
 solet, qua vnum euanescit; alterum verò remanet colore prioris intinctum.
 Non dissimili ratione mare salsum est, ob mixtionem partis terrestris adu-
 stæ, quæ tamen potius aquâ inficit, quàm iusta mixtione cum aqua miscea- F
 tur. Sic sunt pluuix aqua quædam infecta & impura. Alterius generis mix-
 ta imperfecta ob mixtionem aliorum elementorum non tantum suam spe-
 ciem retinentia inficiuntur: verumetiam cum aliis compacta quoddam ter-
 tium efficere videntur: licet reuera ibi non sit nisi quædam elementorum
 congeries inuicem compactorum. Huius generis (vt puto) sunt grandines,
 niues, pruinæ, mixtaque huius generis fiunt plerumque vi frigoris: nam pro-
 prium frigoris est congregare heterogenea; contra caloris natura est hete-
 rogenea disungere & separare. Post mixta imperfecta sequuntur mixta per-
 fecta, in quibus propter mixtionem variamque inter se mixtorum elementorum
 alterationem refractis elementorum formis, ac propterea secundum
 esse substantiale corruptis emergit forma mixti media: qua tota illa massa G
 vnum fit quoddam præter elementa: sicque secundum substantiam etiam
 elementa miscetur, ita tamen, vt cuiusque forma magis infixæ sit in sua pri-
 ori materia, quàm in aduentitia. Ideoque facilius ad pristinam naturam ele-
 menti commutatur, quàm ad alteram. In mixtis hisce perfectis cum elemen-
 ta coæquata esse oporteat, maximaque sit vis ignea, omniumque præcipua,
 portio ignis mole aliis est minor; eadem propè ratione portio aeris non est
 mole admodum magna. huic adde, quòd constare non possent, sed statim
 dilaberentur: si mole, aer & ignis, terram aquamque superaret. Terra etiam
 in mixtis omnibus, quæ constantia sunt non fluida, superat aquam mole:
 quamobrem Aristoteles dicit in secundo libro de generatione, omnia mix-
 ta supra terram consistentia esse terrea mole. f. & magnitudine partis terre- H
 stris ex qua constant. Nonnulla etiam aquea sunt (vt reor ego) ea inquam
 quæ fluida sunt, vt lac, sanguis, huiusmodique alia, in his præsertim anima-
 libus, quorum sanguis fibras non habet. Verum pro diuersa natura mixto-
 rum corporum diuersa sunt etiam elementorum portiones, tum mole, tum
 mixtione, & temperatura, necnon etiam raritate & densitate, aliisque huius-
 modi. Quo fit vt formæ elementorum corrumpi queant, non vno tantum
 modo alterationis, vt sit necesse vnum tantum modum mixtorum fieri: sed
 longe diuersis, vt pro alterationum diuersitate, mixtura seu complexione
 & nexu elementorum inuicem, item mole & modo substantiæ fiant mixto-
 rum diuersa genera. Horum ratione exposita accedamus ad rationem ex-
 plicandam,

- A plicandam, qua & generentur mixta omnia perfecta, & corrumpantur. Su-
 perius, cum exponeremus vim qualitatum omnium primarum, diximus
 calorem & frigus qualitates esse actiuas: contra verò humiditatem & sic-
 citatem, passiuas: non tamen ea de causâ, quòd hæ duæ posteriores non age-
 rent, siue quòd priores duæ non paterentur; sed quoniam in generatione
 mixtorum corporum, eorumque mixtione duæ posteriores qualitates, hu-
 midum. f. & siccum, seu (vt rectius dicamus) corpora hisce duabus qualita-
 tibus affecta ex natura & vi harum duarum qualitatum inuicem compo-
 nerentur & miscerentur. Contra verò vi caliditatis ac frigiditatis fieret eo-
 rum inuicem mixtio & coniunctio: quod patere liquidò potest; ex harum
 B qualitatum definitionibus. Nam calor est, cuius vi cõgregantur homoge-
 nea: frigus, cuius vi congregantur tum homogenea tum heterogenea:
 humidum verò quod facillè terminabile est termino alieno: contra siccum
 id est, quod difficile termino alieno definitur; suo verò facillè. Ceterum à
 qualitibus ad elementa deueniamus, in quibus hæ vigent qualitates, &
 quorum est mixtio. Cùm terra, aqua, aer, ignis inuicem miscentur, ex hisque
 mixta corpora generantur; mixtionem eam primo & per se fieri nõ posse,
 nisi vi corporis calidi, ignis inquam. si prima fiat elementorum mixtio, seu
 corporis ignei: si secunda, tertiæve, aut aliæ deinceps fiant, & ratio & experientia
 nobis persuadent. Nã si debeat fieri mixtio accommodata naturæ cuiuspiam
 mixti, necesse est vt ea inuicem componantur, quæ conueniunt naturæ illius
 C mixti corporis: aliena verò separentur. At hoc caloris proprium est, congregat
 etenim calor homogenea, aliena separat: frigus verò omnia indiscretè
 constipat & in vnum aceruum cogit. Qua de re constat frigus ineptissimum
 esse, vt primo ac per se eius vi fiat mixtio, generatioque mixtorum corpo-
 rum. Præterea comodè mixtio fieri nequit; nisi miscibilia corpora diuidan-
 tur in minutissimas partes; ac deinde inuicem partibus illis minutissimis
 vniantur, separatis paulatim alienis; & mixtioni illi ineptis. id verò fieri non
 potest, nisi per concoctionem quandam: omnis autem concoctio est à ca-
 lore, & à corpore calido. Itè actio vera & generatio vera, quæ est ad formã,
 debet primo & per se attribui illi qualitati, quæ se habet vt habitus & forma:
 ei verò, quæ se habet vt priuatio, attribui nõ potest nisi per accidens, & secun-
 da quadam intentione. sed caliditas si conferatur frigiditati, se habet vt ha-
 bitus & perfectio; frigiditas verò vt priuatio. igitur per se & primo frigidita-
 ti adscribi nequit mixtorum corporum generatio. Item supra diximus pri-
 mum instrumentum & natura proximum cœlesti tepori, in quo est magnum
 omnium seminarium, vt Platonici dicunt, esse caliditatem. experientia ratio-
 nibus hisce attestatur. Nam quocumque mixtorum generationes fieri sensu
 perspiciamus, eas omnes videmus fieri per concoctionem quandam vi calo-
 ris. quin omnes mixtiones, quæ artificis quibusdam fiunt (quæ sunt quam-
 plurimæ) calore adhibito, & per concoctionem quandam fieri experimur.
 Neque vllus artifex, seu pharmacorum & esculentorum, poculentorumque
 confector, seu metallorum compositor quidpiam mixtionis attentaret, ex

quæ noua complexio nouæque massa fieret, si adimeres eis vsum ignis. Vi E
 igitur caloris primo & per se fiunt generationes mixtorum omnium. nihil-
 ominus secunda quadam intétione etiam frigori attribui potest mixtorum
 generatio. Nam præterquam quòd calor non efficitur proprius & natura-
 lis (vt infra dicemus) nisi temperamêto quodam certo; quod efficitur mix-
 tione frigoris, vt infra dicam: in concoctione mixtionéque ipsa necesse est
 sæpenumero id fieri à natura; quod fieri conspiciamus à fabris ferrariis, qui
 ferro, ex quo ensem aut hastæ cuspidem efficere volunt, certum tempera-
 mentum adhibeant: quamuis per se primo vtantur vi ignis; tamen certis in-
 teruallis id ferrum quod voluunt in fornace forcipe, & malleis tudent; aqua
 frigida intingunt. sic natura frigeactione interdum præparat materiam; F
 quæ, nisi id fieret, inepta esset illi temperamento, mixtionéque illi; quam vult
 efficere: idque sæpenumero facere more fabri verisimile est. Amplius, post
 concoctionem & mixtionem perfectâ, totam eam massam frigiditate con-
 stipat & cogit, cum id exegerit illius mixti natura; vt in metallis factum esse
 conspiciamus. Generatio ergo mixtorum omnium calori per se primo est
 attribuenda & igni; qui fons est caloris cuiuscunq̃ue: itémque aëri vt efficien-
 tibus: terræ verò & aquæ, vt materiæ. Verùm cum calor sit causa generatio-
 nis mixtorum, quæri potest, quænam sit causa corruptionis horum mixto-
 rum, quæ caloris vi generantur. Possetque alicui videri frigori attribuendam
 esse corruptionis causam. Nam contrariorum contrariæ videntur esse cau-
 sæ. Contrà verò esse videtur efficax ratio. Nam sicuti generatio mixtorum G
 fit per compositionem quandam; ita corruptio fit per resolutionem & sepa-
 rationem corporum componentium mixtum: at frigus semper congregat
 & cõstipat omnia, tum homogenea tum heterogenea: igitur per se à frigo-
 re resolutio & separatio esse nequit. Quamobrem neque etiam mixtorum
 corruptio attribui potest frigori primo & per se. Verùm frigus primo &
 per se si caloris actione impediatur nimia sui vi immixti cuiuspiam factione;
 generationem succedere nõ sinet. hoc pacto impedit etiam frigus digestio-
 nem seu concoctionem caloris, & indigestionem cruditatémque facit. Cui
 igitur primo & per se attribuenda erit mixti corporis dissolutio & corru-
 ptio? Perspectum est cuique acutius inuestiganti nulli attribui posse disso-
 lutionem præterquam calori. A calore ergo mixta generantur, & compo- H
 nuntur. item à calore mixta dissoluuntur, & corrumpuntur. quæ fieri potest,
 vt ab eadem causâ prodeant effectus contrarij per se primo? Nimirum mi-
 nimè omnium. ex hisce efficitur, aliud esse calorem à quo est generatio; item
 alium eum, à quo est corruptio & dissolutio mixti corporis. priorem dici-
 mus naturalem & proprium: posteriorem alienum & extraneum. Fiunt au-
 tem hi calores, seu hæc corpora calida diuersa ob mixtionem frigiditatis,
 seu humiditatis, siccitatisve, aut maiorem minorémve illius calidi copiam,
 quam par sit: seu densatione aut rarefactione nimia. Sicuti ergo certa qua-
 dam temperie calor corpúsve calidum fit naturale (nunc etenim in hoc sen-
 su vtimus caloris nomine) ita diuersa temperatura fit calor extraneus &

A alienus. Duòque hi calores inter se pugnant; alterque ab altero dissoluitur,
 soluto seu extra naturæ limites affecto naturali calore, à calore extraneo
 mixtum corrumpitur. Nam forma mixti primo inest calori naturali, ac per
 eum continet reliqua elementa omnia inuicem mixta. Euanescente forma,
 resolutóque calore humidum aqueum aëreumque simul euaporant: est enim
 caloris fomentum & materia. Terrea pars demum dispergitur & dissolui-
 tur in cineres. Calor autem extraneus calorem naturalem corrumpit seu
 resoluit duobus modis: per putrefactionem videlicet mixti, aut per exustio-
 nem. Putrefactio corruptio est caloris naturalis à calore extraneo in humi-
 do. Necesse est ergo vt in putrefactione post immutationem caloris natu-
 ralis humidum remaneat aliquantisper, neque statim resoluatur. At in exu-
 stione simul cum calore naturali resoluitur humidum & euanescit. Quam-
 obrem plerunque putrefactio fit à calore extraneo humido nõ admodum
 vehemèti. At exustio contrà fit vi caloris sicci vehementis. Quo fit vt quo-
 niam natura sensim res mixtas infirmit, & ad interitum ducit, nihilque vio-
 lenter agit; vt corruptio naturalis cuiusque mixti fiat putrefactione quadã.
 Quod etiam perspicue ostendunt & senectus animalium, & exicatio plan-
 tarum. Nam harum vtraque via est quadam ad putrefactionem. Qua de re
 facile conici potest naturam ducere res mixtas ad interitum per putrefa-
 ctionem. Satis expositum sit hætenus de calore extraneo, redeamus ad
 calorem naturalem; vi cuius supra ostendimus mixta corpora generari. Du-
 bitare quispiam potest non immeritò, cum calor naturalis sit pars corporis
 mixti, quin potius cum forma mixti primo inest calori naturali, ac per eum
 contineat reliqua elementa; prima & præcipua pars est mixti: agens verò &
 materia id numero esse nequeant; nihil enim seipsum format & efficit: quo
 ergo pacto dici potuit mixta generari à calore naturali? Vt hanc quæstionem
 diluamus, illud est animaduertendum; non omnino dissimilem esse genera-
 tionem corporum mixtorum à generatione animalium plantarumque; quam-
 uis in plurimis dissideant. Nam sicut in generatione animalium est quedam
 certa materia, in qua inducitur anima, quæ primo inexistit participaturque
 à calido naturali, sibique proprio, ac per eum membra format: ita in genera-
 tione mixti corporis est forma, quæ inducitur in sua materia, & primo inest
 in calido naturali. Item quemadmodum in generatione animalis præter ca-
 lidum, in quo est anima, existit etiam semen, in quo est vis generandi animal
 à parente deducta: Ita in generatione mixtorum omnium est qualitas cœle-
 stis; in qua veluti in quodã magno seminario est vis generatiua mixtorum
 omnium deducta à corpore cœlesti & à mētibus illis cœlorum motricibus.
 Hac vi veluti quadam arte à suprema illa arte deriuata, & dispensantur ele-
 menta in mixtorum generatione, & forma mixti inducitur. Etenim si hoc pa-
 cto nobis fingamus mixta generari; nõ arbitror longè nos à veritate aberrare.
 Coeunt in vnum elementa in mixtis; quæ prima mixtione ex elementis;
 fiunt; vique hac cœlesti, pro qualitate materiæ & loci partes maiores, mino-
 resve densiores, rarioreve, varia etiam alteratione impurata in vnum coeunt,

inuicemq; alterantur, & componuntur: Ita tamen ut vis ignea eiusque elementi pars sit veluti organum primum celestis qualitatis: Sicque cum omnia vicissim omnia vicerint, victaque sint, iam concocta & in unum mixta vi celestis qualitatis, & complexio & forma mixti inducitur: quæ primo recepta in calido proprio, seu in parte ignea deriuatur ad alia elementa. Hoc pacto vi caloris naturalis fit mixtio & cōcoctio; & in calore naturali forma mixti recipitur à celesti qualitate omnium effectrice. Si verò mixtum fiat ab elementis non prima mixtione; sed secunda, aut tertia quartave compositione; idem propemodum dicendum est. nam vicem ignis obtinebit corpus igneum, quod propriam complexionem habebit accommodam mixto corpori generando; vicem terræ & aquæ corpus mixtum crassius, sic vicem aëris item F corpus mixtum aëreum. vicissim igitur agent patienturque hæc corpora; fietque ex illis mixtum tertium vi qualitatis celestis, corruptis prioribus formis mixtorum, non refractis; eo quod imperfectiora illa, prioraque mixta non sunt elementa aut materia posterioris. sed quoniam hoc vtitur ordine huncque semper seruat tenorem natura, ut ab extremo sensim producat res omnes ad extremum aliud; non statim & repente: inde effectum est, ut in generatione animalium, eorumque nutritione, non continuo ex elementis, aut ex inanimis etiam animal perfectum generet: verum multa media posuit imperfecta; in quibus tamen non sistit, sed per ea animal perfectum facit. Etenim in libris de generatione animalium Aristot. dicit, quod animal prius vivit vita plantæ, forma scilicet quadam imperfecta; in qua non sistit G natura, vim tamen habet ea forma vegetandi; deinde ea exuta vivit vita animalis; in qua prior forma est virtute & potentia; tandem vivit vita bouis, aut asini, ad perfectumque peruenit & in ea natura sistit. Sic in corrumpendo animal non confestim resoluit illud in elementa, sed sensim agit per formam cadaueris, cæterasque nobis non notas. In nutritione autem vtitur natura mixtis aliis perfectis, ut fructibus, frugibus, animalibusque ad animalium alimentum. Non dissimili ratione existimandum est naturam operari mixtorum corporum perfectorum generatione; licet media, per quæ natura procedit in his, obscuriora sint, quam à nobis sciri aut dici potuerunt. Attamen in metallorum generatione nullus ambigit, quin omnia fiant ex argento vivo & sulphure. hoc igitur pacto mixta fiunt à proprio naturali calore. H Si quis verò vellet asserere quod præter corpus illud calidum, quod remanet in mixto corpore, postquam generatum est mixtum; aliqua etiam eius portio, qua ut agere instrumentoque proprio vta est celestis qualitas, remaneret; neque mixtionem ingrederetur, & postea evanesceret, vel aliud quidpiam ex eo fieret à natura: ut de spiritu & calore existente in semine maris Aristoteles dicit, postquam eius vi generatus est foetus: ut reor, neque euidenti argumento improbari posset, neque ipse positionem suam posset adstruere efficaci ratione.

DE ELEMENTIS

LIBER QUARTVS.

B Atis à nobis exposita fuisse videri potest ratio mixtionis, & generatio mixtorum omnium vniuersali quadam doctrina. Id etenim institui nostri fuit; quemadmodum in exordio statim diximus; tractationem scilicet nos facturos de elementis, & de elementorum mixtionibus in vniuersum; ita oratio nostra sibi constiterit citra formas metallorum & lapidum proprias; itemque citra naturas proprias partium simularium; ex quibus constant animalia & plantæ. Verum quoniam generatio mixtorum fit vi caloris naturalis; corruptio contrarij caloris extranei: Itemque mixta omnia perfecta fiunt ex aqua & terra, tanquam ex materia, quorum alterum est siccissimum, alterum humidum valde & fluidum: nimirum tractatio hæc imperfecta videri haberique iure posset, nisi à nobis exponerentur tum actiones caloris naturalis sigillatim, tum accidentia illa, quæ per se consequuntur mixtionem: quorum quædam tangibilia sunt, & ad passionem impassibilitatemque mixtorum referuntur: alia ad actionem in sensus alios præter tactum accommodantur. Nam qualitates primæ, illæque, quæ eas sequuntur, quibus mixta sunt affecta, sunt tactiles qualitates, ut sapor, odor, color; quibus præponenda est complexio; quoniam mixtioni propinquissima est, statimque ex qualitatibus primis conflatur, earumque vim maximè obtinet. Nemo ignorat operationes caloris naturalis proprias esse, concoctionem seu digestionem, maturationem, elixationem, & assationem, non quidem illas tantum, quæ sunt arte, sed eis cõsimiles à natura factas: Concoctio seu digestio, ut Latini autores dicunt, est perfectio à proprio, naturali; calido ex oppositis passivis: quæ definitio adaptari potest ad terminum cōcoctionis: tunc enim perfectio inest passivis elementis, seu mixtis vicem elementorum præstatibus, cum fuerint cōcocta vi caloris naturalis. Potest etiã hæc definitio referri ad motum ipsum, quo fit concoctio & digestio; ad quæ si referatur, dicenda est esse perfectio; quoniam est via ad perfectionem. Motus namque est eiusdem speciei cuius est ipsius terminus. Quamvis autem & humidum & siccum concurrant ut materia ad concoctionem: propior tamen materia concoctionis est humidum, quam siccum. Illud etenim, quod interminatam erat, cōcoctione terminat: B

tur, & eo veluti medio siccu mollescit, sicque inuicē miscntur. Maturatio E
 propriē est digestio alimenti in fructibus. Etenim tunc fructus maturi dicun-
 tur & sunt, cum in fructu alimentum concoctum est. Per metaphoram
 verò quādam multa etiā alia matura dicuntur per concoctionem quan-
 dam: quōrum nonnulla esui, potui alia, expulsionī alia apta fiunt: tuncque
 dicuntur digesta & matura. Animaduertendum hoc in loco est omnem di-
 gestionem, itēque maturationem per se fieri à calore: à frigore verò fieri
 per accidens tantum. Item notandum est per se id, quod digestum primo &
 maturatum est, crassius fieri per digestionem. horum vtriusque ratio satis
 euidentis est, & in promptu. Nam maturatio digestio quādam est; omnis
 autem digestio est concoctio, seu per concoctionem fit; quā proculdubio F
 per se est à calore. Item digestio perfectio quēdā est; calor verò per se princi-
 pium est perfectionis & generationis: sicuti contrā frigiditas est per se princi-
 pium interitus: per accidens autem frigiditas facit ad digestionem. Tum
 quoniam digestio fit à calido naturali, quod definitione quādam & remis-
 sione fit naturale: remissio verò caliditatis per frigiditatem fit. Item frigore
 in vnum cogitur calor, & fit validior per antiperistalsim. Præterea sæpenu-
 ro accidit, vt massa mixtorū non sit apta certi generis cōcoctioni, nisi prius
 passā fuerit à frigido: idque à natura sæpe fieri suprà diximus more fabro-
 rum, qui ferrum cudunt & temperant. Accidit etiā in multis mixtis, vt
 post completam digestionem à calido, frigiditate afficiantur pro cuiusque
 natura, & ob eam causam frigidiora apparēt post digestionem. vt lac quod G
 fit per digestionem sanguinis, est tamen frigidius sanguine. Quamuis alia
 etiā ratione cōtingere posset, vt post digestionem à calido factam, ea tamen
 res digestionē perfecta frigidior euaderet; per ablationem inquam partis
 calidioris. Nam vi caloris naturalis & proprii sicuti in vnum conflantur ho-
 mogenea, id est apta naturā illius generis mixti; ita extranea separantur &
 amouentur. Itaque partibus calidioribus amotis, quæ extabant in materia
 generationis mixti frigidioris naturā, id quod remanet, quamuis calore fit
 concoctum non frigore, frigidius tamen erit sua ipsius materia, ex qua
 confectum est. Ex his satis perspicuē reor apparere digestionem maturationē
 nemque omnem per se primo fieri à calido; non autem à frigido nisi
 per accidens. Quod verò omne id, quod primo digestionem maturationē
 nemve recipit, fiat crassius, euidenti ratione ostenditur. Nam id, quod primo
 recipit digestionem, est humidum; eoque veluti medio siccu terrestre
 mollescit, & fit mixtionī idoneum: humidum verò propterea concoctio-
 nem & maturationem recipit, eo quod vi caloris miscetur terreo. Quare se-
 quitur id, quod primo maturatur & digeritur, humidū. s. propter admixtio-
 nē terrestri partis, necesse esse vt efficiatur crassius. Quod si qua mixta post
 digestionē subtiliora facta esse videantur; hoc utique nō fit diuersa ratione
 ab ea, quā supra exposui, per amotionem. s. partium terrestrium ei mixtionis
 digestionisve generi non accommodatarū. Post exposita digestionem & ma-
 turationē accedamus ad alias caloris naturalis operationes, quæ diuersæ sunt
 ob naturam passiuæ qualitatis coniunctæ calori naturali, à quo digestio fit.

- A Nam talis ille calor vel est humiditati cōiunctus, aut siccitati. Si humiditati
 cōiunctus est calor ille, sic ab eo fit digestio per modū elixationis. Sin verò
 cōiunctus fuerit siccitati, fit digestio per modū assationis. hæc verò plurimo-
 rum diuersorumque generum sunt pro intensiori aut remissiori humiditate
 siccitateve. Quæ omnia natura tēperat insita diuina arte, quā intellectus hu-
 manus ad vnguē attingere nequit: sed generali quadā notione mira hæc na-
 turæ opera scrutatur & cognoscit. Sicuti verò à frigiditate impedita dige-
 stione indigestio fit: Ita impedita maturatione sequitur cruditas dicta in fru-
 ctibus propriē, in aliis secūda quadā significatione. Impedita verò elixatio-
 ne & imperfecta, sequitur dispositio quā Græci & Aristoteles, inquinatōnem
 appellant; cum. s. à caliditate humida in re elixāda motus humor aqueus in-
 terminatus adhuc & imperfectus se ipse cogit, simulque poros constringit;
 in quibus inhibitus & coactus est; sicque elixandæ res fiunt duriores, quā
 fuerint antequā elixari inciperent. Assationē imperfectā sequitur dispositio
 quā latino vocabulo nescirē ego explicare, Græci appellāt *στέρευσις*. Hæc actio-
 nes sunt caloris naturalis. Caloris verò extranei operationes singulæ à nobis
 nō ita perfectè cognoscuntur, quoniā pertinet ad corruptionē & interitum.
 Sed genere quodā duplices sunt, putrefactio inquam & exustio. De quibus
 satis sint ea, quæ superiore libro sunt exposita. Nunc tēpus est, vt paucis per-
 curramus differentias, quibus corpora mixta homogenea humida siccāve
 differūt inter se. Primūque exordiemur ab his qualitatibus, quas passiuas
 affines cōiunctasque cōsueuimus appellare ob id, quod per eas corpora ho-
 mogenea apta vel inepta sunt aliquo passionis genere affici. Accedemus
 deinde ad complexionē & qualitates eas, quibus agunt, passionēque sensi-
 bus ingerūt. Sumemus autē exordiū à coagulatione & liquefactione, à qui-
 bus etiam Aristoteles in quarto Meteororum orditur: quoniam corpora
 omnia tam dura quā mollia constant & conflata sunt quadam coagula-
 tione. Coagulatio omnis fit exsiccatione quadam: sicuti contrā liquefactio
 efficitur per humectationem. Quoniam ficci est terminari definitque:
 sicuti contrā humidi est diffluere & proprio termino nō contineri. Necesse
 igitur est, vt id, à quo res coagulatur, siccitatem faciat. Siccitas verò duobus
 modis in aliquo effici potest: vel scilicet alteratione quadam noua inducta
 D siccitate, vel per ablationem partium humidarum: quæ scilicet aut lateant
 compressæ & contentæ à terrestribus partibus siccioribus, aut euolent reso-
 lutæ in vaporem, sicque euanescāt. Non dissimili ratione necesse est, vt id, à
 quo res quæpiam liquefit, humiditatem efficiat. Pluribus item modis humi-
 ditas in re quapiā potest effici: aut enim alteratione fit, qua ea res exuat sic-
 citatem priorem & induat humiditatem nouam; aut resolutione quadam
 partium aquearum, quæ compressæ constipatæque prius erant; vel coactio-
 ne vaporis in aqueam naturam; siue per subingressum in poros partium
 aquearū, dissolutionēque terrestrium prius in vnum coactarum. His expo-
 sitis dicendum coagulationē interdum fieri à calido per se, si calidum illud
 fuerit etiam siccu, tum inducēdo nouam siccitatem, quatenus est siccu,

tum componendo partes aqueas aereasve, & humidas cum terrestribus sic. E
 cis, necnon resoluendo partes aqueas in vaporē, qui euolet & euanescat. Hoc
 pacto calidum coagulationem facit per se. Interdum calidum etiam per ac-
 cidens efficit coagulationem; cum per antiperistasis cogit in vñū frigidum;
 quemadmodum in grandinis generatione contingit. Frigidum autē coagu-
 lationem per se facit exiccādo, si fuerit coniunctum siccitati, item conden-
 sando partes aqueas in vñūmque cogendo cum partibus terrestribus, à qui-
 bus fortius condensata etiam continentur, maioremque soliditatem acci-
 piunt. Per accidens verò frigidum etiam coagulat exprimēdo partes calidas
 subtiliores immixtas humido; cum quibus humidum quoque implicitum F
 euanescit. Item per accidens coagulationem facit frigidum, si vi caloris hu-
 midum resoluatur, qui in vnum cogitur, circūstante & cōstipante frigido.
 Ceterum ea coagulatio, quę fit mixtione quadam complexionis cuius apta
 partium terrestrium cum aqueis & aquearū resolutione, frigidum per se attri-
 bui nō potest. hęc etenim per concoctionem fit; quę est à calido per se, non
 autem à frigido, vt suprā diximus. Ideo Aristoteles in quarto Meteororū in
 quo primo agit de coagulatione, quę sequitur mixtionē, qua durę res mol-
 lēsque fiunt, nō facit mentionem de ea coagulatione, quę fit per se à frigido;
 sed meminit de ea tantū, quę fit à calido per se, à frigido verò per accidens.
 Ea verò coagulatio, quę fit per se à frigido, cōuenit mixtis illis imperfectis,
 quę non sunt vnum per formam quandam substantialē tertiam cōflatam ex
 elementorum mixtione, sicut grando, nix, pruina, ceteraque huiusmodi. Ea G
 nanque per se fiunt à frigido, nō tantum quia calidū exprimat, simulque hu-
 midum; sed quoniā vi sua humidū aqueum seu vaporē condensat, & in vñū
 cogit, partēque terrestriores congregat; quę tenacius solidiusque detinent
 partes aqueas aut vaporibus constipatas. De huiusmodi coagulatione infer-
 rius Aristoteles dicit, quod fit per remotionē calidi, nō autē humidi; de quo
 non meminit. Nam frigidū ideo coagulat, quia frigefaciendo condensat, &
 cōstipat humidum aqueū vel vaporosum; frigiditas verò, quę coagulationē
 facit, quandoque extrinseca est ab illo mixto corpore, quod coagulatur &
 præter illius naturā: quandoque secundū naturā & intrinseca. Præter naturā
 est in mixtis imperfectis illis, de quibus suprā fecimus mentionē. In metallis
 verò & lapidibus est intrinseca & naturā eorum propria. Quo fit, vt glacies, H
 grādo, nix liquefactę permaneāt fluidę. Metalla verò liquefacta ignis vi cū
 primum vis illa ignea cessauerit, cōfestim nulla vi frigiditatis extrinseca, sed
 proprio intrinsecōq; nixu cogūtur & durescūt. Qualis verò & cuiusmodi sit
 hęc vis latitās, infrā dicemus, cū tractabimus de cōplexionibus. Hęc de co-
 agulatione sint satis. Coagulata verò liquefiunt per se à calido; quoniā cali-
 dum partes in vñū coactas à frigido rarefacit & disgregat simulq; disiungit
 partes terrestres, quę vi frigoris arctius cōtinebāt partes aqueas. Necnō cali-
 dū etiā per accidens liquefacit, quādo scilicet resoluit partes aqueas in va-
 porē, simulq; in vñū cogit partes frigiditas per antiperistasis, quarū vi vapor
 ille disgregatus in aquā cogitur vi frigiditatis in vnum coactę. A frigido ve-
 rò

A
 rò per se liquefieri dici possunt, improprie tamen: vapor enim in aquam co-
 gitur à frigore, sicque condensando & coagulādo frigidum liquefacit. Item
 à frigido humido liquefcunt sal, nitrum, eiusque generis cetera: quoniā hu-
 midum aqueum frigidum eorum poros subit, sicque discindit partes terre-
 stres exiccatas & in vnum coactas vi caloris. Per accidēs verò à frigido quę-
 dam liquefcunt; quoniā à frigido expellitur calidum, cuius vi fit crassitudo
 in aliquo corpore, & impinguatio quędā vt sperma, quod à frigido lique-
 fcit euanescente & euaporato calido, cuius vi crassius effectum erat. Non-
 nulla verò corpora sunt, quę nequeūt coagulari neque à calido neque à fri-
 gido: ab utroque tamen crassescunt. Quędam verò neque coagulari neque
 crassescere possunt, sed semper fluida perseverant. Ea, quę aëris plurimum
 B
 habent, habentque etiam lentorem; crassescunt à calido & à frigido, à neu-
 tro durefcunt, vt oleum. In quo multum est aëris, ideoque aquę supernat,
 crassescit interdum aliquatenus à calido, quoniam partes nonnullę aqueę
 vi caloris resoluuntur; cogi tamen & durefcere non potest, quia non habet
 multum terrę, sed plurimum aëris, quo præcipue natura olei cōstat. à fri-
 gido verò nō durefcit; quoniam aëris vis superat, qui ob frigus crassescit, vt in
 niue & in pruina conspicitur: non autem durefcit, vt grādo, quę ex aqua ef-
 ficitur. itaque conspiciamus oleum frigore coactum habere quandā speciem
 niuis viridis. Nonnulla etiā quamuis non sint aërea, quia tamen valde tena-
 cia & glutinosa sunt, nequeunt durefcere, sed crassescūt, vt mel; eo quod ne-
 que caliditas eique iuncta humiditas exprimi potest vi frigoris propter tena-
 citatem & lentorem; neque etiā vi caloris partes aqueę resolui queūt ob te-
 nacitatē. Postremo loco nonnulla sunt corpora fluida, quę neque caloris ne-
 que frigoris vi durefcūt, crassiorave fiunt, vt acetū: in quo quamuis paucissi-
 mę sint partes terrestres, itēque calor ille, à quo acutum saporē habet, a-
 deo implicitus est, per totūmque diffusus, vt vi frigoris exprimi non possit.
 Ideoque continet partes aqueas, ne densentur à frigore, & ob paucitatē par-
 tium terrestrium contineri non possunt partes aqueę, ne diffluant. Quapro-
 pter neque etiā à calido durefcere crassescere potest acetum ob exiguitatē
 partis terrestris. Nam quę coagulantur à calido, necesse est, vt habeant terre
 plurimum, quod consistare possit parte aquea ob calorem resoluta. Præter
 D
 hęc, quę hactenus à nobis exposita sunt, quędam inveniuntur coagulata,
 quę prius à frigido coacta sunt, deinde à calido perfectam capiunt duri-
 tiem & compactionem, vt fictilia omnia. Nonnulla contrā prius compin-
 guntur in vnum à calido; demum post actionem & concoctionem calidi
 perfectam coagulationem capiunt à frigido. huiusmodi à natura sunt me-
 tallā & lapides; quorum duritiei extremam manum imponit frigidum; li-
 cet eorum mixtio & coactio facta prius fuerit à calido. Ex his, quę ha-
 ctenus à nobis sunt exposita, facile intelligi potest, quęnam mixta potius
 sint terrea, quę item potius aquea, item quę potius aërea. Coagulationem,
 liquefactionē, crassationēque mixtorū corporum sequuntur plurimę alię
 dispositiones; quibus apta vel inepta sunt mixta corpora certis quibusdam
 F iij

passionibus. Quædam etenim dura corpora molliri possunt & inflecti, quædam minimè. Ea inquam, in quibus humor aqueus propter coagulationem non ita resolutus est atque euauit, quin tantum eius reliquum sit, & in tota ea massa dispersum, ut vi ignis dissolui nequeat, & si ob paucitatem multasque partes terreas, quibus est implicatum, nequeat fluere. hæc utique igne mollescunt, ut ferrum, & cornu: quamuis ferrum violentiori igne adhibito liquecat. Item nonnulla mixta aqua aspersa madescunt, ut lana & huius generis alia; liquefcere tamen non possunt. Quædam contra in aqua posita liquefcunt; ægrè tamen madescunt, ut nitrum, sal. Nonnulla in aqua & madescunt & liquefcunt, ut later nondum in fornace coctus, similiaque terrea mixta. Ea, quorum partes terræ glutino tenaci inuicem compactæ sunt, poros tamen habent maiores, aquæ globulis, in aqua posita madescunt; non autem possunt liquefcere. Contra quorum partes terræ lentore glutinoque carent, poros tamen habent neque ita exiguos, ut sint aquæ imperuij, neque adeo magnos, ut sine iniuria & scissione aqua per eos meare possit: in aqua posita non madescunt, sed soluta ab aqua liquefcunt. Terrea verò, quia glutinum habent, & poros latos, madescere possunt, ut lateres incocti. rursus quia compacta sunt glutino non admodum tenaci, aliisque minores poros habent, quos subiens aqua diuellit, liquefcunt & soluuntur ab aqua. nonnulla flexibilia sunt; contra aliqua flecti nequeunt. Flexibilia ob humiditatem flecti queunt, ut iunci, virgæque virides. inflexibilia non possunt flecti ob siccitatem. Nam humidum est terminabile termino alieno; sic cum contra: neutra tamen horum igne mollescere possunt ut ferrum: quia in lignis terra & aer superant humorem aqueum, non superinfusum dico, sed intrinsecum; ex quo compositum est lignum. Nonnulla frangibilia sunt in partes magnas, nonnulla comminui facile queunt in partes exiguas & minutas. Item quædam scindi possunt, necnon etiam frangi, ut ligna: lapides verò frangi queunt, non autem scindi. Omnis huius generis accidentium causa est in poris, eorumque situ; item in modo, quo partes terræ inuicem cohærent. Nam quorum pori in longum sunt protracti, partesque terræ glutino aqueo tenaci per longum inuicem compactæ, scindi possunt, non item frangi. Quod si humoris glutinosi pars resoluta sit ob nimiam siccitatem; pori noui fiunt etiam in latitudine; sicque frangibilia fiunt. Lapidum verò pori, ubi rari sunt & in omnem partem diffusi, faciunt lapides frangibiles: ubi verò crebri & frequentes, comminuibiles lapides efficiunt, non scissiles autem, quia non certo ordine in longitudinè protracti sunt: neque etiã, ut diximus, in lapidibus partes terræ cohærent tenaci glutino aqueo, ut in lignis. Pari ratione, atque ex eadem causa quædam sunt malleabilia, ut plumbum, ferrum, & pleraque omnia metalla: quædam minimè. Quod cõtingit ex humiditate aquea, constipata tamen à frigiditate intrinseca, in qua est lentor & glutinum. Illa verò, quæ sunt terrea aut aquea absque lentore, malleo extendi non possunt. Quod si cum humido aqueo glutinoso fuerit etiã admixtũ aeris, quantũ sit satis, minusque terræ habeant; fiunt corpora, quæ etiã mani-

mani-

A manibus fingi possunt in diuersas formas, quas retinent, ut cera huiusque generis alia: hæc poros habent intraneos, intra quos partes compressæ recipere se queunt & contineri. Item præter has qualitates, & huiusmodi alias nonnulla mixta accendi & inflammari non possunt; licet ferueant, ut omnia aquea: quædam contra inflammantur, sed flammam non emittunt, carbonisque ex eis fiunt. huius ordinis sunt ea, in quibus plurimum est terræ, & nonnihil crassioris aeris; porosque habent, quos ignis subire potest. Illa verò, in quibus plurimum est aeris terræ admixtum & aquæ modicæ inflammantur & flammam emittunt. Nonnulla quoque per se ægrè inflammantur: coniuncta verò ligno arido, aut lino confestim flammam concipiunt & emittunt: in hisce aëreo humido admixtus est aqueus plusquam modicus parumque terrei: idcirco per se ob humiditatem nimiam inflammantur ægrè; adiuncta verò sicca rei citò flammam concipiunt, eo quod ignis suapte natura siccus est. Ideo cum multa humiditate, quamuis aërea sit, parum est sicci; ægrè prodit flamma, hæc superius latius à nobis exposita sunt, cum de mixtione terrei elementi loqueremur. Item ad ignem nonnulla apposita vaporem emittunt, aliqua fumum, suffitum alia, nonnulla nidorem, alia fuliginem. Vaporem aquea, fumum & suffitum quæ aërea sunt; nidorem vnde uosa ut oleum; fuliginem ea quæ cum aëre lentoreque plusquam modicum terrestris partis habent. Hæc ferè sunt qualitates, seu dispositiones mixtorum corporum; quibus pro materiæ & agentis qualitate inuicem differunt, aptaque vel inepta sunt ad patiendum. Ex quibus facile dignosci potest & materia & efficiens eorum, ac propterea qualisnam sit eorum cuiusque complexio. Quam partem Aristot. in quarto Meteo. præclare complexus est. Ego paulò infra pauca quædam perstringam. Accedo nunc ad cõplexionem, eiusque genera: paucisque hanc rem omnem perstringam: quando quidem accuratè latèque de complexionibus tractauit Galen. opere ad eam rem industriè confecto, & de complexionibus inscripto. Complexio secunda qualitas est cõflata ex mixtionibus primarum qualitatum, qua mixtum corpus agit certa actione, & patitur certa passione. Nam, cum temperamento primarum qualitatum fiat complexio, nonnullæ verò actiue sint ut caliditas & frigiditas; duæ quæ supersunt passiuæ, humiditas scilicet & siccitas: necesse est, ut harum omnium natura reluceat in complexione, quæ ex ipsis conflatur. Per complexionem ergo mixtum corpus & certa actione ager pro cuiusque temperamento, & certa item passione patietur. Complexionum genera Galenus nouem posuit: quorum vnumquodque latissimum est, innumeròsque gradus sub se continet. Prima omnium est temperata, quæ duobus modis potest intelligi: aut scilicet complexio, in qua qualitates primæ quatuor cœquata inuicem sunt, adeo ut ne puncto quidem aliqua earum alias excedat, sed posita sit in medio. Alio modo dicimus complexionem temperatam & æquam eam, quæ operationi maximè omnium sit accommodata, & præcipuè cuique generi conueniat. sicuti solemus dicere quidpiam æquam esse secundum proportionem & æqualitatem geometricam,

F iiij

in qua cōstituta est iustitia distributiua; vt in quinto lib. Ethico. Aristot. tradit. Sic ergo dicimus complexionem temperatam & æquam, quæ operationi cuiusque speciei conueniat. Prior illa complexio temperata vna est tantum; quia consistit in medio rerum, id est, qualitatum; quod vnum est tantum. Posterior hæc temperata est multiplex, pro natura scilicet quarumcūque rerum. Prior illa, si ita medium affectat, vt cōtrariæ qualitates ita libratae sint, & elementa cōtraria, quod vnum in aliud compar non habeat proportionem maioris inæqualitatis minorisve: nimirum huiusmodi temperata complexio in rerum natura inueniri nequit. Nam complexio constat ex mutua actione qualitatum cōtrariarum: hinc verò ita librata ponitur, vt vna in alteram comparem agere nequeat. Item si caliditas frigiditatem longè superat in agendo, in resistendo verò magnopere superatur, vtique non possunt ita inter se cōæquari, & librari, vt neutra in alteram agat. Quod si huiusmodi æqualitas attendatur penes quantitatem & molem elementorum, ex quibus mixtum componitur; sic etiam complexio temperata effici non potest. Nam cum elemēta actiua ignis videlicet, aërque maiorem vim habeant quàm passiuæ: necesse est vt mole passiuæ superent actiua, ideo materia mixtorum corporum sunt aqua & terra, & maior terræ copia existit in plerisque omnibus quàm aquæ. mole igitur terra & aqua longè superant ignem & aërem. Amplius, cum omnia mixta constantiam quandā habeant, impossibile est constantiam hanc fieri; nisi terra & aqua aërem ignemque in eis superauerint. Nullo ergo pacto in rerum natura inueniri potest huius generis temperata & librata complexio. Proximā tamen huic complexioni temperatæ, in qua scilicet virtute & gradu qualitates primæ maxime sint cōæquatae, arbitratur Galenus esse hominis complexionem: quod efficaci (vt reor) argumento adstruit. Inquit enim: Cū sensus tactus non percipiat qualitates tangibiles, nisi excedat gradu & intensione qualitates, ex quibus constat & confectum est organum tactus; oportet enim recipiens carere ea natura, quam recepturum est. Idcirco necesse est tanto præstantiorem esse tactum; quanto magis recesserit à qualitibus extremis, & reductus ad medium sit: sed homo præstantissimum omnium tactum habet, vnde est etiam prudentissimum animalium: Igitur necesse est, vt eius complexio sit propinqua complexioni illi mediæ, in qua libratae sint & cōæquatae qualitates eo, quo diximus, modo. Quod si secus esset (vt nonnulli perhibent) & recederet humana complexio plurimum à medio versus calidum & humidum; frigidiora animalia, & sicciora homine, quæ plurima sunt, excederent etiam hominem tactus perfectione. Verum de hominis complexionem magis propriè differere ad hoc negocium institutumque nostrum nō pertinet. sequamur ergo in hac parte Galenum, constituamūque complexionem hominis maxime accedere ad temperiem, in hocque superare omnia mixta corpora: Hocque mensu quodā lato amplōque dicamus. Quoniam in hominis cōplexione magna est latitudo, adeo vt hominum aliqui dicantur complexionis temperatæ, qui sunt admodum rari: reliqui vero homines sint complexionum

- A xionum recedentium à temperie versus aliquod extremum, magnopere que inter se discrepant. Sed nos crassiori minerua ponemus humanam complexionem esse maximè temperatam: aliorum verò corporum mixtorum intemperatā esse. Intemperatarum genera à Galeno ponuntur esse octo in homine: parique ratione à nobis poni possunt octo genera complexionum intemperatarum, quæ mixtis corporibus præter hominem conueniunt, cuius speciei solum temperatam complexionem adscripsimus: quamuis vniuscuiusque speciei mixtorum corporum complexio temperata sit, & æqua operationi, quam natura habet. Octo genera intemperatæ complexionis hæc sunt, calida inquam tantum, aut tantum frigida: humida quoque tantum, aut sicca tantum, hæc quatuor vnica tantum qualitate recedunt à temperamento. Aliæ quatuor in vtraque qualitate intemperiem habent. Quædam enim est calida & humida, alia calida & sicca: Item aliqua frigida & humida, alia frigida & sicca. Quæ si colligantur, octo erunt intemperatæ complexionis genera. Inueniri autem posse complexionem intemperatam, propterea quod vnica tantum qualitate excedunt temperamentum, facile probatur. Nam si calidum inueniri potest cum summè humido, itemque cum summè sicco, cur ergo si fuerit æqualitas inter siccum & humidum, calidum exuperare & excedere temperamentum non potest? Consimilis est ratio de frigido: item de humido & sicco, comparatis calido & frigido. Auerrois tamē in opere, quod pulcherrimum fecit de medicina, conatur Galenum refellere; quod libenter facit cum potest: diligentemque operam præstat, vt demonstret Galenum errasse. Inquit igitur Auerrois in eo opere quatuor tantum esse genera complexionum intemperatarum; ea scilicet in quibus excessus est in duabus qualitibus. Nam inquit, Cū humidum & siccum sint materia calidi & frigidi (vt nos etiam supra ostendimus) impossibile esse inueniri formā sine materia propria: quare necesse esse si calidum excedat, pariter excedere temperiem, aut humidum aut siccum: parique ratione si humidum aut siccum excedit, excedere calidum aut frigidum. Hæc Auerrois ratio si referatur ad gradum caliditatis, seu frigiditatis; quomodo Galenus posuit excessum in complexionibus inæqualibus; omnino inefficax est. Verum si referatur ad gradum actionis, eiusque vim, efficaciam habet. Nam si posuerimus duo mixta esse; in quibus caliditatis & frigiditatis gradus idem sit, item idem sit gradus humiditatis & siccitatis: deinde alterum eorū efficiatur siccior: proculdubio gradus caliditatis idem erit post exiccationem; qui & antea, attamen vis agendi maior erit in exiccato, quàm in altero mixto, quod mutatum non est; ac etiam maior quàm erat in eodem mixto, antequam esset exiccatum. Sin verò contrā efficiatur humidior, cum humiditas obtundat actionem caloris, minus erit efficax in actione, quàm alterum mixtum, ac etiam quàm esset, antequam fuisset factum humidior: non ergo, quantum ad vim actionis pertinet gradumque simul, fieri potest, vt sit æqualitas in calido & frigido, sit autem excessus in sicco aut humido; quia semper siccior calidum erit acutius, calidum humidior erit

obtusius. Sic etiam siccitas calori adiuncta efficacior est in agendo; quia calidum resoluit humidum aqueum; ideoque maior apparet exiccationis vis in calido, quam in frigido. contra frigidum cogit vaporem in aquam, si fuerit humidum; ideoque humiditas videtur maioris efficaciae in humefaciendo coniuncta frigori, quam calori. Nam & si calor liquefaciat coagulata; per accidens humectat; sed per se exiccat: quia resoluit tandem liquefactum humorem aqueum & exiccat. Hanc arbitror ego fuisse Auerrois rationem, eiusque sententiam; quae non discrepat à dogmate Galeni, quod confutat. Nam Galenus non loquitur de qualitate efficaciae actionis; sed de aequalitate graduum & latitudinis qualitatum. Quo ad gradus ergo octo sunt genera complexionum intemperatarum, quorum vnumquodque in rerum mixtarum natura amplissimum est, multasque ac ferè innumeras sub se species continet. Ex accidentibus tamen & differentiis mixtorum corporum, quas supra memorauimus, materia cognita, itemque agente; facile etiam formula quadam tenui dignoscere poterimus complexionem corporum homogeneorum. Nam cum eorum materia sint terra & aqua, ac in nonnullis aer; calor verò & frigus coagulantia: nonnulla autem liquida sint & fluant, fluida aquea sunt ob materiam, ideoque frigida & humida: sed si immixtum aerem habeant, aut vaporem igneum, calida erunt ob vim caliditatis. Quo interdum exhalante & euanescente cum à propria natura recesserint, remanent frigida. Itemque ob eandem causam, licet fluant, vim tamen habent exiccandi ob partes terrestres adustas in fluore illo inclusas. Coagulata terrea, si à calido sint coagulata, calida sunt ob calorem impressum ab actione calidi, & ob resolutionem aquei frigidi. itemque sicca sunt tum ratione materiae terrestres, tum ratione agentis calidi. Sin autem à frigido coagulata sint, frigida sunt actusque sicca: sed virtute etiam erunt sicca, si coagulata sunt à frigore; postquam mixta fuerint & compacta in vnum à calido, vt saxa, marmora, ceteraque huiusmodi. Glacies verò & metalla actu sicca sunt ob coagulationem, virtute tamen sunt humida: quoniam priora abscessu caloris & humoris, qui partim à calore resolutus est & reliquus omnis ferè vi frigoris simul cum calore expressus est, ob terrae naturam, quae remanet, sicca sunt: posteriora verò, quoniam aqueam naturam retinet compressam à frigido, necnon contenta à terreo, quod in eis est, potètia sunt humida, licet tactu & actu sicca sint & appareant. Hæc pauca de his libasse sit satis nostro operi. alij latius de hisce edisserunt. Sed ambigere aliquis potest in mixtis illis quae sunt valde frigida, quoniam pacto à calore confecta esse queant, ab eoque contineri. Etenim supra diximus mixta omnia generari cõseruarique à proprio naturali que cuiusque rei calido. Item ambigi dubitarique potest qua vi fieri queat, vt pleraque mixta huiusmodi sint, vt neque calida neque frigida admodum videantur; apposita tamen corpori aut intro suscepta, nonnulla summopere calefaciant; alia contra frigefaciant; exiccent alia; aliaque humectent. Si rectè memoria repetantur ea, quae à nobis de natura caloris supra exposita sunt, itemque de natura cœlestis qualitatis; quam etiam ma-

gnum

- A gnum seminarium appellauimus secuti Platonicos: non ita tamen, vt ponamus seminarium hoc esse corpus aethereum omnia permeans: sed accidens qualitatemque à corpore cœlesti defluentem, omniaque penetrantem: facta videbuntur fundamenta esse solutionis prioris quaestionis. Diximus etenim caloris eam esse vim in agendo; vt etiam si fuerit minoris latitudinis quo ad gradus, tantæ tamen est efficaciae & vis, vt superet frigus maioris gradus non tantum quo ad efficaciam agendi, verumetiam quo ad vim resistendi ipsius frigoris. Item diximus præter vim calefactionis, quæ est in calore, inesse etiã in calore vim cogendi homogenea: ideoque vi caloris naturalis fieri concoctionem & mixtionem. Item diximus in mixtorum generatione calorem naturalem esse organum cœlestis qualitatis, in qua est seminarium mixtorum omnium. Itaque ex his non est difficile soluere priorem quaestionem. Nam illorum mixtorum complexio licet sit frigida ob maiorem latitudinem gradus frigiditatis, quam caliditatis, tamen minor calor potuit vi agendi superare & actionem, & resistantiam frigoris: sed multò magis potuit facere mixtionem & congregare homogenea, id est, conuenientia illius mixturae & speciei. Idque amplius potuit ob virtutem cœlestis qualitatis, cuius calor naturalis est organum. his addas id, quod est potissimum in mixtis frigidis: quod post mixtionem factam à calore compacta sunt & coagulata à frigido: cuius vi expressa est magna pars illius caloris, qui mixtionem fecerat; eoque exiguo, qui reliquus est crasso & terreo mixtio continetur. Secunda verò quaestionem difficilius est soluere. Nam si nihil agit præter eum gradum, quem habet: omne etenim agens agit quatenus est actio, & ex non ente nihil fit. item si forma non agit in subiectum, in quo est, ipsum alterando; quia idè non agit in seipsum, neque simile in simile, vt ostendit Aristot. in primo lib. de generatione; difficillimum est inuenire quam ratione hæc mixta calefaciant, frigefaciantve longè magis quam ipsa illis qualitibus sint affecta. Dicam ego, quid sentiam; alij perspicaciores. fortasse quidpiam aliud inuenient. Cum mixtio elementorum fit; quamuis per contrarias alterationes formae elementorum corrumpantur secundum esse substantiale, & remaneant in esse refracto; non tamen putandum est qualitatem elementi propriam vniformi ratione, eodemque gradu remitti in tota ea portione materiae; in qua est forma illius elementi; sed diuersa difformique ratione; adeo vt in aqua particula insensibili portio illius remaneat qualitas elementi propria secundum gradum valde intensum: cui proxima particula eamque circumsistens remissiori gradu, intenso tamè est affecta; sicque deinceps. Ex quibus efficitur, quod in aliquibus mixtis esse queant particulae calidissimæ, in aliis frigidissimæ, disiunctæ tamen, intraque alias contentæ, adeo vt sensu percipi nequeant. Vi tamen caloris, aut etiam frigoris per antiperistatim illæ, quæ sunt solutiores, possunt in vnum cogi: nam calidi est congregare homogenea. ideoque in vnum coactæ aut calefaciunt vehementer, aut frigefaciunt summopere. Hinc est quod nonnulla tactu non percipiuntur esse calida, aut frigida, cum tamen in ea calor naturalis egerit; siue appo-

ta sint corpori, seu intra corpus suscepta, coacta in vnum vi caloris particu-
 la ille frigidissima aut calidissima vehementissimos astus aut rigores faciat
 & saepenumero interficiat. Nam si nihil agit praeter gradum proprium, pro-
 culdubio a calore naturali remissiori generari non potuit vehementioris
 maiorisque gradus caliditas, longaque minus frigiditas per se a calido gene-
 rari potest. Neque etiam a forma mixti aut elementi potest proprium sub-
 iectum & materia, in qua sunt formae illae, alterari, sicque fieri vehementior
 caliditas frigiditasve in ipsis. Dicemus igitur propterea fieri vehementio-
 rem; quia particulae illae vi caloris in vnum coguntur actionemque faciunt;
 quam facere separatae, exiguae, aliisque abruptae non poterant. Huius rei ex-
 emplum in promptu est. Calx si tangatur, videtur esse frigida, nihilque ve-
 hementioris caloris in calce sentitur; quod si fuerit aspersa aqua frigida, per
 antiperistalam a frigido particulae calidae & ignee dispersae prius & insensibi-
 les in vnum coguntur. Nam solutiores aliquanto sunt, quam in aliis mixtis
 eiusdem ordinis, & vehementem calorem faciunt. Quo fit, ut si calx vetu-
 stior fuerit, aut non habuerit maiores glebas, sed comminuta sit, aut non ca-
 lescat, aut non ita vehementer, ut calx recens non comminuta. quoniam in
 comminuta plurimae partes igneae exhalarunt, in veteri extinctae sunt ob tem-
 poris diuturnitatem. Id ergo, quod sensu fieri videmus in calce, cur ratio
 nobis non persuadeat fieri etiam in mixtis aliis vi caloris naturalis in vnum
 cogentis homogenea? Alia etiam causa adduci potest, si vellemus ascende-
 re supra qualitates primas & complexionem, ad potentias videlicet natu-
 rales & proprias cuiusque corporis mixti, quae sunt secundae speciei in co-
 ordinatione qualitatis, & sequuntur formas proprias mixtorum. Haec etenim
 naturales potentiae vim habent maximam etiam agendi ea, quae inferiores
 qualitates agere possunt. Quid enim mirum est, si inferioris virtus contineat-
 ur in superiori & excellentiori? Dicemus ergo, quod mixta illa per natura-
 les potentias seu proprietates agunt, eum calorem, seu rigorem: multaque
 alia praeter haec, de quibus medici tractant. Non autem aptae sunt con-
 gere huiusmodi effectus, nisi excitatae fuerint a calore animae.

lis: qui similis est aethereo tepori; a quo vires omnium

excitantur & promouentur ad suas quaeque actiones. Haec de complexionibus hactenus dicta sint instituto operi satis.

DE

DE ELEMENTIS

LIBER QUINTVS.

DERVENIMVS iam ad postremam partem susce-
 pti a nobis operis: In qua reliquum est, ut tractemus
 de saporibus, odoribus, & coloribus: haec etenim
 accidentia complexionem consequuntur, proximeque ad mixtionem accedunt. Verum primum
 ordiemur a saporibus: nam sapor maxime affinis
 est qualitibus tangibilibus, sicuti etiam gustus
 tactui. Etenim (ut dicam inferius) odoris genera-
 tio saporem sequitur: nec dispari ratione odorandi
 vis gustum. Saporis naturam nulli simplicium elementum conue-
 nire, tum per se manifestum est, tum ratione ita esse probatur. Nam sa-
 por sequitur nutrimentum; nihil autem nutriri aliter potest simplici ele-
 mento. sicuti enim mixtum est corpus animatum, quod alitur: ita etiam
 oportet alimentum mixtum corpus esse: a simili namque vnumquodque
 nutritur. Sapor ergo nequit accidens esse simplicis elementi. saporis natu-
 ram. Democritus accommodauit figuris; & pro diuersitate figurarum vo-
 luit esse diuersas saporum species: sed Democriti placita de figuris multis in
 locis ab Aristotele sunt confutata. Quantum vero ad saporis naturam atti-
 net, pauca haec sufficient. figura sensibile commune est, quod per se percipi-
 tur ab vnoquoque sensu; sed praesertim a visu & tactu. Sapor vero est sensi-
 bile proprium sensus gustus; neque ab vilo alio sensu per se percipi potest.
 item figura nihil est contrarium; infinitaeque enumerari figurae possunt. At
 saporis species finita, inter seque contrariae sunt. dulcis etenim sapor con-
 trarius est amaro. reiicienda ergo sunt Democriti figurae. Empedocles ve-
 ro, qui posuit quatuor elementa esse omnium rerum principia simul cum
 lite & amicitia, voluit saporum non fieri mixtione & alteratione mutua ele-
 mentorum: sed praexistere in terra, in qua putauit esse omnium saporum
 semina: ex qua deriuarentur in plantas fructusque, indeque in animalia,
 quae nati a terra nutriuntur. Ceterum positio Empedoclis quoque de prin-
 cipiis rerum confutata est aliis in locis philosophiae naturalis: hoc vero,
 quod de saporibus, eorumque generatione dicit, experimento deprehendi-
 tur falsum esse. Nam si saporum generarentur, ut Empedocles dicit, nouus sa-
 por fieri non posset, nisi noua pars terrestris accederet: neque etiam prior
 sapor posset abici, nisi quaequam pars terrestris recederet. at contra fieri

G

videmus, in fructibus ab arbore decerpis per concoctionem, & alterationem nouos sapores generari mitiores & dulciores, prioribus omnino intercedentibus: generantur ergo noui sapores, non prius extabant. Sapores igitur non præexistunt, neque sunt figuræ quædam, neque etiam in corporibus simplicibus elementorum scilicet inueniuntur. Erit ergo sapor accidens sequens mixtionem: in mixtionibus autem, vt in superioribus libris diximus, aqua & terra se habent, vt materia; ex illisque præcipue constant mixta corpora: aër verò & ignis vt efficiens & forma; licet aër magis attineat ad materiam, quàm ignis. Sapor qui accommodatus est materiæ, propterea quòd est accidens elementi, pertinebit ad mixtionem terræ & aquæ. verùm cum aqua ob sui naturam magis formabilem quàm terra, potius F pertinet ad alimentum quàm terra: nam & maxima pars terrestris naturæ veluti excrementum à nutrimento secernitur. Saporis natura magis erit accommodata aquæ quàm terræ; ex admixtione tamen terrestris naturæ facta per concoctionem à calido. Erit igitur sapor absterfus quædam, seu percolatio partis terrestris siccæ per humidum aqueum facta à calido; quæ potest afficere gustum, eumque ex potentia in actum operationemque propriam deducere. Postrema hæc particula differentia postrema quoque est constituens naturam & speciem saporis. Nam sapor proprium sensibile est sensus gustus. Qua de re Plato in Timæo, cum saporis diffiniret species, non aliunde definitiones earum sumpsit, quàm ab affectu, quem in lingua, eiusque venulis & meatibus humoribusque sapores faciunt. Verùm definitio- G nes omnes illæ sunt sumptæ ab alterationibus materialibus & naturalibus, quæ non per se pertinent ad potentiam gustus, sed per accidens. Attingunt autem per se gustus organa: sed id per se saporem in gustu facere posse dicimus, vt scilicet spiritali specie gustandi potentiam efficiat actu gustantem, vt ita dicam. Sensus etenim susceptiuus est specierum sine materia. Ex his facile confutatur quorundam sententia, qui putauerunt (vt ait Theophrastus in opere de causis plantarum) eandem rem posse homini dulcem esse, cani autem seu cuiuspiam alteri animali amaram. Nam cum gustus potentia eiusdem naturæ sit in omnibus animalibus, quatenus gustatiua est & saporum perceptiua; sensusque rectè dispositus non fallatur circa sensibile proprium: impossibile est, quin eandem dulcedinem omnium animalium gustus iudicet dulcedinem esse, si organa fuerint secundum naturam disposita: nihil attamen obstat quin dulcedo eadem aliquibus animalibus sua- uis sit & salubris, aliis verò insuaui & incommoda: quis nescit cassiam fistulam dulcem esse? nulli tamen hominum ea dulcedo suaui est: quin potius contra omnes homines eam oderunt & auersantur. Contra nonnulla alioqui amara suaui sunt, vt intubi radices. Idem de aliis saporum generibus est sentiendum: nisi quispiam vellet Cratilli, cuiusque sectæ philosophorum sententiam sequi, qui putabant, eo quòd omnia semper mouerentur, nec momento quidem temporis quidpiam consistere; nihil esse sua- pre natura dulce aut amarum, album nigrumve: sed omnia hæc fieri, eum H sentien-

A sentiuntur ex coniunctione ad sensum gustus visusve: quorum dogma perbellè deridet Platò in Theæteto; Aristoteles etià in nonnullis locis. Postquam constitutum est quid sit sapor, accedemus ad explicanda enumerandaque præcipua saporum genera; quorum vnumquodque amplissimum est, innumerâsq; ferè sub se differentias continet. Saporis genera sunt septem, octo ve; dulce, pingue, acidum, austerum, acerbum, acutum, salsum, & amarum. E quibus quoniam dulce & pingue propinqua valde sunt, vno tantum genere contineri perhibentur; quamuis reuera duo sint genera. Hæc saporum genera nonnulli ita distinxere; vt eorum quædam pertinere dicant ad speciem; alia ad priuationem quandam & naturæ speciei que defectum. B Dulcis sapor (inquiunt) pinguis, huiusque generis alij ad speciem pertinent: Acidus, amarus, salsum ad priuationem. cæterum cum multa inueniantur, in plantis præsertim earumque fructibus, quæ cum ad perfectionem speciemque suam perfectam peruenerint, huiusmodi sapores habent, quinimò indigesta & imperfecta cum fuerint, quadam veluti dulcedine sunt affecta; deinde ampliori digestionem peruenerint ad amarum, austerum, acidumve saporem: proculdubio non est ita absolutè pronuntiandum saporum hæc genera pertinere ad priuationem & naturæ defectum. Quamuis vt in pluribus res ita se habeat, quòd dulcis pinguisque sapor digestionem fiant & perfectionem consistant. Verùm, vt expositione nostra tota hæc res fiat illustrior, altius ordiamur. Dicamus igitur in vniuersum tres esse C saporis ordines. quidam enim veluti priuationes & corruptiones naturæ sunt: alij contra sunt veluti exordia quædam naturæ saporum; in quibus natura non sistit, sed ab eis ad perfectionem progreditur. Nonnulli verò sapores perfecti sunt, in quibus natura sistit. Primi duo ordines saporum scilicet crudorum & putrescentium consimiles sunt formis illis mixtorum imperfectis: per quas medias natura progreditur ad generationem perfectorum mixtorum: itemque ab specie perfectioneque mixtorum regreditur per dissolutionem ad elemēta. Hi sapores quoniam nutritioni inutiles sunt, neque per se, primæque intentione à natura effecti, innominati sunt, nobisque ferè incogniti: quamuis eorum nonnulli ferè consimiles sint speciebus saporum; quos inueniri etiam in mixtis perfectis, fierique per perfectam mixtorum concoctionem supra exposuimus. Omissis ergo duobus D illis ordinibus, qui incerti incognitique sunt, nec à natura intenti per se, tractabimus de his septem generibus pauca quædam. qua in parte lectorem admonitum esse volo, sæpenumero contingere & in mixtorum substantiarum perfectorum generatione, & in saporibus, odoribus, coloribus, omnibusque tandem, quæ progressionem quadam natura perficit, ex priuationis & non entis natura, vt ita dicam, in rebus his inferioribus immixta, vt ad perfectionem non veniant: imò in contrarium mutantur, aut etiam dissoluantur. ludit etenim in mortalibus rebus casus & fortuna, multaque per accidens fiunt ob priuationes, & non entis naturam hisce inferioribus immixtam. Sed reuertamur ad saporis naturas explicandas.

Summa ergo saporum genera sunt dulce, pingue seu unctuosum, acutum, amarum, salsum, acidum, austerum, acerbum vel acre. Hæc genera septem sunt, si pingue cum dulci coniunxeris; nam admodum affinia genera sunt, & utraque alimento aptissima. Quidam his generibus addiderunt saporem vinosum & insipidum. attamen vinosus sapor plerumque pertinet ad aliquod generum superius expositorum. nam dulcis est, vel acris, vel austerus. Etenim si hoc pacto per singula distinguenda genera saporum essent; pari ratione in medium adduci posset lacteus sapor, qui tamen vel dulcis vel pinguis est. Nostri verò instituti est referre tantum summa & amplissima saporum genera. Insuper autem sapor non est; sed veluti saporis priuatio, quæ gustu percipitur, sicuti visu percipiuntur lumen & tenebræ. Dulcis sapor (vt ab eo ordiamur) fit ex admixtione partis terrestris cum aqueo, cōcoctione & percolatione facta à calore paulo plus quàm mediocri. Ideo homini, cuius complexio propinqua est medio, dulcia sunt calida. Non tamen propterea quispiam existimet, si res quæpiam videatur affecta sapore dulci, confestim totam eam rem esse calidam. Nam fieri potest, vt, quamuis nonnullæ partes sint calidæ, illæ inquam in quibus dulcis sapor apparet; plurimæ aliæ sint sapore carentes valde frigidæ. non enim necesse est quodlibet mixtum corpus saporem habere: ideoque vniuersam eam rem esse non calidam, sed frigidam: quamuis paucas quasdam particulas habeat dulces ac propterea temperatè calidas. Sapor unctuosus seu pinguis plus aëris obtinet quàm ignis, calorèque obtusiore, id est, magis aëreo consistit, quàm dulcis sapor. Est etiam plerumque dilutior quàm dulcis ob eam causam, quòd maiorem habeat aquæ copiam: affinis tamen est dulci sapor. Sapor acutus fit à calido sicco subtili, & parum continet humidum aquei; quare vergit, ad calidam & siccam complexionem: & per se est calidior dulci sapore. Nil tamen obstat, quin per accidens aliquod dulcis saporis sit calidius alia quæpiam re saporis acuti ratione superius exposita. Salsus sapor fit à calido sicco non admodum subtili: sed terrestre illud, quo pars aquea percolatur, est adustum, parumque in eo superest aquei humoris. Tale quidpiam est illud, in quo primo est sapor salsus. verum ab exiguo huiusmodi potest infici magna aquæ copia, totaque salsa fieri ex admixtione exiguæ portionis salis. Salsa ergo, in quibus primo inest falsedo, sunt sicca & calida; non tamen habent calorem adeo tenuem, vt aromata quæ sunt saporis acuti. Amarum sapor per se siccior est salso, magisque terrestris. siccitas illa amari saporis interdum est à frigido, sed plerumque est à calido. Quo fit vt pleraque amara sint calida: nonnulla verò contrà sint valde frigida, vt opptum, quod amarum est, adeo tamen est frigidum, vt resolutionem membrorum faciat, & nimia frigiditate interficiat. Quòd si quæras quòdnam amarum fiat à calido, & quòdnam à frigido: Mihi hac in parte Auerrois sententia vehementer probatur. inquit enim eam amaritudinem fieri à frigido, quæ rudimentum quoddam est aliorum saporum: quod conspicimus in fructibus plantarum, qui principio sunt amari sicci que valde

&

A & frigidi, utpote qui sint imperfectissimi; postea humore & sicco adueniente fiunt acerbi, ac deinde austeri & dulces: horum amaritudo nimirum, vt constat, est à frigido. Si verò amaritudo sit alicuius naturæ perfectio non rudimentum, vt in absinthio, in aloë, in multis aliis: utique in plerisque omnibus amaritudo illa est à calido; & huiusmodi omnia ferè sunt calida; nisi habuerint partes alias frigidiores inspidas, ex quarum vi contingat rem totam esse amaram & frigidam. Horum vterque, amarus inquam & salsus sapor, eo quòd sunt valde sicci, plurimumque terræ habent, ineptissimi omnium sunt nutrimento: utpote qui minimè omnium superari & immutari possint: iccirco reiciuntur à calido naturali, & subsident in excrementis, nec alimento immiscentur, utpote quos natura aspernetur & reiciat. Nec etiam ea, quæ in mari nascuntur & degunt, nutriuntur falso per se, sed pro alimento attrahunt dulcem humorem, qui falso est immixtus. ac propterea fit, vt nulla arbor plantave alia fructum efficiat saporis salis: quamuis nonnullæ plantæ attrahant cum alimento quidpiam etiam salis; non quo alantur, sed quo corticem aspergant, vt cicer; sic enim à putrefactione feruatur: aut quo humiditatem superfluam & nimiam consumant, vt brassica, cui ob eam causam prodest falsedo: propterea que fiunt mitioris saporis à falsedine, quæ, cum consumpserit nimiam humiditatem quæ non poterat à calore naturali bene concoqui, reliquum humidi reddit concoctioni idoneum: ideoque mitioris saporis fit. Sal verò aspergitur radicibus palmarum (vt inquit Theophrastus) non vt sale alantur palmæ, sed vt salis vi meatus aperiantur, quibus facilius queant humorem attrahere, nec non vt vi salis extimulata vis attractiua efficacior fiat ad alimentum attrahendum. Satis de falso. Sapor acidus fit à calore diminuto, id est, qui non plenè concoxit & miscuit humidum aqueum cum terrestri sicco; vel qui propterea diminutus est, quòd ex mixto illo corpore arido exhalauit pars calida purior, seu mitior, aëre inquam. Hoc saporis genus propinquum est dulci sapor, & ei præcipuè dulci, qui vinosus est: quo fit vt intueamur in vuis, & moris, cæterisque vinosis fructibus, quòd cum fiunt maturi, postquam desierunt esse acerbi, neque adhuc sunt dulces, acidi saporis esse ob imperfectionem caloris & digestionis. Item si

D vi quadam calor aëreus exhalet, fiunt acidi. Sic ex vino fit acetum. Acidus ergo sapor frigidus est; quamuis contineat aliquas partes calidas adustiores, & terrestriores; ac propterea earum vi abstergat, mordicet, consumat, exiccet. Austerus & acerbus sapor frigidi sunt, magisque acerbus austero. Insuper autem propriè non est sapor; sed saporis priuatio. non tamen ita vt omne insipidum omni prorsus sapore careat: sed quòd plurima sint parum admodum sapida, vt vix sentiantur. Insuper ferè omnia sunt aquea & dilutiora. Ea nanque natura est aquæ, vt per se careat sapore omni, susceptiua tamen sit, veluti prima saporum materies, cuiuscumque saporis generis. Hactenus satis sit explicatū de saporum generibus, quantum cōueniet huic nostro operi instituto. Duæ tantum supersunt quæstiones soluendæ. Prior

G iij

de saporum contrarietate, an scilicet maximè contrarij saporis sint dulcis & amarum, an potius acutus & acerbus. Altera quæstio est, an saporis medij componantur ex saporibus extremis contrariis, veluti ex quibusdam principiis & elementis saporum. Galenus putavit saporis maximè contrarios esse acutum & acerbum; quoniam acutus omnium calidissimus est, acerbus contra omnium frigidissimus. Sed quoniam contrarietas in quouis genere sumenda est ab ea distantia maxima quæ per se pertinet ad illud genus: non autè ab ea distantia maxima, quæ pertinet ad illud genus per accidens: ideo contrarietas in saporibus non est sumenda à distantia in qualitatibus primis; quæ sunt tactiles; non autem gustu per se perceptibiles: sed sumenda est ab affectu gustus. Cùm ergo cuilibet compertum sit gustus affectum à dulci sapore inditum gustui maximè distare ab affectu gustui indito ab amaro; ideo pronuntiandum est dulcem saporem maximè contrarium esse amaro, non autem acerbum acuto. quamvis ratione sumpta à calido & à frigido, ut censuit Galenus, magis inter se distent acutus & acerbus, quàm dulcis & amarum. Quantum verò attinet ad alteram quæstionem, in decimo libro primæ philosophiæ ostensum est, in vnoquoque genere maximam quandam distantiam esse secundum habitum & priuationem, non quidem absolutè sumptam, sed in eo genere determinatà: cùm autem cuiusque distantia duo tantum esse extrema possint; ideo in vnoquoque genere duæ sunt differentia contraria: quarum altera ad habitum pertinet, altera veluti priuatio est quædam. In eo tamen genere, à quibus duæ constituuntur species, quæ simplicissimæ omnium sunt in extremis illius generis constitutæ; cæteræ differentia contrahentes genus, quamvis oppositæ sint & quodammodo contraria, non tamen maximè contraria sunt; quoniam non maximè distant. Ideoque species ab eis constitutæ non censentur esse adeo simplices, ut priores. Sed quoniã medium comparatum extremis rationem habet vtriusque extremi; ideo species illæ mediæ dici cõsuevere esse compositæ ex extremis simplicibus; non tamen propterea necesse est, ut sit in eis vera compositio tanquam mixti ex elementis, aut complexionis ex qualitatibus primis. Ut autem veniamus ad dissoluendam quæstionem de saporibus propositam: Dulce & amarum contrarij sunt saporis species, ac propterea maximè simplices omnium; reliquæ verò mediæ species sunt veluti ex his compositæ: quoniam habent in sui natura quandam vtriusque participationem. Non tamen ex dulci & amaro, tanquam ex elementis, aliæ saporum species componuntur. Quod euidenti ratione confirmo. Nam si austerus acutusve sapor componerentur ex dulci & amaro, veluti ex elementis, utique oporteret semper antequam saporis illi medij à natura efficerentur, præexistisse saporis extremos, inuicemque commixtos fuisse, ex iisque nõ corruptis, sed imminutis & refractis factos fuisse saporis eos medios. id tamen non fieri à natura in saporum generatione euidenter deprehendimus, quin potius contra præexistere videmus in fructibus saporem acerbum austerumve, ex quibus processu digestionis & perfectionis sit sapor dulcis. Artificio tamen nostro

- A. Istro misceri queunt præexistentes à natura facti saporis; itaque arte nostra ex eis fieri plurimos medios, quos natura plerunque non facit. Huius generis quamplurimos ars coquinaria humanæ gulæ deferuiens adinuenit. Hactenus de saporibus dixisse sit satis. Post saporis sequuntur odores; qui adeo natura saporibus coniuncti sunt ab eisque pendent, ut in re insipida nullus odor inesse possit. Quo efficitur, ut nullum elementorum simplicium odorè habeat, quoniam sapore caret. Item metalla, quæ sapore carèt, nullum odorem emittunt. Sequitur ergo odor saporem; interque accidentia alia omnia post saporis odor maximè pertinet ad nutrimentum, ut paulò infra dicam. Odoris natura etiam, sicut saporis, non est sine siccitate: etenim quauis nonnulla odora humida sint, ut aqua vaporve humidus: attamen nisi affecta fuerint, alteraque à sicco, nullum prorsus odorè haberet. Quo fit ut perspicimus dilutiora parum odora existere. Ex his colligi facile potest odoris definitio. Est igitur odor passio & affectio facta à sicco terrestri lapido in humido aëreo aqueove, quatenus odoris susceptiuum est. Ex quo perspicuum est sicuti natura odoris perfectior est quàm saporis; neque ita pertinens ad nutrimentum: ita effectiuum odoris esse perfectius quàm saporis factiuum. Saporis enim efficit siccum terrestre tantum: odorè siccum lapidum: item materia saporis est humidum aqueum tantum; odoris verò humidum aqueum aëreumve, quatenus scilicet odoris est susceptiuum. neque odor tamen, neque sapor fit absque digestionis facta à calido: omnium nanque efficiens est calor.
- C. Ideoque odorifera pariter & lapida modicè apteque calefacta illustriores reddunt & odores & saporis. Odorum genera & modi tres sunt eiusdem ordinis: quem in saporibus supra resensuimus. Nam quidam odores sunt veluti incoationes & rudimenta naturæ; per quæ natura tanquam per media deducit in odora ad perfectos odores. Nonnulli sunt tanquam priuationes, ut putrefactorum odores tetri. Horum medij perfecti sunt; in quibus natura sistit concoctione & digestionis perfecta. horum species innominatæ ferè sunt, parumque homini notæ: quoniam hunc sensum odoris valde imperfectum homo habet. Sed ad species odorum explicandas plerunque vitur saporum vocabulis: dicimus enim odorem suauem seu dulcem; item acutum odorem, grauemve, aut leuem. Interdum commiscemus vocabula, ut dicamus quempiam odorem suauem quidem esse, sed grauem: sicuti nonnulla dulcia sunt, quæ habent nescio quid amaritudinis. In summa verò duo odoris genera esse ponimus; quorum alterum per se sequitur alimentum, ideoque nobis per se non adfert voluptatem tristitiãve, sed tantum per accidens. Nam famescentibus nidor carniū gratissimus est: plenis verò & faturis ingratus & nauseam faciens. Hoc vnum est odoris genus quod brutæ animantes exquisitissimè sentiunt; omnesque huius generis modos sagaciter dignoscunt: nos non item. Aliud est odorum genus, quod per se alimentum non sequitur; licet non sit absque sapore. nullus etenim est odor rei insipida. Huiusmodi sunt florum, coronatorumque odores: hoc odoris genus soli homines videntur sentire; cætera verò animalia nullum habere

re sensum huius generis odorum Aristoteles putauit: utpote quæ ventri dedita sensum non habeant eorum, quæ per se non faciunt ad alimentum. quòd si quæ videntur duci odoribus, ut canes venatici, qui in pratis florentibus non sentiunt odorem leporum: quædam item odorem sulphuris ægreferunt intereuntque; id per accidens fieri Aristoteles idem auctor est. Nam aspectus florum canes oblectat, ideoque diuertuntur ab sensu odoris. Grauitas etiam, quæ sulphuris odorem comitatur, malè afficit ac interimit nonnulla animalia; sicuti carbonum fumus homines strangulat, & interficit. hæc Aristoteles. Verùm si ea, quæ de pardali referuntur, vera sunt, quòd scilicet odore sui aliis animalibus suauissimo alliciat ad se cætera animalia; quibus vescatur; nimirum necesse est fateri à brutis animalibus sentiri quod hoc odorum genus. Amplius ratione etiam idem possumus nobis facile persuadere. Nam cum potentia olfactus eiusdem sit naturæ in animalibus, quæ eam habent; potentiæ verò distinguantur per actus, & actus per objecta: impossibile ferè videtur, quòd bruta, quæ olfactum habent longè præstantiorem homine; objectum verò olfactus sit odor; non percipiant hanc odoris speciem; quæ sub objecto illius potentiæ, quam habent, continetur. Quamobrem fortasse dicendum Theophrastum melius expressisse Aristotelis præceptoris sententiam, reique naturam. inquit enim is author in sexto libro de causis plantarum, animalia bruta non duci ab hoc odoris genere; sicuti etiam à vetustate colorum non ducuntur; quamuis eos colores perspiciant: neque pulchras formas mirantur, cum tamen eas visu percipiant. Nec mirum. Nam cum natura effinxisset animalia bruta ventri Venerique dedita, ea omnia, quæ sensu percipiunt, nec tamen faciunt ad gulæ illecebras Venereamve voluptatem, ne animaduertunt quidem, sed percepta prætereunt, & quasi præteruolant. Hoc ergo genus odorum si animalia bruta percipiunt (ut ratio nobis persuadet) non tamen hisce odoribus tanguntur, vllòve pacto afficiuntur: quoniam gulæ non inferuiunt, adeo ut ab eis non sentiri dici possint. Homini verò mirificè conferunt ad sanitatem, temperant enim nimiam cerebri frigiditatem & humiditatem. Ut autem redeamus ad naturam odoris: Odor fit à sicco sapido percolato per humidum aqueum aëreumve, ut est odoris susceptiuum aut odori peruium, vi caloris. Ex his perspicuum esse reor, odorem esse non posse sine vlla humiditate, neque etiã sine sic citate, sicuti sapor. verùm odor magis attinet ad siccitatem quàm sapor. Itè materia & subiectum odoris proprium est longè subtilius, quàm saporis materia. Nam huius, saporis scilicet, subiectum est humidum aqueum: illius, odoris inquam, est aqueum aëreumve; sed medium quoddam inter aquam & aërem, aqua subtilius, aëre crassius, ut inquit Plato in Timæo. Duo verò hæc odorum genera, de quibus meminimus, ita se habent, ut odores illi, qui per se consequuntur esculenta & poculenta, plerique omnes magis sint aquei, eorumque materia sit crassior, accedens. scilicet ad naturam aquei elementi. Alterius verò generis odores, florum inquam, radicum, corticum, lachrymarum, & huius ordinis alij, magis aërei sint, subtiliorumque

A tilioremque materiam habent, & plerunque sicciorem. hinc fit ut hoc odorum genus consequatur potius sapes amarus, stypticos, acutos, austerosque, quàm dulces aut pingues. Nam sapes illi sunt magis sicci, subtiliorumque exhalationem emittunt. Inde est quòd nullum ferè animal bene olet hoc odoris genere; præter Pardalim seu Pantheram; si vera sunt, quæ de eo animali feruntur. Contrà arbores, plantæ, radices, flores, rami, lachrymæque plantarum multarum optimè olent; sicciiores enim sunt: animalia verò humidiora magis que aquea. Inde etiã est, quòd multi flores si atterantur, odorem emittunt: contrà multa non olent, nisi atterantur. Quædam insuper torreantur necesse est. Item quædam remotiora suauius olent: admota propè, grauius. In locis item siccis & calidis odorata nascuntur. Nec non si cæpæ & allia ferantur iuxta odoras plantas & coronaria, suauius olere illas plantas agricolæ asserunt. Horum omnium ea est causa, quòd odores accidentia sunt corporis sicciiores & subtiliores; quod tamen humiditate non careat, sed quod, cum suapte natura sit humidum, afficiatur vi caloris commiscens à substantia partis terrestis, sicca & sapida. Inde accidit, quòd flores, in quorum superficie vapor is subtilis est, non autem interius, bene olent statim: quòd si terantur, euanescit fumus ille odor. Is verò, qui interius latet, vapor, & ex interioribus partibus prodit, nequaquam est odor: ideo si terantur non olent, aut grauius olent: aliis contrà, corpus id tenue vapor inquam odor is intraneus est, parumque eius existit in superficie; quæ terantur opus est, si excuti debet vapor ille odor. Quòd si compressiores poros habeat, valde que compactum sit, magis magisque, conpressionem eget; & in aliquibus non nisi vi ignis resoluitur & euaporat. Item in aliis, quæ latiores poros habent, simul cum puro eo vapore odor exit terrestrior fumus parum odor: ideo cum puro eo vapore odor exit longius diffunditur, terreus verò propius; iccirco remotiora melius olent: purus namque vapor tantum sentitur: propius verò admota halant terreum fumum immixtum vaporis odorifero; ideo olent grauius. Eadem de causa loca sicca & calida odoratiores plantas ferunt, quoniam odor à siccitate est vi caloris percolata. Quidam putant ob eandem causam cæpas & allia iuxta plantas odoras eas efficere odoratiores: quoniam calida sunt & sicca. Exiccant ergo & calefaciunt propinquum solum; sicque odorem promouent. Aliqui verò aliam causam adferunt; inquiunt enim: Cum vnumquodque à simili nutriatur; ideo cum cæpe & allium grauius oleant, ab eis trahi vaporem & nutrimentum malè olidum: quo efficiatur, ut plantæ odoræ habeant purius nutrimentum, ut pote purgatum extracto excremento ab allio, cæpæque malè olentibus. hinc etiam fit, quòd vinum caliditate sua facile attrahat, & densitate contineat & conseruet vaporem hunc odorum, facileque afficitur odore rerum propinquarum. oleum item densitate sua & glutino conseruat odores. sunt etiam artificio vnguentariorum olea, referentia odorem quorumcunque florum, aliarumque rerum odoratarum, prius tamen purgant oleum à nimio illo lentore, & glu-

tino pinguique. Etenim si ea fuerint in oleo nimia; prohibent oleum affici E
 externis odoribus: contumacius nanque est ad patiendum, nisi sit effectum
 mollius. Iris etiam, ut ferunt, si incubuerit ubi est adusta materia, odorem
 elicit. Eius nanque vapor humidus & roridus affectus siccitate adustæ ma-
 teriæ, temperamentum sortitur quandoque odori commodum. vestigia
 etiam leporum, si terra fuerit aliqua humiditate affecta, melius odorem
 continent, & produnt leporem. Aqua inepta est ad odores recipiendos ex-
 traneos; eo quod per rariorem substantiam statim diffuat vapor odoris.
 Hanc ob rem antiquiores putarunt odorem esse exhalationem quandam.
 Non tamen exhalatio est, sed est sensibile accidens inhærens exhalationi.
 Neque necesse est si odor sentiri debeat, ut exhalatio tangat odoris sensum, F
 olfactum inquam, ut arbitrati sunt antiqui, sed spiritali specie multiplicatur
 odor à vapore odoro per aërem medium seu aquam pro cuiuscunque
 odoris vi, sicque sensum afficiunt. Nam olfactus non est tactus quidam ut
 gustus; ideo medio extrinsecò eget, ut sentiat, licet non tam magno, ut
 visus auditusve. Hoc odoris genus, quod bruta vel non sentiunt, vel non
 aduertunt, quodque diximus in sicciore materia existere, quam prius,
 quod saporem alimenti sequitur; si non nutrit, ut Pythagorici putarunt,
 accommodatum tamen est sanitati, bonæque valetudini humani cerebri;
 ut pote quod aliquanto magis declinat ad frigidum & humidum. Siccitate
 ergo & caliditate mediocri huius generis odorum temperatur & melius
 se habet. Odorum species singulæ, quia innominatæ & incognitæ nobis G
 sunt, non possunt certo numero comprehendi. Id tantum dixisse repetiit
 seque nobis sufficiat, odores illos dilutos, esse rudimenta quædam odoris
 perfecti, sicut sapor insipidus saporum aliorum perfectorum rudimentum
 & materia est. Odores verò putridos & tetros veluti corruptiones qua-
 dam esse; nisi si quæ res natura suapte putrem odorem habeant, ut cimi-
 ces. Nec etiam omnia, quæ oriuntur ex putridis rebus, tetrum odorem
 habent, ut fungi nati è stercore, non tamen propterea malè olidi sunt. Mi-
 scentur arte hominum odores, ut saporibus plurimique medijs humano artifi-
 cio fiunt ex elementis, id est odoribus natura constantibus. de his vnguen-
 tiorum negotium est: sicuti coqui artifices sunt condiendorum miscen-
 dorumque saporum. Hi verò odores perfecti, qui natura constant, ha-
 bent & ipsi species contrarias, ut saporibus, medijsque; verum nobis ignotæ
 innominatæque sunt, eo quod præ se olfaciat homo. idcirco satis hucusque
 de odoribus dictum videri debet. Sequitur ut agamus de colore. Colo-
 ris natura longius distat à qualitibus primis, quam saporis odorisque
 species. Non enim color per se efficitur ex admixtione qualitatum prima-
 rum, ut sapor & odor; sed si fiat ex eorum mixtione color, per accidens
 non per se efficitur. Per se verò coloris natura sequitur admixtionem
 luminis in ea natura, quæ est luminis receptiva. huiusmodi verò natura
 est diaphanum. Itaque color nihil aliud est, quam extremum & termi-
 nus diaphani eius, quod est lumine affectum. Extremum verò in diapha-
 no

A no interminato esse non potest. Quo etenim pacto poterit esse quispiam
 terminus interminatæ rei? color autem terminus est. diaphani ergo ter-
 minati terminus per se est color. Attamen quamvis diaphanum omne
 corpus sit, corporisque terminus sit superficies: color utique superficies
 non erit, sed est in superficie. Aliud enim est extremum corporis, quate-
 nus quantum corpus est, & aliud extremum corporis diaphani, quatenus
 diaphanum est: extremum tamen diaphanum est in superficie corporis.
 Color igitur est in superficie, non autem est superficies. Diaphanum verò
 nullum terminum habet, nisi quatenus opacum est. illud enim diaphanum,
 quod opacitate omnino caret, suapte natura terminum non habet, sed est
 & lumini & visui peruium. Admixtio igitur luminis cum diaphano cor-
 pore scilicet luminis receptiuo opacitatem habente in extremo illius cor-
 poris colorem efficit. Nam natura diaphani non æquè est in corporibus
 omnibus, quæ sunt eius naturæ capacia. Verum in quibusdam perfectius
 inest; in aliis imperfectius. in diaphanis interminatis perfectius, quæ etiam,
 cum extremum nullum habeant quo visus nitatur, colorem sui natura nul-
 lum habent; sed vndique penitusque sunt lumine illustrata, ut aër perluci-
 dus. Nonnulla, quæ imperfectius sunt diaphana, ac propterea aliquo pa-
 cto opaca, si lumine perfundantur, quamvis visui peruia sunt, ob opaci-
 tatem tamen extremum habent, in quo visus quoquo modo figi potest: vi-
 denturque colore aliquo affecta. vitrum, aquarum coplures huius ordinis
 sunt: in quibus deprehenditur aliqua species coloris. alia verò diaphana,
 id est, luminis receptiva, & à lumine affecta multam habent opacitatem;
 ideoque sunt imperuia visui, statimque in extrema eorum superficie visus
 figitur. hæc tantum colorata videntur, & non diaphana. Ex his perspicue
 sequitur colorem fieri ex admixtione luminis cum opaco: coloremque esse,
 ut Aristoteles inquit, extremum diaphani terminati. Quamobrem Auen-
 Pace arbitratus est coloris naturam & speciem non differre à natura lumi-
 nis, ideoque colorem & lumen putauit esse eiusdem speciei; nihilque aliud
 colorem esse, nisi extremum luminis: huic addidit colores in tenebris
 nihil esse actu, sed tantum esse in potentia, id est, inchoatione quadam;
 quos postmodum perficeret præsentia luminis illius, quod expelleret tene-
 bras. Ratione verò hac dictum fuisse Auen Pace verissimile est; quoniam
 non animaduertit in corporibus coloratis intrinsecus aliquid luminis esse.
 Verum celsuit omne extrinsecus accedere à præsentia corporis lucidi. Auen-
 Paces. Nam inquit, color est motiuus diaphani secundum actum, id est
 eius diaphani, quod actu est diaphanum. Actus autem diaphani lumen est.
 Sequitur ergo quod diaphanum, quatenus lumen habet, sit per se mobi-
 le à colore. Sed omne susceptiuum, receptiuumque per se alicuius natu-
 ræ, caret natura & specie rei quam recipit. Ergo color, qui per se motiuus
 est diaphani, quatenus est lumine illustratum, non est eiusdem speciei cum
 lumine. Pulchra sanè & efficax ratio. Præterea Auen Pace ægrè causam

reddere posset, cur est quòd magnum lumen offuscat lumen minus, adeo E
 quòd præsente re valde lucida, vix ægréque percipiamus rem minus luci-
 dam. Inde fit, vt lucernæ lumen vix appareat sub lumine solis: stellæ quo-
 que interdum non videntur ob eandem causam; colorem verò magnum lu-
 men non offuscat, sed illustrat & euidentius apparere facit: si color nihil
 aliud est, quàm lumen debile in extremo diaphani existens. Coloris ergo
 natura alia est à natura luminis: & licet originem, formamque habeat à lu-
 mine, degenerat tamen à luminis specie in speciem lumine inferiorem &
 imperfectiorem. Sic tepor cœlestis efficit interdum calorem elementarem,
 qui est infra naturam illius teporis. in obscuro autem & in tenebris colo-
 res actu sunt non potentia; quia res coloratæ componuntur ex elementis, F
 in quibus ex se natura lumen est: vt de igne exploratum est omnibus. Quid
 de aëre & de aqua statuendum, infra dicemus. Color igitur est extre-
 mum diaphani terminati, non tamen lumen est, nisi participatione qua-
 dam & deriuatione à lumine: sed species & natura quædam est degene-
 rans à luminis perfectione. Duplicis verò generis est color. Nam qui-
 dem colores sunt secundum apparentiam tantum, id est, qui nobis vi-
 deantur inesse rebus, non tamen insint. Nonnulli verò perfectam speciem
 habent in rebus; & verè, non ex oculorum illecebra res affectæ sunt illis
 coloribus. Primi generis colores illi sunt, quibus visus eluditur. Nam quo-
 niam color est extremum diaphani terminati; contingit interdum, vt dia-
 phanum re vera interminatū sit, ac propterea re nullum terminū habeat; ac G
 ideo nullum colorem. color etenim extremum est & terminus. Nobis
 verò ob accidens aliquod diaphanum illud videbitur terminum habere,
 seu quòd deficiat visus, neque vltra certum terminum extendi queat, sed
 in eo figuratur: siue ob aliam quandam causam. Tunc vtique nobis apparet
 in eo diaphano certus quidam color, cæruleus inquam, aut purpureus pro
 qualitate scilicet diaphani; qui tamen reuera non est. Nihil enim refert,
 quantum ad apparentiam pertinet, an sit in eo diaphano opacitas, ac pro-
 pterea mixtio luminis cum opaco & terminus diaphani; an re vera non
 sit, sed nobis ob accidens aliquod esse videatur. colores igitur huius ordi-
 nis esse apparent, cum tamen non sint; pendentque ex lumine extrinsecus H
 influente in diaphanum illud, & variam speciem præbent propinquis re-
 motiue oblique & rectè spectantibus. Ea de causa cœlum videtur cæru-
 leum, itémque colles & montes, si distent multum à nobis, præ se ferunt
 colorem cæruleum, interdumque cyaneum. dificiente enim visu ob spa-
 cium longinquum aër opacior videtur; itémque terminum quendam of-
 fert, in quo figitur visus, admixtióque illa luminis cum opaco colorem
 cæruleum refert, seu cyaneum; si maior opacitas inesse apparebit. Hoc er-
 go coloris genus secundum apparentiam, & phantasiam quandam est, non
 secundum existentiam. Id enim, quod existit, lumen est, non color: elu-
 ditur tamen ob eas visus, quas diximus; causas, & colorem putat se vide-
 re. Nam species luminis deficiens colorem refert. Quandoque etiam vi-
 detur

- A detur diaphanum insici alieno colore; cum scilicet illustratur lumine, quod
 refrangitur à re quapiam illustri colore colorata. Sic quandoque cubicu-
 lum apparet viride aut rubeum, si vitrea fenestra fuerit viridis cæruleive
 coloris; per quam intra thalamum radij transmittuntur. Sic à nobis res
 citrinæ videntur, si oculus infectus fuerit colore citrino. Aliud coloris
 est genus secundum existentiam; quoniam scilicet reuera plurima corpora
 sui natura sunt affecta colore quopiam. Nam, cum componantur ex rebus
 lumen habentibus, quo tota afficiuntur, proculdubio diaphana sunt, id
 est susceptiua luminis: sed cum sint imperuia visui, terminata item sunt,
 non autem interminata. Sunt ergo suapte natura diaphana terminata; ideo-
 que sua etiam natura eorum corporum diaphanum terminum habebit. B
 Sed, vt supra definiuimus colorem, nihil aliud est color, nisi terminus
 seu extremum diaphani terminati. Erunt ergo natura & secundum exi-
 stentiam huiusmodi res coloratæ. Species verò coloris innumeræ sunt:
 attamen ad septem quasdam illustriores rediguntur referunturque omnes:
 Album scilicet Flauumque, Cæruleum, Viride, Purpureum, Puniceum,
 Croceum Luteumque, Nigrum Fuscumque. Horum colorum extremæ
 species contrariæque sunt album & nigrum, quibus affines sunt fuscum &
 flauum: Flauum scilicet albo, & fuscum nigro. Album in colorum ge-
 nere se habet vt habitus; nigrum vt priuatio. ideo cum lumen sit forma
 coloris, à quo scilicet coloris natura per degenerationem quandam de-
 scēdat, in albo est plurimum luminis, pertinetque album ad lumen: in nigro
 C exiguum luminis est, plurimumque opaci; pertinetque nigrum ad tene-
 bras. Qua de re tenebræ vbicunque fuerint, nigricare videntur. Non ta-
 men propterea putandum est nigri coloris naturam esse priuationem om-
 nem luminis, tenebræque ipsas. Nam nullus visu percipit neque quàm
 magnæ sint tenebræ, neque quali figura præditæ sint. At niger color &
 quam magnus sit, percipitur, & cuius sit figuræ, quotusque numero etiam
 sit. Ideo ergo visu percipiuntur tenebræ, quia visum non mouent, non
 autem quoniam sui specie visum afficiant. Sic silentium auditu, & insipi-
 dum gustu percipitur. At nigrum sui specie visum mouet; ideo nigrarum
 rerum & figura & numerus percipitur visu. Niger tamen color, quia per-
 tinet ad priuationem, fit veluti per luminis extinctionem quandam in opa-
 co. contra color albus fit per præsentiam luminis & illustrationem opaci. D
 Nigri verò speciem referunt & tenebræ, quoniam visum non mouent, &
 percipiuntur vt priuatio, & res opaca, in quibus lumen offuscatū est, &
 tenebricosum effectum ob opacitatem; ac propterea extrinsecum lumen,
 ab eo ad visum non reflectitur. Ea etiam, in quibus parum est luminis,
 eiusque exiguum reflectitur ad visum, nigricare videntur, vt vmbra om-
 nes & vmbrosa loca. in his etenim lumē est, sed eixguum & opacitate obru-
 tum refrangitur ad visum. Fusca item res eiusdem ordinis esse videntur.
 Duo hæc extrema sunt, & contraria colorum genera; quæ lata ampliæque
 H

sunt pro diuerso gradu opacitatis luminisque illius veluti extincti in nigro vel etiam copia & quantitate luminosi corporis existentis in albo corpore. nanque opacitatis intensio remissiove, eiusdemque amplitudo aut exiguitas coloris nigri modos euariant. contra in colore albo copia vel intensio vigentis luminis, aut contra paucitas remissiove, seu copia paucitasque opaci lumine illo illustrati, varios longaque diuersos faciunt albedinis modos. Aristoteles in opusculo de coloribus, quod eius nomini inscriptum ad nos peruenit, attribuit colorem album aeri, aquae, itemque terrae: ignem verò & solem flauum facit. Nigrum verò colorem attribuit aquae aut aqueo vapor, cum siccescit, vel vi ignis, vel etiam sensim vi sicci alterantis & exicantis. Vnde in mutatione quadam aquae ad siccitatem colorem nigrum consistere dicit. hinc fieri praedicat, quod in puteis parietes, qui sub aqua sunt, nigredinem contrahunt. Hinc fumus lignorum humidorum ater est; carbonisq; attri sunt fumo scilicet illo crassiori & aqueo intincti. Qui, si exurantur consumpto vapore eo nigro resoluti in cinere, redeunt ad albedinem; quamuis cinis aliquid adhuc retineat illius tincturae, ac propterea sit pallidus. Quae si omnino vi ignis consumpta fuerit, vt in calce, tunc conspicitur purus nitor & candor. Hanc summi philosophi sententiam si improbare auderem, iure haberi possem audacissimus. Adferam tamen dubitationes eas, quae me aliquanto acius vrgent; easque, quas potero, solvam; alias verò peritioribus soluendas relinquam. Id, quod primum Aristoteles dicit, aërem scilicet & aquam esse coloris candidi sui natura; non videtur admodum exploratum esse. Nam si aër & aqua sui natura sunt alba corpora; ergo etiam sui natura luminosa sunt corpora: qui namque fieri potest, vt sit color quispiam, ac praesertim albus sine lumine, imò sine copia luminis? Quòd si duo ea elementa ingenitum lumen haberent, nimirum non essent diaphana in potentia alterius scilicet indiga luminis; sed sui natura essent actu diaphana. lumen enim est actus diaphani, cui tamen rei sensus contradicit. Quilibet enim facile experitur amotis luminibus ceterisque rebus lucentibus, aërem summopere fieri tenebricosum: nec minus aquam, nullo prorsus apparente luminis vestigio. Contra verò adstruere Aristotelis sententiam videtur id, quod experientia nos docet; aërem scilicet aut aquam seu vaporem aqueum, si densiora facta fuerint; continuo referre colorem candidum, vt perspicuum est in niue & pruina. Quis enim diceret niuis pruinaeque candorem esse à corpore igneo incluso? cum nix & pruina cogantur per expressionem corporis calidi, in eisque summa sentiantur esse frigiditas? Iccirco quantum pertinet ad hanc quaestionem, fortasse non inepte dicere possemus in aëre & aqua quoddam lumen esse inchoatum: potiusque in aëre quam in aqua, vtpote qui magis accedat ad perfectionem ignis quam aqua: non tamen adeo magnum est, vt perfectum sit lumen, actusque diaphani esse queat; sed haec natura in aqua & aëre inchoationem tantum luminis facit, id est, diaphaneitatem, vt ita dicam,

A cam; quae inchoatio quaedam est perfecti luminis. Etenim actus & potentia pertinet ad idem genus. Cum ergo aër & aqua diaphana sint corpora; natura sui quandam habent luminis inchoationem: qua caret terra. Haec verò perspicuitas illorum corporum ab extrinseca luce perficitur. Sicuti ergo ignis ob sui raritatem non lucet, densatus autem & coactus in vnum lucere incipit, & lumen emittere: ita aër aqueusque vapor, cum habeant inchoationem quaedam naturae luminis, non autem perfectionem aliquam, vt ignis; cum rara sunt, neque lucem emittunt, neque colori peruia sunt: in quo deficiunt ab igne, qui sui natura actu diaphanus est. At cum vtrumque eorum corporum, aër inquam & aqua, densatum fuerit; non equidem lucet, aut lumen emittit, quod facit ignis: sed ob perspicuitatem, id est, naturam luminis inchoatam efficiuntur colorata eo colore, qui ad naturam luminis maxime accedit, candore inquam & albedine. Haec non incommodè mihi videntur dici posse super hac quaestione. Altera verò mihi longè difficilior videtur esse in eo, quod Aristoteles statuit terram sui natura esse candidam, & colorem nigrum fieri mutatione aquae, seu vaporis aquei in siccitatem. Nam si color sit vltimum diaphani terminati; terrae verò natura maxime remota sit à perspicuitate ob sui opacitatem & densitatem; quonam pacto poterit terrae naturae attribui coloris, qui in se omnium maxime lumen contineat, albedo scilicet & candor? Item suboritur alia quaestio, qua ratione fieri possit, vt aqua siccescens efficiatur atra. Nam si terrae natura candida est; ignis item flauus, vel lucidus, & splendens; in illa mutatione, qua aqua tendit ad naturam terrae, siue mutetur vi ignis, siue vi sicci alterantis aquam, cum agens omne faciat passum sibi simile; nescio ego perspicere à quonam fiat nigredo illa, cum & terra natura sit candida, & ignis plusquam candidus; splendet enim. equidem ingenue fateor quaestiones has mihi difficilimas videri, adeo vt in dubium mihi reuocent non iudicium Aristotelis, sed auctorem operis illius: nescioque an falsò nomen Aristotelis adscriptum fuerit. Quare peritiores me soluent has quaestiones. Ego verò potius sentirem (si libera mihi daretur optio) terram sui natura esse maxime tenebrosam & carentem lumine; ac propterea nobis referre colorem maxime atrum; qui potius ob lumen extrinsecum refractum à superficie terrae rationem habet coloris, quam ex natura terrae. Ea nanque potius dicenda esset tenebricosa quam nigra. Verum ob id quòd lumen diaphani, in quo terra videtur, pertingit & quodammodo admiscetur opacae illi superficiei: ideo colorem atrum facit. Nec me moueret ratio de calce & cinere adducta. Nam reor in vtraque plurimum esse vis igneae, ac propterea luminis; quam ob causam calx candida est, cinis subalbidus, in quo minus sit ignis quam in calce. His constitutis accedamus ad colores alios, eorumque naturam explicandam. Nigerimus ergo est color terrae: aqua etiam aqueusque vapor, si siccescat propinquiorque fiat naturae terrae, nigrescit. Eo quòd siccitate opacior fiat

aqua: ea tamen nigredo minor est, quam nigredo terrea, quia inibi minor quoque opacitas est. Albedo verò propinqua est lumini, licet latissime pateat, multosque sub se modos contineat. quòd si maiori fuerit lumine illustrata, ferè splendet; sed proculdubio flavescit. Vt igitur ordiamur, colorum mediorum primus cæruleus est. Fit hic color ab opaco admodum raro & diaphano à remissiori quodam lumine illustrato. Hinc est quòd & cælum videtur cæruleum & mare. Nam opacum id, ex quo fit cæruleum, propinquum est illi nigro, quòd diximus esse in umbra; minus tamen & remissius. Quòd si opacum fuerit densius priore, magisque nigrescat, quemadmodum aqua cum siccessit fit nigra, admixtumque fuerit nigro opacòve illi aqueo lumen mediocre, fit color viridis; cuius plurimi sunt modi. Ob hanc causam omnes plantæ sunt coloris viridis; quoniam nutriuntur humore aqueo radiis solis exiccato illisque admixto. Quòd si cæruleus color fiat magis opacus, aut in quopiam mixto corpore sit maior opacitas quam in cæruleo, lumenque intensius quam in cæruleo & viridi, magisque densum fuerit: efficitur color purpureus. Quòd si opaco densiori & terrestri mixta fuerit magna copia luminis intensiorisque gradus, fit color puniceus: indicio sunt carbones, qui nigerrimi sunt; accensi tamen efficiuntur coloris puniceus. Viridis color si siccessat vertitur in luteum: inde videmus frumenta, paleas, frondisque cum arefcunt flavescere, ac fieri coloris lutei: licet nonnulla, in quibus maior est humoris copia, antequam fiant coloris lutei, rubeant. hæc in summa est horum colorum natura; quorum quilibet amplissimus est: multosque sub se modos continet pro temperatura opaci & luminis; quorum singulos enumerare neque est instituti nostri, neque ferè possibile. Tum sciat si quis intuebitur colores plantarum virides omnes, innumeros tamen. colores florum ferè infinitos. Modos etiam temperamenti in singulis, solius dei est nosse & facere. Præclare Plato in Timæo; qui hæc (inquit) facere quærit, ignorat quid intersit inter deum & hominem. Ille nanque & nouit mensuras omnium. & temperat; rursusque facillè dissoluit: homo neque præstare hoc potest opere ipso, neque nosse. Huiusmodi est colorum natura. Verum non semper species cuiusque coloris oculis nostris offertur talis, qualis sua natura est; sed lumen diaphani, quo medio videntur colores & illustrantur; plurimum facit ad cuiusque coloris apparentiam: hinc fit quòd multa, quæ interdum apparent viridia, noctu cærulei seu purpurei coloris esse videntur. Item lumen ipsum sæpenumero afficitur colore diaphani; per quòd peruenit ad colorè, qui videtur; sicque color dupliciter inficitur. Nã & qualitate luminis, quo illustratur, afficitur; & aduentio illo colore, quo lumen affectum est. hinc fit quòd raro tales nobis appareant colores, quales reuera sunt. Euenit illud etiam quãdoque, vt in re quapiam multi propinque sint pori, qui aliquo colore tincti infectique sunt: ideoque tota ea res videatur esse illius coloris, quo tincti sunt pori; cum tamè ea res interius natura sui aliũ colorè habeat.

hinc

- A hinc est quòd videmus nonnullos lapides atrii coloris trahere lineas candidas, eo quòd eorum pori tincti sunt atro colore fumi, à quo concoctus est lapis, & postea coactione lapidis per minutissimos illos poros expressus: quamobrem ater videtur esse lapis; cum tamen sui natura & interius sit candidus. Is color conspicitur; cum comminutis poris in linea protracta, partes tantum & ramenta lapidis sunt. Contrà alia ob tincturam flauis coloris videntur esse: cum tamen minimæ particulæ, ex quibus constituta sunt, colorem atrum habeant. Non dissimili ratione ea, quæ arte tinguntur, ingrediente ac subeunte colore intra poros propinquos adeo & sic implicitos, vt interualla non perferantur, tincturam capiunt; quæ in multis adeo est tenax, vt dilui non queant. Hæc colorum genera, innumeraque species artificio à pictoribus temperantur & commiscentur; interdum alij aliis euidentioribus superponuntur, adeo vt infinitos ferè faciant colorum modos. Natura quoque in animalium villis, in plantis, earumque fructibus & floribus ita commiscet & digerit, vt omnes præstantiori ingenio præditos summa admiratio capiat oblectatiõque non mediocris; cum solertiam naturæ in illis contemplantur. videtur autem natura tum materia varia, tum digestionem diuersa in efficiendis tot coloribus. Sed color villorum in animalibus plerunque sequitur naturam eorum pellis: nam plerunque fiunt pili intra poros cutis. In fructibus verò & floribus plantarum multum faciunt solis radij, qui admixti coloribus plantarum pro copia & qualitate nutrimenti, & natura plantarum pulcherrimos variosque colores effingunt. Hinc est quòd plerunque in animalibus colores virides, puniceus, luteus, innumerique alij conspiciuntur; qui passim sunt in folijs, fructibus, & floribus plantarum. Quòd si quæ aues, vt pauones, columbæ, galli hisce coloribus sunt pictæ, cum plumæ ex cute exeunt, utique eis non sunt infectæ coloribus, sed postea illustratæ radiis solis & lumine aëris, quem inbibunt, quæ idoneam naturam habent coloribus illis pinguntur. Sed de coloribus plantarum & animalium sigillatim tractare non est instituti huius à nobis operis; sed ad eam philosophiæ partem pertinet, quæ tractat de animalibus & plantis. Nobis hæcenus dixisse sit satis; sicque deo bene iuuante ad calcem instituti à nobis operis peruenimus, Nam & de elementis, quatenus mundum constituunt, itémque quatenus mixta conficiunt, tractationem peregrinamus: itémque de eorum mixtionem, & qualitatibus mixtionem facientibus: necnon de qualitatibus mixtionem consequentibus; quibus vel apta vel inepta sunt mixta ad passionem quampiam recipiendam. Adiunximus breuem tractatum de complexionibus, quæ mixtionem sequuntur, quibus tum agunt, tum etiam patiuntur mixta corpora. Postremo tractauimus de saporibus, odoribus & coloribus; quæ communia quædam accidentia sunt mixtorum ferè omnium: & quibus mixta immutare sensus possunt; vbi constitit pressitque gradum nostrum hoc opusculum: quemadmodum in fronte statim lectoribus proposuerat.

H iij

Supra hæc sunt naturæ & propria accidentia mixtorum corporum homogeneorum; ac deinde natura plantarum & animalium: quorum corpora organica sunt. Horum formationis & figurationis causa superat vires calidi frigidi humidi & sicci, mixtionemque elementorum: sed naturæ artificivique generatiuæ est attribuenda. Hæc omnia contemplatur philosophia; ex hisque ad vim cælestium corporum & mentium illa mouentium; indèque subuehitur ad primam rerum omnium causam. Quare nunquam satis dignè prout de hominum genere merita est, laudari poterit diuina hæc scientia; quæ homines euehit ad deorum immortalium commercium quoddam, & ad supremi summique boni cognitionem.

Quod tota natura appetit: cuiusque præstantiam & excellentiam exprimere, & imitari conatur pro viribus sibi tributis. Cui semper agendæ sunt gratiæ, & laudes decantandæ pro ineffabili eius bonitate & innumeris bonis naturæ hominum præstitis. quorum præstantissimum iure existimari debet philosophia, quæ nos efficit propè diuinos.

GASPARIS

F I N I S.

G A S P A R I S
C O N T A R E N I
P R I M A E P H I L O S O P H I A E
C O M P E N D I V M .

¶

I

GASPAR CONTARENVS
REVERENDO FRATRI PAVLO

IUSTINIANO EREMITÆ

Camaldulensi S.

REVERENDE pater, cum superioribus mensibus Gaspar Perusinus monachus, ac theologus præclarus tuas mihi literas attulit, simul cum epistola, quam scripseras ad Marcum Antonium Flaminium iuuenem elegantissimum, ac nostri studiosum, tui vero observantissimum: quibus à me petebas, ut compendium illud Primæ Philosophiæ, quod composueram dum in Hispania pro repub. nostra legatione fungerer apud Carolum Casarem, tibi transcribendum, ac mittendum curarem, adeo eram animo consternatus ex acerbissimo obitu Augustini Pisauri, ut mihi vix satù ipse constarem. Etenim quidnam magis molestù mihi accidere potuisset: aut quamnam tantâ iacturam facerem, ut cum eo infortunio cõferri potuerit? Nec mea tantùm causa mihi dolendum eo casu esse sciebam: verùm etiam amicorum omnium, ac præcipuè nostræ ciuitatis. Amiseram ego amicissimũ hominem, à quo vehementissimè me diligi noueram, cuiusque multa præclara officia in me collata plurimùm dignitatem nostram auxerant: cuius vel consuetudine sola & iucunda mihi vita videbatur, & in bonis artibus virtutumque omnium genere adeo me proficere sentiebam; ut cogitationes omnes meæ vniuersaque viuendi ratio ex eo homine penderent: cum quo tum bonarum artium studia, tum ciuiles curæ, ac priuata negotia, cessationesque mihi cõmunes erant: cuius denique amicitia mihi ipse fœlix esse videbar. Hæc mihi priuata doloris ratio, at publica quàm ingens, quàm penè intolerabilis? Cinem amicissimus animi adeo excelsi, ut nihil rerum mortalium admiraretur, honores hosce vulgi, quos tantopere suspicimus, diuitias quas tam magno studio colimus, magistratus quos miserè ambimus, vitam denique ipsam mortale despiceret, nihilque faciendâ esse existimaret: interdum irridebat, modò misericordia prosequeretur vulgi studia. Econtra adeo pietatem erga Deum optimum maximũ colebat: adeo patriæ boni studiosus erat, rei que christianæ, ac religioni tantùm addictus; honestatis verò, quæ virtutis quouis genere continetur, tam magnus admirator, ut nihil aliud animo versaret: de nulla alia re libentius audiret, verbâue faceret. Quid dicam de illius hominis modestia, quem omnium modestissimum, hæcque laude præ aliis præcipuè dignum omnes existimabãt? Erat in eo præterea prudentia singularis, comitas verò tam magna, tan-

itaque affabilitas, ut iudicio omnium delicta huius nostrae civitatis haberetur, atque etiam E
 ore omnium predicaretur. Quid dicam de literis: quid de scientiarum peritia? utriusque
 linguae peritissimus erat, ingenium verò tam acre, tam sibi constans, iudicium adeò gra-
 ue, ut nullum aliud libentius consuleremus; si quis nodus in literis incidisset, at officiorum
 omnium erga amicos, ac consanguineos tam ingens studium, tantaque sedulitas, ut non
 solum rerum commodorumque suorum obliuisceretur, verum etiam bonam valetudinem, ac vi-
 tam denique negligeret; ne ulli officio unquam defuisse videri posset. cui rei dum studet,
 per gravissimos aetatis aestus, in febre eam incidit, qua die extremum clausit. Harum rerum
 memoria, ac propterea ingens moror eo tempore penitus animo infederant; quo Venetiis ad
 me perlatae tuae illae litterae fuerunt. Rus enim concesseram, ut amoenitate caeli illius, rustici-
 cisque delictis, quibus mirifice oblectari soleo, eam aegritudinem lenirem saltem, si penitus F
 ex animo amovere non possem. qua de re minimè valui tibi tunc satisfacere, cui maxi-
 mè cupiebam. verum cum paulatim aliquantulum animum eo dolore leuasset, alia cura
 confestim mentem subijt. Nam instabat tempus eundi ad praefecturam Brixientem; qui
 magistratus pridem (cum adhuc in Hispania essem) mihi fuerat à Senatu manda-
 tus: iam supellectile omnem instruxeram, conductamque navem oneraveram, cum subito in
 febre incidit, qua multos dies laboravi: sed tandem febre liberatus, adeò eram macie
 confectus, adeoque valetudine parum firma, ut medicorum ac cognatorum amicorumque con-
 silio coactus fuero ei magistratui, quamvis honestissimo, renuntiare. Cum primò verò
 melius me habere cepi, publicisque occupationibus vacuus in ocio esse, statim in mentem
 venit occasio mihi praestitam esse eius rei agenda, quam pridem pollicitus tibi eram me
 facturum, simulque tibi, qui cuperes has nostras lucubrations videre, et mihi, qui eas G
 qualescumque essent tibi recognoscendas castigandasque mittere summopere desiderare,
 hac una opera faciendi satis. Itaque in manus hoc opusculum sumpsit, relegi, paucisque im-
 mutatis tibi transcribendum curavi: in quo multi delicatioris stomachi in re literaria,
 quam nos simus, reprehendent fortasse quòd omnem orationis, omnemque eloquen-
 tia splendorem neglexerimus: imò quòd saepius visi fuerimus et nominibus et dicendi figu-
 ris, quae Latinae linguae non sint, sed potius ex media barbarie sumptae videantur. Quibus
 illud respondendum censemus, in primisque ingenuè fatendum, nos quidem eloquentiae studia at-
 tigisse: ne verò penitus tatum inde hausserimus, quantum ipsi vellent (ut omittam publi-
 cas et priuatas occupationes) praecleariora studia philosophiae inquam humanum
 diuinum impedimento nobis fuisse: indeque nos auocasse ad sui splendorem, ad quem potissi-
 mum contuendum à natura homines progenitos esse nullus sane mentis ambigat. Erat H
 etiam alia difficultas: nam auctorem latinum nullum habemus, qui de hisce rebus scripserit,
 à quo vocabula seligere potuerim, modosque dicendi mutare, qui huic disciplinae pro-
 prij sint: in aliena verò lingua non satis tutum mihi videbatur, si per me vocabula sin-
 gerem magis apta, quibus uterem; quin potius temerarij hominis esse arbitrabar id spe-
 rare, nedum cetera. Ea ratio propterea me plurimum mouit, quod cum de rebus perquam
 arduis eminentissimisque tractaturus essem, quae attentissimi etiam lectoris mentem, nedum
 illecebris eloquentiae, aut verborum inuolucris, circuituionibusque occupati facile effugere
 solent: valde verebar, ne si paulò ornator esse vellè, fierè magis obscurus: atque ea quae
 suapte natura difficilima obscurissimaque sunt, facerem oratione eloquentiisque, genere
 abstrusiora, et quae in lucem promi vix possent. Grauisissimus etiam auctor Aristoteles
 idem

- A idem mihi persuadebat: qui inquit in eo opusculo, quod praeclearissimum nobis reliquit
 de arte poetica, non oportere, si quando poeta sententia quapiam grauiori uti voluerit, ea
 in parte adhibere orationis splendorem: nam lector facile abduci poterit à grauitate sen-
 tentiae illius percipienda, ad splendorem eum, ornatumque orationis: quo primo statim con-
 gressu delinitus, occupatusque ad interiorem sensum peruenire minimè poterit. Quid
 quod parens eloquentiae Cicero in tertio libro de Finibus perhibet, ubi loci philosophiae
 abstrusiores tractantur, consecrari elegantiora vocabula, velleque ornate dicere, puerile
 quoddam studium esse: verum perspicue ac dilucide dicere, id demum esse docti et intel-
 ligenti viri. His ergo rationibus adductus neque dum essem in Hispania, ac inter pu-
 blicas occupationes grauisissimas, me quadoque conferrem ad quae pridem ex philosophiae
 B fontibus hauseram, literarum monumentis mandanda: ut animi curis molestisque hac
 ratione leuare, recrearemque: neque nunc cum magis ociosus essem, nunquam mihi hanc
 operam adsumendam esse decreui, ut opusculum hoc nostrum elegantius fecerem, vultumue
 in eo orationis fucum adhibere. Verum in eo tantum elaborandum mihi esse duxi, ut qua-
 tum possem, ac compedij modus pateretur, perspicue dicerem de rebus hisce eminentissi-
 mis, et quae suapte natura obscurae nobis sint, aciemque mentis facile effugiunt. Nec sine
 magna ratione hanc potissimum philosophiae partem quamvis altissimam selegimus, ac li-
 teris mandandam esse censuimus, Nam, ut probe nosti, quamvis omnes philosophiae par-
 tes, ac loci animi hominis mirifice perficiant; ceterisque quibuscumque artibus, ac for-
 tunarum copiis longè antecellant: multas tamen partibus diuina scientia, seu prima phi-
 losophia seu sapientia appellare malueris, philosophiae partibus alijs praeferenda est: ac
 C in eius praecipue functione hominis felicitas constituenda: qua imbutus diuinam quodam-
 modo vitam amulari potest, atque attingere. Quapropter in nulla philosophiae parte ex-
 plicanda maius studium impendi oportere reor, quam in hac longè omnium praestantissima.
 At, ut veritatis maiorem rationem habeam, quam pudoris, nullus philosophiae locus ieiun-
 nius ab Aristotele tractatus est, nullibi plura desiderantur, quam in prima Philosophia.
 Nec tamen propterea reprehendendum arbitror totius philosophiae parentem, verum
 iustum de causis opinor parciorè eum fuisse in hac parte explicanda: quas in hoc loco afferre
 fortasse non sit opus. Ideo cum plurima animaduertissem in Platonis monumentis, anti-
 quiorumque philosophorum decretis, quae huius scientiae essent; nonnullaque assidua cogita-
 tione harum rerum mihi assequutus esse viderer, quae alios fortasse praeterisissent, statui me
 opere pretium facturum si uniuersa, quae ad hanc scientiam pertinent, ordine quodam ac serie
 D distribuere, in unumque compendium colligerem; ut alij doctiores planius explicare, dif-
 fusiisque tractare possent, quae ego succinctè tantum attigissem. Dedi igitur operam, ut
 hoc opusculo id conficerem. Primum verò de praestantia huius disciplinae, deque audito-
 re eius idoneo mihi dicendum esse visum est: omniaque explicui, quae officere possint viro
 sapientiae studioso. Haec praeferenda praemonstrandaque censui, quae mihi videbantur per-
 tinere ad peritiam huius disciplinae, atque scientiam antecedere. In secundo verò ac tertio
 volumine iam scientiam aggressus de ente, de vno, itè de vero, ac bono, necnon de actu et
 potentia, ea collegi quae maxime ad rem facere existimaui, et quae difficiliora esse arbi-
 tratus sum. In quarto postmodum accessi ad primum rerum omnium principium, eaque tan-
 tum de eo attingi, quae rationis naturali lumine nobis coperta esse poterant, omisis illis,
 quae à religione hominibusque diuino excellentiorique numine affatis tradita per ma-

nus accepimus. Etenim constantissime statuerā intra rationis limites me continere, ex-
 periri que quantum lumen menti nostrae à natura inditum valeret ad cognitionem ex-
 cipiendam, seu potius eruendam de rebus eminentissimā maximēque remotis ab omni
 sensuum vi. Digressi à prima rerum causa, in quinto volumine generali quadam ratio-
 ne exposuimus, quonā pacto omnia entia à primo principio effluxerint, quōque modo
 causa prima entium causa esse existimanda sit. Deinde ad intellectus naturam expo-
 nendam accessimus. In sexto verò libro descendimus ad animas caelestium corporum,
 ad naturamque caelorum exponendam. Vniuersum demum tractatum de inferioribus
 entibus septimus liber continet: necnon etiam quid sentiendum sit de naturis, seu essen-
 tiis rerum, quae speciei generisue appellationem habent. Ac tandē, ne quid tractationi
 de entibus, quatenus entia sunt, deesse videri posset, tetigimus tum entia rationis,
 tum etiam artis opera, ac figmenta; ut in non ente postremo omnium ac infimo sermo
 desineret. Hæc vniuersi operis series, in quo pictores imitati delineatione quadam vi-
 demur effinxisse formam huius præ excellentissimæ scientiæ, quam alij doctiores ma-
 gisque ociosi perficerēt. Quamobrem nihil mihi optatius accidere potuisset, quam ut tu
 id à me peteres, quod ego maximē cupiebam. nam cum recognosci castigarique hoc
 opusculum nostrum summopere desiderabam à viro, qui nos amaret, summāq; erudi-
 tionis esset, tum magis adhuc atque magis cupiebam aliquē sese nobis offerre, qui vellet
 ac præstare posset, ut hæc disciplina aliarū omnium facile princeps, quam nos lineamē-
 tis quibusdam complexi sumus, opera atque industria sua perfecta in publicū prodiret.
 Quibus in rebus nullum puto magis votis nostris satisfacere potuisse te uno; qui olim à
 prima iuuentute maxima mihi necessitudine coniunctus es: à quo etiam tantū amari
 me sentio, quantum nec optare ausim: & qui omnium bonarum artium sis peritissi-
 mus: sapientiam verò adeo colas, ut neglectis quibuscumque fortuna bonis, ac corpo-
 ris cōmodis, in eius te arce collocaueris: indeque curas mortalium vanaque studia despi-
 cias quotidie, assiduisque ad Deum optimū precibus, ac iugi diuinarū rerum medita-
 tione animum purissimum habeas, nulli perturbationi obnoxium, quæ te auocet à sa-
 pientiæ cultu: aut officiat mentis tuæ oculis, ne veritatis tenues etiā semitas inuestigare
 valeas, atque deprehendere. Dabis igitur operam primū, ut libellum hunc nostrum
 recognoscas, emedes, ac quidnam de eo statuas me per literas certiore facias. Deinde,
 ut vniuersam hæc scientiam omnium præclarissimam, quam nos vix attigimus, ampli-
 ficās, atque compleas; nobisque hac retaliationē respondeas in officio. quā maximē
 etenim cupio hoc officium, quantulumcunque sit, à nobis tibi fœneratum iri. Vale, ac
 me tui obseruantissimum ama. Venetiis M. D. XXVII. III. Calen. Septemb.

PRIMÆ

 PRIMÆ PHILOSOPHIAE
 COMPENDIUM.

LIBER PRIMVS.

PRIMA Philosophia iure merito sapientiæ ac di-
 uinæ scientiæ nomen obtinuit: nam in vnoquo-
 que artis disciplinæque genere is sapiens appellari
 solet; qui non partem aliquam artis nouerit; sed
 vniuersam eam teneat; causasque eius generis non
 ignoret, quod arti illi subiectū sit: ut sapiens me-
 dicus ille & est, & habetur, non qui genus aliquod
 morbi curare idoneus fuerit; sed is, qui omnium
 ægritudinum remedia nouerit; earūque causas
 atque accidentia vniuersa perspecta habuerit. Ea-
 dem ratione sapiens pictor omnem picturæ modum ac genus teneat opus
 est; si verè in pingendo sapiens existimari velit. Idem in artibus quibuscun-
 que licet intueri: pari ratione ergo ille etiam non in aliquo genere, sed abso-
 lutè sapiens est habendus; qui non genus aliquod rerum tantum calleat, eius-
 que causas nouerit; sed totius Entis peritus sit, supremāq; causas omnium,
 ac prima principia vniuersitatis rerum, quatenus homini fas fuerit, habeat
 explorata. Ac videri alicui posset, hoc præstare non esse vnius cuiusdā scien-
 tiæ; sed plurium, aut potius omnium. Nam vna scientia vnius tantum est ge-
 neris; à quo, ut philosophi dicunt, habet ut vna sit: plura ergo rerum genera,
 quæ in vniuerso sunt, non videntur ab vna tantum scientia cōprehendi pos-
 se; verum id plurimarum artium opus esse. Ceterum non difficile fuerit hæc
 quæstionem dissoluere, de eadem re speculationem ad plures scientias per-
 tinere posse, secundum tamen diuersam rationem, & ex aliis aliisque princi-
 piis: de homine etenim medicus tractat, in quantum est sanitatis atque ægri-
 tudinis capax: Item ciuilis philosophus agit de homine ea ratione, qua ad
 virtutem instrui potest, & ad ciuilem societatem institui. Itaque de Entibus
 agere secundum propriam quādam rationem diuersorum generum ad par-
 ticulares scientias pertinet, verum tractare de entibus, quatenus entia sunt,
 primaque eorum principia speculari; à quibus esse in vniuersitatem rerum
 deducitur, vnius scientiæ officium est; eius inquam, quam nō iniuria sapien-

tiam dici profiteamur: & qua imbutus non certa quapiam disciplina sapiens sed absolute ac nullo addito, sapiens haberi debet. Diuinæ etiam scientiæ, seu theologiæ appellationem merito sortita est. Prima namque philosophia præcipue de Deo agit. Non inficias eo, physicen, quæ de natura speculatur Deum ac primum principium quodam modo attingere; cum ostendit difformes hosce rerum natura constantium motus ad vniformem cælestium corporum circularem motum referri, atque ab eo contineri; eum verò nequaquam eodem semper tenore circunduci posse, nisi à principio penderet, quod omnino immobile sit, nullique mutationi obnoxium; quæ proprietates Deo optimo maximo præcipue conuenit; quamuis etiam supremæ mentes in diuini numinis vestibulo cõstitutæ immunes sint cuiuscunque mutationis. Compertum satis ex his esse potest, physicen veluti per somnium attingere primum rerum principium; cum nihil de eo tradat nisi quod immobile sit ac materiæ expertus. Hoc verò supremis etiam intelligentiis, imò animabus cælestium corporum conuenit. Sed eam principij excellentiam, qua omnibus Entibus, mobilibus inquam ac mutationis expertibus antecellit, ac qua omnium Entium cuiusque modi suprema est causa, is, qui certi cuiuspiam generis peritus fuerit, minimè attingere potest; verum si ad tam eximiam lucem oculos verterit, cæcutit ac exigua quædam persentit totius excellentiæ ignarus: nec dissimili ratione uti videtur, ac si quis rusticus, qui nunquam rure discessisset, ex his, quæ ruri aguntur, atque ex ratione, modòve totius illius rectionis, regium calmen contemplari velit. Modica certe sunt sensibilia omnia, si amplitudini totius Entis conferatur. Theologia ergo propriè scientia hæc, de qua agimus, dici debet; cum præcipuum eius opus sit Deum contemplari, & ad supremam entium omnium causam euehi: quæ, cum in latibulo arcanoque suo lateat, ac supra intellectum sit, ut infra docebimus, ipsa se verè nouit atque comprehendit, cæteris omnibus ignorata. Idcirco huiusmodi ratione hac præterea Theologia nuncupabitur, quasi scientiam dixeris; quæ verè Deo conueniat: aliis veìò mentibus, quæ participes Dei esse queunt, inferiori quadam nota. Nobilissima quoque ac maximè certa omnium aliarum disciplinarum atque artium merito existimanda est. Nulli namque dubium aut incertum esse potest, quin cõtemplatiuæ disciplinæ factiuis artibus atque actiuis sint præferendæ: cum hæc alterius gratia institutæ sint, finemque opus quodpiam habeant aut actionem; à qua perfectionem suam quæque nanciscitur: contemplatiuæ verò disciplinæ sui ipsius gratia expetuntur, nulli præterea seruiunt. Harum cum nonnullæ aliis antecellant, quæ scilicet circa nobilius genus versantur, his, quæ ignobilioribus student; hæc proculdubio nobilissimæ omnium sunt habendæ; quæ de rebus maximè eximiis tractant. Quid verò tantopere egregium, ut cum primis entium causis conferri possit? Quamobrem compertissimum cuilibet esse debet, primam philosophiam cæteris omnibus disciplinis longè præstare; cuius qui compos fuerit, ad diuinam, quantum homini licet, sublimitatem tendit; tantòque magis eam adsequitur, quantò magis

gis promouerit: atque profecerit in hac diuina scientia. Quæ suapte natura est etiam cæterarum certissima. Nam rei mutationi obnoxia certa notitia minimè esse potest. Quo enim pacto id certò vnquam sciueris, quod in dies aut in horas mutatur, aliudque fit? Hoc verò in rebus omnibus licet intueri, quæ natura constant, de quibus differunt physici. Mathematicæ autem disciplinæ, quamuis circa immobilia versantur, quia magnitudines ac numeros cogitatione à motu mobilitatèque separant, nihilominus re mobilis est vnaquæque magnitudo, præterea omnis ea cognitio non maximè nititur vi intelligendi: cuius propria perfectio est scientia; verum quàm maximè imaginatione, quam semper sibi comitem adsciscit. Hac qui valet, is profectò in eiusmodi disciplinis excellit. At prima philosophia primum ea contemplatur, quæ penitus immobilia sunt, & ab omni sensu imaginationèque remotissima: quorum notitiam qui voluerit aliqua in parte attingere, ei certè opus est; ut quàm maximam operam det, ne imaginatione nitatur; verum ut, quantum fieri potest, ab imaginatione sensuque omni recedat. à quibus ni cauerit, quàm longè à rerum intelligibiliu cognitione retrahetur. Quocirca Timæus apud Platonem naturalem philosophiam ac mathematicas disciplinas nomine atque appellatione scientiæ non dignatur; sed appellat disciplinas, quæ opinionem fidemve pariant, non autem certam scientiam. Res enim, quæ natura constant, sensibiles sunt atque mutabiles. Cæterum quia ab immutabili principio pendent, aliqua in parte, secundum formam inquam, immutabilitatis participes sunt, atque vnitatis: quam intellectus vi intelligibilis luminis in rebus hisce deprehendens, licet sordibus materiæ obrutam, multitudine inquam, mutatione, atque contractione, eruit tamè, atque interna vi rerum sensibilibum concipit intelligibiles notiones; sicque scientiam earum constituit. in qua tamè aliquid semper remanet, quod materiam atque mutabilitatem sapit. At mathematicæ quantitates, quia magis à materia sunt abstractæ, ad immobilitatem magis accedunt; qua de causa sunt etiam certiores. Ideo Plato in libris de Repub. appellauit mathematica exempla quædam ac imagines idearum; quæ eius philosophi sententia per se intelligibiles sunt: plurimùmque hortatur eos, qui in diuinis excellere voluerint, ut sese exercent in mathematicis disciplinis; à quibus asserit facilem ascensum esse ad diuina. Suapte ergo natura prima philosophia certitudine longè cæteris disciplinis antecellit: atque adeò nobilis excellensque est, ut eius potissimum adeptione homines adspirent ad diuinam quandam similitudinem; quam adepti in Deum quodammodo transeant, ac diuina fœlicitate sint ipsi quoque fœlices. Non tamen quiuis eius supremæ scientiæ erit auditor idoneus, neque mentis aciem poterit figere in tam immensa luce; nisi prius cæteris scientiis fuerit imbutus atque prauis purgatus affectibus. Nam impuro purum tangere non licet, ut inquit Plato. Qua enim machinatione animus addictus studio pecuniæ, aut ventosæ gloriæ, aut obscœnis voluptatibus seruiens capax erit altissimarum causarum; quæ non tantum à materia mortalibusque rebus longè distant; verum etiam

quamuis purgati animi aciem effugiunt? Is ergo non in cassum tam magna prouincie se accinget, qui spreto affectibus atque animi perturbationibus superatis maxime omnium honestatem affectat, eiusque precipuo amore detinetur. nec non etiam physicae scientiae peritus sit, quae proculdubio hominum generi, quorum cognitio a sensu pendet, semitam ostendit, qua ad intelligibilia entia mutationisque cuiuscunque expertia peruenitur. Mathematicae etiam disciplinae mirum in modum faciunt ad hanc, de qua agimus, primam philosophiam. Nam cum in eis imago quaedam sit rerum penitus immobilium, his mens assuefacta, ut inquit Plato, facilius ad prima principia entium ascendere poterit. Opus autem est, ut is auditor, quem effingimus, auctoribus non quibuscunque, sed quam lectissimis usus sit: quibus nixus paulatim dialecticas rationes a demonstratiuis discernere sciat; atque acie mentis, veritatem rerum etiam inter dialecticas rationes perspiciat; ac tandem id consequutus sit, ut ea, quibus prius assentiebatur ex auctoritate egregij cuiuspiam philosophi, iam per se intueri incipiat; ac acie mentis roborata, non amplius multum nitatur aliorum sententiae, sed conetur suis, non alienis oculis veritatem rerum perspicere. Caeterum modestè matureque hoc, quod diximus, praestandum est. Nam si inualidis adhuc viribus id quispiam attentauerit, proculdubio longè deuius a veritate feretur; ac ignorantia pro scientia imbutus sibi tantum sapiens erit. Caueat etiam oportet ab impedimentis; quae menti hominum obistere solent, ne ad veritatem perueniat, quae suapte natura perspicua est. primum quidem cum intellectus noster in quacumque actione intelligendi indigeat phantasia, ac in phantasmatis sensibilibus rerum, cuiusque etiam altissimae causae, veritatem contempletur; saepenumero id euenire consuevit, ut ea, quae sensibilibus ac phantasmatis sunt, mixta putemus intelligibilibus entibus; eorumque naturam more sensibilibus perscrutemur. inde fit, ut plurimi intelligere non queant aliqua entia esse, quae nusquam sunt; neque in aliquo temporis interuallo aut momento. Nam cum phantasmatis immixtum sit tempus, ac locus semper adiunctus, at in illis veluti in speculis intueamur intelligibilia abstractaque entia, aegre disiungere valemus quod phantasmatis est, a rebus, quas in eis speculamur: ac si quis in speculo viridi seu rubeo homines, aedium edificia, animantes brutas, caeteraque id genus intueretur, facile decipi posset, ac colorem speculi attribueret hisce rebus, quas in speculo intueretur. Adnitatur ergo philosophus purae veritatis contemplator ea, quae phantasmatis ac sensibilibus sunt, discernere a natura rerum, quam in eis contemplatur. Non minus impedimentum mens sibi praestare solet in veritate perspicenda, quam phantasia. Nam cum receptum in recipiente sit secundum modum recipientis: intellectus verò mediam quandam naturam sortitus sit inter intelligibilia sensibiliaque entia; is etenim superior est. intelligibilibus verò longè inferior: idcirco saepenumero in utroque intellectiois genere fallitur. Nam sensibilia putat esse supra id quod re vera sunt, intelligibilia verò minora facit, ac longè inferiora censet, quam eorum naturae conueniat. Hinc de

A de Ideis sententia ortum duxit. Nam cum intellectus apprehendat formam rei; quae a materia contracta est, ac propterea sensibilis absque affectibus materiae, quam facultatem habet tum ex vi interni luminis, intelligibilis inquam, tum ex natura sui, est nanque separatus a materia: nonnulli existimare talem quoque formam esse, qualem eam intellectus intelligit: Nec non etiam asseruerunt re vera abstractas esse a materia sensibili: quia eo modo intellectus eas concipit. Videndum ergo atque diligenter in hisce sensibilibus rebus est perspicendum rem, quae intelligitur, extra mentem existere, modum tamen intellectiois pendere a natura intellectus; in quo res intellecta recipitur, qui supra materiam est, suaque vi ea, quae re coniuncta sunt, discernit, ac separat. nec tamen propterea disiuncta sunt re, quia intellectus separatim, ac ut disiuncta percipit. nec etiã ob eam rem mendacium aut falsitas vlla in ea est cognitione, quae simplicium rerum apprehensio est, qua neque ita esse neque non esse mens debet, sed rem tantum per se concipit: non dissimili ratione, immo multo ad fallaciam procliuiori erramus, cum speculamur abstracta entia, quae supra nos sunt, ac maxime si aciem animi conuerterimus ad primam omnium causam contemplandam, ut infra docebimus. Nam cum intellectus humanus sit illis longè inferior, semper minus de eis concipit, ac imperfectius quam sit: deinde cum a sensibilibus cognitionem accipiat, in quibus etiam semper versatur, idem censet de intelligibilibus iudicandum, quod in sensibilibus expertus est. hinc fit, ut concretum & abstractum; indiuiduum, & natura in abstractis differre videantur: cum tamen in inime differant. nec potest intelligentiam eorum atque appetitum discernere ab ea cognitione & desiderio, quod sentit in se ipso esse. quamobrem summopere cauendum est ei, qui legitime philosophari voluerit, ut villo huiusce generis offendiculo seu obice distineatur, ac propterea longè a veritate perspicenda distrahatur. Is igitur, qui decipulas hasce nouerit ac purgati animi fuerit, merito ad diuinam hanc philosophiam admitti poterit; atque idoneus eius auditor haberi. Nos Deo duce compendium tantae rei faciendum nobis duximus, ut inter tot negotia Reipublicae, quibus iam quadriennum occupatissimi fuimus, dum legatione hac fungimur apud Carolum quintum Caesarem, Hispaniarumque Regem, aliquando in parentis nostrae philosophiae deliciis, dum liceat, respiremus.

LIBER SECVNDVS.

SCIENTIAM hanc vniuersalem atque omnia cō-
plectentem, quam etiam sapientiæ nomine hone-
stamus, de ente agere ac inquirere prima principia, F
ac primas entium causas, satis pro huius operis cō-
pendio à nobis superius expositum est. Primum
ergo officium eius erit perscrutari quonam pacto
ens se habeat ad ea, quæ habent esse. Nam ea con-
templatio, quæ præferri cæteris solet, huic negotio
minimè conuenit: vt scilicet diffinitio ac ratio Entis
primo loco exponatur: Hoc etenim tentandum
minimè nobis est, cum ens primū omnium percipiatur ab intellectu; neque
aliud quicquam notius inueniri queat, quo ens innotescat, idcirco ea tracta-
tione omissa; primum omnium inuestigabimus, quonam modo ens se ha-
beat ad entia omnia. Quidam, vt licet intueri apud Platonem in Parmenide, G
ac itidem in Sophiste; cum sibi persuasissent eo modo res esse atque existe-
re, quo ab intellectu cōcipiuntur; putauerunt vniuersalia, præsertim species
ipsas rerum, sub quibus multa, quin potius innumera indiuidua continen-
tur, per se existere in rerum vniuersitate, earumque participatione indiui-
dua in eis contineri, atque harum appellationem nancisci. quo effectum est,
vt cum Ens de omnibus prædicetur; pari modo etiam de ente enunciaue-
rint: Ens scilicet vnum esse, quod de omnibus entibus dicitur; à cuius parti-
cipatione entia sunt, & appellationem entis habent. inde palàm asseruerunt;
quamuis entia sensui plura ac infinita ferè videantur; vnum tamen tantum
modo Ens esse ab intellectu probè intelligi. Addebat præterea rationē Par-
menides eiusmodi: quicquid præter id, quod verè ens esset, poneretur esse, H
proculdubio non esse; atque non ens nihil esse: ex quibus adsumptionibus
effici putabat, ens tantum vnum esse. Nam si plura entia essent, iam aliquid
haberet esse, quod diuersum esset, atque alienum ab ente. quapropter effica-
cissimè comprobatum esse dicebat Parmenides huiuscemodi argumento,
entia non esse multa; sed vnum tantum ens esse. Melissus eiusdem sententiæ
fuit. verum quoniam physico potius argumento nitebatur, quam rationi-
bus primæ philosophiæ propriis, idcirco prætereundam duximus hac in par-
te eius viri sententiā. Cæterum, vt ad Parmenidem redeamus, præter quàm
quod sensu perspicuum cuilibet esse potest multa entia esse, non vnum tan-
tum; nihilominus agendum quoque ratione est. Exploratum est omnibus
vnum-

A vnumquodque in quantum est, operari: id enim quod ab esse deficit, pari-
ter deficit ab operatione; & quatenus deficit ab esse, deficit etiam ab actio-
ne. si ergo omnium rerum esset idem esse, quin magis si omnia essent vnum
ens; omnium ergo eadem esset operatio. quod manifestè falsum esse per-
spicitur. Adhæc, quis tam amens vnquam fuerit, vt putaret contraria esse
inuicem vnum; calidum inquam frigido, aut humidum sicco, albūmve
nigro? Præterea vbi multitudo non est, neque ordo vllus, aut ornatus esse
potest: nec fingi vnquam poterit, ni multa sint, alia esse quæ pareant, alia
quæ imperent, alia quæ agant & perficiant, alia quæ patiantur & perficiantur.
Amplius, generatum esset idem corrupto: & cum corruptum recedat
B ab esse, generatum verò accedat, & esse acquirat; idem ergo ab vno esse
recedet & accedet, perdet & acquirat. quibus certè nihil magis absōnum
excogitari potest. Rationes verò Parmenidis soluere non admodum diffi-
cile est. nam neque vniuersalia, aut ideæ per se subsistunt à singularibus ab-
stracta, quamuis eo modo à mente concipiuntur. Hæc nanque decipula ex
eo est fonte erroris, quem plerumque intellectus nobis adfert; vt in priori
libro iam exposuimus. Rationem etiam alteram diluere paruum negotium
est. Nam & aliquod esse potest, quod tamen est præter aliquod; quod ve-
rè est propter diuersas rationes entis. Ac etiam si ens vno modo diceretur
de entibus; illud quod esset præter aliquod singulare ens, posset ipsum quo-
que sub ente contineri, ac de eo verè dici quod sit ens, sicut in homine &
C cæteris indiuiduis, quæ sunt eiusdem speciei, intueri licet. Habitus est Par-
menides quibusque ferè temporibus in magna existimatione, vt ex Plato-
nis monumentis colligitur. idcirco nonnulli, quamuis Ens, quod de omni-
bus prædicatur, eorum sententia non sit vnum subsistens in omnibus; arbi-
trati tamen sunt præter naturam, atque essentiam cuiusque rei, vnāquaque
rem existere per ipsum esse; quod secundum rem distinguitur, & à materia &
à forma cuiusque cōpositi, ad quod totum cōpositum est in potētia, quem-
admodum materia ad formam: idque dixerunt esse actum totius, per quem
totum existat. Et hoc pacto dixere vnumquodque esse per participationem
ipsius esse; quod per se existit solū in primo rerum principio, vt infra do-
cebimus. in cæteris verò, quæ sunt entia per participationem, asserunt ipsum
D esse formam quandam, seu actum quandam totius, per quem totum existat.
nec absque ratione in huiusmodi sententiam videntur deuenisse: nam
de quacumque re possumus intelligere quidnam sit, & eius essentiam seu
naturam comprehendere: Cum tamen incompertum sit nobis, si tne res il-
la necne, hoc tamen impossibile videri potest, si per formam à qua res quæ-
uis naturam atque essentiam sortitur, etiam existat. Amplius, cum vnum-
quodque perfectè naturam atque essentiam suam obtineat, si natura aut ef-
sentia esset ipsum esse rei, vnaquæque res perfectè obtineret ipsum esse; &
sic non existeret per participationem ipsius esse; sed haberet plenitudinem
essendi. hoc verò penitus impossibile est alicui attribui, præterquam pri-
mo Enti; vt infra dicemus. Ex hisce colligi putant, quod asserere oporteat,
K

in vnaquaque re esse ipsum secundum rem ab essentia distingui. Hæc positio quâuis doctissimorum virorum fuerit, quibus me multum in bonis artibus ac disciplinis debere fateor, nihilominus omni ex parte animum, mentemque meam non implet: Nam quæstiones omnes, quæ de forma adferuntur, ne ipsa scilicet sit esse rei, cuius est forma seu natura, mihi probè adduci posse videntur de ipso esse participato. Nam quæro, an ipsum hoc esse ex sui natura sit, an ipsum quoque actu alio indigeat, per quem sit. si ex natura sua est; utique non potest non esse; nec perit per corruptionem rei cuius est actus. Præterea si ex natura sua est, continet omnem plenitudinem essendi. est ergo primum esse, & primum principium essendi: sicque paulatim decidemus in sententiam Parmenidis, à qua tamen autores huius positionis sunt maximè alieni. Amplius, quiuis potest sicuti naturam & essentiam rei cuiuspiam, ita etiam hoc ipsum esse participatum comprehendere: propter quod, ut hi dicunt, res ea existit; nec tamen propterea compertum habebit, an res ea sit, an non sit. Sin verò fateantur ipsum hoc esse participatum indigere alio actu, per quem sit, redibit rursus quæstio ad actum illum: ac sic ratio in infinitum procedet. Ea verò, quæ dici possent de hoc esse participato, quod scilicet in re illa participatum sit, sed si in natura sua consideretur, in qua per se existit; ea omnia, quæ adduximus, iure ei adscribi posse, quæ tamen non conueniunt esse prout est participatum, atque à natura sua deficient. nos probè dicemus de forma. Nec minus me mouet, ut ab hac sententia dissentiam, natura formæ: nam si cuiusque rei esse participatum est actus ille totius secundum rem à forma distinctus; quidnam dicemus de forma per se sumpta? eritne quædam participatio primi esse, primi actus, ac summi boni? an omnia hæc amouebuntur à forma? amoueri certè non possunt, ut cuique sanæ mentis compertissimum est: cur ergo ad aliud esse participatum recurrimus præter formam? Præterea ista esse, ut sic dicam, in rebus diuersæ speciei, eruntne eiusdem naturæ vel differentis? si differentis, rei ergo natura non complebitur per formam, sed hoc insuper actu indigemus. sin eiusdem; Ens dicetur de omnibus, quæ sunt secundum vnâ rationem. Amplius, cum vnumquodque operetur, inquantum est; & esse in omnibus sit eiusdem naturæ: omnium ergo erit eadem operatio. quo argumento iam vsi sumus contra Parmenidè. Quo autem modo soluantur rationes; quibus hi alioqui excellentissimi philosophi nituntur, tunc dicemus, quâdo exponemus quonâ pacto censeamus ens se habere ad entia. Post hos, recentiores nonnulli licet non existiment ens tantum vnū esse, ut Parmenides; neque esse cuiusque rei secundum rem distingui ab eius rei natura, ut illi, de quibus supra meminimus, credunt tamè Ens de omnibus Entibus vniocè dici: adeo ut non solum de substantia & accidète, verum etiam de prima rerum omnium causa, ac de cæteris entibus existiment Ens dici vniocè: multaque in medium adferunt, quibus hanc positionem suam conantur adstruere. nobis verò, qui compendium facimus, ac potissimum breuitati studemus; pauca tantum, quæ potiora sunt, tetigisse satis fuerit. Inquiunt ergo primam philosophiam

A phiam hæc, de qua agimus, vnâ quandam scientiâ esse omnes fateri: vnâ verò scientiam vnus esse generis, ut perhibet Aristoteles in posterioribus Analyticis. vnitas namque scientiæ sumitur à subiecto genere, de quo agit: Cum ergo prima philosophia circa ens versetur, quod commune est omnibus entibus, necesse est Ens secundum vnâ rationem atque vniocè dici de entibus. Amplius comparationes in æquiocis prædicatis fieri nequeunt: cum ergo dicimus substantiam esse magis ens, quàm accidens, ac Deum, quàm cætera quæque: manifestum ergo erit compertumque omnibus, Ens vniocè dici de entibus. sed meo iudicio præterquam quod hæc positio aliena est ab Aristotelis sententia, ut pluribus locis eius auctoris liquidè colligi potest, veritati minimè conuenire videtur. Nam id, quod vniocè dicitur, secundum eandem rationem dici non potest de Entibus: alia est enim ratio, secundum quam substantia est Ens, & alia ratione accidens ens est. Nam vnumquodque est per propriam naturam seu formam: quod fit, ut cum rerum naturæ diuersæ sint, diuersa sit quoque ratio, per quam sunt entia. neque simile est iudicium de ente, & de quouis alio genere; quia genus sumitur ab eo, quod est in potentia, in naturis, quæ genere conueniunt, & specie differunt: neque genus est actu, nisi per differentias. Animal namque non est actu, nisi aut rationale, aut irrationale: at vnumquodque dicitur Ens per id, quo est actu, & diuersa ratione ab ea, qua genus contractitur per differentias, est entis contractio: illa enim per actum, hæc per potentiam fit, & per imperfectionem, qua res ab esse deficient. Ex quo clarè constat diuersam esse rationem generis, quod vniocè de rebus differentibus specie prædicatur; & entis. vnde sicuti si quodpiam prædicatum de homine diceretur secundum quod rationalis est, & de equo secundum quod est irrationalis, seu hinnitui habilis; impossibile esset illud prædicatum vniocè prædicari de utroque. Ita etiam cum vnumquodque dicatur Ens per propriam naturam atque formam; ac differentium specie diuersæ quoque naturæ sint & formæ, fieri nequit, ut ens vniocè dicatur de entibus; non tamen omnino æquiocè dicitur: Nam neque scientia vlla de ente esset, neque in ente comparatio fieret aliqua. Ex hisce colligitur Ens de entibus haud aliter, quàm analogicè prædicari posse. huiuscemodi autè prædicata, sicuti dicit Aristot. in quarto Metaphysices libro, quâuis non dicantur secundum idem, ut vniocæ; dicuntur tamen ad idè, id est, licet prædicentur non secundum eandem rationem, sed diuersam, ad eandem tamen rationem omnia dicantur, sicuti sanū, quod dicitur de animali, de pharmaco, & de lotio, secundum diuersam rationem; quæ tamen omnes rationes referuntur ad sanū: quod de animali dicitur; cuius sanitatis pharmacum factiuum est, at lotium eandem sanitatem colore ac tenuitate temperata significat. Nō dissimili ratione Ens de entibus dicitur secundum diuersas rationes; quæ tamen ita diuersæ sunt, ut ad vnū, idèmq; habeant habitudinè, quod verè atque absolūtè Ens est: cætera verò dicuntur entia, quatenus vnumquodque suapte natura atque forma illius verè entis particeps fuerit. Ex quo liquet facile solui posse argu-

menta, quibus posteriores quidam decepti à maioribus descivere; posteruntque Ens vniuocè dici de entibus. Neque videntur reuera distinxisse inter modum, quo ens dicitur de entibus, & eum quo genus dicitur de speciebus, quæ sub eo continentur. Nam manifestum est illius, quod non vniuocè prædicatur, sed analogicè, vnam posse scientiã esse: etenim quamuis id non dicatur secundum vnam rationem, sed diuersis rationibus, nihilominus quoniam diuersæ eæ rationes ad idem dicuntur, quodam modo eadem sunt. Quamobrem & genus scientiæ illi subiectum vnum erit, & vnam habere rationem poterit, à qua scientia vnitatem capiet. quemadmodum de sano vna est scientia, medicina inquam: quamuis sanum non dicatur secundum vnam rationem, vt liquido patet. pari ratione in huiusmodi analago posunt commodissimè fieri comparationes; immo longè commodius quàm in vniuoco illo, quòd non fuerit specialissima, vt ita dicam, seu vltima species: illud enim, in quo analogiam habentia comparantur, est verè vnum, & vnam verè rationem habet per accessum & recessum, à qua analogata conferuntur inter se: idem enim est dicere, substantia est magis ens, ac si quis diceret, substantia natura sua magis accedit ad id, quod verè est; quàm accidens. In vniuoco verò, quod est genus, vel superius genere; quemadmodum est Ens apud eos; qui ponunt Ens esse vniuocum, non possunt commodè comparationes vllæ fieri, quemadmodum docet Aristoteles in septimo libro Physicæ auscultationis. Dimissis igitur aliorum sententiis, fatendum nobis erit, Ens analogicè seu secundum proportionem quãdam se habere ad Entia; ac de eis dici rationibus diuersis; quæ tamen omnes ad primum ens, quod verè est, & in quo est plenitudo essendi, habitudinem habeant. Huiusmodi verò primum ens, quamuis inferius de ipso nonnulla dicere ac effari tentabimus; attamen, vt inquit Plato & cæteri omnes, qui elati viribus mentis, aliisque animi diuinorum periti habiti sunt, à nobis minimè intelligi, nedū dici potest, quid, quale, quamtūmve in se sit: verum eo modo neque nomen neque conceptus vllus illius est, sed sacro silentio tantummodo venerandum est, atque excolendum: Eius nanque sedes ob splendorem nimium nobis inaccessa est. Ideo non amplius de eo nunc agatur: at posterius pauca quædam. Cæterum cum eadem sit contrariorum scientia, neque satis commodè contrarium quodpiam intelligi possit altero comparique contrario ignorato, postquam hæctenus de Ente tractatum est, subdemus pauca quædam de non Ente. Non Ens ad ea, de quibus dicitur, non dissimili ratione se habet, qua Ens ad entia. Prætereamus nunc id eius significatum, quod tum falsa enunciatione, tum falsa mentis conceptione prolaturum non ens dici solet; vt diametrum commensurabilem esse lateri quadrati. sicuti etiam Ens illud consuevit appellari, quod vera enunciatione mentisque cogitatione profertur. Nam cum de verò & falso agatur, tunc etiam de ea re commodus locus tractationis erit. Dicimus igitur vnumquodque Ens præter primum, iure posse appellari non Ens, quatenus scilicet deficit ab essendi perfectione: qua de causa existimo

- A stimo dictum esse à doctissimis viris; omne ens, præter primum, esse compositum (quãuis plurimi aliter interpretentur, ij inquam, qui posuerunt esse secundum rem distingui ab essentia cuiusque rei) vt videlicet perfectio, qua accedit ad ipsum verè Ens, sit veluti vna eius pars: at imperfectio, qua recedit à verè ente, sit quodam modo altera pars. Hoc verò cum contingat cuilibet Enti, præter primum, idcirco nõ absque ratione dictum existimari potest, vnumquodque Entium, præter primum, esse compositum. Hoc igitur modo non ens conuenit cuilibet rei præter primam omnium causam: nec non etiam alio modo quodlibet Entium, præter primum, iure non Ens dici potest; quia scilicet esse, perfectionemque, quã obtinet, à se nõ habet, sed per emanationem & influxum primi entis, à quo etiam omnia in sua natura ac perfectione conseruantur. vnde sibiipsis si relinquerentur, in nihilum tenderent. quamobrem omnia non entia dici queunt in sui natura sumpta. Amplius, non ens magis propriè conuenit illis, quæ ea perfectione priuata sunt, quæ eis priuata sit, & ad quã natura tendunt, præsertim si eo tempore ac loco, quibus ea perfectio rebus illis debebatur, destituta sint. Præterea, adhuc magis magisque propriè non Ens dicitur, quod est tantum in potentia, & caret esse, seu actu, per quem existat. Alia quoque est significatio non entis. Ens etenim per accidens non ens dicitur: Nam cum vnum sequatur naturam entis; id quod non est vnum nisi secundum quid, neque etiã Ens verè dici potest, sed est non Ens indeterminatum ac infinitum; quò fit, vt nulla scientia tractet de Ente per accidens, neque ad vllam naturalem causam effectus per accidens referri potest. Quapropter totum hoc de Ente per accidens negotium derelictum est sophistæ, qui sæpenumero se atque alios decipit paralogismo accidentis, qui ideo dictus est versari circa non Ens, quia plerumque ea assumit ac colligit in suis argumentationibus; quæ per accidens sunt. Postremò, non ens dicimus illud, quod neque actu neque potentia, nullòque tandem pacto est, pura inquam, entis priuatio; quæ certè, vt inquit Plato in Sophiste, neque verbis explicari, neque cogitatione attingi potest. id enim, quod eloquimur aut cogitamus, saltè rationis Ens est, & habet esse in mente ipsa à qua intelligitur. is enim modus est intellectus nostri, vt ea, quæ infra se sint, altiori modo intelligat, quàm suapte natura existant. Ac etiã cum
- D mentis obiectum sit ens, nequaquam cogitatione attingere poterit id, quod omni ex parte entis est expers; nisi efficiat quodã modo etiã eam priuationem entis ens quodpiã. Pura verò entis priuatio prout in se est, attingi animo nequit, neque voce exponi, residetque in tenebris, ad quas non est mēti aditus. Ideo primū hoc ac purum non ens nescio qua ratione æmulatur primū ens; vt scilicet vtrūque inexcogitabile sit: illud, propter lucē splendorēque nimium: hoc propter tenebras longè densissimas, atque aciei mentis imperuias. Cæterum de vtroque plura inferius; in præsentia hæc de non ente dicta sint satis. Consequens huic tractatui de ente est, vt agamus de vno, quod ita videtur annexum enti, vt longè difficillimum sit eorum inter se differentiam intueri. Vnius autem naturam Platonicè adeò extulere, vt non solum

æqualem enti posuerint, verumetiam ente superiorem. Nam & materiam primam, & primum omnium principium vnum esse confessi sunt; neutrum tamen eorum cōcessere esse ens. Nos hac quæstione interim omiſſa, rei veritatē, quantum adsequi potuimus, exponemus. Vnū ergo licet multipliciter dicatur quemadmodū ens: nam & vnum genere quædam esse dicimus; nō nulla vnum esse specie; quædā vnum numero; aliqua proportione vnum; ac multi præterea modi eorum sunt, quæ dicuntur vna numero; nec non etiam eorū; quæ alia ratione sunt vna. Multa etiam sunt vnū, causa vel loco vel tēpore. quamuis ergo tot modi vnus sint; si quis tamen rectē animaduertat, sicut inquit Aristoteles, horum quique vnum videntur esse, & dici ea ratione, qua indiuisiōnem præ se ferunt ac significant. & idcirco satis exploratum esse videtur, quōd vnum nihil aliud significet, quā ens indiuisum. ac ita videtur vnum licet secundum rem nihil addat ad ens ipsum; addere tamen secundum rationem intellectuum, seu conceptum indiuisiōnis. Nec perturbare nos debet, cū vnum prius sit, & multitudine omni & diuisiōne; ac indiuisiō priuationem diuisiōnis significet, priuatio verō sit posterior habitu, & pugnare sibi inuicem existimētur hæc, quæ de vno diximus. Nam eo modo significamus ea, quæ concipimus, non quo sunt, sed quo à nobis intelliguntur. Et quoniam sensibilia, in quibus est multitudo ac diuisiō, prius intelligimus, quā abstracta à sensibus; in quibus clarior est vnitās ac indiuisiō: idcirco etiam hæc, quæ nobis familiaria sunt, magis nomine habitus significamus ac ita concipimus. Remota verō à nobis enunciamus priuationis nomine, ac sub priuationis ratione concipimus. Re autem vnum vt habitus quidam censeretur debet, diuisiō verō ac multitudo vt priuatio: nam, vt in principio huius opusculi diximus, natura intellectus, in quo intellecta recipiuntur, plerumque nobis occasionem erroris adfert. Vt ergo reuertatur oratio vnde digressa est; dicimus vnum eandem cum ente naturam significare, verū addere secundum rationem conceptum indiuisiōnis: neque secundum rem aliud est esse & aliud esse indiuisum; sed id, quod re est, idem non assequimur totum, neque perfectē vnico conceptu mentis, verū pluribus nitamur conceptibus opus est; si eo, quo valemus modo, id assequi velimus, quod secundum rem simplicissimum atque idem est. itaque interdum concipimus ipsum vt vnum; modō vt ens; nonnunquam vt perfectum seu bonum; modō vt verum. Si quis tamen contulerit conceptionis hosce modos inuicem; proculdubio intueri poterit conceptum entis simpliciorē esse conceptu vnus: quia vnum proculdubio addit supra naturam entis, indiuisiōnis rationem. Platonici verō, cū non dissentirent à Parmenide hac in parte, posuerunt ipsi quoque ens dici secundum vnam rationem de entibus. quamobrem ea, quæ illius rationis expertia sunt, asseruerunt esse non entia; quibus tamen competat esse vnum. verū entis ratio censebatur ab eis eiusmodi esse; vt ens id diceretur, quod haberet esse: Et quia prima materia secundum se cōsiderata, cū careat forma, caret etiam esse: idcirco materiam absolutē facti sunt esse non ens, neque distinxerunt inter

inter

- A inter materiam & priuationem, vt colligitur ex primo libro Physicorum Aristotelis. nō tamen propterea dixerunt materiam esse nihil; immo & esse aliquid, & esse vnum confitebantur. nam nihil susceptiuum actus esse non poterat; quod tamen de materia diffiteri nequibant. Pari ratione cū primum principiū simplicissimum sit: id verō quod habet esse, videatur esse compositū ex esse scilicet quod habetur, & ex eo, in quo est ipsum esse; ideo etiam negauerūt primum principiū esse ens; sed quia simplicissimum existit, arbitrati sunt vnus rationem & nomen ei maximē conuenire. Amplius quoniam primum principium est causa equiuoca rerum omnium, sicuti sol plantarum & animalium; efficit autem esse rerum aliarum; ideo dicebant non conuenire primæ causæ ipsum esse; cuius ea esset causa æquiuoca: sed
- B primo principio conuenire vnum; sicque posuerunt & communius ente & ente superius. Nobis verō nō difficile est reiicere in auctores ipsos hæc omnia eorum argumenta. Primò nanque quī fieri potest, cū vnum indiuisiōnem dicat, vt quodpiam indiuisum sit, nisi sit etiam? deinde materia prima sicuti est susceptiua actus, quem sequitur esse, ita etiam susceptiua est actus, quem sequitur sua indiuisiō. sicuti ergo secluso actu non habet esse; ita non habet indiuisiōnem: non ergo poterit dici vnum, sicuti eorum sentētia non potest dici ens. Quod si dixerint propter indiuisiōnem, quæ sequitur actum, habere ipsam suam propriam indiuisiōnem, qua dici vnum poterit; ita etiā nos dicimus, propter esse, quod sequitur actū, habere materiam suam esse proprium: quia scilicet potentia est. quod esse quamuis sit diminutum à vero esse actus, est tamen aliquod esse; sicuti vnum, quod est secundum eos in materia per se sumpta, quamuis sit diminutum ab vnitāte formæ; est tamen aliquod vnum. ac tandem compellentur fateri ens non dici secundum vnam rationem. De primo verō rerum omnium principio dicimus, quod quemadmodum est vnum, non tanquam habens vnitatem (sic enim sua ipsorum ratione in eo esset compositio) sed sicuti simplicissima vnitās longè superexcellens vnitates, quas nos intelligimus: ita etiam non est ens quasi habens esse, sic vt esse in ipso sit contractum ad aliquam naturam; quemadmodum in cæteris rebus, quoniam est ipsum esse per se subsistens, eminenter ens dictum, modōque excepto ab omnibus aliis, quæ sunt atque dicuntur entia. Verū longè melius atque enucleatius omnia hæc discutiētur processu operis. Nunc redeamus eō vnde diuertimus. Asserimus igitur vnum eandem non aliam naturam dicere quā ens; addere verō secundum rationem intellectum indiuisiōnis: vt vnū scilicet nobis explicet ens indiuisum: ac quatenus indiuisum est quodpiam, eatenus etiam dicitur esse vnum, sed præter hoc vnum, quod cū ente conuertitur, est vnum principium numeri, ex quo multiplicato fit numerus, ipsumque est numeri pars. hoc posterius vnum addit supra prius vnum, ac supra ens, rationem mensuræ, in qua includitur ratio quantitatis. Est ergo hoc vnum quantum, quoddam indiuisum, ac ad numerum se habet sicuti mensura, quæ aliquoties repetita totum metitur; atque hac ratione fit pars numeri. Alio præterea modo se ha-

K iij

bet ad multitudinem oppositam sibi vnum, de quo prius egimus. atque hoc vnum, quod est principium numeri ad sibi comparem multitudinem: illud vt priuatio vel vt contrarium, vicissimque multitudo ea vt contraria, vel vt priuatiue opposita vni illi. Ad hoc vnum posterius, principium inquam numeri, secundum propriam rationem, qua pertinet ad quantitatem, opponitur suae multitudini, numero inquam secundum oppositionem relatiuam; quae est tertij modi; qua mensura & mensuratum vicissim relatiue opponuntur; quemadmodum latius de hoc relatiuorum modo Aristoteles differit in quinto Primae philosophiae, atque in decimo eiusdem operis de hoc vno & numero tractans. Non tamen propterea diffidendum est prius vnum, quod cum ente conuertitur, in primo eorum, cui conuenit tum vnum, tum ens, scilicet in prima entium causa, non habere rationem mensurae respectu ceterorum omnium, quae sicuti deficiunt ab entitate ac admixta sunt potentiae, & non enti; ita etiam deficiunt a vera vnitatis & ad multitudinem accedunt. alio tamen modo hoc vnum primum ceterorum mensura est, & vnum pars numeri est mensura numeri. nam vnum posterius, est mensura numeri tanquam vnus existens generis cum numero, atque vt aliquoties repetitum metiatur quemcumque numerum, sitque, vt diximus, pars numeri. At primum illud vnum, quod primum etiam Ens est, mensura ceterorum est entium, tanquam exceptum ab entibus aliis, & a ceteris, quae sunt vna: ad quod quanto magis quidpiam accesserit, tanto magis erit vnum & ens eadem prope ratione, qua solemus dicere scopum, ad quem sagittarum arcus dirigunt, esse mensuram ictuum sagittarum. non enim scopus mensura est, vt scilicet repetitus aliquoties iactus sagittarum metiatur, sed quonia quanto magis sagitta iacta fuerit prope scopum, tanto perfectior sit iactus; imperfectior vero si remotius. Ex quo etiam liquere illud potest, intensiorem ac remissionem cuiusque formae non debere censeri, vt quidam perhibent, per recessum a non gradu, sed per accessum ad summum gradum, & recessum ab eo. nam non ens mensura statui non potest, vt pote quod suapte natura infinitum sit, incertum atque ignoratum ac fluctuans. e contra perfectissimum in quoque genere, est etiam maxime certum & maxime finitum ac maxime vnum, sicuti scopus sagittam iaculanti. Qualis vero sit hic accessus ad summum & recessus, alterius perscrutationis est; ideoque a nobis omitteretur. Est ergo primum ens ac primum vnum cuiusque ceterorum mensura eo modo, quem diximus; qui longe diuersus est ab ea ratione, qua vnus est mensura numeri. Postquam de vno hactenus dictum est, de numero ac multitudine pauca quaedam sunt perstringenda: demum nonnulla de modis, seu speciebus tum vnus, tum multitudinis. Multitudo sicuti supra diximus, quamuis secundum nostrum modum intelligendi videatur in sui ratione includere habitum, diuisionem inquam, seu diuisibilitatem, vt ita dicam: vnum vero priuationem, indiuisiorem videlicet: at tamen secundum rem ipsam vnum perfectionis est, multitudo vero imperfectionis ac priuationis. Vnde ab eo, quod vere vnum est, per deficientem quandam modum

rerum

- A rerum multitudo effluxit, quae tamen congruentia & ordine vnum sunt, atque earum quaelibet per se sumpta, quamuis sit vna; non tamen est absque multitudine vna; vt infra latius exponetur. quo fit, vt quemadmodum vnum attinet enti, ita multitudo attineat non enti: & sicuti non ens, quod esse aut etiam intelligi possit, semper existit in aliquo ente, atque alicui enti coniunctum est, cuius ratione existat, ac intelligatur; pari modo multitudo neque esse neque concipi potest, nisi coniuncta fuerit vni; ratione cuius existat ac intelligatur. ea namque multitudo, quae ab vnitatis penitus & secundum se & secundum partes suas destituta fuerit, utique neque esse neque intelligi potest: verum abyssum quandam obscurissimam impermeabilemque cuique praese fert eodem prope modo, quo etiam a nobis supra expositum est de non ente; quod penitus a quocumque esse disiunctum sit. Etenim cum primum cui, entis, vnitatis, veri, ac boni ratio conuenit, & ex cuius deficienti similitudine reliqua omnia entia vna, vera, & bona sunt, ac dicuntur, ab intellectu nostro perfecte attingi nequeat, idcirco id, quod in se simplicissimum est, pluribus conceptibus conatur mens effingere; qui tamen ordinem quandam inter se habeant, ac ita, vt in vno reliqui eluceant, vicissimque alius ex alio pateat. Quo fit, vt demonstrationes entis pleraque sumantur ab vno & vnus vicissim ab ente. idemque de vero & bono censendum est; vt infra docebimus. Horum quoque priuationes, seu contraria malueris dicere pari pacto inuicem habent; quemadmodum & habitus inter se. Nunc ad multitudinem redeamus. Multitudo aliquibus conuenit plurali numero; hoc modo dicimus multos homines in foro esse, ac multas animantes in pratis, multasque res nunciatas esse. Nonnullis conuenit multitudo numero singulari; sic dicere consueuimus multum aërem, multam aquam, ac multum ignem. Aliis vero conuenit multitudo, quamuis non in recto aut secundum modum praedicati, oblique tamen; vt Socrates vnus tantum est, non multi, nec multus, ei vero conuenit multitudo ratione partium, ex quibus constituitur; ac etiam ratione accidentium, atque effectuum; necnon etiam ratione operationum: nihilque tandem existit in rerum natura, praeter primam omnium causam, in quo non sit aliquo pacto multitudo. Verum omnes hi multitudinis modi ab vnitatis continentur; quae perfectiori modo existit in rebus perfectioribus, utpote quae etiam a multitudine magis distant. imperfectiora vero, quanto minus vnitatis habuerint, magis participant multitudinis. Illa igitur, vt a primis ordiamur, quibus conuenit multitudo plurali numero, vnus sunt vnitatis praedicati vniuersalis; vt multi homines vnum sunt in homine de ipsis praedicato; & multa animalia vnum in animali, & multa res vnum in re. Sunt praeterea haec omnia vnum propter determinationem, ac finitionem multitudinis sui. nulla namque multitudo actu est finita: finitio vero in multitudine est ab vnitatis non tamen ab ea vnitatis, quae principium est numeri (in praesentia etenim neque de multitudine loquimur, prout est numerus, neque de vnitatis illa, quae est principium numeri) sed ab vnitatis, de qua nunc loquimur, quae cum ente conuertitur. nam per hanc

vnitatem septem sunt tantum septē, & decem tantum decem, non bis quinque aut quatuor & sex, ut recte dicit Auicenna, i. quod ab hac vnitatem quælibet multitudo ad certam naturam diffinitamque contrahitur, ne infinitum & indeterminatum defluat. ac contra vnitas ipsa, quæ absoluta est, & eminenter continet omnem multitudinem, contrahitur & determinatur ad certas & definitas naturas multitudinum. Quamobrem diuinus Plato multa de naturis rerum ab Arithmetica mutuatus est. nam quamuis numerus & vnitas, de quibus tractat Arithmeticus, diuersum quodpiam sit ab hac multitudine & vnitatem, de quibus nunc à nobis agitur; nihilominus & harum proprietates in numeris & vnitatem perspiciuntur. Hinc etiam Pythagorici posuere numeros esse substantiam rerum. Alias latius de hisce dicitur. Ea igitur, quibus multitudo cõuenit numero plurali duobus his modis de quibus meminimus supra, sunt vnum: ac præterea eorum vnumquodque per se sumptum est vnum: neque vilo pacto consistere multitudo posset, nisi ex hisce constaret; quorum quodlibet per se sumptum esset vnum. Illa verò, quibus multum conuenit singulari numero, sicut dicitur multus aer, multa aqua, ac multus ignis, & cætera huiusmodi, sunt magis vna, quam superius dicta. Nam præterquam quòd conueniunt in vniuersali prædicato, sunt etiã vnum numero. verum quoniam facile diuidi queunt in plura numero eiusdem speciei ac nature; idcirco multum singulari numero eis conuenit: ut eo pacto significetur vnitatem illam numeralem propinquam esse multitudini: & quamuis actu indiuisum sit eorum vnumquodque, tamen potentia diuisibile est in plura eiusdem naturæ. quo fit, ut commodè dicere queamus, magnam aquam, magnamque aërem, simulque vtrunque eorum multum. maximè omnium autem vnitas illis conuenit, de quibus multitudo neque plurali neque singulari numero prædicatur, ut vnus homo Socrates ac Plato; cæteraque eiusdem modi: quamuis in his quoque insit pluribus modis multitudo. Nam & ex multis partibus constituta sunt, plurimisque affectibus prædita, ac demum in operationes functionesque varias distributa: ac in ea diuisione entis, qua in vnum & multa diuiditur, harum rerum vnitas accipitur, ut opposita multitudini. At illud vnum, quod enti æquale est, conuenit quibuscunque multis; neque vlla multitudo ab ea vnitatem penitus diiuncta esse potest. E contra hoc vnum, quod competit tantum rebus illis, quæ & actu indiuisæ sunt, necnon potentia diuidi non queunt in plura eiusdem naturæ; id est quod capitur ut pars entis, atque multitudini opponitur; quæ & plurali & singulari numero prædicatur de nonnullis entibus, ut superius diximus. ea verò, quibus e contra vnitatem multitudini oppositam conuenire asseruimus, longè inter se differunt in modo vnitatis: nam pleraque omnia, in quibus scilicet inest aliquo pacto multitudo, totius rationem habent, dummodo perfecta sint; ac tota sunt quædam. id verò, quod ab omni est multitudine exceptum, totum dici minimè potest, cum partes nullo modo habeat. id verò tantum conuenit primo principio. Cæterum ea, quibus conuenit ratio totius, quædam sunt ante partes suas, ac sese in parte explicant;

- A plicant; quas intra suam colligunt vnitatem, qualem Platonicus perhibent esse intellectum, qui sese in ideas rerum omnium explicat, quas etiam intra se colligit continetque. Nonnulla verò tota, quamuis sint ante partes suas, non tamen omnino eas intra se colligunt, immo sese in aliena fundunt. Huiusmodi sunt animæ cælestium corporum, quæ corporibus illis actum, ac esse præstant: sub has rationales hominum animi, qui non tantum sunt actus corporum humanorum; verum etiam multas virium suarum explicant in corpora, ut sensitiuas potentias omnes ac vegetatiuas vires. Hunc modum æmulantur brutorum quoque animalium animæ, quæ perfectiora sunt: quod Aristoteles in priori libro de Generatione, cum de augmentatione tractaret, annotauit. Infrà hæc sunt tota, quæ sunt post partes suas; in quorum numero absolutè constituendæ sunt etiam brutorum animæ: hæc constantur ex suis partibus, ac item vnaquæque partium ex suis quæque particulis. in hisce infinitas materiæ apparet. Huius generis sunt omnes formæ materiales, quæ ea de causa sunt fatigabiles ac finitæ, tandemque corruptibiles: à quarum ordine Aristoteles in octauo Physicorum vult eximere primum motorem eiusque argumentationis vim, qua hoc adstruit, si quis hæc quæ diximus, non animaduernerit, proculdubio non attinget. necnon etiam ea, quæ in Parmenide Plato ludit, cum cõtraria elicere videatur, ac sequi ostendat, si vnum sit; si hæc oscitans quispiam legerit, minimè explicare poterit. Sed reuertamur ad multitudinem, à qua diuertimus. Est præterea alius modus multitudinis, quæ scilicet non multitudini, sed paucitati opponitur relatiuè, ac id est multum, & dicitur, quod habet multitudinem excedentem id, quod satis esse videatur. Ecõtra paucum illud appellatur, quod deficientem ab ea mensura, quæ satis est, multitudinem habet. Horumque propè ea ratio est, quæ magno & paruo inesse conspicitur. Accedamus demum ad eam multitudinem, quæ est numerus; ut commodius postea de modis vnus ac de modis multitudinis, quos nunc interim præterimus, separato quasi tractatu agere queamus. Numerus quædam multitudo est, quam vnitates metiuntur. quamobrem nonnulla conueniunt numero ratione multitudinis, quæ veluti quoddam genus est numeri: quædam verò ratione sui ipsius, quatenus scilicet est numerus. numero ratione multitudinis diuisio conuenit, nec vllus numerus esse potest, qui sit indiuisibilis. Et quoniam multitudo existere nequit, ut supra diximus, nisi ab vnitatem cõtineatur; idcirco quilibet numerus suam habet vnitatem, qua multitudo numeri compefcitur ac diffinitur; eaque quilibet numerus ab aliis numeris differt, vicissimque ipsa vnitas contrahitur ad certam naturam vnitatis, ut in septenario est vnitas septenarij & nõ quinarij aut denarij numeri. Præterea quælibet pars numeri à sua vnitatem continetur. Illud enim, cuius diuisio non sistit in aliquid actu indiuisum, neque ex illis constare partibus potest, neque ipsum actu consistere. Hæc igitur cõueniunt numero, quatenus est multitudo quædam in rerum natura existens. At secundum propriam ipsius numeri rationem ei conuenit, quòd vnitas aliquoties repetita cum ut mensura metiatur. id-

circo & numerus & unitas, quæ mensura est numeri, pertinet ad quantitatem: illud enim, quod in vnaquaque re per se subiacet mensuræ, est quantitas; quam cum metiatur, item aliquod sui generis, necesse est unitatem eam, quæ mensura est numeri, ad quantitatem pertinere. Mensura etenim omnis, vnigena est mensurato. hac de re effectum est, vt nonnulli ex priscis philosophis non infimi ordinis viri non distinguentes inter numerum & multitudinem, necnon inter eam unitatem quæ est principium numeri; & eam quæ cum ente conuertitur, posuerint substantiam rerum esse numeros; ac potissimum philosophati sint de naturis rerum ex numeris. Nos verò, sicuti non diffitemur à numeris & ab unitate, quatenus multitudines sunt quædam, & quatenus vnum eandem enti naturam dicit; multa sumi posse argumenta, quæ naturis rerum conueniant. Hæc enim ascendunt omnia, vt sæpe diximus, eandem naturam significant, quam eorum quodlibet non perfectè sua significatione explicat. Verùm in vnoquoque horum alia reluctant. idcircoque commodissimæ demõstrationes de vno ab aliis sumuntur, ac vicissim aliorum ab vno: quomodo nos quoque processu operis vtemur. sicuti hæc inquam minimè diffitemur, ita censemus erroneum esse, numeros asserere rerum substantiam: cum numeri, vt diximus, secundum propriam rationem pertineant ad certum genus, quantitatis inquam. Numerus verò, quidam est numeratus numerus, quidam numerus numerans. Numerans numerus est discreta quantitas abstracta secundum rationem à quavis materia, vt vnũ, duo, tria, & cætera eiusmodi: numerus verò numeratus est eadem quantitas certæ materiæ applicata, vt decem homines, decem dolia, decem domus, aliæque huiusmodi: in quorum serie est tempus. Cæterum de hisce omnibus latius ab Aristotele in quarto Physicorum tractatur. Accedamus nunc ad modos vnus, itemque ad modos multitudinis, quos supra omiseram, atque ad hunc locum distuleram. Idem, æquale, ac simile pertinent ad unitatem: dissimile, inæquale, differens ac diuersum, multitudini conueniunt. Simile vnum significat in qualitate: ea namque similia esse dicimus, quæ eadem sunt prædicta qualitate. æquale item vnum in quantitate dicit. econtra dissimilia sunt ea, quæ multa sunt in qualitate, vt si vnum album sit, alterum nigrum. inæqualia verò ea, quæ multa sunt in quantitate, vt si vnum maius, alterum minus fuerit. Eadem verò sunt illa, quæ sunt vnum substantia. Horum multi sunt modi: Nam quædam eadem sunt, siue vnũ substantia ratione prædicati, quia scilicet idem habeant prædicatum, quod pertineat ad eorum substantiam: Contrà nonnulla sunt vnum substantia, siue eadem ratione subiecti, in quo sunt aut de quo dicuntur. hinc fit, vt quædam eadem sint genere, nonnulla eadẽ specie, alia eadem proportione, item aliqua causa atque origine, postremò nonnulla eadem numero sunt. Illa quæ sub vno genere continentur, eadem sunt genere: at eadem specie sunt illa, quæ vna vltima specie continentur. hæc in forma conueniunt ac vnũ sunt forma: nam à forma rei species sumitur. Eadem verò proportione, quæ conueniunt in prædicato vno secundum proportionem de eis dicto, sicuti os & spina sunt

proportione

- A proportione eadem; quoniam eã proportionem, quam habet os ad animal, habet spina ad piscem. Illa autẽ dicuntur numero eadem, quæ conueniunt in materia seu in subiecto. Atque huiusmodi quandoque magis vnità significatur, interdum remotius vnità, cum vtrumque eorum, quæ dicimus esse eadem numero, pertinet ad substantiam eandem, vt Socrates & filius Coriscus; hic homo & hoc animal rationale. magis remotè, cum alterum pertinet ad substantiam, alterum ad accidens. quod si accidens id fuerit proprium, magis vnità dicuntur eadem, quàm si accidens fuerit accidens per accidens. Exemplũ prioris, vt hic homo & hoc risibile: Posterioris, vt hic homo, albus hic seu magnus hic. Remotissimè verò dicuntur eadem numero ea, quorum vtrumque significat accidens, vt magnus & albus eadem sunt, si Socrates vnus vtraque fuerit præditus qualitate. id quod opponitur eidem est aliud seu diuersum, atque ad multitudinem pertinet: Et quoniam quot modis dicitur vnum oppositorum, totidem dicitur alterum; tot sunt modi diuersitatis quot sunt identitatis: quorum explicatio satis comperta esse potest ex his, quæ diximus de modis eiusdem. Verùm est illud animaduertendũ, quod quædam tantum sunt alia ac diuersa, quædam verò cum hoc quod sunt diuersa, dicuntur etiam differentia. Diuersa tantum ac nõ differentia ea dicuntur, quæ non conueniunt in aliquo vno prædicato, quod scilicet sit ad essentiam eorum pertinens; neque sit vnum vt ad eandem coordinationem spectet: vt si dixerò substantiam esse diuersam à qualitate, probè dixerò: sin autem dicam substantiam à qualitate differentem, non probè; nisi aliquid addidero, ratione cuius licet non ita propriè, vsitatè tamen possimus proferre substantiam à qualitate differre, aut lineam ab albedine; vt scilicet si addidero, quod differunt genere: nam vtrique conuenit esse in genere, seu esse genus quoddam. aliud tamen genus est substantia, aliud quantitas. sic coordinatione prædicamenti differunt; quoniam tum substantia, tum quantitas pertinet ad coordinationem prædicamenti, quãuis melius diceretur, quod diuersa sint genere seu coordinatione; quàm quod differant: tamen & ille modus loquendi receptus est in vsum. sed si absolutè nullo addito protuleris, minimè dices substantiam differre à qualitate aut lineam ab albedine, sed diuersam esse. Differentia igitur significat vnum quodpiam esse, quod vtrumque rerum differentiam spectet, in quo tamen differant. quare si absolutè nulloque addito differre quæpiam dicantur; necesse est, vt sint in eadem coordinatione, in qua tamen differentiam habeant. quod si eiusdem coordinationis non fuerint, aliquid addatur necesse est, quod vnum vtrique eorum conueniat, in quo deinde differentiam habeant. Contingit autẽ in rebus tum diuersitas tum differentia ratione imperfectionis; secundum quam accedunt ad multitudinem, ac ab vno recedunt deficiuntque: in eo namque omnia vnũ sunt, à quo cum recesserint, iam incipit apparere diuersitas & oppositio in rebus; secundum quã dicitur de quaque re quod est ipsa & quod non est ipsa; verbi gratia, de homine quod sit homo & quod nõ sit nõ homo, id est quod nõ sit res

L

quæpiam alia ab homine, de qua non homo prædicari queat. nam in ipso vno, homo est non homo, id est res quæ est homo est illudmet ac vnum cum rebus quæ non sunt homo: Etenim omnia in ipso sunt vnū, vt infra pluribus docturi sumus. Ecce ergo quonā pacto oppositio, quæ in rebus apparet, originem traxit: quæ primò conspicitur secundum modum contradictionis, deinde paulatim accedit ad habitum ac priuationem, præterea ad contrarietatem, demum ad relatiuè opposita. de quibus operæprecium erit si pauca quædam differamus, quando de multitudine loquimur, quæ oppositionū origo est. Oppositio contradictionis, quæ omnium maxima est; & qua alij nituntur oppositionum modi, apparet inter ens & non ens. & quoniam non ens purum nihil est in rebus, sed tantum conceptione intellectus; idcirco huiuscemodi contradictionis oppositio primò ab intellectu ortū habuit; deinde cum ab vno atque ab ente accedimus ad multitudinem, & ad res alias, de quibus non ens dici potest ob imperfectionem eis admixtam; intellectus rebus etiam huiuscemodi oppositionem adaptauit secundum affirmationem & negationem. vt scilicet quemadmodum ens primum est ipsummet ens, non est autem non ens; ita vnaquæque res si tantum ipsamet, non autem aliquid aliorum, quæ non sunt ipsa, siue entia siue non entia fuerint; quibus conuenit negatio illiusmet rei; vt sicuti verum est hominē esse hominem, ita falsum sit hominem non esse hominem, cum tamen non esse hominem cæteris omnibus conueniat præter hominem. Hæc igitur oppositio contradictionis perfectè nõ est in rebus: sed licet à re originem habeat, perficitur tamen ab intellectu, ac præcipuè in secūda sui operatione, ad quā pertinet affirmatio & negatio. Ideo nullam rem inuenias cōtradiçtorie oppositam alteri, quamuis de rebus illis cōtradiçtoria verè dici possunt; quam intellectus primò inuenit in ente & non ente puro; deinde transtulit ad cæteras quoque res. Incipit ergo statim cū intellectu seu conceptu diuisionis, quam mens concepit, esse inter ens & non ens: deinde adaptata est rebus, in quibus diuisio erat, ac multitudo. huiusmodi prima oppositio, contradictionis inquā, rebus applicata diuersitatem rerum fecit, eāsque inter se diuersas constituit. Substātia namque ea ratione diuersa est à qualitate; quia de substantiā verum est dicere quòd sit substantia: ac de qualitate, hoc falsum est: verum autem quòd non sit substantia. vicissim de qualitate verum est dicere quòd sit qualitas, quod tamen falsum est de substantia, sed vera negatio huius est, substantiam scilicet non esse qualitatem. Ecce ergo quamuis res diuersæ non opponantur cōtradiçtorie: id tamen, quod inuenitur in rebus præter intellectum huiusmodi oppositionis, est rerum diuersitas. Cōtradiçtio igitur statim orta in intellectu post conceptum diuisionis quæ est inter ens & non ens, quæ etiam tantum secundum rationem est, secundum rem minimè; quoniam non ens in re esse nequit, sed tantum ratione concipitur, veluti quoddam ens, enti verò oppositum, cōcomitatur veram diuisionem, ac multitudinem rerum; quam nos non probè concipimus, nisi contradictione innixam. Hactenus satis sint ea quæ ad contradictionem

pertinent.

A pertinent. Post contradictionis oppositionem sequitur oppositio quæ est inter habitum & priuationem; in quā quamuis priuatio sit non ens oppositum habitui, nihilominus in intellectu priuationis connotatur subiectum capax illius habitus; cui opposita fuerit priuatio. Habitus ergo & priuatio cum in subiecto conueniant, quod à priuatione significatur; minus inter se discrepant, quàm cōtradiçtorie opposita: quæ, quatenus sic opposita intelliguntur, in nullo conueniunt, sicuti non ens in sui ratione nihil dicit, quod enti conueniens sit. At cæcum notat oculum, qui sicuti cæcitat, ita visus subiectum sit; sic sūrdum dicit aurem, eadēque ratio est de omnibus priuationibus. Quamobrem deficiunt priuatiuè opposita ab oppositione cōtradiçtoriorum. priuationes verò in duplici sunt differentia, vt dicit Aristoteles: nam quædam primò respiciunt formam & significant in subiecto eo proprio corruptionem quandam seu deprauationem formæ; quæ natura subiecto illi debetur, ordinemque ad formam habet: nonnullæ verò priuationes primò respiciunt subiectum, ad quod ordinem primum habent: neque in eo subiecto oportet præstitisse formam; deinde corruptam esse aut saltem in generatione deprauatam. sic tenebræ se habent ad lumen, & immusicum ad musicum, in albumque, vt ita dicam, ad album. huiusmodi verò priuationes posteriores illæ sunt, ex quibus generatio, ac quæ ab Aristotele in primo Physicorum dicuntur, Tertium principium esse rerū generabilium & corruptibilium, licet per accidens principium sint. ex prioribus verò priuationibus habitus proprii generatio nunquā fuerit, immo à priuatione ad habitum non est regressus, quæadmodum in Prædicamentorū libello Aristoteles dicit, nisi prius resolutio fiat ad materiā priorē: verbi gratia, ex cæco secundū naturam nullus potest fieri vidēs, aut ex mortuo viuum. Quia in re satis mirari non possum Platonem in Phædone hanc rationem adduxisse ad animæ immortalitatem adstruendam: ac si sicuti mortuum sit ex viuo, ita & viuum ex mortuo fieret; cum generationes sint ex oppositis. nimirum ea ratio præterquam quòd in aliis assumptionibus, quas assumit, non satis certa est, in hoc tamen logè videtur nos fallere, quòd accipiat generationem habitus esse ex illis priuationibus, ex quibus secundum naturam, vt dixi, non est regressus ad habitum. Priuatiua hæc oppositio si adhuc magis recesserit à non ente, atque ad ens accesserit, parit oppositionem contrariorum: nam cum formæ seu perfectionis cuiuspiam priuatio non tantum nobis significauerit atque inuenerit commune quoddam subiectum cum habitu, seu communem quandam naturam, seu præterea distantiam quampiam ab habitu seu ab forma opposita; iam incipit suboriri ac apparere contrarietas; secundum quā alterum contrariorum se habet vt forma atque vt habitus; alterum verò vt priuatio illius habitus in ea natura, non tamen vt quæuis priuatio, sed vt priuatio, quæ ab habitu distet: distantia verò esse non potest nisi priuatione illa aliquid posituum significetur: nam inter ens & non ens nulla est distantia nisi secundū rationē. at distantia ea quæ secundū rē fit, necesse est vt existat inter entia. Hac igitur ratio-

L ij

ne priuatio ad contrariū descendit, sicuti ergo priuatiuē opposita deficiunt ab oppositis contradictoriē, quia priuatio accedit ad ens; ita contraria deficiunt à priuatiuē oppositis; cum necesse sit cōtrariorum vtrumque ens esse. Ac licet quāuis distantia in eadem potentia seu natura generis contrarietatem aliquam faciat; vera tamen contrarietas existit in maxima distantia. Vnde licet nobis diffinire contraria ea esse, quæ sunt opposita maxima inter se distantia. Ex qua diffinitione colligitur huiusmodi vera cōtrarietate vnū tantum esse vni contrarium, quia vnus distantia duo tantum extrema esse possunt. ea verò, quæ maximè distant, extrema sunt; reliquorū nullum alteri collatum maximè ab eo distare dici potest. Ideo cuius cōpertum esse hac ratione debet vnum tantum vni contrarium esse; reliqua verò inter illa duo extrema posita, quāuis oppositionē inter se contrariam habeant, contraria tamen inuicem non sunt; nisi sicuti medium medio aut extremo itidem medium. Ex his palam est illud effici, omnia contraria esse in eodem genere, ac differre secundum formam seu secundum speciem: genus namque potentiam dicit, quam eiusdem naturæ esse oportet in his, quæ sunt eiusdem generis: ac quoniam potentia sumitur à materia, necesse est ea quæ sunt eiusdem generis conuenire in materia. genus ergo quamquam significat compositum ex materia & forma; vnde prædicatur in recto de specie; id compositum tamen exponit secundum indeterminationem quandam, quæ pertinet ad potentiam & determinatur postmodū ac diffinitur per differentias, per quas indeterminatio illa, vt ita dicā, ac potētia ad diffinitas species contrahitur. nec eiusdē speciei est genus contractū ad vnā speciem cū ipsomet genere ad aliā speciem determinato: non enim animal in homine eiusdē est speciei cū animali, quod est in boue, quia indeterminatū genus, vt puta animal nullius per se est speciei determinatæ, sed cōtrahitur differentiis ad speciem determinatā. Quamobrē manifestum est quāuis falsa sit eorum positio, qui voluerunt genus dicere formam quandam propriam re distinctam à forma speciei. Nam hi fateantur etiam oportet, speciem non dicere eandem naturam cum genere, sed naturam quandam super additam, nec differentias contrahentes esse per se illius generis, sed extraneas ac per accidens: sicuti si quantū diuideretur per albū & nigrū. Vnā ergo eandemque naturam fateamur significari à genere & à specie sed à specie determinatam & in actu, à genere indeterminatam & in potentia. Verūm de his satis. Reuertamur ad contraria, quæ propriē sumpta sunt eiusdem generis, differuntque secundum formam & speciem. Hisce illud addendum est, quamuis genus semper diuidatur per differentias contrarias, quæ scilicet se habent per modum habitus & priuationis, licet priuatio illa distantiam quandā dicat ab habitu ac propterea significet positium quodpiam; non tamen semper species differentiis contrariis constitutas inuicem contrarias esse. Nā differentiæ cōparantur generibus per modū formæ cōtrahentis. sicuti ergo qualitates contrariæ idē subiectū informāt ac cōtrahūt, altera vt habitus, altera vt priuatio; ita vidētur differentiæ habere se ad genus quapropter

- A propriū in eis est semper cōtrarietas: at species constitutę multoties non sic vicissim habēt. quia de causa dicimus substantiæ nihil esse cōtrarium, nec non quātitati propriē cōtraria sunt hæc, quæ descriptimus. Nonnulla verò cōtraria etiā dicuntur, quæ tamē pertinent ad eandē speciem, aliqua verò etiam genere differunt. Prioris modi sunt masculus & fœmina, quæ eiusdem sunt speciei, neque forma differunt, sed tantum his, quæ pertinent ad materiam: nam aliquibus partibus corporis discrepant quæ ad materiam pertinent. Corruptibile verò & incorruptibile dicuntur contraria; tamen differunt genere, quia differunt in potentia, quæ ad genus pertinet: nam corruptibile id est & dicitur quod potentiam habeat ad corruptionem, & hæc à materia est. Incorruptibile verò dicitur, quia huiusmodi potentiam non habet, quare nec eandem materiam. Ecce ergo qua ratione genere differunt; nam à materia sumitur genus, & hanc eiusdem rationis oportet esse in omnibus, quæ sunt eiusdem generis: differant ergo genere necesse est corruptibile & incorruptibile. Nec contrarietas propriē huiusmodi attribuitur, nisi secundū rationem; quia ratio accipit illud, in quo conueniunt: vt vnum, licet re non sit vnum, verbi gratia vt dicamus corpus seu natura corruptibilis ac incorruptibilis, similiter in masculo & fœmina accipit sexum, vt ita dicam, tāquam genus, quod contrahatur differentiis maris & fœminæ, tanquam formis diuersis. Quamobrē vnum & multa non dissimili ratione contraria dicere possumus: quia videlicet ratio nostra accipit ens vt vnum quodpiam, quod contrariis quasi differentiis diuidatur. Hactenus de cōtrariis dicta sufficiāt.
- C Accedamus ad relatiuē opposita; de quibus pauca quædam perstringenda sunt. Cum entia, quæ à primo principio effluxere, multa diuersa que sint: quædam ita se inuicem habent vt mutuam quandam ordinem mutuamque habitudinem præ se ferant. nonnulla verò quamuis ordinem quandam atque habitudinem habeant ad alia; non tamen contra vicissim hæc ad illa ordinem vllum habitudinemve vllam obtinent. Inter quædam demum secundum naturam neque mutuus est ordo, neque altera ex parte tantum; nisi si quando ab intellectu nostro concipiuntur, veluti ordinem inter se habentia. hinc ortum ducit omnis relatio, omniāque opposita ad aliquid dicta sunt ex hoc fonte. Inter ea, quibus vicissim secundum naturā habitudo est, etiam
- D relatio existit secundū rem. huiusmodi verò habitudo vel est ratione actionis & passionis; vel nititur vnitate ac multitudine. Relatio ea, cuius fundamentum est actio & passio, vel nititur actione & passione, veluti quæ adsit & præsens sit, vel tanquam quæ præterierit, aut demum potentia ac facultate istiusmodi actionis passionisve. Exemplū primi modi est vt calefaciens & calefactū, amans atque amatū, cæteraque, eiusmodi, quæ actionē & passionē dicūt. secūdi ordinis relationē exemplū, vt pater & filius: Pater namque dicitur non quia generet, sed quoniā generauit filiū. filius verò quod generatus sit. tertij modi exemplū, vt dominus ac seruus: dicitur etenim dominus propter facultatē agēdi in seruu, seruus verò quia pati potest à domino. Hęc prima est species seu modus eorū, quæ sunt ad aliquid. secunda, vt diximus,

nititur unitate multitudinē: res enim multæ ac diuersæ, quæ unitatem quandam inter se habent, seu in substantia seu in quantitate seu in qualitate sit hæc unitas, inter se habent habitudinem unitatis. Huius generis sunt similia, æqualia, eadem siue genere siue specie seu ob materiam ac subiectū eadem fuerint. Ecōtra quorundam habitudo est secundum multitudinem ac diuisionem quandam, vt inæqualia, dissimilia, differentia seu diuersa. Tertius relatiuorum modus ille est atque inter ea; in quibus ex vna tantum parte est habitudo secundum rem, ex altera verò parte habitudo non est, neque ordo vllus respondet nisi secundum rationem nostram nostramque intelligendi modum. huiusmodi verò relatiua dicuntur se habere vt mensura & mensuratum: nam mensuratum in quantum huiusmodi habitudinē ac ordinem habet ad mensuram sui: e contra verò mensuræ ad mensuram re nulla est habitudo; sed si fuerit aliqua, est secundum rationem nostram. huius rei exempla frequentia nobis occurrunt quotidie in hac ciuili vita, vt omittam interim rerum naturam. Si quis enim Regem comitatur, is equidem comes est Regis, atque habitudo ipsius ad Regem est secundum rem: e contra verò si dicamus Regem priuati comitem esse, qui officij gratia Regem domo deducit, hæc utique habitudo seu relatio Regis ad priuatum comitem nō est nisi secundum rationem. hoc pacto cæteræ res omnes se habent ad Deum optimum; quoniam relatio rerum ad primam causam est secundum rem: At relatio vicissim primæ causæ ad res alias non est nisi secundum rationem. nec tamen propterea concedendum est Deum esse causam rerum aut dominum nō re sed ratione nostra. Nam re quidem est causa ac dominus; quia re terminus quidam est habitudinis ac relationis aliarum rerum ad ipsum: sicut enim cætera re habent ad Deum habitudinem; ita etiam re non ratione Deus est illius habitudinis terminus, ac propterea re dominus est & causa omnium. Quod si hisce nominibus velimus significare habitudinem Dei ad res alias, quam nos concipimus & quam more aliorū relatiuorū adaptamus primo principio; utique hæc non erit secundum rem, sed ratione nostra apposita. quomodo etiam dicere possemus Regem comitem esse cuiuspiam priuati. Ecce ergo quonam pacto in hoc tertio modo relatiuorum non est relatio secundum rem, præterquam ex vna tantum parte, ex altera verò vicissim non respondet relatio nisi rationis. Eis verò, in quibus non est quispiam ordo neque aliqua habitudo secundum rem, si relationes affingantur, rationis opus erit. similiter si quis eandem rem conceperit duobus modis, ac eo pacto videatur eiusdem ad se relationem esse; certè non erit nisi secundum rationem nostram: quia habitudo, quæ re sit, requirit ea, inter quæ sit habitudo, esse etiam re distincta. Illam verò questionem, an scilicet relatio in re, quæ relatiuè dicitur, aliquid addat præter fundamentum relationis: & si non addat, quonam pacto relatio ab aliis prædicamentis distinguatur; nunc omittendum reor infra fortasse nonnulla.

LIBER

LIBER TERTIVS.

TRACTATVI de vno atque ente ea speculatio proxima esse iure videri potest, quæ fuerit de vero ac bono: nam omnes res, quæ quoquo pacto sunt, vtriusque eorum sunt etiā participes. etenim Aristoteles in secundo libro Primæ philosophiæ inquit, Vnumquodque ita se habere ad veritatem, sicuti se habet ad esse. & in primo Ethicorum itidem dicit, bonum dici æqualiter enti. ideirco nobis, quibus institutum est tractare de omnibus entibus, ac de eorum principiis, quatenus sunt entia, nequaquam sunt omittenda illa, quæ cuique enti conueniunt: præsertim quoniam, vt diximus superius, cum nequeamus vnico conceptu attingere id, quod in primo ente est simplex atque vnicum, pluribus, quorum quisque deficiens est, id assequi conamur. Verum autem ac bonum primò videntur deducta ad entia ex facultatibus animæ, intellectu inquam & voluntate; quarum neutra est determinati cuiusdam generis, sed omnia entia pertingit. ac intellectus ea ratione videtur attingere respiceréque ens, qua scilicet verum est. voluntas verò in omne ens fertur, quatenus boni rationem habet. hinc vtriusque conceptus atque appellatio emanauit ad entia omnia. inde postmodum euenit, vt propria etiam ratione vtrumque conspexerimus esse in entibus; longè priori illa, qua inesse entibus vtrumque eorum diximus ex facultatibus animæ sumpta. Ceterum, quoniam intellectus prior est voluntate, videtur etiam tractatio de vero eam præcedere debere, quæ est de bono. At e contra, quoniam res non intelliguntur nisi secundum quod sunt in intellectu; voluntas verò fertur in bonum secundum quod est extra voluntatem & in rebus ipsis extat (quod ita esse asserit Aristoteles in sexto libro Primæ philosophiæ: inquit enim, verum & falsum sunt in intellectu, bonum & malum sunt in rebus) res verò omnes prius in se ipsis sunt, quam in intellectu: ideirco alicui videri posset, tractatus de bono ei præferri debere, qui est de vero. sed quoniam nos de vtroque eorum nobis agendum duximus, eo præcipuè modo quo conueniunt entibus, qui alius est ab eo quo è facultatibus animæ vtrumque eorum deductum est, ad entia: ac ratio veri hoc pacto sumpta, vt videbimus infra, maximè coniuncta sit rationi vnus: ideirco putamus de vero prius agendum esse, postmodum accedemus ad tractationem de bono. Verum igitur primo apparuit in intellectu, nec ta-

men promiscuè in quavis eius operatione, sed in ea, quæ compositio ac diuisio dici consuevit, in qua etiã est affirmatio & negatio. nã vt Aristoteles in pluribus locis testatur, ac luculenter Plato in Cratylo, conceptu simplici neque dicitur verum neque falsum: vt puta si quis dicat hominem aut pedem, siue marmor, ac si plurium rerum imagines depictas habeas, ac earum quamuis depromas, certè nec veritas nec falsitas ibi conspicitur in simplici ea prolatione imaginum. At si cœperis imagines adaptare rebus, atque cum exemplaribus componere, & bouis imaginem adaptaueris equo, alter verò boui, confestim prodit veritas ac falsitas, tuãque compositionem, seu adaptationem malueris, dicimus falsam: alterius verò qui bouis imaginem coniunxerit boui, vt exemplari, asseremus veram fuisse: non dissimili ratione si bouem aut equum hominẽmve conceperis mente, vtique in ea conceptione nec falsitas nec veritas vlla apparet. at si mente incipias alteram alteri componere, vel secundum affirmationem, aut secundum negationem, iam incipiet tibi elucere veritas falsitãque. Sed postmodum cum primæ operationis intellectus simplex conceptus ab aliqua re sit deductus, & cuiusdam entis imago sit, dicimus quidem simplicium intellectum verum esse; quia eo attingimus rem illam, cuius conceptum habemus: non tamen propterea confitendum est in simplici conceptu veritatem vllam esse. Multum namque hæc differunt, quoniam simplici illa intelligentia non exprimimus, quòd attingamus rem cuius conceptum gerimus; seu quòd non attingamus. non est ergo in conceptu simplici veritas vlla, licet cœceptus simplex sit verus, quemadmodum in tertio libro de Anima Aristoteles dicit asserens intellectum ipsius quod quid est semper esse verum. Hic tamẽ aduertendum, quòd veritati huiusmodi simplicis intelligentiæ non opponitur falsitas, sed ignorantia: quemadmodum item Aristoteles testatur in nono Primæ philosophiæ: nisi simplex is conceptus compositionem aliquam in se habeat, ratione cuius dici posset falsus: vt si quis existimaret definitionem alicuius rei esse animal insensibile. huiusmodi ergo est veritas intellectus, quæ primum nobis illuxit: inde deducta est veritas ad res ipsas; ex habitudine tamenq, uam habent ad intellectum prius, deinde postea diuersa etiam quadem ratione, quam exponemus paulò inferius. Ad intellectum verò res duobus modis referri possunt, aut sicuti effectus illius intellectus, ad quem referuntur, seu sicuti causæ intellectiõis ac scientiæ. Res omnes, quæ natura constant intellectui nostro collatæ se habent vti causæ intellectiõis ac scientiæ: nam cognitio nostra gignitur à rebus à quibus intellectiõnem haurimus. At res artificio confectæ intellectui artificis collatæ se habent vt effectus ad causam: nam secundum ideam seu formam domus mente artificis conceptam domus constituitur: simili ratione statua omniãque huiusmodi constant. Ab intellectu igitur ad res ipsas deducta est veritas, vt quædam veræ dicantur res, quædam falsæ. ad illas res, quæ natura constant, ac sunt causa intellectiõis nostræ, veritas ac falsitas quodammodo per accidens ac remotè attribuuntur; quoniam res non per se habent habitudinem

A tudinem ad intellectiõnem nostram, sed sicuti mensura ad mensuratum, de quo modo habitudinum supra diximus. Veræ ergo res dicuntur, quæ aptæ natæ sunt gignere in nobis cognitioñem veram. at falsæ, quæ in se aliquid habent, vnde facillè decipi possumus: sic dicimus verum hominem: pictum verò, dicimus falsum hominem. Eadem ratione verum aurum, & aurum pigmentum dicimus aurum falsum. falsum etiam hominem appellamus mendacem & fictum ratione non dissimili. Hoc ergo pacto ab intellectu nostro ad res natura constantes deducta est veritas ac falsitas. At ea quæ arte confecta sunt, cum sint effectus mentis artificis arte præditi, ac ab arte pendeant, magis propriè atque intimius vera falsave dici queunt ex intellectiõne nostra. dicimus namque veram domum, quæ respondet ideæ domus cœceptæ; falsam verò domum, quæ deficit ab idea illa. à quo modo paulatim latius serpit veritas ac falsitas. Nam cum vnusquisque effectus similitudinem gerat sui principij, is effectus, qui principio suo accedit, verus appellari potest: at ille qui deficit, falsus; ac quanto magis effectus accesserit ad causam, tanto plus etiam veritatis obtinebit: quanto verò defecerit, tanto quoque magis obtinebit falsitatis. Cæterum quoniam omnia entia dependent à primo ente, tãquam à causa efficiente (vt infra lucidissimè efficacissimisque rationibus probabimus) ac quandam entis primi similitudinem adsequantur. idcirco veritas ad æquata est entitati, vt vnumquodque ens etiam verum dicatur: atque ea ratione, qua ens vnumquodque deficit ab ente primo, tanto etiam minus compos sit veritatis: atque ad falsitatem accedat, sicuti accedit ad non esse. Hinc apparet illud, quod paulo antè dicebamus, verum valde propinquum esse vni. Nanque quanto effectus magis est vnus cum causa, tanto etiam magis obtinebit veritatis. inde fit, vt quoniam primum principium est, maximè sibi ipsi vnum, neque ad aliud, sed ad seipsum referatur; sicuti est maximè ens, ac maximè vnum, ita etiam sit maximè ac præcipuè verum; vtpote quòd sit omnibus aliis causa entitatis, vnitatis ac veritatis: ipsum verò sibi ipsi, & à seipso sit ens, vnum ac verum. Quapropter Aristoteles in secundo libro Primæ philosophiæ inquit eandem esse in vno quoque dispositionem entitatis ac veritatis, quem locum supra adduximus. Quamobrem prima quæque principia entium quia sunt maximè entia, maximè quoque vera esse. Ergo ex hisce compertum cuilibet esse potest, verum dici æqualiter enti. de quo quoniam satis dictum videri potest, pro modo huiusce compendij, paucis à nobis agendum est de falso, quod opponitur vero. Falsum, sicuti etiam verum, primò deprehendimus in intellectu, ac in secunda operatione intellectus, quæ siue fiat compositione siue diuisione ac negatione; si non respondet rei, quam significat, falsa est & nuncupatur. prima verò & simplex mentis intelligentia licet dicatur vera, falsa tamen meritò dici non potest, nisi per accidens, ratione alicuius compositionis in ea existentis, vt supra diximus. Quamobrem in nono Primæ philosophiæ libro Aristoteles dicit, huiusmodi veritati primorum intellectum non opponi falsitatem, sed ignorantiam. Ad res postmodum deducta

est falsitas. Ac primum falsæ quædam dicuntur, eo quòd natæ sunt deceptionem parere ac falsitatem, vt falsum aurum auri pigmentum, & fel, falsum mel: inde falsitas etiam transferri potest ad effectus illos, qui deficiunt à causa sua, vt sicuti quatenus causam adsequuntur, dici possunt veri; ita etiam, quatenus à causa deficiunt, falsi nuncupantur ac veluti spurij. de huiusmodi falsitate tractare pertinet ad primum philosophum, quemadmodum etiam tractatio de vero, quod falso huic opponitur, est philosophiæ primæ. Hoc igitur falsum ad multitudinem pertinet, & ad non esse. nam sicuti verum dicit diuisionem & vnitatem effectus cum causa; ita contrà falsum diuisionem significat, quæ multitudinis est & non entis: & quemadmodum ea ratione, qua vnumquodque assequitur aliquam similitudinem entis, dicitur ens, ac e contra, qua ratione deficit à perfecta ratione entis, dici potest non ens: ita etiam quatenus vnumquodque attingit ad ens, dicitur & concipitur vt verum: quia tamen quoduis à perfecta ratione entis deficit; idcirco in vnoquoque est falsitas, præterquam in primo principio omnium. & sicuti non ens non existit nisi in quopiam ente, & multitudo non constat nisi in quapiam vnitatem; ita etiam falsum minimè constat præterquam in quopiam vero, vt exploratum cuilibet facillè esse potest. illud autem quod penitus falsum est, neque in vlla parte nititur vero, vtique neque dici neque intelligi potest; verum pertinet ad abyssum illam multitudinis, à qua omnis vnitatis sit remota, & ad densissimas tenebras non entis, nequaquam ab acie mentis penetrabiles. de vero & falso hætenus. postremo nunc loco de bono nobis agendum est. Boni conceptus, quæadmodum suprâ diximus, principio deductus est ab appetitu, quod superius annotauimus, vt id scilicet diceretur bonum, in quod appetitus fertur. quamobrem Aristoteles in principio Ethicorum dixit, bonum esse quod omnia appetunt. Sed quoniam appetitus tendit in res prout in se sunt, non autem secundum quod sunt in appetitu; ideo bonum magis attinet ad res ipsas, quàm verum: quoniam intellectus rem quampiam non intellegit, nisi prout res est in intellectu intelligente. Bonum igitur significat id quod appetibile est. Verum postmodum cum ad vltiora intellectus processit, inspexitque nihil esse appetibile præterquam perfectum, & in quantum perfectionem quandam habet, post primum illum conceptum boni & post rationem appetibilis, adinuenit atque applicuit conceptum boni perfecto, rei cuiusque, quæ perfectionis esset compos. Et cum omne ens, quatenus est particeps entis, sit etiam perfectionis esse cuiuspiam particeps, omne ens concepit vt bonum quodpiam: sicque bonum enti æquum factum fuit; quamuis aliam rationem dicat ens, aliam verò bonum: id namque, quod suprâ dictum est, pluries quoque est repetendum, eo quòd intellectus nostri conceptus deficiunt à simplici illo, cui hæc omnia primò conueniunt: idcirco ad id quod simplici intelligentia adsequi non potuimus, multis conceptibus peruenire conamur. Bonum ergo idem est cum ente & vno: sed ratio boni alia quædam est ab vtriusque eorum ratione. nam bonum perfe-

- A perfectum quoddam dicit: hoc verò neque ens, neque vnum primò significat, licet, vt sæpe diximus, in vniuscuiusque eorum ratione appareat ratio aliorum. Cum igitur ita se habeat ratio boni ad entis rationem: hinc est vt quamuis bonum æqualiter enti dicatur, nihilominus ens simpliciter, & bonum simpliciter differant: nam per eum actum, quo vnumquodque existit, id est, per actum & formam substantialem res est simpliciter: per actum secundum & vltimam perfectionem res est secundum quid, non simpliciter: is namque actus posterior accidens est: e contra verò per vltimam perfectionem & actum secundum res est bona simpliciter: per actum verò substantialem est secundum quid bona: quoniam ratio entis sumitur ab eo, idque primò significat, quo aliquid existit. at ratio boni sumitur ab eo, quo quodpiam perfectum sit & consummatum. idcirco cum actu substantiali res existant, actu verò secundo, qui accidens est, minimè, sunt quoque entia simpliciter & absolute ab actu substantiali, non ab actu secundo. At quoniam vnaquæque res consummata & perfecta est sua operatione actuque secundo, non autem forma substantiali & actu primo; ideo vnumquodque est simpliciter bonum per actum secundum, qui posterior est, non autem per priorem substantialem scilicet. Quoniam ergo ratio boni in perfectione consistit, perfectum verò quatenus est perfectum, & est appetibile, & perfectionem suam communicat eis quæ capacia illius sunt: ita namque Aristoteles dicit in secundo ac tertio libro de Anima, quòd animatum cum ad perfectionem peruenerit, gignituum est sui similis: idcirco bonum meo iudicio præter rationem finis, quam dicit, est enim appetibile, significat præterea rationem causæ efficientis: quoniam, vt diximus, perfecti est suam perfectionem capacibus eius impartiri. atque ex hac boni ratione deductum est vt dicatur bonum esse communicabile, boni non esse inuidere, boni esse amare. Huiusmodi omnia, vt ego censeo, non ita videntur conuenire bono; prout est appetibile, & prout dicit rationem finis; quemadmodum conueniunt bono, quatenus perfectum est: perfecti namque est perficere, ac suam perfectionem aliis impartiri. Omnia verò hæc præcipue inueniuntur in primò & summo bono, in cæteris verò bonis, prout sunt bona, pro cuiusque captu. Hisce hætenus demonstratis compertum iam cuiusque esse potest; quamuis vnumquodque quod est, quatenus particeps est entitatis, esse etiam particeps bonitatis: non tamen propterea verè & proprie posse dici bonum nisi perfectionem eam adeptum fuerit, quæ ipsi natura debeatur. ea verò, quæ deficiunt à perfectione natura sibi conueniente, nequaquam posse dici proprie bona: ideo ex huiusmodi priuatione malum originem habet, vt inferius ostendemus. Bonum igitur, quoniam appetibile est, & quia ex perfectionis redundantia impertit i his, quæ capacia sunt, bonitatem suam quarit; ideo ex bono originem trahit amor, quem iuxta duplicem eam boni rationem duplicem quoque non iniuria ponemus: nam quoniam bonum appetibile est, idcirco vnumquodque appetit amatque bonum suum: hic autem amor non omnino plenus est, sed natus, vt inquit Plato in Conui-

uio, ex abundantia & penuria. Etenim quoniam amans perfectionis & bonitatis capax est, ideo hac in parte videtur abundans esse: (nam quoddam bonum est quaedamque perfectio esse boni capax) quatenus vero eo caret quod assequi cupit, videtur esse indigens. quando vero bonum quod appetebat, fuerit quodpiam consecutum, atque in eo quiescat, cessat prior ille amor, qui desiderium quoddam est illius potiundi, & voluptas consequitur, quæ est quaedam quies in bono concupito prius, cuius compos sit factum. Alter vero amor radicem habet in bono, non quatenus appetibile est, sed ratione qua perfectum est. Huic amori in amante nulla est cognatio cum indigentia, immo totus est in perfectione & redundantia perfectionis constitutus: sed si locus fuerit in indigentia, erit in re amata, modo prorsus prioris amoris speciei opposito. nam in amante indigentia erat, in amato abundantia. Hic e contra est, ac quidem longè perfectior est posterior hic amoris modus. ille namque qui amat priori eo amoris genere, bonum quod appetit, sibi, non amato cupit. At illud, quod perfectum in se est amatque ut impertiatur bonum quod possidet, verè ac propriè non se amat, neque sibi bonum cupit, sed alteri. huiusmodi verò amor naturam boni consequitur, sicuti risibilitas naturam hominis. Qua in re mihi videtur Auicenna valde laborare, neque satis attigisse huius amoris naturam. ac propterea neque satis perspexisse quanam sit boni, ac perfectione redundantis natura. In eo namque loco ubi tractat quomodo res à primo principio productæ fuerint, videtur non posse satis intelligere, quonam pacto agens quodpiam ex proposito in agendo sibi ipsi bonum non quærat: multumque in hoc nodo vertitur, tanquam amor omnis significet in amante indigentiam quandam, cuius perficiendæ gratia amet. At nos dicimus perfectum ac redundans bonum amare, atque ex amore agere, non ut sibi bonum cupiat aut quærat, verum ut his impertiat, quæ capacia sunt. Quinimmo hic amor in bono existens excitat secundum amorem in indigente, facitque ut indigens ac perfectibile perfectionem ac bonum suum cupiat, quærat, ac tandem adipiscatur. Longè melius Plato in Timæo, causam etenim productionis rerum cum adferret, inquit, conditor optimus erat: ac optimi non est inuidere: nam inuidia procul abest à natura perfecti & à natura potioris illius amoris, quo bonum aliis quæritur: sed cum eo amore, qui indigentis est, satis conuenire inuidia potest: qui si expellere voluerit inuidentiæ virus, necesse est ut pro viribus priorem illum amorem æmuletur; ut scilicet qui amat bonum cupiat capacibus boni, siue id iam adepta sint, siue desiderio in id ferantur, quod ab ipso tribui illis queat, vel ab alio quopiam. Cæterum de modo productionis rerum à prima causa, ac de amore plura processu operis à nobis dicentur. Negotio de quo in præsentia agimus, hæc sint satis, si illud tantum adiunxerimus vtrumque amorem extasim amantis facere. Nam in posteriore amoris genere, quo aliquid cupitur ut bonum & appetibile, amatum fit forma amantis, qua ratione nescio quonam pacto amans in amatum transformatur, ac extra se fit. Nō dissimili modo in priori quoque amoris genere,

quo

- A quo bonum amat ea quæ sunt perfectionis capacia suamque eis bonitatem impertit, extra se fit bonum: ac nescio quonam modo incipit esse in altero, eo scilicet cui se impertit. Consequens tractatui de bono est, ut nonnulla de malo differamus, quod bono opponitur, ceu falsum vero, & vni multum. Nonnulli existimauere, in quibus Pythagorici fuisse videntur, malum esse naturam quandam bono oppositam. At cum ea, quæ sunt effectus, ad primas causas, primaque principia quædam reducuntur, inuenere principia prima malorum diuersa, quin potius opposita principii bonorum. At quoniam Pythagorici magni faciebant numeros, atque inter cæteros denarium; ideo constituere decem malorum principia; de quibus Aristoteles meminit in primo libro Metaphysices: sed Themistius latius in tertio Physicorum. Ab hisce nonnulli dissentere. Ac quoniam multitudo omnis ad vnitatem reduci, ad eamque tendere videbatur, vnum quoque dixerunt principium malorum oppositum primo bonorum principio. Hanc positionem longius refellere si vellem, acta, ut dici solet, agerem: cum à summis viris, magnis pulcherrimisque operibus sint huiusmodi positiones confutata. Nobis tantum id sufficiat dixisse, Omnem naturam, quatenus esse habet, bonam esse, neque omnino ab appetitu boni recedere posse: quamuis fortasse à potiori bono ad inferius retrocedat; fieri tamen nequit, ut omnino ab appetitu bono destituatur, neue ipsa quodpiam bonum non sit. Sed dicet quispiam, Si malum natura nulla est, quo modo ergo erit malum in rebus, quæ tamen plurima esse quilibet exploratum habet? huic respondeamus, malum non esse in rebus veluti naturam, sed tanquam priuationem quandam, ratione cuius subiectum, in quo est, atque natura cui adiuncta est huiusmodi carentia, mala dici consuevere. sicuti ergo non ens non existit, nisi coniunctum alicui enti; quomodo namque non ens per se existat? ita malum esse nequit præterquam bonum coniunctum. Nam cum ab ipso bono recedimus, iam in particularibus bonis incipit apparere perfecti boni defectus ac priuatio; quoddam videlicet vestigium mali. quod si adhuc infra tetenderimus, inueniemus in bonis contractioribus non tantum defectum summi absolutique boni, verum etiam defectum boni, quod alioqui nature illi deberetur. ac tunc primum tum videri, tum esse malum incipit. Propriè namque id malum dicere solemus, cui deest quodpiam bonum, quod illi natura debetur: ut id scilicet sit malum, quod à natura sua degenerat. Præterea bona hæc contracta ob imperfectionem & contractionem sui, simul esse non possunt, sed vnus adeptionem consequutionemque sequitur abolitio corruptioque; alterius: immo inuicè incipiunt esse inimica, aduersantia atque contraria: inde fit ut alterum alteri corruptione atque interitum moliantur. Hinc turba illa malorum prodit: quæ tamen omnia licet vicissim sibi sint mala ac perniciofa, attamen absolutè mala non sunt, sed contracta bona. Ex defectu ergo & priuatione malum, neque habet per se causam efficientem, sed, ut probè inquit Augustinus, malum causam habet deficientem, nisi fortasse per accidens: quoniam causa generationis cuiuspiam rei, item causa est

M

corruptionis alterius rei per accidens : idcirco etiam mali & priuationis per accidens causa est . Malum igitur non opponitur bono , vt natura quaedam , sed vt priuatio ; quae tamen non existeret nisi in bono esset & bono cuiusdam adiuncta . Verum cum in operatione cuiuspiam defectus , & priuatio huiusmodi fuerit , id proprie peccatum dici solet . Vnde etiam natura peccare dicitur , cum monstrum generatur . sin vero ea actio agentis rationalis fuerit , iam non tantum peccatum , sed etiam culpa est . inde habitus ac dispositiones ad huiusmodi operationes vel rectas vel prauas , dicuntur virtutes ac vitia : Ac iam inter bona malaque huiusce ordinis incipit apparere contrarietas , vt malum non tantum boni priuatio sit , sed etiam bono contrarium . Ceterum quonia de bono & malo generi morum proprio non est prima philosophiae speculari , sed illius doctrinae , quae moralis seu civilis dici solet : idcirco haec in praesentia missa faciamus , dicamusque quamuis malum proprie sumptum non sit quicumque defectus boni , sed priuatio , id est , defectus boni , quod alioqui naturae illi deberetur : tamen latius si rationem mali extendamus ; quicumque boni defectus poterit dici malum . atque hoc pacto nullum ens praeter primum erit immune a malo ; sicuti etiam nullum ens a primo immune est multitudinis non entis , & falsi , vt supra ostendimus . Ac sicuti non ens purum immixtum enti , id est , in quo nihil omnino sit entis , & ea multitudo , quae omnino sit expers cuiuscunque vnitatis ; & falsum , in quo nihil vlla in parte sit veri , non tantum existere non possunt , sed neque etiam intelligi : ita malum illud , quod omni ex parte sit boni expers , non tantum existere suapte vi poterit , sed neque percipi mente poterit . Haec ferè prodita sunt ab antiquioribus philosophis tanquam enti aequalia . Auicenna post priscos excellens autor , quatuor hisce addit , rem & aliquid . Sed quoniam res dicitur tanquam quae esse ratum habeat ; & aliquid veluti non aliud quid a seipso , sed sibi indiuisum ; ideo res attinens quoddam , agnatumque enti videtur : aliquid vero vni , nam non esse aliud quid a seipso si quis dixerit , dicitur utique illud esse a se ipso indiuisum , quod est vnum esse . Quamobrem cum satis superius tractatum a nobis sit tum de ente tum de vno , non est quod praeterea vel de re vel de aliquo quidpiam sit addendum . Verum quoniam praecipua entis diuisio deductioque est per actum & potentiam , operae praecipuum erit , maximeque ad primam philosophiam accommodatum , vt pauca quaedam perstringamus de vtroque horum . Nam si plurimum vellem in ea re immorari , de qua Aristoteles summus philosophus accuratè luculenterque differuit in nono libro Primae philosophiae ; ineptus merito haberi possem . Potentia proprie sumpta duplex est , actiua inquam & passiuua . actiua potentia est principium agendi in alterum , in quantum alterum . potentia vero passiuua est principium , quo quodpiam potest ab altero pati , in quantum alterum . Non dicimus transmutandi , vt Aristoteles , ne pressius accipere potentiam videamur : eam scilicet , quae est in rebus mobilibus . hic enim etiam actionem & passionem latissime capimus , non eam pressam quae non est absque alteratione . Potentia vero actiua , quae est agendi principium ,

- A cipium , primò quidem duplex est , rationalis scilicet & irrationalis : irrationalis potentia est tantum ad vnum , vt puta potentia calefaciendi in igne & frigefaciendi in aqua . Rationalis vero potentia eadem est contrariorum , quoniam eadem etiam est ratio contrariorum , eademque scientia . idcirco huiusmodi rationalis potentia cum simul agere contraria nequeant , ex se vero sit indeterminata ad contraria , in actum non prodit , nisi per electionem definiatur ad alterutrum . Passiuua vero potentia , quae est principium patiendi , quaedam quae magis proprie etiam potentia esse & dici consuevit , ea est quae actum excludit . Alia vero potentia est , quae actum non excludit ; id est , quae esse nequit absque actu suo , cui subiicitur : & ideo potentia & sit & dicatur . Prioris ordinis potentia passiuua eadem est contrariorum : non enim carere actu vnus contrarij potest , nisi perficiatur ab altero comparique contrario : & idcirco eadem est quae ab vtroque contrariorum , quamuis non simul potest perfici . Contraria namque , vt supra diximus , conueniunt in eodem genere atque in eodem subiecto . non tamen inficias iuerim , hanc potentiam , quae contrariorum est , magis propensam naturae esse , potiusque habere id contrarium ex duobus quod se habet vt habitus , & perfectius est , quam alterum quod vel imperfectius est , vel vt priuatio se habeat . At illa potentia quae actum non excludit , sed subiicitur actui proprio , ab eoque perficitur ; eadem non est contrariorum ; quia eorum alterum tantum sibi adsciuit vt proprium : ac huiusmodi potentia inuenitur in corporibus caelestibus ; necnon etiam in substantiis illis , quas proprietatibus quibusdam natura insigniuit , vt puta ignem caliditate & aquam humiditate . quocirca Aristoteles in Praedicamentis cum dixisset illorum esse aliquid medium , quorum non est necessarium alterum inesse susceptibili , subdit , nisi si qua eorum alterum natura sibi praescribat . In hisce tamen vbi vera est contrarietas , quamuis eadem substantia completa , vt puta ignis vel aqua , non sit susceptiua contrariorum ; materia tamen ex qua constant huiusmodi substantiae , eadem susceptiua est contrariorum . Tot igitur sunt potentiae species , quibus illud commune est vt sint quaedam inchoationes actus ac perfectionis : quamobrem inchoatio & potentia ad imperfectiorem , seu ad priuationem & corruptionem a nobis potentia non dicitur , sed impotentia . Nam quemadmodum illud , quod non potest quapiam perfectione perfici , impotens & est & dicitur ; ita etiam illud , quod potest imperfecti , seu perfectione quapiam priuari , impotens est , ac per impotentiam imbecillitatemque , non autem per potentiam , dicitur posse incommo- dum illud pati . e contra resistere ac repugnare corrumpenti imperfectiue est ex potentia . Vt ergo diximus , vera potentia est quaedam actus inchoatio , diuersa tamen ratione inchoatio actus intelligitur in potentia passiuua & in actiua . Nam passiuua potentia inchoatio quaedam est actus , qui pertinet ad id in quo est potentia , immo qui perfectio est illius potentiae . At is actus , cuius inchoatio est potentia actiua , non est perfectio agentis aut potentiae actiuae , sed patientis ac passiuuae potentiae . &

ideo potentia passiva imperfectioe quendam significat in eo in quo est, cuius actus proprius perfectio est. At potentia actiua nullam dicit imperfectioe in agente, immo ex perfectione est. Non enim est inchoatio actus seu perfectionis agentis in agenteque, sed est inchoatio effectus agentis. Nam effectus omnis antequam fiat, sicuti est in potentia patientis, ita quoque est in virtute agentis. & idcirco in utroque inchoatione quendam habet. Sed diuersa est haec inchoatio, quia in patiente est imperfectio capax perfectionis, in agente vero est perfectio & virtus agentis. Verumtamen potentia haec agentis, quam diximus inchoatione effectus, tanquam quae effectum contineat, triplici modo se habere potest ad effectum. Nam vel continet effectum secundum eam rationem, secundum quam effectus producitur ac existit, ut ignis qui ignem generat, vel effectus continetur in potentia agentis, non eadem ratione qua in se est. hoc vero adhuc duplici ratione accidere potest; nam vel imperfectiori modo continetur effectus in agente quam ipse in se est, vel modo & ratione perfectiori. Exemplum prioris, sicuti semine in quo est vis productiua animalis vel platae, seu serra in qua est vis factiua scani, Posterioris modi exemplum, ut in sole est vis platae productrix, & in corporibus caelestibus vis est horum inferiorum generabilium effectiua: non quod in eorum potentia sit forma platae aut cuiuspiam generabilis secundum eandem rationem, qua est in plata aut in quopiam alio generato, nec secundum rationem inferiorem, ut in instrumento, sed quoniam insit secundum eminentiam & excellentiam quandam. Quo in loco illud non est praeterendum, agentia illa, in quibus est effectus forma, seu secundum eandem rationem, seu secundum inferiorem rationem, esse veluti instrumenta quaedam, & indigere ad actionem quaeque sua, superioris agentis fomento, cuius ratio est, primo quantum ad illa agentia, in quibus effectus est secundum inferiorem modum, quia ex nihilo nihil fit: idcirco nihil potest actione sua pertingere ad id quod est perfectius se. Quamobrem si effectus in quopiam fuerit secundum rationem inferiorem, impossibile est id agens virtute propria pertingere ad eum effectum producendum; sed indiget superiori agente, in quo effectus perfectiori modo sit, cuius posterius hoc agens veluti instrumentum sit. At agentis, in quo effectus sit secundum eandem rationem, illa est conditio, ut esse non queat effectus causa, praeterquam dum sit, seu in fieri, non autem in esse; eod quod non est causa formae illius per se, id est in quantum talis forma est: sic enim sui ipsius esset causa. indiget ergo superiori agente, quod sit causa per se illius formae. Etenim cum effici queat, causam habeat necesse est. Aliter etiam eandem rationem formemus, Omne in quo aliqua perfectio existit secundum participationem, indiget ut foueatur ab aliquo, in quo forma illa perfecte secundum se totam existat; id est complete & non participatione quadam. Tale autem agens opus est, ut contineat formam illam eminentiori modo & ratione potiori; iam enim ideae repudiatae sunt. Ecce quoniam pacto colligitur illud agens, in quo est forma effectus secundum eandem rationem, indigere superiori quodam agente a quo foueatur, eo inquam in quo forma effectus non sit secundum participationem, sed secundum eminentiam. Satis iam arbitror

A bitror expositum esse quoniam pacto diuersa ratione inchoatio actus sit in potentia passiva & in potentia actiua. sed quoniam ratio & definitio potentiae sumitur ab actu, ut perfectius intelligatur ea, quae dicta sunt de potentia; pauca quaedam de actu subiicienda sunt his, quae de potentia tractata sunt. Actus omnis perfectione dicitur perfectio vero multiplex est: nam quaedam sunt perfectiones, quae complent substantiam per se existentem. ac eiusmodi perfectiones dicuntur formae seu actus substantiales, a quibus substantia esse habet. quaedam vero perfectiones adueniunt substantiae iam existenti: & haec actus accidentales nuncupantur: hi vero quidam perfecti sunt, quidam imperfecti, id est, semper admixti potentiae. perfecti, ut albedo, nigredo, figura, ac huiusmodi, imperfecti, ut motus & tempus: nunquam enim horum actus perfectus est, sed semper potentiae admixtus. quare si quis omnem ab eis potentiam auferat, auferet etiam proculdubio quemvis actum ut omnibus constat. Ex actibus illis qui perfecti sunt, quidam secundum esse & secundum speciem sunt imperfectiores substantia, sicuti accidentia per accidens & proprietates quae substantiam quampiam consequuntur: Nonnulli vero actus qui itidem accidentia sunt, quamuis secundum esse imperfectiores existant substantia, cuius sunt actus; tamen ratione propriae speciei perfectiores sunt substantia illa cuius sunt actus. huiusmodi sunt operationes & habitus perfectiui substantiarum, ut scientia & intelligere intellectui comparata: quae quoniam accidentia sunt, utique imperfectius etiam esse habebunt quam substantia, utpote quae per se existit. Attamen secundum rationem propriae speciei sunt substantia perfectiora; quia sunt quaedam participationes naturae substantiaeque longe superioris ac potioris intellectu; in qua natura utique substantiae sunt. at in natura inferiori, a modo propriae speciei degenerant, atque accidentia fiunt, participationesque sunt naturae longe praestantioris, per quae intellectus quodam modo attingit ea, quae ipso praestantiora eminentioraque existunt. Actus vero si comparatur ad potentiam, prior est & definitione & natura & perfectione, nec non etiam tempore, si potentia temporaria fuerit, non aeterna. Quod actus perfectior sit potentia, perspicuum est: nam potentia est inchoatio actus, actus vero perfectio potentiae. Quod etiam natura prior sit actus, manifestum est; nam perfectum natura prius est imperfecto: imperfectum etenim tum dicitur, cum existit per deficientiam a perfecto. Quod etiam definitione prior sit actus, nulli ambiguum esse potest: nam potentia neque defini potest neque intelligi nisi per actum: actus vero non eget in sui definitione potentia. At quod tempore prior sit actus potentia temporaria, neminem latet: nam potentia illa non potuit deduci de non esse ad esse, nisi a quopiam quod actu esset. Caeterum in his, quae de potentia ad actum deducuntur, potentia tempore est prior actu illo, non autem actu absolute, quoniam effectus nullus de potentia ad actum deducitur, nisi ab aliquo existente in actu. Quamquam longe plura dici possent de potentia & actu, nihilominus compedio huic nostro ea, quae haecenus diximus, satis videri debent.

LIBER QVARTVS.

SAPIENTIAM non circa partem quampiam entis, vt cæteras scientias, sed circa ens ipsum versari, atque agere de primis principiis entium, quatenus entia sunt, iam statim in exordio huius opusculi exposuimus. necnon etiam ostendimus ens de entibus dici, non eadem ratione, neque penitus diuersa, sed ad eandem, quæ primis entium conueniat. ob vtramque igitur causam aggrediēda à nobis tractatio est de primis principiis entium; ex quibus deductum deriuatumque est ipsum esse, in cætera omnia quæ sunt. Primum verò omnium id breui ratione probandum est in principiis entium, cuiuscunque illa fuerint ordinis, non posse in infinitum procedi, sed ad quædam principia deueniri, quæ sint prima, & in quibus sisti oporteat: quod certissimo argumento ita se habere conuincitur. Nam in vnoquoque genere principiorum, in quo principia quæpiam fuerint priora; quædam verò posteriora & veluti secunda principia, semper omnis vis posterioris dependet à priori causâ in eo genere, illique innititur. exempli causa, in genere principij efficientis, si duo agentia fuerint, alterum posterius, alterum prius; posterius agens semper innititur vi prioris: quæ si cessaret, posterius vtique agens nihil posset agere. sic terra nihil agit nisi adsit faber lignarius; neque plantæ semen aut animalis absque vi cœlestium corporum. Eadem propemodum ratio est in genere causæ materialis: materia namque secunda opus est vt primæ inhærescat; ex qua vim habeat, vt materia & esse, & dici queat. sic in finibus, medijs etenim propter vltimū finem expetuntur. Non dissimilis modus est formæ; omnes namque differentiæ superiores continentur in vltima differentia; atque ab ea complentur. quomobrem vniuersali quadam ratione probatum satis videri potest, medias quasque causas veluti instrumenta quædam esse priorum sui generis: instrumenta verò non agunt, neque vim vllam habent, si virtus primi agentis cessauerit. Ex his liquidò, & luce clarius colligitur, infinita principia esse non posse; sed ad prima deueniri. nam in infinitis principiis nullum constitui primum potest, sed omnia media sunt, ac veluti instrumenta: instrumentum verò agere quodpiam nequit virtute primi principij cessante. igitur ad prima deueniendum est, à quibus vis in posteriora defluat. Aristoteles in secundo libro Metaphysices rationes adducit, quibus sigillatim in vnoquoque genere cau-

Are causæ id probet, quas in eo loco facile quilibet poterit intueri, vt omniam ea, quæ dicit in octauo Physicorum de causâ mouente, & in primo Posteriorum de causâ formali, quam explicat definitio. Cùm ergo omnino repudiandus sit processus ad infinita, & ad prima principia deueniendum; vtique etiam entium, quatenus entia sunt, prima aliqua principia cõstituenda sunt. Verùm quoniam tum intrinsecæ causæ principia appellantur, tum extrinsecæ vt efficientes & fines: si qua fuerint principia, causæue seu intrinsecæ seu extrinsecæ, quæ pèdeant ab aliis causis: ea nimirum principia prima entium neque esse neque dici iure poterunt. De primis ergo principiis entium (omisso interim an vnū sint an plura) primum scrutari conemur, quid non sint:

B deinde verò pro tenuitate ingenij nostri eo quo poterimus pacto tentabimus leui significatione innuere quid sint. Principium primum entium corpus esse non potest, multis de causis: nam corpus omne mobile est, motus verò generatio quædam, qua de quodam nō esse tenditur ad quoddam esse: à primo verò principio totius esse, maximè alienum est non esse. Amplius motus omnis actus est entis in potetia. Cùm autem actus prior sit potentia qualibet, vt superius comprobatum est, primo enti potentia conuenire non potest, quamobrem neque corpus esse. Præterea omne mobile à motore quodam mouetur, qui est prior & perfectior mobili: primum verò à nullo mouetur, neque ab vilo pendet: ergo primum principium non potest esse mobile, quare neque corpus. Amplius, omne corpus cõstat ex partibus,

C quarum quæuis saltem per se sumpta secundum rem à toto distinguitur: dependet igitur quodlibet corpus ab alijs à se: primum verò principium non potest pendere ab alio à se: nam si dependeret ab alio, nō esset primum: non ergo primum principium corpus esse poterit. Idem quoque probari potest rationibus sumptis ab vno: nā quæuis multitudine prius est vnū, corpus autem omne maximè addictū est multitudini, multitudinemque præcipuè præ se fert igitur corpus primum locum in entibus nequaquam tenere potest. Minor propositio huius rationis adstruitur, ne quis dubitet; tum quia corpus omne multitudinem, immo infinitatem quandam partium habet: tum quia cùm mobile sit, de esse quopiam ad aliud tendit, eoque pacto quandam, vt ita dixerim, essendi multitudinem secum defert. Quòd si ex

D ratione boni rem hanc scrutatus fueris, idem proculdubio tibi liquebit, illud etenim quod continuo quodam tenore semper generatur, & nunquam est, vt inquit Plato in Timæo, certè ex omni parte perfectum atque absolutum esse nequit: mobile autem omne, cuius ordinis est corpus, semper generatur; quoniam ex vna essendi dispositione ad aliam tendit, simul eas omnes minimè possidere potest: ergo mobile nullum perfectè atque absolutè bonum potest esse. Item cùm actus sit perfectio potetia, id quod aliquo pacto est in potentia, non potest esse omnino perfectum: sed omne corpus quia mobile est, est in potentia: motus nanque est actus entis in potentia; igitur nullum corpus est absolutè perfectum. Amplius corpus omne constat ex partibus: partes autem habent esse deficientes, & esse in potentia:

ergo ratione partium quamuis alia deessent, in quolibet corpore est potentia: quare nullum corpus est absolutè bonum. Ex veri etiam natura idem colligitur. nam verum id est, quod est conforme suo principio. Primum ergo verum est id quod sibi ipsi tantum conforme est, & à nullo pendet; hoc enim modo erit prima radix & prima origo veritatis. Corpus autem nullum rationibus iam expositis apparet tale esse posse, vt sit omnino independens. neque igitur prima veritatis origo seu fons esse poterit. Ecce ergo quam luculenter probatum est primum entium principium corpus esse non posse. Nequit etiam fieri, vt primum principium entium sit forma aliqua corporea, seu materialis. nam huiusmodi forma duplex est, accidentalis inquam, & quæ substantiam constituit. Exploratum cuicumque est primum entium principium nulla ratione fieri posse, vt sit accidentalis forma; quoniam accidens omne posterius est substantia; primum verò principium est omnium primum. Amplius, accidens propriè non est, quia ipsum sit, sed quoniam eo aliquod est affectum. Primum verò principium entium maximè propriè est. Item, ens posterius dicitur de accidente quàm de substantia: at de primo principio, sicuti maximè, ita primò etiam dicitur; de aliis verò entibus per habitudinem ad primum. Certissimis ergo rationibus constat, euidentissimisque argumentis, primum principium non esse formam accidentalem. Sed neque natura formæ materialis, quæ substantiam constituit, ac propterea substantialis forma dici consuevit, primo principio cõuenire potest: forma namque materialis à materia dependet, tanquam à causa in suo esse: sed primum principium à nullo dependet: quí namque fieri posset vt esset primum: igitur forma materialis minimè omnium erit. Præterea omnis forma materialis habet esse incompletum; ac propterea non est per se, neque etiam definiti intelligiue perfectè potest, nisi cū materia. At primo principio conuenit esse maximè omnium perfectissimum. igitur primum principium forma materialis esse non poterit. Amplius omnis forma materialis diuiditur, prout diuiditur etiam materia, in qua est, & à qua in esse dependet. at diuisibilitas repugnat primo, sicuti etiam multitudo; quoniam est maximè vnū; de cuius ratione est indiuisio. Amplius, quæcunque forma materialis est definitiua per materiam ad certum locum, certumque tēpus: quamobrem actionem quoque definitam habet certoque loco, temporisue accommodatam: sed primi principij actio minimè definita est; atque ad omnia pertinet. Ad hæc, omnis forma materialis est mobilis, atque ad subiecti mutationem immutatur: Sed primum principium est omnino expers mutationis, vt superius demonstratum est. fieri ergo nullo modo potest, vt primum principium sit forma materialis. Est præter istas ratio Aristotelis in octauo Physicorum. nam rationibus physicis satis ei philosopho probatum esse videbatur, motum æternum esse, atque continuum: ex quo colligi putabat virtutem mouentem nõ esse virtutem in corpore, sed indiuisibilem. virtus namque omnis diuisibilis tēpore finito mouet, infinito autem minimè est enim virtus quæcunque diuisibilis, quæ item corporea est, in corpore finito: nequit

- A quit enim corpus aliquod infinitum esse, virtus verò corporea finiti corporis est finitæ actionis. nam eius pars, quia esse deficiens habet in minori tempore mouebit, quàm tota virtus: eo namque modo res quæuis agit quo est. ergo pars tempore finito mouebit. At tota virtus ea proportione, qua partè excedit, maiori quoque tempore mouebit. quamobrem colligitur eam etiã finito tempore moturam esse, non autem infinito: nam infiniti ad finitum tempus quo pars mouet, nulla est proportio, nullaque comparatio; quam tamen esse opus est inter totum & partem. Sic ergo omnibus exploratum esse potest primum principium entium, quod etiam cuiusque motus prima causa, primumque principium existit, virtutem corpoream seu diuisibilem esse non posse: in qua, vt superius tetigimus, totum est post partes ac à partibus pendet, à quibus etiam conflatum est, ac ad infinitatem materiæ nõ entisque tendit. Sed ratione quoque satis efficaci conuincitur primam hanc entium causam neque etiam esse posse formam corporis abstractam à materia incorpoream, atque indiuisibilem: quales sunt animæ corporum celestium. Anima nanque omnis quoniam forma est corporis, proportionem habet ad corpus illud, cuius est forma: corpus autem omne diuisibile est. idcirco omnis anima vel est diuisibilis, vt eæ quæ materiales sunt: vel quandam sapiunt præ se feruntque diuisibilitatis naturam, vt eæ quæ sunt immateriales & abstractæ. qua de re Plato in Thimeo dicit animam constitutam esse ex indiuisibili & diuisibili, substantiæque, siue essentiam dicere malueris: ac si diceret essentiam animæ consistere inter ea quæ penitus indiuisibilia sunt, & ea, quæ penitus sunt diuisibilia, corporea inquam: ac propterea vtrorumque naturam referre, vt indiuisibili suo attingat ea quæ indiuisibilia sunt animæque natura præstantiora: diuisibili verò item suo attingat corporea diuisibilia, quibus conuenire eam oportet, vt pote quæ eorum sit forma. Præterea omnis anima, quia est actus corporis, non agit in exteriora, præterquam vtens corpore cuius est forma, tanquam instrumento actionis: & idcirco nõ agit nisi per motum. Omnis verò huiusmodi actio definita ac terminata est, neque se extendere potest ad omnia entia: ideo primū entium principium anima esse nõ potest. Verum neque etiam est intellectus purus superior anima, is scilicet, qui secundum proprietatem, & non eminentia quadam dici debeat intellectus seu intelligentia (nam secundum quandam eminentiam principium entium esse & dici intellectum infra ostendemus) in eo etenim, qui propriè intellectus est, quamuis omnia sint, attamen definito determinatoque modo sunt; ratione scilicet intelligibili, eius quoque intellectus esse ad certam quandam naturam determinatum est, intelligentiæ inquam seu intelligibilitatis, vt ita dicam. quamobrem in eo ipsum esse est secundum quandam essendi participationem. At id, quod est quadam essendi participatione, primum entium esse non potest: sed necesse est vt ab eo pendeat, in quo sit esse perfectum; quinimo quod sit ipsum esse per se existens, non contractum ad quampiam naturam essentiamve. Præterea omne agens, in quo natura aliqua existit secundum participationem, non potest

eandem naturam alteri impertiri, nisi foueatur à superiori agente, in quo eadem natura eminentiori modo fuerit. nam cum in ipso natura ea sit participatione quadam, ipsum nequit esse causa per se illius naturæ, sed à superiori agente, quod sit per se causa illius naturæ, foueatur necesse est. Hoc experimento ita esse comprehendimus in agentibus hisce inferioribus vniuocis: ignis namque ignem minimè generaret, neque planta plantam, aut animal animal, nisi à corporibus cœlestibus fouerentur; in quibus formæ omnes hæ inferiores & corruptibiles existunt eminentiori modo. Agens igitur, vt reuertamur vnde digressi sumus, in quo est aliqua natura secundum participationem, non potest esse omnino primum, sed superiori indiget; in quo ea natura sit eminentius. si ergo in intellectu puro esse ipsum participatione quadam est, intellectus vtique primum principium entium esse non poterit; immo is intellectus erit à primo, quod ipsum eo esse impertiit. Amplius vbi est diffinitio & contractio essendi, ibi est multitudo atque imperfectio: primum verò vt ostendimus, cuiusque imperfectionis est expers. Hactenus satis explicatum ac rationibus comprobatum esse videtur, quid non sit primum principium entium. Nunc verò tentandum nobis duco, idque verè cūde si quo modo pro ingenij nostri imbecillitate possumus attingere quiddam sit. Tentabimus hoc equidè, ea præfatione tamè, vt nobis id cōstet, id quod ipsum in se est, effugere & superegredi omnem intelligentiam ac cuiuscunque cognitionem. Verum quoniam hominis fœlicitas, vt philosophi Christianique perhibent, in eius contemplatione præcipuè sita est, ac huius primæ philosophiæ, de qua agimus, negotium illud eximium est, vt de Deo notitiam tradat, eique cognitioni summam operam impendat, vt in exordio huiusce operis diximus; qua de re Theologiæ etiam appellationem obtinuit, pauca hæc libabimus. Illud igitur primò dicendum est, primum principium entium esse ipsum esse per se existens, ad nullamque naturam siue essentiam contractum. hoc ratione comprobatur. Nam omnis natura, quæ pluribus conuenit secundum analogiam quandam, perfectè atque absolute inuenitur in primo, ratione cuius in cæteris quoque quæ ad eam analogiâ pertinent ea natura inuenitur. at ens dicitur de entibus per analogiam, vt in secundo libro ostensum est. Ergo absolute conuenit primo enti, ac primæ entium causæ, non autem ex contractione quadam. Amplius, illud cui natura quæpiam secundum participationem conuenit, dependet ab eo cui ea natura inest eminentiori modo siue per essentiam: Sed primum principium entium à nullo pendet: igitur esse participatum seu contractum ipsi conuenire non potest. est igitur ipsum esse per se subsistens. Amplius, omne id in quo esse contractum est, quandam multitudinem præ se fert; illius scilicet naturæ cuius est atque ipsius esse, quod contractum definitumque est ad eam naturam: multitudine verò quacunque prior est vnitas: ideo necesse est vt hoc, in quo apparet multitudo, non sit omnium primum. Præterea, vbi est contractio, ibi non est absoluta atque omnibus modis completa perfectio seu bonitas: imperfectum verò quodlibet à perfecto pendet: dicitur namque

- A namque imperfectum secundum diminutionem perfecti. ergo in primo principio entium nulla esse potest essendi contractio. Erit igitur ipsum esse per se existens, ad nullamque naturam contractum, sed omnem perfectionem essendi in se continens. Post hoc id etiam: asserimus, primum rerum omnium principium esse ipsum vnum atque ipsum bonum ipsumque verum. Cùm autè dicimus primum principium esse ipsum vnū, vtique nō intelligimus vnū illud, quod est principium numeri quodque ad genus quātitatis pertinet; sed vnum quod eandem naturam cum ente significat; quamuis secundum rationem ab ente distingatur, vt expositum fuit satis luculenter in secundo huius operis libro. Probatur hoc quod proposuimus ratione. Nam
- B si primum principium est vnum participatione quadam, non autem ipsum vnum, non esset primum. id enim quod alicuius naturæ est particeps, semper indiget superiori natura, à qua contineatur ac foueatur, ac in qua demum ea natura cuius ipsum est particeps, eminenter contineatur. Adhæc si primum principium non esset ipsum vnum, sed participatione vnum, in eo vtique videretur esse aliqua compositio ac multitudo; ex vno scilicet cuius est particeps, & ex sui ipsius natura: sed tum compositio tum multitudo maximè aliena sunt à primo entium. ergo primum entium est ipsum vnum. Præterea nisi esset ipsum vnum, vtique neque etiam esset ipsum ens; infirmarèque opus esset omnes eas rationes, quas paulo antè attulimus: vnū etenim atque ens eandem naturam significant obtinentque, licet deficienter & agrè eam vtrunque eorum explicet. Illud igitur, de quo iam constat quod est ipsum esse, proculdubio erit etiam ipsum vnum. Item quicquid sit illud, quod ipsum vnum explicet, nimirum pertinet ad esse quodpiam: illud verò de quo constat, quod sit ipsum esse, continet omnia, quæ pertinent ad quemcunque essendi modum. in ipso ergo continetur etiam ipsum vnum, quicquid sit illud. Amplius, vt elegantissimè differit Boëtius in aureo opusculo de Philosophica consolatione, siue sapientiam seu bonitatem siue potentiam dixeris, mancum quoddam ac deficienter dixeris, nisi posueris ea omnia vnum esse simplicissimum, omnisque compositionis expers. si ergo primum principium non esset ipsum vnum simplicissimum, mancum quodpiam & deficienter in eo esset: quamobrem neque primum constitui illud oportet. Est præterea ipsum verum: nam si veritatis esset particeps, ob id propterea veritatis participatione esset verum, quoniam principio suo conforme esset, à quo pendèret: sed primum à nullo pendet: non ergo veritatis particeps est, sed est ipsa veritas ipsumque verum: sibi namque ipsi est vnum atque idem. Nec dissimili ratione est ipsum bonum: nam cùm bonum, vt supra diximus, habeat rationem appetibilis; id quod appetitur ab omnibus omniaque appetibilia cætera propterea appetuntur, quia quandam similitudinem illius gerūt: ac demum id propter quod omnia appetuntur, ipsum verò nequaquam propter quidpiam aliud; est certè ipsum appetibile, ideoque ipsum bonum. Ad hæc si bonum sumatur prout perfectum est, & secundum rationem perfecti; idem de primo principio adhuc magis consta-

bit. Nā si bonum esset participatione quadā bonitatis, non esset omnino, atque absolute perfectū. Itē cū omnis bonitas pertineat ad aliquod esse, id quod est ipsū esse, est etiā ipsū bonū: pari ratione qua superius vsi sumus de vno. Præterea cū multitudo imperfectionis sit, vnitās verò perfectionis ac bonitatis; proculdubio illud quod est ipsum vnum, est etiam ipsum bonum. quod argumentum latius ac luculentius tractatum est à Boëtio in eodem libello de Philosophica consolatione. Est etiam primum principium maximè intelligens ac maximè viuens, maximèque potens, ac propterea maximè infinitum, ac iterum maximè omnium finitum. Sed antequam ad huiusmodi magis explicanda veniamus, id nobis probandum est, primum principium entium esse vnum tantum: minimè verò omnium fieri posse, vt prima principia entium sint plura, id quod superius in hunc locum distulimus: sic enim perfectè colligi poterit primum principium esse ipsum vnum; cæteraque prima principia in suo quæque genere, de quibus Physici perhibent, ab hoc supremo omnium pendere atque effluere. Neque difficile arduūque erit hanc rem certissimis euidentissimisque rationibus adstruere. Nam si plura sunt prima principia, verbi gratia, duo, quorum neutrum ab altero pendeat, nimirum vtrumque erit ipsum esse, & necesse esse. hoc enim conuenire præcipuè omnium primo principio iam superius ostensum est. Quòd si peruicax quispiam dixerit, eorum alterum esse ipsum esse, seu necesse ex se esse; alterum verò minimè; seu neutrum esse ipsum esse, fateatur is quoque opus est, eorum alterum tantum esse primum principium, illud inquam, quod est ipsum esse: alterum verò, in quo esse inest participatione quadam, pendere à primo principio, nequaquam verò esse primum principium. Quòd si neutrum fuerit ipsum esse, confestim sequitur neutrum etiam esse primum entium principium; sed eorum vtrumque dependere à tertio quodam vtrisque priori. quibus argumentis coactus si concesserit eorum vtrumque esse ipsum esse, & ex se necesse esse, vtique cū differant inter se, duo namque sunt, proculdubio quopiam alio different, quàm ipso esse, quod ex æquo vtrisque conuenire concessum est. non enim plura esse ac distingui eo poterunt quo conueniunt. Ea itaque, quibus vicissim distinguuntur, vel proprietates quædam erunt, quæ ab ipso esse fluunt, vel ab extrinseco aliquo inflictæ: si fluunt ab esse ipso, cum conueniant hæc prima principia in natura ipsius esse, fieri non potest vt differant à proprietatibus quæ ab eadem natura fluxerint: sin verò per accidens ab extrinseco inflictæ fuerint, necesse est eorum vtrumque si exiturum sit, indigere tertio, ac à tertio quodam pendere. sicque res in eisdem angustias redibit. Nam neutrum primum principium erit, cū à priori pendeant. Amplius in eorum vtroque esset compositio & potentia, si proprietates aliæ ab vtriusque natura inessent vtrique: itaque prima esse non possent: iam enim compositionem atque potentiam exclusimus à natura primi. Colligamus igitur certissimo argumento, cū ipsum esse per illud idem sit indiuiduum, & hoc per quod est esse

- A esse, fieri minimè posse, vt ipsum esse in plura vna distrahatur, pluribusque vno conueniat. Præterea sicuti inquit Aristoteles ex sententia Homeri, qui peritissimus omnium ab antiquitate habitus est, multitudo principium mala: multi namque nisi conueniant, & quodam modo fiant vnum, distrahunt & corrumpunt ea quibus præsent: quod ergo multi bene prævideant non iis per se conuenit, sed per accidens; quatenus scilicet hi multi principes quodam modo fiunt vnum: per se igitur multitudo principum mala est. id verò quod per accidens est, fieri nequit vt sit primum principium. Ideo cū entium vniuersitas neque sit, neque esse queat malè disposita, vnus tantum erit princeps non multi. Amplius ratio Parmenidis efficacissimè meo iudicio hoc probat. Nam quicquid est præter ipsum ens, id est præter ipsum esse, quod solum verè est ens, est non ens: ac huiusmodi non ens nihil est: qui nanque fieri potest vt quidpiam sit præter ipsum esse? etenim reliqua quæ sunt, non sunt præter ipsum esse, quinimo sunt participatione ipsius esse, ab eoque continentur. ens igitur, id est ipsum per se ens, & per se esse, est vnum tantum: nam si plura essent, aliquid id ergo existeret, & esset præter ipsum esse. Hoc verò ad eò falsum est, vt intellectu capi non queat. Hoc igitur modo, atque huiusmodi interpretatione, sententia ratiōque Parmenidis est ad eò certa atque efficax, vt nihil euidentius esse queat. Nihil enim est propter vnum esse, nam cætera omnia, quæ participatione essendi sunt, vtique non existunt, seu sunt præter ipsum esse; cuius participatione existunt, fouentur, ac conseruantur. Nunc reuertamur ad eas primi principij proprietates à quibus recensendis confirmandisque superius digressa oratio est. Primum entium principium esse maximè intelligens eo argumento constat. Nam quemadmodum formæ actusve contractio, definitioque per materiam, intelligentiam omnium impedit; sic econtra abstractio à materia intelligentiam rerum earum profert ac promouet: quapropter vis sensitua quoniam coniuncta materiæ est, atque in sui actione vtitur corporeo instrumento, nequaquam intelligentiæ est capax. Formæ etiam materiales, quia sunt in materia, non sunt actu intelligibiles. Intellectus verò eò quòd abstractus est à materia intelligit: formæ quoque materiales, cū vi intellectus agentis abstractæ fuerint, eadem vi efficiuntur actu intelligibiles. At intellectus intelligit suapte vi: quanto ergo quidpiam magis fuerit à materia abstractum; tanto etiam magis intellectus intellectioisque erit capax. Sed primum principium maximè omnium est abstractum; ei ergo maximè omnium conuenit esse intelligēs. Est præterea maximè potens, nā agere propriū est actus, ac vnumquodque agit, quatenus in actu est: potentia ergo agēdi conuenit actui. illud ergo est maximè potens agēdi, quod maximè est in actu. Sed primū principium entium præ omnibus est in actu, quia potius est purissimus actus nullius prorsus admixtione potētia infectus. Igitur primū principium est maximè potēs agēdi, passiuā verò potentia cū ad imperfectionem pertineat, & ad inchoationē quadā perfectionis, omnino aliena est à

primo principio. Ex his sequitur liquidò hoc primum principium esse maximè viuens & maximè infinitum. viuens maximè propterea, quoniam illud est viuens, in quo fuerint vitæ operationes: præcipue verò vitæ operationum sunt, intelligere ac velle; quas supra ostendimus præcipuas esse in primo principio. primum ergo principium maximè est viuens. Amplius viuens à non viuente in hoc distinguitur, quòd viuens ex se ipso, suòque nixu mouetur; non viuens verò alieno: vnde ea etiam viuentia nominare consueuimus, in quibus conspicimus esse huiusmodi principium motus intrinsecum, non aliunde accersitum. Deus verò seu primum entium, neque etiam fingi potest alieno impulsu mouere atque agere; sed quæcunque operatur, ex se maximè omnium agit. igitur summè ac præ omnibus viuens est. alia namque viuentia etsi habent principium intrinsecum, quo se ipsa mouent, non tamen quicquam agere queunt, nisi præterea ab extrinsecò principio moueantur, ac dirigantur: nam & à fine mouentur tanquam ab appetibili; & diuersi variòque voluntatis motus sensuumve à principio extrinsecè immobili omnino diriguntur ac continentur, proferunturque, vt in Ethicis ad Eudemum Aristoteles præclarissimus philosophus testatur. Amplius effectus nullus perfectione antecellere potest causæ suæ: ille namque excessus ex nihilo esset: in mundo verò multa viuentia conspicimus, necnon intelligentia pleròque. Primum igitur horum omnium cæterorumque entium principium, nisi illa ex nihilo extiterint, præ omnibus viuunt atque intelligit. Ratio hæc Socratis latius explicatur à Xenophonte gratissimo discipulo in primo libro Dictorum factorumque Socratis memoria dignorum. Infinitum verò propterea est primum principium; non ea infinitudine inquam, quæ pertinet ad materiam, ad imperfectionem atque ad multitudinem; immo, vt infra dicturi sumus, ab ea infinitate penitus alienum est, ac ob eam causam maximè finitum; sed infinitate ea, quæ perfectionis est & ad formam pertinere potest: materia namque & forma sese inuicem contrahunt, ac vtraque vtriusque infinitudinem compescit. forma infinitudinem, materiæ, qua materia ad multitudinem, non entiumque infinitatem tendit, cohibet, ad certamque naturam contrahit: materia econtra formam, quæ neque loco vlli aut tempori suapte natura obnoxia est, contrahit ad certum finitumque locum, tempusve. Huius rei similitudinem perspicue licet intueri in numeris: in quolibet etenim numero vnitas multitudinem compescit, ne desuat ad indeterminabilem infinitatē, econtra multitudo vnitatem definit ac cohibet ad certam definitamque naturam numeri. in septenario etenim seu denario numero vnitas ac natura, qua ille septenarius est, & hic denarius (nā vt benedicit Auicenna, septē sunt solummodo septem, nō autem duo & quinque, aut quatuor ac tria) cōpescit multitudinē certamq; ei naturam tribuit, quæ suoapte ingenio indefinita est: vicissim multitudo cohibet vnitatē, vt scilicet efficiatur propria denario septenariōve, aliis verò numeris minimè cōueniat. Eadē fermē ratio est in materia & forma: nā forma infinitū illud ac indeterminatum

E
F
G
H

A minatum materiæ compescit, certamque ei naturam ac speciem tribuit; econtra materia formam ipsam, quæ alioqui per se esset indeterminata, certo loco adscribit infraque certum tempus coërcet eique eandem adiicit. Vt autem reuertamur vnde diuertimus, primum principium entium est maximè infinitum; quia in eo nulla omnino est definitio coarctatioque: neque enim certo tempore locove adiicitur ex materia. supra nanque liquidò constitit primum entium neque esse corpus compositum ex materia & forma, neque formam materialem seu corpoream esse posse. neque etiam in eo est vlla contractio ipsius esse ad quampiam definitam naturam essentialēve. Nam superius ostensum est efficacissimis rationibus, argumentisque euentissimis persuasum, primum entium principium esse ipsum esse per se subsistens, ad nullam naturam contractum: esse insuper ipsum vnum, non autem alicuius multitudinis vnitatem: pari modo esse ipsum bonum, non autem bonum, siue perfectum alicuius naturæ & essentialē. Ecce ergo quàm luculenter ostensum est, primum principium esse maximè omnium infinitum, eorum etiam, quæ infinitam virtutem habere possent in quapiam natura, vt si ignis infinitus esset, virtus quoque calefaciendi esset infinita; non autem simpliciter absolutēque infinita esset, sed in ea natura calefaciendi, scilicet esset infinita: sic in infinita aqua vis inesset frigefaciendi infinita: primum verò principium est absolutē infinitum, non autem in aliqua certa determinatāque natura. ideoque est præ omnibus infinitum. Econtra maximè omnium est etiam finitum, quoniam præ omnibus alienum est ab infinitate materiæ ac multitudinis: in eo nanque nullum est materiæ multitudinisve vestigium, immo vt supra ostendimus, est ipsum vnum: vt scilicet non propterea sit vnum, quia vnitatis est particeps, sed quoniam eius essentia est ipsa vnitas. Cùm ergo quanto in numeris magis ad vnitatem accesserimus, tanto etiam finitudini magis propinqui efficiamur, illud, quod ita accedit ad vnitatem, vt sit ipsa essentia vnitatis, erit proculdubio maximè omnium finitum. Hactenus multa videmur in medium attulisse, quæ conueniant primo principio entium.

Atqui obiiciet quispiam, Quis fieri potest, si tot tantaque conueniant primo entium, nisi synonyma quædam vocabula congesimus, vt in primo principio non sit aliqua multiplicitas? verum his respondendum est, conceptus hosce omnes esse eiusdem simplicissimæ rei, sed deficere ad vnum omnes ab eius perfectione, excellentiæque: idcirco intellectum nostrum eniti vt multiplicitate ac difformitate sua attingat, hisce conceptibus pluribus deficientibus tamen & mancis eam simplicitatem vnicam & primam, eoque pacto veluti diuidere id quod in semetipso vnum est, suæque naturæ multiplici, multis quoque cōceptibus accommodare illud quod vnum ac simplicissimū sit: idcirco veluti à principio repetentes retententisque asserimus nihil eorū, quæ attulimus, cōuenire primo principio, nisi per eminentiā quandā. Arcanū quippe illud diuinū, quod est maximè simplex atq; vnicū, plurimis conceptibus deficientibus à rebus sumptis, inter quas versamur,

quarū ipsum causa est: proindeque nonnullā gerunt auctoris similitudinē, intellectus nostri acies infirma quoquo pacto in se effingere nititur: ipsum tamen in se super omnia ea est, quaecunque nostra aut etiam quæuis alia mens concipere potest. ipsum tamen quicquid est, minimè ab vllius intellectu comprehenditur. Cuius rei illa ratio est; nam quicquid intelligimus, definita quadam ac certa specie, quæ intellectus nostri forma est, intelligimus: quamobrem illud, quod supra quancumque definitam naturam est, immo supra quamuis definitionem, minimè potest ab intellectu attingi, nisi deficienti notione: quicquid ergo de ipso dicimus, nouimus ac concipimus, infra ipsum est. Amplius alia etiam ratione efficaciter probatur primum principium entium esse supra ipsum esse, supra vnum, supra verum, ac supra bonum, ac item supra vitam, supra potentiam, ac intelligentiam omnem, atque hæc omnia excellere: adeò vt magis propriè ab eo remoueantur, quàm de ipso asserantur: ea remotione inquam, non quæ priuationem dicat, sed quæ eminentiam significet. Nam quaecumque causa cuiuspiā naturæ, qua alterū impertiatur, si contineat hanc naturam, quam alteri impartitur vel imperfectè vel perfectè etiam, sed secundum eandem rationem, qua illa natura effectui illius causæ conuenit, ea equidem causa, vt superius diximus atque ostendimus, indiget superiori causa, à qua foueatur, neque simpliciter constitui potest causa esse illius natura, quam suo effectui impartita est; sed tantum causa est, vt in eo effectui generetur & insit. sic homo qui hominem generat, & ignis qui ignem, ac planta que item plantam gignit, indigent corporibus cœlestibus, in quibus omnes eæ naturæ secundum eminentiam continentur. Verissima ergo est ea propositio, quam sumpsimus, eam videlicet causam non esse primam, in qua natura effectui tributa insit secundum eam rationem; qua existit in effectui. huic alteram addamus, esse, vnum, verum, bonum, omnibus conuenire, quæ quouis modo sunt, vitam perfectioribus, intelligentiam perfectissimis. Ea igitur entium causa, cui hæc omnia conuenirent secundum proportionem, nullo pacto esse posset prima causa, sed egeret priore à qua foueretur, vt ita dixerim. Ecce quoniam pacto, vt reor; luculententer ostensum est omnia hæc conuenire primo principio entium, non secundum proprietatem sed secundum eminentiam: quamobrem verius ab eo remoueri, quàm de eo asseri. De primo igitur ente, quod item omnium entium principium est, hætenus dicta sint satis: arcanum nanque ipsius, cum verba ac cogitationes deficiant, sacro silentio est venerandum: qua de re diuinus Plato & in epistolis & in Sophiste pluribusque aliis locis se de primo principio nihil dicere posse asseuerat: acie nanq; intellectus tā magna luce offusam hebescere atq; hallucinari. A quo fortasse accepit Dionysius, qui in libro de Mystica theologia inquit, Quāto magis de primo principio loquimur per ea, quæ multū ab eo distāt, tāto etiā pluribus nos verbis vtī, immo verba nulla satis esse: & ecōtra, quāto magis ad ipsū mēte accesserimus, tāto pauciora quoq; verba nobis suppettere. quod si ad ipsum

- A sum, vt in se est, accedamus, tunc silentio penitus vtendum esse. Nam & verba & conceptus nulli sunt, quibus sufficiamus id effingere aut referre. Nunc consentaneum est, quando hanc abyssum entis supremi, quo valuimus pacto enarrauimus, vt abyssum aliam pertentemus, non entis inquam: non eius, quod aliquo pacto est, cum tamen alio non sit, sed eius quod penitus atque omnino non sit. huiusmodi non ens quadam proportionē opposita tamen respondet primo entium: nam quemadmodum primum entium non est cuiuspiam naturæ seu essentiæ definitæ, sed cuiusque naturæ antecellit; ita etiam huiusmodi non ens nullus est definitæ naturæ, seu certæ essentiæ; quoniam à quouis natura, & si imperfectissima, deficit, ac infra est. Item quemadmodum ipsum ens non est contractum ad certum locum aut tempus, quia non est aliquod corporeum, materiæve vlli obnoxium; ita etiam hoc non ens nullius est certi loci seu temporis: quoniam etiam natura materiæ primæ, quæ omnium est infima ab eo excluditur, ac infra ipsam est hoc nō ens. verum vt primum ens excedit, ac constitutum est supra locum & tempus; ita primum hoc non ens deficit à loco & à tempore, atque infra locum omnem tempusque est. Præterea, vt superius ostendimus, primum ens est maximè infinitum infinitate ea, quæ est vnitatis ac perfectionis: ac maximè finitum, quia summo opere alienum est ab infinitate multitudinis & imperfectionis. Non dissimili ratione primum non ens est maximè infinitum, ac maximè finitum, opposito tamen modo: nam infinitate ea, quæ multitudinis est atque imperfectionis, summè infinitum est; quinimo est ipsa infinitudo, imperfectioque ac multitudinis abyssus; quippe quod non tantum non adurgit ad naturam aut essentiam quampiam verumetiam deficit à potentia & ab inchoatione naturæ cuiuscunque. Sic ergo maximè indeterminatum est ac præcipuè infinitum. est etiam econtra summè finitum, id est coarctatum & contractum: vt pote quod non solum sit infra ea, quæ superant locum ac tempus; verumetiam existat infra omnem locum & tempus, id est infra materialia corporeaque omnia, quæ certo loco, certoque tempore sunt definita; ac demum sit infra materiam primam, quæ saltem potentia est in certo loco & tempore. Est etiam in primo hoc non ente natura falsitatis ac malitiæ, vt pote quod sit maximè alienum à vero & à bono: à bono inquam, quoniam omnino imperfectum est, ac penitus deficiens, minimèque appetibile; immo cui appetitus omnis aduersetur maximè: à vero autem, quoniam penitus difforme est atque omnino diuersum. Demum quemadmodum primum entium propriè non est aliquid eorum, quæ sunt de eo dicta, sed ea omnia superexcedit; ita etiam hoc non ens nihil eorum est, quæ hætenus de ipso diximus; immo adhuc deficit ab omni eo quod de ipso dici excogitari potest: ac sicuti primum ens ab intellectu comprehendi nequit; nec vllis verbis explicari; sic etiam primum hoc non ens nec vllis nominibus, nec vlllo conceptu effingi potest, vt probe inquit Plato in Sophiste. Ratio vtriusque consimilis est, quoniam omne

quod intellectus attingit, determinata quadam intelligibili specie attingit. Primum verò ens, vt supra ostendimus, omnem superexcedit speciem, omnemque naturam anteit; idcirco ab intellectu pertingi nequaquam potest. sed deficienter minusque intelligitur quàm in se sit: hoc verò primum non ens, quia est infra quamcunque speciem, & quamlibet naturam, immo etiam infra speciei cuiusvis inchoationem; ideo ab intellectu nequit pertingi vt in se est, sed potius vt in se non est, neque vllis vocibus effingi; sed est in intelligibile ac ineloquibile, vt ita dicã, infraque omne, quod intelligi potest, aut voce explicari. Comperitur igitur nobis esse potest intellectum nostrum nos frustrari in harum rerum cognitione: nam quaedam concipit infra id quod sunt; e contra nonnulla alia supra id quod sunt, quod in primo libro annotauimus.

LIBER

[Faint, mostly illegible text in the left column, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

LIBER QVINTVS.

CENSUS humanum ita natura est institutum, vt mirari soleat ea, quæ viderit, audierit, aut quouis alio sensu perceperit, cum causam ignorauerit: quæ admiratione, veluti stimulo quopiam, adactû tandiu scrutari ac secum putare rem eam nõ desinat, donec vel certa ratione causam consequatur; vel saltem quapiam cõiectura eliciat. Huiusmodi admirationem solum homini natura indidit, nulli præterea cæterorû animalium; eò quòd solus homo rationis ac sciētia capax est; cætera verò brutæ animantes sensibus tantum ac memoriis necnon existimatione quadam naturali ea, quæ profutura ipsis sunt, prosequuntur: aliena verò, noxiæque vitant; omniæque vel ad tuendum corpus, vel ad sensuum illecebras referunt cognitionis cuiuscunque ac scientia securæ. sic homines post cataclysmum, re domestica, ac ciuili quoquomodo constitutis, continuo ex admiratione rerum natura constantium, ac totius huius vniuersitatis rerum ornatus contemplatione, ij qui cæteris ingenio & solertia antecellebant, totos se causarum speculationi tradiderunt: ac primum obuia confestim eis fuit causa materialis quæ vel ἀπειρον, vel infinitum chaos, vel elementorum quodpiam: aut ἐπιστομεγείαν prodiderunt; in eaque morati, alia causarum genera aut penitus ignorarunt aut leuiter tetigerunt. quo effectum est vt axiomã illud, Ex nihilo scilicet nihil fieri, videlicet nihil fieri absque causa (hoc namque pacto intellectum axiomã verè est & per se notum) retulerint ad genus causæ materialis, vt scilicet nihil existere posset vel in lucem prodire absque materia ex qua fieret. Post materiam maximè ac primam causarum omnium enituit effectrix causa. Hanc Empedocles amicitiam & litem: Anaxagoras intellectum esse perhibuerunt. Deinde veritate ipsa ac rerum natura viam pandente, formam primò tenuiter attigerunt: postmodum perspicacius inspexerunt. postrema omnium cognita est ratio boni, ac finis, quam tamen potissimam ac præcipuam causarum esse constat. Nam materia à formâ speciem sumit: at agens formam in materia efficit: nullum verò est agens, quod propter finem non agat. prima ergo causarum omnium atque penitus independentens, atque immobilis est ipsum bonum. Ratio namque finis constituta est in appetibili: id autem quod omnia appetunt est bonum. Itaque hac

fenita atque hoc progressu philosophia paulatim incrementa suscepit. Nos in hoc opere rerum naturam imitati, non autem humanum ingenium (quippe qui non rudibus physices disciplinae scribamus) continuo cepimus ab ipso bono, eaque paucis perstrinximus, quae maximè conuenire primae philosophiae videbantur. Namque agendum nobis sumpsimus de ente ipso: hoc verò iam ostendimus non conuenire his quae sunt eadem ratione, neque etiam ratione penitus diuersa, sed diuersis rationibus ad idem relatis: sicuti sanum de lotio, de pharmaco, atque de animali dici solet. Quamobrem cum caeterorum omnium quae sunt, ratio deducatur à primo entium, ad idque referatur, utique minimè fieri poterat, ut ignorato primo entium, de aliis quae sunt, cognitio aliqua haberetur, quatenus inquam entia sunt. ideoque cum haecenus satis tractatum sit de primo entium, ad caetera nobis est accedendum: primumque communi quadam ratione, postmodum magis propria utemur. Omnia entia pendere quodam modo à primo, nulli prorsus, qui philosophiae sacris fuerit initiatus, cōtrouersum cum aliis fuit. Nam neque entia constitui poterant inconnexa & plura prima principia habere: & ratio Parmenidis urgebat: Quo namque pacto vnquam fieri poterit, ut quidpiam sit, quod tamen existat praeter ipsum esse? sed hoc proculdubio contingeret, si aliquod ens à primo non penderet, quod iam satis in superiori libro demonstratum fuit esse ipsum esse per se subsistens: illud namque quod nullo pacto dependeret à primo, esset utique praeter ipsum esse. Hisce rationibus nulli vnquam dubium fuit omnia quae sunt aliquo pacto pendere à primo entium. Verum nonnulli, immo complures cum ratione naturali illis constitisset plurima entia neque generationi neque corruptioni vlli obnoxia esse, hanc rerum omnium à primo dependentiam habitudinè me veluti à fine esse prodiderunt. omnia namque agere perhibent propter illud bonum amatum & desideratum ab omnibus, ut suis actionibus muniisque, pro naturae suae captu, quaecunque id attingant, aliquamque eius similitudinem adsequantur. Nam necessaria aeternaque entia quonam pacto causam efficientem habere possent, minimè intelligebant. haec verò duae tantum causae extrinsecæ sunt. Sed horum, etsi praestantissimi fuerint, sententiae neminè assentiendum esse reor. Etenim cum omnia, praeter primum, habeant esse participatione quadam, necesse est ut id ab eo sortita sint, quod per se & per essentiam sit ipsum esse: sic omnia ignita ab igne ignita sunt, omnia item, quae illuminata sunt, ab eo utique lumen acceperunt, quod suapte natura est luminosum. Amplius vnumquodque operatur secundum quod est: si ergo cuiuspiam esse omnino est independens, & à se est, neque ab alio quopiam, quonam pacto fieri aut intelligi potest, ut finem quempiam alium à se operatione sua adfectet? Quamobrem rectè Auerrois inquit in libello de Substantia orbis, finem significare agentem significatione necessaria. impossibile namque est, ut quippiam operetur propter finem alium à se, quod secundum esse suum à nullo prorsus dependeat. Eorum verò, qui secus sentiunt, rationem soluere non admodum difficile est. nam aeterna quamuis causam

habere

- A habere nequeant, quae ea effecerit motu seu mutatione aliqua (haec namque sine nouitate effectae rei non queunt esse) attamen efficientem causam habeant per emanationem quandam simplicem & effluxum quandam, nihil absurdum est. Necessaria etiam duplicia sunt: quaedam namque sunt necessaria à se, quae scilicet nullam habeant causam necessitatis suae: quaedam verò, quamuis sint necessaria, sunt tamen necessaria ab alio, & causam necessitatis suae habent. huiusce rei exemplum aptissimum adfert Aristoteles in quinto Metaphysices: conclusiones namque demonstrationum necessariae sunt, itemque prima demonstrationum principia sunt necessaria; verumtamen principia prima à se sunt. neque causam habent suae necessitatis vllam.
- B At conclusiones demonstrationum sunt ab alio necessariae, quoniam à primis principiis dependent, eaque habent necessitatis suae causam: nihil ergo prohibet necessaria causam habere, à qua sint. Colligamus igitur ex dictis haecenus, omnia entia praeter primum dependere à primo, tum in genere causae finalis, tum in genere causae efficiētis. De finali causa, quamuis omnes in ea consenserint, adferamus tamen rationem. Omnia quaecunque quidpiam agunt, propter finem aliquem operantur. finis verò habet rationem appetibilis, & ex consequenti rationem boni. omnia igitur agunt propter bonum. Sed iam superius declaratum est ipsum esse, ac primum principium entium esse etiam ipsum bonum: omnia verò alia bona participatione quadam existere ipsius boni. Necesse ergo est ut omnia quae agunt, actione sua adfectēt
- C quandam similitudinem ipsius boni: sicque causa finalis omnium est primum principium entium. quod autem sit causa efficiens paulo antè probauimus. Verum illud restat explicandum, quonam pacto sit causa efficiens, & quonammodo efficiat reliqua entia: ac praeterea id quod supra omisimus exponendum nobis est, quonam scilicet pacto entia omnia praeter primum se habeant ad ipsum esse. Et ut soluamus rationes quas in secundo attulimus, ac quibus nonnulli rétur efficaciter probatum esse, in quouis entium praeter primum esse secundum rem distingui ab essentia cuiusque. Primum principium (ut rem iam ordiamur) eminentiori quadam ratione, atque excellentiori modo, causa est efficiens, quam causae haec, quas nos efficientes esse dicimus: etenim efficientes haec causae nobis familiares non sunt ex omni parte, neque omnium suorum effectuum causae: non enim efficiunt nisi per motum, transmutando materiam: atque effectus ipse, id scilicet, quod est factum secundum se totum, non est ab agente causa: materiam namque ex qua effectus constat, agens causam praesupponit, non autem efficit: deinde forma, quae iure videbatur posse sibi id assumere, ac vendicare, ut scilicet esset à causa efficiente, sustentatur ac pendet à materia, cum qua simul est. Praeterea pleraque efficientes causae huiusmodi sunt, ut postquam ab eis effectus productus in lucem fuerit, non amplius indigeat vlla opera causae, à qua effectus est. Sic mortuo patre viuit superstes filius: & aedificatore vita functo, remanet aedificium. At primum principium entium, à quo est omne esse, non efficit motu mutationeue aliqua, quae videntur moram adferre agenti; & id-

circo imperfectionem agentis arguunt; sed statim continuoque entia in esse protulit, immo profert potius, ut dicemus. Præterea effectus secundum se totum ab hoc agente dependet: nam siue effectus sint per se subsistentes, actus inquam simplices, seu ea quæ in esse proferuntur composita fuerint ex materia & forma, secundum se tota à primo principio pendet. Omne namque, quod quouis modo est particeps ipsius esse, est à primo, quod per naturam & essentiam est ipsum esse. quare tum forma tum materia quæ entia sunt, dependent & sunt à primo principio entium. Amplius id, quod factum est semper pendet, immo ut rectius loquar, semper fit à primo principio, adeo ut si mouendo aliquo deficeret actio primæ causæ, in nihilum vnumquodque entium redigeretur. Hoc verò ratione comprobatur. Nā effectus quicumque, in quo forma agētis secundum esse perfectum quo est in agēte, esse non potest, indiget continua conseruatione continuoque effluxu agentis. Hoc licet intueri in lumine; nam quoniam lumen est propria qualitas corporis luminosi, diaphanum verò cum lumine effunditur, eam naturam non recipit, sed participatione quadam fit capax luminis: idcirco ad hoc ut aer, seu quoduis aliud diaphanum corpus lumine perfusum maneat, cōtinuum fomentum adsit oportet, continuoque effluxus à luce solis, seu alterius corporis lucidi; qui si paululum cessauerit, confestim lumen diaphani intercidit. Idem comperies in imagine, quæ in corpore leni apparens deperit, abente illo cuius imago erat. Sic cum cætera membra omnia viuant, quoniam participat animæ vim, quæ tota & integra est in corde, non tamen adsequuntur perfectam naturam cordis, pereunt, vitæque funguntur euestigio cum effluxus à corde cessauerit. Omnis ergo effectus, qui est ab aliqua causâ, participatione quadam, nec perfectè adsequi naturam causæ valet, continuo fomento causæ suæ eget; quæ si desierit, eodem momento effectus pariter perit. Cum ergo omnia, quæ habet esse à primo entium participatione quadam ita se habeant ut nullum eorū possit perfectè adsequi ipsum esse, necesse est ut continuo quodam effluxu ac efficientia ab ipso ente seu esse emanante conseruentur; quin potius ut continenter efficiantur. qua in re adhuc efficientia primi superat solis effectum, qui aërem illustrat: nam lumen, quia actus diaphani est, licet à sole pendeat, pendet etiam à diaphano, in quo est. At à primo ea, quæ sunt, tantum pendunt, à nullo præterea: neque enim ea quæ sunt, extra ipsum sunt, sed in ipso continentur ac consistunt. Ecce ergo quantopere deficiunt causæ efficientes nostri ordinis à primo efficiente. quod nonnulli parum animaduertentes eum cum perspexissent efficientiam nostri ordinis rebus æternis, ac primo principio minimè ad commodari posse, negauerunt Deum optimum causam esse effectricem totius entis, cum aciem mentis in tam magna luce nequaquam figere potuissent: nos autem comperimus huiusmodi omnem efficientiam, quam nouimus & sentimus, simulachrum quoddam esse illius primæ efficientis causæ, quod tamen ab eius excellentia atque præstantia valde deficiat. Ex his, quæ hætenus dicta sunt, non cum magna difficultate disquirere poterimus ac inuestigare, quomam

- A nam pacto entia omnia præter primum, se habeant ad ipsum esse: necnon qua via soluantur rationes, quibus nonnulli, alioqui præstantes viri nixi enunciauerunt, esse secundum rem distingui ab essentia omnium rerum præter primum. Quantum pertinet ad primum, quod inuestigandum nobis proposuimus, videtur mihi commodum exemplum adferri posse, quo facile intuebimur quonam pacto entia se habeant ad ipsum esse. colores pendere à lumine, specie tamen & natura à lumine differre sit nobis suppositum, licet nonnulli graues authores dissentiant: hæc tamen positio meo iudicio magis ratione nititur. Item supponantur colores in obscuro ac tenebricoso loco non esse colores nisi in potentia, actu autem non existere, nisi per illustrationem luminis, quod sensit Auempace: quamuis Auerrois in commentariis secundi libri de anima dissentiat. verum, quicquid de hac re statuendum sit, supponamus rem hanc ita se habere, ut hoc tanquam accommodatissimo exemplo utamur, in quo intueri possimus, & luculenter, ut mihi videtur, quoniam modo entia se habeant ad ipsum esse. Ponamus lumen esse primum esse, per se existens, primumque ipsius esse principium; opacum verò esse non ens, colores autem sicuti cætera entia, lumen ipsum in se clarum est splendidum nihil habens opaci suapte natura: ideoque superius ac eminentius esse habet, quam ut dici queat color; nisi dicatur color secundum eminentiam & præstantiam quandam; quoniam superexcellenter continet colores omnes, licet diuersos specie, vnica tamen ratione longè colorum naturis præstantiori eos omnes comprehendit. Quod si à lumine puro immixtoque discesseris ad lumen mixtum opaco, iam degenerat lumen à perfectione sui atque contrahitur ad certam quandam coloris naturam; quæ etiam certæ cuiusdam essentia est. verbi gratia albedo aut color viridis seu luteus siue niger; lumen tamen nequaquam est nisi participatione quadam: ac inter colores quæadmodum quisque magis præstat, ita etiã magis est particeps luminis; nulla tamen ex hisce colorum naturis in actu existit nisi per effluxum & illustrationem à lumine; atque illustratio illa in re colore affecta nihil aliud est nisi essentia coloris in actu existens à lumine: quæ tamen certa quædam natura est infra essentiam & naturam luminis ad opacum accedens atque opaco mixta. Nunc à coloribus & à lumine orationem mentisque aciem conuertamus ad entia atque ad ipsum esse. Primum esse est tantum esse purum, cuiuslibet non-enti immixtum, veluti lumen nulli opacitati. quod si à primo esse recesserimus, ac non esse ceu quoddam opacum attigerimus, iam nobis apparere incipiunt reliqua entia, veluti quidam colores, in quibus ipsum esse contractum est ad certam quandam naturam atque essentiam, quam nimirum perfectè obtinet: esse tamen in eis existit participatione quadam, non quod in illis aliud sit essentia quam perfectè obtinent, & esse quo existunt: sua namque essentia eorum quodlibet existit. Sed quoniam id, quod est perfecta huius rei essentia, est esse imperfectum & contractum; sicuti id, quod est albedo, aut viridis color, imperfectum est & participatum lumen: verumtamen sicut essentia coloris non existit actu, nisi à lumine & ab influenza luminis; sic ef-

sentia eorum quæ sunt, non existunt actu, nisi ex perenni influentia ipsius esse, à quo sunt & cuius participatione existunt: non tamen quòd in ipsis entibus alia res sit earum natura, & alia res sit influentia ipsius esse; immo una atque eadem res sunt vtraque: quemadmodum in re colorata idem diximus esse colorem & influentiam luminis, per quam color est in actu: vnaquæque ergo natura, secundum quod in se est, quædam est natura, in qua esse contractum est ex admixtione non entis, ceu in natura coloris est contractum lumen ab opacitate ad naturam quandam. Attamè quoniam à se non est neque à se conseruari potest in esse, cum sit imperfectum esse, & quod degenerauerit in inferiorem naturam; idcirco non actu existit natura illa, nisi habitudinem habeat ad primum perfectumque esse, à quo semper emanet atque actu sit. Satis commodè mihi videtur hætenus expositum esse, quonam pacto entia se habeant ad ipsum esse: & quomodo quamuis essentia cuiusque sit esse participatum, quo intrinsecè vnumquodque existit, tamen actu nullius essentiam existere nisi ab alio primo inquam, à quo pendet: neque etiam quamuis à nobis cuiuspiam rei essentia intelligatur, intelligi tamen posse ipsum actu existere, nisi intelligatur habere influentiam ab ipso esse, sicuti essentia coloris non potest percipi quòd actu existat, præterquam ex influentia luminis, & hoc modo esse existere cuiusque rei secundum rationem distinguitur ab essentia illius rei: nam ea natura in se considerata est essentia; illa eadem quoque est esse existere eius rei, prout intelligitur emanare à primo ente ex cuius influxu efficiètiaque actu existit. Reliquum modò est, vt soluamus rationes eas, quibus quidam probasse se putant, esse vniuscuiusque præter primum secundum re distingui ab eiusdem rei essentia: has namque in secundo libro omiseramus, in huncque locum distuleramus. Duæ fuere rationes adductæ, prior quoniam cuiusque rei essentia perfectè intelligi potest, cum tamen de ea re ignoremus sit, an non sit. altera ratio, quoniam cum vnumquodque perfectè obtineat suam essentiam ac naturam, si natura non distinguitur ab esse cuiusque; vti que vnumquodque perfectè obtinebit ipsum esse. Quamobrem non erit ens participatione sed per essentiam; quod tantum conuenit primo entium, vt demonstratum est. Hæ sunt rationes quas ex dictis hætenus nõ est admodum difficile soluere. Ad primam dicimus, quòd ea ratione non probatur, nisi quòd essentia secundum rationem distinguitur ab esse cuiusque per quod est: secundum rem verò distinguatur item cuiusque essentia ab esse à quo est in se: namque intellecta essentia concipimus quidnam sit. Quòd si eadem essentia intelligatur emanationem & effluxum actu habere à primo entium, iam concipimus eam actu existere; quemadmodum opus est authores huius positionis dicere, ac eadem propemodum solutione vtere de ipso esse participatū cuiusque rei, quod constituunt esse actum essentia: ipsum etenim non actu existit in se ipso, sed tantum per emanationem à primo entium: itaque intelligi concipi que potest, multæque de eo disputationes fieri, cum tamen interim lateat an ipsum actu existat necne, quoniam ab alio est & per emanationem

A tionem à primo entium existit; in quo simpliciter atque absolutè est, non autem participatione quadam. Eisdem fermè verbis vtimur nos cum de essentia alicuius rei differimus, quam ponimus esse participationem ipsius esse primi. Iuxta Aristotelem tamen in posterioribus Analyticis possemus etiam aliter rationem eam dissoluere, dicerè que quòd de nulla re potest intelligi quid rei, nisi de qua constiterit quòd existat: sed de qua id non constat, intelligitur quid nominis, quamuis quadoque idem sit quid rei & quid nominis. verumtamen ille, cui non constiterit rem esse, ac tenet quid rei, non percipit quid rei, nisi secundum accidens: sed ei illud quid rei est quid nominis. Alteram etiam rationem facile diluimus: nam quemadmodum coloribus vnaquæque coloris species, vtputa albedo seu rubedo, perfectè obtinet suam essentiam naturamque: ea tamen natura, quæ in se perfecta est atque absoluta, est lumen diminutum. Lumen namque admixtum opaco in naturam degenerat inferioris notæ, quæ tamen in sua specie perfecta sit. Ita dicimus quòd essentia vniuscuiusque est ipsum suum esse, per quod est: non tamen sequitur quòd sicuti perfectè continet suam essentiam, ita perfectè obtineat ipsum esse: quia essentia cuiusque in se perfecta est esse diminutum: quod cum à sua simplicitate recesserit, & non enti admixtum fuerit, degenerat in naturam atque essentiam inferioris ordinis; quæ in sua specie perfecta est, attamen est esse diminutum. Idem ferè videtur Aristoteles sentire in nono libro Primæ philosophiæ: inquit enim quòd cum vnumquodque sit quatenus actu est, illa entia quæ sunt actus tantum, per se & ex se sunt: nec oportet quærere per quid existant, vt scilicet dicamus ceu Parmenides vel vt Pato, quòd scilicet existant per esse aut per vnum, seu per numeros: per se namque actus est. Cæterum cum ad hunc vsque locum satis accuratè discussum à nobis sit, quonam pacto entia se habeant ad ipsum esse, & quòd à primo entium pendent, non tantum tãquam à fine, quem omnia pro cuiusque natura & captu attingere conatur, verumetiam tanquã à prima causa omnium effectrice. Illud quoque satis luculèter expositum à nobis fuit, efficientiam primi principij esse veram ac summam efficientiam; à qua cæteræ agètes causæ omnes deficiunt, cum eam tamen omnes æmulentur. Nunc reliquum est vt paucis tangamus quæstionè eam, quæ multos exercuit, quonam pacto scilicet primū principium agit, an videlicet ex necessitate naturæ agat, an ex voluntate: qualisq; sit ea voluntas. Primū id asserimus, primū principium non agere ex necessitate naturæ, quæadmodum cætera agentia natura cõspicimus agere. Nã cætera agentia naturalia quæ natura agunt, neque finè sibi præstituunt neque se dirigunt ad præstitutū finem, verum à causa ea, quæ omnium naturam dirigit, certa quadam via certisque mediis vnumquodque ad finem suum mouetur. Ex quo liquet. huiusmodi mouentia non sese ipsa agere, sed agi. Hoc verò maximè alienum esse à primo principio entium illique summè repugnans esse quis ignoret? qui namque primum omnium esset, si ab alio moueretur? neque etiam prima hæc causa agit voluntate arbitriouè tali, vt quadoque agat, interdū ab actione cesset, aut vna omiſſa ad aliã

actionem se conferat, sicuti conspiciamus agere homines, qui voluntate & arbitrio agunt: nam omne agens huiusmodi est mutabile, & idcirco alio atque alio modo se habet: qua de re interdum aggreditur, quæ nuper omisit, neque etiam ea necessitate volūtatis agit, qua volūtas fertur in suum finem, ac in ea quæ faciunt ad eum finem consequendum. Omne namque huiusmodi agens perfectionem suam nanciscitur ab alio, neque eam in se obtinet. At Deus optimus in se atque ex se omnino perfectus est, nullique obnoxius, ut superius euidentissimè ostendimus. Modus ergo diuinæ actionis exceptus est atque excellit efficientiam cuiuscumque alterius causæ efficiētis; neque à nobis satis comprehendi potest, ceu etiam eius esse ab omnibus exceptum nequaquam potest à nobis attingi: dicemus autem quæ possu-

mus. Agit primum principium ex sui bonitate, nam superexcellētissimæ illius bonitatis ac superfluentis non erat in se contineri, aliorumque bono inuidere, ut præclare inquit Plato in Timæo. agit autem, ut cætera omnia, quæ esse queunt, pro cuiusque captu suæ faciat bonitatis participia: non autem ut propterea sibi quicquam accrescat cui nihil deest: hoc enim est amoris, qui est in ipso bono, ut supra tetigimus. quem modum miror Auicennam alioqui excellentissimum philosophum latuisse. Ac quoniam eius bonitas eius quoque voluntas est, & eius intellectus in quo huiusmodi facultates nō sunt, nisi secundum quandam eminentiam, idcirco & intellectu voluntatēque & natura agit, non tamen ea natura, quæ ab alio agatur, sed quæ seipsam agat. quamobrem neque collocari potest in ordine aliarum causarum naturalium. Agit præterea voluntate liberōque arbitrio, non tamen voluntate mutabili; de qua dubitari possit, ne quandoque ab agendo desistat, aut ut eum actionis suæ pœniteat, ac propterea omnia in nihilum redigantur: neque etiam voluntate ita necessaria, sicuti voluntas humana perhibetur necessariò finem atque perfectionem suam appetere, cæteraque, quæ nos ad perfectionem nostram perducunt. Primum namque principium in se perfectum nullius eget. Hæc atque huiusmodi sunt, quæ à nobis dici excogitariue possunt de actione primi principij: verum qualis ac cuiusmodi ea in se sit, nulli profectò compertū est utpote quæ omnem intellectū exuperet. Cùm ergo hæctenus ostensum fuerit, entia dependere à primo ut à supremo fine & à prima præcipuāque causā effectrice, non omittendum nobis est, cætera quoque entia se habere ad primum ut ad formam omnium primam. Id ex superioribus satis cuius exploratum esse potest. Nam si vnumquodque ens eousque veritatis est particeps, quousque attingit principium à quo est: in primo ergo principio est veluti exemplar quoddā vniuscuiusque rei, quod vnumquodque attingere conatur, ut in se quātum possit ceu in quadā imagine exprimat exemplar illud. Exemplar verò omne veluti causā formalis est, & prima forma omnium imaginum, quæ ab eo fuerint deductæ, aut deduci queant: non propterea quòd imagines formet, sed quoniam ab eo exemplari deductæ efficiētæque sint. Est præterea tanquam causā materialis omnium rerum, ea scilicet conditione materiæ, qua similis videtur loco: est

namque

- A namque & locatum in loco & forma in materia. Itaque cùm nihil sit extra Deum maximum: omnia namque ipse continet ac sustinet modo ac ratione, quam satis verbis explicare nequimus: ideo nesciò quomodo in ipso exprimitur quædam imitatio materialis causæ, in eo scilicet, quod perfectionis in ea est amotis conditionibus, quæ imperfectionem continent: neque enim in potentia est actus purissimus, neque pars vllius id quod perfectione excedit omne totum. Satis iam videri possumus verborum fecisse pro compendij nostri modulo de primo principio entium, à quo quæcumque & sunt, & entium nuncupationem habent. Nunc tempus poscere videtur ut ad perscrutationem tractatumque cæterorū entium accedamus,
- B quatenus scilicet entia sunt, ut oratio nostra progrediatur ea via, quæ huic scientiæ propria est, atque à primo entium ad ea, quæ maximè ipsi propinqua sunt, descendamus. Entia nōnulla immaterialia esse atque abstracta, efficacissimè, ut reor, probatum est ratione Aristotelis in octauo libro Physicorum sumpta à motu. Ac quamquam de primo entium absque ea ratione, quæ sumitur à motu ex ratione entis, vnus, boni, euidentissimè demonstrari arbitremur, non tantum quòd immateriale sit, verum etiam quòd superet omnem naturam, atque essentiam cæteraque quæ à nobis supra de ipso demonstrata sunt certissimis rationibus: tamen de aliis abstractis entibus à materia, meo iudicio, ratio efficax sumpta ab ente inueniri non potest, quæ certitudinem nobis faciat; nisi supponat rationem à motu sumptam, cui nitatur quodpiam aliud ens præter primum, abstractum esse à materia. Neque ut idem arbitrer ac in eodem calculo ponā rationes, quibus vsi sumus, cùm de primo principio tractarem, mouet me argumentum Auerois præstantissimi philosophi, qui hac in parte reprehendit Auicennam in calce expositionis primi Physicorum: inquit enim, Nulla scientia probat suum subiectū esse, sed supponit: ens verò primum abstractaque entia sunt subiecta primæ philosophiæ: non igitur eius scientiæ erit hoc ostendere, sed physices. Cui dicimus, quamquam prima philosophia agat de primis causis entium, ut in proæmio Metaphysices dicit Aristoteles, nihilominus supposito quòd sint aliqua prima principia, primæque entium causæ, de eis scrutari potest primus philosophus, quænam & qualia sint: sicuti de primis principiis rerum naturalium in libris Physicorum supponimus quòd sint, scrutamur atamen & ratione agimus, quænam & qualia sint. Dicimus ergo, ut redeamus vnde deflexit oratio, post primum ens esse alia entia abstracta à materia. Hoc ratione comprobatur à motu sumpta. Nam cùm hæc, quæ cernimus quandoque moueri interdumque quiescere, necesse est, ut dependeant à corporibus, quæ sempiterno motu circumferantur: motus verò sempiternus non possit esse penderue à motore mobili: nam ex mutabilitate, varietatēque causæ sequeretur mutatio in effectu, id est variatio in motu. Amplius causā motōrue diuisibilis non potest mouere motu infinito ac perpetuo: nam pars eius, cùm habeat esse deficiens à totius perfectione, mouebit tempore minori quàm totum, id est finito tempore: totum

O ij

verò cum finitam proportionem habeat ad partē, tempore etiam finito mouebit: necesse est igitur virtutem mouentem tempore infinito esse impartibilem. At virtus impartibilis atque immobilis materialis esse nullo modo potest. Nam virtus materialis quaecunque quoniam in esse sui depēdet à materia, diuisione etiam matris afficitur atque diuiditur: necnon etiam mouetur motu eius corporis cuius forma fuerit seu virtus. ergo necesse est motores corporum caelestium esse formas immateriales atque abstractas, formas inquam; quoniam certissimis quoque rationibus adstruitur colligiturque hosce motores aeternos, esse animas dātes esse corporibus caelestibus. Nam caeli mouentur ex se, non autem ab alio: quoniam id quod mouetur ex se, prius est eo quod mouetur ab extrinseco seu ab alio. motor ergo corporum caelestium, quae sunt omnium mobilium prima ac suprema, intrinsecus est corpori mobili. Amplius si ab extrinseco motore mouerentur, circuitione quadam mouerentur, motu videlicet composito ex pulsu & tractu: At corpora simplicia secundum naturam mouentur motu simplici. Præterea nisi motores ij immateriales essent animae caelorum, necesse utique esset corpora caelestia habere quandam aliam formam, qua existerent: omne namque quod actu existit vel est actus simplex per se existens immaterialisque forma; vel actum habet per quem est: ea verò forma ni anima esse dicatur, materialis erit atque corporea, necnon natura corporis simplicis, caeli scilicet. At natura corporis simplicis est principium motus simplicis: erit ergo forma hæc principium motus simplicis, non circularis; quoniam motus circularis infinitus est, & perpetuus, neque effluere potest à virtute quapiam finita ac diuisibili, vt paulò antè ostendimus; esset igitur ea forma principium motus recti: proindeque necesse esset fateri corpus caeleste esse corpus graue aut leue. Hisce rationibus igitur, quae à physicis latius ac vberius tractantur, satis compertum cuius esse potest, entia quaedam abstracta à materia esse in rerum natura, quae sunt animae caelorum. An verò infra primum rerum omnium principium sit quodpiam quod præstantius sit animabus corporum caelestium, magna equidem dubitatio est. neque reor ego hac in re rationem naturalem vllam nobis afferre certitudinē posse. Quamobrem breui perstringā summorum philosophorum sententias, itēque cur præ aliis positio Platonis mihi probabilior videatur, ceterisque præferenda. demū optionē lectori dabo, vt eam præligat quae ceteris potior sibi esse videatur. Auerois in duodecimo Metaphysices videtur opinari, nullum ens abstractū esse à materia præter animas caelorum. Deumque opt. nihil aliud cōstituere videtur, præterquam animam octauae sphaerae, quae mouetur motu diurno, ac esse, seu quandam artem vniuersalem, cuius fini plurimae particulares artes inseruiunt. Nam sicuti equestri arti complures inferiores artes inseruiunt, ita etiam ei fini, quem primus motor constituit, motūque diurno adfectat, reliquae caelorum animae, planetatum videlicet seu errantium syderum propriis suisque motibus inseruiunt. Hæc sententia meo iudicio falsissima est: nam quemadmodum ex iis quae superius ostēsa sunt, quilibet liquidò intueri potest

A test tantum abest, vt primum principium nedum sit anima, quae cum proportionem habeat ad corpus, cuius est forma, quandam diuisibilitatem præ se fert, quod neque vllius certae naturae, definitivae essentiae constitui potest; sed est ipsum esse per se existens. Præterea efficientia primi principij longè præstantior est, quàm vt motu agitationeque caeli efficere omnia potuerit. Amplius cuiuscunque ordinis institutor est supra eum ordinem, quem instituit, vt pote ab eo exceptus. Primum ergo principium absurdè constituitur in serie classēue motorum seu animarum caelestium: id quod videtur quoque sentire Aristoteles in duodecimo primae philosophiae libro, in eo loco vbi inquit, quod in vniuerso præter cuiusque bonum, quod vnumquodque sua natura affectat, est præterea bonum extra vniuersum, propter quod omnia agunt. sicuti in exercitu dux est, propter quem tandem omnes, qui in exercitu sunt, operantur. in quo loco, si quis diligenter animaduertent, perspicere faciliè poterit ipsum quoque Aristotelem ponere bonum per se existens extra seriem vniuersi, supraque quæuis entia. Alpharabius in libello de intelligentiis ponit primum principium entium esse supra animas caelorum: nullum tamen præterea ponit ens abstractum, in materia verè esse. Huius philosophi sententia, vt reor, nullo efficaci argumento reprehendi posset, quamuis, vt infra dicam, ratio Platonis mihi valde probabilis videatur. Auicenna in Metaphysicis libris præter primum principium, quod ipse nominat necesse esse, itēque præter animas corporum caelestium, totidem ponit intellectus puros, qui non sunt animae, quot sunt motus caelestes. Huius positionis rationem adfert. nam cum finis præstantior sit his, quae sunt ad finem, nimirum dici non potest motores caelorum mouere suos orbis propter hæc inferiora, quae rebus caelestibus longè sunt ignobiliora. necesse ergo est vt nobiliora fines affectēt suis motibus. Hi verò & multi sint oportet, quoniam diuersi variique item sunt caelorum motus; quibus efficitur Auicennae sententia, vt fines totidem constitui oporteat supra caelorum animas, quot sunt motus caelestes, qui intellectus puri immixti que omnino sint: nihil namque percipi potest, esse supra animum intellectualem, ac infra necesse esse præter intellectus puros. Huic sententiae ad stipulari videtur Aristoteles in duodecimo Metaphys. quamuis dignosci satis non queat, an cum

D Auicenna, an cum Alpharabio sentiat. Attamen vt ego puto, ratio, quam attulit Auicenna, non est adeò euidens, vt ei concedere debeamus, quoniam illa agentia, quae perfecta sunt atque ex affluentia bonitatis agunt, non ob eam causam operantur, vt sibi aliquid suis actionibus accrescat, sed vt res indigentes impertiant sua bonitate. dicemus igitur Auicennae, cum animae corporum caelestium in se perfectae sint, præcipuamque bonitatis partem sortitae sint à primo principio, prima intentione agunt ex sui bonitate: deinde ob vtilitatem harum inferiorum rerum. Non igitur ponendi sunt superiores quidam intellectus, cum animae caelorum ipsae sibi sint primi fines: secundi verò hæc inferiores res. Præterea, omnes hæc animae operantur ac mouent ob eam potissimam causam, vt inseruiant primo principio, idque pro

naturæ cuiusque captu æmulentur, à quo esse & perfectio totius vniuersi intenditur. Hac ergo ratione etiam sequitur animas cœlorum agere prima intentione propter finem excellentiorem. Diuersitas verò motuum est ex diuersa variâque natura animarum mouentium: quam rationem videtur Plato significasse in Timæo. Nam postquam exposuisset quam ratione animæ omnes & omnis natura immortalis formata esset à primo principio, dicit omnium parentem cōuersum ad minores Deos hæc eis præcepisse. Cum reliqua, quæ ad vniuersi absolutionem supersunt, mortalia sint, ideo à me cōtinuò ea fieri non possunt: neque enim fas est: immortalia namque essent si tantum à me fierent. Idcirco vos imitantes eam, quam in me perspicietis efficiendi vim, quæ supersunt mortalia efficere conemini. Illi verò, inquit idem Plato, minores dii, cum mandatum patris intellexissent, confestim ad res inferiores efficiendas conuersi sunt, ac motum circulem pro cuiusque natura proprium quisque molitus est. Ecce quam præclare Plato protulit minores deos, animas scilicet cœlorum, vt parerent imperio patris, atque vt eius bonitatem imitarentur, cœpisse suum quemque orbem mouere. Propter igitur summum bonum, veluti tanquam propter vltimum, postremum, summumque finem, animæ cœlorum suos orbem agitat: motus verò diuersi sunt pro cuiusque natura, atque vt rerum inferiorum generatio & incolumitas exigit. Postrema omnium sententia est Platonis, vt arbitror, esse scilicet infra primum principium ac supra animas corporum cœlestium, intellectus seu mundum intelligibilem: cuius ratio, ni fallor, fuit. anima, vt superius diximus, duplicem præ se fert naturam, diuisibilem scilicet, qua corporeæ naturæ affinis est, nam forma est corporis: & indiuisibilem, quatenus intellectus est & intelligibilia attingit. sicuti ergo infra animam est corpus naturæ penitus diuisibile, ita par est supra animam esse intellectum purum naturæ omnino indiuisibile. Huiusmodi verò intellectus necesse est vt sit infra primum principium: id namque est ipsum esse per se existens, nulli naturæ additum: in intellectu verò esse est contractum ad intelligibilitatem, vt ita dicam, seu ad intellectionem. quapropter Plato posuit hunc intellectum esse causam exemplarem in qua sint ideæ rerum omnium. Nam in primo principio res altiori modo sunt, quam vt in eo exemplaria rerum constitui queat. exemplar etenim omne cognosci potest, & quatenus exemplar est comprehendit. At in primo principio res sunt supra cognoscibilitatem (vt planius explicem quod volo, sic eam libeat appellare) ac in arcano sita, quod minimè peruium est cuius intellectui. Quamobrem Plato, vt reor, posuit causam exemplarem in secundo ente, in quo esse contractum est ac definitum ad naturam intelligibilem. quod etiam quoquo pacto innuit Dionysius in libello de Cœlesti hierarchia: inquit enim supremos intellectus nuncupatos esse angelos, id est nuncios; quoniam arcanum illud diuinum incomprehensibile primi enunciant. Hac ratione meo iudicio satis probabile fit, supra animas corporum cœlestium esse intellectum. Nam imbecillitati mentis nostræ, cuius acies in tā clara luce non figitur, de rebus altissimis certissi-

- A certissima ratio esse non potest. Idcirco contenti probabilis argumento & sapientissimorum hominum sententia, qui acrioris ingenij fuerunt quā nos, dicamus supra animas cœlorum esse intellectum, in quo res sint secundum esse intelligibile. Quot verò sunt ij intellectus, si quis scire cupiat, animaduertendum illi est Platonicos nonnullos ponere hosce intellectus ferè innumeros: Platonem tamen vnus tantum mentionem facere in Timæo, cum de fabricatione mundi verba facit. Beatus Thomas rationem satis probabilem adfert, qua efficiatur vt pene innumeri sint. Etenim inquit Deum optimum cum agat ex bonitate insita, quam aliis impartiri vult, optimas ac perfectiores res maiori quoque vbertate produxisse: ac proinde corpora cœlestia adeò ingentia effecit, vt generabiles corruptioniq; obnoxia res ipsis collata, nullius ferè sint magnitudinis. Idcirco pari ratione perfectissimos entium intellectus innumeros fecisse. id quod sacræ etiam literæ testantur. Nos quibus institutum est nihil asserere, nisi ex certa ratione, hac in parte nihil asserendum nobis esse ducimus: ea enim est natura intellectus humani, vt certos terminos in cognitione rerum non egrediatur: quos qui egredi volunt veluti oculis mentis allucinati, in multis deerrant, compluræque incomperta pro compertis habent. Nonnulli diuersa ratione dum ea quæ sunt ultra fines à natura nobis præscriptos incerta esse vident, de rei cuiuscumque cognitione vel modica desperant. Nos medium iter tenentes, ea tægemus quæ ratione naturali comperta sunt; incerta verò, atque ea ad quæ lumen intellectus nostri non pertingit, linquemus pro incompertis. Cum ergo præter summorum philosophorum autoritatem, qui magis quàm nos in rerum contemplatione exercitati, luculentius etiam veritatem intueri potuere, ratione etiam satis efficaci seu maui probabili, nobis constiterit supra animas cœlestium corporum esse intellectum seu vnus is sit, seu plures; ea quæ naturalis hominis ratio de intellectu comperta habere potest, paucis perstringamus. Esse ipsum atque ipsum vnum, quod ex superfluenti bonitate extra se in alias quoque naturas defluxit, paulatim delapsum est, ac veluti per gradus processit à perfectissimis naturis in imperfectissimas: & demum defuit in materiam primam, quæ propè nihil esse videtur. Primum igitur, in quod esse ipsum à puritate sui degenerat, est intellectus, qui iam aliqua natura est non esse purum, verum tam latè fusa, vt in se suo tamen modo omnes quoque res alias atque naturas comprehendat: qua in parte æmulatur ipsum esse, deficienti tamen ratione. Nā in primo principio res omnes sunt secundum vnicum esse eminens ac præexcellens quibuscumque naturis ac cuius rerum modo. At in intellectu res omnes sunt, secundum determinatam tamen rationem & definitum modum, id est secundum esse intelligibile: ea namque est natura intellectus ipsius. Quamobrem licet coniunctus sit cum primo esse, vt pote cui proximus existat; nihilominus primum esse in intellectu est secundum modum intelligibilem; non quod per speciem quampiam ab intellectu intelligatur; sed per essentiam suam intelligitur; quæ perfectio atque actus quidam est primi intellectus: in eo tamen habet modum quandam vi-

delicet intelligibilitatis, vt sic dicam, ac hoc pacto degenerat ab esse quo est in se ipso, idcirco intellectus, quamuis diuinitatis sit particeps, quoniam est vndique plenus Deo; attamen longè excellentiori modo, immo in immensum excelsiori, est Deus in se ipso, quam sit in intellectu, in quo iam incipit esse secundum modum intelligibilem. ac propterea à primo esse res omnes primò in intellectum effluerunt, secundum esse intelligibile; quod est longè perfectius quam esse id quo res in sui natura subsistit; vtpote quod proximum sit esse sui, quo sunt in primo rerum omnium principio. Primus ergo intellectus ipse quoque est omnia, sicuti primum ens, sed modo vt declarauimus deficienti: ac quemadmodum intellectus deficit ab ipso esse, quoniam in naturam certam degenerat; ita etiam deficit ab ipso vno ac degenerat in multitudinem: nam in eo primum incipit apparere multitudo quoniam rerum species in eo multae sunt: atque has Plato, vt arbitror, ideas fecit: ac propterea in hoc intellectu posuit causam exemplarè vniuersi sensibilis, quod asseruit animatum esse, vt ex Timæo liquido quiuis intueri potest: qua de causa is intellectus à Platonicis appellari solet mundus intelligibilis, tanquam in quo res vniuersae sint secundum esse intelligibile. nominatur etiam à nonnullis vnum multa; vtpote quod in se vnum sit ac desinat in multitudinem rerum intelligibilium: ita tamen vt vnitas superet multitudinem, ac multitudo in eo colligatur in vnum, tanquam in verticem. ac proinde is intellectus totum quoddam est, ac primum totum, quod tamen sit ante partes neque dependeat à partibus, aut ab eis constituitur, vt tota haec materialia in quibus versamur: quam rem annotauimus supra, cum de vno verba faceremus. Dixerunt ergo intellectum vnum multa, animam verò quae inferiorem sortita est, gradum, perhibent esse vnum & multa, tanquam vtriusque naturae participem, ac magis propinquam multitudini quam intellectus sit: an verò haec mens suprema intelligat singularia sensibilia: & si

intelligit, an praesentia tantum intelligat, an etiam futura omnia, puto ex vi mentis humanae nobis incompertum esse. ideo quamuis de hac re maximae sint inter philosophos altercationes; nos contenti humanis limitibus omnes eas omitemus, ac perspicacioribus hominibus hanc operam concedemus. Post intellectum sunt animarum corporum caelestium, de quibus proximo volumine à nobis dicetur.

LIBER

LIBER SEXTVS.

B Doneus primae philosophiae auditor is iure existimari debet, qui naturali scientiae non tantum operam dederit, verumetiam in ea excelluerit: innata nanque nobis via doctrinae est à notioribus nobis. Huiusmodi autem sunt sensibilia entia: omnis enim nostra cognitio ortum habet à sensu. Repetamus ergo à Physicis, indeque id quod superest ordiamur. Omne quod mouetur, ab alio mouetur. ita quod motor alius est à re mobili, praeterea ea, quae moueri videntur, quaedam ab alio extrinseco videntur, delicet motore mouentur; nonnulla ex se. huiusmodi autem sunt animata. Cum ergo in illis, quae ab extrinseco mouentur, non possit res in infinitum protrahi, tandem ad motum ex se perducetur: mota verò ex se, generabilia & corruptioni obnoxia utique neque consistere possent neque eorum generatio infinito tempore perdurare, nisi à moto ex se aeterno continerentur, cuius fomente semper egēt. id quod supra saepius sumpsimus. Hoc verò motum ex se aeternum sensu comprehendimus esse corpus caeleste, quod ex motu circulari sempiterno conuincimus componi ex duabus naturis, quarum altera est forma, altera materia: forma verò anima est immaterialis, indiuisibilis atque immobilis; quae post intellectum, de quo iam tractatum est, proximum primo enti locum tenet inter entia, ac in ea maior quaedam species multitudinis iam sese nobis offerre incipit. Nam cum forma omnis actus sit materiae quaedam congruentia seu conformitas formae cum materia sit oportet. Quamobrem cum diuisibilis sit & extensa, non dico oportere formam esse diuisibilem, atque extensam: hoc etenim non nisi formae materiali conuenit, quae in esse à materia dependet: sed necesse est, vt natura formae quamuis immaterialis sit, nonnullam referat diuisibilitatem; id est vt quodammodo affinis sit extensioni diuisione: idcirco descendendo à primo principio, quod vnum omnino est ad intellectum in quo est vnitas contracta ad naturam intelligibilem, ac propterea etiam ad quandam multitudinem, ab eo deinceps descendimus ad animam, in qua maior est multitudinis species, propter affinitatem ad corpora. Cum ergo nobis constiterit esse caelestium corporum animam, ac superficie tenus qualisnam naturae ea sit; nunc dicendum est à nobis, an causam efficientem habeat, & quanam ea sit. Auicenna praestantissimus philosophus opinatus est, quoniam ab vno non est nisi vnum, à primo principio

entium esse tantum primum intellectum, tanquam à causa effectrice : à primo deinde intellectu, in quo est quaedam compositio ex actu & potentia, seu ex perfecto & imperfecto : in quantum intelligit primum principium emanare atque effluere secundum intellectum : in quantum verò intelligit eam, quam obtinet, perfectionem, effluere animam primi cœli: ac quatenus intelligit imperfectionem adiunctam sibi, effluere substantiam primi orbis, sicque deinceps à secundo intellectu emanare tertiam mentem, ac animam secundi orbis orbemque suum, item à tertio quartum, quousque deuentum sit ad mentem præsentem hisce inferioribus generationi corruptionique obnoxiiis; à qua perhibet tum omnes formas esse generabilium rerum, tum etiam intelligibiles species. Hanc Auicennæ positionem diuus Thomas excellentissimus vir ac nunquam satis laudatus satis efficaci ratione reprehendit : inquit enim, si generatio vniuersi ita constaret & hoc pacto procederet, utique ordo vniuersi esset à casu, non autem ab aliquo per se intentus: verum oportet fateri accidisse vniuersum ita constitutum esse ex diuersis multorum agentium intentionibus; quæ tamen à nullo excitata sint, aut mota ad hunc ordinem conficiendum. ac propterea inquit Thomas omnem factionem cuiusque rei, quæ non sit per transmutationem motumve aliquem: sed per simplicem emanationem totius eius quod sit quodque per se existat, esse à primo principio, nõ autè ab aliqua causa secunda, argumetõque nititur satis valido : nam sicuti agens per artè præsupponit in sui factione re à natura constitutã ac natura constantè quoniã is agens posterior est agente naturali; ita quælibet secunda causa præsupponit in effectu, quem agit, aliquid iam inchoatum à prima causa, quod ipsa perficiat : At in emanatione totius entis per se existentis nihil supponitur; si quid enim supponeretur, iam non totum emanaret ab ea causa: non ergo à secunda causa quapiam hæc emanatio esse potest. Neque etiam confugere ad illud possumus, effectum eum scilicet esse à causa secunda, veluti ab instrumento primæ: nam causa omnis, quæ vicem instrumenti habet, licet ex se non attingat productionem effectus, cuius factionis dicitur instrumentum esse, tamè actione quadam, quæ ipsius formæ naturæ conuenit, à superiori agente directa ad effectus sui productionem peruenit; cuius effectio instrumentum nominatur: sic serra, quæ organum est fabri lignarij ad factionem scamni seu lectuli, quamuis vi propria nõ attingat ad inductionem effectioemve formæ scamni illius seu lectuli, attamen secando ac incidendo, quæ actiones formæ serræ conueniunt, à fabro artifice directa pertingit ad efficiendam formam scamni, quæ proculdubio emanat à mente artificis. eadem ratione calor naturalis animalis calefaciendo, quod suæ vis est, carnem procreat ossaque, ac membra denique; quorum forma est ab anima. Ex inductione hac colligitur necesse esse causam instrumentariam quamcunque actione suæ naturæ propria, directa tamen à causa superiori, pertingere productionem effectus sui. sed in emanatione totius entis per se existentis, cum nullum subiectum sit eius effectioem, nulla etiam actione ne fingi quidem, nedum esse potest cuiuspiam

A iuspiam instrumentariæ causæ, qua peringat ad effectioem totius entis per se existentis, quæ est à prima causa rerum omnium: vt nulli vnquam produbio fuit. Idcirco emanatio entium omnium per se existentium non est ab vlla causa secunda, sed tantum à primo principio entium, à quo etiam sunt animæ corporum cœlestium: ideoque Plato in Timæo posuit vniuersum totum esse à primo principio tanquam à causa efficiente, quam etiam patrem omnium appellat: inquitque patrem hunc supremum animam ex essentia diuisibili indiuisibilique constasse. Verum quoniam superiora quoque pro suæ naturæ captu efficiendis inferioribus operam suam præstant, vt summi boni bonitatem æmulentur, idcirco posuit intellectum seu mundum intelligibilem esse causam exemplarem vniuersi. Itaque statuit primū rerum omnium autorem, iuxta illud exemplar, mundum perfectum effici. Erit ergo, iuxta sententiam Platonis; intellectus rerum causa non efficiens, à qua sint entia in prima rerum emanatione, qua in suo quæque esse subsistunt, sed causa exemplaris, per quam primum animo, deinde totum vniuersum effecta sint: necnon etiam illud Platonem mouit, quod supra tetigimus, quoniam exemplar habet rationem intelligibilis; ideo in eo, quod superat omnem naturam cum sensibilem tum intelligibilem nos non possumus satis percipere rationem exemplaris: qua de re non in prima causa sed in prima natura, intelligibili inquam, hoc genus causæ Plato constituit. Ex qua positione ratio Auicennæ facile solui potest. Nam ab vno, id est à primo principio immediatè non est nisi vnum, intellectus videlicet ac mundus intelligibilis. Verum post intelligibilem hunc mundum, quem dicimus primum rerum principium non vt vnum sed vt multa, iuxta multitudinẽ, quæ est in exemplari, multa constituit, ac in vnũ vniuersum cõflauit. Nõ tamen propterea censuerim ego Platonẽ arbitratum fuisse Deum supremum indigentem fuisse, vt scilicet exemplari alio à se indigerit in rerum productione, cum in eo supereminenter sit exemplar cuiuscumque exemplaris, & in quo vno est multitudo omnis eminenter: immo etiã quodammodo abyssus ille nõ entis, sicuti priuatio est in habitu: sed ea ratione arbitror causam exemplarem in secundo ente posuisse; quoniam primum principium à nobis capi non potest, cum superet intellectum. Exemplaris verò ratio ac definitio in hoc est vt intelligibile sit: quare ratio Auicennæ alio quoque modo commodè solui potest, quod scilicet ab vno in quantum vnum non est nisi vnum: sed ab vno in quo eminenter est omnis multitudo & in quo natura non distinguitur ab intellectu & voluntate; ac propterea per intellectum ac voluntatem agit quemadmodum per naturam vt supra diximus, nullum inconueniens est si multitudo effluat, in vnum tamen ordinem redacta. Hæc de causa effectrice animarum cœlestiũ. nunc melius diligentiusque inuestigemus, qualesnam sint & cuiusmodi sit earũ operatio. Animos cœlorum esse abstractos à materia, iam superius constitit. Quoniam verò forma abstracta est intellectus ac intelligibilis, vt ex iis, quæ de anima dicta sunt in phisicis planè constat: Animæ ergo corporum cœlestium sunt actu

PRIMAE PHILOSOPHIAE

intellecta & intellectus: ac cum vnumquodque ideo intelligatur, quoniam forma eius coniuncta est cum intellectu, ac vnum cum eo effecta, sibi ipsi autem actu coniuncta, idemque sunt animae corporum caelestium; idcirco seipsas per suam essentiam intelligunt. Reliqua vero, quae item à materia abstracta sunt, ut intellectus ac superiores animas, ea ratione intelligunt inferiores, quoniam superiorum formas, ut perfectiones quasdam sui in seipsis recipiunt. Quamobrem superiores quoque intelligunt per essentiam superiorum, qua formantur: nam superiores formae cum sint actu intellecta & perfectiores inferioribus, nimirum formare inferiores possunt, ac eo pacto per suas ipsarum essentias ab eis intelligi. Econtra vero minimè commeat ratio, ut scilicet superiores intelligant inferiores, eò quòd earum essentias informetur: nam forma semper, ac in quacunque re perfectio quaedam est rei formata: sic etiam animae corporum caelestium non intelligunt inferiora haec entia corruptibilia, eò quòd ab ipsis recipiant impressionem vllam, quoniam semper agens est nobilius patiente, ac principium materia, formaque subiecto. Nec tamen dicendum propterea est quòd haec inferiora ignorèt quorū sunt causae ac moderatrices cōsilio quodam ac intellectu, immo perfectiori modo intelligunt, eoque perfectiūs, quò superiores atque excellentiores fuerint. Nā sicuti in supremo esse sunt omnia modo nobis ignoto, ita in intellectu omnia sunt secundū modū intelligibilem ac perfectiori modo in intellectibus perfectioribus, deterius verò in inferioribus: obiectum namque intellectus est ens. Amplius si humanus intellectus, qui est omnium infimus, quodammodo intelligit omnia, & quodammodo est omnia, multo magis asseuerandum est hoc de supremis illis intellectibus. Quamobrem superiores animae inferiores intelligunt, ac omnia etiam infima entia generationi corruptionique obnoxia per formas ab intellectu primo in eas influentes, ac vicissim à superioribus traditas, inferioribusque excellentiori modo ac ratione magis vna sunt in his quae superiores sunt: in inferioribus verò magis multae ac magis diuisae: neque enim earum capaces essent, nisi ipsis magis dearticulate fuerint, tanquam imbecillioribus, & quae magis recedant à perfectione vnius, atque ad multitudinem accedant: sic inter homines accidere videmus, ut ea quae praestantes ingenio statim ac vno nutu admoniti percipiunt, imbecilliores ac magis tardi capere nequeant, nisi eadem eis fuerint distincta & dearticulata. non dissimili omnino ratione se habent mentes illae supremae, huius verò non aequè perceptionis ratio in promptu est, nam receptum omne est in recipiente secundum recipientis modum: quanto ergo recipiens magis accesserit, ad multitudinem, ab vnoque recesserit, tanto etiam oportet receptas species in eo magis esse multiplices inferiorisque notae. Sic ergo omnis caelestium corporum anima omnia intelligit, se ipsam per sui essentiam, superiora entia per eorum essentias, quas in se ut perfectiones intelligibiles recipit: inferiora verò per species ab intellectu supremo, in eam animam emanantes, ordine tamen certo progressūque seruato, ut scilicet species eae prius proximiusque

A ximiūque defluant in animas superiores, quae intellectui propinqua sunt magis, ac per eas deriuent in animas inferiores. Ac vtrique praeter hunc modum alius quoque non incommodus adferri potest, quò videlicet superiores animae inferiores intelligant per sui essentiam, quae inferiorum forma est intelligibilis: nam cum forma, & perfectio quaelibet subiectam sibi materiam penetret, ut ita dixerim, superioresque mentes inferiores informant, ac in eis recipiantur (qua via fieri diximus, ut inferiores mentes superiores intelligant per superiorum essentias ipsas formantium) neutiquam absurdum esset, si superiores quae vnum fiunt cum inferioribus eas formando, per suammet essentiam inferiores intelligerent. Si enim intellectus humanus, ut Aristoteles testatur, se ipsum intelligit per formas alias intelligibiles, per quas actu sit intellectus, qui conueniens esset: si quis assereret, supposito eas formas intelligibiles esse formas, quae per se subsisterent, atque esse actu intellectus, per se ipsas eas quoque intelligere intellectum humanum per suam ipsarum essentiam. quandoquidem intellectus humanus se intelligit per eas formas intelligibiles. Primum verò entium omnes pro captu suo attingunt, quòd se cuiusque capacitati accommodet: ac ea ratione id quòd in se incomprehensibile est in praedictis intellectu esse incipit secundum modum intelligibilem: excellentius quidem in excellentioribus, deterius in inferioribus. sicque omnes eae mentes diuinae sunt, quoniam capaces sunt diuinitatis, ac vnum factae cum Deo, qui in eis omnibus est.

C Præterea in eis summus quidam est amor, quo sese inuicem mirifice connectunt. Nam intellectum quemcumque sequitur intellectualis appetitus, qui in ratione est, & à philosophis voluntas nominatur. appetitus verò huius primus motus ac præcipuus est amor, cuius obiectum est bonum. vbi ergo excellentissimi sunt intellectus, ac summum bonum intellectum, ibi maximum oportet amorem esse: inferiores ergo mentes superiores intellectus, ut potiora bona, sibi que benefica, summum verò bonum tantum amant, quantum nec excogitari potest; superiores verò vicissim amant inferiores ex suae bonitatis ratione ac natura, non ex indigentia, ipsisque bonitatem, ac perfectionem suam communicant, seque eis insinuant pro earum captu. hic namque perfectissimus est amoris modus, ut supra ostendimus, fitque hoc pacto mirus quidam, inexplicabilisque supernarum mentium contextus. His haecenus expositis, nunc illud reliquum est, ut differamus quonam scilicet modo superiores haec mentes causae sunt rerum inferiorum. In eis est species boni, à quo sunt: boni verò ea est natura, ut perfectione sua imperiat ea omnia quae capacia fuerint: non enim est boni inuidere, ac intra se bona sua cōtinere, sed effundere ac effluere. Cum ergo in supremis hisce mentibus sit lucida forma summi boni, non offuscata tenebris non entis, nec dissimilitudinis labyrinthis inuoluta, nimirum valde cupiunt emulari pro viribus summum bonum, ac rebus aliis bonitatem suam largiri, ad idem à summo etiam bono aguntur, quòd intra res omnes est, ac interius in eis operatur. Etenim omnia operatur quatenus sunt, ac ut supra ostendimus, nec momento esse possent

quæcunque sunt, nisi à primo esse continuè eorum essendi vigor emanaret, qui motus rebus intrinsicè à primo bono effluens; à Platone in Thimeo significari videtur: cùm inquit, patrem omnium ad minores Deos conuersum eis præcepisse, vt in factione inferiorum rerum, quam eis demandauerat, se imitarentur. Cupiunt ergo hæ supremæ mentes elargiri aliis perfectionem suam: verùm ad eum modum effectiōnis, quo primum agit, quòque res omnes à principio rerum omnium emanant secundum se totas, ac consistunt, attingere non queunt; idcirco conantur deteriori nota eum tamen efficentiæ modum æmulari, ac per motum corporum cœlestium formas effingunt in hac inferiori materia, quas ab intellectu acceperunt veluti quidam naturæ artifices: quamobrem in effectiōne rerum inferiores omnes concurrunt quædam perfectius, imperfectius aliæ. Intellectus supremus, à quo in animas cœlorum effluunt omnes formæ, patris vicem gerit, animæ ipsæ vicem matris, ac inferiora hæc entia sunt veluti fœtus, quos in lucem edunt cœli motu & lumine medio, tanquam instrumentis quibusdam suorum fœtuum pariendorum; sic ergo per motum localem ac lumen cœlorum materia hæc inferiorum formatur his formis, quas animæ ab intellectu conceperunt. Et hæc vt reor, est sententia Platonis in Thimæo. hoc idē sensus quoque nobis ostendit & ratio persuadet, vt ex naturali philosophia cuique perspicuum esse liquido potest. Satis iam disputatum est de incorporeis entibus pro huiusce opusculi modo, ac prout humanæ rationis imbecillitas attingere valet ea, quæ suapte natura manifestissima sunt, atque in maxima luce constituta. Paulatim in entium ordine res à primo principio degenerant, sensim dilabuntur. ideo post naturam animæ, quæ suo modo præ se fert diuisibilitatem quandam est natura corporis quod ab anima formatur. Hoc verò primū est corpus, id est cœlum, quod & diuisibile est, licet maximè inter corpora ad vnitatem accedat: nisi enim diuisibile esset & extēsum, vtique corpus nō esset, ac propterea etiā est mobile, nā omne corpus mobile est, nō enim corp^o vllū infinitū esse potest, attamen ingenerabile & incorruptibile est, nec diminutionem, aut augmentum vllum recipit, penitusque cuiusuis alterationis est expers; vt naturales philosophi demonstrant: quare ex generibus motuum solum localem motum admittit. est præterea simplex ac purissimum corpus: magis nanque ad vnitatem accedit simplex compositio, figuram habet maximè simplicem, sphericam inquam, quæ vna tantum superficie continetur: mouetur motu locali maximè simplici, circulari inquam. agit simplici qualitate, qua est præditum, lumine videlicet, quod caliditatem quandam annexam habet, quæ se habet ad cæteras qualitates sensibiles vt lumen ad colores omnes. Itaque calor is cœlestis omnes alias qualitates sensibiles viriute sua fouet ac continet; licet cùm à puritate sua degenerat, confestim decidat in calorem elementarem, qui calori cœlesti magis propinquus est, atque magis attinet, quàm vlla alia qualitas simplicium corporum; sic lumen cùm à primo degenerat, in albedinem migrat. hinc est quod interdum pro materia

- A materia captu calor cœlestis vrat, atque perniciem adferat, cùm tamen sui natura vitam præstet omnibus, omniāque foueat ac conseruet. verùm cùm pro materia captu degenerarit, in calorem elementarem migrat, cuius cap propria munera sunt. Hunc calorem asseclam luminis cœlestis, alium à calore elementari, vel ob eam rationem censuerim ego statuendum esse. (committam nunc interim alia, præteribòque complura dicta philosophorum præstantium in hac sententiam) quod si secus esset, vtique satis intelligi non potest quoniam pacto calor elemētorum, qui intra viscera terræ, & in seminibus est conclusus, constitui posset esse iustrumentum cœlestium corporū, ab eisque moueri (omnium etenim mixtorum generationes cōseruationis causa est calor naturalis, vt Aristoteles inquit in quarto Meteororū libro) nisi ab ipsis itidem tangeretur. mouens nanque proximum & motū simul sunt: quod luculenter Aristoteles testificatur in septimo physicorum volumine. Tangi autem quī potest? cùm tātoperè distent, nisi qualitate quadam, ac virtute à cœlis emanante ac omnia permeante. Lumen verò tantum diaphani est actus, opaca non penetrat; ideo assecla luminis alia est virtus omnia penetrans, ac omnia formās. Hunc nos calorem cœlestem dicimus aliū ab elemētari. Platonici dixere corpus hoc esse æthereum vehiculum animæ mundi cæterarūque animarum omnium. cæterum quoniam corpus nullum cætera corpora penetrare potest, qualitatem quādam esse hāc oportet, quam ponimus, vt artificem motricēque aliarum qualitarum omnium, ac vt vehiculum quoddam virtutis animæ. Hæc verò omnia quæ inesse corpori cœlesti diximus, ac perspicimus, ab anima ei proculdubio insunt. Nā materiam conuenire formæ opus est. Ast animæ cœlorum maximè sunt æternitatis capaces, nulliq; obnoxia mutationi; idcirco corpora etiā sortita sunt immortalia, ac immutabilia mutatione quæ pertineat ad intrinseca. Hæ præterea animæ simplicissimæ sunt, suāque operatione spirituale quendā circularem motū exprimūt referuntve. Circuli nanq; spirituales quidā sunt nexūs illi superiorū mentiū: quia & mutuò se intelligūt, ac mutuò se ardēt nedum amāt, ideo corpora quoque habēt simplicia, circularisq; figuræ, circulari quoque motu agitata. insuper hoc lumen, cui calor cōiunctus est, nō elemētari sed cœlestis, efflux^o quidā est in cœlestia corpora ab animarū intelligibili lumine, atq; ab amore illo, quo ardēt: id enim est lumē in corpore, quod intelligētia in anima, id est calor hic omnia generās ac cōseruans, quod in anima amor. sunt ergo hæc omnia imagines quædam corporeæ proprietatū animæ immaterialium; quod, vt puto, Boëtius vir doctissimus sentit; cùm inquit de cœli anima, mentēque profundam circuit, ac simili cōuertit imagine cœlum. Inter cœlos autem supremum obtinet locum supremāque dignitatē octaua sphæra, quæ innumeris fulgoribus est illustrata, ac motu velocissimo maximēque vniformi mouetur: diurno inquam ab oriēte in occidens. quāuis non me lateat astologos Platone & Aristotele iuniores cōmentos fuisse primò nonā, deinde decimā quoque sphæram, cui diurnum motum attribuerent alium item tardissimum: octauæ verò sphære attribuunt monstruo-

sum quendam motum titubationis seu accessus & recessus. Verum & in his & in planetarum circulis commenta, seu potius figmenta Astrologorum à nobis omittantur, ac sequamur potiores philosophos, Aristotelem videlicet & Platonem. Hunc diurnum motum Plato in Timæo vocat motum similitudinis seu vniformitatis: & Aristoteles in secundo libro de cælo, à dextro in sinistrum permeantem motum eum esse dicit, vtpote qui perfectus sit, & ad vnitatem accedat, quem motum cæteri quoque planetæ sequuntur, vel ex natura propria motoris à quo mouentur, vel quatenus motores planetarum formati à prima anima octauæ sphaeræ motrice, motum illius proprium, perfectissimum tamen omnium in suis sphaeris effingunt. Hic verò diurnus motus causa est, quod generatio corruptioque istorum inferiorum sempiterno tempore conseruetur ac perduret. Post octauam sphaeram planetæ sunt, orbésque eis accommodati, in quibus quoniam ad multitudinem atque ad dissimilitudinem magis accedunt præter motum diurnum, qui est similitudinis, alius quoque inest motus, qui dissimilitudinis à Platone appellatur, & ab Aristotele perhibetur esse veluti à sinistro in dextrum: dextrum nanque, à quo est motus ille, sinistrum est vniuersi: deficit ergo ab eo quòd est secundum naturam in vniuerso, cum præposterè procedat. hic verò planetarum motus obliquus sub zodiaco, causa est vt generatio ac corruptio euariet: quòd verò generatio inferiorum quamuis varians, semper eundem tenorem seruet, à motu diurno est. Inter planetas verò nobiliores sunt, si antiquis philosophis assentiamur, illi qui sunt superiores elatiorésque: inferiores autem ac depressiores econtra imperfectiores. cuius rationem adferunt, quoniam continens est nobilius contento: contentumque ad continens se habet tanquam materia ad formam, & perfectibile ad perfectionem. verum tamen si ab effectu ad causam intelligendam nobis est via, difficile mihi persuaderi potest planetas cæteros superiores esse præstantiores sole, quem potissimum inspicimus causam esse harum inferiorum rerum, ab eòque variari anni tempora, cæteraque, quæ hinc inferius aguntur. Cæteri verò planetæ vel nihil vel insensibile quodpiã videtur adferre. Præterea si lux est qualitas, qua cælum agit, ac defluxus quidam à lumine intelligibili in ipsum corpus cæleste, id corpus, in quo præstantior lux est, excellentius existimari debet cæteris quæ non adeò luce decora sunt neque adeò luce pollent. At solis lux quantum lucem aliorum planetarum precellat, omnibus præterquam cæcis compertum est. Præcipuus ergo sol erit meo iudicio, cui sententiæ etiam astrologi ad stipulari videntur; qui inquiunt planetas cæteros dirigi ac temperari à sole ac quasi cooperarios solis esse: qua de causa Venerem Mercuriumque non recedere à sole nisi parum, siue antecesserint siue ponè fuerint. Lunam verò agere prout à sole illustratur: trium præterea superiorum motum planetarum rationem habere ad motum solis. Antiquorù verò philosophorum argumentù nõ difficile est soluere: nã recipimus cõtinens perfectius esse cõtento, si cætera paria fuerint: at si cætera præualeat præponderantque

A rãntque, non semper continens absolutè perfectius censendum est esse contento, sicuti in animali cor non est imperfectius membrum aliis à quibus continetur. At in sole cætera longè præualeat, vt cuius exploratissimum est. Sol ergo præstantissimus est ac perfectissimus planetarum omnium, luna imperfectissima, quæ à sole lumen mutuatur, ac veluti terra cælestis est, vt inquit Alexander Aphrodisæus. Reliquorum planetarum stellarumve numeros ac gradus perfectè dignoscere supra humanum captum est. Nam qui perfectè cognoscit aliqua, etiam differentias & gradus eorum figillatim dignoscit: Nos verò imperfectè cognoscimus superiora, ac à nobis remotissima entia: quamobrem etiam communia quædam, generaliaue nonnulla ipsorum cognoscimus; non tamen valemus minuta quæque attingere. Haçtenus ergo de corporibus cælestibus dixisse sufficiat; nunc accedendum nobis est ad entia generationi ac corruptioni obnoxia, in quibus iã magna turbatio est, plurimùsque tumultus; quoniã ab vnitatem atque ab esse maximè recedunt, ac ad multitudinem & non esse accedunt quam proximè, multamque eorum partem habent. Hinc verò tum entia vicissim contraria, tum contingentia, ac fortuna casusque apparent, seseque nobis offerunt quæ omnino à superioribus sunt aliena: nam & in supremis mentibus, & in cælis nihil est contingens, nulla ibi contrarietas, sed summus omnium consensus, nihil fortuitù, verum omnia summa ac certa ratione procedunt. Etenim propinqua sunt ea primo entiu, cuius similitudinem referunt; longissimè verò distant ab infinitate & contractione non entis; de quo supra est facta à nobis mentio. econtra in hisce que sunt infra cælum, contingentia est: nam propter contumaciam ac inequabilitatem, vt ita dicam, materia, quæ non enti propinquissima est, vt dicetur infra, effectus non omnino respondet impressioni ac efficientiæ agentis; quamobrem quamuis cælorum influxus & impressio ad bonum & ad perfectum sit; tamen quoniam materia ob imperfectionem contumax, diuersa atque inæqualis est, effectus minimè respondet impressioni agentis, inde contingentia est. Amplius quoniam præter materiam, in qua effectus recipitur: concurrunt etiam particularia agenda præter cælum, quæ materialia sunt, & propterea eorum concursus inter se certam causam non habet, ideo multa contingunt, neque necessario omnia conueniunt. Ratio igitur contingentia in inferioribus est ex imperfectione seu a non ente, cui infima hæc entia propinquiora sunt, quam superiora, eadem de causa vicissim quoque contraria sunt inferiora hæc quæ infra cælum esse cõspicimus: nam ex contractione entis incipit primo diuersitas, deinde contrarietas, vt superius docuimus. Quoniã ergo in hisce inferioribus ens & bonum valde cõtracta coarctatãque sunt, idcirco alterum alteri incipiunt non tantum diuersa esse, verum etiam vicissim contraria; ac ea, quæ in vno ac in bono vniuersali cõueniebant, iam inuicem pugnant, quoniam alterius priuatio alteri cõiuncta est. hinc corruptiones sunt ac mutæ generationes. ob eandem causam plurima fortuitò, atque casu eueniunt, quæ nullam habeant causam per se, sed temere fiant, ad

causalque infinitas ac indeterminatas, quæ sunt per accidens causæ, redu-
 ducuntur. Nam ex infinitate & diuersitate non entis, quæ summopere vi-
 get in hoc mundo inferiori multa præter intentionem agentium particula-
 rium, & præter intentionem cælestium corporum nonnulla fiunt: nam
 cum id quod est per accidens non sit vnum nisi secundum quid, ab agen-
 te naturali, quod vnum intendit, non potest effectus per accidens intentus
 esse: ludit ergo in rebus hisce fortuna ac temeritas ex indeterminatione &
 inequalitate non entis: non tamen propterea diffidendum est à superioribus
 causis præsertim à prima omnium causa etiam effectus fortuitos conti-
 neri, à qua abyssus quoque non entis continetur, eique perspicua
 est. Quamobrem ea, quæ inordinata sunt suapte natura atque
 inæqualia; tandem à summo bono, cuius limites transgredi
 nequeunt, in vnum concentum atque in vnum bonum
 pulchritudinemque vniuersi nectuntur, vt hisce,
 quæ non ad partem aliquam, sed totum ordi-
 nem vniuersi perspicere queunt, com-
 pertissimum est: cuius partes reli-
 quas paucis infra percurremus

LIBER

LIBER SEPTIMVS.

N VLLA in rebus hisce, quæ infra lunam agitantur; substantia simplex est, sed omnis ex duabus parti-
 bus constat; quarum alteram dicimus formam, al-
 teram vero materiam: forma actus, perfectio, ac
 propria vniuscuiusque rei natura est; per quã sub-
 stantia cõstituitur, ac per se existit, vnde etiã actus
 substantialis appellari cõsuevit. Materia est veluti
 inchoatio quædam substantiæ per se existentis, de
 qua tractabitur infra; posteaquam tractatui de sub-
 stantiis completis, ac per se existentibus finem im-
 posuerimus. Duplici vero de causa substantia quæcunque inferior lunæ or-
 be composita est, ac nulla simplex existit; primo quidem quoniam propin-
 qua non enti cum sit, tendit etiam suapte natura ad non esse: in nihilum ve-
 ro substantiam quampiam redigi, atque funditus interire bonitas primi prin-
 cipij, à quo omnia sunt, non permittit. Idcirco hisce substantiis cõstitutum
 est fundamentum, in quo omnia hæc inferiora inchoationem quandam
 habent, atque cum his interitus contingit, in id resoluuntur, nullumque re-
 digitur ad nihilum; quamuis intereat, neque ex omni parte perit. Altera etiã
 ratio est, cur constant ex materia omnia ea, quæ sunt infra lunam. Nam cum
 ista omnia non immediatè, statimque fiant à primo principio, sed à corpo-
 ribus cælestibus, eorumque mentibus medio motu; necesse fuit, aliquod
 subiectum præexistere, in quo superiorum corporum agentium impressio,
 ac motus reciperetur. Constant ideo omnes hæc substantiæ ex forma & ma-
 teria: ac propterea cum natura essentiãque vniuscuiusque rei sit actus, & for-
 ma, natura nulla in his inferioribus per se est; sed vnaquæque contracta est
 ad indiuiduas, singularésque substantias; quæ tum certo loco, tum definito
 tempore continentur: omnesque eiusdem sunt generis; quoniam in eadem
 materia cõueniunt, à qua genus sumitur, vicissimque omnes mutantur tan-
 dem in omnes, ac sic interitu alterius alter instauratur omnique hic demum
 tumultus generationis, corruptionis, alterationis ab optimo opifice, in vni-
 uersi pulcherrimum ordinem temperatur. Paulatim verò ac sensim natura
 à superiori genere ad inferius descendit, ac media quædam semper statuit,
 quæ vtriusque quodammodo partem habet. ideo, inter substantias inferiores
 homo supremum locum obtinet, qui suprema sui parte etiam cælestes
 mentes quadam ratione attingit. huic omnia inferiora deseruiunt, ac vt ita

dicam, obtemperant. Eius forma, intellectus inquam, immaterialis est ac immortalis, ut opusculis duobus quibus respondimus excellentissimo huius aetatis philosopho Petro Pomponatio praeceptorum nostro; ostendimus. Sed quoniam humanus intellectus supremi illius luminis statim capax non est ob imbecillitatem intelligibilis luminis, quod natura sortitus est, nisi prius, veluti solent caecutientes oculi in rerum sensibilibus opacitate fuerit exercitatus. idcirco corpori, in quo vires sensitiuae praexcellentes aedificatae essent, coniunctus fuit, a quibus cognitionem sensibilibus rerum nancisceretur, per quam ascenderet ad capiendas immateriales abstractasque formas. sic ergo intellectus humanus imitatur ipsum bonum; in quo sunt omnia, sed eminenti modo ac supra cognoscibilitatem. intellectus autem & mentes bono proxima, sunt & ipsa omnia, verum secundum determinatam naturam, & secundum quandam multitudinem, ut superius exposuimus, id est secundum naturam intelligibilem corpus caeleste, quia habet esse ab anima, in qua sunt omnium forma, & quoniam in ipso est lux, calorque ille non elementaris, sed aethereus, in quo virtute sunt forma omnium inferiorum, ipsum quoque quodammodo est omnia; intellectus vero humanus est, & ipse omnia, non actu sed potentia, quia scilicet capax est omnium. Ob excellentiam ac perfectionem hoc habent quaedam forma, ut non tantum sint id, quod sunt, secundum esse naturale; verum etiam ut possint. aliarum naturam & formam induere, ea ratione quod capaces formarum caeterorum entium secundum esse spirituale. Intellectus igitur humanus inter hasce formas, quae actu non sunt id tantum quod sunt secundum esse naturale sunt, sed potentiam habent, ut fiant etiam alia secundum esse spirituale, primum praecipuumque locum obtinet, quia omnia fieri potest. Post intellectum est anima sensibilis, quae etiam non contenta finibus essendi, quod a natura sortita est, in alia se transformatur: verum non in omnia, sed sensibilibus tantum formarum, atque accidentalium capax est, multasque differentias, ac species huius animae comperias; quarum quaedam perfectiores existunt, ac quadam ratione ad hominem accedunt; quaedam imperfectiores; adeoque imperfectae aliae, ut plantis quam proxima sint. quemadmodum ex historiis animalium cui libet potest exploratum esse. Animae subiectum, corpus est; quod quantum fieri potest, temperiem aequalitatemque caelestis corporis imitatur. idcirco elementa ad maximam aequalitatem in eo constituendo sunt mixta; ac praeterea in eo calorem esse oportet, qui adeo sit temperatus, ut caloris illius, seu teporis caelestis aptissimum subiectum esse queat; a quo perpetuo in membra terrestria, ac crassiora dispositio quaedam huiusmodi caelestis qualitatis quodam modo permanet & influat; quae maxime propinqua est animae naturae, ac quae item nisi perpetuo foueatur a calore illo, confestim euanescit, animaeque aptum subiectum corpus illud amplius minimè esse potest. ut ergo corpus, quod est subiectum animae, sit maxime vnum, id est, capax vnius illius caelestis qualitatis, propterea etiam maxime mixtum est. Post animalia in hac vniuersa scena sunt plantae, in quibus vestigium quoddam animae

- A nimae est, augmenti inquam ac nutritionis motus. Mouere namque corpus in quo est secundum circulem motum, proprium est animae quae circulos illos intelligibiles potissimum imitatur. Hoc vero praecipue adsequitur corporum caelestium anima; animalia caetera ipsa quoque suo tamen modo circulari motu mouentur, quoniam non versus vnam tantum partem, ut inanimata corpora graua inquam & leuia moueantur, verum ad omnem loci differentiam ut dextrorsum & sinistrorsum, sursum deorsum, anterius & retro; plantae autem non queunt locali motu ex se moueri, sed motu augmenti ac nutritionis in omnem loci differentiam sese explicat, superius inquam & inferius, & vndique in latus. Plantarum anima est tantum id quod est secundum esse naturale, neque est capax aliarum formarum secundum spirituale esse; corpus vero crassius habent quam animalia in quo plurimum sit terrenae faecis, calorem tamen etiam ipsa obtinent, qui instrumentum est animae cuiusque. in plantis magna est latitudo ac diuersitas; adeo ut quaedam videantur accedere proximè ad naturam animalium. nonnullae autem sunt in quibus ambigas an sint radices an metalla. Post plantas inferiorem adhuc in entibus locum tenet mixta inanimata, ut metallorum genere, in quibus quidam putauerunt nullam aliam esse formam nisi complexionem tantum ex mixtione elementorum confectam. Ego tamen verius esse existima-uerim in metallis, praeter qualitatem illam secundam, complexionem eam videlicet, quae resultat ex mixtione qualitatum primarum, esse etiam substantialem formam conflata quodammodo ex formis elementorum: diuersae namque operationes metallorum disparaeque vires ostendunt formam etiam, ac naturam eorum diuersam esse; parum tamen in eis forma elucet, elementa vero mixta sunt in eorum quibusdam secunda ac tertia mixtione: in nonnullis vero prima quasi mixtione: nam argentum viuum statim videtur ex aqua & terra compactis & commixtis tepore caelesti conflatum esse in quo parum sit tum aeris tum ignis. Sulphur autem quaedam terrae species censetur esse, duo autem haec videntur postmodum materia esse, ex quibus consistunt caetera metalla: quamuis sulphur, ut perhibent Physici, gerat vicem patris atque agentis, argentum viuum vero sit tanquam materia ac mater. haec in nonnullis metallis, ut in auro maxima ac perfectissima mixtione conflata in vnum sunt: etenim in eo metallo preciosissimo omnium sic partes terrae continent aqueas, & aquae perfundunt terras, ut nulla vi ignis tum aquae euanescere seu in vaporem diffundi nequeant, tum terrae ab aqueis destituta a re fieri. in aliis metallis mixtura est solutior. Eandem formam rationem comperias in lapidibus & lapillis, quamuis eorum principia non sint argentum viuum ac sulphur; magis namque terream naturam praeseferunt: e contra metalla aqueam. Infra huiusmodi mixta inanimata, quae tamen perfecta mixtione sunt mixta, ea inquam quae vnum medium ex mixtis elementis tandem referat sunt imperfecta quaedam mixta, in quibus praeter complexionem quandam nulla est natura seu forma alia praeterquam elementorum, grandines huiusmodi sunt pluuiae venti ac fulmina. Tandem

in substantiis prestremum ac infimum gradum tenent elementa, in quibus ignis perfectissimus est adeò, ut ipse se habeat ad alia elementa, sicuti agens ad materiam, in eoque plurimum formæ, & minimum materiæ appareat; terra maximè omnium crassa est ac feculenta, & quæ maximè videatur mixtorum omnium materia. Aër ad modum ignis accedit. Aqua verò terræ proxima est, his simplicibus corporibus locus quoque à natura tributus est, prout perfectio naturæ cuiusque eorum exigebat; infimum locum terræ obtinuit, supremum ignis. Terra verò maximè commoda visâ est, in qua omnia mixta tam animata quam inanimata essent ac generarentur, tum ob eam causam quòd in omnibus mixtis terræ plus est quàm aliorum elementorum; tum quoniam radij stellarum ex omni parte còueniunt in centrum, in quo vniuntur, ac propterea efficaciores sunt ad agendum. Plura tradere de harum rerum natura est physices disciplinæ non autem diuinæ scientiæ, quæ de entibus omnibus ea duntaxat ratione tractat, quatenus entia sunt, id est secundum habitudinem quam habent ad primum ens & secundum gradum quem sortita sunt in entibus. Postquam disseruimus de substantiis cuiuscunque modi ac generis, restat ut pauca quædam dicamus de entibus illis, quæ non per se sunt, ac propterea substantiæ dici nequeunt. huiusmodi sunt accidentia ac materia prima. Cæterum quoniam materia potentia est, accidentia actus, licet non simpliciter, sed secundum quid sint actus, de accidentibus pauca prius, posterius de materia ea perstringemus, quæ huiusce negotij fuerint. Accidens neque est, neque dicitur ens: quoniam ipsum sit, sed quoniam alicuius entis est: quamobrem egregiè dicit Aristoteles in septimo primæ philosophiæ, melius ac verius dici album, seu magnum esse quam albedinem esse, aut magnitudinem: incompletum namque ens accidens est, & idcirco per se esse non potest, nec etiam per se perfectè intelligi quit, sed in eius ratione necesse est subiectum apparere: accidentium verò nonnulla magis attinent ad formam, nonnulla magis ad materiam. affinis materiæ est quantitas, qualitas verò formæ; ideòque instrumenta quædam actionis sunt qualitates, quantitas autem actiuum principium minimè est, quoniam formæ est agere, materiæ verò pati. hac etiam de causa quantitas ex sui natura indeterminata est, habet autem terminum à forma; atque ut infra docebimus, materia per quantitatem fit apta ad recipiendum impressionem agentis; qualitas verò ad formam pertinet: qua de re est, ut modò dixi, principium actiuum, formæ namque est agere. Infima qualitatis species est ea, quæ longè abest à principio agendi, ac maximè accedit ad quantitatem: huiusmodi est forma ac figura, quam solent philosophi appellare qualitatem circa quantitatem; licet enim in motu locali figura reddat subiectum in quo est, magis minùs aptum ad motum: non tamen propterea est principium actiuum localis motus, quod in quarto libro de cœlo pulcherrimè Aristoteles ostendit. Est præter hanc qualitatis speciem naturalis potentia, quæ agendi seu patiendi principium est, passionem, nunc eam dico quæ ad perfectionem pertineat, nam potentia ad perpetiendum id quod corruptionem

- A nem adferat, impotentia naturalis non potentia cõfenda est. habitus verò seu dispositio est potentiæ naturalis, perfectio autem impotentia naturalis accidens, si prauus fuerit habitus ac potentiæ naturalis deprauatio; passibiles autem qualitates non tantum actionis, sed etiam alterationis principium sunt; quæ peculiari quadam ratione solet actio nominari, ac secundum eam passio propria est. Verum de his magis est physice disciplinæ tractare, quàm primæ philosophiæ. Reliqua accidentium genera ab hisce re nequaquam distincta sunt, sed ratione ac modo nostro intelligendi: eadem namque res, quæ est albedo est item similitudo prout est alteri albedini, vna cum specie tum gradu; item eadem dissimilitudo est prout à nigredine diuersa est, eadem quoque quatenus sit atque est ab agente actio est; ac prout recipitur in quopiam patiente, passionis rationem habet; sic, vbi nihil aliud est quam superficies, prout locatum continet ac denominat. sic tempus est, quando, ut ea quæ in tempore sunt, ambit ac denominat. de situ atque habitu eadem ferme est ratio. hisce autem generibus omnibus imperfectio annexa est, corruptibilibus verò insuper priuatio. Quamobrem tria quoque horum accidentium principia esse ab Aristotele dicuntur, subiectum scilicet in quo existunt ac fiunt, forma quæ sunt, ac priuatio semper formæ annexa. materia prima reliqua est, quæ vltimum in entibus locum sortita est, ac iuxta non ens collocata, adeò ut multi in quibus Platonici eam non ens esse dixerint, ut superius à nobis expositum est. Hæc nullum habet entitatis & substantiæ modum, nisi potentiæ. Est namque potentia substantiæ, ac si dixeris inchoatio quædam substantiæ; hoc tamen quod est in potentia actu obtinet; sicuti enim non est aliqua multitudo, quæ omnino careat vnitatem, neque contingens vltimum, in quo non sit necessitas aliqua, ita nulla potentia nedum esse, sed neque intelligi potest; quæ omnem rationem actus excludat. est ergo materia actu in potentia, hanc nonnulli pronunciauere eandem esse quantitati, ita ut materia nihil aliud sit quàm quæritas sensibilibus qualitibus priuata. eiusmodi antiqui posuere esse vacuum. Cæterum aliter mihi videtur sentiendum esse: nam quantitas est per se sensibilis, materia verò quoniam pars substantiæ est, non potest esse per se sensibilis. Amplius quoniam potentia distinguitur per actus ac perfectiones proprias, actus verò materiæ est forma substantialis, figura verò siue terminus est actus quantitatis: Efficitur ex his materiam non esse quantitatem. idem etiam videtur sentire Aristoteles, qui in septimo Metaphysices inquit, materiam primam non esse, neque quid, neque quale, neque quantum, sed omnia hæc in potentia. Ex his tamen ambigere quispiam possit, si materia non sit quantitas, ac omne quod in certo loco constituitur, sit quantum: neque enim indiuisibili loco aliquo constitui potest, quod non sit quantum, in indiuisibili verò situ id quod est puncti instar habet. Punctum autem omne terminus est quantitatis continuæ. Ecce ergo effectum materiam primam si non sit quantitas per se non esse in certo loco; omne verò huiusmodi videtur abstractum esse, atque existere supra locum & tempus. Effecimus ergo materiam primam secundum sui

naturam abstractam à materia . soluenda est adducta quaestio, ac dicendum E
 materiam primam secundum naturam suam non esse in certo loco, hoc na-
 que habet à quantitate, vt ratio ostendit; neque tamen propterea concedi-
 mus materiam esse supra locum, vt abstracta esse queat; sed dicimus mate-
 riam suapte natura esse infra locum & tempus, vtpote quæ sit propè non
 ens; quod superius ostendimus eiusmodi esse, vt infra locum & tempus sit.
 Primòque materia eleuatur à quantitate, per quam certum locum adipisci-
 tur, in quo constituta impressionem ab agente recipere potest. Non enim
 agens ad eam demitti valeret, nisi prius erecta esset à quantitate ad certum
 locum. Haecenus de materia ne fines huius scientiæ egredi videamur. Ita-
 que perfectus est vniuersi, ac totius entis ordo; in quo nihil relictum videri F
 potest à primo entium vsque ad extremam non entis abyssum. Verùm quo-
 niam omnis substantia secundum id quod est, emanat à primo ente, ac ver-
 sus non ens tēdit; nimirum necesse est si vnumquodque pro suo captu per-
 fectum futurum sit, vt etiam vnicuique à natura inditæ sint vires, quibus
 rursus conuertatur ad ens à quo est. Hac namque ratione efficitur circulus
 solidus atque perfectus. Nam processus cuiusque rei ab ente est, veluti linea
 quædam recta, quæ imperfecta existit sui natura; ideoque si perfecta futu-
 ra sit, necesse est, vt in circulum flectatur. Vnumquodque igitur vires quas-
 dam proprias habet, quibus operationem pro sui natura promit, qua maxi-
 mē Deum æmulari atque attingit. Nonnullæ verò perfectius hoc adse-
 quuntur, ac interiorem quædam circulum peragunt valde propinquum en- G
 tis centro immobili: quædam verò exteriorem, ac longius à centro distan-
 tem circulum. Imperfectissima verò reflexam quandam lineam æmulantur
 quæ ad perfectionem circuli minimè peruenit. ac idcirco sententia Diony-
 sij in libro de cœlesti Hierarchia nō temere à philosopho est reiicienda, vbi
 inquit in natura cœlestium mentium esse substantiam, virtutem & opera-
 tionem. Nam cum substantia à primo ente procedat, non videtur commo-
 dè reflexio fieri posse nisi in substantia sit virtus, per quam promatur opera-
 tio; operatione autem, quæ est postremus actus, attingat vnumquodque
 entium primum omnium principium à quo est, prout est vniuscuiusque ea-
 rum captus, inferiora verò entia ob imperfectionem multam adiunctam H
 eorum naturæ, sæpenumero deficiunt ab operatione ac functione ea, quæ a-
 lioqui sibi natura deberetur, constant enim ex materia, ac propterea dege-
 nerant ad superiora in quibus plus est vnitatis: è contra multitudinis, diuer-
 sitatis atque imperfectionis minus: nequaquam deficiunt ab operatione ea
 quæ conueniat eorum naturæ. Satis haecenus differuimus de entibus quæ
 natura constāt quatenus entia sunt: reliquum est vt pauca quædam perstrin-
 gamus, de quod quid est esse rerum cæterisque vniuersalibus, quæ de pluri-
 bus dicuntur, ac præterea de entibus rationis figmentisque animi. Platonici
 existimasse videntur, eo modo res existere, quo ab intellectu concipiuntur;
 quamobrem cum intellectus concipiat species à singularibus abstractas, sic
 etiam censuere ideas substantias quasdam esse abstractas ab indiuiduis om-
 nibus

A nibus, quæ singularium horum, quæ sensu percipiuntur, species sint, ac de
 eis prædicantur. Hanc Platonis sententiam Aristoteles pluribus in locis re-
 prendit, sed præcipuè in septimo libro primæ philosophiæ, multasque ad-
 fert rationes quarum non ignarus videtur fuisse Plato, cum earum complu-
 res recitet in Parmenide. Sed proculdubio fieri non posse iure quicumque
 arbitrabitur, vt vna quædam substantia per se existens prædicetur de pluri-
 bus substantiis distinctis numero, ea prædicatione, qua hoc dicitur esse hoc,
 sicuti Socrates homo, ac item Plato homo. Idcirco existimauerim ego Pla-
 tonem posuisse Idæas esse rationes rerum inferiorum, quæ sunt in primo in-
 tellectu, quem etiam appellat mundum intelligibilem, ac causam exempla-
 rem constituit, quemadmodum supra pluribus ostendi, ac intellectum no-
 strum à sensu ac phantasmatis inferiorum sensibilibus excitari, vt ad rati-
 ones rerum cōuertatur, quæ sunt in superioribus intellectibus. Quam sen-
 tentiam Auicēna secutus est, verùm Aristoteles censuit intellectiōnem vni-
 uersalium, ac ipsius quicquid est fieri per abstractionem à sensibilibus virtu-
 te intellectus agentis. Sed iam quasi à proposito digressi videmur. Quod
 quid est ergo ac species rerum inferiorum singularium non habent esse ex-
 tra intellectum eo modo, quo ab intellectu concipiuntur, sed præter men-
 tem singularia sunt, non abstracta à singularibus vniuersalia, nec tamen ob
 id figmenta quædam sunt, aut entia rationis, quoniam mentis cōceptus hu-
 iusmodi originem habet ab ipsa re. Vnaquæque enim substantia materialis
 C composita est ex forma atque materia. forma omnis suapte natura non est
 determinata ad certum locum & tempus; sed forma hanc diffinitionem lo-
 ci & temporis habet à materia, à qua in esse dependet propter imperfectio-
 nem suam. Si quis ergo conceperit mente compositum secundum modum
 formæ abstrahendo à materia, id est non concipiendo modum, quem ex na-
 tura materiæ compositum ac forma habet, concipiet utique speciem vni-
 uersalem ab indiuiduis abstractam: nec ideo mendacium vllum est, quo-
 niam hoc fit simplici operatione intellectus, non compositione aut diuisione,
 neque enim mentitur visus si in lacte concipiat albedinem non conci-
 piendo dulcedinem. Forma ergo est principium vniuersalis, sicut materia
 singularium: sic ergo in quod quid est ac in vniuersali id quod intelligitur,
 D est in re vt homo, equus, asinus: modus verò est ab intellectu, qui tamen ori-
 ginem ducit à re, id est à natura formæ. Post conceptiones rerum istiusmodi
 ab intellectu nobis sese offerunt entia rationis, de quibus est negotium lo-
 gicum; Genus inquam, species, differentia, prædicatum, subiectum, ac huius-
 modi alia, quæ sunt habitudines quædam rerum inter se non secundum esse
 naturale in quo existunt, sed secundum esse intelligibile, quo à mente con-
 cipiuntur. Postremū locum habent ea quæ intellectus per se cōfingit ex spe-
 ciebus ac intellectibus natura constantium rerum, quarum quædam artifi-
 cio exprimit, ac promit in exteriorem materiam, vt nauis formam, aut do-
 mus, aliorumque huiusmodi quæ ab arte efficiuntur: quædam verò pura
 figmenta sunt, quæ neque natura esse queunt, neque vlla arte effici, vt Cen-
 Q

tauri ac Chimerae species. Nobis hæc delibasse sufficiat ex fontibus primæ philosophiæ, ac de toto entis genere, ac de non ente quædam dixisse, quæ fortasse & Pythagorici & aliorum priscorum plerique sensisse videtur, præterquam quod naturam quandam posuerunt non entis, quæ nulla est: ac fecuti ipsi quoque videntur intellectum nostrum, qui non ens, cæteraque illi proxima apprehendit modo altiori, quàm is sit quo re vera sunt. Alij doctiores ac minus occupati ciuilibus negociis rem perficiant: Nostrum namque institutum fuit, vt potius aliis præscriberemus quonam pacto disciplinarum omnium facillè princeps philosophia, scilicet hæc prima, seu sapientiam appellare malueris, tractari debeat, quam vt nostro labore id fieret, cui impares nos esse sentimus; maiusque ociû poscit, quàm nobis inter tot bellorum procellas, atque publicas occupationes, hinc indèque occurrentes in hoc legationis munere, quo fungimur, præstari possit.

FINIS.

DE IMMOR-

DE
IMMORTALITA-
TE ANIMAE ADVER-
SVS PETRVM POMPO-
NATIVM.

DE IMMORTALITATE
ANIMAE

LIBER PRIMVS.

B

DHIBVI excellentissime vir ferè ab ineunte æta-
te, te præceptore atque duce Philosophiæ studiis
operam; quamuisque parùm, vel potius nihil in eis
profecisse me sentiam, mihi tamen ipse non defui,
quin ea vterer diligentia, quam vires nostræ præ-
stare poterant. Verùm cum in plerisque omnibus
philosophiæ quæstionibus id ferè præstiterim, nul-
la tamen in re tam diu moratus sum, tantamque
diligentiam adhibui, quãtam in quæstione de ani-
mi humani immortalitate mihi ipsi explicanda. Ea

C

namque mihi quæstio huiusmodi visa est, vt ab eius explicatione totius hu-
manæ vitæ ratio sumi debeat. Maximè namque diuersam putabam viuendi
rationem fore, si mortalis anima statuatur, ab ea, quæ immortalis naturæ de-
betur. Quo effectum est, vt multis annis quotidie ferè mecum ipse hanc
quæstionem tractarim, diutiùsque in eius rei consideratione moratus sim.
Cæterùm cum Patavij essem, quo in gymnasio totius Italiæ celeberrimo A-
uerrois commentatoris nomē, atque auctoritas plurimum poterat, omnēs-
que eius autoris positionibus assentiebantur, easque velut oracula quædam
cernui excipiebāt. Plurimùm, vt nosti celebris erat apud omnes eius de vni-
tate intellectus positio, ideò vt qui aliter sentirent, neque peripatetici neque

D

philosophi nomine digni putarentur. Ego verò (ingenuè fatebor) quãquam
aliis omnibus magni nominis philosophis palàm cōtradecere verebar, nun-
quam tamen mihi persuadere potui, id Auerrois commentum verum esse,
atque rationi consentaneum; Aristotelisque sententiæ conueniens illis quo-
que, qui arbitrantur animos immortales esse ac multos, minimè assentien-
dum putabam. Cum propter multas rationes, quæ positionem eam mihi re-
fellere videbantur, tum etiam quod nulla mihi videbatur ratio efficax esse
ad efficiendam de animi immortalitate scientiam. Quare Alexandri Aphro-
disæi sententiam omnibus aliis præferendam existimabam, licet multis Ari-
stotelis dictis non planè consentientē. Interim tamen animum meum lacef-
sebat quam plurimorum excellentissimorum auctoritas, quos friuolis qui-

busdam argumentationibus manus dedisse, ac tam leuiter tantam rem asseuerasse, incredibile certè sano homini videri potest. In hac dubitatione constitutus cœpi animo mecum vtrorumque rationes perpendere, penitúsque eas perscrutari. Nonnullas rationes perspiciébã eorum, qui immortalem animum affirmant, quas non satis intelligebam. Econtra, eorum, qui asserunt animum mortalem, maximam omnium rationem existimabã, quod cum nulla adferri posset demonstratio ad immortalitatem comprobendam, nullique assentiendum sit viro philosopho, quod neque per se sit notum, neque efficaci ratione comprobatum, cõcludendum apud philosophos videretur animum non esse immortalem, sed mortalem. Tum ego mecum, cur nõ fieri potest, inquam, cum hi negent animum esse immortalem, quia nullam ad hoc comprobandum argumentationẽ inspiciant efficacem: econtra illi asserant esse animum immortalem, idque certis rationibus comprobari asseuerent, vt priores illos licet excellentes viros rationes istorũ aufugerint, eãque non rectè perceperint; quo factum sit, vt negarint animæ immortalitatem. Posterioribus verò istis, cum asserant se id inspiciere certis rationibus, cur nõ potius adhibenda sit fides. Pari namque ratione iudicandi vteremur, si duo perspiciacis admodum visus, cum in longinquum locum aliquem aciem intendissent; alter verò assereret, eo in loco hominem esse, se namque eum videre: alter verò negaret ibi hominem esse, quoniam nihil à se eo in loco videretur: magis certè adhibemus fidẽ illi qui asserit, quàm illi qui negat: fieri namque facilius posse iudicaremus, vt posterior hic, cum imbecillioris sit visus, non attingat ad illud inspiciendum, quàm quod sanæ mentis vir perspicacis visus non videat id, quod se videre affirmat. Hac ego ratione ductus mecum sæpius repetebam argumentationes eas, quibus excellentes illi philosophi demonstrasse se putabant animi immortalitatem; cumque id sedulo facerem, tota re diligentius perspecta, in eam tandem deueni sententiam, quam paulò post pluribus explicabimus. A qua excellentissime præceptor cum pulcherrima, luculentissimãque illa tua de animi immortalitate disputatio, quam mihi pro tua humanitate proximis hisce diebus miseris, nonnullis in locis discrepet; rem mihi maximè vtilem facturum me arbitratum sum, si quid mihi de animi immortalitate sentiendum esse videretur, quibusque in locis libelli tui dubitarem, tibi per literas significarem. Hac enim ratione rem tibi gratissimam simulque mihi non inutilem facturum putavi. Nam pro ea qua me semper beneuolentia profecutus es, si quid rectè à nobis dicitur, id tu tanquam tuum agnosces: quicquid enim illud erit, tibi acceptum referimus. Si qua verò in te errauero, noui te humanissimè ac diligentissimè discipuli tui errores castigaturum. Quo fit, vt omnem hanc nostram lucubrationem tibi in voluptatem non mediocrem, mihi verò in maximam vtilitatem concessuram putem. Nec est quod in nostro hoc libello vllum dicendi nitorem requiras, cum in eam rem contulerim ingètem operam, vt quàm maximè me accommodarem stylo huic Parisiensi, quo video Latinos omnes Peripateticos vsos esse: rem itaque aggrediar.

- A DE animi humani immortalitate scientiam censeo ego ratione naturali haberi posse, atque ex Aristotelis dictis colligi: Verum multa, quæ ad animi immortalitatem consequuntur, illique sunt annexa, naturali ratione perfectè percipi non posse existimo, licet nonnullis coniecturis naturalibus vti possimus in illis explicandis, quæ fidem potius faciunt, quàm veram scientiam pariant. Exempli causa, Si anima immortalis sit, quænam sit eius dispositio post mortem, & an ante corpus illud fuerit cuius est anima; necne. puto ego rationem naturalem minimè sufficere, ad horum inuestigationem; licet nonnullis coniecturis vti possimus ad huiuscemodi quæstiones explicandas. Quo fit, vt sano homini credendum putè, cum in re tam necessaria defectum humanæ rationis agnouerit, diuinitus aliqua fuisse hominibus reuelata, ex quibus ea cognoscere possint, in quibus cognoscendis naturale intellectus lumen deficiebat. Duo verò, quemadmodum puto ego, de intellectu humano naturalis efficacissimè ostendit. Horum alterum est, quòd intellectus humanus vnicus in omnibus hominibus esse non potest, vt putauit Auerroës. Alterum verò, quòd anima hominis simpliciter sit immortalis, licet deficiat ab intelligentiarum immortalitate. Neque arbitror in duobus his Aristotelem dubitasse villo pacto: In aliis verò, ad quæ diximus rationem naturalem non pertingere nisi per coniecturas, censeo Aristotelem valdè ambiguum fuisse. Verum quoniam scientia non ex auctoritate, sed ex demonstratione procedit. (Nam si quis Aristotelis vel alicuius alterius auctoritati innixus, alicui quantumcunque veræ conclusioni consenserit, veram eum opinionem habere, scientiam verò minimè dicimus.) Idcirco ab auctoritatibus nunc nobis abstinendum duco, sed solis rationibus, quibus tamen Philosophi veteres vsi fuerunt, insistendum. Postmodum verò, quidnam de duabus cõclusionibus illis, quas ratione naturali probari posse censemus, Aristoteles senserit, ex eius viri dictis hinc inde colligimus, Prima conclusio, quòd intellectus scilicet non sit vnicus, quemadmodum existimauit Auerroës, ea ratione, quam tangit etiam excellentia tua, efficacissimè probari puto. Nam intellectus ille vnicus, vel est forma dans esse substantiale singulis hominibus, vel non. Si dicatur quod non, cum intellectio sit actio immanens in intellectu, sicuti visio est actio immanens in oculo: intellectus verò non sit in nobis, vtique neque intellectio, neque operationes illæ quæ sequuntur intellectioem, vt voluntas & electio, villo pacto pertinebunt ad nos: neque possumus recurrere ad phantasmata existentia in nobis, quia in phantasmatibus non est intellectio, sed phantasmata mouent intellectum ad intellectioem, sicut color mouet visum ad visionem. Si verò dicatur, quod intellectus ille vnicus sit forma dans esse homini, quemadmodum sanus quisque dicit, tunc sequitur, quod omnium hominum sit vnum esse secundum numerum, imò quod Socrates sit ille, qui est Plato, quod omni impossibili impossibilius est. Consequentia probatur, quia cum esse insequatur formam substantialem, vnam formam numero insequitur vnum esse: quo efficitur, vt omnium hominum sit vnũ esse numero: deinde

cum compositum quodque maxime sit principalis compositi pars, & precipue cum ab ea omnes aliae in esse dependent, sequitur quod Socrates maxime sit intellectus, qui est eius forma, ad quam sequitur esse in toto Socrate, & praesertim cum sit forma per se subsistens apud Auerroem, Socrates ergo maxime est intellectus ille vnicus. Idem dicemus de Platone ac Cicerone. Sequitur ergo omnes homines esse eundem hominem, quo quid stolidius concedi possit non video. Sunt praeter hanc etiam aliae rationes: sed hanc puto ego omnium validissimam, & eam quae nullo pacto ea ratione, quae est interius, cuius interest cognoscere, ac assentiri principiis demonstrationis, sicut dicit Aristoteles, infringi possit. Secundam vero conclusionem, in qua non penitus idem sentio cum excellentia tua, ostendemus, si prius nonnulla, ex quibus huiusce rei probatio omnis pendet, perstringemus. Ens quod neque per accidens est, neque veritatem propositionis significat, à philosophis diuisum est in substantiam & accidens. Differt vero ab accidente substantia, quod substantia per se subsistit, & per se est. Accidentis vero esse est in alio esse. Deinde cum ad considerationem substantiae conuersi philosophi fuissent, multasque substantias viderent generationi atque corruptioni obnoxias esse; ratione coacti dissoluerunt substantiam per se subsistentem in duas naturas, quarum alteram appellarunt formam: alteram vero materiam. Illarum deinde diuersitatem inter se contemplati sunt, ac materiam, quia subiectum generationis est, diuersasque formas substantiales recipit, appellarunt potentiam in genere substantiae scilicet inchoationem quandam per se incompletam illius substantiae quae per se existit: formam vero dixerunt esse actum seu complementum substantiae per se subsistentis; & cum pro tanto vnumquodque verè sit, pro quato est in actu, pronunciarunt quod formam substantialem insequitur esse substantiale. Verum cum omnium ferè substantiarum generabilium operationes contemplati essent materiam non transcendere, formas seu actus huiusmodi substantiarum appellarunt formas materiales, tanquam eas quae non sint per se in actu, neque habeant esse per se completum. Ex quibus concluderunt, quod esse substantiale, quod facit per se esse, licet sequatur formam veluti principium quoddam, non tamen est in forma tanquam in subiecto primo, quia forma per se non est sed existit in composito ex materia & forma. Hoc enim per se existit & per se est. Cum vero operari praesupponat esse illud, verè operabitur quod verè est. Sed cum formae huiusmodi non sint, vt diximus, sed compositum sit, illud, quod per se est: dixerunt nullo pacto formam operari, aut agere, siue moueri, aut corrumpi, aut generari. Sed composito deberi haec omnia & compositum esse illud quod ageret, noueretur ac corrumperetur. Cum vero compositum constitutum sit ex materia & forma, existimarunt quod in operatione ea, quae est propria speciei alicuius quam compositum operatur, concurrant & materia & forma, ex quibus compositum constitutum est. Verum diuersimodè: nam formam dixerunt esse principium actionis illius, materiam vero esse veluti organum quoddam operationis; ex quibus concluderunt,

- A concluderunt formam materialem esse virtutem organicam large extendendo nomen organici (proprie namque loquendo organicum corpus est, quod habet diuersitatem in partibus, quale est corpus, quod est subiectum animae) deinde de huiusmodi forma materiali dixerunt, quod cum per se non sit, sed indigeat materia, tanquam sustentaculo quodam in quo sit, quod materia est causa in essendo talis formae. Sustentat namque ipsam. Cum autem affectiones causae in essendo, illius inquam causae, quae & ipsa non per se est, pertingant ad illud, cuius est causa: affectiones utique materiae pertingent ad ipsam formam: quarum cum materia secundum se sit diuisibilis, talis etiam forma erit diuisibilis, & extensa ad extensionem subiecti; & cum materia sit limitata ad certum locum, & tempus, talis etiam forma limitata erit, & comprehensa à certo loco ac tempore: non enim aliter fieri potest, cum huiusmodi forma non sit in actu, neque per se sit, sed sit tantum actus quo compositum est, indigeatque in essendo materia sibi intrinseca, à qua dependet velut à sustentaculo in suo esse. Ex his ergo breuiter colligamus, quod formae materialis conditiones, quia non est in actu, sed est tantum actus, sunt haec non esse illud quod operatur, sed esse principium operationis organo indigens, atque esse formam limitatam & extensam ad limitationem & extensionem subiecti, à quo dependet tanquam ab intrinseco quodam sustentaculo in essendo. His haecenus declaratis praeterea addamus Philosophos ratione sumpta non à generatione & corruptione, sed à motu & operatione, cuius principium est forma; deuenisse ad cognitionem formarum alterius cuiusdam generis. Nam cum vidissent substantias naturales moueri; has quidem viderunt moueri ab alio, veluti à principio; Illas vero viderunt moueri ex se. Mouetur ab alio omnia quae uiolenter mouetur, & omnia quae inanimata sunt: nam in motu eorum naturali de potentia accidentali mouentur à remouente prohibens: de potentia vero essentiali mouentur à generante: quare cum non sit in infinitum procedere in mouentibus & motis, ab his, quae ab alio mouetur, necesse est peruenire ad motum aliquid ex se: Huiusmodi vero sunt animata, vt manifestum est. Haec autem mota ex se, quae animata sunt, simplicia esse non possunt; nam nihil se ipsum promouet. Idem namque esset in potentia & in actu respectu eiusdem quod contradictionem claudit. Sed diuiduntur in duo principia ex quibus componentur, per quorum alterum mouent, per alterum verò mouentur. Verum cum mota ex se, quae hic infra orbem lunae videmus, generentur & corrumpantur, sicque in infinitum procedant: nullum ipsorum singulatim, neque omnia simul possunt esse causa continuæ huius successionis & infinitae; quia in omni essentiali causarum ordine, vbi primum non agunt, neque media agere possunt, at in infinito non est primum: quamobrem necesse est vt omnia haec mota ex se generabilia contineantur ab aliquo moto ex se aeterno, siue vnum sit, siue plura. Hoc vero motum ex se aeternum distinguetur etiam ipsum, sicuti alia mota ex se, in duo principia, quorum alterum est mouens & alterum motum. Verum mouens principium per tempus infinitum non

potest esse virtus materialis, quia omnis virtus huiusmodi per intrinsecam, à qua in essendo dependet, est terminata, vt superius diximus, quare sequitur, quod non est virtus, aut forma in materia, sed vt virtus abstracta, per se existens in actu, neque in suo esse indigens materia, à qua sustentetur. Ex quibus omnibus colligitur quod per viam motus philosophi deueniunt in cognitionem alicuius generis formarum, quæ perficiunt & actuant, vt ita dicam, materiam & sunt actus: cum hoc tamen quod à materia in esse non dependent, & sunt in actu per se ita quod esse, per quod ipsæ subsistunt, communicant materiæ actuando & perficiendo ipsam, in qua re differunt à formis materialibus, quia ipsæ non sunt per esse, quod eas insequitur; Sed sunt principium, per quod compositum est. Huiusmodi verò immateriales formæ cum hoc quod sunt principium, per quod materia est actuando ipsam, ipsæ etiam per se sunt. Neque affectiones materiæ pertingunt ad tales formas, quia in essendo non dependent à materia, sicuti formæ materiales dependent, quo fit vt tales formæ non sint diuisibiles aut extensæ ad extensionem materiæ, neque limitentur ad certum locum & tempus, à quo comprehendantur, imò sunt supra locum & tempus, in suisque operationibus intrinsecis non indigent organo corporeo: quia cum operatio insequatur esse. Istæ verò formæ per se sunt, absque materia in suo esse intrinseca: idcirco per se etiam absque organo intrinsecas operationes exercent, hæcque formæ sunt simpliciter immortales, vt paulò post declarabimus. Materiales verò formæ sunt mortales, vt certis argumentis probabimus. Nunc illud de-
 G
 declaremus ex sententia Aristotelis (quod an verum sit Theologis iudicandum relinquimus) quod formæ dantes esse corporibus cœlestibus sunt huiusmodi; id est sunt immateriales formæ. Hoc quidem ex his quæ supra dixi satis perspicuum esse potest, quia corpus cœleste est illud primum motum ex se, ad quod deueniendum: motum verò ex se est illud, in quo principium actuum motus est intrinsecum mobili: quo fit vt principium actuum motus cœlestis sit intrinsecum corpori cœlesti; quod fieri non potest, nisi det ei corpori esse: Omnis enim forma substantialis intrinseca alicui materiæ esse non potest, nisi illi tribuat esse. Præterea si cœlum moueretur ab intrinseco, vel ergo pulsu, vel tractu, vel vertigine moueretur, quod esse non potest:
 H
 quia omnes hi motus sunt violenti: tum etiam quia vertigo, quæ motus cœli maximè accommodari posset, est motus compositus, cœlum verò mouetur motu simplici. Amplius si cœlum sit per se subsistens absque intelligentia, cum omne quod est actus, vel sit actus, vel habeat actum; Cœlum verò non possit esse actus, vt manifestum est, ergo habebit actum, id est formam substantialem præter intelligentiam: cum verò natura, id est forma corporis simplicis, sit principium actuum motus simplicis, hæc vtique forma erit principium actuum motus simplicis, non recti, ergo circularis. Is verò motus est infinitus; & virtus materialis non potest mouere tempore infinito. Quare sequitur talem virtutem esse immaterialem & intelligentiam. Concludamus ergo quoniam motus cœli est motus simplex naturalis illi corpori,

- A pori, principium illius motus est forma substantialis, quæ est natura illius corporis: at quoniam est infinitus, sequitur eam formam esse immaterialem & per se subsistentem. Adducerem nunc multos Aristotelis locos, ex quibus hoc manifestè colligitur. Quin etiam beatus Augustinus in libris de ciuitate Dei ab hac positione non est alienus, quod videlicet angeli sint animæ corporum cœlestium. Verum nolo ab instituto discedere, atque alicuius auctoritati inniti, præsertim cum tu id fatearis. Quorsum hæc tãta? ad hoc inquam, ne alicui videatur impossibile aliquem esse actum seu formam perficientem aliquam materiam, quæ sit hoc aliquid, & quæ sit per se subsistens. Nam quauis forma huiusmodi sit in actu & per se perfecta: est tamen actus. Quobrem perficere, & vt crassius loquar, in re difficili, actuare potest. Ad Thomam verò, qui aliter sentit hoc non negatur, quia repugnet actui per se subsistenti actuare. Sed quia materia ordinatur ad formam, & ad vtilitatem formæ referri debet, quod non est in intelligentiis apud ipsum. Verum si in alicuius formæ per se subsistentis vtilitatem cedere posset aliqua materia, per se subsistere nullum impedimentum adferret, quin ea forma actus esset materiæ illius. His autem positis reuertamur ad probandum id, quod superius non probatum dimisimus. Hoc autem est, quod formæ materiales sunt mortales. Formæ verò immateriales sunt immortales & incorruptibiles: hoc verò sic ostenditur. Omne quod corrumpitur, per se corrumpitur, vel per accidens: per se corrumpitur id, quod per se est, quando amittit ac perdit actum, per quem est. Per accidens verò corrumpitur actus ille, qui est in ente per se, non tamè ipse est per se impossibile namque est aliquod esse, quin vel per se sit, vel sit in aliquo per se ente. Omne autem compositum ex materia & forma materiali, cum forma ea non sit in materia illa nisi disposita qualitatibus habentibus contrarium; corruptis dispositionibus illis à contrario, actum suum amittere potest, quia & esse quod insequitur actum; ex quo sequitur, quod corruptibile sit. Forma verò illa seu actus, cum amplius non sit in ente per se, ipse verò per se non sit, definit etiam ipse esse; sicque mortalis est. Quamobrem dicit Aristoteles de formis, quæ sunt & non sunt absque generatione & corruptione ipsarum. Ex his ergo manifestum est, quod omnis forma materialis est mortalis. Probemus modò, quod forma immaterialis, quæ per se est, est simpliciter immortalis. Nullum Ens in actu, quod amittere non possit actum, per quem est, deduci potest ad non esse; quoniam esse, actum insequitur. Sed huiusmodi formæ, quæ sunt per se in actu, non possunt amittere actum, per quem sunt; ergo sunt simpliciter incorruptibiles & immortales. Maior est manifesta, vt dixi, nihil enim potest perdere esse, quod non perdit actum, per quem est; Minor probatur, quia istæ formæ sibi ipsis sunt actus: nihil autem se ipsum perdere potest; quare sequitur absque dubio, quod formæ immateriales, quia sunt in actu, & sunt actus sibi ipsis, simpliciter incorruptibiles sint, sibi namque ipsis sunt vigor essendi. Omnibus his certissimis, vt puto, rationibus comprobatis, accedamus modò ad propositam animi immortalitatem inuestigandam. Principium huius per-

scrutationis certum ac finum esse hoc existimo cuius causa omnia superiora strictim tetigimus. Palam est intellectum esse substantiam, & esse hominis formam; non repugnat autem formae, quae est actus, esse in actu, ut probauimus. Innata verò nobis est via ex notioribus nobis. Notiores verò nobis sunt operationes, quam essentiae. Idcirco ab operationibus intellectus procedamus, consideremusque an ex operationibus eius probari possit istum esse formam per se stantem & actu essentem: an potius e contra ex illis concludatur, intellectum non esse per se stantem neque per se actu, sed tantum actum corporis. Nam si prius concludetur: sequitur proculdubio intellectum esse immortalem simpliciter. Si verò secundum, intellectus proculdubio erit simpliciter mortalis, quae est sententia tua. Verum quoniam vana omnis esset perscrutatio nostra, si animam esse immortalem esset articulus fidei, quod dicit excellentia tua. Nam lumen naturale hominis non pertingit ad articulos fidei ostendendos; verum ex supernaturali tantum lumine cognoscuntur. Dicimus igitur, quod fides aliquorum per se est, aliquorum verò per accidens. Fides per se illorum est, atque nullo pacto ratio naturalis attingit, verbi gratia, Deum esse trinum & vnum: per accidens verò fides multorum est, quae licet à sapientibus per demonstrationem sciantur; hominibus tamen crassioris ingenij, & qui philosophiae non vacarunt, proponuntur credenda ex fide: verbi gratia, Deum esse vnum est probatum demonstratione naturali; proponitur tamen credendum statim in principio symboli cum dicitur, Credo in vnum deum; Sic dicimus, quod credere resurrectionem corporum, est articulus fidei, qui ratione naturali probari non potest. Illud verò quod est suppositum ab hoc articulo scilicet animam esse immortalem, pertinet per accidens, non per se ad fidem; sicuti etiam vnum Deum esse. Quamobrem non vana erit inquisitio nostra, si inuestigabimus, an hoc ratione naturali probari queat. His ergo declaratis quae necessaria erant bene intelligere ad rationes, quas subdemus, percipiendas: quo effectum est, ut aliquandiu immorati simus in eis explicandis: accedamus ad probandam conclusionem nostram, scilicet quod intellectus humanus simpliciter sit immortalis, ita quod remaneat post corruptionem compositi. Duae sunt operationes propriae animae intellectiuae, quatenus intellectiua est, harum altera est intelligere, altera verò quae pertinet ad appetitum sequentem intellectum est velle atque eligere. Dico ego, quod ex utraque ostenditur intellectum esse simpliciter immortalem. Primum ergo procedamus ab intellectione, ut amur- velle atque ratione Aristoteleis; nolo tamen vt auctoritas Aristoteleis nos aliquo pacto moueat; sed tantum consideremus rationis vim. Forma illa, quae omnia intelligit, est per se stans atque non mixta materiae. Sed intellectus omnia intelligit; ergo intellectus est forma per se stans, & non mixta materiae. Maior probatur tripliciter seu quadrupliciter. Primum sic; Forma quae omnia intelligit, vniuersalia intelligit, & quicquid est eorum intelligit. Omnis autem huiusmodi est per se stans & immaterialis, ergo forma omnia intelligens est per se stans & immaterialis. Huius rationis

minor

A minor est nota. Nam oppositum praedicali infert oppositum subiecti. Maior probatur, quia omnis cognitio vel est idem praecise cum forma existente in potentia cognoscitiua secundum esse spirituale: vel est actio inmanens cuius principium est forma illa: vel est comprehensio ac veluti quaedam continentia illius formae à potentia cognoscite: quodcumque horum statuatur, modus cognitionis necessario sequitur esse formae cognoscibilis in virtute cognoscite. Nam si cognitio sit ipsamet forma, manifestum est id quod diximus. Si verò fuerit actio, cuius principium est forma illa, manifestum etiam est, quod sequetur modum atque esse formae, quae ipsius est principium. Si verò sit comprehensio formae illius, manifestum etiam est, quod forma eo modo comprehendetur à potentia, quae habet esse in potentia illa. idem hoc etiam experimento comprobari potest, quia oculus citrinus iudicat omnia esse coloris citrini, quia secundum illud esse forma visibilis est in oculo: oculus etiam eius qui mouetur iudicat res stantes moueri, quia secundum illud esse forma visibilis est in oculo eius qui mouetur. His declaratis accedamus ad probationem maioris. in virtute seu forma cognoscite vniuersale & ipsum quod quid est necesse est formam rei intellectae esse secundum esse abstractum ab hic & nunc: aliter per eam vniuersale aut quod quid est intelligi non posset vt demonstrauimus. Sed forma secundum esse abstractum impossibile est vt sit in corpore aut vlla parte corporis: quia omne corpus limitatum est: receptum verò est in recipiente secundum modum recipientis, vt est per se notum. Ergo haec forma erit in intellectu tantum, non autem in corpore: quod si est, de necessitate sequitur, quod intellectus sit per se stans. Si enim non per se esset; sed haberet intrinsecam materiam à qua dependeret in essendo, penitus impossibile esset, aliquid esse in intellectu & non esse in corpore seu materia. Nam forma & materia, vt diximus superius, non sunt partes integrantes; ita quod vna possit esse extra aliam. Sed sicuti forma actuas materiam est in quacunque parte materiae, & totam materiam penetrat vt ita dixerim, ita quod nihil est materiae, quin illud actuetur à forma. Ita etiam forma, quae est tantum actus & non est in actu, sed dependet in esse à materia, necesse est, vt secundum totam penetretur, vt ita dixerim, à materia, ita quod nihil sit inuenire formae illius, in quo intrinsecè non sit materia. Nam si aliquid formae inueniamus, in quo non intresca esset materia, illud certè per se staret neque in esse dependeret à materia. Sicuti etiam aliquid materiae si inueniremus, quod non actuaretur à forma, necesse esset dicere, quod illud per se stat absque forma; quod accidere in materia, quae est tantum potentia, implicat contradictionem, vt manifestum est. Reuertamur ergo ad probationem nostram, & dicamus quod cum forma intelligibilis, quae est principium intellectionis vniuersalis seu ipsius quod quid est, sit in virtute, sic cognoscite secundum esse abstractum, vt probauimus, necesse est vt talis forma nullo pacto sit in corpore, sed tantum sit in virtute

R

illa vniuersali cognoscente. Quare necesse est illam virtutem per se esse in actu sine corporis mixtione. Alio etiam modo hoc idem deduci potest. Forma intelligibilis est in virtute illa secundum esse abstractum: Ergo etiam ea virtus habet esse abstractum: quod si fuerit, ergo affectio materiae, quae est hic & nunc, non pertingit ad ipsam. Ergo, ut probauimus superius, in esse non dependet à materia, quare per se est. Efficacissima igitur ratione ostensum est, quod virtus comprehendens quod quid est & vniuersale, per se stat. Ex quo sequitur quod virtus cognoscens omnia per se sit. Secunda ratio quia probatur maior illius primi syllogismi, scilicet quod forma comprehendens omnia per se stat, virtus comprehendens omnia, comprehendit omnia organa corporea. Sed virtus comprehendens omnia organa corporea, non est mixta alicui organo, quare per se est: ergo virtus comprehendens omnia per se est, & hæc est maior primi syllogismi. Huius rationis minor est per se nota: maior probatur; quia organum, quo aliqua virtus de necessitate vtitur. in sua operatione, semper est medium inter obiectum, circa quod virtus operatur, & ipsam virtutem. Quare impossibile est eam virtutem circa organum illud operari; verbi gratia, si in scribendo necessarius est calamus impossibile esset virtutem illam, cui annexus esset calamus scribere circa illum calamum, & sic in aliis, per inductionem manifestum est. quamobrem virtus, quae intelligit & comprehendit omnia organa corporea, in sui operatione non vtitur organo corporeo; quo fit vt etiam in esse mixta non sit organo corporeo: res enim non potest operari nisi eo modo quo est; sequitur ergo quod per se sit. Quare probata maiore nostrae rationis sequitur nostra conclusio, quae erat maior illius primi syllogismi, quod scilicet forma comprehendens omnia per se sit. Tertia ratio qua probatur eadem maior: virtus comprehendens omnia se ipsam comprehendit & suas operationes intrinsecas; sed nulla virtus comprehendens se ipsam vtitur organo aliquo, quia semper organum (vt diximus per inductionem esse manifestum) est medium inter obiectum, circa quod operatur virtus, & ipsam virtutem. Ergo virtus cognoscens omnia non est virtus organica: quare in esse non dependet ab organo aliquo corporeo. Organum namque corporeum illud, à quo in esse dependeret, esset intrinsecè admixtum ipsi, quare sine ipso operari non posset: sequitur ergo quod per se sit. Quarta ratio, qua eadem maior probatur illius primi syllogismi: virtus cognoscens omnia cognoscit omnes formas materiales: sed forma comprehendens omnes formas materiales non potest esse in genere formarum materialium, & mixtarum materiae, ergo forma cognoscens omnia non est mixta materiae: quamobrem per se est. Minor est manifesta, maior probatur, quia recipiens est nudatum à natura rei receptae: non enim recipit nisi quatenus est in potentia ad naturam rei receptae: quare actu secundum essentiam siue naturam suam non est in genere rei receptae. Hoc autem præter rationem est manifestum

- A** manifestum inductione: nam nulla figura alicuius speciei est subiectum recipiens alias figuras, neque subiectum recipiens colores secundum essentiam potest esse in aliqua specie coloris. Materia etiam prima, quia recipit formas substantiales, in sui natura non habet aliquam formam substantialem. Ex quo sequitur, quod virtus recipiens omnes formas materiales non sit in genere formarum materialium; ergo erit non mixta materiae: quare per se stans sine materia: omnis igitur virtus cognoscens omnia, est virtus per se stans. Probata ergo est efficacissimis rationibus maior primi Syllogismi. Minor autem, quod scilicet intellectus cognoscat omnia, est nota ex inductione: nam vniuersalia & quod
- B** quid est cognoscit: imò quod quid est, est obiectum proprium intellectus; cognoscit & inuestigat naturam omnium organorum corporeorum; seipsum & suas operationes inquit & comprehendit, omnes quoque formas materiales perscrutatur; vt manifestum est ex hominibus, quorum aliqui in disciplina certi cuiusdam generis sunt excellentes, alij verò in disciplina alterius generis, & sic de omnibus rerum generibus. Concludamus ergo cum philosopho & dicamus, quod necesse est, non probabile inquam aut rationale, sed necesse est intellectum esse non mixtum materiae secundum esse. nam intus apparens in materia, quae ipsum intrinsece penetraret; si ab ipsa in esse dependeret, alienum prohibebit, & obstruet: obstruet namque cognitionem vniuersalis & quod
- C** quid est: hoc enim est alienum à natura materiae, prohibebit cognitionem organorum omnium corporeorum, & sui ipsius. Hoc enim est alienum à natura in cuius esse est materia; prohiberet cognitionem formarum materialium, quibus necesse est ipsum non esse mixtum, & esse immaterialem. Ceterum cur morer in huius rei ostensione, cum excellentia tua concedat, quod nec intellectio, neque forma intelligibilis sit in organo corporeo, Sed duo adiungit excellentia tua, quibus positus, propter ea quae diximus, non videtur tolli mortalitas ab intellectu: primum quod dicit, est, quod pro tanto dicitur intellectio aut forma intelligibilis non esse in organo corporeo; non quia non sit in corpore, nam videtur esse impossibile, cum anima, in qua est intellectio, sit in corpore; quod forma intelligibilis non sit in corpore: Sed propterea quod recipitur in anima indiuisibiliter, non autem extense: quo fit vt intellectus possit seipsum supra se reflectere, & se intelligere. Alterum, quod dicit excellentia tua, est hoc, quod licet intellectio non sit in organo corporeo possumus tamen dicere, quod totum corpus sit organum ipsius intellectus, & concurrat ad intellectionem, quia concurrat ad esse intellectus, in quo est intellectio. Ex quo postremo dicto mihi videtur excellentiam tuam inferre velle; quod licet intellectio sit tantum in intellectu, & non in corpore, intellectus tamen per separationem à corpore perit, sicut exempli gratia, si quis diceret manum esse non mixtam brachio, & illud quod est in manu, non esse

in brachio : manus tamen per separationem à brachio corrumpitur & perit . Sequitur ergo , quod licet intellectio non sit in organo corporeo , sed tantum in intellectu , non tamen concluditur , quin intellectus separatus à corpore pereat . Ad primum horum respondeo , interrogando excellentiam tuam quid intelligat per esse formæ indiuisibile in intellectu . Nam indiuisibile , quantum spectat ad propositum , dicitur duobus modis : punctum namque indiuisibile dicimus vno modo : quia pertinens ad quantitatem non habet partes , in quas diuidatur . Alio vero modo dicimus intelligentiam esse indiuisibilem , non sicuti punctum : nam punctum habet determinatam positionem in quantitate continua . Sed dicitur intelligentia indiuisibilis , sicuti vox dicitur inuisibilis : quia scilicet non est ex eorum genere , quæ videri possunt : ita etiam intelligentia indiuisibilis , quia nullo pacto pertinet ad genus , in quod cadit aut per se , aut per accidens diuisio : forma ergo intelligibilis , quæ est in intellectu indiuisibiliter & indiuisibilis , vel erit indiuisibilis sicuti punctum , aut secundum modum , quo diximus de intelligentia . Si primo modo , statim sequitur ; quod intellectus sit virtus organica , quia illud punctum corporis secundum determinatam positionem , cuius forma intelligibilis est indiuisibilis ; erit organum intellectus ; quod est contra ea , quæ demonstrauimus , & contra ea , quæ dicit excellentia tua : postea necesse erit assignare in qua parte corporis sit hoc punctum , an scilicet in corde , an in cerebro , aut in aliqua alia corporis parte , ibique dicemus esse organum intellectus : si verò excellentia tua dicat formam esse in intellectu indiuisibilem , sicuti dicimus intelligentiam esse indiuisibilem , cum receptum sit in recipiente secundum esse recipientis , erit ergo intellectus etiam sic indiuisibilis : omnis autem forma sic indiuisibilis est forma immaterialis , quia affectio materiæ ad ipsam pertingere non potest ; vt manifestum est ex fine octauæ Physicorum . Ad secundum quod videtur dicere excellentia tua , manifestum est , quod id quod potest dici de manu abscissa , aut aliquo alio corpore , nullo pacto potest applicari intellectui , qui ponitur per se esse , & actuare corpus , quia manus abscissa corrumpitur , eo quod perdit actum suum : perdit autem suum actum per corruptionem dispositionum conuenientium illi actui : sed intellectus : qui ponitur esse in actu , & per se esse , cum ipse sibi sit actus , amittere suum actum non potest ; vt superius demonstrauimus : quare sequitur : quod simpliciter sit immortalis . Hactenus ostensum est , quòd animus hominis sit simpliciter immortalis ; rationibus sumptis ab ea operatione , quæ est intelligere . Nunc verò tentemus an etiam ex operationibus appetitus intellectui , id est voluntatis hoc idem ostendi possit . Voluntas , sicuti dicit Philosophus , differt ab appetitu sensitiuo in eo , quod appetitus sensitiuus est particularis cuiusdam boni : voluntas autem est boni vniuersalis : huiusque ratio est in promptu : quia appetitus

- A appetitus retinet naturam potentia cognoscitiua , quàm insequitur : sensus autem singularium est , intellectus verò vniuersalium : quo fit vt voluntas appetat honestum , quod in se absolute bonum : appetitus verò sensitiuus appetat bonum ipsi delectabile , voluntas autem circa bonum quod appetit , duas habet operationes quarum altera est ipsius finis , & huiusmodi operationi applicatur nomen ipsius potentia , diciturque & ipsa voluntas seu velle . Altera verò est eorum bonorum , quæ sunt ad finem , & istorum , est electio , diciturque intellectus ea eligere , & circa hæc est liberum arbitrium . Modo sicuti se habet intellectus circa principia prima & conclusiones , ita se habet voluntas circa ea quæ appetit . Nam sicuti veritas absque vlla falsitate , & omnium tandem veritas continetur in primis principijs : quo fit vt intellectus statim eis assentiatur neque ab illis dissentire queat : conclusionibus verò assentitur necessariò his quidem quæ necessariam consequentiam habere videntur ex principijs : alijs verò conclusionibus in quibus hæc necessaria consequentia non inspicitur , non penitus assentitur intellectus : sic quoque voluntas in ipsum finem vltimum de necessitate fertur : illis autem quæ sunt ad finem , & sunt omnia alia bona quæ appetit ; nisi necessariam videantur aperte habere dependentiam à fine vltimo , quia sunt bona & habent etiam aliquem boni defectum ; potest voluntas in ea fieri , & ea renuere ; quo fit vt se ipsam agat in illis profectis . His positis argumentamur primo ex parte operationis voluntatis , quæ est circa vltimum finem ; deinde ex parte operationis eius quæ est electio ; quòd intellectus hominis est immortalis . Argumentum ergo , bonum , quod voluntas appetit vt vltimum finem , est bonum quod voluntas renuere non potest , & quod omni ex parte voluntatem implet . Sed huiusmodi bonum esse non potest nisi bonum illud , quod continet omne bonum , vel status omnium bonorum aggregatione perfectus ; ergo bonum , quod est finis vltimus voluntatis nostræ , est bonum continens omne bonum . Antequam ulterius procedamus , declarem propositioes illius sylogismi . Minor propositio quæ primo est posita , quantum ad primam eius partem , scilicet quod bonum , quod est vltimus finis voluntatis , est bonum in quod necessario fertur voluntas , manifesta est ex superius dictis : quia voluntas eodem modo se habet ad illud bonum appetendum : quo intellectus se habet ad assentiendum primis principijs . Quantum verò ad secundam partem quòd scilicet illud bonum est bonum , quod omni ex parte implet voluntatem , probatur . Deus & natura non dedit appetitum rebus , nisi vt per illum inclinarentur ad finem atque ad perfectionem sibi conuenientem . Quo fit vt in omnibus rebus appetitus correspondeat perfectioni , adeò vt neque sit maior , neque sit minor perfectione , ad quam res illa est ordinata . Non enim fecit natura intrinseca repugnantia extrinsecis , sicut dicit Philosophus in primo de Cælo contra Platonem : quapropter corruptibili dedit causas extrinsecas ipsum

corruptentes. Illud verò, cui non dedit causas extrinsecas corruptentes fecit natura incorruptibile: appetitus ergo non excedit vltimam rei perfectionem neque ab ea deficit; sed cum ad ea peruenit res; appetitus quiescit & vndique est satur, vt ita dixerim: antequam verò ad eam perueniat, semper inclinatur & mouetur, ac quasi rem stimulat ad perfectionem suam, quantumcunque res illa extrinsecis fulcimentis sustentata quiescat. Hoc, verò sensu comprehendimus in rebus omnibus naturalibus, graue nunquam quiescit, nisi cum ad centrum peruenerit; tunc enim planè quiescit; antequam verò quantumcunque fulcimentis sustentatum quiescat, semper tamen vergit ad centrum, resque ipsum sustentantes premit. Minor ergo propositio assumpta est manifesta, quòd bonum, quod voluntas appetit vt finem, est bonum, quod voluntas renuere non potest, & quod omni ex parte voluntatem implet. Maior verò, quòd huiusmodi bonum, est bonum continens omne bonum, & est status omnium bonorum aggregatione perfectus. probatur: quia bonum illud quod non continet omne bonum, sed aliqua ex parte deficit; quia defectus boni habetur pro malo, voluntas renuere potest, nisi in eo necessaria dependentia ad finem vltimum appareat; quod non potest esse in vltimo fine, qui à nullo alio fine dependet: quare voluntas in illud necessariò feretur, ac propterea non erit vltimus finis: tale etiam bonum, quod non continet omne bonum, non omni ex parte implet appetitum nostrum, vt quilibet in se ipso experiri potest: interroget vnusquisque se ipsum, an in quauis cognitione ex scientiis habita, aut in quauis alia virtutis operatione omni ex parte quiescat, & videbit quod non quiescit, licet magis quiescat in illis, quàm in rebus aliis, quia per illas ad finem suum tendit, non autem per res alias, sicuti graue si moueatur ad centrum, magis secundum naturam se habet in illo motu, & magis eius appetitus quiescit, quàm si moueatur sursum, aut si sursum detineatur; non tamen penitus quiescit, sicuti quiescit in centro; quia ad centrum tendit; consimile quoddam in se ipso vnusquisque rectè considerans intuebitur. Cum ergo conclusum sit, quod finis in quem tendit voluntas sit bonum quod continet omne bonum, & sit status omnium bonorum aggregatione perfectus: huic cõclusioni adiungamus quod virtuti mortali & formæ materiali huiusmodi finis conuenire minime potest, quod probatur: quia virtuti limitatæ conuenit bonum limitatum cuiusmodi non est bonum quod diximus: Præterea rei bonum esse non potest, quod nunquam res illa assequi valet. Sed huiusmodi bonum nec à re mortali, nec à nobis ante mortem pertingi potest: ergo sequitur quod animus humanus, cuius finis ille est continens omne bonum, sit immaterialis & immortalis. Secunda operatio volutatis est electio rerù, & ex hac inspiciamus, si colligere possimus animi humani immaterialitatem & immortalitatem. principii cuiuscunque motus secundum naturam est aliqua inclinatio seu appetitus illius quod mouetur. Appetitus autem est, triplex, quidam est naturalis, quidam sensiti-

uus

- A. uus, quidam intellectiuus, sicuti est electio. Ea, quæ appetitu naturali tantum mouetur, neque cognoscunt finem, neque ea quæ sunt ad finem, sed à superiori causa diriguntur per conuenientia media ad suum finem. Illa quæ mouentur appetitu sensitiuo, licet cognoscant id, ad quod proximè mouentur, secundum tamen impressionem formæ obiecti mouentur, non autem ipsa consultant, aut deliberant; quare absolute non se agunt, sed aguntur, quæ verò mouentur electione, non aguntur, sed se ipsa agunt, & dominantur suis actibus. His declaratis dicamus, quod anima est principium motus ex se cuiusdam intrinseci in re animata, vt manifestum est, & hoc est proprium animæ, agere inquam, è contra corporis proprium est moueri & agi. Quamobrem & corpora omnia inanimata ponuntur inter ea, quæ mouentur ab alio. His
- B. suppositis argumentamur hoc pacto: sicut anima illa, quæ in operatione sua tantum agitur, penitus corporea est, & ea quæ quoquo modo se agit, absolute tamen agitur, licet quoquo modo incorporea est; absolute tamen corporea. Ita anima illa, quæ se ipsam absolute agit, absolute incorporea erit, & absolute anima non mixta corpori. Hæc propositio est manifesta ex proprietate animæ, & ex proprietate corporis, quas diximus. Sed anima intellectiua sola se ipsam agit in eligendo, cum sit domina sui actus, liberumque arbitrium habeat: reliqua verò vt negatiua tantum agitur, cum appetitu naturali feratur; Et sensitiua, quæ absolute agitur, licet quoquo modo se agat, cum ex cognitione mouetur: ipsa certè erit sola absolute incorporea; & absolute anima immixta corpori. Et fortasse hanc rationem tetigit Plato, cum dixit, animam esse immortalem, cum se ipsam moueat. Ecce ergo quod ex electione libera voluntatis, sequitur humanum animum per se esse sine corpore: quare & absolute immortalem. Si quis etiam se ipsum consideret, poterit hoc perspicue comprehendere: interroget enim se quisque, quis sum ego: videbit vti que se non esse cerebrum, neque cor, neque aliquam corporis partem, sed superius quoddam partibus omnibus corporis superstans. Ex his igitur rationibus iudicio meo constantissimè ostenditur animi humani immortalitas: adeo vt putem quamcunque aliam demonstrationem factam in philosophia naturali facilius infringi posse, quàm has. excipio semper illas sexti Physicorum, & primi de cælo in tractatu de infinito, & si quæ huiusmodi sunt: quæ potius dicendæ sunt mathematicæ, quàm naturales.
- D. His hæcenus discussis immortalitatem hanc animæ demonstratam meo iudicio circumstant multa, ad quæ demonstranda ratio naturalis, vt puto, perfecte attingere non potest; sed quibusdam tantum vti potest coniecturis in eis tractandis. Talia autem sunt de statu animarum post mortem, & an præcedant corpora, quorum sunt animæ, an secus res habeat. Ista vt puto demonstrari non possunt ratione naturali; quod probatur: quia ratio naturalis ad inuestigationem cuiusque rei ex sensatis procedit: at nullæ sunt operationes animæ quæ sentiri possunt, aut sensu comprehendi post mortem, atque ante generationem hominis. Nam intelligere & velle sensu comprehendi non possunt, quo fit, cum neque anima separata sit sensibilis, neque operationes

R. iij

eius sensibiles, quod ratione naturali perfecte ad statum eius post mortem, aut ante generationem pertingere non possumus; quibusdam tamen coniecturis quidam vsi dixerunt, quod anima humana cum inter formas abstractas non deuenit ad tantam perfectionem, vt statim sit capax supremiluminis: in quo omnis intelligentia est foelix; necesse est vt prius acquirat dispositiones quasdam, per quas disponatur ad perfectionem illam acquirendam, sicuti materia prima non induit formam quampiam, nisi prius disposita sit dispositionibus formae illi conuenientibus: dispositiones vero, per quas animus humanus fit deiformis, vt ita dixerim, id est dispositus ad attingendum Deum, sunt scientiae ac virtutes. verum cum has acquirere non possit a rebus propter materialitatem rerum sensibiliu, suamque immaterialitatem, necesse fuit, vt mediante sensu eas adipisceretur; in quo formae sensibilibus habent esse medium inter esse materiale & esse intelligibile, potentia vero sensitiua, cum sit organica, indiget corpore nobilissimae complexionis: ad corporis vero salutem & conseruationem multae aliae potentiae requiruntur, vt vegetatiua caeteraque facultates. Iccirco anima propter bonum ipsius fuit coniuncta corpori. Et hucusque dicta sunt maxime naturali rationi conuenientia. non enim puto secundum rationem dici, corpus esse carcer animae; & quod anima sit in se perfecta antequam ingrediatur corpus: quia materia est propter formam; & natura instituit imperfectum ad perfectum, non autem perfectum ad imperfectum. Ex his perspicuo sequitur, quod post mortem animae, quae dispositiones conuenientes suae perfectioni acquisierint, suae item perfectioni, id est, summo bono coniungantur, & in eo sint foelices, quamuis quaedam clarius quaedam obscurius. Illae vero, quae deprauatae diuersa via inceserint, sine suo frustratae infelices degunt. Ex quibus etiam rationabiliter videtur sequi, quod anima non sit ante corpus, cuius est anima; sed simul incipiat esse cum ipso. Verum econtra quis scit, an cum tales dispositiones, quas diximus in anima fieri ad supremum lumen capiendum, sint extrinsecus acquisitae, id est, a sensibilibus rebus, an post longissimum tempus paulatim abolescant: quod cum fuerit factum, tunc animae veluti potantes laetheum flumen, incipiant in corpora velle reuerti, vt iterum dispositiones induant pro sua perfectione facientes: sicuti videmus contingere in materia prima, quae modo vnam, modo aliam formam recipit. Et hoc pacto animae non perfecte, sed imperfecte propter bonum suum iterum corpori coniungantur: atque huiusmodi ratione esse eas ante corpus nil prohibeat: certe ista ratione naturali certa & comperta esse non possunt. iccirco puto ego sani hominis esse agnoscere defectum naturalis luminis, & credere necessariam homini fuisse doctrinam quandam superiori lumini innitentem: ex qua haec nobis naturaliter ignota, comperta esse possint: in hacque parte consentio ego excellentiae tuae necessarium esse lumen fidei, sed ad ostendendam animi immortalitatem puto sufficere rationem naturalem, vt dixi. Postremo restat, quantum ad hanc pertinet partem, vt soluamus rationes eas quas adducit excellentia tua ad improbandam animi immortalitatem

- A** tem simpliciter, ita quod post mortem non remaneat anima. Argumentatur autem excellentia tua multis rationibus: primo hoc pacto intelligere non est sine phantasia, vt patet: ergo anima non est separata nec immortalis. secundo, cum plures operationes indicent animam esse mortalem quam immortalem, vt operationes omnes potentiae vegetatiuae, & sensitiuae, quae non sunt sine organo corporeo; & a superabundanti debeat fieri denominatio: cur potius simpliciter dicenda est anima immortalis quam mortalis. Tertio, nostra scientia est potius ignorantia vel negationis vel dispositionis quam scientia appellata; cur ergo tam magni facere debemus intellectum nostrum vt faciamus ipsum immortalē? Quarto, anima post separationem, cum habeat naturalem inclinationem ad corpus, cuius fuit forma, vel reuietur, vel non: si reuietur, incidemus in resurrectionem & in fabulas Pithagoreas, de quibus dicitur in primo de anima: si non reuietur, aptitudo illa erit frustra. Quinto, si non reuietur non seruabitur ordo naturae, quia finiti ad infinitum nulla est proportio. Sexto, anima separata vel ociabitur vel intelliget; non est dicendum ociaturā, nulla enim est forma, a qua non sit actio aliqua: si vero intelliget, vel a phantasmate, vel sine phantasmate: cum phantasmate dici non potest; quia separata est a corpore. si sine phantasmate, dico quod hoc esse non potest; quia diuersus modus operandi indicat diuersitatem in essentia, & in specie. quare anima coniuncta & separata non erit eiusdem speciei, quod est impossibile. Septimo, post separationem animae a corpore, si amplius anima non reuietur corpori, potentiae sensitiuae & vegetatiuae, quae radicaliter sunt in anima, erunt frustra; operari namque nunquam poterunt, cum careant organo corporeo. Octauo, illud quod est hoc aliquid nullius esse potest actus, sed si anima sit immortalis simpliciter, erit hoc aliquid: quare non erit actus corporis, quod est contra definitionem animae. Nono, post separationem animae a corpore, quid dicemus de esse compositi: remanebitne? an corrumpetur? Decimo, si animae totae sunt quot sunt indiuidua, erunt ergo formae materiales, quia omnis multiplicatio in eadem specie est per materiam. Vndecimo, si animae sunt immortales nec reuiuntur corpori; & mundus sit aeternus, animae essent actu infinitae, quod videtur impossibile. Duodecimo, si anima est immortalis, & incipit esse cum corpore, creatur a Deo, & sic daretur creatio noua; quod est contra omnes philosophos. Decimotertio, si anima est incorruptibilis, est ingenita, quia omnia incorruptibile est ingenitum apud philosophos. Decimoquarto, nullum est signum probans intellectum intelligere sine phantasmate; ergo non debet concedi a philosopho: & per consequens neque concedi debet animam esse immortalem. Decimoquinto: Anima humana non est intellectus nisi per participationem; ergo non erit immortalis nisi per participationem, non ergo erit absolute immortalis. Haec, ni fallor, sunt rationes excellentiae tuae. Auctoritates vero philosophi in secundam partem huius tractatus differemus, in qua perscrutabimur, quid nam de hac re senserit Aristoteles. Ad has ergo, prout poterimus, respondebimus. Ad primam dico, quod vel excellentia tua loquitur de intellectu intellectus coniuncti corpori; vel separati: si separati, ne-

go quod intellectio illa non sit sine phantasia, imò est, vt latius dicemus inferiorius. Si vero de intellectione cõiuncti loquatur, sic nego consequentiã, concessio antecedenti: sufficit enim ad ostendendã immaterialitatẽ & immortalitatẽ intellectus, quod intellectio non sit in organo corporeo, vt ex rationibus nostris patere potest: quòd dependeat à phantasmate, non conuincit ipsum non posse separari, & non esse per se sine phantasia; sicuti oculus, quãuis in videndo dependeat à colore, per se est tamen absque re colorata, & à coloribus separatus per se agit. Ad secundam dicimus, quod quãuis omnes operationes præter vnã cõuincerent animam esse formã materialem; vna verò tantum cõuinceret illam esse immaterialem; debemus dicere, quod absolute est immaterialis, & secũdum quid materialis: cuius ratio est, quia forma materialis nunquam potest ascendere ad operationem immaterialẽ, sed forma immaterialis potest descendere per potentias organis affixas ad operationes formæ materialis. sicuti etiam anima sensitua descendit per potentiam, quam continet, ad opera vegetatiuã, vegetatiua autem ad opera sensitua ascendere non potest. Vel etiã dicimus, quod natura essentia specificã debet dignosci ab his, quæ sunt propria illi speciei, non ab his, quæ species illa continet communia cum aliis speciebus. proprium autem hominis in eo, quod homo, est intelligere, & velle; quo fit vt in illis operationibus philosophus inquirat hominis felicitatem: reliquæ vero operationes, quas connumerat excellentia tua, sunt cõmunes homini & bruto; quare ab illis & non ab istis debet sumi natura propria humani animi. Ad tertiam dicimus, quod licet nostra intellectio comparata intelligentiis sit valde debilis, animalibus verò aliis cõparata est admodum magna, & est eius naturæ, vt superius ostendimus, quod ex ea apertissime colligitur immaterialitas intellectus nostri, qua in re illud etiam in capacitatem naturalem humani animi agnoscẽdam inducere nos potest: quod scientiam hanc, quam habet, non magnam putat. ex quo colligitur, quod multo perfectioris scientiæ capax est: in qua summa eius perfectio cõsistit. Ad quartã dicimus, quòd certitudo illius, quod quaeritur, ratione naturali haberi non potest: vtrũque tamẽ probabiliter sustineri potest: possumus namque dicere, quòd reuinetur alteri cuidã corpori humano, per generationem factam ab homine & à sole. Et sic non erit resurrectio illa, quæ superat vires naturæ; de qua est fides: neque incidimus in fabulas Pythagoreas, de quibus in primo de anima: quia non ponimus animam hominis formare corpus bruti alicuius animalis, sicuti Pythagoras dicebat. possumus etiam probabiliter dicere, quòd nõ reuinetur; neque aptitudo illa ad corpus erit frustra: quia iam anima adepta est finẽ, propter quem habuit aptitudinem, vt corpori vniretur: illud enim dicitur frustra, quod finẽ intentum non est adeptũ. Ad quintã dicimus, quòd licet possemus dicere probabiliter, quod animæ reuiniuntur corporibus, vt superius diximus. si etiã non reuiniuntur, nõ tolleretur ordo naturæ: imò hoc maxime est secundũ naturam, vt labor & motus finitus sit ordinatus ad quietem infinitam, tanquã ad finẽ. Contrarius verò ordo posset videri contra naturam, si infinitus aut longus

A gus labor ad paruam quietem aut momentaneam esset ordinatus; quemadmodum necesse est dicere illis, qui ponunt animam mortalem. Ad sextam dicimus, quod diuersæ operationes secundum essentiam in rebus eodẽ modo se habentibus fortasse indicarent diuersitatem naturæ: sed diuersitas operationũ accidentalium in rebus præsertim non eodem modo se habentibus, non arguit diuersitatem essentia. imò videmus in rebus naturalibus naturam, quæ est principium naturalis motus, alio atque alio modo operari, secundum diuersum scilicet modum rei in qua est: natura namque grauis, quæ est principium motus descensus: dum graue est extra locum proprium: illa eadem est causa, quod graue in loco proprio quiescat. quies tamen & motus videntur contraria si secundum se considerentur. quantum vero ad modum accidentalem, quod diuersificentur operationes eiusdem naturæ manifestum ferè in omnibus est. Accedendo ergo ad intellectionem dicimus; quod intellectus semper intelligit per formam rei intellectæ; neque in hoc sibi ipsi vnquam diuersus est: verum quandoque perfectius: quandoque imperfectius; & hoc est antequam perfectionem suã attigerit. Cum est in corpore, indiget phantasmate, à quo hauriat intellectionem. postquã verò perfectus est, secundum cursum naturalem inquam; ex comparatis (vt ita dicam) thesauris sibi ipsi sufficiens est ad intellectionem; imò ad altiore intellectionem eleuatur, neque indiget phantasmate. Huius verò rei exẽplum commodissimum intueri possumus in animalibus, quæ antequam perfectã corroboratãque membra habeant, nutriuntur ex sanguine menstruo digesto à matre per vmbelicum, matricque adhæreant necesse est; à qua nutrimentum capiunt: postquam verò perfectus est foetus, ex vtero matris in lucem prodit, sibi que ipsi sufficit ad capiendum & digerendum cibum. Sic in proposito intellectus donec imbecillis est, & ad supremam lucem recipiendam ineptus; intellectionẽ veluti cibum digestum prius in phantasia recipit; postquam verò perfectus est, iam per se sibi sufficit; neque amplius indiget phantasia. Ad septimam dicendum, quod corrumpuntur. & si non corrumpuntur; quòd cum vegetatiua & sensitua potentia ordinatæ sint ad intellectiuam tanquam ad finem; cum ea perfectã fuerit, suum finem adeptæ sunt: quare non sunt frustra: sicuti etiam potentia augmentatiua, quæ post ætatem cõsistentiæ non operatur; non dicitur frustra esse in animato, quia finem suum attigit. Si vero dicemus probabiliter, quod animæ reuiniuntur corporibus: ratio nullo pacto procederet. Ad octauam, patet per ea, quæ demonstrata sunt, quod hoc aliquid, cum est actus, potest esse alicuius actus; neque hoc inconuenit: imò ostendimus; quod actus corporum cœlestium sunt actus qui sunt hoc aliquid. id vero, quod obiicitur ex beato Thoma, non est ad propositum, quia apud ipsum actus, qui sunt in actu per se, & quãtum ad actum primum essendi, id est, ad esse, & quantum ad actum secundum, id est, ad perfectionem, non sunt vniti materiæ; quia talis vnitio in nullam cederet vtilitatem formæ: materia verò cum sit propter formam, debet cedere in vtilitatem formæ. actus verò noster, qui est hoc aliquid; quia in principio

indiget corpore pro sua operatione, vt diximus; conuenientissime vnitus est corpori. Ad nonam, de esse compositi, respondeo quod in composito non est aliud esse, quàm esse quod insequitur formam, quod, quando forma per se non est in actu, insequitur formam tanquam principium tantum; est tamen in composito veluti in primo subiecto, & per illud esse compositum actu est. quãdo verò forma est in actu, illud esse non tantum insequitur formam tanquam principium, sed est in forma tanquam in subiecto: communicaturque composito. quo fit vt per illud idem esse, per quod forma est, ex communicatione formæ compositum etiam sit. quo fit, vt post corruptionem compositi, esse compositi non pereat: sed sit in forma, in qua etiam primò erat. Neque in composito est aliud esse præter hoc. Et hæc est sententia diui Thomæ in quarto sententiarum, vbi tractat de resurrectione. Ad decimam dicendum, quod quamuis anima humana per se sit sine corpore, cum tamen vnumquodque, cuius est aliquid opus, sit propter suum opus, vt dicitur à philosopho in secundo de cælo; illud quod per se operari non potest, connumeratur inter ea, quæ per se non habent esse completum: talis autem est anima humana; quæ, vt diximus, propter infirmitatem luminis intelligibilis indiget prius, vt exerceatur in rebus istis sensibilibus, in eisque prius superiora illa intueatur: postmodum per has res disposita superioribus illis perficiatur. hoc autem facere non potest sine corpore: quare inter eas formas connumeranda est, quæ omnino per se non habent esse completum; sicque cum proportionata materiæ esse debeat, poterit multiplicari per materiam: quod in formis penitus & omnino abstractis dici nõ potest. Ad vndecimam dicendum, quod si probabiliter teneamus reuentionem illam, ratio non procedit, vt est manifestum. quod si illam non teneamus: mundumque putemus esse æternum: non putauit inconueniens Algazel vir excellentissimus, quod in rebus incorporeis, quæ sunt indiuisibiles & transcendunt tempus & locum neque ordinatæ sint essentialiter; sit actu infinitum. quo fit, vt videamus Aristotelem in tertio Physicorum in tractatu de infinito, secludere à perferuatione sua entia abstracta, & immaterialia: quod si quis etiam interius consideret, ac teneat mundum æternum, teneatque vt necesse est fateri asserenti Deum esse penitus immutabilem; æternitatem comprehendere, & continere totum tempus quatumcunque infinitum, necesse est, vt hic fateatur, quod licet ea, quæ à finito quodã tempore contineantur, sint actu finita, neque possint esse actu infinita, in indiuisibili tamen æternitate illa necesse est, velit nolit, vt fateatur actu contineri infinita, si actu simulque totum tempus infinitum & omnia, quæ sunt in tempore in æternitatis illa abyfso, ad quam intellectus noster nequaquam attingit, continetur. quid ergo prohibebit animas quæ sunt supra tempus & locum, esse infinitas? verum hoc argumentum quærit illud, de quo humana ratione certi esse non possumus: vt sæpe superius diximus quamobrem sani hominis est censere, huic naturalis luminis defectui supernaturali quodam adminiculo prouidum esse à Deo: cui etiam, secundum philosophos, est de omnibus prouidentia.

quare

A quare si quis teneat id, quod fides Christiana ponit, nullum inconueniens sequatur. Ad duodecimam dicendum, quod, si quis rectè consideret, hæc animæ creatio nequaquam philosophiæ repugnat. Nam priores philosophi à deo putauerunt hanc propositionem (ex nihilo nihil fit.) esse veram, vt dicerent generationem nihil aliud esse, quàm extractionem, quandam rerum latitantium, & actu existentium; veriti, ne si concessissent res generatas prius actu non fuisse, cogerentur negare principium illud, ex nihilo nihil fit: paulo posteriores, melius considerantes viderunt principium illud id tantum innuere, quod nihil fit ex nihilo: quia factio, quæ mutatio quædam est, non potest esse sine subiecto; verum, cum putassent subiectum esse substantiam quandam in esse completam: putarunt quod mutatio esset in accidentibus: & quod accidentia fierent cum prius non latitarent, sed cum prius actu non essent, ecce quomodo recesserunt à crasso intellectu eorum, qui concedebant latitationem rerum; ne negarent ex nihilo fieri. post hos Aristoteles dissoluit substantiam completam in esse, in duo principia, materiam scilicet & formam, putaruntque formam substantialem esse, postquam prius actu non erat absque latitatione illa; neque necessarium esse dixit subiectum factionis illius esse substantiam completam: sed materiam primam. postmodum interius res considerantes; videntésque omnia præter primum, esse per participationem ipsius esse: solum autem primum, esse per essentiam: concluderunt omnia entia, vt totum entis genus materiamque primam cæteraque omnia esse à primo, tanquam à causa efficiente, non quidem per generationem; sed per simplicem emanationem: ecce quomodo paulatim deueniunt ad hanc factionem, quæ est sine aliquo subiecto. Verum cum ab agente æterno apud ipsos non possit peruenire noua actio: nisi alia quædam nouitas præcesserit, putarunt hanc simplicem emanationem totius entis à primo, esse æternam non nouam. Ecce ergo quod apud philosophos non est incoueniens, quod aliquod ens emanet à Deo, non per generationem, sed quod hoc fiat nullâ nouitate præcedente, hoc putant ipsi inconueniens: modo nos in ipsa anima humana dicimus, quod est à Deo per creationem vel per simplicem emanationem (idem namque hæc sunt) mutationibus præcedentibus, & hæc sunt dispositiones materiæ factæ à sole & ab homine. quo fit, vt quoquo pacto concedere possemus, quod ad esse animæ cõcurrat sol & homo, veluti instrumeta quædam valde remota tamẽ. Hocq; modo animæ productio media est inter veram puramque creationem, & generationem: licet enim fiat anima in se: sit tamẽ etiã simul in materia, quod pertinet ad generationem; sine qua materia anima in suo primo ortu secundum naturam, vt diximus, esse nõ potest. quare quoquo pacto actio hominis & solis pertingit ad esse animæ: cū per alterationes factas à sole & ab homine sit anima in materia illa: sine qua secundum naturam fieri nõ poterat. Ecce ergo, quod hoc, quod ponitur de factione animæ, nullo pacto, si quis rectè consideret, repugnat rationi naturali. sed si quis teneret reuentionem illam, argumentum nullâ haberet vim. Ad decimatertiam dicendum,

S

quòd impossibile est aliqua ad inuicem comparari, nisi conueniant in eo, in quo comparantur: quare cum in primo de cœlo Aristoteles comparet ea, quæ semper sunt, ad ea quæ quandoque sunt & quandoque non sunt, necesse est ergo vt conueniant in mensura durationis, in qua comparantur. Cum autem mensura durationis eorum, quæ quandoque sunt & quandoque non sunt, sit tempus, vt manifestum est; necesse est ergo; vt philosophus accipiat ea quæ semper sunt, & sunt in tempore; non quòd infinitum possit tempore mensurari: quia nec motus infinitus mensuratur tempore, vt dicitur in quarto Physicorum: sed quia extenditur secundum extensionem temporis duratio illa. Sed cum eo modo debeant accipi termini in conclusionem, quo accipiuntur in propositionibus: ratio philosophi hanc conclusionem concludet, quod ea, quæ quandoque sunt & quandoque non sunt, siue per generationem non esse præcesserit eorum esse: siue per corruptionem non esse sequatur esse: non possunt semper esse; id est, eorum duratio extendi non potest per tempus infinitum. Non autem sequitur, quod illud quod semper est, cuius duratio non mensuratur, neque extenditur tempore, sed tota est simul, licet deficiat ab æternitate primi entis: non potuerit, cum prius fuerit in tempore, incipere esse & desinere esse in tempore: postea verò esse extra tempus in æternitate. nos ergo de anima humana dicimus, quod si incepisset esse in tempore, cum prius non fuisset; postea verò nunquam desineret esse in tempore; sed eius duratio extenderetur per tempus infinitum: hoc posset videri inconueniens. Sed hoc nos non dicimus; imò concedimus, quod sicuti incipit esse in tempore: ita desinit esse in tempore. post verò semper est æquiuoce: quia non subest tempori; quod de motu, & ordinatione mundi per motum, Plato dicere non poterat; quia motus est sub tempore, & extenditur ad extensionem temporis. Si verò teneamus reuentionem illam, argumētum nullam vim habet. Ad decimam quartam dicendum, quod est signum demonstratiuum concludens, quod intellectus intelligit sine phantasmate: Nam si ex eo, quod intellectus non est in organo corporeo, demonstratur intellectum per se esse & per se subsistere: post separationem à corpore erit; quare & operabitur suam propriam actionem, quæ est intelligere; neque cum phantasmate: quia corpori vnitus non est. ecce quomodo ratio hoc conuincit. Sed dicit aliquis hoc sensu non comprehenditur aut experimento; respondeo, quod stultum est velle ea experiri sensu, quorum non est sensus; sicuti stultum esset, si quis vellet vocem oculis intueri. neque hoc est principium; sed conclusio, ad quam necesse est peruenire ratione: quæ conclusiones non videt in seipsis, sed in suis principiis, & per sua principia: quemadmodum est in hac re. hæc enim est conclusio scita per comprehensionem naturæ intellectus; naturam verò intellectus comprehendimus per operationem, quam agendum est in corpore. Est ergo philosopho concedendum, quod intellectus sine phantasmate intelligit. Ad decimam quintam dicimus, quod licet humanus animus non sit intellectus, nisi per participationem, est tamen rationalis

A nalis per essentiam: ratio vero est operatio, ad quam forma materialis non pertingit, vt ostendimus; licet ratio sit intellectus obumbratus. Est enim, vt recte inquit excellentia tua, humanus animus medius inter formas materiales & immateriales puras. quare particeps est proprietatum vtriusque generis, neque est ita abstractus sicuti intelligentia; quia in principio ad suam operationem indiget corpore; suæque operatio deficit à perfectione intellectus. neque est ita immortalis & æternus, sicuti est intelligentia, quia quandoque est in corpore & quandoque non est: simulque esse incipit cum corpore. Est tamen absolute connumerandus inter formas immateriales; sicuti conspiciamus in his mediis, per quæ natura ab vno genere in aliud descendit sensim: ea namque omnia media videmus simpliciter pertinere ad genus superius; licet imperfectissimum obtineat gradum in eo genere, media illa de quibus dicit Aristoteles, quod dubitamus an sint radices an metalla; absolute sunt in genere vegetabilium: licet operationes animæ vegetatiuæ in eis sint valde obscuræ, & imperfectæ: sic zoophyta, quæ sunt inter animalia & plantas, vt spongiæ atque vrticæ, absolute sunt in genere animalium, non plantarum: quamuis operationes animæ sensitiuæ sint in illis valde obscuræ. quare & intellectus humanus medius inter formas materiales & immateriales absolute ponendus est in genere immaterialium: licet operationes intellectuales sint in eo valde obscuræ & imperfectæ. Huiusque rei ratio in promptu est: quia inferius genus nullo pacto potest pertingere ad operationes generis superioris. Sic ergo concludamus, quod intellectum humanum esse absolute immortalem; multiplicatumque secundum hominum multiplicationem, sciri potest rationibus naturalibus. Ea verò, quæ ad immortalitatem intellectus consequuntur, scilicet quid & quomodo post mortem operetur, an fuerit ante corpus necne, nequaquam ratio naturalis attingit, nisi quibusdam persuasionibus probabilibus. quamobrem existimo maximè esse sani hominis; cum in his rebus; quarum cognitio præcipuè facit ad finem suum hominibus attingendum, ratio naturalis deficiat, credere quod Deus optimus, cuius interest omnibus providere: hoc autem est, omnia ad fines suos conuenientibus mediis dirigere, aliam quandam homini cognitionem dederit harum rerum ex supernaturali reuelatione, superque naturali lumine fidei; à quo, vt reor, nemo nisi aut non intelligēs, aut valde arrogans, ob idque non parum perspicuus, dissentire potest. Nunc postquam rem hæc explicuimus rationi naturali tantum innixi, nullius verò auctoritati, videamus quidnam de hac re Aristotelē sensisse ex eius dictis colligere possimus. Cum verò in omnibus ferè locis Aristotelis dicta de hac re non sint parui faciēda: omnium tamē maximè ea sunt animaduertēda: quæ dicit in tertio de Anima, in eo loco; in quo inuestigat definitionē & naturā intellectus. ibi ergo, cum declarasset, quod intellectus est virtus susceptiua speciei, in quo cum sensu conuenit, tanquam in genere quodam, quia intelligere est sicut sentire: statim inuestigat propriā differentiam intellectus; per quā differt à sensu; dicitque, necesse est immixtum esse, sicuti dicit Anaxagoras, vt imperet, hoc est, vt cognoscat,

intus namque apparens alienum prohibebit & obstruet. De nulla vero forma mortali siue materiali (idem namque sunt) ut clamat Auerrois, hoc dici potest; quod scilicet sit immixta; neque ylla forma materialis habet eam comparisonem ad materialia & corporea: quam habet intellectus apud Anaxagoram. Ex quibus cum postmodum concludisset, quod nullam habet naturam: nisi quod possibilis vocatus est, & cetera, subdit, quocirca neque cum corpore mixtum esse rationi consentaneum est; Nam formae sensibiles pertinerent ad illum; & sic non esset tantum possibilis: neque habet aliquod instrumentum: sed est locus specierum. Paulò inferius deinde inquit, quod sensus ex vehementer sensibili fit imbecillior: intellectus verò ex valde intelligibili aliquo fit validior ad intelligenda minora, inferioraque. cuius rationem subdens inquit. sensitium enim non sine corpore; at intellectus ab eodem separabilis est. quis per Deum non exanderet? quemadmodum Auerrois Alexandro: qui positionem suam ad aptare Aristotelis dictis volebat? inferius deinde declarans quomodo intellectus seipsum intelligat: intelligendo alia, inquit, In his enim quae sunt sine materia intelligens & id quod intelligitur est idem. ac si dicat, cum intellectus sit sine materia; sit res intellecta: quam obrem intelligendo rem illam, seipsum intelligit. Et hoc reuera ita se habet; nam nullus recte iudicium facere potest de intellectu: nisi qui multa intellexerit; valdeque peritus sit; & in diuinis exercitatus; ac purae mentis fuerit. hic certe conspicit diuinitatem intellectus in rebus illis, quas contemplatur. qui verò impura mente est, ac circa corporea tantum intendens; iudicat intellectum esse eiusdem naturae cum rebus; in quibus semper versatur: ac quibus vehementer est affectus. Ex quo fit, ut tam diuersae sint sententiae de animi natura: eam namque vnusquisque talem iudicat, qualem cernit: cernit autem eam in rebus: quas contemplatur; quare ex diuersitate rerum diuersum etiam de animi natura iudicium fit. Sed de his satis. reuertamur ad Aristotelem in secundo de Anima, in textu vigesimo primo ita inquit. de intellectu alia ratio est: sed videtur hoc genus animae esse diuersum: idque solum perinde atque perpetuum ex eo quod accidit seiungi separarique potest. Et ne quis diceret Aristotelem locutum de intellectu intelligentiarum: subdit. ceteras autem partes separabiles quidem non esse, ut quidam dixerunt, ex his patet; ratione verò differre non obscurum videtur, namque sensitui ratio diuersa est à ratione principij opinandi, siquidem sentire: & opinari sunt diuersa. ecce quam clare dicat quod intellectus, quae dixit separari à corpore, & esse perpetuum, sit principium opinandi; differatq; ratione à partibus sensituiis, quae non sunt separabiles. Sed quid moror in re tam clara? innumeros certe adducere possem Aristotelis locos hoc explicantes: ab quibus abstinere volo. Nunc respondeamus ad duos tresve locos, quos adducit excellentia tua. primus locus est in tertio de Anima, vbi dicit quod intellectus agens solum est immortalis verè ac separatus; & quod non recordamur post mortem, quia intellectus passibilis corruptibilis est: & sine hoc nihil intelligit

- A ligit anima. Alius locus est ex primo de Anima, quod si intelligere phantasia fuerit, aut non sine phantasia, non contingit ipsum separari. Tertium verò locus est in tertio de Anima in trigesimo tertio textu, vbi inquit, vtrum autem ipsum non separatum à magnitudine intelligat aliquid abstractorum, inferius est perscrutandum, ex quo videtur colligi, quod intellectus non separatur à magnitudine. Ad primum dicendum, quod ea verba adeo sunt obscura, ut variis modis commode exponi possint: nulla tamen expositio sit adeò clara, ut aliis repudiatis, possimus dicere Aristotelem id tantum sensisse. quomocumque tamen exponatur; non colligitur ex eo loco animam esse mortalem: imò potius oppositum. Nam ea verba, hoc solum est
- B immortale & perpetuum, possunt referri ad intellectum agentem vel ad possibilem. Si referantur ad possibilem, sunt pro nobis, ut clarum est. Si verò referantur ad agentem intellectum; & intellectus agens sit pars animae humanae, ut clarissimi ex Peripateticis dixerunt, faciunt etiam nobiscum. Si verò referantur ad intellectum agentem: dicamurque intellectum agentem esse vel Deum vel aliquam ex intelligentiis; recte intellecta verba illa non faciunt contra nos. inquit enim, separatus verò, id est solum quod est. ac si dicat, cum intellectus possibilis quandoque intelligat & quandoque non: & intellectus efficiatur res intellecta, non est solum id quod est: imò varias formas suscipit. hic verò intellectus agens separatus, quia est intellectus in actu & non in potentia; est id solum quod est: quare subdit, atque id solum est immateriale ac perpetuum: quia mutatio secundum varias formas est quaedam veluti corruptio intellectus speculatiui, seu intellectus in actu. idcirco verè ac proprie intellectus agens est immortalis & perpetuus; quia semper eodem modo est intellectus in actu: neque de potentia ad actum venit, aut ab actu in potentiam; quod contingit possibili intellectui; quo fit, ut incipiat esse cum corpore. ex quibus manifeste colligitur quantum deficiat à vera immortalitate intellectus agētis. Sic ergo, ut diximus, hoc solū, id est, intellectus agens est verè immortale & perpetuum: non autem ex hoc vult intellectū possibilem corrumpi per corruptionem hominis. quod manifeste & aperte verba, quae sequuntur, ostendunt. dubitat namque cur est quod post mortem nullus recordatur amicorum aut filiorum vel inimicorum. Hæc certè
- D questio, si conclusum esset superius, quod intellectus possibilis est mortalis; nullo pacto fuisset inducta ab Aristotele. manifestū namque esset ex se: cur hoc contingeret. sed questio contingit: quia oppositum dictum est statim ab exordio tertij vsque ad eum locum. sed quid moror amplius? ex solutione questionis patet hæc res. inquit enim, idcirco non recordamur post mortem amicorum, & cetera, quia intellectus passiuus corruptibilis est: & sine hoc anima nihil intelligit. quantum autem differant non tantum in significato; sed etiā in appellatione intellectus possibilis ab intellectu passiuo; manifestum ac notum est: cuius vel mediocriter in Græcis literis erudito. Non ergo recordamur non ob eam causam: quod intellectus possibilis est corruptibilis, sed quia corruptibilis est intellectus passiuus, id est, vis interior sen-

sitiua, in qua sunt animæ perturbationes. Et per conuersionem ad quam intellectus per formam intelligibilem intelligit singulare. Sine hoc ergo passiuo intellectu neque restat amor aut odium: neque etiam singularium cognitio. Et hoc consonat illi, quod dicitur in primo Ethicorum, quod inferius tangemus. Ecce quomodo ex hac auctoritate expresse colligitur, quod intellectus possibilis remaneat post mortem: licet deficiat ab immortalitate intellectus agentis. nam & ego consentio excellentiæ tuæ in hoc: quod dicis intellectum agentem, de quo hoc in loco meminit Aristoteles, non esse animæ partem, sed superiorem quandam intellectum. Ad secundam possemus dicere, quod ibi, cum non sit locus, in quo tractetur ex proposito ab Aristotele de intellectu; non est facienda magna vis. Hæc enim est cōsuetudo Aristotelis, ut non loquatur exacte de naturis rerū, nisi in propriis locis. verū hæc à nobis solutio absit. Dicendū ergo quod operationes seu passiones animæ possunt ipsi soli attribui duobus modis, vel secundum esse quod significat essentiam, vel secundum esse quod significat existentiam, verbi gratia, sicuti dicimus formam esse actum ut actuare materiam, & dicimus formam vel generari, vel corrumpi, vel mouere. aut aliquid agere. priora prædicata, quæ attribuuntur formæ, coniunguntur formæ per esse, quod significat essentiam; & idcirco attribuuntur formæ, non autem composito; nam forma est actus, non autem compositum est actus; & forma actuat, non autem compositum actuat. non tamen propterea conuincunt formam esse separatam; quia licet forma sola sit actus & actuet, non tamen actuat aut est actus nisi existendo in composito, non autem existendo per se: si autem attribuamus posteriora prædicata formæ per se, quod scilicet ipsa sit id quod mouet aut corrumpitur; cum hæc actiones præsupponant existere illius quod agit aut patitur: statim sequitur quod forma per se sit actus; & separabilis à composito. modo eo in loco, ut palam esse potest recte intuenti; Aristoteles loquitur de passionibus seu operationibus prout attribuuntur animæ secundum esse quod significat essentiam; non autem secundum esse quod significat existentiam. Deinde adiungit id quod pertinet ad existentiam quod clarissimum est contextum ipsius consideranti. inquit enim, non solum oportet considerare quid est anima, sed etiam accidentia & passiones animæ: quæ reuera in conclusione scientifica secundum essentiam attribuuntur subiecto; sed ex passionibus & operationibus animæ quædam animæ soli attribui non possunt, ut irasci, latari, & cætera. sed sunt corpori animæque communes: quædam verò videntur attribui soli animæ, ut intelligere: modo inquit ipse, si hoc intelligere, quod attribuimus soli animæ sit phantasia; aut non sine phantasia, id est, quod licet attribuatur tantum intellectui non tamen ipsi attribuitur. nisi ut est phantasia coniunctus; non potest separari: ac si diceremus forma esse actum & materiam actuare, licet attribuatur soli formæ, & non composito: Si autem alicui formæ non attribuitur siue composito, id est nisi in quantum coniuncta est composito, quamuis soli formæ attribuitur, non contingit talem formam separari. Non ergo voluit philosophus quod

si in-

- A si intelligere non sit sine phantasia non contingat intellectum separari, id est, quod si non sit sine phantasmate tanquam mouente intellectus non possit separari. Hoc enim, ut ostēdimus superius, separationem intellectus non prohibet. Sed si intelligere, quod attribuitur soli intellectui, non attribuitur ipsi sine phantasia, id est in quantum est coniunctus phantasiæ attribuitur (sic enim intellectus esset virtus materialis) non poterit intellectus separari. quod autem ita intellexerit, ex sequentibus patere poterit; statim namque subdit. Namque si aliqua animæ operationum propria est, contingit ipsam separari. Hic quæro ego an id verbum, sit, dicat essentiam vel existentiam: si dicat existentiam, ita quod iste sit sensus. si aliqua operatio propria sit animæ, ita quod anima per se absque corpore eam operetur, dico quod falso dixisset quod contingit eam separari: imò necesse est eam separari: quod si id verbum, sit, dicat essentiam: tūc reuera dici potest, quod possibile est eam separari, non autem necesse est. quia secundum existentiam anima cuius est propria operatio, si erit per se, erit separata; si coniuncta & dependens à corpore non poterit separari: si verò nulla operatio tantum animæ attribui potest, impossibile est ipsam separari: quod si anima non sit separata, eæ passiones quæ tantum ipsi videntur competere, erunt sicuti in recto: cui in quantum rectum & per se, quod est secundum essentiam: competunt multa, verbi gratia, tangere spheram in puncto; secundum tamen existentiam nunquam tanget separatam à materia sensibili. Si ergo in proposito intelligere secundum essentiam attribuitur tantum intellectui, non tamen secundum existentiam existenti sine phantasia; utique separari non poterit intellectus. Ecce quam clare hoc exemplum, quod adducit Aristoteles de recto, nobis indicat quonam pacto locutus fuerit superius de intelligere, quod scilicet non sit sine phantasia. in tertio verò declarat, ut ostendimus, quod intelligere attribuitur intellectui existenti sine phantasia, id est, per se existenti, & immixto materiæ nulloque videnti organo; quare erit separatus. possumus etiā dicere quod Philosophus dixit, intelligere non esse sine phantasia; si non transcenderet genus imaginabilium phantasia: sic enim non esset separatus. Possumus etiam dilucidius eam obiectionem soluere, nullus est qui ignoret Aristotelem gloriæ Platonis æmulum, ingenij vires in eam rem semper intendisse, ut ea, quæ Plato dixerat, refelleret, præsertim si qua in re non rectè sensisse Platonem animaduertisset. Plato de anima non sensit eam esse formam & actum corporis, sed à corpore separatam, non inquam immaterialem tantum & immortalem ac propterea separatam: verum etiam separatam, id est corpori non inhaerentem, neque dantem esse, sed se habentem ad corpus ea ratione, quæ nauta ad nauem se habet. Hoc ergo Platonis placitum seu dogma hoc in loco Aristoteles vult reprehendere; inquitque, cum vnumquodque operetur eo modo quo est: Si anima esset à corpore separata, non ut immaterialem formam dicimus separabilem, sed ut tu Plato afferis animam separatam, id est minime corpori inhaerentem, atque aliquam comprehendemus animæ operationem, in qua corpus partem nullam ha-

S iij

beret. Verum si singula opera animae scrutatus fueris, nullam eiusmodi inuenis: quin intelligere, quod maxime alienum à corpore videtur, non est sine phantasia, ut experimur in nobis ipsis; non ergo erit anima separata eo modo quo Plato sensit, ut scilicet se habeat ad corpus ut nauta ad nauem. Nam fieri nequit omnino, ut operatio alicuius potentiae ei immanens adiuuet operationem alterius potentiae etiam immanentem in ea: nisi utraque operatio pertineat ad eandem formam & in ea sit veluti in radice quadam. Cum ergo phantasia sit operatio potentiae, quae est actus corporis, ut perspicuum est: utique non posset opem ferre, ut ita dicam, neque adiuuare intellectionem, quae est in intellectu: Nisi etiam intellectus esset à forma: quae est actus corporis. Manifestum ergo est intellectum non posse esse separatum à corpore, ut Plato posuit, id est, ut sit extrinsecus, non autem sit actus corporis, sed ita se habens ad corpus ut nauta ad nauem, per æquiuocationem, ergo peccant hi qui eo loco Aristotelis nituntur. Nam ibi non accipit formam & actum separatum à materia, id est, immaterialem, & per se existentem: sed accipit separatum actum à corpore, pro eo actu: quia non sit actus corporis animati: sed se habeat ad corpus ut nauta ad nauem. Et hæc proculdubio sententia Aristotelis in hoc loco. Ad tertiam dicendum, quod ex eo loco Tertij de anima potius conuincitur intellectum esse separabilem à corpore: quam quod sit inseparabilis. Nam si esset inseparabilis, Aristoteles absolute quæstionem illam proposuisset, dixissetque: an verò intellectus intelligat aliquid abstractorum considerandum est nullo addito: Nunc verò cum dicat: utrum autem cõtingat intellectum non separatum à magnitudine intelligere aliquid abstractorum: innuit duos modos effendi intellectus: in quorum altero nõ cõtingat quæstio; in altero verò cõtingat. Nam quãdo intellectus separatus est à magnitudine, nõ est dubiũ, an intelligat abstracta; imò manifestũ esse potest, quod intelligat. Sed dubitatio est, an intellectus, dũ est cõiunctus corpori, peruenit ad tantã perfectionẽ, ut aliquod abstractum intelligat. Hanc enim quæstionem proponunt etiam nostri Theologi: apud quos non est dubium de separatione animae. Ex hoc ergo non colligitur Aristotelem voluisse intellectum non esse separabilem, imò potius colligitur Aristotelem oppositum sensisse. Hanc verò quæstionem puto ego ab Aristotele fuisse solutam in duodecimo Metaphysicæ in textu trigesimo nono & quadragesimo. vbi inquit, dispositio qualis optima nobis quidem paruo tempore, & cætera. Hic enim existimo Aristotelem illud innuisse, quod dicit Algazel in sua Metaphysica: quod aliquando sapientum bonorumque virorum intellectus adeo eleuatur; ut pertingat ad fulgorem diuinorum quendam capiendum: eique diuina appareant, sed tanquam fulgur quod citò pertranscat. sic quoque nos citò decidimus ab intellectione illorum. Nam ut inquit Augustinus in Octauo de Trinitate, statim nobis se obiciunt imagines & nubila phantasmatum sicque ab optima illa dispositione decidimus, in Nono verò Metaphysicæ fortasse eam quæstionem soluit, vbi inquit, quod ignorantia illa quæ opponitur veritati simplici, quæ est in intelle-

- A in intellectione abstractorum, non est in nobis ut cœlitus, & cætera. Locus verò ille in duodecimo Metaphysicæ in textu decimo septimo est adeo perspicuus; ut ei, qui textum extorquere non vult; nihil possit esse clarius: nam ibi loquitur de mente, quæ est anima: & de anima, quæ est forma simul incipiens esse cum facto, id est composito. talem autem mentem inquit ipse nihil prohibet separari. Ecce quod apud Aristotelem nil obstat, quod sit actus corporis: quin possit separari, neque etiam quia simul incipit esse cum corpore, propterea separari non poterit. in Primo verò Ethicorum, vbi dubitat an fœlicitates ac infortunia amicorum pertineant ad defunctos; quid clarius dicere potuisset? inquit enim concludendo. Videntur autem tam prosperitates quam aduersitates amicorum aliquid defunctis adferre; tale autem ac tantum ut neque fœlices infœlices; nec quicquam aliud huiusmodi faciat. Sed aliquis dicet, paulò superius sub dubitatione locutus est. inquit enim, Si aliquis ex his ad illos perueniat; exile autem esse bonum aut contrarium. Respondeo, quod si quis rectè animaduertat, dictum illud sub dubitatione positum est propter illud quod dixit in primo de anima; quod nullus post mortem reminiscitur amicorum; quia amor odiũque ac singularium cognitio est in intellectu per conuersionem ad intellectum possibilem; qui intellectus passiuus corruptibilis est: & post mortem non est. Et idcirco dixit, si peruenit ad illos non quia non sint: sed quia non sunt sensui coniuncti: per quam haurit intellectus cognitionem horum singularium.
- C quamobrem vsus est hoc modo loquendi: ut diceret, Si peruenit ad illos: tanquam qui disiuncti sint à rebus istis sensibilibus. in secundo verò Physicorum in textu vigesimo sexto, postquam dixit, quod consideratio naturalis stat ad formas, quæ specie sunt separatae; sed existunt in materia, quia sol & homo generant hominem, id est, ad animas intellectiuas hominum, ut etiam exponit excellentia tua; subdit quomodo se habeat hæc separabilis, & quid sit, primæ philosophiæ est opus determinare. Et hoc consonat ei quod dicit in primo de partibus animalium, capite primo, quod agere de intellectu secundum omnem modum nõ est naturalis: interque alias rationes hanc adiungit, quia intellectus non est natura, quæ sit principium motus, principium enim vegetandi est anima vegetatiua; principium alterationis, quæ est secundum sensum, est anima sensitua. Principium delationis est aliud ab intellectu, nam delatio est in cæteris animalibus; intellectus verò non est; cum dicit intellectum non esse in cæteris animalibus, in quibus est delatio; secludit certè hominem, in quo vult esse intellectum; qui non est considerationis naturalis secundum omnem eius operationem: de quo etiã dicit statim postea, quod est abstractus: naturalis autem non considerat de formis abstractis. quomodo autem intellectus sit considerationis Physicæ, alterius est negotij perscrutari. In secundo verò de generatione animalium in capite tertio, vbi dubitant, an omnes animæ veniant in conceptum, qui est in potentia ad illas; cum ante fuerint, an nullæ veniant, cum ante fuerint. an aliqua aut fuerint, & aliqua non. Respondet his verbis. Cæterum omnes

ante esse impossibile his rationibus esse ostēditur. quorum enim principio-
rum actio est corporalis, hæc sine corpore in esse non posse certum est,
verbi gratia, ambulare sine pedibus: itaque ea extrinsecus venire impossibile
est. nec enim ipsa per se accedere possunt cum inseparabilia sint: neque cum
corpore: semen enim excrementum alimenti mutati est. Restat igitur vt
mens sola extrinsecus accedat, eaque sola diuina est; nihil enim cum eius
actione communicat actio corporalis. quid clarius dici potuisset, quàm hæc
mētis immaterialitas? Sed dicit aliquis, hīc videtur Aristoteles dicere, quod
mens præcedit in esse corpus cōpositum; & quod venit in corpus cum ante
fuerit. in duodecimo verò Metaphysicæ in textu decimo septimo; & est lo-
cus quem superius adduximus; videtur dicere, quod simul incipiat esse cum F
corpore, sed remaneat post corpus. Ad hoc respōdeo; quod de illo, ad quod
ratio naturalis ex operatione intellectus pertingit, scilicet quod intellectus
sit immaterialis, & ex consequenti immortalis simpliciter, Aristoteles non
dubitauit. de his verò, ad quæ ratio naturalis nō pertingit per certitudinem.
Aristoteles ambiguus fuit: & iccirco vno in loco videtur dicere, quod ani-
ma simul cum corpore incipiat esse, in alio verò quod extrinsecus veniat; in
omnibus tamen sibi ipsi consentit; quod sit immixta materiæ, & quod actio
sua sit incorporalis; & quod per se sit, neque in suo esse indigeat corpore.
qua de causâ neque de fœlicitate post mortem locutus est. quia ad eam nō
pertingit ratio naturalis, nisi per coniecturas: in Primo verò Ethicorum lo-
quitur de fœlicitate hominis compositi: & præcipuè de fœlicitate politica, G
vt patet diligenter consideranti ea quæ dicit. Hac etiam de causâ in duode-
cimo Metaphysicæ, vbi loquitur non de animabus hominum, sed de intel-
ligentiis, dixit, tot esse, quot sunt motus cœlestes, ad plures verò ratio na-
turalis non pertingit per certitudinem. Nec tamen propterea asseueran-
dum est non esse plures: quia hanc negatiuam non demonstrat ratio natura-
lis: quamobrem in eo loco dicit rationabile est tot esse: necessarium verò
fortioribus relinquatur. Quamuis autem præter hos alij etiam loci adduci
possent ex Aristotele, hos tamen puto satis esse: Ex quibus meo iudicio col-
ligitur Aristotelem de immortalitate animæ dubium non fuisse. Verùm de
eius operatione post mortem: an antecedit corpus nec ne: cum ratio natu-
ralis ad hæc per certitudinem non pertingat; puto eum fuisse ambiguum, H
proptereaque parum aut nihil de rebus illis locutum fuisse: non enim fuit
Aristoteles tam insipiens; quemadmodum multi ex his, qui nunc philoso-
phantur; vt putaret quicquid nesciret ipse non esse, ita vt metiretur esse re-
rum sua cognitione ac scientia. imò nec naturali hominis cognitione me-
tiendum, esse rerum dicit ipse in locis plurimis: nullus ergo miretur si de sta-
tu animarum post mortem locutus non est: quamuis putarit animas post
mortem remanere: quod si putasset, eas post mortem non remanere, nulli
dubium cum omnes fere oppositū crederent temporibus Aristotelis, quod
in eum retorqueri posset ratio; quam adducit ipse in secūdo Physicorum
contra antiquos, qui de casu & fortuna mentionem non fecerunt, inquit
enim.

A enim. Si non putarunt casum & fortunam aliquid esse; hoc eis declarandum
fuit. cum omnes contrariam habeat existimationem, putentque casum &
fortunam aliquid esse. Sic nos quoque diceremus in Aristotelem, si non pu-
tat animam post mortem remanere; cum omnes existiment eam esse im-
mortalem; aperiendus fuit hic error viro philosopho. præsertim cum Plato
quem in omnibus reprehendere conatur; tam clara voce tot & tanta de ani-
mabus dicat; cur non aliquo in loco figmenta Platonis ab Aristotele non
reprehenduntur: Mirum reuera hoc esset; si putasset Aristoteles illa fuisse
penitus figmenta. At dicit aliquis veritus est leges. Respondemus: quod
Epicurei ac Cirenaici non verebantur leges; dicebantque sine periculo ani-
mam esse mortalem: at in aliis Aristoteles veritus est ne leges? in secundo
B Metaphysicæ, vbi inquit, quantum valeat consuetudo leges ostendunt; in
quibus fabularia & puerilia magis creduntur, quàm per se manifesta. in duo-
decimo, vbi deridet facientes Deos humana forma; veritus ne est leges? mi-
nime. Non ergo etiam in hac re veritus fuisset leges. Multa adhuc indiscussa
superfunt ab excellentia tua dicta. an scilicet homo naturaliter appetat im-
mortalitatem: an posita anima mortali aliquis debeat mortem eligere: an
miracula possint fieri à corporibus cœlestibus: an impossibile sit homines
ad proprium finem dirigere absque mendacio. Verùm satis superque cen-
seo abusum me fuisse humanitate tua: cum tam longis nugis te detinue-
rim ac fatigarim: in quibus noui ego multa esse quæ castigatione indige-
C ant: quo factum est, vt tibi tanquam medico cuidam animorum excellen-
tissimo nostricque amantissimo, quicquid carcinomatis aut vlceris
intus geram; palam fateri non erubuerim; quo enim pacto mede-
lam quærat; qui medico vlcus tegit? Tu verò pro ea, qua me
semper beneuolentia profecutus es, benigno animo & se-
reno vultu; quicquid id totū est accipe: bona tan-
quam tua cognoscas: mala verò tanquam
mea castiges ac corrigas. Va-
le præceptor ac pater ho-
norandissime.

LIBER SECVNDVS.

N G I excellentissime præceptor magna animi attentione diuinam apologiam tuam, in qua mortalitatem humani intellectus rationibus astruere, simulque ea refellere conaris, quæ immortalem esse animam videntur asserere. Visum sanè mihi est opus adeò præclarum & insigne, vt cum in cæteris operibus tuis, quæ ædita sunt, recentiores omnes scriptores longe superes; in hoc te ipsū planè superasse videaris. Nam tam magna rationum copia, aculeisq; tam acutis vnde quaque aduersarios vrges, ac opprimis: vt nec respirandi quidem facultas præsto illis esse queat. ingenuè fatebor ego, cui persuasissimum est immortalem esse animam, inter legendum sæpenumero adeò me rationibus obrutum sentiebam; vt certissima res in dubium mihi reuocari videretur. plurimis verò in locis mirabar in nostro tractatu ea fuisse: quæ rationibus validissimis refelli videbam. Verum cum mentè, animūque à lectione reuocassem, cœpissè que mecum putare hinc inde rationes, dicam ingenuè, (non enim nostrum est opinari ac assentiri cui voluerimus) multa inueniebam in quibus nondum mihi ipse satisfacere poteram; quod ex tarditate ingenij mei mihi contingere facile posse existimo. quo effectum est, vt diutius mecum ipse ambigerem an scriptis mandanda, tibi que mittenda à nobis essent quæcunque dubitamus; an potius silentio transeunda, ne toties abuterer humanitate tua, ineptisque disputationibus nostris obtunderem purgatissimas aures tuas; cæterum me animi dubium ad scribendum plurima compulere; in quibus non minima nec postrema ratio fuit; quod in fine primi libri luculentissimæ apologiæ humanissimis verbis me ad scribendum inuitas; Si quid adhuc superfuerit, quod dubitem; deinde quoniam cum non ambitionis sed indagandæ veritatis gratia huius mihi quæstionis disputatio sit instituta, cuiuslibet licere sine arrogantia nota censendum est quid sentiat profiteri; quemadmodum in Senatoribus ciuibus qui de republica consulunt, nam vtrobique de communi agitur bono, pariterque licere cuique, nulla personarum habita ratione, veritatem à quocūque in lucem edita fuerit, amplecti ac venerari. Vnicus namque eius in lucem prodendæ auctor Deus, qui hominibus interdum insipientibus veluti quibusdam instrumentis vitur in ostendenda veritate, quamobrem nullus ex hac re gloriam sibi debere existimet, sed optimo maximo

Aximo Deo tantum gratias agat, quas potest; veritatemque à quouis editam tanquam à Deo prodierit, veneretur ac amplectatur. postremo si in quauis rectè instituta Republica lege sancitum est, ne reus quispiam habeatur, nisi prius suam ipse aliūve eius causam egerit; quod si quandoque contingat ob inopiam, reum oratorem ad suam causam tuendam conducere non posse, tunc publico salario oratores ad huiusmodi munus à Republica conducti, inopum reorum coram iudicibus vel in nequandissimis sceleribus causas tuentur: certè grauissimorum virorum sententiam hanc de animæ mortalitate, absque defensore ream agi nullo pacto à viris philosophis permittendum est. Quamobrem præceptor ac pater nunquam sine honoris præfatione appellande, quicquid id erit quod leges, æqui bonique consules, inscitiamque meam castiges ac corrigas; nulloque pacto in animum inducas tuum, me ambitione motum ad hæc scribenda. Nam vt fileam de impietate, insanus proculdubio furisq; agitatus haberi possem, si certandi animo hæc à me provincia suscepta esset: quid enim, vt Lucretius inquit, facere tremulis artibus ludi consimili incursu possunt & fortis equi vis, Verum ne te multis detineam, ad rem deueniam, & quia infinita ferè adducta sunt ab excellentia tua; multaque sapius, repetita; quæ omnia si discutienda essent, & longissimum volumem exposcerent, & ociosissimum hominem, nec modicum tempus: quæ cum ego præstare nec velim, nec per occupationes familiares possim: iccirco ea tantum breui oratione perstringam, quæ maximè ad rem facere videbuntur, omissis interim cæteris, quæ fere omnia in libello nostro de animi immortalitate continentur, verum strictim adeò, vt nisi à solerti lectore colligi nequeant; de quo libello id vere dicam, nequaquam à nobis conscriptum eo animo fuisse, vt in lucem prodiret, sed ea tantum ratione, vt abs te legeretur & castigaretur. qua de re maxima in eo componendo negligentia vsus sum, paucisque diebus, vel paucis potius horis conditum, ita vt erat primo calamo scriptus, transcribendum tradidi; nec recognitum ad te misi, quo effectum est vt multis in locis multa desint à scriptore omissa, nonnullaque perperam posita. Verum nunquam mihi persuaserim tam negligentem fuisse qui scripserit, tamque ignarum: vt is quem impressum video; tibi legendum missus sit, in quo plures certè errores conspicio, quam verba, vt omittam quæ desunt; nam aliquibus in locis tres quatuorve lineæ desiderantur. Sed de hoc satis. Ad rē accedā, ne te amplius morer: eo que vtar ordine, qui accommodatior mihi videtur. Non incipiam ab argumentis tuis, cum argumenta ac solutiones pendeant ex rationibus nostris ad astruendā animæ immortalitatem. ideo à suppositis ac rationibus nostris ordiar, deinde an argumeta excellentiæ tuæ procedāt pauca dicā, postmodū nonnulla de philosophi dictis, postremo de tertiā illa cōclusionē, quā excellentia tua erroneā & ridiculosam appellat, vt atq; quā maxima breuitate. Primū suppositū, quod dicit excellentia tua nos fecisse, est, quod omnis forma materialis est, extēsa ad extēsiōē subiecti. Hoc verò dicit esse falsissimū,

imò formę materiales quędã sũt indiuisibiles sicuti vox est inuisibilis: quod E
 probat multorũ præclarissimorũ virorũ auctoritatibus, deinde rationibus. Nã vegetatiua & sensitiua in homine cũ idęptificętur, secundũ positionem
 nostrã intellectuã sunt indiuisibiles, & tamę sunt formę materiales, vt ma-
 nifestũ est. postea sicuti forma immaterialis, dat esse extensũ, cur ę cõtra for-
 ma materialis nõ poterit esse inextensã: deinde subdis gradus quosdã forma-
 rum materialium, dicisq; quasdam esse extensas secundum essentiam
 & potentias, quasdam verò inextensas secundum essentiam, extensas ve-
 rò secundum omnes potentias, vt brutarum animã. quasdam verò in-
 extensas secundum essentiam & aliquas potentias, vt anima intellectu-
 ua. illã verò formę, quã secundum essentiam & omnes potentias sunt F
 inextensã, sunt immateriales simpliciter; huiusmodi verò sunt intelli-
 gentiã. Hęc fere quantum colligere potui, dicta sunt circa hoc suppo-
 situm. in quibus magna mihi dubitatio est. Nam nec rationes excellen-
 tiã tuã cogere, nec rationes probantes hoc suppositum facilẽ solui posse
 videntur. qua in re valde miror, cum hoc suppositum apud excellen-
 tiam tuã, dum philosophiam profiteretur in gymnasio Patauino, com-
 pertissimum esset; nec centies sed decies milies ego id ab ea audierim tan-
 quam axioma quoddam afferri; quid in causa fuerit, quod nunc sententiam
 mutauerit. Verũ quicquid sit de hoc, accedamus ad rem hanc dis-
 cutiendam. quantum ad auctoritates pertinet; quia mihi ocium non est
 tot auctores voluere (licet viderim diuum Thomam in prima parte & in G
 libro contra gentiles) qui mihi loqui videtur de anima intellectiua de qua
 tractat, & per animalia perfecta videtur mihi intelligere animalia habentia
 animam perfectam, non partem animã: huiusmodi verò sunt homi-
 nes non bruta; quã habent partem animã non perfectam animam. deinde
 si standum est auctoritatibus eorum, quos adducit excellentia tua,
 cum dixerint omnes illi animam esse immortalem: idem quoque pro-
 fiteamur nos; nec etiam pauciores adducerem ego auctoritates ex A-
 uerrõ excellētissimo viro oppositum dicente expressissimẽ, vt nouit
 excellentia tua. verũ quoniam non est viri Philosophi auctoritatibus
 inniti; sed rationibus: iccirco abstinebo ab auctoritatibus, solisq; ra-
 tionibus contendam. Prima ergo ratio adducta meo iudicio non pro- H
 cedit. quia per vegetatiuã, & sensitiuã quã sunt in homine, vel in-
 telligis potentias & facultates humani animi, vel essentiam ipsius animi
 humani, qui forma substantialis quãdam est. Si potentias, falsum est
 quod assumitur, illas scilicet esse indiuisibiles; imò sunt potentiã quã-
 dam de secunda specie qualitatis, affixã organis corporeis; & extensã
 ad extensionem subiecti; quã etiam corrumpuntur per corruptionem
 compositi: si verò intelligis essentiam, à qua fluunt illã potentiã, sic fal-
 sum est illam esse formam materialem: imò forma immaterialis est, & iccir-
 eo immortalis. Ad secundum dico, quod esse extensum non est in mate-
 ria ab ipsa forma, sed extensio est de accidentibus proprijs materiã, ipsãque
 insequen-

- A in sequentibus. nec pertingit ad formam, nisi ea fuerit mixta cum materia,
 licet extensionis limitatio & terminatio, quã ex diuisibilitate formã pro-
 cedit; & veluti indiuisibilitas quãdam est extensionem compescens, sit à
 forma. Verũ quia non sufficit soluere aduersantes rationes: Sed ad astru-
 endam positionem aliquam non per se notam, oportet præterea addu-
 cere in medium rationes eam probantes: iccirco, vt puto firmissima ad-
 ducentius argumenta probantia suppositum nostrum. primò igitur nulla
 forma, quã habet esse non in se, sed mixtum cum materia; est indiuisibilis
 vt vox inuisibilis: sed forma materialis habet esse non in se, sed mix-
 tum cum materia; vt manifestum est ex quid nominis formã mate-
 rialis: ergo nulla forma materialis est eo modo indiuisibilis. maior pro-
 batur ex ratione mixti, à qua sumpta trãslatione dixerunt formam aliquam
 mixtam cum materia, & aliquam immixtam. quomodo enim intelligibi-
 le est aliquod alteri esse mixtum, nisi qualitas & dispositio eius cui mi-
 scetur, ad ipsum pertigerit? nec hoc dissimile est ab eo, si diceremus
 mel mixtum esse aceto, non tam acutum illum aceti soporem inficere
 mellis dulcedinem. Postea omnis forma materialis est hęc, id est, est
 comprehensa à certo loco, & veluti digito demonstrari potest; nulla for-
 ma indiuisibilis eo pacto est comprehensa à certo loco, nec digito osten-
 di potest; ergo nulla forma materialis potest esse eo modo indiuisi-
 bilis: prima propositio est nata ex conditionibus formã materialis; nam
 forma, quã non est hęc, est forma abstracta. Altera propositio proba-
 tur. Nam omne quod comprehenditur à certo loco, & quod digito
 ostendi potest, determinatam positionem habet, vt notum est: nam
 huius oppositum est intelligibile: omne verò quod determinatam posi-
 tionem habet, est affectum quantitate: quale non est indiuisibile vt vox
 est inuisibilis. Postea omne accidens, quod est non per abstractionem
 intellectus, sed per realem existentiam in ea forma, quã non est per se
 in actu, sed est tantum actus, afficit materiam quã illius formã est sub-
 iectum, & ab illo materia denominationem sumit. Non enim oppo-
 situm est intelligibile, sed forma materialis est tantum actus per se exi-
 stens; ergo eius accidens afficiet materiam vt subiectum, & ab eo ma-
 teria denominabitur. Si ergo aliqua forma materialis secundum realem
 existentiam sit indiuisibilis vt vox inuisibilis, etiam materia ea indiuisibilitate
 afficietur: erit ergo & materia ipsa sic indiuisibilis. at ex altera parte est
 extensa propter quantitatem inhaerentem. Simul ergo erit extensa & in-
 diuisibilis; quod implicat contradictionem. Postea cum vnum & ens ean-
 dem dicant naturam ex quarto Metaphysicã, illa quorum vnitates sunt im-
 permixta, nec etiam sunt mixta secundum esse, sed vnitas rei secundum
 realem existentiam indiuisibilis vt vox est inuisibilis, nequit esse permixta
 cum vnitate rei existentis continuẽ, qualis est materia, vt manifestum est &
 notissimum: ergo talis forma non poterit habere esse mixtum cum mate-
 ria. postea, secundum ea, quã dicit excellentia tua, potentia & facultas

formae alicuius, quae facultas est indiuisibilis ut vox inuisibilis, est immaterialis: cur ergo forma substantialis, quae eo modo est indiuisibilis, non erit immaterialis? certe nulla ratio adferri potest. Amplius circa gradus illos formarum adductos, demonstratio octauae physicorum per se sumpta erit insufficientis ad probandum abstracta esse, nisi fulciatur per locos topicos à minori, ut eam fulsit excellentia tua, qui etiam sunt insufficientes, nam quis scit an aliqua potentia alia nobis non nota sit intelligentia mouens caelum affixa materiae? quum adhuc sumus dubij an secundum essentiam intelligentia sit abstracta. Quamobrem certissimum est apud me nullam formam materialem posse esse indiuisibilem ut vox est inuisibilis. Haec de primo supposito. Postmodum inquit excellentia tua nos supposuisse intelligentiam esse formam corporis caelestis, quod falsum est, primo quia tunc caelum esset in pura potentia: quorum subiectum motus esse non posset, cum ex quinto Physicorum generatio ideo non sit motus, quia materia, quae est subiectum generationis, est in pura potentia. Postea sequeretur quod intelligentia esset pars essentialis caeli: & ita diffiniretur per orbem. Postea intellectus quae intellectus, non est actus alicuius corporis; intelligentia uero non habet de viribus animae, nisi vim intellectiuam & appetitum insequentem intellectum. postea motum ex se diuiditur in partem per se mouentem & partem per se motam; caelum est motum ex se: ergo pars mota per se est: quare non potest habere esse à mouente parte tanquam à formali causa. amplius forma & materia ex secundo Physicorum, sunt sibi inuicem causa: Si ergo intelligentia est forma caeli; dependeret à materia tanquam à causa. Sunt deinde plures loci Auerrois hoc dicentis, quod caelum est medium inter ens simpliciter & puram potentiam: quare uerius dicitur subiectum quam materia. quapropter dicit excellentia tua falsissimum esse intelligentiam esse formam dantem esse corpori caelesti, ut praclare ostendit beatus Thomas rationibus adductis. Non possum etiam hoc in loco clarissime praceptor non mirari; quod etiam hac in re mutaueris eam sententiam, quam clarissima voce profitebaris in Gymnasio Patauino. imò cum memoria repeto acerrimas disputationes tuas cum Antonio Trachanciano de hac re; qui tenebat intelligentiam non esse formam dantem esse corpori caelesti: nequeo non obstupescere, quod sententiam mutaueris. Caterum quicquid huiusce rei causa fuerit, ad rem accedamus. & quia satis superque rationem ad haec probandum adduximus in nostro tractatu, illae sint satis. Soluam tantummodo rationes quas adducis. Ad primam ergo dicendum, quod recedendo à non gradu entis, magis distat ab eo corpus caeleste, quam materia prima. quare cum recessus à non ente sit per actum quendam: corpus caeleste non est in pura potentia, sicuti materia prima: Sed est in actu si comparatur materiae. Non tamen habet esse completum, ita quod per se existat, sed ab intelligentia hoc sortitur. quamobrem habet esse ab intelligentia; habet tamen tantum actus, quod sufficere possit ad hoc, ut sit subiectum

- A iectum motus. Ad secundum dicendum, quod cum esse partis sit esse deficientis, intelligentia uero habeat esse omnino completum, non habet rationem partis: licet det & communicet suum esse alteri, nam communicare esse non est perfici sed perficere, quare etiam non sequitur, quod diffiniretur per orbem. Ad tertiam dicendum, quod cum dicimus intellectum, quae intellectus, non esse actum corporis, nolimus dicere formam substantialem, quae est intellectiua; non esse actum corporis, id est, perficientem corpus: Sed quod uirtus intellectiua non est affixa corpori, aut eius parti; tanquam ab ea in esse & in operari dependens. quare hoc non tollit, intelligentiam posse informare corpus caeleste. Ad quartam dicendum, quod ea ratio est adducta pro nostra suppositione, nam non est imaginabile aliquid posse dici motum ex se, nisi pars mouens & mota sint comprehensa sub vno esse: neque oportet quod pars mouens per se sit tanquam suppositum quoddam, & pars mota per se sit tanquam alterum quoddam suppositum. Hac enim ratione nullum animal posset dici motum ex se, nisi constaret ex duobus suppositis, quae nequeunt esse unum, Sed sensus est quod in moto ex se aliqua est pars mota per se, id est distincta à mouente, & aliqua est pars mouens distincta à mobili, quae ex propria inclinatione non insequente naturam sed cognitionem mouet, oportet eas utrasque partes sub vno esse comprehendere, aliter motum esse dici non posset. Ad quintam dicimus, quod ibi Philosophus inquit non esse inconueniens, cum plura sint genera causarum, causas sibi inuicem esse causas. non autem dicit quod sit necesse, quod clarum est: nam & de materia & forma loquitur, quae sunt inuicem causa & de efficiente & fine. Modo non est necesse causam finale actionis dependere ab agente tanquam à causa efficiente, ut patet de fine operationum totius uniuersi, cuius causa efficiens non est aliquid agens in uniuerso: cuius tamen ipse est finis. Verum non inconuenit aliquando efficiens & finis sibi esse inuicem causas in diuersis generibus. illud, quod addebat excellentia tua, quod forma & efficiens non coincidunt in idem numero: quamuis solui posset, quod intelligitur de forma terminante generationem: quia tamen in solutione argumenti de creatione, dicit aeterna non habere causam efficientem, sed conferuentem, non procedit etiam secundum sententiam tuam. Auctoritates uero Auerrois mirum quam faciant pro nostra sententia. Nam verum est, ut diximus, caelum esse medium inter puram potentiam & ens in actu simpliciter. & secundum positionem tuam esset ens in actu simpliciter, quia per se existeret seclusa intelligentia. Verum ab auctoritatibus nobis abstinendum ducimus in hoc opere, ut diximus in praefatione. nam quilibet textum uides melius iudicium afferre potest, quam ex alicuius scriptis. Caterum hoc, quod dicitur de beato Thoma; scio beatum Thomam non assentiri huic sententiae: non tamen apud ipsum inconuenit actum per se existentem, qui habet esse deficientis, posse dare esse materiae, quare si eius auctoritati est standum nil curo de hoc supposito an sit uerum necne, dummodo alterum concedamus, quod ipse habet pro compertissimo. haec satis de his suppositis: illud uero ubi tota uis est, omnisque de hac re perscrutatio inniti debet scilicet

quod considerandum est, an anima intellectiua sit actus tantum, an actus qui est in actu; ad quod etiam omnes nostrae rationes tendunt. miror omis- sum fuisse ab excellentia tua, ibi enim est cardo totius huiusce quaestionis. Hæc de suppositis. Nunc accedamus ad solutiones argumentorum probantium animam esse immortalem. Primum accedis ad soluendam ratio- nem, quã adduximus ex Auerroë in tertio de Anima, quod scilicet intelle- ctus non est forma materialis, quia recipit omnes formas materiales. soluit hanc rationem excellentia tua. licetque multa dicat, in summa tamen vide- ris mihi dicere, quod materialitas citra gradum vegetatiuum impedit co- gnitionem. Ultra verò non impedit cognitionem, adeò vt secundum aucto- rem huius rationis, quam nos adducimus, Auerroëm inquam, in virtutibus F sensitiuis materialibus deueniatur ad virtutem cogitatiuam humanam, quæ comprehendit indiuidua omnium generum; substantiamque cognoscit absque sensibili; cõmuni & proprio. ex quo etiam videtur quod intelligat vniuersale. quare valde miraris quod Auerroes, cum hæc dixisset in secundo de Anima; postmodum in tertio adduxerit eam rationem ad probandum intellectum esse virtutem abstractam. Ego verò excellentissime præceptor (ingenuè loquor) quanquam etiam miratus sum; adeò vt sui oblitum & ebrium existimarem Auerroë. verũ cõtrà incredibile mihi videbatur, quod excellētissim⁹ philosophus omniumq; iudicio præclarus in eodẽ opere adeò se ipso dissentiret; tanquam futilem rationem adduxisset in tanta re: quam ipse adeo compertam habuerit: vt non sit veritus fateri intellectum huma- G num esse vnicum in omnibus hominibus: ne fateretur eum esse materialem. quamobrem interius re prospecta mihi proculdubio videtur eam rationem esse validissimã: si quis eam rectè consideret. dicimus ergo, quod cum virtus receptiua comparetur ad suum obiectum proprium, vt potentia ad actum: de ratione verò potentia est, vt secundum naturã & essentiam suam careat actu, quem respicit: iccirco virtus receptiua obiecti proprii, quod respicit per se; debet secundum naturam & essentiam non esse in genere sui obiecti (an verò secundum existentiam quoque oporteat vt obiecti natura careat, in præsens quando breuitati studemus, differatur.) His addamus, quod proprium obiectum intellectus nostri est; quod quid est rei materialis, quod sententia Aristotelis in tertio de Anima, ita se habet ad intellectum, sicut H sensibile proprium ad particularem sensum: quo fit vt sicuti sensus semper sit verus circa proprium sensibile, ita intellectus circa quod quid semper sit verus. id autem experimento comprehendimus. nam percepta re quapiam sentimus impulsus intellectus quaerentis quid sit res illa. Verum quoniam quod quid est rei, ac propriè est forma rei quæ est verè natura rei: quare & Philosophus semper ferè appellat causam formale quod quid erat esse. iccirco ex his sequitur, quod intellectus respiciat formas materiales tanquã propriũ obiectũ; quæ ita se habeant ad intellectũ sicuti sensibile propriũ se habet ad sensũ particulare. Ex quibus sequitur meo iudicio efficacissimè, quod intellectus secundũ naturã & essentia non sit in genere formarũ ma- terialium

- A terialium. illud verò, quod adducitur ex Auerroë de virtute cogitatiua, est valde dissimile, vt puto. Nam virtus cogitatiua, dato quod deueniat ad co- gnitionẽ indiuidui substantiæ, ex accidentibus id cognoscit: licetque ipsum distinguat ab accidentibus; cognoscit tamen in quantum indiuiduum est, quod esse non completur nisi per aliqua accidentia. verbi gratia, quantitatẽ, neque de indiuiduo comprehendit, aut inquirit quid sit, neque secundum rationem vniuersalem, neque secundum rationem indiuidualem, vt dicit commentator in secundo de Anima, commento sexagesimo quinto: & est locus quem adducit excellentia tua. iccirco non respicit formas materiales, tanquam obiectum proprium, sicuti diximus de intellectu. Hæc de prima B solutione. De alia verò ratione nostra, quod scilicet intellectus est immate- rialis, quia intelligit vniuersalia, nihil híc dicam: cum satis dictum sit in no- stro tractatu: conferant qui legerint argumentum solutioni, & vt cuique vi- debitur, adhæreant. Illud tamen non omittendum reor, mirum mihi videri, quod argumentum illud reflectatur ab excellentia tua: ac si idem sequatur ponentibus animam esse immortalem, scilicet quod intellectus sit in mate- ria; nam apud ponentes animam immortalem, anima est actus qui per se est, neque habet esse mixtum cum materia: iccirco nil prohibet intellectionem esse in intellectu, non autem in corpore tanquam in subiecto. Neque anima est in materia, nisi tanquam perficiens materiam secundum esse substantia- le: non autem secundum eas perfectiones, quas habet in se. Sed apud ponen- tes animam mortalem, anima est forma, quæ non est in actu per se, sed est C tantum actus. modo implicat contradictionem, neque intelligibile est, quod secundum realem existentiam aliquid sit in actu, qui est tantum actus, non autem per se est: tanquam in subiecto. & est ratio, cuius solutionem sæpius quaesui ab excellentia tua; ob tarditatem tamen ingenij neque in apologia neque in priori tractatu tuo, eam deprehendere potui. Hæc satis de hac so- lutione. Accedit postmodum excellentia tua ad soluenda simul duo argu- menta nostra, quæ reuera eandem habent vim: scilicet quod intellectus est reflexiuus supra se suasque operationes, & se intelligit organice: ergo est vir- tus non organica, & per consequens immaterialis. Híc dicit excellentia tua D utramque consequentiam falsam esse, scilicet quod virtus organica non est reflexiua supra se, imò sensus exterior percipit se sentire, vt dicunt plurimi clarissimi auctores, in quibus est beatus Thomas nunquam satis laudatus. neque vera est illa propositio, quod organum semper sit medium inter vir- tutem vtentem organo, & obiectum illius virtutis. Sed hoc habet veritatem tantum in virtute non affixa organo & obiecto primo. altera etiam conse- quentia est falsa: non est virtus organica, ergo est immaterialis: quia apud excellentiam tuam intellectus non est virtus organica, tamen simpliciter est materialis. neque verus est circulus in intellectione, qua intellectus se intel- ligit: quia non primò, sed intelligit se, intelligendo alia. Nos verò dicimus utramque consequentiam videri nobis necessariam. Primò namque prima necessaria est. sicut enim omnè, quod localiter mouetur, est quatum; ita om-

ne, quod operatur est; at in motu locali corpora, quæ mouetur motu recto sunt quantitatis rectæ: quæ verò circulari motu mouentur, sunt circularis quantitatis. Nam figura, quæ est qualitas, in quantitate proportionatur motui naturali locali: qui est per se in subiecto quanto. Cum ergo operari præsupponat esse, illa quorum operatio est per modum motus recti; esse quoque habent per modum lineæ rectæ: quæ ab vno puncto incipit, & ad aliud tendit. Sic in his esse incipit à forma rei tanquam à principio, & desinit in compositum, non autem in formam; nam compositum est illud, quod est, forma verò non est illud quod est, sed est principium essendi. in illis verò, quorū operatio est per modum motus circularis, esse quoque debet esse per modū circuli, ita quod in illud desinat, à quo incipit. talia verò sunt formæ per se subsistētes & immateriales. Virtus ergo, quæ est reflexiua supra se, non potest esse organica. postea id quod se cognoscit perfectè, oportet vt secundum se totū sit intelligibile; & secundū se totū sit intelligis; materia verò cū sit à cognitione & cognoscibilitate aliena, nequit esse intrinseca & mixta ei, quod se cognoscit. At in virtute organica cū id quod operatur & cognoscit, sit id quod est: cōpositum ex potētia & organo cognoscit, quia cū intrinsecam habeat materiā se perfectè cognoscere non poterit. quod verò subdit excellentia tua quod sensus sentit suam operationē: dato quod hoc esset verū (dicā tamē paulò infra de hoc) nō tamen propterea est virtus reflexiua supra se, & mediāte organo suam operationē cognoscit, dato quod ea cognoscat: mediātque semper organum inter id quod sensus cognoscit, & ipsum sensum. quod probatur ratione primū, deinde auctoritate philosophi. primò ergo, cum sensus sensit suam operationem, vel vtitur organo vel non. si non vtitur, ergo essentialiter non est virtus organica: illud enim, quod separabile est ab aliquo, essentialē nō est. Si vtitur, cum de ratione organi hoc sit, quod scilicet sit illud quo agens operatur, de necessitate sequitur organū esse medium inter virtutem sentientem & ipsam sensationem. postea illud quod intrinsecum est esse alicuius, magis illi est propinquum, quàm eius accidens. sed in sensu organum est principium intrinsecum sui esse; est enim materia, sensatio verò est accidens. ergo magis propinquum est organum virtuti sentienti; quàm ipsa sensatio: medium ergo est organum inter virtutem sentientem & ipsam sensationem. Ex qua ratione apparet secundum rationem cōtingere oppositum eius quod dicis. inquis enim, virtus non affixa organo habet hoc quod organum est medium inter ipsam virtutē, & id, circa quod operatur. at in virtute affixa hæc propositio est falsa, ex ratione verò, quam adduximus, apparet; quod ex hoc quod est affixa organo, & non per se est, sequitur de necessitate, quod organum sit illi magis proximum, & per consequens medium inter ipsam, & id circa quod operatur. Philosophus etiam dicit in libello de somno & vigilia, & in libris de anima sapius, quod sentire est motus animæ per corpus, ac si corpus sit medium. nunc reuertamur ad id, quod supra dimissimus, an scilicet sensus sentiat suam operationem, licet beatus Thomas in aliquibus locis id dicat: tamen in secundo de anima vult

A ex eoque quod per sensum percipimus nos sentire, hoc autē non possit sensus exterior, quod datur sensus cōmunis, sed quicquid sit de opinione Thomæ, certè philosophus in libello de somno & vigilia adducit hanc rationem ad probandum dari sensum cōmunem, dicitque ea ad verbum quæ subdo. est autem quædam & communis potentia, quæ sequitur omnes scilicet quinque sensus, quia & quod videt & audit sentit, non enim visu videt quoniā videt & iudicat; itaque potest discernere alba à dulcibus; &c. ecce quāclare dicat philosophus sensu cōmuni, non autem visu, nos iudicare quoniā videmus. Verū quicquid sit de hac re, cū non multum faciat ad præsens negotium, omittatur. De secunda verò consequentia, quod non sequitur si non sit organica quod sit immaterialis, & quod intellectione, qua intellectus se intelligit, non est perfectus circulus. primo, dicimus de secundo. quamuis intellectus intelligat se, intelligendo alia, facit tamē perfectum circulum; quia perfectè se inquit & cognoscit. & hoc est de ratione circuli, quod ab vno puncto incipiat, à quo primo disiugetur, postmodum verò ad illud idem perfectè reuertatur; ex quo conuincitur intellectiōnem, qua intellectus se intelligit, esse maximè similem circulo. intelligentiæ verò, quæ se primò intelligunt, habent potius modum vnitatis, quàm circuli: cū à se non exeant vt ad se reuertantur: sed in seipsis maneat. De consequentia verò quod scilicet si non est virtus organica est materialis, dicam ingenuè, meo iudicio oppositum intelligi non potest. Nam cū res eo modo operetur quo est; si qua forma per se non sit, sed si actus tātum quo compositum est; neque per se sine materia in qua est operari poterit. illa ergo virtus, quæ per se sine vilo corpore seu organo corporeo operatur, mihi videtur quod etiā per se sit; quare quod etiam sit immaterialis; intelligant alij oppositum. fateor, apud me non esse illud intelligibile. id verò quod postmodum veluti in trāscursu & obiter quærit excellentia tua, cur scilicet apud tenētes animā immortalem, sicuti anima afficitur passionibus concupiscibilis & irascibilis, quæ sunt materiales; non ita possit affici quātitate & qualitate. ad quod dico quod longè est diuersa ratio in vtrisque. Nam irascibilis & concupiscibilis radicanter in anima, cuius sunt potentia: & iccirco earum affectiones pertingunt ad animam, licet inducere contra imperium rationis eam non possint. quantitas verò & qualitates sunt dispositiones materiæ, à qua anima secundum esse non dependet. post hæc pergunt excellentia tua ad soluendas rationes nostras sumptas ab operatione voluntatis. primò eam soluit, quæ sumitur ab appetitu vltimi finis, in qua nihil mihi amplius dicendum, conferant qui legerint, eique adhæreant, cui libitum erit. Vnum tamen subdit excellentia tua ex beato Thomæ, de pueris qui sunt in limbo, in quibus nulla est pœna sensus, quamuis priuati sint vltimo fine; quia scilicet inquit Thomas is finis secundum naturam non sibi debebatur; sed est finis, qui improporcionatus est humanæ naturæ. Ad hoc dico quod finis vltimus intellectus ratione suæ receptionis, seu, vt clarius loquar, ratione potentia receptiua, qui sibi naturaliter debetur, non solum apud philosophos, sed etiam apud

Christianos, est Deus gloriosus. in quo est omne bonum. nonne, inquit Augustinus in libro confessionum, Domine creasti nos ad te, & inquietum est cor nostrum donec quiescat in te. & in psalmo, satiabor cum apparuerit gloria tua. Verum quo ad principium actuum, quod est lumen naturale, finis hic secundum philosophos est etiam naturae intellectus proportionatus, ut patet ex Auicenna & Algazel. licet Auicenna posuerit quod in Colcotea illi copuletur noster intellectus. idem etiam patet ex Auerroë: qui voluit quod post perfectionem intellectus speculatiui cursu naturae deueniat homo ad eam copulationem. At nostri Theologi voluerunt, quod ratione nostri luminis finis hic sit naturae nostrae improportionatus; requiraturque ad eum attingendum gratia & gloriae lumen. quare etiam dicunt in limbo pueros propter defectum habilitatis ad gratiam capescendam carere poena sensus, licet habeant poenam damni. De solutione argumenti nostri sumpta ab electione id tantum dicam. Si intellectus & voluntas, quatenus materialis est, subditur corpori caelesti, caretque libero arbitrio. quatenus verò immaterialis est liber, quod cum simpliciter sit materialis & secundum quid immaterialis, sequitur quod simpliciter careat libero arbitrio, neque sit dominus suorum actuum, quod, an sit verum, alij considerent. An verò solutio rationem nostram soluat, iudicent qui rationem & solutionem viderint, ac inuicem contulerint. Haec de solutionibus nostrarum rationum. Reliquum modò est ut breuiter ac strictim percurramus destructiones nostrarum responsionum ad argumenta tua. quo in loco praefatione mihi utendum duco, quae etiam in nostro tractatu quodammodò sumus vsi. Nos scilicet ad ea argumenta, quae directè probabant animam esse mortalem, certas etiam dedisse responsiones. ad ea verò, quae procedebant ex statu animae post mortem, aliisque quae circumstant immortalitatem, dedisse responsiones non certas, sed probabiles. huiusce rei ista ratio est, quia meo iudicio animam esse immortalem sciri potest ratione naturali. ea verò, quae sunt huic annexa, de statu scilicet animae post mortem, de operatione eius an reuniatur corpori necne, non possunt sciri ratione naturali: & ideo non certae, sed dubiae quaedam solutiones dantur, quare quaedam ex omni parte non satisfaciunt. Neque propterea, quamuis ad plenum satisfieri non possit rationibus, quae sunt circa consequentia ad animae immortalitatem, debemus dicere repugnare rationi naturali animam esse immortalem; quia naturale lumen in plerisque pertingit ad cognitionem alicuius antecedentis, licet de consequentibus, ex quibus particularior cognitio haberetur illius antecedentis, ex defectu cognitionis omnium accidentium illius rei, non sibi satisfacere vnde quaque possit. Quam rem ne quis miretur, clarissima exempla adferam. Scitur ratione naturali corpora caelestia esse sphaerica, rationem non affero, cum nullam eam ignoret, quare scitur corpus caeleste, in quo est sol, esse sphaericum. Verum cum de diffinitione sphaerae est quod habeat centrum, corpus ergo hoc solem deferens sphaericum habebit centrum. Vel ergo centrum huius corporis est centrum mundi vel aliquid aliud punctum. haec certè disiunctiua necessaria

- A necessario sequitur ex eo antecedente quod orbis solem deferens sit sphaericus. quod si dicas hoc centrum solis esse aliud punctum à centro mundi: hoc certè est contra principia naturalia. primò quia omnis motus simplex, vel est à medio mundi, vel ad medium, vel circa medium mundi: quare cum motus solis circularis sit motus simplex, erit ergo circa mundi medium, & sphaera mouetur circa suum centrum: quod est penitus immobile, ergo centrum huius sphaerae est centrum mundi; non ergo aliud punctum. postea si esset aliud punctum, vel oporteret esse vacuum vel dari penetrationem corporum, vel oporteret ponere corpora quaedam caelestia non verè sparsa, sed veluti mostra quaedam ex vna parte grossiora, & ex altera parte tenuiora. quemadmodum ponit Ptolomæus esse duo corpora deferentia augem solis, quae omnia ridicula sunt & repugnantia principiis naturalibus. ergo centrum huius corporis non est aliud punctum à centro mundi. At ex altera parte, obseruatum est certissimis obseruationibus, solem duos dies (ni fallor) amplius morari in motu qui est ab æquinoctio verno, scilicet à primo puncto arietis per aestatem & cancrum vsque ad autumnale æquinoctium, id est, ad primum punctum librae; quàm à primo puncto librae per hyemem & capricornum vsque ad vernum æquinoctium. quae tamen spacia sunt omninò aequalia in octaua sphaera. Vel ergo motus solis est irregularis, aliquando scilicet velocior & aliquando tardior, quod est impossibile: vel maior pars sui orbis est ab ariete ad libram per cancrum, minor verò à libra per capricornum ad arietem. quamobrem sequitur quod orbis solis sit excentricus, aliudque centrum habet à centro mundi. Ex illo ergo antecedente, quod scimus scilicet quod sit sphaericus, sequitur quod sit excentricus & non concentricus, & quod neque sit excentricus, neque concentricus, quod implicat contradictionem. quia ergo de consequenti verificari non possumus, negemus antecedens. dicamurque quod repugnat principiis naturalibus orbem solis esse sphaericum. certè haec res esset viri immoderanter philosophia & cognitione naturali vtentis. at si quis dicat nos quidem lumine naturali scire antecesses, de disiunctiua verò illa consequente certos esse non posse, quia sicut dicit Aristoteles in secundo de caelo, pauca habemus accidentia caelestis corporis propter distantiam, ideo particularis admodum scientia haberi à nobis non potest, vniuersalis tamen habetur: quo fit, ut de illo antecedente sumus certi, de disiunctiua consequente incerti. Haec certè solutio videri meo iudicio potest esse viri grauis & eruditi: dignoscensque quid sciri potest ab eo quod sciri non potest ex defectu cognitionis accidentium rei, de qua est quaestio. Similiter certum est ratione naturali astra non posse moueri, sed infixae esse corpori, in quo mouentur. nam per se neque in vacuo neque in pleno moueri queunt. Nunc rationem omittam quae notissima est. Luna ergo mouetur infixae alteri corpori. Vel ergo hoc corpus, in quo infixae est luna, est epiciclus, vel orbis ipsam deferens: aliud enim dari non potest. si dicas quod est epiciclus, certè hoc repugnat principiis naturalibus. primò, quia esset aliqua sphaera mota in motu simplici, quae circa medium mundi non moueretur: deinde

quia corpora caelestia, orbis inquam, essent perforata. postea quia cum plenilunium contingat, ut etiam concedunt astrologi, luna existente quandoque in auge epicycli, quandoque in opposito augis, interdum vero in latitudinibus mediis, si luna moueretur in epicyclo, facies in luna non semper eodem modo videretur se habere, sicuti videtur. non ergo infixum est epicyclo. at contra, luna quandoque est altior, quandoque depressior, quod manifestum per eclipses, nam in eodem puncto longitudinis & latitudinis existens, quandoque magis subintrat umbram terrae, magisque eclipsatur, quandoque minus: quod certissimis observationibus comprehenditur, ergo est infixum epicyclo. Aliæ etiam ad hoc validissimæ rationes adduci possunt, quas dimitto gratia breuitatis. ergo ex illo antecedente, quod scilicet non per se mouetur luna, sequitur contradictio, quod scilicet sit infixum epicyclo, & quod non sit infixum epicyclo, sed orbi ipsam deferenti. quare cum de consequenti certi esse non possimus: imò vtraque pars consequentis disiunctivæ habeat contradictiones naturales, à quibus nescimus euadere. destruamus ergo antecedens, dicamúsque lunam per se vagari, modò sublioriorem, modò depressiorem; certè hoc non esset sani ac grauis philosophi: imò quilibet sanus diceret se de antecedente certum esse, de disiunctiua consequente incertum: quia habet cognitionem huiusce rei vniuersalem, particularem verò habere non potest, ex defectu accidentium propter distantiam caelestis corporis (alia huiusmodi exèpla adduci possent, sed hæc sint satis.) Si ergo hæc solutio & responsio grauis sapientis que viri est in corpore caelesti, quod est corpus sensibile, cuius motum & lumen sensu conspiciamus: quæ ergo mirum videri debet si de humano intellectu dicimus, quod sciri potest ratione naturali ex eius operatione, qua experimur dum viuimus, eum esse immortalem. de statu verò eius post mortem an vniatur corpori necne, nos illud scire non posse ex defectu accidentium; quia certissimum est omnibus, animo existenti immortali, quod eius separati nullum accidens à nobis perfingi potest. quo fit ut certè euadere non possimus contradictiones naturales, quæ adduci possunt ad ea, quæ circumstant animæ immortalitatem. Neque propterea debemus destruere antecedens, scilicet animum esse immortalem. Hoc meo iudicio est recte ac sobrie philosophari: ille verò qui ex eo quod in particulari cognitionem habere non potest de re quapiam, destruit etiam cognitionem in vniuersali, facile destrueret posset omnem philosophiam & omnem cognitionem naturalem. Hæc præfatus reuertor vnde digressus sum. Solutiones ergo ad argumenta, quæ directè impugnant animum esse immortalem, certæ dantur nec dubiæ meo iudicio. Solutiones verò, quæ dantur ad argumenta, quæ destruunt immortalitatem animi ex consequentibus ad illud antecedens, non sunt certæ, sed probabiles & dubiæ. cuius ratio est, quia cum rectum sit iudex sui & obliqui, de priori, verò simus certi, certæ etiam responsiones dantur: de secundo verò, cum simus incerti, non certæ, sed probabiles & dubiæ solutiones dari possunt. Accedamus ergo ad argumentationes tuas contra solutiones nostras, erimúsque quam maxime breues. De prima ergo impu-

- A impugnatione nil amplius dicā, cum tota pendeat, an ex hoc solū, quod intellectio non sit in corpore tanquam in subiecto, ostendi possit animam esse immortalem, necne. De secūda impugnatione solutionis dicimus optimè conuenire, id quod diximus de vegetatiuo & sensitiuo, materiali & immateriali virtute. Nam sicuti vegetatiuum per se sumptum constituit plantā, quæ repugnat animali, quod constituitur per sensitiuum; tamen anima sensitiua continet virtute vegetatiuam; neque esset intelligibile aliquid simpliciter esse in genere plantæ, & habere potentiam sensitiuam. ita sensitiuum per se sumptum constituit materiale, quod est mortale & repugnat, immateriali; tamen forma immaterialis, qualis est intellectus, continet virtutem materialem, quæ qualitas quædam est ab ipsa anima fluens, existens tamen in corpore tanquam in subiecto. Non est autem apud me intelligibile, quod forma simpliciter materialis habeat potentiam immaterialem, quia secundum modum essendi nunquam potentia est supra essentiam; sicuti etiam non est intelligibile aliquid esse in genere plantæ simpliciter, habere tamen potentiam sensitiuam. quod verò dicis, quod potentia non potest separari ab essentia à qua fluit: quod tamen contingit in anima intellectiua secundum nos; nam potentia sensitiuæ & vegetatiuæ corrumpuntur à remanente: dicimus nos quod potentia, quæ est in essentia tanquam in subiecto, non potest separari ab essentia; at illa, quæ est ab essentia tanquam à principio, est tamen compositi ut subiecti, & est affixa corpori, potest separari ab essentia à qua fluit: quod etiam secundum positionem tuam manifestè sequitur. Nam potentia visiva cum sit affixa oculo, corrumpitur per euulsionem oculi, tamen essentia anime inuisibilis illa remanet. Ecce ergo quod secundum positionem excellentiæ tuæ idem dici oportet. cætera quæ dicuntur in impugnatione, & an impugnatio procedat, alij considerent. De tertia oppugnatione nil dicam, quia supponit id quod est in cōtrouersia, an scilicet intellectio, quæ non est in corpore tanquam in subiecto, conuincat animam esse immortalem: ideò ad eam rationem lector dimittatur. De quarta oppugnatione, hoc in loco applicanda est præfatio, quam fecimus. dicendum nos probabiliter, non certè respósuros. pro solutione verò aduertendum est, quod pars & totum in hoc differunt: quod pars habet de ratione sui esse deficientis, totum verò habet esse perfectum: quare dicitur in primo de cælo, quod omne, totum, & perfectum sunt idem secundum ideam, licet differant in subiectis. quandiu ergo aliquid habet esse deficientis, habet ratione partis: quandiu verò non habet esse deficientis, habet ratione totius non autè partis. Hoc supposito dicimus probabiliter quod vtraque pars potest sustineri. dicimus ergo quod dici potest, quod non reuinetur. Cum autem argumentans, est pars, ergo reuinetur. dicimus quod licet in principio habuerit esse deficientis, & ideò vnita fuit corpori: quare tunc etiam habuit rationem partis; postquam perfecta est, amplius non habet rationem partis, sed totius: iccirco secundum naturam non appetit reuentionem: sicuti surculus arboris, cum est in arbore habet rationem partis, quia habet esse deficientis: at

auulsus ab arbore sulcòque traditus, actis radicibus, quia per se sibi sufficit, non habet amplius rationem partis, sed totius; neque appetit reuniri arbori. Ad id verò quod adducitur ex beato Thoma & reliquis Theologis dicentibus oppositum, respondemus quod Theologi postquam per lumen fidei intellexerunt resurrectionem futuram, cum verum vero consonare debeat ex omni parte, iccirco dixerunt, quemadmodum reuera est, quod anima separata habet rationem partis. tamen non posita resurrectione, quæ innotuit lumine fidei, sic dixissent ut Agazel & Auicenna dixerunt. possemus probabiliter & alteram partem tueri, quod retinetur per nouam generationem, cum inceperit habere esse deficiens abolitis dispositionibus prius acquisitis à materia, (licet prior pars sit mihi magis probabilis) neque ista transmigratio est motus localis, quia non sunt in loco animæ separatae, eritque nouus homo quantum ad partem principalem idem homo, licet non absolutè sit idem propter variationem aliarum partium: circumstantiæ verò aliæ, quæ quærentur, sciri non possunt. dicimus tamen non esse inconueniens per aliquot tempus animam morari sine aliqua intellectuione, & iccirco non est inconueniens si non statim vniatur corpori. Ratio verò cur potius isti quàm illi vniatur, assignari non potest; sicuti etiam non potest assignari ratio, cur in determinata aliqua parte materiæ prius fuerit, a, indiuiduum bouis, verbi gratia, & b. indiuiduum alterum fuerit posterius; nisi quis ponat ordinem essentialem in generationibus indiuiduorum; sicut videtur sequi ex dictis Marfilij in quæstionibus primi de generatione. & secundum hanc positionem licet anima separata sit immunis à motu cæli, & ab eo tempore: tamen & ipsa habet suas mutationes & mensuram durationis quandam, quæ deficit ab æternitate. Neque inconuenit quod terminet generationem factam à sole & ab homine, quamuis sit immaterialis, sicuti non incouenit apud Auerroem, quod intellectus ille vnicus terminet generationem factam à sole & ab homine. Quod verò ex beato Augustino contra Porphyrium obiicit, quod tali posita reunitioe cum anima reparata sciat se non esse firmam & stabilem in ea felicitàte, in qua fruitur optimo, nunquam ergo erit verè felicità. dico quod hoc maximum mihi videtur argumentum, neque mihi satisfacio in solutione. quare alteram partem, ut sæpè dixi puto probabiliorē. tamen dici potest quod cum anima sciat illud fieri post longa sæcula, noritque etiam se non perpetuò priuandam eam felicitàte, iccirco propterea infelicitas tunc dici non potest, cum optimo fruitur; præsertim cum eius ordini tunc maximè obtemperare cupit. illud verò quod subdit excellentia tua miraculosum esse, animam separatam per se existere, sicut etiam est de accidentibus in sacramento altaris; fateor me nunquam id antehac nec apud Theologum aliquem vidisse, neque secundum Christianum dogma dici audiuisse. fortasse id vidisti tu, ego nunquam audiui nec vidi. Hæc de hac quarta solutione satis sint, de qua re certa solutio, ut puto, adferri non potest. De quinta solutione & impugnatione dicimus, quod vtrumque tempus & separationis & vnitionis ad corpus est

- A est animæ naturale, sicuti naturalis est rei grauis, & motus ad centrum & quies in centro. Quod si quæras, cur anima potius definitur per esse actum corporis, quàm per esse separatum quod habet. dicimus ad hoc, quod cum definitiones dentur ut res definita innotescat, anima verò secundum esse coniunctum sit nobis nota, secundum esse separatum ignota; iccirco potius definitur secundum esse coniunctum quàm secundum esse separatum. illud verò; quod subdis, perfectionem rerum non consistere in quiete, sed in operatione. nos quoque dicimus verum id esse. neque nos per quietem intellexisse priuationem operationum, sed adimptionem quandam appetitus per conuenientem & omninò sibi proportionatam operationem. De sexta solutione impugnationeque nil mihi dicendum amplius iudico: conferant qui legerint solutionem nostram impugnationi, adhæreantque cui libitum fuerit. id verò, quod subditur, quod si intelligit sine phantasmate, tunc non erit rationalis, sed intellectus; possumus & negare consequentiam, & etiam concedere consequens. Nam cum ratio sit intellectus obumbratus, quid mirum si post rationem perfectam anima deueniat ad cognitionem, quæ dici possit intellectus? imò ferè hoc accidit in virtis, qui exercitatissimi sunt in scientiis, ut dicit beatus Thomas in pluribus locis. Hæc de sexta. Nunc dicendum de septima solutione impugnationeque: dicimus quod defunt quædam verba in solutione nostra, quod scilicet potentiæ illæ corrumpuntur, ut manifestum est. sunt enim affixæ organis & materialibus. quod verò dicis quod corrumpi nequeunt, quia essentia nequit separari à potentia, diximus supra, quod ab illis potentiis, quæ non sunt in ipsa tanquam in subiecto, sed in composito, & sunt affixæ materiæ, potest essentia separari, quod sequitur etiam secundum positionem tuam. Nam si cui eruantur oculi, potentia visiva corrumpitur, quæ affixa erat illi organo, licet essentia animæ remaneat. De eo verò quod dicis, quod quoniam potentia ordinatur ad actum, esset frustra, si semper suo priuaretur actu. dicimus, quod quando actus illius potentiæ ad aliquid aliud ordinatur tanquam ad finem, cum potentia per suum actum comparauit ei, cuius potentia est, illud, ad quod ordinabatur eius actus, non dicitur esse frustra, licet postmodum careat actu; quia suum affecuta est finem, ut patet de augmentatiua. De octaua solutione impugnationeque satis dictum in secundo supposito, quoniam intelligentia det esse orbi. iccirco non repeto. Id verò quod in fine dicis de beato Thoma, qui dixit intelligentiam esse formam cæli in secundo contra Gentiles, capite septuagesimo, in quo nihil dicit de hac re, ego non satis intelligo quid dicas, puto fuisse impressoris vitium. De nona solutione, impugnationeque, quia illa solutio, quam impugnat excellentia tua, non est nostra solutio, ut manifestum est legenti, iccirco nil mihi dicendum est. de eo, quod subdis an homo verè corrumpatur, patet quod non ita verè corrumpitur sicuti cætera quorum formæ desinunt esse. De solutione impugnationeque decima dicimus, quod quamuis Scotus excellentissimus vir tenuerit, indiuidua

eiusdem speciei inuicem distingui per proprietates indiuiduales, non autem per materiam, & nos eam solutionem retulerimus ad eam partem, quam putamus magis probabilem, quod scilicet reunitio non detur: tamen sustinendo, quod fiat illa reunitio, & etiam tenendo quod distinctio indiuiduorum, in eadem specie fiat per materiam (hoc enim putamus magis Aristotelicum) dicimus, quod cum per illud, per quod aliquid constituitur in specie, habet esse completum; per illud idem est hoc aliquid, id est, indiuiduum; quare cum idem nequeat esse causa ac principium indistinctionis seu idempnitatis & distinctionis, iccirco in vna specie vnicum tantum est indiuiduum. At quando per illud, per quod aliquid constituitur in specie, non habet esse omnino completum, sed habet esse deficiens; cum defectus ille completur per materiam, in qua recipitur, & secundum quam habet esse omnino completum, utique principium per quod est indiuiduum, & per quod distinguitur ab aliis indiuiduis eiusdem speciei est materia; attamen ipsae formae secundum se intrinsece distinguuntur; licet prima radix, origoque distinctionis, sicut & indiuiduationis sit ipsa materia, propter esse deficiens ipsius formae, quod vel habet actu, vel habet aptitudine, id est, non quod habitura est, sed quod habuit ex sua natura. Hoc stante dicimus, quod animae separatae distinguuntur secundum se; origo tamen illius distinctionis fuit materia, quam informarunt: quod si fuerit eadem portio materiae primae nil refert. Nam cum non simul, sed diuersis temporibus, & diuersis dispositionibus affectam materiam informarint, neque materia sit causa distinctionis in esse & in conseruari: nam, ut diximus, distinguuntur secundum se, separatae animae non inconuenit duas animas distinctas ab eadem materia sumpsisse distinctionem. si etiam teneamus reunitioem, idem dicimus quod animae quia sunt aptae natae habere esse deficiens, quod completur per materiam, sunt multiplicatae in eadem specie, & prius secundum naturam, intelligitur anima vnita corpori, quam separata, licet neutrum esse sit altero absolute prius tempore, posita mundi aeternitate: sicuti secundum naturam gallina est prior ouo, quia perfectum quoddam est, ouum imperfectum, tempore vero absolute neutrum altero prius est. nec inconuenit, quod eandem vel diuersam materiam informet. Nam, ut dixi, distinguuntur secundum se licet origo illius distinctionis sit materia: tamen priorem partem, quod scilicet non reuniatur, tenemus magis esse probabilem. Rationes, quas adducis contra tenentes materiam esse indiuiduationis principium, non est nostri negotij soluere. De vndecima solutione impugnationeque dicimus, quod ea ratio de infinito procedit directe circa annexa immortalitati. iccirco probabiliter respondemus, nam secundum veritatem fidei nulla est ambiguitas, dicimus ergo quod infinito esse aliquid maius ea parte qua finitum est, non inconuenit: nec etiam inconuenit duo esse infinita, quae secundum quid sint finita, sicuti est de praeterito tempore infinito, & futuro infinito; quorum vtrumque in aeternitate est in actu, licet in duratione hac temporali sit in potentia. id vero quod postea

subdit

- A** subdit excellentia tua de infinitate Dei, & caetera: quia id nos non diximus, neque eam assignauimus rationem, ut legens inspicere potest: a nobis omitatur. De duodecima vero, decimatertia, decimaquarta & decimaquinta solutionibus nostris oppugnationibusque tuis nil mihi dicendum superest; conferant qui legserint, adhaereantque cui libuerit. Nunc accedendum nobis esset ad textus Aristotelis, in quibus vel de immortalitate vel de mortalitate loqui videtur. Sed quoniam ex lectione textus, & ex his quae antecedunt & consequuntur quilibet melius sibi satisfacere potest; quam ex alicuius interpretationibus seorsum scriptis: iccirco lectores ad textum mittatur, ipsique dijudicent vter sensus de mortalitate scilicet an de immortalitate magis accommodari queat: nos vero tantum quosdam locos notabimus, qui sunt omnes ferè extra textum. primum ergo quod dicas nos dixisse eò quod Aristoteles in secundo de anima dixerit opinatiuum esse alterum à sensitiuo, voluisse ex eo loco intellectum, quo opinamur, esse immortalem, reuera non est ita: sed ex superiori textu, vbi dicit de intellectu & perceptiua potentia altera ratio est, &c. nos diximus hoc colligi. Sed quod ibi locutus sit de intellectu humano colligitur ex eo, quod immediate subdit de opinatiuo & sensitiuo, quae ratione distinguuntur. Alter locus in quo me taxat excellentia tua, est in textu vigesimo tertij de anima, vbi dicitur quod hoc solum est immortale. inquis si hoc solum referatur ad intellectum possibilem, quem admodum dicis in vna tuarum expositionum; sequitur quod agens intellectus sit corruptibilis; nos vero dicimus hoc non sequi. Nam cum supra dixerit agens esse nobilius patiente, & principium materia, particula ea solum licet referatur ad possibilem, non habet relationem ad agentem; quem dixerat nobiliorem possibili; sed ad alias partes animae in eodem textu vbi nos diximus Aristotelem loqui de reminiscencia horum singularium, id est, sensibilium. infinita ferè dicit excellentia tua, cur scilicet anima separata per species hinc acquisitas non intelligit singulare, sicut intelligit vniuersale; cuius rationem dimitto, quia omnibus est obuia. quod vero dicis quod se intelligit, & Deum, quae singularia quaedam sunt, miror quod non differentiam facias inter singularia abstracta & sensibilia, quorum est sensus, & quae intellectus non intelligit nisi per reflexionem ad sensum. quare etiam Theologi nostri inquirunt, quod anima separata intelligit haec singularia sensibilia, non per species acquisitas hinc, sed per species infusas intelligunt, ut dicit diuus Thomas in prima parte, vbi etiam dicit pulcherrimè de intellectu abortorum ac infantium. quomodo vero expositio nostra quadret, vnusquisque ex Themistio colligere poterit; à quo nos etiam sumpsimus eam expositionem. Alter etiam locus notandus, dicit excellentia tua, quod in primo de Anima, vbi philosophus dicit, si anima habet operationem propriam, contingit ipsam separari. quod accepit, contingit, pro necesse est. Sed videat excellentia tua; quod hoc stare non potest cum inferius positis, vbi inquit, si non habet operationem propriam, non contingit ipsam separari. vbi, non contingit, non significat, non necesse, quod tamen oporteret secundum ex-

positionem tuam; sed significat impossibile seu non possibile, ex quo colligitur, quod supra acceperat, contingit, pro possibile est, ut nos exposuimus. Alius locus est in quinquagesimo sexto textu tertij de Anima, ubi dicis nos dixisse, quod an separata anima à magnitudine intelligat abstracta, philosophus omisit, tanquam rem manifestam. hic dicis nos nobis contradicere, ubi diximus quod de operatione animae separata sciri non potest qualis sit. hic nos dicimus reuera nos accepisse manifestum, pro minus dubio. deinde stat, quemadmodum puto, quod sit manifestum, quod intelligat abstracta; tamen quo pacto hoc fiat, & qualis sit hæc intellectio, non esse compertum nobis, quare nulla secundum rei veritatem est in dictis nostris contradictio; licet qui in malum sensum omnia trahit, inuenire possit nodum in scirpo, ut dicitur in prouerbio. de eo vero loco in primo Ethicorum, ubi dicis, nos nobis contradicere, non possum satis mirari, quam in sinistram sensum dictum nostrum acceperis, nec totum sed partem recites. diximus, quemadmodum reuera est, philosophum dixisse, quod infortunia nepotum & amicorum non faciunt foelices & infocelices defunctos, si ad eos pertingunt. Hoc enim subditur in textu & à nobis, quam conditionem diximus apposuisse philosophum; quia in tertio de Anima in textu vigesimo, declarauit quod non pertingunt, quia intellectus passibilis corruptibilis est. Estne hæc contradictio? repugnant ne hæc dicta dicenti quod non reminiscuntur mortui singularium sensibilibus? Reuera si alius nostra dicta ita perperam interpretatus esset, ac legenda in publicum tradidisset; non possem cum non arguere malignitatis & impietatis. Verum de me potius quam de te hoc suspicarer, quem noui mei amantissimum esse. de illo autem loco, quod quidditatem animae separatae diximus pertinere ad primum philosophum, eum tamen in alio loco dixerimus, sola fide hoc sciri posse, neque lumine naturale ad id pertinere, dicimus nos, quod cum prima philosophia, sicut dicit philosophus in primo Metaphysicæ, sit scientia de Deo, & quam maxime Deus habet; multa pertinent ad primam philosophiam secundum se considerata, quæ tamen à nobis lumine naturali capi non possunt, neque tradi queunt in philosophia prima participata ab homine: nam cum sit scientia de Deo, & quam maxime Deus habet: præcipue ad ipsam pertinet tradere quid sit Deus; tamen à nobis pertingi non potest quid sit Deus, ut etiam tu in multis locis dicis. quare non mireris si hoc spectat ad primam philosophiam secundum se, ut etiam videtur dicere Themistius in prologo Physicorum, non tamen à nobis pertingi possit. de opinione vero Solonis, quam Aristoteles taxat in primo Ethicorum, & ex quo loco vult excellentia tua non fuisse à philosopho reprehendendum Solonem, si anima est immortalis, quia secundum hanc positionem dictum Solonis est verum, quod scilicet vltima semper expectanda dies homini; dicique beatus ante obitum nemo supermaque funera debet. Nihil meo iudicio est clarius quam huiusce rei solutio. Nolebat Solon aliquem in obitu esse foelicem, quia post obitum ei cõtingeret foelicitas, neque de alia foelicitate locutus est, quam de foelicitate politi-

A politica; verum tunc eum dicebat foelicem propter exactas operationes & fortunas, à quibus in obitu amplius non poterat decidere in infortunia. & hoc reprehendit Aristoteles, & contra hunc sensum procedunt rationes ipsius. inquit enim, quomodo in obitu verè dici potest qui fuit foelix, cum nunquam antea de presentibus verè dici potuerit eum esse foelicem, &c. Deo eo vero, quod dicis extasim esse infirmitatē cerebri, quia à præclarissimis viris disputatum abunde est, quod intersit inter ægritudinem cerebri & diuinum afflatum illum, quem præter Paulum & Moysem, quos ob reuerentiam fidei excellentia tua excipit, plurimis excellentissimis viris contigisse memoriae proditum est, inter quos Plotino sumo philosopho & præclarissimi nominis viro: nunc à nobis nihil dicendum duco: quod verò inquis conatū beati Thomæ fuisse ut faceret Aristotelem Christianum, mirum quod in octavo Physicorum hoc non fuerit conatus; imò reprehendat eos qui dicunt Aristotelem adduxisse rationes eas ad probandum motum esse æternum, non tanquam necessarias, sed tanquam probabiles: mirum etiam, quod Theophrastus eius discipulus, qui que viuam eius vocem complures annos audiuit, & relictus successor in Academia fuerit; Themistius innumerique alij conati fuerint Aristotelem Christianum facere. quod autem dicas dictum nostrum, quod scilicet anima esse immortalis probari potest ratione naturali, sit contra fidem; quia ex hoc probari posset resurrectio. Ergo & beatus Thomas, Augustinus, omnesque ferè Christiani, qui hoc censuerunt, contra fidem sunt locuti. Mirum certè; imò dicimus hoc maximè esse secundum fidem, quæ proficitur lumen supernaturale non esse contrarium lumini naturali, sed esse perfectionem quãdam defectus luminis naturalis. Maximè ergo secundum fidem est, ut id quod inchoauit lumē naturale, neque perficere potuit, lumine supernaturali fidei perficiatur. Cum ergo lumen naturale probet animam esse immortalem: de statu verò animarum post mortem fluctuet, nihilque certi afferre possit, maximè congruum est, ut id lumine supernaturali perficiatur, neque hoc quod perfectum est, disconuenit ei quod lumine naturali inchoatum est. Ecce quam pulchrè & commodè conueniant omnia secundum nostram positionem: at secundum positionem oppositam, quæ vult lumen naturale perfectum esse, nihilque inchoare quin perficiat, valde periculosum est ne lumen supernaturale ponatur, non perfectionem, sed destructionem naturalis luminis. itaque cum nobis sint comperta ea, quæ lumine naturali scimus, periculum est ne putemus fabulas esse ea, quæ dicuntur sciri lumine supernaturali: hocque lumen figmentum quoddam censeamus. quod verò subdis Platonem sensisse animæ mortalitatem, à quodamque Græco te id audiuisse, qui Platonē ac Platonicos viderit, iudicet. Ego ex hoc minus miror, quod etiam Aristoteli qui pressius est locutus, attribuat hæc sententia. In postrema parte nequeo satis obstupescere quod dixeris nos postremis verbis nostri tractatus arguisse te insufficientiæ. Mirum certè dixeram ego quod multa mihi supererant, quæ facta fuerant in tuo tractatu: in quibus dubitationes esse possent. Verum nolle me abuti humanitate tua:

cum supra multa fecissem verba. certè mirandum quod in tam malum sensum omnia nostra amicè ad te missa vt castigarentur, interpretatus sis, notumque postmodum omnibus esse volueris. Nunc superest vt de tertia illa conclusione ridiculosa & erronea paucissimè dicam. Primum ridiculosa est ratio probans conclusionis primam partem, quod scilicet non possit sciri status animarum post mortem. Nam dicebamus quod ratio ducens ad hoc essent animæ operationes, scire scilicet & velle; quæ cum non sint sensibiles ex illis sciri nõ poterit. Quare inquit excellètia tua: hæc ratio contra auctore retorquetur. nam cum nulla sit via ad sciendũ immortalitatẽ animæ, nisi ex intelligere & velle, & hæc non sint sensata. ergo frustra nitimur ea intelligere, & velle probare animam esse immortalem. Errorea ergo & ridiculosa ratio per Deum, nisi fortasse contradicendi desiderio hæc sint abs te dicta; fateor me esse ebrĩũ, cui nil ridiculosum hĩc videatur, admodũque debilis reflexio & ratio lógè dispar videatur: intelligere & velle, ex quibus infertur animæ immortalitas, est illud intelligere & velle, quæ in nobis experimur dũ viuimus, & quæ, licet non sint sensata, ex sensatis cognoscuntur. at intelligere & velle ex quibus possumus esse certi de statu animarum post obitum, est velle & intelligere ipsarum; ad quæ diximus pertingi à nobis non posse, quia nec sunt sensata, nec connexionem habent cum sensatis, quis non viderit tam disparem rationem. Alterum quoque ridiculum est quod diximus, quod sani hominis est credere aliqua fuisse diuinitus reuelata, quibus sumus certi de re dubia, quæ scitu tamen necessaria est. Nos autem diximus hoc esse necessariò consequens ad dicta nostra, & esse verum secundum se, & esse necessarium secundum dicta excellentiæ tuæ. diximus nos, quod animam esse immortalem scitur ratione naturali: status animarum post mortem sciri non potest. at tamen stãtibus his, quæ diximus, cum foelicitas nostra maximè sit potest obitum; cognitio verò foelicitatis tanquam vltimi finis omnium operationum maximè sit homini necessaria. Deus autem, cui de omnibus est prouidentia etiam secundum philosophos; non deficiat in necessariis: cur ergo non est sani credere fuisse aliqua diuinitus reuelata: putet qui velit hoc non esse sani hominis, ego puto. itaque profiteor putare me, sanissimi hominis, hoc esse. Amplius hoc est verum secundum se lumine naturali, intellectus se cognoscit & suum lumen, at ex suo lumine secundum rei veritatem inchoatio quædam est cognitionis, quod perficitur lumine fidei: ergo intellectus comprehendit se inchoare cognitionem quædam, quam perficere non potest, & ad quam naturalem inclinationem in se sentit. cum autem nihil sit mancum in natura, aliquo alio lumine sibi opus esse noscit. quòd autem dicis ad lumen fidei ac ad gratiam nullam deberi in homine præparationem; dicimus nos quod quamuis nullam operationem homo operari queat sine influentia primæ causæ; tamè ad habitualement gratiã acquirendam requiritur præparatio in anima secundum Theologos, licet & huius præparationis sicuti cuiuslibet rectæ actionis, primus auctor est Deus. quare Dicit dominus per Prophetam, conuertimini ad me, & ego conuertar

- A uertar ad vos. & de hoc videas beatũ Thomã in fine primæ secũdæ hoc pulcherrimè declarãtẽ. Postremò ex dictis tuis in tractatu de immortalitate animæ, capite vltimo, nõne hoc expressè sequitur? inquis enim, quod animã esse immortalẽ aut mortalẽ, sciri nõ potest ratione naturali. subdis postea, quod aliò statuẽdus finis, si anima mortalis, aliò verò si immortalis. Ex his dictis sequitur quod homo ex lumine naturali de suo fine est incertus; at si est incertus de fine qui est mẽsura omniũ actionũ; erit etiã de aliis actionibus incertus; at cũ diuina prouidẽtia secundũ Philosophos vniciq; speciei nõ desit in necessariis, sicut dicit Philosophus; ergo secũdũ tuã sententiã scimus nobis opus esse aliquo alio lumine à naturali; nõne hoc sequitur ex dictis excellẽtiæ tuæ?
- B quin potius hoc quasi expressè dicit: hoc non appono, verba tua qui legerit, iudicet. Finẽ hĩc faciã, & breuiter colligã in duobus nos inuicẽ discrepare. quãtum ad modũ abstractionis intellectus à materia, in omnibus, vt video, conuenimus. ponimus vnũ intellectũ secundũ essentiam esse indiuisibile, ponimũque vnum non esse comprehensum à certo loco & tempore. item ponimus quod intellectio sit in intellectu tantũm tanquam in subiecto, nõ tamen in corpore tanquam in subiecto. at apud me qui concedit ista de intellectu, de necessitate debet concedere ipsam esse formã, quæ non sit actus tantũm, sed sit actus, qui per se est, & est in actu; quod consequens, vt credo, euitari nõ potest. at omnis talis forma de necessitate est incorruptibilis. Excellentia verò tua nescio quonam pacto quamuis eam abstractionem concedat in intellectu, ponit eum esse mortalem. Hoc verò ego capere nequeo.
- C In altero deinde differimus, quod non putamus inconueniens, lumine naturali nos peruenire ad scientiam alicuius antecedentis; cum tamen de consequẽtib; eodẽ lumine certificari non possimus; de qua re superius longam sermonẽ fecim⁹. Hoc quæ putamus esse verè philosophari; hanc quæ philosophiam, quæ suum noscitur defectum, perfectionem animi esse censemus. illam verò quæ putat lumen naturale sibi debere in omnibus sufficere, negãtque scientiam eius inchoatã, quia nequit pertingere ad perfectã: putamus nos esse philosophiam admodum periculosã, & quæ instillare animo possit pestiferum & noxium infidelitatis impietatisque venenum. & quamuis se cãdidam dicat, atque sub legibus viuẽtem, veremur nos ne inflata sit ac tumida.
- D Hæc ferè summa est eorũ, in quibus vicissim dissentimus. Qua in re me ad modũ hinc mouet auctoritas tua, quæ philosophorũ nostræ ætatis principẽ puto, grauissimique iudicij virũ; inde verò me rationes cogũt, quas cõmodè solui posse non video. quãobrem cum me ipse colligo, cũ assentior tuæ auctoritati, opinionẽ verã habere me arbitror: & ex altera parte cũ me cõuerto ad rationes, ignorãtiã mihi dispositionis adesse puto. quo fit vt omnibus cõsulã tuã potius auctoritati assentiri, quã nostris ineptiis; quas, excellentissimè vir, putato tanquã præludiũ quoddã fuisse veræ pugnæ ac certaminis: quod tibi futurũ cõiicio ex his quæ dicis in luculẽtissima hac apologia, cũ clarissimo philosopho Augustino Suesano, cũ quo veram pugnam in eas oportet. Nos satis superque prælusimus: tu benigno vultu, quicquid id est, perlege ac castiga. Vale præceptor mi honorandissime.

NON DARI QVARTAM FI- GVRAM SYLLOGISMORVM

B

SECVNDVM OPINIONEM

Galenus, Ad Oddum de oddis.

C

T S I (vt probè nosti) sum publicis ad eò occupacionibus implicatus, vt vix respirandi spatium habeam, non potui tamen manum continere, quin pauca hæc conscriberem, quæ memoria repetere potui, ex antiquis studiis meis longo iam diuturnoque temporis spatio intermissis; nam euoluendi codicem aliquem tempus vllum non habeo. Vidi quæ accuratè sanè doctèque abs te scripta sunt, vt sententiam haberi probares de quarta syllogismorum figura. ego è contra pauca quædam conscribam sumpta è mediâ Aristotelis disciplina; in quibus facillè cuius cõpertum esse poterit, eam terminorum complexionem, quam adinuenit Galenus, neque secundum naturam esse posse, neque etiam ex ea complexione, seu syllogismo illam conclusionem sequi secundum materiam, quam existimauit Galenus: paucis rem agam, cum parum habeam ocij. Nullus ignorat omnem artem, omnemque disciplinam primò versari circa ea, quæ sunt per se, & secundum naturam; ea verò quæ sunt per accidens, non nisi ex sequela quadam, quatenus scilicet ordinem quandam habent ad ea, quæ sunt per se, & secundum naturam à scientiis disciplinisque omnibus considerari: Huic addas id, quod dicit Philosophus in primo posteriorū, vbi probat, quod in terminis non possumus in infinitum procedere, quod etiam tangit in septimo libro Metaphisices: prædicationes. scilicet eas, in quibus prædicatum formam dicit, & subiectum materiam, esse per se, id est, secundum naturam; illas verò esse per accidens, in quibus aut subiectum de accidente prædicatur, aut accidens de accidente alio. homo est musicus, si quis dicat, prædicationem per se, & naturalem adfert, è cõtra si dixerit, album esse hominem, aut musicum esse album, per accidens prædicationes in medium profert; non enim musicus est homo, quia homo insit musico; sed quoniam is cui accidit musicum esse, est homo. sic item albus est musicus, quia is, cui accidit esse album, est

D

musicus. pari ratione quoniam vniuersalia habent rationem formæ, minus vniuersalia materiæ, ideo secundum naturam, & per se superiora in eadem coordinatione de inferioribus prædicantur; inferiora vero de superioribus minimè, vt inquit Porphyrius. quamobrem indirectæ prædicationes dicendæ sunt, nisi secundum quid; absolutè verò pronuntiandum est speciem de genere nõ posse prædicari, neque inferius aliquod de superiori. His addatur tertium in definitione syllogismi, cum dicitur syllogismum orationem esse in qua quibusdam positis necesse est aliud euenire, & cet. illud aliud, quod euenit quibusdam positis, nihil aliud est, nisi ea conclusio, quæ per se primò sequitur ex præmissis illis. quod si qua ex consequenti sequatur, ac veluti per primum, non est dicendum sequi ex propositionibus illis per se, & secundum naturam, sed artificio quodam, neque de ea aliquam considerationem esse debere, cum figuræ constituuntur, sed tantum de prima conclusione, quæ primò sequitur quibusdam positis, &c. hæc omnia sunt veluti principia quædam logices disciplinæ; quæ nullus, qui Peripateticus dici velit, ignorare debet: quibus constitutis facile quicumque intelligere poterit, quartam figuram secundum naturam esse non posse, duabus de causis: nam neque ea complexione terminis secundum naturam, & vera prædicatione dispositis, vllò pacto accommodari potest, neque etiam si accommodaretur, ex ea complexione terminorum primò, & secundum naturam deduci potest ea conclusio, quam putat Galenus, sed alia in prima figura. primum euentissima ratione probatur, nam si A. de C. vera prædicatione, & secundum naturam prædicatur: impossibile est, quòd illud, quod est cõsequens ad A. id est quod de A. secundum naturam prædicetur, sit antecedens secundum naturam ad C. ita quod C. secundum naturam de eo prædicetur: nam quidquid prædicatur de prædicato, prædicatur etiam de subiecto, vt dicit Aristoteles in prædicamentis. & si prædicatur. B. de A. prædicabitur etiam de C. non ergo. C. de eo poterit secundum naturam prædicari; nihil namque est prius, & posterius seipso. ecce ergo quàm euidenti ratione demonstratum est, eam terminorum compositionem nullo pacto posse accommodari terminis secundum naturam dispositis; & iccirco eam figuram naturalem esse nõ posse, & ideo ab Aristotele omissam. non enim fuit philosophorum omnium princeps tam tardi, ac hebetis ingenij, vt facillè intueri nõ potuerit, præter tres complexiones terminorum, de quibus mentionem fecit, hanc quartam reliquam esse; nam vt dicit ipse in primo priorum, vbi tractat de inuentione medij; si consequens maiorem extremitatem repugnabit minori, vel consequens minorem repugnabit, ac oppositum erit maiori, fit syllogismus in secunda figura negatiuus: hæc ergo complexio est naturalis. vel medius terminus vtrique extremitati subiicitur, & hæc compositio est tertiæ figuræ, & est naturalis; nam antecedens maiorem est idem cum antecedente minorem, & est syllogismus particularis in tertia figura, & vtraque figura est syllogismorum imperfectorum, qui scilicet aliquibus egent, vt videatur necessarij, neque statim euidentes sunt per dictum de omni, & dictum de nullo; naturales tamen, quia illæ

- A illæ complexiones terminorum accommodari possunt terminis secundum naturam dispositis. alia complexio terminorum est, si medius terminus prædicetur de minori, & subiiciatur maiori, verèque sit medium inter extremitates positus, & complexio est primæ figuræ omnium perfectissimæ, cuius syllogismi nullo egent, vt videantur necessarij, sed confestim euidentes sunt per dictum de omni, & dictum de nullo. nec refert, si quando hæ figuræ accommodentur terminis etiam præposterè, & contra naturam dispositis, vt si dicam, omne animal homo, omne corpus animal, ergo omne corpus homo: hoc. n. simile est, vt si re quapiam naturali vteretur aliqua ars, eamque vsui suo accommodaret: nec tamen propterea dicendum esset, eam rem nõ constare natura, quamvis arti accommodata esset. quartam complexionem reliquam esse ex vi terminorum trium, nulli vel tardioris ingenij non compertum esse potest, vt scilicet medius terminus subiiciatur minori, & prædicetur de maiori. hanc Aristoteles reliquit, arripuit Galenus. Omisit summus philosophus, quoniam illa complexio terminis secundum naturam dispositis, de quibus primo, & per se agit logicus, nequit vllò pacto accommodari: arripuit Galenus, vt videretur in medium attulisse rem nouam quæ Aristotelem latuisset; danda venia tanto viro, nam plerique omnes, & excellentes homines studiosi gloriæ esse solèt etiam plus iusto. Hactenus probatum est eam terminorum complexionem non esse naturalem, quia terminis secundum naturam dispositis nullo modo accommodari potest. nunc perspicuè ostendã, ex ea cõplexione terminorum nõ fieri syllogismum, ex quo primò, & per se sequatur illa cõclusio, quæ putat Galenus sequi in quarta figura: verum vt totum hoc melius intelligatur, paucis repetam ea, quæ dicit philosophus in secundo priorum statim in vestibulo eius libri, vbi agit de potentia syllogismorum. inquit ibi, quosdam esse syllogismos, ex quibus plures conclusiones sequuntur, quosdam verò, ex quibus vna tantum conclusio sequitur. omnes syllogismi, quibus concluditur conclusio vniuersalis affirmatiua, seu vniuersalis negatiua, seu particularis affirmatiua, plures cõclusiones efficere possunt, quæ secundæ sunt, & per primam sequuntur, conuersæ scilicet conclusionis primæ, & subalternæ vniuersaliũ conclusionũ. at syllogismus, quo cõcluditur particularis negatiua, in vnã tantum conclusionem potest, nã particularis negatiua nõ conuertitur. Hæc Aristoteles nũc ad rem deueniam, si quis syllogismũ hũc cõstituat, omne. C. est. B. omne. B. est. A. (dicit Galen^o) quod sequitur in quarta figura secundum naturam, & per se, quod aliquod. A. est. C. Nos verò dicimus, quod cuius etiam cõiuētibus oculis intuenti perspicuum est, quod per se, & primò non sequitur quod aliquod. A. est. C. Sed quod omne. C. est. A. & cõclusionis sequela euidens est per dictum de omni. per hanc conclusionem sequitur, & eius conuersa, scilicet quod aliquod A. est. C. non per quartam figuram, sed per primam; cuius potentia est, vt primus eius modus ad plures conclusiones se extendat, quarum vna tantum per se primò sequitur ex ea terminorum complexione, aliæ verò per accidens, id est, per primam conclusionem. hoc ad eò clarum est vt

nulla egeat probatione. quis enim ambigere potest vir sanæ mentis in re tam perspicua? non igitur hæc quarta figura naturalis est, tum quia ea complexio accommodari non potest terminis secundum naturam dispositis; tum quoniam ea conclusio, quam putat Galenus, non sequitur secundum naturam, id est, per se, & primò, sed alia in prima figura, & hoc per accidens; non in quarta, sed in prima figura, ut ex his quæ dicit Aristoteles in secundo priorum quibus intueri potest. Reliquum est, ut pertingam ea, quæ obiicit de quibusdam syllogismorum modis; quos quia inutiles sunt in tribus figuris, vis tu reducere ad figuram quartam. nam si dicam nullum C. est B. omne B. est A. proculdubio in prima figura nil sequitur, sequitur tamen in quarta, quod aliquod .A. non est C. laudo vehementer ingenium tuum, singularemque obseruantiam, qua Galenum medicorum excellentissimum merito quodam iure prosequeris; vellem tamen ut rationem haberes summi philosophi, quem omnis antiquitas semper est admirata, eumque sibi præcipuum magistrum asciuerit. non latuit Syllogismorum modus ille Aristotelem; nam in primo priorum inquit; si altera propositionum fuerit vniuersalis negatiua, & altera affirmatiua, siue posterior hæc vniuersalis sit, seu particularis, fieri syllogismum vel per se, & secundum naturam maioris extremitatis ad minorem in modis vtilibus; vel minoris ad maiorem in modis inutilibus: nam conuersis propositionibus, vel eorum altera, & transpositis, si opus fuerit, omnes modi illi reducuntur ad primam figuram, ad modum .f. quo maior est vniuersalis negatiua, & minor particularis affirmatiua: hæc ferè Aristoteles. Ad rationem nunc deuenio: si dicam nullum .C. est B. omne B. est A. ergo, & .C. dico hunc modum, & hanc complexionem esse non quartæ, sed primæ figuræ, & esse inutilem; quia mutatis terminis sequitur conclusio vniuersalis negatiua, & vniuersalis affirmatiua, arte tamen quadam efficitur utilis si fiat syllogismus minoris extremitatis ad maiorem; ut si colligam aliquod .A. non est .C. quamuis ergo in conclusione .A. sit subiectum, & C. prædicatum, non tamen in ea complexione terminorum .A. est minor extremitas, & C. maior, sed e contra, quia secundum naturam minor extremitas non potest medium continere, quod prædicetur de maiori. fit ergo syllogismus in prima figura inutilis, si quæramus conclusionem naturalem, in qua maior de minori prædicetur; sed utilis, si fiat præpostera prædicatio, minoris .f. de maiori: neque propterea dicemus hunc modum esse in alia figura, quàm in prima; quia est inutilis ad conclusionem per se, & ideo applicandum esse figuræ non primæ; nam pari ratione si dicam, aliquod B. est .A. nullum .C. est .A. ergo & .C. utique modus hic inutilis est in secunda figura; quia maior propositio est particularis, neque potest colligi conclusio, necessariò sequens maioris ad minorem extremitatem; fit tamen conclusio minoris extremitatis ad maiorem ex regula à philosopho habita, de qua superius memini. an propterea dicemus hunc modum, quoniam artificio quodam efficitur utilis, non esse in secunda figura? minimè omnium

A nium: nam non possumus modum hunc accommodare quartæ figuræ, ut perspicuum est; erit ergo in secunda figura per se inutilis, per accidens utilis. pari modo si dicam omne .C. est .A. nullum .C. est .B. ergo, & C. utique modus hic syllogismi inutilis est in tertia figura, quia minorem habet negatiuam, & nulla conclusio deduci potest maioris extremitatis ad minorem; utilis tamen est in cōclusionem præpostera, minoris scilicet ad maiorem. erit ne modus hic in quarta figura, quia inutilis est in tertia figura? minimè omnium, sed erit modus tertiæ figuræ per se incommodus, commodus per accidens. pari ergo ratione modus ille primus, si dicam, nullum .C. est .B. omne B. est .A. est modus primæ figuræ inutilis per se, ad conclusionem præposteram utilis. Nō ergo propterea concludendum est, ergo dari figuram quartam syllogismorum naturalem. Hæc sunt quæ memoria repetere potui ex studiis, quæ per xxv. annos intermisi. doctiores, & minus occupati quàm ego plura præstare poterunt, vix pauca hæc ego calamo præcipue conscribere potui.

Vale.

DE HOMOCENTRICIS AD HIERONYMUM FRAGASTORIVM.

NOANNEs Baptista Ramusius nostri amantissimus, tuique in primis studiosus, mihi legendum tradidit opusculum tuum, in quo præclare complexus es vniuersam cœlestium motuum rationem, nullis adhibitis eccentricis orbibus, aut epicyclis spheris: cuius operis lectioni (quamuis summopere cupiebam intelligere ea, quæ tu ac Turrius noster summo ingenio, ac singulari bonarum artium peritia præditi super ea re commentati eratis;) superioribus tamen mensibus dare operam non potui propter maximas occupationes publicas, quibus detinebar. proximis verò diebus, cum à collegio nostro decem virum impetrassem, ut rus concedere possem, aliquotque dierum vacatione haberem; nihil mihi prius fuit, quam omnes hosce dies consumere in præclarissimi huius operis tui lectione. ac equidem satis verbis adsequi non possem, quam magnam ceperim voluptatem, quantasque Deo immortalis gratias egerim, quod nostra tempestate deformitas ea ac turpis, ut ita dicam, ignominia, quam priorum astrologorum auctoritas diuinis corporibus illis inuserat, opera vestra ablata sit. mihi certè, ut verum fatear, nunquam potuit à grauissimis etiam auctoribus persuaderi, eam esse figuram, eosque motus cœlestium corporum, quales Ptolomeus ceterique astrologi prodiderant nobis: ac ex eo motu cuius poli essent in Zodiaco, cuique Aristoteles attribuit motum planetarum in latitudinem, prælagibat animus posse fortasse quidpiam reperiri, quod in hanc rem esset. qua de re sæpe memini me locutum fuisse cum nostro Turrio. perlegi igitur totum opusculum tuum hisce diebus, quibus rusticatus sum cum Marco Antonio Flaminiò elegantissimi ingenij viro, quem nosti. admiror equidem vniuersam hanc quam commentati estis, rationem, nihilque omissum puto, quod faciat ad perspicuitatem ordinemque totius operis. verum ut amici officio tecum fungar, ac ne probem ea quæ non satis intelligo; nonnulla sunt in tuo hoc opusculo, quæ mihi non satis sunt explorata, ea paucis perstringam

A perstringam, tum ut tua opera ea ego melius intelligam, tum ut tutè operam des, ne quid sit in hoc opusculo tuo (multos etenim aduersarios est habiturum) quod iure reprehendi queat. scis quanto opere omnes nois inuentis, ac aliorum gloriæ solcant inuidere, & quam ægrè illi, qui in quapiam disciplina conseruerint, senes fateantur ea delenda esse, quæ imberbes didiscere; ne ego pluribus te detineam, paucis singula quæque annotabo, quæ mihi dubitationem faciunt.

B Dicis in prima suppositione, tres esse motus quibus recta corpora ferantur, ante, & retro, sursum deorsum, destrorsum, sinistrorsum; vide ne hoc calumniam patiarur; nam motus hi non videntur inesse natura rectis corporibus, sed animalibus quæ secundum locum mouentur; qua ratione animam videtur quodammodo attingere motum circulaem, cum secundum omnes differentias positionis moueat, ut ex secundo libro de cœlo à Philosopho colligi potest.

C Dicis item quod secundum naturam tres sunt motus circulares, diurnus inquam, & is cuius poli sunt in coluro superiori, isque cuius poli sunt in æquinoctiis, motum verò obliquum, quo nunc inuenitur planetæ, esse per accidens in natura. Vide ne nonnullis videaris uti principiis geometricis in demonstratione conclusionis Physices: simulque ne videaris contradicere Aristoteli & Platoni summis philosophis, qui cum doceant nos, plures motus cœlestes esse ob generationem, & corruptionem horum inferiorum entium, præcipuè tamen attribuunt vicissitudinem hanc motui huic obliquo, sic Aristoteles in secundo libro de generatione, & Plato in Timeo, qui etiam attribuit animæ totius, postquam per numeros harmonicos eam distinxerat, figuram græcæ literæ .X. quæ postea in orbem conuoluta, duos hos motus nobis refert, diurnum inquam, & obliquum sub Zodiaco circulo: quod si Sol Planetæque ceteri per se & secundum naturam mouerentur, vel sub æquinoctiali circulo, vel sub vtro volueris coluro, maximè certè incòmodus esset motus ille vicissitudini huic generationis, & corruptionis: nam sub æquinoctiali si fuerit ad nullam inquam partiù terræ accederet, nec ab vlla recederet Sol, verum eodè modo omnes semper respiceret. si verò sub vtrius coluro moueretur, & æstate continuus dies esset habitantibus ferè omnibus citra æquinoctialem plurium mensium, pauciorumve, hyeme verò continua nox. itidem vicissim habitantibus ultra æquinoctialem, hic verò solis planetarumque motus, ut quiuis perspicere facile potest, maximè incòmodus esset generationi, cõseruationiq; rerum generabilium, quamuis ergo ratione geometrica propter tres lineas tantum quæ se interfecari possunt in centro ad angulos rectos, aliqua coniectura fieri posset eius quod tu dicis, ratio tamen hæc non est ex propriis naturæ principiis sumpta; imò natura officit ob ea quæ dixim⁹, & quæuis Aristoteles in primo libro de Cœlo ex figuris simplicibus eliciat motus simplices: consonat tamen conclusio ea sensui, nam circulaem, & rectum motum inesse conspicimus simplicibus corporibus, quare non est

par in vtraque argumentatione ratio.

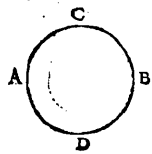
Dicis in suppositione secūda, quod impossibile est eundem orbem moueri per se à duobus intellectibus, quia idem simplexque corpus duas naturas habere non potest. vide ne hæc ratio plurimis necessaria non appareat. Nam cum inferiores intellectus intelligant primum per essentiam primi, quæ est in omnibus sicut forma intelligibilis in intellectu intelligente, nihil videtur officere, quin intellectus seu anima primi orbis, quæ est forma aliarum inferiorum moueat per se inferiores orbis, siue is motus immediate sit à prima anima siue à propria cuiusque orbis pro vt formatur à prima, præsertim cum motus circulares, quemadmodum dicit Philosophus in secundo libro de Cælo, non differant specie, sed tantum numero.

Dicis in tertia suppositione, quod inferior sphæra à superiori non per se mouetur, sed per accidens, & quod motus ille est vectio, ad quam in sphæris illis sufficit solus contactus, cum nulla sit in eis repugnantia & contrarietas. Vide ne hæc suppositio, nisi aliud addatur, calumniam patiat, nam secundum sententiam philosophi in libello de motibus animalium, id quod mouetur indiget aliquo quiescente, nam & niti, seu quiescere oportet rem mobilem in eorū quo motus immediate ad ipsam peruenit, atq; etiam præter hanc quietem extrinseco quodam eget quiescente, cui motor nitatur, nisi in se ipso immobilis fuerit, si ergo sphæra quæpiam inferior moueatur super polos. A. & B. motus verò sit in C. impossibile est meo iudicio, quod super eisdem polis vehatur sphæra hæc in partem oppositam, verbi gratia in D. nam in eo motu ventionis secundum nullum ipsius punctum quiescit seu nititur in superiori sphæra. imò secundum omnne punctum in oppositam partem mouetur. quamobrem puto ego motum huc ventionis accommodari posse omnibus sphæris aliis, præterquam illis orbibus, quos tu ponis, & supra octauam spheram, si mouetur octaua super polis Zodiaci, & in quibusdam planetis, ne scilicet A. vehantur in latitudinem, illi enim duo motus oppositi sunt super eisdem polis, & tamen inferior orbis vehitur à superiori immediate in partem oppositam illi, ad quam per se mouetur, cæteris verò accommodari potest meo iudicio. Nam poli circumducentis octauæ sphæra non sunt sub polis primi orbis, qui diurno motu mouet, sed sub æquinoctiis, poli item circitoris, qui proximus est circumducenti, non sunt sub æquinoctiis, sed sub volucro superiori, quare alter alterum vehere potest, cum secundum polos quiescat in proximo sibi orbe superiore à quo vehitur; at in illis duobus in contrariam partem motis, ne inferior planeta, seu sphæra octaua moueatur, in latitudinem hoc dici non potest, vt ostendimus.

Nollem in xiiij capitulo irrideres eos, qui dicunt Deum pluuia causam, & quæ subdis de prophetis, ne arguaris impietatis ab illis, qui omnia in malam partem accipiunt.

Item reprehendi posset id quod dicis habitantes sub polis, quibus dies est sex mensium habere certum meridianum.

Item

A Item quod dicis recedente sole à Tropico diminuitur calor, quinimo augetur propter dispositionem poli.

Dicis ne orbis planetæ à circumducente moueatur in latitudinem simul cum circitore, esse supra planetam orbem contranitentem. dubitationem habet motus hic cōtranitentis, nācum omnis motus circularis sit circa centrum, idque intēdat motor, is qui circulariter mouet vt cētrum ambiat; motus hic contranitentis nunquā adsequitur quod intendit: nam nunquam cētrum ambit motu suo, quin potius retrocedit, vt dicis: hæc enim causam ponis quod declinationes ab Æquinoctiali minuuntur, præter motum octauæ sphæra.

B In his quæ dicis de motu solis, dubitatio est, si poli motus proprii solis sunt poli eclipticæ, cur per motum circitoris sol non pellatur modo in Meridiem ab ecliptica, modo in Septentrionem: nam contranitens nihil officere poterit, cum medius circulus circitoris respiciat polos contranitentis, qui sunt sub æquinoctiis.

In his quæ dicta sunt de luna, orbis ille infra lunam positus, cuius pars densior sicut zona lunæ obuia in quadratis aspectibus facit lunā maiorem; & nobis propinquiorem videri, dubitationem habet, cur cum singulis quibusque mensibus soli aliisque stellis sit obuius, non faciat eandem apparentiam, ac nos fallant quemadmodum luna.

In his quæ de Ioue sunt dicta, orbis ille supremus suppositus saturno ne motus Saturni Iouem pertingat, dubitationem habet: nam si vnus orbis vnus item est motus, orbis hic vnico per se mouetur motu: vnus autē motus non videtur, posse officere nisi vnico Saturni motu, ne is scilicet Iouē pertingat. Saturnus verò pluribus mouetur motibus, vt manifestum est, cur ergo alij motus Saturni præter illum cui officit ille orbis non perueniunt ad Iouem? eademque dubitatio est in omnibus aliis planetis.

In motu omnium planetarum, qui retrocedunt ob circitoris motum, dubitatio est, cur per motum circitoris non moueantur in latitudinem tot gradibus vt minimum, quot retrocedunt, nam cum æquali, & vniformi motu circitor moueatur, ac circumducatur, item à circumducente motu vniformi sphericæque figura sibi omni ex parte æqualis sit, ac eadem: vtique circitor motu suo deberet in latitudinem vehere planetam, eiusque polos, per totidem gradus, & amplius, quot eum retrocedere facit, nam proprius planetæ motus obstat retrogradationi, motui vero in latus nihil officit.

Dubitatio est in ratione quæ adducis contra eccentricos, inquis. n. quod sol non æqualiter recederet ab æquinoctiali, in hyeme, cum est in antapside, & in æstate, cum est in apside: ratio hæc calumniam patitur, nam responderet Ptolemæus, licet sol non æquali spacio recedat, recedit tamē æquali, & proportionali parte circuli, seu sphæra, nam si à cētro terræ ad antapside protrahatur linea, eaque semidiameter describat circulū, item si à cētro terræ protrahatur linea ad apsidem eaque semidiameter describat circulū, longe maior erit hic posterior circulus priore, quare si protrahatur linea à centro terræ

X iij

ad punctum prioris circuli, quod est sub æquinoctiali, item ad punctum antap-
 sidis à cætro terræ altera linea, in priore circulo, itidem in posteriore circu-
 lo, qui maior est, si protrahatur linea ad punctum eius circuli quod est sub
 æquinoctiali, & ad punctum apsidis alteri: vti que pars inter duas lineas in
 priori circulo, qui minor est, est minor, ea quæ intercipitur inter duas lineas,
 in posteriori, & maiori circulo, proportionales tamen inter se sunt, eandem
 etenim proportionem vtraque habet ad suum circulum, quod ratione ma-
 nifesta probatur, nam si priores duæ lineæ fuerint protractæ ad octauam vs-
 que spheram, & item posteriores duæ ad octauam spheram, pars meridiani
 intercepta inter duas priores ab æquinoctiali scilicet & tropico capricorni,
 est æqualis portioni Meridiani interceptæ inter duas posteriores, ab æqui-
 noctiali inquam, & tropico cæcri, & hoc voluit Ptolemæus, cum dixit, quòd
 vtrinque recedit ab æquinoctiali per spacium æquale, id est, proportionale:
 nam cū moueatur velocius versus antapfidem, quàm versus apfidem sequi
 putat Ptolemæus, quòd peragat minus spacium, & iccirco etiã quòd minus re-
 cedat ab æquinoctiali, proportionale tamen est minus illud spacium maiori.

Hæc sunt, quæ præstare possum ego pro iure amicitia, quæ mihi tecum
 intercedit; ego in quâ, qui occupationibus multis detineor, & qui iam quin-
 decim, & amplius annos hæc studia intermisi, quæ nunc penè oblita, vt po-
 tui in memoriam reuocaui. tu pro tua peritia in omni disciplinarum gene-
 re acutius rem omnem perpendes, dabisque operam, vt hoc opusculum in
 lucem prodeat nulli calumnia obnoxium, quòd vt facilius facias, dicã quæ
 mihi addenda viderentur in suppositionibus tuis; nam non vereor ne tecum
 possim transgredi pudoris terminos. An motus obliquus sit per accidens,
 an per se in natura, tute hoc considerabis, hoc namque inventioni tuæ ne-
 gotium nullum facit, sed quæ magis officunt, sunt, vt reor dubitationes, ex-
 cur scilicet motus superioris planetæ non pertingant inferiorem, cur circi-
 tor non moueat planetam, in latitudinem per spacium per quod retrocedit,
 & huiusmodi alia; iccirco quamuis recte, vt reor, supposueris vnicum mo-
 tum ab vno intellectu primo & per se esse, & quòd intellectus moueat mo-
 tu vniiformi, nam diformi motu mouere non posset, neque etiam diuerso
 motu, nisi in mobili, vel in motore esset mutatio, maiori etenim nixu, vt ita
 dicam, moueret cum velocius citat, quàm cum tardius; hæc rite supposita
 sunt; non mihi displicet illud etiam quòd solo contactu superior orbis ve-
 hat inferiorem, cum scilicet polus inferioris vehi potest à superiori, vellem
 tamen illud addi, quòd sicut solo contactu vehere potest, potest etiam non
 vehere, nam cum leuissimæ sint superficies eorum corporum, conuexa in-
 ferioris, & concaua superioris; nihil obstat inferiorem non vehi à superiori.
 vellem itidem aliud addi, causæ genus, finalis inquam, nam corpora cœle-
 stia, vt dicit philosophus in secundo de Cælo, non mouentur à natura tan-
 tum, sed ab anima, & intellectu, qui mouet secundum præconceptum finem,
 totque motibus, & his motibus suum quæque orbem citat, quot quibusque
 attingere queat finem præconceptum. his addendum puto, id quòd dicit A-
 uerroës

A uerroës in duodecimo metaphysicæ, quòd scilicet motus vniuscuiusque pla-
 netæ, est sicuti motus particularis artis quæ deseruit motui primi motoris
 tanquam principi arti, & architectonica. Hæc si quis supposuerit præter ea,
 quæ tu supponis ex causa finali, poterit soluere dubitationes, quæ inuentio-
 ni tuæ officere possunt; quandoquidem non est necesse superiorem inferio-
 rem vehere, neque secundum omnem partem eodem modo vehere, sed po-
 test in tantum hoc facere, in quantum ratio finis præconcepti id exigat. ideò
 que planetæ qui veluti artes quædam particulares sunt inter se diuisæ, pro-
 prium quæque finem habentes, non ita se habent, vt superioris motus infe-
 riorem attingat, neque etiam necesse erit ponere contranitentes, neque
 deduci poterit, quòd in latitudinem moueantur per spacium, per
 quòd retrocedunt. Hæc ego adderem; verum tu perspi-
 ciatius totam rem perpendes, mihi que rescribes quid
 sentias, nam vehementer cupio exploratum
 habere, quid sit sentiendum de his
 cœlestibus motibus.

HIERONYMVS FRACASTORIUS

GASPARI CONTARENO S.

QVOD tam benignè, tamque sedulo commentaria F
nostra de stellis perlegisti clarissime Gaspar, ego
quidem & maximas tibi gratias habeo, & tecum
magnopere gaudeo: & tu enim maximam quandam,
& non vulgarem in me benevolentiam ostendis, &
ego id mihi cumulatè videor cōsecutus, quod me-
cum semper desideravi. nam cum noua admodum
ea essent, quæ circa stellas scripsissem, in quibus nec
mihi satis fidendum soli esset, semper quidem opta-
ui aliquem dari mihi, qui ea posset, ac vellet dilige-
ter examinare: in quo qui te magis idoneus videretur, ego quidem neminem
cognoscebam. non solum enim astronomo, quod & aliqui alij fortasse præ-
stent, sed & philosopho ea res indigere videbatur, quorum vtrumque in te
esse longè supra communem consuetudinem pernoscebam: quamobrem
ipse quidem tecum oprabam id negotij ad te deferri, postulare autem nun-
quam ausus fuisset, tum quadam qua te prosequor, reuerentia, tum quòd in
iis te videbam occupatissimum, quæ ad Reip. administrationem pertinent,
præsertim eo in decemuiratu grauissimo, ac laboriosissimo cōstitutum. igitur
hoc magno quidè, sed tacito desiderio plures dies perductus fui: quum
tu vltro & librum à me poposcisti, & otium legendi captasti, voluisti que nō
solum primum legendi laborem subire, sed & secundum scribendi quæcū-
que aut à maleuolis carpi, aut vlli suspecta esse possent, aut demenda, aut ad-
denda viderentur, ne tu vlla in re aut honori meo, aut benevolentia deesses, H
quo neque humanius quicquam, neque mihi gratius fieri potuisset. cum ve-
rò præclarissimam illam epistolam tuam Ramusius mihi aliquantisper se-
rus dedisset, audiuissemque iam te Venetias rediisse, atque in publicis occu-
pationibus detineri, tecum diu anceps fui, num ad te respondens tertium
tibi laborem iniungerem, quod certè tum inhumanum, tum temerarium vi-
debatur, cum nec nisi longissima epistola fieri posset. tecum tamen ipse cō-
siderans quanta parsimonia, quantaque diligentia horas partiri soleas, esseque
id ingenij tibi, quod & Reipub. simul, & literarum studiis facere satis pos-
sit, volui ad te rescribere, vt & simul significarem, quanto me officio obliga-
ueris, & eorum, si possem, rationem redderem, quæ tu in dubium reuocasti,
quæ

A quæ quoniam serie scripta à te sunt, eodem ego ordine recensebo, ac tecum,
quo potero breuius examinabo.

Scribebam in primis sphericorum corporum motus tres principales esse,
qui sese ad rectos angulos fecerunt ea inter alia ratione, quòd spherica corpora
termini sunt rectorum, recta autem cum moueatur, secundum tres dimen-
siones, & spherica similiter moueri. hanc tu rationem infringi posse scribis,
quoniam similitudo non fit inter ea recta, quæ ad tres dimensiones mouen-
tur, & spherica: horum enim motus naturales sunt, illorum autem animales.
moueri enim ad tres positionis differentias tantum animalium est. illud au-
tem te in primis scire velim, me rationes illas induxisse, non quidem vt om-
nes demonstratiuas putarem, sed si rationi consonas attulissem satis visus
mihi sum fecisse, inter quas hæc plurimum probabilis, & consentanea vide-
tur, in qua ego quidem non solum è natura animalium, sed à tota rectorum
natura similitudinem, & proportionem capio sic; rectorum corporum tres
sunt dimensiones, igitur & sphericorum, qui termini sunt rectorum, tres pro-
portionaliter erunt, quasi vniuersum ipsum, quod ex rectis, & sphericis cō-
stat, atque vnum fit, tribus totum dimensionibus terminetur: si igitur huius
totius pars vna, hoc est tota rectorum natura secundum illas tres dimensio-
nes motus suos habet, vtique & altera pars, hoc est sphericorum natura pro-
portionabiliter secundum tres illas dimensiones mouebitur, præsertim quum
pars hæc habeat ad aliam attributionem, conseruetque, atque influat in illam,
quæ omnia mediante motu facit; quod autem non animalia tantum, sed &
simplicia quoque & tota rectorum natura secundum tres dimensiones mo-
ueantur, palam est diuiso toto vniuerso secundum tres illas dimensiones: quæ-
libet enim pars ignis, & aeris, quæ ascendit, & quælibet aquæ, & terræ, quæ
descendit, per aliquam illarum mouetur, ad quas omnes alij intermedij mo-
tus reducuntur, sicut & in motu animalis, vnde, & ad circulum desinunt: ita
igitur, & tres erunt in sphericis motus, qui rectos terminabunt, desinent au-
tem & ipsi in circulum si in latitudinem circumferantur, vt ponit, ac sic
vbique, & vndeque influent.

Quod autem scribis videndum esse mihi ne ex principiis mathematicis pu-
tem naturalè conclusionem deducere, non certè me latet, sæpe aliter se ha-
bere mathematica, aliter naturalia, neque enim si cōtactus duorum circulo-
rum mathematicus in puncto fit, ita etiam & naturalis esse debet, at in mul-
tis tamen se consequuntur, vt si circulus capacissima figurarum, & corporum
quòque capacissimum erit circulare, ita ex natura linearum, quæ sese secant,
videtur mihi, & natura, & numerus naturalium axium capi consimili ratione.
sicut enim illæ tantum tres esse possunt, quæ terminatæ sint, illæ scilicet quæ
sese ad rectos secant, ita & axes qui possunt esse terminati ac certi tres tan-
tum sunt, quare & tres tantum motus determinati: plures enim si dentur pa-
ri ratione infiniti esse possunt in sphaera, pauciores autem si sint contra natu-
ram sphaerae fiet, si enim is est, qui est per a. b. cur nō sit & ille qui per c. d. & c.

Ex quibus sequitur situm quem nunc planetæ habent naturalem nō esse

neque perpetuum, neque solem habere per se, ut semper per eclipticam feratur, cui & sensus consentit, videmus enim eum circulum continuè ad æquinoctialem appellere, & arcum inter tropicos interceptum corripere, cum autem dicimus situm eius naturalem esse sub æquinoctiali, aut coluro inferiori, non ita intelligimus, ut illic semper manere debeat, aut essentialè eum habeat situm, si quidem nullum certum habere debet propter generationes, sed omnes successiue, sic enim melius quàm eo pacto quo scribis fient omnia, quæ fieri possibile sunt, nam certè si circulo solis sub coluro constituto alia, & longè diuersa gignenda sunt, quàm nunc fiant, necesse quadoque futurum, ut sol illic se habeat, alioquin non omnia fiant quæ possibile sunt. quanquam autem nullus determinatus sit situs, si tamè orbis proprie situarentur, & naturali suo ordine, subalterni essent planetæ omnes, aut æquinoctiali, aut coluris, fortasse autem & temperatissimus esset solis situs sub æquinoctiali, dum nõ semper illic maneret, ubi paritas horarum ubique esset, & aspectus eius ubique: in coluro autem inferiori si esset, faceret quidè helicem circa totam terram in anno vno, & bis perpendicularis fieret ad omne punctum. quod vero scribis, Aristotelem, Platonemque dicere solis circulum factum esse obliquum, quo melius generationes fiant, possem quidem ego respondere eos nihil aliud voluisse nisi ut is circulus non necessariò rectus sit, cum primo mobili, sed oportere obliquum fieri propter generationes, quanquam sic esset magis eorum verba quam mētem interpretari: quare puto eos existimasse eum solis situm perpetuum esse, quum nondum obseruata fuissent, quæ mox à posterioribus notata sunt. acceperunt autem, & alia aliter, ac mox cognita sunt, ut quod Aplane esset primus orbis, & alia.

Scribēbā in secunda suppositione, vnum orbē non nisi vnū motum habere, quoniam simplex quum sit vnum omnino est, vnum autem vnā naturam habet, vna vero natura, tantum vnum facit, hanc rationem dicis posse non necessariam videri, quoniam inferiores intellectus per essentiam primi intelligunt, veluti per formam intelligibilem existentem in intelligente: quare nihil prohibet per animam primi moueri inferiorem orbem, & per propriam, siue immediate anima primi moueat, ut videtur Auer. velle, siue utatur alio intellectu ut instrumento; at vero si necessaria ratio nostra non est, videtur quidem mihi ex iis, quæ parum absunt à necessariis, ac primum quidem ex parte mobilis, si simplex est, cælum vnum omnino erit, vnum autem tantum vnā inclinationem habet, & ad vnum motum, & ad vnum motorem per se: ex parte autem mouentis, si primus intellectus, eo quod sit forma intelligibilis inferioris mouet eius orbem, mouebit quidem non vnum magis quàm alium, sed omnes, hoc autem impossibile videtur, quoniam specie differunt inter se orbis, qui & si non mouentur quidem per resistantiam quam habeant motori, proportionem tamen quandam habent singuli ad ipsum indiuisibilem: impossibile autem est vnum ad multos differentes specie orbis pariter proportionē habere, specierū enim hæc quidem perfectior, illa minus. amplius si omnes orbis mouet vnus intellectus, nullū per se, aut saltem

- A saltem nullum primo mouebit, sed aggregatū, & totum primo, partes autē, aut per accidens, aut secundo. oportebit igitur intellectū illum esse formā eius aggregati, quod esse quidē non potest, quū vnus per se non sit, præterea si secundus intellectus per primū mouet, sic ergo, & tertius per primū, & secundū mouebit, vnde fiet, ut vltimus per omnes moueat: si igitur quot sunt orbis, tot sunt & intellectus, sunt autē orbis penè sexaginta; fiet quidem, ut vnus intellectus modis sexaginta moueat, & illis quidem per se, quod valde quidem alienum à ratione videtur. Quod autem postremo inconuincibile videtur mihi, illud est, quod si vnus orbis mouetur, & à proprio intellectu, & à communi, alterum certè illorum frustrari necesse est, cōtrarij enim sunt motus, & in opposita inferiorum orbium, & superiorum. necesse igitur est, aut superiorem ab eo frustrari quem intendit, aut inferiorem, aut vtrumque. nec soluit, quod dici possit, oppositos illos motus non esse subalternos, sed obliquos, ac super diuersis polis: primum quidem quia apparentia saluari non possunt, nisi ponantur contranitentes orbis, qui per eandem causam sunt; deinde quia mutatio priorum versus æquinoctialem ostendit fore quandoque, ut sol feratur per æquinoctialem primo mobili subalternus, sed ut ista non sint, dici tamen non potest, quin obliquus motus oppositionem recto non habeat, obliquus enim quum in latus totaliter non sit ad rectos angulos, partim quidē recti, partim lateralis habet; quanquā inquam recto non opponatur quatenus lateralis habet; ei tamen opponitur quatenus recti habet; cuius signum est, quod planetæ omnes simpliciter ab ortu ad occasum mouentur, & motum suum non exercent, nisi quatenus in latus mouentur, quare omnino frustrantur aliquo modo; quod si dicas per se habere illos solum, ut in latus moueantur, quid ergo dicemus de puncto medio inter sectiones, hoc est de tropico puncto, qui nullo modo in latus mouetur, sed in rectum solum æquidistanter æquinoctiali, frustrari quidem necesse est motum eius, quanquam enim velocitati mouere cum intendat intellectus proprius, frustra quidem intendet, si quidem impediatur à superiori, esse autem impedimentum vnus ad alterum in diuinis, & aliquid frustra non videtur rationabile. propter hæc igitur necessaria mihi videtur ratio à nobis adducta, loquendo quidem de necessitate ordinaria, qua intelligentia ordine naturæ mouent orbis suos, nõ de eo quod per voluntatē Dei fieri possit. scimus enim quando sibi libuerit firmari etiā cælos omnes posse.
- In tertia suppositione scribis te intelligere non posse, vehi inferiorem orbem à superiori, proprio tamen motu moueri in oppositum posse super eisdem polis ac subalternum, quoniam omne quod mouetur quiescente aliquo indiget in quo nitatur, & in quo aliquo modo quiescat, in vecto autem orbe nullus est punctus, qui in vehente niti possit si in oppositum agitur per eandem lineam.
- Verum placet primo ut examinemus, quid est quod dicitur omne motum indigere quiescente: multiplex enim videtur mihi, & scio variè accipi. tria autem cum sint circa motum; termini à quo, & ad quem, id super quo

fit motus, & motor, potest in primis intelligere, quod omne motum indigeat terminis quiescentibus, hoc est, quod terminus à quo, & ad quem rationem habeant firmi: alioquin si fixum aliquid non imaginemur, à quo recedat, aut accedat motum, impossibile est ipsum motum intelligere; & sic potest esse dubium quo modo sphaera vecta possit in oppositum per se moueri. dato enim quocunque fixo in vniuerso, ad illud neque accedit, neque recedit per proprium motum, sed solum per ventionem: quo quidem pacto si intelligis, ego in eisdem suppositionibus declaravi simpliciter, & ad comparationem partium vniuersi verum esse non posse fieri proprium motum sphaerae vectae, sed tantum secundum quid, & comparatione partium vehentis fieri: & hoc sufficit ad proprium motum exercendum. nam & qui vehitur à naui si in ea deambulet, quis neget eum per se moueri, quam simpliciter solum vehatur, ita & orbis in orbe vehi potest, ac per se moueri: & ita termini à quo, & ad quem rationem firmi habent. aliter potest intelligere, quod omne motum indiget quiescente, eo scilicet super quo mouetur, vt recta quidem corpora super ambiente in quo nituntur, firmo quidem quatenus in eo firmantur, sphaerica verò circa centrum, & terram, ac sic quoque dubium esse potest quomodo vecta sphaera motum proprium habeat in oppositum: cum enim locus sphaerarum sit centrū, & motus earū circa centrum, hoc autem nunquam acquirat sphaera vecta per propriū motum, videtur quidē per se nō moueri, sed solū vehi; ad quod dicimus, eo dato quod locus sphaericorum omnium sit centrum, tamen nihil prohibet per accidens quandoq; fieri, vt non circa centrū vertantur dum nō semper id sit. inconvēniens enim esset, sed rarò, quū scilicet accidit medios circulos subalternos esse cum primo ac in oppositū duci: tunc enim & si finē non cōsequatur, fiet tamen vt mox, & vt plurimū consequantur, positis circūducentibus orbibus. quod si quādoq; eo fine careant non tamen tunc sequitur, vt nō exercent proprios motus: non enim sequitur, non vertitur circa centrum motu proprio, ergo non mouetur proprio motu, sed solum sequitur, ergo nō mouetur simpliciter. diximus enim ad motum proprium exercendū sufficere id quod secundū quid mouetur; vel dicamus clariū centrū esse locum sphaerarū quatenus simpliciter mouetur, contentarum autē proprium locum esse cōtinentes sphaeras, in quibus quandoq; simpliciter mouentur, quandoq; solū secundū quid, quod si queras in quo nituntur, cum secundū quid mouentur, dicimus totū in toto niti, sed quodā modo æquiuocū est quod dicimus niti, in rectis corporibus, & circularibus: in rectis enim id niti dicitur, quod per motum suum inclinat in certam partem, sed à cōtinate prohibetur, per quā prohibitionē in eo stat. vt graue dicitur inniti terræ, quia ab ea prohibetū deorsum ferri stat in ea, & ignis ascendēs prohibetur ab aëre, & in eo stat & in quantum nititur quiescit; in circularibus autē niti non dicitur hoc modo, vt prohibeatur à motu proprio, à continente, sed sufficit quod contineantur solum, & contingant, & sic nituntur, non aliter. & ita sola hæc possunt vehi, & moueri suis motibus in oppositum sine vlla repugnantia, & cōtrarietate,

recta

A recta autē, si vehi debent, violentia indigent; potes quoque intelligere, quòd omne motum indigeat quiescente vt motore, hoc est quòd motor sit simul cum moto, vel vt forma si sit motus naturalis, vel alligatum si sit motus non naturalis, vt sagitta alligata est aëri vehenti illam, & ambulans in naui alligatus est per grauitatem in ea, & ita etiam potest esse dubium in orbibus: vehens enim neque est forma vecti, neque alligatus est illi, ad quod eadem dicimus in iis non aliam alligationem requiri, nisi contactum & continentiam.

Quod vero scribis me in fine xiiij. cap. irridere eos qui dicunt Deum causam esse pluuiæ, & quod prophetæ non tenent rationem eorum quæ dicunt, quorum alterum impium est, alterum etiam hæreticum; valde quidē indolui te rem non accepisse vt à me scripta fuerat; puto quæ abhorrens primo aspectu visa sit, fecisse, vt non potueris accuratius considerare. absit enim vt ego, & tam impius animo sim, vt ita putem, & tam ineptus vt scribam; assimilabam autem pueris eos qui particulares, & proprias causas rerum, aut ignorantes, aut nollentes inuestigare, ad multa respondent per primas vniuersalissimas, ac remotissimas, vt pueri, qui si de pluuiâ, aut alio interrogentur, quomodo fiat, à Deo fieri respondent, ita, & qui motum trepidationis dicunt inesse per se octauæ sphaeræ, si interrogentur quomodo fiat, respondent ita fieri ab intelligentia, eosdem fortasse similes prophetis dicebam, qui ea quæ futura sunt prædicunt, nescientes ea. ita, & qui de motu trepidationis locuti sunt, de re quidem vera locuti sunt nescientes quo pacto esset, & quid

B dicere, quasi de iis per figurâ locuti. quæso hæreticum ne videtur tibi dicere; eos rationem non tenere eorum, quæ Deus in ipsis loquitur quæque ipse solus scit, an putas necessarium qui de Christo prophetizarunt cognouisse ipsum, non ne & prophetæ fuerunt etiam multi alioquin mali? similiter impium ne dices si quis de pueris rideat, qui interrogati quomodo fiat pluuiâ, à Deo respōdeant, est ne hoc negare Deum facere pluuiam, certè nō, immò asserere, sed tamen de quæsitis non esse respondendum per vniuersales, & primas causas, vt multi faciunt. eorum quippe quæ querimus, quædam causæ sunt propinquissimæ, & particularissimæ, quædam verò vniuersalissimæ, ac remotissimæ, quædam vero inter has mediæ, propinquissimas igitur & particularissimas attingere difficillimum est, & in multis vanum inquirere, vt pote quòd inuentu pene impossibile sit; vniuersalissimas autem, & remotissimas assignare, nec vltra quærere, negligentis; aut puerilis ingenij est medias vero perquirere philosophi esse puto, & qui magis proprias tenuere, hos magis philosophos arbitror; certum est Deum, & pluuias, & omnia reliqua facere, qui & vniuersum fecit, ipse tamen idem Deus naturas rerum fecit, & secundas, & tertias causas, quas vult à nobis perquiri, vt pote opera eius. quare in iis quæ causas suas habet, si quis ob pietatē recurrat in omnibus ad Deum, nō vltra cogitans, hunc ego non piū, sed negligentem dicā, in iis verò quorum nulla alia causa esse potest quàm Dei optimi, & prouidentis voluntas, impium puto, & sceleratum Deo non dare, quod nullius alterius esse potest. quare obsecro, ne me eius impietatis arguas, etenim si libellus ille quicquam impij mihi inusturus sit, inuram ego potius ipsum.

Y ij

Rectè præterea id notas, quod contranitentem orbem melius est facere non æqualem circumducenti, sed cedentem insensibiliter, quæ possit finem sphaeræ quandoque consequi, quod est circa centrum verti.

Id quoque in sole à te diligentissimè annotatur, quod ego de industria prætermisi, ne tot orbibus multiplicatis confusionem, ac fastidium ingererem. certum enim est medium circulum solis in punctis æquinoctiis debere in latitudinem pelli à circitore, qui ea respicit puncta, nisi illic ponantur duo alij contranitentes, hoc est circūducens, & contranitens, quibus positis tollitur difficultas: sed tamen, & non positis potest esse modus quomodo moueantur ea puncta in latitudinem à circitore, nec tamen sensibile à nobis sit. videre enim in sphaera solis eum motum non possumus, cū de tota illa sphaera nihil præter stellam videamus, per solem autem deprehendere non datur, quoniam ea est proportio, vt cum æquinoctium vernum in Septentrionem pellitur, tum, & sol ab eodem puncto in eandem partem per se mouetur. quare insensibile est si vlla mutatio sit eius puncti in latitudinem; similiter fit & in alio puncto, quod cum dici posset, prætermitti contranitentes, fortasse autem non esset malum difficultatem annotare.

In iis quæ de luna scribimus, dubitationem affers in eo orbe, quem lunæ supponimus parte densa in quadraturis. ais enim sic oportere & stellas quasdam tunc minores videri, quæcumque per zonam densam reflectunt lumē. ad id dicimus oportere hoc obseruari, necne sit, quam obseruationem difficile admodum puto propter multa, quæ aspectum euariant, & propter paruitatem stellarum, & distantiam: dato autem, quod ita non obseruetur in stellis vt in luna, nihil mirum videri debet. nam media densa diuersimode multum representat in diuersis distantis, quod licet in specillis, siue ocularibus aspicere, quæ si prope literas ponas, minores videbis literas, quàm si in media distantia ponas vbi maximæ videbuntur, minores verò rursus si propè oculos eadem statuas. sunt porrò quædam ocularia, quæ propè rem posita maiorem representant, minorem verò mox continuè, quantò magis à re amota fuerint. quare valde varia est densorum representia in sibi propinquis, & distantibus.

In iis, quæ de Ioue scripta sunt ponimus sub Saturno orbem contranitentem per longitudinē, alioquin videretur simul & sphaera Iouis circūverti cum Saturno: per hunc autem cōtranitentem dicis tu saluari forte posse motum vnum Saturni, ne ad Iouē pertingat, quod scilicet si in longitudinē directus: alios autē non quos Saturnus habet, habet enim & in latitudinē motum, & retrogradationē, meminisse autem primum oportet, nos in Ioue ponere circitores duos, & consequenter contranitentes duos cum eius circumducentibus, alterum per puncta media, alterum per sectiones, qui igitur fiunt motus in latitudinē à Saturno, non pertingunt ad Iouem propter cōtranitentes, qui tam in sectionibus, quàm in punctis mediis cōtra operantur, potētiores quidē motu Saturni. qui autē in longitudinē fit motus, si quidē medius motus sumatur, nullo pacto ad Iouē peruenit propter contranitentē; si autē verus motus sumatur, cuius vna pars est velox motus, altera motus retrogradus cōce-

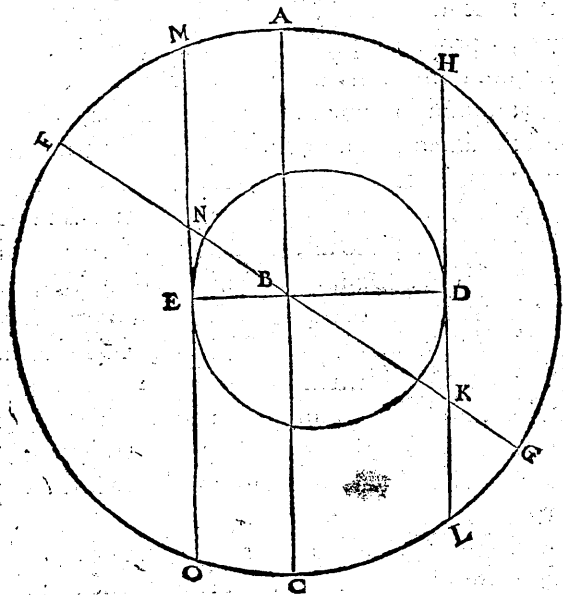
A⁷ tendum fortasse est in Ioue fieri aliquam diuersitatem, & cum velox mouetur Saturnus, & cum retrogradus, cuius indicium est, quod obseruant resolutiones eius inæqualitatis, quæ directionē, & retrogradationem facit non æquales esse, quod licet soluetur prout accidit fieri in medietate vbi est punctus mox tarditatis, & medietate vbi est punctus maximæ velocitatis, tamē posset contingere, & propter prædictam causam motus Saturni, sed hoc obseruari oporteret, nondum enim omnia esse obseruata circa stellas arbitror.

B Quæris præterea, quod cōmune est planetis omnibus, cur circitor non tantum moueat in latitudinem, quantum in longitudinē retroducit, cum tamē in latitudinē etiam magis mouere debeat, vbi proprius motus planetæ non resistit. ad quod dicimus per se ita esse oportere, per accidens tamen fit ne tantum in latitudinem moueat, imò interdum nihil propter circūducentes orbem, & contranitentes, quos ponimus, tum in punctis mediis, tum in sectionibus, in quibus fieri latitudo potest, si igitur circitor motu proprio tardior, & debilior sit, quàm contranitens, & circumducēs, nihil in latitudinem mouet, si verò fortior, tantum quidem mouet quantum proportionem ad ipsos habet modo maiore, modo minore, quare neque latitudines æquales sunt, quod verò dicis venerem nonaginta quatuor grad. retrogradari, Mercurium quadraginta octo, non ita est, sed tantum solum abest à sole vterque, non autem tantum retrogradatur quantum abest.

C Respondes postremo ad eam demonstrationem, quæ ego aduersus eccentricum solis faciebā quod scilicet sequeretur tropicos non æqualiter ab æquinoctiali distare, & diem maximā non esse æquale maximæ nocti, quod cōtra experientia est: huic rationi niteris tu respondere, sed certè (vt ruditate meam fatear) non possum responsionē aptare rationi, quare (nisi molestus sum) placet rursus eandem demonstrationē iterare, vt videamus qualis responsio sit, (ergo sit æquinoctialis A. B. C. linea apsidis B. D. linea antapsidis B. C. orizō noster F. G. protrahaturque parallelus quæ sol ducit faciēs diem & noctē cum est in apside h. d. K. L. deinde & parallelus facit in antapsidem M. N. E. O. paralleli igitur apsidis arcus diurnus erit H. K. qui supra orizōtem est, arcus autem nocturnus erit K. L. qui est infra orizōtē, paralleli autem antapsidis arcus diurnus erit m. n. nocturnus N. O. vide igitur quod sequatur posito sic eccentrico, primum N. minimus dies M. N. inæqualis est minimæ nocti K. L. & maximus dies H. K. inæqualis maximæ nocti N. O. quod aliter esse debet, amplius tropici in quibus nostro tēpore sunt apsis, & antapsis non æqualiter distant ab æquinoctiali, quomodo ergo accipiemus quātitatem latitudinum ciuitatum, quæ certè inconuenientia sunt: sciuntur autem ad positionem eccentrici. cum verò loquimur hic de arcu diurno, & nocturno, intelligimus diem qui mensuratur per horas æquinoctiales, ratio igitur nostra hæc erat, quam quidem quanto magis considero, tanto minus responsionem possum cōprehendere, quæ dicit, licet sol per minus spaciū recedat, ab æquinoctiali in antapside, quàm in apside, spacia tamen illa proportionē æqualia sunt, ego quidē non intelligo quomodo æqualia proportionē sint, nisi quod

DE HOMOCENTRICIS

respectu zodiaci, æqualiter diuidunt ipsum, quamuis ipsa inæqualia sint: sed hoc nõ soluit quod dicebam, procedebat enim ratio de arcu diurno, & nocturno in apside facto, & antapside, qui æquales esse non possunt, quoniam alter magis distat ab æquinoctiali, quare ad horizontẽ inæqualiter se habet, &

in altero nox erit horarum septẽ, dies horarum xvii. in altero nox horarũ xv. dies horarum nouẽ, quæ secatur dato eccentrico in sole, nisi fallor ego.

Mones postremò suppositiones duas addendas esse nostris, quæ si additæ fuerint difficultates omnes tollant; quarum altera est, quòd orbis superior, inferiorem vehat, non tamen necessario, sed possit & non vehere cum expedit; altera est, quòd motus à propriis intellectibus non merè naturaliter fiat, sed per intellectum, & voluntatem prout præconceptus exposcit finis. quas suppositiones ego quidẽ diligentius cõsiderabo: amplexendæ enim quãlibetissimè erunt si cunctas difficultates soluãt, sed vereor ne prioribus cõtradiciant, & cum iis non cõcordent; considerabimus tamen, & de hac re vel vna aliàs loquemur, vel ad te scribã quid senserim. fecit autẽ epistola tua, vt libellũ relegerim, & multa auferenda decreuerim, nõnulla addenda iudicauerim, quedã aliter ordinanda, alia melius declaranda, nuper quoque, & duas dubitationes. à D. Federico Astronomicę lectore accepit: alterã de orbe lunæ supposito, quòd sibi videtur frustra esse, cum nihil aliud facturum sit, nisi diuersitatẽ aspectus lunæ in quadraturis. alteram quod sibi videtur circitorẽ debere in longitudinem circũducere cõtranitentem sibi suppositum: quod non sequitur, vt scilicet circumducatur, sed solummodo deprimatur, modò eleuetur quantum & orbis planetæ. hæc sunt quæ ad te scribenda putavi, ignoscas autem, si aut importunus, aut audax tibi videbor, cui me plurimum cõmendo. Vale è Capliys die i. Iulij M. D. xxxi.

G A S P A R

G A S P A R C A R D I N A L I S

C O N T A R E N V S

I O A N N I G E N E S I O .

S E R V L V E D A E . S . D .

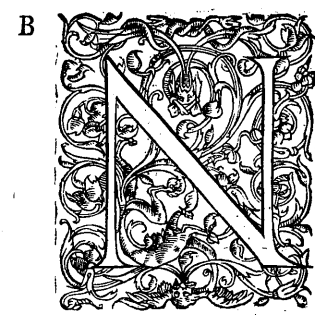
C E P I opusculum tuum de ratione anni, simul cum epistola mihi scripta plena singularis cuiusdã erga me beneuolentiæ, & eximiæ humanitatis: quãdoquidem serio iudicium meum de tuo hoc opere requiris; nec ludis, vt plerique nostra hac etate facere consuerunt, qui post libros publicatos, & editos laudari potius volunt, quàm fidum consilium habere. Quamobrem meas partes esse duxi (quamuis parum peritus, ac propterea minus idoneus sim afferre iudicium de operibus præclarorũ hominum, qualem te esse omnes nouerunt) si nõ doctum, saltem tibi fidum me amicum præstare. Mihi visum est opusculum tuum hoc multis in partibus illustre. Ea quoque quæ in calce dicis de Aera, mihi valde verisimilia visa sunt, ac diligenter notata: causa etiam illa prior, cur annus noster euariet, verissima est, & quam nullus negare queat. Altera verò, quam addis, ac miraris præteritam esse ab aliis, non mihi videtur satis constans. Ego diu sepenumero dubitavi hoc in loco, in quo video te herere, cur scilicet annus, cum à Bruma sumat initium, non etiam cõperit à die Brumæ, sed octaua post Brumam die, iam à temporibus Augusti. Rebar ego id, quod tu reris, erratum fuisse nescio qua ratione: nec tamen conicere poteram, quæ fuisset errandi causa. Post nonnullos annos tandem deprehendi id, quod Forosempronienis Episcopus Astrologiæ peritissimus mihi illustre fecit. Iulius Cæsar, Genesi, in anno constituẽdo habuit rationem solis, in mensibus verè putauit habendam rationem Lunæ, à qua etiam dicti sunt menses: aureumque numerum xix. annorum collocandum putauit in mensibus sui anni. Iccirco post Brumam, nouam Lunam expectauit, à qua primum mensem inchoaret, quæ fuit octaua die post Brumam. Sicque in suis factis constituit aureum numerum, vnum inquam, post xx. dies Ianuarij ad diem pridie Cal. Februarij, sicque secundum aureum numerum, vnum inquam post xxix. dies men-

Y iij

se imperfecto, seu octavo Cal. Scilicet Martij. Hæc ergo ratio fuit, cur calen-
 da Ianuarij fuerint protracta octo diebus post Brumam. Tuum erit iudi-
 cium. Ego cū Forolempnienti Episcopo sentio hac in re. Id verò, quod af-
 fers de anno corrigendo, vt scilicet statim, ac simul tot diebus annum
 vnum minorem faciamus, quot errauimus, cum non vulgaris turbatio tum
 fastorum, tum negotiorū videri possit, si id fiat: minus mihi probatur, quàm
 si dimissa diei intercalatione totidem annis, quot sufficiant sarcien-
 dis diebus illis, quibus anteuertimus, sensim ratio anni vel insti-
 tuta à Iulio Cæsare, vel quæ extabat Nicæni Concilij tempo-
 re, restituatur, multò minore turbatione, hoc pacto (vt
 reor) res tota processura est, verum non ita tueor
 sententiã meam hanc, quin facillè sim con-
 cessurus tuæ. Hæc notada visa sunt in tuo
 præclaro hoc opere. Tu pro singulari
 tuâ eruditione rectius omnia iudi-
 cabis, & statues. Vale Romæ Vii.
 Cal. Maij. Anno M. D. xxxix.

GASPAR CONT. IOANNI GENESIO
 SEPVLVEDAE S. D.

VILLO pacto tibi persuadeas velim, Sepulveda do-
 ctissime, vlla negligentia, aut obliuione tui factum
 esse, vt tam diu respondere distulerim tuis literis
 amoris, & officij erga me plenis. verum cum non-
 nulli amici mei, tui nominis studiosi à me legenda
 petiissent, atque habuissent, eisq; per manus tradi-
 tas, cum mihi redditas esse arbitrarer, sedulo inter
 meas schedas inquirens, nusquam reperissem: ea in
 re dum ego, & mei diligentiam adhiberemus, de-
 mum ad hanc diem res est protracta, nec tamen li-
 tera inuenta. Quamobrem duxi non amplius mihi differendum esse: ne,
 dum vellem officiosus esse, & singulis earum partibus respondere, tibi iure
 videri possem parum officio satisfaciens. Legi igitur, & Galeni locum in pri-
 mo Epidemiarum, quem citas, & Ouidij in primo Fastorum. in græco co-
 dice Galeni res est magis expressa, quàm in latino: ibi enim Februarius
 δευτερος μετά τὰς χημερῶν προπῆας mensis dictus est, & Ianuarius, primus: vbi
 planè videre poteris, nostræ sententiæ locum illum nihil obstare. Etenim nos
 quoque putamus, prima post Brumam Luna fuisse. Cal. Ianuarii. in Ouidii
 verò versu, quod sol nouus, & annus nouus eat Cal. Ianuarij non fuisse ser-
 uatum exactum illud quod Græci dicunt, vt scilicet propterea velimus eam
 fuisse diem Brumæ, cum sol Capricornum attingit, perspicuum ostendit
 author idem inferius, qui scribit secundo post carmentalia die, xvi. scilicet
 Cal. Februarij ingressum solis in Aquarium, qui vtique esse nulla ratione
 posset, si ipsis Cal. Sol primum attigisset Capricornum. Columella grauis
 author, qui floruit tempore Augusti non multo post Iulium Cæsarem, libro
 ix. de re rustica cap. xiiij. inquit ab occasu Vergiliarum Brumam, quæ ferè
 conficitur circa viij. Cal. Ianuar. in octaua parte Capricorni condito melle
 vtutur examina. Dicit octaua parte capricorni octauæ spheræ, quæ processer-
 rat Orientem versus. Libro xi. eiusdem operis. cap. altero, versus finem, idem
 dicit iuxta obseruationem Caldæorum, licet in codice impresso sit scriptum
 xi. Calend. Ianuar. Brumam esse, quem locum puto legendum viij. Calend.
 Verum vtro modo legatur, nihil refert, cõstat Brumã fuisse, ante Cal. Ianuar.
 Plin. libro xvij. cap. xxv. de quatuor cardinibus anni loquens, cum dixisset

fieri illos in octauis partibus signorum ea de causa, quam supra tetigimus, subdit, Bruma Capricorni octaua scilicet parte ab viij. cal. Ianuar. mihi certe loci hi, præter ea quæ priori epistola ad te scripsi, magnopere persuadent, Iulium Cæsarem non inchoasse annum à Bruma, sed à prima Luna post Brumam. Poteris tu & peritiores melius totam hanc rem diiudicare. Forosempronienſis Episcopus non citat authorè quempiã antiquum. Hæc pro iure amicitia nostræ volui tibi afferre, vt tota causa diligenter perspecta, statuas quid tibi sit sentiendum, & agendum de opusculo illo tuo eruditionis pleno, quo me honestare (quæ tua est humanitas) voluisti. Nos bene valemus, ac tibi omnia bona optamus. Vale, Non. Februar. M. D. XL.

IO ANN. GENESIVS SEPVLVEDA

GASPARI CONTARENO S. R. E.

Cardinali amplissimo. S. P. D.

QVOD tam longum fuerit mearum literarum intervallum, & de quæſtione corrigendi anni silentium, mallem equidem aliqua mea defidia, vel obliuione commissum fuiſſet, & in eo culpam agnoſcere, & deprecari, quàm ex vestra, hoc est, sacerdotum Romanorum (vt liberè loquar) negligentia, veram causam afferre, quos nimirum frigere, & nihil minus quàm de cogendo Concilio cogitare video: cuius vt spes me prius acuebat, & incitabat, sic desperatio iam pridem hebetat, atque retardat. Quos enim maximè, in publicam Ecclesiæ salutem excubare, atque eius dignitatis augendæ nullam occasionem prætermittere oportebat, ab iis Concilij rei salutaris, & si vnquam aliàs, nunc maximè necessariae mentionem fieri non alio tempore video, quàm cum bellū aut geritur inter principes Christianos aut impèdet: ad summã cum spes certa est horum discordia impediri posse. Nam cum pax rediit, & firma concordia, de nulla re maius est silentium: vt quid intempestiuus edictis alieno tempore captèt, neminem, quamlibet tardum, ad intelligendum, dubitare patiantur. Sed quoniam in tanta multorum defidia, tua mihi singularis Reipublicæ cura explorata est, & studiū boni publici perspectum, redibo ad quæſtionem de ratione mēſium, & anni, quam, ad te misſo libello, complexus sum: respondebóque ad ea, quæ obſtare meæ ſententiæ

- A ſententiæ tibi viſa eſſe, proximis literis ſcripſiſti, vel hoc ipſo nauaturus operam, quòd tecum vitò doctiſſimo, religionis Antiftite grauiſſimo, de rebus honeſtiſſimis, & ad bonum publicum pertinentibus tantisper collòquar. Scio (quod ſcribis, & admones) traditum eſſe tum à Columella, tum à Plinio Brumale ſolſtitium, in octaua parte Capricorni cõfici ad octauum Cal. Ianuar. Sed illud non ignoro, quod te quoque, meminiffe oportet; hæc eos non à Iulio Cæsare, aut Iuliano Soſigene ſumpſiſſe, ſed, vt ipſe Columella declarat, Budoxo, & Metone veteribus aſtologis, hoc eſt à Græcis Authoribus, apud quos diuerſa ratio erat tum anni, quem à ſolſtitio æſtuo inchoabant, tum mēſium, quos ad Lunæ motum accommodabāt: vt hi, ſine magno errore, & inconstantia, ad Romanorum Cæsarisque mēſes interpretando referri nequaquam poſſint. Vnde Ouidij quoque manuit inconstantia qui planè teſtatur (id quod erat cõſuetudine Romanorum indubitatum) initium anni ſumi à ſolſtitio brumali, & vt par erat, Cal. Ianuar. in cuius mēſis principio, de ſaſtis ſcribens, cum hæc traderet verfabatur, paulò poſt ad Græcorum obſeruaciones redit, de tranſitu ſolis in Sagittariū xvi. Cal. Februar. in quo, vt Columella docet ſecutus eſt Hipparchum, cui placuiſſe refert ſolſtitia & Æquinoctia nõ in octauis, vt Buxo, & Metoni, ſed in primis partibus ſignorum cõfici, & Brumale ſolſtitium in xvj. Cal. Ianuar. incidere; tãta Græcorum varietas eſt atque diſſenſio. Hęc cum ita ſint, video tamè difficile factum fuiſſe, ſeptè illos dies Brumæ, & Cal. Ianuar. interiectos publico mortaliũ errore, latèter obrepiſſe. Itaq; admonitu tuo re diligētius, & accuratius inſpecta, venit mihi in mentem ſuſpicari, id quod ipſe initio tibi placere conſcripſeras, Iulium Cæsarem, vel potiùs Soſigenè, principium anno ſolſtitium brumale feciſſe, Ianuario verò noua Lunã, quæ proximè ſecuta eſt, octauo ſcilicet poſt die, idque nõ ob eã cauſam, quã ipſe priore tua epistola, authore Forosempronienſi. Episcopo porpoſueras; quod Cæsari oportere viſum fuerit, vt mēſium initium ad motum lunæ, vnde ſcilicet nomè acceperunt, accommodaret, què admodum anni ad ſolis circumactum. Hęc enim cauſa, quod ad mēſeis attinet, inanis prorsus (quod pace Forosempronienſis Episcopi dixerim) mihi ſemper viſa eſt, & ab inſtituto Cæsaris abhorrere: qui varietatem ſuperioris rationis, & inconstantiam pertæſus, quæ in mēſibus cõſtituendis lunæ curſum ſequebatur, vt annum itè mēſeis ad ſolis motum referri voluit: vt annus intelligatur, ſpatium tēporis, quo ſol totum ſigniferum peruagatur, mēſis verò vnus ſigni ſolis eiufdè peragratio. Non igitur hanc cauſam, quæ nulla eſt, ſecutus Cæsar eſſe, vel Soſigenes videri poteſt, ſed illam, quam ſolam mihi venit in mentem ſuſpicari, quòd tum ad Faſtorum ſibi conſiciendam rationem accommodatius, tum inueteratæ ſacrificiorum cõſuetudini, conuenientius viſum eſt Cæsari, à noua Luna Ianuarium mēſem inchoari, ſaltem eo anno, vnde xix. annorum circuli ab ipſo traditi, principium ſumendum, ac repetendum erat. Cui cõſuetudini quantopere ſoleant authores interdum ſeruire, docet Columella, qui libro de re ruſtica ix. cum Hipparchi ſententiam ſolſtitia, & Æquinoctia in primis ſignorum partibus conſici docentis

probaret: se tamē profiteretur, iccirco Fastos Eudoxi atque Metonis vetustio. E
rum Astrologorum in octauis tradētium, sequi, quod hi publicis sacrificiis
essent aptati, & notior illa vetus agricolis concepra opinio. itaque Cæsari vel
maximè fuit optandum, vt Lunæ cum sole congressus eo anno in Brumale
solstitium incideret, ne scilicet quæ natura indiscreta sunt distraherentur, vt
que annus naturalis, & ciuilis, eiusque primus mensis ab eodē principio re-
peterentur. Sed aliter cadente, nō putauit prorsus sibi esse à more maiorum,
& sacrificiorum temporibus recedendum. Erat enim vetus Romanorū con-
suetudo (vt satis me puto in meo libello ex Ouidio, Simplicio, & aliis bonis
authoribus docuisse) vt à brumali solstitio annū inchoarent. primum verò
mensē, hoc est Ianuariū, à noua Luna, quæ proximè Brumam sequere. F
tur: Februariū, à secunda, & cæteros eodē modo: vt Hæbræi mensē pri-
mum, à noua Luna post Æquinoctium vernum, quod eis erat initium anni,
& Athenienses à noua Luna post solstitium æstiuum, vnde principium anni
capiebant: quo fieri necesse erat etiam in maxima sacerdotum fide, ac dili-
gentia, vt non semper in octauū post Brumam diem, aut alio certo nume-
ro Calendæ Ianuarij, sed plerunque citiùs, aut tardiùs pro varietate temporis
Lunæ silentis inciderent. Cùm igitur accidisset eo anno, quo noua ratio
est à Cæsare instituta vt viij post Brumam die esset noua Luna: quo die su-
periore consuetudine Ianuarius hoc anno erat inchoandus: itidem sibi Cæ-
sar faciendum ob eam, quam dixi causam, putauit: quæ vt illi pontifici Ma-
ximo propter vanæ religionis iam abolitos fastos grauis est visa, sic apud no- G
stræ religionis Antistites nullius debet esse pōderis, cū nihil faciat ad Chri-
stianorum Fastos: aut si quid facit, leue incommodum maxima commodi-
tate pensetur: vt obstare non debeat, quò minus in correctione anni, Calen-
dæ Ianuarij, ad anni naturale principium, & diem Christi natalem; & hæc
omnia ad brumale solstitium reuocentur, plana, luculenta, & plena dignita-
tis ratione inita: quæ nec à summa veteris Romanorum instituti abhorreat,
& sit piæ christianorum consuetudini à natali Christi, quem natum constat
in ipsa Bruma, caput anni repetentium aptissima, sublata quorundam occa-
sione. De quo quid sentias, erit humanitatis tuæ, & mihi gratissimum, vt re-
scribas. Nam si tibi probabileis causas, cur illud dierum, ex quacunque cer-
tè parum, aut nihil ad nos pertinente causa interiectorum, interuallum mul- H
tifariam importunum tolli debeat, attulisse videbor: poterit fortasse non in-
utiliter libellus edi, paucis mutatis de spacij tēporis interiecti causa, de qua
nobis fuit adhuc, nec erit amplius dissentio. Sequar enim te quocunque du-
xeris, hac in parte, modo ipse mihi in summa causa ne refrageris. Vale.

GASPA.

GASPARIS CON-
TARENI, DE MAGIS-
TRATIBVS ET RE-
PUBLICA VENETORVM.

DE MAGISTRATIBVS
ET REPUBLICA
VENETORVM,

LIBER PRIMVS.

SAEPE NUMERO animaduerti complures aduenas, prudentes homines, nec bonarū artium ignaros, quū primum Venetias venissent, atque amplitudinē eius vr̄bis contemplati essent, tanta esse admiratione & veluti stupore quodam percussos, vt nihil mirandum magis, aut illustrius se vnquam vidisse præ se ferrent, ac totius oris significatione ostenderent. Non tamē omnes eiusdem rei capiebat admiratio. nam quibusdam mira quædam res, ac prorsus incredibilis esse videbatur, tam magnā mercium omnium copiam ex omnibus terrarum oris ac regionibus, perpetuo quodam ac constanti tenore, in hanc vnā ciuitatem inuehi, indēque in longe diuersissimas gentes terra marique deduci. At alios derinebat vr̄bis frequentia, & omnium propemodum gentium conuentus, veluti commune orbis emporium, vna Veneta ciuitas esset. Nonnulli mirabantur magnitudinem imperij, latāque & terra & mari ditionem: at plerique omnes politioris & acrioris ingenij homines, hanc nouam situs vr̄bis rationem adeo ad omnia opportunam, vt deorum immortalium potius, quam hominum opus atque inuentum fuisse arbitrarentur, & ob hanc potissimum causam Venetam vr̄bem omnibus aliis præstare, quæ aut hoc tempore vsquam gentium sint, aut vnquam fuerint. Ac nimirum, si superiora perspexeris, etiam hac tempestate nonnullas vr̄bes inuenire facillē poteris, quas cum hac nostra conferas, non paucas verò seculis retroactis, quæ & imperij magnitudine, & frequentia populi, rerūque omnium copia & magnificentia vr̄bi Venetæ longè præstitere. verū post hominum memoriam, nulla vsquam gentium ciuitas extitit, quæ tam opportuno, tam tuto situ, atque adeo superante omnium fidem, condita fuerit. Plerique in condenda vr̄be satis se fecisse arbitrati sunt, si locum delegissent, ad quem difficilis & incommodus

hostibus accessus esset ad eam inuadendam atque obsidendam. inde euenit E
 vt complures ciuitates conditæ sint, aut in editioribus & præruptis, aspero
 difficilique accessu, aut palustribus demissisque locis. diuersa quadam ratione
 nonnulli nihil præferendū celsuere commodo opportunoque situi ad impor-
 tādā exportandāque omnia, sine quibus sufficere ciuitas sibi nequeat, tum ad
 necessitatē, tum ad molliorē atque elegantiorē quendā vitæ cultū. Qui verò
 vtrique rei studuerint, paucos admodū inuenias, pauciores verò qui id præstite-
 rint, nullos autē quos scia, qui omni ex parte id fuerint assequuti. At Vene-
 tianū sit⁹ diuino potius quodā cōsilio, quā humanā industria præter fidē eo-
 rū omniū, qui eā ciuitatē nō videre, cū ab omni impetu terra marique, tutissi-
 mus est, tū etiā aptissimus omniū ad cuiusque rei copiā, siue ex mari, siue ex F
 cōtinente ciuibus suggerendā, atque ad cōmercia omnis generis mercii, cū
 omnibus penē nationibus habēda. Nā in recessu pēnetralique Adriatici pe-
 lagi est sita, vnde quā mare attinet ad continentē, magna æstuaria pāduntur,
 miro artificio naturæ munita. Nam x i i. millibus passuum à cōtinente mare
 incipit esse vadofū: intra vadofa breuiāque, littus assurgit veluti agger quidā.
 Hæc fluctibus impetuique marino obsistentia, vniuersam eam stationē in-
 teriorē, longe latēque fusam adeo tutā reddūt, vt non tantū maris impetus,
 quū assurgit, valida tēpestate actus, fractis fluctibus retrocedat, verum etiā
 neque nauibus aduentantibus liber aditus pateat. Quin potius opus est, nisi
 leues admodum fuerint, vt his in locis, vbi vadofum mare esse incipit, in an-
 choris consistant: naclæ deinde tranquillā tempestatem à peritisque guber- G
 natoribus, seu potius vadorū exploratoribus circumactæ, angusta quadā &
 implicata via, quā scilicet altior est vnda, (hæc verò singulis ferē diebus estu-
 maris mutatur & variat) tandē ad urbē perueniāt. Littus illud quod assurgit
 post vada, sexaginta ferē millibus passuū extēditur, atque interiora æstua-
 ria concludit. Non ita tamen continuum est, vt non septem locis diruprum
 mari aditum ad internam stationem præbeat. Distat autem à cōtinente sex
 millibus passuum. Hac ergo ratione Venetæ urbis æstuaria hæc partim cōti-
 nente terra, partim littore ac vadis cōclusa sunt, in quibus medijs, ea regione
 quæ Riulatus dicta à maioribus, in hunc vsque diē nomē seruaui. cōdita
 urbs fuit Veneta quo tempore Hunni duce Attila totā oram Venetam, in-
 signem Italiæ prouinciam, quæ hisce æstuariis finitima est, igne ac cædibus H
 deuastabant. in qua calamitate Patauij, Aquileiæ, Opitergij, Concordiæ atque
 Altini, illustriū Venetiæ urbium, ciues, qui & nobilitate, & diuitiis alijs
 præstiterunt, primum se cum familijs receperunt in nonnullas insulas, seu potius
 tumulos, qui in æstuariis hisce paululum è mari eminebant: ibidemque op-
 pida extruxerunt, in quibus tanquam in tutissimo portu turbulentissimam il-
 lam Attilæ tempestatem effugerunt. eodem autem tempore in littore (de
 quo supra meminimus) nonnulla oppida condita fuere, eò conuenienti-
 bus eiusdem oræ incolis, qui patrias item sedes reliquerant, ab Hunnis
 direptas, ac dirutas: tutūque locum quæsierāt vxoribus, liberisque, atque
 (vt ita dicam) diis penatibus. Postmodum Caroli Pipinique regū temporibus

A bus communi consilio omnes in Riualtum conuenere, veluti in locum
 omnium tutissimum, & maximè commōdum. ita eò conuenientibus om-
 nibus, quibus vexationem & deuastationem eam Italiæ ab immani illa
 barbarorum illuue illatam, effugere potuerunt, in eam magnitudinem
 quam nunc cernimus excreuerunt Venetiæ. Urbis igitur Venetæ situm ma-
 ximè tutum esse liquere omnibus potest, vel ex ipsa ratione eius urbis con-
 stituendæ, quum sibi homines illam condiderint, qui eam Italiæ eladem a-
 trocissimam effugere: ibique incolumes cum familijs in tantis calamitati-
 bus perstitere. quin post ea tempora (quod nulli vnquam ciuitati legimus
 contigisse) à prima urbis origine ad hæc vsque tempora per mille ferē ac
 B centum annos integra semper ab hostili vi urbs Veneta perseuerauit, quum
 tamen opulentissima ditissimæque auri argentique ac rerum omnium ci-
 uitas ab extremis etiam orbis regionibus barbaros ad prædam potuerit in-
 uitare. Quo fit, vt non male sentire existimem eos, qui vna hac ratione
 Venetias cæteris ciuitatibus præstare censuere. Verum aliud quiddam est
 in hac ciuitate, quod longe omnium præstantissimum censuerim ego: me-
 cūque omnes, qui ciuitatem, non tantum mœnia ac domos esse putant,
 sed ciuium conuētum atque ordinem potissimū hoc sibi nomen vindicare
 existimāt. ea est Reipublicæ scilicet ratio & forma, ex qua beata vita homi-
 nibus cōtingit. hoc ego reor esse eximium illud ac præclarum, quo Vene-
 tiæ maximè enitere, atque omnem antiquitatem superare videantur. nam &
 C si compertum est, nonnullas Respublicas extitisse, quæ imperio, ditione, tum
 militiæ disciplina ac bellorum gloria Reipublicæ Venetæ lōge præstiterint,
 nulla tamen fuit, quæ institutione ac legibus ad bene beatęque viuendum
 idoneis, cum hac nostra conferri possit: quo effectum esse perspicimus, vt
 neque adeo diuturna vlla vnquam perstiterit. Quam rem cum mecum ipse
 confidero, magnopere mirari soleo maiorum nostrorum sapientiam, indu-
 striam, excellentem animi virtutem, atque adeo incredibilem erga patriam
 charitatem. Fuere Athenis Lacedæmone ac Romæ nonnulli ciues vitæ pro-
 bitate, atque in rem publicam insignes pietate viri: sed adeo pauci, vt
 multitudine obruti non multum rei patriæ profuerint. At maiores no-
 stri, à quibus tam præclaram Rempublicam accepimus, omnes ad vnum
 D consensere in studio patriæ firmandæ, & amplificandæ, nulla propē
 priuati commodi & honoris habita ratione. Huiusce rei coniecturam
 facere quiuis facile poterit, minimè inquam ambitiosos fuisse Vene-
 tos homines, sed patriæ commodo tantum studuisse: quod nulla, aut ad-
 modum pauca, antiquorum monumenta Venetijs extant, cum tamen do-
 mi forsique præclare se gesserint, optimęque de Republica meriti fue-
 rint: non sepulchra, non equestres aut pedestres statuæ, non rostra na-
 uium, aut vexilla ab hostibus direpta, ingentibus præliis superatis. Vnum
 ex innumeris gentilis mei Andrea Contareni Ducis exemplum adferam.
 Genuensi bello grauissimo, ac longè omniū periculosissimo, cū dux hic no-
 stra Reipublicę præfesset, incredibilem sapientia animique magnitudine singulari
 Z iij

rem patriam seruauit, hostesque iam victores maxima clade illata prostravit, omnesque ad vnum, aut trucidauit, aut captiuos fecit. conseruata patria, re aucta confirmataque Republica diem extremum clausit, ac testamento cavit, ne eius sepulchro, quod ad hunc vsque diem visitur iuxta templum diuo Stephano dicatum, vlla ducis insignia, vllave gentis nostrae affigerentur. ne nomen quidem ibi tam magni ducis inscriptum videas. qua eius modestia effectum est, vt viri celeberrimi illustrissimique principis monumentum plerique ignorent. certissimum hoc reor argumentum esse, non ambitionis ventosaeque famae maiores nostros studiosos fuisse, sed patriae tantum bono, communique vtilitati consuluisse. hac ergo incredibili virtute animi, maiores nostri hanc Rempublicam instituere, qualem post hominum memoriam nullam extitisse, si quis hanc nostram cum celeberrimis antiquiorum conferat, facile animaduertat. quin adserere ausim, neque monumentis insignium philosophorum, qui pro animi voto formas Reipublicae effinxere, tam recte formatam atque effectam vllam contineri. Quamobrem putauit ego exteris hominibus rem minimè ingratam atque inutilem me facturum, si tam praeclearae Reipublicae institutionem literis mandarem, quum praesertim nullum his temporibus videam ex quamplurimis doctissimis viris, qui multum ingenio, eruditione rerum omnium, ac eloquentia valent, hanc rem literis illustrauisse. Cui licet nihil luminis ex oratione nostra afferri posse certò sciam, per se tamen est adeò illustris, vt non tantum sibi, verum etiam orationi alioquin tenui multum splendoris & dignitatis sit allatura. Quamobrem dum de hac nostra Republica scribere instituerim, vt quilibet facile dignoscere queat, rectè ne an perperà se habeat, hinc mihi potissimum exordium sumendum reor. Hominem scilicet à natura civile animal effectum esse, solum verò nedum rectè viuere, sed nec viuere posse: id quod quotidiana necessitas ac victus vestitusque ratio planè ostendit: ac ob eam causam, & à principio homines conuenisse in hanc civilem societatem, ac deinde perseverasse, vt bene beatèque viuerent, hoc est, vt mutuo adiumento atque opera summum hominis bonum assequerentur, quoad fieri potest donec mortalem hanc vitam degimus. Quamobrem etiam vniuersa ratio civilis institutionis eò pertinet, vt qua faciliori via id fieri queat, ciues faciat foelicis vitae compotes. At foelix beatèque vita vsu virtutis praecipue contineri à summis philosophis perhibetur, quod etiam probant certissimis rationibus, & argumentis euidentissimis. Verum vsus virtutis & in muneribus bellicis elucet, & in functionibus pacis. Atqui quamuis laus bellica, totaque militaris ratio tum necessaria sit ciuitatibus pro conseruanda libertate, ac finibus tuendis, tum etiam dignitatis & splendoris plurimum habeat; nihilominus respuit communis hominum sensus officia bellica, (quibus caedes ac mortalium detrimenta imprimis procurantur) esse per se expetenda, atque ad ea caetera omnia ciuilia munera esse referenda: ac crudelis quidem ingenij, vel potius ab humanitate abhorrentis hominis esset, optare praelia, caedes, incendia, hac duntaxat de causa, vt in

- A vt in re militari clarus sit, addere etiam si libeat, vt summi Imperatoris laudem consequatur. Quare omnes philosophi insignioris notae in hanc sententiam consensere, bellum propter pacem expetendum esse, omnemque functionem virtutis militaris atque vniuersam laudem bellicam ad pacis officia esse referendam. Quamobrem is reipublicae institutor, qui laude dignus haberi, & vt dici solet, omne punctum tulisse videri vult, eam moderationem adhibeat, ac eum ordinem tueatur, vt ad virtutem accommodata tota reipublicae institutio videatur: atque ad pacis functiones magis quam ad bellica munia spectare existimetur, bellicis interim & militaribus non neglectis. Nam plerunque & finibus tuendis & propagandis (dummodo id sine iniuria fiat) necessaria est militaris virtus. Caeterum iis, quae diximus, constitutis, illud statim in controuersiam reuocari solet, gubernationi ciuitatis rectiusne vnus, an pauci praesideant, an potius vniuersa multitudo: qualem plerique effingunt statum illius, quae proprie respublica vocari debeat. mihi quidem egregie statutum, sapienterque dictum videri solet, hominum gubernationem perperam homini cuiquam demadari, sed diuinius aliquid esse oportere, cui officium istud incumbat: quod cognosci facile potest ex plerisque generibus animantium. gregem enim ouium ouis non regit, nec equorum aut bouum armentum bos equusve aliquis moderatur, sed animal quoddam longè magis eximium tuetur, ac regit brutas animantes: homo inquam, qui quantum brutis antecellat, est omnibus compertissimum. Itaque non diuersa ratione hominem moderari ac regere debet quippiam homine praestantius & diuinius, si ex animi sententia res successura sit. Sed cum in mundanis rebus, quae sensu percipiuntur, inueniri minime possit melius ac praestantius homine, ac homo varium quoddam sit animal, & longè diuersis partibus constet: inferioribus quippe animi viribus cum belluis communionem habet, at supremis quodammodo deos immortales attingit: id rectè inter homines gubernatoris atque moderatoris locum tenere debet, quod est in homine diuinum. id verò omnium consensu est mens, diuini tanquam splendoris radius quidam à natura insitus hominum animis. Non ergo satis reipublicae consultum erit, si gubernatio homini committatur, quem brutae illae vires saepe perturbant, atque à recta semita reuocant rationis, sed menti purae ac motionum animi experti, id munus deferendum est. Quamobrem diuino quodam consilio, cum alia ratione id fieri non posset, inuentis legibus hoc assequutum humanum genus videtur, vt menti tantum ac rationi nullis perturbationibus obnoxia, hoc regendi hominum coetus officium demandatum sit. Quod sanè deorum munus, nescio an nullo inferius existimari debeat, si quis accurate secum reputer legum commoda. Primo nanque in sancendis, plurimi sapientes viri conueniunt, qui multarum rerum experientia docti, inuentis aliorum exemplisque veterum collatis, tandem post diuturnam consultationem decernunt id quod optimum visum fuerit: neque odio tunc, aut amicitia, aliave animi perturbatione à virtute deduci possunt, quum nullius priuati causa agatur in legibus constituendis, quod in forensibus iudiciis semper accidere

folet. Post verò leges sancitas, si quis cōtra eas fecisse deprehendatur, easque E
pœnas dederit, quas leges iusserint, iure nullum habere odio poterit. Proin-
dēque metuendum non erit, ne qua seditio aut similtas inter ciues contra-
hatur, maxima & periculosissima rerum publicarum labes. Contrā plerun-
que cum hominum iudiciis non vi legum quispiam plestitur, discordiā ini-
micitiaque graues proueniunt. Nam fieri vix potest vt non male affecti in
eum simus, qui nobis detrimentum attulerit, quo circa haud scio, an homi-
num generi à natura omniū parente nihil hac legum inuentione maius con-
cessum fuerit, quæ etiam iure diis immortalibus fuit ab antiquitate conse-
crata, quin quod magis mirum videatur, Aristoteles philosophorum facile F
princeps in eo libello, quem De mundo ad Alexandrum Macedonum re-
gem scripsit, nil aliud reperit, cui similem Deum optimum faceret, præter
antiquam legem, in ciuitate recte instituta: vt id propemodum tam magni
philosophi sententia sit Deus in hac rerum vniuersitate, quod antiqua lex in
ciuili societate. Ac in libris in quibus de republica tractat, legem inquit esse
mentem sine appetitu: perinde ac si diceret mentem puram, lucidam, nullis
affectuum morbis infectam; ex quibus effici illud, quod superius diximus
maxime opportunum atque optimum esse, quilibet perspiciat homo etiam
tardioris ingenij, vt scilicet diuinius quippiā homine cœtus hominum mo-
deretur ac regat. Quod si huic gubernationis muneris præficiatur homo,
quum rari admodum sint & prudentia & probitate præditi, itque plerunque
ob affectuum animi vim cum in iudicando errent, tum maxime à recta ani- G
mi sententia dimoueantur, non sine turbatione magna, ingenti que periculo
res processura est. quod etiam si fieri posset, vt hominem inueniremus, adeo
sapientem atque probum, atque adeo propositi tenacem, vt nulla animi per-
turbatione ab officio reuocaretur: vtique neque hac conditione optandus
esset pro legum principatu hominis dominatus, qui mortali fragilitate na-
tura præditus, diutius eo munere fungi nequiret, quum leges æternitatem
(vt ita dixerim) æquare possint. Ex his iam persuasum esse reor, summā im-
perij commendandā esse legibus non homini: quā paucissima verò, quan-
do legibus comprehendi non possunt, hominis arbitrio permittēda. Verum
necesse est, vt custos quispiam ac veluti vicarius & minister legibus consti-
tuatur, qui pro legis imperio rempublicam regat, & quoniam neque legibus H
comprehendi possunt omnia, tum quæ in iudicium veniunt, tum quæ con-
sultanda sunt, arbiter sit huiusmodi omnium, rursusque eadem controuer-
sia redit, quæ ex legum sanctione soluta esse, alicui videri potuisset: an scili-
cet vnus melius, an pauci, an potius multitudo tuendis legibus, & his diudi-
candis ad quæ satis esse leges non possunt, præferenda sit. Ac quamuis mul-
torum sententia regius dominatus aliis habeatur præstantior, crediderim ta-
men ego, tametsi vnus principatus, qui vere regiam dignitatem ac iure sibi
vendicaret, si res per se consideretur, optimus omnium est, nihilominus pro-
pter sapius in deteriore partem labilis ingenium hominis ac vitæ breuitate
tem optimum omnium statum minime esse sub regio principatu, sed mul-
titudi-

- A titudinīs gubernationem ciuili societati magis conuenire: idque experientia
rerum omnium magistra luculenter docet. Nam nullum regium principatū
apud veteres extitisse vnquam legimus, neque nostra tempestate conspexi-
mus, qui non breui in tyrannidem lapsus sit. Contrā plurimas respūlicas
multis seculis perdurasse ac pace & bello floruisse. Ac multitudo quidem
omnis gubernationi per se inepta est, nisi in vnum quodāmodo coalescat:
quandoquidem neque multitudo vlla esse queat, nisi vnitatem aliquam conti-
neatur. Qua de re ciuili quoque societas dissipabitur, quæ vnitatem quadam
constat, nisi quapiam ratione multitudo vnum efficiatur. Quo fit vt præcla-
rissimi philosophi, qui de reipublicæ institutione accurate scripserunt, tem-
perandam rempublicam censent ex optimatum & populari statu, eo adhi-
bito temperamento, vt incommoda vniuscuiusque gubernationis vitentur;
commoda verò comparentur. Quocirca rempublicam Lacedæmoniorū
summopere laudant, in qua Reges, & Ephori, & Senatus effecerint mixtio-
nem quandam, vt bene dignosci nequeat, sub quam gubernationis specie
fuerit ea respūblica collocanda. Id tamen reprehendunt, quod duntaxat ad
belli munera instituta fuerit, nulla interim habita ratione officiorum pacis,
atque otij, ex quo effectum esse vt respūblica illa multis & clarissimis virtu-
tibus insignis, vbi primum in otio esse cœpit, in deterius lapsa sit, ac demum
corruerit. quod etiam Romanis accidisse eadem propè causā compertum
est: nec id esse euenturum latuit præcipuos Romanos Senatores. ex quibus
C Nafica censuit Carthaginem, tametsi Romani nominis æmulam, vel potius
inimicam sempiternam, minime diruendam esse: vt semper Romanus ho-
stem haberet, cum quo agendū armis esset: ne inimico atque æmulo subla-
tō ea respūblica instituta ad bellum, iuuentusque in armis educata in sese ar-
ma conuerteret. Quod Naficæ consilium, quamuis à Senatu tunc repudiā-
tum fuerit contrāque eius sententiam decretum, rerum tamen ipsarum eue-
tus prudentissimū fuisse ostendit. nam euerfa Carthagine continuo ferè bel-
la ciuilia exarsere, quibus tandem florentissima ac potentissima omniū quæ
vnquam fuerunt respūblica concidit, ac demum in Barbarorum prædā ces-
sit opulentissima, seu potius rerum domina ciuitas. Sed vt aliquando ad in-
stitutum opus veniamus, maiores nostros qui Venetam rempublicam insti-
tuerunt, mira quadam sapientia atque egregia probitate præditos fuisse ap-
paret, qui nihil prætermiserint, quod ad rectam reipublicæ institutionē per-
tinere videretur. Primum namque ad vsum muneræque virtutis instituere
omnem vitam functionemque suorum ciuium, semperque eis fuere potio-
ra studia pacis quàm belli. Et in eam curam potissimum incubuere, ne quæ
ratione concordia ciuili solui posset, non neglectis interea officiis bellicis,
his inquam quæ nostræ ciuitati maxime conuenirent. nam is est vrbis situs,
vt valde idoneus sit maritimæ militiæ, terrestri verò parū aptus. Neque enim
huic vrbis aliquo pacto accommodari queunt, aut equitum turmæ, aut pe-
ditum acies, vt ex his quæ supra de vrbis situ à nobis accurate descripto di-
ximus, perspicuè cōici potest. Eam verò in hac repub. moderationē ac tem-

peramētum adhibuere, eāmque mixtionem omnium statuū, qui recti sunt, vt hæc vna Respublica, & regium principatum & optimatum gubernationem, & ciuile item regimen referat: adeo vt omnium formas pari quodam libramento commiscuisse videantur, quod clarè ex operis processu liquebit. Verum vt tandem Reipublicæ Venetæ institutionem aggrediamur, summa totius ciuitatis auctoritas & ex cuius decretis & legibus, tum Senatus, tum magistratus omnes ius potestatemque habent, penes illud consilium est, in quod nobiles omnes ciues conueniunt, qui annum xxv excessere, nam plerique alij qui nondum id ætatis habent, vbi tamen annum xx peregerint, hoc ius sortis beneficio adipiscuntur: de cuius rei vniuersa ratione inferius dicemus. Nunc à nobis illud primum omnium statuatur, probè à maioribus nostris cautum fuisse ne plebs admitteretur ad conuentum hūc ciuium, in quo est summa reipublicæ potestas. Deinde non minore prudentia factam fuisse ciuium hanc definitionem generis nobilitate potius quam facultatum censu, quemadmodum fieri cōsueuerat in priscis rebus. ac plerique veteres philosophi præcipiunt esse faciendum. Ciuitas nanque ciuium societas est: nec tamen omnes hi homines, quibus indiget ciuitas, aut qui intra mœnia vrbs habitant, sunt habēdi pro ciuibus, neque iure in ciuium numero sunt collocandi. Opificibus enim cuius ciuitati est opus, alijsque permultis qui mercede operā suam locāt, ac priuatis demū seruis. at nullus horum ciuis vere dici potest. nam ciuis liber est homo: hi vero omnes seruitutem seruiunt, vel priuatam, vel publicam. Mercenarij nāque & opifices omnes veluti serui publici haberi debent. Etenim non dissimili modo à natura constitutum fuisse animal putandum est, ac ciuitatem ab hominibus constitui oportere. In animante verò multæ sunt partes, quæ animatæ non sunt, illis tamen indiget animal, vt viuat: sic in ciuium cœtu multis hominibus est opus, qui tamen minimè partes ciuitatis aut esse aut haberi debeant, nec in ciuium numero collocari. Quamobrem sapienter à maioribus nostris cautum est, ne vniuersus populus summam potestatem habeat in hac republica, quam longe optimam voluerunt. Summa enim turbatio popularisque tumultus frequenter concitatur in illis ciuitatibus, in quibus summa rerum est apud populum: quod etiam in quibusdam rebus publicis obseruatum fuisse legimus, & à nonnullis philosophis præceptum. hoc tamen rectè se posse assequi arbitrari sunt, si ius hoc administrandæ reipublicæ definiretur cœsu atque cōpia rei familiaris. Verum in maximas difficultates nec mediocria incommoda incidere. nam frequenter euenit, vt infimæ plebis homines comparent sibi ingentes facultates: quippe qui plerunque sordidis artibus officijsque minime liberalibus dant operam augendæ rei, neque vnquam sibi parcunt, quin potius genium fraudant, vt opes accumulēt. Contrā ingenui ciues ac liberaliter educati pauperes fiunt, seu aduersa fortuna (vt frequenter accidit) seu quòd liberalibus studiis addicti vniuersam hanc augendæ rei familiaris operam negligūt. qua ratione fit vt sordidi homines, qui nil aliud sapiunt quàm lucrum, bonarum verò artium expertes sunt, paulatim reipublicam capeffant: ingenui verò ac liberaliter educati opibus sensim defi-

A ficientibus à iure ciuium decidunt. Inde maximas seditiones oriri ac reipublicam turbari necesse est. Ideo maiores nostri sapientissimi homines, ne sua reipublica quandoque in has calamitates incideret, hanc definitionem publici iuris, generis nobilitate longe melius fieri censuerunt, quàm magnitudine census: ea tamen temperatione, ne tantum supremæ nobilitatis viri hoc ius haberent (illud enim paucorum potentia fuisset, non reipublicæ) sed etiā quicūque alij ciues non ignobiles. Itaque omnes qui aut genere nobiles extiterent, aut virtute insignes, aut de reipublica bene meriti, principio hoc ius ciuitatis regendæ adepti sunt. Quòd si post eum primum ciuium conuentum nobiles alij fuere, qui tum opibus, tum strenuis gestis reipublicam auxerint, nimirum illis omnibus ius administrandæ reipublicæ concessum fuit, id quod & temporibus nostris vidimus. nam nonnulli etiam aduenæ, externique homines in hunc numerum ciuium asciti sunt, vel ob eam causam, quòd nobilissimi, vel quòd officiosi erga reipublicam fuerint, eāmque insigni quopiam facinore honestarint. Vniuersus ergo hic ciuium conuentus, seu (vt dicitur) magnum hoc consilium penes quod summum totius reipublicæ ius est, & à quo etiam Senatus magistratuumque omnium auctoritas pendet in hac republica vicem refert popularis status. Dux vero qui prænitum imperandi tempus non habet, sed dum vixerit, præsidet, regiam præse fert potestatem, præsertim cum regiam speciem habeat, ac grauitatem dignitatemque regis seruet. Reliqui verò ciues regia veneratione ducem prosequuntur, omniāque decreta & leges, tum etiam publicæ literæ, sub ducis nomine prodeunt. At Senatus, x viri, seniorumque seu præconsultorum collegium, qui apud nos vulgò sapientes appellantur, eorum inquam qui præconsultunt, ac de republica ad Senatum referunt, ostendunt quandam optimatum speciem. Quæ cum sint præcipuæ reipublicæ huius partes, antequam ad inferiores magistratus deueniamus, de iis primo sigillatim dicendum est. Initium verò sumatur à maiori consilio, à quo vniuersa pendet reipublica. Omnes ordinis patricij iuuenes, qui xx annum exegere, ad magistratum, qui vulgò Aduocatorius dicitur, accedunt, cui præcipuè legum tutela demandata est, coram quo constituti cum patre, aut matre, si pater decefferit, aut proximioris generis cognato, si vtroque parente orbatu fuerint, adhibitis duobus testibus, honestis viris, sed alienis à matre probant sese natos ex eo, quem patrem profitentur, non spurios, sed matrimonio legibus statuto & ex matre honesta muliere. Testes vero in hæc verba iurant, sibi id comperitum esse ex omnium quos nouere attestacione, atque ex omnium assensu. Deinde pater seu mater vel consanguineus genere proximus, si fuerit is iuuenis vtroque parente orbatu, iureiurando asserit adolescentem xx annos excessisse. Quæ quum rite à scriba magistratus illius in codicem fuerint relata, diem quartam mensis Decembris operiuntur: eadēque die omnium horum adolescentum nomina, qui nondum sortis beneficio ius ciuis adepti sunt, nec vigesimum quintum annum excesserunt, in vnam coniciuntur, & ad principem deferuntur: ibique coram consiliariis ea vna constituitur. Pe-

nes quæ est & altera, in qua tot sunt pilulæ seu globuli, quot nomina in priori fuerint, suis quæque notata syngraphis. Pilularum quinta pars aurea est, reliquæ omnes argenteæ. Extrahit princeps ex priori urna nomen, mox & ex altera pilulam: quæ si aurea fuerit, iuuenis is cuius nomen exierat, confestim publicæ potestatis ius habet, & in maius consilium admittitur: sin argentea, forte decidit, ac insequentis anni sortem operitur; nisi eo temporis spatio xxv. annum exegerit. nam quicumque patricius ad id ætatis peruenerit, continuo ius habet ciuis, publicæque potestatis est particeps, atque in hoc consilium maius admittitur. Hac igitur ratione quinta pars candidatorum iuuenum quotannis recipitur ad ius suffragij ferendi cum aliis ciuibus. Quod si accadat ut cuiuspiã patricij pater atque auus, vel propterea quod absentes fuerint, vel ob aliam causam nunquam hoc iure suffragij ferendi sint vsi, eorumque nomina nunquam fuerint relata in publicos codices, in quibus patriciorum omnium nomina sunt descripta: ne qua fraus confici posset, neue quispiam degener furtim obrepat in hunc nobilitatis cœtum, noluerunt arbitrio tantum Aduocatorij magistratus eam rem constitui ac decerni: sed lege cautum est, ut hi referentibus Aduocatoribus ad xxx viros agnationem patriciam probent, atque testibus & scripturis publicis: sicque causa cognita disceptantibus quadraginta viris decernitur, an ad ordinem patricium admittendus sit. Ne autem quispiam impune tentare huiusmodi iudicium audeat, itidẽ decretũ est, quicumque referre de nobilitate sua voluerit, ad eos iudices prius ad magistratũ afferat quingẽtos nummos aureos qui in ærariũ referuntur si ille deciderit à causa. Ea fuit maiorũ nostrorũ diligẽtia, ne qua labe nobiliũ hic cœtus inficeretur. qua de causa etiã illi ciues, qui vigesimũ quintum annum exceßerunt, non prius adipiscuntur ius suffragij ferendi, quàm coram Aduocatoribus constituti iureiurando patris seu matris aut proximioris consanguinei probauerint, se ad id ætatis deuenisse: ac duobus item testibus, se ex eo patricio genitos quem parentem profitentur, non spurios nec matre pudenda. Postquam omnis ferẽ ratio à nobis exposita est, qua ciuibus ad ius publicæ potestatis aditus fiat, illud animaduertẽdum existimo, maiores nostros sensisse plurimum ad amicitiam & vnionem ciuium conciliandam & conseruandam conferre, si sapius in vnũ conuenirent. quare tum legibus, tum veteri consuetudine inoleuit mos ille, ut octauo ferẽ quolibet die, interdum etiam frequentius, consilium magnum cogeretur. Huius præcipuum munus est, ut omnes magistratus creet, tum eos, qui in vrbe ius dicunt & aliis reipublicæ muneribus funguntur, Senatũ quoque & decem viros, tum etiam prætores, præfectos, quæstorẽsque oppidorum atque urbium quæ in societatem Veneti imperij sunt ascitæ, necnon custodes arcium, classis Imperatorem, Legatos, item classis triremium præfides, ac demum (ut vno complectar verbo) quoscunque qui domi vel foris ius habeant publicæ potestatis. Leges item omnes quæ ad constitutionem reipublicæ pertinent, huius consilij authoritate fanciuntur. quod præcipuẽ fieri consuevit tempore interregni, cum scilicet mortuo duce nondum alius ei

suffectus

- A suffectus sit. sed inferius de interregno. Nunc omnis comitorum habendum ratio à nobis exponetur. Circa meridiem, quibusque ferẽ diebus festis consilium hoc cogitur sub amplo spacio suoque tecto, quod liceat appellare comitium. in eo decem sunt sedilia longissima, utpote quæ longitudinem comitij penẽ æquent. ciues omnes ut quisque eò loci peruenierit, sessum eunt, ut cuique liberit. nulli enim statutus est locus in comitio, præterquam quibusdam magistratibus, qui comitiis præsent. ij verò sunt dux, consiliarij, & xxx virorũ præfides tres, qui in elatori suggestu sedent, atque soli ius habent referendi ad magnum consilium. Post hos in mediis ferẽ subselliis, quæ paulò elatiora sunt ad parietes comitij posita, certis statutisque sedibus, Aduocatores sedent, tresque decem virorũ præfides, ac demum quàm longissime à suggestu Ducis sunt subsellia Auditorum veterum, ac recentium, de quibus omnibus magistratibus à nobis infra dicitur. cæteri verò ciues omnes (ut dicebam) promiscuè pro animi arbitrio sedent. statuta deinde hora fores comitij clauduntur, ferunturque clauces ad suggestum principis, & ad eius pedes locantur. tunc scriba primus, qui honos est non patriciorum, maximæ tamen dignitatis, assurgit, atque elatiore loco constitutus voce magna pronunciat magistratus, quorum sunt eo die habenda comitia. pronunciat magistratibus, continuo ex eò loco confert se ad suggestum in quo est princeps, atque voce citat magistratus, præfides comitorum quos supra memorauimus, ut ad principem seu consiliarios, si princeps abfuerit, accedant. iussi confestim accedunt, ibique iureiurando interposito pollicentur operam se daturòs, ut leges comitorum seruentur, pronunciaturosq; eiuem eum, qui contra decreta aliquid egerit, ac pœna legibus constituta punituros. His peractis ad sua quisque loca reuertitur, præter vnũ ex Aduocatoribus, ac vnũ ex præfectis decem virorũ, qui ad extremam partem atrij se conferunt aduersam principis suggestui, ibique destinatis sedibus confident. reliqui vero Aduocatores in dextro latere comitij, duo verò reliqui decem virorũ præfides sinistro latere è regione Aduocatorum se item locant. Consimili ratione Auditores veteres & recentes extremo loco comitij, quem dicimus longissimè distare à suggestu principis, oppositis lateribus confident, dextro inquam ac sinistro: ut huiusmodi magistratuum consensu vniuersò ciuium consilio omni ex parte appositi custodes esse videantur, ne quis impune quippiam agere possit, contra leges & comitorum decreta. Magistratibus hunc in modũ dispositis tres urnæ iuxta principis suggestum statuuntur, in quibus conduntur globuli aurei argenteique: hocque modo dispositæ, ut in medio suggestu sit vna, ex vtroq; latere itidem vna, in quarum vtraque triginta tantum sunt globuli aurei, innumeri verò argentei. in media verò vna x. tantum globuli conduntur, quorum triginta sex aurei, argentei verò viginti quatuor suntque aurei omnes globuli, certis literarum notis inscripti, quas singulis comitiis sorte educunt, ne qua possit subesse

Aa

fraus. Locatis urnis tres consiliarij cæteris iuniores è suis sedibus surgunt, ac ad extremam partem suggestus iuxta tres eas urnas sessum eunt, ea ratione vt singulis singuli consiliarij assideant. his ita actis & dispositis sortes ducuntur, atque is ordo ciuium, cuius fors exierit, confurgit ex utroque comitij latere. Per atrium enim quod longum est, decem sunt sedilium ordines dispositi, in quibus pro cuiusque arbitrio considerare ciues supra diximus, vnâque tantum fors duobus ordinibus inseruit, iis scilicet qui ex utroque latere comitij sibi respondent. is ergo ordo cuius fors exierit, magna præconis voce citatur, & ex utroque latere comitij, eo ordine quo sorti libuerit, confurgitur: ciuesque eo quo sederint ordine, ad eas se urnas conferunt, quibus iuxta suggestum principis constituti consiliarij assident: ac manu imposita quisque globulum vnum educit: qui si argenteus sit, diuerso itinere ad sedile, vnde surrexerat, reuertitur. at qui aureum eduxerit, confestim consiliario, qui urnæ illi præest, conspiciendum tradit: ille diligenter notam agnoscit. illa notæ inscriptio ea ratione est inuenta, ne quisquam efferre domo secum posset aureum, quem manu furtim impositum videretur ex urna eduxisse, sicque per fraudem elector fieret. Is ergo cui fors aurei obtigerit continuo ad mediam urnam se confert, indeque alium globulum extrahit. qui si argenteus fuerit, impositi voti reuertitur ad eundem locum vnde discesserit, sin vero aureus fuerit, suggestum ascendit, atque è regione principis destinato loco sessum it. secundus qui eadem sorte usus fuerit, eodem etiam se recipit, ac item tertius: sicque deinceps cæteri, quousque nouem fuerint qui primum electorum ordinem complent, atque ita eo in ordine disponuntur, vt solius ætatis ratio habeatur, præterea nullius rei. Hoc loco institutum illud minime prætereundum est, illos qui sortis beneficio electores sunt facti, statim alta voce à scriba pronunciarum solere, adeo vt omnes audiant: neque amplius facultatem ullam esse cuiquam eius consanguineo, aut affini, arcta necessitudine coniuncto tentandi sortem, qua elector fieri queat: neque etiam pluribus quàm duobus gentilibus aditus patet ad ordines electorum, quod summa prudentia maiores nostri instituerunt, vt scilicet ad plures agnationes ac familias hoc munus eligendi perueniat, publicumque hoc beneficium latius pateat inter ciues: satis enim haberi debet, si ex vna familia fors duobus contingat, qua publicæ authoritatis compotes efficiantur. Sed eò reuertatur, vnde nostra diuertit oratio. primus hic ordo electorum ciuium euestigio vt completus fuerit, è comitio egreditur, si mulque nouem illi se in certum conclaue recipiunt. Hic scriba vnus à secretis Reipublicæ adest: primum electoribus nunciat ea, quæ legibus præscripta in magistratibus eligendis seruari debeant, leguntur item Senatusconsulta, ac cæteræ leges quibus cauetur, ne pecunia corrupti electores, seu quapiam mala arte & fraude eligant, vel, vt rectius dixerim, nuncupent eos, qui competitors futuri sunt, ac suffragiis consilij proponendi, disponuntur

A nuntur deinde nouem illi electores, pro cuiusque ætate, seniores scilicet digniori loco priorique sede: nullum enim aliud discrimen præterquam ætatis inter ciues Veneti esse volunt, quod seditionis nullius aut simultatis vnquam id causa fuerit: neque à summis philosophis, Aristotele inquam in Politicis, & Xenophonte in Cyri Persarum Regis institutione, opere longè celeberrimo, est prætermisum. Electoribus eo ordine dispositis, nouem item globuli in urnam coniiciuntur, numeris in quoque notatis, ab vno ad nouenarium: In pagina verò paululum longiore inscripti sunt magistratus, quorum habentur comitia suo ordine. Maximus natu electorum, ex urna sortem educit. numerus sorti inscriptus inspicitur, ac quoruscumque fuerit numerus, in eo etiam magistratu, qui in pagina illo fuerit numero descriptus, pronunciarum quem voluerit ciuem ius habet. Idem contingit secundo, tertio ac deinceps omnibus, vt scilicet ducta sorte quisque electorum proprii magistratus beneficio & arbitrio sortis sit pronunciarum effectus. Postmodum is, cui primi magistratus fors obtigerit, eum ciuem pronunciat quem voluerit. Itur in suffragia à nouem electoribus. si sex suffragia vel plura tulerit electus ab eo electorum ordine, in eo magistratu renunciat, ac eius nomen in pagina ea oblonga, in qua magistratus omnes, quorum habentur comitia, sunt inscripti, ab vno electorum subscribitur notæ primi magistratus. quòd si pauciora quàm sex suffragia tulerit, quod rarissime euenit, iterum alius ab eodem electore proponitur. atque eadem ratione res deinde peragitur, & sic deinceps, quousque aliquis proponatur, qui approbetur sex electorum iudicio. Idem eligendi modus in secundo, tertio, omnibusque aliis seruatur, quoad ille electorū ordo in singulos magistratus singulos ciues elegerit. Interim verò dum hæc in conclaui aguntur, reliqui ciues ordinem sortium in comitio cceptum non intermittunt. sed ad urnas se conferunt, prout cuique sedilium ordini fors contigit: deinde globulos educunt, donec nouem alij sortem vtramque auream ex urna extraxerint. hi complent secundum electorum ordinem, qui habita (vt dictum est) ætatis ratione, & ipsi in conclaue destinatum seorsum secedunt: quo in loco adest & alius scriba à secretis, qui ratione nulla in re dispari à priore, tum leges ac Senatusconsulta quæ seruanda illis sunt, recitat palàm, tum suo quemque loco collocat: paginamque defert eisdem magistratibus, eademque ferie, qua prior illa, quam in conclaui primi electorum ordinis delatam fuisse supra diximus. Itidem sortes ab electoribus educuntur vt quisque suam educit, à singulis pronunciantur ciues singuli in magistratibus quorum comitia fiunt, prout cuiusque electoris fors tulerit. ac eodem fermè modo post hos tertij nouem eadem ratione tertium ordinem complentes, in priuatum quoque conclaue secedunt, in quo eadem adamussim obseruantur. Sic etiam quarti nouem in suum, atque hoc pacto explent numerum triginta sex ciuium. totidem enim fuerant globuli aurei in urna medio suggestu constituta. Quamobrem ex sexaginta ciuibus quibus ex primis urnis sexaginta pilulæ aureæ contigere, triginta sex electores fiunt, in quatuor

classes distributi: quatuor verò & viginti, qui ex media vrna globulos argenteos eduxerunt, spe frustrati sessum redeunt. Non me latet, perquam arduum esse minuta hæc à veterum Romanorum vsu longe remota, literis illustrare, sed potius inepti culpam mihi cenfeo subeundam, quam parum diligentis. ideo minima quæque etiam accurate sanè à nobis recensentur, adeo vt nihil amplius etiam ab homine diligenti desiderari queat. Nunc reuertamur vnde digressa est oratio. Cùm ergo in quolibet magistratu, cuius eo die habentur comitia, à classibus quatuor electorum quatuor item ciues electi sunt, à singulis inquam singuli: nisi fortè contingat vnum aliquem à duobus aut tribus ordinibus electorum renunciari, quod interdum accidit, sed plerunque cuiusque magistratus quatuor fiunt competitores: in nonnullis tamen parua dignitatis ac inferioris notæ magistratibus duo tantum fiunt competitores: duæ nanque priores electorum classes ius habent eligendi, ac pronunciandi competitores, in illis minoribus magistratibus, cum posteriores classes eo iure sint priuatae. postquam magistratum omnium competitores electi fuerint, ea quam supra exposuimus ratione, confestim electores dimittuntur, neque suffragari ea die cuiquam possunt, nec etiam comitiis interesse. ac scriba magnus qui (vt dixi) patricius honos non est, sed tamen maximæ est existimationis, ex suggestu magna voce pronunciat competitores primi magistratus: ac sigillatim recitat, quis, & à quo electorum ordine electus sit, necnon quo electorum authore, & in quo ordine vnusquisque competitorum nominatus fuerit. Quo mihi in loco illud nequaquam prætereundum existimo, legibus sancitum esse, vt elector ille, quo auctore quisque competitorum pronunciat ac electus sit, veluti fideiussor eius habeatur: ac si contingat pronunciatum ciuem superatis competitoribus voti compotem magistratum eum adipisci quem petebat, ac in eo magistratu pecuniæ publicæ quippiam auerterit, ac damnatus fuerit peculatus, nec soluendo sit, is elector, quo auctore pronunciat ac electus est, in ararios referatur. igitur alta voce à magno scriba pronunciat competitores primi magistratus, continuo pronunciat, si adfuerint, cum gentilibus quisque suis ac maxime necessariis cognatis è comitio egrediuntur, & in conclaue destinatum se conferunt, ibique operiuntur donec illius magistratus habeantur comitia. His peractis idem magnus scriba omnes admonet, diuinis atque humanis legibus vnumquemque teneri, vt ei suffragetur, qui omnium optimus ac Reipublicæ vtilissimus fore videatur: deinde primum competitorem nominat, à primo scilicet electorum ordine electum, pro quo in suffragia eundum sit. continuo iuuenes tot confurgunt, vt vnicique sedilium ordini bini inferuiant. Hi vrnas quasdam manibus gestant, miro artificio inter se coagmentatas, exterior est viridis, interior alba, vnico fornice superius tectæ: in quem cum manum inieceris, liceat tibi in vtrum volueris suffragium demittere: cum tamen nullus, etiam qui adsit ac diligenter inspiciat, dignoscere queat, in vtram vrnâ suffragium siue calculum conieceris. nec fabis suffragantur, sed

- A sed pilulis quibusdam linteis, ne qua ratione ex sono, quem cadentes in vrnâ fabæ facturæ sint, dignosci possit, in vtram vrnâ calculus sit iactus. nam maiores nostri maximè Reipublicæ conducere existimauere, si libera iudicia fierent: idcircoque summam operam dedere, vt suffragia quàm occultissima essent. Iuuenes ergo illi cum suis quisque vrnis inuicem coagmentatis ad sedile suum concedunt, ac cuique ciuium eo quo sederint ordine, vrnas offerunt. quilibet vero ciuis palam ostenso calculo manum in fornitem imponit, ac in vtram voluerit vrnâ eum demittit: si suffragari velit, in interiorem albam: si vero refragari, in exteriorem viridem. simul in vnoquoque sedilium hac ratione atque eo quo diximus modo in suffragia itur.
- B Quo fit vt breui admodum temporis spatio ab vniuerso conuentu ciuium suffragatum sit. tunc vrnæ deferuntur ad suggestum principis, ibique collecta suffragia effunduntur in duo vasa patula, ea videlicet quæ fuerunt in vrnis albis, & quæ fauerint, in vas candidum. at quæ in viridibus vrnis collecta sunt suffragia, quibus repellitur competitor ille ab eo magistratu, itidem in viride vas coniciuntur. Deinde ad consiliarios numeranda deferuntur, inter quos medius sedet princeps. candidi vasis suffragia, competitori fauentia, ab eis consiliariis numerantur, qui dextro principis latere assident. At collecta in vase viridi, quæ scilicet refragantur, ab his qui ad læuam principis sederint, recognoscuntur. scribæ publici consiliariis adstant, statimque perferibunt numerum suffragiorum. Interea dum primi suffragia recensentur, eadem ratione pro secundo in suffragia itur, qui à secunda electorum classe fuerit electus. deferuntur itidem suffragia ad consiliarios. numerant illi, scribæ autem numerum suffragiorum scriptis mandant. sic pro tertio ac demum pro quarto, si tot fuerint competitores, in suffragia itur. Numeratis suffragiis, is qui plurima tulerit, dummodo dimidia excedant, pronunciat electus à magno scriba, quum peractis omnium magistratum comitiis consilium dimittendum est. Sin autem eius magistratus competitorum nullus plura suffragia quàm dimidia omnium tulerit, præteriti hi omnes habentur, differturque electio ad altera comitia. Post primi magistratus comitia peracta pronunciat nomina electorum in secundo. discedunt in conclaue competitores cum gentilibus ac cognatis. At illi qui conclusi erant, primorum scilicet competitorum gentiles atque cognati, in comitium redeunt. Eadè ratione nulla in re dispari à priori, eodè ordine itur in suffragia pro secundi huiusce magistratus competitoribus. atque item numerantur à consiliariis. is electus habetur qui suffragiis alios superauit, dummodo plura dimidiis sint. sic pro tertio, item deinceps pro quarto, hoc demum in omnibus aliis magistratibus seruatur. Comitiis confectis, electorum nomina magna voce pronunciantur à scriba magno, postea dimittitur consilium: neque omnino ultra solis occasum protrahi comitia queunt. Quod si ea solis occasus interceperit, statim renunciantur, qui ad eam horam fuerint electi: eorum, qui restant, nulla ratio haberi potest. Itaque beneficio, quod eis cum fors, tum electorum classes attulerant, exclusi tempore, minime frui queunt. fuit.

que hoc summa ratione decretum . nam haud facile factu esset, si res in no-
ctem protraheretur, vt tam magna ciuium multitudo à magistratibus, qui
comitiis præfecti sunt, in officio contineri posset, vt tenebris fauentibus non
aliquid cōtra leges agerent. iccirco maiores nostri sapientissimi viri, qui exi-
mia prudētia & animi solertia omnia prospexisse vidētur, statuere vltra solis
occasum comitia ne protrahi liceret, neue vllō pacto lucernā vllam in atriu
illud inferri, dum comitia haberentur. Hæc est omnis comitorum haben-
dorum ratio. in qua minime est prætereundum, ita inter ciues distribui ma-
gistratus, vt tamen duo eiusdem gentis, aut etiam consanguinei maxime ne-
cessarij, in eodem magistratu esse non possint. Quemadmodum neque iis-
dem comitiis duo gentiles, aut agnati, maxime necessarij, sortis beneficio
electores esse queunt, vt supra ostendimus. quod summa quidem ratione
statutum est, vt scilicet ius publicæ potestatis ad plures pertineat, non au-
tem ad paucos necessarios contrahatur. nam hi potestatem adepti moliri
aliquid facile possent, rempublicamque turbare. plurimi præterea, hono-
rum facti expertes, rempublicam oderint, rebûsque nouis studeant, necesse
est. Eam verò rempublicam quam pars ciuium, eaque magna, non probat,
diutius consistere posse, non videtur esse valde sperandum. magis autem rei-
publicæ proprium nihil prorsus est, quàm publicam potestatem ad plures
pertinere: nam cum Respublica ex iis planè ciuibus constet, quos inter sum-
ma sit æqualitas, vt in honoribus adipiscendis dispare sint, minimè cōuenit.
Etenim paucorum statum, quem Græci *ὀλιγαρχία* dicunt, facile constituūt,
qui ius publicum contrahunt ad paucos necessarios. Quamobrem in repu-
blica Veneta ita magistratus inter ciues distribuuntur, vt quoad fieri possit,
omnes familiæ agnationesque honorum munerumque Reipub. sint partici-
pes: ea tamen ratione, vt non quiuis, sed hi tantum viri qui & probitate &
prudētia excellūt, Rempublicam administrant, ac muneribus publicis fun-
gantur. Prior illa institutio populare quiddā sapit: altera verò optimatiū gu-
bernationē. quare luce clarius intueri licet, omnes rectas gubernationes ciui-
tatum in hac vna Repub. esse cōmixtas. nam quāuis hoc magnū consiliū spe-
ciem quandā referat popularis status, nihilominus in eo perspicitur cōmixtā
esse rationē optimatiū gubernationis cum populari. nā forte elegi magistra-
tus, populare est, in eo enim statu ciuitatis iustū atq; æquū æqualitate Arith-
metica metiuntur: atque ita reputant, quum vnusquisque è populo vnus sit
ciuis, & liber, ac paribus paria debeantur, vnum quēque ex populo pari iure
ac cōmodo frui debere in Republica: neq; esse causam, cur alius minus alio
magistratus consequi possit. quū vero omnes simul nequeant imperare, sed
per vices, æquum esse existimant, vt res sorti cōmittatur, vtq; imperēt ij, qui-
bus illa fauerit. Cōtrā in paucorū potentia, quæ aberrat à Repub. optimatiū
vsu venit. quippe arbitratur, cum imparibus imparia debeantur, diuitesq; su-
perēt, alios ciues copia rei familiaris, eis quoq; supremos honores deberi. in
quo vtrique fallūtur, longēq; à vera ratione recedūt, licet verisimili nitantur.
nam quod inquiunt, paribus paria, aut imparibus imparia deberi, rectè sta-
tuunt

- A tuunt. In eo verò, quod paritatem priores numero tantum, posteriores im-
paritatem solum diuitiis metiuntur, proculdubio perperā iudicant. Etenim
qui numero pares sunt, aliqua in parte pares sunt, non omnino pares. Et qui
diuitiis imparēs, non omnino imparēs censendi sunt, sed aliqua tantum ra-
tione imparēs. Verum cum ciuilis societas ad bene viuendum sit instituta,
virtus sola discrimen hoc efficit. his ergo qui virtute præstant, tanquam im-
paribus ac potioribus, supremi etiam honores in republica debentur: æqua-
libus verò virtute ac ciuili industria: æquales etiam honores. hic modus, hæc
norma optimatium est. Sicuti ergo populare est, vt sorte in electoribus cō-
stituendis: ita est optimatium, vt is qui virtute præstare iudicio consilij exi-
stimatus fuerit, potior habeatur, ac reliqui repulsam ferant, qui indigniores
habiti sint. Qua ex re facile perspici reor, in hac comitorum habendorum
ratione commixtam esse cum populari specie optimatium formam: eo ta-
men temperamento, vt id quod est optimatium superet rationem popula-
rem. nam fors in electoribus tantum constituendis dominatur: cuius pote-
statis nequam etiam homines reipublicæ absque detrimento compotes esse
queunt, parque ius habere cum optimis ciuibus. at in mandandis honori-
bus nil sortis est, totum in electione & iudicio positum est. Quo in loco nō
omitrendum illud institutum censeo, in comitiis magistratuum, qui exigūt
viros præcipua quadam bonitate ac solertia præditos, quatuor ordinibus e-
lectorum, de quibus supra memini, senatum velut quintum ordinem exple-
re. nam dum ordines illi in conclauibus ad hoc munus destinatis eos pro-
nunciant, quos voluerint competitores, si fiant comitia cuiuspiam horum,
quos dixi, magistratum, cogitur Senatus in minus atrium: ibique vnici-
que senatori licet eum quē voluerit in certis illis magistratibus nominare,
pro quibus in suffragia itur. at is qui plura attulerit, pronunciat electus Se-
natus scrutinio, sitque quintus competitor. quamobrem liquidò apparet,
præstantiorem esse in nostra Republica formam optimatium quàm status
popularis. Ceterū huiuscemodi comitorum modus ac ratio satis hæcenus
diligenter à nobis exposita est. Accedamus ad eam Reipublicæ partem, quæ
veluti in fidibus ad constituendam *διδασκαλία* consonantiam vox grauis pro-
portione quadam acutæ respondet, sic etiam specie quadam regia parti po-
pulari respondeat, ac demum in vnum concentum optimæ Reipublicæ, in-
iectis medijs magistratibus, coalescat.

LIBER SECVNDVS.

N VLLVS est, qui ignoret principem in vrbe Veneta personam regis ac speciem regie gubernationis præ se ferre. idè non absque ratione, postquam is a nobis conuentus ciuium est descriptus, qui populi formam habeat, si non satis pro rei ipsius dignitate, pro tenuitate tamen nostra non indiligenter, sequitur vt explicare aggrediamur, qua ratione ducti maiores nostri, optimi atque sapientissimi homines, principem vnum reipublice præesse voluerunt, tum verò, quibus temporibus ac qualis fuerit huius principes præficiendi origo. Neminem puto latere, id quod à nobis sapius hoc toto opere est repetendum, ciuitatem ciuilem quandam societatem esse, quæ per se sufficit ad bene beatæque viuendum. Omnem verò societatem vnitate quadam contineri, quis ambigat? cõtrà autem distractione dissolui. Quo effectum est, vt discordia ciuilique dissidio, maximæ & opulentissimæ ciuitates breui corruerint, funditúsque euersæ sint. vnitas verò commode contineri nõ potest, nisi ab vno, qui multitudini ciuium ac vniuersis magistratibus, quibus certe quædam functiones sint demandatæ, præsit, atque multitudinem quodammodo diffluentem colligat, atque in vnum conciliet. quod philosophi summi ac præcipui nature indagatores, cum in vniuersi constitutione, tum etiã in microcosmo hoc, id est animali, animaduertere. Nam perspexerunt in hac rerum vniuersitate multos ac difformes motus prout scilicet vniuscuiusque natura fert, ab vno cœlesti, ac diurno contineri: omnes etiam causas ab vna primâ omnium causa: demum in vno animali plurima ac longe diuersa membra, quorum functiones variæ difformesque sint, vna tamen anima & vnico membro, corde scilicet, comprehendi, atque in vnitatem quandam colligi. pari propemodum ratione multitudo ciuium ni ita fuerit legibus instituta, vt vnum quempiam præsidem velit, cui bonum commune omnium ac vnionis ciuilis cõseruandæ cura præcipue incumbat, quò vniuscuiusque ciuis, tum priuati, tum magistratu fungentis, actiones, tanquam ad vltimum finem & præcipuum referri debent: nimirum diutius non poterit cõseruari, sed in diuersas partes distracta decider. quod vt nullius ciuis culpa aut iniuria contingat, ex singulorum quidem sedulitate circa proprium priuatúmque munus accidere necesse erit, cum commune bonum nulli præcipue

- A** cipue sit demandatum. age rem spectemus in rei frumentariæ præfectis. hi potissimum in hanc curam incumbent, vt opera sua magna frumenti copia ex omnibus partibus inuehatur in vrbem, sitque tritici annona vilis. At hoc fortasse publicis vectigalibus officiet. Naualis quoque rei præsidem, quod pulcherrimum habemus, non dissimili ratione maxime studebunt, vt quam plurimas triremes ædificent, omnibusque bellicis & nauticis instrumentis exornent egregiè, atque pecunias publicas vndique coactas in eum vsum expendant: ex qua forsitan sedulitate reliqui redditus publici, & reficiendis arcium & oppidorum mœnibus, & custodibus regionum satis esse non poterunt. quamobrem solutis compagibus Respublica distracta dilabitur, non vitio, sed studio ciuium, dum quisque perquam egegiè munus suum obire studet. quòd si hisce incommodis effici videtur, vt operæ precium sit boni cõmunis curam alicui præcipue demandare, cuius nullum sit certum quoddam officium, sed solum moderetur & dirigat cuiusque functionem ad commune bonum, & ad reipublice vnionem: pluribus æquè hoc negotium committi non reor expedire ciuitati. Etenim id quod pariter plures curant, omnes pariter negligunt, vt inquit Aristoteles, neque si quid perperam agatur culpa potest in vnum quendam præ aliis conferri. vt interim omittam emulationem ac simultates, quæ inter pares plerumque esse solent. sin verò vnus huic rei præficiatur, qui temporaneum hunc magistratum gerat, vt puta annum aut semestrem, non autem quoad vixerit: hic nimirum bene secum agi putabit, si tantisper Respublica feliciter agat, donec defunctus fuerit magistratu, securus quid postmodum sit euerturum, ac quo res casura sit. Quare contingit, vt male plerumque res cedat. Id quod certissimo experimento cõpertum esse potest, à plerisque rebus publicis sumpto, quæ hoc gubernationis genere nostris temporibus vsæ sunt. Ideo à nostra ciuitate sapientissime institutum fuit, vt in hac republica cõstitueretur quædam species regie gubernationis, ad eò legibus temperata, vt quouis incommodo ac periculo, quæ reipublice imminere possent amotis, vtilitate verò & commodo, quod regia gubernatio habere solet, ascito, nihil relictum esse videretur, quod esset desiderandum, ac simul rempublicam liberrimam, & regem præsidem haberemus. Vnus ergo princeps eligitur, qui etiã habet ducis nomen. is quoad vixerit, reipublice præest: præcipue curam boni communis habet, quo maxime ciuitates contineri superius à nobis efficaci ratione probatum esse reor. Huius nulla certa functio tamen est in vniuersa Republica, cuius expertus esse debeat. hic cum vnumquemque priuatum, tum etiam quoscunque magistratus ita debet in officio continere, atque ea ratione moderari, vt veluti quadam harmonia omnia consonent communi bono, atque ad vnionem ciuilem referantur: ne qua scilicet functio aut nimia sedulitate magis quam opus sit intenta, aut negligentia remissa vtilitati cõmuni officiat. hoc igitur est principis munus, vt tanquam in quadam reipublice specula positus conspicietur, quid vnusquisque rerum agat, eorum præsertim qui publica auctoritate ornati fuerint: ac si quem perspiciat qui officio suo desit, accersitum

coram vniuerso collegio verbis primùm castiget, ac si res ita tulerit, adhibi-
 tis Aduocatoribus, seu x virùm præfectis, mandet culpã eius dignosci, ac de
 consilij sententia puniri. Ipse quoque dux si velit; tum Aduocatoris, tum
 præfecti x virùm autoritate vti potest, atq; de cuiusque crimine & de mul-
 ta infligenda ad consilium referre. Id quo more fieri soleat, infra docebi-
 mus, quum de iudiciis criminum agemus. Eam enim princeps obtinet po-
 testatem, vt in quouis ciuium collegio sese adiungere collegam possit ma-
 gistratui præfidi, parq; cum aliis præfectis ius habeat: vt hac potissimum
 ratione omnibus consulere queat. verùm potestas hæc adeò est legibus con-
 tracta, vt nihil solus possit, aliis magistratibus adiunctus nõ amplius autho-
 ritatis obtineat, quàm quiuis vnus eorum, qui eo magistratu funguntur.
 Quin etiam magistratum ius adeò modicum est, vt nullus quamuis sum-
 mus sit, quidquam statuere possit, quod alicuius momenti haberi debeat,
 nisi de consilij sententia. sed de his suo loco luculenter dicitur. In quouis
 præterea consilio princeps vnus tantùm suffragij tanquam vnus ex illis ius
 habet. in magno item consilio in conuentu omnium ciuium dum comitia
 magistratum fiunt, neque gentili, neque consanguineo competitori suffra-
 gari potest, verùm eodem parique iure cum omnibus vtitur. Ex his igitur
 puto quomocunq; facile intellecturum, Venetorum principi omnem ademp-
 tam esse facultatem principatu abutendi, & pro tyranno se gerendi. Quæ
 res diuturna, vetustissimãque consuetudine, à primis originibus vrbis ad
 hæc vsque tempora perducta, adeò inoleuit, ac confirmata est, vt nihil mi-
 nus vrbi Venetæ timendum sit, quàm principem reipublicæ libertati vllum
 vnquam negocium faceßere posse. Verùm enimvero, cum maximos labo-
 res atque ingentem sollicitudinem animi ni aliqua tanquam merces adde-
 retur, vniuersi reiecturi essent, potestatis dispendium principi repensum est,
 adhibitis honore, dignitate, ac specie regia. Nã ornatus corporis regius est,
 purpurea enim veste aut aurea semper vtitur. Capite gestat velamẽ linteum
 pro regio Diademate: id supra gestat capitium purpureum, limbo aureo orna-
 tum, cuius pars, quæ occiput tegit, in cornu formam assurgit, sedem in sug-
 gestu habet veluti regiam. omnes ciues tum priuati, tum magistratum ge-
 rentes, detecto capite ac stantes sedentem principem alloquuntur, honoris
 hac tempestate præcipuum signum. Nulli princeps assurgit. publicæ lite-
 ræ omnes sub nomine ipsius prodeunt obsignanturque. Orator quiuis, præ-
 tor, præfectus, aut quilibet alius qui ad Senatum scribere voluerit literas, ad
 principem destinat: decretorum, legum, ac senatusconsultorum promulgationes
 nomine principis fiunt. Nummi omnes tam aurei quàm argentei cum no-
 mine atque imagine principis excuduntur. Tandem vt paucis absoluaui,
 vbiq; regis speciem intueri possis, potestatem nusquam. sapientissimè hoc
 quidem in republica Veneta, vt cætera omnia, constitutum fuisse, nullus sa-
 næ mentis inficiari ausit. Nam hac honoris mercede laboriosum alioquin
 principis munus rependitur, quod solum virtutis præmium esse vulgus
 prædicat, & summi Philosophi prodidere. Ex quibus Aristoteles in Ethicis
 inquit

A inquit, Quum hi qui rectè & sanctè magistratum gerunt, non suæ sed
 aliorum vtilitati consulant, nulla alia ratione æquum eis præmium tri-
 bui posse, præterquam vt honore alios antecellant. Præterea huiusce princi-
 pis dignitas in primis facit, vt omnes ciues & castigationem eius maxime
 vereatur, & iniuncta munera maiori sedulitate perficiat. Adiuncti sunt prin-
 cipi sex consiliarij, ex senis tribus in quas diuisa est vniuersa ciuitas, dele-
 cti ex singulis scilicet singuli. hi octimestrem magistratum gerunt, perpe-
 tuoque assident principi. omnia cum principe audiunt, nullæ literæ publicæ
 exeunt, nisi ex sententia quatuor consiliariorum, qui etiam nomina sua literis
 ascribunt, nõ his tamen quæ prodeunt, sed illis quas scribæ reipublicæ primùm
 scripserunt, atq; post exemplã edita seruant, in qua quidẽ re illud haudquaquã
 est prætereundum, hæc literas, quæ nõ ex decret. cõsiliij, sed iussu principis &
 cõsiliariorum datae sunt ad quempiã, vt res parui momẽti modicè esse autori-
 tatis, sanè illud sæpius nobis repetendum est, omne ius omnemque potesta-
 tem consilijs esse duntaxat attributam: nullum verò magistratum per se am-
 plam potestatem obtinere. sed de consiliariis infra dicitur. nunc ad princi-
 pem, seu ducem, quidam oratio redeat. Hac igitur specie regia principi adfi-
 xa, quoniam plerunque contingerat, vt priuata opes satis nõ essent ad tuen-
 dam eam dignitatem atque ad eum locum honestandum, ex publico eratio
 constituta sunt in singulos annos ducuntur tria milia & quingenti aureorum num-
 mùm. ac ne fortasse quisquam paulo auarior in rem familiarem, neglecta
 dignitate atque vtilitate publica, eam pecuniæ summam conuertat, iniun-
 cta sunt illi munera quædam, quæ suis impensis obeat, suæque ipsius digni-
 tati & vsui Reipublicæ consulat. quæ si vt pecuniis parcat, negligat, hære-
 dibus adeò ingens pecuniæ multa est imposta, vt dum rei familiari augen-
 de princeps studere velit, & hæredibus prodesse, magnam eius iacturam fa-
 ciat, si ob auaritiã dignitati suæ desit, hæreditariam quandam præterea
 ignominiam & dedecus posteris relicturus. Com plures stipatores alit, iner-
 mes tamen, sericis vestibus semper vtitur: domum habitat aulæis miseric
 instructam: suppellectilis argentæ copiam habet, cæteraque id genus quæ
 principi viro conueniunt. Singulis annis quater prandium parat, sexaginta
 & amplius ciuibus, laute atque opipare instructum. qua in re peruenit sum
 Lacedæmoniorum morem atque Cretensium (quorum reipublicæ illu-
 stres fuisse) moderatum tamen, maiores nostri, in hanc nostram rem publi-
 cam transferre. Nam quia summo opere conducebat ad beneuolentiam ci-
 uium conciliandam, conuentus ciuium frequens, conuiuia quædam publi-
 ca impensis erarij fieri voluerunt, tum Lacedæmonij tum Cretenses, ad quæ
 cum ciues conuenirent, & unusquisque facile quemuis dignoscere poterat,
 & necessitudine quadam oratione ex consuetudine illa communi inticem
 vinciebantur. verum cum omnes promiscue conuenirent, necesse erat ple-
 rumque conuiujs illis turbæ ac tumultus excitari, quumque eij quorundã cu-
 ra erat pro se quisque curare, aut excipere vellet, pecuniæ publicæ magnã ia-
 cturam faciebant. Quæ propter conuentione quadam modoque adhibito

vetus illud institutum etiam ad Venetos deductum est, omnéque id negotium principi demandatum. Quater ergo singulis annis ciues à principe adhibentur, lautis sanè sed non inuidiosis epulis. nec vnusquisque promiscuè accedit, sed hi tantum quos principes ascierit, præter consiliarios & Aduocatores, præfectos quadraginta virum, ac x virum præfides, qui iure quodam eorum magistratum semper conuiuuii principum interfunt. ceteri ciues omnes inuitati accedunt. Hac autem ratione quatuor hæc conuiuia distributa sunt, vt seniores dignioresque ciues inuitati, circa brumam die diuo Stephano protomartyri dicato summo mane conueniant in ædes publicas, habitationi principum destinatas, ac solenni pompa domo principem deducant in ædem diui Marci: simulque ibi sacris interfunt, quibus peractis ad ædes suas principem reducant, ibique simul epulentur. Aprili etiam mense die Marci Euangelistæ, cuius numen Veneti præcipuum habent, & quem patronum sibi ascierunt, posteaquam corporis eius reliquæ ex Alexandria, illustri vrbe Ægypti, Venetias delatæ sunt, ciues ætate & dignitate minores inuitati à principe, eodè more ac pompa celebratis sacris, ad principis prandium se conferunt. Ascensionis quoque die festo, quo die nundinæ Ventis fiunt, adhibentur à principe hi, qui virilem ætatem attigerunt. Hi item summo mane deducunt domo ducem, vnâque eum eo nauem conscendunt quam ornatissimè ad hos vsus cõstructam, quam Veneti Bicentaurum vocant: postquam verò æstuarium sunt egressi cum primum liberum apertumque mare intueri licet, antiquorum pontificum beneficio, qui hanc rem publicam pro rebus quamplurimis fortiter & egregiè gestis contra communes nominis Christiani hostes, honestare voluerunt, princeps iacto annulo aureo in mare, inquit totidem ferè verbis, se insignum veri perpetuæque imperij eo annullo mare despõsare. his adduntur ab vrbe præfule carimonie quædam, quibus peractis descendunt in ædem diuo Nicolao dicatam, verastam sanè, & quæ in littore condita est, quod mare ab æstuariis determinat. ibi sacra mysteria celebrantur, quibus rite peractis, conscensa rursus nauis, Venetias reuersi, principem domum reducunt, simulque conuiuuntur. Quarto epulæ pertinent ad iuuenes ciues, qui duodecimo Calendas Iulias die dicata Vito & Modesto Martyribus, solenni pompa cum principe ad eorum templum accedunt, quod quidem templum vltra riuum magnum, qui urbem mediâ diuidit situm, qui quidem riuus ponte iungitur supra tritemes ædificatõ, pro temporis ratione, ne immenso ferè circuitu iter illud cõficiendû sit. Templum igitur inuisant, sacris interfunt, ac demum à principe domum redacto lautõ sanè excipiuntur conuio. Atque ad has apulas frequenter adhibentur saltatores, mimi, cantores egregij, qui conuiuas oblectent, intermiscuntur interdum ludi nonnulli, quibus mirifice spectatores tenentur. sic igitur vetus illud institutum in Venetiam rempublicam concessit, moderatum tamen. nam hac ratione cuiuscumque ferè ordinis ciues, pares tamen cum patribus, ad epulas accerfuntur, sicque cum dignitati principis, tum penâ maxime conciliandis inuicem ciuibus egregiè confutum esse videtur. Ceterum quoniam

ciues

- A ciues patricij singulo quoque anno hisce epulis honestari non queunt, ne vllus præteritus videatur, veteri instituto ac lege constitutum est, vt hieme vniciuique ciui, qui in maiori consilio suffragandi ius habeat, à principe mittantur quinque marine anates, veluti conuiuij quedam publici portio, quod etiam ad conciliandos ciues ducem nõ parum adiuuare censeri potest. hæc impensis insumitur magna pecuniæ pars, quæ ex ærario principi quotannis numeratur. Quo fit, vt etiam si propter auaritiam velit, nequeat tamen Dux vllis auaritiæ sordibus fœdere dignitatem atque amplitudinem loci quem tenet. Hoc loco quoniam ferè omnis potestas atque authoritas principis est à nobis explicata, referre operæ precium est, quo initio quibusue temporibus ducis huiusce creandi Venetiis consilium initum fuerit: ac demum, quænam sit ratio comitiorum in duce eligendo. A prima statim vrbs origine cum nobilissimi quique Venetæ prouinciæ ciues, Aquileia, Altino, Concordia, Opitergio, Patauio ac plerisque aliis vrbus amplissimis atque opulentissimis, Hunnorum impetu euersis, qui rege Attila duce maximam Italiæ cladem attulere, in ea æstuarium maris Adriatici conuenissent, in quibus postea Veneta vrbs condita est, ac in vicinioribus patriæ locis, quam liquerant, vnusquisque sedes suas posuissent, ædificata fuere circiter duo & viginti oppida, partim in littore eo, quod interiora æstuarium claudit, partim in tumulis quibusdam, qui ex æstuariis eminebant. ac primis initiis cum ea oppida neque per se satis munita essent. neque nauigiorum copia alicui oppido tâta suppeteret, vt piratis ac prædonibus pro se quisque obsistere posset, optimum fore censuere, si de omnibus in commune consulerent, cum omnium eadem etiam fortuna esset: ac communi consilio prospicerent, cum annonæ, tritici, vini, frugumque omnium, quæ victui necessariae sunt, tum maximè propriorum larium securitati: ne quam iniuriam seu detrimentum acciperent à piratis, quibus nondum satis oppidis munitis expositi erant. Quamobrem cum prius vnum quodque oppidum præfectum ac præsidem sibi ex suis ciuibus delegisset, quem tribunum vocabant, constitutum est inter omnes, vt certis diebus tribuni hi conuenirent, ac de re cõmuni decernerent. Paulo post vsu cõpertum est, cū vlli nemini præter ceteros cura hæc incumbere, ac propterea multa incommoda paterentur, commodissimam & utilissimam rem omnibus fore, si vni cuiuspiam communis boni procuratio demandaretur, quem omnes alij vt principem agnoscerent. Itaque decretum est omnium oppidorum consensu, vt Dux seu princeps vnus eligeretur. huic principio constituta est sedes in oppido Heraclea nuncupato. situm id erat in intimis æstuariis, in insula quadam iuxta Plauis fluminis ostium, quæ nostris temporibus alluione fluuij continenti coniuncta est. Postmodum verò cum locus is non satis idoneus videretur: nam cum in recessu eo esset, sæpenumero priusquam mali fama eo peruenisset, piratæ iam intra æstuarium penetrarant, ac vel imprudentes oppidanos oppresserant, vel nauigia diripuerant: idcirco statuerunt satius fore, principem relicta Heraclea Melamocum concedere, oppidum in medio littore situm, ex quo Dux facile

Bb

præsentire posset, si quid insidiarum à piratis strueretur, ac paruo negotio adesse vbicunque opus fuisset. Demum quo tempore Pipinus cladem & seruitutem initiis illis & quasi elementis Venetæ vrbis minabatur, cum omnes Riualtum ex omnibus oppidis concessissent, principis etiam sedes eò loci translata est; quo cunctis oppidanis conuenientibus in eam amplitudinem quam cernimus Venetiæ excreuere. sic igitur perpetuo quodam tenore à primis statim vrbis originibus vnus princeps reipublicæ Venetæ præfuit, primi illi aliquanto maioris autoritatis fuerè. postea verò vsu docente paulatim sanctioribus institutis ac legibus potestas principis ad hanc, quam cernimus, temperationem deducta est. Ratio verò eligendi ducis, qui priori vita sancto successurus sit, primum quidem simplex fuit, nam cum maiores nostri singulari quadam bonitate præditi, atque ab ambitione penitus alieni essent, vnusquisque pro se eam sollicitudinem recusabat. quapropter acclamatione populi, is qui omnium optimus ac prudentissimus haberetur, princeps renunciabatur. Post prima ea tēpora aucta ciuitate & populo ampliore effecto, inutile fore reipublicæ visum est, si temeritati atque auræ populari res tam magna committeretur decretum. itaque est, vt eligerentur x i viri omniū probatissimi, qui creandi Ducis potestatem haberent. deinde quum aliquantum simul cum imperio etiam ambitio excreuisset, instituta sunt noua quædam atque inusitata comitia, ac perplexa quædam ducis eligendi ratio inuenta. hanc nos ne quid incepto operi desit, paucis exponemus. Defuncto principe ac iustis piè honorificeque persolatis, consiliarij, qui interregni illius tempore se in sedes publicas habitationi principis destinatas continuo post principis obitum receperunt, magnum consilium vocant. in eo primo post interitum ducis conuentu, ea ratione comitorum quam supra narrauimus, quinque ciues creantur, qui defuncti principis res gestas diligenter scrutari debeant; ac de consilij sententia, si quid ab eo contra leges ac decreta sit factum, rescindant. si à quopiam etiam munus acceperit, ac statuta pepercerit impensæ, ea quinque hisce referentibus irrogatur hæredibus à consilio multa quam leges iusserint. Pecuniaria ea est, eaque summa æris de hæreditate principis publicatur, atque in ærarium refertur. Eisdem comitiis eliguntur quinque alij ciues, qui eodem momento quo renunciati sunt, recipiunt se in conclauē comitio adiunctum: neque inde discedunt antequam inter eos re consultata, statuunt quid ipsis de potestate principis detrahendum, aut addendum videatur. Re inter eos discussa iterum cogitur consilium, quo coacto egrediuntur illi è conclauē (nam prius non licet) ac suam quisque sententiam ad cōsiliū refert de principis iure atq; vniuersis ciuibus disceptantibus suffragiis decernitur, id quod maximè reipublicæ vsui fore visum fuerit. Id decretū inter leges, quas principes seruare debeant statim refertur constituta principis potestate. postredie initur perplexa illa comitorum ratio, quibus princeps creati solent. conueniunt ciues omnes, qui xxx. annos excefferint. nam iuniores eaque ætate minores veteri Reipublicæ instituto ad ea comitia non admittuntur.

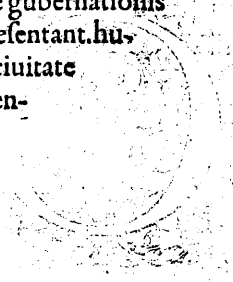
A tuntur. numerantur deinde vniuersi ciues, ac totidem globuli in vnam coniciuntur, quot ciues fuerint. ex his triginta sunt aurei, cæteri omnes argentei. ea vna statuitur ante suggestum comitij vbi consiliarij confident. adstat vrnæ puerulus qui sortes educat. subfellia ciuium vocantur. ad eam vnam accedunt omnes eo, quo sederunt, ordine, nullus tamen quod in aliis comitiis fieri consuevit, in vnam manum imponit, sed puer qui astat pro singulo quoque globulum vnum educit. si quibus argenteus obtigerit, statim egrediuntur è comitio. at is cui fors fauerit, educto aureo globulo, à triba alta voce pronunciat. Continuo ille in certum conclauē secedit: eius verò gentiles & consanguinei omnes arcta necessitudine coniuncti ex suo quisque loco assurgit: vniuersique in partē atrij concedunt. numerantur ibidem, ac totidem globuli argentei ex vna extrahuntur: exceduntque hi ex comitio hoc pacto triginta, quibus sortis beneficio aureus globulus obtigerit, deliguntur ex vniuerso ciuium cœtu. quo peracto consilium dimittitur. Postquam omnes discessere, triginta illi è conclauē egrediuntur, ac coram consiliariis denovo sortem subeunt, ita vt nouem quibus fors fauerit electores fiant, cæterisque dimissis in conclauē secedunt, huic muneri destinatum: ibique soli concluduntur nullo prorsus, ne ministro quidem admisso: nulli copia fit eos alloquendi, neque inde discedere possunt, priusquam xxx viros elegerint: nullusque referri potest ab eis electus, nisi lex suffragia tulerit. quo fit, vt quatuor refragantibus nullus electus pronunciarique queat. quum primum quadraginta hosce viros elegerint, per internuncium custodem ac ianitorem publicum certiores consiliarios faciunt se munus suum obiisse. euestigio consiliarij, nisi hora diei fuerit valde intempestiua, consilium magnum vocant. Postquam ciues omnes in curiam conuenere profertur syngrapha ex conclauē, in qua nomina descripta sunt ciuium electorum. Ac scriba primus ascenso suggestu magna voce pronunciat xxx designatos ciues. horum quisque si interfuerit, cum primum audierit se pronunciarique, à loco vbi confederat surgit, & ad suggestum consiliariorum, indeque in conclauē destinatum concedit. sin autem eorum quispiam absens fuerit confestim ab vno ex consiliariis, ab vno item ex xxx virum præfectis vel per totam vrbem conquiritur. Inuentus primum ab iisdem magistratibus in comitium, deinde in conclauē ad collegas deducitur, nulla interim aliquem conueniendi aut alloquendi data facultate, ne vlla ambitioni occasio, aut aditus in his comitiis concedatur, quæ sanctissima omnium maiores nostri esse voluerunt. hac ratione xxx ciues designati de improviso conueniunt, vbi conueniunt, euestigio dimittitur consilium. tunc quadraginta hi egrediuntur è conclauē, atque in atrium comitij amplissimum consiliarios adeunt: ibique eodem sortium modo quem supra ostēdimus, x i ex ipsis decernuntur, viginti & octo qui supersunt ex quadraginta viris repudiatis. hi x i viginti quinque viros eligunt, quorum quisque necesse est vt octo suffragia ferat, paucioribus nãque nullus eligi potest: re expedita consiliarios per internuncium

admonent. hi si tempestiua hora fuerit, consilium cogunt, eodemque modo viginti quinque illi de improviso coguntur. ac dimisso consilio eodem genere fortis nouem eliguntur, sexdecim reliqui discedunt. nouem hi quadraginta quinque creant, senis item suffragiis: qui pari pacto coacto consilio à scriba pronunciantur, & in conclaue coguntur. ij fortis eiusdem beneficio rediguntur ad vndecim, qui eligunt quadraginta & vnum, omnes viros ex primariis Senatoribus. qui subito vt pronunciatum fuerint, secedunt in atrium destinatum: hi que ducis deligendi facultatem obtinent. non tamen duos eiusdem familie aut arcta necessitudine coniunctos in hac electorum classe admitti leges sinunt, qui mos perpetuus est apud Venetos in omnibus magistratibus. Tam perplexam & multiplicem eorum comitorum rationem maiores nostri viri sapientissimi atque optimi homines esse voluerunt, ne ciuium multitudo omnino expers esset potestatis ducis creandi. Nam primi ordinis electores forte sunt, que omnibus ciuibus communis est. post eum ordinem miscuere sorti electionem, ita tamen vt electio sortem antecelleret. nulli enim fauere fors potest, nisi iudicio prioris ordinis fuerit comprobatus. at in postremo ordine à sorte recesserunt. statuerunt enim, qui principem electuri essent, non esse omnes sortium temeritati committendos. ideoque neque multitudo omnino expers est huiusce autoritatis, neque etiam profusius hoc multitudini imperitæ tributum est, apud quam plerunque plus inanis quædam aura quam optimorum ac sapientissimorum hominum iudicium valet. Præterea cum nulli certi sint principis electores, sed res omnis ex eorum sententia pendeat, qui fortis beneficio vsi sint, nullus ambitioni locus relinquitur. nam fieri facile potest vt hi nullum ius sint habituri, quos tu egregie ambieris. Nunc ad rem redeo. Peracta tandem ratione comitorum, vbi iam creati fuerint xxxi principis electores, statim omnes, nullo interea ciuium salutato, nedum compellato, conueniunt in eam curiam, in quam cogi Senatus solet. ibi primum omnium sanctè ac pie diuina mysteria celebrantur, vniuersique tactis altaribus iureiurando Deo Optimo ac Reipublicæ pollicentur, eum sese ducem electuros, quem sanctitate, in patriam charitate, solertia, ac prudentia aliis præstantiorem esse duxerint. amotis deinde sacerdotibus, soli in curia concluduntur, neque famulo, neque quopiam alio ministro accito. tunc tres, qui ceteros ætate antecesserint, veluti præfecti, resident ad paratam mensam quandam ad hoc munus: super qua vrna quædam est constituta: hinc vnusquisque elector notat in syngrapha nomen eius, quem ducem pronunciat, ac notatam syngrapham in vnam iacit. iniectis omnium syngraphis vna educitur, quæ sorte in manum venerit extrahentis. lecta à præfectis syngrapha, is cuius nomen exierit, si præsens adlit, vt plerunque contingit, continuo egreditur è curia. tunc si quis eorum existimauerit eum ciuem minus idoneum, qui tam magnam dignitatem sustineat, aut ob quampiam aliam causam, non fore è Republica eum ducem esse consurgit, ac primo modeste præfatus ingenuè profert, quid de eo ciue sentiat, & quamobrem putet non esse

- A esse in rem patrie, eum ducem fieri. vbi finem is dicendi fecerit, præfecti nuncupatum adhibent: atque ex his maior natu omnia illi compendio repetit, quæ ei obiiciuntur, auctore tamen suppresso. nam sacramento antea omnes perpetuo silentio se obstrinxere. refellit ille obiecta vt libuerit. Deinde iterum recedit è curia, quod si prior aut alius quispiam nouis rationibus adhuc arguere & accusare hominem velit, potestatem habet. rursus accersitus ille respondet, sicque vicissim res tractatur, donec accusatoribus nihil amplius relictum sit. tum demum in suffragia itur. ante hæc tempora, si is viginti quinque suffragia tulisset, nulla amplius aliorum ratio habebatur, sed statim ille Dux renunciabatur. nostra tempestate in comitiis, quibus Andreas
- B Gritus, amplissimus Senator, creatus est dux, hæc ratio immutata est. nam tametsi nullus electus princeps habeatur, nisi suffragia viginti quinque tulerit; res tamen in eo non consistit, qui primus eum numerum suffragiorum expleuerit, vt antea fieri solebat: sed progreditur ad alios, vt si quispiam eum numerum suffragiorum excefferit, non ille prior, sed hic Dux renunciatur. Postquam itum est in suffragia pro eo cuius nomen primum exierat, alia item syngrapha ex vrna educitur, atque omnia eodem quo antea, modo administrantur. sic in tertio, quarto, ac omnibus deinceps. quod si nullus ad eam summam suffragiorum peruenerit, nisi hora diei fuerit intempestiua, iterum eadem ratione comitia repetuntur: ne multa, electoribus non prius exeundi, conueniendi, alloquendi aliquem, qui aliunde adueniat, potestas sit, quam viginti quinque eorum in principe eligendo conuenierint.
- C quo renunciato confestim consiliarij in curam vocantur: hi omnium primi nouum ducem salutant, ac venerantur. Post id fama per urbem vagatur, vbique discurretur. ciues omnes gaudere, à Deo Optimo Maximo supplices petere, vt reipublicæ felix faustumque id sit. familiares ac consanguinei ducis in curiam properant, nouo duci gratulantur. eodem temporis vestigio nummi cuduntur, inscripto nomine principis. atque imagine expressa: parantur omnia, quibus ad pompam opus est. interea Dux electoresque omnes ibidem operiuntur. instructis omnibus, descendunt è curia, ædemque diui Marci ei loco propinquam adeunt, augustum templum, magnisque opibus ornatum: Deum immortalem primo religiosè venerantur, & suggestum, ex porphyritide lapide confectum, omnes ascendunt. ex electoribus qui ceteros ætate antecit, is verba ad populum facit, denunciat creationem noui ducis, eumque modeste laudat. Post illum item Dux orationem habet, ac pauca de se prudenter præfatus, seruaturum se pollicetur omnia quæ bonum principem deceant, bonoque reipublicæ, nullius priuati commodi habita ratione consulturum, imprimis iustitiæ munus sanctè obiturum, daturumque operam, vt æquum ius omnibus administraretur: non rei familiari, non labori vlli, non denique vitæ parsurum, si reipublicæ suis incommodis prospici possit. demum Deum Optimum Maximum, diuum Marcum (sub cuius numine ciuitas Veneta est) atque diuos omnes præcatur, vt sibi faueant aspirèntque læti, in tam magni muneris functione obeun-

da. Verba ducis vniuersus populus magno plausu excipit. Postquam Dux E perorauit, omnes ex eo suggestu descendunt, ducemque ante aram maximam templi statuunt. ibi tactis euangelis iureiurando deo immortalis ac reipublicæ fidem suam astringit, se nil eorum omisurum, quæ legibus Dux Venetus præstare teneatur. His actis electores, qui eatenus cum duce perstiterunt, discedunt omnes: at ipse ligneum pulpitem conscendit, adscito ex confanguineis eo quem omnium habet carissimum. Nautæ qui in precio hantur, pulpitem humeris attollunt, magnoque plausu infidentem ducem per totum forum diui Marci deferunt. Dux verò ex pulpito pecuniam suo nomine excusam iacit. summa nulla certa statuta est pecuniæ effundenda, sed is modus tenetur, quem rei familiaris copia, angustiaue aut ipsius Ducis ingenium statuerit, iactam plebs studiose colligit. tandem circùlustrato foro cum ad scalas ædium publicarum principis ventum est, pulpitem sistunt, è quo descendit princeps. mos inualuit, vt vestes quibus Dux est indutus, vasque argenteum, in quod populo effundenda pecunia congesta fuerat, nautis qui pulpitem humeris sublatum gestauerunt, dono dentur. Dux scalis ascensis excipitur à consiliariis, qui ibidem operiebantur, & caputio quod principis insigne supra esse diximus; coronatur. hæc series est totius pompæ. Postridie Senatu in curiam coacto Dux orationem habet, Deo, ac patribus gratias agit, quod ad id munus atque ad eum honorem euectus sit simulque operam suam pollicetur nulli reipublicæ comodo defuturam. eiusmodi ferè orationem habet. coram vniuersis ciuibus, primis statim G comitiis, quæ post se creatum ducem fiunt. Hactenus de principe seu duce reipublicæ nostræ dictum sit. Illud proximum est, vt de consiliariis pauca perstringamus, quæ tamen satis exploratam facient omnem illius magistratus autoritatem. assident principi consiliarij sex, quod supra quoque diximus, singuli inquam ex vnaquaque vrbs regione. in sex enim regiones siue tribus diuisa est vniuersa ciuitas. harum tres sunt citra magnum riuum, qui mediam urbem diuidit, tres verò alia vltra. ex vnaquaque vrbs regione consiliarius vnus eligitur eadem comitorum ratione, qua omnes magistratus creari supra abunde satis explicuimus. est magistratus iste octimestris simulque cum principe omnium rerum quæ ad rempublicam spectant curam habet. verum instituto admodum veteri vniuersa comitorum ratio consiliariis potissimum incumbit. si qua etiam de re ad magnum consilium referendum, eiusque autoritate sancendum sit, res tota consiliariis referentibus decernitur, vt pote qui soli id iuris obtineant. his tamen interdum adiunguntur quadraginta virum præfecti, quibus tamen solis referendi ius non esset. nulli præterea magistratui (Ducem semper excipio) concessa est ea potestas. possunt etiam si eis libeat de re omni & ad Senatum & ad decemuiros referre. Cæterum præconsultoribus ea precipue cura demandata est, vt & Senatum cogat & ad Senatum referant: quemadmodum & x virum præfectorum officium est; & x viros cogedi, & ad eos referendi

A rendi: de quibus à nobis infra tractabitur. At consiliarij ampliore autoritate sunt præditi, vt pote qui in Senatu par ius habeant cum præconsultoribus, & in collegio decem virum cum illius collegij præfectis. Octo mensibus duci assident eoque munere funguntur, quod iam explicui. Quatuor vero menses intersunt, vel potius præsumt, quadraginta viris quibus capitibus grauioribus causæ sunt demadata, eisque decernentibus iudicantur, de quibus suo quoque loco dicetur. Nunc postquam de magno consilio, quod popularem statum in hac Republica refert, & de principe qui regiam personam gerit, si minus eleganter, diligenter quidem tractatum est: institutum opus poscere videtur, vt de reliquis partibus huiusce gubernationis B magis referamus, quæ optimatum regimen repræsentant. huiusmodi enim gubernatio in Veneta ciuitate cæteris facile præstat, quam sequenti volumine Deo annuente integre explicabimus.

... Bb. iij

LIBER TERTIVS.

OMNIS hominum institutio, quæ quidem rectè se habitura sit, naturam optimam rerum omnium parentem imitari debet: quæ totius mundi vim, rationemque omnem ita disposuit, ut res sensus intellectusque expertes, ab iis quæ mente præditæ sunt, gubernentur. idem igitur seruandum est in hoc hominum cœtu, quem ciuitatem appellamus: senes enim iunioribus prudentia antecellunt, perturbationibus animi non æquè obnoxij atque illi, & rerum plurimarū, quas in longiori vita experti sunt, vsu præditi. quare sapientissimè Aristoteles in Politicis ait. In vnaquaque Republica quæ naturæ solertiam & sapientiam æmulari voluerit, senes præficiendi sunt summæ rerum: iuuenum vero officium esse debet, ea facere quæcunque iusserint senes. neque, quādo hoc institutum maximè secundum naturam est, seniorum imperium iuniores detrectare possunt, aut ob hanc rem seditionem vllam cōcitare, quoniam in discrimine hoc quod ætas facit, nullus inuidiæ locus est, nullaque querela esse potest, quando quidem iuniores certò sperent sibi à minoribus vicem repensum iri. Hanc Aristotelis sententiam comprobant omnes Respublicæ, quæ quidem alicuius nominis fuerunt. in iis enim gubernationi ciuitatis, rerumque omnium publicarum, seniorum consilium præfectum est, quem Senatum etiam à senioribus nominarunt. hoc loco leges atque instituta Romanorum proferrem; etiam Atheniensium, & Lacedæmoniorum, & Carthaginensium plurimarumque aliarum ciuitatum leges, ni res notior esset, quàm vt testibus indigeat. Pari igitur ratione in nostra Repub. institutus fuit Senatus ac Decëuirum consiliū, qui in Veneta ciuitate (cuius Rempub. mixtam esse dixi ex regio statu, populari & optimatium) referunt optimatium statum, ac media quædam sunt, quibus extremæ partes, status scilicet popularis, magnum cōsiliū, ac Princeps, qui regis personam gerit, inuicem vincuntur. Sic inquit Plato in Timæo extrema elemēta, terram ac ignem mediis elementis vinciri: sic in diapason consonantia, extremæ voces mediis diatessaron ac diapente vocibus, inuicem nectuntur. Vt ergo cœptum iter peragamus, Senatus Venetus centum & viginti legitimos senatores habet: multi tamen præterea magistratus obtinēt ius senatorium, adeo vt nostra tempestate ducenti & viginti & amplius ius habeant ferendi suffragium in Senatu. Senatores legitimi singulis annis

- A annis ab vniuerso ciuium cœtu (quem magnum consilium nominari sapius est repetitum) creantur. Nec tamen hic honos vacationem vllam habet, quemadmodum omnes alij magistratus. sed iidem si ita fors tulerit, & magno consilio visum fuerit, quod plerunquæ fit, singulis quibusque annis in eo munere versari queunt. Modus & ratio electionis supra à nobis exposita est, cum formam omnem comitiorum explicaremus. Eo igitur pacto, Augusto ac Septembri mense singulis comitiis sex senatores eliguntur, quæ decies repetita, summam sexaginta electorum explent. sexaginta reliqui adiuncti, seu adscripti sunt prioribus, omnesque hi simul propriis quibusdam comitiis eliguntur. nam ad tertium Calendas Octobris cogitur Senatus. atque
- B vnusquisque senatorum & quiuis alius, cui suffragij ius est, in senatu vnum ciuem nuncupat. Postridie illius diei mane ad horam diei tertiam conueniunt vniuersi ciues in comitium: prælectisque à scriba magno omnium ciuium nominibus, quos pridie Senatores nominauerint, coniecta in vnam omnium nomina forte educuntur. mox in suffragia pro vnoquoque itur, ex omnibus his sexaginta, qui plura suffragia tulerint quàm cæteri, dummodo etiam dimidia excefferint, eo anno adscripti Senatui sunt, ea tamen lege, ne plures quàm duo eiusdem gentis in eorum numero sint. sic in numero legitimorum Senatorum tres tatum ex eadem gente esse queunt: qua lege optime consultum fuisse Reipub. existimari debet. nam nulla perniciosior pestis in Rempublicam obrepserit, quàm si quæpiam eius pars cæteris præualuerit. vbi enim æquum ius non seruatur, fieri non potest vt societas vlla cōcors inter ciues consistat. quod vsu euenire solet vbicunque plura Reipub. muna in vnum conueniunt. sic soluitur mixtum, si quodpiam elementorum, ex quibus corpus constat, alia superauerit: sic omnis consonantia dissonans fit, si fidem vnam seu vocem plus intenderit quàm par sit. Non impari ratione, si ciuitatem aut Rempublicam constare volueris, necesse est id imprimis seruari, ne qua pars aliis efficiatur potentior, sed omnes quoad fieri possit, publicæ potestatis participes sint. Quocirca perquam egregie maiores nostri sancitum esse voluere perpetuum hoc ius in Republica nostra, non modo in Senatu, sed neque in aliis magistratibus pluribus gētilibus locum esse, quàm ad seruandam æqualitatem opus esse videatur. Nec minus prudens institutio eligendi Senatus habenda est, vt scilicet sexaginta Senatores more comitiorum solito, sorte inquam electioni ac iudicio admixta, eligerentur, sexaginta verò adiuncti ratione diuersa, in qua scilicet nil esset fortis. Etenim si in omnibus par forti locus esset, facile accidere posset, vt aliquando præcipuorum ciuium ratio non haberetur, atque in eligendo Senatu præterirentur non sine Reipublicæ detrimento. Idcirco sexaginta patres ascriptos nulla sorte, singulis tamen annis eligi placuit. Senatus igitur primum ex hisce centum ac viginti constat, quorum sexaginta proprio vocabulo Senatores, reliqui adiuncti appellantur, quorum comitiis integra dies consumitur. præter hos centum & viginti legitimos Senatores pari iure in Senatum cum senatoribus veniunt (vt ducem & consiliarios præteream) decemviri, quadra-

ginta viri iudices capitalium caufarum & criminum grauiorum, falis & annonæ frumentariæ præfecti, diui Marci procuratores, multique præterea magistratus, adeò vt nostris temporibus fumma omnium ducetos ac viginti excedat. hi omnes ius senatorum obtinent. vniuerfa gubernandæ Reipublicæ ratio ad Senatum pertinet. quicquid Senatus autoritate decretum fuerit, id sanctum & ratum habetur. eo disceptante & decernente & paces fiunt & bella suscipiuntur. pecunia etiam omnis Reipublicæ, eius iussu exigitur, & impenditur. si res postulat, noua etiam tributa & decumæ, ex decreto tamen Senatus, tum imponuntur ciuibus, tum etiam exiguntur. si quando etiã visum sit è Repub. esse vt nouus quispiam magistratus pro tempore instituat, is à Senatu eligitur. Præterea Senatus quibuscunque temporibus perpetuum ius obtinuit eligendi oratores, qui ad principes exteros à Republica destinantur, eorum etiam collegium creandi, qui ius habent & cogendi Senatum & ad ipsum referendi. hos Aristoteles præconsultores nominat, nostri homines Sapientes, arrogantiore vocabulo vocant: quo interdum nobis quoque vtendum esse duximus, ne à communi loquendi consuetudine penitus abhorreere videamur. Comitiam tamen hæc Senatus, quibus & oratores & præconsultores eliguntur, minus habent fortis. quàm ea quæ supra descripsi, magni scilicet consilij vniuersique ciuium cœtus. vnusquisque enim senatorum nominat quem vouerit, deinde pro singulis in suffragia itur: isque cui plura contigerint quàm reliquis, dummodo dimidium totius summae excedant, electus renunciatur. Quòd si quandoque necessitas & vsus Reipublicæ poposcerit, vt inuito cuiuspiam munus aliquod publicum iniungatur, vnusquisque senatorum clam in syngrapha eius nomē notat, quem maxime idoneum duxerit: deinde in urnam ad id paratam schedulam eam iacit. inde à scriba extrahuntur, palamque leguntur omnes, ac demum pro quolibet itur in suffragia: isque pronunciat electus cui plures suffragati fuerint, dummodo etiam sint plures dimidiis. Hic schedularum modus inuentus est, ne quispiam veritus inimicitias sibi alterius ciuis, aut odium parare, illum ad aliquod munus vocando, quod probè quidem sustinere ille possit, sed tamen imponi sibi iniquo animo ferat, abstineat ab eo nominando: sicque priuati commodi gratia Respublica detrimēto afficiatur. Nunc modus nobis recensendus est, quo Senatus consulitur, eaque decernit & sancit quæ faciendæ sunt: & quo Senatus consulta fieri consueuerunt. Non latuit maiores nostros, si vnusquisque Senator promiscuè tum referre ad Senatū, tum sententiam dicere posset, atque hoc officium proprium nullius esset, magnam semper in Senatu turbationem fore. Præterea ita vsu compertum esse, vt id quod omnes pariter curant, omnes etiam pariter negligāt. Ideo legibus nostris statutum est, vt à Senatu sedecim ciues eligantur, quos vulgus propterea quòd maxime omnium sapere videantur, Sapientes appellat. nos Aristotelem imitati, eo quòd præconsultant illa de quibus cōsulendus est Senatus, præconsultores merito appellare possumus. hi ius habent & cogendi Senatum, & ad Senatum referendi. magistratus hic semestris est. Cæterum hi Sapientes

- A pientes in tres ordines sunt distributi; qui longissimo interuallo inter se differunt. In primo enim ordine sex sunt Senatores; primarij ciues, qui cum vsu rerum tum dignitate atque existimatione alios facillè antecellunt. horū præcipuum munus est, vt de administranda Republica; de bello, de pace, atque aliis maioribus negotiis præconsultent atque Senatum consulant. In secundo autem ordine quinque sunt ciues, qui tametsi parem autoritatem referendi ad Senatum habeant de rebus omnibus cum illis qui sunt primi ordinis; nihilominus sunt dignitate atque existimatione superioribus longe inferiores. ad eos pertinet in primis, cura militum qui Reipublicæ stipendio aluntur & merent sub Venetarum copiarum Imperatore. Tertij quoque ordinis quinque sunt, quibus demandata est rei maritimæ cura, neque iis præterea ius est vlla de re ad Senatum referendi. hic ordo apud maiores nostros in precio habebatur; quo tempore apud Venetos res maritimæ florebant. Verum re maritima diminuta, nostrorumque studiis ad continentis imperium conuersis, cœpit hic quoque magistratus non magni æstimari: adeò vt ætate nostra adolescentes ac vix puberes ad eum ordinem eligantur. hi ergo ciues sedecim, quorum conuentus apud Venetos proprio vocabulo collegium appellari consuevit, summo mane conueniunt cum principe ac consiliariis: primumque ad tertiam vsque diei horam priuatos homines audiunt, quibus aliquid rei est, aut cum Republica, aut cū aliquo magistratu; easque causas decernunt omnes simul, vel, si ita res poscere videatur, ad Senatum de illis referunt. sub tertiam diei horam omnes priuati è curia dimittuntur, confestimque ab aliquo scribarum, qui à secretis Reipublicæ sit, leguntur omnes epistolæ ad Senatū missæ. postmodum, nisi ab oratore alicuius principis, qui ad ducem & collegium admitti velit, aut à quopiam maioris momenti negotio, quàm vt in aliud tempus differri possit, interpelletur, secedunt hi Sapientes, siue præconsultores in certum conclaue consultaturi de publicis negociis. Postquam conuentum est, & confederunt omnes, is qui præfectus est (nam eorum vnusquisque septenos dies vicissim rerum administrandarum primum locum obtinet) rem proponit, de qua sit consilium ineundum. Deinde singulos sententiam rogat, eo seruato ordine, vt primæ classis præconsultores, primarij ciues, primi etiam sententiam rogentur, dicantque post eos quinque illi, quos in secundo ordine constituimus. Postremi, si res proposita maritima sit, sententiam dicunt tertie classis præconsultores, quibus earum rerum cura demandata est. Quòd si ea res, quæ in consultationem venit, non spectet ad rem maritimam, hi postremi silent. in vnaquaque verò classe primus sententiam dicit, qui septem proximis diebus præfuit. deinde is qui natu maximus, deinceps alij prout ætate præstiterint. postremus omnium, qui alios rogat, remque deliberandam proposuit, qui per eos septem dies præfectus fuerit, sententiam dicit. Re tandem inter ipsos propè discussa ac deliberata, siue omnes in eandem sententiam conuenerint, siue in duas aut tres diuersas, vt varia sunt hominum ingenia, diuisi fuerint, principem & consiliarios conueniunt, priusquam Senatum cogant. Ibi que

omnium sententiæ recitantur: quibus si princeps aut consiliarius quispiam E assentiri voluerit, sua que autoritate fauere, aut aliam nouam inuenerint, re iterum inter eos deliberata, tandem omnium sententiæ scriptis mandantur. id muneris ad eos spectat, qui vniuscuiusque horum trium ordinum sunt scribæ. sic negotiis, quæ Senatus autoritate decernenda sunt, consultatis, Senatuum cogunt. ubi Senatores in curiam cõuenerint, primum recitantur omnes literæ, quæ alicuius sint momenti, quæue post dimissum proximum Senatuum principi & præcõsultoribus redditæ fuerint. postea de his rebus, quæ à collegio præcõsultorum deliberatæ fuerint, primum sententiæ leguntur, siue illæ concordēs sint, siue inter se diuersæ, eodem ferè pacto quo Plato significare videtur, apud Athenienses rogationes populi fieri solitas fuisse. F Nullus verò præter eos, quos à Venetis Sapientes vocari admonui, referendi ad Senatuum ius habet, suamque sententiam illius ordinis autoritate confirmandi & faciendi. ducem tamen, & consiliarios, & quadraginta virum præfectos, de quibus infra dicemus, excipio. Lectis in Senatu omnium sententiis, primi ordinis sapientium hebdomadæ præfectus, si voluerit, surgit, sin minus, natu maximus, aut is, cui dicere volenti, alij concesserint. is elatiorem suggestum ad id factum conscendens, verba ad Senatuum facit: rationes omnes quibus sententiam suam confirmet, dissidentesque refellat, in medium affert: modestè tamen & grauius, vt Senatorij ordinis virum decet. postquam is perorauit, surgit præcõsultor alius, qui à priori dissentiat, suamque ipse sententiam confirmat, priorem verò confutat, aliasque, si quæ G sunt præter priorem, quæ à sua discrepent. surgit deinde tertius, si tot sententiæ fuerint, eaque in medium adducit, quæ secum facere videntur: sicque deinceps res inter eos discutitur, quoad nullus eorum reliquus sit, qui verba facere velit: nulli enim senatori locus dicendi datur, quousque præcõsultores omnes qui id muneris subire voluerint, dicendi finem fecerint. sed postquam vltro citroque quantum visum fuerit, & orationibus & argumentis hi contenderint, aliis quoque senatoribus dicendi facultas datur. quòd si senatorum aliquis cuiuspiam ex dictis sententiis H contradicere, aut earum quampiam tueri, siue nouam adferre velit, dicendi copiam habet. nullus tamen senatorum de ea sententia, cuius ipse est auctor, ius ad Senatuum referendi habet: sed plerunque contingit, si consilium eius senatoris è Republica esse videatur, vt aliquis ex collegio siue consiliarius siue quadraginta virum præfectus, de ea sententia ad Senatuum referat. Hoc ergo pacto re bene discussa & deliberata, suffragiis omnium, qui sunt eius ordinis, Senatus decernit, quam nã sententiã potissimum probet. non tamen pedibus in sententiã eunt, aut in contrariam partem discedunt, quem morem Romanos seruasse memoriã proditum est, neque palàm sententiam dicunt: sed vris ac suffragiis rem decernunt, non dissimili ratione ab ea, quam in comitiis seruari supra docuimus. Scribæ qui à secretis Senatui sunt, ferunt totidem vras quot fuerint sententiæ, de quibus consultitur Senatus: vnamque viridem quæ eorum suffragia excipiat, qui sententias eas omnes repudiant. præterea vnam rubei colo-

- A coloris, in quam iaciunt suffragia Senatores, quibus nondum liqueat. vnusquisque autem senatorum suffragium in eius vram demittit, cuius sententiam præ aliis probat. si vero omnes reiiciat, in viridem vram. quòd si nondum liqueat, atque ambigatur, vna rubea præsto est. consiliarij suffragia numerant. id vero pro decreto habetur, cui plures, quam dimidia senatorum pars fuerint suffragati. quòd si nullius sententia dimidium summæ excefferit, primum ea reiicitur, cui paucissimi fuerint assenti: de cæteris repetuntur suffragia, eodem modo postrema semper reiecta, controuersia ad duas deducitur: quarum altera necesse est, vt plura dimidijs ferat suffragia; in quam Senatusconsultum factum fuisse pronunciat. re vna B expedita de alijs refertur, nisi hora diei intemptiua fuerit, idem in omnibus alijs modis seruatur. Si verò cuiuspiam principis orator ad Rempublicam Venetam accesserit, à principe, consiliariis, vniuerso collegio excipitur, auditurque ab eis: deinde consultandi tempus petunt. quo dimisso, reque à præcõsultoribus eo, quem supra diximus, modo deliberata, Senatus consultitur. princeps primum Senatui narrat, quæ petierit orator. deinde omnium, qui ius referendi ad Senatuum habent, sententiæ leguntur: eadem ratione fit Senatusconsultum, quo petitioni oratoris respondetur. quo accito legitur ei Senatus decretum, sicque dimittitur. Hæc est ferè summa eorum, quæ tum ad Senatusconsulta tum ad vniuersam rationem atque ordinem consulendi Senatuum pertinere videntur. atque hæcenus quidem à nobis explanata sunt cuncta membra, quæ maioris consilij sunt: quod in C Veneta ciuitate formam habet status popularis: tum ea, quæ ad Ducem spectant, qui quodammodo speciem quandam regiam in hac Republica præ se fert: ac demum vniuersa ratio habendi Senatus. de decemuiris deinceps dicendū videtur. Decemuirum hoc collegiū apud Venetos summæ est autoritatis, & à quo non immeritò quis asserat Reipub. incolumitatem præstari: cuius origo, vt eius magistratus ratio omnis facilius intelligi possit, longius à nobis est repetenda. Diuinã quadam animi prouidètia maiores nostri perspexere, quemadmodum in corpore humano, putrescente humore quopiã, innumeris ac periculosissimis plerunque morbi accidunt, qui sæpe etiam interitum adferunt: ita etiam in Rebuspublicis existere interdum improbos ciues, qui negocium Reipub. facebant, dum potius prauè imperare volunt, quam legibus parere, siue adducti ambitione ac regnandi cupiditate, siue ære alieno oppressi, seu etiam scelerum conscij, pœnæque ne à se exigantur, metuentes: quales Romæ legimus fuisse, Catilinã, Syllam, Marium, ac demum Iulium Cæsarem, qui tyrannide potitus Reipub. penitus euertit. In Græcorum etiam Rebuspublicis & quidem illustribus, eiusmodi ciues nonnullos extitisse memoriã proditum est. Nostris vero temporibus compertum est, omnes ferè ciuitates Italiæ, quæ populari statu, aut etiam optimatum utebantur, tandem in cuiuspiam suorum ciuium tyrannidem deuenisse. Quamobrem omnibus viribus maiores nostri sibi nitendum statuere, ne pulcherrime instituta Respubl. optimisque legibus confirmata, à quopiã huius-

modi monstro vexaretur. Nihil enim magis sibi metuendum esse duxerunt, quam intestinum hostem & ciuium inter se simultatem. quare cum animaduertissent in Republica Lacedæmoniorum Ephoros summæ autoritatis fuisse, Athenis Areopagitas, Romæ decem viros, qui etiam leges cōdiderunt; operepræcium se quoque facturos crediderunt, si horum exemplum imitati, in dispari tamen causa, magistratum summæ potestatis in hac nostra ciuitate instituerent; cui prouidendi præcipuè cura esset, ne qua inter ciues discordia, quæ seditionem faceret, oriretur: ne qua factio, aut ne quis perniciosus ciuis Reipublicæ insidias moliretur. quod si quispiam huiusmodi morbus malo fato in ciuitatem obreperet furtim, summam haberet autoritatem in eos animaduertendi, ac procurandi ne quid Respublica detrimenti pateretur. tam magna verò potestas, neque paucissimis sine periculo committi poterat, neque formidabilis, si multis committeretur, futura erat. quocirca vt ab vtroque incommodo cauere, hoc instituerunt decemuirale collegium. annuum hi gerunt magistratum, eamque vacationem habent, vt is qui vel per diem in eo magistratu fuerit, non tantum eo anno, sed futuro etiam eius muneris vacationem habeat, neque fas sit eius in comitiis decemuiralibus ratione haberi. quibus decemuiris principem quoque & consiliarios adiungere: ita vt vniuersum collegium summam decem & septem ciuium expleret, quibus hæc summa potestas tributa sit. ex decem viris, singulis mensibus tres dicuntur ab illis quibus fors obtigerit: hi principes collegij sunt, maternaque lingua capita decem virum appellari consueuerunt. ius habent cogendi decemuirale collegium, atque ad illud referendi certum conclaue habent, in quod quotidie conueniunt: certos etiam ministros, ianitores, apparitores ac stipatores: adeo vt nullius magistratus subsellia cum maiori obseruantia adeas. adeunt vero omnes, quibus cum decemuiris negocium est. literas quoque ad collegium scriptas legunt, & de illis ad idem referunt. ne tamen temere Senatus ille consulatur, non vnus tantum ex his principibus referendi ius habet, sed duo sint opus est, qui referre de eadem re velint, seu quatuor consiliarij. ob eandem etiam causam, ne quid temere à paucissimis ciuibus immutari possit, illud institutum est, ne, si quippiam quod iam sancitum sit, abrogare velint, id habeatur pro rato atque decreto, nisi duæ collegij partes suffragatæ sint. illum quoque morem obseruant, ne reum, cum de eo iudicium laturi sunt, in collegium admittant, neque cognitorem, aut oratorem quempiam, qui eius causam agat: quod tamen ius, cum apud alium magistratum causam dicunt, reis concessum est. ratio autem, quam in iudiciis exercendis seruant, hæc est. à principibus collegij reus auditur, eiusque dicta omnia scriptis mandantur. Cum autem causa ad collegium defertur, ipsi collegij principes alique iudices qui interfunt, & accusatoris & rei vicem agunt: resque decernitur maxima semper adhibita iudicij moderatione. Initio decemuiri huic tantum rei operam impendebant, ne quid existeret, quod Reipublicæ ciuilique concordia possit officere. post-

ca ve-

- A** ea verò grauissima quædam crimina & enormia facinora huiusce iudicij seueritati ac censuræ cōmissa fuere, vt si qui rei facti essent, vel quod numos adulterinos cudissent, vel quod venere mascula vsi essent. nostra etiã tempestate additū fuit, vt ab his iudicibus cōstitueretur multa ac iudicij exerceretur in quosdam scelestissimos homines, qui maledictis Deum optimū vel beatā Virginē inceslere ausi essent. nonnulla etiam, quæ maxime arcana essent, & ad summam Reipub. pertinerent, vt ad decemuiros deferrentur, institutum est, qui tamen nihil, quod maioris momenti sit, nisi de sententia totius Senatus, decernunt. res quoque pecuniariæ ab ipsis pleræque administrantur. quocirca ne de tot, tamque arduis negotiis potestas paucioribus, quam par esset, ciuibus permetteretur, accersiti sunt in hoc collegium Sapientes primi ac secundi ordinis, Aduocatores quoque & Procuratores sancti Marci, qui magistratus summæ est venerationis: suntque præter hos huic collegio ascripti quindecim Senatores, quos adiunctos vocant, vniuersi tamen hi ius suffragij non habent, sed tantummodo decem & septem priores, & quindecim his adiuncti, adeo vt omnes summam expleant xxxii suffragantium. Cæteri etsi omnibus negotiis interfunt hoc iure priuati sunt. adiuncti quindecim neque à Senatu neque comitiis magni consilij eligi solebant: sed decemuiri, quos voluissent, Senatores quindecim collegas sibi adiungere consueuerant, qui tamen neque gentiles eorum, neque arcta necessitudine coniuncti fuissent. nunc verò comitiis magni consilij eliguntur hi quindecim adiuncti. Maximã ex decemuirali collegio Reipub. Venetæ utilitatē extitisse, ipsa experientia rerum omniū magistra compertum est. nam anno ab hinc decimo supra ducentesimo, Marinus Phaletrus dux, qui tyrannidem moliebatur magnamque Reipublicæ turbationem allaturus fuerat, continuo decemuirum autoritate ac prudentia oppressus, temeritatis simul & sceleris pœnas dedit: disceptanteque hoc collegio capite multatus est. vnã cum plerisque nobilissimis ciuibus, qui cum eo in perniciem libertatis conspirauerant, perpetuaque ignominia nota fuit affectus. in ea enim curiæ parte, in qua pictæ sunt imagines omnium principum cum egiis rerum quas optimè pro Republica gesserint, Marini Phaletri sedes, imagine vacua, versiculis quibusdam inscripta est, quibus declaratur eum decem pro criminibus (vt nihil immutens) securi percussum fuisse. Perniciosissima certe, & quæ facile perniciem & exitum Reipublicæ allatura fuerat conspiratio, ni decemuiralis collegij autoritate statim oppressa fuisset. Nonnulli quoque ciues, qui ambitione ducti periculosas quasdam leges promulgauerant, vt auram popularem aucuparentur, cōtinuo decemuirum seueritate oppressi pœnas temeritatis atque immodicæ ambitionis Reipublicæ dederunt. Qua ratione effectum est deo Optimo fauente, vt nullus huiusmodi morbus nostram in ciuitatem autoritate huius collegij confirmata inuaderet. Iam præcipuè Reipublicæ Venetæ partes, quibus vniuersa ferè gubernatio continetur, à nobis expositæ sunt. Verum vt omni ex

Cc ij

parte institutum à nobis opus perfectum sit, de reliquis quoque magistratibus dicemus, à quibus tum iura dicuntur, tum pecuniæ publicæ administrantur: necnò de gubernatoribus ciuitatum, quæ sub Veneta ditione sunt, deque classium, exercituumque præfectis. Postremò nonnulla instituta exponam, quibus optime meo quidem iudicio cautum est, ne populus & plebs minutior ægreferat nullam sibi in hac Republica gubernationis partem esse. Docebimus item haudquaquam omissam fuisse, ut plerique existimant, publicam ad rem bellicam iuuentutis institutionem. Verum antequam ad hanc rerum institutionem explicandam veniam, non ab re esse existimo, si lectorem admonero, in ea ratione, qua supra dixi Senatam consuli sole- re, ipsumque decem virum collegium, apparere perspicue mixtionem quædam legum popularis status, & Reipublicæ optimatum. Nam quòd nihil possit Senatus decernere, nisi de eo prius ad ipsum Senatam à præcon- sultoribus relatum sit, status optimatum est. Quòd vero præconsultores nul- lam habeant potestatem, nisi consulant Senatam, eorumque sententia il- lius autoritate confirmata sit, profectò est popularis gubernationis insti- tutum. Itaque non modò in vniuersa hac nostra Republica, verumetiam in quacunque eius parte, qui recte perpendet, inueniet hanc quam dixi, mixtionem & temperiem, qua rectæ illæ gubernandi rationes, in vnam for- mam atque speciem Reipublicæ nostræ coaluerint. sed illuc, vnde egressa est nostra reuertatur oratio. Omnium ergo prima ea pars nobis exponen- da est, quæ ad ius dicendum pertinet. Vniuersum igitur ius, quod à magi- stratibus reddi solet, bifariam diuisum est. Nam aut in suppliciiis cõsistit, quæ sumenda sunt de hominibus facinorosis, qui patriam aut ciuem aliquem insigni iniuria affecerint, vel in deos immortales impij extiterint; aut pos- itum est in causis forensibus iudicandis. Idcirco etiam Venetiis duo genera iudicium sunt, horum alterum causis forensibus, alterum verò iudiciis re- rum capitalium præficitur. Primum itaque de criminorum hominum iudiciis, mox de forensibus dicemus. ex delictis quædam minutiora, vel suapte natura, vel peccantium hominum conditione habentur. nonnulla grauiora & maioris momenti, aut genere ipso peccati, aut peccantium no- bilitate: qua de causa duplicis quorundam sunt capitalium rerum magistratus instituti, ad horum alteros grauiora causa & insigniora crimina deferun- tur, ad alteros verò leuiora. In Republica quidem Veneta iudicia vniuersa ad eam rationem, quam proposuimus, perquam egregie diuisa atque con- stituta reperientur. nos de insignioribus primo: mox de aliis dicemus. Præ- ter delicta quæ decem virum censura commissa esse supra diximus, grauiora omnia crimina Aduocatoribus referentibus collegioque quadraginta iura- li disceptante, discerni solent, iisque pro crimine poena constitui, qui in eis deprehensi fuerint. quadraginta hi viri, qui crimina causis præfecti sunt, cri- minales vulgò appellari consueuerunt. De vniuersis tractandum, sed primo de Aduocatoribus. Aduocatorijs magistratus præfatis temporibus magna fuit

auto-

- A autoritatis incredibilisq; existimationis. præcipuum eius munus est, legum custodia, ne aliqua scilicet in parte legibus officiat. Quamobrè quilibet eorum, qui in eo sunt magistratu, eam propè intercedendi potestatem habet, quam apud Romanos tribuni plebis obtinebant: sed illi ut tuerentur libertatem plebis Romanæ, nostri verò ut vim legum tueantur: quare non immerito tribuni legum vocari possent. Nos verò ne perspicuitati, cui præcipue operam damus, vlla in parte officiamus, à communi vsitatoque vocabulo non recedemus. Illi ad populum seu plebem referebant, nostri vero Aduocatores ad quadraginta viros quidem de leuioribus causis, de maioribus ad Senatam, de maximis interdum, si ita eis visum fuerit, ad maius cõsili- um referunt. Quamobrè antiquitus magna erat huius magistratus autoritas. Nunc verò quoniam decem virum potestas latius se dilatauit, ideo Aduocato- rum auctoritas diminuta, existimatio obscurata est. Cæterum quum is magistratus tam amplam obtineat intercedendi potestatem, legumque cus- todia ad eum potissimum pertineat, qui autem facinus aliquod perpetrarint, maximè contra leges fecisse videantur, illustres præsertim ciues, ad quos præter alios attinet, Reipublicæ conseruandæ operam dare: idcirco peculiari quodam modo huiusmodi delicta censura Aduocatorum visa sunt esse corrigenda, licet ipsi nullam habeant potestatem quippiam contra reos sta- tuendi, præterquam in paruis quibusdam causis. cætera omnia de consilij sententia statuuntur. Hoc in loco non ab re futurum duco, si omnem iudi- ciorum capitalium rationem explicuero, quæ Aduocatoribus referen- tibus sunt: quandoquidem nullibi, quod sciam, modus hic seruari so- leat: simulque (ut arbitror) perspicuum faciemus, quamnam autoritatem habeat hic Aduocatorijs magistratus. Quum crimen aliquod ad Aduoca- tores delatum fuerit, si res digna censeatur eorum censura, confestim vel ab omnibus, vel etiam ab vno tantum (nam tres ei muneri præfecti sunt) inter- ceditur, id est, reus efficitur ille, cuius nomen delatum sit. deinde ab intercesso- re refertur de eo crimine ad consilium illud, quod maluerit Aduocator, qui intercesserit, quamvis plerumque consulatur x l virale collegium, quod iudicij capitalium criminum præfectum est. Ibique causa recitata, de consilij sententia decernitur, an reus sit in carcerem conuiciendus, & quæstioni adhi- bendus, an potius solutus causam dicere debeat, reus postea ex consilij de- creto accersitur, vel ab apparitoribus magistratus Aduocatorum clam præ- henditur. causam dicit vel solutus, vel ex vinculis: de crimine interrogatur: respondet, testes vtrinque citantur: quæcunque ille dixerit, siue sponte, siue tormentis coactus, tum quæ testes adducti coram magistratu se scire fassi fuerint, siue pro reo, siue contra reum, omnia scriptis mandantur. Hac ratio- ne, tota causa iuxta codicem publicum relata, omnium, quæ scriptis mandata sunt, reo fit copia: constituiturque tempus, quo docere causam possit ad- uocatos atque oratores, quos sibi adhibuerit, illique possint omnia diligen- ter perspicere, quæ reo patrocinentur, & meditari quo pacto obiectum cri- men testimonijque reo aduersantia diluere possint. tandem causa incipit a-

-ibui

Cc iij

gitari. Hac in parte non est reticendus mos maiorum ad nostra vsque tempora perductus. si enim forte quispiam reus factus tam tenui re familiari fuerit, vt sumptum facere nequeat in conducendis aduocatis, qui partes suas tueantur, duo oratores, qui Reipub. stipendio conducti, id muneris habent, suscipiunt inopis illius rei partes tuendas. sic enim lege cautum est, ne vllus indicta causa puniatur. Postquam verò satisfactum fuisse reo videtur, neque ad eius defensionem quippiam amplius requiri, Aduocatores consilium indicunt, diemque reo constituunt, quo causam dicturus sit. Consilio coacto magistratus hic Aduocatorius accusatoris vice fungitur: eosque qui in eo sunt magistratu, maxime decet, vt accusatores acerrimos agant, qualis (dum modo id assequi possint) fuit Cicero in Verré & in M. Antonium, ita tamen vt maledicta caueant, neque extra causam maledicendo vagentur. Nam is qui maledictis indulget, potius inimici & prauis hominis officium facere, quam Reipublicæ causam agere videtur. Hac enim in parte apud Venetos longe secus res se habet, quam apud Romanos. Olim Romæ quiuis ciuis alteri diem dicere poterat, eumque quam acerrimè accusabat apud iudices. Venetiis verò nemo priuatus hoc munus obire potest, sed ex Reipublicæ lege officium illud est Aduocatorij magistratus. Qua in re magis naturam rerum imitati, sapientiusque concordie ciuium consuluisse maiores nostri videri debent quam Romani. Nam quoniam qui facinus aliquod perpetravit, maxime leges & Rempublicam læsit, ideoque præcipuè Reipublicæ pœnas dare debet, iure magistratus is qui tuendis legibus præest, a facinoroso homine pœnas poscere, atque ad id omni studio eniti debet. Contra priuati officium est illatas sibi iniurias obliuisci, facileque reo concedere. Præterea nullus priuatus ciuis potest accusatoris personam sibi sumere absque maxima inuidia & incredibili odio eius, cui diem dixerit: ex qua re facile seditiones oriuntur inter ciues. hoc igitur incommodum à nostris perquam egregiè vitatū est, vniuerso hoc accusandi munere magistratui demandato, qui non priuata simultate ductus, sed ex legis præscripto id agat. quo effectum est, vt nunquam ferè auditum sit Aduocatorum cuiquam vicio datum fuisse, quod vehementius in reum sit inuectus, aut nimis acrem accusatorē se gesserit. imò qui acriter in hoc officio versatur, magnā sibi laudem comparat apud vniuersos ciues. Sed ad inceptam iudiciorum rationem redeamus. Agit ergo coacto consilio Aduocator partes accusatoris, orationemque in reum habet acerrimam. crimina & facinora obiicit primum, deinde testibus obiecta confirmat ac verisimilibus coniecturis corroborat. Postquam dicendi finem fecerit, agitur causa rei ab eo patrono, quem sibi ascuerit. deinde si Aduocatorum quispiam antequam iudices sententias rogentur adhuc vtgere reum voluerit, locum dicendi habet: similiter aduocati rei respondendi & obiecta crimina diluendi facultatem habet: eaque ratione causa vtrunque agitur, donec alter eorum, siue reus siue Aduocator, cui dicendi locus incumbit, se amplius dicere nolle pronunciauerit. Perorata causa reus eiusque patroni discedunt e curia iudicum.

iudi-

A iudicibus clauduntur in conclauis Aduocatores eorumque scribæ, præterea nullus. Aduocatores primum de puniendo reo ad iudices referunt, sententiasque rogant, an puniendus videatur, nulla tamen adhuc constituta certa pœna; quem morem Athenienses ferè seruabant. Athenis enim iudices duplices sententias ferebant. primis aut absoluebant reum, aut condemnabant: secundis, si prioribus condemnatus fuisset, pœna constituebatur, vt ex Apologia Socratis apud Platonem perspicue intueri licet. consimili iudiciorum ordine & propè pari nos quoque vtimur ratione. Refertur igitur primum ab Aduocatoribus de condemnando reo. iudices in suffragia eunt. omnia enim consilia apud Venetos res omnes suffragiis decernunt. tres vrnæ deferuntur, quarum vnā reus condēnatur, altera absoluitur penitus absque multa, tertia colliguntur suffragia eorum, quibus nondum liquet, vtrum sit statuendum. Primā vrnā quā condemnatur reus albi coloris est, secunda, quā absoluitur, viridis; tertia rubei. vnusquisque iudicum, siue causa disceptatibus XL viris (vt plerunque) agatur, siue Senatus consulatur, quod raro accidit, in grauioribusque causis tantum fieri solet, siue ad magnum consilium ab Aduocatoribus relatum sit, quod rarissime accidit, grauissimisque in causis fieri consuevit, ne quis suffragium suum perspiciat, pilulam linteam in eam vrnam, quam maluerit demittit. Postea à præfectis consilij suffragia numerantur. Quod si plures dimidiis reum absoluerint, confestim pronunciatui Absolutus: estque Aduocatorum rogatio repudiata. si plures dimidiis dānauerint, illico pronunciant damnatum. At si neutri dimidium excedant, quod multi sint iudicum quibus nondum liqueat, pronunciant reum comperendinatum fuisse, iudicesque causam amplius discuti velle. si absoluitur, nihil amplius negocij habet, sed euestigio liber dimittitur. si comperendinatur iudicibus & reo dies statuitur, quā denuo causa, Aduocatoribus accusantibus patronisque obiecta crimina diluētibus agatur. Post dictam & perorata causam iudicum suffragia repetuntur. Quod si etiam tum nihil decernatur, quod suffragia, quæ neutram in partem venerint, dimidium summæ non excedant, iterum pronunciant reum comperendinatum, & tertio consilium indicitur. Constituta die, qua tertio quoque causa eodem modo repetatur, demum in suffragia itur, nec tamen amplius ratio vlla eorum habetur, quibus nondum liqueat. Idcirco nisi paria fuerint suffragia, necesse est reum vel damnari vel absolui. si absoluitur, nihil amplius ei negocij est, vt dixi. si pronuncietur damnatus, decernitur quam pœna in eum sit animaduertendum. de genere pœnæ referunt, tum Aduocatores, tum præfecti collegio iudicum. mos tamen est, vt Aduocatores eam pœnam proponant, quæ pro genere criminis videatur acerbissima. etenim huius magistratus officium est, vt ad feruētatem inclinet. Alij verò, consiliarij, inquam, ac præfecti quadraginta virum, quibus ius est ad id consilium iudicum referendi, leuiorēs pœnas proponere consueuerunt, nisi crimen fuerit adeo atrox vt clementia nullus sit locus, seu Aduocatores lenius egerint quam cum magistratum deceat. propositis omnium sententiis eodem ferme modo decer-

Cc iij

renditur, vt in vilissimos homines, atque in meretrices animaduertat: quos vel virgis cædi iubent vel in carcerem conici, prout quemq; peccasse cõstitit. Potior verò ille magistratus qui capitis iudicium ferre potest, rursus bipartitus est. Nam non iidē iudices quærūt de crimine, & quæstioni reum adhibent ac sententiam ferunt: sed priores, noctis scilicet præfecti, totam prius causam reorum agitant ac scriptis mandant, quæ testes dixerint, quæque rei vel sponte vel coacti tormentis confessi fuerint: demum omnem causam ad iudices proprietatum deferunt. diuersus à priori hic est magistratus, hique sententiam ferunt, vbi de causa capitis agitur. quòd si leuius fuerit delictum vt tantum virgis cædendus aut carcere aliquot menses coercendus reus esse videatur, noctis præfecti totam causam expediunt, neque collegium quadragintaurale consulunt, siue conicere quempiam in carcerem voluerint, siue quæstioni adhibere. quod ipsum ius tamen Aduocatorius magistratus non habet, verum opus est, vt prius collegium consulat, atque auctoritate decreti illius collegij nitatur. neque sine magna ratione hoc ita institutum videtur fuisse. Nam si pro quolibet crimine & pro iis reis, qui homines nullius prætij sunt, consilium consulendum esset, incredibile negocium Reipublicæ administrationi constaretur: fontibus etiam viris maior peccandi licentia tribueretur spe impunitatis maiore proposita. Vt ergo iudicia huiusmodi expeditiora essent ac breuiora, Præfecti noctis etiam auctoritatem, qua Aduocatores priuati sunt, obtinent. Hi noctis præfecti sex sunt: sex item in minimo eo magistratu cui in infimos tantum homines, leuiusque in criminibus ius est. Capita tribuum ciuitatis appellantur hi, qui cum magistratū gerunt. quoniam ex vnaquaque tribu (in sex enim tribus tota ciuitas diuisa est) tum præfectus noctis, tum caput tribus eligitur: quo more etiam in consiliariis eligendis vti solemus, quod superius à nobis minime omissum fuit. Vtriusque præterea magistratus officium est, vt nocturnas excubias per suas tribus agant alternis noctibus, ac vicissim modo præfectus noctis, modo caput tribus, suam tribum circumeant ad gallicinium vsque, cum publicis stipatoribus & apparitoribus armatis, prouideantque ne per nocturnas tenebras que maiorem licentiam præstare hominibus scelestis solent, cuius fiat iniuria: neue fur clam domum quampiam fodiat, aut ne latro villas per vias grassetur in quenquam. in primis Venetæ vrbis originibus vterque hic magistratus magnæ existimationis erat. postmodū adiunctis nouis Reipub. magistratibus, prout ratio temporum & commoditas exigebat, horum dignitas & auctoritas est obscurata: summaque potestate ad nouos magistratus translata, parua quædam & viliora negotia veluti feces in eorum subselliis referere. Hactenus de magistratibus qui capitales causas decernunt dixisse sufficiat. De forensibus in sequenti volumine dicitur.

LIBER

LIBER QVARTVS.

B os ille in republica Veneta perpetuus semper fuit, ne quisquā magistratus in maioribus causis summam auctoritatem haberet: sed summum illud ius collegiorum seu consiliorum, vt vstatius loquar, esse voluerunt. Ideo in forensibus quoque causis, quæ summā quinquagintaquinque nummorum aureorum excefferint, nullius magistratus iudiciū est, à quo non sit prouocatio ad auditores vrbana- rum causarum, qui lingua vernacula veteres appellatur, & ad collegia quadraginta virum de quibus supra commemorauimus. Sed vt perspicue tota hæc iudiciorum forensium ratio intelligatur, ab auditoribus, qui quidem duplices sunt, ordiemur. noui enim siue, recentes, atque veteres sunt. Veteres à vetustate nomen sortiti, quòd hic magistratus apud Venetos multo vetustior sit quàm alter: qui non prius in hanc rempublicam inductus est, quàm continentis imperium habuerit, multis seculis post urbem conditam. Veteres hi auditores eandem fere auctoritatem obtinent in iudiciis causarum forensium, quæ vrbans iudicibus disceptantibus diiudicantur, quam Aduocatores in plerisque omnibus rebus, si qua in parte legibus officere videtur: intercedendi, inquam, potestatem habent. cum ergo à iudicibus vrbans cõtra aliquem sententia lata fuerit, licet illi ab eorum iudicio ad auditores prouocare. Causa ad eorum subsellia deducta, & vltro citroque agitata ab his inter quos controuersia fuerit, nisi summam excedat quinquaginta aureorum nummum, omnesque iudices in eadem sententiã conuenerint, possunt ipsi absque quadraginta virum collegio rē decernere. quòd si inter se dissenferint, vel vnus eorum potest intercedere: causaque illa apud minimū quoddam collegium agitur, in quod vterque auditorum magistratus, tresque alij iudices conueniunt, qui præfecti sunt iudiciis de inuentis rebus; ibique minores hæ causæ diiudicantur. Quod si vniuersa causa eam summam excedebat, ante nostram ætatem non poterat ad Quadraginta virum collegium res deduci, nisi aliquis auditorum latæ à iudicibus sententiæ intercessisset, de eaque ad quadraginta viros retulisset. Nostra verò tempestate lata lex est, qua conceditur illi, contra quem priores iudices sententiã pronunciauerint, vt post tres exactos menses, quamuis nullus auditorum intercesserit, possit diem aduer-

fario dicere, & ad collegiū prouocare. qua lege auditorum authoritas valde est imminuta; quæ tamen, cum intercedunt, nonnihil ad causam obrinendam valet. nam neque tres menses operari oportet, eorumque intercessio velut prerogatiua iudicij videtur esse. Si auditor intercesserit prioribus iudicibus diem dicit, collegium quadraginta virum aditur. Ante nostram ætatē vterque magistratus orabat coram collegio, sententiamque vterque suam tuebatur. paulatim verò segnitie quadam factum est, vt priores iudices quorum sententiæ intercessum sit non modo orent, sed ne intersint quidem cum apud quadraginta viros causa agitatur, dictaque illis per tabellionem die, vt id, quod ius postulat, statuatur, respondeant. mos uerò ille, vt auditores primū referrent ad collegium de causa, cui intercessissent, orationemque haberent, ad nostra vsque tempora deductus est. Nunc verò penitus intercidit, sed patroni tantum eorum, inter quos controuersia fuerit, hoc munus defunguntur, tuenturque suorum clientum causas: quibus rebus effectum est, vt dignitas auditorij magistratus, quæ diu illustris fuit nostris temporibus obscura admodum & imminuta sit. Quadraginta hi vrbanaurum causarum iudices eundem ferè morem seruant in iudicando, quæ à iudicibus quadraginta capitalium causarum seruari solere diximus. hoc tantum discrimen est, quod in causis, in quibus de capite agitur & fortunis reorum, nullum certum orandi tempus statutum est. In his verò vrbanaurum litibus præscriptum est temporis interuallum, vltra quod orationem protendere non possunt: hora enim cum dimidia tantum cuiilibet oranti concessa est. neque in forensibus iis causis iudicandis variæ referuntur sententiæ, vt eam collegium eligat, quam maluerit, quemadmodum in sumendis pœnis de nocētibus & parui prætij hominibus fieri solere superius dictum est; sed tantum refertur, an lata prius à iudicibus sententia confirmanda sit, vel potius abroganda. de abrogatione refertur si auditor quis intercesserit. quod si non fuerit intercessum, sed sine intercessore causa ad collegium fuerit deducta, præfecti collegij perorata vtrinque causa non de abroganda, sed de confirmanda lata sententia referunt. iurati iudices omnes in suffragia eunt. Tres item vrne deferuntur. viridi abrogatur id de quo relatum fuerit: candida approbatur: rubea verò eis destinata est, quibus nondū liqueat, sed velint causam ampliari. nihil autem decretum habetur, nisi plures quam dimidij abrogauerint aut approbauerint. quod si iudicibus nondum liqueat, & in neutram partem iudicium factū sit, causa ampliata pronunciat ad alteram diem, qua eadē ferè repetuntur. quod si etiam eadem die iudicium pendeat, tertio cogitur collegium, causa repetitur. quæ perorata vtrinque itur in suffragia, neque amplius vlla eorum iudicium, quibus nondum liqueat habetur ratio. quare nisi paria fuerint suffragia, in alteram partem fit decretum, siue de abroganda, siue de confirmanda sententia lata. Abrogata sententia nequaquam adimitur potestas actori, quin de eadem re iudicium repetere possit. nihil enim abrogatione statuitur, sed tantum lata sententia antiquatur. confirmatione verò & approbatione rata fit sententia, quam priores iudices pronunciauerunt neque amplius prouoca-

A prouocationi est locus, neque iudicium repeti potest super eadem re, nisi causæ quidpiam noui accedat. Atque satis hæcenus de auditoribus veteribus dictum sit: nunc pauca de recentioribus perstringamus. Hic magistratus in nostra republica non fuit prius institutus, quàm in continentem æstuariis hisce finitimæ Venetum imperium extendi cœpit. Ad hos à prætorum iudiciis prouocatio est, aliorumue magistratuum qui extra vrbem populis, qui in nostram venerunt societatem ius dicunt. Veteres enim auditores vtrisque causis vrbanaurum scilicet & exteris, haudquaquam satisfacere poterant. Quamobrem eam appellationem etiam sortitus est, vt nouorum siue recentium diceretur. Nam post constitutam rempublicam imperium Venetum extendi cœpit in Venetiam oram, quæ ad veteres dominos veluti quodam postliminio volens ac libens rediit. Etenim vt in exordio operis ostendimus, nobilissimi quique provinciæ Venetiæ barbarorum impetum Italiæque totius deuastationem fugientes se in nostra æstuarium receperunt, vrbemque hanc opulentissimam condidere. Cui etiam nomen Venetiæ indiderunt multitudinis numero: vt posteris testatum esset, florem nobilitatis omnium ciuitatum Venetiæ regionis eò cōuenisse. Igitur cum breui imperium Venetum creuisset in immensum, vnus haudquaquam magistratus vrbanaurum & exteris causis satis esse poterat. Idcirco nouus hic institutus est, nouumque quadragintaaurum collegium. Prouocatio quoque quæ ab aliis qui foris ius dicunt fit, ad horum subsellia defertur. atque hoc demum collegio disceptante omnes eiusmodi causæ discernuntur. eadem in omnibus ratio est, parque modus huius magistratus & collegij, quem paulo ante docuimus, ab auditoribus veteribus & collegio quadragintaaurum vrbanaurum causarum iudice, seruari solere. illud tantum ius auditoribus recentibus additum est, quod in causis, quæ summam quadraginta nummorum aureorum non excefferint latam sententiam de qua ad eos sit prouocatum, moderari queunt, eiusque partem, si ita ipsis videatur, abrogare, partem verò comprobare, dum modo omnes in eandem sententiam conueniant. quod ea de causa institutum est, vt exteri homines & aduenæ, quorum præcipue rationem haberi debere summi philosophi tradidere molestia leuantur, & sine magno rei familiaris dispendio litium exitum inuenirent. Hoc iure veteres priuati sunt. necesse enim illis est vt aut totam sententiam approbent, aut totam rescindant, atque irritam faciant. Si noui parti intercedere possunt reliquis non intercedere: at veteres contra: aut enim toti intercedunt, aut vniuersam integram dimittunt. Hocque pacto exterorum lites breuiori spacio dirimuntur, quàm causæ vrbanaurum: quamuis patronorum & iurisperitorum versutia, quæ nihil contra fas intactum relinquit, in immensum quæuis lites protrahuntur, quod vbique gentium fieri solet, vbi non temere sed statuto ordine iudicia fiunt. Explicata ferè à nobis est iudiciorum ratio, superest vt paucis perstringam eos magistratus, qui primi in causis vrbanaurum ius dicunt, à quibus ad veteres auditores prouocationes fiunt & ad collegium quadraginta vrbanaurum, quorum iudicium sex sunt subsellia pro qualitate causarum & perso-

narum distributa, nam aut lites sunt de mercatura rebusque ad negociatores spectantibus, vel de ædibus & fundis quæ intra æstuaria fuerint: aut de possessionibus & agris quæ in cõtinenti sunt, aut de quibusuis aliis contractibus stipulationibusque: personæ autè quæ lites inter se conferunt, aut sunt ciues, aut exteri, iiq; aut alterutri inter se, aut alteri cū alteris experiuntur: deniq; vel cū pupillis res habetur, aut agūt viduæ scemine post obitū mariti de dotibus recuperandis. ne ergo inter tot diuersorum generum iudicia turbatio esset, nèue aliud alij impedimentum afferret, plura instituta fuere iudicum subsellia: ita vt quantum fieri possët vnusquisque pro ratione negocij & lites suos iudices cognosceret. quæ enim lites ad ædes siue fundos intra fines Venetiarum id est in æstuariis positos pertinent, hæ omnes à iudicibus qui proprietatum nominantur diiudicantur, quos etiam adeunt viduæ ab hæredibus maritorū defunctorū, dotes repetere volentes. Hancque appellationem habuerunt quod maiores nostri ea tãtum ciuium suorum propria existimarūt, quæ in æstuariis sita essent, vtpote quæ ad alienos dominos non facile transferri possent. Cætera verò in cõtinenti existentia siue agri siue domus fuissent, vt quæ facile inuitis dominis possent auferri, iniuriæque magis exposita essent, mobilia dici voluerunt. quod si de fundis cõtinentis oræ controuersia fuerit, iudices procuratorum sunt aduēdi. iisdem iudicibus cum pupillis qui adhuc tutores habent contenditur. qua ex re ipsi iudices nomē obtinuerunt: nam apud Venetos curatores & tutores, & procuratores appellari cõsueuerunt. Si item lis de mercimoniis inciderit & ad mercaturam spectet, subsellia iudicum adeuntur, qui ex ea re iudices seu consules mercatorum nominantur. hi maiori quodam compēdio iudicant, quàm alij forenses magistratus: quod ea ratione institutum est, ne longioribus litibus impedimentū moræ fieret negociis mercatorū, quæ assiduā quandā operā exigunt. At si inter exteros homines lis fuerit, vel quispiam ciuiū hospiti diē dixerit, opus est ad eos iudices accedat, qui ab aduenis nomē habēt. Cætera verò omnes causæ contractus ac stipulati, ex quibus quispiā ab alieno sibi aliquid deberi cõtendat, idque iudicio petat, iudicibus veniunt qui petitionū nūcupantur: hi quæ prætoris urbani vicē gerūt. Sūt præterea minimæ quædā, quibus diiudicandis præfecti sunt iudices mobiliū dicti. Est & præter hos magistratus alius, qui si quid inuentum fuerit aut olim reconditum aut nuper amissum, hunc ad ærarium aut ad priuatum quēpiam aut ad eū qui reperit, res ea pertineat decernit omnesque huiusmodi cõtroversias diiudicat. Expedita vniuersa iudiciorum ratione ad eos magistratus transeundum est, qui ærarij curam habent, quibusvè pecuniæ publicæ administratio commissa est. Hi fortasse plures quā par sit alicui esse videbūtur, cū pauciores vniuersæ rei pecuniariæ satisfacere possent. Verū hoc loco animaduertendū est patres nostros summam diligentiam adhibuisse, ne in administrandis pecuniis publicis aliqua fraus fieret. arbitrati enim sunt ex ærario veluti alimētū vniuersis reipublice partibus suppeditati, quo deficiente seu imminuto deficere quoque reipublicam

- A aut minui opus esse. Quocirca lege sanxerūt, vt si quis ciuis peculatus dānatus fuerit, perpetua ignominia nota singulo quoque anno repetita inureretur. Maiori enim consilio coacto in concione ciuium omnia statuta die ab Aduocatore omnes illo crimine damnati pronuntiantur: vt qui tantum scelus ausi sunt, perpetuæ ignominia pœnas luant. Sed ne ab instituto longius digrediamur, magistratus qui ærarij curam habent, duorum veluti generum sunt. Quæ ratione publicæ quoque pecuniæ diuisæ sunt. nam vel ex publicis vel ex vectigalibus in ærarium cõferuntur: vel interdum cum redditus reipublicæ impensis videtur satisfacere nõ posse, à ciuibus pro cuiusque censu exiguntur. id quod nõ raro fieri necesse est, bellis, quibus ciuitas nostra frequenter vexari solet aut mari aut terra ingruētibus, vel cum Turcæ in nostram ditionem irruunt, quorum impetum non sine maximo detrimento complures annos sustinimus, acerbissimumque hostē in vniuersam rempublicam Christianam sequentem continuimus, vel cum Principes Christiani quibus imperij Veneti amplitudo quandoque officit, in perniciem nostram conspirant: quemadmodum anno ab hinc x v accidit, cum omnes fere Christiani principes inito inter se scedere in exitium imperij nostri conspirarunt. sed diis bene iuuantibus omnes eorum impetus sunt repressi, resque pene collapsa in integrum restituta est. Duplex ergo cum sit publicæ pecuniæ genus, duplices quoque magistratus ei rei sunt præfecti. Quidam enim pecuniæ ex censu ciuiū collatæ præficiuntur: alij verò redditibus & vectigalibus reipublicæ. Vectigalia quidem exiguntur ex iis quæ exportantur ex vrbe, aut in eam importantur. Quædam verò ex ciuitatibus quæ in societatem imperij Veneti sunt adscitæ. Urbana porro vectigalia cū propter maximam mercium copiā mercatorumque conuentum, tum ob ingentem hominum multitudinem, qui hanc ciuitatem incolunt, omni omnium opinione maiora sunt. ac mercium quidem rerumque vrbana varia sunt genera: ideo diuersi quoque magistratus sunt instituti, prout scilicet cõmodum visum fuit iis qui his locandis atque exigendis vectigalibus præfunt: quos singulos enumerare sanè putidum esset, fastidiumque potius afferret, quam voluptatem. quam ob causam illos etiam magistratus qui perpetui non sunt, sed cum res postulat, tum denique creantur, prætermittēdos esse duco.
- D In summa, horum omnium magistratuum officium illud est, vt caueant ne per dolum aliquid pecuniæ publicæ auertatur, aut per inertiam pereat. omnes quoque controuersias quæ ad id genus pecuniæ pertinent, ipsi diiudicant. pecuniā verò omnem, quam exegerint, cõtino ad gubernatores reddituum publicorū deferunt. eā enim appellationē is magistratus obtinuit qui huic rei præfectus est. Sed ea procuratio quoniam magna, atq; ampla est, non nisi insignioribus ciuibus deferri solet. qui vt libentius hoc munus sibi deposcerent, nèue demandatum reiicerent, oneri magno atq; graui magnū emolumentum adiunctū est, summa quoque tributa est auctoritas. hi enim apparitores, viatores, lictores, omneque id genus ministrorū reipublicæ creat, quibus omnibus ex ære publico stipēdium persoluitur. id verò quod reliquū fuerit,

ad quæstores vrbanos defertur, ad quæ denique magistratū peruenit omnis summa æris publici, à quibuscunque quæstoribus siue magistratibus seu illi extra urbē seu in vrbe pecunię publicę exigendę curā habeant, allata fuerit. at vrbani hi quæstores eam pecuniam ex Senatus decreto in vsus publicos impēdunt, eamque in codices accepti & ex insi referunt. quod munus quū operosum sit laborisque non exigui, ideo ciuibus iunioribus cōmitti consuevit: qui tamen tum nobilitate generis, tum innocentia vitę clari sint, ne scilicet es publicum vllō pacto in rem priuatā auertatur. Quocirca vrbanis quæstoribus ius senatoriū datū est, idem propemodū quod legitimi senatores habēt. pecunia verò quę in reipublicę angustiis ex censu à ciuibus cōferitur, quāuis tandem ad quæstores vrbanos omnis confluat, proprios tamen quosdam magistratus habet. Interdum enim de conferenda ex censu pecunia ea ratione fit senatusconsultum, vt nulla mētio habeatur neq; de restituendo eo ære, nec de aliquo emolumento ciuibus erogādo, qui ex sua re priuata eam pecuniam cōtulerint. Quod tamen raro admodū fieri cōsuevit: nam plerūq; imò potius semper nisi res contrariū postulet, Senatus reipublicę ita cōsultū esse vult, vt priuatorū res nō negligātur. Promulgato igitur senatusconsulto, de pecunia ex censu cōferenda facto tēporeque quod commodum visum fuerit cōstituto, vnusquisque ciuiū intra id tempus eam summā persoluit, quā ex censu debet. exigunt autē gubernatores redituū deferuntq; ad quæstores vrbanos. at multo sēpius eiusmodi senatusconsultum fit de pecunia ex censu conferenda, vt post certum temporis spacium ciuibus, qui eam persoluerint, restitui incipiat, aliquo etiam emolumento adiuncto: certa que in eam rem delegantur vectigalia. Interdum verò senatusconsultum de collatitia ex censu pecunia ante nostram tempestatem, ita fieri solebat, vt de reddenda nulla fieret mentio, neque vllum certum tempus constitueretur nisi id commodum reipublicę fuisset. sed magistratus, qui p̄fectus mutuis dicebatur, quod nomen adhuc quoque retinet, acceptam ab vno quoque ciuium eam vim pecunię in codices referebat: interimque donec restitueretur, singulo quoque anno quini nummi aurei pro centenis collatis, veluti vectigalis loco, ciuibus creditoribus numerabantur: quem in vsu multa vectigalia erant assignata. Qua ratione p̄scis bellis facilis erat pecunię exactio, quę ex censu soluebatur. neque verò iniquum existimari debet, ciuibus qui rem familiarem temporibus reipublicę necessariis consumpserant, aut magna ex parte imminuerant, vicissim aliquid impendi ex reditibus publicis. Nam quemadmodum partes totius incolumitati consulere debent, ita natura comparatum est, vt totum curam habeat, ne partes magnum incommodum patiantur, sed pro viribus provideat, vt incolumes perdurent, alimentaque illis parata sint, quibus reficiantur & conferentur. Verū nostra atate hoc æs alienum reipublicę ad eō ingens erat, vt in illud emolumentum quod diximus ciuibus erogari, trecenta ferē nummorum aureorum milia singulis quibusque annis impenderentur. Quorum solutio proximis annis propter angustissima reipublicę tempora

A pora quum intermissa fuisset, tādē quarto ab hinc anno, referentibus Dominico Triuifano Senatore amplissimo, atque Andrea Gratto, cuius ducis auspiciis nunc reipublica Veneta regitur, sapientissimo atque integerrimo Senatore, factum est senatusconsultum, vt nulla amplius emolumentum erogandi mentio fieret, neque in codicibus publicis post id tempus id æris acceptum à ciuibus referretur. verum ne omnino à reipublica fraudati esse viderentur, capitis restitutioni, necnon etiam emolumentum quod ad eam diem eis debebatur, cum multa vectigalia assignata sunt, tum reipublicę possessiones omnes in agro Rodigiensi posita, sunt distributa. Cuius muneris maxima parte nos functi sumus, qui illo tempore magistratum gerebamus, qui ante nostra tempora institutus p̄cipue fuerat ad huiusmodi æs alienum reipublicę minuendū, aut si fieri posset extinguendum: de quo pauca infra dicemus. sicque magna pars ingentis atq; incredibilis ferē publici æris alieni imminuta fuit, necnon priuatorum ciuium facultatibus satis commode cōsultum, ita tamen vt prior ac potior semper fuerit reipublicę ratio quam priuati commodi. quod institutum à maioribus nostris ad hęc vsque tempora per manus deductum est. Vt ergo redeamus vnde diuertit oratio, P̄fecti mutuis eam pecuniā exigūt, quę à priuatis ex censu in reipublicę vsu necessarios confertur: acceptamque in suos codices referunt, ac demum vrbanis quæstoribus numerant. iidemque p̄fecti curam habent exigendi à quæstoribus vrbanis eā summā pecunię, quę quotannis erogari solebat in vicem reditus ciuibus priuatis: eamque & acceptam & expensam in suos codices referebant. Pecunia verò quę ea lege ex senatusconsulto erogatur, à priuatis vt certo tempore restitui debeat, à proprio quodam magistratu & exigi & restitui solebat. nunc vniuersum hoc munus gubernatoribus reditus demandatum est. Alius etiam p̄ter hos est pecuniarius magistratus minime p̄tereundus, qui in eam curam incumbit, vt ciues ærarios factos, eosque qui constitutam non persoluerunt pecuniam quam ex cēsu debent, inuestiget: eorumque bona publicet, & tandem sub hasta vendat. Nonnulli sunt p̄terea magistratus pecuniarij, à quibus ærarij ciues inuestigantur: rationesque in publicis codicibus priuatorum ac reipublicę diligenter inspicuntur, ne qua fraus publicis reditibus atque ærario fieri possit: quos consulto p̄tereo ne tēdio lectorem afficiam. neque enim momenti quippiam habent ad eam, quam potissimum hoc opere mihi exponendam reipublicę gubernationem institui. P̄ter hos magistratus nonnulli etiam sunt, qui ad ciuitatis commodum, & ad bene beateque viuendum plurimum valent, ideoque à nobis minime sunt omittendi. Primi nobis se offerunt monetæ aureę argentęque p̄sides, qua cum externis hominibus ciuium commercia & ipsorum inter se maximè cōtinentur: deinde annonę triticę p̄fecti, itemque salubritati Venetę ciuitatis p̄fecti, sine quibus vita constare non potest, p̄terea amplissimi Naualis p̄sides, Ædiles quoque qui viarum & pontium & huiusmodi rerum resarciendarum curam habent qui perquam necessarij sunt: postremo amplissimus magistratus, quem procu-

ratorum Veneti appellant, ciuitati nostræ longè opportunissimus. De præfectis monetæ nihil est quod plura dicamus. eius magistratus illa cura est, ne argentum aut aurum imperfectius aut impurius cudatur quàm lex statuit. ne uerè nummi sint minores pondere, quàm lex iubet. quod sanctissime apud nos obseuatum fuit. quamobrem maximo in precio apud omnes nationes barbaras, nedum apud Christianos, Veneti nummi semper fuerunt, hodieque sunt. Cæteri namque principes plerique omnes impurius aliquanto argentum & aurum cuderunt, ut facilius impensis satisfacere possent. At nostri constantissime semper hac in re dignitatem à maioribus acceptam retinere. Magistratus uerò, qui annonæ triticæ præfectus est, ciuitati Venetæ perquam necessarius est. etenim cum nulla propè frumenti vis ex agro Veneto colligatur, quod omni ex parte vrbs æstuariis amplissimis continetur, ciuitasque hominum multitudine abundat, opus est rei frumentariæ magnam haberi curam: ne quando populus, cuius commodo maiores nostri maximè consultum esse uoluerunt, rei frumentariæ inopia laboret, nimiâque annonæ caritate prematur. Idcirco rei frumentariæ tres sunt præfecti, qui xvi mensibus magistratum gerunt. horum est officium prouidere, ne ciuitas unquam frumenti inopia laboret. quæ si quando timeatur, Principem Sapientumque collegium adeunt, reque inter eos discussa decernunt quæ ad frumenti copiam comparandam usui esse uidentur. Quandoque etiam solet certa merces ex ærario his constitui, qui ex longinquioribus prouinciis frumentum Venetias aduexerint. Interdum ære publico triticum mercantur à negociatoribus, qui polliceantur certam vim frumenti statuto tempore, atque ex certis etiam prouinciis se Venetias delaturos: quod nisi præstent, pecuniaria multa plectuntur: quod autem Respublica magno pretio emerit, uili vendit, ut commodo populi atque inopiæ consulatur: qua in re magnam interdum iacturam ærarium facit. De re frumentaria præterea plurimæ sunt leges pulcherrimæque instituta: quæ si in præsentia recenserè, longius quàm par sit ab instituto digrederer. sequitur magistratus is cui vrbs salubritas est curæ. huius præcipuum munus est, prouidere ne aliquo pacto ex contagione tabes in ciuitatem serpat. quod si clam quâdoque obrepserit, ut nonnunquam solet accidere, sedulo operam dat, ne longius uagetur. Quare ædes publicæ amplissimæ in æstuariis ædificatæ sunt, interuallo trium millium passuum ab vrbe: quibus finitimi sunt horti lætissimi. eas in ædes, si quis ex plebe eo morbo ægrotare cœperit, confestim cum tota familia defertur. hi uerò qui cum ægrotante consuetudinem aliquam habuerant, opus est, ne alios inficiant, ut proprios lares deferant, concedantque ad alias ædes publicas, itidem extra urbem in eum usum conditas, regione à prioribus longe diuersa, ibique xxx dies detinentur: in quibus si sani persisterint, ciuitati ac domesticis laribus restituuntur. suppellectilis quoque magna cura habetur, ne eius cõtatione quispiam inficiatur. hic quoque magistratus prouidet ne quid putridum aut quod incolumitati ciuitatis officere possit uedatur: demum id sedulo curat ut quàm saluberrime Venetiis degatur. atque hoc præfectorum

genus

- A genus non multo ante nostram tempestatem institutum fuit: cum quidem antea creberrime urbs pestilentia laboraret, adeo ut plerique omnes vi tabis sauiete proprios quandoque lares desererent, & in continentem proximam secederent, sed postquam nouo huic magistratui hæc cura demandata est, numine diuino sauente, nulla penè pestilentia fuit. interdum quidem, quod in magna hominum undique confluentium frequentia vitari non potest, nonnullæ domus infectæ fuerunt, cura uero huius magistratus, Deique auxilio, latius vagari malum non potuit. Nunc de amplissimi naualis præfectis dicendum est: quod certè non solum Venetæ urbi magno est ornamento, sed etiam uniuersæ Italiæ, non mediocrem dignitatem affert. immensum opus est & admiratione dignissimum, in ea urbis regione quæ præter alias mari vicina est, & præterea maxime commoda, ædificatum, ac in tres sinus, seu si malueris, recessus excavatum: intra quos mare recipitur unico tantum ostio tam lato ut etiam satis sit ad maximas triremes capiundas. Munitum est ostium duabus turribus ex utraque parte, suntque hæc ponte sublicio iunctæ portisque cancellatis, quæ nunquam referantur nisi quum opus sit triremes educere, seu in nauale inducere. nullibi etiam aditus ad interiora naualis patet, præterquam hoc uno ostio ingredientibus. primus occurrit omnium quidem minimus, sed amplius tamen sinus, tectis circum ac contignationibus in modum fornacis undique extructus: huc subducuntur è mari triremes, ibique ab omni ventorum ac pluuiarum iniuria tutæ, si ita acciderit, ut illis utendum non sit, multos annos incolumes & illæsæ permanent. Nouas item sub eisdem tectis ædificant, ueteres subducunt & resarciunt: magnum sanè opus, & maximi ornamenti, & ad naues fabricandas utilissimum. Post hunc sinum alius est interior amplissimus, omni ex parte circum eiusmodi tectis, ut dixi, instructus: nec ullum ex eis inspicias triremibus vacuum, sed aut binis plenum, si tecta fuerint latiora, aut singulis si angustiora. Tertius uerò non minor secundo, paulò ante nostram ætatem superioribus additus fuit, isque mœnibus pulcherrimis circumseptus. in eo autem plura sunt tecta ædificata, quamuis non sint omni adhuc ex parte perfecta: uerum summa cum diligentia opera datur ut illi ædificationi manus imponatur extrema. Tres hi recessus inuicem sunt peruij, atque unico muro ambiuntur nonnullis turribus distincto, in quibus vigiles excubias noctu agunt, ne quid detrimenti tam insigne opus vi ignis inieci, seu dolo facinorosi cuiuspiam, seu casu quopiam, ut interdum euenire solet, accipiat. Intra mœnia tabernæ sunt armamentorum amplissimæ, uniuersæque nauticæ suppellectilis fabri suas ibi omnis generis rerum quod ad rem naualem pertineat, officinas habent. Ibi funditur æs ad tormenta conficienda: magnaque in usum tormentorum vis pulueris conficitur. ut totum in pauca cõferam, nihil ad rem nauticam pertinet, quod non in eo nauali reperiatur. ibi uidere licet ingentem fabricorum multitudinem, quorum quisque suo munere fungitur. Sunt præterea nonnulla atria bene ampla, in quibus ingens armorum copia, tormentorum scilicet ac telorum, ad usus bellicos seruatur, inges etiam uelorum, remorum, armamentorumque

Dd iij

omnium, in suis quæque cellis condita est: vt cum Senatus armandam classem decreuerit, omnia quæ requiruntur ad eam rem, prompta atque parata habeantur. His rebus officiisque omnibus præfectus est magistratus, de quo dicere institueram, cuius consilio ac diligentia omnia, quæ ad nauale pertinent, administrantur. is fabros deligit cum lignarios tum ærarios ceterosque opifices qui ad opus faciendū admitti debent, ac ne quispiam desit officio suo, diligentissime curat. Huic magistratui pecunia ex ærario ad sustinendos sumptus naualis numeratur, collegio tamē prius cōsulto rationibusque apud illos patres relatis. Apud maiores nostros, penes quos res maritimæ magno in precio erant, hic honos magnus habebatur: tēporibus tamē nostris magistratus huius dignitas est imminuta, ac penē cecidit. itaque si quando aliqua res extiterit, quā diligentius administrare oporteat, alios ciues ac Senatores, summæ dignitatis homines, Senatus nauali præficit, qui ius in priores habeat, eisque veluti ministris vtatur. Postremo loco sunt à nobis recensendi diui Marci procuratores, amplissimus omnium præter ducē magistratus: quippe qui præfinitum tempus non habeat, sed vnà cum vita terminetur. Huic honori coniuncta est perpetua Senatorij ordinis dignitas, ac ius suffragij ferendi æquum cum legitimis senatoribus. illud etiam præ aliis omnibus magistratibus obtinuerunt. nam cum cæteris à senioribus ciuibus non cedatur, nisi certis locis certisque subselliis, procuratoribus vbique idem honor præstatur. quocunque enim loco sedeat, illis semper ceditur, digniori que sede semper honestantur: non secus ac si quouis in loco sui magistratus munere fungentur. horum officium est tutelam pupillorum habere, quibus propter ætatem tutela indigentibus, nullus defuncto parente ex testamento tutor est institutus, veluti ergo publici quidam tutores à Republica sunt instituti. hi diui Marci procuratores dicuntur, quod munus cum egregiam fidem ac sanctitatem vitæ præcipuam requirat, hi ciues huic officio delegantur qui iam publicis ferè omnibus muneribus defuncti, spectatæque sunt probitatis: in quo versantes tanquam milites emeriti perpetuam obtinent Reipublicæ administrationem. Priscis temporibus tam magna fuit non tantum Venetiis, verum etiam apud exterarum nationum, huius magistratus existimatio, vt plerique exteri homines, nedum indigenæ, testamento suo hosce procuratores hæredum suorum tutores ac totius rei domesticæ curatores instituerint. eorum fidei magna pecuniæ vis pauperibus eroganda commissa est. adeo vt nostris quoque temporibus ingentes opes ab hoc magistratu administrantur, ac pro eorum arbitrio in vsum pauperum distribuuntur. hic magistratus initio institutus fuit, ne hæreditates ciuium qui pro tuenda seu etiam pro amplificanda Republica apud exterarum nationum decederent, aut studio rei familiaris negociis ac mercimoniis occupati peregrè morerentur, nullo condito testamento, per fraudem quampiam ab hæredibus pupillis auerterentur. Quæ de causa effectum est, vt ciuibus illis publice ea cura demandetur, de quorum probitate omnibus compertum sit. Principio tres fuere. deinde aucta ciuitate tres alij additi, hac tamen ratione distributi, vt veteres pupillorum, qui

- A qui citra riuum magnum qui urbem mediam interfluit habitant, curam habeant: tres item curent eos qui vltra riuum magnum proprios habent lares: dimidiam urbem alteri, item dimidiam posteriores curent. Tres verò præter hos patroni sunt amplissimi atque augustissimi templi, quod diuo Marco Euangelistæ dicatum est, sub cuius numine Veneta Respublica bonis legibus aucta est, ditionemque imperij creuit. ab his postremis tanquam à nobilioribus nomē in omnes deductum est, vt diui Marci procuratores appellentur. De huius templi structura, de marmorum, columnarumque copia, de porphyritide ac prasio lapide, de opere tessellato atque aurato, quo tum laquearia, omnesque fornices confecti, tum vniuersum pauimentum stratum est, quia nemo ferè mortalium est quin vel visu cognouerit, vel fama perceperit, nihil mihi statui esse dicendum. huic instaurando tēplo, si qua in parte labascit, eiusque sacerdotibus, tres hi procuratores præsumt, operamque dant vt pro ciuitatis dignitate & pro amplitudine patroni diui Marci Euangelistæ Deus optimus in eo templo pie atque magnifice colatur. hi sunt qui præter ceteros magistratus meo iudicio perquam necessarij videri debent ad bene beateque viuendum. Nam & monetæ cudendæ cura nequaquam negligenda est, qua omnium commercia ciuium continentur, annonæque triticeæ copia sedulo procuranda. nec minor bonæ valetudinis ciuium cura habenda minimeque omittenda viarum ac pontium idque genus ædificiorum instauratio. hæc communia cuique ciuitati. ista verò ad Venetias magis attentent, rei scilicet maritimæ procuratio ac pupillorum tutela, cum multi ciuium tum propter publica negocia, tum propter mercaturæ industriam peregrè profecti diem obeant. idcirco magistratus qui his muneribus incumbant publicè instituti sunt, vt nulla in parte maiores nostri communi bono defuisse videantur, si quis diligenter omnem huius Reipublicæ institutionem adnimaduertat.

LIBER QVINTVS.

OSTOYAM omnis fere ratio gubernationis Reipublicæ à nobis exposita est, omnesque recensiti magistratus urbani, non importunam alienamve ab opere rem facturus videbor, si de magistratibus exteris verba fecero: iis scilicet quibus ciuitates quæ in nostram venerunt societatem regi soleant: postea de militaribus imperiis, ac demum de muneribus aliorum ciuium, qui patricij non sunt ordinis. His etenim expositis extrema manus commode operi instituto imposta videri poterit. Insignioribus ciuitatibus quæ in Veneti imperij societatem venerunt, quatuor magistratus præficiuntur. prætor vnus omnibus ius dicit, & forenses lites diiudicat, atque in fontes animaduertit. habet is prætor in iudiciis proferendis assessores homines iurisperitos, quorum consilio vitur. & licet apud prætorem sit omnis autoritas, præter hunc est præfectus, qui militibus præest, qui urbem vel agros urbis coluerint. in hos prætori nullum est ius, sed præfectus tantum ius in eos habet. Arcis præterea, mœnium portarumque cura præfecto est demandata, vectigalium etiam ac reddituum omnium tum urbis, tum agri totius. præter hos quæstor vnus, aut duo. hic magistratus pecuniam publicam administrat, impendit & exigit, habetque codices rationum publicarum. nihil tamen ferè agit nisi ex mandato præfecti. ac interdum vtriusque, scilicet prætoris & præfecti. Ea enim ratio administranda utilior visa est, quàm si penes eundem esset & autoritas & administratio ærarij. facilius namque liceret per fraudem ærarium peculiari. id vero pecuniæ quod reliquum fuerit ab impensis, Venetias ad quæstores urbanos defertur, ad quos vt supra diximus vndique pecuniæ publicæ conferuntur. Quartus qui in vnaquaque urbium magistratum obtineat, est custos arcium. alibi vnus, alibi plures sunt: hi que militibus præsentent qui arcem tuentur, curamque habent armorum, commeatus, & tormetorum quæ ad munitionem contra hostes in arce posita sunt. neque tamè custos ita præest arci, quin præfecti imperio subiectus sit: cui quidè omne ius omnisque potestas in huius generis rebus curandis tributum est. In minoribus vero ciuitatibus seu urbibus nullus est præfectus, sed prætor vtriusque partes agit. in oppidis quoque quæ in agris maiorum urbium frequentia sunt, solus prætor est qui ius oppidanis dicat, nullus præterea magistratus. nam quæstores ac præ-

A ac præfecti principum urbium in vniuerso quoque agro ius obtinet. A prætoribus omnibus ad auditores novos prouocatio est. Aduocatores etiam quandoque sententiis capitalibus prætorum intercedere solebant: sed quoniam vsu plerunque euenire solitum erat vt iudicia protraherentur, neque fontes criminum ac scelerum pœnas darent: lata fuit lex à decemuirum collegio, minime id iuris Aduocatoribus amplius in sententiis esse, quæ à prætoribus assidentibus iurisperitis quos secum comites ducunt, vt supra dixi, pronunciatae essent. Et hæc tenus quidem satis de magistratibus quibus Respublica tum domi tum foris administratur. Verum quoniam non tantum pacis, sed etiam belli gerendi ratio habenda est, quam vniuersam qui neglexere, vt inquit Plato in Politico, libertatem diutius tueri nequiverunt: ideo qui recte Reipub. institutionem posteris tradiderunt, illud imprimis admonuerunt, vt ciues instituantur ad vtrumque munus, vt scilicet bello gerendo idonei sint, & domi in pace legibus subiecti institutisque patriis in præclara aliqua functione viuant, ita vtramque rem amplectentes, vt virtutes artesque bellicæ referant ad studia pacis, tanquam ad potiora. vnaquæque etenim res eam habet à natura insitam vim, vt primum bonum sibi quisque cõueniens appetat: deinde vt contrario obstat, nitaturque quatum possit à se iniuriam propulsare: quæ res in animante natura omnium perfectissima, dilucidius dignoscuntur. Nam vnique animali tributa est vis appetendi, qua profectatur id quod naturæ suæ consentaneum fuerit. præter hanc vnique adiecta fuit vis irascendi, quam Plato in corde atque in præcordiis collocauit, vt scilicet animal quodcunque, eius virtutis stimulis actum, contrarium naturæque repugnans repelleret. Vtriusque igitur partis virtutes, quarum semina in animis hominum natura indidit, ciuilem virum fouere oportet, & ad frugem perducere, sicque & belli & pacis gerendæ rationem habere. Quæ ratio à maioribus nostris non fuit neglecta, vt quibusdam videri solet: sed quoniam initio in mari ædificata ciuitas, quæ multis annis imperium contempsit continentis, terrestris belli studiis detineri non potuit, vniuersam se ad maritimum bellum conuertit: in quo egregiam operam nauauit, & pro tuenda libertate & in hostibus vlciscendis: multaque præclara Venetorum gesta præscis monumentis memoriæ prodita sunt, plurimique triumphis ex deuictis hostibus & eorum classibus superatis reportati: ex quibus facile quiuis intellexerit Venetos in re maritima longe aliis præstitisse. Victa tandem post longum tempus superioris consilij sententia precibus finitimorum populorum, quorum quisque sui reguli tyrannidem, quam diutius passus fuit, amplius tolerare non poterat, adhibuit animum Senatus ad continentis imperium: vniuersamque Venetiæ regionem pulsus tyrannis, ac passim ciuibus deditionem facientibus, veluti postliminio recuperauit: quæ libenti animo redibat ad veteres incolas, eiectis tyrannis exteris, qui ex reliquiis barbarorum in tota regione confederat, durissimaque seruitute victos eos populos premebant. Prolato igitur imperio in cõtinentem præterquam quod bonis legibus, & pacis studiis ij populi erant recreandi, qui nuper ve-

nerant in nostram societatem, danda etiam opera fuit ut tueri libertatē possent in quam se asseruerant. Caterum Venetæ urbis situs utpote quæ condita est in mediis æstuariis, minime patiebatur nostros ciues impēsius operam dare bello terrestri, illiusve studio diutius detineri, sine magno periculo seditionis ciuili. nam ciues illos qui terrestri belli studiis se dedissent, maiorem anni partem agere in continenti, ibique & equos alere, & terrestribus certaminibus se exercere opus fuisset: quin ut peritiores rei militaris fierent, opus fuerat si quando domi ocium ab armis fuisset externa bella adiuissent, in iisque animum pariter & corpora durassent, ut in ea functione cum laude versari possent & patriæ prodesse: secus autem si fecissent, inepti profecto non tantum Imperatores, verum etiam milites fuissent. Hæc vero frequens consuetudo continētis vrbanaque intermissio factionem quandam ciuium facile peperisset ab aliis ciuibus disiunctam. quapropter proculdubio res Veneta breui ad factiones ac bella ciuilia deducta fuisset. Omitto interim quàm magnos spiritus animi ciuium cōcepissent, cum plurimum armis potuissent, habuissentque frequentes adsectatores: ut hominum natura semper ad malitiam pronior est. quæ res, ut ex prisorum monumentis facile intelligi potest, semper Romanam Rempubicam vexauit, contumacesque non paucos Romanos ciues Reipublicæ legibus & Senatus decretis reddidit, ac demum Iulium Cæsarem tyrannum Romani imperij fecit. Ne ergo huiusmodi quispiam morbus in Venetam ciuitatem obreperet, satius maiores nostri esse statuerunt, ut continētis imperium externo potius ac conducto milite quàm Veneto defenderetur. stipendium verò illis statuit ex vectigalibus totius prouinciæ. æquū enim erat eius regionis impēsis militem viuere, qui ad eam tuendam accersitus fuerat. in hanc militiam plurimi socij ditionis nostræ adscripti sunt: quorum nonnulli ad summam imperij in nostro exercitu deuenere, atque ob res egregie gestas Veneta ciuitate patricioque iure donati sunt. Viget adhuc nostra ætate nomen Bartholomæi Coionei Bergomensis, viri illustrissimi & summi Imperatoris, qui multa præclara bella confecit, ac Venetam ditionem auxit: quapropter equestri statua in celebri vrbis loco à Republica honestatus fuit. Ciues igitur Veneti ea de causa, quam retuli, terrestri militiæ gloria priuati sunt, eaque ad exteros delata est. siquidem lege cautum erat, nullum patricium Venetum pluribus quàm xxv militibus præesse posse. hæc tamen lex nostra tempestate ob bella frequentia quibus vexati fuimus, vi cōsuetudinis tanquā abrogata est. Cum autē terrestre bellum ingruit, nonnulli patricij ordinis ciues in exercitum mittuntur, qui dum bellum vrget, temporarium magistratum gerunt. quæstores hi sunt, item legati, qui Imperatori exercitus externo homini semper adstant. neque ei quicquam aut facere aut decernere licet, nisi ex legatorum cōsilio: Bello finito vtrique magistratus domum reuertuntur ac in ordinem rediguntur, nec quicquam amplius iuris habent. hæcque est belli terrestri militiæ ratio apud Venetos. Bello verò maritimo ac nauali nostra ciuitas natura magis idonea est, cuius studiis semper Veneti studuere. nam vrbis in mari

- A mari condita parum timere poterat terrestres copias, quæ ei negocium facerent: ac non modo iniquum, sed etiam valde incommodum erat, comparare exercitum ex ciuibus, quem in continentem traicerent, ac finitimos populos bello lacefferent. Verum à mari quoniam iniuria timenda erat, quòdque illatam propulsare non erat difficile, ideo vniuersa ciuitas ad studia rei maritimæ conuersa est, eoque iuuentutem legibus instituit, ac totius vitæ consuetudine firmavit. hic enim mos instituendi patricos homines semper fuit, ut à teneris annis vsque ad pubertatem sub pædagogi disciplina degerent, ac Latinis literis imbuerentur pro cuiusque captu: ab eæ ætate, præter paucos quosdam qui literarum studiis se manciparant genio naturæ ducti, omnes ferè rei maritimæ ac familiari operam darent, ac alij quidem nauigabant ad longinquas oras, vbi mercaturæ industria rem domesticam augebant, simulque efficiebantur periti morum ac consuetudinis, legumque multorum hominum. plurimi conscendebant triremes armatas atque à teneris annis & corpus laboribus firmabant, & animum excolebant rei maritimæ disciplina, ac naualis belli peritia: quibus artibus semper Veneti excelluere. Quin lege cautum fuit, quæ vsque ad nostra tempora peruenit, ut in vnaquaque triremi armata stipendium ex ære publico non exiguum duobus adolescentibus daretur ordinis patricij: quorum officium nullum aliud esset, præterquam imbui disciplina rei maritimæ: utque id facilius assequerentur quædam illis assignantur exigua munera, quibus curandis se exercentes proficiunt, & ad maiora capeienda idonei fiunt: grauibus vero triremibus siue ad classem & rem bellicam instructæ fuerint, siue priuatim ciuibus locatæ ad mercaturam, octoni cuique iuuenes patricij quandoque attribuuntur: nec mediocre eis stipendium constituitur, vel ex pecunia publica, vel ex ære priuato, si ad mercaturas locentur, qui nauticis ac bellicis studiis in eis assuescant. Quin etiam priuatorum nauibus hoc onus legibus impositum est ad publicam vtilitatem, ut ex ære domini priuati hominis, vni seu duobus si nauis maior fuerit, patriciis adolescentibus stipendium soluatur, quorum aliud nullum officium sit præterquam exerceri muniis nauticis. Concessa quoque his adolescentibus facultas est, ut in triremibus onerariis ac in nauibus priuatorum quibus adscripti sunt, ferre queant certam mercium summam nullo nauulo soluto: quam si non habeant, ius hoc suum aliis concedunt ac locant. Qua lege consultum fuit non solum exercitationi iuuentutis, verum etiam vtilitati tenuiorum ciuium, qui angustia rei familiaris premerentur. Quare facile intelligi potest, rationem instituendæ iuuentutis minime à maioribus nostris neglectam fuisse, ut nonnullis videtur: imò in ea nauium triremium copia ducen- amplius nobiles adolescentes, legis istius beneficio, alienis impensis ad ti & rem nauticam instruebantur: præterquam quod ciuili consuetudine ac more patrio quilibet patricius iuuenis aut literis aut studiis rei maritimæ operam dabat: in qua exercitatione tum sibi plurimum, tum rei do-

mestica non nihil consulebat ac proderat. Hæ priscæ leges & huiusmodi instituta etiam nostra tempestate perdurant, licet plerique adolescentes ambitione aut luxu post ampliatum imperium corrupti patrias institutiones neglexerint: ac ciuium copia adeo creuit vt nostra ætate ingruentibus bellis ac rerum domesticarum dispendiis longe plures effecti sint pauperes, quam vt satis consuli illis queat istius legis beneficio. Ita namque natura comparatum est, vt nihil inter homines perpetuum esse possit: verum cuncta quamuis initio perfecte constituta esse videantur, post aliquot annos natura in deterius labente instauratione indigent: adeo vt quemadmodum corpus prædio saturatum diutius incolumitatem seruare non potest nisi post aliquot horas cœna successerit: sic in vnaquaque re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atque instaurationem adhibere. Huiusmodi rationem nos quoque Deo bene iuuante imitabimur, ac aliquod remedium excogitabimus. quo fit vt hac etiã in parte nihil sit in nostra Republica desiderandum. sed de his hætenus. Nunc à nobis recensendi sunt magistratus qui præficiuntur rei maritimæ. Vnaquæque triremis ad bellum instructa præfectum habet virum patritium, qui in ea triremi omnium potestatem obtinet, præterquam vltimi supplicij inferendi. veluti in terrestri militia Centurio, seu aciei præfectus eorum curam habent qui fuerint in sua acie. Hic triremis præfectus nautas cunctaque quæ in sua triremi sunt, & quæ ad eius apparatus faciunt diligenter curat. Quotannis quamuis nulla necessitas sit, Veneti aliquot triremes armant, quæ reddant mare tutum nauigantibus, securamque nauigationem compressis piratis præsentent viris bonis qui res suas agunt sine alicuius iniuria. Præter triremium præfides est totius classis legatus, qui imperium habet in vniuersam classem, & in cunctos triremium præfectos. hic veluti legatus exercitus, nisi adsit Imperator, ius habet & capite mulctandi quos velit & dirigendi classem quò maluerit. hic quoque magistratus semper ferè etiam pacis tempore creatur, præficiturque his triremibus, quæ armata sunt. Quòd si tempora Reipublicæ ita postulent vt magna classis paranda sit, tunc vniuersæ classi præficiunt Imperatorem, qui tum in classe tum in cunctis prouinciis maritimis amplissimam potestatem habet; ac eam propè quam olim in Romana Republica Dictator retinebat; nisi quod omnibus in rebus paret autoritati Senatus & Reipublicæ decretis. summum tamen illi ius tributum est, cum in classem, præfectos, legatosve classis, tum in prætores ac magistratus omnes qui cum imperio sunt in locis insulisque maritimis, ac munus publicum exercent: adeo vt cum classis Imperator ad aliquam ciuitatem accesserit, continuo ei sacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prætorum sileant, ab omnibus magistratibus ad Imperatorem liceat provocare. Quin si ita ei libuerit, potest solus ius dicere, solus administrare pecuniam publicam, ac denique solus omnium potestatem habet. nullus est apud Venetos magistratus maioris autoritatis, idcirco raro admodum classi Imperator præficitur. Non enim temere nisi rerum necessitas ita exigat

gat, alicui conceditur tam magna potestas vt omnia vnus ciuis arbitrio pèdeant. Hoc in loco ea lex non est à nobis prætermittenda, Imperatorem, Legatum, præfectumve classis vllum non posse cum triremibus armatis ingredi Venetam urbem, neque etiam tunc cum in patriam redit: sed cum primum Istriam peruenerit, quæ prouincia centum ferè milibus passuum ab vrbe distat, stipendium nautis ex legis decretis solui debet, ibique omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci solebant, ac in nauale subuehi sub tecta in eum vsum ædificata, vbi tutæ seruantur à ventorum & pluuiarum iniuria: nunc lex hæc non ita omni ex parte seruatur, quemadmodum patrum nostrorum temporibus seruabatur. Recensiti à nobis sunt omnes ferè magistratus, quibus, veluti coronam & apicem maiores nostri imposuere eos, quos vernaculo vocabulo à Græca appellatione deducto, syndicos dicere consueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortasse nomine, sed satis idoneo ad idem munus explicandum. Hi post quatuor quinqueve annos creari solent, ac mitti tum in continentis oram nostræ ditionis, tum in regiones maritimas ac insulas: recognoscuntque gesta omnium prætorum atque aliorum qui foris publicam potestatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum autoritate quæ Aduocatoribus tributa est. Nam vt sapienter Aristoteles inquit, hi qui in potestate sunt, nisi ex aliis pendeant, ægrè in officio persistunt propter ingentiam cuique malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominum magistratus, quibus Respublica Veneta domi forisque administratur: reliquum est, vt ea ratio à nobis referatur, qua prudentissimi homines maiores nostri semper in officio plebem ac vniuersum populum continuerunt, rem certè supra omnium fidem, tot annos populum gubernationis publicæ expertem nunquam patritiorum imperium detrectasse aut ægrè tulisse, nec quippiam vnquam molitum esse vt mutata Reipublicæ forma ipse quoque ad ius publicum admitteretur, imò semper amantissimum atque obsequitissimum nobilitatis se præstitisse. Verum si quis præter situs opportunitatem valde commodi ad Rempublicam tuendam, moderationem nostram in regendo animaduernerit, comperiet populum non omnino repudiatum fuisse: sed ad ea munera fuisse admissum, quæ ei committi poterant absque rei communis detrimento. Ideoque facile perspicere poterit id in hac Republica temperamentum extitisse, quod cæteris hominibus tum priscis tum iunioribus semper defuit. Quamobrem euenisse etiam comperiet, vt in cunctis aliis tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes Respublicas euerterint. contra in nostra ciuitate ob eam causam nullum vnquam tumultum popularem aut seditionem extitisse. etenim necesse fuit, vt in exordio operis dixi, si recte Respublica instituenda erat, populum à gubernatione Reipublicæ excludi. qua in parte maiores nostri non tantum autoritatem summorum philosophorum ac rationem secuti sunt, verum etiam imitati sunt. Sesostrim antiquissimum Ægyptiorum legislatorem. qui vt in Politicis Aristoteles perhibet, genere distinctos vo-

lūit esse eos qui armis regionem tuerentur, quīve de bono publico consulta-
rent ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasque artes exercentibus, ac
mercenariam operam locantibus. Verum institutum hoc facile euertere re-
publicam poterat, nisi temperatio ea adhibita fuisset, quam maiores nostri
sapientissimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos constantissi-
me hoc obseruatum fuit, vt omnibus æquum ius esset, neque vlli impunè li-
ceret quenquam ne de plebe quidem vel infima iniuria afficere: patricium
verò hominem contumeliam facere plebeio pro sacrilegio ac scelere maxi-
mo semper habitum fuit. Quod si quis temerarius huiusmodi quippiā per-
petrare ausus vnquam fuit, is sensit se impunè non abiisse: tantoque graui-
ores pœnas dedit, quanto maioris existimationis dignitatisve fuit. Præterea
diligenter à Senatu cōsultitur tum annonæ triticeæ, tum omnium rerum co-
piæ, quæ faciunt ad victum ciuium & ad incolumitatem totius populi: adeò
vt magna interdum dispendia faciat publicum ærarium, ne ciuitas penuria
laboret. quod cui libet exploratum esse potest ex his quæ supra à nobis dicta
sunt, cum de præfectis annonæ triticeæ ac de curatoribus publicæ salubritatis
ageremus. Ac populi quidem hæc duo potissimum requirunt à rectori-
bus ciuitatum, vt scilicet commode viuant in rerum copia, neque obnoxij
sint iniuriæ potentissimorum ciuium: quæ cum affecuti fuerint, res suas ag-
gunt caterorum securi. Nihil verò à maioribus nostris omissum fuit, quod
ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita sunt, quibus mirifi-
ce consulitur populi commodo, atque eorum hominum inopiæ qui in stu-
diis honestis Reipublicæ vtilibus versantur, aut olim versati sunt, nec am-
plius per ætatem aut imbecillitatem valetudinis id muneris obire queunt.
Nam Venetiis innumeræ domus edificatæ sunt satis idoneæ aptæque rei do-
mesticæ, quæ hominibus iisce gratis conceduntur, in quibus cum familia de-
gant quoad vixerint sine rei familiaris dispendio. His adde quod in nauali
amplissimo, quod vicem oppidi obtinet, constitutum stipendium est non
mediocri hominum multitudini: qui tamen nil agunt seu propter senium
seu ob incommodum acceptum; cum tamen tunc cum in florenti ætate ef-
sent, suum munus in edificandis triremibus aut in huiusmodi quopiam ope-
re Reipu. vtili obierint. Præterea veteri instituto in contractibus emptionis
venditionisq; mercium preciosarum alteruter, emptor scilicet aut venditor,
certum quippiam soluunt pro summa mercium: quod pauperibus nauis
impartitur, qui amplius ei officio satisfacere minime possint propter ætatem,
quam tamen in ea functione consumpserint. Cæterum præter hæc optima
instituta ad continendam plebem in officio Reipublicæ nonnullas alias le-
ges recensemus, quæ sapientissime mihi à maioribus nostris inuentæ vide-
ri solent, vt pro eorum hominum cōditione satisfactum pulcherrime sit am-
bitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura insita est, nec
tamen propterea gubernatio nobilitatis vlla in parte perturbetur. Vniuer-
sus populus in duo genera est distributus. nam quidam honestioris sunt ge-
neris, alij vero ex infima plebe, vt artifices, & id genus hominum, quod ab

Aristo-

- A Aristotele in Politicis seruorum publicorum esse perhibetur. vtrisque meo
iudicio consultum est nec incommodè nec iniquè. Nam plebeis homini-
bus qui suapte natura parum honori student, sed potius rei familiaris stu-
dio inseruiunt, sua quædam iura concessa sunt, sui que honores. in tot enim
classes distributi sunt, quot sunt artificia in quibus degunt, ac vnicuique clas-
si propriæ quædam datæ sunt leges; sub quibus sua quisque exercet officia.
His præficiuntur totius classis suffragiis ex eorum numero nonnulli, qui non
incommodè artificij illius præfecti appellari possunt. horum iussu multa
præscribuntur, nonnullæque leuiiores lites horum arbitrio dirimuntur. Quo
fit vt plerique omnes artifices cum eius honoris compotes fuerint facti, in
eo munere sibi placeant, putentque se non parum dignitatis esse assequutos,
cum eò peruenerint, vt à sui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti
fuerint. Sunt præterea in vnaquaque classe quidam præfectis inferiores, qui
tamen nonnullis existimationis sunt. hoc igitur modo magna in parte satis
fit honoris cupiditati, quæ indita esse videtur animis etiam plebeiorum ho-
minum atque infimæ plebis. Alterum populi genus honestius in Veneta
ciuitate honoratiorem quoque locum habet, cui priuata quædam ac pro-
pria munera sunt constituta decora atque honesta, quibus patricij ordinis
viri priuati sunt, nec ad ea vlla ratione accessum habet. quorum multa sunt,
vt nec patricium hominem tum propter emolumentum tum honoris titu-
lum eorum pœnitere possit. Scribarum ordo honestissimus est, qui magi-
stratibus quibusque assident. id munus plebeis tantum hominibus datur, pa-
tricio nulli: quod quamuis illustre non sit, est tamen honestum. eorum
namque fidei & solertiæ codices scriptaque publica quibus res omnis pri-
uata & publica continetur, commissa sunt. qua prouincia atque munere qui
dignus habetur, is iure optimo & probi viri & industrij nomen habet, com-
mendationemque apud homines non mediocrem. id autem eorum plerif-
que stipendium constitutum est, vt rei domesticæ non tantum tuendæ, sed
etiam amplificandæ satis sit. Illi autem, qui sunt à secretis Senatus, omnes ex
populo sunt, patricius nullus. Hic ordo superiore honestior est, idcirco il-
li ex populo qui nobiliori genere orti sunt, eo munere fungi solent. reditus
habent ex ære publico non mediocres, neque vllum Senatusconsultum hos
latet. semper nanque interfunt & collegij & Senatus consultationibus; ex
qua re in magno precio ab omnibus habentur. Ex his nonnulli seliguntur
qui decemviris ministrant, eorumque acta in codices referunt, ac conscij
omnium sunt quæ à collegio aguntur. quo in honore versantur quoad
vixerint, non per vices quemadmodum patricij viri in suis magistratibus,
quorum nullus præter procuratorium perpetuus est. Horum qui à secretis
Senatus sunt, vnus primas partes tenet, ac Cancellarius Venetiarum nomi-
natur, qui in maximo est honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur
præterquam à procuratoribus. nullum is Reipublicæ ignorat arcanum: ma-
gni quoque sunt ei reditus ex ære Reipublicæ constituti: ac cum diem obie-
rit, funebri oratione honestatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate defer-

E e iij

ri consuevit, præterquam duci, aut cuiusdam cuius qui sit extra aleam, vt dici solet, præterea nemini, quasi Cancellarius ducem ex populo referat. hic vnus creatur comitiis magni cōsiliij. Cæteri omnes qui à secretis sunt à decēviris eligūtur, atque subduntur eorum cēsura, si quid in functione publica quam habent deliquerint. Omnes etiam populares cœtus, vt artificum classes & cuiusque artificij præfecti, nonnullique alij de quibus infra dicemus, ex arbitrio decemuirum pendent atque eorū ditioni subiecti sunt: illiusque collegij autoritate & initio cōstituti fuere & nunc continentur. quod sapientissime institutum fuit, vt is magistratus prouideat, ne huiusmodi cœtus qui ad bonum publicū sunt instituti, quandoque simulatione officij aliquid in Rempublicam moliatur: qui ad eius morbi cautionem initio creatus fuit, ne qua scilicet malorum ciuium cōspiratio facefferet negocium Reipub. Sunt præterea Venetiis quinq; societates initæ sub diuorum quorundā nomine & religione, in quibus innumeri homines sunt & plebei & patricij ordinis. Harum suas quæque vestes habet suaque insignia, quibus tamen non semper ac passim vtantur, sed cum simul coacti prodeunt, aut ad honestandum cuiuspiam funus, aut ad sacrum quodpiam munus. Festis diebus statutis cūcti ferē in suam societatem cogūtur. ibi sacris primum interfunt. deinde inuisunt templa deorum immortalium, deumque optimum supplicationibus pompaq; solenni venerātur. harum quæque societatum propriā ædem habent, in qua amplum atrium ædificatum est, quò statutis diebus cōueniunt, vt exhibeant officium religioni quod debent. Etenim celebrant quandoque sacra mysteria, interdum simul coacti templum cuiuspiā diui inuisunt, sæpius exequias ac funus fratris exornant, cum eorum quispiā diem extremum clauserit: cuius etiam delicta expiant. sacrificio ac precibus identidem repetitis. Præter amplissima illa atria singulæ destinatum conclaue habent, in quod coguntur societatum præfecti. qui magistratus est annuus, atque inter plebeios non mediocris dignitatis. hi simul congregati de agendis consultant, dantque operam ne qua in parte desint bono societatis. eorum quoque fidei magna vis pecuniæ pauperibus erogandæ commissa est. nam priscis temporibus tam ingentis fuerunt existimationis hæ societates, vt plurimi qui rem suam testamento legauerant in vsum pauperum distribuendam, hos potissimum tutores fecerint, quorum arbitrio ea pecunia erogaretur. quo effectū est vt harum societatum aliqua copia facultatum quæ in hos vsus quotānis erogandæ sunt, procuratoribus diui Marci minime concedant: qui magistratus patricius amplissimus est. Ad hunc honorem, præfecturam scilicet istam societatum, patriciis viris nullus est accessus, quāuis sint è numero fratrum, sed plebei tantum homines illius dignitatis compotes esse queunt, vt hac etiam in parte populus nobilitatem æmuletur. hi enim societatum præfecti quodammodo in populo referūt procuratoriam dignitatem. Verum ne qua ratione huiusmodi societates atque hi præfecti Reipublicæ officerent, omnes sub potestate decemuirum continentur, vt ne quid immutare queant, aut in vnum cogi præter tempora statuta, nisi ex eorum arbitrio atque autoritate.

Huius

- A Huiusmodi honores in nostra Republica viris plebeis vtriusque ordinis cōstituti sunt, vt omnino expertes non essent iuris publici ac ciuiliū munerū, sed suæ honorum cupiditati ambitionive hac ratione satisfacerent, neque statum nobilium aut odio haberent aut perturbarent. Quo gubernationis temperamento respublica nostra id cōsecuta est quod priscarum nulla alioquin illustrium. nam à primis initiis vsque ad hæc tempora mille ac ducentis annis tuta permansit, non tantum ab exterorum hominum dominatu, verumetiam à ciuili seditione quæ fuerit alicuius momenti. quod adepta est non vi vlla aut armatis satellitibus seu munita arce, sed æqua ac temperata ratione regendi: adeò vt populus libenti animo pareat nobilitati: neque vllā
- B mutationem rerum optet, quin potius egregie sit affectus erga nobiles. Quæ res nostra tempestate potuit esse compertissima. Nam cum omnes Christiani principes conspirassent in perniciem atque exitium nominis Veneti, susculque noster exercitus fuisset à Ludouico Gallorum rege iuxta Cassanum oppidum agri Cremonensis ingenti clade, imminerentque inde Germani, hinc Iulius Romanus pontifex atq; vniuersa penè cōtinentis ora ab imperio Veneto descuiisset: ea rerum angustia perturbatus Venetus populus, adeò nihil in nobilitatem est molitus, vt lachrymantes omnes se suaque obtulerint ad reipublicæ defensionem, reque ipsa præstiterint. Nam Patauius vrbe propter incolarum animum erga nos egregie propensum nullo negotio recuperata, cum Maximilianus Imperator vndique contractis auxiliis ingenti exercitu eam vrbe obsedisset, quàm plurimi nō tantum patricij verumetiam plebei ordinis sponte cum militibus stipendio eorum priuato conductis ad tuendam illam ciuitatem profecti sunt, egregiamque in ea expeditione operam nauarunt: adeò vt imperator coactus fuerit reducere exercitum expugnatione vrbe non tentata. nec maiore negotio alia quoque ciuitates recuperatae sunt, maximo populorum omnium fauore ex alieno imperio ad Venetum veluti ad portum tutissimum confugientium. clarissimum certè argumentum iustæ dominationis, cum volentibus imperatur. quod non absque ratione contigisse si quis bene attēderit, facile comperiet. Cuique enim ciuitati quæ in societatem Veneti imperij venit, municipales leges relictae sunt, multisque honoribus ciues in sua quisque ciuitate potiuntur: oppida autem non pauca in agris vrbiū sita à ciuibus ipsarum vrbiū ibi magistratum gerētibus gubernantur. His adde quòd prætoribus ciuitatum qui illustres sunt, assident cum ius populo dicunt homines iurisperiti: quibuscum consultant antequam quippiam decernant. qui honos est non exiguus, nec modicum inde emolumentum ad eos venit. huius generis magistratibus fungi patricij Veneti non possunt, sed vel ex Veneto populo, vel vt plerunque, ex sociis ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facile quiuis intelliget, eam adhibitam fuisse in hac republica moderationem, quæ maximè videatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore videndi officium respiciēdiq; munus solis oculis est attributum. reliqua verò munera ignobiliora cæteris membris relicta sunt quæ vsu videndi careant, sed pareant,

Ee iij

nec aliquo pacto obaudiāt his quæ ab oculis ita esse nunciata fuerint, neue
 aliò ferantur quàm quò oculi ea direxerint: sicque optime vniuersum cor-
 pus consistit & conseruatur. Nò dissimili ratione in republica Veneta sum-
 ma rerum gubernatio patrio ordini est demãdata, veluti quibusdam ocu-
 lis ciuitatis; ignobiliora officia cæteris ex populo: sicque tãquam bene com-
 pactum corpus Veneti felicissime viuunt, cum oculi reipublice non sibi tan-
 tum sed vniuersis membris prospiciant: cæteræ verò ciuitatis partes, non
 tantum sui habeant rationem, verùm etiam hisce oculis veluti potioribus
 membris reipublicæ libentissime obtemperent. Quòd si in quapiam republi-
 ca eò infantiæ venerint ciues, quod in plerisque cõtingit, vt populus videndi
 munere fungi velit atque oculorum officium vsurpet, continuo vniuersam
 rempublicam euerti necesse est. Quòd si etiam patricij ciues sibi tantum
 prospexerint, alia verò ciuitatis membra contempserint, irritato popu-
 lo ad perniciem nobilitatis proculdubio male cum Republica at-
 que adeò pessime agetur. nostri maiores naturam imitati vtri-
 que incommodo prouidère, illamque præstitere modera-
 tionem, vt nullus, nisi inuidus, locum habeat obtre-
 tandi tam recte tamque legitimæ institutioni. Quam
 Deum optimũ precamur diu seruet incolumem.
 si enim quippiam boni à Deo immortalis ho-
 minibus prouenire est credibile, hoc
 præcipue diuinitus Venetę vrbi ob-
 tiguisse persuasissimum esse
 debet.

GASPA

GASPARIS CON-
 TARENI S.R.E. CARDINA-
 LIS DE SACRAMENTIS
 CHRISTIANÆ LEGIS ET CA-
 THOLICAE ECCLESIAE.

DE SACRAMENTIS CHRIS-
TIANÆ LEGIS, ET CATHO-
LICÆ ECCLESIAE.

B

LIBER PRIMVS.

C

AE PENUNDO mecum ipse animo reputans, so-
lere plerunque accidere, vt viri probi; ac bonarum
artium non ignari, præter eorum spem, & institu-
tum vocentur ad munus Antistitum, ac Ecclesiis
præficiantur Episcopi; quibus neque ocium est, ne-
que facultas, vt dare diutius operam possiat lectio-
ni Theologorum, & Iuris pontificij peritorum; à
quibus singula quæque doceantur, quæ pertineant
ad officium præfulis; nam & diuturnus labor, &
multi loci perplexi deterrent politioribus studiis
assuetos ab huiusmodi authorum lectione: idcirco nõ putavi rem inutilem
me facturum, si præcipuam totius huius muneris partem, eam inquam, quæ
versatur circa Sacramenta, compendio quodam comprehendero, ac eam
leuem adhibeero, vt cuius non ignaro bonarum artium, absque diuturno
labore, aditus non difficilis pateat ad Sacramentorum rationem intelligen-
dam; quam perspectam habere, & aliis posse tradere præcipuum est offi-
cium Episcoporum, vt inquit Dionysius in libro de Ecclesiastica hierarchia.
Deum igitur optimum precor, vt cœptis nostris faueat, & efficiat, vt non in-
digne omnino pertractemus res tam magnas, & diuinas. Antiqua quædam
fuit opinio, iam ferè à mûdi primis exordiis cum hominum genere nata, in-
digere humanum genus ad veram pietatem, & religionem puram expiatio-
ne quadam, & sanctificatione, quam pro hominum natura, etiam existima-
runt fieri verbis, & cæremoniis quibusdam: ita nanque natura institutum est
humanum genus, vt ex sensibilibus rebus notionem etiam intelligibilem
nanciscatur, nam veluti naturæ hominis vicem quæ & se pollutam esse sen-
tiebat, & maiori quadam sanctificatione indigere, vt digne ad pietatem, &
puritatem religionis accederet, inuertit in plerisque omnibus hominibus
astutia dæmonum; qui sicuti veram religionem, ac vnus dei cultum peruer-
terunt, ac sibi pro Deo sacrificia exhiberi voluerunt; ita etiam expiationes
quædam, ac sacra, eorum fallacia adinuenta sunt; quibus magis se pollueret

D

humanum genus, ac magis, magisque à Deo recederet, dæmonum malorum cultui emancipatum. Mansit tamen apud nonnullos homines, paucos quidem, sed optimos, & sanctissimos vnus veri dei cultus, ac diuino instinctu, Sacramenta, & sacrificia quædam instituta; quibus veluti signis fidei, quæ illis inerat, redemptionis nostræ per Christum, & expiabantur, & sanctificationem recipiebant. Moses his superuenit, per quem data est lex populo illi, semini, inquam, Abraham, Isaac, & Iacob, quibus promissum à Deo fuerat ex eis oriturum semen, in quo benedicerentur omnes gentes: in lege verò à Deo instituta fuerunt quædam Sacramenta, in quibus apertius significata fuit redemptio futura per Christum. In Mosaicis Sacramentis præ aliis omnibus expiationibus, & lotionibus præcipuum obtinuit locum Circuncisio, quæ Abrahæ ante legem tradita fuerat, à lege verò summa cum veneratione accepta. Hęc, vt inquit Apostolus, fuit signaculum iustitiæ fidei, quæ fuerat etiã in præputio patris nostri Abrahæ. Expiabatur infans Circuncisione à labe peccati originalis ratione fidei, cuius signum fuerat Circuncisio. non ergo Circuncisio aliquo pacto efficiebat iustitiã, quæ occulte diuinitus infundebatur, sed tantum significabat reconciliationem, & expiationem, quæ tunc conferebatur diuina vi homini, Circuncisio. Alias verò expiationes, quæ lotionibus, & asperisionibus fiebant, Apostolus appellat iustitias carnis, eò quòd non pertinebant ad emundationem animæ, & spiritus purificationem, & peccatorum abolitionem; sed tantummodo ad expiationem immunditiæ carnis contractæ, vel ex contactu cadaueris, vel ex leprâ, vel ex quapiã huiuscemodi causa, seu etiam ex peccato quopiam: significabant vtrique futuram expiationem animi, & eius figuræ erant, non tamen ad eam attingebant villo pacto; quòd tamen in circuncisione factum fuisse, iam superius dictum à nobis est. Sacramenta ergo Veteris legis, proportionem quadam, legi ipsi respondebant. Nam sicuti lex non ducebat ad perfectum, sed finis eius erat (quantum ad hanc partem, de qua agimus, quæ ad cæremonias spectat) perducere homines ad cultum Dei spirituales, per fidem Christi explicitam hoc carnali, & corporeo cultu: ita etiam Sacramenta legis, vel signa erant expiationis animi, quæ in aliquibus fiebat diuina vi, vt in Circuncisione, vel corpus expiabant ab irregularitate quadam contracta ex immunditia quapiam corporea, aut ex aliquo peccato, quo impediébatur à cœtu sacrorum, & populi. Post Mosem promulgato Euangelio per Christum, longe nobiliora ab ipso instituta sunt Sacramenta quæ & significarent expiationem, & sanctificationem &, significatione ipsa efficerent, de quibus à nobis hoc opus est institutum. Verum vt colligamus id, quòd ex superioribus patere facile potest, communis quædam animi cõceptio semper fuit, Sacramenta ea esse, quibus spirituale quodpiam arcanum sub re sensibili contineretur: vnde à Græcis appellata fuere Mysteria, id est, arcana. Illud hic animaduertendum, ne decipiamur, vt quibusdam accidit. Nam apud Veteres, & in Sacris literis, sæpius Sacramentum dicitur id arcanum, quòd latet; interdum verò sensibile signum illud, sub quo latet arcanum dictum est Sacramentum: non quòd ipsum

- A ipsum sit arcanum, quippe quòd patet sensui, sed quoniam sub se contineat arcanum, quòd quidam ignorantes non intellexerunt locum Pauli in Epistola ad Ephesios, ac propterea negauerunt matrimonium esse Sacramentum, eò quòd Paulus dicat, postquam disseruerat de vxorè, & viro: Hoc autem magnum Sacramentum est, dico autem in Christo & Ecclesia; quasi ex his Pauli verbis sequatur, matrimonium non esse Sacramentum, sed coniunctio Christi cum Ecclesia; verum si accuratius animaduertent hi sciolli, inuenirent ferè semper in sacris literis Sacramentum appellari arcanum. hæc etenim magis propria est Sacramenti significatio, in qua Mysterium à Græcis appellatur. Nam apud Thobiam angelus Raphael inquit capite duodecimo, Sacramentum regis abscondere, bonum; id est, arcanum; opera autem Dei prædicare conuenit. Item in libro sapientiæ de iniquis dicitur, qui irriserunt pios, nescierunt sacramenta Dei. Item apud Danielem. vt quærerent misericordiam à Deo cœli super Sacramento isto. sic in Apocalypsi dicam tibi Sacramentum. Quibus omnibus in locis Sacramentum dicitur arcanum. Verum apud Theologos posteriores immutata fuit huius nominis ratio, ac appellarunt Sacramentum signum illud sensibile, sub quo latet arcanum spirituale; arcanum verò id quòd latet appellauere re Sacramenti. Nobis ergo tractaturis de Sacramentis Christianæ legis & Catholicæ Ecclesiæ, illud exordium est sumendum, nullum humano generi polluto per peccatum originis, quò infectus vnusquisque nascitur, qui per seminalè rationem, id est, paternam originem trahit ab Adâ, itemque magis, ac magis polluto peccatis, quæ in se vnusquisque adultæ ætatis admisit, nullum inquam, patere aditum ad peccatorum abolitionem, & expiationem, ad reconciliationem, & gratiam inuendam cum Deo, nisi per Christum Iesum dominum nostrum, qui vnus mediator est Dei, & hominum, vt ait Apostolus, neque aliud datum est nomen, in quo oporteat nos saluos fieri. Verum Christi redemptionem nobis applicamus per fidem in sanguine eius, vt item ait Apostolus. Oportuit igitur homini, qui ex sensibilibus ad intellectualia peruenit, & cui contigit salus per hominem Christum constantem ex corpore humano & sensibili, sanctificationem, & expiationem adhiberi quibusdam rebus sensibilibus; sub quibus lateret hæc sanctificatio, & gratia, qua spiritualiter à Deo per Christum sanctificatur; oportebat etiam accessum sensibilem, & corporeum hominis sanctificandi esse ad res illas sensibiles, quo testatum faceret, se fide accedere ad suscipiendam sanctificationem, & gratiam. Qua de re beatus Thomas excellentissimus Theologus sæpenumero appellat Sacramenta protestationes fidei, quauis etiam sint protestationes fidei in ministris, qui ex fide Ecclesiæ Sacramenta dispensant. His fundamentis iactis, accedamus ad institutum, ac prius ordiamur à definitione Sacramenti. Duas ponemus, quæ cum eandem vim habeant, posterior tamen est priore explicatior. Prior est Augustini, qui dicit Sacramentum esse inuisibilis gratiæ visibilè formam. posterior est Vgonis de S. Victore viri doctissimi qui definit Sacramentum esse sensibile elementum similitudine representans, institutione significans, & sanctificatione cõtinens in-

uisibilem gratiam. Hæc, vt dixi, posterior, quamuis re eadem sit cum priori, est tamen longe explicatior, attamen vtitur vocabulo hoc elementum pro sensibili re quacunq̄. Res ergo sensibilis est Sacramentum, quæ natura constat, & habeat oportet ex insitis à natura similitudinem quandam cum re, quæ spiritualiter agitur, ideo addidit Vgo, similitudine repræsentans. Verùm quoniam Sacramenta vim habent ex institutione Christi, vt infra dicemus, ideo adiunxit; institutione significans. Nam naturalis illa similitudo non significaret gratiam dari per rem sensibilem, nisi à Christo ita fuisset institutum; & quoniam, vt inferius dicemus, vnum quodque Sacramentum conficitur rebus, & verbis, in quibus continetur sanctificatio, & forma Sacramenti, vt itidem dicemus, ideo additum est, sanctificatione continens gratiam spiritualem, qua sanctificamur. Ex hac definitione Sacramenti, cuilibet patere potest, institutionem Sacramentorum omnium non potuisse à quopiam homine fieri, præterquam à Christo, qui item Deus est. Nam cum Sacramenta contineant gratiam, & sanctificent; gratiam verò det Deus per Christum, nullus homo, neque etiam Ecclesia vniuersa, potuit instituere, & sanctificationem adhibere rei sensibili, vt per eam præsterur accedenti, & credenti gratia, & sanctificatio. Solus ergo Deus, qui dat gratiam, & non nisi per hominem Christum potuit instituere Sacramenta, quæ habeant hanc vim certam. Ex hac etiam definitione exploratum esse potest sensibilem Sacramentorum formam, signum esse diuinæ largitionis, qua nos per ea sanctificaret. Verùm ex parte accedentium ad ea, sunt fidei protestationes. Is enim accessus, quo quispiam adit Sacramenta, protestatio quædam est illius, quod credat, non tantum articulis fidei, sed etiam diuinæ promissioni, & institutioni, qua pollicitus est se per ea sanctificationem traditurum. Verùm, quoniam diximus Sacramenta sanctificari per verba, & quòd quodlibet Sacramentum constat ex rebus, & verbis; ideo totum illud est latius explicandum. Primum explicabimus id, quod supra tetigimus, Sacramenta iure constituta esse in rebus sensibilibus, tum ex parte instituentis, & in eis operantis, tum ex parte hominum, qui accedunt ad Sacramenta; ex parte instituentis, cum in redemptione humani generis verbum diuinum sibi assumpserit hominem, quo vt instrumento operaretur salutem nostram, qui corpus habet, & est sensibilis. quamobrem Damascenus in libris de fide, appellat corpus Christi organum diuinitatis coniunctum, scilicet, sicuti manus organum hominis est; inquit enim, tactu sanabat, aliaque mira operabatur, diuinitas vtique sanabat, sanabat tamen tangendo, quod corporis erat, sicuti ferra faber facit scamnum secando, vtique forma scamni ab arte est, organum tamen est ferra, cuius est secare, quia ergo secando facit scamnum faber, vtique ferra organum est artis. Redeamus eò, vnde sumus digressi. Cum organum diuinitatis fuerit humanum corpus sensibile, quod agendo, & patiando, vt organum diuinitatis operatum est salutem nostram, vtique rationi consentaneum omnibus videri potest alia quoque organa

- A organa, disiunctiora, inquam, Sacramenta esse in rebus sensibilibus constituta. ex parte verò hominis per ea sanctificandi, nulli dubium, quin maximè debeant Sacramenta esse in rebus sensibilibus constituta. Nam homo ita est à natura factus, vt ex rebus sensibilibus capiat notionem rerum intelligibilem. imò in his, in quibus hæsitatio esse potest, maximè homo fit certus ex signis sensibilibus, quale est in Euangelio cum dixissent pharisæi, quis est hic qui peccata dimittit: dominus noster, vt eos certos redderet, respondit, quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua, an dicere surge, & ambula; vt autem sciat filium hominis habere potestatem dimittendi peccata, conuersus ad ægrotum illum dixit, surge, tolle grabatum tuum, & ambula; ecce signo sensibili reddidit illos certos rei insensibilis, in qua hæsitabant; sic in hac sanctificatione hominum, vt omnis hæsitatio à corde nostro pelleretur, fuit necesse signo sensibili à Deo instituto animum hominis firmare; vt, scilicet, certus esset, nisi fecte accederet, se consecuturum gratiam & reconciliationem per illud signum. facile ex his cuilibet apparere potest meritò Sacramenta esse in signis sensibilibus. Verùm quoniã Sacramenta institutione significat, & sanctificatione continet gratiã, oportuit signum Sacramenti sensibile duplex esse: alterum, in quo esset præcipua & prima vis significandi, cuiusmodi sũt verba: alterum verò in quo esset naturalis similitudo representas. Huius ordinis sunt res alię natura costates, in quibus apparet similitudo, natura referens id, quod inuisibiliter fit interius: verba verò præcipua habent vim significandi. Costat ergo vnũquodq; Sacramentum ex rebus, & verbis vnde nec res sine verbis, nec verba sine rebus perficere queunt Sacramenta. Quomodo autem in vnoquoq; Sacramento sigillatim id fiat, infra, cum de vnoquoq; per se Sacramento loquemur, liquidò explicabimus. Non enim omnium est idem modus, & eadem ratio. Cum igitur res, & verba vnum Sacramentum constituent, necesse fuit Theologis hoc in loco mutuare vocabula à Philosophis, vnde appellarunt verba, formam Sacramenti res verò alias sensibiles, materiam, ea de causa, quòd materia per se indeterminata sit, terminus verò fiat à forma. Itaque cum res, quibus vtimur in Sacramentis non ita determinatè repræsentent, & significant quid agatur, determinatio verò fiat à verbis, dixere verba formam esse, alias res materiam.
- D Verbi gratia, in baptisate aqua & ablutio diuersa possunt referre, vt scilicet, mundetur corpus, vt sanitati consulatur, aliãque huiusmodi; verba addita, scilicet, ego te baptizo in nomine patris, & filij & spiritus facti, determinant, quid fiat ablutione illa. His expositis restat, vt explicemus tres quæstiones, in quibus solent multum digladiari inuicem Theologi iuniores. Prima pertinet ad vim efficientem Sacramentorum, an, scilicet, sint tantum signa rei spiritualis, quæ fit; an & ipsa quippiam efficiant. Altera quæstio est, de Sacramentorum effectibus, quorum prior est in quibusdam Sacramentis character, quid nam, inquã, sit is character. Altera verò est gratia, an, scilicet, Sacramentalis gratia sit quippiã aliud à gratia illa, qua iustificamur, & à peccatis expiamur. In ea dubitatione, quã primo loco proposuimus, inter iunio-

res Theologos controuersia est, nā nonnulli, vt Ioannes Scotus, quē in hac parte secutus est Durandus, putant, Sacramenta Ecclesiæ, esse tantum signa quædam gratiæ, & sanctificationis, quam nobis Deus solus, & immediate præstat, & in anima gignit, veluti ex pacto quodam nobiscum inito, quod quodocunque contigerit nos accedere ad Sacramenta, & eis initiari, ipse occultam nobis daturus est gratiam. huic sententiæ videtur Psalmus ad stipulari, in quo dictum est, gratiam & gloriam dabit dominus. Præterea Charitas Dei, quæ est gratia, vel inseparabilis est à gratia, datur nobis, & infunditur per spiritum sanctum; item quemadmodum nihil potest igniri, id est fieri particeps naturæ igneæ, præterquam ab igne; ita nihil potest fieri particeps naturæ diuinæ, quod nobis contingit per gratiam, præterquam à Deo. Afferunt hi præterea alias rationes, quibus ostendere conantur, impossibile esse virtutem efficientem, etiam instrumentariam contineri in Sacramentis, quæ nec diuisibilis, nec indiuisibilis in eis constitui potest commode; & in verbis, neque permanentem, cum verba sequantur motum, neque successiuam, quæ in vltimo instanti prolationis verborum nulla esset, sicuti tunc nullus est motus, qui iam esse desit. Hæ ferè rationes potiores adduci solent à Theologis magni nominis, quas vt euitent in eam adducti sunt sententiam, vt dicerent Sacramenta non tantum veteris, sed etiam nouæ legis, & Christianæ ecclesiæ, esse tantum signa arcanæ gratiæ, & sanctificationis, quæ in illis præstatur. Verum beatus Thomas & doctissimus, & sanctissimus vir, cum animaduerneret dicta sanctorum, Augustini, inquam, qui, vt magister dicit in quarto libro, cum loqueretur de baptisate, quæ est virtus, quæ tangit corpus & abluit cor, item omnium Theologorum suæ ætate superiorum, qui dixerunt Sacramenta nouæ legis differre à Sacramentis legis Moysi, quia efficiunt id, quod significant, non est horum sententiæ assensus; sed dixit, præsertim in summa theologia, quæ postrema ætate cõposuit, in Sacramentis esse quandam causam effectricem sanctificationis, & gratiæ, non quidem primariam, sed instrumentalem. Nos quidem, quamuis non diffiteamur superiorum authorum sententiam posse defendi, & euitare nodos earum rationum, quas attulimus; nihilominus putamus veriorum esse, & magis consonam dictis sanctorum, nec alienam à progressu rerum naturæ Thomæ sententiam. Nam quamuis in aliis Sacramentis veteris legis dici posset non fuisse illa certa signa collatæ gratiæ, sicuti sunt Sacramenta Christiana; in Circuncisione tamen hoc dicere non possunt; ideoque Circuncisio æquari poterit Sacramentis Christianis: nisi velint dicere, quod maior gratiæ copia traditur in baptisate, quàm in Circuncisione: quod quamuis sit probabile, non tamen efficit in genere Sacramenti nostra esse potiora Circuncisione. Nam cum Sacramenti ratio significatione constet, oportet nostra Sacramenta in significatione quidpiam maius habere quàm signa esse; ideo significando efficiunt id, quod significant, eo tamen modo, quo virtus efficiendi est in instrumento. tota hæc res probè declaratur ab Aristotele in secundo libro de Generatione animalium. nos paucis curabimus

A rabimus hanc satis implicatam rem illustrare. Omne, quod fit, ab aliqua causa fit, quæ actu est id, quod facere debet; verum quædam statim absque villo medio à causa sua fiunt, vt ignis, qui ex ligno generatur ab alio igne; quædam verò fiunt quibusdam organis, & instrumentis, in quibus id, quod fit, non est in actu ex propria ipsorum natura, & forma; sed tantummodo quatenus mouentur à causa mouente, & efficiente. Huius rei exemplum clarius sumi potest ab his, quæ ab arte fiunt: Vtique pictor, seu faber mente conceptam habent formam, quam volunt effingere, fit ergo res illa ex potètia, actu à forma concepta, quæ est in mente artificis; verum penicillo; & coloribus pictor, variis ferramentis faber: ea forma in illis instrumentis non est actu secundum eorum naturam, vt perspicuum est, sed quatenus mouentur ab artifice, & hic motus localis est, quare magis subiectus sensui, & visui, alio namque modo mouet penicillum pictor, cum vult effingere caput hominis, alio cum pingit pedem; sic facit faber quilibet, & modus ille motus accommodatus est formæ pingendæ, seu sculpendæ; vnde forma illa est in instrumentis per modum motus, id est, in quantum mouetur ab artifice, ideoque incompletè, ac veluti per transitum quendam, quo (vt ita dicam, gratia melius explicandi hunc locum) forma quæ est in mente artificis, transit per modum instrumentorum in materiam illam; non est ita re vera, sed modus quidam similis est. ab arte veniamus ad factionem naturæ, si animal generatur, vtique generatur ab animali alio actu existente, sed medio semine, veluti organo, in quo fit impressio quædam, & motus ab anima generantis, non localis, vt ab arte, sed alterationis cuiusdam sensu non perceptibilis, sed ratione secundum analogiam, & proportionem artis, quo motu medio generatur aliud animal. vtique, vt inquit Aristoteles in eo loco quem adduximus supra, anima non est actu in semine; sed in animali, à quo dicimus est semen; in semine verò est motus ille impressus à generante, in quo est anima, sicuti forma artis est in motu penicilli, aut ferramentorum. Explicatis his, quæ pertinent ad artem, & naturam, veniamus ad exponendam hanc vim efficientem, quam ponimus in Sacramentis nouæ legis; in quibus dicimus, esse vim instrumentalem, ad efficiendam sanctificationem. Verum, quoniam primum & proximum diuinitatis instrumentum est homo ille, id est, natura illa humana, quam verbum assumpsit, vt inquit Damascenus, in qua corpus est sensibile, cuius opera, vt instrumento miracula à diuinitate fiebant, sicuti tangendo sanauit leprosum, & expuendo cæcum, & vocando Lazarum suscitauit: in Christo primum speculemur hanc vim instrumentariam, & ab eo poterimus commodius accedere ad Sacramenta. Sanatur leprosus tactu Christi, non potest dici tactum illum fuisse tantum signum, imò vim habuit ad sanationem illam, nec possumus dicere primam vim efficientem miracula non esse in Deo, vis igitur in tactu corporeo fuit vis instrumenti: quare quemadmodum motus ille penicilli, in quantum dirigitur ab arte pictoris, habet vim efficiendi imaginem, quæ vis nihil aliud re est, quàm motus penicilli, quatenus scilicet ab arte dirigitur, ita

in semine impressio illa, seu alteratio facta ab anima generatis est vis instrumentaria, per quam fit aliud animal, & in ea est in potentia anima, non alia res ab ea impressione, sed ipsamet impressio, prout directa est, & impressa ab anima generantis; ita tactus ille corporeus Christi, qui prout dirigebatur à diuinitate, fuit vis instrumentaria, qua leprosus sanatus fuit, non alia res præter tactum; sicuti nec alia res præter motum penicilli est vis instrumentalis picturæ: tactu ergo Christi sanauit diuinitas, sicuti motu penicilli pictor pingit, & diuerso motu diuersas quoque effingit imagines. His expositis de Christo, in quo primum est diuinitatis organum, accedamus ad Sacramenta Euangelicæ legis. In Sacramentis est vis instrumentaria sanctificationis, verum, quoniam (vt diximus) vis instrumentaria nõ est in instrumento secundum formam propriam, sed pro vt dirigitur, & mouetur ab agente: quare Aristoteles in eo, quem adduximus, loco de generatione animalium, inquit, formam rei factæ esse in motu instrumentorum; necesse est ergo vim hanc instrumentariam esse in signis sensibilibus, secundum aliquam eorum, vt ita dicam, actionem, vel actioni rem similem hæc verò in Sacramentis nihil aliud est, quàm significatio, vnde significando efficiunt; id est, vis diuina, Deus ipse, sicuti vsus est tactu corporeo Christi, vt vi instrumentali ad sanationem, ita in Sacramentis nouæ legis vtitur significatione eorū, vt vi, qua efficiat ipse id quod significant: significatio vero est relatio ad rem significatam, ex institutione Christi procedens, vt ex causa, & fundamento. Illa ergo Sacramenta, quæ tantum significant, & quorum significatione Deus non vtitur vt vi instrumentaria, sicuti vsus est tactu Christi, sunt tantum signa, cuiusmodi fuit Circuncisio: sic etiam fuit tactus Helisæi, quando extendit se super cadauer filij Scennamitidis; non enim tactus ille habuit vllam vim efficiendi miraculum, vt tactus Christi: eodem pacto Sacramentis nouæ legis Deus dedit; vt significatione efficiant, sicuti voci Christi vim dedit, vt vocando suscitaret Lazarum. Hac re difficillima satis, vt puto explicata, & illustrata, nõ est difficile soluere rationes cõtra sententiam. Nam verum est solum Deum dare gratiam, vt agens principale, & primum, sicuti animal non generatur nisi ab animali; nihil tamen prohibet, quin Deus vtatur instrumento ad hoc efficiendum; sicuti animal semine vtitur, seu vi feminali ad generandum aliud animal. Ad ea quæ adducuntur de vi illa, an sit diuisibilis, an indiuisibilis &c. manifestum est, quod isti, quamuis grauissimi authores, non bene intellexerunt, quid sit vis instrumentaria, quæ in quibusdam est localis motus, in quibusdam alterationis, in quibusdam similis actione; in re igitur hac nostra, vis ista est significatio, quæ est relatio, quæ non semper est in re, quæ dicitur relatiue, vt ei inhærens. ideo significatio, verbi gratia, sermonis, quoniam non est completa significatio, nisi in vltimo sermonis momẽto, quodammodo indiuisibilis est; verum quoniã non est in eo completa, nisi ratione precedentium sermonis partium, quodã alio modo est diuisibilis. hi verò putauerunt hæc vim esse quoddam accidens inhærens rebus Sacramentorū, nec bene perceperunt modum, quo

res,

- A res, quæ efficitur, est in instrumento, & quàm diuersis modis sit in diuersi generis instrumentis, ideo in eas angustias inciderunt. Hac explicata questione, ad alteram accedamus exponendam: quoniam sunt quædam Sacramenta, quibus non tantum sanctificatio, sed etiam quædam consecratio adhibetur suscipientibus, quemadmodum baptismate, confirmatione, & ordinis Sacramento, quæ iterari non possunt, vtique sancti authores, in quibus Augustinus, & in sacris canonibus Pontifices dixerunt, his Sacramentis imprimi characterem suscipientibus: inde inter iuniores Theologos controuersia orta est, quidnam sit hic character. beatus Thomas putauit characterem nihil aliud esse, præterquam spiritualem quandam qualitatem, quæ pertineret ad potentiam, non naturalem, sed spiritualem suscipiendi, vel agendi aliquod sacrum; non tamen completam, & perfectam, sed incompletam, instrumentalem, inquam, qua spiritus sanctus, vt instrumento vtatur in actionibus sacris: hanc potentiam posuit Thomas in intellectu hominis, non autem in voluntate, aut in substantia animæ. Nam cum principium actionis, & passionis proximum sit animæ potentia, non autem essentia; ideo hæc qualitas spiritualis in essentia non erit. potentia autem mentis cum duæ sint, intellectus, inquam, & voluntas, subiectum huius potetia, seu characteris non potest esse voluntas, qua homo bene, vel male omnibus aliis vtitur: non enim character efficit voluntatem bonam, & bonum hominem: non erit igitur perfectio voluntatis, sed erit perfectio intellectus, qua tum bene, tum male homo vti potest. hæc Thomæ sententia, contra Scotum existimat nulla firma ratione, aut autoritate niti hanc Thomæ sententiam; quamobrem putat ipse hunc characterem nihil aliud esse, nisi relationem quandam inhærentem essentia animæ, qua is deputatus est, & respectū habet ad illud sacrum, quodcunque illud sit; sicuti in calice consecrato, nihil aliud est nisi relatio ad continendum sanguinem Christi. sic si quispiam in ciuitate fiat Consul, aut Prætor, nulla ei qualitas additur ex ea electione, sed relatio quædam noua acquiritur ad agenda illa, quæ pertinent ad Prætores, vel Consules, atque ad his potiendum, quæ Prætori, Consuliue debentur. Hæc Scoti opinio magis videtur conuenire philosophiæ principiis, præterquam quod ponit relationem necessariò esse rem quædam inhærentem ei, quod dicitur secundum eam relationem, confestim illi inditam, cum primum incipit dici relatiue. Hoc meo iudicio non est satis Aristotelicum. Nam relatio aduenire potest alicui, & recedere, nulla in ipso facta mutatione. Verum hæc omittamus, quæ non multū faciunt ad hoc opus, quod de Sacramentis instituis; conuenit, inquam, hæc sententia philosophiæ, & principiis naturæ. Verum dictis Sanctorum mihi videtur prior sententia magis conuenire. Inquit Augustinus sæpenumero contra Donatistas, & præcipue in libro de vnico baptismo. in hæreticis si videro notam, & characterem Christi, reiicio id, quod est hæreseos, notam tamen domini vbicunque venero, agnosco, & tueor: Hic sensus, & aliis fortasse verbis expressus. Primò non satis video quo nam pacto presbyter excommunicatus, suspensus, aut degradatus si consecret, verè

Ff iij

conficit corpus Christi, si character est tantum relatio, & non potius potentia E
 quaedam, per consecrationem impressam sacerdoti, qua illud sacrum agit, etiam pec-
 cans, etiam degradatus. Non eo inficias nostris rationibus his posse responderi
 ab his, qui aliam sententiam vellent tueri, attamen iudicio meo magis quadrat
 obiectio, quam quadrat solutio. Tertia quaestio est de gratia sacramentali,
 quam Thomas posuit; aliqui vero posteriores nullam putant esse, praeter pri-
 mam illam gratiam, qua iustificamur. Paucis exponemus utranque senten-
 tiam. in anima hominis ab originali peccato, veluti vitium & vulnus quod-
 dam, relicta est infirmitas quaedam, & imbecillitas, ex qua facile deficimus,
 & ruimus in peccatum; quoniam vero, ut superius diximus, Sacramenta in-
 stituta sunt contra peccata, ad eorumque abolitionem, videtur probabile F
 beato Thomae, ex vi Sacramentorum, praeter abolitionem reatus peccati, quo
 ad culpam, & ex gratia, qua iustificamur, quam saepenumero habent acce-
 dentes ad Sacramenta, descendere etiam in vires animae spirituales quendam
 vigorem, quo firmentur vires animae, ne adeo facile in peccatum labantur,
 & speciatim iuuentur ad certum sacrum munus obeundum. hanc appellat Tho-
 mas gratiam sacramentalem, ratione principij, & radice, a qua profluit gratia, sci-
 licet, iustificatio. posteriores vero avidiores fortasse gloriae, seu acutiores, qui
 innituntur hoc principio, non debere induci multitudinem rerum, & entium
 absque necessitate, conantur ostendere non esse necessariam hanc gratiam, sed pri-
 mam illam gratiam simul cum virtutibus ab ea procedentibus, quibus vires ani-
 mae perficiuntur, satis esse ad praestandum hanc firmitatem animae hominum. G
 nolo ego subtilius discutere hanc quaestionem, nullam etenim video cogentem
 rationem, ut alteri potius adhaeream, quam alteri: nihilominus, quanto
 plura nobis dantur a Deo optimo adiumenta, ut & bona faciamus, & a ma-
 lis abstineamus, tanto mihi videtur diuinius debere existimari, & maiores a
 nobis Deo optimo habendas esse gratias per Christum, per quem nobis tot,
 & talia bona concessit. His quaestionibus expositis, redeamus eodem, unde di-
 gressi sumus. Dicebamus Sacramenta, quoniam significando agunt, consta-
 re ex sensibilibus signis duplicibus, ex rebus, inquam, & verbis, quorum, ver-
 ba se habebant ut forma, res alia, ut materia; verum, quoniam verba primo
 significant conceptum, & intentionem proferentis, ideo oportet in Sacra-
 mentis esse praeter ea, intentionem ministri, qui, cum sit minister Ecclesiae, h
 oportet, ut intendat id agere, quod Ecclesia agit, quamuis ipse putaret nihil
 illud esse, aut vanum, aut etiam impium. Hoc enim totum malum pertinet
 ad personam per se sumptam, non autem ad ministrum, quatenus minister
 est. cum ergo velit ipse subire personam ministri, & fungi Ecclesiae ministerio,
 utique intendit etiam id agere, quod agit Ecclesia, qualecunque existimet
 esse illud. Quis autem in Sacramentis minister esse debeat, exponemus, cum
 sigillatim agemus de Sacramento quoque; nam alius, atque alius est in Sa-
 cramento quoque. verum primum in Sacramentis agens Deus est, Christus
 deinde per passionem suam, per quam meruit vim illam Sacramentorum, &
 potestatem habuit instituendi, unde per excellentiam quandam agit, mini-
 ster

Aster homo postmodum, ut organum propinquum. Numerus Sacramento-
 rum nouae legis, & Christianae Ecclesiae septem continetur: quorum tria
 pertinent ad regenerationem, seu generationem spirituales in Christo, au-
 gumentum, & nutritionem; duo ad sanationem; item duo ad propagatio-
 nem, tum spirituales, tum corpoream humani generis, seu, ut rectius di-
 cam, Christiani populi. Omnium perfectissimum est Eucharistiae Sacramen-
 tum, in quo continetur non gratia Christi, sed Christus ipse, in quo est omnis
 gratiae plenitudo. maxime omnium necessarium ad salutem est baptisma, per
 quod renascimur in filios Dei. His addendum, quaedam Sacramenta insti-
 tuta fuisse tantum ad maiorem sanctitatem acquirendam, ut Eucharistia,
 B quae indirecte tamen peccata venialia abolet. Quaedam ad expiationem pec-
 catorum, & sanctitatem acquirendam, ut poenitentia, cuius veluti perfectio,
 & consummatio est extrema unctio. Quaedam ad remedium peccati, & ali-
 quam sanctitatem, ut matrimonium. Quaedam ad consecrationem, &
 maiorem quandam sanctitatem, ut sacri ordines, & Chrisma. Baptisma
 vero institutum est ad expiationem peccati originalis, item alio-
 rum, si qua fuerunt illi addita, insuper ad sanctificationem, &
 consecrationem. Nam in baptismo inserimur Chri-
 sto, per quem sanctificamur, & consecramur in
 genus regale, & sacerdotale. Haec de
 Sacramentis in vniuersum di-
 cta sufficiant.

LIBER SECVNDVS.

De Sacramento Baptismatis C A P. I.

NVLVM esse hominem puto ingenij paulò perspicacioris, præsertim si ingenuè fuerit philosophatus, ac in rerum naturæ contemplatione versatus, accesseritque ad Christianam philosophiam, qui non summopere miretur Christianæ doctrinæ ac religionis progressum, in quo, veluti in speculo, facile perspicit eundem fuisse Christianæ pietatis institutorem, qui etiam naturam rerum condiderit, adeo similes inter se progressionem habet. id quod perspicuè cuius patere potest in hoc, quod aggressi sumus Sacramentorū negotio. Apostolus Paulus, in prima ad Corinthios ca. 15. inquit. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo, cælestis, sicuti portauimus imaginem terreni, ita portemus imaginem cælestis. In Evangelio dominus noster Iesus dixit Nicodemo, oportere nos nasci denuò, si simus ad regnum cælorum peruenturi, ex aqua, scilicet, & Spiritu Sancto. sicuti ergo cum primum in hanc lucem homo prodit, seu etiam cum in utero matris formatur, nasci dicitur homo; ita, ut fiat homo Christianus, Dei scilicet filius, oportet hominem iterum nasci; sed prior illa natiuitas corpora est, ac propterea sensu percipitur, secunda hæc spiritualis est, ideo sensu capi non potest. item in priori natiuitate cum homo non generetur ex quopiam alio animante, quod mori oporteat, ut ex eo nascatur homo; in hac posteriore nascitur homo spiritualis, & diuinus ex carnali homine, & terreno; ideo secunda hæc non tantum natiuitas est spiritualis hominis, sed etiam est interitus hominis carnalis. idcirco non tantum natiuitas, sed etiam regeneratio dicta est, item resurrectio, ut in Apocalypsi à Ioanne Apostolo nuncupatur resurrectio prima, ut præclare exponit Augustinus in libro vigesimo de ciuitate Dei. Verum sicuti hac generatione non efficitur totus homo spiritualis; ita etiam non omnino moritur homo carnalis; sed quædam fit inchoatio huius vitæ, & illius mortis, quæ in die iudicij omnino perficietur, cum totus homo erit spiritualis, & nihil carne remanebit, quo ad corruptionem, inquam, & malum, non quoad substantiam. Hoc arcanum, hoc mysterium, quod exposui, latet sub Sacramento baptismatis, quo sub aqua mergitur, ac sepelitur homo carnalis natus ex Adam, naturæ corruptæ, & carneæ, filius iræ

LIBER PRIMVS.

A iræ, & indignationis Dei. Gerit hæc immersio imaginem sepulturæ Christi, qua sepulta fuit non caro peccati, ut nostra, quæ nunquam fuit in Christo; sed caro habens similitudinem carnis peccati, ut inquit Apostolus, ad Romanos cap. 8. deinde emergit nouus homo sanctificatus per aquam, & inuocationem trinitatis, quod Diuus Petrus Apostolus in Epistola prima appellat semen incorruptibile, quo nati sumus. Vide quàm hæc generatio respondeat generationi naturæ, cum Princeps Apostolorum appellet verbum, quo baptizamus, semen incorruptibile. Hoc igitur arcanum latet sub hoc baptismatis Sacramento, generatio spiritualis, expiatio à peccatis, consecratio eius qui baptizatur, sepultura, & resurrectio Christi. Id verò, quod subiicitur sensui, quod patet omnibus, est ablutio, seu immersio, & emersio, aqua, & verba sacerdotis, ego, scilicet, te baptizo in nomine patris & filij & spiritus sancti; inuocatio, videlicet, trinitatis. Sacramentum baptismatis non est aqua, neque verbum, sed ipsa ablutio, & immersio sub certa hac forma verborum expressa. Materia est, aqua elementalis, & natura constans, non arte ut rosacea, seu quæuis alia huiusmodi. Nihil tamen differt siue fuerit calida aut frigida, aut quouis alio pacto alterata, dummodo aqua sit natura constans. Forma, sunt verba à sacerdote prolata. Vis baptismatis est conferre expiationem à peccato originali, & aliis omnibus; ita quòd neque reatus vllus culpæ, nec pænæ remaneat, sed sit veluti nouus homo genitus, & in lucem editus vir baptizatus; suscipit enim in se totam mortem Christi; in aliis Sacramentis fit particeps eius. Item datur in baptismate participatio quædam diuinæ naturæ, efficitur enim in Christo Dei filij per baptismum, ut inquit Ioannes Apostolus in capite primo sui euangelij. dedit eis potestatem filios Dei fieri. Item ut idem Ioannes in epistola prima cap. 3. filij Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus. Item Paulus ad Romanos cap. 8. dedit nobis spiritum clamantem abba pater. Innumeri alij sunt in scriptura loci idem afferentes. Præterea vi baptismatis imprimitur in mente nostra character per consecrationem, quo potentiam nanciscimur suscipiendi omnia Sacramenta, & obeundi omnia munera, quæ pertinet ad hominē Christianum. Hæc nobis in baptismate conferuntur. Minister baptismatis proprius, est sacerdos, nam cum baptismate conferatur gratia, & sanctificatio, per quam præcipuè illuminamur; ideo minister est sacerdos, ad quem in hac Ecclesiastica hierarchia pertinet illuminare, ut inquit Dionysius, sicuti Episcopi est perficere, & Diaconi purgare; ex quo fit, ut etiam præsentem Episcopo Presbyter possit baptizare. Proprius enim hic minister est. Verum quoniam hoc Sacramentum est Sacramentum fidei, & adeo necessarium, quod sine ipso paruuli consequi salutem non possunt; ideo effectum est ut Diaconi, si Presbyteri copia non fuerit, laici viri, mulieres, etiam infidelis possit esse huius Sacramenti minister; dummodo intendat facere id, quod Ecclesia facit, & si putet illud nihil esse, ut diximus in priori libro, nam agit ut minister Ecclesiæ, & in fide Ecclesiæ. Est tamen aduertendum, quod hoc ministerium pertinet semper ad digniores, qui adsunt; quamobrem præsentem viro, scemina non debet fungi

hoc officio;adulto præfente,puer; item laicus,præfente diacono; aut diaco- E
nus,præfente presbytero: Presbyter verò etiam præfente Episcopo potest ri-
tè baptizare,quia eius ministerium est. Quæ nõ accipi volumus in eam sen-
tentiam,vt putet quispiam,sic baptizatum,non esse vere baptizatum; est et-
enim vere baptizatus, sed non ritè,neque ex ordine.Narratur in historia Ec-
clesiastica ab Eusebio de Athanasio, qui puer in litore quosdam cathecume-
nos baptizauit eo ritu, quo viderat Episcopum Alexandrinum baptizare,
qui de consilio illius Academia Alexandrinæ celeberrimæ non fuerunt ite-
rum baptizati,cum Athanasius fassus fuisset,se voluisse facere id, quod Epi-
scopus faciebat. Conferri debet hoc Sacramentum, & adultis, & paruulis;
quia sicuti per alium contraxere peccatum originale, item etiam per alium F
remedium,& medicinam possunt capere. Præclare hoc tractat Augustinus
vbi agit de baptismo paruulorum, in quos gratiam,& virtutes infundi secũ-
dum habitum,quorum postea vsum habeant, præcipui Theologi sentiunt.
Anselmus verò in libro de conceptione virginis dicit, quod nihil recipiunt,
sed tollitur culpa,& saluatur gratia,quæ non in ipsis, sed est in Christo,& fi-
de Ecclesiæ, quibus sunt annexi per baptisma. non tamen propterea ab infi-
delibus parentibus inuitis, abstrahi debent paruuli, vt baptizentur inuitis il-
lis,nam opus Christi non debet inchoari ab iniustitia: filij autem sunt in po-
testate parentum, quousque ad ætatem peruenerint, qua sint compotes ra-
tionis; quòd si baptizentur,putat Durādus, eos non esse vere baptizatos. ego
tamen credo verius dici, quòd sunt baptizati. sufficit enim fides offerentis, G
quamuis vsurpent ius alienum, vt in decretis distinc. quarta. adultis vero ac-
cedentibus ad baptisma necessaria est præteritorum peccatorum pœnitentia,
non dico pœnitentiam Sacramentum, sed animi motum, quo eos pœni-
teat vitæ præteritæ. & necessaria est etiam fides, qua credant sibi præstari re-
demptionem, & remissionem peccatorum per mysterium Christi, & per
baptismatis Sacramentũ; quorũ alterum si defuerit, sicte accedunt, nec reci-
piunt gratiam, seu sanctificationem; recipiunt tamen characterem, & conse-
crationem, vi cuius, si postea fides, aut pœnitentia accesserit, fiunt compotes
gratiæ, & sanctificationis. præter hoc aquæ baptisma, à Theologis ponuntur
duo baptismatum genera, spiritus, inquam, & sanguinis. spiritus baptisma, H
est animi, cum scilicet quis credit, & dolet de peccatis, cupit etiam baptizari,
obit autem, antequam possit, baptizatus, hic obit, non aqua, sed spiritu. item,
si quis nondum baptizatus, pro Christo moritur, funditque sanguinem, ne
Christum neget baptizatus: hic obit, non aqua, sed sanguine. postremum
hoc baptisma potius, & perfectius aliis est, nam verè, & non per similitudi-
nem assimilatur morti Christi; & sicuti Christus lauit nos suo sanguine, ita
hic non est lotus aqua, sed sui sanguine, quem fudit. tria hæc baptismatum
genera dicta sunt, tamen non omnia verè sunt Sacramenta. primum per a-
quam Sacramentum est absque dubio, & eam habet vim, quam diximus. se-
cundum baptismum, spiritus, inquam, verè non est Sacramentũ, neq; eam vim
habet, quam primum: nam & si reatus culpæ tollitur, vnde æquiualeat baptis-
mo prio-

- A mo priori, non tamen necesse est, vt eo tollatur omnis pœnæ reatus; verum
prout est in eo charitas, & contritio, & Sacramenti desyderium. De baptis-
mate tertio omnes ferè putant eandem esse rationem cum secundo. attamè,
si interdum licet à magnis viris dissentire, ego putarem, hoc tertium verio-
rem habere rationem Sacramenti. nam in eo est sensibile signum, mors in-
quam, & effusio sanguinis; in secundo vero nullum est sensibile signum. &
etiam putadum omnè reatum culpæ, & pœnæ auferri hoc baptismate: quòd
si quis vellet adscribere martyrio, non autem vi baptismatis, non essem mul-
tum pertinax; mihi tamen placeret, quod & vi martyrij, & vi baptismatis, id
est, significatione mortis Christi, in qua is vere moritur, tolleretur omnis
B reatus & culpæ, & pœnæ, quale fuit paruulorum innocentium ab Herode
interfectorum. Nunc paucis agendum est de his, quæ necessaria sunt ad effi-
ciendum Sacramentum baptismatis; item, quæ sunt de præcepto, quæ si o-
mittantur non propterea reddunt Sacramentum inefficax. item, quæ perti-
neant ad solennitatem baptismatis. Necessaria ad efficiendum verum baptis-
matis Sacramentum, est primum materia, aqua, scilicet, habens speciem, &
naturam aquæ; item, forma, quæ est à Christo instituta, & expressa in Euan-
gelio secundum Mathæum. ite docete omnes gentes, baptizantes eos, in no-
mine patris, & filij, & spiritus sancti. quare dicendum est, ego te baptizo, in
nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Græci verò vt euitarent schisma il-
lud, de quo meminit Apostolus in prima ad Corinthios. ego sum Petri, &c.
C dicunt, baptizatur seruus Christi, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti.
nec dubitandum quòd conferunt verum baptisma, quia maxime omnium
primum, & præcipuum in baptismate est sanctificatio, & consecratio per in-
uocationem trinitatis. si Latinus hac forma vteretur, grauissimè eum pecca-
torem certò scio, quia negligeret ritum suæ Ecclesiæ. non audeam tamen
dicere, quòd verum baptisma non conferret, & quòd is rebaptizandus esset.
mutatio verò in his verbis, si fieret ea ratione, vt nouus error introducere-
tur, nulli dubium, quin Sacramentum corrumpere: non enim minister ser-
uaret intentionem agendi id, quod agit Ecclesia. si vero recta esset intentio,
& fieret mutatio, quæ non tolleret significationem, qua per inuocationem
trinitatis, cõsecratur baptisma iuxta fidem Ecclesiæ, vtique verum Sacramẽ-
tum confert, vt in Decr. de consec. dist. 4. à Papa Zacharia scribitur. licet pec-
cat ob incuriã, seu contẽptum. dubitatio est, an si quis baptizaretur in nomi-
ne Christi, sicuti Apostoli leguntur baptisma cõtulisse in Actibus apostolorũ,
verè baptisma suscipere. Ambr. in lib. de Sacrament. cuius locũ adducit Ma-
gister sententiarũ in 4. lib. videtur sentire, quòd vere esset baptizatus. Scotus
ibi dubitat. beatus Thomas sentit, quòd non verè ille esset baptizatus, nixus
autoritate Pelagij Papæ ad Gaudetium Episcopũ, qui locus adducitur de cõ-
secr. dist. 4. verum si diligèter animaduertas, is, quẽ Pelagius baptizatũ in no-
mine Christi, præcipit rebaptizari, fuerat baptizatus ab hæreticis, in quibus
fortasse nõ erat vera fides trinitatis. attamen Thomæ sententia est tutior. Mu-
tatio verborũ ex ignorantia proferentis, vel balbutici, quæ sensum nõ mutat,

quod præcipue contingit, si in fine verborum fiat, non reddit Sacramentum irritum. De ministro baptismatis supra diximus satis. illis addendum, quod nec se ipsum quisquam baptizare potest, ut habetur extra de baptismo. nec nisi ab vno potest conferri baptisma, non autem à pluribus, de cōsecr. dist. 4. nam sicuti vnus est Christus, cuius virtute consecratur baptisma; ita vnum oportet ministrum esse. est enim anadochus, siue susceptor, qui baptizatus, & confirmatus esse debet, ea. distin. c. in baptisate, & vnus ea. distinc. c. non plures. licet nunc plures coadiutores sumatur. dicitur quod Ecclesia Romana non eodem anadocho utebatur in baptisate, catechismo, & chrismate, ut habetur in Decr. distinc. 4. c. in catechismo, vidi tamen, & re non seruari. De suscipientibus autem baptisma, supra diximus, quod oportet voluntarie accedere ad baptisma. Voluntarium vero tollitur, vel per ignorantiam, vel per coactionem; ideo dormientes adulti, aut amentes non debent baptizari, nisi in eis apparuerit, cum erant mentis compotes, voluntas suscipiendi baptisma. ut extra de Bapt. c. maiores in fi. in paruulis sufficit voluntas offerentis, ut in Decr. distinc. 4. c. illud, & extra de bapt. c. maiores, hoc Innocentius tertius statuit. coactio etiam, in qua nihil est voluntatis, tollit voluntarium, quod requiritur in baptisate. si verò fuerit coactio mixta, de qua dicit Aristoteles in tertio Ethicorum, ut si minis, & pœnis cogentur, utique, quamuis non recte id fieret, susciperent tamen characterē baptismatis, & cogendi essent ad vitam christianam, ut in Synodo Toletana decretum fuit, extra de baptismo. Immersio vna, vel trina est, secundum morem Ecclesiæ cuiusque. Hæc ferè sunt, quæ ut necessaria requiruntur in baptismatis Sacramento: quibus addidimus multa, quæ sunt præcepta, & quæ, si tamen non adsunt, propterea non reddunt Sacramentum irritum, & inane. Accedamus nunc ad solennem ritum Sacramenti huius. Quantum ad materiam Sacramenti huius, solet in templis Episcoporum, ac in aliis præcipuis, die Sabbati maioris hebdomadæ, vigilia, inquam, Paschatis benedici aqua, magna cum solennitate, qua baptizandi sunt, qui ad hoc Sacramentum accedunt; inspergi etiam in ea oleū chrismatis. hac aqua ita benedicta debent baptizari, qui ad baptisma accedunt. hic ritus spectat ad solennitatē sacramēti. Apud veteres patres nostros mos erat, ut etiam in vigilia Pentecostes aqua baptismatis benediceretur, quoniā duobus his tēporibus solebant catechumenos baptizare, adultos, inquam, quorum tum magna erat copia: quos etiam ante diebus viginti exorcismis purgabant, & catechismis instruebāt, ut habetur in Decr. de cōsec. dist. 4. c. ante viginti dies. quod ordinatū fuit ex consilio Bracarensi secūdo, & Nicolai Papæ decreto. Iudeos vero etiam aliquot mensibus, ut habetur in Decr. de cōsecr. dist. 4. c. Iudei. quod ordinatum fuit ex cōcilio Agathēsi. Nostra vero tempestate, qua pauci baptizantur adulti, sed plerique omnes infantes, omiſsa est hæc benedictio baptismatis in vigilia Pētecostes: sed in totum annum sufficit aqua, quæ pridie Paschatis est benedicta. quantum vero ad reliquum solennitatis morē, notus est mos nostræ Ecclesiæ, Romanæ inquam; nam anadochus ante fores templi, vice infantis respōdet interroganti presby-

A presbytero, se fidē petere, id est fidei Sacramentum, vngitur puellus dorsum inter spatulas, & vngitur pectus oleo ad hoc munus ab Episcopo cōsecrato, in signū crucis, ut athleta, cui sit in vita cum dæmone perpetua lucta. sal etiā, sapientiæ simulachrum, ori eius imponitur. Leguntur exorcismi, & insufflatur dæmon. leguntur catechismi, quibus in fide christiana instruitur. nares, & aures liniuntur saliuā, ut aperiantur ad audiendum, & odorē percipiendum fidei Christi. Profitetur symbolum fidei. interrogāti sacerdoti, petit baptizari: baptizatur trina immersione. in verticem vngitur oleo chrismatis. induitur deinde veste cādida. Dionisius in libro de Ecclesiastica hierarchia ritum describit huius Sacramenti, quod & baptismatis, & illuminationis appellat, quem puto etiam nostris temporibus ferè à Græcis seruari. verum in adultorum baptismate seruari ille ritus vniuersus potest, non item in baptismate paruulorum. adultus ibi adit hominē christianum, qui anadochus eius sit, id est veluti pronubus, is baptizandum petentē baptizari ducit ad Episcopum, cōuenit clerus, nomen baptizādī describitur, psalmi cātantur in exorcismis. versus ille, baptisma petens inquā, ad occidentē, renunciat cōtrariis potestatibus, deinde versus ad orientem expansis in cælum manibus, & Christi participem se esse, & sacrarum diuinitus traditarū benedictionū profitetur. Ter hoc facit. semi exutus vngitur ab Episcopo ter signo crucis, deinde totus exutus à reliquo clero ducitur ad baptismatis fontē ab Episcopo cōsecratum, ter immergitur, ac emergit sub inuocatione trinitatis. induitur clara veste. vngitur postremò ab Episcopo, ac sacræ eucharistiæ fit particeps. Hunc ritū Græci etiam in infantibus seruant, ob dictum Euāgelij secundum Ioan. c. 6. nisi māducaueritis &c. non habebitis vitā in vobis. Verum, ut inquit Augustinus, ille manducat, qui sit particeps corporis Christi, cui inferitur per baptisma. Omnē totius huius ritus interpretationē, & mysteria præclare Dionisius exponit. Nos hic lōgiores esse nolumus, quā postulet ratio instituti à nobis operis. Hoc rātum dicemus, ritum hunc parū à nostro differre, imò nostrum huius imaginē valde similem esse. Horum vtroq; manifeste significatur prioris hominis, quē cōtraximus ex Adam, mortificatio, ac veluti sepultura; ac noui hominis regeneratio seu resurrectio, qualis fuit Christi, in quo baptizamur. Quamobrē Dionisius trinā illā immersionē, ac emersionē potius signū esse vult triduanæ domini sepulturæ, quā trium diuinarū personarū. Inquit Apost. ad Rom. c. 6. quicumq; baptizati sumus, in mortē ipsius baptizati sumus, cōsepulti enim sumus cum Christo in baptismo, ut in nouitate vitæ ambulemus. Circa quæstionē illam, de pueris existentibus in vtero matris, ibiq; mortuis, utrū sit pro eis orandū, & sperandū, q̄ futuri sint Christi participes: sicuti nō negamus Dei potentiā, & misericordiā, quod interdū cōtulerit, & nūc cōferat rē sacramēti sine Sacramento; ita putamus, q̄ asserere illis pueris tribui à Deo gratiā ob nostras preces, & q̄ plures eorū salutem cōsequantur, non cōsentiat sanctorū doctrinæ, & catholicæ veritati. De pueris, qui nondū toti egressi vterū matris baptizantur, si caput egressum baptizatur, credimus quod vere sint baptizati, neque iterandum esse baptisma, ut

beatus Thomas dicit in tertia parte. q. 66. loquēs de baptismo paruulorum, si aliud membrum præter caput egressum baptizetur, non credimus verē baptizatum puerum fuisse: quare si vixerit rebaptizatur. iudicium tamē certum Dei est. Reliquum est, vt pauca quædam perstringamus de Circuncisione, & de baptismo Ioannis Baptistæ: quo etiam dominus noster voluit baptizari. præcesserunt baptismatis Sacramentum, quod Christi est, à quocunque ministro tradatur, prius Circuncisio, quæ primum Abrahamæ data fuit veluti signaculum iustitiæ, quæ ei data erat per fidem, vt dicit Apostolus ad Rom. cap. quarto. quæ proportione quadam respondebat baptismati, licet baptismus sit causa, vt instrumentum inuisibilis gratiæ, illa verò tantum signū; & hoc præstet ampliorem gratiam, quàm illa. Verum vtrunque pertinet ad abolitionē peccati originalis, & sunt vtraque professiones fidei, ac per vtrunque suscipientes in cœtum fidelium aptantur. Quare non absque ratione, expoliatio partis illius est in membro, in quo præcipue regnat concupiscibilis vis, omnium maxime infecta, & corrupta peccato originali, vt scilicet significaretur expoliatio corporis peccati, vt inquit Paulus ad Coloss. cap. 2. in eo etiam membro tanquam generationis principio, totus homo continetur, mas inquam, & fœmina. Ambrosius in epistola ad Constantium aliam præter ea causam affert. Nam quoniam precium nostrum, quo à seruitute Diaboli, & peccati redimendi eramus, futurum erat sanguis Christi, ideo sanguinis effusio ante Christum exigebatur, saltem vt signum quoddam sanguinis effundendi. ante Circuncisionem verò, non est dubitandum à Deo humano generi datum fuisse remedium aliquod ad peccati originalis remissionem. Multi Theologorum putant fidem parentum satis fuisse. attamen, quoniã ea fide omnes infantes poterant esse salutis compotes, cum nunc defectu baptismatis multi pereant, eorū cōditio videtur per Christū peior facta fuisse, quàm fuerat futura, si Christus adhuc natus non fuisset; ideo sententia Durandi mihi non displicet, qui putat priores seniores, ac etiam Abraham, quodam vsos fuisse signo sensibili, Deo inspirante, seu orationibus quibusdam, quo infantes Deo consecrabantur, & in cœtum fidelium adscribebantur. Hugo de sancto Victore docuit Durandum. Augustinus libro 15. de Trinitate. cap. 16. in dubio hanc rem ponit. nam idem dicit in libro de Sacramentis. Hæc de Circuncisione. Ioannes Baptista, qui missus à Deo fuerat ante Christum in spiritu, & virtute Helix, Deo inspirate baptismus instituit in penitentia peccatorum, non autem in remissionem, & in abolitionem; quo & Christus baptizatus fuit, vt aquas sui corporis tactu sanctificaret ad baptismum. simul etiam ea ratione fuit institutum à Ioanne Baptista, vt eò accedentibus prædicaret Christum, à quo accepturi essent spiritū sanctum, & remissionē peccatorū, quam debet in adultis (vt supra diximus) præcedere penitentia, ideo profitebatur Ioānes se baptizare in aqua, in medio verò ipsorū stare eū, qui baptizaturus erat in spiritu sancto. Vnde etiã hoc baptismus, est appellatum Ioānis baptismus, quāuis à Deo fuisset institutum, quoniã nihil maius eo cōferebatur, quàm id, quod est hominis, non Dei, prouocatio, scilicet ad penitentiam.

A nientia. Accessit Christus ad Ioannis baptismum præter alias causas, vt aqua tactu corporis sanctissimi sanctificaret, vt earū immersione consequerentur homines remissionē peccatorum, & sanctificationem, quam Ioannis Baptistæ baptismus conferre non poterat. hoc baptismus Christi à quocunque ministro detur, etiam pessimo, & impiissimo, est efficax, ipse nanque baptizat. Hæc institutio fuit baptismatis Christi, vnde in Euangelio Ioannis cap. 4. legimus, quod discipuli Christi baptizabant, & plures quàm Ioannes. Præceptum verò datum Apostolis fuit post resurrectionem, cum eis dixit, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti.

B *De Sacramento Confirmationis.* CAP. I. I.

IMITATUR, quemadmodum supra diximus, gratiæ, & vitæ christianæ progressus, naturæ rerum progressionem, quæ genitum animal, & in lucē editum infirmum adhuc, & imbecille prouehit ad firmiorem statum, in quo & per se gradiri possit, nec egeat fulcimento alio. item postquàm quispiam à mortuis resurrexerit in lucem christianæ vitæ, ac per baptismum renatus in hominem spiritualem, adhuc infirmis viribus, & imbecillis, quasi intra vterum matris Ecclesiæ custoditur quousque crescat, & fiat firmior; quam firmitatem accipit melius, & vtilius per christiana Sacramenta; ideo baptismati succedit confirmationis Sacramentum, quo præstatur spiritualis vigor, & robor; quod nec erubescencia, nec timor vllus vincat, quin palam profiteatur nomen Christi. huius institutio sacramenti, excellentior fuit, signo magis, mitto, quàm id sit, quo nunc Ecclesia vtitur. Nam quinquagesima post Pascha die missus, ac datus à Christo fuit Apostolis, & discipulis omnibus existentibus Hierosolymis, facto vehemēti spiritu, & lingueis flammeis apparentibus Spiritus Sanctus; quo roborati cœpere palam prædicare omnibus Euangelium, & fidem, quæ est per Iesum Christum, in Deum. à quo spiritu docta Ecclesia ex traditione Apostolorum materiam huic Sacramento accommodauit (non enim decet diuinam sapientiam vt semper, & vbique miracula faciat) qua maximè, & igneæ linguæ, & sonus spiritus significaretur. Nam oleo oliuarum, quod proprie est oleum, immiscuit balsamum, ac benedictione Episcopi consecrauit, quo frontes accedentium vngerentur; oleum enim & facile accendi potest, & mutari in ignem; item innato quodam splendore, & claritate lumen imitatur; balsamum vero odorem fragrantem emittit, & à putredine præseruat; quo, sono illi spiritus vehementis proportione quadam respondet. Materia hæc ab Episcopo benedicatur, quod necessarium est in hoc Sacramento; non item in baptismate, cuius materia aqua, scilicet, sanctificata fuit tactu corporis Christi in Iordane. Materia hæc conuenit maxime vnctioni, vnctio vero sanctificationi per spiritum sanctum, vnde sæpe in sacris literis inuenitur hic vnctionis modus, vt in act. Apostolorum cap. primo. Quem Deus vnxit spiritu sancto. vnde Christus quasi vnctus; & christiani sunt appellati. cum ergo hoc Sa-

G g iij

cramento conferatur Spiritus Sanctus, id est quædam amplior ipsius gratia, E iure vnctione conficitur, & materiam sumpsit vnctioni accommodam. minister vero consecrationis olei, seu chrismatism huius, est Episcopus, qui quinta feria maioris hebdomadæ, nudius quartus, inquam, ante Pascha, magna solennitate consecrat sanctum chrisma. Dionysius in libro de Ecclesiastica hierarchia præclare tractat vniuersum eum ritum, simulque arcanos sensus exponit. Item minister Sacramenti huius, de quo agimus, confirmationis, scilicet, est Episcopus, qui in Ecclesia est princeps. nam cum hoc Sacramento constituentur accedentes, in statu perfectiori christiani populi, utique hoc iure spectare videtur ad christiani populi præfides. nihilominus ut habetur, ex iussu Pontificis etiam presbyter potest hoc Sacramentum conferre: non posset tamen alij hoc committere, quam presbytero, cuius officium F est in hac Ecclesiastica hierarchia illuminare, quod fit per gratiam, quæ traditur Sacramentis. Hæc Thomas tertia. quæst. 72. art. 2. Quamobrem sequi reor, hanc potestatem mediam esse inter potestatem ordinis, & iurisdictionis. nam quia committi potest non Episcopo, videtur iurisdictionis esse; quia vero non cuiunque clerico committi potest præterquam sacerdoti, videri iure potest esse ordinis potestas. Hæc de ministro. Forma vero Sacramenti huius, huiusmodi est, signo te Ioannes, seu Maria, signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti. horum, neutrum est Sacramentum; sicuti diximus de baptisate, sed quemadmodum ibi ablutio est baptisatis Sacramentum, non aqua, aut G verba; ita in confirmatione inunctio est Sacramentum, & confirmatio; indigemus tamen & materia, de qua iam dictum est, & certa ea verborum forma. in fronte verò fit hæc vnctio, ut significetur palàm, & coràm omnibus nullo pudore vetante, nulla formidine, datum illi esse hac vnctione, ut nomen Christi confiteatur, vbi scilicet oportet, & quando oporteat, ceterisque seruatis circumstantiis, quæ requiruntur ad seruanda præcepta affirmatiua. Accedentes ad hoc Sacramentum necesse est, ut sint abluti baptisate, secus nihil acciperent; nam potentia, qua quis potest capere Ecclesiæ Sacramenta, traditur in baptisate, neque quisquam capit id, cuius capiendi potentiam non habet. si fuerit infans, sufficit si fuerit baptizatus; quòd si adultus accesserit, requiritur insuper, ut sit confessus, si inquam fuerit sibi H conficius alicuius culpæ mortalis. nam cum hoc Sacramento tribuatur accedenti amplior mensura Spiritus Sancti, is utique effugit fictum; neque habitat in anima subdita peccatis. In hoc Sacramèto, itè, est anadochus, qui sustineat cõfirmandum, quoniã adhuc imbecillis est, & infirmus, ideo eget fulcimèto, cum quo cõtrahitur spiritualis cognatio sicuti in baptisate. verum, de hac cognatione late disseremus in tractatu de Sacramento matrimonij. Beatus Thomas tertia. q. 72. ar. 8. putat hoc Sacramentũ tribui debere etiã valde infantibus, quia ampliorè gratiã consequuntur, & ideo ampliorè gloriã si decesserint. què morem etiã nos seruauimus, tanti viri autoritate nixi. verum si maior esset habenda ratio Sacramenti, visibilis scilicet signi, sicuti renasci non

- A non potest, qui nõ natus, ita etiã, qui natura non est factus paulo firmior, non videretur congrue accedere ad firmitatis, & roboris spiritualis Sacramentum; gratia nanque & perficit naturã, & eandem habet progressionem. Hæc nobis notasse sufficiat, peritiores statuere verũ poterũt & melius diiudicare. Anadochus præterea in hoc Sacramento locum habet, qui veluti infirmum adhuc, & imbecillum sustinet confirmandum. cum hoc etiam contrahitur spiritualis cognatio, ut infra dicemus. Vñsus Romanæ Ecclesiæ fuit, ut patet in Decr. de consecr. distin. 4. c. in catechismo, ne idem esset anadochus in hoc Sacramento, & in baptisate, neque etiam in catechismo. mos ille non seruatur in pluribus Ecclesiis. Hoc Sacramento largitas quædam amplior gratiæ datur, & maioris sanctificationis. datur item sacramentalis gratia illa; B in remedium imbecillitatis animi, ad confessionem Christianæ fidei; conferitur item consecratio, & character, quo statuitur in ordine perfectiorum, & veluti adulterũ in populo Christiano. Sacramentũ hoc est baptisate perfectius, veluti inchoatione rei, ipsius perfectio, ut habetur distin. v. c. de his verò, Melchiade Papa authore. neque iterum assumi potest hoc Sacramentum, sicuti nec baptisma, eò quòd consecratio in ipso conferatur, & character imprimatur. Hæc de confirmatione sint satis.

De Sacramento Eucharistia. CAP. III.

- C **I**NSTITVTVM naturæ progressum nulla in parte deserentes in spiritali vita, donec mortalis fuerit, & in carne peccati cõstituta, indigemus etiam, postquàm robur adepti sumus, nutrimèto, & fomento, ne ad carnis desyderia defluamus; quemadmodũ in hac à natura nobis præstita vita indigemus nutrimento, cibo, inquam, & potu, quo si diutius caruerimus, tendimus in corruptionem, & interitum. hoc nutrimentum, quamuis & frequens meditatio, & oratio, cæteraque id genus nobis præstent, oportuit tamen institutum à Christo esse in Ecclesia Sacramentum, id est sensibilem rem, quæ arcanum hoc, & mysticum contineret. non defuit hac in parte Ecclesiæ suæ diuina bonitas. quamobrem in postrema cœna dominus noster Iesus Christus hoc Sacramentum omnium præcipuum reliquit Apostolis, & in sui D memoriam præcepit celebrari. hoc Eucharistiæ Sacramentum sicuti longè omnium maximum, & excellentissimum est, ita in multis differt à cæteris Sacramentis. Cætera nanque Sacramenta continent gratiam imperfectè, ut instrumenta, sicuti diximus in priori libro; hoc verò continet cuiuscunque gratiæ fontè, Christũ, in quã Deũ, à quo omnis gratia, & hominè, qui nobis omnè gratiã meruit, & per què omnè gratiã cõsequimur. itè differt ab aliis, quoniã alia perficiuntur in vsu materiæ, sicuti, baptisma ablutione, cõfirmatio vnctione, nõ autè in eius benedictione, seu cõsecratione; hoc verò Sacramentum conficitur in consecratione materiæ. Præterea differt ab aliis, quoniam omnia alia, sicut utuntur enunciatiua oratione, ita dispensat sacerdos, ut ipse personam ministri gerens ea cõficiat; in hoc verò sacerdos induit personam Gg iiij

Christi, & verba consecratoria profert vt Christus: quo fit, vt Sacramentum hoc conficiatur verbo saluatoris, nō verbo sacerdotis, vt inquit Ambrosius. Sub hoc Sacramento duplex latet mysterium, seu duplex res Sacramenti, vt posteriorū more loquamur. Altera in Sacramento continetur, verum, scilicet, corpus, & sanguis Christi. Altera verò significatur, & non continetur, mysticum, scilicet corpus Christi, id est, fidelium Ecclesia. materia eius est panis triticeus, & vinum, quæ naturali specie significant nutrimentum. Communius nāque, & magis necessarium nutrimentū hominis constat pane, ac vino; pane inquā, triticeo, & vino ex vuis expresso. nam quæcūque alia genera panis, & vini per quādam horum similitudinem, & proportionem dicuntur panes, & vina, primò verò, & proprie triticeus panis est, & vneus humor, vinum. Hæc est propria huius Sacramenti materia, adeo vt ex aliis confici non possit. Et quamuis esse videantur duæ rerum species, ex his tamen conficitur, veluti ex partibus completum nutrimentum: sic in spiritali nutrimento Sacramentum vnum est, quod perficitur ex duabus partibus, pane scilicet & vino, quibus Christus, prout passus est, continetur, & nobis significatur. quo fit, vt grauissime peccaret sacerdos, qui panem absque vino, aut vinum absque pane consecraret. De vsu verò, an bene in Ecclesiam Romanam inductus fuerit hic vsus, vt, scilicet, populo sub vna tantum specie, panis scilicet, dispensetur, quæstio est; de qua infra dicemus. vino aqua misceri debet, quamuis etiam si non misceretur, conficeretur nihilominus Sacramentum. ideo miscetur, quia aqua populum Dei significat, iuxta illud. Aquæ multæ, Populi multi. & quoniam in hoc Sacramento significatio est Christianæ Ecclesiæ, quæ Christo capiti coniuncta est, & in ipsum mutata, idcirco parum ponimus aquæ, vt vi ipsius vini possit in vinum commutari. Hæc de materia Sacramenti. Forma in verbis est, quæ proferuntur à sacerdote, scilicet, hoc est enim corpus meū; hic calix est sanguinis mei, noui & æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dubitant Theologi, an verba hæc omnia sint necessaria ad cōfectionem Sacramenti. Scotus putat non tantū hæc, sed etiam, quæ præcedunt, vt accipite, & manducate, item, accipite, & bibite, esse summa cum attentione proferenda; nam nescire nos, quibus verbis propriè fiat consecratio, & in corpus Christi mutatio. Theologi alij item præcipiunt omnia esse attente, & magna cum veneratione proferenda, verum verba consecrationis propria dicunt esse in pane; hoc est enim corpus meū, quāuis si quis præteriret particulam, enim; nō tamen propterea non conficeret. de verbis in consecratione calicis est etiam controuersia. Verum assentiendum puto sententiæ Thomæ, qui sentit omnia esse necessaria, quoniam inuenimus in Euangelio prolata fuisse à Christo in institutione huius sanctissimi Sacramenti, præter ea, quæ, vt dicit Innocētius tertius extra de celeb. missa. Ecclesia per manus tradita ab Apostolis accepit, scilicet, æterni testamenti, item, mysterium fidei; item, hic calix est sanguinis mei, non autem hic est sanguis meus; neque, hic est calix nouum testamentum in sanguine meo. hoc postremum

- A mum cōsignificat vsus illius sanguinis, vt pote, quem bibituri sumus. cætera explicant planius sensum verborum. Testamentum nanque hoc, ad quod pertinemus per Christum, nouum est, & in æternis rebus consumatur, vt inquit Apostolus Paulus in Epistola ad Hebræos .c.8. in hoc etiā sanguine est mysteriū fidei, id est, arcanum, quo innititur fides. nam vt item inquit Paulus, ad Romanos capite tertio. per fidem in sanguine eius constituit eum Deus propitiatorem. Antequā ad ministrum huius Sacramenti, & suscipientes, aliumque ritum accedamus, soluendæ nobis sunt quædam perdifficiles quæstiones. Prima est de vi horum verborum. item an sint enūciationes, quæ prius desinant esse, quàm ibi sub specie panis sit corpus Christi, & sub specie vini, sanguis. est præterea maxima quæstio, quo nam pacto corpus Christi, quod credimus ascendisse supra cælos, sit sub paruo panis frusto, aut in paucis vini guttis. est præterea quæstio de accidentibus, quæ sentimus, eorumque actionibus. item modus, quo Christus magnus homo sub eo Sacramento contineatur, satis ab hominis intellectu comprehendi posse non videtur. Antequam perscrutemur vim verborum, quibus fit consecratio, & quomodo vera sint, quæ dicuntur, erigenda mens est, & cogitandum augustinus quoddam, & amplius hoc Sacramento contineri, & confici; ideo excellentiori quadā vi opus esse. Sacerdos non ministri personam, sed vices Christi sibi sumit: neque materia vitur præter eam, in quam agit, non qua, aliud quippiam agit, vt in aliis Sacramentis, sed verbis tantum perficit consecrationem. quæ verba ratione significati efficiunt ex pane Corpus Christi, & ex vino sanguinem. neque proferuntur à sacerdote enuntiationis modo, quasi recitentur à Christo dicta: sed sicuti ars in artifice, quæ forma est rei faciendæ, in materia formam effingit: ita in his verbis significatum, quo significatur contentum sub illis accidentibus esse corpus Christi, ex pane efficit corpus Christi, nec significat, quòd fiat corpus Christi; hoc nanque quædā esset significatio rei inchoatæ, non perfectæ; sed quòd sit, quòd est significatum rei iam perfectæ. etenim par fuit, vt in verbis Christi perfectius sit res Sacramenti, quæ sit eius verbis, quàm in verbis ministri: idcirco magna de causa factum est, vt in solius huius Sacramenti consecratione, hæc forma locutionis adhibita sit, qua explicetur rem esse, quæ eius vi fiat. Accepit Ecclesia verba hæc à Christo, & verbo eius conficitur hoc Sacramentum. verissima etiā est hæc enuntiatio, nam perfecte significatio enuntiationis non est expressa, nisi in vltimo momento, & cum significando efficiat in vltimo momento, illud est corpus Christi, antea verò, semper fuit panis. Nolo nunc eam aggredi quæstionem Aristotelicam de primo & vltimo momento rei permanentis; de qua agitur in octauo libro Physicorum; nam nō multum facit ad erudiendum Episcopum; satis sit nobis hoc verum esse, & Aristoteli cōsonum, in toto præcedenti, ac priori tempore ibi panem esse, in vltimo momento, non esse panem, sed corpus Christi. Secunda verò longe difficillima quæstio est de modo, quo Christus, seu corpus Christi, cum prius non fuerit sub illis accidentibus, tunc primum incipiat esse. Omnes Theologi cōueniunt, licet

non sit proditum in sacris literis, rationis tamen ductū sequentes, quod fieri E
 illud nō queat motu locali, sed mutatione quadam substantiæ panis in corpus Christi, quam appellant Transsubstantiationem. hoc item statutum fuit in cōcilio generali sub Innocentio tertio. Res certe hominis captum superat. verū obsequendū est, & obediendū fidei; summittēdūque intellectus diuinæ authoritati, & sententiæ Ecclesiæ. Hæc mutatio, vt inquit Thomas, cōuenit partim cū creatione, & naturali mutatione, partim differt ab alterutra, partim ab vtraque. nā conueniunt tres hæ, quas diximus, factiones in ordine extremorū, vt, scilicet, vnū sit post alterū, nec simul esse queūt, sic in creatione est ens, post nō ens, neq; simul esse queunt. quī enim fieri potest, vt idē sit ens, & nō ens, sic neq; album, & nigrū simul; ita postremò nec panis, & corpus Christi, sed ob prioris, & posterioris ordinem, dici potest ex non ente, ens, ex albo nigrum; ex pane fieri corpus Christi, differūt verò quod in creatione, nō ens, non mutatur in ens, neque fit ens. in naturali mutatione, album mutatur in nigrum, ratione subiecti, quod prius erat sub albedine, postea verò sub nigredine, non tamen albedo fit nigredo in hac verò, quam dicimus, mutatione, tota substantia panis, materia, inquam, & forma constans mutatur, & transit in corpus Christi. si quæras quomodo hoc fiat, respondebo verbo creatoris, diuina virtute. si item quæras, quā ratione intelligere queam totā substantiā, rem, scilicet, existentem posse mutari in rem aliam existentem, fatebor ingenue me non intelligere, qua ratione queat fieri, & fiat; nihilominus certissimum mihi esse, quòd fiat. an videor fortasse tibi rem G
 miram dixisse: expedita res est, facilis est. innumera sunt, quæ natura sunt, quorum ego rationē, vel minima ex parte attingere non queam; nihilominus sensu percipio, neque dubitare possum, quin fiāt. cur ergo miraris, si paruus, & vilis homuncio, rei factæ diuinitus rationem intelligere non potest. Redeamus ad rem nostram. Conuenit hæc transsubstantiatio cum creatione, quia in neutra subiectum aliquod est; differt tamen, quia, vt dixi, terminus à quo, panis, inquam, mutatur in Corpus Christi, in ea neutiquam, non ens, mutatur in ens, creatio nanque, non est mutatio, sed simplex quædam emanatio rei à prima causa, verū cum mutatione naturali conuenit, quòd in vtraque aliquid idem remanet, & constat sub vtroque termino. id in mutatione naturali est subiectum, in hac verò transsubstantiatione sunt accidentia, quæ remanent. Hæc satis sint dicta de quæstione secunda à nobis proposita, in quibus conueniunt omnes Theologi posteriores. illi verò, qui existimant in Sacramēto sanctissimo hoc, nō esse corpus Christi verum, sed esse illum verum panem, & signum corporis Christi veri, Hæretici habendi sunt. Hæc hæresim, vt habetur in Decretis, Berengarius excitauit, qui postea eam abiurauit. Zuinglius autem nostris temporibus, quibus prodeunt omnia monstra, instaurauit; quam sequuntur Sacramentarij in Germania. alia quædam etiam hæresis in hoc Sacramēto, Luthero fuit excitata, quæ tamen nūc mihi videtur sopita. Nam dicebat in Sacramento altaris esse verum corpus Christi

A Christi, & sanguinem, simulque esse substantiam panis, & vini. Verū vtraque hæresis confutatur verbis Christi, nam inquit Christus, hoc est corpus meū, quod pro vobis datur, hic est sanguis meus, qui pro vobis, & pro multis effundetur. Tu dicis sacramentarie, ibi esse signum corporis veri; at Christus dixit, hoc esse corpus suum, non signum corporis, sed corpus, & verum corpus, vt pote, id, quod pro nobis tradetur, seu datur, seu frāgitur. Quid expressius dici potuit Hæretice? pari pacto, hic est sanguis, & verus sanguis, is scilicet, qui pro multis effundetur. quis tam cæcus, qui tam illustrem rem non videat? is tantum, quem ambitio, superbia, fratrum odium excæcauit. Tu verò Luthere inspicere an verba Christi tuā sententiam refellant. Putas B
 tu ibi esse verum panem, sicuti erat ante consecrationem. Postmodum, quia à nobis comprehendi non potest modus, quo incipiat ibi esse corpus Christi si diceres incipere ibi esse corpus Christi, modo, quem non capis, laudarem. si item diceres, te non intelligere transsubstantiationē illā, quam videbaris irridere, quamuis infinitæ esset audaciæ irridere tot Theologorum, & totius Ecclesiæ sensum, propterea quòd non intelligeres, rogarem, vt non ita audacter reprobares ea, quæ non intelligis. at cum dicas ibi esse substantiam panis, & eum panem, qui prius erat, intolerabile est. Nam verbis Christi cōtradictis. non dixit Christus, hic est corpus meum, sed hoc est corpus meum. hoc ea, scilicet, substantia, id indiuiduum, quod sub eis accidentibus demonstratur, est corpus meum. ecce, quā perspicue Christus hoc explicet, adeo, vt nulli dubium esse queat. submittendus est fastus, curuanda ceruix, vt obediamus fidei, vt in verbis veritatis nullam suspicemur esse posse falsitatem. C
 Sequitur non minus priori difficilis quæstio de accidentibus, quæ ibi esse, & remanere sensu percipimus, an scilicet quemadmodum erāt in pane, tanquā in subiecto, ita sint in corpore Christi, adeo vt Christus afficiatur. vtique primò certissimum sit, & exploratissimum corpus Christi non esse subiectum eorum accidentiū neq; accidentibus illis affici. absit hoc à christiana mente, nō enim fit adeo pusillus Christus, neq; formam, figuramue hominis amittit. Ex hoc sequitur nullam substantiam subiectam esse illis accidentibus. verū animaduertendum est non esse eandem rationem omnium illorum accidentium, nam quantitas proculdubio subiectum est figuræ albedinis, saporis, odoris, omniumque aliorum, quippe, quæ substantiæ inesse non queunt, nisi media quantitate. in hisce igitur nullum est mirum: sed omne quòd mirari iure possumus, redigitur ad quantitatem, quæ in hoc Sacramento per se est, & habet modum substantiæ. Mira res certe naturæ repugnans. veruntamen nō est adeo aliena à rerū natura, quin multi Philosophi (hi inquam, qui posuerunt vacuū esse) imaginati sint fieri hoc posse, vt quātitas per se sit, nec in sit cuiquam substantiæ, imò nec sit vllis qualitatibus sensibilibus affecta. id nanque vacuum est. cur ergo mirabimur Deum id facere, quòd illi rerū naturæ scrutatores putarunt esse secundum naturam. quantitas ergo habet esse per se, & modum substantiæ. nolo hoc in loco eam dubitationem tangere, an, scilicet, esse substantiæ panis, inquam, remaneat in quantitate illa, vt

inquit Thomas, qui sensit esse, seu existere rei cuiuscunque distingui secundum rem ab essentia: an potius, ut inquit Ioannes Scotus, non esse de ratione accidentis, quod actu inest subiecto, sed quod sit aptum natum inesse, quare nil videri posse impossibile, si quantitas non actu inest cuius subiecto, cum habeat tamen aptitudinem naturalem, qua sit apta nata inesse subiecto. nolo ut hanc quaestionem discutiamus, quam ignorare sine crimine villo potest Episcopus, nobis satis sit, quod diuina virtute quantitas illa per se sit, nullique inhæreat, ac propterea habeat modum substantiæ. De actionibus vero & passionibus quas sentimus in illis accidentibus, supposito eo, quod modo diximus, quantitatē, scilicet, habere modum substantiæ, & per se existere, non satis difficile est, intelligere, & quod fiat & quod fieri sentiamus. de actionibus res perspicua est, nam cum ea quantitas habeat modum substantiæ, ex diuina virtute, & affecta sit accidentibus, quæ sunt principia actionum, ut albedo visionis, odor olfactionis, siccitas exsiccandi, nil mirum si agat, nec mirum si alteretur ab accidentibus contrariis. magis mirum est de eius corruptione, & mutatione in substantiam alteram, cum quantitas sit forma simplex, res autem generata sit composita ex materia, & forma. Hoc in loco difficillimo, & vix explicabili Innocentius. 3. in libro de sacrificio Missæ, quem sequitur Alexander de Ales, putauit ante corruptionem sensibilis Eucharistiæ, & alterius substantiæ generationem, ex ea redire substantiam panis, & vini, ex cuius postea corruptione alia substantia generetur. Sed hæc opinio à posterioribus reicitur, Thoma, inquam, & Scoto. quia donec remanet species panis, & vini, ibi est corpus, & sanguis Christi, si ergo eò redit substantia panis, simul ibi esset substantia panis, & corpus Christi. si autem cum corruptæ sunt species sacramentales, redit substantia panis, præterquam quod esset tunc absque propriis accidentibus, simul etiam esset cum substantia ex ea genita, quod esse nequit. quidam voluerunt materiam tantum redire, de qua eadem dubitatio cõsurget, ac præter eam, alia, quod materiam videtur ponere esse sine forma aliqua. Thomas in tertia parte summæ videtur dicere, quod quantitas habet vicem materiæ, & quod in ea suscipitur forma generanda. hæc positio multas habet quaestiones, à quibus se satis explicare non potest. nam nescimus an semper mensura sit quantitas illa pro materia in successuris innumeris generationibus, an aliquando pro ea sit materia reuersura. Scotus vult, quod tota substantia redit genita, scilicet ex sensibili Eucharistia. verum non queo ego intelligere, quo nam pacto tota substantia redeat, præsertim quæ nunquam fuerit, nisi per creationem, quam tamen vitat: ideo fortasse minus esset inconueniens, si quis diceret quantitatem, quæ non per se existat, nisi quatenus est quantitas panis, mutatis speciebus, & accidentibus panis, cum vi consecrationis amplius per se existere nequeat, sed tendat in non esse, mutari vi diuina in substantiam rei generandæ modo propinquo illi, quo dixi substantiam panis mutari in corpus Christi. omnia hæc mira: omnia supra captum hominis sunt. Postrema quaestio est de modo, quo Christus magnus homo, & decorus supra filios hominum sit sub paruo panis frusto; an fortasse con-

globatus,

A globatus, & complicatus tam paruus efficitur. absint hæc monstra à sanctissimo Christi corpore. immortalis in eo est decor, immortalis proceritas, cæteraque dotes illustrissimi illius corporis. quid ergo inquires. quo nam pacto ibi est? paucis expediam si attetum te exhibueris. Diximus in pane vi consecrationis mutari substantiam corporis Christi. primò igitur sub accidentibus panis est substantia corporis Christi. substantia omnis per se, id est, sua natura, non est diuisibilis, sed ob quantitatem fit diuisibilis, perspicuum est hoc cuius philosopho. aduertat tamē nos eò, quod diximus substantiam per se non esse diuisibilem, noluisse tamen propterea dicere substantiam per se esse indiuisibilem; hoc nanque longe aliud est à priore. id enim quod per se est indiuisibile, nequit fieri diuisibile. cum ergo substantia non sit diuisibilis per se, & mutatio sit per se, in substantiam, ideo sub accidentibus illis substantia corporis Christi non est diuisibiliter, ut ita dicam. verum in quavis particula panis, in qua fuerat substantia panis, vi conuersionis, in ea est tota substantia corporis Christi, quæ non est indiuisibilis in se, imò procerat, & magna in loco, in quo est ratione suarum dimensionum. at, cum in pane hoc non sit secundum modum dimensionum suarum, sed secundum modum substantiæ, non est hic diuisibiliter, quamuis diuisibilis sit; imò omnis eius quantitas, & proceritas sub accidentibus his est, & sub qualibet eorum particula, non diuisibiliter tamen, sed per modum substantiæ, cuius affectæ sunt, & comites; sic est ibi anima Christi, sanguis, diuinitas, quamuis ex vi consecrationis non sit nisi substantia corporis Christi. ille idem igitur Christus, qui in cælo est magnus, ac decorus præ filiis hominum, (est nanque ibi sicuti in loco ratione suarum dimensionum) ille idem, inquam, totus est in qualibet particula, vbi fuerat substantia panis, non eo modo, quo est in cælo, vbi in loco est, vbi videri potest, quia ratione suæ quantitatis ibi est, sed secundum modum substantiæ, quæ non est diuisibilis per se, cæteraque ibi sunt tanquam affectæ substantiæ. quo fit, ut inquit beatus Thomas, quod Christi corpus, & sanguis, prout sunt in Sacramento panis, & vini, neque etiam ab oculo cuiusquam beati videri possent. nam substantia non est per se sensibilis, sed ratione accidentium sentitur, in Sacramento vero per se est substantia, accidentia vero sequuntur substantiam, & ibi sunt per modum substantiæ. Hæc nostro operi instituto sint satis de difficillimis quaestionibus his. Nunc pauca quædam dicenda sunt de ministro huius Sacramenti, & de accidentibus ad illud. minister sacerdos est, qui habet characterem Christi, per consecrationem Episcopi. is semper dummodo intendat conficere corpus, & sanguinem Christi, conficiet, verba ea proferens, quæ diximus supra formam esse huius Sacramenti, Hæc de potestate sint dicta. Verum, si indigne conficiat conficiens sibi mortalis culpæ, ad perniciem sui conficiet. Item, si degradatus, aut excommunicatus, seu suspensus, irregularisue cofecerit, ad interitum sui conficiet. Item, si constitutus in hæresi, aut vbi interdictum loco cuiusquam fuerit sacris, in caput suum coficiet. Oportet etiam ut seruet ritum Ecclesiæ in cõsecratione huius Sacramenti, Missam celebrando. Accedentes ve-

H h

rò puros esse oportet ab omni mortifera culpa. nec audiendi sunt illi, qui putant posse differri confessionem peccatorum mortaliū cum intentione, ac proposito confessionem faciendi, præstituto ab Ecclesia tempore, etiā si nulla necessitas urgeat, etiam si habuerint copiam sacerdotis, cui possint confiteri. purgandus est animus, habenda est à sacerdote absolutio, ne iudiciū nobis manducemus, & bibamus, vt inquit Paulus apostolus primæ Cor. c. vndecimo, ita dicunt omnes Theologi, quidquid imaginati sint quidā iuniores. oportet etiam non esse excommunicatum, & esse ieiunium, qui accedit. Vis huius Sacramenti est augere gratiam, & fouere, non dare habenti, qui sibi sit conscius, imò perniciem illi affert. verum, si quis nō haberet gratiam, quam habere se putat, & dum confidit venerationi, accedit, consequitur gratiam, hoc tamen per accidens fit. valet etiam ad abolenda peccata venialia, saltem quoad culpam, nam actus ille fidei per charitatem operantis, culpam venialium delictorū delet. præstat etiam nobis robur ad peccata vitanda, quatenus auget gratiam. non tamen institutum fuit hoc Sacramentum ad hoc potissimum, vt peccatum deleat, sed vt augeat gratiam, ac nutriat, ex qua robur præstat, non particulare quoddam, vt in chrisimatis vnctione, ad confessionem, scilicet, fidei pertinens, sed commune quoddam ad sustinendam humanam infirmitatem ne labatur, sed hinc robur capiat. nullam consecrationem confert hoc Sacramentum. nam, vt supra dixi, conficitur hoc Sacramentum non vsu materiæ, sed consecratione, vsus verò posterior est, nec Sacramentum est, sed vsus Sacramenti, quo nutritur, & fouetur spiritualis vita. quo fit, vt præsupponat in accedente vitam. Cum etiā significet corpus mysticum Christi, id est, Ecclesiam, supponit quoque accedentem esse in Ecclesia non ab ea excommunicatum. is ergo qui sibi est conscius mortalis culpe, seu excommunicationis adtingit falsitatē Sacramēto; ideo grauissime peccat. Apud fideles vsus huius Sacramenti duplex est, sacramentalis, scilicet, & spiritualis. in sumptione signorū sensibilibus consistit sacramentalis vsus, qui bonis, & malis communis est. Spiritualis verò est per fidem, & charitatem, qua credimus in eo contineri, ac passionem eius, qua redempti sumus in eo referri, ac amamus, & veneramur tam magnam eius erga nos charitatem, ac vouemus ei⁹ corporis membrum esse. hic vsus solum bonorum hominum est, & angelis huius Sacramenti vsus, neq; aliquibus conuenit, qui incorporati sunt, & inuisibiles, fruuntur attamē semper re huius Sacramēti, Christo, in quā, nō Sacramēto corporis aut sanguinis Christi. Laicis Ecclesia Latina dat sub specie tantū panis, ad multa vitanda scādala, sacerdos verò pro populo, cui⁹ personā gerit, sanguinē sumit, verum quoniā diximus præter re cōtentam in hoc Sacramēto significari corpus Christi mysticū, id est Ecclesiā, quoniam tota hæc res bene intelligi non potest, nisi prius explicuerimus nostrū sacrificium; hoc enim Sacramentum est etiam sacrificium, & in Missa offertur Deo ab Ecclesia Catholica, qua de re à Lutheranis nostra hac tempestate tam magnæ contentiones ortæ sunt, idcirco non ab re futurum putamus, si qua altius repetemus de hoc nostro sacrificio. Verum frustra conabimur

- A conabimur de nostro sacrificio agere, nisi prius intellexerimus quid sit sacrificiū, quod video multos ignorare, qui tamē frequenter in ore habēt sacrificium nostrum & Missam. Paucos etiam inueni authores, qui bene prodiderint scriptis suis, quid nam sit sacrificium. ex omnibus, quos ego legi, Augustinus mihi videtur hanc totam rem explicuisse in libro decimo de ciuitate Dei, quem authorem potissimum sequemur. Sacrificium duplex est, interius & exterius. exterius sensibile illud signū est eius, quod Deo offerimus, & est, vt inquit August. Sacramentū sacrificij interioris. interius verò sacrificiū, nihil aliud est, nisi nostri ipsorū oblatio Deo, vt ei inhæream⁹, cuius tantū participatione felices esse possumus. hoc est sacrificiū interi⁹ cuius
- B Sacramētū est sacrificiū exteri⁹. quo fit, vt in scripturis sacris, in prophetis in quā, & in psalmis sæpenumero dicat De⁹, sibi nō placere sacrificia exteriora, quibus nō indiget, reprehēdens, scilicet illos, qui superstitiose Deū colebāt, putantes se fecisse satis, si frequentia Deo sacrificia offerrent exteriori, scilicet, cultu, parum solliciti interioris. hæc etiam de causa Dæmones superbi, & maligni, qui diuinam sibi venerationem appetunt, volunt sibi sacrificia fieri, non vt insipientes quidam putabant, ob id, quod delectentur nidore pecorum, aut eo vescantur, vt sæpe est apud Homerum; sed quoniam interius sacrificium, quod soli Deo debetur, in exteriori illo sacrificio sibi offerri volunt, vt homo illis inhæreat, & non Deo. hæc est sacrificij distinctio, & definitio, quam in eo, quem citauimus libro, Augustinus optime omnium explicat. Hoc fundamento iacto propius ad rem nostram accedamus. Cum igitur ea, quam diximus, sit sacrificij ratio, fieri non potest, vt donec sumus inimici Dei, nos Deo offeramus, vt illi tanquā summo bono inhæreamus. peccatori enim dixit Deus, vt in psalmo 49. quare tu enarras iustitias & assumis testamentum meum per os tuum: igitur oportet vt reconciliati Deo nos ipsos illi offeramus. Cum autem hæc reconciliatio esse non possit nisi per Christum, & per sacrificium illud, quo se ipsum Deo patri obtulit Christus, imò nos omnes, & totum humanum genus, in se ipso, id est, in homine, quē assumpserat, obtulit Deo. idcirco cum nos vnum simus facti cum ipso per fidem, & charitatem diffusam in cordibus nostris, sicuti ipse in suo illo vnico sacrificio, quo reconciliauit nos Deo, se ipsum, & totum humanum genus in homine, quem assumpserat obtulit Deo: ita nos eius, scilicet, corpus vniuersa Ecclesia offert Deo Christum repræsentans, & recolēs memoriam passionis eius, & se ipsam per Christum Deo offert, vt illi inhæreat summo bono, cuius participatione fiat beata, & foelix. & quoniam nostris temporibus res est in magna cōtrouersia, & Lutherani vrgent Catholicos, dicētes Missam esse sacrificium, tanquā qui aboleant meritum passionis Christi, dicentes hoc nouū commentum esse, non ab re putamus esse ponere verba Augustini in capite vigesimo decimi huius libri de ciuitate Dei. inquit ibi sanctissimus hic, doctissimus, & antiquissimus author. Vnde verus ille mediator, in quātum formam serui accipiens, effectus est mediator Dei, & hominum. homo Christus Iesus, cum in forma Dei sacrificium cum patre

sumat, cum quo & vnus est Deus, tamen in forma serui sacrificium maluit esse, quàm sumere, ne vel hac existimatione quispiam existimaret cuiusdam sacrificandum esse creaturæ. per hoc & sacerdos est ipse offerens, & ipsa oblatio, cuius rei Sacramentum, esse voluit quotidianum Ecclesiæ sacrificiũ, cum ipsius corporis ipse sit caput, & ipsius capitis ipsa sit corpus, tam ipsa per ipsum, quàm ipse per ipsam suetus offerri. Hæc ad literam sunt Augustini verba, in quibus expresse est, quòd Christus voluit nostrum sacrificium, id est Ecclesiæ, esse Sacramentum, id est, memoriam illius sacrificij, quo sicuti Ecclesia oblata est per Christum caput, ita ipse per ipsam est suetus offerri. offert ergo Ecclesia in suo sacrificio Christum, offert etiã se ipsam in Christo. Hoc expresse dicit Augustinus in decimo illo libro capite sexto. Hoc est sacrificium Christianorum. Multi vnum corpus sumus in Christo, quod etiam Sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia, vbi ei demonstratur, quòd in ipsa oblatione, quam offert, ipsa offeratur. Offert igitur in Christo se ipsam Deo Ecclesia, & hoc est sacrificium Ecclesiæ. Quòd autem ita offeratur Christus, vt recoletur memoria passionis eius, & non cœnæ, præterquàm quòd hoc euidenter ostendi potest ex consecratione panis, & vini seorsum, tanquàm coporis, & sanguinis separati, quod fuit in passione, verba Christi hoc significant; verba Pauli expresse ostendunt. Nam apud Mat. c. 26. Christus dixit de sanguine, Qui pro vobis, & pro multis effundetur, quod in passione factum fuit; ac subdit, hoc facite in meam commemorationem, & Paulus apostolus primæ Cor. c. vndecimo expresse hæc inquit. quotiescunque feceritis, mortem domini annuntiabitis donec veniat. Quid clarius? Quid illustrius? Verùm ignari hi dogmati Ecclesiæ Romanæ, & vniuersalis, ac superbi impingunt nobis, quòd dicamus Missam esse sacrificium propitiatorium, ad remissionem peccatorum tam pro viuus, quàm pro defunctis, quasi opus illud operatum sacerdotis æquiparetur Christi passioni, & quòd nobis remittantur peccata non tantum per Christi oblationem, & vnum illud verum sacrificium, sed etiam per opus operatum sacerdotis. improbant quòd Christum offeramus tanquàm impium cultum, & non sentiunt in singulis orationibus nos offerre Deo Christum, cum dicimus, per dominum nostrum Iesum Christum &c. Nonne hoc facere docemur, cum docti simus solum mediatorem esse Christum, & quidquid Deo placet, in illo placere? vnde etiam totum canonem tanquàm impium abstulerunt. mira certe violentia est, magnus impetus superbiæ, præsertim si acciderit in hominibus suapte natura elatis. addunt præterea inuocationem sanctorum in canone esse impiam. idque ausi sunt nullius auctoritate nixi, inconsultis Episcopis vniuersis Catholicis. De Romano Pontifice nihil dicam, cum tamen præcipue de eo dicere oportuerit, vt pote, ad quæ referendæ sunt quæstiones difficiliore de fide; de hoc nihil dicam, ne obiiciat mihi, me loqui in gratiã, sed vnusquisq; per se facile existimare potest, cuius pudoris sit antiquissimũ morẽ totius Ecclesiæ propria auctoritate mutare, vt neq; videatur hesitare. Nos paucis respõdebim⁹ calũniis horũ hominũ, qui nihil habet p̄si. Primũ dicimus

- A mus nullũ authorẽ Christianũ ex vetustioribus, neq; ex iunioribus, qui præcipui sit nominis, dixisse Missam esse sacrificiũ ex opere operãtis sacerdotis, quo veluti æmulo sacrificij Christi sacerdos nobis mereatur remissionem peccatorum; hoc tamen inculcant hi in auribus populorum, & gētium; imò Ambrosius in libro de Sacramentis, Augustinus cõtra Fauustum manichæũ, in libro de ciuitate Dei locis, quos adduximus, dicunt, quòd in Missa sit memoria & commemoratio illius vnus sacrificij, quod Christus obtulit. Quid plura? nonne in canone dicimus, suscipe sancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus ob memoriam passionis, resurrectionis, & ascensionis Iesu Christi domini nostri. Item, hoc facite in meam commemorationem,
- B vnde & nos serui tui memores venerandæ passionis &c. Ecce expresse dicimus, quòd memoriam facim⁹ passionis Christi, per quod vnum sacrificium reconciliati sumus Deo. Quòd si quæsierint, an ex Missa contingat aliqua reconciliatio, & remissio viuus, & defunctis, dicimus, quòd remissio ad duo referri potest. ad culpam, scilicet & ad pœnam, cuius remanemus rei etiam post abolitionem culpæ. si de culpa mortali, inquam, quærat, respõdemus, quòd propitiatio facta per Christum, cuius in Missa fit memoria, existenti in peccato mortali potest prodesse, & ad ipsum attingere per modum precis; Quamobrem, in canone cum mentio fit de viuus, & de defunctis orat sacerdos, vt perspicue intueri potest quicumque legerit canonem. nec huiusmodi peccatoribus viuus, inquam, alio modo potest applicari remissio facta per Christum. quæ preces maximam vim habere credendæ sunt, cum fiant in Missa, in qua sacerdos gerit personam totius Ecclesiæ, easque offert in sacrificio, quo Ecclesia Christum, & se per Christum Deo offert, quas orat offerri per manus sancti angeli ad sublime altare Dei. si autem loquamur de remissione pœnæ in viuus, & defunctis, seu de gratiæ augmento; in viuus dico, quòd valet. primum modo superius dicto, scilicet, ratione precum, quæ efficacissimæ esse putandæ sunt in Missa; ideo & apud Græcos, & Latinos iã à primordio Ecclesiæ institutę fuerunt preces in Missa pro defunctis. locupletissimus testis Augustinus in confessionum libro, cum loquitur de obitu Monachæ matris suæ, in libro de cura agenda pro mortuis, vbi de orationibus, de elemosynis, & de sacrificio altaris loquitur, tanquàm de his, quibus præcipuã suffragia præstentur defunctis. item, remittitur vtrisque pœna pro deuotione, fide, & charitate vnus cuiusque, sic enim dicitur in canone, quorum tibi cognita est fides, & nota deuotio, & ita dicit beatus Thomas in tertia parte, illis valere, offerentis etiam deuotio valet: sed hoc pertinet ad precum vim. Item, valet speciatim his qui sese offerunt sacrificium Deo per eũ sacerdotem. Illi enim veluti propinquiore memorie passionis Christi, magis participes sunt illius meriti, & satisfactionis factæ per Christum. Hoc nobis insinuat antiquus mos Ecclesiæ nam post symbolum fidei, quicumque circumstant, offerebant. item pro defunctis fiebant oblationes, vt ex sacris canonibus facile conuicere possumus, cum nonnullis eorum prohibeatur, ne pro quibusdam defunctis caperentur oblationes, quas omnes veluti hostiã

Deo offerebat sacerdos. Ecce, quonam pacto particulari, & priuato in ea Missa, præter oblationem totius Ecclesiæ, cuius sunt membra, quidam tam viui, quàm defuncti, sese offerunt Deo, & fiunt ei sacrificium, quare verissimum est eos etiam participes fieri satisfactionis factæ per Christum, peculiari etiam, & priuato quodam modo. Hæc est Catholicæ Ecclesiæ doctrina, hæc continetur in canone; non nefanda illa, quam nobis impingunt, nos, scilicet, profiteri Missam, opus, scilicet, illud sacerdotis esse sacrificium, quod æmuletur passionem Christi, per quod nouum sacrificium sacerdos nobis mereatur remissionem peccatorum. Quis hoc dicit? Quis hoc sentit; nullus profecto sanæ mentis. at displicet eis, quòd in canone inuocentur sancti. Dicunt quòd hoc est nouum commentum. vide quorsum progrediatur superbia; illud etiam impingunt Ecclesiæ Catholicæ, quòd inuocet sanctos, veluti alteros deos, & hoc pacto ferè decidat in idololatriam. Vide quàm nullum pudorem retineat inuidia, & maleuolentia. ab hoc postremo incipiam. Nonne docemur in sacris literis, Deum laudari in sanctis eius, vt in psalmo C L. nonne multa ostendit sapius miracula in sanctorum suorum laudem. Certissimi, & grauissimi testes sunt Augustinus, & Ambrosius, cum vterque adesset Mediolani, inuentis eorporibus Geruasij, & Protasij martyrum, cæcum illuminatum fuisse, vt innumera alia taceam. Ecclesia nõ colit sanctos, vt alteros Deos, sed vt Deo plenos, vt membra Christi, eorumque precibus perit à Deo adiuuari. De priori verò, quòd dicunt nouum commentum, quòd memoria Martyrum fiat in canone, illud primò notandum nobis est. Sacrificium hoc, quod agitur in Missa esse sacrificium vniuersalis Ecclesiæ, cuius pars adhuc peregrinatur in terris, alia verò in cælis fruitur Deo. Vna hæc Ecclesia est, vna ciuitas Dei, vt inquit sapius Augustinus: Cur igitur nõ decet in sacrificio vniuersalis Ecclesiæ mentionem facere sanctorum, sicuti fit mētio & viuorum & defunctorum omnium. Quàm autem vetustum sit hoc, videre poterit qui legerit Augustinum, qui in libro vigesimo de ciuitate Dei inquit hæc ad verbum notata. Neque enim piorum animæ mortuorum separantur ab Ecclesia, que nunc est etiam regnum Christi. alioqui nec ad altare Dei eorū memoria fieret in communionem corporis Christi. idem dicit in libro vigesimo secundo eius operis. Græca etiam natio nomini Latinorum satis infensa, nonne in Missa composita à Basilio, & Chrysofomo de sanctis mētionem facit, imò pro eis dicit se sacrificium offerre. Verum, iam longius digressi sumus à negotio instituto. Cum igitur de Eucharistiæ Sacramento, & sacrificio Missæ, in qua fit eius consecratio, satis hæcenus tractatum sit, finem faciamus huic secundo libro.

LIBER

LIBER TERTIVS.

De Sacramento Pœnitentiæ.

CAP. I.

B

N H O C libro aliud de Sacramentorum genus agrediendum est; nam ea, de quibus hæcenus actum est, pertinet ad prosperum vitæ spiritualis cursum, quo progredimur à prima baptismatis gratia, ad gratiam vberiore, seu à spirituali generatione ad incrementum, & fomētum spiritualis vitæ. verum, quoniam donec mortalem vitam agimus, nec adhuc peruenimus ad perfectum, & firmum statum vitæ spiritualis, retrocedere possumus facile, & à vita spirituali decedere; idcirco ab optimo vitæ

christianæ institutore præstita nobis fuere Sacramenta quædam veluti medicamenta; quibus ægritudo animi contracta expelli queat, & perfecta sanitas instaurari. Duo sunt huiusmodi Sacramenta, pœnitentiæ, inquam, & extremæ vnctionis. prius de pœnitentiâ, postmodum dicemus, de extrema vnctione. Pœnitentiæ Sacramētum veluti secunda tabula est post naufragium innocentiæ illius, quam baptismatis virtute adepti fueramus. & ne institutum ab initio huius opusculi modum deseramus, sicuti in mortali vita, in qua à Domino peregrinamur, interdū incidimus in grauissimas ægritudines, quæ certissimam nobis essent perniciem allaturæ; nisi medicamenta à Deo optimo nobis præstita fuissent, quibus mederi possemus, & opem ferre labanti naturæ; ita in hac spirituali vita, in quam per Christum, & baptismata generati sumus, antequam (vt dixi) perueniat ad immobilem, & firmum statum, plurimæ ægritudines mortiferæ, nostra culpa nobis accidunt, quibus sanandis institutum fuit pœnitentiæ Sacramentum. nam quemadmodum cōtra peccatum originale, quod est vitium naturæ, datum nobis fuit Sacramentum baptismatis (nec refert, si in adulto vi baptismatis remittatur etiam alia quæcunque peccata, vt diximus in superiore libro, quoniam nunc loquimur de eo, quod per se est, & primum respicit baptismata) ita institutum fuit Sacramētum pœnitentiæ ad abolitionem peccati mortalis. de veniali vero, quoniam gratiæ, & charitati non repugnat, non oportuit rationem haberi in Sacramentis instituendis. nam Sacramenta contra peccatum instituta gratiam conferunt; ideo ea peccata respiciunt, cum quibus gratia consistere non potest. verum exactu voluntatis, quo in Deum fertur charitate incitata, & ei

H h iiii

displicet quidquid officere ei possit, ne tota feratur in Deum, abolentur peccata venialia. qui motus voluntatis semper in nobis fit, cum Dei charitas, & gratia diffunditur in cordibus nostris per spiritum Sanctum. sic igitur abolentur per Sacramenta peccata venialia, sed veluti per accidens, & non primo. ut ergo redeamus vnde digressi sumus, Sacramentum poenitentiae institutum ad abolitionem peccati, suam habet & materiam, & formam, sicuti alia Sacramenta omnia. verum alia est ratio materiae in hoc Sacramento, ab ea, quae inuenitur in aliis, praesertim hisce, de quibus haecenus tractauimus. nam in aliis omnibus & materia, & forma distinctae quaedam res sunt ab eo, qui Sacramentum suscipit, in Sacramento vero poenitentiae nulla est alia materia praeterquam operationes, & actus poenitentis, qui materialis pars sunt huius Sacramenti. quod si quis dixerit peccata etiam esse huius Sacramenti materiam, fatebimur vtrique peccata esse Sacramenti huius materiam, non eam tamen, quae sit pars Sacramenti, neque eam, quam sanet, & sanctificet, sed eam, quam destruat, & aboleat; non dissimili ratione, qua morbus est materia medicinae, & pharmaci. actus ergo poenitentis ad abolitionem peccati sunt materia, id est materialis pars huius Sacramenti. forma vero est absolutio, quae fit a sacerdote. verum, quoniam Sacramentum est visibile signum illud, sub quo arcanum latet inuisibile, non erit ab re si prius quo ad materiam vtrunque exponamus, deinde quo ad formam. quantum ad materiam pertinet, illud in primis nobis praefandum est. quamuis peccato mortali perdamus animam vitam, Deum, inquam, qui habitat in cordibus nostris per charitatem, quam tollit peccatum mortale, sicuti auersio a corpore lucido lucem tollit, longe etenim est diuersa ratio charitatis, & virtutum moralium: nam haec habitus quidam animi sunt comparati actu, ideo per peccatum non tollitur virtutis habitus, at charitas veluti lumen est dependens omnino a Dei bonitate, a qua, cum primum oculos auerterimus, amittimus diuinum lumen, diuinam vitam, ac recidimus in nostras, & nobis inferiores tenebras, sed de his satis, igitur ut dicebam, quamuis peccato mortali aboleatur animi vita, tamen quia sumus adhuc in Sacramentis Ecclesiae, & Deo consecrati per baptismum, in nobis remanet & si non vita, semen tamen quoddam vitae spiritualis, quo excitetur animus oportet ad vitae germinationem. huius incitationis primus motor, primusque author est Deus, qui nisi conuerterit nos, viribus nostris tantum ad eum nequimus conuertere. motus autem hic animi poenitentis, cum fuerit completus, pertinet ad poenitentiam animi virtutem, siue prodeat ab habitu, vel sine habitu fiat. non enim hoc in quaestione versari volumus. incipit igitur hic motus a peccati detestatione, siue ob timorem poenae, qui seruilis est timor, siue ob peccati turpitudinem, quam lumine naturali intelligere possumus. postea sequitur motus fidei, qua credimus diuinis promissis, ut scilicet paratus sit misereri ei, qui per Christum, & eius Sacramenta, ad eum conuersus fuerit. hinc rursus incipit peccator non tantum detestari peccatum, & poenitentiam agere, quod peccauerit, verum etiam & abstinere in futurum a peccato statuit pro virili, & insuper proponit Deo pro,

- A pro modulo suo satisfacere, adeundo sacerdotem, humiliter confitendo peccata, quae fecit, & parendo iudicio sacerdotis in satisfactione facienda, rationabili, scilicet, & possibili; nam si secus esset, iam non esset voluntas ea conformis diuinae voluntati. Quam satisfactionem scit per se nihili futuram, sed quoniam innititur satisfactioni factae per Christum, cui assimilatur satisfactione hac quantulacunque; ideo etiam fructiferam, & vtilem sibi putat. motus hic est poenitentiae virtutis, quae pars est iustitiae commutativae, illius, inquam, quae delet culpam multam, & poena. verum differt poena a satisfactione, quia poena nolenti infligitur, satisfactio vero fit a volente, iuxta iudicium tamen, & arbitrium illius, in quem peccatum est. igitur imposita multa a sacerdote, qui gerit Dei personam, quam volutarie peccator subire paratus est, dicitur satisfactio. hic ergo poenitentis actus est veluti materia in hoc, de quo agimus, poenitentiae Sacramento; quae vim habet ad remissionem peccati veluti secundariam. nam prima consistit in absolutione sacerdotis, quae est huius Sacramenti forma. huius rei Sacramentum est signum sensibile, exterius actus, scilicet, poenitentis, accessus ad sacerdotem, genuflexio, peccatorum confessio, satisfactio imposita. haec omnia pertinent ad materiam huius Sacramenti. absolutio sacerdotis est forma, quae habet vim, quam significant verba prolata ad absolutionem, & remissionem peccatorum, sicuti Christus pollicitus est, cum Apostolis, & discipulis dixit prout habetur in Euangelio Ioannis cap. 20. accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt eis. ex hac ergo Christi promissione, & potestate sacerdotibus tradita, absoluit sacerdos, postquam peccata ex ore confitentis cognouerit, seu retinet, si ita visum fuerit; fungitur etenim officio iudicis. verba vero absolutionis enuncians profert: suntque haec necessaria, ut multis videtur, ego te absoluo in nomine patris, & filii, & spiritus sancti. quidam vero putant etiam si addita non fuisset inuocatio trinitatis, absolutionem in illis verbis consistere, te absoluo, seu ego te absoluo. magis tamen mihi placet priorum sententia, quae etiam tutior est. peccata vero ea tenemur confiteri, quae mortalia sunt; quamuis nonnulli Theologi addant etiam venialia, cum quispiam mortalibus caret. verum Scoti sententia mihi valde probatur. non diffitemur confessionem venialium etiam bonam esse, & eorum culpam dimitti ex absolutione; verum nos ex praeepto non teneri ad confessionem venialium sentimus. Absolutioni annexus est tractatus de potestate clauium, & de clauibus, de iurisdictione, de indulgentiis, de excommunicatione, suspensione, ac de interdicto; quibus annexus est etiam tractatus de purgatorio. verum, antequam aggrediamur tractationem de rebus propositis, soluenda nobis sunt nonnullae dubitationes. prima pertinet ad institutionem huius Sacramenti, an, scilicet, sit de iure diuino, & a Christo institutum; alia de partibus huius Sacramenti, an, scilicet, constet ex tribus illis partibus, quae passim vulgatae sunt esse partes Sacramenti poenitentiae, contritio, scilicet, confessione, & satisfactione. Quantum ad priorem quaestionem, nulli dubium, quod illi, qui putant Sacramentum poe-

nitentia quoad materiam, & formam, non esse de iure diuino, cōtradiciunt Euangelio. nam Ioannis cap. vigesimo est locus, quē paulo supra citauimus, Christus insufflans in suos discipulos dixit. accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt eis, & quorumcunque retinueritis retenta sunt eis. idcirco alij dixerunt absolutionem, quæ est forma Sacramenti pœnitentiæ, esse de iure diuino, sed neque confessionem, neque satisfactionem esse de iure diuino. verum nunc eis respondetur de confessione, nam de satisfactione posterius dicemus. quo nam pacto potest sacerdos fungi officio, & potestate data sibi à Christo, nisi peccata intellexerit, neque ab alio liceat ea inquirere, aut suspicari? hoc enim pertineret potius, cum licet, ad forum iudicij, quàm ad forum conscientia. oportet ergo, vt à pœnitente ea intelligat, quod est eius confessio. nonnulli dicunt, & Lutherani huius erant sectæ, quod illis verbis Christus non dedit sacerdotibus potestatem ullam, sed tantum officium; quare putant satis esse sacerdoti fateri se peccatorem esse, is vero officium habet absoluendi. horum sententia clarius luce meridiana contradicit Euangelio Ioanis loco paulo supra citato, in quo pariter fit mentio de remissione, & retentione peccatorum. item in collatione clauium Petro, fit mentio apud Matthæum. cap. 16. & de solutione, & de ligamento perspicuum est. igitur, illis verbis sacerdotes iudices constitui, qui iudicium certum nullum afferre possunt, nisi sciuerint, & cognouerint quorū sint dimittenda, & quorum sint retinenda peccata. Nonnulli putant necesse esse, vt is, qui voluerit subire iudicium sacerdotis, & obtinere ab eo absolutionem, vt peccata sua confiteatur. verum inquirunt, ex sacris literis non constat, quod hac tantum via pateat nobis aditum ad reconciliationem cum Deo, & ad obtinendam remissionem peccatorum, sicuti de baptisate constat, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, &c. Scotus in quarto sententiarum conatur ostendere ex nullo sacra scripturæ loco hoc nobis constare. tenet tamen ob auctoritatem Ecclesiæ sentiendum esse confessionem auricularem, inquam, esse de iure diuino. mihi certe subtilitas, & diligentia Scoti hoc loco non satis probatur. nollem inieciisset hunc scrupulū. beatus Thomas in quarto sententiarum adducit locum vnum, cum Christus, scilicet, loqueretur de his, super quos ceciderat turris Silo, inquit, nisi pœnitentiā egeritis, omnes similiter peribitis. & interpretatur aliud esse pœnitere, & aliud pœnitentiam agere. nam agere pœnitentiam pertinet ad exteriores actus, in quibus consistit Sacramentum pœnitentiæ. pia certe est diui huius sententia, & à pijs mentibus amplectanda. verum calumniari pertinax homo facile posset, & ad alium sensum trahere illum locum. idcirco his, quæ sanctissimus hic, & doctissimus vir scripsit, pauca quædam addam, illud præfatus, quod & cuius perspicuum est, & patres nostri obseruarunt. non tantum existimare nos debere ea tradi in sacris literis, quæ expressa sunt in literis illis, verum etiam ea, quæ deducuntur, & sequuntur ex his, quæ prodita sunt in literis illis, præsertim si vsus vniuersalis Ecclesiæ consenserit. ad peccati abolitionem, necessariam esse in pœnitente contritionem, & dolorem de admif-

sis in

A sis in Deum & innumeri scripturæ sunt loci, & ratio naturalis dicit, cui cōtradici non potest, vt in psalmo 4. quæ dicitis in cordibus vestris & in cubilibus vestris compungimini. & Ioelis. cap. 2. scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. & apud Matthæum. cap. 3. pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. innumeri alij sunt loci de contritione. confessio vero quod illi sit facienda, qui remissurus est peccata, præterquam quod ratio naturalis hoc ostendit, & consuetudo ciuilis docet; indignus enim venia est, qui non vult fateri se in quempiam deliquisse, sacra etiam litera hoc testantur vt in psalmo 31. dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. item, ex contrario sensu dictum est. vt in psalmo 140. non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis. illi etiam, qui à Ioanne baptizabantur in pœnitentiam, & non in remissionem peccatorum, confitebantur peccata sua. hoc obseruant Iudæi, & Mahometani ab ipsa natura docti. confitentur etenim Deo peccata sua, à quo sperant remissionem peccatorum. ex his absque dubio sequitur confessionem, & remissionem peccatorum, veluti reciproca esse, & sibi vicissim respondentia. cum igitur Christus dederit sacerdotibus insufflans in eos potestatem remittendi peccata, simul cum Spiritu Sancto, nulli dubium, quin præceperit pœnitentibus, qui egent remissione peccatorum, vt delicta sua confiteantur sacerdotibus. reciproca hæc etenim sunt (vt diximus.) at dixeris, nonne potest Deus peccata dimittere absq; munere sacerdotis? potest vtique, potest etiam sine baptisate gratiam conferre, & regenerationem. at dices, cur in baptisate Sacramento dixit, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, &c. in hoc verò Sacramento non dixit, nisi quis sacerdoti confessus fuerit. respondeo, baptisate Sacramento magis necessarium esse, vt pote, quo etiam infantes egeant, ideo, vt diligentes omnes faceret tum pro se, tum pro infantibus, illud fuisse expressius dictum in baptisate, quàm in pœnitentia, tum quia, cum in baptisate vtrunque expressisset, scilicet, & quod pertinet ad sacerdotes, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti; & id, quod pertinet ad suscipiētes baptisate, nisi quis renatus fuerit, &c. non putauit in pœnitentia hoc repetendum; verum expressit id, quod est potissimum, & pertinet ad formam. illud verò, quod reciprocum est, non ita expressit, quia reciprocum est, & quia expresserat in baptisate vtrunque reciprocum, ac par esset in hoc ratio, non putauit necessario exprimendum. hanc deductionem nostram comprobatur vsus Ecclesiæ tum Græcæ, tum Latinæ, Ethiopicæ, Maroniticæ, aliarumque nationum, quæ omnes confitentur sacerdoti peccata, vt impetrent veniam, & remissionem peccatorū. est præterea alia ratio, nam nullus inimicus Dei potest Deo reconciliari, nisi per Christum, & fidem in sanguine eius, vt Apostolus dicit in epistola ad Romanos, Sacramenta verò operantur, & efficaciam habent à passione Christi, & per fidem passionis, ideo ei qui eget reconciliatione, opus est post baptisate hoc Sacramento. id vero, quod adducunt ex capitulo. Omnis vtriusque sexus de pœnitentia &

remissione, quasi ex eo loco habeatur institutio confessionis, verum nisi fuerint omnino pertinaces, nec caruerint sensu communi, facile intelligent eo in canone, Innocentium. 3. non instituisse confessionem, sed instituisse quod saltem semel vno quoque anno omnes vtriusque sexus confiterentur proprio sacerdoti. Hac explicata quaestione, vt potuimus, accedamus ad alteram explicandam, de partibus, scilicet, poenitentiae Sacramenti. Duae sunt huius Sacramenti partes, sicuti & cuiuslibet alterius, forma, scilicet, & materia, forma in absolute est, & haec est simplex vnitas, namque maxime sequitur formam. altera est materia, quae, vt supra diximus, est actus confitentis. peccata vero sunt materia, vt morbus, quam expellit, & destruit poenitentia, non illius generis materia, de qua loquimur, quae est pars Sacramenti poenitentiae. ex hac parte ferè omnes Theologi ponunt tres esse poenitentiae partes, contritionem, scilicet, confessionem, & satisfactionem. Scotus in quarto sententiarum videtur ferè reicere satisfactionem. inquit enim, poenitentem posse, postquam confessus fuerit peccata, & absolutus à sacerdote, recusare satisfactionem, etiam impositam ab eo, secundum rectam rationem. verum meo iudicio hoc in loco Scoti sententia periculosa est. nam si in civili republica tenemur parere iudici procedenti secundum formam iuris, etiam in foro conscientiae, ei que interroganti nos etiam de delictis capitali poena puniendis verum respondere, & iure impositam poenam patienter ferre: longe plus debemus teneri sacerdoti satisfactionem rationabilem imponenti parere. & si quis teneat posse nos recusare satisfactionem impositam nobis à sacerdote, videtur fateri sacerdotem non esse iudicem constitutum à Deo in foro eo, scilicet, in causa, quae agitur inter nos, & Deum. quod si quis fateretur, difficile posset vitare eorum sententiam, quam supra reiecimus vt erroneam, ex textu Euangelij, Ioannis, c. 20. scilicet, quod sacerdos in absolute fungitur munere quodam, & officio, sicuti in baptisate conferendo; non autem agit officium iudicis, quo efficeretur, vt confessio singulorum peccatorum non esset necessaria. praeterea id, quod supra diximus, actus, scilicet, poenitentiae completos pertinere ad iustitiam punitiuam, esset reiciendum. nam si non est paratus poenam subire pro delicto, quomodo vult satisfacere? neque in satisfactione hac standum est iudicio suo, sed eius, qui tenet locum Dei, in quem admissa est culpa omnis. his rationibus adducor, vt sentiam longe saniores esse aliorum Theologorum sententiam, qui ponunt satisfactionem esse partem poenitentiae, quae in proposito antecedit absolute, praestatur autem actu post absolute. nec audiendi sunt illi, qui putant deleta culpa, deleri omnem poenam, & quod efficitur participes satisfactionis factae à Christo, qui satisfecit satis, superque pro peccatis totius mundi, & etiam ob diuinam liberalitatem mouentur hi, quam non decenter putant remittere culpam, reos tamen poenae eos adhuc detinere. verum sentiendum est cum vniuersa Ecclesia, etiam post dimissam culpam, Deum à nobis postulare poenam, tum quia poenae sunt medicinae, ac nobis profunt, tum etiam quia oportet conformari nos Christo in patiendo, si satisfactionis eius sumus futuri participes

A ticipes, inquit Paulus ad Romanos cap. 8. si quidem compatimur, vt & glorificemur. in multis scripturae sanctae locis idem reperimus. sed apertissimus est locus in secundo Regum libro cap. 12. de Dauid, qui postquam reprehensus fuit à Nathan, quod adulterium, & homicidium perpetrasset, & grauius indoluisset, audiuit à Nathan, transtulit Dominus peccatum tuum, verum is, qui tibi natus est filius, morietur. His explicatis, quoniam Sacramento huic, de quo agimus, absolute, quae est forma, recte intelligi non potest, nisi agamus de clauibus, & de potestate clauium, ac de caeteris, de quibus supra fecimus mentionem, aggrediendus est tractatus ille. Duae sunt clauis ordinis sacerdotalis, clavis, scilicet, scientiae, seu iudicij, & clavis exercendi iudicij, ligandi, scilicet, & soluendi. haec clauis conferuntur sacerdoti in consecratione cum ordine sacerdotali, & pertinent ad forum hominis cum Deo. clavis scientiae, & iudicij prior est, quae non sic accipienda est, vt referatur ad scientiam, & disciplinam, quam habent eruditi homines, qui propterea etiam recte iudicant; sed referenda est ad potestatem iudicandi ex officio, & vt ita dicam, ex magistratu, quem gerunt. multi sunt peritissimi Iurisperiti, qui ex scientia recte iudicare possunt; attamen cum non sint iudices, non habent iudicandi potestatem. econtra multi iudices imperiti habent iudicandi potestatem, carent tamen scientia. clavis ergo haec referenda est ad potestatem, non ad scientiam. attamen censendi sunt indigni hac clauis, qui ignari sunt, sicuti de iudicibus in civili scientia diceremus.

C Altera vero, quae est clavis ligandi, & soluendi pertinet ad executionem iudicij facti, qua vel soluit, vel ligat si non soluit, si ita ei videbitur debere fieri, vel simul soluit, & ligat, soluit vtique à culpa, & à reatu poenae aeternae; ligat verò poenae satisfactionis, quam poenitenti imponit. verum; quoniam sacerdos haec facit, vt minister Dei, & Christi, minister verò est organum animatum, ac organum vim non habet, nisi quatenus mouetur ab authore, & causa superiori, vtique si sacerdos non nitens diuinis legibus, & ratione soluerit quempiam, non tamen propterea solutus erit, in foro conscientiae, inquam, eo quod subtraxerit se à regula superiori, cuius est organum. ex his etiam apparet sigillum confessionis, quod in nullo casu potest frangi; nam Deus peccata tegit, quae peccator confitetur; ideo debent tegi, & non panti à Sacerdote; qui etiam iurare possit se nihil eorum scire, cum ea audierit, non vt homo, sed vt vel Deus, vel vt minister Dei, vt tegantur peccata, non vt pandantur. Duae haec clauis pertinent ad ordinem; verum actus, & vsus harum clauium, indiget praeter ordinem etiam iurisdictione. non enim sacerdos potest absolute, praeterquam subiectum sibi, non alienum. is verò subiectus ei est, in quem iurisdictionem habet. in casu tamen necessitatis quilibet sacerdos potest confitentem absolute, etiam non subditum, quia eo in casu efficitur sibi subditus; neque opus est, vt iterum confiteatur proprio sacerdoti, quia etiam sacramentaliter, vt ita dicam, est absolutus. hoc verò non contingeret si laico confiteretur. nam cum laicus non posset sacramentaliter eum absolute, quamuis Deo satisfiat illa confessione, si pericli-

tatus is fuerit, attamen si euaserit periculum, debet sacerdoti confiteri. hæc E de clauibus ordinis. Sequitur ut de iurisdictione dicamus, & de clauibus iurisdictionis, quæ utique secundæ quædam sunt clauces. nam potestas ordinis est in foro hominis, ad Deum; ideo, primæ, & præcipuæ clauces sunt illæ, quibus referatur, & clauditur aditus hominis ad Deum. iurisdictionis vero potestas pertinet ad spirituale forum, quod est hominis ad Ecclesiam. idcirco clauces hæc sunt secundariæ. potestas ordinis à Deo est, & quilibet sacerdos cuiuis alteri par est, non vnus superior, alter inferior in sacerdotio; nec Papa maiorem vim habet in consecrando corpus Christi, quàm minimus sacerdos, similiter absoluendo in foro conscientiæ, nisi in casibus reseruatis, quod pertinet ad iurisdictionem, ut infra dicemus. at in iurisdictione magna est F imparitas, ut ex Euangelio colligi potest; nam meo iudicio potestas ordinis remittendi, & retinendi peccata data potissimum fuit post resurrectionem omnibus discipulis simul, non vni præ altero. dixit enim Iesus postquam insufflauerat in eos, ut narratur apud Ioannem cap. 20. accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittentur eis, & quorumcunque retinueritis, retenta sunt eis. similiter omnibus dixit in consecratione corporis, & sanguinis sui. hæc facite in mei commemorationem; omnibus simul, non vni præ aliis. potestas vero iurisdictionis meo iudicio potissimum data fuit in collatione clauium apud Matthæum cap. 16. quæ primùm data fuit Petro, deinde aliis discipulis omnibus, postquam data fuerat Petro. dixit etenim Petro post grauius verba, dabo tibi clauces regni cælorum, &c. dixit G postea discipulis omnibus, quæcunque ligaueritis super terram, &c. apud Matthæum cap. 18. infra, ubi ex antecedentibus perspicuè potest colligi locutum fuisse præcipue Dominum de potestate iurisdictionis; inquit enim clare supra, si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus, quod vim habet excommunicationis; postea statim subdit, amen dico vobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt alligata etiam in cælis, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cælis. ecce quàm perspicuè ex contextu locutionis apparet, præcipue locutum hic fuisse Christum de potestate, quæ pertinet ad iurisdictionem, quæ potissimum, & primùm data est Petro; magno illo molimine verborum; postmodum data fuit H Apostolis omnibus. nec te moueat quorundam acumen, qui inquit tunc non fuisse datam hanc potestatem, sed promissum à Christo, quod daturus eis esset. nam non inquit, do tibi clauces, sed dabo: hoc etenim potius subtiliter dicitur, quam vere. etenim futurum illud refertur ad vsum clauium, & potestatis, qua Christo viuente uti non poterat, neque est vsum. est etiã alius locus perspicuus in Euangelio secundum Ioannem c. vltimo, ubi post resurrectionem cum Dominus Petrum ter rogasset an amaret ipsum præ aliis, ac ter Petrus respondisset, ter quoque ei subdidit, pasce oues meas, pasce agnos meos, quæ pastoris cura omnem iurisdictionem continet, id, quod sigillatim inuenti facile patere potest. de doctrina etiã fidei, quod à Petro ad alios deduci, ac veluti deriuari deberet, est locus expressus apud Lucam cap. 22. Sathanas

- A nas expetiuit, ut cribraret vos, sed ego rogavi pro te Petre, ut non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. diuersa est ergo hæc iurisdictionis potestas à potestate ordinis sacerdotalis. hæc posterior est à Christo, & omnes sacerdotes in ea sunt pares; sic Episcopi omnes sunt pares, quoad actiones hierarchicas. sed de his infra dicemus, cum tractabimus de Sacramento ordinis. at potestas iurisdictionis tota, quantacunque est, in Pontifice Romano collocata est, reliqui omnes sunt sub ipso, eiusque potestatis participes. vnde Cyprianus antiquissimus, & præstantissimus author, & martyr dicit, vnum tantum esse Episcopatum, cuius participes sunt singuli Episcopi. hæc vero potestas committi potest etiam non sacerdotibus. ad hanc B pertinet Excommunicatio, Interdictum, Suspendio, Deposito, Irregularitas, & Infamia, de quibus pauca quædam perstringemus potiora, quæ satis sint ad peritiam Episcopi. Excommunicatio definitur à Theologis, esse separatio à communione fidelium, quo ad suffragia, & fructus. nam pro excommunicatis non orat Ecclesia, non dico, quod si in gratia Dei fuerint, non sint participes bonorum omnium operum, quæ in Ecclesia fiunt, sicuti quoduis membrum viuum corporis influentiam recipit ab aliis membris, ac vicissim reddit; iuxta id, quod dicitur in psalmo 118. particeps ego sum omnium timentium te; non hoc dico; sed cum Ecclesia publica orat pro fidelibus omnibus, excommunicati excommunicatione maiori non includuntur in his, pro quibus orat Ecclesia. ideo in hac excommunicationis definitione dicitur, C quoad suffragia. additur, quoad fructus, id est, Sacramenta. quia excommunicatis Sacramenta non sunt administranda. neque fideles debent conuersari cum excommunicatis, præterquã in quibusdã casibus, quos si vellem sigillatim recensere, longius, quàm institutũ opusculũ exigit, oratione nostra vagaretur. est præterea excommunicatio minor, quæ & imperfecta excommunicatio, qua quispiam tantum arcetur à comunione, & participatione Sacramentorum, non autem à comunione fidelium, neque à suffragiis. ab excommunicatione maiori, quæ pœna est valde grauis, absoluere potest iudex, qui eam intulit, siue eo superior, nõ tamẽ is superior, qui est superior quoad appellationem tantum, ut Archiepiscopus Episcopo superior est. quod si non ab homine fuerit lata excommunicationis sententia, sed à iure, in eo, scilicet, casu in quo lex præcipit eum, qui quippiam peccauerit, confestim ipso facto excommunicationem incurere, potest absolui à proprio Episcopo, nisi Pontifex sibi absolutionem reseruauerit. huius generis excommunicatio cum sit pœna, non culpa, & grauissima pœna, non debet infligi, nisi pro culpa, & ea quidem graui. vnde non debet inferri nisi pro peccato mortali, & eo quidem graui. hic notandum, quod licet ab Ecclesia pœna non possit inferri nisi viuentibus, qui sunt in Ecclesia militanti; nihilominus in causa hereseos excommunicari solent etiam mortui, & eorum ossa effodi à sacro cœmeterio, nõ quod illi tunc excommunicari incipiant, sed quod tunc manifestum sit eos fuisse excommunicatos: & hæc pœna medicina est non eorum hæreticorum, sed aliorum, qui dedecus eorum videntes abstinent magis à crimine hæreticos.

viui etiam quandoque inuiti possunt, & debent absolui ab excommunicatione: nam pœna est, non culpa, & medicinalis pœna, vt inquit Apostolus ad Corinthios 1. cap. 5. idcirco sicuti probus, & peritus medicus abstinet à medicina cum incipit nocere, ita etiam probus Prælatuſ abstinet ab excommunicatione, cum obest. ab excommunicatione vero minori, quæ contrahitur, cum quispiam versatus est cum excommunicato maiori excommunicatione, non tamen participando in crimine, pro quo fuerat excommunicatus, aut in diuinis, neque in contemptum, vel contra præceptum superioris contumaciter; ab ea ergo, quæ sic contrahitur, potest quilibet sacerdos absolue. verum complures sunt casus sigillatim à Theologis, præsertim à Canonistis nominati, in quibus licet cum excommunicato conuersari. personæ etiam certæ excipiuntur. quæ omnia & beatus Thomas in quarto sententiarum, & Archiepiscopus Antoninus in tertia parte suæ summæ collegit. nobis sufficiat lectorem admonuisse. Hoc tantum superioribus addemus, quòd communicans cum excommunicato seu à iure, seu ab homine, nisi is fuerit publice denunciatus excommunicatus, non propterea excommunicationem incurrit. excipit Antoninus vnum tantum, scilicet, si excommunicatus esset ob percussum clericum, & crimen esset publicum, & notorium; sic etenim videtur dicere Apostolus, primæ Corinth. cap. 5. si quis nominatur auarus inter vos, cum eo nec cibum sumere, interpretatur nanque nominatum eum dici, qui sit publicatus. hæcenus de excommunicatione. Suspendio verò nihil aliud est, quàm pœna canonica, qua clericus arcetur ab executione officij, quod ei competit; non tamen propterea est excommunicatus, imò eius consuetudo nulli prohibetur. est etiam participes suffragiorum Ecclesiæ. exequi tamen non potest officium, quod habet. hæc pœna clericorum est, si proprie sumatur. quandoque tamen illata est etiam laicis, vt inquit Archiepiscopus Antoninus. Interdictum vero pœna est, qua plecti solet communitas. interdumque respicit locum tantum, interdum verò etiam homines. interdicitur autem quibusdam Sacramentis, & diuinis officiis, ac sepultura Ecclesiastica. cum interdicitur loco, vtrique publice diuina celebrari non possunt eo in loco: verum homines si alibi fuerint, possunt diuinis interesse; quòd si fuerit interdictum hominibus, nullibi possunt interesse diuinis. possunt tamen vbi est interdictum pueri baptizari, nec negatur confitentibus pœnitentia. chrismate etiam inungi queunt. aliorum Sacramentorum participatione interdictum est eis. viaticum tamen decedentibus non negatur. at negatur extrema vnctio etiam decedentibus. extra de sentent. excom. c. responso, & de pœnitent. ac remiss. c. quod in te. quidam tamen dies solennes excipiuntur vt Pascha, Natale Domini, Dies Pentecostes, & Assumptio Virginis, de sentent. excom. libro 6. c. alma. Hęc de interdicto. Deposito quid sit, ex ipsa nominis significatione facile potest intelligi. deponitur enim is, qui à suo gradu deiicitur in perpetuum. Irregularitas vero est inhabilitas quædam, quæ impedit, ne quis officium, quod habet, exercere possit, vel etiã ad illud admitti nõ possit. sæpenumero irregu-

laritas

A laritas contrahitur absque delicto, vt illegitime natus irregularis est ad ordines ecclesiasticos. bigamus etiam irregularis est. Infamiam autem incurrit Simoniacus conuictus. verum discutere latius de his pœnis canonicis, non pertinet ad institutum opus: Omnis hic pœnarum tractatus annexus est tractationi de clauibus, & clauium potestate; ea vero pertinet ad absolutionem, quæ est forma in Sacramento pœnitentiæ. Materiam verò diximus constare ex tribus partibus, contritione, scilicet, confessione, & satisfactione. de satisfactione tractatuſ annexus est tractatus de Purgatorio; & indulgentia. superius diximus, quòd dimissa culpa, & facta cum Deo reconciliatione, adhuc supererat reatus alicuius pœnæ temporanæ. nam pœnæ æternæ reatus repugnat gratiæ, & recõciliationi factæ. & hoc probauimus luce clarius ex sacris literis de Dauid, &c. nolo repetere ea, quæ supra dixeram. oportet enim socios nos esse tribulationis cuiuspiam, si futuri sumus participes gloriæ. pœna vero omnis duplicem vim habet. nam medicina quædam est, dolor etenim pœnæ facit, vt nõ recedamus ab honesto propter voluptatem, aut ob quempiam dolorem alium minorem, vt colligitur ab Aristotele in secundo Ethicorum. fit etiam per pœnam quædam recompensatio iustitiæ. nam sicuti quispiam genio obsequens contra legem, sibi aliquid attribuit; ita oportet, vt præter voluntatem aliquid patiatur. hæc vero temporanea pœna innititur satisfactioni factæ per Christum, sicuti primæ causæ, & respondet peccato, quatenus inordinate conuertitur ad bonum cõmutabile. sic etenim est contra legem naturalem. vnde etiam peccatis venialibus ob inordinatam conuersionem, quamuis in ea non sit auersio à Deo, debetur tamen aliqua pœna: quòd si fuerit contra ciuilem legem illud idem peccatum, debetur ei præterea etiam pœna statuta per legem ciuilem. hoc ergo posito, post culpæ dimissionem, imponitur satisfactio, quæ si fuerit imposita peccati reatui æqualis, nil amplius soluendum restat. Contritio etiam, quia dolor est, vim habet satisfaciendi; quòd si non fuerit æqualis, sed inferior, & minor, id, quod reliquum est, soluendum est post obitum, eluendæque sordes omnes, antequam perueniamus ad gloriam. Ignis, hoc, purgatorius appellatur ab omnibus. Lutherani, & quipia alij contra cõsuetudinem, & sensum totius Ecclesiæ purgatorium ignem negarunt, eò quòd non sit expressa mentio de eo facta in sacris literis, nec verentur contradicere sententiæ vniuersalis Ecclesiæ, & antiquorum doctorum patrum nostrorum. Augustinus præter locos alios, & in confessionibus, de obitu matris, & in libro de ciuitate Dei, proprium opusculum fecit de cura agenda pro mortuis, vbi adducit locum illum Machabæorum lib. 2. cap. 12. de Iuda Machabæo, qui misit duodecim millia drachmarum Hierosolymam, cogitans, quòd pium esset orare pro mortuis. & subdit statim, quòd etiam si non esset locus scripturæ, ei sufficeret autoritas totius Ecclesiæ. Græci nõne orant pro mortuis? in missis eorum compositis à Basilio, & Chrysoſtomo nõne fit oratio pro mortuis? idem dicit Chrysoſtomo in quodam suorum sermonum. Damascenus tractatum peculiarem composuit. idem colligitur à Dionysio in libro de Ecclesiastica hierarchia.

Ii iij

Vide quanta sit audacia quorundam homuncionum, qui audent cristas erigere contra sensum Ecclesiæ vniuersalis, iam per tot secula diuulgatum. verum in sacra scriptura sunt loci, ex quibus hoc colligi potest, si non volumus esse pertinaces. locus ille de Iuda Machabæo, quem supra tetigimus. in epistola Pauli ad Corinth. i. cap. 3. de eo, qui superædificat scænum, ligna, & stipulam super fundamentum, & aurum, & argentum, siue gemmas, & quod ignis probabit, quale sit vniuscuiusq; opus, est etiam locus meo iudicio expressus. scio esse aliquos doctores, Chrysostomum scilicet, qui interpretantur eum locum de doctrina, deinde extorquent id, scilicet, quod ignis probabit. attamen locus ille clarus est, & expressus, si quis noluerit vim interpretationis alterius ei adhibere. Præter purgatorium, & damnatorum in perpetuum locum, est puerorum Limbus, qui decedunt tantum cum originali peccato. hunc locum Augustinus in multis suorum operum locis non videtur agnoscere, licet dicat, quod leuissima omnium pœna mulcentur. nonnulli etiam moderni doctores videntur assentiri huic sententiæ. in concilio Florentino tempore Eugenij quarti celebrato, nihil certi statutum est. verum omnes ferè posteriores, Limbum puerorum posuere. fit in scriptura præterea mentio de sinu Abrahæ, in quo, in Euangelio Lucæ, c. 16. dicitur fuisse Lazarus pauper ille. fuit pater credentium Abraham, ideo qui salui erant per fidem, nec tamen admitti poterant ad gloriam, nondum soluto peccato naturæ passionis Christi, dicti sunt fuisse in sinu Abrahæ. nunc vero sinus Abrahæ est vita æterna, ad quam gratia Dei perducatur nos. Tractatui de purgatorio annexa est tractatio de indulgentiis. Vfus Ecclesiæ antiquus fuit, quæ spiritu Christi regitur, & ideo errare non potest, indulgentias concedere ad abluendum reatum pœnarum purgatorij. ratio vero, qua nititur hæc concessio indulgentiarum, est, quoniam, si qui duo fuerint, vnus vinculo charitatis efficiuntur; amor etenim, vt inquit Dionysius in libro de diuinis nominibus, habet virtutem vnitionis, vt ex pluribus vnum faciat: potest ergo amicus soluere amici debitum, & iustitiæ satisfacere. pœnæ igitur, non quatenus medicina est, sed quatenus per eam satisfit culpæ, & culpa pœnæ æquatur, potest amicus pro alio subiens pœnam satisfacere, sibi que ex charitate illa, qua pro amico satisfacit, mereri. hoc supposito, cum in Ecclesia sit satisfactio Christi, qua pro omnibus satisfecit, & pro totius mundi peccatis; sunt etiam opera satisfactoria sanctorum, qui austeram vitam egerunt, multumque laboris subierunt, quæ superant reatum pœnæ eorum, & in vtilitatem Ecclesiæ passi sunt, iuxta illud Pauli, ad Collocens. cap. i. suppleo in corpore meo, quæ desunt passionum Christi, pro corpore eius, quod est Ecclesia. si quis ergo reus pœnæ fuerit charitate his coniunctus, vtique ex iusta, & pia causa, vt Sanctorum, & Christi seruetur intentio, poterit is, qui Ecclesiæ propositus est, satisfactione eam applicare. idcirco tria requiruntur ad concessionem indulgentiæ, in suscipiente charitas, nam sine charitate vnus non esset cum Christo, & Sanctis. in concedente, & dante autoritas, in causa pietas. vnde non possunt concedi pro arbitrio, & voluntate dantis, sed ex iusta, & pia causa. hu-

- A. sa. huiusce rei potestas omnis in Pontifice est; in Episcopis verò limitata. alij verò cum propriæ Ecclesiæ non omnino præsent, hac autoritate carent. diximus supra, cum Sacramentum sit inuisibilis gratiæ visibilis forma, peccatum verò veniale non repugnet gratiæ, & charitati, nullum fuisse institutum Sacramentum ad abolitionem peccati venialis, vt putat Thomas; quamuis Scotus teneat extremam vnctionem institutam fuisse ad veniale peccatum delendum. verum cum peccatum veniale repugnet actui charitatis. etenim, quamuis in peccato veniali non sit auersio à bono incommutabili, est tamen inordinata conuersio ad bonum commutabile; ideo quædam non Sacramenta, sed sacramentalia sunt in Ecclesia instituta, quibus cum excitetur animus ad peccatorum detestatione, vel ad charitatem, & amore Dei, in quo necesse est, vt nobis displiceant omnia quæ impediunt nos, ne semper actu feramur in Deum, huiusce omnibus soluitur reatus peccatorum venialium quoad culpam, & sæpe quoad pœnã, licet hoc non sit necessarium. huiusmodi verò sunt, confessio illa, quæ fit in hora diei prima, & in completorio, quæ ex deuotione confitentis, & ex humilitate confessionis, & ex oratione, misereatur &c. vim habet ad remissionem venialium. oratio etiam dominica, si fuerit deuote pronunciata, cum dicimus, dimitte nobis debita nostra, ad deletionem culpæ venialium valet. item aspersio aquæ Sanctæ. excitatur enim his omnibus affectus animi in Deum, & in peccatorum detestatione. Præter hanc pœnitentiam, quam diximus esse Sacramentum, est etiam pœnitentia solennis, quæ sub parte Sacramenti est, id est sub satisfactione. hac antiqua Ecclesia vti solebat, nunc venit in desuetudinem. vtebatur longa & varia cæremonia. nam pœnitentes in exordio quadragesimæ cum suis presbyteris accedebant ad Ecclesiam ad Episcopum, ac ingrediebatur nudis pedibus sacco induti, legebantur septem psalmi pœnitentiales, aspergebantur aqua benedicta, imponebatur cinis super eorum capita. deinde sicuti Adam eiectus est de paradiso, ita denunciabatur, quod eicerentur ab Ecclesia, & ita expellebantur vsque ad cœnam Domini; tunc recipiebantur, non tamen communicabant, neque eis dabatur pax à suis presbyteris. hocque seruabatur singulo quoque anno, quousque erant pœnitentes, donec ab Episcopo iterum recipiebantur. hæcque pœnitentia semel tantum poterat iniungi. ac tales multis carebant postmodum priuilegiis. hæc nisi ab Episcopo imponi non poterat. est præterea pœnitentia, satisfactio scilicet, non solennis, sed publica, qua nunc etiam solemus vti interdum, vt is, scilicet, qui magnū quodpiam scelus commisit, præsertim si ex eo scandalum publicum sit ortum, etiam publice satisfaciat. hæc tamen in summa de Sacramento pœnitentiæ dixisse sufficiat.

H iij

Post pœnitentiæ Sacramentum institutum à Christo fuit, sed promulgatū ab Apostolis, Sacramentum extremae vñtionis; qui etiam ante obitum Christi dicuntur in Euāgelio Mar. c. 6. vñxisse infirmos oleo. hoc Sacramentum veluti quidam est apex Sacramenti pœnitentiæ, quod institutum fuit ad abolendum reliquias peccati, quæ supersunt, & ad infirmitatis reliquias tollendas. hæc prima vis est huius, de quo agimus, Sacramenti. Posterior verò prioris affecla est, curatio ægritudinis corporis, si ita expedit animi bono; sic etenim habemus, in epistola Iacobi c. v. infirmatur quis in vobis, aduocet presbyteros Ecclesiæ, qui vngāt eum oleo, & oratio fidei saluabit infirmum, & si fuerint in peccatis dimittentur ei. Idcirco datur tantum infirmis, & per modū medicinæ. aliter verò perituris, vt à iudicibus condēnatis, non datur hoc Sacramentum; in extremo etiam vitæ constitutis, solet hoc Sacramentum conferri, quando non videtur amplius spes relicta medicinæ, humanæ, his, scilicet, qui vel adhuc sanæ sunt mentis, & Sacramentum hoc petunt, vel his qui cum sanæ fuerint mentis, habuerunt huius desiderium Sacramenti, vt superius dictum est, cum ageremus de baptisinate adultorum. pueris non datur, sicuti nec Eucharistia, quia eget deuotione. huius Sacramenti materia est oleum oliuæ, ab Episcopo in hunc vsum consecratum. forma verò sunt verba prolata à presbytero, qui huius Sacramenti minister est, proferruntur autem per modum orationis, videlicet, per istam sacratissimam vñtionem, & per Dei misericordiam, indulgeat tibi Dominus, quidquid per oculos deliquisti, sicque in cæteris locis, qui inunguntur. hi verò sunt oculi, propter visum; aures ob auditum, nares, ob olfactum; os propter gustum; manus propter tactum, & in his locis necessaria est vñtio de necessitate Sacramenti. quidam vngunt pedes ob vim motiuam. nonnulli etiam renes ob vim appetitiuam. hoc peculiare est in forma huius Sacramenti, quod in ea vtimur oratione deprecatiua, non enunciatiua, vt in aliis Sacramentis, nec imperatiua, vt dicemus infra in Sacramento ordinis. ratio huius duplex adducitur à diuo Thoma, primò quoniam datur infirmis in extremo vitæ constitutis, qui videntur maximè indigere Dei misericordia, qua oratio nititur. item quoniam actus recipientis non est de integritate huius Sacramenti, nullaque fit impressio in materia male disposita, idcirco propter indispositionem recipientis nulla fieri potest impressio, sicque irrita esset vis Sacramenti. quamobrem vtitur sacerdos oratione deprecatiua. in Sacramento autem pœnitentiæ, quoniam actus pœnitentis sunt de integritate Sacramenti, ideo enunciatiua oratione vtitur in absolutione sacerdos. in baptisinate verò, etiā in fide accedentibus, si non gratia, character tamen, & consecratio certa recipitur, cuius vi etiam recedente fitione, adest gratia, hæc de forma, & materia, item de ministro & recipientibus, ac institutione huius Sacramenti. Nolo in calce huius tractatus præterire, quibusdam videri Dionysium in libro de Ecclesiastica Hierarchia, vbi loquitur de defunctis, & eorū exequiis, mentio-

- A mentionem facere de hoc extremae vñtionis Sacramento, cum dicit corpus oleo inungi. verum falluntur. nam illa vñtio cadaueris erat, quod nullius capax est Sacramenti, neque vlla adhibentur verba, sine quibus veluti sine forma nulla confici, aut constare possunt Sacramenta. ideo cæremonia tantum quædam illa erat, qua significabatur defunctum illum fuisse plurimis certaminibus aduersus Diabolum, ad quæ obeunda in baptisinate vñctus fuerat. quod si quæras qua ratione de hoc Sacramento mentionem non fecerit Dionysius. respondeo eadem propemodum, qua, neque de pœnitentiæ Sacramento, neque de matrimonio mentionem fecerat. eius etenim institutum fuit tractare de actionibus hierarchicis, in quibus hæc Sacramenta numerari non poterant. nam purgatio potius pertinet ad doctrinam, & satisfactionem, & diabolicam vexationem, quàm ad absolutionem à culpa, quam diaconus præstare non potest, cum sacerdotis sit munus, Purgatio tamen hierarchica pertinet ad diaconum. hæc de hoc Sacramento extremae vñtionis. &c.

LIBER QVARTVS.

De Sacramento Ordinis. CAP. I.

HACTENVS ea Sacramenta sunt à nobis exposita, quæ ad sanctificationem, & expiationem singuli cuiusque Christiani pertineant: verum quoniam horum Sacramentorum omnium ministri sunt Sacerdotes, & Episcopi, quorum ministerio & regeneratur vnusquisque in Ecclesia Christi secundum inferiorem hominem, & expiatur à contracta peccatorum labe; ideo nunc est à nobis agendum de ordinibus Ecclesiasticis. illudque in primis discutendum sacerdotium, ac reliquos ordines non conuenire vnique Christiano, vt Lutherani dicere solebant, nisi quibusdam Sacrae scripturae locis ab eis perperam intellectis. locus est apud Petrum i. c. 2. vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. item in Apocalypsi c. i. fecit nos regnum, & sacerdotes Deo. Ex his locis nonnulli parum eruditi volebant deduci omnibus Christianis sacerdotium conuenire, adeo, quod etiam foeminis. verum quam fallantur præter usum Ecclesiae, & rationem, innumeratasque authoritates scripturae sacrae, res ipsa, & loci illi eos docere poterant, aliud esse sacerdotium, quod omnibus Christianis conuenit, qui in baptismo vncti sunt, & aliud hoc quod nos sacrum ordinem appellamus. sicuti apud Hebraeos, à quibus locum illud sumpsit Petrus, quamuis omni populo dictum fuerit, vos regale sacerdotium; attamen erat priuatus ordo sacerdotialis, qui pertinebat ad trahentes originem ab Aaron, Hæneque etiam omnes erant Reges, sicuti Dauid; quemadmodum neque Christiani omnes sunt Reges, quamuis dictum sit omnibus regale sacerdotium. verba beati Petri, quæ sequuntur, indicant quo pacto sumus omnes sacerdotes. nam subdit, offerentes spirituales hostias Deo. ecce, quomodo sumus sacerdotes, quia offerimus Deo hostias spirituales, cordis affectum, orationes, eleemosynas, ceteraque bona opera. nam talibus hostiis promeretur Deus. ecce, quo pacto omnes sumus sacerdotes. sic omnes sumus Reges, si prauis affectibus fuerimus dominati. sed plusquam par erat morati sumus in hac stulta sententia exploranda. Veniamus ad exponendum hoc ordinis Sacramentum. Ordo est signaculum quoddam, seu sacrum signum, quo ordinatus traditur

Aditur spiritualis potestas, & officium. Ordo hic sumitur, non pro respectu & habitudine quæpiam, sed pro gradu. nam in superiori gradu supra populum constituti sunt clerici, sic dicimus senatorium ordinem. hoc Sacramentum non est institutum ad expiationem, imò expiati per poenitentiam, tantum digne accedunt ad sacros ordines: augetur tamen gratia, & infirmitati, quæ solet contingere in exercendis sacris muneribus, remedium adhibetur. confertur præterea consecratio, siue character sicuti in baptismo, & confirmatione, quem quidam interpretantur esse signaculum illud, seu sacrum signum. verum & character, & etiam, visibilis illa cæremonia, qua clerici ad hunc ordinem assumuntur, recte potuit fuisse dicta signaculum, seu sacrum signum. nam Sacramentum, est inuisibilis gratia, visibilis forma. consecratio hæc potissimum est in hoc Sacramento ordinis Ecclesiastici. nam institutum fuit non ob maiorem sanctificationem suscipiendum ordines sacros, sed ob id potissimum, vt consecrati ministri essent, ac medij inter Deum & populum. sunt in hoc quoque Sacramento materia, & forma, quemadmodum in aliis Sacramentis: non tamen omnino similis est in hoc, & in aliis ratio materiae, & formæ. ideo vt à forma incipiamus, Episcopus in conferendis ordinibus, non vtitur enunciatione, sed modo imperatiuo. inquit enim, accipe potestatem &c. nam in aliis Sacramentis, cum traduntur, sacerdos seu Episcopus tantum minister est, & instrumentum: in hoc verò, cum Episcopus tradat potestatem, quam habet, imò minorem, vtitur etiam modo imperandi, inquitque, accipe &c. materia quoque in hoc Sacramento, aliquo pacto ratio est diuersa à materia aliorum Sacramentorum. nam in aliis materia efficientis vim habet, vt aqua in baptismo, sic oleum in chrismate. in hoc verò Sacramento materia, sunt instrumenta, quibus vtitur in eo ordine existentes, vt clauis, Vrci, ceteraque id genus. quoniam obrem in hoc Sacramento longe potior vis est in forma, quam in materia. quo fit, vt in nonnullis Sacramentis vasa tradantur consecrata non ab Episcopo, sed à Diacono. minister est Episcopus, qui habeat iurisdictionem, quamuis minores ordines conferantur ab Abbatibus, & per commissionem Papæ possint conferri à sacerdotibus quibuscunque. Maiores verò ordines ab Episcopo tantum conferri possunt, adeo, quod per commissionem Papæ simplex sacerdos non posset conferre diaconatum, & sacerdotium. item, subdiaconatum, vt inquit beatus Thomas in quarto sententiarum libro. verum de his infra, cum agemus de Episcopatu. suscipientes verò, primum necesse est, vt sint baptizati. nam omnium Sacramentorum ianua est Baptisma, vt supra diximus: adeo, quod si non baptizatus susciperet quempiam ordinem, necesse esset, vt baptizaretur, ac rursus consecraretur, quoniam baptismo confertur esse, & viuere vita Christiana, ut supra diximus, vt extra de presbytero non baptizato. oportet etiam vt sint confirmati, & ordine quodam ordines suscipiant, scilicet, vt non prius suscipiant superiorem ordinem. quam susceperint inferiorem; quod si secus factum fuerit, oportet, si non fuerint confirmati, vt confirmentur, quod si ordine inferiori non fuerint initiati, vt initientur, non tamen propterea debent repetere consecrationem

ordinis suscepti, quod in præterito baptisate fieri oportebat, ut diximus. Debent etiam accedentes ad suscipiendos ordines purgati esse per penitentiam. Sacramentum, non tamen necessarium est, adeo quod non purgati etiam non accipiant characterem, & ordinem sacrum. Hoc Sacramento confertur suscipienti sua sacramentalis gratia, qua magis idoneus fit ad functionem illius muneris. augetur etiam prior gratia, ac propterea adhibetur peccato remedium, & robur ad resistendum. verum, ut supra tetigimus, magis respicit hoc Sacramentum peccata populi expianda ministerio sacerdotis, quam ipsius peccata clerici, & ideo consecratio potiore partem habet. Ordines Ecclesiastici septem sunt. quatuor, scilicet, minores & tres sacri, qui hoc, soli, nomine appellantur, non quod minores etiam non sint sacri, sed quod his initiati solummodo admittuntur ad tagenda vasa sacra, in quibus corpus, & sanguis Christi continetur, patenam, scilicet, & calicem. minores ordines sunt ostiarius, Lector, Exorcista, Acolytus. hi ordines non impediunt matrimonium contrahendum, imò si contrahant, erunt clerici coniugati: aduertendum tamen, quod de consuetudine Ecclesiæ est, quod donec uxorem habent, suspendantur ab executione officij, illi ordini debito, horum officia ferè manifesta sunt ex eorum nominibus. nam Ostiarius præpositus ostio templi, excludit excommunicatos, & interdictos à sacris, admittit autem cæteros. item arcebat penitentes energumenos, & catechumenos ab aspectu sacrificij corporis, & sanguinis Christi. Lectoris officium est legere populo libros veteris testamenti, in quo figuræ sunt, & Prophetiæ Christi. Exorcistæ adiurabant immundos spiritus ab energumenis, qui vexabantur. Acolytus postremo, qui & ceroferarius, afferebat lumina ad Euangelij lectionem in sacris Missarum: affert etiam vinum, & aquam in vasculis, eaque offert sacerdoti Missam dicenti, vnde quodammodo attingit officium subdiaconi. nam quamuis Acolyti non attingant vasa sacra sacrificij, offerunt tamen sacerdoti materiam, & si non sanctam, quæ tamen sit sanctificanda ad sacrificium. vnde puto eos fuisse appellatos Acolytos, vel quia arceri non poterant, quin accederent ad sacerdotem, vel quia assequerentur statim subdiaconum. Acolytum, scilicet, quasi Acoluthum. priores horum actiones respiciunt verum Christi corpus, secundariæ populum. Ostiarius admittit dignos, & excludit indignos à corpore Christi. Lector verò in Figuris, & Prophetis Christum, & Christi sacrificium nuntiat. Exorcista Energumenum dignum facit, expellendo Dæmones, ad communionem corporis Christi. Acolytus affert materiam sanctificandam in corpus & sanguinè Christi. ordine solebat hæc singula fieri à suis quæque ordinibus, nunc ommissa est prisca illa consuetudo. hos minores quatuor ordines, sequuntur tres maiores, qui etiã sacri appellantur, Subdiaconus, scilicet, Diaconus, & Sacerdos. dicuntur hi ordines sacri, quia accedunt ad sacra propinquius aliis, tangereque eis licet vasa sacra, quod non licet inferioribus ordinibus. hi omnes votum faciunt castitatis solenne, quamobrè contrahere matrimoniū non possunt, & si contraxerint, irritum est propter votum solenne factum. Quo in loco notandum est, Votum castitatis quod-

dam

- A dam simplex esse, quoddam solenne, & publicum. simplex Votum est, quando quis Deo vouet se seruaturum castitatem, & acturum vitam continentem. hoc Votum impedit matrimonium contrahendum, & reus fit, qui contrahit, fidei fracte; non tamen fit irritum matrimonium postquam contractum est. at, Voto publico, & solenni, quale fit in Religionis professione, & in ordinibus sacris suscipiendis, non tantum impeditur matrimonium contrahendum, verumetiam contractum dirimitur, sed de hac re plura inferius, cum dicemus de Sacramento matrimonij. Redeamus ad sacros ordines. Primus est Subdiaconus. huic prisca temporibus non erat annexum Votum continentie. visum posterioribus fuit, cum tagat vasa sacra Subdiaconus, pertinere etiam
- B ad hunc ordinem munditiam castitatis. mundi estote, & mundamini, inquit scriptura, ut Esa. c. i. qui fertis vasa Domini. ordo hic, quantum ad corpus Domini, verum quod primo respiciunt ordines Ecclesiastici, officium habet subministrare Diacono vasa sacra, vnde etiam nomen accepit, vocatusque fuit Subdiaconus. ad corpus verò Christi mysticum, ad Ecclesiã, scilicet, & populum Christianum munus habet legere doctrinam Apostolicam in epistolis Apostolorum contentã, sicuti Acolytus, & fert cereos ad lectionem Evangelij, quæ populo fit: & in missæ celebratione affert vrcolos, quibus continetur materia Sacramenti nondum consecrata. post Subdiaconum, est Diaconus, qui primus minister est. huic licet tagere vasa sacra, cum in eis est materia consecrata. vnde antiquitus Diaconi dispensabant populo sanguinem Christi, quando eo more utebatur Ecclesia, ut sub vtraque specie communicatio fieret populo corporis & sanguinis Christi. legit etiam populo Diaconus Euangelium, in quo continetur doctrina tradita à Christo immediate, non per Spiritum existentem in Apostolis. Dionysius in libro de Ecclesiastica Hierarchia, cum faciat mentionem de Episcopo, de presbytero, & de Diacono, non tamen expresse mentionem facit de Subdiacono, & de ordinibus inferioribus. verum ex eius dictis colligitur fuisse Diaconorum, id est, ministrorum diuersos ordines; inquit enim selectos ministros assistere sacerdoti in Missarum solennibus, alios verò ad fores templi, sicque ad alia munera obeunda. post Diaconum est Sacerdos, qui ad verum Christi corpus summam habet potestatem. nam conficit consecratione corpus Christi, quod est Sacramentum omnium Sacramentorum. hæ præcipuæ sunt actiones horum trium, seu etiam quatuor superiorum ordinum, quæ directe spectant ad verum corpus Christi, & ad illud ordinantur. habent præterea hi ordines, ut tetigimus etiam supra, aliquas actiones, quæ respiciunt corpus Christi mysticum, id est, Ecclesiã, & populum Christianum, quatenus idoneus fit ad Eucharistiæ sumptionem. Et quia, ut à Philosophis accepit beatus Thomas, eiusdem agentis est disponere materiam ad susceptionem formæ vltima dispositione, & formam inducere, ideo ad sacerdotem pertinet absoluerè, & remittere peccata, ut scilicet, absolutus sit maximè idoneus ad sumptionem corporis Christi, & etiam corpus Christi conficere; ideo, cum vtriusque officij potestatem accipiat in huiusmodi consecratione, characterem cum

Kk

accipit in susceptione calicis, qui ei traditur cum vino, & patena, quæ datur ei, cum hostia non Sacra. Diaconus verò, quia ei non traditur in vasis sacris aliqua materia, ut sacerdoti, & vasa sacra tægere etiã Subdiacono licet, credendus est ideo accipere characterem in manus impositione, qua in re præeminet eius cõsecratio cõsecrationi Subdiaconi. actio secunda Diaconi spectans ad populũ, est lectio Euãgelij, ut diximus. Subdiaconi prima actio, est oblatio vasorum sacrorum Diacono, & per illum sacerdoti. secũda legere populo doctrinam Apostolicã, & vtriusque officij in consecratione potestatem accipit. attamen in susceptione vasorum sacrorum vacuorum tamen characterem, & consecrationem capit. Acolytus primã actionem habet afferendi vrceolũ ad sacrificiũ, qui ei datur in consecratione vacuus, Subdiacono verò plenus. actio secunda est ferre cereos, & lumina, ad expellẽdas animi, & mētis tenebras, ideo datur ei in consecratione Ceroferarius. consecrationẽ tamen accipit in susceptione vrceoli. tres alij ordines ferẽ distinctam non habent actionẽ, quæ est ad verum Christi corpus pertinens, ab ea, quam habet ad corpus mysticum, id est, ad populum, præterquã cum in tẽplo, quo populus conuenit ad Missarũ sacra, Ostiarius omnino expellat indignos, Exorcista certo tempore Energumenos, quibus præest, Lector verò Catechumenos, qui etiã sæpe in conciliis appellatur audiẽtes, & pœnitentes. quos quædam Conciliorum Decreta in nonnullis delictis coniungunt audientibus. Hæ actiones respiciunt corpus Christi, quatenus exercentur in Missarum sacris; tamen præcipue respiciunt populum, neq; satis perspicue possunt distinguĩ. hi septẽ sunt ordines Clericorum in Ecclesia. verũ infra minores ordines est Corona, seu Tonsura, & supra maiores est Episcopatus, Archiepiscopatus, Primas, seu Patriarcha, & Pontifex Romanus. quantum ad clericalem coronam, tenet beatus Thomas in quarto, quod non sit ordo. & recte. nam, cum ordo sit signaculum, quo ordinatis traditur & spiritualis potestas, & officium, ac per coronam nulla tradatur potestas. & officium clericis, ut patet ex his, quæ ab Episcopo recitantur, cum clericum tondet. nam asciscitur tantum in clerum, & ad diuina obsequia, spiritualesque vitam, nullum tamen officium, nec potestas ei propterea traditur. corona ergo non est ordo, sed est aditus & vestibulum ad ordines, sicut sponsalia ad matrimonium. At de Episcopatu magna est quæstio, an sit ordo necne. Magister sententiarum in quarto ponit tantum septẽ ordines, sacerdotemque summum facit, deinde numerat quosdam in Ecclesia dignitates ut Episcopatum, Archiepiscopatum, Primatem &c. beatus Thomas, item, in quarto tenet, quod propriẽ capiẽdo ordinem, Episcopatus nõ sit ordo, quia potestas ordinis primò respicit corpus Christi verum, supra quod Episcopus non habet quapiam in parte maiorem potestatem simplici sacerdote; si verò ordo capiatur pro officio supra mysticum corpus, sic Episcopatus dici poterit ordo, sed improprie. attamen contra magnam dubitationem facit, quia potestas spiritualis, si non est ordinis, est iurisdictionis Episcopalis. ergo potestas esset iurisdictionis. ex quo sequitur, quod munera Episcopi possent committi

- A committi exequenda non Episcopo. superius diximus de vnctione chrisma-
tis, quod presbyter ex commissione Papæ potest conferre chrisma; de mino-
ribus ordinibus diximus, quod conferri possunt ab Abbatibus; quamobrem
potestas Episcopi in ea re non est ordinis, sed potius iurisdictionis. verũ,
quia committi non potest nisi sacerdotibus, non autem diaconis, sicuti ea,
quæ sunt tantum iurisdictionis, ut excommunicatio, indulgentiæ &c. idcirco
superius diximus, esse huiusmodi facultatem mediam inter iurisdictionis
facultates, & ordinis. verũ potestas illa Episcopi cõferendi sacros ordines,
nulli potest committi, neq; ab alio, quã ab Episcopo possunt cõferri, quia
propinquissime respiciunt corpus Christi; sicuti ergo ut inquit item beatus
B Thomas in quarto, solus sacerdos, qui potest conficere verum corpus Chri-
sti, potest etiam absoluerẽ in foro conscientiæ, & facere pœnitentem idoneũ
ad suscipiendum corpus Christi; ita hi sacri ordines præsertim præbyteratus,
cum habeant immediatum respectum quẽdam ad verum corpus Chri-
sti, non potest committi hoc munus alteri, quã Episcopo. ex quo videtur
sequi, quod potestas hæc sit ordinis, & non iurisdictionis. verũ, si huic ra-
tioni concesserimus, & dicemus Episcopatum ordinem esse, & superiorem
sacerdotio, ab eoque distinctum, confessim maior quãdam quæstio oritur.
nam si diaconus nondum presbyter consecratur in Episcopum per saltum,
ut habetur extra de presbytero ordinato per saltum, accipiet hic characterẽ,
& consecrationem Episcopi, cum non sit presbyter, poterit igitur facere ea,
quæ sunt illius ordinis; igitur poterit consecrare quempiam in presbyterum,
cum tamen ipse non sit presbyter, quod videtur valde absurdum. nimirum
quæstio hæc est valde implicata, verum, ut reor, Durandus in quarto opti-
me eam soluit. putat ipse Episcopatum esse ordinem, non tamen distinctum
à sacerdotio, sicuti sacerdotium distinguitur à diaconatu, sed sicuti perfe-
ctum in eodem genere differt ab imperfecto, sicuti in humano genere puer
à viro, nam sacerdos est imperfectus Episcopus, & Episcopus perfectus sa-
cerdos. nam perfecti est posse facere tale, quale ipsum est; imperfectum verò
hoc non potest; vir potest virum alium generare, quod puer non potest; ita
Episcopus potest sacerdotem consecrare, quod sacerdos non potest. ex quo
sequitur, quod is, qui non est presbyter, non possit in Episcopum con-
secrari; sicuti fieri non potest vir, qui prius non fuit puer; quod si consecraretur
nullam reciperet is consecrationem, seu characterem, & ideo fungi mu-
nere Episcopi non posset, sed oporteret, ut is consecraretur prius in sacer-
dotem, ac postmodum iterum consecraretur in Episcopum. hæc Durandi
sententia mihi summopere probatur. Canonistæ verò tenent Episcopatũ ordi-
nẽ esse supra sacerdotiũ. & quia nõ satis acutẽ hæc intelligũt, eorum com-
plures, ut refert Abbas Panormitanus extra de presby. ordin. per saltum te-
nent, quod Diaconus ordinatus in Episcopum per saltum, oportet ut con-
secratur in presbyterum, non tamen iterum consecrandus est in Episco-
pum, sicuti de subdiacono diceremus ordinato per saltum in presbyterum,
sed in his rebus auctoritas Canonistarum non est magni faciẽda. Episcopus

supra ea, quæ potest sacerdos facere, potest noue. nam potest Clericos ordi-
nare, Virgines benedicere, Ecclesias dedicare, Clericos deponere, Synodos
celebrare, Chrisma conficere, Vestes, & vasa consecrare, Chrismate vngere,
excomunicare. Quæ omnia pertinet ad actiones Hierarchicas in hac Ecclē-
siastica Hierarchia. nec est vlla actio Hierarchica, quæ Episcopus non possit
ex suo officio facere. Archiepiscopus, Primas, & Papa habent in his iisdem
actionibus ampliorē potestatem, Episcopus magis augustā. quamobrem cum
Episcopus celebrat, decem etiā ornamenta habet supra sacerdotem, caligas,
scilicet, sandalia, crucē, succinctoriū, tunicam, dalmaticam, chirotecas, mi-
trā, annulum, bacculum. hæc de ordine Episcopali. nam quod Archiepisco-
pus, Primas, & Papa nō habeant ordinē supra Episcopū nullus ambigit. ete-
nim, vt diximus, nullā habent actionē hierarchicā supra Episcopū, quam-
uis eas obtineant ampliores. Hierarchicæ verò actiones genere tres sunt, vt
ait Dionysius, purgare, scilicet, illuminare, & perficere. tres, item, ordines eas
agētes tres, itē, suscipientes; Diaconi est purgare, Presbyteri illuminare, Epi-
scopi perficere. Infra hos clericorū ordines, sunt item in populo tres ordines,
purgantur quidam, illuminantur alij, tertij perficiuntur, seu ad perfectionē ten-
dunt. purgantur Catechumeni, Energumeni, & Pœnitentes. illuminatur reli-
quus populus. ad perfectionē tendunt Monachi, quorū, cum initiantur, cæ-
remoniam exponit Dionysius. Hierarchiæ item tres sunt. Cœlestis, inquam,
postquam est Ecclesiastica hæc nostra. postrema fuit Hebraici populi Hier-
archia. prima tota spiritualis, nil corporeum, vel sensibile habens, sed actio-
nibus spiritualibus superiores angeli, inferiores ducunt ad diuinas intelligen-
tias, Deique imitationem. Iudaici populi Hierarchia tota sensibilis, & cor-
porea, vt pote cuius fuerit scopus ex obseruantis illis, & cæremoniis diuer-
tere populum à cultu idolorum, & adducere ad Dei cultum spiritualem. no-
stra Hierarchia harum media vtriusque partem habet. nam cultum spiritua-
lem habet expressum, quo, vt valemus, quamuis tenuiter, attingimus Hier-
archiæ cœlestis similitudinem. verum cum cognitio nostra à sensibus pen-
deat, vt imur etiam symbolis sensibilibus; qua in re sequimur modum Hier-
archiæ populi Hebraici. institutio sacrorum, & ceterorum ordinum, quan-
tum ad sacerdotium, in quo omnes continentur, expresse habetur in Euan-
gelio, Mat. c. 26. nam & cōficiendi corpus verum Christi dedit potestatem
discipulis in cœna, cum dixit, hæc facite in mei commemorationem. item
absoluendi in foro conscientiæ dedit discipulis, vt habetur in Euangelio Io-
annis. c. 20. cum dixit, accipite spiritū Sanctum, quorū remisistis peccata,
remittuntur eis &c. De potestate iurisdictionis iā supra annotauimus locos.
institutio aliorū ordinū nō ita expresse habetur. verum; cū omnes cōtinean-
tur in sacerdotio, fuere postea explicati & distincti Spiritu Sancto docete, ab
Apostolis, qui instituere Diaconos, vt manifestū est ex actibus Apostolorū,
sub quibus omnes alij continentur. nam sex ordines ministrant sacerdoti
populo, quorum alij erant potiores, alij inferiores, vt colligitur à Dionysio,
quem locum supra citauimus. Hactenus dicta de sacris ordinibus satis sint.

Postremum omnium Sacramentum est Matrimonium, quo, in Christia-
no populo sanctificantur Vir, & Vxor, eorumque coniunctio ad genera-
tionem carnalem, naturalemque populi Christiani, sicuti per sacros ordines
instituantur ministri ad spiritualem generationem. in matrimonio primum
illud est inspiciendum, quod veluti basis est Sacramenti, scilicet, quod insti-
tutum fuit in officium naturæ ad sobolis propagationem, eaque institutio
facta fuit matrimonij maxime perfecti secundum naturam hominis pro-
priam. Nam cum naturale sit omnibus animatibus, in quibus distinctus est
vterque sexus maris, inquam, & scemina, sexuū coniunctio ad sobolis pro-
pagationem, non tamen idem modus est in omnibus, verum pro cuiusque
natura diuersus. Nam in animalibus illis in quibus ad sobolis nutritionem,
& tuitionem mas nihil operatur, promiscua est coniunctio hæc, neque scē-
mina certum marem habet, nec mas certam scēminam, sic equorum, boum
armenta, caprarum, & ouium greges venerem exercent, vt sola scēmina pro-
lem agnoscat, & eousque, quoad egeat proles opera matris, postmodum ca-
pit eam obliuio omnis materni, filialisque iuris, nisi si quādo quidpiam mon-
stri contingat, vt refert Aristoteles de equo illo, qui se se percipitem dedit,
postquam rescituit habuisse rem cum matre. in animalibus verò, in quibus
proles indiget vtriusque opera maris, scilicet, & scemina, non est ita promiscua
coniunctio; verum mas, & scēmina post coitum, & conceptum, se inui-
cem noscunt. in compluribus auium generibus licet hoc intueri, simul labo-
rat vterque in constructione nidi, incubant ouis vicissim, simul postquam
pulli sunt exclusi, dant operā vt pascant pullos, qui postquam adulti fuerint,
ac volare per se, cibosque cōparare poterunt, destituuntur à parentibus, vt-
pote, qui functi sint officio eis à natura iniuncto. In homine verò, qui ratio-
nale est animal, multarumque disciplinarum capax, & actionū effector, non
tantū proles indiget nutritione matris donec adolescat, sed maximè eget in-
stitutione, itemque rei familiaris copia, pro tuēda corporis firmitate, & aliis
cōpluribus functionibus ciuilibus virtutis, quæ à patre liberis cōparantur. item-
que cum homo natura ciuile sit animal, ac prius domesticum, quā ciuile,
sicuti prior est domus, quā ciuitas, finis matrimonij, prout est naturæ offi-
cium, primus est generatio, educatio, & institutio prolis: secundus verò est
vita domestica, tranquilla sine tumultu. ideo matrimonium secundum natu-
ram vere perfectum debet ad vtrunque finem cōsentaneum institutum esse,
in quo non tantum vtriusque finis assequendi habita fuisse ratio videatur,
verum etiam vt modo maxime commodo id fieret. idcirco oportuit matri-
monium maxime perfectum secundum naturam esse, non promiscuū; nam
sic pater nō agnosceret prole, neque ei⁹ curā habere posset. itē, domesticæ paci
& gubernationi nō cōuenit, neque etiā educationi prolis, vt vn⁹ vir plures vxo-
res habeat, inter quas rixas oriri sit necesse, & pacē domesticā turbari, impe-

dirique maxime prolis educationem, & institutionem. quo fit, vt videamus animalia, in quibus vterque sexus curam habet prolis quandiu durant, eorū matrimonia ad adultam, scilicet, prolem, coniunctionem esse vnus ad vnā rātum. item gentiles Rōmani, & Græci, docente natura, simul vnam tantum vxorem habere solitos esse Historiæ testātur. Quod etiam vinculum matrimonij sit perpetuum, quoad vixerint, summopere pertinere videtur ad matrimonium perfectum: nam vbi non est certitudo perpetuæ societatis, nunquam est perfectus, & securus amor, dum vterque cogitat posse diffidiū fieri. pertinet item ad hominis naturam, quæ rationalis est, vt sicuti parentes robusti filios paruulos, & imbecilles educarunt, ita filij vicissim robusti effecti, edūcent parentes, eisque vicem reddant; quod fieri nequit nisi perpetuū sit matrimonij vinculum. hæc est humani matrimonij perfectio naturalis, sicque institutum fuit in Paradiso, antequam homines primi peccarēt. nihil etenim nisi perfectum prima illa institutione fuit à Deo institutum. Hoc loco non erit ab re, quoniam de natura matrimonij, & de perfectione eius naturali mentionē fecimus, multisque modis dicatur quippiam secundum naturam esse, paucis hoc totum explicare, ne æquiuocatione fallamur. Dicitur ergo aliquod naturale alicui, vel secundum naturam generis, vel secundum naturam differentię propriæ, seu speciei: verbi gratia, vti cibo, ac rebus veneris ad propagationem sobolis est naturale homini, quatenus animal est, & ratione sui generis; sed ratione speciei, & differentię, quatenus homo rationis est compos, est homini naturale vti cibus coctis, & apparatu quo piā conditis, sic vti re venerea nō promiscue: nam male proles educari posset, etiam institui incerto parente nata. dummodo ergo certus sit pater, & mater, proles poterit nasci, & educari, qui est primus matrimonij finis, & in hoc essentia matrimonij, quod est naturæ officium, continetur; ita, quod si hæc conditio defuerit, nullo pacto censeri poterit esse matrimonium. & hæc est prima naturæ lex in matrimonio. attamen cum non tantum primus finis sit secundum naturam, ac ea, quæ ad eum finem sunt necessaria, verumeriam ea sint naturalia, quæ quamuis non sint omnino necessaria, eiusmodi tamen sunt, quod commode sine iis cōsequi finē non possumus. itē cū secundus finis sit etiā naturalis, & ea, sine quib⁹ aut finis ille haberi nō potest, aut nō cōmode haberi potest, vxores autē plures impediāt exactā prolis educationē, & institutionem, impediāt etiā domesticam vitā, idque etiam dissolutio matrimonij faciat, ideo horum vtrunque est naturale, nō tamen primi ordinis, sed secundi. quo fit vt matrimonium absque his esse possit, imperfectum tamen, & mancum. His constitutis redeat oratio vnde digressa est. Matrimonium prima sui institutione institutum fuit maxime perfectum, secundum naturam, ideo fuit vnus ad vnam, & indissolubili copula coniunctum, quod Dominus noster in Euangelio scilicet Math. capite decimonono excellenter interpretatur, nam in Genesi capite secundo dicitur, erunt duo in carne vna; si duo, vnus ergo tantum vir, & mulier vna: si in carnem vnam, indissolubili vinculo coniuncti: quod ergo Deus coniunxit, homo non

separet.

A^r separet: ecce matrimonium maxime perfectum. verum post peccatum corrupta hominis natura, & præsertim corrupta vi generatiua præ aliis, imò etiam infecta, nam ex ea trahitur peccatum originale in prolem matrimonij, ratio multum decidit à naturali perfectione: vnde multi etiam probi, & sancti viri plures vxores habuerunt: non tamen propterea improbanda sunt huiusmodi matrimonia in Patriarchis, & Sanctis viris, qui intrinseco instinctu, & dispensatione Spiritus Sancti; credendi sunt plures vxores habuisse ad propagationem populi Dei, & diuini cultus. erant illa priorum matrimonia, quia nō promiscui coitus, sed in quibus, certæ matris, & certi patris certa proles; attamen imperfecta, & quæ multum deciderant à naturali perfectione. Post legem Mosis ille seruatus est mos, vt lege permittente daretur libellus repudij; paucique leguntur habuisse plures vxores. apud Romanos veteres, & Græcos mos ille videtur fuisse, vt vnus viri vna esset vxor; poterat tamen à viro dimitti, sicque nusquam ac nullibi gentium matrimonium fuit perfectum, sicuti ab initio fuerat à Deo institutum, ad quam perfectionem naturalem solum per Iesum Christum fuit redactum, postquam eius, & Ecclesiæ coepit esse Sacramentū. Sed antequam ad matrimonium, quatenus est Sacramentū, procedamus, pauca perstringemus de libello repudij, qui à Mose, teste Domino in Euangelio Matth. c. 5. & Mar. c. 10. fuit permittus ob cordis eorū duritiam. cōplures Theologi putant in populo Hebræo peccasse illos, qui vxoribus repudiatis, alias superinduxerunt, nec putant ob repudium solum fuisse vinculum matrimonij, nisi causa fornicationis. omnes etenim eam excipiunt. Canonistæ videntur sequi hanc sententiam. Nam opinantur, si infideles sint vir, & vxor, ac repudiata muliere conuertantur, & fiant Christiani, quod vir debeat vxorem dimittere, quam habet, ac repudiatam ducere, præterquam si fuisset repudiata causa fornicationis; præsupponunt etenim vinculum remanere: nam illam permissionem interpretantur; sicuti mali minoris ad euitandum maius; sic vt leges ciuiles permittunt meretrices, & fornicationes ad euitandum adulteria. attamen sanctus Thomas in quarto existimat, quod cum perpetuum vinculum non sit legis naturalis primi, sed secundi ordinis, quod in eo potuit dispensari. & licet illud, quod diximus, inquit idem author, sit communius, verius tamen est, quod quamuis ob eorum malitiam præstita eis fuerit ea potestas, fuit nihilominus à lege concessa, neque illi, qui ea lege vtebantur, peccabāt, aut quippiam contra legem faciebant. hæc Thomæ sententia mihi magis probatur, quam mihi persuadent verba legis Mosis, ex quibus nihil possumus colligere de permissione mali, vt meretricum permissio; quia si vinculum remansisset post repudium, non videretur satis æque à Mose statutum, quod vir repudiatam mulierem, in coniugem, iterum sumere non posset. scio posse dici fuisse illud statutum ad poenam viri, qui post repudium vxoris, nullius mulieris vir esse iure posset; sicuti de vxoricida, qui, vt infra dicam, legibus mulctatur, ne possit aliam vxorem ducere. hæc acute dicuntur, attamen si quis attente legat textum Mosis, Thomæ sententiam potiore putabit: Decretum vero

Kk iiii

Innocentij tertij extra de diuortijs c. gaudemus, quo nituntur Canonista, factum fuit, quia cessauit status illius populi, & leges illæ non sunt tenendæ vt cogentes, quin possit statui contra eas. omisso repudio redeamus ad matrimonij Sacramentum, ad pristinam illam perfectionem, quam habuerat in Eua, & Adam. verum, antequam eius definitionem, ac proprietates inuestigemus, operæpretiū erit, si clarius explicabimus id, quod tetigimus in proœmio. Lutherani nostra tempestate, qui magnos hos tumultus excitarunt in Ecclesia Dei propter alia nouæ sapientiæ inuenta, illud etiam perspicaci ingenio indagasse videntur ex verbis Apostoli in epistola ad Ephesios c. 5. non posse colligi matrimonium esse Sacramentum, imò potius non esse. Nam cum Apostolis dixisset multa de coniunctione viri, & vxoris, significareque docuisset coniunctionem illam, coniunctionem Christi cum Ecclesia, ideoque viros diligere debere vxores, vt Christus dilexit Ecclesiam, subdit, hoc autem magnum Sacramentū est, dico autem in Christo, & Ecclesia. ecce, inquit, quod Sacramentum non est in coniunctione viri, & vxoris, sed in coniunctione Christi cum Ecclesia. superius diximus in primo libro totius huius operis proœmio Sacramentum, quod Græci dicunt mysterium, significare arcanum, quod sub re sensibili lateret, iuniores postmodum appellasse Sacramentum rem illam sensibilem; & arcanum, quod latet sub ea, vocasse rem Sacramenti. exponamus ergo Paulum, exponamus inquam, id est, iuniorum lingua audiamus eum loquentem. coniunctio viri, & vxoris similitudinem habet, seu significat, seu signum quoddam sensibile est coniunctionis Christi, & Ecclesiæ, quod magnum arcanum est, arcanum inquam, in Christo, & Ecclesia. Si ergo hoc arcanum factum latet sub ea re sensibili, quis ambigat iuxta iuniorum sententiam coniunctionem viri, & vxoris esse Sacramentum. Explicato hoc loco Apostoli, accedamus ad definitionem matrimonij. Magister sententiarum in quarto, definit matrimonium esse maritalem coniunctionem viri, & vxoris inter personas legitimas, indiuiduam vitæ consuetudinem continentem. Hæc definitio est matrimonij perfecti secundum naturam, ad quam reductum est matrimonium in officium naturæ institutum per Sacramentum Christi. Idcirco matrimoniis infidelium, quamuis sint legitima, & vera matrimonia, non tamen conuenit vltima particula, quia possunt dissolui, remanent enim a naturali summa perfectione deficientia, eò, quod illis deest Sacramentum Christi. non enim significare queunt coniunctionem Christi & Ecclesiæ in illis, qui sunt extra Ecclesiam, & extra Sacramenta omnia Ecclesiæ. explicemus nunc singulas particulas positas in hac definitione. Matrimonium est coniunctio viri, & mulieris, non quæcunque coniunctio, sed coniunctio maritalis. Hac particula & animorum coniunctio explicatur, & potestas, quam vterque habet in alterius corpora, ac mutua fides. nam maritus, quatenus maritus, habet potestatem corporis vxoris, non sui; item vxor, quatenus vxor, non habet potestatem sui corporis, sed viri, fides igitur mutua, & potestas corporum includitur in hac particula maritalis. Potestas autem corporum pertinet ad prolem, quatenus definitio posita

- A sita conuenit matrimonio instituto ad naturæ officium, quale est in infidelibus, quod tamen deciderit à summa perfectione naturali, in qua primum à Deo fuerat institutum. vltima vero particula indiuiduam, scilicet, vitæ consuetudinem continens, pertinet ad matrimonium, quatenus est Sacramentum Ecclesiæ Christi. Nam sicuti coniunctio Christi, & Ecclesiæ est indissolubilis, ita coniunctio maritalis, & vinculum coniugale est indissolubile. conueniret etiam matrimonio perfectissimo secundum naturam, quemadmodum à Deo fuit institutum: sed quoniam summa hæc naturalis perfectio, potest amoueri, essentia matrimonij manente, nec est ad eam reductū, ac firmatum matrimonium, nisi propter Christi Sacramentū, idcirco ea particula non conuenit matrimonio, nisi quatenus est Sacramentum. ex hac definitione colligitur, vt Augustinus dicit in libro de nuptiis, tria esse bona coniugij, Proles, scilicet, & Fides, & Sacramentum, quæ coniugium honestant, quod non est ita intelligendum, quod coniugium esset per se inhonestum, & honestum fiat ab his tribus bonis, veluti à quibusdam extrinsecis rebus, sed quod hæc bona intrinseca sunt matrimonio. continentur etenim, vt diximus, in definitione matrimonij, sine quibus, coitus verus, inquam, matrimonij esset inhonestus, quoniam sine his bonis matrimonium non existeret. coitus verò extra matrimonium est fornicatio, & peccatum. Quod si conferas inter se tria hæc matrimonij bona, prout actu sunt, Sacramentum vtique maxime omnium perfectū est, tum quia pertineat ad Christi gratiam, tum quia est vltima differentia, quæ omnium videtur perfectissima esse. amplius sine prole, & fide Matrimonium constat propter Sacramentum. verum si capiat proles & fides, non prout actu sunt, sed prout sunt in suis causis, proles, scilicet, in intentione, & debitum seruandæ fidei, sic vtique sumpta sunt magis ad essentiam matrimonij pertinentia, quia ad coniugium pertinent, vt est naturæ officium; hæc vero, quæ pertinent ad naturam, sunt magis intrinseca, quàm ea, quæ sunt gratiæ, quæ vtique superuenit naturæ. Hactenus de tribus bonis matrimonij. Sequitur post hæc quæstio valde difficilis, an scilicet, ex Matrimonio, quod diximus esse Sacramentum, gratia conferatur. Magister sententiarum in quarto libro, & Hostiensis de Sacramētis non iterandis dicunt, quod ex matrimonio gratia non confertur, sed ideo esse Sacramentum, quia est signum rei sacræ, coniunctionis, inquam, Christi, & Ecclesiæ, non tamen eo sanctificantur coniuges. Horum sententia potest satis euentibus rationibus comprobari, nam cum Matrimonium contrahatur per verba de præsentem, vt infra dicemus, ex quibus fit pactum inter virum, & vxorem, si hoc Sacramentum esset, quo conferretur gratia, vtique dotis pactio esset Simoniaca, cum in collatione Sacramenti, seu initiatione nulla fieri debeat pactio de pecunia. item sine verbis inter absentes potest Matrimonium contrahi, vbi vir absens per internuncium contrahit cum muliere absente; nullum autem Sacramentum confertur absenti. amplius, inter infideles est verum Matrimonium, licet, non perfectum; qui nequeunt esse participes Sacramentorum Ecclesiæ Christi, qui, si conuersi fuerint ad fidem, non contra-

hunc de nouo, sed remanent in priori, quod incipit in eis esse Sacramentum post baptisma, cum tamen prius non esset, nullum tamen fit signum sensibile nouum. His rationibus videtur satis perspicue probari Matrimonium Sacramentum non esse, quo gratia conferatur. at contra, hoc peculiare, & proprium est Sacramentis nouæ legis, quod gratiam cōferunt. quo fit, vt omnes posteriores Theologi teneant gratiam conferri hoc Sacramento, qua coniuges secundum Deum operantur ea, quæ pertinent ad matrimonium, & diuina ope in eo adiuuantur. verum meo iudicio, vt inquit Durādus, non eadem ratione vniuoca Sacramentum dicitur de Sacramentis aliis, & de matrimonio, sed secundum quandam analogiam, quam tamen non explicat. Conabor ego meum sensum exponere: peritiores iudicabunt, quorum iudicio semper meum subiiciam. Alia Sacramenta, in quibus vis est instrumentaria gratiam conferendi, seu certum signum secundum se, sunt quædam res sensibiles, sub quibus latet mysteriū, & gratia inuisibilis; at in matrimonio id, quod est Sacramentum, & ex quo sequitur gratia, est secundum se insensibile, sed sensibile est in sua causa, quæ non est Sacramentum, sed est efficiens Sacramenti. quod vt melius intelligatur, versabimur ex vtraque parte Matrimonium, & prout accipit ab officio naturæ, & desinit in Sacramentum, & rursus ab arcano Sacramenti versus officium naturæ. Matrimonium, quod est officium naturæ, coniunctio, scilicet, maritalis, fit pactione quadam inter cōiuges, quæ pactio explicatur per verba de præsentī; verba igitur illa sensibilia sunt causa, quæ efficit coniunctionem maritalem; quæ si fuerit inter infideles, est vtique verum, & legitimum matrimonium in officium naturæ, non tamen est Sacramentum, quia coniunctio Christi cum Ecclesia bene significari nō potest ab his, qui sunt omnino extra Ecclesiam. Ecce quid primò efficiant verba, causa sunt, ac efficiunt coniunctionem maritalem in officium naturæ. at si talis coniunctio fuerit inter fideles, est etiam Sacramentum, quia recte, & rite significant coniunctionem Christi cum Ecclesia. idcirco in prima illa pactione, quæ Sacramentum non est, sed efficit Sacramentum, potest fieri pactum pecuniarium. potest etiam fieri inter absentes, nec oportet vt repetantur, cum coniuges infideles fidem suscipiunt, quia in his non est Sacramentum, sed in coniunctione maritali, quæ est inter fideles, deest tamen ei significatio, vt diximus. sed cum primum fidem suscipiunt, incipit significare Christi, & Ecclesiæ vnionem, ideoque incipit esse Sacramentum, gratiamque inuisibilem nanciscuntur ex maritali cōiunctione illa. non ergo vniuoca ratione Sacramentum dicitur de matrimonio, quod in se non est sensibile, sed est sensibile in sua causa, & de aliis Sacramentis, quæ sunt in seipsis sensibilia. si rursus incipiamus ab arcano, Christi, scilicet, & Ecclesiæ vnione, non significatur illud à verbis, sed à cōiunctione, quam faciunt verba. repetamus paucis omnem matrimonij institutionem, & vim. Fuit primò institutum in Paradiso ante peccatum in officium naturæ, perfectum tamen: post Diluuium fuit institutum in officium naturæ, & remedium concupiscentiæ, cui ex matrimonio impositi sunt certi fines, ne vagentur matrimonij iura. per Christū in

A in Euāgelio Matthæi cap. 18. fuit Matrimonium restitutum ad primam illam perfectionē, addita vi Sacramenti, quam Apostolus explicauit in epistola ad Ephes. c. 5. in remedium etiam concupiscentiæ, quæ adhuc in nobis multum potest, vt inquit Apostolus, prima Cor. c. 7. melius est nubere, quàm vri. Quæ hæctenus à nobis dicta sunt de matrimonio, pro huius opusculi compendio, satis esse videri debent. Nunc paucis perstringemus matrimonij impedimēta, quæ commode colligi possunt ex matrimonij definitione. Diximus Matrimonium esse societatem maritalem. societas verò hæc inter virum, & mulierem inicitur contractu, & pactione quadam; contractus vero efficiens causa est consensus eorum, qui inter se paciscuntur: consensus verò, si cōsensus iure dici debet, voluntarius vt sit, necesse est; ea igitur, quæ voluntario aduersantur, destruunt consensum, & per eum pactionem. voluntario autem, vt dicit Philosophus in tertio Ethicorum, aduersatur coactio, item ignorātia. coactio igitur, & metus, qui iure dici potest humanus metus, impediunt Matrimonium, quia tollūt consensum voluntarium. item error personæ, vt puta, si vir putet Martham, esse Mariam, aut si mulier reatur Paulum, Petrum esse, quamuis contrahant per verba de præsentī, Matrimonium nullum est. item error status personæ, verbi gratia, si putat mulier esse liberum eum, qui seruus sit, si mulier nō fuerit etiam ipsa serua, Matrimonium nullum est. Hic non est dicendus error quispiam, si eum putet diuitem, qui est pauper, aut bonum, qui est malus, aut sanum eum, qui est æger, vtique hi errores nullo pacto Matrimonium impediūt; cuius rei ea ratio est, quoniam is error, qui aufert voluntarium circa ea, quæ per se pertinet ad societatem maritalem, quæ ea pactione inicitur, destruit voluntarium quo ad societatem, vt puta si volo inire societatem cum Maria, & mihi offeras Martham, vtique per accidens contraho cum Martha, per se autem, quo ad meam voluntatem contraho cum Maria, ecce quòd error est in his, quæ per se pertinent ad societatem, quam in eo. si ego item liber contraho cum serua, quam puto liberam, vtique fallor in eo, quod per se pertinet ad societatem hanc. nō enim cum serua potest esse commoda societas maritalis, præsertim ad tuendam rem, & conuersationem domesticam, neque tradi perfecte potestas corporis, in quod ius habet dominus. quòd vero sit sana, aut ægra, sapiens, vel insipiens, non per se pertinet ad maritalem societatem; ideo hic error non impedit matrimoniū; nec etiam si libera sit, quam puto seruam, quia ea mutatio status, potiore & commodiorem facit illam maritalem cōiunctionem, & societate. si item seruus putet mulierem liberam, quæ est serua, error hic non facit matrimonium irritum, ratio est in promptu, quia non tenetur alter afferre meliorem, & potiore statum, quàm is sit, in quo compar est coniugium. quòd si quæras circa coactionem, cur est, quòd in susceptione baptismatis, cum coactus metu, inquam, etiam mortis, qui cadit in cōstantissimum virum, dummodo vi extrinseca non sit tractus ad fontem, si baptizatur, baptismi characterem suscipit, & cogendus est viuere Christiane; in matrimonio verò omnes hæc coactiones mixtæ ex voluntario & in voluntario impediūt matrimonium.

Respondeo, quòd còsensus alio modo se habet in baptisate, & alio modo in matrimonio: nam in matrimonio, causa est efficiens matrimonij, in baptisate verò consensus non est causa consecrationis illius, & regenerationis, sed causa Deus est per Sacramentum exterius; consensus verò est dispositio recipientis; ideo qualiscunque consensus, dummodo sit consensus, facit recipientem dispositum: at in matrimonio, cum consensus sit causa efficiens matrimonij, nisi fuerit perfectus, & omnino voluntarius, vim non habet efficiendi matrimonium. Quòd si iterum roges, an is, qui non coactus aliqua ratione, dolo tamen, fictis verbis de præsenti consentit, an is matrimonium còtrahat, & còsensus ille efficiat matrimonium. Nimirum nulli dubium est, quin in foro Ecclesiæ, quæ non iudicat de occultis, sed de his, quæ apparent, matrimonium contractum censebitur. Quòd si quæras in foro còscientiæ quid sentiendum, beatus Thomas, & alij quos vidi, tenent quòd is non contraxit matrimonium, quia non adhibuit consensum animi, sed fictis verbis tantum expresserit. Mihi certe res hæc videtur paulo durior. Nam cum pactioes sint ad alterum, qui animi inspector esse non potest, sed verba, quæ indicant animi mentem intelligit, cum is voluntarie omnino ea verba expresserit indicantia conceptum animi, quòd in foro còscientiæ non inierit pactum, nec propterea, quòd inierit teneatur ipsum seruare, satis durum est: quia mihi videretur hoc voluntarium sufficere ad ineundum pactum, quòd pertinet ad expressionem verborum, quibus contrahi consuevit matrimonium. idem censerem de alijs pactis. Attamen nihil statuo. dubitavi tantum, ac iudicio peritiorum meam semper sententiam subdam. Impotentia etiam in mare, seu natura talis sit, siue accidere quopiam, adeo, quòd statuto à legibus tempore, biennio, ni fallor, nunquã à prima accubatione habuerit rem cum uxore, matrimonium soluit. ratio in promptu est. nam obligatio non valet si fuerit de eo facta, quòd à pacifcente non potest præstari. eadem ratio est de muliere si fuerit arcta. longe tamen rarior hic casus est in muliere, quàm in viro. item Matrimonium non fit, si appositæ fuerint còditiones citra bona matrimonij superius dicta, utpote, si quis contraxerit cum muliere hac conditione, ut abortum procreet, aut ut fornicetur cum alio quopiam, aut, ut non petat debitum à viro, utique matrimonium nullum est, quia conditiones hæc destruunt naturam matrimonij. Quòd si fuerint appositæ aliæ conditiones, siquidem sint inhonestæ, & iniustæ, non sunt seruandæ, sed matrimoniũ contrahitur: sin vero fuerint iustæ, sub illis còditionibus ratum est, sine illis non est ratum, dummodo non fuerit antea còsummatum. hæc omnia tractantur a Canonistis extra de conditionibus appositis. Quoniam verò in definitione matrimonij dictum est, Matrimonium esse societatem maritalem inter legitimas personas, omnia ea, quæ faciunt personas illegitimas, impediunt matrimonium. is igitur, qui, vel quæ iunctus est alteri, vinculo matrimonij viuentis coniuge, est illegitimus ad aliud matrimonium contrahendum, quia iam obligatus est alteri. hoc manifestum est. Votum etiam solenne continentiæ, quòd fit & in susceptione sacri ordinis, & in professione vitæ Monasticæ, seu

Religio-

- A Religiosa impedit matrimonium. hoc in loco de voto continentiæ clarius explicabimus id, quod inceperamus in superiori tractatu de ordinibus Ecclesiasticis. Votum continentiæ duplex est, simplex, scilicet, & solenne, seu publicum. simplex votum est, quando quispiam Deo vouet vitam se ducturum continentem. solenne verò, seu publicum, quando quis continentiam vouet per susceptionem sacri ordinis, vel per professionem religionis. nec huiusmodi votum propterea dicitur publicum vel solenne, quia palàm fiat, sed quoniam annexum est officio; ex quo necesse est, ut in publicum prodeat, quamuis etiam non palàm, neque coràm multis, sed in cubiculo fieret. suscipiens etenim ordinem sacrum deputatus est in Ecclesia publico muneri. item
- B professus religionem, ex vita monastica, quam publice est ducturus, in publicum effert legem continetiæ, quam vouit. is vero, qui simpliciter vouit, nulli huiusmodi muneri est addictus, vnde in publicum prodeat votum. simplex votum continentiæ impedit matrimonium contrahendum; vnde is, qui contrahit post votum simplex, mortaliter peccat, quia fidem datã Deo frangit; attamen matrimonium illud ratũ est. ut tamen multi tenent, peccat mortaliter petendo debitum à coniuge, reddendo verò non peccat. verum, quoniam hoc valde periculosum est, nec ita facile imponendus est laqueus mortis perpetuæ, mihi magis placet aliorum sententia, qui tenent fractionem fidei datã Deo per contractum matrimonium esse peccatum mortale, postmodum verò actum, & vsum matrimonij, quòd est ratum, non esse peccatum. hac etenim ratione, nec laqueus imponetur, nec etiam conuictus coniugum alteri parti erit onerosus, illi inquam, cui incumberet, ut semper exigeret debitum, & fungeretur vtriusque munere. votum vero continentie solenne in susceptione, scilicet, sacri ordinis, & in professione religionis susceptum, non tantum impedit matrimonium contrahendum, sed etiam dirimit contractum, quoniam efficit personas illas merè illegitimas. rationem diuersæ huius rationis in voto simplici, & solenni, Scotus in quarto inuestigat, ac multis recitatis, confutatisque tandem hanc rationem alijs præfert. quoniam in voto solenni is, qui vouet, subiicit se iudicio Ecclesiæ, quæ ita statuit, & eas personas illegitimas fecit. hæc Scotus. verum, ut puto ego, ratio beati Thomæ, si recte fuerit exposita, est efficacior; nam cum votum continentie monachatu sit essentialiter annexum, ordini vero sacro sit annexum ex decreto, & statuto Ecclesiæ, is, qui suscipit ordinem sacrum, vel monachũ se facit, iam dat Deo continentiam suam, nec tantum promittit, ut in voto simplici, quoniam actu munus suscipit, cui annexa est continentia ipso iure, quòd ius ipse non facit, sed Ecclesia, cui subest, quòd munus cum ipse amplius deponere nequeat, neque possit deficere, quin illi annexa sit continentia, ideo non tantum promittit, sed actu dat Deo continentiam, & debitum ad eam seruandam, non ex promissione tantum, sed ex ordine, vel professione religionis, quam actu suscipit. hæc beati Thomæ ratio sic exposita meo iudicio est efficacissima. hoc in loco nolo præterire locum apud Augustinũ in libello de bono viduitatis, quẽ citat Hugo de sancto Victore, inquit Au-

Ll

Augustinus exponens cum locū Pauli de virginibus, quæ post votum volūt nubere, & damnationem capiunt, quoniā primam fidem irritam fecerunt, vbi inquit Augustinus, notandū esse non propterea eas damnationē capere, quoniā contraxerunt matrimonium, quod sit irritum, in quo non possint permanere: sed quoniā priorem fidem irritam fecerunt. ex quibus Augustini dictis sequi videtur, quod votum religionis impedit matrimonium cōtrahendum, non tamen dirimit, nec facit irritum postquam cōtractum est. hæc Augustini dicta exponēda sunt in voto religionis simplici, nō in solenni. sic Hugo ea interpretatur. Votum solenne, vt diximus, continentia fit & in susceptione sacri ordinis, & in professione religionis. verum sacro ordini votū illud annexū est ex statuto Ecclesiæ, sed statui monachatus est essentialiter annexū; ideo Papa, qui potest dispensare in iure positio, posset dispensare cum diacono, & presbytero in voto continentia factō, ita, quod possent cōtrahere matrimonium, quamuis non posset facere presbyterum non esse presbyterum, aut diaconum nō esse diaconum post consecrationē. at statui monachorum votum cōtinentia est essentialiter annexum, vnde, scilicet, Thomas tenet, quod Papa non posset dispensare, quod monachus professus vxorē duceret, quoniā nō potest facere de monacho nō monachū. ratio beati Thomæ solui nō posset, si propositio, qua vtitur, esset omnino vera, scilicet, quod monachus fieret consecratione quapiam, vti solebat tēpore Dionysij; nunc verò non ita fit, nulla accedit cōsecratio, nulla benedictio, qua efficiatur monachus, & religiosus, sed tantum promissio corrigendi mores, & vitam secundum regulam beati Benedicti, aut quidpiam simile, quod promissionem cōtinet, non cōsecrationem. verum de hac quæstione alias. Hæc de impedimento per votum continentia, quod personas efficit illegitimas. præterea dispar cultus: fidelis etenim non potest contrahere matrimoniū cum infideli, quod dicit Apostolus 1. Corint. c. 7. nubat cui vult, tantum in Domino. nam si fornicatione fit diuortium in matrimonio contracto, eo modo, quo infra dicemus, multo magis spiritualis fornicatio impedit contrahendum. neque etiā ratio Sacramēti potest seruari, vbi vterque, vel alter coniugum fuerit omnino extra Ecclesiam. fidelis namque, & infidelis magis inter se distant, quàm vt matrimonio coniungi queant. item consanguinei vsque ad quartum gradum personæ sunt illegitimæ. hoc partim sumprū est à lege naturali, partim à Iure Pontificio, & à Canonibus. nam cum amor, & charitas valde propinquorum quandā habeat venerationem, & honestatem annexam, quæ in cōiugio seruari non potest; ideo lex naturalis homines docuit, vt abstineant à coniugio consanguineorum. quis non abhorreat coniugiū patris cum filia, vel matris cū filio? & hoc magis quàm prius, quia filius subiectus est matri, viro autem subiacet vxor. sic inter fratrem, & sororem cōiugium abominatur humanum ingenium. sunt præterea hæ rationes facientes ad ciuilem societatem ampliandam, ac inter se deuinciendam. has rationes, quia obuia sunt omnibus, prætermitto. ex lege ergo naturali est hominibus insitum, vt abstineant à coniugio consanguineorum primi ordinis, id est, valde propinquorum.

- A quorum. lege deinde Canonica terminus fuit præfixus vsque ad quartū gradum. ratio à quibusdam excellentibus authoribus adduci solet. quoniā cum matrimonium fuerit institutum præter alia in remedium concupiscentia, & ad eam coercendam, rationi consentaneum visum fuit, à spe coniugij prohibere eos, qui in eadem domo, & familia solent esse; ideo vsque ad quartum gradum prohibitio extensa fuit. priscis christianorum temporibus, adhuc ad septimum gradum extendebatur prohibitio, quæ postea ab Innocētio tertio contracta fuit vsque ad quartum gradum. nunc nulla etiam ratio habetur de gradu quarto, sed passim absque alia causa dispensatio fit in eo gradu. quod si quæras, qui sint, & quales gradus cōsanguineorum; consanguinei vel sunt in eadem linea recta, quæ est ascendentium, & descendentium, patris, inquam, filij, nepotis, sicque deinceps; aut patris, aui, proau, atau, & sic deinceps, in his nullus est gradus matrimonio aptus, sed omnes prohibiti lege Naturali, & Pontificia; præterquam quod ætatis ratio non permittat eos, qui ita distincti sunt, posse matrimonio coniungi. alij consanguinei sunt, qui originem trahunt ab eadem radice, sed diuersis inter se lineis prodeunt, semperque magis inter se distant: horum inter se gradus sumuntur per distantiam eius qui magis distat à radice illa prima. fratres sunt in primo gradu, vnicō enim vterque interuallo distat à patre, vel à matre. patruels in secundo; sic eorum filij in tertio, eadēmq; ratione vltiores efficiuntur gradus. quod si alter quarto interuallo distans sit à prima radice, alter verò tertio, maior distantia capitur. distabunt igitur hi in quarto gradu. hic animaduertendum est, in vno, & eodem gradu latitudinem quandam esse, quamuis enim filius fratris, à fratre patris sui distet in secundo gradu, itēque in eodem gradu, scilicet, in secundo distet à patruelo suo, propinquior tamen est patruo, quàm patrueli, licet idem sit vtriusque gradus. hæc de consanguineis. Affinitas etiam matrimonium impedit. est autem affinitas, & propinquitas, & cognatio, quæ non ex radice sanguinis, sed ex coniugio prouenit. nam cum per matrimonium vir, & vxor sit vna caro, necesse est, quod consanguinei viri, sint vxoris cognati; & econtra, vt consanguinei vxoris, sint cognati, & propinqui viro. viri vero ad vxorem non est neque affinitas, neque consanguinitas, sed principium affinitatis consanguineorum, & consanguinitatis descendentium ex eo matrimonio; sicuti amor sui ipsius non est amicitia, sed principium amicitia, & potior amicitia; sic coniunctio viri, & vxoris est potior affinitate omni, sunt enim vna caro. gradus verò affinitatis sumuntur ex gradibus consanguineorum, isque gradus consanguineorum, qui est viri, est gradus affinitatis vxoris, itēque is gradus, qui est consanguineorum vxoris, est gradus affinitatis viri; eadēque est prohibitio, ac in eodem gradu in consanguineis, & affinitibus, quæ impedit matrimonium contrahendum, & dirimit contractum. sicuti autem ex consanguineis per coniugium fiunt affines, ita coniugium affinium secundam quandam affinitatem facit, non proprie dictam, sed secundariam. item tertium coniugium faciebat tertiam affinitatem. verum de iis secundariis, & tertiis affinitatibus, quibus olim impedimentum præstabat

tur, at nunc nullam habet Ecclesia rationem, præterquam consanguineorum, & primorum affinium. ad honestatem nuptiarum aliud quoque propinquitatis genus Ecclesia exclusit à nuptiis, quod contrahitur non ex matrimonio consummato, sed ex sponsalibus matrimonio non consummato. sunt sponsalia promissio futurarum nuptiarum. hoc impedimentum appellant iustitiam publicæ honestatis, quam definiunt esse impedimentum matrimonij proveniens ex sponsalibus, robur habens ex Ecclesiæ institutione propter spem honestatis, verum cum hoc non sit magnum vinculum, ex leuiori causa poterit ius hoc relaxari, & in eo dispensari. nolumus omittere id, quod supra præteriuimus, non tantum contrahi vinculum affinitatis ex iusto, & legitimo matrimonio, si fuerit consummatum, sed etiam ex quocunque alio coitu, in quo fiat coniunctio, seminum maris, & mulieris; nam ex coitu fit vna caro, & vnum corpus, vt expresse dicit Apostolus Paulus 1. Corinth. c. 6. qui adhæret meretrici, fit vnum corpus: tollens ergo membrum Christi, efficit membrum meretricis; & cum contrahatur affinitas ex coniugio, quia sunt vna caro, eadem erit ratio de coitu fornicario, in quo fiunt vna caro fornicantes. est præterea cognatio spiritualis, quæ impedit matrimonium, & efficit personas illegitimas. contrahitur verò hæc spiritualis cognatio ex baptisate, & confirmatione tam inter suscipientem, & susceptum, seu in confirmatione inter sustentem, & eum, qui sustentetur, quam inter patrem, & matrem naturalem illius, qui baptizatur, seu confirmatur, & huc spiritualem patrem & matrem: item inter conferentem hæc Sacramenta, & suscipientem: item inter filios naturales, & spiritualem filium, seu filiam; vnde est in hac cognatione spiritualis paternitas, seu maternitas, spiritualis compaternitas, spiritualis filiatio, & spiritualis fraternitas, quæ matrimonium impediunt. quidam præter confirmationem, & baptisma addunt etiam catechismum. alij vero tenent, quod in catechismo cognatio impediatur contrahendum matrimonium, non tamen dirimat contractum, quod verum esse patet ex libro sexto per catechismum de spirituali cognatione. ex hac spirituali cognatione oritur quædam spiritualis affinitas; nam cum vir, & vxor sint vna caro, illi, qui sunt cognati viri, cognatione hac spirituali fiunt affines vxoris; & econtra cognati vxoris fiunt affines viri, spirituali quadam affinitate, quæ etiam matrimonium impedit. Hic tamen notandum est, quod affinitas hæc contrahitur inter illos, qui ex actu coniugis, aut vxoris post consummatum matrimonium sunt ipsi cognati cognatione hac spirituali, quod si cognatio hæc contrahatur ex actu alterius, non fit propterea hæc spiritualis affinitas. exemplum vtriusque si vir suscipit quempiam ex fonte baptismatis, aut sustinet in confirmatione, proculdubio is fit affinis vxoris: sic si vxor suscipiat, vel sustinet aliquem, contrahit cum ea vir spiritualem hanc affinitatem. at si vir filium habeat ex priori vxore, & postea aliam coniugem ducat, aliusque quispiam sustineat, aut suscipiat filium viri, vxoris priuignum, fit vtique is viri compatet, non tamen fit propterea compatet vxoris, quia non ex actu viri, sed alterius facta est hæc compaternitas. hoc notat beatus Thomas in 4. lib. sequitur has

- A has cognationes cognatio legalis, seu ciuilis vsus legis, qua constitutum fuit. hoc cognationis genus nostris temporibus in defuetudinem ferè abiit. olim fuit frequens. nam cum vnusquisque naturaliter appetat nominis, & familiæ hæredem filiū relinquere, si cui valde successionis cupido liberi non fuissent, poterit alterius naturalem filium adoptare, & loco filij naturalis habere. ex adoptione contrahitur cognatio hæc legalis, quæ primo est inter patrem, seu matrem adoptatam, & filium adoptatum, ac inter personas his matrimonio iunctas. quam possumus appellare affinitatem legalem. eritque paternitas, & filiatio huiusmodi cognatio, quæ recta linea manat etiam in descendentes, & ascendentes. Est præterea cognatio legalis inter filiū adoptatum, & filios naturales adoptatis, quæ poterit dici fraternitas. differt hæc à priori, scilicet fraternitate spirituali, quia si filius adoptiuus emancipatur à patre, nil prohibet, quin vxorem possit ducere, & habere naturalem filiā patris adoptiui. etenim ad frenandam concupiscentiā lex prohibuit connubia inter eos, quos necesse est simul habitare; adoptiuus ergo filius, quandiu est sub potestate patris, & in eius domo, iure arcetur à nuptiis sororis, cum vero emancipatus est à patre, nec in eius cõtubernio est, soluitur prohibitio, quia causa ablata est. Vxoridæ etiam hac pœna mulctantur, nisi cum eis dispensetur, vt vxorem ducere non queant. itē incestuosi. sed si de facto contrahunt, non dirimitur matrimonium, extra de eo, qui cogno. consang. vxo. c. trāsmisā. Adulteri etiam si cõtixerint, aut fidem dederint contrahendi post obitum cõparis, & se polluerint coitu: itē si machinati fuerint in mortem cõiugis, ac occiderint: item si alter tantum machinatus sit, vt adultero, vel adultera frueretur coniuge, ac interim se polluerint, nequeunt contrahere. Hactenus de matrimonij impedimentis. Nunc pauca quædam de sponsalibus, & de secundis nuptiis. Sponsalia, à quibus sponsi dicuntur, sunt promissio futurarum nuptiarum. possunt contrahi post septennium. solui etiam possunt postquam fuerint contracta, quandoque sine iudicio Ecclesiæ, quandoque iudicio Ecclesiæ. absque iudicio, vt si alteruter coniugū fuerit religionem ingressus, vel per verba de præfenti cum alio matrimonium cõtixerit, vel mox sacrum ordinem suscepit. iudicio Ecclesiæ soluuntur, vt si affinitas quæpiam superuenerit in fornicatione alterius, si lepra, cæcitas, aut quippiam simile. alij etiam sunt casus, in quibus sponsalia soluuntur. quod si post sponsalia contracta, se inuicem sponsi cognouerint, interpretatur Ecclesia contractū fuisse inter sponsum, & sponsam matrimonium, eamque vxorem esse, non sponsam, & illum virum. secundæ autem nuptiæ, ac tertiæ, sicque deinceps non sunt prohibitæ, vt quidam Hæretici putauerunt. ad quorum hæresim ob indignationem conceptā Tertullianus declinauit, opusculum quoque cõposuit super ea re, quod inscripsit de Monogamia. suntque & ipsæ per se sumptæ Sacramentū coniunctionis Christi, & Ecclesiæ, cum sint vnus ad vnum. verum si ratio habeatur contrahentium, deficiunt à perfecta ratione Sacramenti, cum is non fuerit tantum vni iunctus, vt Christus Ecclesiæ, sed pluribus. inde est, quod bigamus est irregularis ad ordines sacros suscipiendos. nam in ministro Sacramentorum non

debet esse quispiam Sacramentorum defectus. Post ea, quæ hæcenus diximus^E de matrimonio, sponsalibus, & posterioribus nuptiis, restat quæstio soluenda de beatæ Virginis, & Ioseph matrimonio, an fuit verum, & perfectum matrimonium, cum nunquã fuerit consummatum: & quo nam pacto, cum perpetua virginitate mentis potuit matrimonium continere, in quo coniuges sibi inuicem tradunt potestatem proprii corporis ad generationem proles. Ad priorem quæstionem, vt præclare inquit beatus Thomas è sententia Aristotelis in secundo de anima, quòd duplex est rei perfectio, prima, scilicet, & secunda. prima pertinet ad essentiam rei, & definitionem, secunda ad operationem. de prima perfectione matrimonij non est carnalis coniunctio, ante nanque quam coniungantur, is maritus est, & illa vxor est, nec legitime coniungeretur, nisi prius coniuges essent, sed coniunctio pertinet ad perfectionem secundam matrimonij, scilicet, ad ipsius vsum. nil ergo obstat, quin beatæ Virginis, & Ioseph fuerit verum, & perfectum matrimonium, quamuis non fuerit consummatum. alia dubitatio difficilior est. August. in lib. de Nuptiis, & Concupiscentia, quem locum Magister sententiarum in quarto libro adducit, inquit, quòd beata Virgo votum fecit virginitatis perpetuò seruadæ, nisi aliter Deo visum fuisset, similiter in matrimonio contrahendo supposuit se Diuinæ voluntati, de qua tamen certa erat, vt quidam dicunt. Scotus enim inquit quòd certa erat Ioseph nunquam petiturum debitum post contractum matrimonium. vterque coniugum virginitatem vouit: Postremus tractatus pertinens ad Sacramentum matrimonij est de diuortijs. Matrimonium vel est perfectum, & ratum, vt matrimonium fidelium; vel imperfectum, quamuis verum, & legitimum, vt matrimonium infidelium. hoc postremum non ratum, nec perfectum, si vterque coniugum conuertatur ad Religionem nostram, & Christiani fiant, efficitur Sacramentum, vt supra diximus, ac perfectum, & ratum. at si alter coniugum efficiatur Christianus, altero infideli permanente, distinguendum est. nam vel infidelis vult habitare, & degere simul cum fidei, vel non vult: aut si vult, cum iniuria fidei videtur hoc facturus, si voluerit simul degere, vtique nullo præcepto Domini fidelis tenetur admittere societatem, & contubernium infidelis. attamen beatus Paulus 1. Cor. c. 7. consilium dat, quòd habitet, ac simul degat. quòd si voluerit simul degere, & Pauli consiliu sequi, omnes Theologi tenent, quòd propterea vinculum matrimonij cum vxore, seu viro infideli permaneat, ac propterea non posse nouum matrimonium cum alio, seu alia contrahere, nisi mulier fuisset adultera, vir verò fidem vxori seruauerit. etenim si hoc acciderit, iure posse virum vxorem dimittere infidelem, ac aliam ducere. quòd si matrimonium non tantum fuerit verum, & legitimum, sed etiam perfectum, & firmum, cuiusmodi est matrimonium fidelium, distinguendum est. nam vel consummatum est huiusmodi matrimonium per viri, & vxoris copulam, vel nondum est consummatum: si non fuerit consummatum, potest dissolui, si alter coniugum religionem ingrediatur, & vouerit, quòd potest facere etiam altero coniuge inuito. huius potestatis rationem adducit beatus Thomas: nam coniunctio viri, & vxoris duplex est:

nam

- A** nam & est animorum coniunctio, & corporum carnali nexu. carnalis nexus soluitur morte corporea, & naturali, animorum verò nexus solui potest morte spirituali. cum igitur ante consummationem matrimonij, inter coniuges sit spiritualis coniunctio animorum tantum, & ingrediens religionem priori vitæ moriatur, ac incipiat noua vita viuere, ideo soluitur nexus ille hac morte, & religionis voto. Canonistæ plurimi ex quadam glosa de conuers. conjugatorum c. ex publico, tenent quòd ex legitima causa Pontifex possit dissoluere matrimonium perfectum, non tamen consummatum, multaque dicunt, quæ meo iudicio sunt satis leuia. ideo nunquam auderem ego dicere, quòd quos Deus coniunxit ante consummatum matrimonium in Paradiso terrestri, homo possit dissoluere. Scotus dicit rationem Thomæ non esse efficacem, sed quòd Christus in eo casu dispensauit, cum vocauit Ioannem à nuptiis, neque vnquam Ecclesia ausa hoc fuisset, nisi accepisset à Christo. post consummatum matrimonium, vinculum coniugij nunquam solui potest, donec vterque vixerit: sed obligatio soluendi debitum officium coniugij solui potest per fornicationem, seu carnalem, seu spiritualem, si alter fidem seruauerit inuiolatam. fornicatio spiritualis est, si ex Christiano quispiam efficiatur infidelis. nam cum Christus in Euag. Math. c. 19. exceperit fornicationem, ob quam soluitur ius, & potestas in corpus alterius, in eo, qui fidem frangit non minus intelligenda est spiritualis fornicatio, vt sæpe in Prophetis Deus appellat idolatriam, quam carnalis, & corporea. Nonnulli ex verbis Euangelij apud Math. c. 19. & ex auctoritate Ambrosij in expositione epist. ad Cor. volunt solui vinculum coniugale ob adulterium, ita quòd vir dimissa adultera, possit aliam vxorem ducere. sed August. in lib. de adulterinis connubijs ad Polentium optime, & iure probat hoc iure fieri non posse, & ea connubia esse adulterina, id est adulteria non connubia. hæc quæstio si discutienda esset, longiori tractatu indigeret, quam ratio suscepti operis exposcat, ideo satis nobis fuerit locos notasse. ob alias etiam causas, quæ tamen per se non pertinent ad matrimonium, iure separari posset vir ab vxore, seu vxor à viro. quæ quoniam non per se faciunt ad matrimonium, sed per accidens, vt iustus timor mortis, &c. nos omittimus, & Iurisconsultis, ac iuris Pontificij doctoribus dimittimus. Quamuis Nuptiæ earumque consummatio sit Christi, & Ecclesiæ Sacramentum, nihilominus quoniam carnalis illa voluptas obruit animum, & distrahit summopere à rerum spiritualium contemplatione, ideo coniugalis actus, nisi ob causam necessariam vitandi lubricum, & incontinentiæ vim, peti decenter non debet diebus ieiuniorum, & festis præsertim solennibus. si petatur verò, reddi debet seruata debita honestate, cæterisque circumstantiis, quæ seruari debent secundum rectam rationem. Neque Nuptiæ celebrari iure queunt à Septuagesima vsque ad octauam Paschæ: à Rogationibus vsque ad octauam Pentecostes: ab Aduentu Domini vsque ad Epiphaniam. His nanque temporibus solennibus solebant omnes communicari corpori, & sanguini Christi. Iam peruenimus ad instituti operis calcem Deo bene iuuante, cui sit laus sempiterna. Amen.

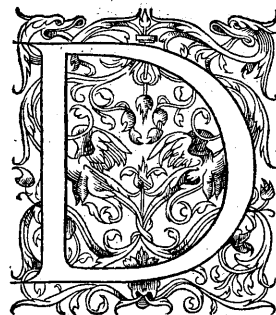
GASPARIS CON-
TARENI S.R.E. CARDI-
NALIS. DE OFFICIO
EPISCOPI.

DE OFFICIO EPISCOPI.

LIBER PRIMVS.

B

DEVS optimus vniuersitatis rerum cōditor, sapien-
 tissimusque naturæ iustitutor, duplici via, tum res,
 quæ oculis subiectæ sunt, atque sensu comprehen-
 di queunt, tum etiam illas, quæ cuiusque sensus fa-
 cultatem excedunt, ad propriam perfectionem de-
 ducit. nonnullæ etenim ductui naturæ obtēperan-
 tes, suos quæque attingunt fines, nullo rationis, aut
 electionis vsu adhibito. Res verò mentis compo-
 tes tali natura instituit, vt se ipsis quodammodo
 ducibus, rationis. s. electionis que vsu, ad illam, quæ
 debetur eis, perfectionem deuenirent. qua in re excellentiori modo simili-
 tudinem suam in rationali natura expressit, quam in rationis experte. Nam
 quemadmodum ipsi sibi perfectio est, neque alicui foelicitatem suam acce-
 ptam refert, pari quoque ratione, pro earum naturæ modo, rationales natu-
 ras voluit sibi vt essent perfectionis auctores: quod tamen nequaquam fieri
 absque eius influentia putādum est. nihil enim principis illius causæ ordi-
 nem euadit; cum irrationalia alieno veluti impulsu suis quæque finibus po-
 tiantur. Hæ verò rationales naturæ, quæ suis quodammodo auspiciis, opta-
 tum à natura que insitum finem adipiscuntur, sunt duplices. quædam enim
 omnino corporum sunt immunes, quales sunt Angeli: contra aliæ corpo-
 reis rebus affines, quæ non nisi corporibus coniunctæ à primo illo omnium
 auctore in lucem prodeunt, rationales hominum animi. Horum vtrisque
 duo fines, duplexque perfectio debetur. quorum alterum assequi queunt in-
 natis viribus, atque naturali facultate. Alterum verò nequaquam adipisci
 possunt absque peculiari quadam ope, priuatim sibi diuinitus allata. prior
 finis, posteriori hoc longè inferior; verum preparatio quædam existit ad po-
 steriorem adipiscendum. Angeli multò excellentiorem in rerum hac vni-
 uersitate gradum sortiti quàm homines, in primo statim rerum exordio sunt
 assecuti naturalem atque inchoatā, quam supra dixi, perfectionem: simulq;
 gratiam sunt adepti, quæ tanquam seminarium quoddam est perfectissimæ
 atque excellentissimæ illius foelicitatis; ad quam paulo post hi euecti sunt,
 qui à supremo bonorum omnium fonte non auersi, in eo potius, quàm in se

foelices esse voluerunt. Hominum verò natura, quoniam ab angelica perfectione distat, multum temporis multumque sudoris impendit in illa foelicitate consequenda: perfectam autem nequaquam attingit in hac mortali vita, verum post mortem qui sanctè pieque vivere, diuino numine ad eam euehuntur. satis verò habent, si donec mortalem vitam in terris agunt, Christianis virtutibus, præter eas quas morales dicimus, excolant animum; quibus veluti carenis ac vectibus trahuntur ad supremum foelicitatis gradum. Sed quoniam homo solus nequaquam sufficit ad ea sibi comparanda quæ pro tuendo corpore necessaria sunt, nedum beatitudinem per se acquirat; effectum est, vt homines simul viuerent in ciuili societate, in qua alter alterius ope, tum politicam, tum etiam Christianam adipisceretur perfectionem: vt nõ tantum propter liberã eligendi vim, sed etiam propter operã vicissim præstitam sibi ipsis essent perfectionis ac foelicitatis auctores. cæterum, quia vnusquisque maximè suum aut familiæ bonum procurat, opus fuit vt commune bonum alicui demandaretur. quod, cum in communionè quadam ciuilibus cœtus præcipuè consistat, melius mandatur vni, quàm pluribus. Hinc ciuitatibus atque populis Reges atque Episcopi præsidet. Regum officium præcipuum est, vt ciues bona ciuitatis institutione probos reddant, eosque euehant qui natura capaces sunt ad contemplatiuam vsque foelicitatem. Horum gratia, externorum bonorum copiam, militaremque potentiam ciuitati, cui præsumt, nituntur omnibus viribus comparare. Episcopus autem altio rem quendam scopũ præscriptum habet. Nã fidei suæ commissam ciuitatem Christianis institutionibus, diuinisque legibus erudiendam, atque in officio continendam suscipit; susceptamque ad supremam eam foelicitatem dirigit omni conatu; quam sine Christiana pietate atque institutione sperare stultum, simulque nefarium est. quò fit, vt longè maiori dignitate Episcopus præditus esse censeatur, quàm princeps ciuitatis. Hic namque curam habet humanæ foelicitatis, quæ dispositio quædam est ad Christianas virtutes supremamque illam beatitudinem; quarum ducem, ac magistrum Episcopum esse diximus. ita fit, vt vtrunque oporteat excellenti quodam animo esse, omnibusque virtutibus ornato. primùm quoniam natura comparatum est, vt vnumquodque efficiens similem sibi effectum pariat; forma enim & natura propria rei, quæ agit, actionis principium est; ex quo efficitur, vt gubernator ac princeps, qualis ipse fuerit, talem efficiat ciuitatem. bonam ergo & beatam nequaquam reddet is gubernator qui non tali ipse quoque habitu præditus fuerit. Huc adde, quod in his quæ ad mores pertinent, vnusquisque facta potius monitoris sectatur, quàm verba; tumque sibi verè dari verba à præcipiente credit, si secus viuatur, ac viuendum esse aliis præcipiat. postremò, vt inquit Plato, præfectus ciuitatis talem in vrbe Reipublicæ institutionem facit, qualem prius in animi sui Republica gesserit. Nam in quouis homine ex irascibili concupiscibili que animæ partibus, atque ex rationali, veluti quædam Reipublica constituitur, si quis ergo ita viuatur, vt eius appetitus à virtutibus nõ deflectant, solamque rationem ducem in quacunque actione sequantur;

- A sequatur; optimam hic in animo suo constituit Reipublicæ formam, & eam ex qua in ciuitatè deriuatur optimatum, seu probi principis principatus, at si irascibilis animi vis ambitione, aut huiusmodi quopiam morbo affecta, imperium in animum nostrum exercent, ipsique cætera pareant quæ in homine sunt, ambitiosam aut militarem gubernationis formam, in populo atque vrbe, cui præest, statim parit. sin verò libido, aut auaritia, cæteraque concupiscibilis partis ægrotudines, ac pestes aliis omnibus præstiterint, hinc popularis, ac tandem tyrannica ciuitas efficitur, cum maximo ciuium omnium detrimento. quomobrem ciuitatis principem, christianique gregis pastorem maximè decet, vt quàm optimam animi Reipublicam intra se gerant, si recte ciuitatem sint administraturi, atque ad optatam beatitudinem pro viribus perducturi. longè tamen maior animi perfectio in Episcopo requiritur, quàm in principe: tum quia ad supremum quendam finem atque excellentissimis virtutibus Christianis populus, cuius curam gerit, est ipsi institutus: tum etiam quòd cum vnusquisque tanto oneri ferendo per se sit impar, purgatissimo animo eum esse oportet, atque ad diuinas illuminationes suscipiendas idoneo, qui se tam magnæ prouinciæ accingit. Nam cum egregio miroque ordine hanc rerum vniuersitatè supremus ille artifex moderetur, inferioraque superioribus, veluti quibusdam instrumentis, perducatur ad proprios naturalesque fines; hunc tamen ordinem maximè præstat in humano genere dirigendo, ad æternam illam foelicitatem, quò fit vt Angelis vtatur tanquam ministris ad purgandas illustrandasque hominum mentes: obscurius tamen id præstat in his qui aliorum imperio & moderationi subiecti sunt; clarissimè verò ac lucidissimè in illis qui aliis curandis præsumt, dum modo sibi ipsi non desint, ipsumque humanum genus supremæ huius beatitudinis quodammodo sibi auctor esse velit. Episcopus autè medius est inter diuinos spiritus, & humanum genus. ex quo perspicuum est, oportere Episcopum tum angelicæ, tum humanæ naturæ quadam ratione participare esse; quod cum de se nullus, quanquam virtutibus ornatissimus, polliceri possit; iccirco Episcopatum optare absque arrogantia crimine, aut auaritiæ, aut ambitionis, nequit vllus. absque vllò tamen crimine quisque optare potest, eã sibi diuinitus animi excellentiã concedi, vt gerendo Episcopatu idoneus haberi possit: ad eã tamen dignitatè nequaquam accedendum est, nisi vocatis à Deo, & à summo Põtificè cooptatis, absque vllò ipsorum ambitu; quæadmodum à Moyse Aaron fratrem ad sacerdotium vocatum legimus. ex his igitur nemo, quauis tardus ingenio, non perspicere potest, quanta animi perfectione atque excellentia præditus is ipse esse debeat, quæ diximus oportere supra humanam sortem, ad Angelicam vsque naturam participationem extolli. Cæterum, quoniã ad tam magnũ animi profectũ non nisi quibusdam veluti gradibus peruenitur, nos quoque ordiemur à leuioribus, pedetentimque accedemus ad sublimiora: idque prius generali quadam figura ac ratione, postmodum vero in specie magis. Principio ergo, qui Episcopatu gerendo dignus ha-

beri vult, aciem mentis intesdat, vt in vnaquaque actione quod honestum ac decorum sit intueri queat. multi sunt enim qui ad honesti splendorem vel nullos, vel lippietes oculos adferant. deinde tam vehementi amore erga honestum afficiatur, vt nullis illecebris voluptatum, nullaque alia animi perturbatione ab hoc honesti sensu possit abduci. verum quoniam honestum rationis quoddam est bonum, multa que animi partes sunt rationis expertes, quas scilicet communes gerimus cum ceteris animantibus brutis: duæ verò sunt appetitus vires, quæ sensibilem animi partem comitantur: quarum alteram concupiscendi vim, alteram autem irascendi appellare consueuimus: Hæc autem suapte natura rationis expertes sunt, neque appetunt honestum, quod rationis esse bonum supra diximus: in homine mentis compote; in quo naturali quodam ordine tum corpus animæ paret, & ex imperio animæ in quascunque mouetur partes, tum ratio ceteris animæ facultatibus imperat: atque hæc tamen partes, quas ratione carere diximus, nescio quonam pacto factæ sunt ipsæ quoque compotes rationis, quatenus scilicet naturali quodam nexu natæ sunt menti obsequi, si interim paulatim assuescant nihil agere præter rationalis partis imperium. Hoc verò nunquam commodè præstare poterunt, nisi virtutes morales imberint, quibus exuperent naturæ suæ facultatem, & rationem quo vis pacto pertingant. ex his ergo sic collectis efficitur, vt continuò ab ineunte ætate, qui probus Episcopus futurus sit, coercere has animi vires debeat, continereque intra limites à ratione præscriptas; atque his virtutibus excolere, quibus vtranque excitari, ac rationem, honestique veluti quendam sensum adipisci, & ratione, & experimento compertum cuiuslibet potest esse. quam viam nisi fuerit ab adolescentia ingressus, in virili ætate constitutus, id aut nunquam, aut ægre præstabit: iuxta viam suam adolescens [inquit Salomon] cum senuerit non recedet ab ea. totis ergo viribus enitendum est, omni que conatu contendendum, vt à teneris annis, Herculis more, hæc monstra molliamus ac perdomemus, atque assuefaciamus, vt iugum rationis pati in tenera ætate discant. Sed prius compescendæ nobis erunt concupiscibilis animi perturbationes; quæ & vehementissimæ sunt, & in prima statim adolescentia bellum cient aduersus rationem acerrimum. Hæc igitur animi vis in illo ætatis lubrico temperantia est cohibenda: quæ, si propriè sumatur, compescit ac coercet voluptates ex cibo potuque, atque ex venereis rebus emergentes: sed alio modo sumpta, latè patet, atque auaritiam, inuidentiam, & ambitionem, grauissimos animi morbos, expurgat. Quid enim est liberalitas, nisi temperantia quædam à nimia pecuniarum cupiditate, immoderataque largitione? aut quid aliud est ea virtus, quæ cum sit circa mediocres honores, propria appellatione caret, nisi temperantia quædam à nimia honoris cupiditate: indignatio quoque; ab inuidentia temperat, de qua infra cum de charitate differemus. sunt etiam nonnulla concupiscibilis animi vitia,

quæ

- A quæ hominum inter se consuetudinem maculant deterioremque faciunt. Hic fictus atque, adulator; ille urbanus aut scurra. contra quos morbos his pharmacis est vtendum, vt veritate seu viuendi simplicitate, Christiano enim mori loquar, simulationem omnem vitemus, affabilitate, turpes adulationes, atque importunas vel de minimis rebus contentiones: urbanitate, & scurrilitatem, & consuetudinem agrestem ac morosam. his non minus quam superioribus, temperantiæ nomen accommodari potest. Nam & verus seu simplex, à quacunque temperat fictione, & affabilis à contentione, & urbanus, à scurræ verbis ac moribus. His ergo virtutibus concupiscibilis anima est excolenda; vt discat rationem ducem in omnibus sequi, & ad quendam honesti sensum paulatim subduci cõsuescat, in nulla tamen animi perturbatione sedanda, magis est euitandum, in iuuenili præsertim ætate, quam in ea, quæ ex ardore libidinis, illiusque voluptatis illecebris excitatur. Hæc enim omnium vehementissima est, maximeque affigit humo diuinæ particulam auræ (vt inquit Flaccus.) qua in re considerandum erit, quam homine indignæ sint eæ voluptates, quibus in bruta animantia quodammodo degenerat; ante oculosque proponendum, quot celebres ac illustres viri res pulcherrimè ab ipsis gestas, hac labe fædarint. maximaque cum ignominia tum superstites vixerint, tum etiam post obitum in memoria vulgi ore versentur, in quibus satis erit Salomonis sapientissimi ac potētissimi Regis exemplum; qui post multa præclare ac magnificè gesta, tam turpiter, huiusce voluptatis illecebris captus, deflexit de via; vt ad idolatriæ vsque nefandissimum crimen collapsus fuerit, simulque abstinentum erit à consuetudine eorum quæ animos iuuenum solent allicere ad huiusmodi voluptates, nec minus parcendum erit lectioni eorum auctorum, ac præsertim poetarum, qui amorum monumeta posteris reliquerunt. qua in re non possum satis mirari nostrorum temporum consuetudinem, cum scilicet pueris (vt ita dixerim) vix bene natis, continuò legendos ac ediscendos, proponunt nonnullos poerarum libellos, amoribus ac libidinibus plenos; calcariaque addunt ætati, per se ad libidines sponte currenti. Nostrum verò Episcopum nollem ego à teneris annis hac vulgari ratione, sed potius secreta quadam ac diuersa à vulgi consuetudine institutum fuisse. sin aliter, cum primum licebit, vellem vt ab huiusmodi poetarum studiis temperaret. sed nunc de his satis inferius namque fusius dicturi sumus de Episcopi studiis. A crapula verò abstineat quatum fieri potest, nihil enim viro ingenuo indignius, quam ista ciborum ac potus ingluuius. de liberalitate, quæ sequitur, pauca quædam nunc dicam; plura infra dicturus, cum de dispensatione reddituum annuorum Episcopatus disseram. nunc id tantum monuisse sufficiat, nihil esse animi magis angusti, quam hæc comparandarum pecuniarum sitis. miseranda profectò animarum ægritudo, qua homines vsque eo obsequatur, vt vitæ perfectione, summumque bonum ex diuitiarum opibus sibi comparari posse existiment. sed ambitio, quæ tota pædet ex vulgi errore, miserrima est: quam tamen differimus ad eum vsque locum, in quo de magnanimitate dicemus. Verum cum homo non solus

M m ij

viuat, sed aliorum quoque commercio vtatur, dandū operā, plurimum erit, vt iucundi amicis simus, cæterisque hominibus non ingrati. primum igitur obseruandum est, vt quā maximè fieri potest, in quacunque actione veritatem quandam (vt verbis Aristotelis vtar,) vel potius simplicitatem præstemus [vt Christiano more loquar.] Hæc animi virtus fictionem omnem, et in corporis gestu, atq; habitu & ī quacūque alia actione prorsus excludit, neq; aliud ore præ se fert aliud corde occultat. Rei namque simplicis vnica quedā est, in quacunque eius parte, eademq; habitudo. Nec etiā in cōuersatione hominum negligēda est iocunda quædam affabilitas ac decora; ita vt neq; adulationis crimine insimulari possimus, neque vlla morositate culpari; sed in conuictu quoque hominum, vt simus faciles ac iocundi. pari ratione cōsuetudinis nobis vtēdum est, si quando iocosa incidunt; ad quæ, animi reficiendi causa, plerunque homines diuertunt, vt alacriores reuertantur ad seria honestaque studia. in iocis ergo decorum quoddam seruandum erit; ne videlicet videamur rustici, atque agrestes, neue contrā scurræ ac mimi. sed condienda oratio erit vrbanitate quadam ac lepore; vt simul faceta grauisque habeatur. Reprehendet aliquis fortasse diligentiam hac in parte nostram, quod potius ciuilem virum, quā Episcopum erudire videar. cui responsum velim, morales ac ciuiles virtutes, quamuis non ita Episcopi sint, vt aliis quoque non conueniant, quemadmodum nonnullæ aliæ, de quibus infra dicturi sumus, non tamen ab Episcopo putādum est alienas esse; quin potius fundamenta sunt quædam, quibus sublatis, cæteræ quoque Episcopo peculiare & propriæ ruant necesse est. iccirco nobis, quibus tanquam ab incunabulis perfectum Episcopum erudire propositum fuit, nequaquam fuerunt omittendæ. Tempus nunc est, vt duram efferamque animi partem, irascendi inquam vim, nō mollem quidem, sed constantem efficiamus. Huius præcipua virtus est fortitudo, quæ firmam⁹ molle illud animæ atq; effœminatū, ne penitus subsidat ac defluat. Hæc ea est virtus, quæ virilitatem quandam, & robur animo præstat, omnibusque mortalibus, ac humanis rebus superiorem facit: in hac plus multò elucet decorum illud atque admirandum honesti, quā in quauis alia virtute: vnde etiam sola per excellentiam quandam, virtutis nomē obtinuit apud veteres Romanos. circa mortis pericula, dolorumque tolerantiam maximè versatur hæc virtus; in quibus ea potissimum ratione firmabimus animum, si cōstantissimè tenebimus nihil honesto præferendum esse, nullamque rem homini accidere posse, quæ intolerabilis sit; quod facile ei persuadebitur; qui diuinitatem & excellentiam humani animi nouerit, quem turpe tantum atque inhonestum factum inficere potest: cætera verò, quæ maxima putantur mala, dolores inquam, labores, tormēta, ac denique mors, si constanter ferantur ac fortiter, perficiūt, magisque egregium præstant. Hic opere præcium erit cogitatione versare purima à maioribus nostris cōstantissime gesta, & cuiuscunque generis tormēta forrifer superata. Horum plerosque ante Christianā religionē, antiquitas est admirata; sed post effusā Euāgelij lucē tā magnā huiusmodi explorū copiam christiana religio

A religio suppeditat, vt vix vlla cogitatione cōprehendi queat. Nullo pacto omittenda quoque erit magni excelsique animi virtus, cuius opera magnis etiam honoribus animus superior fit: vnde eam appellationē sumpsit, dictaque est magnanimitas. Hanc Philosophi perfectionem irascibilis animæ posterunt, quia circa arduum quoddam versari videretur, quod propriè ad irascendi vim pertinet. eam verò, quæ in mediocribus quibusdam est honoribus, in concupiscente, seu desideratiua animæ parte statuerunt: quoniam nihil arduum propositum haberet. Hisce virtutibus, tanquam ad fortitudinem pertinentibus, firmatur animus, ne ab honore pendeat ex errore vulgi plerunque præstito, in quod vitium animi præstātes & egregiæ naturæ sæpe numero incidere solent, nisi exculi prius fuerint tum recta quadam existimatione, tum etiam magnanimitate. Nam cum honor virtutis sit præmiū, virtutemque sequatur velut vmbra corpus, præstans excellēque ingenium, si parumper ab honesto, quod virtutis est finis, deflexerit, continuo pro virtutis fine honorem sibi proponit, quam actionum omnium postremum finem: id putant excelsi, atque magni viri esse, vt vitam etiam pro laude paciscantur, hanc verò laudem, atque gloriam (qui maximus est error) iudicio vulgi metiuntur: inde fiunt sæpe ambitiosi, & addicti penitus auræ populari. quamobrem cum locus hic tam lubricus sit præstantibus egregiisque naturis, maximè cauendum erit, illi præsertim, qui aliis regendis idoneum se esse profiteatur, & velit, ne quandoque corruat in perniciosam hanc ambitionis voraginem. omni ergo conatu formandus ipsi animus erit hac fortitudinis specie, magnanimitate scilicet, præstabitque se magnis honoribus dignum, qui si pro meritis ipsi à vulgo non deferantur, negliget ac paruipendet; vnde fit, vt difficillimum sit magnanimum esse, quia valde arduum quoque est magnis honoribus esse dignum; ex quibus efficitur, vt valde ridiculus, ac vanus sit habendus ille, qui, cum honoribus sit indignus, se magnanimum hisce contemnendis esse profiteri audeat. Sequitur magnificentia, quæ circa magnum est sumptus (hoc namque & ipsum arduum est) quam nolim à Christiani gregis præside in hanc partē vsurpari, vt ad animi hanc, quæ statuo, magnificentia attinere arbitretur, magnos cœnarū, ac splendorum apparatus, ingentem famulorum ordinē, magnam & eximiam aulcorū ac vasorū argenteorum suppellectilem, cæterasque huiusmodi impensas, vt turpiores nunc omittam. non enim eadem quacunque personam decent. in Principe fortasse non indecora hæc erunt, & ad magnificentiam spectabūt; at Episcopo, Christianique gregis pastori, nihil (vt existimo) magis indecens. verum magnificentia Episcopi interesse reor, primum vt erga inopes profusissimus sit, magnaque hospitia construat, in quibus pauperum præsertim cum ægrotaant, & vincti & sanitati consulatur: deinde vt templa, vasa, vestes, cæteraque quæ ad diuinum cultum pertinent, quantum fieri possit, nō obisso interim erga pauperes officio, magnifica ornataque habeat. ab hisce rebus Episcopo debetur magnificentia laus. Reliqua ex virtutibus irascibilis appetitus est mansuetudo, quæ molliatur animus, ac refrænatur, ne iracundia stimulis in præ-

ceps actus rationem reuocantem nequaquam audiat, sed longissime præcurrat. nam quemadmodum tribus superioribus virtutibus præstatur quoddam animo robur, ac rebus arduis cedat, neue præcurrentem rationem deserat: ita contra mansuetudine frenatur irascendi vis, ne rationem præcurrat, eiusque mandatis obaudiat. Hæc virtus maximè splendet in quouis præside, furere enim valde alienum existimari debet à principe, in quo omnium maxime sapiētiam optare solemus. nulla verò animi perturbatio magis homines agit in furorem, quàm iracundia, ex qua non tantū in animo, verum etiā in corpore magna turbatio excitatur. licet intueri ora, gressus, omnemque habitum corporis hominis irati: nihil decorum, nihil compositum spectabis. Hæc ferè virtutes sunt à Peripateticis cōnumeratæ, quibus sensibilis appetitus, qui suapte natura rationis est expers, neque vllum honesti sensum habet, quodammodo ad participationem rationis assurgit. Nūc tempus poscere videtur, vt pauca quædam, quæ ad hoc negotium pertinent, dicamus de virtutibus partis rationalis. Nam ex hac, veluti ex radice quadam, rectitudo influit in reliquas quoque animi vires. Nisi enim hæc rectè in sua actione versabitur, frustra reliquæ vires sequentur imperium rationis: at rectè agere non poterit, nisi propriis virtutibus fuerit prius imbuta: huius autem animi vis altera comprehendit, ratiocinatur ac cogitat; altera verò appetitus quidam est cogitationis assecla. huius posterioris, appetitus inquam, rationalis iustitia perfectio est. non enim in sensibili appetitu rectè hæc animi virtus potuit collocari: nam non versatur circa sedandas perturbationes vt reliquæ, sed tantum æquum seruat ac tenet. æquum verò collatione discursuque rationis comprehenditur, & iccirco ad sensibilem partem pertinere non potuit, sed ad rationalem huius namque multorum inuicem collatio propria quædam est actio. iccirco in eo appetitu, qui rationē sequitur, iustitiam collocarunt. Hæc verò virtus, si in genere sumatur, tam late patet, vt ad eam cæterarum omnium virtutum actiones referri quæant. quod si pressius eam sumpseris, æquitatem tantum amplectitur in externis bonis, vt non plus sibi, quam æquum sit, neque alteri minus, sed æquum omnibus tribuatur. hominum quidem communitati, cætuique ciuili tam necessaria est hæc animi virtus, vt ausim dicere sine reliquis virtutibus consistere posse hominum societatem, at nūquam ne vel temporis momentum permanensuram, si quævis iustitia auferatur. in priuato viro satis iustitiæ esse putandum est, si ab inferenda iniuria abstinet, at in principe ac præside late patet. Nam non satis est principi, si ab inferenda iniuria temperet ipse, verum oportet, vt et illatam ab alio iniuriam pœna compenset, & ne inferatur pro virili prouideat. qua in re tum mira prudentia, tum etiā diligētia nō mediocri opus erit. Hanc igitur principū ac præsidū propriā peculiaremque virtutē, futurū Episcopū admirari oportet, à tenerisq; annis afuescere, vt nō modo facere, sed ne audire quidē iniustum aliquid patiat. Hanc & in cōmutationibus seruari curabit, & in distributionibus, quod præsidis officiū est, diligētissime seruabit. Altera virtutū rationalis animi in ea est parte cōstituta, quæ ratiocinatur & sapit. Hæc pruden-

- A prudentiam nominabimus latiori quadam significatione, quàm à Peripateticis sumatur. Hæc virtutum omnium princeps, sine quâ nullum virtutis officium rectum esse potest. huius proprium est, quod in vna quaque actione decorum, atque honestum sit intueri. quæ licet quodam modo non in ciue libero solum qui tum sui, tum familiæ curam habet, sed etiam in seruo esse debeat: hic tamen angustiis quibusdam terminis coercetur in principe vero ac præside, quibus alij obediunt, proprios ac latissimos fines habet. nō enim huic satis erit compertum habuisse, quid certo cuidam hominum generi in ciuitate & decens, & vtile sit; sed in vniuersis generibus, vt hoc norit, oportet. huius præcipua pars, quæ omnium maxime principi conuenit, est legum ferendarum facultas, vt scilicet leges ferat, quarum obseruatiā ciues ciuilem scelicitatem mancā illam, quā diximus, adipiscatur; Habiles autem atque apti fiant ad christianas virtutes capessendas, quarum demum ope supremā beatitudinem consequantur. at enim prudentiam meo quidem iudicio difficile adipiscetur, qui philosophiæ morali nullam operam dederit; quo fit vt ea studia pulcherrima & Principe maxime digna existimē. in his vellem ego Episcopum nostrum, quem instituimus, dies atque noctes versari. Historiarum quoque cognitio non parum ad prudentiam facit, dum aliorum exemplis illustrium alioqui virorū, quid deceat, & quid operæ precium sit in vna quaque actione facile discimus. Huic quoque virtuti copulemus reliquarū rerum cognitionem, præ omnibus vero naturalium, diuinarumque rerum contemplationem: quæ & per se pulcherrima est, maximeque momentum præbet, vt ad earum rerum imitationem, atque exemplū, tum animi eorum, qui illam perceperint, tum vniuersa ciuitas illorum ductu se effingat. prudentiæ quoque officium est, vt nouas quasdam, superstitionesque artes à veris honestisque dignoscat, ne fortasse (qui multorum est error) in monstris quibusdam, & nugis magno cum dispendio tempus terat. Hactenus eas virtutes persecuti sumus, quibus humana vita continetur; vt prius illud in Episcopo nostro caueretur, ne quandoque ex homine in brutum animal degeneraret. Nam cum Episcopus (vt supra diximus) hominem quodam modo excedat, nostrumque institutum fuerit, de integro Episcopum ab incunabulis constituere, necesse fuit, vt prius hominem faceremus; quem postmodum Episcopum facturi essemus. Hucusque procedunt humanæ vires, neque vltra hominem promouent, quam vt in nationibus quibuscunque decorum, honestumque seruet, ac diuina quoquo pacto attingat ex rerum sensibilibus contemplatione, admirabilique in rebus omnibus naturæ ordine. Hæc manca illa, atque imperfecta scelicitas est, ad quam supra dixi posse hominem naturali lumine peruenire. Verū non est hæc suprema illa beatitudo: quæ omni ex parte appetitum hominis compleat. sed quærenda est multo excellentior, ad quam consequendam nunquam sufficientes naturales conatus, sed opus homini est peculiari quadam gratia diuinitus impertita, nonnullisque virtutibus consequentibus gratiam, quarum adiumento humanus animus ad quandam participationem diuinæ naturæ attollitur: hæc vero sunt veluti

elementa supremæ illius felicitatis, quæ sola animum implere potest. nihil enim aliud est summa hominis beatitudo, quàm Deum fieri adeptio diuinitatis, eoque bono felicem esse, quo semper Deus est felix. Hoc summum supremumque bonum sola christiana religio præstare potest, in qua per fidem legemque Iesu Christi Dei & hominis ad assequendam diuinitatem peruenire speramus; in quo certe tanquã in arctissimo, indissolubilique nexu queunt tam longe distantes naturæ diuina inquam, atque humana coniungi. nam cum diuina cõgruit, quia personam Dei gerit, nec ab homine discrepat, cum sit homo; quo fit, vt in ipso possit homo Deum comprehendere (vt ita dicam) diuinasque actiones imitari. Hoc illud est Dei arcanum & reconditum mysterium, quod stulti philosophi non intelligentes interdum christianam religionem derident. sed reuertatur oratio, vnde digressa est. Excellentissimus hic finis, quem cõsequi expetit christiana religio, perfecte in hac mortali vita obtineri non potest. sed satis homini esse debet, si dum in viuus agit, semina quædam consequatur, ad eum finem adipiscendum. id namque in quibuscunque naturæ effectibus clarissime conspicitur, si non statim debitam sibi attigerint perfectionem, priusquam absolutam obtineant, obtinere inchoatam. quamobrem oportuit hominis animum christianis ac diuinis virtutibus supra se quodã modo attolli, paulatimque ad diuina progredi, vt sic affectus post obitum absolute perfecteque beatitudinem consequeretur. Hi christiani animi habitus facultatẽ intellectus nostri excedunt: quod maxime congrue modoque in primis naturali contingit. euehunt namque hominis animum ad eam perfectionem, à qua homo longissime distat, idẽ licet intueri in habitibus sensibilibus appetitus de quibus quàm plurima à nobis sunt superius explicata. illi quoque sensitiuam vim ad honestum appetendũ, quod nequaquã suapte natura sensibilis anima appetit, verũ conuenit superiori virtuti, rationi (inquam,) mirũ ergo nulli esse debet, si christianis, quibus proposita est diuini boni adeptio, quædam sunt proprie peculiareque virtutes, quas philosophi, qui tantum naturæ lumine aguntur, nunquam perspicere potuerunt. his igitur christianis seu diuinis virtutibus, maxime non dicam imbutus, sed ornatus, & excultus esse debet is, quem instituimus, Episcopus; adeo vt ex sua plenitudine commissam sibi impleat ciuitatem. tres huiusmodi virtutes Theologi numerant, quarum vna, fides scilicet, pertinet ad intellectum, duæ vero, spes inquam & charitas, ad voluntatem. harũ prima est fides. absolutissima vero est charitas, sine qua nihil possunt quæcunque aliæ virtutes. fides quarundam rerum diuinarum cognitionẽ nobis præstat, ad quas capessendas intellectus sibi ipse nõ est satis. Hæc omnia ea sunt, quæ in sacris litteris continentur, ac certa ratione potest cuilibet cõpertum esse; oportuisse in huiusmodi quibusdam intellectum hominis exerceri, vt fieret diuinitatis capax. Hoc namque præcipue obseruandum his, qui in cognitione diuinorum proficere cupiunt, tum penitus videlicet ab homine ignorari Deum cum putatur aliqua ex parte comprehendẽdi, quid sit. quapropter Dionysius Areopagita summus diuinorũ scrutator, Dei cognitionem

summam

- A summam appellat scientiam diuinæ ignorationis. vt ergo hoc homini penitus insideret, Dei naturam longissime distare ab omni eo, quod intellectus noster cogitat, necesse fuit quædam de Deo credenda his proponi, quæ omnino mentis aciem superarent; quibus tanquã finis proposita est nuda, aperta que diuinæ naturæ contemplatio. fidem spes sequitur. fieriãque non posset, vt quispiam bono illius potiundo accingeretur, quod nequaquam speraret adipisci. Hæc virtus fortitudini quodam modo respondet, nam animum firmat, vt ne difficultate rei, ac prope desperatione terreatur. quare si rationali appetitui adhiberi posset ea differentia, quã sensitiuo adhibuimus, vt scilicet diuideretur in vim desiderandi ac irascendi; perfectionem irascibilis rationalis, spem vtique statueremus. Omnibus hisce virtutibus tam moralibus, quàm diuinis supremam manum imponit charitas, absolutionemque præstat. Hac virtute tam egregie assurgit animus hominis, vt iam non in se ipso, sed in Deo viuere incipiat. nam cum cætera omnia, tum etiam seipsum in Deo amat vir perfectus charitate. huius vi morales virtutes attolluntur ad altiolem, sublimioremque finem, vel, vt nonnulli perhibent, noue quædam in animum influunt excellentes, atque egregie magis, quàm morales. honestum namque & decorum, qui præstitutus finis erat virtuti morali, à bono diuino longissime abest, quo tanquam sine omnium virtutum, actiones moderatur charitas. hoc in loco non absurde puto dicemus, si actioni honeste, ac propterea decore dixerimus vitam quandam præstari à charitate; sine qua honestum, quod philosophi tanti faciunt, friget quodam modo ac marcescit. huius rei similitudinem ipse fingere potes, si vnquam pulcherrimi alicuius cadaver, seu marmoream statuam à Praxitele summo artifice diligentissime confectam vidisti: spectabis enim in vtroque miram quædam membrorum formationem, atque egregiam harmoniam, vt nulla in parte suspicari queas prætermisum esse decorum. attamen pulchra ea statua iacet ac friget, cur neque, quia anima vitaque caret. pari ratione, honesta decoraque actio pulchra est, omni sibi ex parte responder, considerantem oblectat: friget tamen, nisi à charitate vitam fuerit assecuta. Diuinæ igitur hæc virtutes esse debent in Episcopo adeo excellentes, vt ab ipso in vniuersam ciuitatem emanent, tanquam à quodam fonte perenni. primum namque oportet non ea solum credere, & nosse virum Episcopum, quæ christianus quiuus vel mediocriter in religione eruditus nouit: verum etiam Theologiam christianã callere, vt alios docere queat christianum scilicet dogma, rationesque reddere occultarum rerum, ministeriorumque christianorum, & impugnantes refellere, tum ea quæ iuris pontificij sunt probe nosse. in primis autem vtrũque testamentum sic tenere, vt vngues, digitosque suos, atque in ea lectione oblectari assidueque versari; ac postremo quæcunque alia studia ad hæc referre. quod nostris temporibus omnium maxime præstandum est, cum turpe sit sacerdoti, & Episcopo non si Virgilianũ carmen, aut huiusmodi quippiam non intellexerit, sed si Euangelium nunquam totum perlegerit, ac diuinæ scripturæ spiritũ nõ hauserit; quidque de sanctissima trinitate, de sacro-

sancta eucharistia, cæterisque Sacramentis ac religionis christianæ mysteriis credendum explicite sit, non curauerit. Quod si in christianis omnibus studium aliquod, cælestiumque rerum sciëntia aliqua necessaria est, quãdò magis hoc in sacerdote requiritur? verum in Episcopo spei virtus latius patet, quàm in priuato viro; non enim diuinum bonum sibi assequi solum sperare debet, verum etiam posse, Dei numine fauente, commissam suæ fidei ciuitatem promouere ad illud bonum consequendum. sibi ipse tamen deesse non debet, quin animum pareat ad diuinas illustrationes suscipiendas, omnemque diligentiam, atque operam præstet in suo grege gubernãdo. Perfectio autem & absolutio horum omnium est charitas, quæ cum christiano cuique, tum præcipue necessaria est pastori christiani gregis. quæ virtus, cum præstantissima sit, atque reliquis virtutibus omnibus vitam præbeat, latissime manat, nulloque ferè termino cohibetur, sed ad omnes spectat: iccirco opus erit ne erga dispares pari munere fungamur, vt rectus ordo seruetur in officiis charitatis, sine quo nulla huiusmodi virtutis actio constabit. primum ergo Episcopi munus est, vt Deum præ omnibus amet, nihilque conferendum arbitretur, cum diuini honoris ac laudis tuitione, præ qua & vitam, & ipsam denique felicitatem nihili faciat, & ad hoc tanquam ad postremum finem referat omnes suas actiones. summopere enim & decus, & dignitatẽ Dei Episcopum sustinere decet. mirabitur fortasse aliquis, alienumque à natura rerum arbitrabitur hoc præceptum esse; cum omnibus rebus insitum natura videatur, vt maxime ac præ omnibus ament se ipsas. cæterum diligentius, ac interiorius re perspecta cuilibet compertum esse poterit, nequaquam hoc esse à naturæ legibus alienum. nam cum omnia præcipue appetant esse, præ omnibus etiam naturali desiderio cupiunt eius conseruationem, & incolumitatem; in quo putant maxime eorum esse constare. quamobrem natura fit, vt nonnulla, quorum esse magis sit in alio quopiam, quàm in ipsis, magis optent illius, quàm sui ipsorum conseruationem. In promptu sunt partes, quarum esse consistit in ipsa integritate totius, eaque ratione se vel certissimo periculo exponunt pro totius incolumitate tuenda. Nullus ergo mirari debet, si nouerit diuinum esse cuiusque alterius rei esse continere, & magis in ipso consistere, quàm in rebus ipsis, si secundum naturam esse diximus, cuius ordinem egregie christiana religio imitatur, magis oportere Deum à nobis amari, quàm nosmet ipsos; post Deum, quia vnũ quodquoque magis est in se, quàm in alio quopiam, salutem ac felicitatem vnusquisque procurari debet. hoc vero ab Episcopo præstabitur, si innocentissime vixerit, animumque quacunquẽ labe purgarit. postremo inseruiedum est alienæ infelicitati, ac egentibus opem ferre par est. qua in re valde Episcopo est enitendum, ne huiusmodi officio desit. hoc nanque præcipuum munus eius est, & quod à pastoribus christiani populi requiri maxime solet. Non possum hoc in loco non magnopere miserari nostræ tempestatis calamitatem, cum paucos admodum christiani populi moderatores comperias, qui degant in ciuitatibus fidei eorum commissis. Verum satis officio suo fecisse putant, si procuratori regendam urbem

- A urbem tradiderint, ipsi vero redditibus potiantur. ac magni quidem cuiuspiam in Romana curia pompam comitantur, regnorumque tractant, ac bellorum negotia; de populo vero cui præsumt, an in christiana religione proficiat, an deficiat, ne nuntium quidem accipiunt, egenosque gregis sui omnino negligunt & ignorant. hocine est Episcopum gerere? hocine discipulos Christi imitari, præceptaque Euangelica seruare? probus ergo Episcopus operam dabit ne alteri tradat gregem suum curandum, sed quàm breuissimo tempore ab ouili aberit, nisi aliqua ratione à Pontifice euocatus alicui officio inseruiat, quod ad emolumentum christianæ Reip. spectet. verum non hanc dari sibi occasionem optet, neque tale quid ambiat, sed ægre ac ferè inuitus huiusmodi onus suscipiat. quo expedito, non aliud procuret, sed quàm citissime ad gregem redeat. In populi vero (cui præest) gubernatione æquum quoddam seruabit, certumque tenebit ordinem (nam hac in re charitas cum iustitia proportionem habet.) primum igitur sacerdotum ac cleri magnam habeat curam, his enim ministris vtatur opus est in sacris administrãdis, populoque curando. quare quamoptimos sacerdotes habere, ac in christianis rebus eruditos magni momẽti instar habet ad populi gubernationem. hos ergo erudire ac bonos facere præcipue ad ipsos spectat. deinde bonos viros instruet & diliget. prauis tamen curandis maior opera impendi debet. non enim (vt inquit Christus) est opus medico bene valentibus, sed ægrotis. virgines Christo dicatæ, ne vitam vllò libidinis, aut lasciuiarum genere polluant, quantũ fieri potest, cauebit. Egenos, præsertim ægrotos, aut nobiles, quibus egestas ignominia habetur, fouebit opibus ac redditibus suis. in quo officio si cætera paria in vtroque sint, præferendum puto virum bonum iniquo. viuendi norma seruata (vt reor) optime præstabit charitatis munera. Nam ea ratione extra se quodam modo positus alienam rem aget, quod charitati peculiare est. cupiebat Moyse pro salute Israëlitici populi deleri ex libro viuentium. Paulus optabat fieri anathema pro patribus, qui loci quo pacto sint intelligendi, nunc omittimus: in præsentia sit satis dixisse charitatem ecstasim facere, ita vt extra se diffuat qui fuerit præditus hac virtute, potiusque in aliis, quàm in se viuat. quod etiam Deo cõtigisse in rerum creatione Dionysius dicit. ex amore, nanque ecstasim passus in alias creaturas defluxit, ac eas ira condidit. nuncque in illis existens quasi extra se in aliis continet ac conseruat. quare clarissime patet nullum animi vitium charitati magis contrarium esse inuidentia ac maleuolentia. inuidus nanque tantum bonum suum vult, alienum nollet: de proximi autem amici malo gaudium concipit, de successu mœrorem. at contrã, charitas aliena procurat, sua negligit. nec tamen ignoro interdum ex charitate quoddam odij genus excitari, quo odimus iniquos, quatenus iniqui sunt, ac de eorum successibus dolemus: cupimus tamen vt boni fiant, sicque affecti optatis fruantur. hoc odium perfectum appellat Dauid in psalmo, super inimicos tuos (inquit) tabescebam, perfecto odio oderã illos, & inimici facti sunt mihi: hæc est ea virtus, quam indignationem Peripatetici nominant quam in medio statuunt maleuolen-

DE OFFICIO EPISCOPI

tiæ, & inuidetiæ. Satis vt arbitror hucusque generali quadam forma Episcopum nostrum effinximus, dedimusque operam, vt prius hominem, deinde Episcopum formaremus. nunc que supersunt, in alterum volumen differimus.

LIBER SECVNDVS.

MVLTVM diuque dubitatum est apud veteres reru scrutatores, humanu ne genus religioni diuinoque cultui natura duce inferuieret, an potius consilio quodam, ac sapientum instituto, qui homines in officio contineri non posse arbitrati sunt, si Deorum metus ac reuerentia de medio sublata esset. veru ipsam rem paulo attentius consideranti manifestissimum esse potest, hoc minime humanum fuisse comentum, sed ita natura comparatum esse, vt quemadmodum homines civilem vitam naturali quadam propensione agunt, nec non loquendi vsum (quod nulli animantium generi contigit) a natura sortiti sunt, ita etiam naturalibus quibusdam stimulis homo actus ad diuinum cultum contenderet. quod puto tum ratione, tum re ipsa facillime comprobari. Cum enim cuiusque rei perfectio tunc penitus absoluitur, cum ad eam conuersa fuerit causa, quam substantiæ, atque esse habuerit auctorem, vt hac ratione veluti solidum quendam circulum faciat, hominis vero animus, quo precipue eius substantia constat, Deum optimum habeat auctore: nihil mirum videri debet, si naturali innataque inclinatione couertatur ad Deum, quem colat, ac veneretur. huic rationi res ipsa firmam facit fidem. Nam neque vllis vnquam temporibus gentem aliquam fuisse, neque hac tempestate inueniri, vel in extremis oceani littoribus, vel in insulis penitus a reliquo orbe diuisis, memoriæ proditum est; apud quem nullus esset Deorum cultus: licet de diis alia alij sentiant; maluntque boui aut igni, aut saxo vel æneo simulacro diuinum cultum prestare; quam omni profusus religione carere. quamobrem nulli dubium relinqui posse existimo, religionem naturaliter homini insitam esse, sicut & ciuilis vita & loquendi vis. verum natura, quemadmodum neque ciuiles mores & leges, neque sermonem, quæ in homine inchoauerat, perfecit, sic vti que religionem perficere non potuit. qua in re naturæ vis longius a perfectione atque absolute abfuit, quam in ciuilibus moribus & orationis facultate. Homo nanque vi luminis

LIBER SECVNDVS.

- A**minis naturalis paulatim pro populorum ac regionum ingenio vtrūque eorum compleuit, vt ex monumētis philosophorum, & oratorum patere cui libet potest. At religionem veram nisi diuina ope adiutus nullus vnquam potuit inuenire: consideranti vero penitusque discutienti quascunque religiones, quæ aut nostris, aut priscis temporibus aliæ fuerint à christiana pietate, perspicuum erit vix vllam esse, quæ hominem contineat in munere atque officio hominis, nedum ad altiora, sublimioraque promoueat. sola verò christiana religio non solum hoc prestat, vt ne homo brutis appetitionibus inferuiat neglecto imperio rationis; sed etiam noua quadam vita hominem imbuit diuinæ vitæ particeps. iccirco instituta sunt in Ecclesia Sacramenta,
- B** quibus veluti sensibilibus quibusdam signis, quorum cognitio de sensu pedit, nobis indicaretur, quid ex christiana pietate inuisibiliter in animo fieret. primumque institutum fuit baptismatis seu ablutionis Sacramentum, per quod non solum significatur, verum etiam efficitur, vt vetus homo deponatur, sordibusque peccatorum ablutis, nouus ac cœlestis regeneretur. veru sicut post naturalem corporeamque generationem prestatatur natura homini incrementum ac robur; ita etiam diuina gratia secundum hanc spiritualem generationem prestatatur homini robur in christiana pietate, aduersus quascunque vel hominum vel demonu oppugnationes. huius rei signum est in chrisma. deinde quemadmodum nisi iugi alimento calor hominis foueretur; continuo ad corruptionem tenderet; pari modo ad fomentum diuini caloris institutum est sanctissimum eucharistiæ Sacramentum, quo virtutes omnes fortæ, viuicæque Christi carne nutritæ hominem semper ad potiora melioraque promouet. accidunt sæpenumero ægrotudines & molestæ, & perniciosæ corpori. eis pharmaci ope continuo occurrendum est. sic in christiana vita frequenter contingit, vt delictorum labe omnis prorsus diuina gratia extinguatur. huic perniciosæ ægrotudini pœnitentiæ Sacramentum tanquam presentaneum remedium est institutum. Ac quem morem medici seruant, vt reliquias morbi leui quodam medicamento expurgent: eundem imitatur christiana religio in spiritali vita hominis, vt extremam adhibeat vnctionem in exitu mortalis vitæ, tanquam in ægrotudinum fine, quibus continuis donec vitam ducimus vexamur, atque affligimur. Verum cum vnusquisque christicola, ex quibus tanquam ex membris constat mysticum corpus Ecclesiæ, cuius caput est Christus, simul non sit; sed aliis alij in vita succedat, oportuit matrimonij, coniugalisque lecti Sacramentum institui, quod ad sanctæ naturu propagationem spectat. his omnibus veluti postremu accedit Sacramentum ecclesiasticoru ordinum, qui ad generationem spiritualem, vitamque ac robur, nec non pharmaca ea prestanta, de quibus supra meminimus, sunt diuinitus instituti. vt, quod in priore diximus libro, homo pro suæ nature modo sibi sit perfectionis ac felicitatis auctor. Ordinū vero omniu supremus est sacerdotium, cui eucharistiæ cōficiendæ potestas data est; in super ligandi solvendi que arbitrium. Episcopus vero tamen nō ipse sacri ordinis causa, iurisdictione tamen est sacerdote superior, nam præterquā quod potestate ha-

bet eucharistiæ cōficiendæ, in qua verum Christi corpus cōtinetur. in mysti-
cum etiam corpus, id est in Ecclesiã iurisdic̃tio eius longe lateque patet. ho-
rum verò quidã tantũ Episcopi sunt, qui vni dũtaxat præsumt ciuitati: quidã
Archiepiscopi, qui regioni & vrbi metropoli, quibus Episcopi parere in non-
nullis debēt. superiores adhuc Archiepiscopis sunt Patriarchæ. Omnium verò
supremus est summus Põtifex, qui vicē Christi in terris gerit, dictusq; est Pa-
pa per excellentiã quandã vocabulo à veteribus tā Græcis quàm Latinis v-
surpato, quasi pater patrũ Episcoporum. Nam si quilibet princeps recte impe-
rans paternã nuncupationē meretur, quãto magis Episcopo urbem christia-
na pietate moderanti nomen cōuenit patris? Nos autem in priore libro Epi-
scopum cum humanis tum diuinis virtutibus instituiamus. Nũc vero qua ra-
tione sic institutus Episcopus, hisceq; virtutibus ornatus exercere se in qui-
busve officiis versari debeat; pro virili persequemur. sed quoniam actiones
circa singula quædam sunt; præcepta quoque tradentur à nobis particularia
magis quàm in superiori libro fecimus. qua in re imitati pictorum solertiã
videbimur, qui prius lineis quibusdam totam figuram informant ac com-
prehendunt; postmodum verò singulas partes effingunt lineamentis, colori-
busque aptis ac propriis. eadem ratione nos quoque cum Episcopum virtu-
tibus omnibus veluti primis lineis adumbrauerimus; nunc explicandum du-
cimus, quo nam pacto in cuiuscunque virtutis munere, quod ad Episco-
pum pertineat, recte versari queat. principio quia charitas, veluti princeps
virtutum omnium existit, si per singula charitatis officia discurremus, nihil
vtique à nobis ommissum, quod ad hoc negotium spectet, iure videbitur. pri-
mum ergo, ne à recto ordine veluti de via deflectat oratio, persequenda sunt
à nobis officia, quæ pertinent ad diuinum cultum. proxima his erunt illa,
quæ impendi debent in gubernatione ac curatione christiani gregis, iuxta
Christi vitam ac mores. hæc sequentur beneficentiæ officia, & liberalitates,
quibus vti Episcopũ decet in leuanda ac fouenda inopum hominum egesta-
te. postremo qua ratione & exigi & impendi debeant redditus Episcopatus.
his explicatis (vt reor) satis commodè ac diligenter tractatum erit de omni-
bus Episcopi officiis. Diuinus cultus præter interiorem animi habitum, de
quo plura superius à nobis sunt dicta, primum requirit ab Episcopo, sicut à
quouis sacerdote, vt quotidie diuinis laudes, ac preces, quæ in Ecclesiastico
officio continentur, dicat magna in Deum animi intētionē (vtor autem vsi-
tata officij appellatione, quæ quidem ab ea re deducta est, quod præcipuum
sacerdotis officium sit, quotidie diuinās eas laudes narrare) neque aliena
animo verset, cum diuinās laudes canit. verum omni conatu nitatur, vt ea,
quæ verbis promit, & intelligat, & quodam veluti animi gustu, si fieri pos-
sit, attingat. mira certe huiusce intentionis vis est, si probis ac piis viris credi-
mus, & ea, quam nullus, nisi experiatur, crediderit. commodius vero hoc af-
sequetur, si non continēt totum diuinum officium dixerit, sed per partes,
aptis, cōuenientibusq; diei horis, ad eũ vni cuiusque partibus singulis reddantur of-
ficij portiones ea, quæ sancto quodam instituto illis accommodatæ fuerunt. Nã
diurnis

A diurnæ lectionis rædio mens affecta, plerũque potius fastidio grauatur ac
deprimitur; quàm ad sublimiora attollatur; præterquam quòd sic per par-
tes diuinās laudes dici debere, & Propheta ipse in psalmo innuit. septies
namque indie, inquit, laudem dixi tibi, & preces atque hymni singulis por-
tionibus accommodati palam explicant. quamobrem vellem ego (vt ab in-
itio tandem ordiar diei ad exitum vsque Episcopum perducturus) vt Epi-
scopus in ciuitate fidei suæ commissa residens (hoc namque eum præstare o-
portere supra diximus) antelucanis horis è cubili surgeret, matutiniq; lau-
des caneret; ei namque diei horæ hymni ac preces matutini fuere accom-
modatæ: propheta quoque dicit, media nocte surgebam ad confitendum
tibi. his accedit peropportunum esse id tempus, idque silentium diuinorum
contemplationi; nec non etiam matutinam eam vigiliam mirifice prodesse
bonæ corporis valetudini, si Aristoteli credimus in œconomicis id dicen-
ti: post matutini laudes cum aurora instat, ambiguaque inter diem ac no-
ctem est hora, quàm maxime optarem, quando tunc & corpus somno peni-
tus solutum est, & mens diuinarum laudũ narratione erecta, vt id tēporis im-
penderetur orationi, quæ sine vocis vllius strepitu sola mentis erectione me-
ditationeq; in Deum fieri solet. Nulla ratione fax maior menti adhiberi po-
test, quàm hac animi excitatione. ex qua perhibent viri sanctitate ac religio-
ne insignes interdũ cordi infuere tam magnã diuinorũ, ac clarã ad eũ intel-
ligentiã, vt non amplius intelligendi modo cōsueti, sed aliena quadã ab ho-
mine ratione Deus menti adesse sentiantur; tantumq; excitari in animo diuini
amoris ardorẽ, vt nihil aliud quàm Deum mens sic affecta cogitare queat,
neq; se ipsam, nedum alia sentire, cum Deum sentiat. satis explicari oratione
vlla non posset quantũ intellectui luminis, quantumq; viriũ ac roboris men-
ti accederet ex hac diuini radij illustratione. Nil vel abstrusissimũ non intelli-
gere, nulli quãuis arduæ prouinciæ nõ satis esse potest mens tali fulgore per-
stricta. Hoc verò in munere humilẽ submissumq; animũ seruet, neque men-
te assequi speret diuinum illud arcanum ab omni eo remotissimum, quod
mens hominum capere possit. Nam, vt in sacris literis traditur, qui perscru-
tator est maiestatis opprimetur à gloria. neque ad satietatem morari in hu-
iusce modi contēplatione eum velim, ex qua plerunque fastidium ac torpor
animi solet oriri. quamobrem si se quandoque senserit ingenio ad eam ora-
tionem inepto esse, nolim vt quicquã moliatur inuita (vt aiunt) Minerua, id
est, repugnante natura: sed ea temporis hora se ad studia cōferat, quæ vel sint
sacrarum literarum vel cuiuspiã alterius, quod ad sacras literas atineat. Nam
impudica quædam studia, nonnullasque superstitionas disciplinas, vt magiã,
diuinandique peritiam siue ex astris siue ex huiusmodi quopiam, non solum
aliena putet, atque aduersantia Episcopi studiis & officio verum etiã pro vi-
rili nitatur vt penitus expellatur è ciuitate ea, cui præest; cũ verò iam dies illu-
xerit, solisq; radiis fuerint referata tenebrarũ inuolucra, tũ primæ diei horæ
laudes Deo cōcinat, quibus si voluerit tertiæ quoq; laudes cōtinenter anne-
ctere, nil puto fecerit reprehensione dignũ. ab his statim eucharistiæ sacra vel

ipse celebret, vel saltem singulis quibusque diebus illis interfuit alio ea celebrante sacerdote. Non tamen committendum reor, quin frequenter, si minus quotidie, celebret sacra missarum, sanctissimumque eucharistiæ Sacramentum, & conficiat & sumat. Nam cum hoc cuilibet sacerdoti faciendum incumbat; ne sit Deo parum gratus pro sacerdotij dignitate, neue intermissione tantæ oblationis viuorum mortuorumque animas leuare cesset, aut parum lubenti animo dominicæ mortis memoriam colat; tum maxime ad Episcopum videtur hoc pertinere, qui cum sacerdos sit, purgatissimo etiam animo esse debet, & diuinæ illustrationi vndique peruiro. quod maxime assequetur frequenti illius Sacramenti oblatione atque vsu, quo fit vt improbandam quorundam Episcoporum consuetudinem reor, qui raro admodum ad participationem mensæ cœlestis accedunt. Vidi ego Petrum Barocium Episcopum Patauinum, virum, qui nunquam satis pro meritis laudari queat. quotidie, cum primùm dies illuxerat, in priuato quodam sacello missarum solemniter eximia sanctitate animique intentione in Deum, idem quoque factitasse plerosque probos Episcopos memorie proditum est, qui ex frequenti huius Sacramenti vsu assequebantur, vt aptissimo perspicacique admodum ingenio essent ad abstrusissima quæque scripturarum loca intelligenda, efficacique ac viuida oratione facillimè christianam quemque ad suscipiendam vitam & mores christianos impellerent. Nam, vt inquit Propheta in psalmo, memoriam suauitatis tuæ eructabunt. his peractis, quæ tum ad diuinum cultum, tum etiam ad animi erectionem quandam faciunt; tertia iam diei hora instante, conferet se Episcopus noster ad eos excipiendos, atque audiendos, qui ipsum vel tanquam iudicem, vel tanquam consultorem, vel tanquam adiutorem adibunt; quibus se facilem, benignumque præbeat, ita tamen ne à grauitate recedat. Expediat statim quæ potest, recte, iusteque iudicet, consulentibus fidum consilium det, opemque ferat quibus poterit; nec ab hoc munere cesset, quousque omnes audierit. hoc enim officium quibuscunque aliis præferendum duco; dimittat vero, quantum fieri possit, omnes à se lætos, tristem nullum. quod si non poterit, conetur saltem humana, lenique oratione mitigare eorum tristitiam, animique turbationem. non tamen præterea committendum puto; vt non interdum virorum improborum ac pervicacium, quos si lenius tractes magis exasperes, contumaciam retundat asperis grauibisque verbis; quibus profecto parentes in filios, quos maxime amant, vti quandoque solent. Hæc vero omnia quam optime præstabit, si vera, non autem ficta charitate præditus fuerit, suæque fidei commissos amauerit tanquam filios. probe enim in omnibus hisce officiis ab ea erudietur virtute. non me latet plerosque Episcopos hæc munera vicario delegare: quod (vt reor) ex mollitie quadam animi faciunt: ne scilicet horum negotiorum impedimentis interpellantur, ne animo queant operam dare. Vacationem hanc, rerumque procuracionem per Vicariū nūquam ego laudauerim; nisi Episcopus vel incōmoda corporis valetudine, aut cuiuspiam alterius officij occupatione, quod sine reprehensione omitti non

- A non possit, impeditus, operam ipse suam præstare nequeat, non tamen alienū esse puto, vt Episcopus vicarium habeat virum aliquem doctum, ac probū, cuius opera vtatur in plerisque. Nam si multitudine negotiorum oppressus ad omnia expedienda satis ipse non esset; vel si longinqua loca essent ad eunda, ad quæ satis commode nequiret ipse accedere; in hisce huiusmodique officij vicarij opera vti, & decorū & necessarium prope est. Post peracta negotia iterum ad diuinas laudes reuertatur, sextamque ac nonam dicat, his nanque laudibus ea propemodum diei hora conueniet. post id, si volet, se ad prandium conferat: in quo sordes non laudo, magnificum vero apparatus & vasorum & ciborum, ministrorumque copiam & nimiam lautitiam sumopere vitupero. Nam per Deos quid magis alienum à natura rerum conspici potest, quàm pastorem christiani gregis, cui vita Christi tanquam exemplar proposita sit, epulis emacipatum videre, eaque ipsa facientem ac peperantem, quæ in alijs vituperare ac corrigere in primis ille ipse debet; præterea quid magis indecens, quàm reditus Episcopatus, quos probi viri olim legarunt ad diuinum cultum augendum & ad leuandam egentium inopiam, in magnis cœnarum apparatus atque gulæ ingluuie profundi? erit ergo Episcopi prandium non sordidum, parcum tamen, vt magis naturæ necessitati quàm gulæ voluptati consultum videatur. sed ne illo etiam tempore cibi voluptate penitus capiantur, magnopere laudo quorundam consuetudinem, qui semper prandio cœnæ diuinam aliquam adhibent lectionem: ex qua duplicem fructum meo iudicio reportant. Nam primum, vt dicebam, erigitur animus, ne voluptate cibi prematur, simulque cauetur, ne fiat lapsus in scurriles iocos, quod interdum inter cœnandū accidere solet. quibus omnibus optime puto consultum iri, si diuina lectio adhibeatur, si non toti prædio cœnæ, attamen maxime parti. post prandium iocari aliquantulum liceat cum familiaribus, qui aderunt, dummodo iocus neque in cōtumeliam alicuius, neque in obscenitatem labatur. verum & scurrilitas sumopere vitanda, & in lepore orationis quàm maxime seruanda est grauitas. Risus quoque immodicus cohibendus. Neque reprehenderim aliquod musicæ genus. liberalissimam nanque relaxationem censuerim ex musica animo adhiberi: sed cum valde afficiatur animus harmonia, multumque valeat & ad sedandas, & ad excitandas perturbationes, nec non ad mores animi cōponendos, diligentissime obseruandum duco, quod etiam inter Ethnicos Aristoteles philosophorum princeps monuit in politicis; & Plato in plerisque prodidit locis, ne Episcopi aures, ac per eas animus assuescat mollibus quibusdam cantus ac soni harmoniis, quibus vel robustissimi animi vigor molliori obtunditur queat, & ad libidines excitari: neque rursus Phrygius ille harmoniæ modus est admittendus, quo in furorem hominum mentes plerunque aguntur; quo in genere, nostris temporibus rarius peccatur, frequentissime vero in priori: sed solida quædam constansque musica recipienda est: qua animum oblectare liberalis atque ingenui est viri, dummodo ne tota teratur dies in huiusmodi oblectatione. Nam iocus atque animi relaxatio ad nego-

tia, actionesque serias referenda est, ut scilicet animus alacrior factus ex ioco in quavis functione melius versari queat. quo fit ut postquam id temporis iocis impensum fuerit, quod satis esse videbitur & ad animi relaxationem, & ad bonam valetudinem corporis, continuo ad seria redeundum sit, ac si qua negotia incumbunt, danda opera est, ut conficiantur. si quid vero supererit temporis: vel consuetudinibus amicorum, vel literarum studiis est id omne impendendum, colloquia vero cum amicis à tenore vitæ discrepari nequaquam debent. sint igitur de rebus christianis, aut de re aliqua, quæ ad bonos mores, vel ad studia literarum pertineat. Hoc etenim cum eruditis ac probis viris consuetudinis genus magni studij interdum vicem gerit ac præstat. multa namque plerunque ab amicis, veluti ex viuis libris, decerpimus. quæ magis inhærere animo quandoque solent, quàm ea, quæ ex librorum discrimine lectione. Nollem tamē propterea quempiam suspicari, laudare nos morosum quoddam ac graue consuetudinis genus: immò quàm maxime fieri possit affabilitatem ac facilitatem adhibendam esse censemus. At cum in occasum inclinat dies ad diuinas laudes reuertendum est: ne in postrema diei hora tanquam abortum fecisse videamur. dicendæ ergo sunt vespertinæ laudes, dirigendaque mens in Deum. quibus si completorium, hoc est vltimam officij portionem conuinxerit; non ab re facturum puto. quod si postremam hanc partem post cœnam, cum cubile petiturus est, dixerit: satis arbitror tepestiuè id faciet. Reliquum vero temporis, quod à vesperis ad cœnam vsque pertinet, vellem, ni aliud obstiterit, lectioni ac studiis impendi, quæ cuiusmodi futura sint, satis suprâ à nobis est dictum. in cœna eundem morem seruet, quem in prandio seruauit, ut & parca sit cœna, & diuina lectio adhibeatur, & vrbantate concludatur, ac musica, si lubebit. valde tamen proderit, si maiori vtatur in cœna, quàm in prandio, abstinentia cibi. Nam & leniorem somnum ducet, & alacrior erit ad matutinam vigiliam. quorum vtrunque impedit stomachus nimio cibo grauatus. Hanc ferè vitæ seriem Episcopo seruandam esse arbitramur, nullum tamen propterea opinari vellem ita hunc ordinem viuendi à nobis institui, ut & omnibus & semper seruandum esse ducamus. quin potius censemus fieri non posse, ut humanæ actiones in re quapiam certa quadam regula concludantur. sed vtendum esse remur in humanis actionibus regula Lesbia, id est, plumbea, flexili inquam, nō rigida, ut scilicet pro conditione temporum ac personarū flecti, deduci, ac reduci queat. sic igitur in hoc quoque negotio pro temporum occasione ac rerum, pro personarum ingenio, & flecti & reduci, regula hæc poterit à nobis præscripta. Nihil enim prohibet, si quando rus ex vrbe secesserit, ut nonnullis honestissimis exercitationibus per aliquot dies operam det, recreandi animi causa, alium vitæ morem seruare. si qua etiam vel negotij conficiendi occasio, vel amici aduentus interuenerit, deesse utique officio non debet, nec præscriptam viuendi normam deserere. difficile vero in huiusmodi officiis sese continere Episcopus poterit; nisi eam sibi familiam paret, quæ & vitæ probitate sit insignis, nec bonas artes aspernetur, quod ipsum etiam maxime spectare

puto

A puto ad decorem Episcopi. Nā familiaris, qui prauis sit moribus, & vniuersam familiam domi perturbat, & foris maximo plerunque dedecore afficit. quare magna illi adhibenda est diligentia, ne quēpiam in familiam admittat, qui probitate conspicuus non sit. Hæc enim ratione tum quietam domi vitam agat, tum etiam male foris non audiet; quod maxime Episcopo cauendum est; non tantum sui commodi gratia, quantum ne ciuibus suis noceat malo exemplo. Natura enim comparatum est, ut imitatione præsulum quodēque sibi licere cæteri homines putent; ac illud quoque non est negligendum, ne aliquam familiam sibi adsciscat, quæ malis quidem moribus nō sit, sed tamen suspicionem iure asserre possit malæ cuiuspiam artis, vel de se vel de domino, vel de quopiā alio familiari. qua in re perpulchrâ mehercle sententiam planè Cæsare dignam sequetur, qui cum uxorem dimisisset ex suspicionem tantum stupri cū Clodio, coniugē, inquit Cæsaris non solum culpa, sed etiam suspicionem culpæ, vacare oportet. Sic Episcopus ac multo magis, cum eius vita velut exemplar aliis proposita sit, non tantum macula, verum etiam omni vel leuissima suspicionem maculæ carere debet. Danda ipsi etiam opera erit, ut familiam quam probam elegerit, in officio contineat, atque vnumquenque familiarium pro meritorum, ac virtutum magnitudine ad maiorem promoueat dignitatis gradum. ea verò ratione & victui & vestitui consulat domesticorum, ut nec dignitas Episcopatus neglecta, nec luxuria aut pompa vlla adhibita esse videatur. familiarium verò, cum ægrotat, magnam habeat curam, prouideatque eo pacto illorum incolumitati, ut neque impensæ, nec cuiuspiam incommodi ratio habita fuisse videatur. memini ego, dum Patuij agerem, Petrum Barocium, de quo supra dixi, insignem Episcopum, constantissimè hoc seruasse, præterquam quod egrotis familiaribus omnia suppeditarentur, quibus erat opus, ne vnquam Medicus sine ipso ægrotum inuiseret. aderat ipse & consultationibus Medicorum & prognosticis. Hoc verò præstabat in singulos, ut ne postremos aut infimos neglexisse videretur. laudanda sanè charitas, vereque Episcopo dignū officiū. Consuetudo autem cum familiaribus tum grauitate, tum facilitate condita sit, ne scilicet vel despectui vel odio habeatur: sed ea vtatur dexteritate, ut & verendum & charum sese familiaribus præbeat. satis dictum puto pro opusculi nostri breuitate de officiis Episcopi, quibus & diuinum cultum seruare, & se ac familiam in muneribus virtutum continere debeat. Nunc quod secundo loco propositum erat, ea nobis officia exponendâ sunt quæ præstare Episcopum oportet in gubernatione gregis fideli suæ commissi, quantum ad virtutes, ac vitæ Christianam pertinet. Omnis ciuitatis multitudo in mares ac fœminas primo diuisa est: marium porrò quidâ sacerdotes sunt, vel sacris initiati, alij prophani; mulieres itē, quædam Christo virginitatem vouerunt, ac in cœnobiis viuunt. reliquæ aliud vitæ genus elegerunt. prior cura Episcopo de matribus esse debet, quâ de fœminis, tum quia mares natura fœminis præstant, tum etiam, quoniam cum ordine quodam gubernatio procedat ciuitatis. fœminæ natura sunt viris subiectæ eorumque imperio præsto

Nn iij

esse debent. quare Episcopi regimen mediis viris veluti instrumentis E quibusdam ad fœminas vsque pertendi videtur, ac virorum quoniam quidam communi vitæ Christianæ ratione funguntur, quidam verò sacris initiati sunt, eadem ratione clerici primum spectant ad curam Episcopi. Nam eis veluti ministris vtatur oportet ad gregis reliqui moderationem. In clericis verò hi, qui seculares laiciue dicuntur, præferendi itidem sunt iis, qui vulgo religiosi, vocantur qui propriis quibusdam ducibus parent, & à ciuitatis grege seclusi esse videntur; clerici ergo ij adsciscuntur ad Ecclesiasticos ordines ab Episcopo, & ab eo in officio contineri debent. principio igitur magna disquisitione; nec mediocri iudicio vtatur op' est in promotione clericorum ad ordines Ecclesiasticos. qua in re hac tempestate, meo quidem iudicio, grauiissime ferè omnes peccant, nullo enim discrimine habito & sceleratissimi & maximè ignari omnium bonarum artium homines ad participationem diuinæ potestatis, quæ est in sacerdotibus admittuntur, qui postmodum pollutis manibus, inquinatissimaque mente tractant quotidie. inefabile, ac omni veneratione dignissimum corporis Christi Sacramentum, in magnis autem sceleribus deprehensi Christianæ rei maximum afferunt detrimentum. quibus tãdem auctoribus præstitam sibi quoque eorum imitatione plebs licentiam putat quoduis facinus perpetrandi. quo fit vt existimem magnam adhiberi diligentiam oportere, ne huiusmodi aliquod monstrum Episcopo, quæ institutum, auctore ad ordines Ecclesiasticos admittatur, quin potius eligentur viri & probis moribus ornati, & doctrina conspiciui, vt idonei ministri Episcopo adesse queant in erudienda ciuitate Christiana religione, & bonis moribus excolenda. Hoc in loco illud quoque obiter admonere in mentem venit, ne eos villo pacto admittat ad ordinem Ecclesiasticum, qui potius vt impunitatem peccandi habeant sacris initiandos se procurant, quàm quod clerici esse velint. sunt inter hos plerunque viri genere nobiles, seruili tamen ingenio: qui tanquam ad arcem scelerum, quæ animo conceperunt, ad sacra ordinesque cõfugiunt. Hi penitus relegadi sunt à Sacramenti huius participatione. quod si quando accidat, vt horum aliquis in scelere deprehensus se se tutari velit, ne debitas pœnas luat, sacri ordinis causa ope ab Episcopo implorata, nequaquam cõmittat, me auctore, Episcopus, vt scelerum patrocinium ac iustitiæ impedimentum sacra ordinesque esse velit. verum, nisi omnia seruauerit, quæ is, qui sacris initiatus est, seruare debet, tum vita, tum cultu, tum etiam toto habitu corporis, illum prophano præfidi puniendum tradat. Si vero obsisteret aliqua causa, propter quam tradendus non videretur iudici, legibusque ciuilibus: tunc iudex ipse seuerissimo vtatur iudicio, ne Ecclesiam Christi Asylum facere videatur. Sed redeat vnde deflexit oratio. Parum quidè laboris reliquum erit Episcopo in cleri moderatione, si in electione clericorum non peccauerit. Nã facile in officio continebit eos qui statim ab ineunte ætate bonisartibus, probisque moribus fuerint instituti. iuniores ergo erudiendos curabit, non humanitatis, aut huiusmodi quibusdam studiis, nisi quantum sit satis; sed Christiana disciplina,

Theolo.

- A. Theologia inquam, non ea contentiosa ac peruiacaci, vt ita dixerim, quæ animum tumore quodam inflat, magisque obest quàm proficit, sed veterum theologorum disciplinis, nec non etiam iure pontificio quod theologiæ illi conueniat. Nam contentiosum hoc ius quod circa sacerdotiorum iura litesque versatur, & ingeniosè adinuentum est ab adulatoribus plerisque clericorum (libere agam, vt res postulat) quoque permittitur, vt quiduis rectè fieri posse videatur, non dicam amplius, non magni faciendum sanè reor, in his verò locis penitus aspernadum, in quibus discrepant iuriconsulti nostræ tempestatis à priscis Theologis. præferenda tamen omnibus sunt studia sacra scripturæ, quæ absolutionem tandem imponant quibuslibet clericorum studiis. Hæc volumina semper in manibus esse debent, vt quod Flaccus dicit de auctoribus Græcis, dicamus nos de sacris, vos ô sacerdotes volumina sacra nocturna versate manu, versate diurna. impudici verò poetæ, superstiosæque nonnullæ artes procul sint omnes à clerico. Opera verò atque industria Episcopi hæc omnia rectè præstabit, si vnumquemque nouerit clericorum, sæpiusque ad se accersiri iusserit, percunctandoque tentauerit quantum vnusquisque proficiat. quod si quis non profecerit repugnante natura, saltem ne labatur in peius, procurabit: sicque iuniores erudiet vt singulis pro ratione profectus conferat etiam dignitates. senes verò an officio suo desint inquiret, eosque mulctabit, qui deerunt. qui verò bene se gesserint, laudabit, premioque afficiet si occasio dabitur. Diligentissime quoque horum iura tuebitur, ne sacrorum ministri habeantur ludibrio, sed sustinere queant decus & maiestatem sacerdotalis dignitatis. maiori tamen sedulitate vtatur opus est, in his sacerdotibus curandis, quibus alios regendi cura commissa est, à quibus pœnitentiæ Sacramento veluti pharmaco, populi delicta ablui purgarique solent, qui iuniores quidam Episcopi appellari possunt. Ac non tantum in vrbe hoc procurabit, sed in oppidis villisque: licet non ea doctrina, neque ea studiorum ratio, quæ ab urbano requiritur à rustico quoque sacerdote requirenda sit. non tamen rudem omnino literarum rusticum sacerdotem esse vellem, sed tantum in literis profecisse, quantum sit satis ad erudiendos rusticos homines in his, quæ necesse est quemlibet Christianum nosse: præcipue tamen bonos mores atque integram vitam ab his requiri debere admoneo. Nihil enim magis noxium Christiano gregi quam improbus atque inhonestus sacerdos. Hactenus de clericis nulli certo ordine obstrictis. At illi qui sub aliquo ordine familiae merent, ex prærogatiua quadam Romani Pontificis, Episcopi curæ solent non subesse, verum duces seorsum habent, sub quibus militent. Non tamen propterea Episcopo cessandum duco, quin & hortetur præfides cœnobiorum, vt monasteria in religione contineant, & si quis eorum forte facinus quodpiam perpetraverit, quod cedere queat in aliorum detrimentum, pro virili procuret, vt ex vrbe pellatur suæ fidei commissa, si alia ratione non dabitur manantem pestem coercere. Atque hæc quidem priuata quædam officia sunt, quibus erga clericum vtendum est, Nunc verò erga vniuersum populum communia quædam of-

ficia persequamur. Diebus solennibus, quorum plerique sunt anniuersarij, officium Episcopi est, vt missarum solennia sacra coram vniuerso populo celebret, vesperis quoque adsit chori princeps, vestibus sacris indutus oleū chrisimatis ipse conficiat, atque cerimonias alias sibi conficiendas potius quàm aliis mādandas existimet. nā, vt inquit Paulus, qui Episcopatū desiderat, opus desiderat nō quietā ac desidem vitā. illud etiā non ab re erit, vt mo- neam nostrā tēpestatis Episcopos, ne penitus omittant vetustissimū morem à patribus nostris diligētissime seruatum; solebant illi celebres viri diebus festis, atque interdum quotidie inter missarum sacra orationem habere ad vni- uersum populum, qua & erudiebant ignaros Christianarum rerum, & ad be- ne viuendum mirifice vniuersos hortabantur. extant non solum Episcopo- rum, sed etiam summorum Pontificum quamplurimā excellentissimeque orationes ad populum habitæ; quod munus religiosi nostris temporibus vsurparunt ob lāguorem ac seignitiem Episcoporum, cum tamen hoc onus, imo potius honor erudiendi populi maxime proprium Episcoporum sit. vellem si non omnino, aliquo saltem pacto morem hunc instaurari, ac in pristinum restitui ab eo præsīde, quem erudimus. nam festis quibusque die- bus, & qui aliqua insigni celebritate aguntur, sermonē ei habendū cēserem, quo vel Euangelium declararetur, vel aliqua ex sacris literis aut ex morali philosophia in medium adducerentur: si minus coram vniuerso populo, saltem præsente atque audiente clero, nam per clerum ad omnes quoque eā orationem manaturam verisimile est. nequaquam, vt reor, huic officio bo- nus Episcopus deerit, nisi penitus se ineptum esse senserit ad id præsstandum; de qua re potius aliorum quam suo iudicio credat. Proximum huic officii est, vt non monitu atque hortatione duntaxat, sed decretis legumque sancti- one, vniuersum populum in recto religionis proposito contineat. Hoc verò facillime assequetur, si duo contraria inter se vitia, quæ plerunque in cœtu hominum pullulare solent, medio quodam tenore deuiret. Horum alterum irreligiositatem seu impietatem nominabimus, alterū verò superstitionem: prius vitium oritur plerunque ex quibusdam disciplinis & artibus religioni aduersantibus, quæ sapientiæ nomen præ se ferunt, cū tamen veræ sapientiæ aduersentur. Huiusmodi autem artes sunt, nonnullæ scientiæ diuinandi, vt Magia & Astrologia, quas omnes sub idolatriæ genere cōtineri compertum esse potest omnibus, qui norint per has artes astris seu dēmonibus id ascribi, quod tantum diuinæ naturæ est proprium: nec minus quoddam philoso- phandi genus, quod nostra tempestate in gymnasiis inoleuit à religione dis- crepat, penitusque dissentit, deuiosque ducit ignaros adolescentes, qui cum nihil sciant, ex nescio quibusdam figmentis magnam de se opinionem scien- tiæ nāciscuntur: adeo vt pre se alios nihili faciant, ignarosque rerum naturæ putent merumque vulgus nuncupent. has omnes perniciosissimas artes Epi- scopus pro virili procul pellat à suo grege: sanciatque omnes huiusmodi artes tanquam religioni aduersantes, ab omnibus fugiendas esse atque rei- ciendas; idque vt fiat, & sanctionibus, vt dixi, & sermonibus hortationibusque sedulo.

- A sedulo curet. Huc pertinet illa diligentia, quam summam adhibere debet Episcopus, ne hæresis serpat, neque libri Hæreticorum latenter in suam dice- cesim importentur. Nulla enim capitalior pestis, nec quæ facilius atheismo fenestram patefaciat quam hæresis est, quæ fundamenta fidei cum tollat, etiam omnem Reipublicæ statum subito euertit. Alterum verò peccatum huic contrarium est superstitio, quæ excessus quidam religionis est, sicuti su- perius vitium defectus est quidam. omnis itaque superstitio diligenter tolla- tur: ita vt cum vel sancti, qui vitam agunt in cœlis inuocantur, vel cum eo- rum reliquias veneramur: vel cum imagines Domini & beatissime virginis, aliorumue in Ecclesiis pinguntur, omnia honestissime ordinateque fiant, il- lamque plebem ad Dei vnius cultum quemadmodum decet, quasi per gra- dus manu ducat. Prudenti autem Episcopo, & Ecclesiastico facile fuerit, si quis in his rebus abusus irrepserit, sensim abolere: ne incōsiderate, siue præci- pites feramur, ipsum iam Dei cultū, fidemque Sacramentorū, ordinē quoque Hierarchicum Ecclesiæ, vt heretici fecerunt, tollamus. Doceatur itaque sepe populus in omnibus & super omnia Deū amandū atque colendū esse omnia autē propter Deū, sine quo nihil est factū, sanctiq; ipsi nihil essent. ita omnis actio, cogitatioque, ab ipso proficiscatur, & in ipsū deniq; vt alpha & omega, referatur. si ad sanctos cōfugiant, noscāt cur id faciāt, ceteraque, quæ à synodis sapiētissime, decreta sūt, & exposita. quod si quis aut ob auaritiā, aut ob aliā causam reliquiis, aut imaginib; sacris abuteretur, protinus tales pestes ab Ec- clesia Dei arceantur, grauique mūlta afficiantur, ne hisce monstis Chri- stiana puritas inquinetur. Superstitionis errore impietatisque scelere vitatis, facile in recta religione populus poterit contineri. procuret tamē, vt quilibet suis saltem tēporibus pœnitentiæ & Eucharistiæ Sacramēta frequētet; idque diligēter sciscitetur ab antistitibus, qui vrbis regionibus ac vicis præsumt. Cui officio si quis deerit, primum nitatur ad se accersitum suasionibus lenique increpatione ad rectum pietatis iter, ac munus reuocare. quod si pertinaci mente aliquem sceleri cuiquam adstrictum corrigi nolle senserit, tunc mul- tis notisque Ecclesiasticis mūltatum infamē cæteris reddat, ne contagio- ne pestis illius cæteri quoque inficiantur. Curet præterea adolescentium in- stitutionem, ac pro virili non permittat statim ab ineunte ætate puerorum animos corrumpi poetarū, cæterorumque huiusmodi auctorum lasciuuis: quas si à teneris annis imbiberint, impossibile prope erit, vt in maturiori æta- te ad meliorem frugem reuocentur. qua in re nostris temporibus, vt in pri- mo libro diximus, magnopere peccatur. præclare enim Aristoteles in Ethicis non parum, inquit, sed totū differt quomodo quis ab adolescentia assue- scat. quamobrem diuinus quoque Plato in libris de Republica iure optimo execrari Poetas videretur, & ab ea ciuitate pellere, quam optimam ipse insti- tuit. Non tamen propterea quempiam suspicari velim nos eodem ordinē Poetas omnes habere, neque intelligere, diuinum quendam afflatum Poetis inesse: non adeo rudes sumus adeoque tardo ingenio, vt id non sentiamus. Verum longe præferendam censemus animi integritatem, ac pudicitiam

voluptati illi, ac titillationi, quæ ex lectione poetarum huiusmodi capi so-
 let paulatim nanque tabes dulci cantu perfusa, diuinoque poetæ spiritu con-
 dita reperit in animum, penitusque inheret: ut postmodum vix vnquam ablu-
 queat. ab huiusmodi poetarum studiis abstinere debent adolescētes. si quis
 verò, ut apud Latinos Virgilius, vel componendis moribus studet, quod opti-
 mum est, vel bella tempestateſque canit, eum nō esse legendū nō pronuntio,
 immò laudo, si quis ita legit, ut ab eo non solum delectetur, sed etiā iuuetur.
 Sed interim si fieri posset, ut cū profanis auctoribus simul aliqua Christiana
 lectio pueris discenda proponeretur, mirum quā bene id fieret. Nam, ut
 verum fateamur, turpissimum est Christi pietatem profitentibus, Romano-
 rum gesta, cerimonialſque, atque auguria nosse, Christianam verò religionē
 penitus ignorare. utinā nostro Episcopo auctore talis inoleſceret cōsuetudo,
 ut pueri continuo ab infantia (ut ita dicam) Christianis lectionibus assueſce-
 rent. Sunt enim etiam apud nos auctores latini satis multi, ne fortasse aliquis
 vereatur, ne eloquentia latina studiis sacrarū literarum corrumpatur. sed iam
 satis persecuti videmur pro nostri operis modo Episcopi officia circa viro-
 rum gubernationem impendenda: quæ ad eorum institutionem atque in
 Christiana pietate profectum pertinere videatur. Sequitur, ut pauca quæ-
 dam dicamus, que curare Episcopus debeat circa mulierum vitam. hæc
 quoniam virorum imperio subditæ sunt, generali quadam ratione governari
 debent. singula verò eorum gesta maribus, quibus parent, moderanda lin-
 quantur. atque hoc de laicis mulieribus dictū esse intelligatur. eas verò, quæ
 Deo virginitatem vouere, atque in cœnobiis degunt, non modo communi
 quadam ratione ut alias, Episcopus tueri, ac regere debet; verum omnē ope-
 ram adhibere, ne ignoret, vel minimam earū culpam. nam periculosum ad-
 modum est in lubrico eo sexu, parum etiam deflectisse de via. Nisi enim prin-
 cipiis obstiteris, frustra postmodum retinacula cōtrahas, cum in præceps de-
 late iam retineri non possunt, quin omnino ruant. quæ res quanto dedecori
 sit Christianæ religioni, in quantam ciuitatis ignominiam cedat, satis expli-
 cari non potest. Nequeo hoc loco non summopere indignari, celebres non-
 nullas ac principes Christianorum vrbes adeo hæc peste coinquinatas esse,
 ut pleraque monasteria virginum olim Deo dicata lupanarium vicem præ-
 beāt. quo quid turpius, quid sceleratius excogitari potest? cur tandē ludibrio
 sanctissimam Christianam religionem obnoxiam hæc culpa non facit apud
 eos omnes, qui alieni à Christi grege, aut iudaicam, aut Maumeticā, aut hæ-
 reticam perfidiam profitentur? quamobrem in primis Episcopi officiū reor
 prouidēre, ne quod huiusmodi scelus in ea, cui præest, ciuitate contingat di-
 ligenterque scrutetur cōmercia, ac consuetudines monacharū: ut principiis
 obstare possit. Si quando verò (quod auertat Deus) contracta alicubi hæc ta-
 bē senserit, ad viuū vsque refecet, imploret opē à principe ciuitatis, obsecret,
 obtestetur, imperet Dei iussu, ne hæc iniuriam patiat fieri diuino nomini:
 nullo tandē in munere se magis ardentē præbeat. Non tamen propterea lau-
 dauerim, ut Episcopus, aut quiuis Episcopi minister familiaritate, ac frequēti
 mona-

- A monacharum cōsuetudine vtatur. Nam præterquam quod periculosa est ea
 familiaritas, certe plerunque culpæ suspiciōne præbet. qua maxime carendū
 est illi, cuius vita veluti ex ēplar ceteris proposira esse debet. illud adeo dicere
 ausim, peiorē ferè esse in Episcopo suspiciōne innoxia, quā latētem culpā.
 Nunc quando de monachis mulieribus dictū est, restat ut pauca quædā de
 laicis quoque dicamus. Hæc cū virorū imperio sint subiectæ: generali tantū ac
 cōmuni quadā ratione ab Episcopo curari debent. prætereo quædā superius
 de viris præcepta, quæ ad mulieres quoque pertinet, ut quotānis scilicet pœ-
 nitētiæ, & Eucharistiæ Sacramēta frequentent, huiusmodi alia nōnulla. dicā
 quædā solū, quæ ipsarū tantū sunt, nequaquā verò spectāt ad viros. primū ni-
 tēdū pro virib⁹ est, ut decēti, pudico moderatoque cultu corporis vtatur, iuxta
 regulā Apostoli Pauli, Non in tortis crimibus &c. impudicus enim immodi-
 cusque; mulierū ornatus religioni Christianæ aduersatur, & reipublicæ bono.
 Nā primū eius, quæ eo vtitur cultu, mores corrūpit, dū enim se suamque pul-
 chritudinē, atque ornatū admiratur & diligit, tū sui, tum Dei obliuiscitur, seque
 aliis mulieribus digniorē excellentioremque facit. mentemque turgida nil non su-
 perbū, nil nō iniuriam aliis sapit. hæc prima est labes, primaque mentis corru-
 ptio: qua infecta facile ad impudiciā prolabitur. Nec minus obest mulierū
 immodicus atque impudicus ornatus iuuenibus viris, qui facilius immoderati
 cultus muliebris illecebris ad libidines alliciūtur. hinc in sanctissimis tē-
 plis amores exercēt oculis atque nutibus, passimque inter se de amoribus sermo-
 nes cōferunt. obiter hoc in loco, quādo in huius rei mentionē incidimus, ad-
 monēdus nobis Episcopus est, ut suasionibus, increpationibus, sanctionibusque
 illud cōficiat: ne Dei immortalis tēplis pro areis & foro ciues vtantur, per ea
 deambulando, & inter se de mercatura, de bellis, plerunque verò de amoribus
 differēdo, sed religiosē sanctēque in illis versentur. Nūc reuertamur ad mulie-
 rum ornatū, quē quidē religionis primum aduersari institutis affirmamus, si
 nimis diffluat, deinde etiam reipublicæ bono tantum nocere, ut nihil supra.
 dum enim magni sumptus in ornatum mulierum à viris fiunt, alteraque al-
 teram superare contendit; magna fit ciuium rei domesticæ totiusque tan-
 dem ciuitatis opum iactura. cohibendus ergo continendusque erit iuxta
 præcepta Apostoli mulierum cultus. illud quoque præcipiendum reor, cu-
 rare Episcopum debere, ne impudicis spectaculis mulieres intersint. Cor-
 rumpunt mores bonos, mentisque integritatem labefaciunt turpia specta-
 cula, quæque in eis obscena dicuntur, atque aguntur. Hoc idem in pueris
 prouidēdum erit. priscis quidem temporibus huiusmodi spectaculis ac fa-
 bulis, quæ publicè recitantur, magnam operam dabant, maximisque sumpti-
 bus publicè instructa erant theatra, in quibus populus ad prophana ea, &
 impudica spectacula conueniebat. quod veteres satyrici poetæ increpant
 vehementer. postmodum verò, cum Christiana veritas illuxit, patrum no-
 strorum institutis sublata fuere. nostra verò tēpestate in plerasque Italiæ ci-
 uitates obrepit hic morbus, qui à præside Christiano tollēdus penitus esset,
 si fieri posset, sin minus, saltem hac ratione cohibendus, ut pueri, ac mulieres

ab huiusmodi spectaculis abstinerent. Cæterum quoniam nuptæ mulieres, ac pueri, qui parentes habent superstites, minus obnoxij iniuriæ sunt, viuendique præceptores parentes habent, ac maritos: sic circa vniuersali quadam ratione ab Episcopo sunt instituendi, eisque nõ peculiari quodam modo, sed communi subsidium ferendum est. At pupilli, & viduæ quæ expositæ sunt iniuriæ, neque proprios præceptores habent, qui eos recte instituere valeant, præcipua quadam ope tuendi sunt. Episcopus enim communis quidam est pater totius ciuitatis, à quo illi, qui magis indigent, magis item subleuandi atque adiuuandi sunt. Hinc est quod in sacris literis præcipue commendantur hi, qui pupillum & viduam fouent, ab eisque propulsant iniuriam. quamobrem his vtrisque Christianum præsidem decet maiore animi cura atque studio acriore opem ferre, ad eosque recte instituendos omnem diligentiam adhibere. satis arbitror hucusque à nobis explicata sunt officia Episcopi: quæ ciuitati, cui præest, instituendæ atque in Christiana pietate continendæ accommodata videntur: eoque processimus ordine, quem charitatis iura præscribunt. Nunc pauca quædam dicenda restant de officiis, quæ circa opes, ac redditus Episcopatus versantur. Eorum enim distributio ad Christiani præsidis charitatem iure optimo spectare videtur. Nam si huiusmodi opum erogatio in sacris literis, ac præsertim in Euangelio, prophanis viris præcipitur: qui nullo religionis priuato iure sunt obstricti: quique in comparandis sibi opibus infudarunt: quanto magis censendum est fuisse hoc Episcopis præceptum qui perfectissimum in Christiana religione ordinem profitetur: quibusque opes non sudore partæ, sed testamentis legatæ sunt, vt cultui diuino & egenorum necessitatibus inferuirent. qua de causa verius procuratores quidam, ac tutores bonorum, quæ pauperibus legata sunt, quam alia quauis appellatione nuncupari debent. Nõ ignoro tam in theologorum libris, quàm in sacris canonibus sancitum esse, qua regula vt Episcopum oporteat, in reddituum Episcopatus dispensatione. Nos verò præcepta dabimus: quæ seruanda esse putamus Episcopo viro bono, non autem illi, qui tanquam in foro sibi cum Deo litigandum esse putet, nihil aliud agere velit, quam id, quod ei sacris sanctionibus iniunctum esse appareat, quodque sine scelere præterire non possit. hoc (mihi crede) non est agere ex charitate, sed ex multæ timore: qui si absit, neque illud facias, quod nunc facis. hi qui hoc pacto seruari à se oportere Episcopi munera existimant, intra præscriptos quosdam terminos liberalitatis, ac munificentia continentur. At charitas terminum nescit, nullis finibus cohibetur. quamobrè cum illud in primis studeamus, vt Episcopus, quem instituimus, charitatis igne accensus nil non ex charitatis præcepto faciat: siccirco nullis præceptorum angustiis contineatur, sed omne quod ex victus parci ac modici sumptibus reliquum est, cum diuino cultui, tum maxime egenorum necessitatibus impendat. turpissimum enim ac maximè nefarium reor, velle quempiam ex inopum peculio diuitias sibi comparare, aut bona pauperum in supellectilem domus magnificam, in longum seruorum ordinem, cæterosque huiusmodi sumptus profundere. de quibus, quoniã supra abunde satis à nobis est di-

- A** est dictum, cum de vita ac victu Episcopi loqueremur, nil in præsentia amplius puto dicendum esse, nisi vt dignitatem ordinis tueatur, superfluis impensis omnino reiectis, cumque nostra tēpestate in sumptibus nõ necessariis magis peccetur, ille ad defectum potius tendere conetur. sic enim medium tenebit: in quo est virtus constituta. Diuino igitur cultui primum id, quod necessarium est impendat, reliquum pauperibus eroget: quod si indigentia pauperum tanta esset, vt pro eorum vita tuenda oporteret aliquid demere de sumptibus quæ in diuino cultu de more fieri solent, cenfeo ego maximè secundum Christianam pietatem Episcopum facturum, si minus magnificè Deum coluerit in templis lapideis, vt resarciat, opemque ferat tēplis Dei non marmoribus & insensibilibus, sed viuentibus, atque intelligentibus. Dei enim templum vos estis, inquit ille. quod si tanta necessitas eum non vrgeat, Deum colat ea magnificètia, quæ pro cōsuetudine, & vrbis dignitate satis esse videatur, quod superest verò pauperibus eroget, sentiatque se procuratorem, ac tutorem potius pauperum esse, quam dominum: si quid autem adhuc supererit: ad ornatum templi id omne conuertat. pauperes verò nõ omnes eodem ordine habeat, sed potius opem ferat illis, qui ditiori suæ subiecti sunt, quam externis. Nam ea videtur etiam mens fuisse illorum, qui bona sua legarunt Ecclesie, cui præsidet, vt scilicet municipibus egenis potius quam externis ea erogentur. Petrus Barocius, de quo supra quoque à nobis facta est mentio, diligenter hoc seruabat, mallebatque Patauinis egenis opem ferre ex Episcopatus redditibus, quam Venetis cōsanguineis suis: quod diceret eam vim agrorum, villarumque testamentis à Patauinis ciuibus Episcopo legatam esse ea mente, vt quilibet coniectari facile potest, quo Patauinorum inopum necessitati ex his opibus subueniretur. inter inopes verò, bonos viros, bonique nominis mulieres aliis nõ probis semper præferat. Hi etenim & Christo & nobis magis proximi sunt quam improbi, ac scelesti. scelestos tamen extrema indigentia oppressos non negligat. Deumque imitetur, qui vt sacra perhibent literæ, solem suum oriri eque facit super iustos & iniustos. omnibus verò in hoc officio anteferendi sunt illi, quibus nobili genere ortis paupertas ignominia esse solet, neque mercenarias artes exercere sine calūnia queunt. his maxime tribuendum, neque expectandum, vt eleemosinas petant, verum his etiam non petentibus largiendum, & quandoque insciis. post hos alios curet pauperes. verum in hac largitione, & munificentia illud cauendum est, ne inertes nonnulli, quod frequenter accidit, liberalitate hac illecti se ocio dedant, segnemque ac tandem turpem vitam ducant. attinet ad hoc officium etiam illud vti Nosodochiorum siue hospitalium (vtar enim nouo vocabulo) curam habeat, quæ Episcopo deberi videtur. Nam pleraque omnia hospitalia suos tutores, ac præsides habere solent, quibus hæc cura præcipue debetur, quæ & singula eorum visere aliquando Episcopi debebunt. Dubitabit hic aliquis, clam ne hæc in pauperes munificentia, cæteraque virtutum officia præstari debeant, an potius aperte, ita vt omnes ea intelligant &

sciunt. Arbitror ego in hac re, si præcepto Augustini utatur, eum optime facturum. ille enim inquit oportere animi intentionem esse in occulto, bona verò opera, si inspiciantur & luceant, ut lux coram hominibus, prodesse. Non ergo ex his officiis laudem sibi Episcopus, aut ullam nominis celebritatem, (ambitiosum enim hoc esset) sed Dei laudem querat. hac enim ratione intentionem in occulto habebit, opera verò bona, quæ lucebunt coram hominibus in laudem Dei cedent, omnibusque exemplo proderunt atque imitatione: ut ergo laus Dei celebrior fiat, simulque ut civibus suis exemplo proficit, optime facturum reor, si non clam officia hæc virtutum præstiterit, sed palam. in quo illud obseruet, ne aliquis iure suspicari queat fieri ea palam propter ambitionem, aut aliquam improbam causam sic enim dum exemplo prodesse vellet, multum obesset: id ergo si cauerit, facturum optime arbitror, si palam, tum munificentia in egenos, tum cæteris virtutum muneribus utatur. Nam inquit Christus, vos estis lux mundi. vicem igitur lucis præstare non pigeat. Hoc vero nequaquam fiet, nisi virtutum officiis veluti luce quadam fulgentissima coram omnibus noster Episcopus luxerit. His officiis, quæ ad impensas ac sumptus pertinere videtur, ea attinent, quæ ad exigendos spectant redditus Episcopatus. Nam si hoc minus neglexerit, neque erga pauperes liberalitate vlla uti, neque diuino cultui satisfacere poterit, providendum ergo pro viribus, ne redditus Episcopatus per inertiam pereant, sed adhibeat diligentiam sedulamque curet, ne procurator urbanus, aut villicus bona pauperibus eroganda dilapidet, sed fidei ministris diligentissimisque utatur, qua in re illud cauendum est, ne à debitoribus, qui plerumque rustici sunt admodum egeni, crudeliter ea quandoque villicus exigat, quæ soluendo ipsi non sunt, nisi à filiis totaque familia victus extorquatur. Hoc nanque maxime alienum censeferi debet à Christiana pietate, quodque in quouis prophano sit valde reprehendendum, nedum in Episcopo Christiani gregis pastore, præterea quamnam maior dementia esse potest, quam velle, dum inopum necessitati inseruis, in egenos rusticos continuo crudelem esse. atque pietatis officium ab impietate auspicari? medium igitur tenorem quandam seruabit: ne scilicet sinat per inertiam, aut cupiditatem ministrorum bona Episcopatus dilapidari, neue patiatu exactione pauperibus iniuriam fieri. satis superque à nobis exposita videntur ea, quæ ab Episcopo in seriis rebus præstanda sunt. Ceterum quoniam animus interdum requie indiget, quadamque curarum vacuitate: iccirco laxadus honestissimis iocis quandoque erit, alicuiusque secessus amenitate leuadus, ubi & deambulationibus & aucupiiis, venationibusque & reliquis rusticis oblectationibus relaxari poterit. Hac enim ratione & animum recreabit, & valetudini consulat. Sed in iocis grauitatem, seruare oportet: neque sumptus faciendi in venationes & aucupia. Nihil enim magis Episcopo indecens magisque eius officio contrarium existimari debet, quam quæ sunt in huiusmodi res impensæ: ab vrbe verò non secedat, nisi iis diebus, quibus si secesserit, officio tamen non deerit. Hæc ferè officia esse puto, quæ pro operis nostri breuitate strictim colligenda censuimus. Reliqua verò

A verò quæ omissa sunt, ex horum similitudine facile intelligi posse existimo. Haecenus nobis disseruisse sufficiat de officio viri boni, ac probi Episcopi: quales nostra hac corruptissima tempestate pauci sunt. quamobrem nequaquam in animum inducas velim, aut turpe esse hisce temporibus aliorum vita ac moribus spreto, proprium quoddam sequi viuendi genus, aut difficile esse, ac prope impossibile muneribus hisce fungi, atque hanc vitæ normam seruare. Nam illud est in primis viri Christiani, nullo pacto duci humana laude, aut hominum iudicio, sed diuina præcepta sibi seruanda esse censere, quicquid de ipso loquantur homines, charumque & honorificum sibi putare si pro Christi nomine, ac Christiana vita dignus sit ignominiam pati. de qua re Christi Apostolos plurimum gauisos sacræ literæ testantur. deinde certo sciat frustra se hoc metu tereri: nam virtutis officia eosunt præclariora, quò maiora, neque vereri debet difficultatem ullam sibi fore in hac viuendi norma à nobis præscripta, si non in se, aut in virtute sua sperauerit, sed tantum à Deo optimo auxilium implorauerit. Nullus enim qui in eius ope confidit, vel in perquam arduis prouinciis vquam defecit. Habes itaque Reuerendissime præsul amici munus, neque re ipsa de qua tractat, neque te dignum, sed (ni fallor) ex animi nostri erga te propensione non ingratum omnino tibi futurum.

Oo iij

Oo iij

GASPARIS CON-
TARENI S.R.E. CARDI-
NALIS. SCHOLIA IN
EPISTOLAS DIVI
PAULI.

SCHOLIA IN EPISTOLAS
DIVI PAULI.

B IN CAPVT PRIMVM EPISTO-
LÆ AD ROMANOS.

QVI prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.] Locus hic difficilis est. nã primò, quomodo Christus sit prædestinatus filius Dei, multa dicunt Theologi recentiores. Melius tamen, & absque scrupulo habet textus Græcus, vt legamus, definitus, id est ostensus; vt etiam totum quod sequitur, referatur ad hanc ostensionẽ, quòd scilicet ostensus sit filius Dei propter virtutem, id est potentiam, qua per spiritum sanctum resuscitavit se ex mortuis. In Actis Apost. cap. 13. Paulus hunc sensum innuit: & versiculum psalmi, Filius meus es tu, ego hodie genui te, refert ad diẽ, quo Christus à mortuis resurrexit. *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.*] Fides qua credimus, quamuis sit in intellectu, pendet tamen à voluntate. Credimus etenim, quia volumus obedire Deo. Hoc ergo prædicabãt Apostoli, Deo obediendum esse, & illi subiiciendam ceruicem, qui voluit homines iustificari per fidem, & viuere ex fide; cui obediendum est, & recurrendum ad fidem, vt infra amplissimè ostendit. *Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum.*] Notandum, Paulum in locis innumeris, cum morem secutum; vt **D** semper utatur mediatore & interpellatore Christo, cum ad Deum conuertitur. Nam nihil nostrum Deo placere potest, nisi per Christum, & in Christo; in quo nos elegit, & in quo nos gratificauit, id est, gratos sibi fecit. *Iudæo primum & Græco.*] Vel voluit præferre Iudæos Græcis, id est, Gentilibus, ad retundendam superbiam Gẽtilium: vel primo loco posuit Iudæos, vt runderet eorum superbiam, cum dicit, primum illis ad salutem opus esse Euangelio Christi. *Ex fide in fidem.*] Quoniam omnis christiani vita nititur fide. Innuit ergo semper nobis, qui incipimus à fide & nitimur fide, tendendum esse ad maiorem fidei profectum. vel, ex fide, refert ad Deum, qui promisit & dedit nobis fidem. Ad fidem, verò refert ad nos, quorum assensus & fiducia nititur promissioni diuinæ, & fidei nobis datæ à Deo. *Reuelatur enim ira Dei de*

cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum detinentium veritatem Dei in iniustitia.] Locus hic valde difficilis est. si volumus reddi rationem & causam, quamobrem iustus viuat ex fide, & quod iustitia Dei reuelatur ex fide in fidem; Duobus modis reddi causa potest. Nam cum ex Euangelio reuelatur ira Dei super omnem impietatem, & super omne peccatum, cogimur nos (qui ex lege naturæ, quantum ad Gentiles; & ex lege Moyfi, quantum ad Iudæos pertinet, cognoscimus nos esse peccatores) confugere ad iustitiam fidei, & ad iustitiam Dei, quæ est per fidem. Vel impietas & iniustitia, de qua fit hic mentio, non est referenda ad quodcunque genus peccati, sed ad superbiam philosophorum Gentilium; qui cum agnouissent Deum, à quo erant, voluerunt tamen bonos & perfectos fieri & esse, non à Deo, sed à seipsis, ob animi tumorem. ac ideo non glorificauerunt Deum cognitum tanquam Deum: quemadmodum nec Lucifer, cum cecidit à Deo, elatus in seipso: & primi parentes, qui voluerunt esse tanquam Deo, scientes bonum & malum: ac propterea derelicti à Deo, traditi sunt in reprobum sensum, & in immunditiã.

CAPVT 2.

CVM iudicabit Deus occulta cordium secundum Euangelium meum per Iesum Christum.] Sic Ioannes Euangelista; Pater non iudicat quæquam, sed omne iudicium dedit filio, quoniam filius hominis est.

CAPVT 3.

QVID ergo amplius Iudæo est: aut quæ utilitas Circūcisionis? Multum per omnem modum: primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei.] Non intelligendus est locus, quod ab ipsis Iudæis fuerint credita Dei eloquia; sed quod Deus crediderit eis sua eloquia. Nam aliis nationibus non fuit lex data, sed solis Iudæis. *Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? &c.* Solet dici & est regula iuris. Frangenti fidem, fides frangatur eidem. Quapropter posset aliquis suspicari, cum pactum & fœdus fuerit factum inter Deum & nationem Iudæicam, ac ipsi fidem fregerint, & recesserint à fide data. (Sic enim puto intelligendum esse, Non crediderunt; & significantius exprimitur in Græco textu) quod propter hoc etiam Deus non seruaturus esset fidem datam. Hanc suspicionem remouet Apostolus dicens, quod mendacium hominum non euacuat fidem Dei; eò quod Deus sibi ipsi debitor est, & seipsum negare non potest; vt dicit idem Apostolus in secunda ad Timotheum. *Quid ergo? præcellimus eos? nequaquam, &c.*] Videtur contradicere his, quæ paulò ante dixerat, quid, scilicet, amplius est Iudæo? Sensus est, quod ex parte beneficiorum Dei, Iudæi præcellunt gentes, vt supra. Sed ex parte ipsorum minime præcellunt, eò quod peccauerint, sicuti gentes. *Omnes enim peccauerunt & egent gloria Dei.*] Ex textu Græco collitur, omnes inferiores esse gloria Dei, id est, vt coram Deo iustificentur, eò quod peccauerint. *Ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum.*] Hoc in loco fere reddit causam, cur Deus gratis iustificet peccatores per fidem, in sanguine Christi; & inquit. Voluit Deus gratis dimittere peccata nostra, seruata tamen iustitia sua, quam exercuit Christi sanguine effuso

A effuso; vlciscens in eo omnia peccata nostra, vt non dimitteret peccata impunita: sicut dicit ad Corinthios. Eum, qui non fecit peccatū pro nobis peccatum fecit; vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Elaias quoque ait, Posuit Deus in eo iniquitatem omnium nostrum, & ideo subiūgit in textu Paulus; in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ suæ in hoc tempore. Sustinuit; inquit, Deus peccata, nec puniuit, vt per iustitiam ea puniret in Christo: & ita hoc in tempore ostenderet iustitiam suam; vt scilicet sit ipse iustus, peccata puniens; & tamen gratis iustificaret eum qui est ex fide Christi.

CAPVT 4.

B *QVID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? &c.*] Notandum primò, Verbum illud, secundum carnem, posse referri ad patrem nostrum. Nam Apostolus Hebræus erat: & in hac parte Epistolæ potius alloquitur Iudæos, quàm Gentiles, ad quos lex non pertinebat; qui omnes carnali generatione descenderat ab Abraham. Vel referri potest ad Verbum, inuenisse, id est, inuenisse secundum carnem; quod & de circuncisione potest intelligi; id est, quod cõtulerit Abraham circuncisio; de qua infra inquit, quod accepit illam signaculū iustitiæ quam habuerat in præputio. Vel, secundum carnem, possumus interpretari, opera illa bona & secundum legem, quæ Abraham operatus est. Nam sæpe Apostolus vtitur hoc modo loquendi, vt per carnem intelligat legem: dum essemus in carne, infra dicit, id est, sub lege; vt pote ex qua & ex cuius operibus non trahamus spiritum, & ideo adhuc sumus in carne. Præterea notandus est & colligendus sensus Pauli totus, quidnam sibi velit ex hoc exemplo Abraham, quod adducit. Abraham, vt in Genesi legitur, vir bonus fuit, & sine iniuria cuiuspiam vixit: vnde posset facile quispiam credere, eum fuisse iustificatum & effectum amicum Dei ex suis operibus. Attamen scriptura non dicit fuisse eum iustificatum ex operibus; sed dicit. Credidit Abraham Deo & reputatum est illi ad iustitiam. Ergo scripturæ intentio est, quod quamuis Abraham potuerit apud homines iustificari, id est, haberi & pronunciarum iustus; non tamen apud Deum, cur inquires, scriptura dicit, quod reputatū est ei ad iustitiã, quod credidit Deo? Vbi notat Paulus primò, Verbum hoc, reputatum; quod non habet vim, nec eo vti rectè possumus, nisi cum ex gratia prouenit reputantis, non ex meritis eius cui reputatur. Cum igitur dicat scriptura, reputatum est ei ad iustitiam; manifestè apparet, quod non tribuatur operibus; quia merces operum imputatur secundum iustitiam & secundum debitum, non autem secundum gratiam. Cum ergo dicat scriptura, reputatum est, innuit gratiam, & excludit iustitiæ debitum. Notandum etiam, quod hanc imputationem iustitiæ scriptura nulli alteri rei tribuit, quàm fidei. Credidit Abraham Deo, inquit, & reputatum est illi ad iustitiam: quod confirmat ex testimonio Dauid; qui nõ attribuit beatitudinē hominis vlli operi, sed tantum remissioni peccatorum, & non imputationi peccati. Et huic beatitudini, tanquam primæ, innituntur aliæ beatitudines, in aliis psalmis dictæ à Dauid. *Et propterea ex fide, & se-*

cundum gratiam sit firma promissio.] In Græco significantius, & ideo ex fide, vt secundum gratiam, ad hoc vt sit firma promissio. quasi dicat, ideo Deus iustificat ex fide, vt iustificatio sit ex gratia Dei, & non ex nobis. Ideo autem secundum gratiam, ad hoc, vt promissio sit firma: nam si res penderet ex iustitia, vt scilicet redderetur operibus nostris, & non ex gratia Dei; promissio nullam haberet firmitatem, ob defectum nostrorum operum.

CAPVT 5.

SI ENIM *cùm inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multò magis reconciliati saluabimur in vita ipsius.]* Vltima hæc particula saluabimur in vita ipsius duobus modis potest intelligi. vel in vita ipsius, quoniam non oportet amplius Christum mori, vt, priusquam recõciliaremur, mortuus est; sed viuente ipso, & ideo in vita ipsius saluabimur. vel innuit id, quod dixerat in fine superioris capituli; quòd scilicet Christus traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram; quia eius vita immortalis, est causa exemplaris, & efficax nostræ saluationis & vitæ spiritualis. *Propterea, sicut per unū hominem peccatū intrauit in mundum, &c. quæ sequitur.]* Nota sensum totius huius loci, pulcherrimum scilicet Apostoli argumentum. Et est argumentum à simili, & à minori. Adam primus homo de terra terrenus, typus & forma fuit, secundi Adam de cælo cælestis; in contrariis tamen rebus. Nam primus origo fuit mali, & detrimenti hominum; secundus verò omnis boni. Igitur ab detrimento illato per primum, possumus à simili conuicere bona acquisita nobis per alterum. Imò quoniam donum Dei superat delictum, & longè est eo efficacius. Iccircò bona, quæ nobis Christus largitus est, superat mala, quæ primus Adam nobis intulit. Enumeremus nunc mala, quæ intulit nobis primus Adam. primum per ipsum peccatum intrauit in mundū, & in omnes homines. nam in ipso omnes peccauerunt. inclinatio ergo ad malum per Adam intrauit in mundum, & reatus peccati: quoniam eius peccatum omnibus imputatur, qui ab eo originem trahunt per virtutem feminalem: nam in eo omnes peccauerunt. & per peccatum intrauit mors: nam mors est pœna peccati. Vnde arguit Apostolus, quòd peccatum intrauit in omnes, quia omnes ab Adam vsque ad Moysen mortui sunt; ne putaret quispiam peccatum incepisse post legem datam à Moysese. Cùm igitur mortui sint omnes, etiam ante Moysen; in omnes intrauit peccatum. Lex autem operata est maiorem imputationem peccati propter transgressionem legis. Hæc detrimenta accepimus à primo Adam, qui est typus & forma futuri in rebus contrariis. A simili ergo computabimus bona per Christum donata nobis, imò maiora. quoniam donum superat delictum. Primò namque in locum peccati & mortis, quam contraximus ex Adam, per Christum adepti sumus gratiam & iustitiam in vitam æternam. Ex vno peccato Adam cecidimus in condemnationem. Per Christum autem non tantum surreximus ab eo peccato, sed à multis aliis peccatis, non tantum in absolutionem, sed etiam in iustificationem: quia habemur apud Deū iusti per

A per Christum dominum nostrū. quod ratione probat Apostolus. Nam si delictum vnus hominis tantum potuit, multò magis poterit donum per vnum hominem Iesum Christum. concludit deinde: igitur sicuti per vnus peccatum, &c. quæ fuit conclusio primum proposita. Et quemadmodum summa totius mali, quod contraximus ex Adam, fuit ex eo, quòd omnes in eo peccauimus, & ideo multi sunt constituti peccatores; sic per obedientiam vnus hominis Iesu Christi, iusti constituuntur multi; illi scilicet qui renati sunt, & inhæserint Christo per fidem & charitatem, quia scilicet in ipso obedierunt; & ita iustitia, ac propterea meritum Christi nobis imputatur.

CAPVT 6.

B **Q**UOD *enim mortuus est, peccato mortuus est semel, quod autē viuit, viuit Deo.]* Reddit rationem, cur mors illi, scilicet Christo, ultra nō dominabitur: quoniam, scilicet, semel mortuus est peccato; id est, ad destruendum peccatum. Vnica etenim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos ad Hebr. 10. Vel per peccatum intelligit corpus Christi mortale, in quo præfiguratur peccatum: nam mors peccatum sequitur; & ideo Christus habuit similitudinem carnis, id est, carnem mortale similem carni peccatrici. quod autem viuit, viuit Deo, id est, virtute diuina, ex qua corpus eius est immortale, & impassibile. Idcirco & nos, qui in baptismo mortui sumus peccato, id est, vitæ peccatrici, viuamus Deo, id est, in spiritu Dei, quem accepimus; per quem adipiscemur etiam corporis immortalitatem. *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ.]* Dicit se dicere humanum. Nam multò magis debemus seruire iustitiæ, quàm seruiuerimus peccato. *Stipēdia enim peccati mors, gratia autem Dei vita æterna, in Christo Iesu domino nostro.]* Notandum hîc, quod innuit Apostolus, ex iustitia, peccato deberi mortem. (Nomen enim stipēdij videtur hoc significare) vitam autem æternam esse ex dono Dei gratuito.

CAPVT 7.

A **N** *ignoratis fratres (sciētibus enim legē loquor.) quia lex in homine dominatur, &c.]* Sensus primæ partis huius capituli videtur satis perplexus. explicari tamē commodè potest. inquit Apostolus, lex tandiu homini dominatur, quandiu viuit, id est, vel homo, vel lex. Nam si moritur homo, quis dubitat eum non esse amplius sub lege? Si etiam lex moritur, verbi gratia, si contraria lege abrogaretur, vel consuetudine diuturna; pariter homo amplius non est sub lege. Hoc quod dixerat, morte, inquam, tolli & auferri seruitutem legis, probat exemplo. Nam vir & mulier matrimonio cõiuncti, alterque sub alterius lege & potestate constitutus, si mors alterius euenerit, alter, qui superest, soluitur à lege & potestate mortui; ac multò magis mortuus soluitur à potestate viuētis. Hæc, quæ dixerat, applicat legi Moysæ & homini christiano, dicitque, quòd donec vivebat vita contracta ab Adam, cui vitæ data fuit lex, erat sub seruitute legis; quia suberat maledictio legis; & non accepto spiri-

tui, & coactus legi parebat. Postquam verò mortuus est legi, id est, carnali vitæ, & infertus Christo; non est amplius sub lege, id est, sub legis maledicto, neque coactè obedit legi, imò sponte & alacriter. Hic mihi videtur esse sensus huius primæ partis. *Quando eramus in carne, passione peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti.*] Apud Apostolum, esse in carne, accipitur pro, esse sub lege: non quod lex sit carnalis, imò spiritualis est: sed nos quandiu sumus sub lege, non sumus in spiritu, sed in carne. quoniam lex non potest viuificare nos, quamuis sit spiritualis, vt in Epistola ad Galatas dicitur, si data esset lex, quæ posset viuificare, ex lege esset iustitia. *Peccatum non noui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.*] Ex hoc loco colligi potest apud Apostolum, concupiscentiam esse peccatum, non actuale, sed originale; vt tenuit Augustinus. *Occasione autem accepta per legem operatum est in me omnem concupiscentiam.*] Etenim nitimur in vetitum. *Ego autem viuebam sine lege aliquando.*] Id est, iudicio meo viuebam, quia putabam me viuere. *Veniente autem mandato peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum.*] Reuixit, vt supra diximus. Ego autem mortuus sum, quoniam sensi me mortuum esse. Nam per legem cognitio peccati. *Peccatum enim occasionem accipiens per mandatum decepit me, & per ipsum seduxit.*] Quomodo decepit & seduxit? nimirum, puto, vt dicit Augustinus in libro 83. q. quoniam superbia extulit hominem, vt putaret posse se suis viribus seruare mandata: quo pacto sunt decepti philosophi & Iudæi. *Quod operor, non cognosco. non enim quod volo bonum hoc ago, &c. usque ad fidem capituli.*] Augustinus primùm interpretatus est, dici hæc de homine nondum reparato post lapsum. postea se retractauit, & voluit dici de Paulo ipso, & de quouis sancto viro. Meo iudicio ex literæ contextu, magis dicuntur hæc de homine post lapsum, nõdum reparato. possunt tamen ad vtrumque referri; vt, scilicet, ex morbo qui naturæ inhæret nostræ, etiam post reparationem, cognoscamus detrimentum nobis illatum per peccatum, à cuius reatu liberati sumus, per gratiam Iesu Christi.

CAPVT 8.

Nihil ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Non est quippiam damnationis; tum quoniam solutus est reatus peccati originalis; tum etiam quoniam per virtutem gratiæ Christi non superamur à peccato. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, mittens Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleteretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Dixerat quòd lex spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauerat eum à lege mortis: nam per fidem in Christum adipiscimur spiritum sanctum, qui nobis præstat vitam spiritus & sanctificat, soluens reatum omnem, & ita liberat nos à lege mortis, in quam incideramus per peccatum. Huius, quod dixerat, reddit ratione, inquit-

A inquit. Non quod erat impossibile legi, in quo infirmabatur per carnem. Iam supra diximus, quod lex, quamuis spiritualis esset, non poterat tamen viuificare; & ideo ii, qui erant sub lege, erant in carne. Inquit ergo, id, quod lex non poterat præstare, vt, scilicet, transferret nos à carne ad spiritum; Deus mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, id est, in carnem mortalem, quæ erat similis carni, in qua esset peccatum, pronitas scilicet ad malum, quia passibilis & mortalis, damnauit peccatum de peccato. In carne, id est, patiendo & tradendo morti carnem suam non peccatricem; damnauit peccatum de peccato, id est, abstulit vim omnem peccato in nobis existenti; ne scilicet faceret nos reos, & superaret nos: & sic iustificatio legis impleteretur in nobis, qui secundum spiritum ambulamus, non secundum carnem. Et ne quis putaret, se posse esse in Christo, & liberum à peccato, quamuis ambulet secundum carnem, addit omnia, quæ sequuntur, ad destruendum hunc errorem, *Nam expectatio creatura reuelationem filiorum Dei expectat, &c.*] Augustinus in libro 83. quæstionum, exponit de corpore nostro ea, quæ hinc Apostolus dicit de creatura, quod scilicet expectat liberari à mortalitate. Videtur hic sensus sequi ex dictis paulò ante. Tamen si quis etiam adapteret ad vniuersam creaturam sensibilem, optimè, vt reor, quadraret etiam superioribus. Explicat etenim quàm magna sit futura gloria, quam expectamus non tantum ex nobis, sed ex vniuersa creatura sensibili. *Similiter spiritus adiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet, nescimus; sed spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*] Supra dixerat dona nobis collata per spiritum, liberationem scilicet à seruitute peccati & spem gloriæ. Addit nunc & aliud beneficium, quòd, scilicet, in orationibus nostris adiuuat infirmitatem nostram, ex qua efficeretur ferè semper, vt nobis noxia petereamus. at spiritus habitans in nobis dirigit voluntatem nostram in Deum, vt, scilicet, semper dicamus, saltem in corde, cum oramus. Non tamen sicuti ego volo, sed sicut tu: quam in nobis voluntatem, factam à spiritu, inspiciat Deus, qui est scrutator cordium. *Scimus quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.*] Subdit, vt reor, quod orationes hæc directæ à spiritu semper exaudiuntur, ad sanctorum, in quibus est spiritus, vtilitatem. Nam omnia, quæcunque illis accidunt, cooperantur ad bonum. & ita orationes spiritus pro sanctis semper exaudiuntur. *Quos enim præsciuit, & prædestinavit conformes fieri imaginis filij eius: vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.*] Hinc reddit rationem, & probat iis, qui secundum propositum Dei vocati sunt sancti, omnia cooperari ad bonum. Nam quos præsciuit, & prædestinavit, id est, etiam prædestinavit. Prædestinatio etenim est ex Dei voluntate, quæ præexigit scientiam. Addit postea ea, quæ à Deo efficiuntur in vtilitatem prædestinatorum, vt nullus relinquatur locus, vbi offendant. Et iccirco palàm est, omnia eis cooperari ad bonum. Egreditur postremò Paulus ad explicandum amorem suum erga Christum; & quasi ecclasiim patitur.

OPTABAM ego anathema esse pro fratribus meis.] Nulli dubium esse potest ex his, quæ dixerat Apostolus statim superius, quod innuit se fuisse ita animo affectum vt Moyſes, qui dixit Deo, dele me de libro tuo, & parce huic populo, ne fortè dicant, callidè eduxit Deus eos ex Ægypto. Ita hîc Paulus, ne videretur verbum Dei excidisse, promissionem scilicet factam patribus Iudæorum; optabat ipse anathema esse à Christo. Sed dubitationem facere poterit, cur dixerit, optabam, & non dixerit, Opto. Puto ego ob modestiam sic fuisse locutum Apostolum: nam esse maioris perfectionis est, quàm fuisse; Ideò inquit, optabam: ac si diceret, memini me tali fuisse animo præditum; quòd longè minus est, quàm si diceret, tali nunc sum animo præditus. *Non quod exciderit verbum Dei: non enim omnes qui ex Israël sunt, hi sunt Israëlita, &c.* Supra dixerat, se optasse anathema esse pro patribus, &c. Innuit hoc loco, ob Dei amorem & honorem se hoc optasse, ne, scilicet, aliquibus videri posset, verbum Dei excidisse in promissionibus factis populo Israël. Verùm, inquit, videri poterat excidisse considerantibus tantum carnis originem; sed non excidit verbum Dei, quod referri debet ad filios promissionis, quibus scilicet, promissum fuit ducentibus originem fidei & spiritus Abraham. deinde hanc Dei electionem, filiorum scilicet, promissionis ampliat; vt ostendat pendere ex Deo nō ex operibus nostris nec ex origine carnis. Nam & Ismaël fuit filius Abraham secundum carnem, ad quem tamen non pertinuit promissio. Magis deinde rem coarctat, vt ostendat, non fuisse promissionis Dei verbum descendentibus secundum carnem factum. Nam eadem mulier Rebecca, ex eodem viro Isaac, & eodem concubitu, concepit Esau & Iacob: tamen antequam quicquam boni facerent aut mali, dictum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui; vt totum sit ex vocante & eligente Deo. *Quid ergo dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum?* Reor ego totum quod sequitur, vsque ad eum locum; O homo tu quis es qui respondeas Deo? pertinere ad dubitantem & quærentem, interpositis quibusdam verbis respondentis Pauli, vt in familiari sermone fieri solet. Inquit ergo quærens & dubitans; si ex vocante tantum Deo est electio, quid dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum? Absit, inquit Paulus. Prosequitur ille, vt incœperat. Moyſi enim dicit, miserebor, cuius misereor, &c. quæ sequuntur vsque ad eum locum. Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur? Quæ sunt Pauli verba resumentis dubitationem adductam. *O homo tu quis es qui respondeas Deo?*] Hîc Paulus dubitationi propositæ respōdet; & primum increpans audaciam quærentis. Non enim debemus ita impudenter rationem exigere à Deo suorū operum, iuxta dictū sapientis in Ecclesiastico: & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Deinde, meo iudicio, quæstioni respōdet ibi, quod si Deus volens ostendere iram, &c. Inquit ergo, nullū esse locū querelæ nobis, imò bonitatē & lōganimitatē Dei summopere laudare, qui in multa patiētia sustinuit vasa apta in interitū; Nā nō ipse aptauit ea in interitū, sed

- A sed ipsa se aptarūt; tum ex originali peccato, tum ex aliis additis, vt ostēderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriā. Nam vtiq; præparasset vasa iræ in gloriā, nisi obstitissent ipsi; iuxta illud psalmi, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Subdit postea vasa misericordiæ esse illos, quos Deus vocauit ex gentibus & ex Iudæis. Nam prophætæ etiā hoc prædixerunt, vocandos esse à Deo & ex gētibus, & ex Iudæis. *Quid dicemus? quod Gentes quæ non sectabantur iustitiam, &c.* In hac postrema huius capituli parte, Apostolus colligit summā totius rei; cur, scilicet, & gentes apprehenderint iustitiam, & maior pars populi Israëlitiçi exciderit à iustitia; & totam causam refert ad fidem, & iustitiam fidei, quam secutæ sunt gentes, & Israël auersus est, sectando iustificari ex suis operibus.

- IN hoc capitulo nihil aliud agit Paulus, nisi vt ostēdat ignorantiam Iudæorum, qui non peruenerunt in legem iustitiæ, vt supra dictum est: propterea quod æmulati sunt Deum, non tamen secundum scientiam. Nam volentes Deo placere ex sua iustitia, id est, ex suis operibus, vt supra dixerat, noluerūt esse subiecti iustitiæ Dei, vt eius, scilicet, fierent compotes. quæ iustitia Dei est Christus. Nam Christus est finis legis ad iustitiam omni credenti. Hoc postmodum declarat ex eo quod lex dicit, quòd qui fecerit ea quæ lex dicit, viuet in ea: & alibi. Maledictus qui non permanet in verbis legis huius. *Quāobrem, vt dicit Apostolus in Epistola ad Galatas. Qui sunt sub lege, sunt sub maledicto.* Adiūgit postmodum, quid scriptura dicat de fide quod, quomodo faciat ad propositum, dicam paulò post. *Nom dicas in corde tuo, quis ascendet in cælum, &c.*] Hoc est verbum fidei quod prædicamus, ad quam fidem requiritur & actus interior, qui est, credere, & actus exterior qui est, cōfiteri. Vtriusq; Apostolus meminit & alterū alteri attribuit; vt tamen intelligendū sit, vtrūque debere vtrique attribui. dicit enim, cūm dicat scriptura in Deuteronomio, quis ascendet in cælum? addit Paulus, hoc est Christum deducere. aut quis descendit in abyssum? addit Paulus, hoc est Christum ab inferis reuocare. Nam velle perferuari & intelligere, & incarnationē verbi, qua descendit ad nos è cœlis, & resurrectionem eius, qua ab inferis resurrexit, est dementis & aberrantis. *Sed quid dicit scriptura? prope est verbum in ore tuo & in corde tuo.*] Hoc (inquit Apostolus) est verbum fidei quod prædicamus. *Nam si confitearis in ore tuo Dominum Iesum.*] Ecce applicat confessionē articulo de incarnatione verbi, quæ præsupponit fidē cordis. Nam qui profitetur Iesum esse dominū Deum, profitetur verbum fuisse incarnatū. sequitur. *Et credideris quòd Deus suscitauit eū à mortuis, saluus eris.*] Ecce applicat alteri articulo de resurrectione, qui pertinet ad eam partē scripturæ, aut quis descēdet in abyssum, quod est Christum reuocare à mortuis. *saluus eris.* Vtrumque tamen oportet credere, & vtrumque, cūm fuerit opus, cōfiteri ore. Subdit. *Nam corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*] Nam iustificamur per fidem cordis; tamen non possumus per hanc cordis iustitiam peruenire ad sa-

lutem: imò à iustitia decidimus: nisi ore confiteamur vtrumque cùm opus fuerit. Nunc dicendum quonam pacto dictum in Deuteronomio, in quo Moyses loquitur de præcepto & lege Dei, applicat Apostolus ad propositum fidei, de qua agit. Puto ego noluisse Apostolum ex dicto Moyse, cùm loquitur de lege & mandato, adducere rationem, quasi Moyses esset locutus de fide. Nam haberet contradictionem ab aduersariis manifestam; sed voluisse vti auctoritate scripturæ secundum analogiam, & proportionem quãdam; sicuti dixit Moyses de mandato Dei, quòd non repetendum nec requirèdum erat, nec à cœlo, nec ab abyssis sed propè erat. Ita nos dicimus de credendis, & de fide. Possemus etiam dicere, quòd Moyses illis verbis innuerit, credendum esse simplici ex corde mandato illi, nec quærenda vlla ratio: sic nos de Christo dicere, & fide in eius incarnatione, & resurrectione. Nam in his duobus articulis alij omnes continentur. Conuertit deinde se Apostolus ad Iudæos; & eos reprehendit, quòd vocati à Deo, contradixerint & restiterint. Id quod inquit etiam prophetatum fuisse in scripturis, sicuti prophetatum fuit de conuersione gentium. Hæc ferè est summa huius capituli.

CAPVT II.

REPREHENSIS Iudæis, conuertit se Apostolus ad retundendam arrogantiam gentium, quæ Iudæis insultabant: ostenditque Deum non repulisse Iudæos: primùm quidem, quantum ad electionem, id est, ad eos, quos Deus elegerat ex Iudæis. Nam & se profitetur esse Iudæum, ex tribu Benjamin, & c. aitque id accidisse hoc tempore, quod contigit sub Elia. Nam tunc cùm putaret Elia se solum relictum, accepit tamen ex diuino responso, relictæ esse septem millia virorum, qui non curuauerunt genua sua ante Baal. Sic etiam nunc Iudæi, qui crediderunt, electi sunt à Deo. quamobrem innuit non rectè gentes facere, si insultarent Iudæis electis. Subdit postmodum Apostolus, vniuersæ Iudæorum genti, à Christianis gentilibus non debere insultari; quoniam is populus primùm est à Deo electus, & sanctificatus in eius patribus, Abraham, Isaac & Iacob. Nec propterea debere cõtemni arbore, quamuis quidam rami ex ea fracti sunt; nã ob incredulitatem fracti sunt. Tu autè fide stas. multa que adducit in hanc sententiam. Prodit deinde arcanũ quoddam & mysterium; quòd scilicet, postquam gentes intrauerint in Christum, etiam Israël intrabit, & saluus fiet. Desinit tandem in admirationem diuinorum operum & diuinæ sapientiæ. Hæc est summa huius capituli. *Secundum Euangelium quidem, inimici propter nos; secundum electionem autem, charissimi propter patres. sine pœnitentia enim sunt gratiæ (seu dona) & vocatio Dei.* Locus hic obscurior est. Augustinus vult, alios ex Iudæis esse inimicos, & alios charissimos. Inimicos eos, qui non crediderunt, charissimos secundum electionem, & eos qui crediderunt. Ego potius puto, vtrumque referri ad eundem Iudæorum populum; qui, scilicet, sit & inimicus Dei, & charissimus. Inimicus quidem; quia eo tempore nondum receperat Euangelium: ex quo contigerat salus gentibus, conuersis Apostolis ad prædicandũ gentibus, vt in actis Apostolorum

Astolorum. Ideo hic dicit Apostolus, propter vos. Hic idem populus est Deo charissimus, secundum electionem propter patres, id est, quoniam eius patres electi sunt à Deo. Nam Dei dona & vocatio sunt sine pœnitentia; id est, non reuocantur à Deo quasi eum pœniteat se illos elegisse. *Cõcluser Deus omnes in incredulitate, vt omnium misereatur.* Ambrosius exponit incredulitatẽ, desperationẽ; id est, vt ex experientia de se desperantes, cõuertantur ad misericordiam Dei; & sic omnium misereatur, & Iudæorum & gentium: sed magis ad textũ videtur facere, si infidelitatẽ intellexerimus, sub qua Deus prius concluderat gentes, nunc autem Iudæorum populum: vt tandem, vtrisque ad fidem conuersis, omnium misereatur.

B.

CAPVT 12.

OBSECROR itaque vos fratres per miserationes Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, beneplacẽtem Deo, rationabilem latrariam vestram. Hostiam viuentem, commodè dictum. Nam hostiæ solent occidi; Deus verò exigit à nobis corpora nostra hostias viuentes, sanctas & Deo beneplacentes; sic etenim viuentes hostiæ erunt. addit, rationabilem latrariam vestram, ne quispiam putaret, verum Dei cultum pertinere tantum ad corpus, & ad exteriora; iccirco addit Cultum Deo deberi secundum rationem, id est, secundum spiritum, vbi viget ratio. *Vt probetis quæ sit voluntas Dei bona beneplacens & perfecta.* Vt scilicet experiẽdo cognoscatis, quæ sit voluntas Dei, id est, mandatum & consilium Dei bonum perfectum & beneplacens, id est, in quo persistentes boni eritis, Deo placentes, & perfecti. Hanc Dei voluntatẽ postmodum explicat, vt scilicet non altum sapiant, sed sapiant ad sobrietatem; id est, intra terminos eis à Deo præscriptos, iuxta mensuram fidei; id est, iuxta mensuram, quam ad astruendam fidem acceperunt. *Sine prophetiam, secundum rationem, vel proportionem fidei.* Duobus modis locus hic potest exponi, vel, scilicet, vt prophetent, id est, exponant mysteria & arcana secundum regulas fidei; ne, scilicet, indulgeant ingenio suo, & quidpiam interpretentur non secundum regulam recte fidei, vel secundum analogiam fidei, auditorum inquam; vt scilicet, accommodent se capacitati auditorum.

D.

CAPVT 13.

SUPERIORI capite præcepit Apostolus, qualis vnusquisque Christianus debeat esse, & quo ad Deum, & quo ad seipsum; ne scilicet sapiat plus quàm oportet: in hoc præcipit, qualis debeat esse erga proximum, quod etiam in fine præcedentis capituli tetigerat, sed ea potius pertinent ad bonitatem quandam animi: Hæc verò pertinent ad iustitiam; vt scilicet vnique reddatur debitum.

CAPVT 14.

IN hoc capite nihil aliud agit Apostolus, nisi vt reprimat quorundam gentilitium & Iudæorum fortem arrogantiam: qui insultabant quibusdam in-

firmioribus in fide, qui adhuc detinebantur in obseruatione legalium; tum in delectu ciborum, tum etiam in diebus quibusdam obseruandis, sabbato scilicet, neomeniis, & eiusmodi aliis. Hos contemnebant alij firmiores in fide, qui scilicet stabilierant cor fide, non escis. Econtrà arguit hos superstitiones, qui condemnabant eos, qui his obseruantis non detinebantur; dicitq; iudicium non ad nos pertinere, sed ad Deum, cuius serui sumus. insuper, cauendum illis esse, ne præbeant occasionem scandali proximo, ac omnia inquit, quæ fiunt contra fidem, id est conscientiam, quamuis in se bona sint, mala tamen esse ei qui ea facit. *Manducans non manducantem non iudicet; Deus enim assumpsit.* Innuit his verbis Apostolus, perfectiorem esse manducantem non manducante; vt pote qui sit assumptus à Deo. *Tu quis es qui iudicas alienum seruum? proprio domino stat, aut cadit; stabit autem. potens est enim Dominus eum statuere.* Hic Apostolus conuertit se ad eos, qui firmiores in fide, contemnebant illos infirmiores qui non manducabant; ac propterea etiam eos iudicabant & condemnabant, docens nõ pertinere ad eos hoc iudicium, sed ad eorum Dominum, qui statuet eos, id est firmiores in fide faciet. potes est enim hoc præstare. *Sive enim viuimus, Domino viuimus: sive morimur, Domino morimur.* Pertinet iudicium de morte & vita nostra ad Deum, non ad hominem. *In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, vt uiuorum dominetur & mortuorum.* Multa possent subtiliter inueniri & dici; ego crassius intelligens, puto sensum Apostoli fuisse, Christum, eò quòd & mortuus est, & resurrexit, meruisse vt iudex esset vtrorumque; tãquam qui vtrumque statum expertus esset; non quidem peccatorum, sed mortuorum: mors autem peccato debetur, & per peccatum introiuit in mundum.

CAPVT 15.

E Pilogum facit in hoc capite Apostolus omnium ferè, quæ dixerat, scopus etenim huius Epistolæ fuerat, remouere contentiones, quæ fuerant ortæ inter Iudæos & gentiles, qui in Christum crediderant. sensim ergo ex his, quæ statim supra dixerat, de obseruatione ciborum & dierum, inquit firmiores debere sustinere, & ferre imbecillitates infirmorum, nec nobis ipsis placere. postmodum sensim, post controuersias has de ciborum & dierum obseruatione, descendit ad præcipuam controuersiam inter Iudæos & gentiles exortam, hortans vt se inuicem suscipiant ex charitate; concludens Christum natum fuisse & versatum in Iudæa obseruandas promissiones factas à Deo patribus Iudæorum: quibus promiserat Christum ex eorum semine nasciturum; ideoque fuisse ministrum Circumcisionis; gentes verò, quibus nihil fuerat promissum, quamuis de earum vocatione fuerit prophetatum, debere laudare misericordiam Dei: quarum sibi datum fuisse ministerium dicit; multaque addit de profectioe sua ad urbem. Hæc ferè est summa. *Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, impropertiam tibi ceciderunt super me.* Is sibi placet, qui non se accommodat alteri, neque à rigore discedit, vt imbecillioribus se accommodet. Hoc minime faciendum

A ciendum esse monet Apostolus; ac Christi exēplo nos hortatur. Nam Christus sibi non placuit, sed peccatoribus sese accommodabat, ac cū illis prandeat, ad eò, vt fuerit appellatus vini potator, & amicus Publicanorū & peccatorum. Hoc innuit ac dicit Apostolus, cū inquit, impropertiam tibi ceciderunt super me. quoniam ea opprobria, quibus solemus afficere illos, qui Deo impropertant, & aduersantur, ceciderunt super Christum. *Vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.* Ille enim, qui se infirmiori accommodat, patientia vtitur: nam illius mores patitur contra genium suum. consolationem verò capit ex scripturis, ad medellam eius molestia, quam patitur, legens ita etiam vixisse Christum. *Sanctificans Euangelium Dei.* Phrasis Paulina, qua attribuit Euangelio id, quod in nobis efficit Euangelium. Nam per Euangelium sanctificamur nos. *Repleuerim Euangelium Dei.* Eadem ferè phrasis. nam gentes & nationes eas, quas memorat repleuerat Apostolus Euangelio Dei.

CAPVT 16.

S I autem qui potens est vos confirmare iuxta Euāgelium meum, & prædicationem Iesu Christi; secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti quod nunc patefactum est, & per scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, in obedientiam fidei, in cunctis gentibus cogniti; soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria, in secula seculorū. Amē. Et per scripturas Prophetarū secundū præceptū æterni Dei, in obedientiā fidei, in cunctis gentibus cogniti. Videtur hæc cōtradidere his, quæ statim dixerat superius. quomodo namq; fuit Euāgelium occultum temporibus æternis, si per scripturas Prophetarum fuit cognitū? Puto Paulum velle Euāgelium, cū re proditum est, fuisse etiam cognitū per scripturas Prophetarum, quæ ante rem proditam non intelligebātur. Sic dicit Petrus, & habemus firmiorem Propheticum sermonem. Sic in Euāgelio, spiritus domini super me: in actis Apostolorum, de Eunuchō qui legebat Esaiam prophetam. *Cui honor & gloria in secula seculorū.* Puto subintelligi prius soli Deo gloria; deinde subdi, per Iesum Christum, cui etiam honor & gloria.

IN CAPVT PRIMVM AD
CORINTHIOS.

ARGUMENTVM facile & obuium. nam primò gratias agit Deo de Corinthiorum profectu in Christo Iesu; deinde arguit schismata, quæ esse inter eos audierat, ex immoderato affectu, quo doctore eos audierat, ex immoderato affectu, quo doctore quisque suum aliis præferbat. *Cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro.*] Quidam diuidunt particulam illam, in omni loco, ab ea quæ sequitur, ipsorum & nostro, & coniungunt hanc postremam iis quæ prius dixerat, Domini nostri Iesu Christi, domini inquam ipsorum & nostri; sic etenim in Græco. vel appellauit locum ipsorum, G etiam suum; utpote ab eo constitutum, & in quo ius habebat. *Secundum quod testimonium Iesu Christi confirmatum est in nobis.*] Testimonium Christi, accipi potest actiue & passiue. passiue videlicet quod de Christo afferimus fideles omnes: vel actiue, quod Christus perhibuit & de seipso, & de Deo, & de mundo. ipse namque missus fuit in mundum, ut testimonium adferret veritati, ut apud Ioannem legitur. *Fidelis Deus à quo vocati estis.*] Si fidelis, omnia bona, quæ pollicitus est nobis in Christo, proculdubio præstabit. *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cepha, ego Christi: diuisus est Christus.*] Vel dicit Christum diuisum esse apud eos: quoniam, quasi ab his doctoribus non idem Christus fuerit prædicatus, inter se dissident: vel, quoniam nonnulli inter ipsos erant, qui diuidebant & separabant Christum ab doctoribus, quasi H connumerandus esset cum illis, & in eorum esset ordine constitutus. *Quoniam enim in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum; placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.*] Alia deinde subdit in eundem sensum. Sapientiam Dei appellat Paulus constitutionem mundi, eiusque gubernationem; ex quibus omnes fatentur summam esse in Deo sapientiam. stultum verò Dei appellat Paulus, redemptionem humani generis per crucem. Hoc etenim mysterium Dei videtur sapientibus huius mundi stultitia. Inquit ergo Apostolus, quoniam mundus non cognouit Deum per sapientiam, id est, ex mundi constitutione (non quod non nouerint; nam nouerant Deum, ut in Epistola ad Romanos dicit; sed quoniam non glorificauerunt vt

- A vt Deum, neque sese ei subiecerunt, dicuntur in hoc loco non nouisse Deum.) placuit Deo saluos facere credentes per stultitiam prædicationis, id est, per crucis prædicationem. Nam verbum crucis, pereuntibus stultitia est, id est, non credentibus; credentibus verò, est Dei virtus, qua saluantur credentes. *Nos prædicamus Christum crucifixum. Iudæis scandalum, gentibus stultitiam.*] Gentes, quibus Prophetæ & lex omnino ignoti erant, putabant Christi prædicationem stultitiâ quâdam esse & meras fabulas: Iudæi verò, qui & de Messia venturo, & de multis aliis pertinentibus ad Christum, ex scriptura edocti erant, in Christo offenderunt. nam ex signis cogebantur credere, & ex malitia & inuidia obcæcabantur; & ideò offenderunt. *Ex ipso autem vos estis in*
- B *Christo Iesu, qui factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio: ut sicut scriptum est, qui gloriatur, in domino gloriatur.*] Supra Apostolus, quod sicuti Deus per stultitiam crucis voluit saluos facere credentes, non per sapientiam, ita etiam elegerat homines ignobiles, indoctos, contemptibiles, & qui tanquam non sint; vt confundat nobiles, doctos & diuites. subdit Christianos omnes natos esse ex Deo in Christo Iesu, qui est sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio nostra, quod ad duo potest referri; scilicet, quoniam ex Christo in nobis influxit sapientia, & iustitia, & sanctitas; nam de plenitudine eius omnes accepimus. subinde potest etiam intelligi, quòd sapientia, & iustitia, & sanctitas, quæ est in Christo, tanquam in capite, attribuitur à Deo nobis; ita vt qui gloriatur, non in se ipso gloriatur, id est, ob virtutes, quibus ipse sit præditus; sed in domino, id est, in Christo, capite suo, cuius virtutes membris imputantur. vel, ob virtutes gloriatur quas accepit de plenitudine Christi, non autem ipse comparauit.

CAPVT 2.

- Nihil aliud agit Apostolus in capite hoc, quàm vt doceat se eandem regulam sectatum fuisse (vt scilicet putaret inter eos nihil scire, nisi Iesum crucifixum) quæ stultitia habetur & scandalum. neque eloquẽtia vlla vsum fuisse, sed tantum spiritum ostendisse, eiusque virtutem, ac sapientiam absconditam inter perfectos ostendisse, (Christum scilicet) quam sapientes huius mundi non nouerant. Nouerunt verò hi qui habent spiritum à Deo.
- D Nam spiritus Dei scrutatur; itaque hi qui acceperunt spiritum à Deo, possunt etiam ea percipere & scire, quæ à Deo sint nobis donata, quæ animalis homo nequaquam percipit; imò stultitia sunt illi. *Testimonium Christi.*] Supra expositum est hoc testimoniũ. *Et sermo meus non in persuasibilibus humane sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus & virtutis.*] Sermo, quo Corinthiis vltus est Paulus, non ornatus aut comptus fuit, sed accommodatus, vt eis ostenderetur spiritus Dei per Christum & virtutem eius. Nam ministri ac prædicatores verbi tantum ostendunt: Deus autem per fidem Christi intus operatur & spiritum infundit; & sic fides nostra nititur, non humana auctoritate, sed diuina. *Sapientiam verò, non huius mundi, neque principium huius mundi qui destruantur.*] Destruuntur vtique huius mundi sapiẽtes: quoniam Deus

stultam fecit eorum sapientiam, qua putarunt se posse ad felicitatem pertinere. *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinavit Deus ante secula in gloriam nostram.*] Sapientia haec Dei de qua loquitur, vel Christus est, qui ante secula praedestinatus est, ut fieret homo in gloriam hominum & naturae humanae; vel in gloriam eorum qui eum receperunt. vel per sapientiam Dei, intelligit hoc Dei arcanum consilium, quod ante secula praedestinavit, id est decrevit, ut suis temporibus fieret. Hoc Dei consilium nullus principum huius seculi nouit. *Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloria crucifixissent.*] Populus Iudaeorum non cognouit Christum. Principes & scribae cognouerunt eum esse Messiam, non tamen esse Deum, quae caecitas eis contigit ob eorum superbiam & inuidiam. *Quae & loquimur non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes.*] Vnaqueque doctrina sua habet verba, suamque orationem ipsi accommodatam. doctrina humana habet verba docta & orationem comptam; doctrina spiritus, cuiusmodi est Christi doctrina, habet orationem incomptam, verba non admodum exquisita; ut tota praeseferat simplicitatem quandam, quae a doctis humana sapientia negligatur. vti ergo sumus, inquit Paulus, spiritualibus spiritualia comparantes; id est, accommodantes rebus spiritualibus spiritualia, & spiritualement orationem, quae incompta & simplex est; spiritualibus, scilicet, rebus. *Animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei; stultitia siquidem sunt illi. Spiritualis autem &c.*] Homo animalis non solum is dicitur, qui brutorum vitam agit, voluptatibus mancipatus, sed omnis is, qui non transcendit humanum lumen, & sine spiritu est. Hi in psalmo dicuntur filij hominum. *Spiritualis a nemine iudicatur, & ipse iudicat omnia.*] Potentia inferior, non ascendit ad ea iudicanda, quae pertinent ad superiorem; superior vero & sua & inferiora discernit. *Sicut scriptum est, quis cognouit sensum Domini? aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus.*] Necessesse est, ut is, qui aliquem intelligit, & ab eo dicta & facta, eundem sensum habeat cum eo, quae intelligit. Is ergo, qui intelligit facta & dicta a Deo, eundem habet sensum cum Deo; quem cum prius non habuerit, oportet, vel quod fuerit instructus a Deo, vel Deum ipse instruxerit. instruere Deum nemo potest: oportet ergo ut sit a Deo instructus. Nos, inquit Apostolus, habemus sensum Christi, a Christo instructi: homo vero animalis, non instructus a Christo, sensum Christi non habet, & ideo non potest intelligere.

CAPVT 3.

SUPRA multa dixerat Paulus, quae pertinent ad reprimendam hominum relationem, qui putant se esse praeter aliis sapientes, ostendens hanc sapientiam esse apud Deum stultitiam; sicut econtra ea quae habetur ab hominibus stultitia est apud Deum sapientia; imò Dei sapientia qua usus est ad salutem hominum. Haec autem omnia eò tendunt, ut reprimat eorum insolentiam, qui auctores fuerunt scismatum Corinthiorum; dum quisque sibi

- A** sibi usurpat nomen Magistri & principis suae sectae. Hoc autem Paulus obliquè facit, ne auctores illos nimis irritaret, ac ad discipulos se conuertit, eò quod vnus inflatur aduersus alterum pro hominibus; quisque scilicet pro suo praetore: ostenditque Deum solum auctorem esse sui profectus cognoscendum, eique omnia attribuenda, homines autem esse ministros Dei, & dispensatores mysteriorum Dei; & tandem, & ministros hos, & omnia esse sua; id est, a Deo instituta & facta propter eorum usum & vtilitatem; eos vero esse Christi; Christum vero Dei; ut omnes tandem sint vnus in Deo. *Tanquam paruulis in Christo lac vobis dedi in escam: nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis.*] Innuit hoc in loco Apostolus, nondum eos, qui se magistros faciebant, & auctores erant schismatis, solidiorem escam gustasse in Christo; sed tantum lac, ut paruuli; tamè velle haberi magistros. *Dei adiutores sumus, Dei agricultura estis.*] Ministri sunt adiutores non quia dant virtutem agenti; sed ut instrumenta & organa. *Vt sapiens Architectus fundamentum posuit, alius autem superaedificat. &c.*] Ut oratio consequens sibi sit, oportet hunc locum potius ad doctrinam referri; quam ad opera; in hoc enim versatur Paulus. atamen docere, opus quoddam est doctoris, pro quo mercedem habiturus est, vel detrimentum passurus: quod tamen detrimentum, si non destruxerit fundamentum, quod est Christus, sed aedificauerit super fundamentum, non cessurum est in illius perniciem, sed ad operis destructionem. Ex quo fiet, ut ipse sit saluus, sic tamen quasi per ignem. Ex hoc loco piè, & non absque ratione colligitur, proditum fuisse ab Apostolo ignem purgatorium. Verum fidei (ut inquit Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis sufficit Ecclesiae auctoritas, etiamsi nullus esset scripturae locus de igne purgatorio. *Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Cephas, siue Apollo, siue mundus, siue vita, siue mors, siue praesentia, siue futura: omnia enim vestra sunt, Vos autem Christi, Christus autem Dei.*] Cum finis praestantior sit illis, quae sunt ad finem; contra naturam est, si quis gloriatur in eo, qui est se inferior, nullus ergo in hominibus praetoribus, Dei ministris gloriatur: quia nobis seruiunt a Deo dati: sic mundus nobis seruit, seruiunt vita & mors: nam ad vtilitatem nostram cedunt, Sic praesentia nobis seruiunt, etiam cum tribulationes patimur. faciunt enim ad profectum nostrum; sic futura nobis parata sunt, ut in ea vita felices simus. Nos autem Christi sumus, quia illi seruiamus; non autem ob illius vtilitatem, sicuti caetera nostra sunt; sed ut in illo simus, vnum, & ut in nobis glorificetur. Sic etiam Christus est Dei, quia Deus clarificatur in ipso, & per ipsum in nobis. Sicuti dicitur in Euangelio, pater clarifica Filium tuum, ut & filius tuus clarificet te. &c.

CAPVT 4.

TOTIVS rei ac negocij, de quo instituerat agere Apostolus vsque ab initio, in hoc capite summam manum imponit; inquitque componendo se cum aliis, deberi omnes nos existimari non auctores & Dominos, sed ministros & dispensatores mysteriorum. In ministris vero requiritur fidelitas. Is autem fidelis est minister, qui sibi non usurpat locum Domini. Docet deinde transulisse

omnia in se & Apostolo, ne videretur acrius illos incessere, & de se altius sentire. Ironia quædam deinceps vitur, ac se doctoribus illis Corinthiorum confert: postremò dicit se eorum charitate motum, mittere Timotheum discipulum charissimum, Corinthum. *Mihi autem pro minimo est, ut à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neq; me ipsum iudico; nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: qui autem me iudicat Dominus est.*] Sententia lata à non iudice, nihil est facienda. Cùm ergo solus Deus sit noster iudex, aliorum hominum de nobis iudicium & condemnatio; nostræ quoque ipsius conscientie absolutio, minimi facienda est. quandoquidem ad solum Deum iudicium de nobis pertineat. appellat humanum diem, homines illustres, qui inter alios splendent vt dies quidam. *Quis enim te discernit? quid habes quod non accepisti?*] Discernuntur illi à populo, qui constituunt aliorum doctores & præceptores. Hos autem Deus constituit, nisi ipsi sibi honorem assumant. quamobrem ea de causa, non debent quicquam sibi arrogare & inflescere. *Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus. omnium peripsema.*] Purgamenta ea dicuntur, in quibus sordes colliguntur: similiter peripsema, linteam est, quo corpus abstergimus; significans Apostolus in se & labores, & maledicta, & iniurias omnes confluisse tanquam ad sentinam & purgamenta. *Si decem millia pædagogorū habeatis in Christo, sed non multos patres: nam per Evangelium ego vos genui.*] Innuit hîc se meritò præferri debere à Corinthiis omnibus aliis eorum doctoribus; cùm ipse sit veluti pater, illi vero tanquam pædagogi. ob eandem etiam causam innuit, & maiorem sibi eorum curam deberi, quàm aliis. quamobrem dicit se eis missurum Timotheum. *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu lenitatis?*] Hoc accommodatum est potius his quæ dicturus est, quàm his quæ supra dixerat. Nam nimius videretur Apostolus contra Doctores illos, iccirco melius annectitur illis, quæ infra dicturus est de eo, qui duxerat, seu habebat vxorē patris.

CAPVT 5.

REM aliam Apostolus aggreditur, & summa per se nota est. Nam acriter reprehendit & incusat Corinthium illum, qui habebat vxorem patris sui; nouercam inquam; eumque tradit Sathanæ, in interitum carnis, vt spiritus saluus fiat. nam excommunicatio est pœna medicinalis. demum docet exercendam esse excommunicationem & iudicium contra fideles, & eos qui sunt in Ecclesia; non cōtra infideles, qui ad nos nō pertinet. *Si is, qui pater nominatur inter vos sit fornicator aut auarus.*] Notandum quòd in Græco codice deest particula, sit; & ideo intelligitur verbum, nominatur, adaptari his quæ sequuntur. quamobrem bene adducitur hic textus, ad probandum conuersionem cum excommunicatis non prohiberi, nisi fuerint pronunciat excommunicati. *Scriptis vobis in Epistola, nō commiseri fornicariis. &c.*] Vel aliā, vel hâc eandem Epistolam innuit, in qua hoc scribit; vt sit quidam Hebraeus. ecce prius excommunicat fornicarium, deinde docet, cū fornicariis, &c. non

A non esse conuersandum; fornicariis inquam fratribus & nominatis fornicariis &c. id est, publicatis & pronunciat.

CAPVT 6.

IN duob' taxat Corinthios Apostol' in hoc capite. primū quòd iudicia inter fratres exercebāt sub iudicibus infidelibus; deinde quòd dabant operā ventri, sub prætextu libertatis & licentiæ, quod non subiiciebantur legibus ciborum & ventri. Hæc summa est. *Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad indicandum, ad verecundiam vestram dico. &c.*] Appellat contemptibiles in Ecclesia per ironiam: quoniam illi qui sub infidelibus litigabant, dicebant imperitos Christianos esse, ac præterea minus idoneos iudices. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. esca ventri, & ventri esca. Deus autem hunc & hanc destruet.*] Quoniam ab obseruantia ciborum in libertatem Christiani vocati erant; quidam dabant se crapulæ. ob hanc libertatem dicit Apostolus, non debere nos ea omnia agere quæ licent, nulla habita ratione eius quod expedit; sed quæ expediūt eligēda & faciēda. Nec propterea quod quippiā licet, debemus nos in seruitutē tradere cupiditati; quæ cupiditatē appellat ventrē, quæ addicta est & famulatur cibis. Hâc inquit simul cū cibis, id est superfluis, inquā Deus destruet; quia vlciscetur & puniet. Vel dicit esse destruedam simul cum cibis post resurrectionem corporum.

C Modus loquendi est, quo vti solemus cum actionem, seu affectum aliquem volumus improbare; vt simul quoque faciamus mentionem obiecti illius affectus seu actionis. *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suū peccat.*] Simplex, vt reor, intelligētia; quoniam in fornicatione immunditiam quandam contrahit corpus, quod non contingit in aliis peccatis, vnde in lege veteri mundos legimus à mulieribus: hic quæ fermè est omnium gentium consensus.

CAPVT 7.

FACILIS est summa totius huius capituli. Nam ob incontinentiæ periculum consilium dat vt vnusquisque habeat propriam vxorem, & vnaquæque habeat proprium virum. Si quis, aut si qua verò habuerit virginitatis donum, summopere laudat, quod virgo seu innupta perseueret. & allicit homines ad virginitatem ex commodo. Nam præsentis vitæ necessitas, maritis & vxoribus multa adfert incommoda. Vxorem non debere à viro separari dicit esse præceptum Domini. Ipse deinde consilium dat fideli, qui copulatus sit infideli, ne ab ea discedat: ac tandem suadet vnique in ea manere vocatione, in qua vocatus est. Sic seruis & liberis suadet manere in sua vocatione. postmodum ob breuitatem huius vitæ asserit pro nihilo habenda esse ea omnia quæ habemus. & existimare nos debemus, tanquam nihil eorum habeamus. repetit nonnulla, quæ dixerat de virginibus & nuptis, ac ita desinit. *Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro reconciliari.*] Augustinus, de adulterinis connubiis ad Pollentium, ex hoc loco deducit, quòd

etiam dimissa ob fornicationem à viro, non potest alteri nubere, neque vir aliam ducere. *In pace autem vocavit vos Dominus &c.*] Nam si, cum primum vir aut mulier facta esset Christiana, fieret diuortium matrimonij; multæ discordiæ orituræ fuissent: ideò cum Dominus vocauerit nos in pace, illud consilium dat Apostolus. *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. pretio enim empti estis, nolite fieri serui hominum.*] Antithetis quibusdam orationem ornat: simulque docet Christianam libertatem & seruitutem. Nam qui vocatus est seruus existens, parere domino nõ debet in his quæ sunt impietatis & vitiositatis: nã ab ea seruitute liberat⁹ est à Christo. iccirco Apostolus dicit, eũ esse libertũ Domini. Ecotrã is, qui liber vocatus est, empt⁹ à Christo factus est seruus Christi, sicuti seru⁹ iustitiæ. Idcirco cõcludit, nolite fieri serui hominũ, ea parte scilicet, qua estis liberati à peccato, & facti serui iustitiæ, id est, Christi.

CAPVT 8.

INTER Corinthios Christi nomen professos, quidam erant, qui priores ceteris sibi videbantur. hi non abstinebant ab esu victimarum, quæ fuerat immolata idolis, dicentes, & rectè, idolum nihil esse, quatenus, scilicet, idolum est: ideoque victimas illas non infici, propterea quòd essent immolatae idolis. Hos peritiores infirmi quidam & imperiti videntes non abstinere ab esu talium victimarum, putabant eos peritiores adhuc venerari idola; & ideo scandalizabantur. Hos arguit Apostolus inquiring scientiam absque charitate inflare, sed charitatem ædificare: docetque abstinendum esse ab his, quibus frater scandalizatur, etiamsi nobis his vti liceat. ac concludit se non comesturum nedum victimas idolorum, sed nec etiam vllam carnem in æternum; ne proximum & fratrem scandalizet. *De his quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat.*] Apostolus se interfert illis peritioribus; dicens se cum illis scire, quod bene intelligant victimas illas non esse infectas, sed innuit se ab illis differre, quod sciat scientiam inflare sine charitate, charitatem verò ædificare, scilicet & eum qui charitatem habet, & eius proximos. *Si quis autem putat se scire aliquid, nondum cognoscit quemadmodum oporteat scire. si quis autem diligit Deum, cognitus est à Deo.*] Duobus modis primum, quod dicit, exponi potest: vel scilicet, vt arguat imbecillitatem scientiæ nostræ, vt sit sensus, ille qui putat se quippiam scire, nondum nouit quid sit scire, nam clara certa & stabilis cognitio rei, & eius principiorum, scientia est; quam hñc non habemus, præsertim rerum diuinarum. Ignorat ergo quid sit scire, & quomodo oporteat scire, ille qui putat se aliquid scire. Vel referendum est hoc, quod dicit, non ad scientiam, sed ad modum, quo vti debemus nostra scientia: quoniam ad ædificationem proximi eã est vtendum. Ideò inquit, nondum scit quemadmodum oporteat scire. Sequitur: qui autem diligit Deũ hic cognitus est à Deo. Meo iudicio, cognitus, hñc nõ significat approbat⁹ & dilectus, sed significat figura quadã dicẽdi Hebraica, in cognitionẽ adductus; id est est is qui charitatẽ habet & Deũ diligit, docetur à Deo, quomodo oporteat scire; id est quomodo oporteat

A oporteat nos vti sciẽtia nostra, quia scilicet ad proximi ædificationem. *Idolum nihil est in mundo.*] Quoniam Idolum figmentum est hominum; vel quia simulachrum est rei nullius, sed cõfictæ ab hominibus: vel etiam quòd numen illud quod ei ab hominibus tribuitur, nihil est, sed merum figmentum. Vnde etiam alibi Idolum appellatur in scriptura mendacium. *Nullus est Deus nisi vnus. Nam & si sunt qui dicantur Dij, siquidem sunt dij multi, & domini multi; nobis tamen vnus est Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia & nos per illum: sed non in omnibus est scientia.*] Deus non potest esse nisi vnus: opinio tamen hominum confinxit Deos multos, & dominos multos; sed Christianis vn⁹ est Deus pater, ex quo omnia vt dicit Augustinus & Hilarius. Vnitas est in patre, & Trinitas vna est propter patrem. Iccircò de patre mentionẽ facit, ex quo est omnis creatura per creationem; nõ excludendo filium & sanctum spiritum: sed & Filius & Spiritus sanctus est à patre per originem; & à patre habent, quod sunt, principium creaturæ. ideo ex patre sunt omnia, & nos in illo. Deus nõ tantum est efficiens omnium causa, ex qua sunt omnia, sed etiam est causa finalis omnium. ideo subdit Apostolus, & nos in illo: Christus verò est verbum Dei, & eius ars, per quam facta sunt omnia, & nos sumus instaurati & reformati. Hæc est veritas, & Christianis notissima; non tamen omnes idiotæ hanc scientiam firmam habent. *Esca nos non commendat Deo, neque enim si manducauerimus, abundabimus: neque si non manducauerimus, deficiemus.*] Ostendit Apostolus ab indifferentibus omninò abstinendum esse, ob vitandum scandalum proximi. *Ædificabitur ad manducandum idolothyta.*] Hoc pacto ædificabitur, quia putabit in idolo numen esse: & ideo cum veneratione eius numinis idolothyta manducabit; & sic labetur in idolatriam. *Peccantes in fratres, & percutientes eorum conscientiam, peccatis in Christum.*] Nam fratres sunt membra Christi; vnusque est Christus cum Ecclesia. ideo qui in fratres peccat, peccat in Christum. sic in Euangelio, quod vni ex istis minimis fecistis, mihi fecistis.

CAPVT 9.

LONGAM digressionem Apostolus facit, vt id quod dixerat, communiat sui exemplo; abstinendum scilicet, etiam esse ab his quæ licent, ne scandalizetur proximus; aut etiam, vt magis ædificetur. Habebat potestatem Apostolus, officij sui ratione, & victum petere ab his quibus Euangelium prædicabat; & sororem mulierem circumducendi, quæ ei inferuaret, vt alij Apostoli: abstinebat tamen ab omni huius potestatis vsu, propter Euangelium; id est, vt omnes magis ædificarentur, ac facilius allicerentur ad Euangelium. imò subdit sese omnibus accommodasse, vt omnes lucrifaceret. Hæc summa est. *Eis si aliis non sum Apostolus, vobis sum. nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.*] Supra dixerat se genuisse Corinthios in Euangelio, seque esse eorum patrem, alios verò pædagogos. idem

nunc repetit; dicitque, quamuis aliis non esset Apostolus, esse tamen se Apostolum Corinthiis, quos genuerat in Euangelio; & illos esse signaculum sui Apostolatus. translatione utitur: Nam sicuti priuilegium munitur signaculo Principis; ita actio & potestas causa, ex effectu dignoscitur. Cum ergo Apostolus genuisset in Euangelio Corinthios; Corinthij utique erant veluti signaculum sui Apostolatus. *Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est, &c.*] Defensionem hinc dicit responsonem, ad eos, scilicet, qui ab illo inquirebant rationem vitæ quam agebat. *Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos vitæ dicit?*] Deus vniuersorum prouidentiam habet, prout eorum naturæ competit. in scriptura tamen edenda, tantum hominum curam habuit & prouidentiam; non boum & brutorum animalium, ad quæ scripturam non instituit. *Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria. Neceffitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? ut Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi: ut nõ abutar potestate mea in Euangelio.*] Sententia clara est. Nam inquit, cum sibi mandatum à Domino fuerit, ut Euangelium prædicet; necessariò sibi esse hoc munus obeundum; nec ob hoc, quod mandato Dei, obediatur, vllam sibi gloriam vllamque ampliorem mercedem aliis deberi; sed si hoc faciat sine sumptu & impensa eorum, quibus prædicat, quod non cogitur ex mandato Christi præstare; ex hoc sibi gloriam & præ aliis mercedem deberi. ideoque semper se eam regulam seruaturum. Verba nonnulla difficilia; ut si volens fecero, si autem inuitus: quæ debent accipi in hunc sensum, ut volens dicatur ea facere, quæ hilari & prompto animo, non tantum ex mandato & debito, sed etiam ex charitate Dei & proximi: Inuitus verò, cum tantum ex mandato & debito quasi coactus agat. quod etiam addit, ut non abutar potestate mea in Euangelio: notandum quod apud Apostolum, etiam is, qui seruat mandatum, si non dirigat actionem suam ad charitatem proximi, ita quod non vitat scandalum, & omne illud quod impedit profectum, dicitur potestate abuti. *His qui sub lege sunt, quasi essem sub lege &c. his qui sine lege erant, tanquam essem sine lege: cum sine lege non essem, sed in lege essem Christi.*] Hoc in loco Apostolus, qui sui exemplum aliis proponebat, pergit ostendere, quantoperè omnes suas actiones dirigebat ad charitatē proximi, & ad cuiusque profectum & ædificationem. ac propterea inquit sese accommodasse Iudæis, seruando eorum ceremonias, quæ nondum factæ erant mortifera; ut eos lucrifaceret & inuitaret ad Christum: sic sese accommodasse gentilibus seruando eorum consuetudines non improbas, ac si sub nulla lege esset; ut gentiles lucrifaceret. Per parenthesis autem interponit, se tamen esse sub lege Dei & Christi, quod positum est ad remouendam obiectionem & calumniam; ne scilicet ex his verbis aliquis obiiceret Apostolum esse exlegem: sicuti hi, qui putant mundum à casu gubernari; & nullum esse Deum, ideo per parenthesis ea verba interponit. Dicit etiã se factum fuisse infirmatum cum infirmis, his scilicet, de quibus mentionem fecit in Epist. ad Romanos, & paulò supra, qui,

A qui, scilicet, adhuc detinebantur obseruantis legalibus. *Omnia autem facio propter Euangelium, ut particeps eius efficiar.*] Cupit fieri Apostolus particeps Euangelij, non ut doceatur ipse ab aliis, sed ut alios doceat, & participes efficiat Euangelij. hebraismus enim est. vel cupit fieri particeps præmij promissi in Euangelio; ad quem sensum quæ subdit videntur posse rectè accommodari.

CAPVT IO.

PROSEQUITUR Apostolus id, quod cœperat; ac inquit, non sufficit induisse Christum, & baptizatum esse; verum oportet in vita benè agere, & legitimè pugnare, nec ubi offendere. Nam & patres nostri omnes fuerunt sub nube & in mari, ac sub Moyse baptizati. nihilominus plerique eorum omnes non fuerunt Deo accepti, sed perierunt in deserto. Eorum autem actiones & euentus, figuræ quædam fuerunt rerum nostrarum, & nostri, in quos fines seculorum deuenerunt. Paulatim postmodum Apostolus redit vnde fuerat digressus, ac inquit, omnia fieri debere à nobis in ædificationem, & vitanda esse scādala. Prosequitur deinde de esu victimarum idolorum, ac primò, ut reor ego, increpat christianos, qui comedebant in idolio idolothyta, aitque illos fieri participes dæmoniorum; quoniam edunt in idolio ea, quæ sunt dæmoniis immolata. Deinde instruit eos, qui non comedebant in idolio, sed vel eas emebant in macello, vel inuitati à gentilibus eas carnes comedebant; ut in textu patet. Postremo in calce, quasi aliud agens, conuertit se ad eos, qui scandalizabantur, cum videbant christianos doctos comedere idolothyta; ostendens eos scandalizari non debere, eò quod proximus ea edat, gratias tamen agat Deo; cuius ea animalia factura sunt, creata in vsum hominis. Hæc est summa. *Omnes sub Moyse in nube baptizati sunt & in mari.*] Plura baptismatum genera connumerat Damascenus in quarto libro: inter quæ etiam hæc: quæ non verum baptisma sunt, sed veri baptismatis figuræ. *Non potestis fieri participes calicis domini, & calicis dæmoniorum.*] Pars hæc ad eos pertinet, qui recumbebant in idolio, ac fiebant participes eorum sacrorum. *An dominum æmulamur? an fortiores illo sumus?*] Sæpè in psalmis dicit Dauid, eos qui ex Iudæis seruiunt idolis, prouocare dominum ad æmulationem & ad zelum, constituentes illi veluti riuales alios Deos. fortiosem is videtur se facere Deo, qui Deum negligit, eumque offendere non veretur. *Omne quod in macello venit, māducate.*] Hic alia pars incipit, in qua admonet eos qui vescebantur idolothytis, vel domi suæ, vel apud gentiles, à quibus inuitabantur ad prandium seu cœnam. *Ut quid enim libertas mea indicatur à conscientia aliena?*] In hac postrema parte callidè & argutè vertit se ad eos reprehendendos, qui infirmi erant, & scandalizabantur de esu idolothytorum.

CAPVT II.

HIVS capitis principium est annexum præcedentibus. Christus se omnibus accommodauit, sicuti in Epistola ad Romanos inquit Apostolus, quem imitari se dicit. Iure ergo hortatur Corinthios ut imitentur se. Laudat

deinde quod meminissent ipsius traditionum; quas saltem nonnulli eorum meminerant & seruabant. Præcipit postmodum mulieribus, ut orent, & prophetent velato capite. Demum eos reprehendit, quod non conuenirent ad cœnam domini, ut par est & decet. Hæc summa. *Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput Christi Deus.* Caput, principium est, & id, à quo ea, quorum est caput diriguntur. Hic ergo est verus & rectus ordo, ut vir, dirigat mulierem; virum Christus, Christum Deus. Iccircò, cum vir non habeat supra se terrenam potestatem, ut liber, non debet caput velare. Econtra mulier, cum sit sub viri potestate, debet velare caput in signum subiectionis. Multa Augustinus in 12. de Trinitate. *Vir imago & gloria Dei.* Non propterea hoc dicitur, quod mulier non sit etiam ipsa secundum mentem facta ad imaginem Dei, in qua non differunt vir & mulier. Sed quoniam, sicuti Deus est principium & finis totius creaturæ; ita vir est principium mulieris, ex quo facta est mulier; & est etiam finis, quia propter virum facta est mulier, non propter mulierem vir.

CAPVT 12.

Cum Apostolus in initio Epistolæ arguisset Corinthios ob schismata, quæ erant inter eos, ob æmulationem præceptorum & doctorum; ac postea quædam alia in eis respondisset, ac benigne eos admonuisset: in hoc capite iterum admonet eos, ut caueant zelum & æmulationem, qua laborabant ob dona spiritus sancti. Vnusquisque etenim donum sibi datum aliis præferbat. Hoc Apostolus arguit, docens omnia dona necessaria esse ad perfectionem corporis huius mystici, quod est Ecclesia: idque mirifice probat ex cõparatione humani corporis, seu cuiusuis animalis. Verum, quoniam tota christiani hominis perfectio consistit in fide & charitate, in exordio huius capituli ostendit differentiam inter christianum habentem spiritum sanctum, & eum qui spiritum sanctum non habet; ex cõfessione scilicet diuinitatis Christi. Cõfessio etenim est posterior actus fidei, prior verò credere: ut in Epistola ad Romanos. in sequenti verò capitulo ageretur de charitate. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus diuisiones ministratiõnũ sunt, idem autem dominus: diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Aptè singula singulis accommodauit Apostolus. Nam cum primum donum Dei sit spiritus; reliqua dona & gratiæ à spiritu pendent. Ministri, & ministratiõnes ad dominum referuntur: operationes verò ad primam omnium causam, quæ operatur in omnibus. vsque modo pater meus operatur & ego operor, apud Ioannem. Vnus tamen atque idem Deus est, dominus & spiritus, sed distinctio hæc est secundum rationem & effectus diuersos. *Alij sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ seu cognitionis, alij fides in eodem spiritu, alij gratia sanitarum, alij operatio virtutem.* Quoniam sancti Doctores, & sanctus Thomas in prima secundæ, de gratis gratis datis, has gratias optimè distinguunt; vnum tantum admonebo, quod sanctus Thomas notat: per fidem hoc loco intelligi, non illam, qua quis efficitur christianus; sed certiorẽ quandam & clariorem cudentiam. Item gratiam virtutum differre à gratia sanitarum; quod sanita-

A sanitates & curationes sint ex miraculis, quæ fiunt ad hominis vtilitatem: virtutes verò miracula sunt circa res naturales alias ab homine. *Omnia corporis membra cum sint multa, vnum tamen corpus sunt: ita est Christus.* Notandum, quod Ecclesiam totam, & hoc corporis mysterium appellat nomine Christi. idem etenim corpus est caput cum membris. *Sed multo magis quæ putantur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt: & quæ ignobiliora putamus, abundantiorẽ his honorem circudamus.* Notandum hoc loco, quod Apostolus tacite arguit illos, quibus videbantur datæ gratiæ potiores; ne scilicet, ob eam causam se extolleret & aliis præferrent: imò putarent se membra esse infirmiora & ignobiliora; & ideo maiorem sibi honorem tribui. *Æmulamini charismata meliora, & adhuc excellentiorẽ vobis viam demonstro.* Statuit primò de quo posteriùs ageretur, præferens donum prophetiæ & interpretationis, dono linguarum; & cõcludit id, in quo est summa omnium donorum, charitatẽ.

CAPVT 13.

IN toto hoc capite, ut patet legenti, nihil aliud agit Apostolus, quàm ut extollat charitatẽ. Nam, sicuti supra diximus, christiani hominis vita fide cõstat & charitate: sed per fidem venit ad charitatẽ, per quam spiritus sanctus habitat in nobis. *Si habuero omnem fidem ita ut montes transferam.* Fidem hoc loco quidam interpretantur, gratiam miraculorum, ad fidei cõfirmationem. *Charitas non æmulatur, non agit perperam.* Perperam agit, qui inconsideratẽ agit, nullòque sibi fine constituto. Charitas verò semper in Deum tendit, tanquam in finem, propter quem agit omnia; & ideo non agit perperam. *Nunc cognosco ex parte, tunc cognoscam, sicuti & cognitus sum.* Similitudo hæc non est omnimoda: nam Deus perfectius nos cognoscit, ac comprehendit, quàm nos simus Deum cognituri. Sed in eo similitudo est, quod sicuti cogniti sumus absque villo medio à Deo, ita Deum sine medio cognoscemus.

CAPVT 14.

IN hoc capite Apostolus, cum declarasset viro christiano potissimum incumbendum esse charitati, in qua omnis rei summa consisteret, accedit ad gratias datas gratis, ad Ecclesiæ ædificationem. Et quoniam Corinthij magni faciebant donum linguarum, ipse præfert donum prophetiæ & interpretationis, dono linguarum; idque multis argumentis conatur ostendere. Prophetiæ donum hinc dicitur, quo arcanus & mysticus sensus scripturæ intelligitur, & exponitur Ecclesiæ interpretationis donum refertur ad sensum literæ. *Qui loquitur lingua semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat.* Is qui lingua loquitur, vel intelligit quid dicat, vel non intelligit. si intelligit, nec tamen habet donum interpretandi; quia fortasse ineptus est, nec scit explicandi rationem, & ideo non interpretatur; seipsum vtique ædificat; non Ecclesiam, quæ non intelligit quæ dicit ille. Si non intelligit, seipsam etiam ædificat ex deuotione & motu interiori spiritus; sciens se laudare Deum & orare, quamuis non intelligat in particulari quid oret, & quæs laudes pro-

ferat. Sic in Epistola ad Romanos, nescimus quid oremus, sed spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. *Quid vobis prodero, nisi loquar vobis, aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina.*] Satis difficile est quatuor hæc distinguere. Reuelatio est à Deo. scientia eorum quæ antea sciebamus, nec noua reuelatione nobis innotescunt. prophetia est sensus mystici. doctrina, vt reor, est, cum quis non interpretatur aliena, sed ex suo profert; & docet, ea præsertim, vt puto, quæ pertinent ad mores. *Si orë lingua, spiritus meus orat, mens autë sine fructu est.*] Hic vtique de his loquitur Apostolus, qui non intelligunt id, quod pronunciant: nam à spiritu impelluntur, vt orent, cum tamen speciatim non intelligant quid dicant. mens vacat fructu; quia non intendit in ea, quæ proferuntur, cum non intelligat. Neque etiam potest ea exponere Ecclesiæ; & iccirco etiam fructu vacat, in aliis scilicet, id est, in Ecclesia, quam non ædificat. *Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote.*] Is puer est sensibus, qui non intelligit quæ pronunciat, vt pueri solent. *Itaque lingua in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus: Prophetia autë, non infidelibus, sed fidelibus. Si ergo cõueniat Ecclesia tota in vñ, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicet quod insanitis? Si autem omnes propheterent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus.*] Videtur Apostolus sibi ipsi in paucis his verbis contradicere. nam cum primùm dixisset linguas esse in signum non fidelibus, sed infidelibus; postea dicit, quod si introierit infidelis, & audiat vos loquentes linguis, vtique dicet quod insanitis. idè locus prior exponendus est, vt, per signum, intelligat signum perditionis & condemnationis infidelis obstinati, quæ Deus non putat dignum, vt audiat sermonis sui interpretationem. postmodum autem loquitur de infideli non pertinaci, sed qui futurus sit fidelis per verbum Dei intellectum: idè subdit, quod occulta cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, dicens, quod Deus in nobis est. Occulta cordis, vt reor, appellat Apostolus, occultos stimulos cordis immisos à Deo, qui per verbum excitantur & foras procedunt. *An à vobis processit sermo Dei? aut in vos solos peruenit?*] Auctores cuiuspiam rei maiorem fidem merentur, quàm alij qui eos sunt secuti. illi etiam apud quos solos est res quæpiam maioris sunt auctoritatis: quibus alij cedere debeant. *Siquis autem ignorat, ignoret, aut ignoretur.*] Is dicitur ignorare ab Apostolo, qui in sua ignorantia est pertinax. talis ergo, quoniã ita vult, ignoret, id est, perseueret in sua illa ignorantia: aut ignoretur, id est, à nobis habendus est vt ignotus & alienus.

CAPVT IS.

HVIUS capituli argumentum facile est, & in promptu. Nam Apostolus agit de mortuorum resurrectione. Etenim nonnulli pseudoapostoli, conati erant persuadere Corinthiis, falsam esse mortuorum resurrectionem. Hos acriter arguit Apostolus, inquires; cum eadem sit ratio capitis & corporis, si hi, qui pertinent ad corpus Christi, non resurgunt, neque Christus resurrexit: quod si Christus non resurrexit, destructa est prædicatio fidei in Christum.

- A** stum. Nam & falsa testati sumus nos, qui prædicauimus Christum resurrexisse. deinde spes nostra omnino inanis est. Etenim in hac vita mortali additi sumus variis tribulationibus & angustiis; si post hanc vitam nihil speramus, miseri magis sumus, quàm quipiam alij homines. Postea multa differit de resurrectione; quæ patebunt clarius infra. *Notum vobis facio Euangelium, &c. quæ ratione prædicauerim vobis si tenetis: nisi frustra credidistis.*] In principio inquit, se velle illis in memoriam reuocare Euangelium quod prædicauerat. deinde vt eos faceret attentiores, summis effert laudibus hoc Euangelium; dicens, quod in illo stant; ne scilicet cadant, &, per quod saluantur. subdit postmodum, si tenetis qua ratione prædicauerim vobis; ac si diceret, nisi oblitum penitus estis, nam longiore præceptore indigeretis. addit deinde, nisi frustra credidistis: hoc ad duo potest referri; ad obliuionem, scilicet Euangelij: nam frustra eo prædicante credidissent, si postmodum oblitum essent: vel ad resurrectionem mortuorum, quam pseudoapostoli dicebant non esse. Nam si ita esset, vt infra dicit, inanis est fides nostra; quia ex ea nihil nobis est sperandum. *Tradidi enim vobis quod & accepi.*] Vt reor dicit Apostolus se accepisse, non quidem ab aliquo homine, sed à Deo, & per reuelationem Dei. *Si autem Christus prædicatur, quod resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?*] Vt in præfatione diximus, eadem est ratio capitis & corporis. *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis.*] Mors intrauit in mundum per peccatum, vt in Epistola ad Romanos inquit Apostolus; ex quo arguit peccatum peruenisse ad omnes: quia mors peruenit ad omnes. Sic econtra hic argumentatur: si resurrectio mortuorum non est, & Christus non resurrexit: ergo non destruxit mortem. quod si mortem non destruxit, neque destruxit peccatum. Sumus ergo adhuc in peccatis; & qui in Christo sunt mortui, perierunt. *Vnusquisque in suo ordine. Primitiæ Christus; deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentum eius sperauerunt. deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & patri: cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem & virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissimè autë inimica destruetur mors.*] Exponit Apostolus ordinem, quo genus humanum, hi, scilicet, qui pertinent ad Christum, peruenturi sint ad vitam, destructa morte. Primùm inquit, vita ad Christum pertinet; qui vita est, vt verbum Dei, vt homo plenus gratia, nulli peccato obnoxius: deinde primus etiam resurrexit ad vitam omninò immortalem. Deinde viuificatio hæc contigit, & continget his, qui sunt Christi; qui prius incipiunt viuere in Christo, vita animæ & spiritus viuificati per ipsum; deinde resurgent ad veram corporis immortalitatem, vt Christus. Sed de hac resurrectione speciatim in postremis verbis mentionem facit. Interponit autem, postea finis cum tradiderit regnum Deo & patri: quoniam resurrectio corporum futura est in fine seculi, & omnium simul. idè antequam expresse de hac resurrectione dicat; inquit, futurum esse finem huius scilicet mutabilis seculi, & finem omnium: quia omnes peruenient ad finem; neque dirigentur & regentur amplius ad finem etenim adipiscendum, directio fit; &

hoc innuit, cum dicit. Oportet illum regnare, &c. Et quod euacuabitur omnis potestas & principatus. Postmodum descendit ad corporum resurrectionem, & ad omnimodam mortis destructionem. *Cum autem illi subiecta fuerint omnia, tunc & ipse filius subiectus erit illi, qui subiecit illi omnia: ut sit Deus omnia in omnibus.* Filius, ut Deus est, quamuis sit de patre tãquam de principio; non tamen subiectus est patri: imò in omnibus est æqualis patri. Ut autem homo est, statim à sua cõceptione subiectus fuit patri & Deo. Ideò hîc Filius accipitur, pro Christo cum eius corpore, quod nos sumus. Nam tunc totum corpus Christi erit omninò Deo subiectum; neque indigebit interpellatore & mediatore, cuius iustitia fulcimur, ut apud Deum iustificetur. Sed tunc Deus erit omnia in omnibus, ita sanctus Augustinus in primo de Trinitate. *Alioqui quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si mortui non resurgunt? ut quid & pro illis baptizantur?* Quidam putant Apostolum argumentari ex quorundam more, qui baptizabantur pro mortuis hominibus. Sed mihi non satis probabile videtur, quod Apostolus sumpserit argumentum ex auctoritate illorum, qui errabant in ea ratione & modo baptismatis. Ideò melius est, ut intelligamus mortua peccata, quæ alibi appellat opera mortua: ut argumentum nitatur eo fundamento, quod, scilicet, mors & peccatum sese cõsequantur. Frustra enim pro peccatis, id est, ad ea abluenda baptizãtur, si mortui nõ resurgunt: nam non mundantur baptisate à peccatis. *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu.* Gloria Apostoli erat conuersio Corinthiorũ ad Christum, tãquam de illis optimè meritis esset. Hac utriusque gloria nulla esset, & omnis eius labor inanis, si mortui nõ resurgunt. *Ignorantiam Dei quidam habet, ad reuerentiã vobis loquor.* Paulò acrius & asperius increpat eos Apostolus, ut magis resipiscerent. Dicit itaque eos habere ignorantiam Dei, id est, ignorare quæ Dei sunt; & hoc asserit se dicere ad eorum reuerentiam, id est, ut reuerentur & compefcantur. Sæpè in psalmis inuenimus nomen hoc reuerentiã, & reuerentur, in hac significatione poni. *Factus est primus Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.* Anima viuens, est ea quæ dat vitam mortalem corpori; qua, scilicet, corpus nutritur, augetur, sentit, &c. talis fuit vita primi Adam. In Christo verò nouissimo Adam est spiritus viuificans; qui, scilicet, dat vitã animæ, & in se animam transformat, & per animam, subiectum corpus. *Hoc autem dico, fratres, quòd caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt; neque corruptio incorruptionem* Sensus est, quod fieri nequit, ut viuens hac mortali vita, qua nutrimur, comedimus, potamus, possideat regnum Dei: hoc etenim intelligimus per carnem & sanguinem. *Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Græcus textus. *Omnes quidem nõ dormiemus, sed omnes immutabimur.* Locus hic à sancto Hieronymo, in quadam Epistola, multum tractatur, & diuersimodè exponitur: videant qui voluerint. Nos ad literam dicimus, sensum esse, omnes resurrecturos esse, sed nõ omnes immutandos ad vitam gloriæ. Sic in psalmo; quoniam non resurgent impij in iudicio. In eo enim sensu capit Apostolus immutationem. Si verò textum Græcum

- A Græcum exponimus, per immutationem intelligemus (si loquitur tantum de bonis, non autem de omnibus tam bonis quàm malis) immutationem ad vitam gloriæ, ut supra. Sin verò de omnibus, tam bonis, quàm malis intellexerimus eum loqui, per immutationem accipiendum est, ad vitam immortalẽ seu gloriæ, seu miseriam. Id autem quod dicit, non omnes dormiemus, videtur fauere eorum opinioni, qui volunt non omnes morituros; qui scilicet inueniuntur viui in hora iudicij. Sed potest dici etiam secũdum aliorum sententiam, quod tam breuem mortem non putat Apostolus dicendã mortem: ideò dicit non omnes dormituros. Expositor quidam Græcus, coniungit hoc dictum cum inferioribus quæ sequuntur, scilicet, in momento, in ictu oculi: quoniam, ut habetur in Apocalypsi, non omnes morietur in ictu oculi & in momento; imò per interualla; omnes tamen resurgent in momento & in ictu oculi. *Vbi est mors victoria tua? ubi est mors stimulus tuus? stimulus mortis peccatum; virtus peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam, per Iesum Christum dominum nostrum.* Mors intravit in mundum per peccatum. lex verò dedit vim peccato, quia addidit transgressionẽ legis datã, ut in Epistola ad Romanos plenè & cumulatè dicit Apostolus. Christus verò vicit peccatum & mortem, & sic liberauit nos à reatu legis, & à peccato; quare etiam à condemnatione mortis. *Scientes quòd labor vester non est inanis.* Non est inanis labor, cui datur resurrectio & vita immortalis, ut disseruit supra.

CAPVT 16.

- C IN hoc postremo capite, admonet eos quædam familiaria, ut ita dicam, officia, simulque certiores eos facit, quidnam sit ipse acturus; & de fratribus nonnulla alia, quæ satis sunt exposita legenti. *Quos probaueritis per Epistolas, hos mittam, &c.* Vel Epistolas dicit eas, quas ad illum daturi erant Corinthij, antequam ipse Corinthum perueniret. Vel Epistolas appellat libellos & tabellas; quibus secrete notabantur nomina eorum, quos electuri erant. *Ut vos me deducatis quocumque iero.* Figura loquendi Paulina, nõ reor deduci dixisse, quoniam ab illis peteret viaticum, & pecuniam, quæ sufficeret ad iter, sed deduci intelligit dimissionem, quasi vltimum vale, ut ita dicam, quo solemus uti, cum quis longius est iter ingressurus. sic infra deducite illũ in pace. *Gaudeo in presentia Stephana, Fortunati & Achaici.* Amphibologicum est. Nam referri potest presentia ad Corinthios, quia scilicet presentes erant Corinthiis: vel ad ipsum Paulum, quoniam aderant Paulo. nam quæ sequuntur utroque modo commodè possunt aptari. *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maran atha.* Execratur eos, qui non amat Christum: hoc enim significat, anathema. Addit deinde, Maran atha, id est, Dominus venit vindex illius. Quod contra eos dicitur, qui non amabant Christũ, id quod non fatebantur Iesum esse dominum, & verbum Dei quod in carne venisset.

SECUNDA AD CORINTHIOS
EPISTOLA.

CAPVT PRIMVM.

F VIVS capitis argumentum in promptu est. Nam primum facit Corinthios certiores de tribulationibus, quas passus fuerat, & de consolationibus ei à Deo præstitis; quarum utræque in profectum eorum cedunt. Deinde excusat se, quod ad eos non venerit, ut dixerat se venturum; ac rationem reddit, cuius pars eò pertinet, quod noluerit Corinthios contristare. *Et spes nostra firma sit pro vobis; scientes, quoniam sicuti socij passionum estis, sic eritis & consolationis.*] Ea quæ Apostolus dicit in toto hoc cõtextu tria sunt; quorum duo pertinent ad Apostolum, vnum ad Corinthios. Inquit ergo se multas tribulationes passum, consolatum tamen à Deo fuisse: ea de causa puto, quoniam tribulationes eas euaserit. Ex quo euentu persuadere sibi possunt etiam Corinthij, quòd si in quampiam tribulationem inciderint, quod parata est etiam ipsis à Deo propinqua consolatio; qua spe semper læti & tuti esse queunt. Hinc duplex Apostolo gaudium; primum, quoniam Corinthij ex hoc fiunt meliores, & magis firmi in fide: alterum, quod si in quaspiam angustias inciderint, spem firmam ipse conceperit, paratam ipsis à Deo consolationem. *Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis, ut ex multarum personis facierum, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.*] Hic notandum omnia Apostolum direxisse ad gloriam & laudem dei. Non inquit se petere adiuuari ab eis in oratione, ut facilius impetret, & ibi sistat; sed ut à multis gratiæ deo agantur pro impetrata eius salute. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium cõscientiæ nostræ, &c.*] Dubitare quispiam potest, cuiusnam rei causam reddat Apostolus, cum inquit. Nam gloria nostra hæc est, testimonium cõscientiæ nostræ. reor ego reddere causam, quòd iure petat ab illis adiuuari in oratione, eò, scilicet, quòd eos ex corde dilexerit & diligat, sicuti & cæteros, sed abundantius Corinthios; cuius affectus testimonium habet cõscientiam suam; quoniam pacto? ex sinceritate cordis, qua cum eis fuerat conuersatus. subdit postea eos etiam posse testimonium afferre, cum viderint & cognouerint. ideo inquit; Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legistis & cognouistis: spero autem quod & vsque in fine cogno-

A cognoscetis, &c. *Quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra.*] Gloriaripotest discipulus in bonitate præceptoris; similiter præceptor in probitate discipuli. *Cum ergo hoc voluissem, nunquid leuitate usus sum? aut quæ cogito, secundum hominem cogito? ut sit apud me est, est; non, non.*] Apostolus duo à se remouet, primū, se non vsum fuisse leuitate, ut sententiam leuiter mutauerit. alterum, se non duci sua voluntate humana, sed dei spiritu & instinctu: ideoque apud se nō esse, est, est; non, non. Id est, ut persistat in iis, quæ semel dixit se facturum: nō enim suæ spontis se esse. *Fidelis Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo, est & non, sed est in illo, est.*] Veretur Apostolus ne quis possit suspicari, ex his quæ dixerat, apud se non esse, est, est; non, non: etiam in doctrina, quam eos docuerat, posse mutationem fieri. Huic obiectioni statim obstitit, & inquit; Deum fidelem esse & promissis stare: idcirco etiam sermonem eius, qui nititur fide à Deo data, firmum esse, immutabilem esse, neque in eo inueniri, est, & non; sed tantum, est. *Et in ipso, Amen, Deo ad gloriam propter nos.*] Dicit promissiones à Deo factas in Christo Iesu, habere, Amen, id est, firmitatem & complementum, quod cedit Deo ad gloriam: propter nos autem, quia ad vtilitatem nostram. Ea etenim, quæ habemus à Deo in Christo, ad gloriam dei sunt & ad nostram vtilitatem. *Qui autem confirmat, nos vobiscum in Christo, & qui unxit nos Deus, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris.*] Declarat promissiones & dona nobis fuisse à Deo præstita. *Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis non veni ultra Corinthum: non quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudij vestri. Nam fide statis*] Apostolus, in hac postrema huius capitis parte, explicat rationem qua motus, Corinthum non venerit, quam suprâ tacuerat: inquitque se ideo non venisse, ne afficeret eos tristitia. Hæc summa. Dicit autem, parcens vobis non veni: & ne quis suspicaretur, his verbis innuere Apostolum, vel eos parū firmos in fide haberi ab eo, vel quod vellet imperiū exercere in eos; idcirco statim addit. non quòd dominemur fidei vestræ. Ad vtrunq; hoc referri potest: & ad dominum Pauli, & ad exiguā eorum fidē; quod in postremis verbis explicat, inquiens, nam fide statis. Explicat subinde causam cur nō iuerit; sed adiutores sumus gaudij vestri: id est, cupimus nostra præsentia adferre vobis gaudiū, non mœstitiā; quā certè vobis intulisset nostra mœstitiā, quā fueramus concepturi ex eius delicto, qui nouercam habebat in delitiis, nec pœnitentiā egerit. Hæc, quia tãgit & innuit, latius explicat in capite sequenti.

CAPVT 2.

IN hoc capite explicat id, quod in fine præcedentis tantum tetigerat: rationem, scilicet, cur non prius ad eos rediisset: ne scilicet afficeret eos tristitia, tristis ipse effectus ob illum, qui in se commiserat id scelus, ut haberet nouercam, nec adhuc egisset pœnitentiā. de quo ad eos scripserat priori Epistola ex abundantia charitatis, qua eos prosequeretur præ cæteris. Hortatur autem, ut cum iam eum sceleris admissi pœniterit, velint ei condonare hoc delictum, quod & ipse in persona Christi, eius scilicet vicem gerens, condonaret. Narrat demum iter suum Troadem primò,

deinde in Macedoniam: & quod esset bonus odor Christi, quibusdam in vitam; aliis autem indispositis in interitum. Hæc summa.] *Si quis autem me contristauit, non me contristauit, sed ex parte; ut non onerem omnes vos.*] Apostolus se vnum cum omnibus Corinthiis facit, eundemque affectum induit: ideo inquit se non contristatum fuisse, nisi ex parte; id est, non ex omnibus Corinthiis cœpisse tristitiam, sed tantum ex illo, qui nouercam duxerat. Quod autem paulo supra dixit, se scripsisse per multas lachrymas, referendum est ad priorem Epistolam, non ad hanc. Nam in hac scribit, se iam illi donasse in persona Christi; & hortatur Corinthios, ut illum consolentur, ne nimia tristitia absorbeatur, & desperans de venia, maioribus flagitiis se polluat. *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu. nam Christi bonus odor sumus, in his qui pereunt, & in his qui salui fiunt. Aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitæ.*] Triumphat nos in Christo, Hebraïca locutio; id est, triumphare nos facit, vel facit per nos triumphare Christum de Sathana. Quod subdit, se esse bonum odorem Christi, quâuis quibusdam sint odor mortis in mortem: nihil prohibet bonum suapte natura odorem nocere, & detrimentum quibusdam afferre, ob indispositionem eorum. *Non enim sumus, sicuti plurimi, adulterantes verbum Dei.*] In textu Græco, cauponantes, id est, lucrum nobis comparantes ex prædicatione verbi Dei, sicuti caupones soliti sunt agere.

CAPVT 3.

CVM in capite superiori dixisset se non cauponam facere verbû Dei, quod plurimi faciebant, hîc profequitur quod cœperat. Nam pseudoapostoli, ut facilius deciperet, adferebant commendatitias literas: Apostolus vero inquit se non indigere commendatitiis literis, aut aliorum ad Corinthios, aut Corinthiorum ad alios. Nam Corinthios esse suam Epistolam, quam ad ipsos gerebat; eò quod deferret eam scriptam in corde suo. Item Corinthios esse suam Epistolam ad alios, cum opere omnibus indicent se esse Epistolam Christi. aliaque addit de suo ministerio, quod dicit esse spiritus, non literæ, ut ministerium Moyfi: quod, si fuit in gloria, multò magis hoc Pauli ministerium debet esse in gloria, &c. *Aus egemus commendatitiis literis ex vobis, aut ad vos? Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus; manifestati quod estis Epistola Christi, ministrata à nobis & scripta, non atramento, sed spiritu Dei viuientis, &c.*] Nota, ut diximus supra, quod Corinthij & eorum opera erant Epistola Pauli ad ipsos Corinthios, & ad alios omnes. Ad Corinthios, quatenus erant insculpti cordi Pauli: ideo cum deferret eos in corde, eius affectum Corinthij cognoscentes, non egebant aliis commendatitiis literis ad ipsos. Item cum Corinthij ostenderent omnibus, sese ex doctrina Pauli bonos christianos, & habere legem Christi scriptam in cordibus suis, ministerio Pauli, erant utique apud omnes Epistola commendatitia Pauli. *Non quod simus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquã ex nobis, &c.*] Hoc pertinet ad ministeriũ, de quo supra meminit, & paulo infra, dicens, qui & idoneos ministros nos fecit noui Testamẽti, non

A non literæ, sed spiritus. *Quod si ministratio mortis literis deformata, &c.* (& infra.) *nam si ministratio damnationis in gloria.*] Notandum quod appellat testamentum vetus, ministracionem damnationis, & ministracionem mortis; non per se, sed per accidens, ob infirmitatem liberi arbitrij, quod sine gratia Christi, & lege noua, seruit peccato. *Vt non intenderent filij Israël in faciem eius quod euacuatur* (in Græco) in finem.] Cum finis legis sit Christus, ut alibi dicit Paulus, & lex fuerit pædagogus in Christo; Iudæi qui non potuerunt videre Christum, non potuerunt intendere oculos in finem legis, quæ euacuatur in Christo; quia Christus exemit nos à maledicto legis, factus pro nobis maledictus. *Dominus spiritus est: ubi spiritus Domini, ibi libertas.*] Per libertatem, hîc Paulus non intelligit libertatem à peccato, aut à miseriis: sed libertatem penetrandi ad interiorẽ scripturæ sensum, qui legitur sub velamine literæ. *Nos verò, reuelata facie gloriam domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à domini spiritu.*] Declarat quam libertatem spiritus nobis attulerit. inquit ergo, nos non velata, sed reuelata facie gloriam domini speculantes: in Græco textu hoc melius explicatur, tanquam in speculo videntes. Speculum, in quo inspicimus Dei gloriam in hac vita, donec ambulamus per fidem, & non per speciem, est Christus; qui finis legis est: in quem Iudæi, velata facie, nequeunt oculos intendere. Nos verò, in eum oculos intendentes, transformamur à claritate in claritatem; à claritate fidei ad claritatem speciei, tanquam à domini spiritu. In Græco dicitur, sicuti à domini spiritu, id est, sicut par est, nos transformari à domini spiritu. Et Græcus textus potest exponi, tanquam in speculo referentes.

CAPVT 4.

E x his, quæ statim in fine præcedentis capitis dixerat, habere se faciem reuelatam, qua potest introspicere sensum interiorẽ literæ, & Christum in ea; potest etiam ipse inspicere, ita ut nihil occultum adferat auditoribus suis, sed animum totum ac mentem eis patefaciat; quod non seruabant pseudoapostoli, sed occultabant, fictis & compositis verbis ac gestu, auaritiã & intemperantiã animi. Quod si quibus adhuc opertum erat Euangelium Pauli, non contingebat hoc eis ob velamen, quod Paulus gestaret, sed ob eorum cœcitatẽ. Non enim seipsum prædicabat Paulus, sed Iesum Christum; cuius mortem ob varias & magnas tribulationes, quas patiebatur, circumferebat in corpore suo, ob spem futuræ resurrectionis. nam in ea, quæ non videntur & æterna sunt, intendebat oculos, non autem in temporalia, quæ videntur. Hæc summa. *Ideo habentes hanc administracionem, iuxta quæ misericordiam consecuti sumus, non desicimus, sed abiicimus occulta dedecoris: non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis.*] Occulta dedecoris, omnes ferè intelligunt scelera, quæ in occulto fiunt, sed ego potius intelligo dolos & astutias, quibus animi malitia occultatur; adulterantes, in Græco, dolosè prædicantes verbum Dei. *In quibus Deus huius seculi obcæcauit mentes infidelium.*] Deum seculi, appellat Diabolum; quem amatores

seculi, præsertim idololatræ sibi Deum fecerunt: & ideò infideles erant, nec E poterant Christum intueri. *Ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Iesu.*] Dicit Paulus, cordibus nostris Deum illuxisse, vt illuminati sciremus quàm magna sit claritas Dei in facie Christi Iesu, quia per faciem præcipuè homo cognoscitur, ideo dicit in facie Christi Iesu, id est, in eius cognitione perspici & sciri Dei claritatem. *Ergo mors operatur in nobis; vita autem in vobis.*] Præter modos, quibus hic locus ab aliis exponitur, hunc addam in textu Græco verbum *ἐγγύηται* voce passiuua ponitur, &, si eo modo, operatur, passiuè exponamus, sensus facilis est. Nam in Apostolo ob tribulationes & angustias mors efficiebatur, id est, effingebatur in eo mors Christi; vt in Corinthiis, qui sine afflictionibus spiritualiter viuebant, F effingebatur vita Christi. *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est, credidi propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod loquimur: scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum.*] Supra commemorauerat afflictiones, quas patiebatur; & quòd mors Christi in eo effingebatur. Nunc subdit qua spe id faciat; inquitque ex spe fidei se ea facere, quæ erat Apostolo cum illis communis; loquebatur & docebat sciens se cum illis suscitandum esse ab eo, qui suscitauit Iesum, id est, à Deo. *Omnia enim propter vos, vt gratia abundans in gratiarum actione, per multos abundet in gloriam Dei.*] Duo nobis constituendi fines; vtilitas scilicet proximi, & gloria Dei: quorum prior referri debet ad posteriorem. Ideò dicit omnia fieri propter Corinthios, & alios eius discipulos, id est, ad eorum vtilitatem & con- G firmationè in finem, vt postmodum cum gratia Dei afflictiones præterierint, abundans gratia Dei abundet in gratiarum actione ad Dei gloriam.

CAPVT 5.

DIXERAT in fine superioris capituli se propter afflictiones non deici: sed quamuis homo exterior corrumperetur, interior tamen de die in diè fiebat robustior & renouabatur, quia in nouitate crescebat: quia in æterna intentus, spiritualia scilicet, non in sensibilia temporalia. Nunc prosequitur id, quod cœperat de bonis æternis, in quibus est nostra cœlestis habitatio parata, quotiescunque terrena hæc dissoluetur; quæ non tantum animas in se recipiet & transformabit, sed etiam corpora nostra, quæ spiritualia efficien- H tur, absorpta mortalitate: vt in fine prioris Epistolæ abundè disseruit. quoniam videtur Apostolus se aliquantum laudasse, ideo causam reddit cur id fecerit; vt ipsi scilicet possint gloriari aduersus pseudoapostolos. Postremo dicit se omnia facere causa Christi, vt nō sibi viuat, cum mortuus sit in Christo; sed Christo, in quo viuat, sibi ipsi mortuus. Et quoniam Christus missus à Deo fuerat, vt per eum, & in eo mundus Deo reconciliaretur; ideò inquit se pro Christo etiam, in quo viueret, legatione fungi, vt mundus Deo reconcilietur in Christo scilicet: cuius rationem & modum exponit. Nam Deus, inquit, fecit Christum peccatum, qui tamen nullum habebat peccatum proprium, sed in eo posuit iniquitatem omnium nostrum, & ei imputauit: pro quibus

A quibus passus est, vt nos efficeremur Iustitia Dei in ipso: nam Christi iustitia nobis donata est, & nobis imputatur. Hęc summa. *Si tamen vestiti, & non nudi inueniamur.*] Hoc meo iudicio, referendum est ad animi dotes & virtutes; quibus veluti superinduitur beatitudo & scelicitas. *Nā & qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati; eò quod nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeat quod mortale est à vita.*] Hic, vt reor, amplificat hanc domum æternam, quam habemus in cœlis: quæ tam ampla est & efficax, vt non tantum animam absorbeat, sed etiam mortale corpus. *Audentes autem & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentem esse apud Deum.*] Videtur Apostolus sibi contrarius esse. nam supra dixerat, nos ingemiscere, eò quod nolumus expoliari sed superuestiri. Hic verò dicit habere se bonam voluntatem magis peregrinari à corpore & præsentem esse ad Deum. Non tamen contraria dicit, si quis rectè animaduertat. Tria namque sunt inuicem conferenda; esse in corpore mortali, peregrinus à Domino; esse separatus à mortali corpore, & præsentem Deo; & esse Deo præsentem superindutus corporis immortalitate. Nulli dubium est, hoc postremum esse aliis duobus præferendum; iccirco etiam illud primò optamus, & hoc supra dixerat. Comparat postea duo priora adinuicem, inquitque se malle peregrinari à corpore, & præsentem esse ad Deum; quàm peregrinari à Deo, & esse in mortali corpore. *Scientes autem terrorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.*] Loco infiniti posuit participium, inquitque, Deus nouit; hominibus autem, qui cor inspicere nequeunt, suademus scire nos timorem Domini, id est, quantoperè sit Deus timendus, coram quo præsentari nos oportet, vt paulo supra dixerat. *Sine enim mente excedimus, Deo: siue mente sobrii sumus vobis.* Reor Apostolum rationem reddere cur velit se commendari; & inquit ideo hoc facere, quoniam non sibi viuat, sed Deo & proximo; dicitque siue mente excedat, penetrando & exponendo mysteria, se hoc facere ad Dei honorem: siue sobrius sit, cum scilicet se dimittit ad paruulos; propter eorum vtilitatem hoc agere, nullam sui ipsius rationem habens. *Charitas enim Christi urget nos, existimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo, omnes mortui sunt: Et pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.*] Declarat cur nullam sui habeat rationem; hocque facere dicit ea charitate Christi, qua sibi mortuus est, & viuat Christo: quod etiam nos facere debere innuit, cum pro nobis quoque mortuus sit Christus. *Et si cognouimus secundum carnem Christum, nunc iam non nouimus.*] Cognoscere Christum secundum carnem, est ipsum ex coniunctione carnis cognoscere. Verbi gratia, quia Iudæus & semen Abrahæ, sicut Paulus; quia consanguineus & huiusmodi alia: qualem affectum erga se Christus in Euangelio reprehendit. *Omnia autem ex Deo, qui nos sibi reconciliauit per Christum.*] Declarat à quo, & qualiter sumus noua creatura, nobis mortui & creati in Christo; inquitque hoc esse à Deo, & ob reconciliationem per Christum, quam ampliatur, vt patet legenti. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficere-*

remur iustitia Dei in ipso.] Declarat modum reconciliationis nostrae & creationis in Christo; & rationem innuit. Nam Deus Christum, qui non nouit peccatum fecit peccatum, id est hostiam pro peccato, cui imputantur peccata eorum, pro quibus offertur; ita etiam Deus posuit in Christo iniquitatem nostram, ut ait Esaias, ut e contra nos efficeremur iustitia Dei in ipso; quoniam eius iustitia facta est nostra, nobis donata, & nobis imputata.

CAPVT 6.

DIXERAT superius se pro Christo legatione fungi. Iccirco incipit in hoc capite obire munus suum, & eos hortatur, ne frustra gratiam Dei accipiant. Is autem frustra accipit, qui non eam accipit ad salutem, non bene utens, neque exercens bona opera. iccirco hortatur Corinthios ad patientiam, ad charitatem, ceterasque virtutes; ac postremo reuocat eos a participatione idolorum & communicatione cum infidelibus. Hæc summa. *Adiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.*] In textu Græco dicitur, cooperantes; & est sensus idem. Nam minister cooperatur Domino, veluti eius instrumentum; sic etiam adiuuat dominum: non autem adiuuat, quia ei det aliquo pacto virtutem agendi. *Nemini dantes ullam offensionem ne vituperetur ministerium nostrum.*] Ministerium hic appellat officium, quo ministri sumus Dei in bonis operibus; quod declarat paulo post, dicens, sed exhibeamus nos tanquam Dei ministros. &c. *In multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus &c. in castitate, in scientia, in longanimitate. &c.*] Patientia coniungi debet cum omnibus quæ sequuntur, vsq; ad castitatem, nam in prioribus omnibus opus est patientia, cui adiungitur castitas, & aliæ virtutes, de quibus meminit. Longanimitas differt a patientia; quia patientia utimur in malis tolerandis; longanimitate, in dilatione bonorum. *In virtute Dei.*] Eam virtutem reor intelligere, qua fiebant miracula: vel generali nomine comprehendit particulares virtutes, de quibus fecerat mentionem. *Sicuti ignoti & cogniti. Viles ignoti sunt, & celebres, cogniti. Os nostrum patet ad vos o Corinthij, Cor nostrum dilatatum est, non angustiamini in nobis; angustiamini autem in visceribus vestris. eandem autem habentes remunerationem, dilatamini & vos.*] Apostolus fungens officio suo, legatione pro Christo, erga Corinthios dilatatur os suum, docendo; dilatatur cor amando. Corinthij verò non recipiendo monita Apostoli, & communicando cum infidelibus angustiiati erant, non capientes nec admittentes quæ dicerentur. Inquit ergo angustias non esse ex parte eius docentis & monentis, sed ex parte Corinthiorum.

CAPVT 7.

PENDET huius principium a fine superioris. Nam cum dixisset nos esse Dei templum, in quo habitat per gratiam Deus, & habitaturus sit per gloriam: iccirco iam infert mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, ut simus dignum Deo habitaculum. Seipsum deinde illis proponit exemplum. Ostendit demum quantum amet; quantum de ipsis confidat;

Adat; quantum gauisus sit ex aduentu Titi, qui ei retulerat eorum poenitentiam, & obedientiam, & quam amanter fuisset ab eis exceptus & tractatus, & quantoperè erga eos propterea esset bene affectus. Hæc summa. *Capite nos neminem lesimus.*] Idem ferè est quod supra, cum dixit dilatamini & vos, ut scilicet eius doctrinam & affectum caperent. Hoc dicit hic, capite nos. *Multa mihi fiducia apud vos; multa mihi gloriatio pro nobis.*] Ad superiora, & ad inferiora adaptari potest hæc particula; ad superiora, quoniam eos reprehendit ob magnam fiduciam, quam habet erga ipsos. Ad infra dicenda, pro his quæ ei retulerat Titus veniens ex Corintho. *Vestram emulationem pro me.*] Emulationem hic appellat Zelotypiam. Nam zelum habebant Corinthij, ne alieniori animo Apostolus factus esset erga eos, ob stuprum. &c. *Vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis.*] Videlicet, quoniam ex reprehensione & monitis Pauli nihil passi essent detrimenti: quando quidem illa eorum concepta tristitia eis profuisset ad salutem. *Sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*] Hæc ad diuersa sunt referenda, & ad diuersos. Defensio ad illos pertinet, qui non deerant officio suo. Indignatio in illum, qui perpetrauerat facinus illud: timor, ad Deum; quia timebant Deum vltorem sceleris. Desiderium, ut satisfaceret delicto. Emulatio, ne Paulus factus esset animo alieniori: vindicta pertinet ad satisfactionem, quam fecerat & subierat is, qui peccarat; adeo quod omnes exhibuerant se incontaminatos in eo negotio, id est, non amplius reos. *Gaudeo, quoniam in omnibus confido in vobis.*] **C**Supra Apostolus ostenderat se magnam habere confidentiam in Corinthiis: quæ de illis opinio, ex his quæ Titus retulerat, non eum fallebat. Ideo inquit se gaudere & voluptatem capere, quod in omnibus confidentiam haberet in ipsis.

CAPVT 8.

POSTERMA superioris capituli verba de confidentia Apostoli in Corinthiis proceuiunt, sunt eorum quæ hic dicturus est; adhortationis, inquam ut pro viribus & hilariter pararent Eleemosynam, qua sanctis existentibus in Hierusalem prouideatur. ad quod faciendum prompte eos prouocat ex liberalitate Macedonum, ex imitatione Christi: ad quam rem conficiendam dicit se mittere Titum, & nonnullos alios discipulos; quos ut amanter excipiant eos hortatur. Hæc summa. *Qui non solum facere, sed etiam velle cepistis ex anno superiore.*] Nota apud Apostolum plus significare, velle, quam facere. Nam per, velle, promptitudo quædam animi exprimitur. Ita in superiori Epistola, quod si volens hoc fecero, merces est mihi. *Cum esset sollicitior, sua voluntate profectus est ad vos.*] Eodem modo etiam hic accipit voluntatem, pro animi promptitudine. *Confidentia multa in vobis, siue pro Tito, qui socius noster est, & in vobis adiutor: siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloria Christi.*] Figura dicendi Hebraica. reddit causam, cur confidat eos quos mittit amanter recipiendos. De Tito inquit, socius noster est, & vester adiutor: reliqui

sunt fratres nostri & missi ab Ecclesiis; vt de Luca ad hoc munus ordi nato E ab Ecclesiis dixerat. In quibus amanter recipiendistribuitur etiam Christo gloria.

CAPVT 9.

SYMMA huius capituli in promptu est. Nam sensim Paulus reuertitur ad eos hortandos, vt liberaliter agant in Elemosyna, quam parant mitti sanctis, qui Hierosolymis erant; ac variis inductionibus accedit eorum animos ad hoc agendum; quarum quædam pertinet ad gloriam Dei; partim ad præmia maiora, quæ eis deberentur, quanto magis fuerint liberales; partim ad honorem Corinthiorum, & ad vitandum infamiam, quæ in promptu sunt F legentibus omnibus. *Vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.*] Simplicitatem Apostolus appellat, innocentiam sine avaritia: quoniam avari duplices & mēdaces esse consueuerunt.

CAPVT 10.

ALIAM rem incipit aggredi: contra pseudoapostolos se vertit, qui sui moris hominem Paulum reputantes, diuersis eum calumniis insectabantur. Hos Paulus admonet, terret, & vndique versat. Sensus in promptu est legenti. *Absens autem confido in vobis.*] Appellat Paulus confidentiam, audaciam; quoniam per Epistolas eos reprehenderat. *Nam arma militia nostra non carnalia sunt; sed potentia Deo ad destructionem munitionum.*] Carnalia arma G sunt astutiæ, illecebræ, & humana vis. Arma Apostoli erant potentia Deo, id est, ad Dei honorem, vel diuinitus potentia. *Qui gloriatur, in Domino gloriatur, non enim qui se ipsum commendat probatus est; sed quem Deus commendat.*] Hæc est conclusio totius postremæ partis huius capituli; in qua significat se à Christo missum esse, potestatem sibi datam à Christo, & ita à Christo probatum esse, non à seipso. Econtra verò pseudoapostolos non missos à Deo in quo possint gloriari, & ita probari; sed à seipsis missos, elatione in quâ & avaritia sua: quos etiam gloriari innuit non in Deo, in donis à Deo sibi datis, sed à seipsis; id est, potestate, & aliis huiusmodi à se ipsis vsurpatis.

CAPVT. II.

HOC in capite prosequitur id, quod fuerat orditus de pseudoapostolo H quondam, qui absente Paulo Corinthium venerat, & molitus erat eos auertere à simplicitate Christi, ad ceremonias Iudaicas; vt conicere possumus. Nam pseudoapostoli hi Iudæi erant; & gloriabantur, quod non descendissent ab Idololatriis, sed à populo, qui Deum semper coluisset; aliaque huiusmodi iactabant. Apostolus in hoc capite zelans salutem & integritatem Corinthiorum, tanquam virginis desponsatæ Christo, ac verens ne corrumpentur, à Christi simplicitate declinantes ad Iudaicas ceremonias; dicit cogi se esse insipientem, vt scilicet laudet seipsum. Idcirco multa de se ipso dicit; quorum pars pertinet ad eius genus, pars verò ad labores susceptos, & pericula propter Euangelium Christi. Hæc summa. *Vtinam sustineretis. &c.*]

Sapiens

- A** Sapiens expectat laudem alienam, non se laudat, iuxta illud, non te laudet os tuum, sed alienum. *Aemulor vos Dei emulatione. despondi enim vos uniuero virginem castam exhibere Christo.*] Sumit hinc emulationem pro zelotypia, qua non sibi, sed Christo erat sollicitus. *Ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quæ es in Christo Iesu.*] Christi religio simplex est, qua per fidem & charitatem inhæremus Deo per Christum; & est scripta in tabulis cordis, non in tabulis ligneis aut ahæneis. Econtra Iudaicæ ceremoniæ & lex erat tantum exterior, multumque inuoluta & grauis, adeo vt nec Iudæi, nec eorum patres potuerint illam portare. *Nam si is, qui venit, alium Christum prædicat quem non prædicauimus; aut alium Spiritum accipitis, quem non accepistis; aut alium Euangelium, quod non recepistis, rectè pateremini.*] Quæri potest. Cur ergo reprehendendus is qui venit si eundem Christum prædicat? &c. Dicimus reprehendendum & vitandum, quia astute, sub Christi prædicatione, Iudaicas ceremonias subinferebat. *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis.*] Locutio ipsa Pauli, vt dicit Hieronimus, ostendit eum non admodum fuisse peritum sermonis Græci & Latini; non tamen erat imperitus scientia; imo adedò doctus & peritissimus; dicit autem se eis manifestum esse. *Iterum dico, ne quis me putet esse insipientem: alioquin velut insipientem accipite me.*] Longè differt insipiens ab eo, qui sciens & volens ex causa suscipit personam insipientis. Inquit ergo Paulus. Non me putetis insipientem esse, si me laudauero; sed date veniam, & assumite me tanquam gerentem personam insipientis. *Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.*] Modus locutionis Paulinæ qui cerè fuit imperitus sermone. Hæc quæ hæctenus dixi; quod sustinetis illos qui extolluntur, qui à vobis accipiunt, qui vos in faciem cadunt; dixi, quasi ego fuerim ignobilis, quasi fuerim ego infirmus. Sic etenim de me illi significabant, & vos fortasse eratis persuasi. iccirco ex causa incipio audere, incipio esse insipiens, cogor à vobis. Quæ tamen omnia faciebat Paulus, non ad astruendam suam gloriam; sed ad profectum Euangelij, quod prædicabat ipse missus à Christo. *Nocte ac die in profundo maris fui.*] Quando hoc contigerit Paulo, nescimus. Non tamē putauerim hæc ab eo dici, quia verè fuerit in profundo maris; sed quoniam in tali periculo constitutus in mari, cum naufragium fecit, ac si fuisset D in profundo maris. *Periculis ex genere, periculis ex gentibus.*] Pericula ex genere, suorum scilicet Iudæorum, qui eum persequebantur.

CAPVT. 12

FA CILE est cuius colligere summam huius capituli. Nā Apostolus coactus vt supra diximus, seipsum laudare, narrat primò reuelationes & visiones, quas habuit à Deo, raptum ipsius ad tertium cælum & ad Paradisum. Hæc autem dicit non sua esse, non ad se pertinere, sed ad donum Dei. In se autem se non posse gloriari, nisi in infirmitatibus suis, siue propter persecutiones, quas passus est à Diabolo in tentatione carnis, & ab hominibus aliisque externis rebus; in quibus expertus est suam infirmitatem, & virtutem sibi à Deo præstitam. Demum narrat beneuolentiam suam qua prosequabatur Corin-

thios. Monet vt pœnitentiam faciant, ne cogatur veniens acerbior esse ver-
sus eos. *Si gloriari oportet, non expedit quidem.*] In Græco est. Non expedit
vtique gloriari. Magis mihi placet Latinus textus. nam innuit se eligere id
quod opus est fieri, quamuis sibi non expediat. In Græco verò satis mancum
& mutilum videtur, si dicat, non expedit vtique gloriari. *Veniam ad reuelationes
& visiones meas.*] De raptu Pauli ante annos quatuordecim cum hâc
Epistolam scripsit, an tunc fuerit, cum conuersus est prope Damascum, ful-
gore illo perstrictus, an aliàs, quærant diligentiores, nihil facit hoc ad intel-
ligendum textum Pauli, nec ad nostram ædificationem. *Datus est mihi stimu-
lus carnis meæ* (in Græco *carni meæ.*) *Quidam putant ægritudinem quâdam
quam patiebatur, innuisse Apostolum; quidam putant libidinis stimulum.*
*Rursus putatis, quod excusemus nos apud vos: coram Deo in Christo loquimur, omnia
autem propter ædificationem vestram.*] Remouet obiectionem, quam supra re-
mouerat. Dicit itaque se non ea dixisse, vt se excusaret; ita quòd sui rationem
habeat: sed inquit primùm se vera dicere, & Deum testatur. Postmodum di-
cit, omnia propter ædificationem eorum se dixisse. *Et legeã multos, ex his qui
ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super fornicatione, & immunditia, &
impudicitia quam gesserunt.*] Non puto hîc ab Apostolo tangi fornicariũ illũ,
qui habebat patris vxorem: iam enim de eo dixerat, quod pœnitentiam fece-
rat. Alios fornicarios & impudicos tangit, vt reor.

CAPVT. 13.

IN hoc capite se venturum tertio Corinthum pollicetur; & pro potestate
sua se & iudicaturum & vlturum eos dicit: orat deinde vt conuertantur:
cupere etenim se non posse vt potestate sua, & videri infirmus. Hos demum
hortatur ad omne virtutis genus. *An* (vel, vt in Græco) *quoniaã experimentũ
queritis eius qui in me loquitur Christus; qui in vobis non infirmatur, sed potens est in
vobis. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, viuit ex virtute Dei.*] Hoc est quod
suprà dixerat, quòd vita Christi operabatur seu effingebatur in Corinthiis.
Nam & nos infirmi sumus in illo; sed viuemus cum eo, ex virtute Dei in vobis.] Item
suprà dixerat, quòd mors Christi operabatur seu effingebatur in ipso:
sperare tamen se victurum cum Christo, ex virtute Dei, quam nũc videmus
operari in vobis. Ne cuiuspiam varius & sibi non constans videatur Apo-
stolus, quomodo namque illos reprehendit & arguit, in quibus vita Christi ef-
fingebatur? Idcirco aduertendum alios fuisse Corinthi, quos laudat, alios
quos vituperat: sed cum in vniuersum omnes compellat, attribuit illis, et id
quod est laudis, & id quod est increpationis.

AD

AD GALATAS.

CAPVT PRIMVM.

B

ARGUMENTVM Epistolæ obuium est omnibus.
Nam cum Galatæ ab Apostolo conuersi fuissent
ad Christi Euangelium, post eius inde discessum
Iudaizantes quidam pseudoapostoli, in Gallatiam
se contulerunt, ac persuaferant Ecclesiis Gallatiæ
necessariam esse circuncisionem; aliosque ritus Iu-
daicos, fortasse, suaserant seruandos esse. Apo-
stolus vehementior aliquanto, quia sic eorum mor-
bus exigebat, reprehendit Galatas. ac primum per-
sonam suam statuit; inquit se non missum ab ho-
mine quopiam, sed à Christo. eos deinde reprehendit, quòd tam citò Christi
Euangelium à se prædicatum reliquerint. Postmodum narrat & priorem
affectum suum erga Iudaismum, & cõuersionem; & quòd à Christo doctus
non contulerit Euangelium cum quopiam homine, sed post triennium pro-
fectum Hierosolymam, ac ibi fuisse cum Petro dies quindecim: aliaque in
hanc sententiam. *Qui dedit semetipsum pro nobis, vt eriperet nos de presenti secu-
lo nequam, secundum voluntatem Dei & patris nostri.*] Christus eripuit nos de
presenti seculo nequam; quia liberauit nos à seruitute peccati, quo detineba-
mur vincti in hoc seculo nequam. Secundum voluntatem Dei; omnem
causam salutis & liberationis nostræ, Paulus semper Deo attribuit. *Miror
quod sic tam citò transferimini ab eo qui vocauit vos in gratiam Christi, in aliud
Euangelium: quod non est aliud, nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt con-
uertere Euangelium Christi.*] Ex abrupto orditur zelo percitus. Ab eo qui
vocauit vos in gratiam Christi; id est, à Deo. Deus enim quos præsciuit,
vocauit. in aliud Euangelium, quod non est aliud vel, quod non est aliud,
quoniam vnũ tantum est Euangelium Christi, quod nos prædicauimus. Vel,
quod non est aliud; quoniam pseudoapostoli nihil adferunt noui ad Christũ
pertinens; sed perturbant synceritatem Euangelij Christi. *Modò enim suadeo
hominibus an Deo?*] Adducit Deum in testem; ac si diceret, coram Deo lo-
quor, non coram hominibus: illum adhibeo testem non homines, quod re-
ferri potest ad dicta, & ad dicenda. *Ad antecessores meos Apostostos.*] Euidetius
Sf

In Græco; qui fuerunt Apostoli ante me.

CAPVT. 2.

PROSEQUITVR id quod cœperat in capite priori, astruens se non accepisse ab homine, neque doctum ab homine Euangelium, sed à Christo, inquitque post primum illum congressum cum Petro, post triennium conuersionis suæ, annos quatuordecim permanisse, antequam secundò Hierosolymam reuerteretur. Reuersus contulit Euangelium quod prædicabat, cum Petro, Iacobo & Ioanne; vt illos certos faceret Euangelij quod prædicabat, & eorum auctoritate confirmaret etiam alios. Nam ipse certus erat, vt pote doctus à Christo. Addit Titum, qui gentilis erat, ab Apostolis non fuisse coactum circumcidi, ob libertatem quam adepti sumus in Christo Iesu; de qua prosequitur, & inquit, postmodum, cum esset Antiochie, se restitisse Petro in faciem, qui simulatione, qua vsus fuerat, cogebat gentes Iudaizare. Postmodum in vniuersum de lege loquens, & de fide in Christum; docet homines iustificari per fidem, non autem per legem. *Seorsum autem his qui videbantur esse aliquid.* Seorsum accipitur pro præcipuè, vt scilicet eorum auctoritate confirmaret gentes in Euangelio, quod prædicabat. *Ne fortè in vanum currerem, aut cucurrissem.* Hoc nõ est referendum ad Apostolum; nam conscius sibi erat veritatis Euangelij quod prædicabat doctus à Christo: sed referendum est ad eius auditores, & gentes, quas confirmatura fuerat apostolorum auctoritas. *Sed propter introductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu; vt nos in seruitutem redigerent: quibus neque ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.* Contulit Apostolus Euangelium cum Apostolis, vt gentes confirmaret, & argueret falsos quosdam fratres, qui vt exploratores subintroierant, & ex libertate Christi volebant gentes subiicere seruuti legis. *Ab his qui videbantur esse aliquid, quales quondam fuerint, mea non interest, Deus enim non accipit personam hominis.* Obscurè loquitur Apostolus, taxans Petrum, vt ego reor, propter simulationem illam, de qua infra; vel inueniens ignobilitatem & vilitatem eorum, qui ignari peccatores fuerant: qua in re eis Paulus præstabat. Sed se corrigens inquit, Deum non accipere personam hominis, seu vilis, seu nobilis, seu docti, seu ignari; Ideoque nihil interesse sua hoc quod quispiam in eis reprehenderit. *In faciem ei restitui quia reprehensibilis erat,* [in Græco] reprehensus. Meo iudicio, melius scribitur reprehensus; & vt reor, innuit rationem Apostolus, cur non clam, sed in faciem restitit Petro; quoniam audierat scandalizari gentiles, & eum reprehendere; inde palam restitit, vt scilicet veritas esset euidentior, falso Petro id verum esse, quod à Paulo dicebatur. *Non ex gentibus peccatores.* Quoniam sanctus putabatur, Iudæus populus; gentes vero nequam & peccatores. *Scientes autem quod non iustificabitur homo ex operibus legis; sed ex fide Iesu Christi: & nos in Christo credimus.* Notandum

Adum quod Paulus occasione sumpta ex ceremoniis legis Mosaicæ, amplificat sermonem suum, & extendit ad vniuersam legem, in qua etiam moralia præcepta continentur; iuxta ea quæ dixerat & tractauerat in Epistola ad Romanos, differens nullum hominem iustificari ex operibus legis sed ex fide Iesu Christi. *Quod si querentes iustificari in Christo, inueni sumus & ipsi peccatores, nõquid Christus peccati minister est? absit. Si enim quæ destruxi, hæc iterũ redifico, præuaticatorem me constituo.* Illi qui simul cum fide Christi assererent seruandam esse legem & legalia præcepta, per eorum transgressionem peccabant; quia non seruabant legem cui se subiecerant. Hoc autè non contigebat illis ex Christo, sed ex ipsis. Nam per Christum liberati erant ab eo legis imperio, cui tamen sponte ipsi se subiiciebant. Ideo Christus non erat eis minister peccati, sed ipsi se peccatores subiiciebant. *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.* Quoniam ex vaticiniis legis & Prophetarum prædictus fuerat Christus, qui est finis legis, & per quem liberamur à seruitute legis, à legis maledicto; Idcirco dicit Apostolus se legi mortuum esse, vt viuat Deo per Christum & in Christo: & hoc per legem, id est, per ea quæ lex dicebat, & vaticinata erat. quæ subdit pertinent ad eandem sententiam explicandam, antea dicta.

CAPVT 3.

ACCENSVS Paulus amore Christi, & gratia Christi, quam miseri Galatæ reiciebant, putantes se iustificari per legem; in eos inuehitur, ob nimiam charitatem, appellatque eos insensatos & stultos: qui cum cœperint spiritu, nunc volunt profici carne. Supra diximus carnem Apostolum appellare legem; & qua ratione explicauim⁹. Multa deinde disserit, ac eadem ferè quæ in Epistola ad Romanos, vt astruat hominem iustificari per fidem, per quam inferitur Christo, sibi ipsi mortuus: vt iam non sit ipse, sed Christus in quo uiuit, & qui in eo viuat. Nam promissiones factæ Abraham factæ sunt semini, non feminibus; quia in vno, & non in multis, id est in Christo. In eo enim donec viuimus imperfecti & multas habentes maculas, benedicimur, iustificamur apud Deum, & Deo placemus; non in nobis. Interpellat nunc Christus pro nobis; quia se medium opponit inter nos & Deum, vt Deus videat nos in ipso. Cum autem tradiderit regnum Deo & patri, & deus erit omnia in omnibus; tunc non interpellabit pro nobis. In primo de Trinitate Augustinus pulchrè hoc tractat. Hęc summa. *Ante quorum oculos Christus proscriptus est, in vobis crucifixus.* Galatæ, cum primùm fidem acceperunt ab Apostolo prædicatã, ideo ei adhæserunt, adeo imbiberunt, vt non credere, sed viderentur prospicere Christum ante eorum oculos crucifixum. *Sic stulti estis, vt cum spiritu cœperitis, nunc carne consummami.* Semper consummatio ex perfectiori fit, quàm initium. Cœperant Galatæ ex spiritu, ex fide; postmodum volebant perfici per legem, per ceremonias illas, præposterus certè progressus. *Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa.* Laborat & pa-

titur sine causa, qui frustra laborat, nec assequitur finem, ad quem institutus est labor: quod omen postmodum auertit à Galatis, dicens, si tamen sine causa, ac si diceret, absit, ut sine causa passus fueritis & laboraueritis. Christus nos redemit de maledicto legis; factus pro nobis maledictum; quia scriptum est, maledictus omnis qui pendet in ligno; ut in gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Iesu.] Mira commutatio, Iustitia seruata est, & nobis iuste donata est Christi iustitia; facti omnes vnus in Christo Iesu. Suscepit Christus in se maledictum nostrum, quod incurrimus legi subiecti, & factus est maledictum pro nobis, ut promissio Abraham, id est, ut benedictio, quã Deus Abraham promiserat, fieret in gentibus in Christo Iesu; id est, ut gentes per fidem infertæ Christo, & in se mortuæ, in illo viuentes, fierent in Christo benedictio. *Abraham dicta sunt promissiones & semini eius: non dicit in feminibus quasi in multis; sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus.*] Ex his verbis Apostolus adstruit, quod dixerat supra, nos, scilicet, benedicendos & benedictos esse in Christo, & non in alio; quia dicit scriptura Abraham, Et in femine tuo benedicentur omnes gentes; non dicit in feminibus, sed in femine, quasi in vno. Hoc vnum semen est Christus. *Quid igitur lex? propter transgressionem posita est, donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris.*] Legem positam esse propter transgressionem. Augustinus de verbis Apostoli exponit, legem datam, ut efficeremur transgressores; ut facti transgressores, recurreremus ad Christum. sed magis conuenit his, quæ sequuntur, cum dicit, lex pædagogus fuit in Christo, ideo dictum ab Apostolo, legem positam fuisse propter transgressionem, ut, scilicet, timore pœnæ coërceret nos à transgressionem; & cum non generaret in nobis amorem iustitiæ, tandem nos ipsos nobis ostenderet iniustos. ideoque assimilatur pædagogo, qui continet puerum in officio timore pœnæ, donec adultus eadem faciat sponte, & amore decori ciuilibus. Sequitur, donec veniret semen, cui promiserat. semen hoc vnum Abraham Christus est, in quo benedicimur omnes. Ordinata per Angelos: Nonnulli interpretantur Angelos Moysem & Aaron, tanquam Dei nuncios. Sed mihi magis placet ut veri Angeli intelligantur, qui apparuerunt Moyse, & ei locuti sunt in personam Dei. in manu mediatoris, id est, in eius potestate, Christi inquam; quoniam per Christum impleta est, quoad ceremonialia, & ideo abrogata: à Christo inpleta est, quoad moralia, pro nobis: eius etenim iustitia & merita, nostra sunt. Liberauit etiam nos Christus ab eius maledicto, & ab eius potestate. Idcirco posita fuit in eius manu. *Mediator autem vnus non est: Deus autem vnus est.*] Mediatorem non esse vnus, quidam interpretantur, quasi inter duos semper mediator sit. quod quamuis sit verum, nescio quomodo faciat ad propositum. Nisi fortasse velit Christum dicere mediatorẽ, non tantum inter nos & Deum, sed inter vetus testamentum & nouum. Sic in Epistola ad Hebræos. Noui testamenti mediator est. Et hoc pacto conueniret cum his quæ dixerat de lege. Possumus tamen exponere, ut ea de causa Paulus addiderit hæc verba: Nam cum dixisset legem positam fuisse in manu

A manu mediatoris, ostendit conuenire Christo esse mediatorem quatenus homo est, vnitus Deo in vnitate personæ. *Lex ergo aduersus promissa Dei? absit. Si enim data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.*] Quoniam supra dixerat promissionem & testamentum antierius, legem posteriorem nõ abrogasse, sed firmum manere; ut scilicet hæc promissio, id est, benedictio promissa daretur credentibus in femine, in quo promiserat se eã daturam, posset aliquis obiicere, ex hoc sequi, legem datam esse contra promissa Dei; utpote quæ faceret nos præuaricatores, & ideo non compotes promissorum. Hanc obiectionem remouet Apostolus, & dicit; absit. Ac deinde profequitur, ostendens primò legis infirmitatem, ad iustitiam in nobis faciendã. quoniã nõ est data lex quæ possit viuificare animã. Sed quid utilitatis nobis lex præstat: præstat hoc, quia ostendit nos peccatores, ut quoquouersum nos verterimus, videamus nos conclusos esse sub peccato; ut ex ea admoniti curramus ad fidem, ut scilicet credentes promissionis efficiamur cõpotes, & benedicamur in Christo: & per ipsum vitam accipiamus, quam lex dare non poterat. *Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur. At vbi venit fides, non sumus sub pædagogo.*] Profequitur id quod cõperat de lege & fide; & inquit, antequam veniret fides prolata & prædicata per Christum, custodiebamur sub lege, à qua timore pœnæ quoquomodo à peccatis abstinebamur, conclusi in eam fidem quæ reuelanda erat, per quam in Christo benediceremur, & acciperemus promissionem factam ad Abraham. Itaque concludit legem fuisse pædagogum in Christo, ut iustificemur ex fide. Cùm ergo venit fides non sumus amplius sub pædagogo. Nota tamen quod prima ea verba, quæ supra exposuimus. Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Quod, cum Apostolus videatur reddere causam, dictorũ supra, scilicet quod lex non est aduersus promissa Dei; posset etiam alio modo exponi ab eo, quem supra tetigimus. Nam Dei promissio fuit, quod in femine Abraham omnes gentes erant benedicendæ. Postea verò data fuit lex, quam qui seruabat, benedicebatur: ergo videbatur lex esse Dei promissio, cum aliqui essent benedicendi per legem, & non in femine Abraham. Inquit Apostolus, absit ut lex sit contra promissa Dei: quia non est data lex quæ posset viuificare, ac propterea posset seruari. Sed data est lex quæ ostenderet nos peccatores, ut inuitaret nos ad fidem; & per fidem in Christum, essemus compotes benedictionis & promissionis Dei. *Omnes enim filij Dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu.* (vsque ad finem capituli.) Ex hoc loco clarè perspici potest, quonam pacto, secundum sententiam Apostoli; iustificemur, id est, recõciliemur Deo, efficiamur filij Dei, & accipiamus Spiritum Sanctum. Nam per fidem inserimur in Christum, induimus Christum, nobis mortui, transformamur in ipsum, & omnes vnus sumus in ipso, & sic sumus in femine Abraham, & in ipso efficiamur compotes benedictionis, iuxta promissionem Dei.

PROSEQUITVR comparationem quàm incepit de pædago & lege. Inquitque hæredem esse sub pædago vsque ad tempus præfinitum; postmodum fieri, liberum & dominum. ita nos quoque paruulos fuisse sub lege, vsque ad temporis cõsummationem, quando Deus misit Filium suum factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. quoniam Christus pro nobis legem impleuit; per quem liberati sumus à lege, & adoptati in filios Dei. Deinde hortatur Galatas, vt quomodo cæperant, pergant. & tandem interpretatur allegoricè filios illos duos Abrahæ, Ismaël & Isaac; & transfert ad duo testamenta: res perspicua est. *Sub Elementis mundi eramus seruientes.* F Appellat mundi Elementa traditiones legis Mosaicæ, sub quibus erudiebamur, sicuti pueri qui discunt Elementa. *Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem Abba pater.* J Notandum, ex hoc loco Pauli posse elici, nos prius esse Dei filios, & ob id accepisse spiritum filij Dei; & non è contrà, vt scilicet, propterea simus filij Dei quia accepimus spiritum filij sui clamantem Abba pater. *Nunc autem cum cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo.* J Figura loquendi Hebraica, cogniti sitis à Deo, id est, in cognitionem adducti. Sic in alio loco, qui diligit Deum, cognitus est à Deo, id est, in cognitionem adductus: vt supra notauimus in prima ad Corinthios. *Estote sicut ego, quia ego sicuti vos.* J Persecutus fuerat Paulus Ecclesiam Christi, vt seruaret ceremonias Iudaicas; postmodum conuersus ad Christum, G omnes illas reliquit: quare ad idem suo exemplo hortatur Galatas.

HORTATUR Galatas cum Christiani sint, filij liberæ, & non ancillæ, vt persistant in ea libertate, in quam illos vocauit Christus; neque iterum se subiiciant seruituti legis. Nam qui circumciditur, debitor est seruandæ vniuersæ legis, neque Christus quicquam illi proderit. Et ne falleretur sub hoc nomine libertatis, declarat se per libertatem intelligere, libertatem spiritus, non carnis; per quã non perficimus opera carnis, neque sequimur eius concupiscentias, quæ in nobis sunt. Narrat deinde opera spiritus, aduersus quæ non est lex: & deinde opera carnis, aduersus quæ lex est. *State & nolite iterum iugo seruitutis contineri.* H In Græco textu, principium huius capituli connectitur fini alterius: inquit enim, qua ergo libertate liberauit vos Christus, state, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* J Nihil prodest Christus ei qui fide non est ei coniunctus: non est autem ei fide coniunctus, qui circumciditur; nam factò testatur Christum venturum esse. *Testificor rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.* J Nam qui circumciditur submittit se legi, & eam seruare proficitur; debitor ergo est vniuersæ legis faciendæ. *Fides qua per dilectionem operatur.* J Melius est vt, operatur, passiuè intelligatur, vt Græci auctores exponunt: sic supra in secunda

A secunda Epistola ad Corinthios. Mors in nobis operatur, id est, efficitur & effingitur. *Nemini consenseritis.* J Id est, gratia nullius hominis; persuasio nullius hominis auertat vos ab Euangelio quod accepistis. *Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis, &c.* J Sanctus Augustinus notat, aliud esse apud Apostolum, facere, & aliud, perficere. qui concupiscit, facit quod non vult; sed si non consentiat concupiscentiæ, non perficit opera carnis. *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, &c.* J Quod charitas & fides sit fructus spiritus, Apostolus inquit; cum tamen quod præcedat acceptionem spiritus, & charitas sit ipse spiritus: demum quod procedimus ex fide in fidem, & charitatem, crescendo in Christo Iesu.

SI spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem inuidentes, inuicem prouocantes.* J Hoc loco taxat pseudoapostolos, qui, ob cupiditatem gloriæ, quærebant peruertere Galatas, vt apud Iudæos gratiam adipiscerentur. *Vnusquisque enim onus suum portabit.* J Et ideo oportet vt quisque probet opus suum, & gloriam habeat apud se, non apud alterum. *Per quæ mihi mūdus crucifixus est, & ego mundo.* J Illi crucifixus est mūdus, qui putat mundum, & ea quæ sunt mundi veluti mortua, & tanquam non sint. Et è contrà ille est crucifixus mundo, quem mundus nihili facit, & putat veluti mortuum. *Et quicumque hanc regulam securi fuerint, pax super illos, & super Israël Dei.* J Ita in Epistola ad Romanos, iustificati ex fide pacem habemus ad Deum. inquit ergo quicumque sequuntur hanc regulam, vt fiant in Christo noua creatura, pax super illos: non enim amplius habent cur diffidant se non esse reconciliatos Deo: & hi verè sunt Israël Dei; non autem illi qui circumcidunt se, vt fiant Israël. *De cætero nullus mihi molestus sit. ego enim stigmata domini Iesu in corpore meo porto.* J Insinuat se totum in Christum transformatum esse. Vnde etiam in corpore ferebat stigmata Christi; eò quod virgis percussus fuerat, & tot passus ob nomen Christi.

AD EPHESIOS.

HÆC Pauli Epistola grauissima est, & plena mysteriorū. Nam gratias agit Deo quod Ephesij crediderint, & iudicati sint in charitate erga sanctos: aperitque mysterium, docens eos, omnia hæc beneficia esse ipsis à Deo præstita in Christo Iesu; qui vocauit eos cum gentes essent, alienati à Deo: nec tantum vocauit, sed etiam elegit & prædestinavit ante mundi cōstitutionem. multaque in hanc sententiam adfert, vt eis ostendat, quantum debeant Deo & Christo. In posteriori deinde parte Epistolæ, iuxta morem, quem etiam in alijs Epistolis seruat, multa eis præcepta tradit, quæ pertinent ad benè viuendum secundum christianam pietatem. Hæc summa.

CAPVT I.

NIHIL ferè aliud agit in hoc capite, præterquam agere gratias Deo, pro beneficijs collatis Ephesijs, imò omnibus christianis, quos elegit in Christo ante mundi constitutionem; in quo omnia voluit instaurare, quæ in cælis, & quæ in terris; & hoc gratis, secundum propositum gratiæ suæ, nullis meritis nostris præcedentibus. *Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spiritali in cælestibus in Christo; sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.*] Scopus Pauli in hoc loco est, vt, gratias agens Deo, ostendat beneficia gratis nobis collata, per Christum & in Christo: à quo etiam venit, vt facti christiani, mereri possimus vitam æternam. Ideò bene dicit primò Deum, quem coniungit cum Christo, dicēs, Pater domini nostri Iesu Christi. Subdit deinde pro qua re illum laudet & gratias agat. (nam tantum valet benedictus, id est, sit Deus, &c. sicut in alijs Epistolis, gratias ago Deo meo.) & inquit, qui benedixit nos omni benedictione spiritali. benedictio pertinet ad largitionem boni effluentis & sese multiplicantis. Sic ferè vsurpatur in omnibus scripturæ locis. Hæc autem boni largitio spiritalis est, non corporalis; & pro bonis cælestibus, non terrenis: & hanc habemus in Christo, id est, in quantum sumus inserti Christo, cuius sumus participes: & habemus gratiam in nobis participatam, in eo verò plenam. Et vt ostendat quàm magnum sit in hac benedictione Dei beneficium, inquit, sicuti elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Videre hinc possumus, quàm nihil sit nostrum in hac benedictione: quandoquidem ante mundi constitutionem Deus

A Deus nos elegit in Christo; quod vbiq; Paulus conatur ostendere, nos per fidem & charitatem insertos esse Christo; & quod Deus respiciat nos semper per Christum; vnde suppleatur omnibus defectibus nostris. *Vt esse-mus sancti & immaculati in conspectu Dei, in charitate.*] Deus non elegit nos quia sancti eramus; sed elegit, vt nobis sanctitatem elargiretur; quam in hac vita incipimus habere, in conspectu tamen Dei, qui nobis largitur iustitiam Christi, & nos inspicit per ipsum, iam habemus, & immaculati sumus in eius conspectu. *Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ.*] Per filium naturalem in eo inserti, efficimur filij adoptiui Dei, in ipsum scilicet Deum; **B** eò quod efficiamur participes diuinæ naturæ per Christum: & est phrasis Paulina. & hanc adoptionem adipiscimur, non ex nobis, sed secundum propositum voluntatis Dei, in laudem gloriæ gratiæ suæ; vt scilicet solus ipse laudetur, soli ipsi gloria debeatur, pro gratia quam nobis est impartitus. *In qua gratificauit nos in dilecto filio suo.*] Per gratiam Dei, & spiritum sanctum inserimur in Christo, & in ipso perfectè sumus grati Deo. *In quo habemus redemptionem peccatorum.*] Nam inserti Christo, redempti sunt à seruitute Diaboli, & peccati; & obtinuerunt remissionem peccatorum. *Secundum diuitias gratiæ eius, quæ superabundauit in vobis in omni sapientia & prudentia: vt notum faceret nobis Sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum eius.*] Non potest Paulus verbis assequi id quod mente conceperat, de beneficijs nobis à Deo collatis per Christum, & in Christo. Ad pleniorē boni possessionem, pertinet cognitio magnitudinis boni illius quod possidemus. Sic Petrus in secunda Epistola, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Ita hîc Paulus appellat diuitias gratiæ Dei, quod nobis reuelauit Sacramentum, id est, arcanum voluntatis suæ; quod, scilicet, sibi placuit instaurare omnia in Christo Iesu; & sub eo capite. (sic enim in Græco recapitulare) conciliare inuicem ea quæ sunt in cælis, id est, angelos, & ea quæ sunt in terris, id est, homines. Vide quantum sit hoc beneficium; quod etiam latius patet erga gentes, quæ erant alienæ à Deo, vt infra docet expressius. *In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ; vt simus in laudem gloriæ eius, nos qui antè sperauimus in Christo.*] Sortem hîc appellat Paulus, non casum & temeritatem, sed partem & hereditatem; sic in alijs scripturæ locis, nam apud Græcos κληρος & sortem, & hereditatem significat. Ea quæ subdit, omnia pertinent ad expressionem gratiæ Dei; vt omnis laus & gloria ei soli debeatur, nihil autem nobis. *In quo & vos cum audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestræ, in quo credentes signati estis spiritu promissionis sancto.*] Orditur id, quod postea clarius & vberius est explicaturus. Nam cū dixisset supra, in quo nos vocati sumus; quod pertinet ad Iudæos qui crediderant; accedit ad Gentiles, in quibus erant Ephesij, & inquit, in quo & vos, scilicet, vocati estis; sicuti supra, in quo nos vocati sumus; cū audissetis verbum veritatis, appositione, Euangelium salutis vestræ. Nam fides ex auditu; auditus autem per verbum Dei. Sequitur, in quo credentes signati estis spiri-

tu promissionis sancto; id est, in quo Christo signati estis vos credentes; quia E per fidem inserimur Christo, à quo haurimus gratiam & spiritum sanctum; ut dixit ad Galatas: ut accipiamus pollicitationem spiritus per fidem; quo spiritu signati sumus, uncti sumus, & christiani appellati. vocat spiritum promissionis, spiritum promissum, more Hebræorum. *Qui est pignus hereditatis vestrae, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriae ipsius.* Spiritus sanctus qui habitat in cordibus christianorum, est pignus; melius in Græco ἀρραβὼν, quod notat Augustinus de verbis Apostoli. Nam pignus restituendum traditur, cum redditum fuerit id pro quo datum est pignus: sed arra non restituitur. Nam est quædam portio eius, quod est accepturus is qui arram habet. Sic spiritus sanctus, non redditur, sed augetur, usque ad plenam possessionem. Sequitur, F in redemptionem acquisitionis. Hebraismus est: appellat acquisitionem, populum credentem, acquisitum à Christo: redemit nos Christus à seruitute Diaboli, à seruitute peccati. Hæc redemptio fit perfecta, cum accipimus spiritum sanctum, & efficimur Dei participes, per spiritum sanctum nobis datum. Ideo dicit Paulus, signatos arra spiritus sancti, in redemptionem acquisitionis. Sequitur, in laudem gloriae ipsius. Non sibi, & affectui cordis sui satisfacere potest Apostolus in tribuendo omnem laudem & gloriam Deo. *Ut Deus domini nostri Iesu Christi, pater gloriae.* Quidam ita distinguunt, ut Deus, domini Iesu Christi pater, gloriae; ut scilicet, Deus coniungatur cum particula, gloriae. Deus etenim gloriae, est Deus gloriosus, domini Iesu Christi pater. Est enim Christus, Dei patris vnigenitus filius. Tamen credo, quod etiam Deus G possit coniungi cum Christo; qui ut homo Dei est, & Deum habet. Sic in Euangelio: Adscendo ad Deum meum & Deum vestrum. Ita Apostolus supra secunda ad Corinthios, caput Christi Deus. est enim minor patre secundum humanam naturam, & ita Deum habet maiorem se. *Illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quæ sit spes vocationis eius; & quæ diuitiæ gloriae hereditatis eius in sanctis; & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus, secundum operationem virtutis eius, quam operatus est in Christo Iesu, suscitans eum à mortuis.* Maximum vitium est ingratitude. idcirco Apostolus nos omnibus modis prouocat ad gratitudinem. gratitudo autem excitatur ex cognitione beneficij in nos collati. Ideo Apostolus orat Ephesij cognoscant, sciant, illuminentur in cognitione, quæ sit spes vocationis eorum, id est, quo tendere debeat H eorum spes. Et quia spes nostra est, ut simus compotes hereditatis; ideo addit, & quæ diuitiæ gloriae hereditatis eius in sanctis. Et quia cor nostrum magis in Deum erigitur, si, præter beneficiorum magnitudinem, perscipiat etiam magnitudinem virtutis, qua vitur Deus conferens nobis tam magna beneficia; ideo subdit & quæ sit magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus. Declarat deinde qualis sit magnitudo hæc, & dicit esse parem magnitudini operationis, qua suscitauit Christum à mortuis, & constituit ad dexteram suam in cælestibus, super omnem principatum, &c. Etenim eadem est ratio capitis & membrorum, licet prius & excellentius sit in capite, quam in membris. Eadem ergo virtute, qua suscitauit Christum à mortuis, & ad tam sublimem statum

A statum euexit, vitur Deus etiam in nobis, qui nunc secundum spiritum suscitati sumus, per fidem & spiritum Christi nobis infusum: cuius vi suscitabuntur etiam corpora nostra mortalia. Sensus hic magis conuenit, ut reor, quam si coniungatur particula, secundum operationem virtutis eius, cum superiori verbo, credimus, ut scilicet credamus resurrexisse Christum. *Omne nomen quod nominatur, non solum in hoc mundo, sed etiam in futuro.* Sicuti in futuro seculo longè altior erit nostra cognitio, ita etiam erunt altiora nomina & plura. *Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam.* In Græco, & ipsum dedit caput super omnia Ecclesiae; id est, ipsum constitutum super omnia, ut supra dixerat, dedit caput Ecclesiae. *Quæ est corpus eius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet.* Ecclesia est corpus Christi, cuius ipse est caput. quare, sicuti membra, corpus capitis implent & conficiunt; ita Ecclesia est plenitudo Christi: est enim corpus eius capitis, & nos membra Christi; ideo plenitudo eius est. Sequitur, qui omnia in omnibus adimplet, seu adimpletur; nam in Græco verbum medium est, quod actiue & passiuè accipi potest. Et in utroque sensu hinc commodè accipitur. Nam & Christus adimpletur ab Ecclesia, ut supra diximus; quia corpus eius est Ecclesia: quare tota etiam cum capite potest appellari vnus Christus. & Christus implet per omnia, & in omnibus Ecclesiam & omnia eius membra; quia in ea influens perficit: & si quis in membris defectus est, in ipso euanescit & diluitur.

CAPVT 2.

C **E**XPLICAT in hoc capitulo Paulus illud quod supra pressius dixerat, ostendens Ephesius quantum debeant Christo, qui prius in peccatis & desiderijs carnis vixerant, sicuti & Iudæi; nunc autem in Christo renati sunt. Ideo hac ratione tantum debent, quantum omnes alij. sed præter hanc communem cum alijs causam, magis adhuc Christo debent; quoniam cum gentiles essent, erant alieni à populo Dei, & à promissionibus factis Israëlítico populo. Nunc verò facti vnum cum Iudæis credentibus in Christo Iesu; in quo sunt dissolutæ omnes inimicitiae inter nos & Deum, inter gentes & Israël; pariter in eodem spiritu habemus accessum ad Deum. Non mirum est quod adeo studeat Paulus, ut simus grati Deo & Christo, à quo omnia D bona, & sine quo nihil est factum. *Et vos cum essetis mortui in delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiae.* Appellat Paulus, seculum mundi huius, durationem, & vitam eorum qui amant mundum. Hoc nomen, seculum, seu æuum, durationem cuiuscunque rei significat: vnde & vita & medulla dorsi in qua est vita, secundum Platonem, ab Homero appellatur αἰὼν. Sequitur in textu, secundum principem potestatis aeris huius spiritus: Hebraismus, & figura locutionis Paulinæ. Secundum principem, id est, secundum instituta & exempla principis aeris huius spiritus, &c. Caliginosus hic aer habitatio est dæmonum, qui nos exercent, & qui habent potestatem in prauos homines qui eis seruiunt. Filios diffidē-

tiæ appellat eos, qui fidem reiiciebant, per quam est introductio ad vitam & ad libertatem. *Facientes voluntatem carnis & cogitationum.*] Quicquid est in mundo inquit Ioannes, vel est concupiscentia carnis, vel concupiscentia oculorum, vel superbia vitæ. Ad hæc posteriora, pertinet volûtas cogitationum, sicuti concupiscentia carnis ad primum. *Eramus natura filij iræ, sicut, &c.*] Nô sumus natura filij, id est, ex principiis naturæ; sed ab ipsa natiuitate, propter originale peccatum, in quo concipimur omnes & nascimur. *Cõiuificauit nos in Christo, &c. quæ sequuntur.*] Animaduerte hunc perpetuum esse scopum Pauli, vt doceat nos esse insertos Christo: vnde omnia quæ Christi sunt, nobis attribuit. *Vt ostenderet in seculis superuenientibus.*] Secula superuenientia possunt intelligi æuum illud post iudicium; quod superuenturum est temporis, id est, post destructionem temporis: tunc enim perfectè apparebunt diuitiæ bonitatis Dei super nos. vel intelligit tempus omne post mortem Christi, in quo reuelata est hæc bonitas Dei erga nos, per Christum. vel intelligit tempora post ipsum Paulum futura; promulgato iam Euangelio, & in honore habito apud omnes gentes. *Dei enim donum est, non ex operibus, vt ne quis gloriatur*] Hæc particula potest referri & ad gratiam, qua salui facti sumus; hæc enim est Dei donum, non ex operibus nostris; & ad fidem. nam etiam fides donum Dei est, non ex operibus, vt ne quis gloriatur. *Propter quod memores estote quod aliquando vos, qui gentes eratis in carne, &c.*] Hæc est pars secunda huius capituli, in qua, postquam ostenderat maximum beneficiû eis per Christum collatum; quod commune erat in omnibus credentibus, tam Iudæis quàm gentilibus; ostendit priuatum erga eos Dei beneficium, ob id, quod erant ipsi gentiles, alieni à populi Dei, alieni à promissionibus Israëlitiçi populi, vocati tamen fuerant ad Christum. *Sine Deo in hoc mundo*] Non quod Deus, non esset illorum Deus; sed quoniam ipsi alieni omninò erant à cultu veri Dei. *Ipsè enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem macerie soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans; vt duos condat in semetipso, in vno nouo homine.*] Diuisi erant gentiles à populo Israëlitiço per legem, quæ data fuerat Iudæis, & sub qua viuebat populus ille; ad gentes autem non pertinebat. Hac igitur, veluti maceria disiuncti inuicem erant. Erant etiam diuisi à Deo, propter peccata, quæ admiserant, & in quibus nati erant. Primò ergo dicit Apostolus, quod Christus vtrunque populû reconciliauit, condens eos denuo in semetipso in nouum hominem; & ita liberauit vtrunque à legis maledictio, & à seruitute legis, cui seruebant ob timorem pænæ. Ipse autem Christus perfectè legem seruans, & condens vtrûque in semetipso, in nouum hominem, per spiritum sanctum nobis datum, liberauit à lege, id est, à legis maledictio; & à seruitute timoris, dans nobis spiritum charitatis & adoptionis: ideo dicit Paulus, quod Christus dissoluit parietem macerie inter vtrunque populû, & euacuauit legem positam in decretis veterum mandatorum. *Vt recõciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.*] Altera erat disiunctio inter Deum & vtrûque populû, propter peccata vtriusque gentis. Hanc Paulus tractat, & eius dissolu-

A dissolutionem per Christum, qui per crucem in semetipso destruxit inimicitias inter nos & Deum. Inimicitias peccata appellat, propter quæ eramus Deo inimici: peccata omnium nostrum posuit Christus in semetipso, & pro illis satisfecit amplissimè per crucem, & pro nobis efficacissimè; si dignè Deo ambulemus. Et sic in semetipso destruxit inimicitias, & nos Deo reconciliauit.

CAPVT 3.

SUPRA exposuerat Apostolus, quantum Ephesij priuato nomine deberent Deo & Christo, quod vocati essent per Euangelium, & inhæssissent Christo, in quo facti essent participes promissionis Dei, &c. In hoc capite magis hoc dei arcanum explanat, dicitque se ministrum constitutum fuisse à Deo, in gentibus, vt eis hoc arcanum patefaceret, & vocaret eos per Euangelium ad Christum, pro quo ministerio, sibi credito, vinctus erat. Rogat deinde Deum, vt det Ephesiis indies magis corroborari in spiritu, secûdum interiorem hominem; & Christum per fidem habitare in cordibus eorum, vt possint comprehendere, quæ sit longitudo latitudo, &c. *Huius rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis gentibus.*] Sermo pendet, multis interpolitis, vsque ad eam particulam, propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus. *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum.*] Filios hominû appellat prudentes & sapientes seculi, qui sapiunt secûdum humanam prudentiam. Sic in multis scripturæ locis. *Esse gentes cohæredes, concorporales, & cõparticipes promissionis in Christo Iesu per Euangelium.*] Promissio Dei facta Abraham, fuit, quod in eius semine benediceretur omnes gentes; quod semen Christus est, vt in Epistola ad Galatas superius. In Christo autem per Euangelium, id est, prædicationem fidei, gentes fiunt cohæredes cum Israëlitiço populo, qui est in Christo: concorporales, quia simul membra eiusdem corporis; & cõparticipes hæreditatis & benedictionis promissæ à Deo in Christo Iesu. *Euangelizare inuestigabiles diuitias Christi.*] Quoniam facti sumus diuites in illo, eò quod diuitiæ illius nobis donatæ sunt, & pro nostris nobis imputantur. *Vt innotescat principatibus & potestatibus in cælestibus, per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei.*] Fuit reuelatum mysterium Christi angelis, multa tamè particularia non fuere eis reuelata, quæ de die in diem videntes in Ecclesia fieri, eis nota fiebant. Hæc autem multiformia erant: ideo dicit Apostolus, multiformis sapientia Dei innotescit principatibus, & potestatibus, per Ecclesiam. *In quo habemus fiduciam & accessum in confidentia, per fidem ipsius.*] Hoc in loco, vt reor, Paulus explicat, quidnam per fidem intellexerit in multis locis aliis. Nam explicat nos habere fiduciam & accessum in confidentia, per fidem ipsius, id est, Christi. Nam quoniam credimus in Christum, id est, ad eum, per eius præcepta, credendo beneque agendo ambulamus; & ipsi fidimus, à quo nobis fuit facta promissio, & prædicatum Euangelium; habemus fiduciam ad Deum, itemque accessum ad Deum in confidentia. *Propter quod, peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis.*] Ecce

locus, cui annectitur prima huius capituli particula. Ego Paulus victus Iesu Christi, peto ne deficiatis, à fide scilicet; & ne despondeatis animum in tribulationibus meis. nam erat victus, pro eis: eò enim quòd prædicabat Euangelium in gentium vtilitatem, victus erat. *Ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.*] In Græco *πατριά*. significat autem cognationem & genus, ab quopiam vno deducta. Quia ergo pater in diuinis, est primū principium totius diuinitatis in personis diuinis; & ab eo, in quo primo inuenitur ratio alicuius nominis, deducitur illa ratio ad posteriora omnia; Idcirco omnis paternitas, id est, hominum vel angelorum collectio ab vno deducta, seu per originem, vt in hominibus; seu per gubernationem & directionem, vt in angelis; deriuatur à patre diuino, in quo primo huiusmodi ratio est & inuenitur. *Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas, & profundum.*] Aliqui hæc referunt ad crucem; quos non improbo: sed melius referuntur ad Dei potentiam, gubernationem, virtutem, & sapientiam. vt longitudo, ad temporis immensitatem, quæ sub æternitate eius concluditur: latitudo, ad omnium comprehensionē. nam sicuti nullum est tempus, quod non contineatur ab eius æternitate; ita nulla res vnquam est, fuit, aut erit, quæ sub eius sapientia & potentia non contineatur. Sublimitas, ad excellentiam, quoniam, quantumuis excelsa, excellit. profundum cōtra sublimitatem; quoniam Deus demittit se sub omnibus, quantumuis infimis, & ea continet, iuxta illud: si descendero in infernum, ades. Potest etiam profundum referri ad Abyssum iudiciorum Dei, vt Augustinus exponit. *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.*] Phrasis Paulina. plenitudo Dei est, non sola eius scientia, neque sola potentia, aut bonitas; sed omnia hæc, & alia cōplura, quantum, scilicet, ad nostrum modum intelligendi. Idcirco dicit hīc Paulus, vt vos impleamini in omnem plenitudinem Dei, id est, vt attingatis & miremini, non tantum sapientiā aut bonitatem Dei; sed omnem eius excellentiam; quam insinuauimus per longitudinem, latitudinem, sublimitatē, & profundum. *Ipsi gloria in Ecclesia & in Christo Iesu.*] Gloria Dei nobis nota est in eius operibus, quæ percipimus maxima in rationali creatura; & ea, in qua est adoptio filiorum, quæ Ecclesia est fidelium, cuius caput est Christus: idè de Ecclesia & de Christo mentionem facit.

CAPVT. 4.

CVM fuerit constitutus à deo Apostolus doctor gentium, & in superioribus confirmauerit Ephesios in Christo, eorum fidem laudans; nunc hortatur eos ad bona opera, quæ per viuam fidem operamur. Hunc morē Apostolus seruat in omnibus suis Epistolis; nequis putaret, quia Moysis legem antiquatam esse ostendit, opera Euangelicæ legis non esse obseruanda. Eos autem præcipuè hortatur ad charitatem mutuam, & pacem, in qua perfectio legis consistit. præcepta deinde particularia quædam tradit, facientia ad charitatem seruandam. Hæc summa: *Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem; dedit dona hominibus.*] In quibusdam codicibus scribitur, accepit dona

A dona in hominibus. Captiuitas, quam Christus captiuam duxit, est peccatū diabolus, & mors; quæ dicuntur captiuas, eò quòd nos tenebāt captiuos. Ab horum captiuitate Christus nos liberauit, idè triūphans de eis, & ea captiua ducens ascendit in cælum. Inde dedit dona hominibus varia, vel ipse accepit dona hæc in mēbris suis, tanta enim est vnitas Christi, cum mēbris suis, vt inuicē ea quæ vnus sunt, alteri tribuantur. *Qui descendit ipse est, & qui ascendit super omnes cælos, vt adimplet omnia.*] Christus vt verbū Dei omnia implet: sed vt homo, etiam impleuit omnia; nō per essentiam, vt deus, sed per virtutē & operationē virtutis suæ. Superna implebit, instaurādo & refarciendo choros angelorū, qui ob casum eorū, qui effecti sunt dæmones, diminuti erant. Impleuit etiā inferiora, supra terram; super quā passione & resurrectione sua, tot & tam magna bona hominibus contulit. Infra terrā etiam triūphans principatus & potestates, & spolians infernū, animabus piorum inde deductis & liberatis: & ita adimpleuit omnia idè Christus, descendēdo in inferiores partes terræ, & ascendendo super cælos. *Et ipse dedit quosdā quidam Apostolos, quosdā autē prophetas, quosdam verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores, ad consumptionem (ancorum.)*] Apostoli huc illuc ibāt & mittebātur. Prophetæ dicebantur, qui exponebāt arcana, & mysteria cōtenta in scriptura sacra: Euangelistæ qui prædicabant Euangelium, bonum scilicet nuncium, remissionem, inquam, peccatorum per Christum, huic obediendo. Pastores & doctores iidem erant, Episcopi, scilicet, præpositi singulis ciuitatibus. Nam ad Episcopos pertinet & docere populum, & dirigere ad pascua Christi, moribus, exemplo, & rectis institutis. *In ædificationē corporis Christi; donec occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.*] Corpus Christi Ecclesia est, quæ ædificatur ex lapidibus viuis; non tantum carnis vita, sed vita spiritus. Ædificatur ergo dum noui lapides imponuntur, & hi qui iam sunt positi per bona opera, suam vocationem certam faciunt, & perfectius inhærent fundamento & capiti, quod est Christus. Perficietur autem cum omnes electi erimus in Christo: & tunc Deo dedicabitur, cum tradiderit Christus regnum Deo & patri, vt inquit ad Corinthios. idem nunc dicit, donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij Dei: in hoc enim viuā fides consistit. In virum perfectum. sicuti in vita naturæ, quidam sunt pueri, quidam adolescentes, quidam viri perfecti; sic in vita christiana, in vita spiritus, quidam pueri & paruuli sunt, quidam augentur, quidam ad perfectionem deuenerunt; ad perfectionem viæ non patriæ. Hoc est ergo quod nunc dicit, donec occurramus omnes in virum perfectum: occurramus autem vel inuicem, vel Christo capiti nostro & Deo. In mensuram ætatis plenitudinis Christi. implet Christum, qui perfectus est in Christo: qui autem imperfectus est, quamuis sit membrum Christi, non tamen est perfectum membrum; & ideo non implet. Persistens ergo in metaphora Paulus inquit, in mensuram ætatis, id est, in ætatem spiritualem perfectam; vt adimpleamus Christum, corpus scilicet eius, quod simul cum capite vnus est Christus. Sequitur secundum ean-

dem metaphoram, vt non simus paruuli fluctuantes, &c. *Veritatem autem E facientes, in charitate crescimus in illo per omnia, qui est caput, Christus.*] Sicuti mala opera in scriptura dicuntur mendacia, ita bona dicuntur veritas. quoniam correspondent legi diuinæ, sicuti cum res intellecta æquatur intellectui peccata verò, quia discordant à lege æterna, dicuntur mendacia; sicuti cum non est æquatio inter rem intellectam & intellectum, falsitas est & mendacium. *Ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem, in mensuram vniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in adificationem sui in charitate.*] Exactè Paulus persistit in metaphora quam accepit. Nam sicuti ex capite deductis neruis, totum animalis corpus connectitur & compingitur iuncturis; ita & totum corpus Ecclesiæ & omnia eius membra connectuntur & compinguntur in vnum, ex vi spiritus demissi à capite Christo in omnia membra. subministrationis secundum operationem. Non est ita copulandum vt dicamus, secundum omnem iuncturam subministrationis, sed secundum operationem subministrationis. Nam Christi operatio est, subministrare cuius membro virtutē. sequitur, in mensuram vniuscuiusque membri: non enim omnium membrorum est eadem mensura, neque conuenit omnibus eadem, vt in humano corpore; & sic facit augmentum corporis, Christus, vt reor: vel corpus ipsum facit augmentum corporis, quoniam se ipsum auget ex virtute influxa à capite. Sequitur, in adificationem sui in charitate. si superius intellexerit, quod Christus facit augmentum, &c. hic sui, debet referri ad Christum, quia vt dixi, totum corpus cum capite Christus dicitur. Si referatur ad corpus, ita quod corpus se ipsum auget, &c. vt diximus, sui, referendum est ad corpus. *Per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum.*] Cæcitas cordis appellatur malitia, ex qua fit vt finis actionum nostrarum malus statuatur. Inde verò prouenit ignorantia in actionibus nostris, iuxta illud. Omnis malus, ignarus. *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitia, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.*] In Græco textu ἀπειθαρχήτες, quasi qui dolere desierint de peccatis. tradiderunt se, quasi totos se, omnino dederunt impudicitia, in operationem omnis immunditiæ, quocunque scilicet libidinis genere contaminati. In avaritia, in Græco, οὐ φιλονεξία quæ referri potest, non tantum ad avaritiam, sed ad libidinem, quæ fit cum alterius iniuria, vt in adulterio, raptu, &c. *Qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis.*] Phrasis Paulina; in sanctitate veritatis, id est, in vera sanctitate. *Nolite dare locum Diabolo.*] Duobus modis exponi potest locus hic: vel vt referatur ad cuiusque animum. Is enim dat locum Diabolo, qui cedit suggestionibus eius. vel vt referatur ad omnes eos, eorumque societate. nam cum Diabolus sit seditionis stimulator, & quærat dissidium, debemus nos colere vnitatem; & non dare hosti locum. vt diuidat vnitatem societatis nostræ.

CAPVT 5.

MVLTA præcepta tradit in hoc capite; vt imitentur Deum, vt vitia fugiāt, nec imitentur improbos homines; imò potius illustratione suarum virtutum,

A virtutum, vt detegant eorum vitia. Postmodum vertit se ad mulieres & viros, qui sunt matrimonio iuncti; & exemplo Christi & Ecclesiæ eos admonet, qua viuendi ratione inuicem vti debeant. *Nemo vos seducat inanibus verbis. propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentia.*] Variis modis homines in vitia inducuntur: spe misericordiæ Dei, spe baptismatis Christi, in quo sumus inserti. Omnia hæc, & similia appellat Apostolus verba inania. filios diffidentia, id est, diffidentes & non credentes, scilicet, quod, nisi simus mortui peccato, non possumus esse inserti in Christo; & sunt sub ira Dei qui mala agunt. *Non insipientes, sed quasi sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.*] Eò quod dies huius vitæ mali sunt, nam mundus positus est in maligno; idcirco oportet tempus redimere. Is redimit tempus, vt dicit Augustinus, qui dat quippiam de suo, vt tempus habeat seruiendi Deo. Indicenti litem cedit, vt tempus illud quod erat perdendum in causæ tuitione, Dei obsequiis impèdat. Sic alia damna patitur, vt tēpus redimat. *Sacramentum hoc magnum est: dico autem in Christo & in Ecclesia.*] Sacramētum, id est, hoc est magnum mysterium in Christo & Ecclesia. Ita verò matrimonium magnum Sacramentum est, quod latet sub matrimonio viri & vxoris.

CAPVT 6.

PROSEQUITUR quæ instituerat, præcepta; filios instruit & parentes, seruos & dominos: omnes tandem adhortatur vt sumant armaturam Dei, & forriter pugnent aduersus Diabolum. Quoniam expositores satis ample exponunt omnia ea, quæ pertinent ad hanc armaturam; nihil amplius dicam. De Euangelio pacis tantum dicam; dictum esse Euangelium pacis, quoniam annunciat nobis pacem cum Deo, & pacem inter Israëliticum populum & gentes, si in Christum credentes secundum eius sanctam legem ambulamus.

AD PHILIPPENSES.

CAPVT PRIMVM.

LAVDAT Philippenſes, quod perſtiterint in puritate Euangelij; confidens quod uſque in extremum diē perſistent in eo. Narrat quòd ſit in uinculis pro Euangelio, & quòd uincula eius ceſſerunt in profeſtum Euangelij. Hęc huius capituli ſumma; & in tota Epiftola ferè in iisdem verſatur. *Omnibus ſanctis qui ſunt Philippiſ, cum Episcopis & diaconibus.* Nullam fecit mentionem de preſbyteris; nam cum Episcopis eos computat. quia eo tempore, qui preſbyteri erant, erant etiam Episcopi. non quod ordines non differrent, ſed uterque conferebatur preſbytero. *Gratias ago Deo meo in omni memoria ueſtri, ſemper in cunctis orationibus ueſtris.* Memoria repetebat G Apoſtolus omnes chriſtianos in ſuis orationibus; inter quos etiam Philippēſes, pro quibus ſemper gratias agebat Deo; quoniam proficiebant magis de die in diem in Euangelio Chriſti. *Sicuti mihi iuſtum eſt hoc ſentire pro omnibus uobis; eò quòd habeam uos in corde, in uinculis ueſtris, & in deſenſione & confirmatione Euangelij ſocios gaudij mei omnes uos eſſe.* Meo iudicio particula illa, ſicuti iuſtum eſt me ſentire pro omnibus uobis, referenda eſt ad omnia quę ſuprà dixerat, tam de orationibus; quàm de gratiarum actionibus, & de ſpe quam conceperat de ipſorum perſeuerantia uſque in finem. Hęc enim omnia ſunt amantiſ officia, quòrum nec in uinculis oblitus fuerat unquam. Sequitur, ſocios gaudij mei omnes uos eſſe: Scabroſa locutio. In Græco habetur, ſocios gratiæ mecum uos omnes exiſtentes; & intellectus clarior. Nam cum amaret vehementiſſimè omnes, Apoſtolus, qui cõmunicantes erant gratiæ Chriſti; utique amabat uehementer Philippenſes comparticipes gratiæ. *Teſtis eſt mihi Deus, quomodo cupiam uos in uisceribus Ieſu Chriſti.* Cupiebat Apoſtolus Philippenſes eſſe maximè intimos Chriſto: & quoniam uiscera ſunt valdè intima corpori, ideo inquit, ſe eos cupere in uisceribus Ieſu Chriſti eſſe, id eſt, habitare. *Repleti fructu iuſtitie per Ieſum Chriſtum in laudem & gloriam Dei.* Longè melius in Græco, repleti fructibus iuſtitie, id eſt, bonis operibus, quę fructificat iuſtitia: qui fructus ſunt per Ieſum Chriſtum, in laudem & gloriam Dei. Nam Deus per Chriſtum reſpicit nos & noſtra opera, & per eum & in eo ſunt ei grata. *Ut plures eſſe fratribus in domino, confidentes in uinculis ueſtris, abundan-*

AD PHILIPPENSES.

A *abundantius, &c.* Nota primò; diſtinguendum eſſe & dicendum plures eſſe fratribus in Domino: omnes namque ſumus fratres; quia eundem Dominum patrem habemus; deinde proſequendum, confidentes in uinculis ueſtris abundantius audeant. Vide quantum poſſit uirtus, & gratia Dei. Vincula Pauli non perterrefecerunt fratres alios, imò audaciores fecerunt; excitati exemplo Pauli; & fertore fidei, quam in eo uidebant firmiorem & efficaciorem fieri in uinculis; non autem uillo pacto deſerueſcere, propter uincula. *Quidam quidem propter inuidiam, & contentionem, &c.* Hi Pauli inimici, & inuidi eius gloria; prædicabant Chriſtum, non ſyncere, ſed ob contentionem; exiſtimantes ſe preſſuram addere uinculis Pauli. Hic locus duobus modis **B** poteſt intelligi: uel quòd Paulo non prædicante, putabant hi mali ſe in maiorem exiſtimationem deuenturos carentes æmulo; & ita ſe preſſuram addituros eius uinculis; cuius animum ex ſuo æſtimabant; ac propterea putabant eum doliturum de eorum æſtimatione. uel quia arbitrabantur, Imperatorē; alioſque primores, qui dolebant quòd Chriſtiani creſcerent, omnem culpā reiecturum in Paulum, ac magis in eam ſæuiturum. *Mihi uiuere Chriſtus eſt; & mori lucrum.* Sibi mortuus erat Apoſtolus, & uiuebat tantum in Chriſto, & in opus Chriſti; iuxta illud primæ ad Corinthios: Pro Chriſto legatione fungimur &c. Mori uerò erat ipſi lucrum, qui ad beatitudinem, excluſiſ moleſtiis per mortem uenturus erat. Cætera uſque in finem capitis pertinet ad eundem ſenſum.

CAPVT 2.

POST QUAM Paulus Philippenſes cõfirmavit in fide Chriſti, nunc inſtruit uitam ipſorum; ac præcipuè ad humilitatem hortatur, ut ſibi inuicem cedant, & curent non ſua ſed alienum, ut Chriſtus fecit. Poſtmodum dicit ſe miſſurum Timotheum, imò ipſum uenturum ad eos: Interim uerò mittere Epaphroditum de quo multa dicit. *Si qua uiscera miſerationis.* Nota feruorem charitatis Pauli. putabat ſe miſerum eſſe, ſi Philippenſes in quopiam deſicerent, & ideo miſeratione indigere, ac ſi diceret; Si qua mei miſericordia uos tangit, implete gaudium meum. *Per humilitatem ſuperiores inuicem arbitrantur.* Ut dicit Sanctus Auguſtinus de uerbis Apoſtoli, non admonet **D** Paulus, ut ficta humilitate utamur, & quod nõ uerè arbitremur ad inuicem ſuperiores, ſed ſimulemus. Hoc autem uerè fieri poteſt, ſi unusquiſque cõſideret interiora ſua mala, quę certò ſcit ſibi ineſſe; de proximo uerò, cui cor non uidet, ut ſuum, poteſt credere, & aliqua ex illis ſuis malis non ineſſe; & quoddam ſibi occultum, & ignoratum bonum. *Non rapinam eſt arbitratus eſſe ſe æqualem Deo.* Omnes ferè exponunt, quòd cum Chriſtus de ſe dixerit, quòd erat Deus, non rapuit ſibi honorem, quem non habebat, ſed naturalem ſibi honorem attribuit. Ego uerò non incongruè exponi poſſe crederem, quòd Chriſtus, cum eſſet Deus ſecundum naturam, non ſeruauit morem, quem ſolent ſeruare illi, qui non habent honorem ex natura, ſed ex rapina. Hi namque ſuperbi ſunt & arrogantes; at Chriſtus ſeipſum exinaniiuit.

Cum timore & tremore salutem vestram operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle, & perficere, pro bona voluntate.] Iure posset quispiam mirari de hac causa, quam adfert Apostolus; cur, scilicet, debeamus operari cum timore & tremore salutem nostram, eò quòd Deus operatur in nobis. &c. Nam potius videretur posse dici contrarium. Nam si Deus in nobis operatur, qui summæ virtutis est, & bonitatis, confidentissimè debemus salutem nostram operari. Iccircò aduertendum, quod vtrumque sequitur, vt scilicet, cõfidentissimè operemur nostram salutem, innixi diuina bonitate & potentia: quòd si respiciamus ad nos, qui tam peccatores fuimus, & tam fragiles sumus, debemus, vt inquit Apostolus, semper operari cum timore & tremore. *Lucetis sicuti luminaria in mundo, verbum vitæ continentes.*] Verbum vitæ lux est, qua illuminati lucent, & facti sunt luminaria; & hoc cedebat in gloriam Apostoli, quod non in vanum in illis laborasset. ac propterea si immolandus erat ob sacrificium fidei Philippensium, seu gentium omnium, quibus prædicauerat, & qui obsecuti Deo crediderant; gaudebat & illis congratulabatur, hortâs ipsos quoque ad idem officium vicissim, vt scilicet, sibi gaudentes, & ipsi Apostolo congratulentur.

CAPVT 3.

HORTATUR in hoc capite Apostolus Philippenses, vt caueant pseudoapostolos, qui inculcabant ceremonias legis, tanquam necessarias ad salutem, præsertim circumcisionem: quos canes Paulus appellat, dicēs, quòd quamuis ipse posset habere confidentiam in carne, id est, in lege, vt mos eius est; tamen quo ad ceremonias, & genus, & conuersationem moralem in lege; nihilominus omnia putauit stercora, vt lucrificeret Christum, vt inueniretur in eo particeps illius iustitiæ per fidem, & communicans eius passionibus; vt in eo veniret etiam ad gloriam resurrectionis. Addit excelsâ quædam de Christo in postremis verbis; hæc summa. *Propter eminentem scientiam Iesu Christi.*] Nam scientia hæc qua cognoscimus Christum, & beneficia nobis in eo præstita à Deo, superat omnem aliam scientiam. *Et arbitror vt stercora, vt Christum lucrificiam, vt & inueniar in illo, non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed eam quæ est ex fide Iesu Christi, quæ ex Deo est iustitia in fide.*] Hoc in loco Paulus clarè ostendit, quàm sit negligenda & nihili facienda iustitia moralis, quæ ex nobis est, cum dicat se arbitratū esse, præter multa alia; quæ commemorauit, etiam fuisse in lege sine querela, (Hoc etenim pertinet ad vitam moralem, & præcepta moralia legis) vt stercora, vt Christum lucrificeret, & vt inueniretur in illo fixus, scilicet, vt illius membrum. non habens meam iustitiam, id est moralem, quam habebam ex obseruatione legis, sed eam, quæ est ex fide Iesu Christi. Hæc iustitia duplex est; altera nobis inhærens, quæ imperfecta est, & perficitur continenter. Altera quæ est in capite nostro, quæ plena est & perfecta, & nobis donatur; nam obediimus omnes in Christo, & meruimus omnes in Christo, sicuti peccaui omnes in Adam, & in eo mortem meruimus, vt dicit Apostolus in Epistola ad Romanos. Vt hanc iustitiâ, quæ est ex fide, & est ex Deo iustitia, Apostolus

Apostolus lucrificeret, omnia alia putauit vt detrimenta, & stercora. *Ad cognoscendum eum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum eius, configuratus morti eius, si quo modo occurrat ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.* Christus resurrexit propter iustificationem nostram; Hęc est virtus quam Paulus optat cognoscere. Et societatem passionum eius; Duobus modis hæc societas potest intelligi. nam qui est in Christo, iam est socius passionum, quas per tulit Christus: nam ei attribuuntur, ac si ipse passus fuisset, vel intelligit hanc societatem passionum, propterea quod quotidie affligebatur, & patiebatur; & sic efficiebatur particeps & socius passionum Christi. Sic alibi, vt suppleã ea, quæ defunt passionum Christi, in corpore meo, &c. Ideo fortasse subdit, **B** cõfiguratus morti eius: quamuis hoc possit referri ad mortificationem passionum, cui debemus semper intenti esse. *Sequitur autem, si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu.* Esse comprehensum à Christo Iesu, duobus modis potest intelligi: vel quo ad opus & perfectionem vitæ, ad quam à Deo & Christo electus fuerat; vt sit sensus, Sequor, non desisto vt assequar id, ad quod à Christo sum electus. Hoc enim significat, comprehensus. vel quo ad imputationem: nam membris Christi, ea quæ illis defunt ad perfectionem iustitiæ, imputantur ex iustitia & meritis Iesu Christi. Ad eam ergo perfectionem assequendam, & comprehendendam, præperabat Apostolus, in qua iam comprehensus erat à Christo Iesu. *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: & si quis aliter sentit, & hoc illi Deus reuelabit.*] **C** Videtur Apostolus sibi ipsi repugnans. nam supra negauit se perfectum esse; non quod perfectus sim, inquit: hîc autem dicit quotquot perfecti sumus, hoc sentiamus. Augustinus de verbis Apostoli soluit: Hîc non sumus perfecti; neque erat perfectus Paulus, sicuti sunt illi, qui iam comprehenderunt brauium supernæ vocationis. nam nos adhuc ambulamus per fidem, non peruenimus ad speciem. Erat tamen perfectus viator; quia persequeretur, intèdebat vires, vt perueniret ad brauium. Pertinet autem ad perfectum viatorem, vt cognoscat se non peruenisse, nec comprehendisse; ac propterea non sistit in via, sed continenter progreditur. *Veruntamen in quod peruenimus, vt idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula.*] In Græco codice non est perueniamus, sed præuenimus. Meo tamè iudicio idem est sensus. nam propterea dicit se præuenisse, quo peruenit, quoniam continenter se extendebat in alteriora, ac seipsum præueniebat. Ergo hortatur Philippenses, ne recedât in hoc processu, sed vtantur regula Apostoli, & idem sapiant: quod dicit propter pseudoapostolos, qui conabantur eos diuertere à regula Apostoli, quæ erat in Christo Iesu, & conuertere eos ad obseruantiam legis; quod posterius statim probè declarat, & explicat, imitatores mei estote, &c. *Secundum operationem virtutis eius, qua posuit subiicere sibi omnia.*] Nam Christus subiicit sibi mortem, resurgens immortalis, & nos ad eandem immortalitatem perducens.

SALVAT, hortatur, & gratias agit, quod ei miserant nescio quæ. *Etiame te rogo germane compar.*] Nonnulli ex hoc loco dixerunt, Paulum uxorem habuisse, quam nunc compellat, leui, vt reor argumento. nam in Græco verbum quod ponitur, quamuis ad uxorem referri possit, nihilominus significat eos qui pariter sub eodem sunt iugo, & ad marem accommodari melius potest, quàm ad feminã, *γυναικ;* quasi qui fuerit ei socius legitimus. *Dominus propè est, nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, & deprecatione, petitiones vestrae cū gratiarū actione innotescant apud Deū.* Qui habet adiutorē Dominum propè, non debet esse sollicitus cuiuspian rei; imò, vt securus, debet in omni petitione agere primū gratias Deo, quod semper facit Apostolus. *Resloruistis pro me sentire, sicuti & sentiebatis, sed occupati eratis.* Mira locutio Pauli; trãslatio ab arbore, quæ per intermissionem temporis iterum floret. Sic Philipenses post intermissum tempus cœperunt iterum sentire pro Apostolo, id est, illius curam habere, missis ad eum muneribus, quos excusat. *Non quia quero datum, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.* Solent quidam, eleemosinas dari consuetas ab aliquo, veluti debitum repetere. Ideo Apostolus dicit, non se ab eis quærere datum, id est, id quod alias dederint; quod fortasse detrimentum & impensam eis esset allaturum, sed quærere eorum fructum, quo abundant in rationem suam, id est, in suum compendium & vtilitatem.

AD

AD COLLOSSENSES.

NON viderat Paulus Collossenses; audierat tantum eorum fidem, & quod pseudoapostoli quærebant eos auertere à fiducia seu fide in Christo, ad ceremonias & obseruantias veteris legis. Ideo Apostolus cū primū eos laudasset, ac ostendisset quantum deberent Deo, à quo translati essent à tenebris, in lumen dilecti filij sui, docet ne se decipi permittant & trahi in obseruantias legis, tanquam per illas iustificandos; cū solum per fidem Christi sit prima iustificatio apud Deum, & illa iam eneruata essent. Dat deinde præcepta quædam ad mores & bonam vitam pertinentia. Hoc est Epistolæ argumentum.

C

CAPVT I.

IN hoc capite nil aliud agit, præterquam quod confirmat Collossenses in Christo, gratias agens Deo pro eorum fide, & charitate erga sanctos; ostendens omnes nos translatos à tenebris in lumen Christi; in cuius sanguine habemus redemptionem, & remissionem peccatorum. Demonstrat deinde excellentiam Christi, qui primatum in omnibus teneat, cuius prædicationis ipse Apostolus fuerat factus minister. *Quam audistis in verbo veritatis Euangelij.*] Veritatem Euangelij, vel dicit, propterea quod per Euangelium eis fuerat veritas annunciata: vel, vt indicet illud quod audierant esse verum Euangelium, per quod euangelizatur veritas, non autem esse veritatis Euangelium id, quod docebant pseudoapostoli. *Et transtulit in regnum filij dilectionis suæ.*] Mos loquendi Pauli, id est, in filij sui dilecti regnum. *Primogenitus omnis creaturæ.*] Non quod creatura sit à Deo genita, vt filia, & ipse sit genitus priusquam creatura, vt contingit in fratribus; nam verbum à patre procedit, vt genitus ex eius substantia, creatura procedit, vt facta ex nihilo. Sed quoniam ipse fuit genitus ante omnem creaturam, id est, ante factionem cuiusvis creaturæ; quoniam omnia per ipsum facta sunt. *Primogenitus ex mortuis.*] Multi ante Christum resurrexerunt, vt Lazarus, quem ipse suscitauit; sed ad vitam mortalem, iterū morituri. Solus Christus suscitatus est ad vitam immortalem, cui mors non amplius dominatur; & nullus ante ipsum. Notandū in scriptura, resurrectionem dici generationem, ac si ex cadauere, tan-

quam, ex femine, ut inquit Paulus ad Corinthios prima, generetur ac nascatur E
 immortalis corpus. In regeneratione cum sederit filius hominis, &c. in Euangelio; & Paulus in actibus Apostolorum, ad resurrectionem Christi applicat versiculum psalmi, ego hodie genui te. *Et vos cum essetis aliquando alienati, & inimici sensu, in operibus malis.* Inimicos sensu eos fuisse dicit, quoniam non bene sentiebant de ratione viuendi, addicti malis operibus. *Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem, exhibere vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles.* Sic supra ad Ephesios, ut reor, destruens inimicitias in carne sua; eò quod Deus posuerit in eo iniquitates nostras, & per mortem eius, eis satisfactione digna destructis, reconciliauit nos sibi. in corpore ergo Christi reconciliauit nos, & destructis peccatis, exhibuit nos sanctos & immaculatos. &c. *Et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius, quod est Ecclesia, cuius &c.* Non ea ratione hæc dicuntur à Paulo, quasi passiones Christi non sufficiant, quantum est ex se, ad delenda peccata; & quod illis quippiam desit, quod oporteat in nobis impleri; absit hoc: Sed quoniam debemus nos imitari Christum, & pati pro ædificatione Ecclesiæ sicuti Christus passus est. Modus autem passionis nostræ prescriptus est à Deo, sicuti & munus nobis ab eo impositum. Ideò dicit Paulus, quod implet ea quæ desunt in carne sua passionum Christi, id est, ut imitetur passiones Christi pro corpore eius, quod est Ecclesia. In textu Græco ὁσεφῆματῶν, quidam expositores Græci exponunt, quod Paulus appellauerit passiones suas quas patiebatur, collatas passionibus Christi, eo vocabulo; ac si diceret, vestigia quædam, inferiora passionum Christi. *Vt impleam verbum Dei, mysterium, quod fuit absconditum.* Locutio Paulina: dixit implere verbum Dei, & mysterium, id est, in gentibus illud diffundere & prædicare. *Certando secundum operationem eius, quam operatur in me in virtute.* Veretur Paulus, ne fortè lapsu linguæ videri possit sibi attribuere, quasi ipse esset, qui ageret virtute sua: ideo, sicuti alibi, ita etiam hîc dicit, hanc operationem Dei esse, & in virtute ipsius Dei, quam Deus operabatur in ipso Paulo.

CAPVT 2.

PROSEQUITUR Paulus id quod cœperat; ac præcipuè eò intendit orationem suam, ut eos instruat magnitudinem, & plenitudinem scientiæ, & perfectionis omnis, quæ in mysterio Christi continetur. Nam coniuncti illi capiti, in eo sumus repleti omni perfectione; quippe in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: & hoc mysterium nosse, superat omnem aliam scientiam. Quamobrem subdit, ut non sinant se à quopiam decipi, quasi ex quapiam alia obseruantia, & quopiam alio cultu, ut angelorum, possint quippiam perfectionis acquirere, quam in Christo fuerint adepti. & sic ab obseruatione veterum ceremoniarum legalium, eos quantum potest dehortatur. *Vt consolentur corda ipsorum instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitione mysterij patris & Christi Iesu*

A *Iesu &c.* In Græco, ut corda ipsorum consolationem capiant instructorum in charitate. Nam fides inchoat, & charitas perficit hoc spirituale ædificium. Sequitur, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, deest verbū, ut putà, proficiant, vel quippiam simile, proficiant, inquam, in has diuitias plenitudinis & perfectionis intellectus. Sequitur, in agnitione mysterij Dei & patris, id est, ut cognoscant arcanum Dei & Christi, quod scilicet arcanum est in Christo. Sequitur, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi; id est, in quo, vel Christo; sed melius, & magis ad sensum literæ, puto esse, in quo, scilicet mysterio, & arcano Dei, sunt omnes thesauri scientiæ, & sapientiæ. quoniam nos in hac vita nihil melius, nihil utilius, nihil amplius possumus scire, quam mysterium Christi; quod scilicet in eo radicatis, nihil desit, neque quopiam alio medio inter ipsos & Deum indigeat. *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum; quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.* Collossenses imperiti erant, decepti duplicibus insidiis. nam & Iudaizantes, illos volebant trahere ad obseruationem ceremoniarum veteris legis, quasi necessarias præter fidem Christi. Philosophi alij volebant eos trahere ad culturam Angelorum, à quibus putabant se purgatum iri; de qua re Augustinus in decimo de ciuitate Dei multa agit. Iccirco Apostolus admonet Collossenses ne sinant se decipi, nec à Iudæis nec à Philosophis; quoniam in Christo est omnis plenitudo, neque quippiam aliud requiritur ad implendum, & perficiendum hominem, præter Christum; ac consequenter, quod ipse in sua Ecclesia faciendum iussit. Vnde & obseruantias veteres reiiciendas esse, & cultum superstitiosum; quippe quæ eò tendunt, ut nobis persuadeant Christum, suaque nobis non sufficere, sed quippiam aliud necessarium esse, ad perfectionem, & impletionem, nostri: Appellat autem elementa mundi; legem Moysei, quæ cum fuerit pædagogus, imposita illi populo, tanquam puero, continebat lex illa veluti elementa, quæ solemus docere pueros. dicit in Christo habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter; vel quia diuinitas in Christo assumpsit corpus sicuti animam; vel corporaliter, id est, non in vmbra, sicuti sunt ceremoniæ legis; sed in veritate, ut corpus habet se ad vmbra corporis. sic infra, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. Sequitur, & estis repleti in illo qui est caput omnis principatus &c. docet quod cum omnis plenitudo sit in Christo, repletis in illo nihil sit præterea quærendum; Imò quod querere quippiam, in quo repleamur præter Christum, est decidere à vera fide, & vera agnitione Christi. *In quo & circumcisi estis, circumcissione non manufacta, & cætera quæ sequuntur.* Enumerat Apostolus quæ in Christo adepti sumus, ea omnia scilicet vera, quorum vmbra erat lex, ut circumcisio, &c. *Delens quod aduersus nos erat Chirographum decreti, quod contrarium nobis erat,*

affigens illud cruci.] Chirographum, propriè est scriptura manu nostra confecta, qua nos obligamus ad quippiam. Iccircò Paulus hïc appellauit Chirographum, obligationem nostram ad seruandam legem, quam populus Israël susceperat, & promiserat se seruaturum; & ideò qui non seruabat eam suo proprio Chirographo erat sub maledicto. Hoc ergo maledictum, ex Chirographo nobis debitum, deleuit, & affixit cruci, factus pro nobis maledictum. Vel Chirographum appellat Apostolus, obligationem nostram, qua sponte vendidimus nos peccato & Diabolo. vtriusque serui effecti; vt per decreta, seu in decretis, non intelligamus legem Moyfi, sed communem & naturalè legè, qua quis efficitur seruus illius, sub cuius potestatem ipse posuit & vendidit. *Expolians principatus & potestates traduxit confidenter palam, triumphans in semetipso.*] Fortior fuit Christus Diabolo, ideo ingressus in domum eius, corda scilicet hominum, diripuit vasa eius; & ita expoliauit potestates & principatus, malos dæmones, ex illis ordinibus Angelorum traduxit confidenter; transtulit enim nos de tenebris in admirabile lumen, triumphans illos in semetipso, eò quod nullum adiutorem habuit in hac victoria & triumpho; solus ipse calcavit torcular vt est apud Esaiam, & inquinauit vestimenta sua sanguine, neque erat vir secum. *Nemo ergo vos iudicet in cibo aut potu, aut parte diei festi, aut neomenia. &c. item nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum. &c.*] Diximus suprà quod apostolus docens nos esse repletos omnino in Christo, propterea docet etiam nos non indigere ad expiationem nostram, seu ad perfectionem, neque obseruantis legis Iudaicæ, neque cultu bonorum dæmonum & Angelorum, vt Porphyrius & alij Philosophi sunt opinati; de quibus Augustinus in 10. de ciuitate Dei. Horum vtrumque hïc tangit Apostolus, & primum obseruantias legis, quas dicit esse vmbra, corpus verò esse Christi: iccirco qui tenet Christum, vmbis illis non indigere. Postmodum dicit de cultu & religione Angelorum, quem philosophi efferebant, quam vocat humilitatem; non virtutem, sed depressionem animi, qui enim perfectus est in Christo, deiicit se, si voluerit expiari per Angelos. Quæ non vidit ambulans: Addit hæc vt doceat Philosophos illos mendaces esse; quippe qui asseriebant multa se vidisse ex Angelis, quæ tamen non viderant. Sed mendax & inflatus sensu carnis suæ, id est, carnali sensu; neque tenens caput Christum, scilicet, ex quo totum corpus connexum &c. vt suprà ad Ephesios. *Si igitur mortui estis cum Christo, ab elementis mundi. &c.*] Iterum legem Iudaicam, & obseruantias illas appellat elementa mundi, quæ pueris debentur. *Quæ sunt omnia in interitu ipso vsu, secundum præcepta & doctrinas hominum quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in superstitione, & humilitate, & ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.*] Locutio & phrasia valde extranea, & eius qui erat sermone imperitus. inquit ergo, cibi & potus in interitu fiunt ipso vsu, vel vt in Euangelio dicit Christus, quod intrat per os, non coinquinat hominem; nam

A nam in secessum vadit, &c. vt ita hïc dicat Apostolus, quod cibi & potus cum ipso ipsorum vsu intereant, non possunt nos inficere. Vel vt velit has obseruantias nobis interitum afferre ipso vsu, seu abusu, vt in Græco; quoniam nos auertunt à Christo & à capite. Sequitur quod rationem habent sapientiæ, id est speciem sapientiæ propter superstitionem, & humilitatem, nam superstitio videtur multis religio; & deiectio animi humilitas. Sequitur; & ad non parcendum corpori. Aliam etiam speciem sapientiæ habent; eò quod nò indulgere corpori in cibis, & potu, videtur esse religiosi, & sapientis. Sequitur non in honore aliquo ad saturitatem carnis: Complet superiore partem; nam non indulgere corpori, neque in honore habere, ea, quæ pertinent ad saturitatem carnis, præ se ferunt quandam sapientiæ, & religionis speciem. Omnia verò hæc de Iudaismo intelligit, vt ait Sanctus Augustinus ad Paulinum; ne quis putet sanctum Ecclesiæ ieiunium, abstinentiamque, ad cœlestia contemplanda; & ad carnem edomandam, necessariam reici.

CAPVT. 3.

I N hoc capite iuxta morem suum Apostolus, Postquam statuit eos in Christo, & ea reiecit, quæ dimotura erant eos à Christo capite; docet eos ea, quæ ipsis agenda sunt, vt Christi membra, vt induti nouum hominem, & mortui veteri homini cum Christo. descendit ad officium viri & vxoris, parris & filij, serui & domini. *Cum apparuerit Christus vita vostra, tunc & vos apparebitis cum eo in gloria.*] Mortui huic mundo sunt veri Christiani, & viuunt in Christo. iccirco nihili fiunt in hoc mundo, quoniam eorum gloria & vita latent in Christo. Cum Christus apparuerit, eorum quoque gloria, quæ nunc latet, apparebit. *Mortificate membra vestra. &c.*] Membra correspondent corpori; mundani corporis membra sunt vitia, ex quibus quasi conflatur, quatenus mundanum est. *Auaritia quæ est idolorum seruitus, propter quæ venit ira Dei super filios diffidentia seu inobedientia.*] Illi propriè seruimus, quod tanquam finem vltimum nobis constituimus; auaritia autem hoc in nobis agit, vt diuitias nobis constituamus tanquam finem vltimum, & ita honorem, ac seruitutem Deo debitam auro intendimus, neque ex perturbatione animi; sed ex electione. hoc faciunt avari; ideò dicit Apostolus auaritiam esse idolatriam. Filij diffidentia seu incredulitatis sunt illi, qui carent ea fide, qua in Deum intendimus; omnes autem mali, qui non recedunt à peccatis, in hoc ordine sunt. In Græco vocabulum positum, potest etiam applicari ad inobedientiam, id est, ad filios diffidentes, seu incredulos, & inobedientes. Vocat autem filios more scripturæ, & Hæbraicæ linguæ, vt filius gehennæ. *Eum qui renouatur in agnitione Dei, secundum imaginem eius, qui creauit eum.*] Renouamur in cognitione Dei, id est, quando cognoscimus bonitatem nostram non esse

à nobis, sed à Deo per Iesum Christum; & infirmitatem nostram cognoscimus, tunc renouamur in nouum hominem per spiritum Christi. Imago verò & effigies huius noui hominis, quem induimus, est imago Dei, nam efficiamur participes diuinæ naturæ, & imago Dei in nobis obscurata per peccatum renouatur. *Charitatem, quod est vinculum perfectionis.* Quoniam omnes virtutes, quibus perficimur, continentur & vinciuntur in vnum, per charitatem. Necnon etiam nos omnes, ex quibus tanquam membris compingitur corpus christi mysticum, id est Ecclesia, vincimur inuicem per charitatem,

CAPVT 4.

OMNIA quæ in hoc capite continentur, præcepta sunt ad vitam & mores pertinentia, & sunt facilia omnibusque exposita.

AD

AD THESSALONICENSIS

PRIMA.

B

AVLVS fuerat Thessalonicæ, ibique docuerat Christum; passus tamen multa fuerat: vnde concessit Berræam & Corinthum, vbi multa etiam passus fuerat. Quare sollicitus factus ex charitate, ne ob huiusmodi persecutiones Thessalonicenses dimoueretur à firmitate fidei, illuc destinauit Timotheum, ex Athenis; quo reuerso, illis hanc Epistolam scripsit, in qua, more suo, prius eos in fide confirmat. docet deinde quæ ad mores & vitam pertinent. deinde tractat de resurrectione mortuorum, quod simul omnium erit; tempus verò & horam incertam esse. Vnde hortatur, vt nullam fidem præstent his, qui dicebant diem Domini instare.

C

Hæc est summa Epistolæ huius.

CAPVT I.

FACILIS summa huius capitis. Gratias Deo agit pro eorum constantia in fide; laudat eos quòd imitati fuerint Apostolum, accepta fide in multis tribulationibus, prout ipse etiam multa fuerat passus. *Sustinentis spei Domini nostri Iesu Christi ante Deum.* Perseuerentiam in spe, dixit sustinentiam spei, in qua, qua sperabāt, certò futura, quæ Deus fuerat pollicitus per Christum.

CAPVT 2.

D ARGVMENTVM Facile in memoriam eis reducit, quàm magna charitate illis Euangelium prædicasset, ac item quàm magna charitate illi Euangelium excepissent, multis aduersantibus & persequentibus, præsertim Iudæis. *Scitis introitum nostrum ad vos; quia non fuit inanis, sed ante passi multa.* Inanem appellat, vt reor, leuem, id est, ex quadam animi leuitate prodeuntem. Nam qui ex leuitate mouetur, facile etiam desistunt: Paulus autè multa perpessus, non desiterat tamen à prædicatione Euangelij. *Sed facti sumus paruuli in medio vestri; sicuti si nutrix foueat filios suos.* Nutrix accommodat se infantibus, & eorum balbutiem imitatur: sic Apostolus sese accommodauerat & demiserat, vt eos foueret in Euangelio Christi. *Aut corona gloriæ.* Dicit Thessalonicenses esse coronam gloriæ ipsi Paulo, quoniam in profectu illorum, doctorum ab ipso, gloriabatur, & coronari à Deo expectabat.

CAPVT 3.

NARRAT pro animi affectu se misisse ad illos Timotheum; à quo, nuper redeunte, intellexerit eorum constantiam in fide & charitate; & quanto animi affectu prosequerentur Paulum: pro quo nuncio effunditur totus in gratiarum actionem. Nihil est difficile, quod expositione egeat.

CAPVT 4.

MVLTA in hoc capite præcipit Apostolus Theſſalonicenſibus; præſertim vt abſtineant à fornicatione, quam gentiles non putabāt eſſe peccatum. laudat eos, quòd charitatem habeant erga omnes; ſed admonet, vt in ea proficiant. Tandem, quoniam nonnulli eorum magis dolebant, in obitu charorum, quàm par erat; ſermonem facit de reſurrectione mortuorum. *Scio enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum.*] Id eſt, per virtutem mihi præſtitam à Domino Ieſu; item, per auctoritatem & officium mihi datū ab illo. *Vt ſciat vnusquique veſtrū vas ſuum poſſidere in ſanctificationem.*] Per vas ſuū, vel intelligit corpus vniuſcuiuſq;. Corpus enim eſt veluti vas animæ, vel vas ſuum, id eſt, vxorem ſuam, quæ ſeruit viro vt vas. Is autem tenet vxorem in ſanctificatione, qui ei fidem ſeruat, nec vtitur vxore laſciuè, vt meretrice. *Et ne quis ſupergrediatur, aut circumueniat in negotio fratrem ſuum.*] Nonnulli referunt hoc ad auaritiā & iniuſtitiam, qua in commerciis inuicem vtuntur nonnulli. Mihi magis probatur, quòd perſtet Apoſtolus in his, quæ dixerat de fornicatione; in qua, vitanda eſt laſciuia & petulantia libidinis. Sed imprimis vitanda eſt iniuſtitia; cūm quiſpiam non veretur iniuriam & fraudem illatam proximo, vt libidini faciat ſatis. idèò concludit ſermonem, non enim vocauit vos Deus in immunditiam ſed in ſanctificationē. *Non hominē ſpernit, ſed Deum; qui etiam dedit ſpiritum ſanctū ſuum in nobis.*] Deum ſpernere, magnum eſt; ſed inſuper ingratiffimum Deo eſſe, intolerabile malum. iccirco addit Paulus, qui etiam dedit ſpiritum ſuum ſanctum in nobis. *Et vt nullius aliquid deſideretis.* &c.] In Græco, vt nullius indigeatis; id eſt, vt perfecti ſitis, vt viatores inquam. Ille enim qui imperfectus eſt, indiget aliquo quo perficiatur: is verò qui perfectus eſt, nullius indiget. Quæ addit de reſurrectione mortuorum, ſerè ſunt eadem cum his quæ dixerat in eūdem ſenſum, in Epistoſta prima ad Corinthios. Id tantūm notādum, in voce Archangeli, dictum eſſe, vt nonnulli exponunt, id eſt, in voce Chriſti; quem appellat Archangelum, quaſi principem Angelorum omnium.

CAPVT 5.

PROSEQUITVR ſicuti certiffimum eſt futuram reſurrectionem, ita incertiffimum eſſe tempus & horam, quæ ventura eſt rāquam fur in nocte. Deinde in hac noctis & diei metaphora ſœliciter verſatur, dicens nos non eſſe in nocte neque in tenebris, ſed in luce & in die; idèòque honeſtè nobis ambulandum. Nonnulla deinde monita ſubdit, ſicque ſinit Epistoſtam. *Pacem habere cum eis.*] Is pacem habet cum doctore ſuo, qui ei paret & bene agit. in Græco potius eſt, pacem inuicem habere.

AD

AD THESSALONICENSES

SECUNDA.

BRGUMENTVM Epistoſtæ promptum & facile. Scopus eſt, vt amoueat Theſſalonicenſes à perſuaſione, quòd dies domini inſtaret. Verūm primūm eos laudat, quòd ſint in fide radicati; & quòd ob eam rem ſint facti exemplum aliis, à quibus laudētur. Docet deinde ante iudicium vniuerſale venturum Antichriſtum, de quo multa dicit; quem detineri innuit quodā myſterio, ſeu arcano: ac demum multa tradit præcepta, quæ ad vitam & mores pertinent.

CAPVT I.

CGRATIAS agit Deo, & laudat Theſſalonicenſes pro eorum fide & charitate; in qua gloriari ſe dicit apud alias Eccleſias. *Quia creditum eſt Euangelium noſtrum ſuper vos, in die illo; in quo oramus etiam ſemper pro vobis, vt dignetur vos ſua vocatione, &c.* Locutio Paulina, duobus modis exponi poteſt; ſcilicet, vel quòd in die illo reuelationis Chriſti apparebit eorum fides, qua crediderunt Euangelio, & teſtimonio Apoſtolorum; pro quo dicit ſe ſemper orare pro illis. Vel quòd crediderint Theſſalonicenſes teſtimonio Apoſtolorum, de fide reſurrectionis & vniuerſalis iudicij: nam in eo articulo eſt ſumma fidei noſtræ; pro quo indefinenter Paulus orabat. *Et impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei in virtute.*] Cūm bonitas ſui ipſius ſit diſuſua, is implet voluntatem bonitatis, qui maximè perfectionem & bonitatem largitur. Et opus fidei; Omnia etenim bona opera noſtra nituntur fide. in virtute: id eſt, vel in animi robore in tolerandis tribulationibus; vel in perfectione. Nam virtus eſt rei perfectio.

CAPVT 2.

MONET eos ne terreantur quaſi inſtet dies domini, & de Antichriſto multa dicit. *Niſi venerit diſceſſio primū.*] Diſceſſio, Apoſtaſia Græcè. Hæc quædam ſi ignoramus: forte innotuit Maumethana. Certam rem meo iudicio, adferre non poſſumus. *Et nunc quid detineat ſcitis; vt reueletur in ſuo tempore. Nam myſterium iam operatur iniquitatis, tantūm vt qui tenet nunc teneat, donec de medio tollatur.*] Noluit Apoſtolus intelligi. Quidā putat locutum fuiſſe de

Vu iij

Romano imperio, cuius destructionem noluerit palam prædicare. Ego certe non ausim certum quippiam asserere. Nam mysterium iniquitatis iam operatur; puto ego verbum Græcum *ἀπειράτου* passivè accipi; quasi diceret, hoc iniquitatis arcanum iam concipitur. *Eò quod veritatem charitatis non receperunt, &c.*] Iudæos innuit. Veritatem charitatis appellat mysterium Christi: scilicet Deus dilexit mundum, &c. Vel veritatem charitatis, refert ad confortium gentilium, quibus Iudæi nolebant Euangelium prædicari. In textu Græco, charitatem veritatis, & sensus est planus; eò scilicet quòd non fuerunt affecti veritati, & reiecerunt veritatem, misit in eos Deus spiritum erroris, ut credant mendacio.

CAPVT 3.

QVONIAM plerique pseudoapostoli otiosi homines erant, qui absque labore volebant dilatari; Idcirco huiuscemodi homines notat Apostolus, & suo exemplo inuitat ad operandum, & viuendum ex sudore & labore suo. *Dominus dirigat corda vestra in charitate Dei & patientia Christi.*] Christi patientiam, dicit expectationem aduentus Christi. *Vos autem fratres nolite deficere benefacere.*] Notauit superius hos otiosos: sed ne ex hac exhortatione, eorum multi pigriores fierent ad eleemosinas largiendas; addit, quòd propterea ipsi non efficerentur pigri, & deficerent in benefaciendo aliis.

Quòd si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate.] Particula, per Epistolam, potest iungi & superioribus; verbo, scilicet, nostro per Epistolam, id est, vobis significato hac nostra Epistola: vel inferioribus; hunc, scilicet notate per Epistolam. Melius tamen iungitur superioribus meo iudicio.

AD

AD TIMOTHEVM PRIMA.

RESCENTI vbique fidei in Christum Iudæi insidiabatur, subinferentes legem Moyfi: ac si non iustificarentur homines per fidem in Christum; sed præter fidem, tanquam per se non sufficientem, oporteret etiam addi obseruantias veteris legis. Vbi que ferè struebantur hæ insidiæ fidei; contra quas acerrimus fidei propugnator Paulus. Quamobrem, cum reliquisset Timotheum Ephesi, vbi etiam inueniebatur, qui hoc pacto fidem oppugnaret; Apostolus statim in exordio redigit Timotheo hoc in memoriam. Iusuper docet vsum legis legitimum, qui tendit ad hunc finem, ut nos liberos faciat à veteri lege; id est, à coactione legis. Et hoc est Euangelium, nam per Christum perducimur ad hunc legis finem: cuius erat constitutus à Deo prædicator Paulus. Subdit multa deinde, quæ pertinet ad morum correctionem; qui mos eius perpetuus est.

CAPVT I.

REDIGIT in memoriam Timotheo, quæ præceperit ei cum discederet ab Epheso, in eos qui intermiscabant legem fidei, veluti per se non sufficienti. Docet vim legis: seque per Dei misericordiam, licet persecutorem & blasphemum, constitutum fidei & Euangelij prædicatorem. *Sicuti rogavi te, ut remaneres Ephesi, &c.*] Figura locutionis, in qua deest verbum principale; ideo suppleendum, verbi gratia, ita facito, vel quippiam simile. *Finis præcepti est charitas, de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta.*] Multa alia quidam dicunt: Ego verò simplicius puto intelligendum locum hunc: nam ad veram charitatem, quæ est finis præcepti, requiritur fides vera non ficta, viuæque non mortua; & cor purum, conscientiaque bona, id est, bona intentio, quo ad finis constitutionem; & conscientia bona, quoad operis exhibitionem: quorum vtrumque apertius tangit in fine capitis huius. *Scimus autem, quia lex bona est, si quis ea legitime vtitur; scientes hoc, quod iusto lex non est posita, sed iniustus, &c.* Lex ut ait Aristoteles in decimo Ethicorum, de sui ratione habet vim cogendi. Idcirco qui sponte agit & amore iustitiæ ea, quæ præcipit lex, non est sub lege, sed peruenit ad finem legis. lex etenim ducit nos ad hoc, ut scilicet, non simus sub lege, sicuti finis pædagogi est, perducere adolescentem & puerum ad hoc, ut non sit amplius sub pædagogia. *Secundum Euangelium glo-*

ria beati Dei.] Gloria beati Dei est, quod præstet nobis ex sua bonitate E per fidem in Christum, & charitatem, quæ est finis legis, & quæ nos liberat à veteri lege, id est, à coactione legis. *Sed misericordiam, consecutus sum, quia ignarus feci in incredulitate, &c.* Notandum, quod eorum, qui longè sunt à Deo, quidam longius sunt, quidam propius. Paulus longè erat à Deo, quia tamen fallebatur sub specie boni, minus distabat; idè minus erat per se ineptus, ut à Deo traheretur. Non ergo accipienda sunt eius verba, tanquam se excusare voluerit, sed quod minorem quãdam ineptitudinem significarit. idcirco addit superabundasse Dei gratiam, præstando ei fidem & dilectionem; & quod Christus venerit, ut saluos faceret peccatores, quorum ipse esset primus. *Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias; ut milites in illis bonam militiam habens fidem, & bonam conscientiam.* Præcedentes prophetias (ut alias expositiones omittam) fortasse appellat benedictiones & orationes, quibus utimur in consecratione sacerdotis; quibus & fides & bona conscientia, id est, bona vita & morum probitas continetur. Infra hoc tanget cum dicet, cum impositione manuum presbyterij. *Quos tradidi Sathane ut discat non blasphemare.*] Hæc finis excommunicationis, correctio excommunicati.

CAPVT 2.

IN hoc capite monet orãdum pro principibus, docet item officia mulierum & virorum. *Obsecro vos, &c.*] Quid intersit inter orationes, postulationes, obsecrationes, & gratiarum actiones, beatus Thomas in secunda secundæ G declarat optimè. Sanctus Augustinus etiam in quadam Epistola ad Paulinũ, siue Probam. *Qui vult omnes homines saluos fieri, &c.*] Quomodo Deus velit omnes homines saluos fieri, in primo sententiarum agitur; ubi multa ex sancto Augustino. *Qui dedit redemptionem semetipsum pro multis; cuius testimonium temporibus suis cõfirmatum est.*] In Græco exemplari impresso dicitur, testimonium temporibus suis, passio Christi fuit testimonium iustitiæ Dei & veritatis Dei; qui, scilicet, stat promissis, & nullum peccatum finit impunitum; quã passionem suis & destinatis temporibus exhibuit. Idem sensus Latini exemplaris verbis adaptari potest. attamen Latino textui adaptari etiam potest, ut per testimonium intelligantur etiam prophetiæ, quæ præcesserãt de Christo, quarum veritas est exhibita suis temporibus. *Saluabitur autem per filiorum generationẽ, si permanserit in fide, & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate.* H quam inserti sumus Christo per fidem, ambulandum est nobis in bonis operibus, ut dicit Apostolus ad Ephesios. Bona opera sunt officia quæ cuiq; conueniunt. Ideo hîc Apostolus commemorat officia mulierum. Id quod dicitur, per filiorum generationem, intelligendum est, & referendum ad mulieres, ut in pluribus quæ nõ vouent castitatem, sed nubunt. (cõmunia namque officia tangit, non gratiam paucarum) & non tantum carnis illam generationem intelligit, sed bonam educationem liberorum; quæ est perfecta ipsorum generatio. Et sanctificatione cum sobrietate. Tãgit hîc pudicitia, cui annexa est sobrietas. sic ad Thessalonicenses. Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra.

CAPVT

CAPVT 3.

A INSTRUIT Episcopum & Diaconum, eorumque officia refert, ut patet ex textu. *Fidelis sermo, id est fide dignus. Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.*] Is qui nouus est, & ad summum dignitatis gradũ euehitur, dum id putat suæ excellentiæ attribui, facile inflatur; & sic incidit in iudicium diaboli: nam ob superbiam præcipue dånatus fuit diabolus. *Oportet autem & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut nõ in opprobrium incidat, & in laqueum Diaboli.*] Laqueus diaboli præcipuus est, exempla malorum præpositorum. Laqueus ergo hîc, ut reor, non dicitur, quo ipse capiatur à diabolo; sed quo diabolus alios capiat eius exemplo, si malè audierit. *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.*] Arcanum fidei coniungi debet conscientiæ puræ; aliter nihil prodest. *Mulieres similiter, &c.*] Prius de mulieribus in generali locutus fuerat, nunc agit, ut reor, de his, quæ erant vxores diaconorum, de quibus tractat. *Qui benè ministrauerint gradum bonum sibi acquirẽt.*] In Græco significantius, *βαδμυρ*, nam per gradus ascendimus. Innuit hîc diaconos benè ministrantes sibi parare ascẽium ad sacerdotium. *Quæ est Ecclesia Dei, columna & firmamentum veritatis.*] Non quod Ecclesia firmet & sustineat veritatem, sed quoniam firmatur & sustentatur à veritate; sicut fundamentum quoddam stabile & columna, qua qui innititur, innititur etiam veritate. *Et manifestè magnum est pietatis Sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.*] Ecclesia firmata est & innixa veritate. Veritas Christus est; sic ad Ephesios ædificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum, ipso angulari lapide Christo Iesu. Christus ergo est manifestè magnum Sacramentum, id est, arcanum pietatis, qua in ipso Deus profecutus est mundum: quod arcanum carne manifestatum est; quia verbum Dei arcanum, assumpta carne, factũ est visibile. Tamen iustificatum est in spiritu; quia habitum iustum à spiritualibus, iuxta illud, & iustificata est sapientia à filiis suis. Apparuit angelis, qui Christũ primi nunciauerunt pastoribus & Magis. Prædicatum est gentibus, omnibus, scilicet, populis; & sic creditum est in mundo, & assumptum in gloria post resurrectionem.

CAPVT 4.

D MULTA in hoc capite præcipit, quæ manifesta sunt cuique qui textum legerit. *Cauteriatam habentium conscientiam.*] Alibi dicit Paulus, melius est nubere, quàm vri. Is enim vritur, cuius cor perturbationibus animi penetratur & foditur. sic hoc loco. Cauteriatam habentium cõscientiam, id est, vstã perturbationibus & peccatis. *Sãctificatur enim per verbum Dei & per orationẽ.*] Hoc dicit Paulus, ut probet, etiam si aliqua ratione cibi quidã essent immundi, quod tamen sanctificantur per orationem & verbum, quod ante mensam seu prandium & cœnam recitamus. *Exerce autem te ipsum ad pietatem: nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est. Pietas autem ad omnia utilis est; promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futura.*] Non possum mihi persuadere, Paulũ

hinc intellexisse per corporalem exercitationem, eam quæ fit labore corporis, quæ valet ad tuendam sanitatem. Sed puto per exercitationem corporis, Paulum intellexisse ieiunia, abstinenciasque ceteras à cibis, &c. Quæ quidē si fiat sine interiori pietate, parum valent, & ad modicum vtilis sunt. Sed pietas est illa, cui sunt proposita præmia in hac vita & in futura; vt patet ex nonnullis locis Euangelij. *Qui est saluator omnium hominum, maxime fidelium.*] Deus vnicuique prouidet secundum propriam naturam: ita etiam hominibus prouidet, & eos saluat. Fidelibus verò benè viuentibus dat supernam gloriã. *Gratia quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij.*] Hoc in loco per prophetiam intelligit orationes, & verba consecrationis, cum iniantur ordinibus sacris sacerdotes & Episcopi. suprà, secundum præcedentes de te prophetias: nam in illis continetur officium cuiusque ordinum.

CAPVT 5.

MULTA quoque præcipit in hoc capite, quæ facile patere poterunt legenti cuiilibet. *Si quis suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & infideli deterior.*] Fundamentum virtutum omnium christianorum est fides. idcirco in multis locis Paulus, omne ferè erratum dicit esse contra fidem. Nam omne christianum ædificium pertinet ad fidem, itaquam ad fundamentum, quo primū nititur. *Cum luxuriata fuerint in Christo, nubere volūt.*] Illa seu is luxuriat in Christo, qui sub habitu & prætextu religionis dat operam genio. *Sine præiudicio nihil faciens in alteram partem declinando.*] Præiudicium hinc Paulus appellat consultationem & deliberationem, quæ iudicium debet præcedere. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedētia ad iudicium, quorundū & cōsequuntur. Similiter & facta bona, &c.*] Multi multa dicūt in expositione huius loci, quæ omittimus, dicam tantum quæ mihi vidētur. Puto hunc locum pendere ex superiori; vbi præcipitur nihil esse faciendum sine præiudicio, id est, consultatione & deliberatione & inquisitione; & nemini citò esse manum imponēdam. inquit ergo quòd cum incedit locus imponendi manus, quidam ita se habēt, quòd eorum facta mala manifesta sunt ante inquisitionem; quædam verò fiunt ex inquisitione, id est, ex præiudicio, manifesta. Sic etiam benefacta. Hic sensus videtur mihi planus & verus.

CAPVT 6.

PROSEQUITUR monita quæ tradere cœperat. *Radix omnium malorum est cupiditas, quam quidem, &c.*] Auaritia est radix malorum omnium; vel vt inquit beatus Thomas, quia præstat nutrimentum malis omnibus: nam pecuniæ omnia seruiunt, vel quoniam ob vehementiam appetitus pecuniarum innumera mala perpetramus. *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus.*] In baptisinate, vbi renūciamus Sathanæ & omnibus pompis & vitiis eius; & in consecratione, cum receptione ordinis. *Et Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.*] Christus patiendo reddidit testimonium veritati; bona, scilicet, hæc, & vitam paruipēdenda esse. reddidit etiam testimonium obediendum Deo; iuxta illud. Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam, sed vt cognoscat mundus, quia diligo

A go patrem; & sicuti mandatum mihi dedit, sic facio, surgite eamus hinc. O *Timothee depositum custodi, &c.*] Depositum hinc appellat, vel eos christianos, qui eius fidei, sicuti depositum, crediti erant: vel gratiam Dei & spiritum sanctum, quæ acceperat; quod Dei depositum est, & custodiendū omni conatu.

EPISTOLA SECUNDA

AD TIMOTHEVM.

RELINQUERAT Timotheum Paulus, & peregrinatus fuerat, comites habens nonnullos, prædicans gentibus Euangelium Christi. Tandem ductus fuerat vincus. Comites Pauli pleriq; omnes timētes eius catheram deseruerant eum: nonnulli etiam pseudoapostoli, inferentes se vanis quæstionibus, fidem corrūpebant. Scribit igitur Paulus ex Roma ad Timotheum, omniaq;, quæ suprà narrauimus, ei significat; ac insuper instare tempus suæ resolutionis & obitus, sicuti Christus ei significauerat. quæ obrem rogat Timotheum vt ad se veniat, vitetque nonnullos; ac deferat secum membranas & penulam.

CAPVT I.

SENSVS capituli huius per se patet legenti. Laudat Timotheum, magnificat Dei gratiam & Euangelium, & enarrat suas tribulationes. *Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu.*] Primis his verbis Apostolus explicat se Apostolum esse constitutum, non ab homine, vt inquit ad Galatas, sed per voluntatem Dei; & esse cōstitutum ad hoc, vt patefaceret promissionem Dei, qui promisit nobis vitam in Christo Iesu, in quo nos elegit ante mundi constitutionem. *Quæ data est nobis ante tempora secularia, manifestata autem nunc, &c.*] Ante tempora secularia, id est, quæ mensurantur per secula, quæ cōueniunt & tempori nostro continuo & quanto; & durationi angelorum, quorum duratio seculi nomen habet. æternitas verò, in qua est diuina prædestinatio, est supra hæc omnia secula, & tempora secularia. *Potens est depositum meum seruari in illum diem.*] Depositum hinc appellat gratiam Dei ipsi inspiratam, & ei creditam, veluti quoddam depositum. *Bonum depositum custodi.*] Iterum in eadem significatione accipit depositum.

PROSEQUITVR multa præcepta & ad doctrinam & ad vitã pertinentia: quorum quædã referantur ad bona, quæ sunt agenda; nonnulla ad mala, à quibus est abstinendum. *Quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, &c.*] Puto Apostolum innuere, non tantum simplicem quandam doctrinam, ab eo traditam fuisse Timotheo, sed probatam testimoniis scripturarum, & miraculorum fortasse. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.*] Verbum illud, primum, copulandum est, cum, laborantem; nõ autem, cum, accipere: vt sit sensus. Primum oportet laborare, deinde de fructibus accipere. *Memor esto dominum Iesum resurrexisse à mortuis, secundum Euangelium meum.*] Omnis vis fidei christianæ consistit in resurrectione Christi, vt scilicet credamus eum resurrexisse à mortuis. Nam inde & eius diuinitas, & nostra resurrectio astruitur; cæteraque ferè omnia, quibus nititur nostra salus. *Si non credimus, ille fidelis manet, se ipsum negare non potest.*] Sic in Epistola ad Romanos; nunquid incredulitas nostra fidem dei euacuauit? Abiit, quia sibi ipsi est debitor, neque potest agere contra voluntatem suam. Non autem nobis debitor, vt ex infidelitate nostra minus nobis debeat. *Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen domini.*] Dei fundamentum firmum, quod scilicet deus constituit, & firmavit, sunt electi; quorum signaculum, quo scilicet signati sunt, primum est ex dei præscientia, & prædestinatione: secundum ex parte ipsorum, quo eos nos possumus cognoscere, sunt bona opera. *Si quis se emundauerit ab istis, erit vas in honore.*] Ecce quod nisi resistamus deo, efficiemur vas in honorem, ex vase in contumeliam fabricato. *Nequãdo det eis Deus penitentiam, & respiciant, &c.*] Locutio quæ & in Euangelio; ne quando, id est, si quando à deo ei detur penitentia, &c. Omnia bona nostra à deo esse testatur.

CAPVT 3.

MONET Timotheum iam prædictum esse, futuros post Christum homines improbos, sub specie pietatis peccantes, & alios decipientes: hortatur vt hos deuitet, & sequatur doctrinam, quam ab eo didicerat: demum hortatur ad studium sacrarum literarum. *Quemadmodum autem Iannes, & Mambres resistunt Moysi: ita & hi resistunt veritati.*] Nomina hæc non sunt prodita in exodo. Fortasse per manus tradita Paulus acceperat.

CAPVT 4.

PROSEQUITVR monita & hortationes: suum obitum instare prædicit: rogat demum vt ad se veniat, cum Marco. *Testificor coram deo & Christo Iesu.*] Idem est ac si diceret, adiuro te coram deo & Christo, ita alibi si rectè memini. *Increpa in omni patientia, & doctrina.*] Oportet doctorem in docendo patientem esse, & accommodare se infirmitati audientium, eosque tolerare, imitatis dei longanimitatem. *Liberabit me dominus ab omni opere malo.*] Quamuis generaliter intelligi possit, tamen, vt reor, præcipue opus malum intelligit, recessum à vera prædicatione fidei, & morum.

EPISTOLA

EPISTOLA AD TITVM.

B **SCRIBIT** ex Nicopoli, vbi hyemem acturus erat, ad Titum in Creta degentem; eumque admonet, seu potius in memoriam ei redigit, quæ iam præceperat de constituendis clericis per ciuitates; de vitandis pseudoapostolis, & præsertim Iudæis; qui commiscebant ea, quæ sunt legis, cum fide in Christum. Multa deinde monet, quæ spectant ad populi institutionem: Et sic concludit Epistolam.

CAPVT I.

C **ADMONET** Titum de constituendis per ciuitates Episcopis; vbi notandum, quod, quem prius appellauerat presbyterum, vocat Episcopum: pro eodem enim vtrumque accipit, eò quod quicumque ordinabantur presbyteri, ordinabantur etiam Episcopi. Docet vitandos eos, qui obseruantias legis miscebant fidei in Christum. *Paulus seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem, est in spem vitæ æternæ.*] Cum Apostolus sit missus, docet Paulus ad quid fuit missus, & secundum quidnam esset Apostolus: inquit igitur se esse Apostolum secundum fidem electorum Dei, id est, ad fidem statuendam, ad quam vocantur electi à deo, & qua veritas cognoscitur; quæ veritas est secundum pietatem, quæ præcipua pars est charitatis, erga deum scilicet, & maiores. In spem vitæ æternæ. nam fideles, & pij compotes erant vitæ æternæ. *Quam promissit, qui non mentitur, Deus, ante tempora secularia: manifestauit autem temporibus suis verbum suum, in prædicatione, quæ credita est mihi, &c.*] Dei ab æterno ordinationem, appellat Dei promissionem. Tempora verò secularia, dicit, hæc nostra, quæ mensurantur per secula: destinata deinde tempore est manifestata. Hæc autem omnia dicit Paulus, vt ostendat prædicationem Euangelij non esse rem nouam, neque nouum inuentum, sed dei præordinationem, ante mundi constitutionem. Alibi multa in eandem sententiam.

Xx ij

CAPVT 2.

PROSEQVITVR monita quæ cœperat. *Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices seu calumniatrices.*] Notandum quod in Græco textu dicitur, in habitu qui sanctas deceat; ex quo quispiam posset credere Paulum loqui de vxoribus presbyterorum, vel de anibus, quæ se dedicauerant Deo, viduis inquam. Sed quoniam subdit de iunioribus, fortasse melius accipietur, hic omnes anus monitas esse. *Sobriè, iustè, & piè viuamus in hoc seculo.*] Sobrietas compositionem sui ipsius indicat, iustitia proximum respicit, pietas Deum. *Nemo te contemnat.*] Id est, contemptibilem iudicet ex tua vita, & moribus.

CAPVT 3.

DISCANT *fideles bonis operibus præesse.*] In Græco, antestare, id est, primos & præcipuos esse, quos alij sequantur, non vt ipsi sequantur alios. *Hæreticum hominem, post primam, & secundam correptionem deuicta. sciens quod subuersus est, & delinquit cum sit proprio iudicio condemnatus.*] Hæreticus admonitus sæpè, & non resipiens, est proprio iudicio condemnatus: quia ipse se potest iudicare pertinacem, quod constituit hominem hæreticum.

28

EPIST.

E

F

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

BANC Epistolā ab Italia scripsit Apostolus ad eos qui crediderant, Hebræos. qui, quoniam pendebāt à lege, & obseruantiis legis erant addicti, quasi fides in Christum non iustificaret homines credentes, sed vmbra veteris legis: idcirco primum statuit dignitatem Christi, tum pertinentem ad diuinam naturam, tum etiam pertinentem ad naturam humanam quam assumpsit: ac primò præfert eum angelis, deinde Moyfi, postremò sacerdotibus Leuiticis. demum definit in fidem quàm definit, & fidei vim, declarans sanctos omnes merè iustificatos fuisse, ex fide & per fidē. Hæc summa. *Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio.*] Quidam dubitarunt an hæc Pauli sit Epistola, nixi nonnullis argumentis, inter quæ est hoc, quod in exordio nulla eius nominis facta sit mentio, quemadmodum mos eius est in omnibus aliis suis Epistolis. Nos sequemur auctoritatem Ecclesiæ, quæ hanc Epistolam recognoscit, & legit vt Pauli Epistolam. quòd nomen eius non sit positum in exordio, præter alias causas, puto hanc veram. Erat gētium Apostolus Paulus, non circūcisionis, vt in Epistola ad Galatas patet: idcirco scribens gentibus, suæ auctoritatis nō obliuiscitur, & nominis sui meminit; scribens autem Hebræis, quorum non erat Apostolus, humilitatem secutus est. Dicit Deum locutum in prophetis, potius quàm per prophetas, & in filio potius quam per filium, cum tamen vtraque locutio sit commoda; vt ostenderet Deum ita locutum fuisse per prophetas, vt tamen in eis esset: quare obrem putandum est potius fuisse verba eorum verba Dei, quàm prophetarum; nam sic rex loquitur per oratorem suum, vt sit in ipso. *Quem constituit heredem vniuersorum, per quē fecit & secula.*] Nota Paulum velle adstruere Christum fuisse & Deum, & hominem verum: ideo vtrūque dicit. Nam constitui heredem, pertinet ad hominem; sed per eum facta esse secula, pertinet ad Dei verbum. *Cui enim angelorū dixit, filius meus es tu, &c.*] Auctoritates quas adducit ex scriptura sacra, quibus ostēdit Christū omnibus angelis prælatū fuisse, sumptę sunt ex diuersis scripturę locis, quibus adstruit Christū vt Dei verbū, per quē facta sunt omnia, ita angelis antecellere, sicuti creator creature. Christus etiā secundum humanā naturā, propter plenitudinē gratię omnibus angelis prælatus est, & ab eo omnes accipiunt: licet in naturalibus

puris sit inferior. Prima auctoritas est ex psalmo, & potest ad literam accipi de Christo. Alia est ex libro regū, ad literam loquitur de Dauid, qui Christi figuram gerebat. Alia est ex psalmo, 96. in quo describitur secundus aduentus Christi, in quo veniet tanquam iudex, & tanquam regnans, ut patet ex lectione psalmi. Alia de Angelis in psalmo. Benedic anima mea Domino. Alia ex psalmo 44. qui est Epithalamium Christi & Ecclesiæ, seu humanæ naturæ in beatæ virginis conceptione. Postrema ex psalmo 109. quæ præ se fert nonnullam difficultatem. Nam non videtur posse commodè applicari ad filium, & verbū Dei, seu ad Christum; nam totus ille psalmus dirigitur ad Deū. Nihilominus si quis interius speculetur, cum præmiserit; Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur laudabit Dominū, videtur loqui ad literā de populo Christiano, & de die iudicij: quamobrem possunt ea verba commodè attribui Christo. Postrema ex psalmo, 109. apertissima, de qua in Euangelio fit mentio à Christo.

CAPVT 2.

In hoc capite prosequitur id quod cœperat, ut scilicet Christum Angelis præstantiorem ostendat, cum ei Deus subiecerit omnia; quod tamen nodum apparet, in die iudicij verò omnibus apparebit. ac ostendit summa ratione verbum Dei; hominem passibilem factum esse, ut homines sanctificaret, & pro eis satisfaceret; non autem apprehendit naturam angelicam, & pro eis satisfaceret; non autem apprehendit naturam angelicam, in vnitatem personæ. Hæc summa. *Sic enim qui per angelos factus est sermo.* G Hinc colligitur datam fuisse legem Moyfi à Deo, ministerio tamen Angelorum. *Quæ cum cœpisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo. &c.* Ex hoc loco quidam suspicantur hanc Epistolam non fuisse Pauli, sed posterioris cuiusdam. Ego verò putauerim Paulum, pro humilitate animi, se cum aliis miscuisse, ac si esset vnus ex Hebræis ad quos scribit. Virat enim quantum potest videri arrogans. *Testatus est in quodam loco dicens, quid est homo? quia innotuisti ei &c.* [vsque ad eum locum] *non dum videmus ei omnia subiecta.* In psalmo octauo ea quæ de homine Dauid dicit, merito Paulus transtulit ad Christum, per quem humanum genus potestatem perditā non tantum recuperavit, sed ampliori potitus est: & in quo humana natura, longè maiori gratia, & potioribus donis donata sit quam Angeli; adeò ut de eius plenitudine etiam Angeli accipiant. Subdit, nunc autem non videmus omnia ei subiecta. Hæc potestas super omnia data est Christo, statim ab exordio suæ conceptionis, tum ratione diuinæ personæ, ad quā assumpta est humana natura, tum ratione superabundantis gratiæ. Apparuit autem Apostolis, & aliis qui viderunt Christum post resurrectionem, cum dixit, data mihi est potestas in cælo & in terra. Dicitur enim in scriptura sapius, tunc res dari, cum apparet eius datio: apparebit autem omnibus in die iudicij. *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.* Carnem passibilem & mortalem verbum Dei assumpsit, ut pro omnibus nobis pœnas subiret & satisfaceret: & ideo hac in parte tunc minoratus est ab Angelis; & vicissim deinde

A deinde per resurrectionem, gloria & honore coronatus? *Decebat enim eum per quem omnia, & propter quem omnia, auctorem salutis eorum per passionem consummare. qui enim sanctificat & qui sanctificantur ex vno omnes.* Probat Apostolus iure merito verbum Dei, carnem & naturam humanam, passibilem, & mortalē assumpsisse. Nam mediator futurus erat Christus, Dei & hominum: iccirco vtriusque naturæ particeps esse debuit, iuxta illud, Mediator vnus non est, Deus autem vnus est. Deinde oportebat eum pati & satisfacere, qui peccauerat. Peccauerat autem homo, ideò hîc dicit, quod decebat Deum adducere auctorem salutis nostræ ad cōsummationem, id est, ad perfectionem resurrectionis, per passionem mortis. Nam qui sanctificat & qui sanctificatur ex vno omnes, id est, ex eadem natura, & ex eadem origine, id est, ab Adam descendente, quamuis non secundū feminalem rationem: quæ sequuntur, hinc pendent omnia. *Vt per mortem, destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolus; & liberaret eos, qui timore mortis, per totam vitam obnoxijerant seruituti.* Per mortem, quæ Christo indebitè fuit à Diabolo illata, eo quod nullum haberet peccatum, & qua satisfacit pro peccatis omnium, liberati sumus nos peccatores à potestate & seruitute Diaboli; adeò ut secundum animam viuamus, & expectemus per Christum immortalitatem corporis, adeò ut amplius non simus sub diabolo, qui per mortē animæ nobis illatam, conduxerat etiam nos ad necessitatem mortis corporis. Item cum omnes ferè cupiditates, referantur ad cupiditatem huius vitæ mortalis quam degimus; & omnes timores ad formidinem mortis, cui seruebamus, aliam vitam & resurrectionem corporis desperantes, Christus ab hoc timore, cui eramus obnoxij, nos liberavit, per promissionem melioris vitæ: cuius arram iam dedit per spiritum suum, & per certam promissionem futuræ resurrectionis corporis. *Vnde debuit per omnia fratribus assimilari, ut fieret misericors, & fidelis pontifex ad Deum: in eo enim, in quo passus est ipse, & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari.* Cōcludit id quod supra dixerat cur scilicet oportuit filium Dei carnem assumere; Nam oportebat inuenire hostiam, & Pontificem, per quos humano generi Deus reconciliaretur, quorum vtrūque oportebat hominem esse, & Deo gratissimum; idcirco, inquit debuisse Christum assimilari fratribus, id est hominibus per omnia, id est, quæ sunt naturæ humanæ præter peccatum; ut esse posset pontifex misericors, non solum quia Deus, sed etiam quia homo, qui naturalem cognationem habet cum aliis hominibus, & esset etiam fidelis tam Deo, quam hominibus cognatis secundum naturam, & ut propitiaret delicta populi; non tantum ut Pontifex, sed ut hostia subdit rationem. Nam in quo est passus & tentatus, potens est & eis qui tentantur subuenire. Hoc etenim iustitiæ est; ut is qui tanquam hostia pro omnibus passus est & tentatus, non pro delictis propriis, possit auxiliari illis qui tentantur & patiuntur, utpote qui pro illis iam soluerit pretium, & iustitiæ satisfecerit.

CAPVT 3.

CVM mentionem fecisset de Pontificatu Christi; accedit in hoc capite vt Christum conferat Moyfi, & præferat. Nam in domo Dei, quæ nos sumus, Moyfes versatus est tanquam famulus, Christus verò tanquam Dominus, qui eam fabricatus est, quod maximè propriè competit Christo, prout est Deus, quamuis vt homini etiam idem posset aliquo modo, præ Moyse, ei attribui, sed Deum tantùm tangit Apostolus in textu. Postmodum declarat quod nos oporteat initium hoc substantiæ, quam habemus in Christo retinere vsque ad finem, ne incidamus in infidelitatem Iudæorum, & demus pœnas pares eis propter incredulitatem. Hæc summa. *Et Moyfes fidelis erat tanquam famulus.* Nota quod supra dixerat, ideo Christum præferendum Moyfi, quoniam is qui domum fabricatur, potior est, quàm domus ipsa: ex quo infertur, quod Moyfes sit pars huius domus, quam Deus ædificauit per spiritum suum in Christo. Nunc dicit in hac domo Moysem fuisse tanquam famulum; Christum verò, tanquam filium in domo sua: famuli partes sunt domus, ministrant tamen aliis, vt ex primo Politicæ patet. Vnde non repugnat, esse partem domus, & famulum. *Vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.* Peccatum non est nisi cum quapiam ignorantia, vnde fallit nos. Est etiam cum cordis obduratione, contra Dei inspirationem interiorem.

CAPVT 4.

PROSEQUITVR id quod cœperat, raramq; figuram Iosue temporibus in populo Hebræo expressam, eorum quæ sub Christo facta sunt explicat. Inquit ergo, figuram nostrorum temporum in factis sub Iosue contemplerur, & caueamus ne nobis per incredulitatē accidat, quod & illis accidit, ne scilicet sicuti illi nō potuerūt ingredi in terrā, quam De⁹ eis promiserat, propter incredulitatē & impatientiā; ita & nos quibus promissā vera in Deo requies, de qua mētio fit, quod Deus in ea requieuit die septima, propter incredulitatē; & fallaciā peccati obdurato corde, nequeamus introire in requiem Dei. Hortatur denique vt cum fiducia adeamus ad thronum gratiæ, talem Pontificem habētes. &c. *Et quidem operibus ab institutione mundi profectis. dixit enim in quodam loco de die septima sic; & requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis, & in illo rursus, si introibunt in requiem meam.* Paulus ex scripturæ locis conuenientibus inuicem ostendit, quod requies promissā fidelibus Christi, est requies in Deo, æterna scilicet felicitas & beatitudo, cuius figura fuit requies in terra promissionis sub Iosue. Nam in psalmo dicitur in persona Dei, Si introibunt in requiem meam, & in genesi dicitur, quod die septima requieuit Deus ab operibus suis. Ecce requies quam in psalmo meminit Dauid, cum tamen loquatur de exacerbatione & obduratione Iudaici populi sub Iosue & Moyse. *Quoniā igitur superest introire quosdam, & illi quibus promissum est non introierunt; iterum terminat diem quendam hodie in Dauid dicendo*

A *cendo. &c.*] Omnibus Iudæis sub Moyse & Iosue, promissā fuerat requies, in terra promissionis, multi tamen eorum nō introierunt propter incredulitatem: iccirco cum illa, fuerint figuræ eorum, quæ nunc aguntur, Dauid in psalmo, post tantū tēporis ab Moyse & Iosue, terminat quendam diem, dicēs; Hodie, qui referri debet ad præsens tempus prædicationis Euangelij, cui & illa requies, & eorum incredulitas, ac fides quorundam accommodari debent. *Nam sicis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alio loqueretur posthac, die. Itaque relinquitur Sabbatismus populo Dei.* Subtiliter, & diuine, Paulus argumentatur, inquies; si Dei promissio de quiete, referretur tantum ad eam quietem corpoream, quam habituri essent in terra Cananeorum, nunquam Dauid de alia requie post tantum temporis locutus fuisset: sed quoniam illa fuit umbra & figura huius; iccirco Dauid de hac alia quiete mentionem facit, quæ sabbatismus verus relinquitur populo Dei. *Qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit ab operibus suis, quemadmodum Deus à suis. &c.* Nonnulli dicunt opera nostra, intelligi labores & molestias, à quibus quiescunt, qui quiescunt in requie Dei. Sed reor ego altiore fuisse sensum Pauli, vt scilicet ostendat id, quod Dionysius dicit, altiore scilicet esse nostram felicitatem, & cum Deo coniunctionem, & ab Deo absorptionem nostri, quam quoduis opus, seu operatio nostra; vnde requies illa est in cessatione omnium nostrarum operationum; quia eas transcendit & supergreditur. *Viuus est enim sermo Dei & efficax & penetrabilior. &c.* Sermo Dei, est verbum Dei, quod factum est caro, nam in Græco idem vtrobique verbum, eadem dictio. Hæc verò Apostolus subdit vt reor, vt scilicet ostendat verbo Dei Christo Iesu, & inesse vim diuinā, qua possit & sanctificare nos interius, & præstare promissā, simulque scientiam, qua simulationes & dissimulationes omnes cognoscit, ideo sincere nobis agendum esse & cum fiducia. *Tentatum autem per omnia pro similitudine, absque peccato.* Hortatur ad fiduciam, ex conditione Sacerdotis & Pontificis nostri, qui cum sit filius Dei, omnipotens est; & cum sit homo, tētatus & passus multa, quāuis absq; peccato existēs, sed habēs tantum similitudinem carnis peccati; iccirco ex cognitione naturæ; & experimento tentationum, quæ validæ sunt; ex merito, quia absque peccato tentatus & passus, nostri miserebitur, & gratiam præstabit.

CAPVT 5.

PRÆTULIT superius Paulus Christum Angelis, prætulit Moyfi, nūc vult præferre Sacerdotium Christi, Sacerdotio Aaron, eò quod Christus constitutus sit Sacerdos in æternū, secundum ordinem Melchisedech, & per Dei iusurādum; de quibus inferius in hoc capite, veluti proœmium facit ad ea, quæ dicturus est. Ac primò statuit qualis sit Sacerdos, & Pontifex, quod eius officium, & quod nullus sese ingerere debet huic mūneri, sed tantum vocatur; sic Aaron, sic etiam Christus effecti sunt Sacerdotes. Postmodum sensim descendit ad Christum, & eius Sacerdotium, qui est secundū ordinem Mel-

chifedech, de quo inquit grandem sermonē esse, ob eorum imbecillitatem, E
 Hebræorum scilicet, qui nondum erant apti solido cibo, sed lacte erant nutriendi. *Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his, quæ sunt ad Deum, &c.*] Cōditiones Pōtificis, quod homo sit, quod cōstituitur pro hominib⁹ in his quæ ad Deū pertinet, vt pro populo offerat munera & hostias Deo; quod sit circumdatus infirmitate, vt condolare possit peccantibus; vnde & pro se debet offerre pro peccatis, sicuti pro aliis hominibus. Harum conditionum priores sunt necessariæ, vt scilicet, sit homo, vt constituitur pro hominibus ad Deum, vt offerat munera & victimas Deo: quod verò sit circumdatus infirmitate, vnde debeat & pro se ipso offerre pro peccatis, non sunt necessariæ conditiones Sacerdoti; sed consequentes humanæ naturæ corruptionem. vnde non fuerunt in Christo. Sed ad bene esse Sacerdotis requiritur, quod sit etiam ipse corpore infirmus, qui pati possit, qui tentari possit, imò qui passus & tentatus sit, vt ex experiētia cognoscens vim passionis & tentationis misericors sit. Et hæc conditio fuit in Christo. Sequitur alia conditio Sacerdotis, vt sit vocatus, non vt ipse sese ingerat huic muneris. *Qui possit eum saluum facere à morte.*] Non vt non moreretur, & non pateretur, sed vt à morte non detineretur. Sic Petrus in sua Epistola, & in psalmo; non detinebis animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem, id est corporis dissolutionem. *Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex his, quæ passus est, obedientiam.*] Non didicit obedientiam, quam nesciret, & cuius habitum non haberet; sed didicit experiendo, & actu G
 obediendo: vnde eius obedientia iusti effecti sunt multi, sicuti inobedientia Adam peccatores constituti sunt multi. factus est enim obediens vsque ad mortē & c. ad Philippēses. *Et facti estis quibus lacte opus est, nō solido cibo &c.*] Idem est cibus, & lac, & solidus: lac quidem, secundum sensum quem præ se fert litera; solidus verò, secundum sensum interiorem, qui latet sub litera. Ideò Apostolus cū interiorem sensum scrutaturus esset Sacerdotij Christi, qui constitutus est per iuramentum à Deo Sacerdos secundum ordinem Melchisedech; Hebræi autem addicti essent cortici literæ, eiq̃ue inhærerent, ac ceremonias legis ægrè relinquerent; iccirco eos Paulus hīc reprehendit, ac paruulos vocat: licet postmodum in fine dicat se de eis credere meliora; & accedit ad interiorem sensum huius Sacerdotij. *Qui exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali.* Lac non est cibus malus, imò bonus, sed paruulis: gradibus verò malus est cibus; quia eis non conuenit. Sic exterior literæ sensus bonus est, sed paruulis, Iudaico scilicet populo; qui vt paruulus detinebatur sub pedagogo. At factis grandibus in Christo nō est conueniēs; ideo illis malus efficitur.

CAPVT 6.

R E P R E H E N D I T Hebræos vt paruulos & ineptos ad solidum cibum superius, vt eos excitaret, nunc quasi excitatis loquitur, seque intermissurum inquit, initium sermonum Christi, & ad perfectiora ascensurum. Deinde

A de parenthesim magnam facit pertinentem ad ea, quæ supra tetigerat, vt scilicet, deterreat eos à cortice legis, & à ceremoniis Iudaicis, quibus annexi erant. & tandem in fine capitis redit ad id, quod instituerat, vt scilicet, ostendat ex interiori sensu legis, Sacerdotium Christi longè præferendum esse Sacerdotio Leuitico. Hæc summa. *Quapropter, intermitcentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur; non rursus iacentes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum, baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.*] Sermo inchoationis Christi, sunt elementa Christianæ religionis, quæ doceri debent & solent catechumeni; & Sacramenta, quibus inferimur Christo. Primum horum est pœnitentiā à peccatis, quæ hīc appellat mortua opera. Alterum post pœnitentiā est fides ad Deum per Christum. Sequitur baptismum, quod est Sacramentum fidei. Sequitur doctrinæ. Hoc verbum ad omnia superiora & inferiora referri potest, vt scilicet, dicamus, iacentes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fundamentū doctrinæ fidei ad Deum, & baptismatum & impositionis manuum, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Hæc enim omnia doceri solebāt catechumeni, & huiusmodi doctrina pertinet ad lac. potest etiam exponi & accipi doctrina per se, id est, iacentes fundamentum. Nam catechumeni & docebantur, & simul præstabant ipsi omnia hæc quæ memorat Apostolus. nam & pœnitebat eos veteris vitæ, & baptizabantur, & manus eis imponebatur, & per baptismum resurgebant à mortuis, & expectabāt iudicium æternum. Dixit autem, baptismatum; quia plura sunt baptismatis genera, vt dicit Theologi, & Damascenus meminit. Vel fortasse hīc Hebræos perstringit & carpit, quod obseruarent ceremonias Iudaicas, inter quas in Euangelio fit mentio baptismatum. *Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati &c. & prolapsi sunt rursus, reuocari ad pœnitentiā, rursus crucifigentes sibi metipsos filium Dei, & ostentui habentes.*] Diximus supra omnia superiora, quæ sunt lactis, pertinere ad Catechumenos: nam & ea docebantur, & re præstabant, ideo docti, ad baptismum accedebant, quod iterari non potest: cum fiat in mortem Christi, qui semel mortuus est, & resurrexit, non moriturus. Ideo qui baptismum iterant, irrident Christi mortem, & quantum in se est, profitentur eum non resurrexisse immortalē. Sicuti ergo baptismum iterari non debet, ita quæ ante baptismum ab iis percepta fuerant, non debebant ex eorū memoria decidere, vt essent iteranda, siue iterum inculcanda. *Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius. &c.*] Increpauit supra Apostolus Hebræos, vt paruulos. Nūc verò delinit animos eorum, laudatque eos ab operibus eorum, quibus retributionem à Deo sperandam asserit: simulque ad perseuerantiā in huiusmodi operibus Hebræos hortatur, ostendens maximam voluisse Deū suæ promissioni adhibere firmitatem, eum & promiserit, & iurauerit per seipsum, vt spem nostram firmam statueret; quæ est velut anchora, quæ penetrat vsque ad interiora velaminis; id est, ad bona æterna & spiritualia, quæ latent ultra temporalia & sensibilia; quibus coniungimur & nitimur.

per spem, donec peregrinamur à Domino. *Vbi præcurfor pro nobis introiuit Iesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.*] Aptè reuertitur eò vnde digressus erat; ad Sacerdotium, scilicet, Christi secundum ordinem Melchisedech. Dicit autem quòd Iesus introiuit præcurfor pro nobis; quia eius introitus aditum nobis referauit ad ea interna & spiritalia bona.

CAPVT 7.

IN hoc capite rem aggreditur, de qua se dicturum proposuerat, distulerat tamen, dicitque primùm, quæ ex scriptura colligi possunt de hoc Melchisedech, secundum cuius ordinem est institutum, & prædictum in psalmo, F sacerdotium Christi. Huius nomen interpretatur per ea quæ conueniunt Christo. De patre, & matre, & genealogia huius nulla fit mētio in scriptura. Sic dictum est de Christo; Generationem eius quis enarrabit? Cōparat deinde ex historia Genesis, hunc Melchisedech Abraam, longèque illi eum præfert: vnde & Leui præferri ostenditur, & translationem Sacerdotij debere fieri; quare etiam legis: & hoc propter imperfectionem prioris, quæ non poterat viuificare. Multa postremò addit de excellētia Sacerdotij Christi; & quantum vtilitatis nobis attulerit, & adferat eius Sacerdotium. Hæc satis. *Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum habens neque finem.* Non vult Paulus ex his, vt nonnulli crediderunt, Melchisedech non habuisse patrem & matrem; sed quòd in scriptura, nulla fiat mentio de patre, aut de matre Melchisedech, neque de eius ortu aut obitu; vt scilicet in eo possit constitui conueniens figura filij Dei, & eius Sacerdotij. *Et amplius adhuc manifestum est: si secundum ordinem Melchisedech exurgat alius Sacerdos, qui non secundum mandatum legis carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ indissolubilis factus est.* (contestatur enim quoniam tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.) reprobatio quidem sit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem. *Nihil enim ad perfectum adducit lex; introductio verò melioris spei, per quam appropinquamus ad Deum. &c.*] Suprà dixerat Apostolus, quòd, translato Sacerdotio à tribu Leuitica ad tribum Iuda, necesse erat fieri legis translationem: nunc verò quantò hoc Sacerdotium sit illo præstantius. nam illo cōstituebant Sacerdotes mortales, & ad adipiscēda bona mortalia. Hoc enim vult Apostolus cū ait, qui non secundum legem mandati carnalis factus est. Nam mandatum carnale, quod non viuificat, bonis sensibilibus, tāquam præmiis, allicit ad virtutem; & pœnis temporalibus deterret à vitio. Insuper ministrabatur hoc Sacerdotium ab hominibus in carne mortalibus: at de Sacerdotio Christi cū dicitur, quòd est Sacerdos in æternum; constitui significatur Sacerdos secundum virtutem vitæ indissolubilis. infert Paulus ex his, quòd sit reprobatio prioris testamēti, tanquam infirmi: quia lex non poterat viuificare, & ideo inutilis. & sit introductio melioris spei, per quam proximamus ad Deū, vt scilicet fruamur Deo, & diuina nobis debeatur hereditas; quam obrem & æterna. Vide quā acutè Paulus ex æternitate Sacerdotis,

A Sacerdotis, arguit æternitatem bonorum nobis promissorum. His addit, quòd hic sit factus Sacerdos cum iureiurando; non item alij plures, quia mortales; hic vnus tantum, quia immortalis. *Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo.*] Differt huius Sacerdotis oblatio, ab oblationibus Sacerdotum Leuitici generis. quia illi sæpè offerunt hostias pro peccatis, primùm suis, deinde populi: Hic verò pro suis peccatis non opus habet vt offerat; quippe qui innocens est & immaculatus: pro peccatis verò populi semel obtulit semetipsum; cuius oblationis virtus manet in æternum, quæ quotidie per eandem hostiam nobis applicatur.

CAPVT 8.

B Nihil aliud agit in hoc capite, quàm quòd conatur ostendere excellentiam Sacerdotij Christi; & quòd in Sacerdotio Leuitico vmbra quædam fuit eorum quæ sunt præstita per Sacerdotium Christi; quæ enumerat & declarat. *Capitulum super ea quæ dicuntur.*] Summa eorum quæ vult Paulus nos docere de Sacerdotio Christi, hæc sunt. *Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis, Sanctorum minister, & tabernaculi veri, quòd fixit Deus & nō homo. Omnis enim Pontifex ad offerenda munera & hostias constituitur.*] In superiori capitulo dixerat, quòd Christus cum iureiurando est cōstitutus à Deo Sacerdos in æternum; quod declarauit, ac duplicem rationē reddidit. Est enim Sacerdos in æternum, quia eius Sacerdotij effectus est acquisitio, & hereditas bonorum æternorum, non temporalium. Est etiā C Sacerdos in æternum, quia semper saluare potest accedentes ad Deum per ipsum; vnde dictus est etiam esse positus ad interpellandum pro nobis, & quod interpellat pro nobis. Cyrillus super Leuiticum dicit, duo esse sacrificia Christi figurata in sacrificiis veteris legis; vnum in terris, quasi extra castra cœlestia; vbi immolatus est pro peccatis; cuius figura erat hostia, quæ offerebatur pro peccato. aliud autē sacrificium Christi est in cœlis, quod Cyrillus applicat Angelis; nos autem cōmodè possumus adaptare nobis hominibus. Nam sicuti post immolationem hostiæ pro peccato, quæ comburebatur extra castra, Pontifex cū eius sanguine introibat in Sancta Sanctorum, ibique septies aspergebat sanguinem versus arcam. Ita Christus postquam in terris extra castra Angelorum, seipsum obtulit, in proprio sanguine introiuit in tabernaculum, non huius creationis, sed in cœlum: vbi in æternum manet offerēs se Deo pro nobis: & hæc oblatio, proportionata oblationi Sacerdotis in Sacta Sactorū, semper manet: & ideo est Sacerdos in æternū, & in perpetuū saluare potest accedētes per ipsum ad Deum. *Quoniam ipsi nō permanserunt in testamēto meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.*] Exprimit causam cur statuere velit De⁹ testamētū nouū. Causa, inquit, est, quoniā Iudej, quib⁹ data fuit lex nō permanserunt in testamēto dato eis à Deo; ac propterea fuerūt neglecti à Deo; nā lex irā operatur. iccirco De⁹, propter infirmitatē illi⁹ & lāgorē mētis nostrē, voluit nobis dare testamētū nouū, in cordib⁹ nostris scriptū, quo viuificaremur. Hic sēsus. *Et nō docebit vnusquisq; proximi suū &c. quoniam omnes sciēt me à minore vsq; ad maiore.*] Hoc nō impletur i hac vita, sed i patria imple-

tur; vbi omnes per essentiam Deum vident immediatè. quamuis quantum ad infusionem Spiritus Sancti; & luminis fidei interius, omnes immediatè, etiam nunc in hoc seculo doceantur à Deo.

CAPVT 9.

ANALOGIAM, vt prædiximus Paulus proponit; ac comparat sacrificium expiationis Israëliticum sacrificio Christi, quo se obtulit Deo pro nobis. Prius narrat ritum prioris sacrificij: postmodum accommodat huic ea quæ Christus gessit in sui immolatione, & ad Deum oblatione: simulque ostendit, in quibus præstat longè Christi sacrificium, sacrificio Leuitico: hæc summa. *Habuit quidem & prius iustificationes cultura & sanctum seculare.*] Iustificationes cultura intelligit Paulus, veteris testamenti ceremonias; quibus illi iustificabantur, non secundum cor & mentem; sed vt essent idonei ad diuinum illum cultum exteriorem; sicuti apud nos dicerentur absolutiones ab irregularitate, iustificationes; sic absolutiones ab excommunicatione. Sanctum seculare, seu mundanum, appellat eam sanctitatem, quæ non est mentis & animæ; Sed sanctitas est mundana & in hoc seculo, qua illi, qui in ea sunt, habentur in congregatione Sanctorum; qui, scilicet, ab ea non expelluntur propter aliquam labem, quam exterius contraxerint, vt immundi &c.] *Aureum habens Thuribulum.* &c.] Magnus hîc scrupulus; nam altare thymiamatis non erat intra velum in secundo tabernaculo, sed in primo contra velum. vnde multi exponunt, vas quoddam fuisse hoc Thuribulum, in quo incensum ab altari thymiamatis ferebatur in sancta sanctorum. *Hoc significante spiritu sancto, nondum propalatum esse sanctorum viam adhuc priore tabernaculo habente statum, que parabola est instantis temporis, iuxta quod munera & hostia offeruntur.*] Esse parabolam instantis temporis, non est sic accipiendum, quasi velit intelligere tempus noui testamenti post Christum; sed instans tempus intelligit, tempus Iudaicorum sacrificiorum: quare inquit, iuxta quod offeruntur munera & hostiæ; ac si diceret, voluit Spiritus Sanctus per tabernaculum prius, & per velamen, post quod erat tabernaculum secundum, infra quod ingrediebatur Sacerdos; ostendere nondum fuisse propalatum Sanctorum H viam Mosaicæ legis tempore. *Per tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis.*] Tabernaculum intra quod ingressus est Christus (per quem Pontificem futura bona, æterna inquam, nobis præstantur) quod non est huius creationis, duplex est; corpus scilicet suum, quod non moreretur, neque secundum feminalem causam est formatum, vt aliorum hominum corpus; sed per virtutem Spiritus sancti. aliud etiam tabernaculum ingressus est Christus, id est cælum; quod non est manufactum, neque per homines, vt prius Iudaicum; sed à deo creatum. *Inquinatos sanctificat ad emundationem carnis.*] Ecce quem emundationem præstabant veteris legis ceremoniæ, & quomodo iustificabant, exterius, scilicet; vt emundati essent idonei

A idonei ad cultum illum exteriorem. vnde Apostolus alibi appellat eas iustitias carnis, & hîc ad emundationem carnis inquit. *Et ideo noui testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum prauaricationum, quæ erant sub priori testamento &c.*] Est hîc notandum quod Paulus vtitur nomine testamenti, quod aliqui accipi volunt pro fœdere, sicuti in plerisque scripturæ locis. Attamen cum agatur de hæreditate, cuius nos hæredes sumus, non incongruè Paulus accipit testamentum hîc magis propriè, & ei accommodat ea, quæ in testamentis, propriè dictis solent obseruari; vt, scilicet, confirmentur per mortem testatoris, vt infra pluribus dicit. Verùm mors Christi non tantum nobis testamentum hoc hæreditatis confirmauit, verùm etiam idoneos nos fecit capescendæ illius hæreditatis, propter redemptionem prauaricationum; quibus obuoluti, non poteramus hæreditatem adire. Hoc primum hic tangit, aliud posterius de confirmatione promissionis & hæreditatis. *Et quemadmodum hominibus statutum est semel mori, post autem iudicium. Sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata: Secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.*] Ea quæ post mortem accidunt, omnia firma sunt, nihil mutabile. Sic in hominibus omnibus accidit; semel moriuntur; post mortem statim sequitur iudicium; status, in quo semper futuri sunt. Sic & Christus, qui per suam mortem nos redemit, & reliquit hæredes æternæ hæreditatis, semel mortuus est ad exhaurienda multorum peccata; pro quibus satisfecit, non tantum sufficienter sed etiam efficienter; pro electis, scilicet, & compositibus hæreditatis. **C** postmodum illis eisdem apparebit sine peccato; vel sine hostia noua pro peccato; vel sine carne mortali quæ habet similitudinem carnis peccati: & apparebit in salutem eorum; cum scilicet, tradet regnum Deo & patri.

CAPVT 10.

PRO SEQUITUR primùm id quod cœperat; ostenditque quantum iure præcellat sacrificium Christi, quo sese Deo obtulit hostiam immaculatam in cruce; sacrificiis quæ secundum legem offeruntur. Nam in his umbra erat, non expressa imago futurorum bonorum. Iccircò non auferebantur **D** peccata per ea sacrificia, sed fiebat peccatorum commemoratio quotannis; & erant figura & simulachra veri sacrificij, quo ablata sunt peccata mundi: quod, quia perfectissimum est, vnicum etiam est. vnus enim & idem Christus est, qui & nunc offertur in sanctissimo Altaris sacrificio. Vna autè oblatione, id est, re oblata, omnes sanctificamur in Christo. Accedit deinde Paulus ad monita & præcepta iuxta morem, quem perpetuum seruat. *Vmbra enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.*] Duobus modis locus hic intelligi potest; vel vt per imaginem rerum res ipsas intelligamus; ac si diceret, faciem rerum. Nam res est redemptio nostra à peccatis; quæ præstita est, per passionem Christi & eius sacrificium. Umbra huius rei fuere sacrificia veteris legis quibus significabatur & præfigurabatur vnum

illud sacrificium . vel per imaginem rerum , intelligenda ea quæ proximè & E propinquè res repræsentant ; per vmbra verò illa quæ longius distant , & à longè repræsentant . Nam ; sicut dicit Sanctus Dionysius de Ecclesiastica Hierarchia , nostra Ecclesia est media inter Hierarchiam cœlestem , & legem veterem : nam in hac nostra , nonnulla sunt figura cœlestis Hierusalem , quædam verò figurata à lege veteri ; in qua etiam sunt figuræ cœlestis hierarchiæ , sed remotæ . In passione Christi est Sacramētum , & imago nostræ mortificationis , quoad veterem hominē , & noui hominis noua natiuitas . Huius vmbra quædam longinqua est in sacrificiis veteris legis . *Non deserentes collectionem nostram , sicut consuetudinis est quibusdam .*] Maximum Christiani viri officium est tenere vnitatem Ecclesiæ , ab vnitatem non separari ob vllas tentationes & molestias : Hoc admonet Paulus in hoc loco . *Voluntariè enim peccantibus vobis , post acceptam notitiam veritatis , iam non relinquatur vltèrius pro peccatis hostia : terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis aterni .*] Idem repetit quod suprâ dixerat , impossibile esse renouari per pœnitentiam . Nam sicuti semel tantum mortuus est Christus ; ita semel tantum baptizamur , nec post baptismum , si peccauerimus , possumus iterum expiari per aliud baptismum . non tamen propterea tollitur pœnitentia , & renouatio per pœnitentiam , non tamen noua natiuitas ,

CAPVT. II.

SUPRA dixerat opus esse Christianis , in perseverantia bonorum operum , patientia & fide ; scilicet vt certissimè confisi promissionibus diuinis , patienter ferant & tolerant , quicquid acciderit . In hoc capite prosequitur tractare de fide ; priusque eam definit . Deinde exemplis innumeris ostendit fidem esse Deo maximè gratam , & per illam antiquos patres placuisse Deo , & cum fidem viuam habuissent consecutos fuisse mira præmia . *Est itaque fides substantia sperandarum rerum , argumentum non apparentium .*] Fides est qua credimus & qua fidimus ; ideo magnam habet cum spe affinitatem . Quinimò Damascenus in quarto , dicit , hoc in loco fidem accipi pro spe . quia ergo res sperandæ futuræ sunt , idcirco substantiam & esse habent in credente & fidente per fidem : sic etiam cum non appareant , neque ex ratione colligi possunt , eis tamen assentimur ex fide : & ideo fides veluti argumentum quoddam est , per quod assentimur non apparentibus . *In hac enim testimonium consecuti sunt senes .*] Senes , patres , maiores consecuti sunt testimonium placuisse Deo , & compotes factos promissionum , eò quod crediderint , & firmiter confisi sint diuinis promissis . *Fide intelligimus apta esse secula verbo Dei ; vt ex inuisibilibus visibilia fierent* . Creationem mundi & aptationem , seu formationem materiæ corporeæ per verbum Dei , ex genesi intelligimus per fidē . Et quātum ad hoc , fides est argumentū nō apparentiū ;

vt

A vt ex inuisibilibus visibilia fierent , in verbo Dei inuisibilia erāt secula ; postmodū visibilia facta sunt . *Fide vberiorē , hostiam Abel , quam Cain obtulit .*] De Abel & Cain sacrificiis scriptū est , quod Cain malè diuidebat , quia , vt inquit beatus Augustinus , sacrificium interius cordis , Cain Deo non offerebat , obtulit autem Abel ; quod cordis sacrificium maximè nitebatur fide . Quod si quis dubitauerit , an hīc Apostolus loquatur de fide in Christum , per quam iustificamur ; an latius de fidē , qua credimus Deo , quicquid dixerit , & eius promissis quibusuis fidimus . Crediderim ego potius Apostolum loqui de fide latius sumpta ; vt ex hac adstruat , per fidem in Christum , in quo habemus promissionem remissionis peccatorum , & hæreditatis vitæ aternæ ; accedendum esse nobis ad Deum , vt simus cōpotes promissionum . *Sine fide autem impossibile est placere Deo .*] Dixerat impossibile esse placere Deo sine fide . Quod si simpliciter intelligatur , vt , scilicet , quispiam sit simpliciter gratus Deo , vtique hoc esse non potest sine fide mediatoris , vel explicita , vel implicita . Si verò quod ad aliquid consequendum , placere Deo accipiatur , fides illa latius sumpta hīc à Paulo sumitur , cum dicit , sine fide impossibile est placere Deo . *Crederè enim oportet accedentem ad Deum , quia est , & quod inquirentibus se remunerator sit .*] Hoc quoque ad vtramque fidem aptari potest : Si ad eam qua Deo simpliciter placemus , referas ; opus est vt exponas sub illis verbis (& quod inquirentibus se remunerator sit) implicite contineri fidem in Christum ; vt sit sensus , oportet credere Deum aliquo modo nobis , etiam ignotis , prouidere , vt qui illi fidunt , salutem cōsequantur : quòd si ad fidem latius sumptam aptetur , sensus est , quòd oportet credere Deum veracem esse promissorem ; & quod retribuatur illis qui quærunt ipsum , & ipsi fidunt . *Per quam damnauit mundum , & eius iustitia , qua est per fidem , factus est heres .*] Mos scripturæ , vt dicat , eum qui bona operatur , iudicare & cōdemnare eum qui operatur mala . Sic in Euangelio , regina Saba dicitur cōdemnaturā Israëliticum populum . *Qui vocabatur Abraham .*] In Græco , vocatus Abraham , à Deo videlicet , à quo fuit ei mandatum ; *Exi de domo tua & de cognatione tua . Expectauit enim fundamenta habentem ciuitatem , cuius artifex & auctor est Deus .*] Ex his verbis Pauli facile intelligere possumus , omnia ferè quæ hīc dicuntur de fide , quamuis de fide illa latius sumpta ad literam exponantur , intelligi tamen in sensu mystico , qui sub litera iacet , de fide iustificante , per quam compotes iustitiæ , futura bona expectamus . *Vnde & eum in parabola accepit . &c .*] Locus hic duobus modis exponi potest : vel , vt Isaac & immolatio illa dicatur fuisse parabola Christi ; cuius diuinitas , cuius fuit parabola Isaac , non est immolata ; immolatus autem fuit secundum humanā naturā , cuius parabola fuit hircus . Vel quod hircus ille fuerit parabola Isaac , quia pro eo fuit immolatus : vel potius è contra , quod Isaac fuit parabola illius hirci ; vnde euasit ipse , qui prius erat hostia , & hircus immolatus est . *Et adorauit fastigiū virgæ eius .* in Hebræo , fulcrū lecti : *Maiores existimās diuitias Thesaurō Aegyptiorum improprium Christi .*] Ecce sub litera latet sen-

Y y iij

sus mysticus, qui ad Christum pertinet, & ad bona futura, ad quæ speramus E
peruenire per Christum.

CAPVT 12.

Hoc caput præclarum est, plenum dulcedine charitatis; magnamque ha-
bet vim in animo cuiusque mouedo. Excitat nos, vt per fidem & patientiam (proponentes nobis exempla tot excellentissimorum hominum, de quibus meminerat supra; & præsertim Iesum Christum auctore salutis nostræ) curramus per bona opera ad propositum nobis præmium; certissimè fidentes Deo nos id consecuturos esse. *Ideoque tantam habentes impositam nubem testium.*] Sicuti nubes nos ab æstu solis defendit; sic ab æstu tentationum, F
ne à fide diuertamus, defendit nos, veluti nubes, exemplum tot præclarissimorum hominum. *In disciplina perseuerate.*] Distincte legendum, in disciplina; id est, existentes in disciplina & correctione Domini; perseuerate in fide, scilicet, & bonis operibus, non deficientes, vt supra dixerat. *Ad asper- sionem sanguinis melius clamantem quàm sanguis Abel.*] Sanguis Abel apud Dominum clamabat vltionem aduersus Cain. Sanguis autem Christi clamat misericordiam & veniam etiam erga illos, per quos effusus est, Iudæos scilicet & gentiles. *Adhuc semel, & ego mouebo non solum terram, sed & cælum. quod dicit, semel, significat mobilium translationem. &c.*] Figura locutionis scripturæ, vt, semel, significet immutabilitatem quandam. Hoc Paulus exponit sumptum à Propheta Agge: sic in psalmo, semel locutus est Deus, vt ostendat immutabilitatem diuini eloquij. G

CAPVT 13.

MEMENTOTE vincitorum tanquam simul vincti, & laborantium, tanquam simul in corpore morantes] Sumus eiusdem corporis membra: ideo ad vnumquemque pertinent ea quæ sunt alterius. *Iesus Christus heri, & hodie, ipse in secula.*] Cum Christus, vt pote Deus, incommutabilis semper sit idem; nec eius potestas & bonitas sit imminuta; si imitati fuerimus priscorum fidè poterimus etiam sperare eundem exitum. *Habemus altare, de quo edere non habet potestatem, qui tabernaculo deseruiunt, quorum enim animalium. &c.* [vsque H
ad id:] *Excamus ergo ad eum extra castra improprium eius portantes. &c.*] Possit quispiam ambigere, quomodo reddatur ratio superius dicti, ex eo quod dicitur, quorum enim animalium &c. Ratio sumitur ex figura: nam sicuti hostia, qua fiebat expiatio à peccato, comburebatur extra castra, id est, extra cōgregationem Iudaici populi, in qua erat altare victimarum; ita Christus passus est extra portam, id est, extra Iudaicam cōgregationem. nos ergo accedentes ad Christum, qui passus est extra portam, eximus à congregatione Iudaici populi: & ita illi qui sunt in ea congregatione, non pertinent ad nos; & ideo non habent potestatem accedendi ad nostrum altare. Ex hoc loco colligi-

A colligitur contra Lutheranos, in missa non fieri tantum mentionem cœnæ, sed fieri oblationem & sacrificium, cui conuenit altare, non autem conuenit cœnæ. *Non enim habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.*] Cere- moniæ Iudaicæ pertinet ad hanc mundi ciuitatem; quia sunt vmbra futuro- rum. Nos verò, qui futuram inquirimus, debemus egredi extra castra. *Rogo autem vos fratres, vt sufferatis verbum solatij.*] Idem dicit quod supra, in disci- plina perseuerate. quia post perseuerantiam in certamine, venimus ad solatium. idem dicit hîc. Sufferre enim verbum solatij, est per patientiam boni operis sufferre, quousque adsit solatium. Laus Deo per Iesum Christum.

B

EX EPISTOLA IACOBI.

C

Sic loquimini & sic facite, tanquam per legem perfecta li-
bertatis incipientes iudicari. Iudicium enim sine misericor-
dia non facientibus misericordiam. super exaltat autē mi-
sericordia iudicium.] In hac Epistola duo potissimū
agit Iacobus; prius, scilicet, vt hortetur omnes ad
misericordiam erga pauperes, & humiles. Alterum
verò, vt compefcatur ambitionem quorundam, qui
volebant fieri magistri, & contendebant inter se.
de priori locus hic est. Nam cum dixisset eum qui
contemnit pauperem, facere contra legem & cha-
ritatē, qua omnia peccata prohibentur, Addit aduertendum nobis esse, quod

D

constituti sumus in summa libertate, vt scilicet ex operibus nostris erga pro-
ximum, præscribamur omne nobis iudicium faciendum. Nam qui non fa-
cit misericordiam erga proximum, iudicabitur sine misericordia, ex rigore
iustitiæ tantum: sed qui facit misericordiam, dilatat & amplificat erga se iu-
dicium; quoniam non districtè ex rigore iustitiæ, sed misericorditer iudica-
bitur. *An putatis, quod inaniter scriptura dicat; Ad inuidiam concupiscit spiritus
(scu spiritum) qui habitat in vobis? Maiorem autem dat gratiam. Propter quod di-
cit, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini sub potenti ma-
nu Dei.] Vult Apostolus hortari eos, ad quos scribit, ad pœnitentiam, & hu-
militatem, sine qua nequit esse pœnitentia; & adducit scripturam idem in-
nuentem. inquit ergo. An putatis, quod scriptura inaniter dicat? Deinde se-*

quitur. Ad inuidiam concupiscit spiritus, seu spiritum, qui est in vobis. Duo-
 bus modis legitur, spiritus, vel spiritum; & duobus modis exponitur. Primo,
 quod hic sit textus seu sententia scripturæ citata ex Esaia. Deus noster, Deus
 zelator est; & ideo quia zelat, non patitur quicquam aliud sibi præferri aut
 conferri; vt maiorem det nobis gratiam, si non prouocauerimus eum ad æ-
 mulationem. Spiritus ergo Dei, qui habitat in nobis, cõcupiscit ad inuidiam,
 id est, ad zelum. Maiorem tamen dat gratiam. Propter id etiam dicit scriptu-
 ra, quod Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini
 ergo; quæ est vltima conclusio, quam intendit. Vel alio modo legitur & ex-
 ponitur; putatis quòd scriptura dicat inaniter, & ad inuidiam? id est, vt vobis
 inuideat; quasi dicat, Minime. Sed cõcupiscit spiritum qui est in vobis; id est, F
 concupiscit gratiam spiritus, vt sit in vobis; vt maiorem gratiam semper ha-
 beatis. Sequitur deinde, quod dicat scriptura, Deus superbis resistit; humili-
 bus autem dat gratiam. Conclusio postrema. Humiliamini igitur sub poten-
 ti manu Dei. *Qui iudicat fratrem, iudicat legem.*] Id est, facit contra legem, &
 quasi eam damnat, quæ præcipit fratrem amari & non condemnari. *Exem-
 plum accipite fratres, exitus mali laboris & patientia prophetas.*] Exitus mali, id
 est, euasione à malo, vt de Iob exemplum ponit. *Aurum & argentum ve-
 strum aruginauit, & arugo eorum erit vobis in testimonium; & comedet animas
 vestras, sicut ignis.*] Arugo erit in testimonium contra vos, auari-
 tiæ & crudelitatis erga proximum, cuius non mi-
 ferti estis; cum inde aurum & argentum
 collectum à vobis contraxe-
 rit æruginem.

GASPARIS

GASPARIS
 CONTARENI S.R.E.
 CARDINALIS.

- Catechismus.
- Conciliorum summa.
- Confutatio articulorum Lutheri.
- De potestate Pontificis.
- De iustificatione.
- De libero arbitrio.
- De predestinatione.
- Explanatio Psalmi, Ad te leuavi oculos.

KATHXHSIS
SIVE CHRISTIA-
NA INSTRVCTIO.

B

INTERROGATIO PRIMA.

VID est esse Christianum?

Responsio.

Esse christianum, est esse membrum Christi, ei incorporatum per fidem, & fidei Sacramenta.

Interrogatio Secunda.

Membra omnia Christi sunt ne vnus tantū modi?

Responsio.

Minime. Nam quædam in Christo viuunt, quædam vero non viuunt; licet quodammodo possint dici esse in Christo, & esse membra Christi.

Interrogatio Tertia.

Quæ sunt membra quæ viuunt in Christo?

Responsio.

Christiani illi, in quibus per fidem, & charitatem inhabitat spiritus sanctus, spiritus Christi, per quæ accepimus adoptionem filiorum, & in quo clamamus Abba, Pater: quæ dona preciosa & excelsa promeruit nobis Christus.

Interrogatio Quarta.

Quæ nam sunt membra in Christo, mortua tamen?

Responsio.

Christiani illi qui per baptisma, consecrationem & characterem Christi acceperunt, sed Spiritu Sancto carent, vel ob fictionem, cum qua accesserunt ad baptisma, & in qua perseuerant, nam Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet dolum; vel quia illum ob prauitatem amiserunt.

Interrogatio Quinta.

Quid sentiendum de Sacramentis Ecclesiæ secundum fidem orthodoxam, & catholicam?

Responsio.

Sacramenta esse sensibilia signa inuisibilis gratiæ, quæ in eorum susceptione infunditur per fidem passionis Christi, per quam nobis remittuntur pec-

C

D

cata, & datur Spiritus Sanctus, datúsque fouetur, & augetur iuxta dictum Apostoli ad Romanos cap. 3. Quem Deus posuit Propitiatorem per fidem in sanguine eius. item ad Rom. cap. 8. per quem accepistis Spiritum adoptionis filiorum Dei. item ad Gal. cap. 3. vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem. item, vt in ipso crescamus. Hæc omnia expresse dicuntur à beato Thoma in sua Summa.

Interrogatio Sexta.

Quot sunt Sacramenta? visibilia inquam signa?

Responsio.

Septem; quæ dicis in summa, quamuis non eadem penitus ratione dicantur omnia hæc Sacramenta. sed hæc quæstio non est nunc discutienda.

Interrogatio Septima.

Quæ nam sunt hæc septem Sacramenta?

Responsio.

Baptisma, Chrisma, Eucharistia, Pœnitentiæ Sacramentum, Extrema vñctio, Ordo, & Matrimonium.

Interrogatio Octaua.

Quid sentiendum de Baptismate, secundum fidem orthodoxam?

Responsio.

Baptisma esse ablutionem corporis exteriorem, quæ perficitur aqua simplici, & verbo, inuocatione sanctæ Trinitatis, iuxta formam traditã in Evangelio, Mat. cap. 28. baptizantes eos, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. & Apostolus ad Ephesios cap. 5. Mundans eam, id est, Ecclesiam lauacro aquæ in verbo. interior vero gratia, est consecratio, seu character quo baptizatus inferitur Christo, ac deinde Spiritus Sanctus, seu gratia, qua adoptamur in filios Dei, iuxta illud Apostoli ad Gal. cap. 4. Misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem, Abba. in adultis per fidem Christi, & eius virtutis. & consecratio, & Spiritus eius recipitur, præcedente pœnitentia veteris vitæ, quòd si sicte accedant; intendant tamen baptizari, recipiunt vtrique cōsecrationem, sed non recipiunt Spiritum Sanctum. à pueris verò per fidem Ecclesiæ, à qua offeruntur, vtrunque recipitur.

Interrogatio Nona.

Quid sentiendum de Chrismate secundum fidem orthodoxam?

Responsio.

Esse vñctionem exteriorem, quæ fit in fronte oleo mixto, balsamo. sub præscripta forma verborum, cum inuocatione sanctæ Trinitatis. hoc Sacramentum colligitur ex nonnullis scripturæ locis aperte; licet non fiat mentio vñctionis, & olei. quoniam cœlitus in igne visibili Spiritus Sanctus descendeat per impositionem manuum Apostolorum, quo deficiente ex diuina prouidentia, ne vilescerent miracula, & frustra fierent, iam fide diffusa, Ecclesia diuinitus instituta, & per traditionem Apostolorum, suffecit olei vñctionem. Hoc Sacramento omnes Ecclesiæ vtuntur. sed Græci statim post baptismum vngunt Chrismate baptizatum. ideo Dionysius de hac vñctione

mentio-

A mentionem facit, cum tractat de baptismate. interior effectus huius Sacramenti est consecratio primo, qua deputatur Chrismate vñctus inter perfectos Christi professores, qui non egent lacte, sed solido cibo, & palam Christum profiteantur. datur itè deuote, & cum fide accedentibus spiritus robur.

Interrogatio Decima.

Quid sentiendum de Eucharistia?

Responsio.

Duplici signo hoc Sacramentum constare, pane triticeo, scilicet, & vino ex vuis confecto, quæ vtraque simul conficiunt vnum corporis nutrimentum. consecratur autem vtraque species certa forma verborum, de qua non est nunc dicendum. neque ritè altera species sine altera posset consecrari. sumitur autem, vt spirituale animæ nutrimentum, si cum fide perfecta, per charitatem sumatur. quòd si indigne sumatur, sumitur ad iudicium, vt inquit Paulus ad Corint. I. cap. II.

Interrogatio Vndecima.

Post consecrationem, est ne sub sensibilibus illis signis, substantia panis, an verum corpus christi?

Responsio.

Post consecrationem non est sub sensibilibus illis signis substantia panis, seu vini, sed verum corpus Christi, & eius sanguis: quod perspicuum est, & sensu totius Ecclesiæ, & doctorum omnium. Item ex declaratione facta in concilio Lateranensi sub Innocentio tertio. Sed ista omittantur. Verba Christi hoc aperte adstruunt, qui cum dixit, Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur, & sanguis qui pro vobis fundetur, ostendit substantiam eam, quæ digito demonstrari potest ratione accidentium sensibilibus esse corpus, & sanguinem christi, nō autem panem, seu vinum. Ex Græcis & Latinis doctoribus antiquis idem clare percipitur.

Interrogatio Duodecima.

Signa sensibilia in Eucharistiæ Sacramento, aliud ne significant præter corpus, & sanguinem christi, quæ continent vere?

Responsio.

Vtrique: præter verum corpus, & sanguinem christi, quæ continentur, significant etiam corpus christi mysticum: vnitatem sanctæ Ecclesiæ. quod cum à quibusdam doctoribus quandoque dicatur, sumpserunt nonnulli seditiosi occasionem, vt dicerent, corpus christi mysticum tantum significari hoc Sacramento non autem verum contineri.

Interrogatio Tertiadecima.

Post consecrationem, in Eucharistia, est ne christi diuinitas?

Responsio.

Vtrique; Nam quis dubitare queat, cum ibi sit corpus Christi vere, quin sit eo modo, quo existit, existit autem in verbo Dei, vnica persona existente Deo, & homine. quare nemo, nisi insipiens diceret, ibi non esse diuinitatem & sanguinem, cæteraque omnia, quæ in Christo sunt. ex vi tamen consecra-

tionis tantum corpus in pane est, & in vino sanguis.

Interrogatio Quartadecima.

Remanet ne corpus Christi, & sanguis in Eucharistia, donec species illæ remanent?

Responsio.

Quis sanus mente posset de hoc ambigere? nam vis cõsecrationis semper durat, donec res cõsecrata durauerit. & ideo nihil consecratum, denuo cõsecratur. vnde Baptisma, sanctum chrisma, & ordinis Sacramentum, quibus consecratio confertur, nunquam iterantur, si sciantur rite tradita esse.

Interrogatio Quintadecima.

Adorandus ne est Christus in Eucharistia existens?

Responsio.

Quis ambiget Regem terrenum vbicumque fuerit honorandum esse vt Regem decet? ita quis ambiget, vbicumque Christus Deus, & homo fuerit, ibi esse adorandum?

Interrogatio Sextadecima.

Quid sentiendum de Missa, an sit sacrificium?

Responsio.

Missa vt omnes doctores Antiqui & Iuniores dicunt, est sacrificium.

Interrogatio Septimadecima.

Quo nam modo Missa sacrificiũ est? cum multa sint sacrificiorũ genera.

Responsio.

Missa est sacrificium laudis. est sacrificium gratiarum actionis. est sacrificium, quia est memoria vnici illius sacrificij, quo Christus se pro nobis obtulit patri, per Spiritum Sanctum. est etiam sacrificium, quia est oblatio, qua offerimus Christum, eiusque passionem, vt inquit Augustinus in decimo de ciuitate Dei, & totam Ecclesiam per Christum Deo omnipotenti, vt ei inhæreamus per Christum, tanquam supremo omnium bono.

Interrogatio Octauadecima.

Quem nam fructum percipiunt in Missa hi qui adsunt, & illi pro quibus fit oblatio?

Responsio.

Hic animaduertendum oblationem illam sacerdotis, & opus illud, non esse nouum sacrificium propitiatorium, aliquid addens propitiationis, præter propitiationem factam nobis per Christum. sed pie credendum est, vt tota Ecclesia sentit, quod ex oblatione sacerdotis, illi omnes, qui sunt viuua membra Christi, qui ei inhærent per fidem, & charitatem, aliquid virtutis spiritualis capiunt ex participatione, seu influxu, meriti passionis Christi: & illi præsertim, qui adsunt, & deuote intersunt, & illi pro quibus offertur, si fuerint viuua membra Christi, qui omnes offerunt Christum, & se per Christum Deo, vt illi inhæreant per ministerium, & in persona sacerdotis.

Interrogatio Decimanona.

Quid prodest Missa illis, qui non sunt viuua membra Christi?

Responsio.

Responsio.

Ex vi oblationis expertes sunt fructus omnis, vt dicit beatus Thomas, sed credendum est iuari ex orationibus in Missa dictis à sacerdote in persona Ecclesiæ, & ipsius etiam, si fuerit gratus Deo.

Interrogatio Vigesima.

Quid prodest Missa defunctis?

Responsio.

Defunctis, qui ad felicem in Deo vitam deuenerunt, quoniam pertinent ad Ecclesiam, & ciuitatem Christi, & hoc sacrificium est vniuersalis Ecclesiæ, ac ideo eorum fit commemoratio, vt dicit Augustinus in vigesimo libro de ciuitate Dei, nihil melius fit ex Missa: sed laus, & honor tribuitur, & nos qui adhuc iactamur mundanis fluctibus, oramus in eorum consortium admitti. ac interim communicantes cum eis votis nostris, vt summo bono inhæreamus, per fidem ambulamus ad speciem. aliis vero, qui nondum ad eam felicitatem peruenerunt, attamen dum viuerent, meruerunt, vt eis prodesse sacrificia Missarum, orationes & eleemosynæ, profunt, vt dicit Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis. frustra namque fierent pro eis orationes in Missa ab vniuersa Ecclesia tam Græca quam Latina, nisi profuturæ eis essent. pium quoque est credere, quoniam membra sunt Christi viuua, cum tota Ecclesia fieri participes satisfactionis, & sacrificij Christi, illos præsertim quorum fit priuatim commemoratio.

Interrogatio Vigesima prima.

Est ne in Missa necessaria communicatio corporis & sanguinis Christi?

Responsio.

Vtique necessaria est communicatio per fidem, & charitatem, si quibus profutura est Missa, & sacramentalis: sed sacerdoti tantum, qui gerit personam totius Ecclesiæ, & præsertim astantium. quod si qui præsentium communicarent, etiam sacramentaliter, laudandi essent, dummodo non fumerent indigne.

Interrogatio Vigesima secunda.

Est ne laicis cõmunicandum sub vna tantũ specie, vel sub vtraque specie?

Responsio.

D Cum Sacramentum sit propter rem, quam confert, non autem res propter Sacramentum, idcirco cum sub vtraque specie simul, & sub altera seorsum, vtrauis fuerit specie, totus Christus cõtineatur, vt supra diximus, ac per huius Sacramenti sumptionem quæramus cõiungi Christo, vt spirituali nutrimento, nihil refert, siue sub vna, siue sub vtraque sumatur. sed mos Ecclesiæ suæ seruandus est cuique. Græci sumant à suis sacerdotibus sub vtraque specie: Latini sub vna tantum, donec aliter sit statutum. ob multa namque scandala vitanda, Ecclesia Latina, eum morem suscepit. sacerdos autem pro populo calicem sumit.

Interrogatio Vigesima tertia.

Quid sentiendũ de Sacramento penitentia secundum fidẽ orthodoxam?

Zz ij

Responsio.

Sacramentum pœnitentiæ cuius forma, & perfectio est absolutio sacerdotis, secunda tabula est, qua membra Christi mortua resurgunt ad spiritualem vitam, nam per baptismum generantur, & inferuntur Christo, per pœnitentiæ resurgunt, & reuiuiscunt.

Interrogatio Vigesimaquarta.

Vnde vim habet Sacramentum pœnitentiæ?

Responsio.

A fide passionis Christi, vt dicit beatus Thomas. Nā sicut dicit Apostolus in pluribus locis, vt in Epistola ad Ephes. c. 1. remissio peccatorum, & reconciliatio cum Deo, nō fit nisi per Christum, & eius merita: cui coniungimur per fidem, vt accipiamus spiritum, per quem, vel noua creatura efficiamur, vt in baptismo, vel resurgamus, & reuiuiscamus, vt in Sacramento pœnitentiæ.

Interrogatio Vigesimaquinta.

Quæ sunt necessaria pœnitenti, ad assequendam absolutionem sacerdotis, ac per eam ex meritis Christi spiritualem vitam?

Responsio.

Vtique necessarium primū est, vt eum veteris vitæ, vere pœniteat, ac deinde, vt mortalia peccata, quorum sibi est conscius, cōfiteatur, discussis diligenter suis actionibus. Nam Christus constituit, in absolutione sacerdotem iudicem, non tantū ministrum, vt in baptismo, cum & remittendi, & retinendi peccata ei autoritatem dederit, vt legitur in Euangelio Ioānis cap. 20. quod iudicio quodam faciat oportet. iudicare autem nemo potest quæ ignorat: à confitente, igitur necesse est, vt ea nouerit. requiritur etiam propositum imitandi Christum, vt scilicet, suo modo satisficiat. Quæ tamen satisfactio nitatur Christi satisfactione. secus autem nihil esset. Christianus enim Christum imitari debet pro suo modo, vt simul patiat pro peccatis quisque suis, pro quibus etiam Christus passus est, vt cum Christo perueniat ad resurrectionem ex mortuis, & ad vitam æternam.

Interrogatio Vigesima sexta.

Cur in baptismo suscipiendo non imponitur satisfactio? in absolutione vero sacerdotis requiritur?

Responsio.

Quoniam ei, qui peccauit, & post peccatum idem remanet, aliqua satisfactio debetur, vt Christum imitetur, & aliqua iustitiæ species seruetur; quod si is, qui peccauit, nō remaneat, sed moriatur, ac nouus homo generetur, satisfactio locum nō habet: sed sicuti ad nouam generationem, per quam fit membrum Christi, sufficit Christi meritum, ita sufficit satisfactio Christi, nec ab eo vlla requiritur, vt aliquo modo species iustitiæ seruetur: non enim amplius est secundum imputationem homo, qui peccauit, sed nouus homo. at in reuiuificatione membri Christi mortui, is remanet viuificatus, qui prius fuerat mortificatus. ideo diuerso modo, meritum, & satisfactio Christi, huic, & illi applicatur. quem diuersum modum ostendunt diuersa Sacramentorum

E

H

A torum genera. nam si eodem præcise modo fieret applicatio christi passionis pœnitenti, & baptizato, eodem vtique Sacramento vt in vtroque deberemus. Sacramentum etenim est visibile signum inuisibilis applicationis, seu infusionis gratiæ. ex diuersitate ergo signi conuincitur diuersus infusionis, & applicationis modus. Hanc diuersitatem ex diuersitate Sacramenti compertam, & perspicuam, nonnulli nostris temporibus, non intelligentes, putauerunt eodem modo, hominem renasci per pœnitentiæ, sicuti per baptismum renascitur. ex quo ausi sunt improbare sensum vniuersalis Ecclesiæ in hoc articulo. Quos monitos velim, vt bene attendant quæ diximus. Nam sicuti impium esset iterum baptismum pœnitenti conferri, ita erroneum existimare debent, eundem esse in vtroque, baptizato, scilicet, & pœnitenti applicationis modum.

Interrogatio Vigesima septima.

An confessio laico facta, & absolutio à laico præstita, valeat, & vim habeat Sacramenti.

Responsio.

Quamuis in casu necessitatis Deo sit grata ea confessionis humilitas, nihilominus laicus non debet, neque potest absoluere. orare tamen Deum potest, vt confitentem absoluat. isque si euaserit, ad sacerdotem, vt accedat necesse est, & ab eo absolutionem impetret, prius peccata mortalia, quorum sibi conscius est, confessus.

Interrogatio Vigesima octaua.

C An confessio facta sacerdoti non proprio valeat, & is sacerdos possit absoluere confitentem?

Responsio.

In casu necessitatis, quæ diuersis modis contineri potest, valet: & cōfitens est absolutus. secus non valet, neque absolutus est; quoniam cum sacerdos iudex sit in Sacramento pœnitentiæ, necesse est quod confitens sit eius curæ subditus, vt in eum possit iurisdictionem exercere. Canones idem præcipiunt, & consuetudo vniuersalis Ecclesiæ semper hoc admisit.

Interrogatio Vigesima nona.

D An absolutio facta à sacerdote proprio, peccatore & indigno, valeat: si militer administratio aliorum Sacramentorum?

Responsio.

Ea quæ sunt tantū ordinis facta à sacerdote, quantūvis indigno, & peccatore, semper valent. nam virtus, & meritum Christi non inquinatur, & imminuitur à malis ministris. ea verò quæ sunt iurisdictionis, vel iurisdictione annexam requirunt, item valent, nisi habeat sacerdos impedimentum canonicum, vt suspensionis, & huiusmodi.

Interrogatio Trigesima.

An aliqui defuncti in Christo, non statim admittantur ad felicem vitam, sed purgentur per ignem à maculis peccatorum, & à pœnæ reatu, quam sunt meriti?

Responsio.

Ex superius dictis, iam cōperta potest esse solutio huius quæstionis, nam si in Missa fit oratio ab Ecclesia pro defunctis, si in pœnitente aliqua requiritur satisfactio, manifestū est aliquos post obitū detineri, vt per ignē salui fiāt.

Interrogatio Trigesima prima.

An sancti statim euolent ad cœlos, vel omnes expectent resurrectionem corporum, antequam admittantur ad æternam vitam?

Responsio.

Qui ex hac vita decedunt, soluti à vinculis peccati, & abluti in sanguine Christi peccatorum maculas, nullique reatui pœnæ obnoxij, confestim ad beatitudinem perueniunt animo, & spiritu, donec Sanctorum, & Electorum numero completo, cum corporibus immortalibus integra facta natura, perfecta omnino beatitudine perfruantur. Hic est Ecclesiæ sensus in Euangelio Lucæ cap. 23. Dixit Christus latroni, hodie mecum eris in paradiso. item Paulus 2. Cor. cap. 5. nunc donec sumus in corpore peregrinamur à domino, melius multo est peregrinari à corpore, & esse cum domino. item ad Philip. cap. 1. cupio dissolui & esse cum Christo. item 2. Cor. c. 5. scimus enim quod si terrestris nostra domus huius tabernaculi destruat, ædificationē ex Deo habemus, æternam domum non manufactam in cœlis.

Interrogatio Trigesima secunda.

Quid sentiendum de extrema vnctione?

Responsio.

Extrema vnctio signum visibile est, cuius materia est oleū, in hunc usum consecratum, sub præscripta forma verborum, in orationis modum, ad tollendas peccati reliquias, seu etiam, ad abolenda peccata venialia, vt quidam Theologi dicunt. Iacobus in Epistola sua c. 5. huius Sacramenti mentionem facit. valet etiam ad tollendas ægri tudines corporis, si ita ad salutem ægroti expediens fuerit. vtriusque commodi Iacobus meminit.

Interrogatio Trigesima tertia.

Quid sentiendum de Sacramento ordinis, cum ex dictis Petri Apostoli in Epistola 1. cap. 2. & Ioannis in Apocalypsi, c. 1. omnes christiani videantur esse sacerdotes?

Responsio.

Omnes Christiani per baptisma consecrationem, & characterem consequuntur, qui est character sacerdotij Christi, vnde efficiuntur participes illius sacerdotij, vt scilicet, offerant spirituales hostias Deo per Iesum Christum. hoc sacerdotium non pertinet ad Sacramentum ordinis de quo agimus. Nam ordo, de quo tractamus, est spiritualis potestas, & spirituale officium, seu signaculum, & consecratio, qua traditur priuata alia quædam potestas ordinatis, & super corpus Christi verum, & super corpus mysticum, sicuti sacerdoti consecrandi corporis Christi, & absoluendi subditum sibi gregem à peccatis in Sacramento pœnitentiæ. Sed de sacris ordinibus tam maioribus, quam minoribus tractare, non est præsentis negotij.

*Interro-**Interrogatio Trigesima quarta.*

Quid sentit Ecclesia de Matrimonio?

Responsio.

Sensus Ecclesiæ de matrimonio, non tantum legitimo, quod in infidelibus esse potest in naturæ officium: sed de perfecto, quod est in christianis hominibus, Matrimonium esse Sacramentum, quia est visibile signum conjunctionis Christi & Ecclesiæ, vt dicit Apostolus in Epistola ad Ephesios cap. 5. Nec obstat id quod quidam scioli dicunt Apostolum, scilicet, dixisse esse magnum Sacramentum, dico autem in Christo, & Ecclesia. Nam Græce Apostolus scripsit mysterium, id est, arcanum, innuens sub hoc visibili matrimonio, tanquam sub signo sensibili arcanum illud contineri. multa discutuntur à Theologis circa hoc Sacramentum, quæ non pertinent ad præsens negotium.

Post Sacramenta, & fidem, quibus viuimus in Christo, tanquam membra vnus corporis, cuius caput est Christus, restat, vt quædam discutiamus instituto modo, quæ pertinent ad corpus hoc mysticum, quo ad ipsius vitæ cultum, & gubernationem. Partes vnus Ecclesiæ, sunt defuncti in Christo, & qui in hac vita peregrinantur siue grana, seu paleæ sint. nam vt inquit Augustinus in libro de vnitae Ecclesiæ, omnes christiani baptizati, sunt in eisdem Sacramentis Ecclesiæ, Christo per baptisma consecrati.

Interrogatio Trigesima quinta.

Quid sentiendum de ratione viuendi, & cultus Ecclesiæ, an scilicet, vnusquisque Christianus sit liber cæremoniis, & aliis humanis legibus, & ritibus, sicuti Paulus videtur dicere, ad Gal. c. 4. in libertate igitur, qua Christus vos dotauit state.

Responsio.

Christus Christianos omnes liberauit à cæremoniis, & iudicialibus præceptis legis Mosaiçæ; quia soluto statu eius populi, abrogatæ etiam sunt leges, quibus is populus continebatur, & quæ illi populo tantum datæ erant. ite cæremoniæ, quibus christus vêturus significabatur, abolitæ sunt post christi resurrectionem. Christianis etiam data est libertas in huiusmodi cæremoniis, ritibus, & legibus, quia nihil nobis præscriptum fuit à Christo, præter Sacramenta. non tamen accipere debemus datam esse christiano populo libertatem, vt nullo ordine, nullo ritu, nulla cæremonia communi vtamur, sed vt viuamus more cyclopū, vt inquit Homerus, vt scilicet pro arbitrio, quisque sibi cæremonias constituat, rationem viuendi pro arbitrio sequatur. Nam hæc vitæ ratio, potius pertinet ad Babylonem, quam ad Ecclesiā christi, quæ est eius corpus distinctum, & cōpaginatum per membra in vnitae spiritus. Hæc ergo à christo nobis data libertas (præter libertatem à seruitute peccati) ita est accipienda, quod christus nihil præscripsit, neque quoad vitam ciuilem terrenam in iudicialibus præceptis, neque quoad vitam politicam christianam, sed reliquit hæc vt iuniora, & quæ pro ratione locorū, & temporum, sæpe mutari possint, & debeant, arbitrio Principum, & Epi-

Zz iij

scoporum. nam cum humana vita, sine his duci non possit, neque seruari unitas queat, nisi in communi seruetur, utique seditiosi hominis, & parum sani esset velle Christianam Ecclesiam facere Babylonem, & cyclopum Ecclesiam. Principibus verò in legibus quas statuunt parere debemus, dummodo non discrepent à lege diuina, & naturali. scriptum est, 1. Pe. c. 2. obedite Regibus, & Principibus. Episcopis in legibus, & ritibus pertinentibus ad Christianam politiam. nam itidem scriptum est, ad Hebræos, c. 13. obedite Præpositis vestris, & subiaceate eis, ipsi. n. vigilant pro animabus vestris tanquam rationem reddituri. Seruandi sunt ergo à viro Christiano Ritus, cæremoniæ, & obseruantia, à maioribus nostris institutæ, & ab vniuersali Ecclesia receptæ. Quarum quædam ut dicit Augustinus ad Ianuarium, sunt receptæ ab vniuersali Ecclesia, neque memoria superest earum institutionis, quæ credendæ sunt fuisse institutæ ab Apostolis. Quædam vero priuatæ Episcopatus alicuius, quæ in eo sunt seruandæ, & qui eas non seruat peccat contra iustitiam, ad quam pertinet obedientia præstanda Præpositis nostris; & contra charitatem, utpote qui quantum in se est, scindit Ecclesiæ unitatem: quemadmodum in vita ciuili, ciuis peccaret, si vellet immutare rationem viuendi, iam à ciuitate receptam, & institutam. E contra si obedit, humiliter, & ex corde, Christianè, & ex charitate operatur, & viuit, cuius vitæ merces, copiosa est in cælis. Neque tamen propterea dicimus hos cultus esse, quibus mereamur remissionem peccatorum, quæ solum est nobis per Christum, in quo habemus redemptionem, & remissionem peccatorum, ut

Interrogatio Trigesima sexta.

Ecclesiæ vniuersalis, est ne aliquod caput, à quo dirigatur in vita Christiana!

Responsio.

Utique, nam & caput est Christus, à quo infunditur sensus, & motus, & vita spiritualis unicuique Christiano, qui viuit in Christo, & interius eam dirigit, & sanctificat. item, inferiori ratione & modo, caput Ecclesiæ est Vicarius Christi, Petri successor, Pontifex Romanus, qui non interius ei fundit vitam, sed exterius eam regit, & gubernat. Nam impossibile est multitudinem in vnum conuenire, & contineri, nisi ab vno. Ecclesiam verò Christianam maxime vnam oportet esse, ut pote, quæ non ciuitas vna, sed vnum corpus dicta sit in sacris literis. idcirco ab vno capite contineri debet. sunt huius rei expressa testimonia in Euangelio, & euidentissima est sententia doctorum omnium Antiquorum, & Modernorum. Post Pontificem Romanum sunt ciuitatum Episcopi, post hos alij curati Sacerdotes, de quibus non est instituti negocij sigillatim agere.

Interrogatio Trigesima septima.

An in Ecclesia Christiana, quæ sui gubernatione gradibus quibusdam distincta est, laicorum scilicet, & clericorum, & in clericis, sacerdotali, episcopali, & pontificali ordine, sit admittendus religiosorum status, & qualis sit, &

A & quæ sint vota supererogationis?

Responsio.

Ciuitas Dei, Christiana, scilicet, Ecclesia nullo perfectionis statu inferior esse debet ciuitate terrena, in qua ut philosophi produnt, duplex est hominum vita; eorum scilicet qui versantur, in actionibus, & negociis ciuilibus, & eorum qui se manciparunt speculationi; ita decet in Ecclesia Dei esse statum quorundam, qui contemptis omnibus actionibus, intendant charitati Christianæ, & sint veluti perfecti viatores, qui abiectis omnibus impedimentis, contendant omnibus viribus ut magis, ac magis accedant ad destinatum sibi locum, sic hi contendant ad perfectionem charitatis, abiectis impedimentis vitæ ciuils quæ cursum huiusmodi tardiore efficerent. ideo re ipsa compertum omnibus esse potest; fuisse semper in Ecclesia Dei horum hominum statum, legat Christianorum historias qui hoc non credit nobis. pleni sunt libri in Ægypti solitudine, adhuc extant vestigia monasteriorum celeberrimorum, vitæ Antonij, Hilarij, Pauli heremitaræ, & aliorum literis mandata sanctissimorum, & doctissimorum hominum opera. Dionysius antiquissimus auctor meminit huius ordinis monastici. Basilius viuendi normam suis monachis conscripsit, qui adhuc frequentissimi in Græcia florent. de votis monasticis in suis asceticis meminit Benedictus apud Latinos celeberrimus, & antiquissimus monasticæ vitæ auctor. Horum status, exercitium est, à quo etiam apud Græcos dicuntur ascetæ, id est exercitatores. & beatus Thomas in secunda secundæ, dicit frequentissime, religiones monachorum esse exercitia tendentium ad perfectionem charitatis. neque opera supererogationis, ob id dicuntur, quia superent præcepta charitatis: sed quoniam in exercitiis quibus ad charitatis perfectionem tenditur, plus erogent quàm communis hominum Christianorum vita, qui tantum exercitantur, quantum est necessarium, & sine quo vita Christiana consistere non posset. Neque audiendi sunt seditiosi quidam, qui impingunt Ecclesiæ, quod sentiamus per huiusmodi exercitia, nos consequi vitam æternam, & non per Christum: & quòd ponimus opera, quæ excedunt præcepta charitatis. minime omnia hæc dicuntur nisi ab imperitis. minora sunt consilia de Religione tradita, quàm præcepta charitatis, imò illis deseruiunt minora, inquam, imò nec conferenda cum gratia, & spiritu, quem habemus per Christum: sed illi inferuiunt, ut scilicet, amoueantur ea, quibus solemus amoueri à via Christi, vel saltem retardari, & in eis versari, quibus magis, ac magis proficiamus in gratia Christi. Hæc est sententia Ecclesiæ, & doctorum hominum, non superior illa, quam nobis volunt impingere. omitto consilia data in Euangelio, & à Paulo de hac vita, & de hoc statu perfectiori, quia vulgata sunt.

Interrogatio Trigesima octaua.

Quid sentiendum de cultu, & inuocatione sanctorum; qua Ecclesia vitur, id est, cum dicimus, sancte Petre ora pro nobis.

Responsio.

Sancti sunt viuissima, & nobilissima membra Christi, quos Christus adeo

voluit exaltare, vt in Euangelio Mat. c. 19. & Lucæ. c. 22. dicat in fine seculi ip-
 fos quoque mundum iudicaturos esse sedentes super sedes. ideo nulli dubiū
 esse debet, quin institutum Ecclesiæ sanctissimum sit in veneratione sancto-
 rum, & eorum inuocatione, vt pro nobis orent. neque timendum ne non
 audiant nos, vt sapientes quidam nostra hac tempestate dicunt, eò quòd non
 sint vbique sancti. etenim dicimus sanctos in Deo videre nos, & ea quæ hic
 geruntur, ea inquam tantum, quæ Deus vult illis reuelare. Angeli superiores
 natura hominibus vi naturæ hoc assequuntur. homines beati ex diuina tan-
 tum reuelatione. de Angelis in Apocalypsi, in Thobia, in Actis Apostolo-
 tum, & frequentissime in sacris literis sunt testimonia. de animabus sanctis,
 expresse in Apocalypsi est textus, de vigintiquatuor senioribus præcipuis, F
 scilicet, sanctis hominibus, vt ibidem patet, qui odoramaenta Deo offerebāt,
 quæ sunt orationes sanctorum, id est Christianorum, qui omnes solent ab
 Apostolo appellari sancti, quasi sanctificati in Christo. indoctorum ergo est,
 & seditiosorum velle hoc in controuersia ponere.

Interrogatio Trigesimanona.

Quid sentiendum de imaginibus, & picturis sanctorum?

Responsio.

In septima Synodo sub Constantino, & Irene, decretum fuit imagines,
 tanquam libros idiotarum vt aspectu etiam doctos moueant, & excitent ad
 venerationē, & imitationē optimorū hominū, in Ecclesia admittēdas, & ve-
 nerandas esse: nō quidē vt eis veneratio deferatur, sed sanctis per eas. quam G
 obrem non probādum censemus eorum vsum, qui in picturis, & imaginibus
 sanctorum, vt artificis peritia ostendatur, & delectatio, vel vana, vel tur-
 pis, ex earum aspectu, videntibus offeratur, nullam habent rationem institu-
 tionis Ecclesiæ, in imaginibus admittendis; imò ea abutuntur in lasciuiam,
 vel inanem oblectationem.

Inerrogatio quadragesima.

Quæ nam veneratio adhibenda est sanctis?

Responsio.

Nō ea, qua Deum veneramur, tanquam primum principium omnium,
 & supremum bonum, cui inhereamus, & cuius participatione felices simus,
 quæ patria dicitur. nec veneratio quæ debetur Christo, qui solus verè me- H
 diator est Dei, & hominis, sed inferior quædam, quæ amicis Dei, & mem-
 bris Christi conueniat. in quorum veneratione pium, & Christianum est il-
 lud seruare vt semper in eis venerādis, recordemur Christi, cuius sunt mem-
 bra, & Dei cuius sunt amici, & filij. nam si propterea eis honorē deferimus,
 quia sunt membra Christi, & amici Dei, mirum in modum consentaneū
 est, vt in eis venerandis, non obliuiscamur Dei, & Christi Domini nostri.

Interrogatio Vltima.

Quid sentiendum de orationibus, quæ fiunt à viris idiotis, qui eas non in-
 telligunt?

Responsio.

Sentiendum

- A Sentiendum valere ex affectu animi, & intentione, qua intendunt Deum
 orare, & sanctos, licet nō intelligant quid petant. carēt tamen eo fructu, quē
 perciperent, si orationes eas, quas ore proferunt, etiam intelligerent, nam &
 speciatim intenderent animum, & mentem in Deum, vt ab eo impetrarent,
 etiam speciatim ea, quæ ore petunt; & magis ædificarentur ex sensu pio ca-
 rum orationum, quas ore proferunt. carent ergo hoc fructu. Non tamen
 frustra orant. nam vt inquit Apostolus Paulus ad Romanos capite sexto.
 spiritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, quatenus dirigit oratio-
 nes nostras ad Deum, & animum nostrum sursum erigit. item ad Corin-
 thios prima, capite quatuordecimo, spiritus orat. subdit postea; mens autem
 B fructu vacat, eo scilicet, quem caperet, vt supra diximus, si intelligeret
 is, qui orat, ea quæ dicit. idcirco hortandi sunt idiotæ, vt orent,
 etiam si non intelligunt. Melius tamen orarent si dicerent
 sensum orationum, quibus frequenter vtuntur, vt
 orationis dominicæ, & salutationis Ange-
 licæ, quæ in ore omnium solent esse.
 Nam & spiritu orarent, & eorum
 mens non careret eo fructu,
 de quo supra diximus.

CONCILIORVM MAGIS

ILLVSTRIVM SVMMMA AD

PAVLVM TERTIVM PONTI-
ficem Maximum.

N VLLI mirum videri debet beatissime Pater, si Ec-
clesiastica Hierarchia, quin potius omnis Ciuili-
s societas, rerum naturæ constantium modum, ac in-
genium imitetur. nam cum idem sit author, & cau-
sa naturæ rerum, ac humanarum huiusmodi socie-
tatum, quæ à natura hominum originem trahunt,
eique summopere conueniunt (Homo etenim na-
tura ciuile est, & sociale animal) utique consenta-
neum est, vt vtrunque genus sui authoris imaginem
præ se ferat, ac propterea inter sese etiã consentiat,
alterumque alterius simile sit. Enimvero in rebus natura constantibus om-
nibus videmus luce clarius, vnitatem quãdam multitudinem quãdam conti-
neri; Deus etenim solus, sicuti vere est, ita etiam vere est vnus: inferiora verò
omnia, quoniam non sunt Deus, multitudinem quãdam habent, neque ve-
re sunt vna: at quoniam sunt à Deo; & habent pro sui natura vnitatem, &
vnitate ea multitudinem suam colligunt, & continent. ea verò vnitas tanto
est maior, & vt ita dicam, vnitior, quanto natura perfectior fuerit. Linqvam
nunc cœlestes illas mentes, quæ ratione quãdam inexplicabili & se in multi-
tudinem suam pandunt, atque explicant: itemque circumquaque multitudi-
nem illam suam ita continent vnitatem, vt omnia vnum sint. Venio ad res, quæ
sensu percipi possunt. in rebus inanimatis, quæ imperfectissimæ omnium
sunt, minima quãdam apparet vnitas, in plantis maior, nam principium vitæ
in quãdam sui parte habent, à quo & radices infra, & rami in superna mit-
tuntur. id tamen vitæ principium diuisibile est, ac propterea non valde vnũ,
quod ex eo liquet: nam quamuis surculus ex planta decerptus sit, si deffossus
fuerit in terram, & radices emittit, & truncum, in ramosque se fundit,
ac tandem crescit in arborem. imperfectissima animalia, quæ ab incisuris,
insecta appellari consueuerunt, principium hoc vitæ habent plantis simile,
quare dissecta etiam aliquo temporis spacio viuunt. At in animalibus perfe-
ctis, & absolutis principium hoc vitæ magis est vnum, à quo si qua animan-
tis eius pars diuisa fuerit, statim interit, eoque principio quauis ratione extin-
cto

ILLVSTRIVM SVMMMA

- A**cto, confestim animal totum perit. in homine verò omnium perfectissimo
animalium, anima, quæ est vitæ humanæ principium, est maxime vna, vt po-
te, quæ omnino indiuisibilis existat, verũ à se in corp⁹ multas vires diffundit,
suique vnitate eas cõtinet, corpusque totũ humanũ, totque eius humores, ac
membra cõpescit in vnũ, ne diffuant, sed vnum animal omniũ pulcherrimũ,
ac excellentissimum conficiant. Hoc rerũ natura constantium ingenium, ac
vniuersam rationẽ humanẽ societates imitantur, & referunt, vt pote, quæ ab
eadẽ causa auctore existat. id quod, vt alias rationes omittã, Philosophorũq;
sententias, apertissime testatur Apostolus Paulus. qui in Epist. ad Ephesios
c. 3. inquit, huius rei gratia flecto genua mea ante Patrem Domini nostri Iesũ
B Christi, à quo est omnis paternitas: seu vt Græce significantius scribitur, om-
nis *paternitas*, id est, tribus seu familia, & conuentus in cœlo, & in terra, vt Chry-
sostomus interpretatur. & ex psalmo vigesimoprimo euidenter colligitur.
ecce quòd omnis hominum societas à Deo est, nam linquimus nunc Ange-
los, & cœlestes mentes. In his autem hominũ Cõuentibus, & multitudo ho-
minum est, & vnitas, qua Conuentus continetur, & constat. imperfectiores
minore quãdam vnitate cõtinentur, vt popularis Gubernatio. meliores ma-
iori vnitate, vt Principatus Optimatum. optima verò omnium constitutio
est ea, quæ ab optimo Principe gubernatur: sicque maxime omnium est vna.
Huiusmodi, & rationis præ aliis omnibus Christus Deus, & seruator noster
Ecclesiasticam hanc Hierarchiam constituit, rãquam bene compactum ho-
minis corpus, in qua, ne qua vnquã fieret ex natura cõstitutionis scissura, vnũ
C Principem esse voluit, seu potius, Patrem, & Caput. non caput illud, à quo
diffluet vita in corpus, id etenim Christus est: vt inquit Apostolus Paulus,
ad Col. c. 1. sed à quo Gubernatio, & iurisdicctio in hãc Hierarchiam vniuersam
influeret, ab eoque penderet. Verum, sicuti hominis anima multis indiget
viribus, multisque mēbris, vt in totũ corpus operetur, plurimasque fun-
ctiones agat, quibus homo eget vt viuat, & bene viuat; sic Pontifex Ecclesia-
sticæ Hierarchiæ caput mulus eget potestatis huius participibus: quibus Ec-
clesia dirigi commode queat ad supernam illam beatitudinem, quam nobis
ipse cõparauit. præcipui omniũ Episcopi sunt Christiani populi Doctores, ac
Præsides. & quemadmodũ, si qua humanæ menti difficilia occurrunt inuesti-
D ganda, vtitur viribus inferioribus, cogitatiua, in quã, & rememoratiua poten-
tia, ac interdum exteriori sensu, vt in cõmentationibus Mathematicis, quæ
omnes pro sui quæque natura in id intentæ mirifice opem ferunt intellectui,
& menti; cuius solius quãuis sit iudicare, & discernere, id tamen cõmode fa-
cere nõ posset, nisi in vnum, vt ita dixerim, Conciliũ, & Conuentum inferio-
res vires secum cõuocasset, nõ illas, quæ nullo pacto sunt rationis participes,
sed superiores, quæ sunt menti proximæ. simili, ac propemodum eadẽ ratio-
ne in Ecclesia Christi, quã omniũ perfectissimã societate, quis negare aufit?
princeps est, & caput Pontifex Maximus vnus, sub quo inferiores Episcopi,
ei⁹ tamẽ potestatis participes in gubernatione Ecclesiæ sunt, sicut vires quẽ-
dã sensitiuæ rationalis cognitionis participes. si quãdo ergo quispiam nodus

incidat, si qua in hoc Ecclesiæ corpore ægritudo contingat, officium Pontificis est in vnum vocare Episcopos Christiani populi, simulque Concilium inire, qua ratione & nodus dissoluendus sit, & curanda ægritudo, idque discernere, quod ex consultatione illa, & inuestigatione maxime ad rem facere videatur. Hoc natura duce semper seruatum fuit in omnibus hominū conuentibus, non tantum ciuitatibus, sed etiā vicis & pagis. Hoc Ecclesia Christi semper seruauit, edocta à spiritu Dei: qui naturam hominis nullo pacto imminuit, sed prouehit ad altiora, & diuiniora. dicit hoc Christ⁹ in Euāgelio Mat. c. 18. si fuerint duo, aut tres congregati in nomine meo, in medio illorū sum. itē si duo, aut tres in oratione consenserint &c. item dicit in Euāgelio Mat. c. ultimo, vobiscum sum, id est, in Ecclesia vsque ad consumationem seculi. item in eodem Euāgelio Mat. c. 18. si non audierit, dic Ecclesiæ. quam si non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus. Paulus etiam Apostolus in Epistola prima ad Timotheum c. 3. appellat Ecclesiam columnam, & firmamentum veritatis. Nec mirū, nam si Ecclesia corpus est Christi, & nos sumus inuicem membra eiusdem corporis, cuius Christus est caput, à quo vita, & directio manare in corpus totum nulli dubium esse potest, proculdubio id, in quo Ecclesia consenserit, à Christo est, à veritate est, quæ falli non potest. Hoc, quod ratio, & authoritates Scripturæ canonicæ persuadent, ac Apostolica doctrina nobis tradidit, Apostoli primum, alij deinde patres nostri sanctissimi ac sapientissimi pleni diuino spiritu factis ipsis nos docuerūt. nam & Appstoli Hierosolymæ præterquam quòd in pluribus rebus simul Concilia iniissent, orasse leguntur in Actibus Apostolorum c. 15. in quæstione ea an Gentes, quæ ad Christi gratiam veniebant, cogendæ essent ad seruandas legis Mosaicæ cæremonias, iustum Conciliū fecerunt: in quo Petrus primus omnium sententiam dixit. quam subinde secutus Iacobus, cæterisq; communi nomine significarunt Gentibus, & Discipulis Antiochiæ morantibus. quos secuti eorū successores, quamuis non potuerint indicere vniuersale Oecumenicum Concilium ante tempora Constantini Imperatoris, ob potentiam Regum & Principum, qui sæuiebant in Christianos omnes, fuisse tamen ante Nicenum Concilium prouincialia Concilia plurima: quæ obsecrata sunt vetustate. prodita tamen memoriæ sunt Antycitanum & Neocæsariense, ante Concilium Nicenū fuisse celebrata. Hos tu Pater Beatissime imitatus, & à spiritu Dei edoctus, his temporibus difficillimis Christianæ Reipublicæ, quibus præter alia incōmoda humana, & bellis intestinis cōsumimur, & Ecclesia Christi tuæ curæ commissa vexatur tot Schismatibus, tot Hæresibus, conuocasti vniuersale, & Oecumenicum concilium. quod certo spero, incolumis celebrabis, & instaurabis Ecclesiā Dei, adeo vt cum Apostolo 2. Cor. c. 5. canere poterimus, recedant vetera; omnes, inquam veteris hominis mores, & corruptelæ, ac noua sint omnia, fruerisq; tu hac pace, hac sanctimonia, quam inducturus es in Christi Ecclesiam. Verum, quoniam in his negociis concilij non inutile est memoria tenere, quæ quotque & qualia fuerint concilia celebrata retro actis temporibus, eorumque san-

cita

- A cita, & decreta, dedi ego lectioni eorum operam mensibus his hybernis, & à Græcis, latinisque authoribus Summā quandam collegi: quam si legendam traderem Sanctitati tuæ, non putavi rem ingratam me tibi facturum, mihiq; non summopere debitam. Nā cum occupatissimus sis, integrosque dies omnes consumas in negociis grauissimis, curisque distinearibus ingētibus, nostri ordinis hominum officium esse ducō, qui vicem membrorum gerimus huius Ecclesiæ, cuius es caput, vt tibi laboremus, & ocium nostrum tibi dicemus: adeo vt si qua tibi detrahunt tua negocia, in ocio nostro resarciātur. Videbis igitur paucis à nobis comprehensam Summam Conciliorum magis illustrium, quæ Patrum nostrorum tēporibus celebrata fuerūt, simulque
- B Hæreses ab eis damnatas: ac si quid etiam decreuerint memoria dignum, id quoque breuiter, & dilucide explicare conabimur. Rem ergo aggrediamur. Post ea, quæ Apostolica doctrina fuere nobis tradita in scripturis canonicis, inueniuntur Decreta, & Canones Apostolorū. Ysidorus collegit quinquaginta: verum in Græcis codicibus canonū inueniuntur octuagintaquinque. trigintaquinque hi canones, quos desideramus in Ysidoro, & in Græcis codicibus reperiuntur, quorum duos vidi, Vaticanum, scilicet, & Venetum alterum; in latinam linguam versi sunt à Germano quodā, & impressi in Germania post Authenticorū librum Iustiniani Imperatoris. in quibus id notandum, quòd in canone, quo maxime damnatur Simonia, ac fit mentio de Simone Mago, qui damnatus fuit, in Græcis codicibus addita inuenimus hæc verba, scilicet à me Petro: in latino apud Ysidorum desiderantur. Illud etiam non prætereundum, quòd in postremo canone Apostolorum in Græcis codicibus videlicet, in octuagesimo quinto, fit mentio de quibusdam aliis canonibus missis per Clementem. Hos sexta synodus reprobat, quoniam fuerunt corrupti ab Hæreticis. Horum quadraginta septem collegit Ysidorus. Post hos canones Apostolorum, antiquissima omnium, quæ sunt memoriæ prodita, fuit Synodus Ancyritana prouincialis, non vniuersalis: quamuis sit recepta, & approbata in sexta synodo. ignoratur quibus temporibus fuerit. id tamen constat fuisse parum ante synodum Nicenam, & Ancyræ celebratam, quæ est ciuitas Galatiæ. edidit canones vnginti quinque, quos collegit Ysidorus. sequitur hanc synodus Neocæsariensis Neocæsariæ cōacta, quæ sita ciuitas est in Ponto Cappadociæ. Hæc paulopost Ancyritanam fuit celebrata. Nam vtrique interfuit Basilus, qui sub Licinio Cæsare martyrium meruit, anno domini trecentesimo vigesimotertio, vt refert Eusebius de temporibus. condidit quatuordecim canones, in quorum postremo cauetur, ne in vlla ciuitate quantumuis magna plures quam septem Diaconi constituantur, quemadmodum fecere Apostoli, vt legimus in actibus Apostolorum. Hic canon reuocatus fuit in sexta synodo. Has synodos memoria proditum est fuisse ante Nicenam Synodum. sequitur has Nicena omnium celeberrima, quæ est prima Oecumenica. Hoc loco non duco prætereundum esse à Græcis illas synodos appellatas Oecumenicas, in quibus Græci, Latiniq; pariter conuenere. Hæc synodus sub Constantino

AA ij

Imperatore, anno eius imperij vigesimo coacta fuit, tempore Beatissimi Syluestri Pontificis, anno domini tricentesimo vigesimo quinto. qui iam voluit sub Iulio Pontifice hanc synodum fuisse. verisimile putauerim ego fuisse, synodum indictam sub Syluestro, decreta vero fecisse, & dimissam sub Iulio. Ysidorus refert missos à Syluestro ad eandem fuisse Victoré, & Innocentiū Romanos presbyteros, qui Pontificis nomine interessent. interfuit etiā Hosius Episcopus Cordubésis, tunc habitus sanctissimus vir, quē nonnulli scribunt simul cum Victore à Syluestro missum. nam postea Sirmi declinauit ad Arriū, vt dicit Hilarius in libro de synodis. Valde quoq; celebris est memoria Paphnutij Ægyptij Episcopi, quē Cōstantinum ferunt maximis fuisse honoribus prosequutum. in summa trecentum & decem, ac octo Episcopi sanctissimi, & doctissimi viri conuenerunt in hoc Concilium. damnata fuit Hæresis Arrij Alexandrini presbyteri, qui inani ambitione elatus cōtra Alexandrum Episcopum suum, cœpit dicere filium Dei & verbum, per quod facta sunt omnia, esse minorem patre, creaturamque non creatorem, neque genitum de substantia patris, sed factū ex non existentibus: & quod fuit quando non erat Dei filius. Huius blasphemias Episcopus Alexander cum dissimulare non posset, à communione Arrium separauit, expulitque ab Ecclesia. Hæc Arriana labes peruagata per Christianum orbem plurimos infecit, inuenitque sectatores complures homines doctos, ac in Platonica Philosophia præsertim enutritos. Qui cum legissent apud Platonem in Timæo, primum rerum omnium principium vsum fuisse in constituendo hoc, quem videmus, orbe, quodam exemplari, quod etiam animal perfectissimum appellat, cuius imaginem hoc vniuersum gerat, lōge perfectius omnibus aliis, vt pote per quod facta sint omnia, infra Deum tamen existens, quod posteriores Platonici mundum intelligibilem, ens etiam appellauerunt; itemque cum legissent in Euāgelio Ioannis. c. i. per verbum facta esse omnia, nonnullōsque alios scripturæ locos, qui fauere videbantur ei sententiæ, confestim ex humana Philosophia Euangelicam, & Christianam doctrinam de filio Dei composuerūt. arbitratiq; sunt causam illam exemplarem Platonis, quæ est infra Deum, esse Dei filium, & verbum, de quo Euangelia, & doctrina Apostolica meminissent. ex hac Hæresi cum maximus in Christiano populo tumultus concitatus fuisset, indicta fuit hæc synodus in Nicea ciuitate Bithyniæ. cui interfuit Constantinus, ac, vt diximus, tercetum & decem octo Episcopi. interfuit etiam Arrius. affuit etiam Athanasius, qui tunc diaconus erat Alexandrinæ Ecclesiæ, cum Alexandro Episcopo suo. damnata fuit post diuinam inquisitionem & consultationem, Hæresis hæc Arriana, confectumque symbolum, in quo fuit dictum verbum, & filium Dei esse patri homouision, id est, consubstantialem. Compositi etiam fuere Canones: viginti tantum reperiuntur collecti ab Ysidoro: quidem perhibent fuisse longepiores. attamen in Concilio sexto Carthaginensi legitur, quod cum Patres illi scripsissent Attico Episcopo Constantinopolitano, vt ad eos mitteret integros Canones concilij Niceni; respondit Atticus mittere se ad

eos

- A** eos per Marcellum subdiaconū Canones integros synodi Nicenæ, qui subinferti essent, nec aliquis alius reperitur præter hos vinginti. in quibus ille scitu dignus, quo iubetur in diebus Pentecostes, id est, quinquaginta diebus post pascha, & diebus dominicis non flectenda esse genua ad orationem dominicam scilicet. de hac re mentionem etiam facit Augustinus in epistola ad Ianuariū, vt scilicet erectione corporis testemur Christum vere surrexisse à mortuis. fuit etiam in hac magna Nicena synodo constitutio facta de Paschatis celebratione, de qua magna fuerat controuersia, præcipuè cū Asiaticis Episcopis, qui quartadecima luna, quicumque is fuisset dies, sacratissimum Pascha celebrabant; quique ob eam rem appellati fuere Quartadecimani.
- B** Statutūque est in hoc Concilio, primo mense, id est, ea luna cuius pleniluniū fuisset post æquinoctium vernū, quod tunc erat vigesima prima die Martij mensis, diem dominicam, post plenilunium illud, solennem esse, paschaque à Christianis ea die celebrandum, qua Christus resurrexit, qui est Pascha nostrum, nec seruandum morem Iudaicum, vt quartadecima luna à Christianis fiat Pascha, quæcunque ea fuerit. Hoc præter alios authores Augustinus refert in Epistola ad inquisitiones Ianuarij. postea autem melius fuit res distincta, decretumque ne memoria passionis Domini celebretur ante lunam quartadecimam: ideoque si plenilunium contigerit esse die dominica, aut die sabbati, qui à meridie inchoaretur, transfertur Paschatis solennitas ad proximam diem dominicam, post octo, scilicet, dies. de hoc Ambrosius in Epistola ad Episcopos Æmiliæ. Hæc solennitatis Paschalis forma ad hæc diem perseuerat, ac si nostris temporibus vigesima prima dies Martij esset dies æquinoctij verni, cum tamen nunc retrocesserit ad diem decimam. Hæc dicta de Nicena Synodo sufficiant. Hisdem temporibus Syluestri scilicet Pontificis, Ysidorus refert celebratas fuisse synodos prouinciales Arelate, quæ ciuitas insignis est in Prouincia, sita iuxta fluuium Rhodanum. mirum tamē, quod in secunda fit mentio de statutis Nicenæ synodi, quæ verisimile est, sub Iulio dimissam fuisse. id etiam notandum, quod in prima Arelateni synodo statutum fuit, vt persuaderi debeat adolescentibus, quorum vxores se adulterio polluisent, ne eis viuentibus alias ducerent vxores. ex quo videtur colligi posse, ea ætate quosdam fuisse, qui existimarent sibi licere dimissa vxore fornicationis causa aliam ducere. quod Ambrosius in expositione epistolæ ad Corinthios tangit. licet Magister sententiarum dicat illum locum Ambrosij fuisse à falsariis corruptum. Duo præterea fuere Arelate celebrata Cōcilia, quorum postremum coactum fuit sub Martiano Principe, sub quo fuit synodus Chalcedonensis, quarta, scilicet, Oecumenica. Post Nicenam synodum reperiuntur, & in Græcis canonibus, & apud Ysidorum fuisse nonnullæ synodi prouinciales; de quibus non constat quibusnam temporibus fuerint: sed verisimile est quoniam de eis fit mentio ab authoribus statim post Nicenum Concilium, fuisse etiam paulopost coactas. harum prima est Gangrensis, coacta in Gangre ciuitate Paphlagoniæ. de qua vrbe meminit Stephanus Græcus author in libro quem scripsit de Vr-

A A iij

bibus in hac damnata fuit Hæresis Eustathianorum, qui nuptias damnabant. constituti que sunt viginti Canones, qui extant tam apud Græcos, quam apud Latinos. nihil in his egregium annotaui. Huic proximus fuit conuentus Antiochenus, coactus Antiochiæ, quæ sita est apud Orontem. interfuere huic synodo Formilianus, & Gregorius mirabilium effector nuncupatus. viginti quinque canones fuere in hac constituti. sequitur synodus habita Laodiceæ: quæ vrbs est Phrygiæ Capatianæ, in qua editi fuere Canones quinquaginta noue, nihil in his memoratu dignum reperi. in sexta synodo omnium horum Conciliorum canones approbantur. Post obitum Constantini Imperatoris anno duodecimo, vt refert Socrates in historia tripartita, cum post Nicenam synodum Arriani maximos vbique tumultus concitassent, expulsusque ob eam causam Athanasius Episcopus Alexandrinus à sua Ecclesia fuisset ab Arrianis, quibus Constantius Imperator Orientis magni Constantini filius summo opere fauebat, ac venisset in Italiam ad Pontificem Iulium, atque ad Constantem imperatorem Occidentis perrexisset, qui frater erat Constantij, indicta fuit Synodus Sardicensis. Sardice Metropolis est Dacorum sita iuxta Danubiū. quidam dicunt esse in Illyrico, cuius fortasse fines hi authores ad Danubiū vsq; extēdebant. fuit hæc synodus indicta literis Constantij Imperatoris ob metum fratris Constantis piissimi principis fratrisq; Constantij longe dissimilis. conuenere in hac synodū omnes ferè occidentales Episcopi, tercentū inquam; inter quos Hosius Cordubensis. magna pars fuit illius Concilij, orientaliū circiter septuaginta: cæteri nanque, quorum plurimi erant infensi Athanasio, & fauebant partibus Arrianis, causas dixere, quare non possent accedere ad eum conuentum. hi etiam septuaginta, qui conuenerant, postquam viderunt agi de restitutione Athanasij Episcopi Alexandrini, & Pauli Constantinopolitani, aliorumque quorundam, qui pulsi fuerant ab Arrianis, quibus ipsi quoque fauebant, recessere à Sardica, & conuenerunt in Philippopoli, nonnullaque decreuerunt contra Athanasium: fuere hi omnes damnati à synodo Sardicensi: simulque restitutus Athanasius Alexandrinæ Ecclesiæ, & Paulus Constantinopolitana. scripsit Constantius fratri Constantio pius, ac Imperatore Christiano dignas literas in commendationem Athanasij. paruit Constantius fratris literis, & restituit Athanasium: ideoque repressa aliquantulum Arrianorum rabies. constituti fuerunt in hac Synodo Canones vnus & viginti. in quibus illud puto non esse prætereundum, ex quo facile colligi potest Romani Pontificis autoritas, quod in quinto, sextoque canone statutum est: quod si quis Episcopus accusatus, fuerit ab Episcopis suæ illius prouinciæ depositus, isque voluerit appellare Romanum sanctissimum Episcopum, vt ab eo eius causa audiatur, vtique conuocandi sunt proximæ prouinciæ Episcopi, qui iudicent de illius causa: qui si priorum sententiam secuti fuerint, isque rursus appellet Romanum Pontificem, Pontifex Romanus, si voluerit, mittat duos presbyteros à latere, qui simul cum Episcopis illis in prouincia ea; vbi melius causa discutitur potest, & intelligi, autoritate fungentes eius, à quo sunt missi, rem diiudicent, quod si etiam voluerit ratam habere Episcoporum priorum sententiam,

A tentiam, nullumque à latere mittere, id vtique faciat, quod pro prudentia sua melius fore putauerit. Hoc nolui prætermittere. quo in loco neque est silentio prætereundum, ante hanc Sardicensem synodum fuisse ab Arrianis synodum in Antiochia coactam: quæ decreuit Athanasium Alexandrinum, & Paulum Constantinopolitanum Episcopum pelli à suis Ecclesiis; qui vt supra diximus ad Iulium Romanum Pontificem se contulerunt. à quo impetratum fuit ab orientalibus Episcopis, vt vtrumque sedi suæ restituerent: vbi in libro quarto Tripartite Historiæ authores illi Græci inquirunt Antiochenum illud concilium nullius habitum existimationis, eo quod fuerit coactum absque Romani Pontificis autoritate, eiusque nomine nullus Antiocheno illi concilio interfuisset. Hæc, quæ pertinent ad Romani Pontificis autoritatem sumpta ab antiquissimo concilio Sardicensi, & ab authoribus Græcis illustribus omittere nolui. Redeamus iam vnde digressi sumus. Decreto Sardicensis concilij restituto Paulo Constantinopolitano, & Athanasio Alexandrino Episcopo suis sedibus, diem obiit Constantius pius Imperator, & Niceni concilij obseruantissimus, ac ideo infestus Arrianis. Rerum potius Constantius frater, postremus ex filiis magni Constantini, fautor hæreseos Arrianæ, cui orientales Episcopi complures fauebant: cum cuperet Constantius occidentales etiā Episcopos traducere à Niceni concilij fide ad Hæresim Arrianam, simulque dānare Hæresim Photini, qui dicebat Christum tantum ex Maria natum, indixit concilium Sirmij. ciuitas hæc sita est prope fluum Drauam, non longe à Danubio, à qua nostris hisce temporibus prouincia ea vniuersa, appellatur Serimia: ibique constitutum Symbolum, quo damnatur Photini Hæresis. Nam fatentur se in Iesum Christum credere filium Dei vni-genitum, narum ante omnia secula, &c. Attamen nulla fit mentio, quod sit patri consubstantialis. Verum cum duo symbola Sirmij confecta referat historia Tripartita, in altero nulla fit mentio de eadem, aut simili substantia patris, aut filij: in altero filius dicitur similis patri, nulla facta de substantia mentione: post Sirmiense hoc concilium fuit aliud concilium coactum Mediolani: & tandem tertium Arimini. in quibus demum eo deuotum vt Homousion aboleretur à Symbolo, deceptis Catholicis Arimini, vt author est Rufinus: vel contradicentibus; vt memoriæ proditum est in historia Tripartita.

D Rufinus scripsit fuisse hæc versutia deceptos patres Arimini. quod interrogati fuere, an mallet credere in Christum, an in Homousion: at illi nouitate nominis moti responderere se malle in Christum credere, quam in Homousion. postea cum nihilo secius tumultus sedarentur, iterum decreuere Orientales Arriani concilium facere in Nicea ciuitate Bithyniæ, vt Niceni concilij nomine prolati possent facilius decipere rudes homines: nam non multo antea eogegerant concilium in Nicea Thraciæ. non tamen potuerunt illudere Catholicis. Hæc fraudem diuina prouidentia remouit: nam magno terræ motu concussa, ac penè diruta vrbs concilium cogi non potuit. translatum fuit postmodum in Seleuciam Iudæiæ. illud omnibus his conciliis Sirmiensi inquam Mediolanensi, Arimineni, & hoc Seleuciensi consecere, vt hi, qui

dicerent filium patri dissimilē anathematizaretur, id est, diris execrati essent. nec tamen propterea dicendum esse filium eiusdē substantiæ cum patre, cum hoc nō inueniretur in scripturis canonicis fuisse scriptū, ideoque nō Homoiusion, id est, similis substantiæ, sed filium tātum similem patri, quod si quem delectaret nomen substantiæ, diceret potius filium Homoiusion, id est, similis substantiæ. Hoc etenim medium esse inter Homoiusion, & *ὁμοιωσιον*, id est, consubstantialē, & dissimilem. Hæc concilia omnia damnata sunt, vt Hæresi Arrianæ fauentia: quæ sicuti non fuere coacta autoritate Romanæ sedis: ita etiam confestim ab ea damnata sunt. Adhuc flamma Arrianæ pestis Ecclesiam deuastante, orta est alia seditio inter Homoiusianos, id est, eos qui asserēbant filium esse eiusdem substantiæ cum patre, & alios nonnullos, qui sanctissimū spiritum blasphemabant, eūque dicebant seruum patris, & filij, puramque creaturā. hi quamuis diuersis fuerint nominibus, tandē omnes dicti sunt Macedoniani à Macedonio Episcopo Constantinopolis. consentiebant synodo Ariminensi, & Seleuciæ de filio Dei, quod scilicet esset Homœousios, id est, similis substantiæ. de Spiritu Sancto autem profitebantur eum esse *ὁμοιωσιον*, id est, dissimilem, patrisque, & filij ministrum, & seruum: quæ Hæresis cum inualesceret, ac principatu potitus fuisset Theodosius senior, vir pietate & religione illustris anno Domini trecentesimo trigesimo octauo, sub Damaso Pontifice Romano congregata fuit synodus Constantinopoli centum & quinquaginta patrum. in qua damnata fuit Hæresis Macedonij: editumque symbolum, in quo magis exprimitur diuinitas Sancti Spiritus, quàm in symbolo edito à synodo Nicena: in qua non cōtigerat dubitatio, præterquam de filio Dei, de Spiritu Sancto nulla. hocque symbolo Constantinopolitanæ synodi vtitur Ecclesia ad hanc diem vsque. addita tamen est particula illa de Spiritu Sancto, filioque. Nam in Constantinopolitano symbolo scriptum fuerat, qui à patre procedit. Hinc maximæ exortæ cōtrouersię fuere inter Ecclesiā Romanam, & Constantinopolitanā, vt inferius latius dicturi sumus. Constituti fuere in hoc concilio pauci quidam canones: sex apud Ysidorum, in Græco codice duo præterea reperiuntur. nihil in his notatu dignum, præterquam in postremo Græco Canone modus statuitur, quo recipi debent hi, qui ab Hæresi ad catholicam Ecclesiam veniunt: quorum nonnulli tantum oleo inunguntur. quorundam verò Hæresum sectatores, post multas cęremonias etiam baptizantur: vt potē quibus non traditum fuisset baptisma iuxta ritum Ecclesiæ catholicæ Orthodoxæ. in historia Tripartita memoriæ proditum est Damasum Pōtificem rogatum fuisse, vt ipse cum Episcopis Occidentis, qui iam Romæ conuenerant confederent Constantinopolim, vbi simul decerneretur quæ ad fidem christianam pertinerent. excusauit se Damasus, multasque causas attulit, cur eò venire nequiret. celebravit tamen synodum Romæ: in qua eadem sancita sunt contra Macedonium, quæ & Constantinopoli à centum & quinquaginta illis patribus. Hæc secunda OEcumenica synodus, his duobus concilijs Niceno, scilicet, & Constantinopolitano statuta sunt, ea, quæ Apostolica traditione, catholica

A tholica Ecclesia fuit edocta, de vnitae substantiæ supereminētissimæ Trinitatis, & distinctione hypostaseon, seu personarum. Hanc synodum sequitur tertia OEcumenica synodus, quæ coacta fuit sub Theodosio Iuniore filio Arcadij, anno domini quatercentesimo & trigesimo. & sub Pōtifice Cælestino primo cōuenere in Epheso ducenti patres, inter quos fuit Cyrillus Alexandrinus Episcopus, qui etiam locum, & vices tenuit Cælestini Romani Pontificis, & maxima pars fuit huius concilij Ephesini. damnata fuit hæresis Nestorij Episcopi Constantinopolitani: qui cum omnino non consentiret hæresi Photini, & Pauli Samosatēni, qui asserēbant Christum fuisse purum hominem, neque extitisse ante Mariam, id quod Ebion, & Chærinthus prædicauerant longo prius tempore, videlicet Ioannis Euangelistæ; huic ergo hæresi Nestorius non plane assentiens, posuit in Christo duo supposita seu duas personas: quæ charitate in tantum fuere vnitæ, vt quodammodo vnus dici potuerint. Itaque apud Nestorium, ille, qui fuit filius hominis, non fuit ille, qui est filius Dei, nisi vnione charitatis, & vinculo amoris. quamobrem negabant etiam dici posse Mariam matrem Dei, vt potē quæ hominem illū, non autem Deum genuisset. Hæc Nestorij hæresis ab hac synodo Ephesina damnata est: atque decretum, credendum nobis esse verbum Dei à patre ante secula genitum, patrique consubstantialē, factum hominem ex muliere, assumpta non alia persona hominis, sed hominis natura perfecta ita, quod ille, qui semper fuit Deus, factus sit nouiter homo. sicque vere dici Mariam matrem Dei, secundum humanam naturam, quam ex ea verbum Dei assumpsit. Epistolam in synodo Cyrillus recitauit scriptam Nestorio ab eo, & synodo prius Alexandria coacta. quam Cōcilium approbavit. hanc Ysidorus nobis legendam tradidit. in qua continentur omnia Decreta huius synodi Ephesinæ; & in qua illud annotandum est in calce Epistolæ fuisse à Cyrillo conscriptum de Spiritu Sancto, quod *ωροχαι*, seu profuit à filio, sicut à patre. item non est prætereundū id, quod in codice Græco legitur. cum in synodo lectum fuisset symbolum fidei cōpositum à Theodoro Mupsesthiæ, & Carisio presbytero Philadelphię: in quo blasphemię hæreticorū damnatorum continebantur, fuit à synodo statutum nulli licere aliam fidem proferre, aut scribere, aut componere ab ea, quam tercentum & decem octo patres in Nicæa composuerant. Hoc adnotauit; quoniam Græci vsque à tempore Petri Lombardi magistri sententiarum contra Latinos adferunt hunc canonem synodi Ephesinæ ob particulam, filioque, additam symbolo; ac si cōtra illud factum esset. quæ obiectio quàm sit friuola, perspicuum est ex illius decreti ratione, ob quam, scilicet, editum fuit. quam propterea à Græcis acceptam inferendam huic opusculo putauit, vt pateat quàm inique Græci nos calumniantur, tanquam qui fecerimus contra hunc canonem. Hactenus de tertia synodo OEcumenica Ephesina. hæc sequitur quarta synodus OEcumenica, vigesimosexto anno post Ephesinam celebrata, anno inquam quatercentesimo quinquagesimo sexto à Domini natiuitate sub Imperatore Martiano, & Pontifice Romano Leone primo viro præstantissimo. coacta fuit Chalce-

done in Bithynia sita iuxta Bosporum Thracium ferè contra Constantino-
 polim . sexcentum & triginta patres ibi conuenere . qua de causa appellatur
 hæc synodus à Græcis magna synodus . cur verò hæc synodus facta fuerit,
 Nicephorus Ecclesiasticæ historiæ scriptor luculenter nos docet in commē-
 tariis suis . habuit vxorem Theodosius minor Imperator fœminā animi im-
 pij,ideoque in peiorem partem procliuis; cum ergo post sublatum errorem
 Nestorij alius fuisset error exortus , cuius authores præcipui fuere Diosco-
 rus Episcopus Alexádrinus, & Euthices Abbas Cōstantinopolitanus, hi cō-
 fitentes vnam esse Christi personam , negauere tamen in Christo duas esse
 naturas, humanam, scilicet, & diuinam, quarum vtraque perfecta esset; sed
 docebant duas naturas, diuinam, scilicet, & humanam in vnam naturam va-
 luisset in Christo . ex quo sequebatur vel Christum non fuisse verum Deum, F
 vel non fuisse verum hominem , vel neque hominem verum , neque Deum
 verum . His vxor Theodosij Eudocia fauit summopere, ideoque dedit ope-
 ram vt synodus Ephesi cogeretur. coacta synodus per vim hæresim Euthice-
 tis, & Dioscori approbavit. Hæc synodus secunda Ephesina damnata est, &
 reprobata statim habita. Nam post obitum Theodosij soror eius pulcherrima
 mulier, valde pia, cum eius opera Martianus Imperio fuisset potitus, ab Im-
 peratore impetrauit vt synodus OEcumenica cogeretur Chalcedone . ita-
 que coacta fuit synodus Chalcedonensis quarta OEcumenica . in qua dam-
 natus fuit error Euthicetis, explicatūque, fuisse in Christo vnā personam
 verbi diuini in duabus perfectis naturis, diuina, scilicet, & humana, ita vt idē G
 sit perfectus Deus, & perfectus homo. fuit etiam damnata hæresis Apollina-
 ris Episcopi Antiocheni, quo Hieronymus præceptore vsus fuerat : qui ne-
 gauerat prius in Christo fuisse animam , sed corpus tantum humanum . ani-
 mæ vero vicem gessisse diuinum verbum. postmodum fassus in Christo ani-
 mam sensitiuam fuisse , negauit Christum habuisse rationalem animam . ex
 quo sequebatur non fuisse Christum verum hominem , neque assumpsisse
 mentem humanam ; ad quam purgandam , & sanctificandam præ omnibus
 aliis in mundū venerat . constituit hæc synodus Chalcedonensis vigintiseptē
 Canones. in quibus non prætermittendum reor morem illorum temporum,
 qui colligitur ex canone huius synodi, quo decernitur Diaconissam fieri nō
 posse, nisi postquam exegisset quadraginta annos. quæ nulli postea nubat. at H
 vero si cuiquam nupserit, vterque, ipsa, inquā, & maritus deuotus sit diris, &
 execrationibus. id enim interpretor anathema esse, seu anathematizari. statu-
 tum etiam, quòd si qua virgo se Deo dicauerit , aut quispiam monachus fa-
 ctus fuerit: neutrum posse matrimonio iungi cuiquam . quòd si fecerint, sint
 excommunicati . Episcopus tamen loci illius possit vti misericordia erga il-
 los . quòd non est in eum sensum accipiendum, vt scilicet queant perseuera-
 re in matrimonio eo adulterino, quòd contraxerunt; sed ad remissionem, seu
 imminutionem pœnæ. statutum quoque, vt in quauis prouincia bis in anno
 fierent Concilia Episcorum prouinciæ . Huic cōcilio interfuere Pascalinus,
 & Lucinius Episcopi, Bonificiūque presbyter locum tenentes Romanæ se-
 dis.

A dis. itémque horum patrum autoritate cōfirmatum fuit Decretum synodi
 Constantinopolitanæ. quo Archiepiscopus Cōstantinopolis fuerat post Ro-
 manum, aliis prælatus. Diuus Gregorius in epistolis plurimis refert in Chal-
 cedonenſi synodo fuisse cōcessum Romano Pontifici, vt OEcumenicus vo-
 caretur, quo tamen titulo ob modestiam, inquit, nullum fuisse Romanum
 Pontificem vsū ad sua vsque tempora. Tempus est, vt accedamus ad syno-
 dos Africanas, quæ fuerunt celebratæ ante hæc quartam synodum, tempore,
 scilicet, Arcadij, & Honorij, itémque sub Honorio, & Theodosio iuniore,
 cui successit Martianus. nihilominus quia ex secūda synodo Ephesina dam-
 nata originem trahit quarta hæc synodus Chalcedonensis, vt supra exposui-
 mus, satius visum nobis est, ne series rei gestæ disrumperetur, Chalcedonen-
 sem synodum Carthaginensibus præferre . synodi hæc Africanæ octo fuere,
 septem Carthagine celebratæ : vna Mileueti . Quibus Augustinus interfuit
 omnibus ferè, vt reor. quòd vero aliquibus interfuerit compertissimum est.
 facti sunt in his synodis Africanis multi Canones . quorum quidam in De-
 cretalibus sunt notati : in quibus est Canon de continentia clericorum, qui
 ad sacros ordines accedunt. Quem ex hac synodo colligere possumus fuisse
 antiquissimum . illud etiam minime prætereundum est, quòd in sexta syno-
 do Africana legitur missos fuisse à Zosimo Pontifice Romano Faustinum
 Episcopum, Philippum, & Asellum presbyteros ob id, quòd quidam Africa-
 nus presbyter Faustinus damnatus ibi prouocauerat ad Romanum Pontifi-
 cem. mandatum hi Pontificis Zosimi obtulerunt: in quo adducebatur statu-
 tum fuisse à Nicena synodo, posse à sententia Episcopi sui presbyterum, &
 etiam Episcopum à sententia synodi prouocare ad Pontificem Romanum.
 quæ statuta sunt Sardicensis concilij, vt superius diximus . Carthaginenses
 Episcopi ob eam rem scripsere Cyrillo Episcopo Alexandriæ, & Attico Cō-
 stantinopolis Episcopo, vt eis mitterent integra, & incorrupta decreta syno-
 di Nicenæ. miserunt illi viginti Canones, qui extant. in quibus nulla de ea re
 fit mentio: quibus acceptis noluerunt tunc Carthaginenses admittere prouo-
 cationem illius Faustini presbyteri ad Romanum Pontificem. Quinimò sta-
 tuerunt, quòd si quispiam prouocaret vltra mare, nec acquiesceret iudicio
 conciliorum Africanorum, quòd nullus in Africa ei communicaret, statuit
 D hæc synodus Carthaginensis, & Mileuitana . Hæc inter Africanam, & Ro-
 manam Ecclesiā discordia initium sub Zosimo Pōtifice habuit. sub Bonifa-
 tio deinde, & cœlestino decreta fuere hæc, quæ narrauimus cōtra Apostolicę
 sedis autoritatem . durauit hæc rebellio vsque ad Bonifatium posteriorem
 Pontificem, sub quo Carthaginensis Ecclesia damnans . decteta facta à præ-
 cessoribus suis, Aurelioque tunc Africæ Primate, & Episcopo Carthaginen-
 si, se Romano Pontifici Bonifatio submisit, & ad vnitatem Ecclesiasticam
 rediit . id Bonifatius hic posterior significauit Eulalio Episcopo Alexandri-
 no, inseruitque Africani Episcopi literarum exemplum. Quæ omnia Ysido-
 rus collegit . Mileuitanum concilium celebre est ob Hæresim Pelagij; quæ
 in eo concilio fuit damnata : negabat hic Pelagius gratiam Dei ad salutem

necessariam esse, sed posse hominem liberi arbitrij viribus legem implere. E
 itémque negauit peccatum originale. in hanc Hæresim plurima scripsit Au-
 gustinus. Hæc magis illustria, & notatu digna comperi in cōcilijs carthagi-
 nensibus. Post hæc concilia, fuere pleraque Hispana. fuit etiam iisdem tem-
 poribus quinta synodus Constantinopoli celebrata sub Iustiano Impera-
 tore. De qua prius; postea de Hispanis cōcilijs. Cum post Ephesinā, & Chal-
 cedonensem synodos OEcumenicas: in quibus fuere damnati Nestorius, &
 Dioscorus, ac Eutyches, à sequacibus earū Hæresum plurimis annis vexata
 fuisset ecclesia, ac tādē cum sub Theodosio Iuniore, Proclo Episcopo Cō-
 stantinopolis terræmotus ingentes per quatuor menses fierent, ac vniuersus
 populus cum episcopo per campos fufus summis precibus Deum optimum F
 oraret vt terræmotibus, & ruinis parceret, & clamarent omnes kyrie eleison:
 contigit vt diuina virtute adolescentulus quidam in aëra raperetur corā om-
 nibus, circa horam diei tertiam. Hic in aëra sublatus monitus à Deo est, vt
 episcopo, & vniuerso populo nunciaret loco kyrie eleison, vt dicerēt sanctus
 Deus, sanctus fortis, sanctus, & immortalis: Quas preces cum vniuersus po-
 pulus ad Deum fudisset, quieuerunt terræmotus. Huius historiæ author Ni-
 cephorus. Damascenus etiam meminit. igitur cum præter hæreses, quibus
 ecclesia turbabatur, Petrus Alexandria episcopus, Anthimus Trapezontius,
 Seuerus, & Zonora huic Trifragio, quod modo narrauimus, doctum fuisse
 populum à deo per adolefcētulum in aëra raptum, addidere. Qui crucifixus
 est pro nobis. quæ particula si separata intelligatur à Trifragio, innuit quartā G
 in deo personam, quæ pro nobis sit crucifixa: si vero coniungatur, innuit vel
 Spiritum Sāctum passum, vel diuinam naturam passam. quamobrem appel-
 lati etiam hi fuere Theopassani. Horum noua hæc inuentio magnopere tur-
 bauit Ecclesiam. ideo sub Iustiano Imperatore, & Vigilio Pōtifice indicta
 fuit Cōstantinopoli hæc quinta synodus, anno domini quingentesimo quin-
 quagesimo tertio: nonaginta tribus fere annis post Chalcedonensem quartā
 synodum. damnati fuere illi omnes, qui aduersabantur Ephesinæ, & Chal-
 cedonensi synodis, & negabant vel vnam tantum personam in Christo fuisse,
 vel Mariam dei genetricem fateri nolebāt: vel aliquo pacto diuinam, aut na-
 turam humanam perfectam in Christo fuisse diffitebantur. damnati sunt etiā
 hi, qui Trifragio addiderant, qui pro nobis crucifixus est. damnata præterea H
 fuit positio Origenis de reditu animorum ad corpora, secundum Gentilium
 fabulas. insuper Euagrius, & Didymus, Ibæque Epistolam damnauerunt.
 hæc ferè sunt gesta synodi quintæ OEcumenicæ: in qua fuere centum sexa-
 ginta quinque patres. Nulli canones editi sunt ab hac synodo. Iisdem ferè tē-
 poribus in Hispania celebratæ fuerunt complures synodi prouinciales. qua-
 rum quædam præcessere quintam, & fortasse quartam synodum: vt Tolera-
 num primum, quod fuit temporibus Honorij, & Arcadij. nonnullæ tempo-
 ribus Theodorici. posteriores verò longe post ea tempora. ne tamen disiun-
 gamus vnus prouinciæ concilia; paucis tractabimus ea, quæ arbitramur sci-
 tu digna. fuere collecta ab Ysidoro tredecim concilia Toletana. in quorum
 tertio

- A tertio traditum est Recaredum regem Hispaniæ, Gotorum Principem, Re-
 ginamque Baddam, simul cum proceribus gentis eius, ac vniuerso Gotto-
 rum populo renunciaſſe hæresi Arrianæ, & fidem suscepisse: quam catholi-
 ca Ecclesia per orbem diffusa prædicat, & profitetur. Gens hæc Gotorum
 sub Imperatore Valente, à quo præstita ei fuerant auxilia aduersus alteram
 factionem eiusdem gentis, Christianam religionem suscepit, simulque Hæ-
 resim Arrianam: cui Valens Imperator omnibus viribus fuit: quam labem
 vsque ad tempus Regis Recaredi retinuit: cui renunciauit Rex in hac tertia
 synodo Toletana palam coram vniuerso populo. Quamobrem acclamatum
 ei fuit ab omnibus, salus Regi catholico. vnde verisimile est Hispaniæ Reges
 B hoc honoris titulo vsos fuisse. Arriani enim catholicis erāt aduersi, simulque
 catholici Arrianis. relicta ergo labe Arriana Recaredus, quia ad catholicos
 accessisset, appellationē meruisse Catholici satis credibile existimari potest.
 in quarto vero concilio Toletano, capite tertio traditur modus, & ordo ce-
 lebrandorum conciliorum prouincialium. quem reor hoc in loco silentio
 prætereundum, ne lectori tedium faciam in re non magni momenti. poterit
 is, quem delectauerit cognitio huiusmodi, locum citatum apud Ysidorum
 inquirere in quarto concilio Toletano capite tertio. item Decretum in hoc
 concilio, quod Iudæi illi, qui etiam coacti fidem Christi receperant, cogere-
 tur, vt in ea perseverarent. in decimo concilio capite tertio, grauis multa in-
 dicitur Episcopis: qui ob sanguinis coniunctionem vel fauore quopiam cō-
 C ferunt Monasteria, & Ecclesias. Hæc ferè notatu digna comperi in concilijs
 Toletanis. in concilio Illibertino, Illiberi, scilicet, celebrato, quam urbem
 quidam putant Granatam esse, scitu dignum, quod in quadragesimo octauo
 capite cauetur, ne à sacerdotibus, vel clericis lauentur pedes eorum, qui bap-
 tizantur. quem morem in multis Ecclesijs seruatum fuisse comperimus ab
 Ambrosio in libro de Sacramentis: nam Mediolani Ecclesia tempore Am-
 brosijs eo more utebatur in baptisate. Ecclesia Romana nunquam est vsa,
 vt colligitur ex his, quæ narrat Ambrosius in eo opere. Braccarenſis quoque
 cōcilij, ea vrbs Metropolis fuit Gallitiæ, decreta collegit Ysidorus, ex quibus
 multa sumi possunt pertinentia ad sedis Apostolicæ authoritatem. statutum
 etiam fuit capite trigesimo sexto ne in Ecclesijs quispiā sepeliretur. in desue-
 tudinem abiit decretum hoc non irrationabile, vt reor. item non prætereun-
 D dum morem hunc salutandi populum à sacerdotibus, & Episcopis, quo nūc
 vtuntur dicentes, Dominus vobiscum, & respondendi, cum spiritu tuo, ab
 Apostolis traditum Ecclesiæ fuisse. multa quoque fuere decreta contra Pri-
 scilianistas: quorum hæresis serpebat per Hispaniam. Hi secuti Manichæos
 bonum, & malum Deum asseriebant, nonnullaque à Gnosticis acceperunt. col-
 legit præterea Ysidorus Tarraconense concilium, Gerundense, Ilerdense,
 Valentinum, nonnullaque Hispalensia, in quibus nihil ferè comperi; quod
 eximium putem; ideo eis omiſſis accedam ad sextam synodum. Sexta OE-
 cumenica synodus coacta fuit Constantinopoli, tempore Constantini Im-
 peratoris, qui dictus est Pogonatus, & Agathonis Pontificis anno Do-

mini sexcentesimo septuagesimo quarto. conuenere centum & septuaginta Patres. Hanc Ysidorus totam collegit. damnata fuit in hac synodo hæresis Theodori, & Macarij Antiocheni Episcopi, qui prope sentientes cum Eutychete posuere in Christo domino nostro vnam tantum fuisse voluntatem, & vnam operationem. vnde etiam nomen habuere Monothelitarum. huic hæresi fauit Honorius Episcopus Romanus, vt Græci authores perhibent. ideoque reor nomen huius Honorij non fuisse descriptum in Catalogo Põtificum. Hi omnes eorumque sectatores à synodo damnati sunt. Hi patres tunc, tempore, videlicet, Cõstantini nullum canonem ediderunt; itaque nullum canonem habemus statutum neque à quinta, neque à sexta synodo. Verum paucos post annos defuncto Constantino, cum Iustinianus filius in Imperium successisset, illi ferè iidem patres iterum conuenere Constantinopoli, edideruntque centum & duos canones: quos appellare consuevit Gratianus, & alij Canones sextæ synodi. Nonnulli hanc synodum appellat *πεντηκοντα* quasi quæ satisfecerit quintæ, & sextæ synodis: in quibus nulli fuerunt editi canones. in primo huius synodi capite repetuntur sex priorum synodorum Decreta contra hæreses, quæ damnatæ in eis fuerant. in secundo vero capite, recepit, & approbavit prouincialia quædam concilia, à quibus plurima accepit vniuersalis Ecclesia, necnon monumenta nonnullorum sanctorum, qui ea tractauerunt, quæ à nobis credenda sunt. illud notandum, quod in fine huius capituli videtur approbari concilium illud vetustissimum Africanum celebratum sub Cypriano martyre, in quo patres illi habentes zelum Dei, non tamè secundum scientiam, vt inquit Paulus, statuerunt rebaptizandos omnes eos, qui ab hæreticis baptizati ad Ecclesiam catholicam veniebant. quod certe erroneum esse nullus est christianus qui ambigat, si quidem ab hæreticis baptizati fuerunt secundum formam Ecclesiæ catholicæ. Verum patres hi in sexta synodo seruare volentes, vt reor, quantum fieri poterat Ecclesiæ vnitatem, mentionem fecere de hoc concilio, non asperè improbantes, sed veluti excusantes errorem, dixere in hoc loco statutum illud concilij Africani fuisse secundum morem, qui in ea gente inualuerat. Est præterea canon prohibens Episcopum, postquam ad Episcopatum euectus fuerit, habitare cum vxore, si habuerit, quãuis asserat se abstinenter viuere, ne det offendiculum, & scandalum. prohibuit etiã hæc synodus, ne accedentes ad sacros ordines cogantur polliceri abstinentiã à propriis vxoribus, quem morè seruari dicit à Romana Ecclesia. quod est intelligendum Orientali Ecclesiæ præceptum, quæ nunquam recepit Romanam hanc sanctimoniã. id ex eo colligitur, quod paulo post præcipit synodus in Ecclesiis Barbaris, clericos non habitare simul cum vxoribus ob scãdalum, quod de Episcopis in vniuersum prius præceperat. itè præcipit ne soluatur ieiunium quinta feria maioris Hebdomadæ, quod quidam soluebant, vt iudaicum Pascha imitarentur. inuenitur quoque in hac synodo fuisse sedes Patriarcharum pro dignitate cuiusque ordine collocatas, prima Romana, secunda Cõstantinopolitana, tertia Alexandrina, quarta Hierosolymitana. de Antiochena nulla mētio. Notandum etiam in cõtrahendis ma-

trimo-

- A trimoniis prohibitos fuisse quosdam gradus secundæ affinitatis, ne scilicet pater & filius duceret matrè, & filiam, item duas sorores. sic neque duos fratres matrem, & filiam, duãque sorores. mos hic nunc abolitus est, habitaque est ratio tantum primæ affinitatis, non secundæ, aut tertię. illud quoque non prætereundum, in quinquagesimo quinto capite horum Canonum, prohibitum fuisse morè Romanæ Ecclesiæ in ieiunio sabbati, vt pote, quod antiqui patres etiam prohibuerint. Hoc nunquam receptum fuit ab Ecclesia Romana, neque autoritate Pontificum Romanorum sancitum. pari quoque ratione non fuit receptum quod tota hebdomada paschatis esset celebris, & dicata psalmodiæ in templis. omnes ludi alij, & spectacula his diebus minime possent celebrari. prohibetur item, ne, nisi necessaria causa cogat, quispiã linquat propriam Ecclesiam tribus dominicis, anathematis pœna iniuncta. fuisse hunc antiquissimum, & optimum morem alibi etiam legimus. quis nõ laudet Canonem alium, quo prohibetur, ne quis pingat tabulam, aut quippiam tale fingat, imaginibus, quibus excitari possit turpitudinis libido, sub pœna excommunicationis? Nostris vero temporibus, vt omittã priuatas & publicas ædes, templa Dei Optimi, & sanctorum monumenta, altaria etiam ornare putamus huiusmodi picturis, & statu; quod certe abusus est magnus. in vltimo Canone, in quo agitur, in constituendis pœnitentiis non tantum habendam esse rationem delicti, sed etiam conditionis personæ, contritionis, &c. posset ratio elici de confessionis Sacramento: quamuis pertinax referre etiam Canonem eum valeret ad pœnitentias publicas. sed mos vetustissimus totius Græciæ omnibus aliis argumentis huius ordinis antecellit. Hactenus de canonibus sextæ synodi. collegit Ysidorus Romanas synodos tertiam, quartam, quintam, & sextam, in quibus nihil memoratu dignum comperi. desunt prima, & secunda. primam fuisse reor sub Damaso Pontifice, tempore Theodosij senioris, & Constantinopolitanæ primæ synodi contra Macedonium celebratæ. in qua idem error fuit damnatus. Nos superius de hac synodo mentionem fecimus ex Tripartita historia. sub Innocentio tertio Romæ in Laterano magna fuit synodus celebrata: in qua fuere Constantinopolitanus, & Hierosolymorum Patriarchæ, Metropolitanæ multi, Episcopi quadrigenti. innumeri Canones facti sunt in hac synodo, vt patet in Decretalibus. ac abolitus Canon de affinitatibus secūdi, & tertij generis. & à septimo consanguinitatis gradu ad quartum redacta prohibitio de matrimoniis cõtrahendis. Hæc de Romanis, quãuis hæc fuerit posterior his, de quibus sumus acturi. Sequitur septima synodus OEcumenica. Hæc fuit celebrata in Nicea ciuitate Bithyniæ, vbi prima vniuersalis illustris illa, & celebris coacta fuit sub Cõstantino, & Irene matre anno Domini septingentesimo nonagesimo tertio, & sub Adriano primo Põtifice Romano, cuius nomine duo interfuere, Petrus Cardinalis, & Abbas sanctæ Sabbæ. cõuenere tercentū & sexaginta sex Patres. in hac synodo damnati sunt impugnatores sanctarum imaginum, quos Christianocategoros appellarunt. & præter alia adductus Athanasij libellus, qui extat de imagine Christi, quæ Beryti relicta à Christiano in

BB ij

domo, quam conduxit Iudæus, ibique cum à Iudæis variis tormentis illuderetur in hanc Christi imaginem, cœpit ex ea sanguis fluere in maxima copia; multisque miraculis, & insignibus eius sanguinis tactu à deo factis, innumeri Iudæi scelus palam fatentes christianam pietatem amplexi sunt. sanguis hic diuisus fuit inter christianas omnes Ecclesias. Nos Venetiis in tēplo D. Marci vase ex crystallo confecto habemus huius sanguinis portionem, & maxima veneratione colimus. Beatus etiā Thomas mentionē facit huius sanguinis in tertia parte summæ. Edidit hæc synodus vigintiduo canones; in quibus nil propemodum cōperi eximium, nisi, quis notaret morem eum seponendi in Episcopatu omnia hæreticorum monumenta. Nam cauetur à synodo, vt omnia monumenta impugnantium imaginum, seu christianocategorum ab omnibus sub pœna anathematis traderētur, vt possint in Episcopatu cum aliis deliramentis hæreticorum collocari. Item sublata reliquæ sanctorū ab hæreticis sunt templis restituta: cautūq; ne vllum templum consecraretur absque sanctorum reliquiis. Post hæc septuaginta quinque annis fuit octaua synodus OEcumenica Constantinopoli sub Imperatore Constantinopoli Basilio, & Adriano secundo Pontifice, anno domini octingentesimo sexagesimo octauo. nulla Hæresis in causa fuit vt hoc cōcilium cogeretur, sed scelus Michaëlis Imperatoris, cui Basilius successit, & ambitio Photij. Nā cum sub Michaële Imperatore, cui successit Basilius, sedem Constantinopolitanam teneret Ignatius vir sanctissimus, auunculus Imperatoris ausus est dimissa vxore, quam habebat, nura ducere in vxorem. Hoc facinore cognito Ignatius admonuit auunculū Imperatoris sceleris, quod in se admiserat, simulq; præcepit vt relicta nuru, & incestis nuptiis, priorem vxorem ad se adcereret. recusauit ille. quamobrem fuit ab Ignatio excōmunicatus. Is non pœnitentia tam magni sceleris, sed ira percitus, persuasit Imperatori, vt pulso Ignatio, Photium tunc Patriarcham constantinopolis faceret. obsecutus est Imperator auunculo. sicque per scelus potitus est Photius sede Cōstantinopolitana. Nicolaus primus Pōtifex Maximus cum hoc resciuisset, Photium excōmunicauit. Hic furore percitus cum nulla alia ratione & causam suam tueri, & Pontificem vlcisci posset, cœpit dicere Pontificem Romanum, & Romanam Ecclesiam esse hæreticos, & excōmunicatos, quoniam in symbolo addidissent Spiritum Sanctum à filio procedere contra statuta antiquorum cōciliorum. inde orta seditio maxima inter Græcos, & Latinos, quæ Græciam miseram tandem perdidit. successit Michaëli Basilius, & Nicolao primo Adrianus secundus. is tres Cardinales misit Constantinopolim, coactaque synodo Photium à sede expulit, & Ignatium restituit. Nō destitit Photius à maledictia, & quantum potuit, fouit seditionē inter Latinos, & Græcos. Hæc octaua synodus nullum canonē insignem edidit. Gratianus sexagesima tertia distinet. capitulo Adrianus: in primo de hac meminit, ac dicit statutū fuisse in hac synodo, ne quis laicus in electione Episcoporum ius haberet, nec interesset, nisi vocatus, tuncque humiliter susciperet, quæ clerus statuisset. Post hanc octauam synodum, seditionem inter Latinos, & Græcos, cuius author fuit

- A fuit Photius, vt diximus, quāuis sopita potius quā extingta fuit aliquot annis, nihilominus Cōstantinopolitani Imperatores, & Græca natio ægre ferētes nostrarum rerum amplificationem, suarūq; imminutionem, pro tēporis occasione excitarunt: ac rursus prout expedire suæ rei videbant, sedarunt. in 6. Decretalium lib. cap. 1. legitur sub Gregorio decimo in cōcilio Lugdunensi, quo Palæologus Imperator venerat, conuenisse inter Græcos, & Latinos, ibique Decretum de processione Spiritus Sancti. postmodū iterum excitata est seditio, adeo, vt vsque ad tēpora Eugenij quarti Pōtificis, & Ioannis Palæologi Græcorum Imperatoris, deducta fuerit: sub quibus coacta fuit synodus OEcumenica. Verum ante hanc synodum sub Eugenio, celebrata fuit
- B synodus Constantiensis tempore magni schismatis: quo tres Pōtiffices erant Benedictus, Gregorius, & Ioānes vigesimus tertius. opera Sigismundi Imperatoris, qui multū laboris, & industriæ impendit, vt schisma illud tolleretur, fuit coacta synodus constantiæ, in qua depositis Pontificibus, qui fuerūt electi per seditionē cardinalium (quāuis Gregorius, & Ioānes vigesimus tertius prius renūciaissent suis iuribus) electus fuit Martinus Columna vir egregius, & pius. post Cōstantiense concilium, vt seruaretur Decretum de cōgregatione cōciliorum, indictum fuit concilium, quod fuit Basileæ coactum, postea vero ab Eugenio Ferrariam trāslatum, qui eodem tēpore vocatis ad OEcumenicum cōcilium Græcis Ferrariæ synodum indixit. Venit ex Cōstantinopoli Imperator Palæologus, ac Patriarcha Constantinopoli, coacta synodo,
- C ob multa incōmoda, & pestem, ex Ferraria Florentiam translata fuit, ibique post diutinas disputationes tandē conuenere Græci ac Latini. Armeni quoq; in ea synodo ad vnitatem catholicæ Ecclesiæ sub Romano Pōtiffice venere, magnāq; omnium lætitia synodus dimissa fuit, creatique cardinales Bessariō Nicenus Episcopus, & Ruthenus Græci homines. quorū prior valde illustri & doctrina, & probitate. attamē post Imperatoris reditum in Græciā Marcus Ephesinus Episcopus, alter Photius cōcilio rebellis non destitit calūniari cōcilium, simulq; Nicenū cardinalē, & Ruthenū: quod ambitione corrupti rem Græciæ, & religionis Latinis prodidissent. sicque iterum exarsit seditio apud plerōsq; Græcos, quæ tandē Græciam miseram perdidit. Post hanc synodum Florentinam nonam OEcumenicam temporibus nostris sub Iulio, & Leone
- D Pontificibus fuit synodus Lateranensis: cui quoniam sanctitas tua interfuit, nihil mihi est amplius dicendum. Hæ beatissime Pater fuere illustres synodi, quarum summā vt potui literis mandandam duxi, tibiq; legendam trado. Tu pro tua humanitate, si non rem, officium tamen, & animi nostri propensionē læto animo accipito. Nā tum personæ, qua abs te honestatus fui, officiū esse arbitratus sum his tēporibus, iam indicto per te cōcilio hæc colligere, atque otij nostri fructum tibi in maximis, & frequentissimis negotiis occupatissimo reuerenter offerre: tum pro tuis erga me meritis putauit maxime debere à me præstari, vt saltem testimonium quodpiam animi grati haberes, quandoquidem certo scio nihil vnquam à me his dignum rependi posse. Vale in Domino, qui diu te nobis, ac Ecclesiæ suæ incolumem seruet.

CONFUTATIO ARTICV-
LORVM SEV QVÆSTIO-
NVM LVTHER.

VM summopere cupiam adeoque cupiam, ut nihil prius ac potius habeam quam rem tibi gratam facere, ac studia tua promouere, quantum possum; id quod à me proximis literis enixe petisti, præstare conabor; ac paucis horis hisce, quas mihi à publicis negotiis surripui, ad te perscribam, sed paucis omnino verbis, quæ mihi dicenda videntur, super articulis seu quæstionibus Lutheranorum, de quibus in conuentu Augustæ habito, cum Cæsare actum est; ac ne te pluribus morer, ad rem deueniam.

Primus articulus, in quo Lutherus se plurimum iactat, hic est, hominem **G** iustificari ex fide, non ex operibus. Hac in re scias velim iustificationem hominis apud Christianos nihil aliud esse quam fieri participem diuinæ iustitiæ, quæ scilicet homini suapte natura non conuenit, sed ei tribuitur ex diuina liberalitate ac bonitate; qua iustitia homo supra hominis statum eleuatur, ac fit particeps & confors diuinæ naturæ, ut inquit beatus Petrus, quod maxima & pretiosa nobis promissa donauit, ut per hæc efficiamini diuinæ confortes naturæ. Cum ergo iustificatione hac nouam quandam naturam, & nouum quoddam esse acquiramus diuinum, participatione quadam, noua etiam natiuitate indigemus. Natiuitate etenim animalia ac viuentia naturam, ac esse suum acquirunt. Ac quoniam hoc esse spirituale est, non animale ac sensibile. Ideo natiuitas hæc non est sensibilis, sed spiritualis; quod exactissime **H** Christus dominus in Euangelio Nicodemo legis Mosaiicæ perito declarauit dicens, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum cælorum. Quam natiuitatem cum Nicodemus putaret esse Carnalem, neque intelligeret, quidnam dictum esset à Domino, subdidit Christus per comparisonem spiritus seu ventis qui fiat, & non videtur unde veniat, aut quò vadat, eiusmodi esse, cum qui natus est ex Spiritu Sancto. Paucis ergo concludamus, nihil aliud esse iustificationem hanc, nisi spiritualem generationem, per quam efficiamur confortes diuinæ naturæ, & in filios Dei adoptamur. Hæc iustificatio seu hæc generatio, manifestum est, quod non fit ex operibus, id est, quod ex operibus nostris mereamur adoptari in filios Dei, ante-

- A** antequam regenerati simus; hoc ratione probatur: nullius opera possunt excedere naturæ limites, illius inquam, quæ est eorum operum principium. Sed ante regenerationem operum nostrorum principium est natura hominis ex peccato, etiã deprauata. Idcirco operibus nostris quatumuis bonis nunquam hæc excellentia veluti merces debetur, ut excedamus hominem, ac eleuemur ad diuinæ naturæ participationem. Hoc igitur pacto verissimum est, & maximè consentaneum religioni Christianæ, nullum ex operibus propriis iustificari. Verum formaliter iustificamur, id est, efficiamur diuini per gratiam, quæ est quædam spiritalis qualitas in animam à Deo optimo infusa, ac participatio quædam est diuinæ naturæ, sicuti virtutes morales sunt perfectiones partis sensitivæ, quibus pars sensitiva attollitur supra se, ac fit particeps rationis. Sicuti ergo temperatus temperantia est temperatus, & liberalis liberalitate liberalis, sic iustificatus hac gratia, & hac animi perfectione, formaliter iustificatus est. Verum quoniam (ut perhibent Philosophi, ratioque naturalis suadet) actus non sit nisi in patiente disposito; dispositio animæ ad hanc gratiam suscipiendam, per quam renascimur, nihil aliud est, quam fides, qua tendimus in Christum & in Deum: fidem hanc appello non habitum atque virtutem intellectus, sed actum, quo intellectus à Deo mouetur, ut in eum credat, & quem misit Iesum Christum. Hic ergo credulitatis motus, quo Deus animam mouet ad Christum, & ad se Deum, dispositio illa est qua tendimus ad iustificationem. Hoc docemur in sacris literis, nam in Euangelio inquit Ioannes, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, sed Deo nati. Idem dicit Paulus in Epist. ad Romanos: hoc ergo pacto iustificamur per fidem. Sed quoniam fides & credulitas hæc non est ea tantum qua credimus Deum esse, & qua credimus vera esse, quæ dicit Deus; hæc etenim est etiam in Dæmonibus, ac perditissimis hominibus, sed est ea crudelitas, qua in Deum tendimus, ab hac autem necesse est bona opera provenire. Ideo hac ratione & hoc sensu possumus dicere, hominem iustificari ex operibus, non autem ex sola fide. Non propterea quidem quod operibus nostris mereamur iustificari, hoc etenim supra est improbatum, sed quoniam fides illa, quæ est sine operibus non est fides, qua tendimus in Deum; & qua disponimur ad gratiam recipiendam, & idcirco mortua est, ut inquit Iacobus Apostolus: & hoc sensu dicit idem Apostolus in eodem loco quod Abraham iustificatus est ex operibus, quia obtulit Isaac filium in holocaustum, non autem ex sola fide, quod tamen Paulus negare videtur in Epistola ad Romanos: cum tamen non hoc neget in eo sensu, in quo dictum est à Iacobo, sed in illo sensu, quem supra improbauimus, quoniam ex operibus nostris mereri non possumus gratiam ac iustificationem, hæc satis de prima Lutheri quæstione.

Secundus Lutheranorum articulus est, de bonis operibus, quæ facienda esse perhibent, ut destruantur corpus peccati, quod contraximus ex Adam, non tamen valere inquirunt ad id, ut mereamur per ea felicitatem ac vitam beatam eternamque consequi. Hæc Lutherani. Positionis huius priorem

partem approbandam esse censeo. Nam ex operibus bonis, eorumque consuetudine virtutes comparamus, quibus perturbationes inferioris animae partis sedantur, omnesque aegritudines sanantur, quod pertinet ad animi purificationem, ut purificato ab omni labe animo, pura mente possimus attingere purum, quod dicit Plato in locis pluribus. Idem etiam affirmat Paulus Apostolus. Secundam verò partem sic discutiendam esse reor, opera nostra bona ac laudabilia duplicia esse, ea inquam quae gratiam & iustificationem praecedunt, & ea quae fiunt ab homine. Iam renato per gratiam Dei, & in filium Dei adoptato; prioribus operibus nequaquam nos posse mereri beatam vitam nullus est qui ambigere queat, quia eorum operum quantumuis bonorum principium est natura hominis, quae etiam adhuc est per peccatum deprauata. Iccirco eis neutiquam deberi potest bonum illud & ea vita, quae Deo optimo maximo conuenit per naturam, ac in infinitum excedit naturae humanae limites. Si verò accipiatur bona opera, quae sequuntur gratiam ac adoptionem in filios Dei. Sic dicendum iudico, huiusmodi opera considerari posse, prout sunt ab animo hominis eiusque viribus, ac etiam prout sunt à gratia ac virtutibus diuinis gratiam consequentibus priori modo sumpta eadem ratione, quam supra attuli, perspicuum est opera non eiusmodi esse illius diuinæ vitæ meritoria, quia non possunt excedere naturae humanae limites. Quod si illa opera considerentur prout sunt, à gratia ac ab esse diuino per gratiam nobis dato, atque à virtutibus diuinitus in animam nostram infusis, rectè dici potest, ea opera beatæ vitæ esse meritoria, quod ratione probatur. Nam vnaquæque natura suum bonum attingit propriis actionibus & operibus. Natura ergò diuina nobis per gratiam tributa suis actionibus & operibus attinget bonum diuinum, felicitatem inquam ac vitam æternam. Prout ergo opera bona sunt à gratia & ab esse diuino, cuius facti sumus participes ex diuina liberalitate & bonitate, attingunt bonum ac felicitatem diuinam, quod nihil aliud esset, quàm eis merito deberi vitam æternam & diuinæ felicitatis participationem. Nam in Euangelio secundum Mattheum. Christus Adolescenti respondit. Si vis vitam ingredi, serua mandata, quasi diceret, seruatione mandatorum vitam æternam deberi. Item in eodem Euangelio postquam in monte præcipiens Apostolis multa quae seruari atque operari deberent, concludit, ac perorat hoc Epilogo, qui intellexerit quae præcepi, ac ea fecerit, adsimilabo eum viro sapienti, qui ædificat domum suam super petram; qui non fecerit, adsimilabo eum viro, qui ædificauit domum super arenam; Item in Euangelio secundum Mattheum. Cum diem supremi iudicij describit, inquit beatis, quod veniant benedicti in regnum eis paratum ante secula, reddit deinde rationem, adducens opera, quae operati fuissent ex charitate. Item in eodem Euangelio præcipit Christus nos ad Cœnam inuitare non debere diuites, sed pauperes, eisque benefacere, à quibus vicissim nihil sperare possumus, ut fiat nobis retributio in resurrectione iustorum. Item in Euangelio dicit, qui accipit discipulum in nomine discipuli, habebit mercedem discipuli; merces verò, ut inquit Paulus, est secundum debitum, non

secun-

- A secundum gratiam; Item dicitur in Euangelio, Merces vestra copiosa est in cœlis. Paulus etiam dicit, bonum certamen certavi, fidem consummaui, in reliquum reposita est mihi corona iustitiæ, quam retribuet mihi dominus iustus iudex. Ecce eò quod certauit certamen bonum fideliter, dicit sibi repositam coronam iustitiæ, felicitatem scilicet æternam, quam iustus Iudex Dominus, id est secundum Iustitiã ipsi redditurus est, quod idem est, ac si diceret, ex merito fidelis certaminis. Quæ enim dantur ex gratia non traduntur secundum iustitiã sententiã Paul. Item in Psalmo, & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi, quia custodiui vias Domini. Item alio etiam Psalmo inquit, Semel loquutus est Deus, duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tua Domine misericordia, quia tu reddes unicuique iuxta opera sua. Ecce retributio datur operibus. Longè plures alios locos adducere possem, ex sacris literis, sed ne te adficiam tædio hæc sint satis. Tertius Lutherianorum articulus est de peccato originis. Inquiunt enim illi ex Lutherianis, qui melius sentiunt, quod peccatum originis, in quo omnes nascimur, est esse sine timore Dei, sine lege ad malum proclives, adeo ut non possimus bona opera neque quippiam boni facere, sed omnia quae facimus peccata sunt, legemque tum Mosaicam tum etiam naturæ esse nobis à Deo datam, ut per eam cognoscamus aegritudinem nostrã, ac propterea recurramus ad gratiam Dei, quã, non operibus, sed fide cõsequi possumus. Hæc Lutherani, hi inquam qui melius sentiunt Lutherianorum. Hæc sententiã si paucis in verbis corrigatur, & secundum rectum sensum intelligatur, non est repudianda, quod ut rectius intelligatur, pauca quædam præfabor. Peccatum originis nihil aliud est quàm carentia Iustitiæ, & gratiæ Dei; quam optimus Deus dederat Adam eiusque natis, & prognatis omnibus, qui cum ex inobedientia peccasset, tum sibi, tum etiam posteris ab eo nascituris maximum attulit detrimentum. Nã & gratia Dei priuatus reus factus est æternæ mortis, ex amissa Iustitiã illa, quam ex Dei liberalitate acceperat, ex qua vires omnes inferiores animi ad nutum rationi parebant, corpusque immortale poterat ab anima sustentari; posterius verò eius ex gratiæ priuatione vitæ æternæ compotes esse non poterant, ex priuatione verò iustitiæ, tum corpus omninò morti obnoxium sortiti sunt, tum etiam deprauatione in viribus animi, quæ ad vitia peccataque proclives, nec rationi obsequentes, animum semper ad deteriora trahunt, qui licet cogi non possit, infirmus tamen ac eger ex carentia gratiæ facile in malum deducitur. Hunc igitur animi defectum, quem contraximus ex origine Adam, appellare soliti sunt christiani peccatum non mortale, aut veniale; ea namque peccata actus quidam sunt prauis illius, cui imputari solent, sed dixerunt peccatum originis, id est, defectum animi eum quem descripsimus, qui nobis inest imputaturque, eò quod prognati sumus, ac veluti soboles quædam inhæremus primo parenti, qui opere eo actuque inobedientiæ peccauit. Hæc breuis est descriptio peccati originis, cuius rei exempla in ciuili hac nostra societate euidentissima comperiri possunt. Donetur quippiam aduena vir non nostri ordinis, cui iure, & ex genere ius patricij ordinis

non conuenit, liberalitate Senatus nostri Ciuitate hac veneta, & iure patri-
cio, hæc donatio idque Ius, tum ad eum tum etiam ad prognatos eius perti-
net. Hic si postquam fuerit hoc iure donatus, quippiam moliatur in Rem-
publicam ac donato iure priuetur, in exiliumque mittatur, certè detrimentū
hoc ad posteros ei? perueniet, qui, etsi nihil in nos peccauerint ipsi, sed quod
soboles sint radicis, vt dicam, illius, qui in nos peccauit. Hæc satis sint pro
descriptione peccati originis.

Defectus hic animi, maximè verò deprauatio virium animæ, eiusque ad
malum procliuitas in sacris literis præcipuè à Paulo Apostolo peccatum so-
let appellari iuxta illud in Epistola ad Romanos: Iam non ego facio illud, sed
inhabitans in me peccatum; sicuti etiam hostiæ quæ pro peccatis offerri soli-
tæ sunt in lege Moyfi, peccata appellatur in sacris literis, vt apud Oseam pro-
phetâ, Sacerdotes comedent peccata populi, id est, hostias oblatas pro pecca-
tis, & Paulus Apostolus loquens de Christo, qui oblatas est pro peccatis po-
puli inquit, Deus fecit ipsum peccatum, id est, hostiam pro peccatis oblatam.
His, quæ de peccato originis sentienda sunt, ex sacris literis, vt reor, non diffi-
cilè accommodari possunt ea, quæ Lutherani dicunt. Nam si in his, quæ de
peccato originis dicunt censeant actum quempiam nostrum esse peccatum
originis, falluntur, adhuc etiam falluntur, si post baptisma susceptum, quam-
uis sanati non simus, à deprauatione virium animæ inferiorum, & à procli-
uitate ad malum, propterea nos adhuc esse obnoxios peccato originis, ac il-
lius reos arbitrentur; Nam habita gratia per baptisma, seu lauacrum regene-
rationis, vt inquit Paulus, non amplius sumus peccato obnoxij, quod per
Christum deletum est. Sed si volunt peccatum appellare pœnam peccati,
quæ relicta est in inferiori parte animi verum dicent, ac iuxta Pauli senten-
tiam, vt supra dixi, qui etiam appellat corpus peccati, quod nobis summo
studio ac diligenti opera mortificandum est. Quæ verò addunt de operibus
nostris, quod nō quimus bona opera facere &c. mox à nobis dicitur, cum
de libero arbitrio agemus.

Quartus Lutheranorum articulus est, de libero arbitrio, non vidi ego
librum Lutheri, quem inscripsit, vt accepi, de seruo arbitrio. Verum quæ
ex nonnullis intellexi, ac collegi ex opusculo Erasmi, qui Lutheri sententiam
confutare conatur, ac tueri arbitrii libertatem, cum Lutherus ex nonnullis
sacrae scripturae locis collegisset, nos sine diuina ope nihil posse boni agere,
neque cogitare, neque velle, conspiceretque Pelagianos hæreticos habitos,
qui sine Dei ope putarunt propter arbitrii libertatem nos posse bona opera
facere, in eam sententiam incidisse videtur, vt auferat à nobis arbitrii liberta-
tem, aded, vt si credimus Erasmo, & ego rectè recolo, quæ legi, & bona &
mala opera nostra redigat in Deum auctorem, dicatque Deum optimum,
& sua bona in nobis præmio adficere, suaque mala in nobis vlscisci. Hæc Lu-
theri positio aded aduersatur rationi naturali, & sacris literis, vt nihil magis
absonum inueniri possit. Quis etenim sanæ mentis diceret Deum esse au-
ctorem malorum nostrorum operum? Malum namque quod est pœna, à
Deo

- A Deo est, qui est iustus, huiusmodi malum pœnæ scilicet facere, bonum est
facere quia est opus iustitiæ. At mali, quod peccatum est, dicere Deum au-
ctorem, certè est hominis dementis; Aduersatur hoc naturali rationi. Nam
cum natura cuiusque rei sit principium actionis, quam ea res agit, conuenit
naturæ propriæ cuiusque actio. Deus autem bonus est per naturam, nec ha-
bet bonitatem aduentitiam. Iccircò non potest esse auctor mali operis, per se
inquam. Item cum peccatum ea ratione sit peccatum, quia deficiat, iccirco
non habet per se causam efficientem, vt inquit Augustinus: sed habet causam
deficientem. Iccircò referri debet ad causam, in qua est defectus, non autem
ad primam causam supra omnem cogitationem indefectibilem. Pars etiam
altera quam tangit, quod ideò in nobis non est liberum arbitrium, quia sine
ope diuina nihil possumus boni facere, non satis à Lutherò intelligitur. Ideò
paucis hanc totam rem comprehendam, vt quisque intelligat libertatem ar-
bitrii non officere diuinæ gratiæ, neque opem Dei nobis præstitam libero
arbitrio quippiam officere. Animaduertendum est primò illud, Deum supre-
mum non esse causam determinati cuiusdam generis, scilicet necessariam
aut contingentem naturalem, aut cuiuspiam alterius modi, qualem cogi-
tatio humana assequi potest, sed esse supremam omnium causam; quæ mo-
deretur & temperet pro cuiusque natura, tum causas necessarias, tum cōtin-
gentes, necnon naturales, & voluntarias liberās, & non liberās: Hanc primæ
causæ excellentiam vniuersitatem omnium complectentem nequaquam
possumus mente concipere, quia nihil mens nostra capere potest, quod non
sit cuiuspiam determinatæ naturæ. Tamen esse eiusmodi supremam causam,
ratione naturali & sacrae scripturae auctoritatibus facile probare possemus,
quas omitto ne te adficiā tædio. Nō enim puto à quopiam hoc negatū iri, li-
berum verò arbitrium nihil aliud est, nisi de eligendis iudicium liberum ac
optio libera: quæ non ex impressione formæ conceptæ procedit, sed ex con-
sultatione & iudicio mentis nostræ, quæ excellentia ideò menti nostræ tri-
buta est, quia mens non est à natura addicta cuiuspiam particulari bono, ac certi
cuiuspiam generis, quemadmodum addictæ sunt vires sensitiuæ, sed vniuer-
sali bono, à natura addicta fuit. Ideo secundum impressionem formæ parti-
cularis alicuius boni non conuincitur vt in illud feratur, sed conferre cum
alio bono illud potest, & quatenus bonum est eligere, quatenus etiā particu-
lare bonum in quo necesse est esse alteri? boni defectū, reiicere. Liberum er-
gò à natura ipsa mens nostra iudicium habuit, liberamque optionem. Non
tamen propterea nisi peccet, & deficiat, poterit quantumuis liber velle, op-
tare, eligere, ac operari præter vim primæ causæ, à qua omnes aliæ pro sua
cuiusque natura mouentur & temperantur. His hæctenus discussis, dicendum
est, opera nostra, quæ liberè agimus, vel eiusmodi esse, quod meritoria sint
vitæ æternæ supremæque felicitatis, vel esse humana tantum, & hæc dupli-
cia, bona inquam seu mala opera; à secundo hoc membro ordiemur. Opera
nostra mala à libero arbitrio sunt, & quatenus sunt mala, sunt tatum nostra,
& à nobis, non autem à Deo. Deus etenim, vt supra ostensum est, nequit esse

malorum, id est, peccatorum causa per se, vt supra ostensum est: à nobis ta-
 men sunt & à libero arbitrio, quia ex nobis deficere possumus; imperfecti
 namque sumus, & deficientem naturam habemus, quæ adhuc ex peccato æ-
 gritudinem contraxit; facta que est magis deficiens; & hoc dicitur ab Osea
 Propheta, Perditio tua Israël, tantummodò in me auxilium tuum; sic Iac. in
 Epistola, Deus intentator malorum est, sed vnusquisque tentatur à concupi-
 scentia sua. Bona verò opera nostra humana à libero arbitrio sunt, non tamè
 sine ope primæ causæ & primi mouentis. Nam vt præteream Philosopho-
 rum rationes, sic dicitur in Psal. aperis tu manum tuam & imple omne ani-
 mal benedictione, auertente autem te faciem turbabuntur, & in puluerem
 suum reuertentur. Quod si accipiantur bona opera nostra, quibus scelicitas
 suprema debetur, manifestum est, quod præter vniuersalem illam vim, qua
 naturaliter, secundum tamen nostræ naturæ captum mouemur à causa pri-
 ma, requiritur priuatus quidem, & particularis propriusque motus, quo in
 Deum per fidem conuertamur, & conuersi per gratiam iustificemur, adopte-
 murque in filios Dei, neque tamen hoc tollit libertatem arbitrij; imò magis
 liberos nos facit, nullique deest hic motus à Deo, dummodo quis non offi-
 ciat, ac per defectum malæ voluntatis reiiciat diuinum hunc adflatum. Nā
 quæ per alios possumus dummodò velimus, seu dummodò non reiiciamus
 bonū oblatū, nostris esse arbitrij dicimus; & hoc in tertio Ethicon dicit Ari-
 stoteles, nullusque propterea à Deo reprobatur, si ipse sibi non defuerit: pos-
 sumus ergo per nos peccare & perire, non tamen possumus salui fieri, nisi
 per gratiam Dei; quæ vt dixi, non aufert arbitrij libertatem, sed perfectiorem
 eam reddit. Ideo quod supra adduximus, dicit Osea Propheta, Perditio tua
 Israël, tantummodò in me auxilium tuum, ac si diceret, per te perire poteris,
 nec Deo sed tibi ascribenda est tua perditio, auxilium autem tuum tantum-
 modò est à me, quia neque humana bona sine diuina vi facere possumus ne-
 que diuina illa, quibus beatitudo debetur, sine motu mentis ad Deum, quo
 ad Deum mouemur per fidem, & sine gratia, quam ad Deum, conuersi con-
 sequimur. Ideo dicebat Apostolus Paulus, Non sumus sufficientes à nobis,
 tãquam à nobis aliquid facere, aut velle, sed omnis sufficientia nostra à Deo
 est; & in Euangelio dicit Christus, sine me nihil potestis facere, ego sum vi-
 tis, vos palmites; sicuti palmes non potest quippiam à se facere nisi manserit
 in vite, sic nisi in me manseritis, nihil potestis facere. Item, non vos
 estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri est, qui in vobis loquitur. Item,
 vivo ego, Experimentum quæritis eius qui in me loquitur, Christus.
 iam non ego, sed in me Christus. Item, Aperi os tuum & implebo
 illud. Item factus sum tanquàm iumentum apud te, & ego semper te-
 cum; Ex quibus omnibus auctoritatibus facile colligitur id quod dice-
 bam, nos non posse quippiam boni facere, sine diuina gratia, & iccirco
 pulchrè & excellenter, meo iudicio, hac in parte dicit Lutherus, recurren-
 dum nobis esse ad gratiam Dei si bona facturi sumus, legemque mosaicam,
 per quam non iustificamur, datam nobis propterea esse, vt per eam cognos-
 scamus

- A scamus peccatum ægritudinemque nostram, & ad gratiam recurramus. Hæc mihi videtur esse sententia Pauli perspicua in Epistola ad Romanos, per legem, inquit, cognitio peccati, multa que in hanc sententiam dicit, quæ non oscitanti lectori compertissima esse poterunt, satis de hoc articulo.
- Quintus Lutheranorum articulus est de Sacramento confessionis. in-
 quiunt Lutherani confessionem retinendam esse, non autem omnium pec-
 catorum, sed eorum duntaxat quæ conscientiam mordent. Nam cætera
 propè impossibile est intelligere, ac nosse, quod etiam perhibetur in psal-
 mo dici, delicta quis intelligit? Peccatorum ergò, quæ vrgent nos, ac sui gra-
 uitate premunt conscientiam, confessionem dicunt retinendam propter
 vim absolutionis, cui fides est adhibenda, Christoque sine hæsitacione vl-
 la credendum, qui inquit, quoruncunque remiseritis peccata, remittuntur
 eis; ob eamque potissimum causam nobis peccata remitti, quia credimus
 verbis Christi, nosque absolutos propterea esse nequaquam dubitemus. Ne-
 que negant Lutherani contritionem peccatorum inesse oportere ei qui ab-
 soluendus est, cæterum negant post absolutionem habitam vlli nos satisfi-
 cationi esse obnoxios. Non enim, inquit, par est Deum maximè bonum
 maximeque liberalem non omnino omnia condonare illi, quem gratia im-
 partitur, sibi que ex inimico amicū facit, sed pœnam æternam ac supplicium
 nunquam desitutum condonare, poscere verò ab eo temporariam multam.
 Quocirca negant Sacramenti huius tertiam partem, quæ scilicet Sacramen-
 tum & absolutionem consequitur, satisfactionem videlicet. Quare negant
 etiam purgatorium ignem. Hæc Lutherani. Huius eorum sententiæ primam
 partem, retinendam scilicet confessionem propter absolutionem, creden-
 dumque absolutioni propter verba Christi hæc in Euangelio dicentis, non
 censo ego esse improbandam. Verum quod addunt grauiam tantum delicta,
 quæ conscientiam vrgent, Sacerdoti dicenda, alia verò minimè; quia nullus
 delicta intelligit, reor posse ad rectum sensum reduci. Nam peccata mör-
 talia sunt ea, quæ conscientiam premunt. Hæc verò sunt explicanda pro viri-
 li, Reliqua verò venialia inquam, generali quadam confessione si explicen-
 tur satis esse, nec insistendum esse quibusdam scrupulis, quos Sathanas ple-
 rumque viris probis ac religionis obseruantia præcipuis obiicit, incredibili-
 busque stimulis eos agit. Hæc ex verbis Lutheranorum si colligantur, sen-
 sus eorum meo iudicio non est improbandus. Quod si enormia tantum pec-
 cata exponenda Sacerdoti esse censeant, reliqua verò, si mortalia fuerint, re-
 ticenda, aut generali tantum confessione explicanda, longè errant, suisque se
 ipsi rationibus conuincunt. Non enim Sacerdos ea remittere peccata pote-
 rit, quæ ignorat, neque iudicare in quempiam debet, aut malum de quopiam
 suspicari, aut scrutari. Hoc namque ab officio viri Christiani maximè est ali-
 enum. Confiteri ergo is debet, qui absolutionem petit. Quod si dicant suf-
 ficere generalem confessionem; cur etiam in enormibus peccatis eam
 sufficere non credunt? Cognoscat ergo necesse est Sacerdos eam lepram,
 quam absolutione est sanaturus. Præterea ignarus & idiota Christianus,

suique amore corruptus, quoniam pacto rectum iudicium ferre de se suisque gestis poterit, ut discernat, in quibus grauius, & in quibus leuiter deliquerit. Retinendus est mos antiquus Catholicæ Ecclesiæ, quem seruant non tantum sectatores Romanæ Ecclesiæ, verum etiam Christianorum nationes, quæ maximè dissident à Romana sede. Græci, inquam, Armeni, Maronitæ, Coptæ, ac nonnullæ aliæ Christianorum sectæ, lingua, moribus, & institutis maximè alieni à Pontifice Romano. Ex quo certissimam coniecturam facere possumus traditum hunc confessionis morem à Christo & Apostolis Christiano populo, ad nos vsque deuenisse: nam & de baptisate Ioannis, quo homines vocabantur ad pœnitentiam, dicit Euangelista, Baptizabantur omnes confitentes peccata sua. Quo fit ut existimem priore sensu non improbando, Lutheranos primam huius sententiæ ac dogmatis sui partem protulisse. Quod verò inquiunt credendum esse absolutioni præstitæ, minimeque hæsitandum se absolutos esse propter verba Christi id dicentis; non credim⁹ esse reiiciendū, imò summoperè nos etiā fidē, qua in Deū tēdimus, cōmēdamus, cui, ut perueniamus ad gratiā, maximè innitendū esse fatemur, secūdū sententiā Pauli sepissime id asserentis, & Christi in Euāgelio in compluribus locis quos nunc citare non est opus. Id verò quod addunt de satisfactione, inanem scilicet esse post absolutionem, quia Deus ex infinita liberalitate ac misericordia, qua utitur erga nos, totam multam dimittit, non autem partem adhuc retinet, cuius sumus rei, & quæ satisfactione compensanda sit; reor ego alienum esse à ratione naturali, ac dissentiens à locis quibusdam sacræ scripturæ, quos infra citabo. Primò rationem adducā, in quolibet peccato mortali, ut inquiunt nostri Theologi, est auersio à summo & immutabili bono, & est inordinata conuersio ad bonum cōmutabile, quod est infra Deum. Ex auersione ab infinito bono, rei efficiuntur æterni & infiniti supplicij. Ex conuersione verò ad bonum commutabile inordinata pœnæ etiam sumus obnoxij, sed temporariæ. Prior absolutione remittitur per gratiam Dei, cui reconciliamur; posterior satisfactione diluenda est. Ridebunt, ut solēt, hanc nostrorū Theologorum distinctionem; Lutherani; dicentque figmenta esse, quæ nec ratione nitantur, nec sacris literis. Iccirco minime à nostrorum sententiā dissidentes alia via aggrediamur. In nobis est lex naturæ, quam Deus ex naturali lumine cuiuscunque hominis menti indidit, iuxta id quod dicitur in psalmo, Multi dicunt quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine: supra hanc est lex diuina nobis tradita in sacris literis, infra verò legem naturalem est lex ciuilis, quam scilicet ciuiles societates hominum constituere. Hæc quidem à nullo sanæ mentis negari queunt. Fundamento hoc iacto dictis illud addimus, vnum idemque peccatum esse posse contra leges has omnes, Diuinam scilicet, Naturalem, & Ciuilem, verbi gratia, homicidium, & furtum est contra legem diuinam, quia homicidia & furta Deus sacris literis prohibuit: Est etiam contra naturalem legem nobis inditam, cuius rei vnusquisque in se periculum poterit facere; adhuc est contra legem ciuilem: præuaticatio autem legis

vtriusque

- A vtriusque iniustitia & iniquitas est, quæ pœnam seu multam, quam lex iubet, ad æquitatem reducit. Sicuti ergò homicidæ, quia contra legem diuinam egit, statuta multa est, ita etiam statuta est ei pœna, quia egit contra legem naturæ; & adhuc multa alia statuta, quia egit contra legem ciuilem. Quemadmodum ergo non est dicendum homicidam, qui contritus est, & à Sacerdote absolutus, ac propterea Deo reconciliatus, neque obnoxius amplius gehennæ, absolutum etiam esse à pœna, quam iubet lex ciuilis, neque debere ciuitati pœnas homicidij perpetrati dare, quoniam Deo reconciliatus, neque amplius reus æterni supplicij. Sic etiam non est negandum hunc homicidam Deo reconciliatum, remanere adhuc obnoxium.
- B pœnæ, quæ ei luenda est, quod egerit contra ordinem rationis & legem naturalem. Et sic est inordinata illa conuersio ad bonum commutabile, quam dicunt nostri Theologi temporaria pœna diluendam esse, cuique aiunt satisfactionem deberi; Nisi quis ergo voluerit esse pertinax, ut reor, facile intelliget, hæc quæ de satisfactione dicta sunt, maximè esse dicta secundum rationem naturalem, Idemque propemodum esse, si quis dicat ei qui reconciliatus sit Deo, cuique non imputetur amplius quod egerit contra legem diuinam, nullam amplius pœnam deberi, quia transgressus est legem naturalem, ac si quis diceret, nullam etiam pœnam ei deberi si pariter transgressus fuisset legem ciuilem, ac ideo iniustus iudex censendus esset, qui homicidam iam Deo reconciliatum aliqua pœna afficeret, quod homicidium perpetrasset. Hactenus ratione disputatum sit: hoc verò comprobatur exemplis Sanctorum omnium, qui pro peccatis quæ fecerunt, se ipsos sunt vlti, & spontè pœnas dederunt. Sic Niniuitæ veniam meruerunt, sic rex Ezechias, sic Dauid rex; Ioannes Baptista hortatur in Euangelio ut faciant dignos fructus pœnitentiæ. Item in Euangelio Christus inquit, vè tibi Capharnaum, vè tibi Corasim, quia si in Sodomis & Gomorra fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, iam dudum in cinere & cilicio pœnitentiam egissent. Item apud Daniele notissima est auctoritas, Peccata tua elemosinis redime. Multa præterea in hanc sententiā adduci possent, quæ præter obteuitati præcipuè studens.
- Sextus Lutheranorum articulus est de inuocatione sanctorum, eorumque cultu: inquiunt enim, cum ex sacris literis vnus sit Mediator Dei & hominum Christus Iesus; qui etiam, ut inquit Paulus, interpellat pro nobis, Sancti mediatores esse non poterunt, neque inuocari debent ut orent pro nobis; nam etiam Ioannes in Epistola sua inquit, filioli nolite peccare, quod si peccauerimus, Aduocatum habemus apud Deum Iesum Christum, qui est propitiatio pro peccatis nostris. Hæc Lutherani; qui si negant Sanctos orare pro nobis, aut intercessionibus eorum nullam nobis comparari vtilitatem, ac propterea inuocandos non esse, proculdubio maximè errant. Nam cum sancti ciues sint ciuitatis Dei, & Christi membra præcipua, cuius nos etiā sumus ciues, & pariter Christi membra ac egregia præditi sint charitate erga nos, quis, ambigere potest, quod

CC ij

pro nobis adhuc periclitantibus orent? Valet autem eorum oratio. Nam **E** si ut inquit Iacobus, assidua iusti oratio multum valet, multò magis valebit Sanctorum oratio; quis etiam vertere in dubium debeat, quod non frustra à nobis inuocantur, eorumque gesta nobis imitanda proponuntur? Nec obstant auctoritates quas adducunt. Nulli namque dubium est, Christum solum Meditatore[m] esse Dei & hominum. Solus namque meruit gratiam & gloriam his qui in ipsum credunt. Hoc pacto nullus Sanctorum est mediator; imò contra eos, qui secus sentiunt, exclamat Paulus in Epistola ad Corinthios, inquit, An Paulus pro vobis crucifixus est? Sic etiam est aduocatus, & interpellat pro nobis, cuius orationes efficaciam habeant, ut efficiant id quod Christus voluerit. Sancti ergo mediatores sunt & aduocati, sicuti conserui nostri, sed domino chariores & propiores nobis; inuocandi ergo sunt, non ut Christus, sed ut membra Christi, orantque pro nobis, ut ex pluribus sacrae scripturae locis probari possent, quos consultò prætereo. Verùm quia in hac Sanctorum inuocatione potest irreperere abusus, cum ita quis ad superstitionem declinaret, ut obliuisceretur Dauidicum illud, Vacate & videte quoniam ego sum Deus, & alibi, videte quod non sit alius præter me; censerem ego interesse plurimum bonorum præsulum, huiusmodi abusus cohibere, ea tamen moderatione ac dexteritate ut nihil vi fieret, sed pro temporum ratione ac moribus nationum in melius paulatim mutarentur.

Septimus Lutheranorum articulus est, de votis Monasticis, & cœlibatu Sacerdotum. inquit Lutherani: Vota Monastica perpetuè præfertim continentia[rum] esse reiicienda: tum quia sunt contra mandatum Dei, qui in Genesi dixit ad Adam, & ad Noë post diluuium, Crescite & multiplicamini, ac implete terram. Item de re impossibili votum fieri, est contra rationem. Sed seruare perpetuam continentiam est res impossibilis: ut experimento compertum esse, potest sumpto à Monachis, qui vouerunt cœlibatum, & à Sacerdotibus. igitur talia vota tollèda sunt. Hæc in summa Lutherani.

Quantum ad priorem partem pertinet, scilicet de votis Monasticis, dicimus, nulli dubium esse, vitam cœlibem perfectiorem esse, magisque aptam rerum diuinarum cõtemplationi, quàm vitam eius qui vxorem habeat. **H** Nam & rei domesticae cura distrahit animum hominis à cõtemplatione: & voluptas venerea adfigit humi diuinæ particulam auræ, adeò ut nihil serium in ea homo cogitare possit, ut dicit Philosophus in Ethicis. Auerroës etiam in septimo Physicorum idem dicit fere. Inquit enim, perturbationum sedatio ad cõtemplationem summoperè facit: sed præcipue omnium castitas. Paulus etiam idem adserit. Qui vxorem habet, quærit ea quæ sunt vxoris, & diuisus est. Item, qui dat virginem suam nuptui, bene facit, & qui non dat, melius facit. Item de virginibus præceptum non habeo, concilium autem do tanquam misericordiam à Domino consecutus. Innumera huiusmodi possem adducere ex sacris literis; Nulli ergo dubium esse debet, quin

Vita

- A** Vita cœlibum sit præstantior vita eorum, qui vxores habent. Quod si melior ac excellentior est vita Cœlibum, nullus ambigere potest, quin etiam in hac Ecclesiastica Hierarchia eiusmodi hominum perfectiorum status esse debeat; quæ, si hoc statu careret, imperfecta esset. utpote cui deesset perfectior status hominum. Status autem firmitatem dicit, qua firmatus is qui est in eo ordine, descendere non queat ab eo viuendi gradu ad inferiorem ordinem. Sic dicimus Sacerdotum seu clericorum statum, sic statum eorum qui vxores habent, statum: Quæ statum Cœlibum si concedere debemus Ecclesiæ Christianæ, necesse est ut firmitas hæc adsit. Firmitas autem hæc ex voto comparari solum potest; quo quispiam se vitamque suam vniuersam diuinis obsequiis cõtemplationique offerat, ac veluti holocaustum faciat. Nisi ergo velimus perfectiorem hunc hominum statum ab Ecclesia remouere, manifestum est Cœlibatus vota improbanda non esse, Imò ad decorem & perfectionem Ecclesiæ maximè facere. Hoc ex sacris literis comprobatur. Nam Christus in Euangelio inquit, diuersa esse Eunuchorum genera, eorum scilicet qui deprauata natura nati sunt, & eorum qui manu arteque hominum facti; & eorum demum qui se castrauerunt propter regnum cœlorum. Sed omnes non capiunt hoc verbum. Ex quo colligi potest, esse genus hominum maximè probandum, qui se castrauerunt propter regnum cœlorum. Hi, qui sine voto cœlibes sunt non propterea dici queunt castrauisse se propter regnum Cœlorum. Nam Eunuchi non dicuntur tantum quoniam non generant, sed quia impotentiam habent generandi. Si ergo tantum, qui ex voto castitatis sibi ademerunt potentiam generandi, possunt dici verè sese Eunuchos fecisse propter regnum cœlorum. Paulus item Apostolus, cum loquertur de viduis, quæ se diuino obsequio mancipient, admonet viduas iuniores admittendas non esse, quia cum luxuriatae fuerint, in Christo nubere volunt, damnationem habentes, quoniam priorem fidem irritam fecerunt, nubentes autè non possunt mereri dånationem quoniã priorem fidem irritã fecerunt, nisi quoniam vouerant, & fidem Deo dederant, sese nulli amplius nupturas, Rationes quas adferunt Lutherani non est difficile soluere. Nam priorem rationem de mandato Dei in Genesi, nisi velint asserere contra dictum Apostoli Pauli, virginitatem esse peccatum, & esse contra Dei præceptum, illis quoque nobiscum soluenda est ea ratio contra Iouinianum, dicendumque, præceptum illud Adæ datum & Noë, tanquam parentibus humani generis, ac humano generi in illis existenti: non tamen datum, ut quilibet homo id mandatum seruet; generatio enim est propter bonum speciei, ut species scilicet perseueret; sicuti agricultura, ut cibum habeamus, quo nutriri possimus: non tamen propterea quilibet homo dare operam debet agriculturæ; sic neque quilibet homo dare debet operam liberis procreandis. Imò cum homo ciuile sit animal, nimiaque ciuium multitudo officiat bono ciuitatis, ut philosophi probant, multum confert bonæ & foelici hominũ vitæ nonnullorũ hominũ cœlibatus. Quod postea dicunt, seruare castitatẽ esse impossibile: quonã

CC iij

pacto asserere possunt id esse impossibile, quod tam multa hominum, viro-
rum & mulierum millia seruauere, & in monumentis patrum nostrorum
Christianorum memoriam proditum est? Plenae fuere ingentes eremi Mona-
chorum cœnobiis. Innumeræ virgines, quæ vitam cum morte commutarunt,
ne vlla in parte semel animo conceptam virginitatem macularent. Non ta-
men inficias eo, nostris temporibus ad hunc vitæ statum perfectorum homi-
num & virginum temerè ac passim paruo aut nullo discrimine plures sæpe
admitti, quo fit vt etiam eorum multi in maxima labentur scelera; cæteros-
que illius ordinis & status, probos alioqui homines infament. Quamobrem
maiolem diligentiam adhiberi oportere, nec abbates cæterosque qui mona-
steriis præfunt, ita faciles esse, vt plerique eorum sunt ad Monachos recipien-
dos. De Cœlibatu Sacerdotum, quæ secunda pars erat, nulli dubium, quin hoc
sit institutum Ecclesiæ. Verùm hoc institutum maximè puto conuenire Sa-
cerdotis ministerio, qui semper ferè addictus esse debet diuinis rebus; vt qui
uxorem habet, diuisus est, vt inquit Paulus. Non tamen probandum censeo
hunc morem, qui iam inualuit in Ecclesiis multis, vt quiuis passim admitta-
tur ad Ecclesiasticos ordines, etiam primæ lanuginis adolescentes, & homi-
nes inopes, ignariq; rerum omnium, & sæpenumero viri prauis, quamobrem
abusus hic etiam esset corrigendus.

Octauus Lutheranorum articulus est de Canone Missæ, quem summo-
pere improbant; eò quod ex eo videamur nouum sacrificium Deo offerre,
ac propterea aperte contradicamus Pauli sententiæ in Epistola ad Hebræos; G
vbi inquit, Christum vnico Ablato sacrificio sacrificasse omnes ad se acceden-
tes, neque reliquam nobis esse nouam hostiam pro peccatis offerendam:
Imò si Christus, inquit, inter nos esset Pontifex, nõ haberet amplius hostiam
quam offerret. Hæc igitur Pauli expressa sententia improbare videtur Cano-
nem missæ, quo videmur Deo nouam hostiam offerre, nouumque sacrificiũ
de manib; Sacerdotis. improbât deinde vehemētissima oratione hæc Missæ
rũ, quæ passim dicuntur, multitudinē & frequentiam, vnãq; tantũ sufficere af-
ferunt in tēplo vno dici singulis quib; dieb; præsentẽsq; Eucharistiã è ma-
nibus Sacerdotis sumere debere dicunt, si nõ omnes maiolem, tamẽ eorum
partem. Hæc Lutherani. Vtinam Christiani homines qui Christum sequi, &
in eum quàm maximè credere profitetur charitatem seruarent ac humilita-
tatem: quas Virtutes tanquam omnium præstantissimas Christus commen-
dat, facile namque esset controuersias omnes de medio tollere. Nunc verò
cum arrogantia & superbia elati, verbis tantum profitemur charitatem erga
Deum & proximum, & animi humilitatem: dum vnusquisque sapientior
fuisse videri vult, ac non sine causa proximum arguisse; fit vt pertinacia ob-
cœcati, nihil potius nobis sit quàm sententiam nostram tueri, & aduersarij
refellere. Teneamus animi humilitatem, facilẽque erit nostram hanc cõtro-
uersiam cõponere, Christum dominum nostrum sese patri Deo hostiam &
holocaustum obtulisse pro peccatis omnium quotquot vnquam fuerunt &
futuri

- A futuri sunt, ac vnica ea hostia sanctificari & perfectos reddi quoscunque qui
per fidem & charitatem ei adhæserint, nullus christianorum est qui dubitet.
Nullus etiam ambigere potest, in Eucharistia & Calice, quos offerimus, esse
verum corpus & sanguinem Christi sub specie vini & panis, eum in quã san-
guinẽ idque corpus quod in cruce oblatum fuit. His addatur id quod Chri-
stus dicit in Euangelio. Hoc facite in mei commemorationem: postquam
dixerat, Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur: in holocaustũ scili-
cet & hostiã. Item Paulus Apostolus in Epistola ad Corinthios inquit; Hoc
quotiescunque feceritis, mortem domini annunciabitis donec veniet. Ex his
quiuis colligere potest, in Missa Deo patri sacrificium & hostiam offerri, nõ
B nouam, sed eam quæ oblata est. Nam id quod offertur, est corpus Christi ve-
rum & sanguis verus. idem numero cum eo quod ipse obtulit: est etiã idem
sacrificium, quia fit in memoriam ipsius, & in annũciationem mortis domi-
ni: & est repetita memoria vnus illius sacrificij, quod semel à Christo obla-
tum est. Nouitas verò est nõ ratione sacrificij. (Illud namque idem offertur,)
sed ratione modi. Nam tunc oblatum est sacrificium illud sub specie homi-
nis, in qua filius Dei apparuit; nunc verò offertur sub specie panis & vini. Est
etiã nouitas, quia veteris sacrificij est noua memoria. Ea ergo quæ dicuntur in
canone Missæ, sunt vera, quia offertur hostia Christus, & sacrificium quod
Christus obtulit: non tamen offertur noua hostia; sed ea quæ oblata fuit sub
specie hominis, offertur sub specie panis & vini: nouaq; fit memoria veteris
C rei. Quam oblationem præuidens spiritus sanctus, sacerdotium Christi dicit
esse secundum ordinem Melchisedech: qui cum esset sacerdos Dei altissimi,
protulit panem & vinum; quia scilicet sub huiusmodi speciebus Patri offe-
rendum esset verum holocaustum, Christus inquam, in memoriam oblatio-
nis eius, quæ seipsum obtulit in ara crucis sub specie & forma hominis. Sic
interpretandus est canon Missæ, eaque sententia intelligendus, quæ ex verbis
in eo positis, si rectè animaduertantur, manifestè elicitur. Non etgo offeri-
mus nouam hostiam, neque nouum sacrificium facimus; nulla enim est ho-
stia Deo accepta præter Christum: sed sub speciebus nouis eum offerimus in
memoriam oblationis illius, qua se ipse in cruce obtulit. Et hæc est oblatio
munda, de qua Malachias meminit, locutus in persona Dei, Nomen meum
D magnũ est in gentibus, inquit, & vbique offertur mihi oblatio munda. Quod
autem Lutherani reprehendant hanc Missarum frequentiam tanquam quæ
contemptum pariat, fortasse non omninò reiiciendum est, quod dicunt: be-
nẽque forsitan religionis maiestati consuleretur, si non tam temerè ac passim
à sacerdotibus præsertim ignaris aut malis, Missæ dicerentur, nec in priuatas
ac prophanas ædes inducerentur. Hæc satis.

Nonus Lutheranorum articulus pertinet ad abstinentiam institutam ab
estiu carnium die Veneris & Sabbathi, item diebus quadragesimæ, cæterisque
huiusmodi, prout Christiani omnes seruare solent; dicuntque hæc instituta
praua esse, & multum officere libertati, qua vt inquit Paulus, liberauit nos
Christus, id est, in quam nos asseruit ab obseruationibus & ceremoniis legis

Mosaïcæ, inquit, que sufficere fidē in Deum & Christum, cui debeatur regnum cœlorum: huiusmodi verò dierum obseruantias nihili existimandas esse. Nam, vt item inquit Paulus, regnum cœlorū neque est cibus neque potus, sed pax & gaudium in Spiritu Sācto, &c. Improbant etiam ritum Ecclesiæ, in qua Eucharistia laïcis hominibus datur sub specie panis tantum, & nō vini, multosque ex Euāgelio locos adducunt, ex quibus conantur colligere, præceptum Christi esse, vt vtraque species laïcis detur. Huiusmodi dicunt Lutherani in obseruantias & ritus Ecclesiæ. His paucis respondebimus. Fatemur primū, instituta & obseruantias has non esse diuini iuris, sed à patribus nostris & ab Ecclesia statutas; cōtra quas Ecclesia etiam statuere posset, si fore in rem communem hoc videretur. Non tamen propterea sequitur instituta hæc bona non esse & seruari non debere. Nam cū Paulus præcipiat omnem animam subiectam esse debere potestatibus sublimioribus, (omnis enim, vt inquit, potestas à Deo est, & Qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit:) nulli dubium, quin sit cōtra iustitiam & præcepta Pauli, hæc inobedientia: præsertim cū maximè sint hominum naturæ accommodatæ huiusmodi obseruantia. Nulli etenim etiam gentilium philosophorum fuit vnquam dubium, quin abstinentia à carnibus & ieiunium mētem euehat ad superna: è contra, crapula, delicatæque mensæ animum grauent, ne quippiam sublime sapiat. Cur ergo improbandum est Ecclesiæ institutum, quo præcipitur huiusmodi abstinentia, his qui sine detrimento bonæ valetudinis ea vti possunt? quem morē vetustissimum, forsitan à temporibus Apostolorum, vel post Apostolos in Ecclesiā deductum ad nostra vsque tempora cuiuscunque nationis & ordinis Christiani seruauerunt ac seruāt, quibus nihil est commune cum institutis Romanæ Ecclesiæ. Græci hunc morē seruant, Maronitæ, Iacobitæ, Abisseni, Armeni, moribus, lingua, ac institutis aliis inuicē longissimè diuersi. At, inquit, Christus hæc facienda non præcepit. Si non scriptum est, præcepisse, non tamen propterea colligi posset quod non præceperit. Nam multa dixit & fecit Iesus, quæ non sunt in Euāgelio scripta, vt testatur Ioannes Euangelista. Multa per spiritum sanctum datum Apostolis, eos docuit, & palàm fecit, quæ antea non præceperat, inquit enim ipse Apostolis. Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Paracletus autem spiritus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit, &c. Verum quāuis à Christo & ab Apostolis non fuerint hæc instituta, an propterea non sunt seruanda patrum nostrorum sanctissimorum hominum antiquissima instituta? quæ ratione naturali nituntur? quibus Christum imitamur, qui quadraginta diebus & noctibus ieiunauit? quæ prodesse tantum, obesse verò minimè queunt? Si etiam quippiam obessent, non tamen propter hæc rumpenda erat Christiana charitas, & Ecclesiæ vnitas. Fatemur nos quoque cum Paulo Apostolo, regnum Dei non esse cibum aut potum, & Quod intrat per os, non coinquinare hominem, vt Iudæizantes dicebant, qui cibos quosdam mundos, nonnullos immundos faciebant, quibus infici conscientiam mentemque hominis prædicabant, qui eis velsceretur. Contra hos exclamat

Aposto-

- A Apostolus, & Christus in Euāgelio, hancque discretionem ciborum improbant. Præterea fatemur, etiam si huiusmodi etiam apud nos instituta abstinentiæ superstitiosè seruentur, vt nōnulli faciunt, & contra rationis regulam, qui de charitate erga Deum & proximum parum curant: si inuidi sint, aut superbi, nihil cogitant, dummodo in huiusmodi obseruantis non delinquāt: quas etiam ægritudine pressi minimè ommitterent: superstitiosæ hæc obseruationes addictæ exteriori cultui tantum, de interiori verò ne somniātes quidem, non profunt Christiano viro. Non tamen propterea censendum est, huiusmodi obseruantias esse omninò reiiciendas, cū sint maximè vtilis, & magno perē faciant ad interiorem cultum excitandum & augendum: neque desciscendum est ab ea obedientia, quā debemus Ecclesiæ eiusque præpositis ac summo Pontifici. De Eucharistia quod addunt, debere scilicet tribui laïcis sub vtraque specie. Nimirum cū ipsi fateātur Lutherani verum corpus & sanguinem Christi per concomitantiam esse sub specie panis tantum, sicuti sub specie vini verum sanguinem, & verum corpus per concomitantiam. Mirum est cur improbant institutum hoc Ecclesiæ, quæ ob euitanda innumera scādala, & plurima quæ sceditatem adferebant huic Sacramento, cum præbebatur laïcis sub vtraque specie, statuerit sub specie tantum panis laïcis præberi, cū nulli dubium sit, quod & sanguis & corpus Christi assumitur sub vna tantum panis specie: & in actibus Apostolorum fiat mentio tantum de pane, vbi dicitur de Apostolis, quod perseverantes erant in fractione panis: sub specie namque panis & corpus Christi comeditur & sanguis bibitur, & cuilibet satis compertum esse potest. Quæ addunt de potestate Pontificis & Episcoporum, nulli dubium, si ratione nitamur, & sacre scripturæ autoritate, quin in Ecclesia catholica debeant esse præsidēs, qui potestatem habeant in spiritualibus iudicandi, & coercendi; puniēdi denique, si qui deliquerint: qua vt debent ad ædificationem Ecclesiæ, nō ad destructionē, vt inquit beatus Paulus; Nisi enim in spiritualibus in Ecclesia essent præsidēs, qui & docerēt populum christianum, & coercere possent eos, qui secus fecissent, aut dicerent, nimirum Ecclesia Christianorū pastoribus careret, peiūsque haberet quā societates ciuiles, quæ rectores habet & pastores. Aliter enim humanū genus, nō hominum more, sed more ferarum degeret. Eaque libertas, quam prædicant, maxima efficeretur seruitus. Quod Plato adnotauit in libris de legibus. In ea, inquit, ciuitate, in qua libertas hæc esset, vt vnusquisque id ageret, & eo, quo vellet, viueret modo, maximam seruitutem efficeret, cū probis viris contra improbos nullum esset publicum auxilium. Absit ergo vt hæc perturbatio sit in Christiana Ecclesia, quam optimè omnium institutam esse oportet, ita vt hierarchiam quandam præ se ferat, quod Dionysius in libris de Ecclesiastica hierarchia pulcherrimè ostendit. Hoc idē inquit beatus Paulus: Vultis in virga veniam ad vos, an in lenitate? Tradere etiā Sathanæ eum qui peccauerat, potestatis fuit. Sic in actibus Apostolorum Petrus Saphyram & Ananiam multatus est, eò quod voluissent fraudem facere Spiritui sancto. Innumera adduci possent ex sacris literis, & ex sanctissimis patrum nostrorū

monimentis, quæ quia exposita sunt & obuia omnibus, silêtio prætereo. Sic **E** etiam nulli christiano, qui nouit ex symbolo Ecclesiã vnã esse, sicut vna est fides, vnũmq; baptisma, vna vocatio. Denique sicuti est vnũ Christianorũ corpus, cuius nos membra sumus, ita etiam esse in Ecclesiã vnũ Pontificẽ, à quo hæc vnitas contineatur in terris. Nã multitudo principatus mala, & quæ vnitati valdè officiat. Nec satis est vnũ esse Christum Ecclesiã caput, quandoquidẽ ita diuinitus est hominũ genus institutum, vt præter diuinum spiritalẽ afflatum, egeat etiam sensibili quodam dispensatore, qui sit homo, à quo dirigatur in viam rectã: quod partim ascribendũ est imperfectioni humani generis, quod à sensibilibus p̄deat, partẽ etiam eius dignitati: nam hoc pacto quodãmodo pro suę naturę imbecillitate ipse sibi auctor est fœlicitatis, cùm **F** per hominẽ dispensatorem mysteriorum Dei & rectorẽ, humanum genus ad fœlicitatẽ dirigatur. Propriũ namq; rationalis naturæ est, vt ex se agat, quod pro diuina bonitate naturę humanę inditum, voluit etiam deus, quantũ fieri poterat, seruari etiam in hac suprema fœlicitate adipiscenda. Vnius ergo Ecclesiã vnũ caput, vnũq; rector. De eius verò potestate quia multi multa dicunt, ac nõnulla, quæ longiori oratione indigerẽt, quàm suscepti huius opusculi breuitas patitur, idcirco nihil amplius dicam de hac re. Illud verò quod primo, medio, ac postremo tandẽ loco dicunt Lutherani de abusu multimodo & ingenti, qui inductus est in Ecclesiã Christi, qua de re tantopere exclamãt, tot grauamina protulerunt, non est quod aliud dicam, nisi vt precer primũ Deum optimũ maximum patrẽ Domini nostri, eiũq; vnigenitum **G** filium, qui semper interpellat pro nobis, & Sanctum Spiritũ quo vncti sumus christiani omnes per gratiã Dei & Sacramentũ Baptismatis, vt velit respicere labantem Ecclesiã ac certè periclitantẽ, moueatq; animum prælatorum Ecclesiã, vt tandẽ paulisper amore hoc sui omnium perniciosissimo deposito, ea quæ manifesta sunt corrigant, scq; ipsi castigent. Non est opus cõcilio, non disputationibus & Syllogismis, nõ locis ex sacra scriptura excerptis ad sedãdos hos Lutheranorũ motus, opus est tantũ bona voluntate, charitate erga Deum & proximum, animi humilitate opus est, vt deponamus avaritiã, fastum magnũ hunc rerum omnium, & cuiuscunq; generis rerum domesticarum apparatus, magnas has familias, cõtrahamũq; nos ad ea, quæ nobis in E-uãgelio præcepta sunt. His opus est, si velimus hos Lutheranorum errores & tumultus sedare, non adferamus contra eos librorum copiã, non orationem Ciceronianã, non subtilia argumẽta: adferamus tantũ vitæ probitatẽ, animũ humilẽ, fastu deposito, nihil cupientẽ præter Christum & bonũ proximi. His armis, mihi credite, nullo negotio Lutherani, imò Turcæ & Iudæi cõuincerẽtur. Hoc præstare, officiũ est christianorum prælatorũ, huic rei tantũ operam dare, quæ si omittatur, & niti voluerint fauore principũ, & rationibus ac auctoritatibus, & librorũ copia, vt meus fert animus, parũ proficiet. Hęc ego sentio. In omnibus tamen quę scripsi, si quippiã minus rectè dictum esset, me semper, cùm admonitus fuero, profiteor auctoritati Ecclesiã catholicã Romanã, imò etiã cuiusuis alterius cum illa sentientis, pariturum, ac sine mora obtemperaturum.

DE POTESTATE PONTIFICIS, QUOD DIUINITVS

SIT TRADITA, AD NICOLAUM Teupolum.

B V M hoc vesperi recum in eum sermonem incidissem, an auctoritas illa, & potestas, qua Põtifex Maximus fungitur, sit ei consensu quodam hominis tributa, an potius diuinitus ei tradita, qua de re nostris hisce temporibus maximos tumultus excitatos esse perspiciamus; neque etiam veriti sint viri in omni disciplinarum genere celebres, ac in Christianã Theologiẽ studiis illustres in magno hominum cõuentu asserere, hoc ius Põtificis humanum esse, **C** dixi cõfestim me ab horum hominum sententiã maxime dissentire, ac prope compertum habere diuinitus concessum esse Pontifici ius illud, eãmq; potestatem, qua regit, ac moderatur Christianorũ gregem. in qua sententia cum te quoque esse constantissime asseuerares, neque commodè tamẽ posses per tuas occupationes familiares, quibus adeo te implicatum esse noui, vt vix habeas liberam spirandi facultatem, nũc memoria repetere rationes illas, quibus iam pridem inductus in hanc sententiam deuenisses: rogasti me hominem minus occupatum, vt breui commentariolo eas colligerem rationes, quibus mihi persuasum est à Deo Optimo potestatem hanc datam esse Romano Pontifici, neque à consensu hominum vllorum **D** pendere. Respõdi paratum me esse morem tibi gerere in quacunque re opera mea vti velles, posseque te amicitiaẽ nostrã iure mihi quod volueris munus iniungere, neque diffiteri me minus occupatũ, quàm te esse, longe tamẽ magis inertem. Quamobrem ea me tibi conditione hanc operã præstiturum vt mihi necesse non sit vllum authorem videre, verum ea tantum colligere, quæ memoria repetere possum, neque ab aliorũ pendere commentis, sed ea tantum in medium asserre quæ mihi videantur. tuum verò fore, vt omnia accerrimo illo ingenio tuo discutias, ac diiudices, quæ recte, item, quæ perperã dicta tibi videbuntur. nam cum doctissimus sis, pariterq; mihi amicissimus, nimirum neque te aliquid præteribit, quod minus rectè prolatum sit; atque pro amicitiaẽ nostrã iure illud ipsum quidquid erit mihi ingenue significa-

bis. verum ne te amplius morer, deueniã ad discutiendam quæstionẽ propo-
 sitam. Dico ex Euangelij dictis perspicue colligi à Christo Dei filio tributã
 fuisse Petro, eiusque successoribus hanc potestatem: ex epistolis Pauli colligi
 etiam potestatem hanc eandem diuinitus ei datam fuisse. item assero ratione
 euidentissima hoc idem probari, adeo vt si quis negare non audeat diuinam
 prouidentiam gubernationi Ecclesiæ non defuisse, nec deesse, à ratione no-
 stra dissentire non valeat. Docebo postremo, sed paucis, rerum euentu com-
 probari clarissime id, quod autoritates sacræ paginæ, & ratio astruunt. Po-
 testas omnis, quam non tantum Romanus Pontifex Petri successor, verum
 etiam Episcopi, sacerdotisque omnes habent, non ea, inquam, qua Sacramen-
 ta conficiant, sed qua vtantur in populo Christiano ad beatitudinem perdu-
 cendo, & in Christiana vita erudiendo, cui veluti Architectonica, & Princi-
 pi ciuili quæcunque potestas inseruit, cum inferiores quosdam fines habeat,
 qui omnes ad supremum illum referri debent, colligitur, quãtũ memoria
 repetere possum, ex his Euangelij locis. Apud Ioan. c. 20. postquam Christus
 à mortuis surrexisset, discipulisq; apparuisset, insuflauit in eos, & dixit. Acci-
 pite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt: &
 quorumcunque retinueritis peccata retenta sunt. item apud Matth. c. 18. in-
 quit. Quæcunque ligaueritis super terram, ligata sunt, & c. Item apud Matth.
 cap. 16. post Petri confessionem, quòd Christus sit filius Dei, inquit Christus,
 quia tu es Petrus, super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meã, & portæ in-
 feri non præualebunt aduersus eam. tibi que dabo claues Regni cœlorum, &
 quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum, & in cœlis: & quodcunque
 solueris super terram, erit solutum & in cœlis. item alibi dicitur in Euange-
 lio apud Lucam c. 22. Petre Sathanas expetiuit, vt cribraret vos, ego autem
 pro te orauit, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus cõfirma fra-
 tres tuos. item alibi in Euangelio Ioan. c. 21. dicitur. Petre amas me? cui Petrus,
 Domine, tu scis, quia amo te. & rursus Christus. pasce oues meas. iterumque
 interrogat. Petre amas me plus his? cui Petrus. Domine tu scis, quia amo te.
 pasce, inquit, agnos meos. sicque tertio Petro iniunxit, vt pasceret oues suas.
 Ex his Euangelij locis, vt reor, quadruplex quædam potestas perspicuo col-
 ligitur tributã à Christo, discipulis omnibus vna plene. item altera nõ tamen
 omnino neque plene. Petro vero soli posterior hæc, quã diximus aliis etiam
 tributã, sed non plene, plenissime, vt ita dixerim, tributã est. itẽmque duæ al-
 iæ. Omnibus tributã est potestas remittendi peccata per insuflationem, &
 largitionem Spiritus sancti. hac potestate quilibet sacerdos in confessionis
 Sacramento vitur, soluitque à peccatis confitentem curã ipsius subiectum.
 hæcque potestas sequitur ordinem, & characterem sacerdotalis ordinis, & à
 Spiritu sancto dependet; sicuti etiam operatio baptismatis, confirmationis,
 aliorumque huiusmodi Sacramentorum, quorum ministri sunt sacerdotes.
 Diuina verò virtus agens est; sicuti enim solus Christus baptizat, ita solus
 Christus, qui & Deus est, solus peccata dimittit, & gratiam confert. hoc cer-
 tissimis argumentis, & Sacræ paginæ locis comprobatur à Theologis Chri-
 stianis.

- A stianis: quæ te non latere probẽ intelligo. sed præter alia hoc, quod adduxi-
 mus ex Euangelio Ioan. c. 20. euidenter id adstruit. inquit enim Christus. Ac-
 cipite Spiritum sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis.
 quasi expresse dixerit. Potestas hæc remittendi peccata ex Spiritu sancto est,
 quem vobis trado. licet ergo collatio ordinis fiat à Pontifice, seu ab Episco-
 po, potestas ea tamen sequitur characterem, & participationem Spiritus san-
 cti, non autem est participatio quædam potestatis, quam primò, & perfecte
 habeant Pontifex, Episcopusve; sicuti quamuis baptismus conferatur à sacer-
 dote, sanctificatio tamen, & character non est à sacerdote, neque participatio
 aliqua sanctitatis sacerdotis, sed à Deo tantum est. hæc prima potestas omni-
 bus data, & nulli præ aliis; nullibi nãque in vniuersa sacra pagina comperies
 alicui præcipue, ac præ aliis tributã fuisse hanc potestatem. Altera potestas
 omnibus item Episcopis tributã est, sed præcipue, ac præ aliis Petro. Potestas
 hæc, est ligandi, ac soluendi, quam reor ego non esse priorem illam, de qua fe-
 cimus mentionem, qua scilicet remittuntur peccata, sed esse potestatem infli-
 gendi Ecclesiasticas multas, & ab eis soluendi (an vero etiam comprehen-
 datur sub hac potestate solutio à purgatorij ignis pœnis, nolo vt in præsentia
 discutiamus; ea namque, quæ pertinent ad vitam aliam, omnia mihi nunc o-
 mittenda esse duxi) opus est proculdubio, vt quicũque gubernationi aliquo-
 rum præest, aliquam potestatem habeat coercendi contumaces, tum vt faci-
 lius metu pœnæ corrigantur, tum ne eorum ægritudo, si libere, & impune va-
 gari possent, alios, gregẽmque totum inficiat, idcirco vocis illius diuinæ ora-
 culo data est hæc potestas præcipue, & cum prærogatiua quadam soli Petro,
 deinde discipulis omnibus. hac ego ratione præcipue adducor, vt credã po-
 testatẽ hanc ligandi, & soluendi nõ præcipue pertinere ad peccatorũ absolu-
 tionẽ, sed ad multas, quas infligit Põtifex contumacibus, & peccantibus. vt
 alias omittã. quoniam sicuti prior illa potestas primũ respicit peccatorũ re-
 missionẽ, per accidens vero, & oblique retentionẽ; ita econtra potestas hæc
 coercendi primũ respicit pœnarum inflictionẽ, deinde solutionem. itẽ prior
 illa sequitur characterẽ ordinis, & à Spiritu sancto est per sacerdotem mini-
 strum, ita hæc posterior iurisdictionis cuiusdã est, non ordinis, aut characte-
 ris. ideo in dàda priori illa inquit Christus, Accipite Spiritũ sanctum. subdit
 deinde, quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt eis. addit postremo,
 quorum retinueritis retenta sunt. in hac vero posteriori non factã mentio-
 ne de datione Spiritus sancti, confestim, & primum tradit potestatem li-
 gandi, cui subdit potestatem soluendi. idem & illustrius ostenditur ex eo
 Matthæi loco, in Euangelio cap. 18. vbi omnibus discipulis inquit, quæcun-
 que ligaueritis in terris, erunt ligata in cœlis; & quæcunque solueritis, erunt
 soluta. nam posteaquam præcepit fratrem corrigendum esse si peccauerit
 primum solum, deinde adhibitis testibus: postremo dicit, quòd si in pecca-
 to perseverauerit, sit tibi sicuti Ethnicus, & Publicanus; hoc vero nihil est
 aliud, quàm eum ablegare à cœtu fidelium, sicuti Ethnicus, id est, Gentiles se-
 parati sunt, quod vim obtinet excommunicationis; confestim subdit. amen di-

co vobis. quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cælis, & quæcunque solueritis, erunt soluta; ac si diceret. erunt vere hi sicuti Ethnici, nam vobis hanc potestatem trado ligandi, & soluendi, idq; , quod agetis, ratum habebō. ecce quàm luculenter apparet ex hoc loco potestatem hanc pertinere ad pœnas Ecclesiasticas infligendas. hæc ergo potestas quàm discipulis omnibus tributa sit, nihilominus, si quis non cõniventibus oculis legerit Euangelium, luce clarius perspiciet præcipue, ac præ omnibus aliis tributam fuisse Petro: per quem, scilicet, ad alios deuetura esset. nam si nihil magis auctoritatis in hac ligandi, & soluendi potestate voluisset Christus Dei filius, à quo nihil temere, nihil inconsiderate actum vnquam fuit (quo nãque pacto à diuina sapientia quippiam temere?) Petro concedere, quàm aliis omnibus, F cur ergo magna ea verborum mole vsus ad Petrum inquit. Simon Bariona, amē dico tibi quoniam caro, & sanguis non reuelauit tibi, scilicet, quòd sim Dei filius, sed pater meus, qui est in cælis: & quoniã tu es Petrus super hanc petram ædificabo Ecclesiam meã, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam, sed tibi dabo claues Regni cælorum, vt quodcũque ligaueris super terram, sit ligatum & in cælis, & quodcunque solueris sit solutum. videat vnusquisque tam magnam præfationem, consideret datas claues Petro soli, aliis nequaquam. Potestas verò clauium, vt omnes Theologi dicunt in quarto sententiarum, est potestas iudicandi. & hæc est vna clauis. altera potestas ligandi, & soluendi. cum ergo hæc sint claues, nullaque mētio eas aliis datas fuisse, sed foli Petro: quis sanæ mentis negare audeat in hac ligandi, & soluendi potestate principem esse Petrum, cui plenè & perfectè sit data, aliis vero per participationem quandã huiusce potestatis, quæ tota est in Petro, ac ideo posterius datam. Hoc vero magis comprobatur ex his, quæ infra dicturi sumus. Duæ aliæ sunt potestates, de quibus non fit mentio in Euangeliiis, quòd datæ sint a Iij vlli præterquam Petro. prior est pascendi Christianũ gregem; altera discutiendi, & confirmandi dogmata ea, quæ pertinent ad Christianã fidem. Quantum ad priorẽ, soli Petro dictum est à Christo nõ semel, sed ter, qui numerus maximè perfectionẽ ostendit, magnaq; continet Sacramenta, quemadmodũ etiã philosophi testantur, vt præterea tor, & tam magnos Christianos auctores. obtestatur ergo Christus Petrum per cum amorẽ, quo præ aliis omnibus ab illo amabatur, vt pasceret oues suas, vt pasceret agnos suos. Potestas hæc H pascendi oues domini nulli data præterquã Petro. volue totum Euangeliorũ codicẽ, neque verbum cõperies, sed fortasse quispiam ridebit, huiusmodique potestatem nihil esse existimabit, ideo erit operæpretium, si paululum in hac re morabimur, & perscrutabimur, quæ nam, & qualis sit hæc potestas. Potestatem dedit Christus pascendi oues suas, igitur absq; dubio Petrus cõstitutus est pastor Christiani gregis: nam quisnam alius officium habet oues pascendi præterquam pastor? proportio igitur Petri, eiusq; successorum ad populũ Christianum, est proportio pastoris ad oues. Non reor posse quempiam in hac re ambigere, adeo perspicua est. ex hoc duo sequuntur, prius, quòd Petrus sit Christi vicarius, seu Christi vicem gerat in terris; alterum, quòd quemadmodum

- A dum omnia; quæ pertinent ad sanitatem, ad curationem, ad directionem ouium, seu intra septa detinendæ esse videantur, seu ducendæ ad pascua, siue flumine perfundendæ, vel curandæ, necnon acie ferri vlcus quarundã rescindendum sit, seu potius à grege reliquo relegandæ nonnullæ fuerint, pastoris muneri sunt: ita etiam quæcunque pertinet ad institutionem Christiani gregis in vita Christiana, quæcunque ad gubernationem, ad curationem, ceteraq; huiusmodi spectant ad Petrũ, & successores Petri. ex quo elicitur, quòd etiam potestas ligandi, & soluendi præcipue, & præ aliis data sit Petro. quòd prius sequatur vicariũ, scilicet Christi esse Petrum, cõpertum omnibus esse potest, qui locũ illum annotauerint Euangelij Ioan. c. 10. vbi inquit Christus, ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas: aliãsq; oues habeo, quæ non sunt de hoc ouili. si Christus pastor suarũ ouium, constituerit Petrum itẽ pastoreẽ ouium non Petri, sed suarum; nõ enim inquit, pasce oues tuas, sed pasce oues meas, itẽ pasce agnos meos: cui non exploratum fuerit Christum pastorem esse, & dominũ ouium, Petrum pastoreẽ tantum non dominum, à domino tamen constitutũ. vicem ergo gerit Petrus Christi domini ouium. alterũ quoque absq; dubio euidenter sequitur. nam cuiusq; aliquod munus iniuctum fuerit, vtique omnia etiã, quæ pertinent ad id munus, iniucta illi fuisse videri debent. si ergo munus pastoris datum est Petro, quæcunque pertinent ad pastoreẽ, omnisq; potestas illa tradita sunt Petro. quamobrẽ cum coercere, multãsq; imponere præcipue spectet ad eum, cui commissa est gubernatio, C præ aliis ergo data est Petro ligandi & soluendi potestas; cui rationi ad stipulatur locus ille Euangelij, de quo à nobis superius est facta mentio, & per Petrũ aliis Episcopis participatione quadã, sicuti & ouium regimen; sese etenim consequuntur regimen, & potestas coercendi, puniẽdive eos, qui cõtumaces fuerũt. Præter has potestates, alia item potestas data est Petro tantum declarandi, scilicet & discutiendi ea, quæ pertinent ad fidei christianæ dogmata, eiusq; sententiæ parere ceteri debent. Nolo nunc adducere in hac parte innumeras sanctorũ auctoritates. satis nobis sint Christi verba. inquit ipse apud Luc. c. 22. Sathanas expetiuit, vt cribraret vos, si aliqua videlicet posset ratione vos dimouere à vera fide, ego verò orauĩ pro te Petre, vt non deficiat fides tua. nititur ergo fides Petri Christi orationi: quæ inefficax nulla ratione esse potest. D subdit deinde. & tu conuersus confirma fratres tuos. ecce quòd cura confirmandi alios, non oues, non pusillos, sed fratres suos, tradita est Dei oraculo tantũ Petro non aliis. luce meridiana illustrius ostẽsum puto ex diuinę sapientię vocibus ius hoc Romani Pontificis nullo hominũ cõsensũ, sed diuinitus ei tributũ esse. de industria præteriuĩ locum illum in Euangelio Matth. c. 18. qui à plerisq; notatur, ad astruendã nostrã hanc sententiã, vbi, scilicet, Petrus dominum rogauit, quoties dimittendũ esset à se peccatũ fratri, an vsque ad septies? quoniã mihi videtur potius eò spectare ille locus, vt semper sit danda venia peccatũ in se fratri, semp̄erq; acceptas iniurias obliuiscẽdas, quàm ad vllã potestatem Petro concessam. Hanc itẽ potestatem cõcessam fuisse diuinitus Paulo, ex plerisq; locis Epistolarũ eius colligi certissime potest: & primo ex Epistola

prima ad Cor. c. 5. Nam tradere hominē Sathanæ ad interitū carnis, vt lucrifaceret spiritum, potestatis fuit. venire etiā in virga vt ex eadem epistola c. 4. est potestatis. item in epistola 2. ad Cor. c. 10. inquit, iuxta potestatem, quæ data est mihi in ædificationem. Episcopus instituere, vt instituit Paulus Timotheum, & Titum, & per eos item alios, potestatis fuit. hos locos notasse tatum, & inuuisse sit satis. tute per te alios quoque in memoriam tibi rediges. vereor ego ne noster hic libellus modū excedat. iam satis autoritatibus probatum est diuinitus, non hominum consensu Pontifici Romano Petri successori hanc fuisse autoritatem attributam. nūc paucis explicemus an idem etiam ratio nobis persuadeat. Multitudinē omnem, quæ vna sit, nequaquā posse vnā esse perseverare, nisi contineatur ab vno, & philosophi omnes prōdiderē, & tantum non voce ipsius rerū naturæ docemur. nā suapte natura multitudo omnis in plura dilabitur; aliunde vero vna est, & vna esse perseverat. id verò à quo est vna, & in vnione cōtinetur necesse est, vt sit vnū, alioqui ipsum quoque aliena opera indigebit vt vnum sit. vnde illud Homericum ab Aristotele, vt notissimum prolatū in duodecimo lib. primæ Philosophiæ, Multitudo principatus mala, vt pote, quæ inepta sit ad continendā vnitatem multitudinis subditorum hominum. cum ergo Ecclesia Christiana vna sit (sicut enim vna fides est, vnū baptisma, vna vocatio; ita vna Ecclesia, quin potius omnes vnum corpus sumus, inuicēmq; membra, vt perhibet Apostolus Paulus, sed cur amplius moror? in symbolo ab omnibus christianis prædicatur se credere vnā esse sanctā catholicā, & Apostolicā Ecclesiam.) indiget ergo vno principe à quo cōtineatur. si secus sit cōfestim dissipari vnitatem necesse fuerit; vni ergo eius gubernationem demandatā fuisse oportuit. nec vllō pacto satis esse potest id, quod Lutherani dicunt, vt hanc rationē vident, Christum vnū esse, à quo contineatur Ecclesia. nam & si Ecclesia primo contineatur à Christo Deo optimo, quemadmodū etiam vniuersa rerum naturā, est tamen à summa illa bonitate institutū, vt cuiq; rei pro eius natura provideatur. cum ergo hominum genus à sensu maxime pendeat, à sensibūsq; hauriat & disciplinam, & institutionem omnē, indiget ergo homine, quem sentiat, gubernatore, & principe. quin quòd maius videri potest, Sacramentā, quibus gratia nobis diuina confertur, in rebus sensibilibus constituta sunt; sic enim natura humana est à Deo facta. vni ergo homini hanc gubernationē demandari oportuit, quòd partim pertinet, vt dixi, ad hominis imperfectionē, qui à sensu pendet, partim etiā ad eius perfectionem, & præstantiā. nam hoc pacto ipse sibi quodāmodo felicitatis suæ est author, pro naturæ suæ imbecillitate. vnus ergo homo vni Ecclesiæ præerit, vt ratio à natura nobis indita vnicuique facile suadet. is vero hanc potestatem habere non potest à quouis hominū consensu, seu cœtu, sed diuinitus habeat necesse est. nam constituere vicariū Domini, qui prope fungatur munere domini nō pertinet ad quēpiā alium nisi ad dominū. Ecclesia vero Christum habet dominū, tum quia Deus est, cuius sunt omnia, tum quia empti sumus magno pretio, eius, scilicet, sanguine, vt ait Apostol. 1. Cor. 3. ad ipsum ergo pertinet instituere vicariū sibi, ad nos minime

- A nime, nisi ergo velimus fateri defuisse, deesseve diuinā prouidentia gubernationi, ac vnitati Ecclesiæ, cuius ratio persuaserit diuinitus Pontifici Petri successori hanc potestatem collatā fuisse. quo fit, vt si nullus esset sacræ paginæ locus, ex quo id astruere possemus, pium tamen esset credere diuinitus datam fuisse Petro hanc potestatem; sicq; per manus, non per præscriptionē ad nos deuenisse. sed cum tam euidētia sint Christi oracula, quæ supra tetigimus, quis amplius in dubiū verterit rem tam clarā, & omnibus obuiā? At dixerit quispiam fortasse rerū euentus, quæ res tertio loco à nobis proposita fuerat, huic sententiæ nō adstipulatur: quin potius nihil magis. nam cōfestim post Christi ascensionē cum adhuc Petrus Hierosolymis esset, cuius Urbis Episcopus erat Iacobus, inquit Paulus in epistola ad Galat. cap. 2. qui enim operatus est Petro in Apostolatū circuncisionis operatus est mihi inter gentes. Iacobus erat Hierosolymitanæ urbis Episcopus, Petrus tamen erat à Deo Apostolus circuncisionis, id est, Iudæorum, quibus tunc præerat, nondum enim Romā venerat: ecce à Deo traditā Petro potestatem quandam, qua Episcopum superabat. nōnne illis tēporibus, tum Petrus, tum Paulus Episcopos instituebant. de Paulo diximus. Petrus nōnne Prosdocimū creauit Episcopum Patauinū, cum Romam venisset. dicerem etiā alios, si per inertiam meā possem libros euoluere, in quibus eorū tēporū historia cōtinetur. vterq; postea Romam venit, ibiq; sub Nerone Imperatore in vrbe vniuersi orbis principē martyrio coronati sunt. quibus successus Linus, deinde Clemēs, cæteri; sanctissimi viri, à quibus plurimos Episcopos creatos fuisse cōperies, si eorum vitas perlegeris. itaq; semper à probis omnibus christianis Romanæ sedi, sedi, inquam Petri, summa veneratio, summa autoritas est delata. Iactata fuit magnis procellis cum Imperatorū Constantinopolis arrogātia, interdū eiuq; urbis Antistitū, tum Gothis, ac Lōgobardis res Italiæ, ac præsertim Romanæ urbis turbantibus, qui etiam Arrianā hæresim sectati sunt, tamē semper emiuit, ac pristinā dignitatē paulopost recuperavit. nec obstat his, quæ diximus, quòd Cōstantinopolis Imperatores Pontifices Romanos cōfirmabant, quasi ab Imperatoribus potestatem haberent, non à Deo. nam nullus sanæ mētis putauerit potestatem Pontificis, qua gerit vicem Christi, ab Imperatore pendere. sed quoniam Pōtices ab Imperatoribus habuerant urbis Romę Imperium, quo res Italiæ maxime nitebatur, ideo præter clerum Romanū, & populum requirebatur etiā Imperatoris suffragium ad Pontificē eligendū, eius tamē autoritas, quatenus Pontifex est, non princeps Romanus, à Deo est non ab homine aliquo. Cum ergo historia, ratio, & euidētissima Christi oracula nobis ostendant à Christo Dei filio datam esse Romano Pōtifici autoritatem, & potestatem hanc, qua vicem Christi gerit, nullus nisi pertinax, & qui partes, quas temere suscepit, tueri velit, inficias iuerit, Christiani hominis esse fateri, & credere Pontificis potestatem non ab hominum consensu pendere, sed diuinitus prodisse. longius quā putaram processit Commentariolus hic, quem vnico spiritu conscripsi. tuum erit corrigere, ac summam manum ei imponere. Mihi satis sit hucusque laborasse. Vale.

DE IUSTIFICATIONE.

QVONIAM in omni disputatione primum oportet disquirere, ac planè percipere, quidnam significant vocabula, quibus utimur in disputatione, præsertim cum eorù multiplicitas & æquiuocatio facile possit confundere, ac inuertere totius rei significationem: idcirco primum explicabimus quidnam significet iustificatio, deinde quid significet fides, quoniã tota huiusce causæ disquisitio pendet ex illustratione horum nominum. Iustificari igitur nihil aliud est, quàm iustum fieri, ac propterea etiam haberi iustum. Iustitia autem multis modis sumitur. Nam & particularis quædam virtus, quæ dirigit operationes ac actiones nostras ad alios quoscunque, qua tribuitur vnicuique quod suum est, iustitia appellatur; cuius obiectum est iustum & æquum. Item iustitia est vniuersalis quædam virtus, quæ dirigit actiones vniuscuiusque ad bonum cõmune, quod præcipuè continetur in legibus seruandis, quamobrem appellata est etiam iustitia legalis. De vtraque iustitia amplè & diffusè Aristoteles tractat in quinto Ethicorum. Verùm nos hinc non loquimur de duabus his iustitiis, cum dicimus hominem iustificari, amplius quiddam dicimus & augustius. Præter hos duos iustitiæ modos, est quoque aliud iustitiæ genus, de qua amplissimè tractat Plato in decem libris quos inscripsit de iusto, qui etiam Politia Platonis dici solent. Aristoteles verò tangit tantùm hoc iustitiæ genus in quinto Ethicorum, quam appellat iustitiam metaphoricè dictam. Hæc iustitia constituta est in animi nostri viribus, quæ quamuis sint eiusdem animi, ac propterea in eis nequeat esse iustitia propriè dicta, quæ est virtus ad alterum: quoniam tamen aliæ inter se sunt hæ animi vires, & vnicuique earum debetur certus quidam modus ad alias sui cõpares vires, qui si peruertatur, iam non tribuitur vnicuique animi partium quod suum est, ac ideò iustitiæ inuicem se habet, tunc iustitia in eis erit, cum vnaquæque persisterit in modo sibi à natura præstituto, vt scilicet ratio imperet, inferiores verò animi vires pareant rationi, ac ratio recta sit. Hæc iustitia parens est virtutum omnium, & ampliori modo virtus quàm priores duæ. Hæc est animi sanitas, ex hac virum bonum appellare solemus iustum. Hic modus iustitiæ est humanus, facit hominem bonum, vt homo est, vt rationalis est, & idcirco in nostra inquisitione iustificationis, de qua loquimur, non

DE IUSTIFICATIONE

- A non tantùm duo illi priores iustitiæ modi non satisfaciunt, sed neque hic tertius satis est, amplius quidpiam quærimus. Nam non quærimus iustitiã illam, quæ tantùm deceat homines, sed quærimus iustitiã & bonitatem, quæ deceat filios Dei, cuius adoptionem allequimur per Christum, vt vocemur & simus filij Dei, vt simus consortes diuinæ naturæ. Hæc ergo bonitas, hæc animæ iustitia, quæ filios Dei deceat, appellatur iustitia Christiana; hac iustificamur in cõspectu Dei, prioribus illis iustificamur corã hominibus. Huius rei exemplũ comodè possumus capere ex hominũ vita, & consuetudine. Sit quispiam rusticus, cuius genus vixerit semper ruri, habeat hic filios, eosque erudiat vt rusticus moribus ruris, ac bene & diligenter instituat, vtique si adolescens ita institutus fiat ciuis, fiat principi familiaris, & aulicus in gratiam regij filij, mores vtique priores illi pertinent ad vrbانيتatem & ingenuitatem rustici, longè tamen inferiores sunt, & degenerant à moribus, qui exiguntur à ciue, ac præsertim à familiari regis. Sic humanæ illæ iustitiæ, quæ homini conueniunt, longè inferiores sunt hac iustitia, quæ exigitur à filiis Dei, à consortibus diuinæ naturæ. Hactenus sufficiant ea, quæ diximus de iustitia. Nunc accedamus ad aliud vocabulũ, quod includitur in nomine iustificationis, quod est fieri iustum. Dicamus ergo quod fieri & facere, quo ad propositum negotium pertinet, duobus modis accipitur. Nam dicimus albedinem facere parietem album, dicimus etiam linitionem pictoris facere parietem album: Eadem propemodum ratione dicimus sanitatem facere hominem sanum, Item dicimus medicationem facere hominem sanum.
- C Differunt hi duo modi, nam albedo facit parietem album, vt forma inhæres parieti, & sanitas facit hominem sanum, vt forma corpori inhærens. Quare dicemus hanc, vt ita dicam, factionem esse formalem, & dicemus formaliter facere; Linitio verò facit parietem album, vt actio pictoris, ideoque efficienter; Sic dicemus medicationem efficienter facere hominem sanum. Accedamus his expositis de iustificatione ad fidem. Fides quoque multipliciter dicitur, Nã quandoque id quod creditur appellatur fides iuxta id quod continetur in Symbolo Athanasij. Hæc est fides Catholica, quam nisi quisque crediderit, &c. Quandoque habitus ille quo credimus his quæ tradita sunt à Deo, appellatur fides: Interdum actus ipse quo credimus, consuevit appellari fides; qui actus quamuis sit elicited ab intellectu, est tamen imperatus à voluntate; Idcirco Apostolus dicit, Ad obediendum fidei. Credimus etenim quia volumus Deo obedire. Fides etiam appellatur fiducia, quia cõfidimus promissioni nobis factæ à quocunque. Hoc modo dicimus, fidem seruare & fidem frangere. Hanc Cicero in primo de officiis inquit dictam fuisse, quasi qua fiat quod dictum est, & ponit fidem hanc partem iustitiæ. Sic inter tria matrimonij bona ponitur maritalis fides, qua vterque coniugũ sibi inuicem dant fidem, promissioni alterius vicissim credit & confidit. verùm nos contrahamus hanc fidem ad promissionem diuinã, quæ est in Deo quatenus promissa seruat, Sic in Psalmo: Fidelis Deus in omnib⁹ verbis suis, sic apud Paulum: Nunquid eorum iniquitas fidem Dei euacuauit? In nobis

verò est hæc fides, prout fidimus promissioni diuinæ. Hæc fidei significatio pro fiducia, cõiuncta est significationi spei, quãuis spes propriè respiciat futura, fiducia verò etiã præsentia & præterita, attamè propinqua est hæc fiducia spei. Quamobrè sæpenumerò vna pro altera sumitur. Damascenus in quarto libro inquit, fidem duobus modis accipi, quorum alterum dicit esse assensum, alterum verò dicit esse spem eorum, quæ sunt nobis promissa; & ad huc posteriorem modum refert definitionem fidei datam ab Apostolo in Epistola ad Hebræos, cum dicit fidem esse substantiam sperandarum rerum. &c. Ex Apostolo Paulo in pluribus locis habemus hanc acceptionem fidei pro confidentia, sufficiat nunc vnus in Epistola ad Romanos, cum loqueretur de Abraam, cuius exemplo maximè nititur Apostolus, inquit, Non infirmus est diffidentia, sed confortatus est fide. Ecce opposuit diffidentia fidem, id est, confidentiam. His discussis, quæ si quispiam non benè intellexerit, totam hanc, quam agimus, rem, non rectè percipiet. Addamus quod iustificari seu iustum fieri, sumptum etiam efficièter (vt supra diximus) potest adhuc accipi duobus modis, propriè scilicet, cum quis ex iniusto efficitur iustus minus etiam propriè, cum quispiam fit iustior, & ex minori iustitia proficit, in maiorem iustitiam, qua ratione dicimus etiam duobus modis quidpiam cæleseri. Nunc tempus est vt accedamus ad explicationem iustificationis, ac primùm de iustificatione ea, qua impius ad iustum fit iustus. Hæc iustificatio, si quæritur de causa eius efficiente, nulli dubium est, quin sit à spiritu sancto, Nam Deus solus remittit peccata, Deus dat gratiam, Deus iustificat impium. Modus autem, quo spiritus sanctus hoc efficit, est motus etiam inspiratio, qua eius intellectum illustrat, & voluntatem mouet, hic etenim est modus, quo homo agit quidpiã vt homo est, vt scilicet id agat sponte & voluntariè. Mouet autem spiritus sanctus hominis voluntatem, conuertendo eam ad Deum, & hac ratione præparatur cor à Domino, & homo præparat se, quatenus ea conuersio est voluntaria, nullo pacto coacta, verum quoniam nequit ad Dominum quispiam voluntariè conuerti, nisi auertatur ab impietate, & à peccato, sicuti contingit in quocunque motu, nam in quouis receditur à contrario, vt perueniat ad alterum contrarium. Iccircò primùm hominis voluntas recedit à peccato, relinquit impietatem, per detestationem impietatis, & peccati, erigit deinde se ad Deum, ad quem reuertitur. Hic primus hic animi motus, vt inquit beatus Thomas, & ratione euidentissima colligi potest, est motus fidei, quem motum seu actum appellamus fidem. Hic autem motus incipit à voluntate, quæ obediens Deo & fidei, efficit vt intellectus assentiatur absque hæsitacione traditis à Deo, & ideo promissionibus diuinis confidat, & concipiat ex illis firmam fiduciam, quæ pertinet ad voluntatem, vt quasi circulo quodam incipiat à voluntate hæc fides, & desinat in voluntatem. Promissio autem Dei, cui firmiter credit, ac propterea fiduciam concipit, est (vt inquit beatus Thomas in prima secundæ.) Quod Deus remittat peccata, & iustificet impium per mysteriũ Christi. Ipse enim est factus auctor salutis omnibus credentibus in eum. Motus ergo hic fidei post

- A post detestationem peccati erigit mentem ad Deum, atq; animum ad ipsum conuertit, quem conuersum, Deus, infundens spiritum suum sanat, sanctificat, iustificat, adoptat in filium per spiritum filij sui, per quem diffusum in cordibus nostris clamamus Abba pater. Insuper donat nobis cū spitu Christi, Christum ipsum & omnem iustitiam eius gratis ex ipsius misericordia nostram facit, nobis imputat, qui induimus Christum. Interim verò dum animus ita præparatur à Domino, & se ipse præparat, quãdo hæc præparatio nõ fiat momento temporis, præterquam miraculo quodam, vt accidit Paulo Apostolo, si adsit occasio, operatur bona, & cauet à malo is qui conuertitur. Nihilominus non redditur iustificatio & sanctificatio operibus, vt Paulus inquit, vt in locis innumeris dicit beatus Augustinus, & Thomas in prima secundæ expressè, sed debetur fidei, non quod mereamur iustificationem per fidem & quia credimus, sed quia accipimus eam per fidem, Sic enim inquit Apostolus in Epistola ad Galatas. Accipientes pollicitationem spiritus per fidem. Item in Epistola ad Romanos, per quem habemus accessum in hanc gratiam per fidem. In Epistola ad Hebræos, Accedentem ad Deum oportet credere, eò quòd credendo accedimus ad hunc accessum. Hæc acceptionem ab Apostolo dictam beatus Thomas in tertia parte appellat applicationem inquiens passionem Christi esse veluti medicinam communem, quam quisque sibi applicat per fidem, & Sacramenta fidei. Hi protestantes appellant apprehensionem non ea significatione, quam tu in literis ad me datis arbitraris, quæ scilicet pertinet ad cognitionem intellectus, sed significatione superius dicta, qua scilicet illud dicimus apprehendere quò peruenimus & quod post motum nostrum attingimus. Attingimus autem ad duplicem iustitiam, alteram nobis inhærentem, qua incipimus esse iusti; & efficimur confortes diuinæ naturæ; & habem⁹ Charitatē diffusam in cordib⁹ nostris; alterã verò non inhærentem, sed nobis donatam cum Christo, iustitiam inquam Christi, & omne eius meritum; simul tempore vtraque nobis donatur, & vtramque attingimus per fidem. Vtra verò sit natura prior, potius pertinet ad disputationes scholasticas, quàm ad negotiũ fidei de quo agimus; ideo in aliud tempus differemus, sicuti etiã differimus aliã controuersiã, quæ offerri nobis possit, vtrum scilicet sit natura prior remissio peccatorum & reconciliatio cū Deo, an infusio gratiæ: Si quãdo inciderit locus magis opportunus dicam quid in vtraque sentiam, nunc vtraque omittatur. Quod autem Deus donauerit nobis Christum & omnia cum eo, est textus Apostoli expressus in Epistola ad Romanos, Qui filio suo non pepercit, nonne omnia nobis donauit cū illo? Itẽ filius natus est nobis, & filius datus est nobis. In Missa, cum Christũ Deo offerimus, nonne dicim⁹ in canone, Tibi offerim⁹ de tuis donis & datis hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam. Beatus pater Augustinus in pluribus locis, sed vnus nũc in mentem venit, nescio an sit in soliloquiis aut in meditationibus. Quicquid mihi deest, inquit bonus ille pater, vsurpo mihi ex visceribus Domini mei. His hæcten⁹ discussis, quibus reor nullũ posse contradicere, discutiamus propositionem propositam.

Fide iustificamur, non formaliter, quòd scilicet fides inhærens nobis efficiat nos iustos, sicuti albedo efficit parietem album, aut sanitas hominem sanum. Nam hoc pacto Charitas & gratia Dei nobis inhærens & iustitia Christi nobis donata & imputata efficit nos iustos, neque per fidem intelligimus habitum, ut superius diximus, sed actum. Sed vera est propositio, si capiatur efficienter, sicuti linitio efficit parietem album, & medicatio efficit sanum; sic, vel non dissimili ratione, fides efficit hominem iustum, & iustificat, quia per fidem attingimus ad utramque iustitiam: & quoniam motus omnis est imperfectus nisi perueniat ad terminum, iccirco etiam motus fidei, nisi perueniat ad Charitatem, quam adipiscimur, est imperfectus. Iccirco fides quæ iustificat, est fides formata per charitatem, seu efficax per charitatem, ad quæ nisi peruenit est inefficax ad iustificationem, sicuti si diceremus, ea medicatio efficit sanitatem, quæ peruenit ad sanitatem, & illa est efficax per sanitatem, quamobrem potest etiam appellari sanatio. Hactenus dicta satis esse videri possunt quoad iustificationem nostram, quæ mihi adeò perspicua esse videntur, ut nihil reliquum sit, in quo quis hæsitare queat. Verum quoniam diximus ad duplicem iustitiam nos peruenire per fidem, iustitiam inquam inhærentem nobis, & charitatem, ac gratiam qua efficiamur consortes diuinæ naturæ, & iustitiam Christi nobis donatam & imputatam, quoniam infertur sumus Christo & induimus Christum; Restat inquirere vtra nam debeamus niti, & existimare nos iustificari coram Deo, id est, sanctos & iustos haberi; ea inquam iustitia, quæ deceat filios Dei, ac oculis Dei satisfaciat, an hac iustitia & charitate nobis inhærente, an potius iustitia Christi nobis donata & imputata? Ego prorsus existimo piè & Christianè dici, quòd debeamus niti, niti inquam tanquam re stabili, quæ certò nos sustentat, iustitia Christi nobis donata, non autem sanctitate & gratia nobis inhærente. Hæc etenim nostra iustitia est inchoata & imperfecta, quæ tueri nos non potest, quin in multis offendamus, quin assidue peccemus, ac propterea indigemus oratione, qua quotidie petamus dimitti nobis debita nostra. Iccirco in conspectu Dei non possumus ob hanc iustitiam nostram haberi iusti & boni, quemadmodum deceret filios Dei esse bonos & sanctos, sed iustitia Christi nobis donata est vera & perfecta iustitia, quæ omnino placet oculis Dei, in qua nihil est quod Deum offendat, quod Deo non summopere placeat. Hac ergò sola, certa, & stabili nobis nitendum est, & ob eam solam credere, nos iustificari coram Deo, id est, iustos haberi & dici iustos. Hic est pretiosus ille Christianorum thesaurus, quem qui inuenit, vendit omnia quæ habet ut emat illum. Hæc est pretiosa margarita, quam qui inuenit, omnia linit, ut eam habeat. Dicit Apostolus Paulus, Omnia alia detrimenta putavi ut Christum lucrifacerem, non habens iustitiam meam, sed eam, quæ est per fidem Christi. Illis verò qui nituntur Sanctitate sua dicitur in Apocalypsi: Quia tepidus es incipiam te euomere ex ore meo; dicis enim diues sum, nullius ego, & non vides nuditatem tuam. &c. & alibi. Item in Apocalypsi: Dabo tibi calculum nouum, in quo est nomen scriptum quod nemo scit nisi qui accipit. Hoc nomen

A men est nomen Christi, & verè nullus scit nisi qui accipit. Inde est quod experimento videmus viros sanctos, qui quanto magis in sanctitate proficiunt, tanto minus sibi placent: ac propterea tanto magis intelligunt se indigere Christo, & iustitia Christi sibi donata, ideòque se relinquunt, & soli Christo incumbunt. Hoc nõ ob eam accidit causam, quod facti sanctiores minus videant quàm prius, neque quoniam facti sint animo dimissiori & viliori, imò quanto magis in sanctitate proficiunt, tanto maiori sunt animo; tanto sunt perspicaciores. Quamobrem facti perspicaciores magis intuentur sanctitatis & iustitiæ ipsi inhærentis tenuitatem, cum qua perspiciunt multas maculas, quæ eorum oculos factos perspicaciores magis offendunt, ac propterea re ipsa cognoscunt, non sibi nitendum esse sanctitate, charitate, & gratia sibi inhærente; sed confugiendum sibi esse ad Christum & ad gratiam Christi ipsis donatam, qua nitantur & incumbant. Repetamus exemplum quod supra adduximus de Rustico, qui in gratiam filij Regis, factus sit ciuis & aulicus regis, & qui iam cœperit imbui moribus regis: utique hic cum in eo maneat vestigia ruris, quamuis cœperit institui moribus regis, nihilominus regi non placet, multa in eo sunt quæ Regem offendant, nihilominus habet eum ut aulicum & familiarem ob gratiam & merita filij, quæ rustico illi donauit. Dicit beatus Thomas cum loquitur de baptismatis Sacramento, quod eo abluuntur omnia peccata & omnis reatus culpæ & pœnæ cuiuscunque, & reddit rationem, eò quod vnusquisque baptizatur in mortem Christi, & cum eo sepelitur, ut inquit Apostolus. Iccirco ita se habet baptizatus, ac si ipse gerens personam Christi mortuus fuisset, passus & consepultus cum Christo, & cum Christo resurrexisset in nouam vitam. Ecce quàm præclare dicit doctissimus pariter ac sanctissimus vir, mortem Christi, passionem ac meritum nobis donari, nobis imputari in baptismate, quod est fidei Sacramentum, non quod nobis inhæreant, qui iam viuimus, sed quia nobis donantur & imputantur. Credo satis illustratum fuisse hactenus locum de iustificatione apud Deum, vtra debeamus niti, niti inquam, an iustitia nobis inhærente, an iustitia Christi nobis donata & imputata. At dices, quod auctoritates illæ quas adduxi in meis literis, huic videntur sententiæ obstare. Prima est Dauid in psalmo decimo septimo; Iudica me domine secundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam, secundum puritatem manuum mearum, quia custodiui vias domini, nec impiè gessi à Deo meo, quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo, & iustitias eius non repuli à me. Ecce quàmclare inquirunt hi qui ad pauca respiciunt, quod Dauid innitur suæ iustitiæ & innocentiae suæ. Certè si Dauid ea intellexisset quæ hi intelligunt, ita quod propterea putasset se iustificatum coram Deo, non tantum hæc quæ dicit essent dicta arroganter & superbe, ac propterea magis reprehendenda, quàm oratio Pharisei in Euangelio, qui longe minora de se dicit; sed essent mera mēdacia. Quo etenim pacto (ut relinquam quotidiana peccata) is qui fuerat adulter, qui propinquissimum sibi amicum interfecerat, ut vxore eius potiretur; potuit verè dicere, quod non impiè gef-

fisset à Deo suo, quod habuerit omnia iudicia eius in conspectu suo, & cætera quæ ibi dicuntur. Ideò ne impingamus hanc arrogantiam, hæc mendacia mansuetissimo & mitissimo regi, propius accedamus, & benè eius sensum perspiciamus. Psalmum illum decimum septimum David composuit & cecinit, vt ex titulo psalmi comprehenditur, post debellatos eius hostes, quorum præcipui fuerunt Saul & Absalon, quos David semper humaniter tractauit, nihil vnquam contra ipsos est machinatus, quin potius in potestatem eius traditos seruauit, vtriusque interitum magno animi dolore accepit. Idcirco omnia quæ dicuntur in eo psalmo ad hos eius hostes sunt dirigenda, id est, ad eius benemerita, & ad omnia eius opera erga ipsos, non autem ad suam Iustitiam inhærentem ipsi coram Deo, & in conspectu oculorum eius. Hæc sententia plana est, in qua nullus hæere potest. At cum secum ipse loquitur David, & ad animam suam verba facit, aduerte quid dicat: Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui coronat te in miserationibus, qui replet in bonis desiderium tuum, quoniam miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quantum distat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates nostras. & c. Confer hæc, te oro, cum his quæ adducis de psalmo decimo septimo, & videbis quantum distant. Apertissima ergò est sententia in qua conuenerunt. Alius locus qui citatur, Hæc erit iustitia nostra si custodierimus præcepta hæc omnia; nihil facit contra nostram sententiam. Nam verum est quod iustitia nostra, humana inquam, & quæ est iustitia legalis, de qua diximus supra, est custodire præcepta legis, & quamuis, vt supra diximus, augustiorem quãdam quæramus, quæ deceat filios Dei; nihilominus, vt inquit Paulus Apostolus, cum nullus seruet omnia præcepta legis, quantum pertinet ad iustitiam legis, omnes sumus sub maledicto, iuxta illud; Maledictus qui non permanet in omnibus verbis legis huius, quia nullus seruat omnia præcepta legis præsertim præceptum de charitate quantum ad motum animi interiorem, ac ideò omnes indigemus Christo, per quem adipiscimur gratiam & charitatem, qua inferiori quodam modo incipimus legem seruare; ac insuper omnis eius iustitia attribuitur nobis, quicumque Christum induimus. Alius locus, quem adducis, erat, Habebitur pro iustitia coram Domino reddere pauperi depositum. Nulli dubium quin pertineat ad iustitiam virtutem illam particularem, de qua diximus superius, reddere depositum non tantum pauperi sed cuiusque. Sed quoniam pauper magis indiget, si nõ reddatur maior sit iniuria, & iniustitia maior est; ac propterea hortatur nos spiritus sanctus ad illam iustitiam. Non ob id tamen sumus iustificati coram Deo, secundum eam rationem & modum, quem supra attulimus. Nam si reddere depositum pauperi sufficeret ad eam iustificationem, multi Iudæi, complures Mahumetani essent iustificati coram Deo; Etenim eorum multi ita sunt instituti, quod nunquam detinerent depositum sibi creditum. Sic de Phinees dicendum. Mihi videtur hi loci addu-
 cti

- A cti esse adedè perspicui, quod nullam dubitationem facere possint in sententia ea, in qua Catholici & protestantes conuenerunt, & quod non satis rectè intelligantur ab his, qui eis nituntur. Abundè reor hucusque dictum à nobis fuisse de iustificatione illa, qua ex impio quispiã adultus efficitur iustus. Verum quoniam est & alius iustificationis modus, quo quispiam ex iusto fit iustior, sicuti calescieri etiam is dicitur, qui ex minus calido fit calidior, secundum quem modum dicitur in Apocalypsi, Qui iustus est, iustificetur adhuc; idcirco vt vniuersa ratio iustificationis intelligatur, pauca addemus de hoc iustificationis genere. Vnumquodque animal seu plãta, quam natura ædit in lucè ac generat, quãuis generatione speciem quampiã seu naturam sortita sit, nõ tamè in eo gradu sistit, in quo sortita est naturã & speciem animalis, sed progressum quẽdam habet, donec perueniat ad perfectum illius naturæ statum. Sic homo, sic aues, sic terrestria & aquatica animalia non sistunt in ea magnitudine & infirmitate membrorum in qua nata sunt, sed continenter feruntur ad perfectionem, quam eius natura præstituit, aut obeant necesse est. Pari ratione qui per fidem adeptus est charitatem & spiritum Christi, & factus est noua creatura in Christo Iesu, si voluerit sistere in eo gradu, in quo spiritualiter natus est, nec vterius progredi: nulli dubium, quin breui temporis spacio relabatur in deterius, ac perdat spiritum quem acceperat, ac vtrãque iustitiam amittat. Nam nullus sibi vsurpare potest iustitiam Christi qui non habeat spiritum Christi, & non viuat in Christo. Progrediendum est ergo nobis omnibus, ac in anteriora tendendum; nam si brachia fortè remisit, atque illum in præceps pronò rapit alueus amni. Progressus hic fit per bona opera interna & externa, quæ cum sint à charitate & à spiritu Dei, augent etiam charitatem. Etenim sicuti principium generationis vniuscuiusque rei est extrinsecum; nihil etenim seipsum generat, ita augmenti principium est extrinsecum, omne namque animal ab anima sua augetur. Charitas ergo inhærens, spiritus Christi, gratia quæ ab eo semper fouetur, & emanat à plenitudine gratiæ eius, Christi inquam, otiosa esse non potest, sed vel internis meditationibus atque orationibus se exercet, vel externis operibus piis. Hinc augetur charitas & gratia, quæ etiam augent fidem, nam magis credimus & fidimus ei quem magis amamus, sicque magis ac magis iustificamur. Idcirco, vt supra citauimus, in Apocalypsi dicit spiritus sanctus, Qui iustus est iustificetur adhuc. Hæc iustificatio potest dici fieri ex operibus, & potest appellari iustificatio operum. Prior verò, quia quis efficitur noua creatura in Christo, non debetur operibus nostris, sed spiritui sancto, qui mouet corda nostra, remouendo ea à vita peccati, & per fidem erigendo ad Deum per Christum, donec fiat compos charitatis & gratiæ, vt superius latè exposuimus. Ex operibus tamen quæ sequuntur ostenditur hæc iustificatio, & hæc fides perfecta, seu formata & efficax per charitatem, vt dicit Iacobus in sua Epistola. Nam si opera bona non sequantur, imperfecta fuit fides illa & inanis. In his ergò bonis operibus ambulamus, vt inquit beatus Paulus, & sic fit certa nostra vocatio, vt inquit Petrus. Quoniam eis magis iustificamur, & ad perfectum

tendimus, quæ si intermittimus, regredimur. Nam in via domini nõ progredi est regredi, & tandem præcipitem labi. Ideò ex operibus qui dicunt nos iustificari, verum dicunt, & qui dicunt nos iustificari non ex operibus, sed per fidem, verum etiam dicunt. Sed vt rectè intelligatur vtrumque, oportet rem totam benè explicare & illustrare: est etenim fatis inuoluta & obfita. Dedicimus nos operam in hac Epistola, quantam potuimus adhibere, vt ea euoluere & illustria efficeremus. An verò affecuti fuerimus, cum reuerendissimi & illustrissimi Cardinalis Mátuani patroni tui, quem scis quantoperè obseruem, tum etiam tuum erit iudicium. Benè vale in

domino . Ratisponæ xxv

Maij m. d. xli.

28

DE LIBERO

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

DE LIBERO ARBITRIO.

B VANDO & tu literis, & Aloisius noster tui nomine obnixè mecum verbis egit, vt scripto tibi explicem, quid de vulgata hac quæstione sentiam, quæ de arbitrij libertate, tot diuersorum dissentientibus sententiis, & variis disputationibus agitatur: malui cum petitioni tuæ satisfecero desiderari in me doctrinam, quàm si non obtemperauero, gratificandi tibi voluntatem: & quamuis nec rem ipsam, quàm ardua sit, & grauior, quàm vt virium mearum tenuitate ferri queat, ignorem, & te maiore ingenij acumine esse intelligam, quàm vt facile à me satisfieri tibi possit: Tamen vt, quantum in me est, morem tibi geram, dicam hac de re, quæ mihi sese offerret in præsentia. Ac primò quidè ea dicam, quæ natura duce ex philosophiæ doctrina de libero arbitrio cognoscimus: tum quæ sit catholica, & in christiana religione recepta de hac re sententia exponam. Neque vero te philosophiæ nomine commoueri velim. Nõ enim vanam illam, quæ à Diuo Paulo repudiatur, adhibebimus; sed veram, quæ à naturali & à Deo nostris mentibus impresso lumine nata, earum nos omnium rerum veritatem docet, quæ intellectui subiiciuntur. Atque hoc quidem lumen aliud nihil quàm riuius quasi & pars quædam est diuini splendoris nature nostræ inferti, neque penitus ob peccatum extincti. vt autem disputationem hanc nostram aggrediamur, ad liberi arbitrij vim naturamque cognoscendam, quid liberi primò nomine significetur, quæque sit illius verbi vis, intelligamus necesse est: tum verò ad liberum arbitrium explicandum veniemus. Vt igitur seruus ille est, qui

D sui iuris non est, quique in iis actionibus, quæ serui sunt, non sponte sua, sed domini imperio & voluntate mouetur, ita liber dicitur esse is, qui & sui, non alieni iuris est, & sua non aliena voluntate ad agendum excitatur. quare quò quidpiam longius ab alieno imperio abest, magisq; suapte sponte mouetur, eò etiam à seruitute cum longius absit, ad libertatem propius accedit. Verù communi hoc omnibusque notissimo principio constituto, rebus id singulis accomodemus, atque ab inanimis, qualis sunt terra, lapides, aliaque generis eiusdem ordiamur. Terræ glebã, aut lapidem, vel in superna, vel ad ima mouere possumus: atq; horum quidè alter naturalis motus est, nempe cum ad ima vergit; violētus alter, cum ad superna. quare quo motu sursum fertur, seruum omnino esse dico; quo vero deorsum, non liberum quidem omnino

esse, ad libertatem tamen magis accedere cōfirmo, quàm cum violenter sursum ferebatur. motu nanque naturali, insitæ sibi grauitatis propensione gleba terræ, aut lapis ille mouetur, violèto verò non insitæ alicuius rei impulsu, sed contra potius insitam sibi propensionē fertur, impellentis violentia coactus: quare in hoc motu omni prorsus libertate caret: in motu verò naturali, quoniam ab innato principio mouetur, à seruitute longius discēdit, atq; ad liberi conditionē accedit propius: non tamen liber omnino est, cum grauitatis impressione moueatur, cuius nec terra nec lapis auctor ipse sibi est; sed eidē illā causæ acceptam referre debet, à qua ortus sui principiū accepit. Quamobrē ad præscriptam etiam sibi ab ea legem mouetur. Vnde non modo liberū esse non dicimus: sed philosophorum etiam sententia, quæ huiusmodi sunt, non à seipsis, sed à generante causā mouentur: & inter ea quæ alterius impulsu agitantur, numerari debent. Hinc iam ad bruta animantia progrediamur, quæ à seipsis auctore Aristotele cientur, quoniam propria sensus sui mouētur cognitione, quam appetitionis etiā ipsorum propensio sequitur ad ea, quæ cognoscunt, vel persequenda, vel fugienda: quare cum ea appetitus propensione moueātur, quæ à cognoscendi facultate generatur, ad libertatem propius accedūt, quàm quæ sensus omnis sunt expertia: nam quæ in naturali illorum motu est propensio, non ex seipsis est, sed à generante causā. Bruta igitur animantia à seipsis non, vt de iis quæ sensu carent diximus, ab alio mouentur: atq; in his arbitrium cognoscere incipimus, nec liberum tamē. in Brutis enim eatenus arbitrium est, quatenus cognitio quædā in ipsis inest, & certa rerū, quas cōprehendunt, existimatio. neque tamen liberū dici debet, quoniam ab ipsis non est, sed à natura ex obiecti nimirū quod cōprehendūt impressione: vnde nec motuū suorum finē, qua ratione finis est, & vt natura finis cognosci debet, agnoscunt; neq; eam quæ mediōrū est cum fine ad quē tendunt, proportionē intelligunt. sed naturā ducem non aliter sequuntur quàm qui ad prima literaria elementa perdiscēda, nutrice aut pedagogo duce in scholas proficiscitur puer. is enim quamuis propriis pedibus incedat, viamq; qua ingreditur & gymnasium etiā quo tendit conspiciat, nescit tamen disciplinam quam in gymnasio discit, finem esse, cuius causā illud iter suscepit: nec quæ sit cōfecti itineris proportio ad gymnasiū intelligit, sed ducem tantū sequitur nutrice. Idem planè brutis animantibus vsu venire solet, quæ ob ipsarū cognoscendi, atq; ad eō etiam appetēdi facultatis imbecillitatē, nec finem qua ratione finis est, nec mediōrum finisq; cognationē agnoscunt: sed à natura duce, atq; insita cognitione & appetitione stas definitisq; mediis ad finē impellūtur. & quidem Bruta à natura, non proprio ferri iudicio, Auscultationis Physicæ lib. 2. Aristot. hoc argumēto demonstrat. eorū enim inquit, quæ sunt eiusdē speciei vna est atq; eadē agēdi ratio: quo fit, vt non à proprio peculiariq; iudicio singula brutorū animantiū genera, tanquā à principio moueātur (quod nō posset in diuersis speciebus esse idē) sed ab aliquo superiore, quo ducātur atq; impellātur omnia. Hoc igitur statuamus, à se moueri, & libero proinde motu ferri bruta, quàm quæ sensu carēt, & arbitrio quidē suo ferri, nō libero tamē. q̄ si huius etiā rei causam audire velles, eā tibi paucis exponā, atq; hoc quasi vesti-

- A vestibulo tandem deueniemus ad liberi hominis arbitrij, eiusque origini cognitionem. quæ igitur paulo ante dicta sunt hoc loco repetamus. in brutis diximus animantibus ideo liberum arbitrium non esse quod angustior in illis & debilior sit cognoscendi atque appetendi vis. Nam vt quid arbitrij ac iudicij libertate sit præditum necesse est, vt res omnes, eorumque naturam, & quam inter se habeant proportionem, bonitatem denique siue minor ea sit siue maior comprehendere possit. quod in nullam cognoscendi vim cadit, quæ non vniuersi boni naturam, & inde singula intelligat quæ vniuersi boni amplitudine continentur. Atque illud etiam oportet non tenuem atque angustam, & certo aliquo boni genere definitam, sed amplam & bonorum omnium ipsiusque boni vniuersi capacem appetitionem habere.
- B quare cum hac boni vniuersi comprehendendi facultate bruta careant animantia & bona tantum quædam particularia sibi apta & congruentia cognoscant, & appetitionem etiam angustam, ipsarumque cognitioni accommodatam habeant, libero præditi arbitrio dici nulla ratione possunt. & vt qui carcere, aut alio quouis loco clausus detinetur, liber esse non dicitur, sed eius voluntati subiectus est, qui illum conclusit: ita bruta quoque animantia arbitrium non liberum, sed terminatum et certis quibusdam angustisque limitibus circumseptum habent. Iam verò cum contrariorum alterum ex altero cognosci facile possit, ad hominem ipsum accedamus; quem suapte natura arbitrij libertate præditum esse planè intelligemus. Nam cum sit hominis voluntas, facultas quædam & appetendi vis, quæ intellectum sequitur & ad omnia se extendit ad quæ ipse se extendit intellectus, cumque intellectus amplissimus sit quoniam intelligit omnia; voluntas etiam ipsa amplissima est, seseque ad omnia bonorum genera, atque ad bonum ipsum vniuersum extendit, quare præcedente cognitione in finem vt finis est fertur & media, quæ sibi accommodata fini videntur, eligit. Spontanea ergo voluntate homo, proprio, neque vllō termino circumscripto sed amplo, ac libero mouetur arbitrio, quod tum ad singula tum ad vniuersum bonum extenditur. En tibi liberum arbitrium quid sit, curque in solis hominibus, non in brutis etiam animantibus reperiatur. verum progrediamur in humana voluntate vltorius, & quo modo liberum hoc arbitrium conseruetur & perficiatur; quo contra pacto imminuatur & in seruitutem tandem redigatur, videamus. Vnum tamen prius addamus quo finem imponamus iis quæ ante à nobis de volūtate & libero arbitrio dicta sunt. Hacten⁹ voluntatis nostræ ac liberi arbitrij naturam in genere exposuimus. Sed quoniā omniū humanarū actionū, quæ circa singula fiunt principium est & origo, voluntas, quæ supra vniuersim diximus, ad res singulas accommodare iā oportet. Hanc igitur quæ ad vniuersum bonū est, volūtatis propensionē, ad singula ab ipsa accommodari necesse est. quoniam verò finis appetitio prima est, & reliquarum appetitionum moderatrix: volūtatis nostræ finis vniuersum illud bonum est, quod reliqua bona omnia complexu suo continet, quodque nunc beatitudinem, nunc verò felicitatem appellamus: quoniam verò intellectus in huius

quem hinc degimus vitæ statu, vbi hæc felicitas & beatitudo nostra colloca-
ta sit intueri non potest, & propensio deprauata est, vt postea dicturi sumus,
diuersæ propterea & variæ diuersorum hominû de felicitate ac fine vltimo
sententiæ fuerunt, atque in aliis alij rebus, hominis constituunt felicitatem.
Cum verus tamen, & omnia in se bona ineffabili modo complectens fi-
nis vnicus sit, æternus ille Deus. quare tunc demum rectè homo libero
vritur arbitrio, cum vt vniuersum, ita particulare illud bonum propositum
habet, quo non modo reliqua bona continentur, sed ipsius etiam boni natu-
ra dici debet, atque ad id cunctas suas actiones dirigit. Queret hoc loco à me
quispiam, ad liberi ne arbitrij facultatem spectet, vt ab hoc fine qui Deus est
desistere quis possit, & aliud quidpiam vltimi finis loco sibi constituere? F
Hunc ego scire velim, non esse liberi arbitrij facultati tribuendum, quod
à vero quis sine ad alium declinare possit, imò impotentia potius & imbecil-
litati ascribendum, cum eo ipso à libertate discedens incidat in seruitutem,
quod ex his quæ ante dicta sunt intelligi facile potest. Expositum iam à no-
bis est libertatem à voluntatis amplitudine, seruitutem autem ab eiusdem
angustias & imbecillitate pendere. An non vides tantum esse voluntatis mo-
tum quâtus est finis vltimus qui reliquis actionibus moderatur? Si à Deo igitur
discesse ris, qui bonum est maxime vniuersum ac generale, quod rerum
omnium in se complectitur naturam, atque finem tuum vltimû in re quauis
alia collocaueris, relicta amplitudine in angustias te deduces, cû cætera om-
nia angustiora infinitis partibus sint Deo, atque ita te à libertate transferes in
seruitutem. posse itaque à Deo declinare, non facultatis est aut potētiae, quæ
admodum ex Philosophorum etiam sententia, nec claudicare aut lædi posse
potentia est, sed impotentia magis, neque ad libertatem hoc spectat, cum li-
bertatem eripiat potius, eamque in seruitutem pertrahat. ex his igitur quæ
hactenus dicta sunt, planum iam euasit, quod in hunc vsque locum antea di-
stulimus. quæ nimirum sit, & quo conseruetur modo vera libertas, quæque
illius perfectio dicenda sit. qua contra ratione imminui, & in seruitutem redigi
tandem possit; conseruetur enim voluntatis libertas, si in boni amplitudine
contineatur, neque à Deo ad angustiore alium finem desinat. perfectio
autem eius est remota ea, quæ quamuis potentia nominetur, vere tamen im-
becillitas est, atque impotentia, non posse ab illa amplitudine declinare. Im-
minui verò libertatem aliud nihil est quam ab vniuerso bono, ad particula-
re aliquod & singulare desistere, in eoque finem vltimû collocare. in quo
si paulo diutius voluntatem fixam teneas seruam efficis. Redeundi autem
facultate priuari & à nō verò fine sese referre non posse, id demû est veram
libertatem penitus amittere, & seruam omnino reddere voluntatem. Manet ta-
men liberum arbitrium, sed in seruitutem redactum. manet enim illa natu-
ralis animi facultas, manet cognitio, & ad bonû vniuersum propensio. quare
qui in ea seruitute constitutus aliquid agit, nō à natura quemadmodû bruta
animantia, sed proprio iudicio mouetur. Hactenus veram ac naturalem vo-
luntatis libertatem, atque eius ex aduerso seruitutem perspeximus. quoniam
autem

A autem hucusque Philosophos egimus, libet paulo vterius Philosophorum
adhuc more disputado progredi, vt rem hanc sanè difficillimam, quam fieri
planissime possit, explicemus. experientia quæ rerum magistra iure vocatur
philosophos ipsos verè quauis causæ ignaros docuit hominē à primo statim
ortu, ad malū esse suapte natura pronum, non ob sensus tantū & carnis appe-
titū, sed ob ipsius etiam voluntatis propensionē. Nā ad superbiam, inuidiam auari-
tiam, qui spirituales morbi sunt, non corporei esse propensum animaduerte-
runt. vnde Aristoteles sexto Politicorum, è re esse docet, vt quisque, sicut quan-
tauis in Republica nobilitate, amplitudine, & publici muneris auctoritate
insignis, rerum à se gestarum rationem populo reddat. cuius rei ratione sub-
iicit his ferè verbis. Nam si omnibus quæ libet agendi facultas concedatur,
non potest ea quæ innata hominibus est malitia comprimi & coerceri: non
vides, quàm expressis verbis eum, qui nobis simul cum natura ingenuus est,
defectum ostēdat. Plato verò, & qui eius familiam sequuntur, vt Porphyrius,
expiationes etiam nescio quas, vt diuus Augustinus, auctor est. excogitarunt,
sed hactenus de voluntate disputatum sit, in qua liberum consistit arbitrium,
quod ab ipsa postea in sensibilem hominis appetitum deriuatur, quem natu-
ra rationis quodammodo participem effecit, cum ad obtemperandū rationi
aptum reddiderit, atque hinc etiam libertas hæc manat ad membrorum corpo-
ris motus, atque ad cæteras humanas actiones, quæ ætenuis humanæ sunt,
quatenus à voluntate proficiscuntur. Verum satis iam sit philosophatum. ad
C catholicæ fidei veritatem proprius accedamus, vbi perspicue videbimus, quæ
philosophi obscura tantum & adumbrata cognitione perceperunt, & veram
certamque, quàm ipsi somniarunt, expiationem intelligemus. Diuinis est no-
bis literis reuelatum hominem qui à Deo rectus procreatus esset, diaboli in-
uidia impellente in labyrinthos sese inextricabiles coniecisse. neque verò mor-
tis author Deus fuit, sed aditus ei ad hominem patuit per peccatum. Hæc au-
tem in qua primû conditus est homo rectitudo, originalis iustitia fuit, in qua
vera est hominis libertas constituta. Voluntas enim non in vniuersum modo
bonum propendebat, sed in Deum maxime tanquam in vltimum finem fe-
rebatur, atque ad eius nutū omnes suas actiones conformabat. Atque hinc factū
est, vt nullis angustias adstricta, aut certis limitibus occlusa teneretur, sed li-
bere per omnia bonorum genera, totiusque naturæ amplitudinem in summa
D tranquillitate constituta nulloque impedimento remorata spatia retur. quem-
admodum enim res omnes creatæ, earumque bonitas & essentia tota in Deo
ineffabili simplicitate sunt vnita, nullam vt naturæ vel bonitatis repugnantiam
vel contrarietatem admittant, à Deo autem vbi processerint & in res creatas
sese diffuderint, quia angustior cuiusque redditur natura, sibi inuicem oppo-
ni, & contrariis pugnare naturis incipiunt. ita enim res vna ab altera diuisa est,
vt plura simul vniri nequeant, neque idem homo simul & equus esse possit,
aut Archægelus idē & seraphinus. cum verò in maiores deueneris rerum angu-
stias, tanta oritur contrariarum rerum lis & contentio, vt vna alteram cor-
rumpat, vt in rerum quæ sensibus obiecta sunt ortu & interitu cerni potest,
E E iij

cum tamē in infinita illa diuinæ naturæ amplitudine eadem sint, & omni ca-
 reant repugnantia. eodem prorsus modo humana voluntas, quandiu vere in
 Deo solo libere defixa fuit omnis expers repugnantia, summa trāquillitate
 fruebatur vt recte cecinit regius propheta. pax multa diligentibus legem
 tuam, & non est illis scandalū. In hac itaque rectitudine & vera libertate cō-
 dita voluntas est. at cum non eam vim sit consecuta, vt pelli dimouerique à
 rectitudine ac libertate non possit: sed ea quā supra diximus à bono vniuer-
 so & vltimo fine qui Deus est, ad alia deflectendi, particulariāq; bona sectan-
 di impotentia comitata dæmonis impulsu & promissa felicitate incitata, bo-
 no vniuerso quod Deus est relicto, ad particulare se bonū, id est, ad se ipsam
 sese conuertit, in se suaque gloria & commodis, non in Deo vltimum cōsti-
 tuens finem, vnde miserum in modū flexa est & pernicioso vulnere sauciata. F
 hinc enim intellectus maxime agens ita obcæcatus est, vt cum ad agendum
 deuenerit, discursus sui principium à praua propensione voluntatis accipiat.
 nam ex philosophorū etiam placitis sensitiuæ partis propensio finē in agēdo
 intellectui constituit, vt paulō post plenius attingemus. In illa vero originali
 iustitia sensitiuus appetitus rationis imperio omnino erat subiectus & crea-
 tarum rerum angustiis liberatus, magna libertate fruebatur, nec dissimili ra-
 tione corpus animæ obtēperabat. Verū ne à proposita de libero arbitrio di-
 sputatione lōgius aberremus, ceteras iustitiæ originalis cōditiones missas hoc
 loco faciamus. vt igitur sensitiuus appetitus rationis quasi particeps fuerat
 effectus: ita cū à Deo voluntas ad se ipsam defecit, appetitus spreto rationis
 imperio sui iuris esse cepit atq; hinc innumere cupiditates, innumeri timores G
 atq; morbi. ex quo etiā factum est, vt cum in primo actionū suarū principio
 obcæcatus sit intellectus, & in particulari bono vltimū finē collocarit, & suæ
 dignitatis ignarus, in corpus sese & sensum demerserit, & in corporis naturā
 degenerarit in corporis voluptatibus assequēdis & fugiendis doloribus finē
 suum constituerit; atque hæc illa corruptio est, quā christiani, originale pec-
 catum postea nuncuparūt: de quo nihil est sub peccati ratione nobis hoc lo-
 co dicendū, aut subtilius perscrutandum, sed vt animi tātum ægritudo quæ-
 dam est, & ad præsentem spectat de libero arbitrio quæstionē. cum hæc igitur
 humanæ naturæ corruptio atq; ægritudo esset, eamque, vt dictum antea
 est, philosophi tum natura duce tum experiētia cognouissent, quibus posset H
 remediis ac pharmacis sanari indagarunt. cumque deprauatā propensionem
 esse animaduertent, & mutari eam, bonarumque actionum consuetudine
 dirigi posse crederent: in morali philosophia, atq; in virtutis studio, cuius ha-
 bitu ad bona inclinamur, defudarunt. Sed cum esset ægritudo hæc in primo
 humanarum actionum principio, id est, in vltimo fine, à quo voluntas defle-
 xerat, & intellectus quoties ad agendum accedebat, quoniā appetitus propē-
 sionē in vltimū finē sequitur obcæcabatur, nec posset ægritudo hæc (quæ ad-
 modum nec ij quoque corporis morbi, qui primū vitæ principium & humo-
 rem quē vocant radicalem inficiunt) vlla vel artis vel naturæ curatione tolli:
 idcirco vehementer philosophi aberrabāt. Quare docet primo Ethicor. Ari-
 ristoteles

- A stoteles cum non esse satis idoneum philosophiæ morali auditorē, qui nō
 ante sit bene educatus, & probis moribus institutus. Cū enim animaduerte-
 ret ægritudinem hanc quæ primum principium occupauit, ex iis quæ in nobis
 natua insunt, sanari non posse; ab extrinseca causa, & bona institutione re-
 medium petere voluit. Tum verò vt apparet, adhuc anceps, nec satis esse iudi-
 cans quæ dixisset, dubitare cœpit à fortuna ne, an casu, an cōsuetudine, an di-
 uino aliquo munere felicitas homini contingeret. Affirmatq; siquod à Deo
 aliud datum munus hominibus est, cōsentaneum esse felicitatem etiā datam
 esse à Deo. nos tamen multū vel bene agendi consuetudine vel scientia præ-
 stare potuisse longēq; melius diuiniūque futurū, si etiā nos felicitatis nostræ
 auctores essemus. in sexto verò politicæ ea dicit quæ ante à nobis allata sunt.
 B Plato verò multis locis scribit, diuina effici benignitate, vt quis bonus eua-
 dat. Qui verò cōsecuti sunt Platonici, vt de Porphyrio dictū est, cum vltius
 progredierentur lōge turpius errarunt. affirmarūt enim eius generis expiatio-
 nē hominibus esse necessariā, quam Porphyrius angelis bonisue dæmonibus
 ascribit. Iam ni fallor perspicue intelligis quo nos natura, & rō naturalis, tum
 morali philosophia perducatur, non inanis illa quā D. Paulus statutos præter-
 gressam terminos, & cōtra præscriptas ab auctore suo leges superbe exultā-
 tem respuit, sed quæ suis cōtenta finibus diuina opera contēplatur. Nam hæc
 quasi ad veri nos cognitionem inducit, accedente enim diuino lumine, &
 splendore fidei, qua verum perfectè intelligimus, hoc nobis defuisse statim
 C confitemur, cuius obscuram quandam, & adumbratā cognitionem philoso-
 phia nobis antea ingenerauerat. sed ad catholicā veritatem redeamus, ex qua
 planum est externo nos neque alio quàm diuino egere auxilio, vt ab hac quæ
 suapte natura curari minime potest, ægritudine liberemur. solus enim Deus
 est qui secretos mentis nostræ recessus perscrutari potest, internāq; spiritus
 sancti, quem infundit, agitatione mutatam volūtatis nostræ propensionem,
 ad se ipsum conuertit; eatenus itaque expiatione indigemus, quatenus pecca-
 tum hoc culpæ rationem habet. ad eam autem purgationis gratiā per Chri-
 stum, & quæ in Christi sanguine est, fidē charitate formatā peruenitur. Atq;
 ita fide & Sacramentis ab ægritudine ista liberati, Deum nobis, nō ipsos nos
 vltimum finem proponimus, carnis concupiscentiis, & lubrica appetitus in-
 firmitate conculcata. manent tamen in nobis quædā huius ægritudinis quasi
 D reliquæ, quandiu peccatorum immunditiis obnoxij corporis huius carceri-
 bus detinemur. Hæc est quam Ecclesia nobis catholica præscribit de arbitrij
 libertate sententia, ad quam parum abest, quin nos naturale lumen adducat.
 Atq; hæc tibi hac de re difficillima scripsisse satis. in qua vereor ne plus æquo
 fuerim molestus; sed obsequendi studium efficit, vt longius sæpissime tranf-
 uehamur, estque in imperantem potius quàm in obtemperantē culpa tranf-
 feranda. Quæ verò à me hoc loco disputata sunt, tuo atque adeo cuiusuis iu-
 dicio subiecta esse volo, qui acutius de his & rectius sentire videatur. Bene
 vale meque semper tuis precibus apud Deum adiua.

DE PRAEDESTINATIONE

N CREDIBILI me dolore affecerunt literæ tuæ; ex quibus patriæ tuæ, ciuitatis, multis nominibus F mihi charissimæ, perturbationem intellexi. Atque eò maiorem cõcepi animo dolorem, quòd non de terrenis & caducis; sed de iis agi bonis animaduerti, quibus omnis nostra felicitas continetur. Crescit verò & augetur magis ac magis meus iste mœror; quòd ex optima causâ tam grauem morbum erupisse videâ; quodque tartarei hostis fraude factum esse sciam, ne illud in eâ ciuitate frumentum nasce-

retur, cuius causa semen istud à Christo est institutû: sed infelix illud lolium pullularet, quod humani generis hostis opera, bonum etiam semẽ corruptit. Itaque ardentissimo animi zelo ex concepto dolore proficiscente inflamma- G tus, variis licet distractus occupationibus, temperare mihi non potui, quin arrepto calamo de hac difficillima quæstione, ea scribere conarer, quæ benignissimus Deus spiritus sui gratia suggerere dignaretur: non minima spe nixus, fore, vt per me quædam proponeret, quæ nec aliena ab immensa diuinæ maiestatis amplitudine, nec nobis ipsis essent inutilia futura. Atque vt ab imis quasi fundamentis rem hanc ordiamur, Animaduertere nos oportet, in duas iam sectas Christi Ecclesiam dæmonis astutia esse dissectam, quæ suum potius quàm Christi negotium agentes, ac priuata magis gloriæ, quàm Dei honori ac proximorum vtilitati studentes; pertinaci dissidentiũ opinionum defensione, incautos & imperitos homines in præcipitium deducunt. Alij e- H nim catholicæ sese religionis titulo venditantes, & Lutheranorum aduersarios iactitantes, dum arbitrij libertatem nimium astruere conantur; Christi se gratiæ plurimum detrahare non intelligunt: & nimio Lutheranos oppugnãdi studio, maximis Ecclesiæ Christianæ luminibus, primisq; catholicæ veritatis doctoribus aduersantur, in Pelagij hæresim plus æquo declinãtes. Alij contrâ, vbi in D. Augustini scriptis nonnihil versati, sanctissimique illius viri verbis tincti fuerint, ab eius tamen animi modestia, atque in Deum amore longè alieni; difficilimã è suggesto, & quæstionum labyrinthis intricatissima dogmata populo proponunt, quæ neque ipsi intelligunt, nec sine paradoxis explicare possunt. quo fit vt ex optimo semine, illorũ superbia, & populi imperitia concepto non frumentum, sed

Infelix

DE PRAEDESTINATIONE

- A *Infelix lolium & steriles nascantur auenæ.* sed de his postea fufius. Vt autẽ quæ cœpimus planiora fiant, notandũ diligẽter est, & philosophorũ, & Christianorũ theologorũ sententia, infinitam, simplicissimã, maximẽque vnam bonitatem, maiestatemq; diuinam, omnia sua amplitudine causarum genera, naturasq; complecti. Earum autem nõnullæ contingentes sunt, necessariæ verò aliæ; atque aliæ arbitrij libertate præditæ, expertes aliæ, nõnullæ fortuitæ, quæ casu, non vlla certa naturæ lege, effectũ consequuntur. Hæc inquam causarum genera à prima illa causâ comprehenduntur, ab eaque reguntur omnia; cum illa tamẽ nullo earum genere contineatur; sed vna atque simplicissima efficiendi vi, qua cæteris præstat, illas omnes produxit, dirigit, B continetque causas, quæ certis (vt diximus) naturæ alicuius terminis concluduntur. Id verò regni nobis exemplo, perspicuum esse facillè potest: in quo alij iudices sunt, alij vectigalium & ararij publici quæstores, alij equitum peditũmve duces: his tamẽ omnibus certis regni muneribus præfectis, vnus rex præest: qui cum neque prætor ipse sit, neque quæstor, neque dux, vnica tamẽ regali potestate, illos omnes, certis quibusdam regni muneribus destinatos, constituit, & regit; neque illorum cuiquam ab hac simplici regiæ potestatis amplitudine discedere vllò pacto licet. Hinc statuunt philosophi, christiani- que doctores, omnes efficientium, inferiorũque causarum actiones, quod actionis habent, nõ defectus, id à Deo vt prima earum efficiente causâ accipere. Secundas verò & certis quasi limitibus circumscriptas causas, quasi Dei C quædam instrumenta esse, qui eas (vt dictum est) simplici sua, & vnica, nullĩque definita terminis actione producit: à quo effecta quoque omnia, ita vt illorum postulat natura, per inferiores causas, huiuscemodi effectis accomodatas, tanquã per instrumẽta producuntur. Quamobrem necessaria effecta, per necessarias etiã causas, simplex illa causa, qui Deus est, efficit, ac necessariò: contingentia verò per contingentes: libera per liberas; fortuita verò per incertas, nulliusque naturæ legibus terminatas. Ipse verò naturis his omnibus longè præstat, eiusque efficiendi ratio, suapte natura, res omnes longo superat interuallo, neque nostra capi intelligentia potest: cui ea tantum percipere datum est, quæ ad certam sunt speciem redacta. Quo fit vt nec diuinæ causæ amplitudinem angustiis suis comprehendere queat, neque quidquam de ea aliud scire, quàm eiusmodi eam esse, quam comprehendere ipsa non possit. His autem quæ de diuina efficiendi vi, causarum omnium; in cunctis earum actionibus principe, dicta sunt, addi hoc etiam debet: diuinam bonitatem, in earum quæ toto vniuerso continetur, productione rerum; quibusdam fines illarum naturis congruentes præscripsisse, atque instrumẽta etiam largitam esse; quibus naturaliter ad præscriptos sibi fines peruenire possint, neque id tamen sine vi & efficacia à prima causâ profluente, vt supra est à nobis expositum. Aliis verò rebus concessit præter naturales illarum fines, vt ad quorundam bonorum fines, illarum naturam excedentes, extolli possent: vt in aère, & in aqua cerni potest: quæ præter aëris & aquæ formam, atque operationem; illam etiam qualitatem habent, per quam transparentia, & luminis

capacia efficiuntur: quod tamen lumen, cum portio quaedam sit lucis, quae
 caelestium corporum qualitas est, illarum naturis longe praestat. auium etiam
 nonnullis, vis ea data est a natura, qua hominum verba & addiscere possint, &
 firmare. equos vero, canes, atque elephantes ita ad nutritionem capeffendam
 natos videmus, ut multa admiratione digna efficiant. Hi vero fines & elemē-
 torum, & animalium naturas longe superant: sed a Deo ita efformata sunt,
 ut ad fines, eorum naturis superiores perducere possint. Atque haec quidem suis
 viribus, nec ad superiores illos fines peruenire, nec etiam eo sua sponte moueri
 possent: sed praeter communem illam vim a prima causa diffluentem, particu-
 lari etiam quadam externae causae actione opus habent: ut aer & aqua splen-
 detis alicuius corporis praesentia. aues autem, canes, equi, atque id genus alia
 hominibus egent, a quibus edoceantur. Duobus autem his principiis ita con-
 stitutis, tertium addamus: rerum nempe creaturarum naturas, interdum inte-
 gras, beneque constitutas esse; interdum vero aegras, & aduersae valetudini
 obnoxias: ab integra incorruptaque natura, integras atque incorruptas, illa-
 rumque naturae accommodatae actiones manant; ex corrupta vero & agra,
 actiones etiam corruptae atque infectae proficiscuntur. quod tum inductione
 patet, tum etiam rationibus planissimum iis est, qui aegritudinis ac sanitatis
 vim probe intelligunt. Verum non molestum tibi sit si iis, quae de diuinæ cau-
 sae efficiendi ratione diximus, pauca quaedam adiiciam. Illud ergo sciendum,
 Deum opt. max. primum rerum omnium principium, quemadmodum sim-
 plici & vnica actione, quae cum ipsius substantia eadem est, (si tamen substan-
 tiam appellare licet,) omnes effectus producit: ita nullo etiam tempore, aut
 temporis parte aliqua, actionem eius contineri: sed omne tempus excedere,
 non quod tempore prior, aut posterior dici debeat, ut vel illum, quo natus
 Christus est, annum, hunc annum praecedere, vel eum, quo venturus est Anti-
 christus, annum hunc subsequi, eoque posteriorem esse dicimus, in quam lo-
 quendi atque intelligendi rationem, intellectus nostri imbecillitas nos inducit.
 nam eius operatio, quia cum imaginandi facultate coniuncta & copulata est,
 difficile a tempore, & continua quantitate abducitur: sed omni tempore supe-
 rior actio Dei, omne tempus excedit; atque omnis experis vicissitudinis, omnes
 in se rerum vicissitudines comprehendit. neque aut fuisse, aut futura dici potest,
 sed ut in Timaeo scripsit Plato, esse tantum. neque vero diuinum illud, est, nostro
 presenti tempore simile iudicari debet, de quo esse fuisse, & futurum esse affirma-
 mus. Verum ut in libro super Gen. ad litteram D. Augustinus testatur, Diuinitas
 rebus omnibus & antiquior est & iunior. atque antiquior quidem, non quod
 fuerit: sed quia est ante res omnes. iunior vero, quia est, non erit post res om-
 nes, & post extremum vltimi iudicij diem. Hac via & quasi methodo, eam,
 qua Deus in operando utitur rationem explicabimus: quam tantam, adeoque
 amplam esse certo scimus, ut quantumcunque intellectus nostri aciem intē-
 damus, atque a rerum inferiorum naturis abducamus, quaecunque tamen de
 ea, mente concepimus, infinitis partibus angustiora, humiliora, magisque co-
 posita sunt, quam ea in seipsa sit: cum omnem, quae sub intellectu cadere potest

- A test naturam, longo illa superet interuallo. His ita constitutis, quae ab iis intel-
 ligi necesse est, qui hanc quaestionem aggrediuntur, ad gratiam modo, praede-
 stinationem, atque ad arbitrij libertatem veniamus. Produxit Deus hominem
 omni naturalium rerum perfectione absolutum, cui praeter diuinam gratiam,
 eam quoque largitus est iustitiam, quae originalis appellari vulgo solet, cuius
 beneficio, ut Deo voluntas, ita inferiores animi facultates, omni procul repu-
 gnantia, rationis imperio subiectae obtemperabant: neque tantum eorum, quae
 naturae humanae debentur bonorum cumulo, & naturali veluti felicitate, per-
 fecit; sed etiam diuinam felicitatis, quae humanae naturae vim immenso superat
 interuallo, capacem effecit; qua etiam conditione procreati sunt angeli & na-
 turae omnes intellectuales. Iam supra a nobis explicatum est, diuinam boni-
 tatem, cum rerum a se factarum naturas, quantum fieri potest, vellet extolle-
 re, earum nonnullis potestatem fecisse, qua ad fines propria natura longe su-
 periores, peruenire possent: quemadmodum aërem luminis capacem effecit.
 item & quidem homini gratiam, quae diuinam naturae participatio quaedam est,
 largitus iam fuerat, quo quasi iacto semine, ad diuinam felicitatis communi-
 onem paulatim deduci posset. Homo itaque ita perfectus a Deo, atque abso-
 lutus, humani generis hostis fraudibus, in superbiam elatus, praescriptam sibi
 a Deo legem violauit, & virium potius suarum confidentia, quam debita de-
 missi animi obedientia, bonorum malorumque cognitionem adipisci, crea-
 torique suo similis effici voluit. Quae quidem arrogantia factum est, ut diui-
 na gratia, & originali iustitia priuatus, carnis continuo contra rationis impe-
 rium rebellionem, experiri coeperit, ut obsecata sit hebeti & ignaui mentis
 cognitio, debilitatus atque exhaustus animi vigor, ut aduersos propulsare im-
 petus non possit; quin & voluntas quoque a Deo, qui summum bonum est,
 alienata, & ad se, suamque dignitatem conuersa; aegritudinem quandam con-
 traxit, qua a Deo auersus in improbo sui ipsius amore sit, qui omnium illi ma-
 lorum radix extitit, & origo: unde voluntatis illa ad male agendum propen-
 sio remansit, cuius diuinam literam, & ipse in Politicis Aristoteles saepe memi-
 nit, & in se quisque experientia satis dignoscit. Quoniam vero Deus, ut dictum
 est ante, in simplici illa sua vnitatem, quae eadem, & ipsius operatio est, res infe-
 riores omnes quamuis multiplices, admodumque varias regit, easque ad ea-
 rum naturis accommodatos fines, perducit; suaeque impulsus bonitate, hu-
 manam quoque naturam voluit, a deprauata, in quam incideret, aegritudine
 liberare: neque ad accommodatum modo illi finem, sed ad illum etiam qui
 humanam naturam longe superat, & in diuinam felicitatis communicatione
 consistit, reuocare: cumque homo naturaliter praeditus esset arbitrij libertate
 & voluntate, quae non externi tantum motoris, sed interna quoque sui ipsius
 vi ceter, eam, quam habet rerum cognitionem sequuta: nec suis viribus, etiam
 in naturali integritate constitutus, ad eum qui naturae suae vim superat, finem
 extolli posset: illa fuit ad hoc praestandum ratio necessaria, de qua postea di-
 cemus, nempe ut naturae propensionem, hoc est voluntatem, ipse naturae au-
 ctor in interiori motu impelleret: cum praesertim ad naturae ipsius imbecillita-

tem, ægritudo quoque accessisset, ex Adami superbia cōtracta; & in omnem eius posteritatem propagata; ex qua natus est error quidam voluntatis in ultimo fine constituendo. Nāque à Deo ad seipsam conuersa, non ad eum tantum finem qui eius naturam superat non excitari; sed ne ad eum quidem, qui naturalis illi est suis viribus reduci vlla ratione potuisset. Id verò præterquā quòd sacrarum literarum testimoniis confirmatur, naturalibus etiam rationibus demonstrari potest. Etenim defectus errorésque omnes, siue ægritudines appellare velis, quæ primum actionum principium non inficiunt, illius principij integritate corrigi curarique possunt. vt, si quis artis alicuius principijs optime instructus, in eius aliqua cōclusionē falleretur, per se principiorum præsidio, & mentis suæ cogitatione sese ab illo cōclusionis errore liberare posset: si vero in artis alicuius principijs labatur, nec superiora, ad quæ confugere possit, principia suppetant, fieri non potest, vt per se ab illo errore vnquam liberetur. quod idem in corporis tum sanitate, tum morbo, quoties humor (quem radicalem appellant) inficitur, vsu venire solet. & vt breuiter dicam, aliarū quoq; rerum omnium consimilem rationē esse videmus. Cum igitur voluntas ægrotaret, atq; ab ea propensione aberrasset, quæ in finem vltimum, qui cæteris omnibus operationibus moderatur, ferri debet; humanis viribus ægritudo ista curari non potuit. Neque verò satis erat finem cognouisse: cum propensio ad finem, ex innata quadam erga finem affectione, & insita animis nostris affinitate potius dependeat, quàm ex eius cognitione: quinetiam rerum quoque agendarum cognitio, ex appetitus ac voluntatis propensione proficiscitur. Quocirca dixit Aristoteles eum non satis idoneum esse moralis philosophiæ auditorem, qui non sit antè bene educatus, & probis moribus institutus. Neque verò naturalem liberi arbitrij facultatem perdidisse dici debemus, ob hanc improbitatis ægritudinem, & volūtatis in malum propensionem: corruptam tamen negare non possumus. Libero namque arbitrio agere censeretur is, qui non alieno impulsu, sed suo ipsius iudicio operatur. Ac licet vni tantum fini, hoc est soli bono, quemadmodum angeli, beati que omnes addictam & infixam voluntatem habeant; non ideo tamen arbitrij libertate præditos esse angelos negandum est, etiam si à bono deflectere, à Deoque recedere nequeat: quin potius perfectissimum, liberrimumque arbitrium habent, quippe qui proprio iudicio ac propensione ad agendum impelluntur. Eodem plane pacto & qui damnati sunt, in malo fixam voluntatem habent & destinata, eademque de causa arbitrij suat libertate præditi, licet corrupta & deprauata. Vtrique verò finibus suis, siue bono, siue malo constitutis liberum arbitrium habent: cum ex multis ac variis finem consequendi rationibus quā probet quisq;, eam maximè consecetur. Homo igitur hac originalis culpæ ægritudine corruptus, & à Deo ad seipsum, atque idcirco etiam ad malum conuersus, liberum quidem habebat arbitrium, sed ægrum tamen, corruptum atque imbecillum. Quocirca, vt antè dictum est, non modo ad eum, qui eius naturam superat, viribus suis sese extollere non poterat, sed ne in naturali quidem fine consistere. Quare cum clementissimus ille pa-

rens

- A**rens misero homini opem afferre, eumque ratione aliqua naturæ ipsius accommodata altius extollere constituisset: necesse fuit, vt in suæ illum ægritudinis cognitionem primum induceret: quo medium sibi quæreret, & illius imperio subiectus curaretur. Cum verò summè arrogans, suiq; amorè captus homo esset, suā ægritudinem facilius cognoscere non potuit, quàm si sui iuris factus, sua ipse se sapientia atq; arrogantia gubernaret. Ita enim in idololatriam incidit, animalibus omnibus, arboribus, & inferioribus seipso creaturis diuinum exhibuit honorem, atq; in impia & nefaria scelera lapsus est. Deus itaque cum suam vellet homini insipientiam ostendere, qui cum seipsum regeret, suoque viueret arbitratu insanisset, & in omnium mētibus insculptam
- B** à Deo naturæ legem deleuisset, scriptam illi legem tradidit: non quod eam posset homo suis tantum nixus viribus obseruare, sed vt hinc propositam sibi ob oculos vitæ regulam cernens, illinc actiones suas legi contrarias animaduertens, in peccati sui, & ægritudinis cognitionem inductus, ad medium sese conferret, & suarum virium abiecta confidentia, animum submitteret, & in Deo opt. max. spem omnem collocaret: cui per Christum vnicū & verum inter Deum & homines mediatorē terrestri Adamo mortuus, à quo secundum carnem est propagatus, in nouo illo cœlestique Adamo spiritali generatione nasceretur: atque in Christo renatus, cœlestem ac spiritalē vitam viuere inciperet, terrena penitus repudiata: eaque præstaret opera, quibus (quatenus ex diuini spiritus per Christum animis nostris inferta gratia manant)
- C** sempiternam felicitatem mereretur. Et quoniam dum hic viuimus principium quoddam habemus, & quasi semen cœlestis vitæ, ex spiritali, quo in Christo nascimur ortu, & spiritus sancti gratia animis nostris à Deo infusa: manet nihilominus maxima illius corruptionis portio, quæ ex peccato contracta est, in inferioribus animi partibus, in appetitu inquam sensitiuo; manent in voluntate prauitatis reliquiæ, & in intellectu obcœcatio, neque omni prorsus morbo caremus, sed conualescimus potius; confugiendum sæpe nobis ad medicum est, multa spiritalia pharmaca sumenda, confirmada in dies valetudo, debilitanda ægritudo, quo integram tandem ac perfectam in cœlesti vita valetudinem consequamur. Hæc in Christiana Ecclesia recepta doctrina est: hoc est verè Christianum esse, suam imbecillitatem probè nosse, & ad Christum per fidem cōfugere, in eoque spem omnem collocare, propria diffisum imbecillitate: atque ad hoc impellendi christiani sunt, hoc præcipue edocēdi. Hac doctrina plenæ sunt D. Pauli Epistolæ, plena Euangelia, plenæ sacræ omnes literæ. Non liberum nostrum arbitrium, quod ægrum infirmumque est, atque in peccati seruitutem redactum, non nostra ipsorum opera; sed solus qui potest Christus, arbitrium ex hac eripit seruitute. Nam in Euangelio ipse Christus ait, Qui fecit peccatum seruus est peccati: quod si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. At verò vt ad id quod initio propositum à nobis est, veniamus. Quoniam qui Lutherum sequuti sunt, arrogantia nescio qua, & superbia impulsū paradoxis quibusdam propositionibus, arbitrium nostrum non liberum, sed seruituti obnoxium esse affirmarunt, eaque esse à Deo præ-

FF ij

cepta, quæ seruari à nobis non possunt, aliâque huiusmodi, quæ veram, quam exposuimus paulo ante doctrinam fallaciter imitantur: exorti quidam sunt, qui se Lutheranorû hostes atque aduersarios, catholicæq; veritatis patronos esse profitentur; qui statim atque de humanæ naturæ imbecillitate, de arbitrij ægritudine, de gratia, de fide, qua erga Christum affici debemus, verba apud populum fieri audiunt, Lutheranorum doctrinam esse clamant, & cum pertinaciter arbitrij libertatem asserere volunt, hominem paulatim extollunt, diuinam gratiam deprimunt, ipsi ex catholicis Pelagianos sese faciunt, & ne quod in christiana religione caput & radix est propagetur, & latius diffundatur impediunt: imperitam verò multitudinē multis modis offendunt, multarumque seditionum ac dissensionum telas ordiuntur.

De priori quæstionis huius parte hæcenus dictū sit, quæ ad eos pertinet, qui superbia inflati, rerumque omnium ignari, dum se Lutheranorum hostes profitentur, catholicos se dici volunt, cum Pelagiani potius quam catholici dici debeant. Ad eos nunc venio, qui vbi aliquod D. Augustini opus perlegerint, vt ea quæ cæteros latent sibi cognita esse demonstrant, multitudinem multis ineptiis circunueniunt, eaque docent, quæ nec ipsa capere possit, nec ipsi fortè probè intellexerint: atque ita optimā illam docendi multitudinem, populisque concionandi consuetudinem, in turpissimum abusum, atque in summam insaniam conuertunt, vt, diuina fauente gratia, luce clarius perspecturum te confido. Quod vt facilius intelligatur, à primis rei radicibus exordiar. D. igitur Pauli ætate, cum à Iudæis fere repudiata, inter Gentiles propagari christiana religio cœpit, cœpit & humani generis aduersarius varia quoque zizania suo more disseminare, ex eo superbiæ semine occasione sumpta, quod in hominum animis primum consequutum est peccatum, quod per carnis originem, in omnem est humani generis propagationem deriuatum. Ac gentiles quidem ob excellentem, qua floruerunt, philosophiæ cognitionē Iudæorumque tum alia multa, tum maximè in Christum nefaria facta, diuini huius iudicij rationem explicare primum voluerunt: quasi gentes Deus ad se vocasse, Iudæos autem repulisse videretur, aut illorum meritis, aut horum flagitiis prouocatus. Ex aduerso Iudæi, illi inquam qui Christo nomen dederant, suo ipsorum amore impulsu, & nimio in tuenda populi Hebræi dignitate ardore abducti, gentibus insultabant, genúsque suum summis laudibus extollebant, tanquam Deo præcipuè earum: cui nimirum lex data, missi Prophetæ, multa que summæ beneuolentiæ signa demonstrata essent: cum omnes, vt sacrarum literarum verbis vtar, promissiones atque fœdera cum Hebræorum natione inita fuissent; quippe quæ Abrahamæ semen esset, atque ab Israël manaret, cui semper in diuinis literis promissiones factæ dicuntur. Quin & hæc quoque promissiones nonnullos postea offenderunt, cum suis Deus pollicitis minime stetisse videretur. atque ita paulatim Deum non modo tacite, verum etiam palam atque aperte, fraudulenter atque impie minime veracem, minimèque constantem vocitare cœperunt. Ac huiusmodi quidem seditiones Romæ præcipue ortæ sunt, qua in

- A qua in vrbe plurimi fuerunt diuites Iudæi; Gentiles quoque multi ad christianam conuersi religionem; vtrique verò Romani nominis splendore ac dignitate arrogantes. Tum D. Paulus, qui quasi vas quoddam quo Christi nomen & gratia toto diffunderetur orbe delectus à deo fuerat, christiani nominis amore inflammatus, eaque occasione inuitatus, pulcherrimam & difficillimam, quæ ad Romanos est, Epistolam scripsit: in qua propositum illi est, vtriusque gentis superbiam comprimere, suam ipsorum illis imbecillitatem ob oculos ponere, & quod ante dictum à nobis est, probare non nostris nos meritis, cum merita in nobis nulla, peccata verò quamplurima sint; sed diuinæ tantum bonitatis, ac misericordiæ beneficio, per nouam quæ in Christo facta est spiritus generationem, diuinam nos gratiam esse consecutos: & ad Dei iussa obseruanda, & bene beatæque viuendum, neque naturalem legem, neque philosophiæ moralis cognitionem, neque ipsa etiam Mosaicæ præscripta quidquam prodesse: cum hæc alioqui suapte natura bona, nobis ob naturæ corruptionem noceant, & violata lege maiori peccato obnoxios reddant: atque hoc vnum nobis præstitisse legem, vt in peccati cognitionem veniamus, quò nostræ nobis conscij ægritudinis, quam sæpe D. Paulus peccatū appellat, ad medicum, hoc est ad Christū per fidem confugiamus. Hanc cum Epistolæ initio copiosissimè doctrinam tradidisset D. Paulus: nono deinde capite quod Hebræos multos, qui à Christi gratia, & salutari vita discessissent, multis offendiculo esse animaduerteteret, quibus Deus quod promississet minimè præstitisse videretur: vellētque Hebræorum compescere arrogantiam qui auitam nobilitatem iactabāt, eiusque nomine obstrictum sibi Deum iudicabant, vt & benigne illis prouideret, & ad sempiternam quoque salutem perduceret: hæc inquam cum Paulus animaduerteteret, instituta præfatione immensi quo populum illum complectebatur amoris, quem tantū esse profitetur, vt vel suo ipsius anathemate ipsum saluare desideret, quod in maiore diuinæ bonitatis gloriam, & honorem vniuersæ illius gentis, quā suam ipsius salutem redundare arbitraretur. hæc inquam præfatus statim ad eorum se calumnias dissoluendas conuertit, qui Deum quasi mēdacem, aut certe ad promissa sua exequenda infirmum accusabant. Ac primum quidem eorum errorem redarguit, qui iis tantum qui ab Abrahamo atque Israël secundum carnem originem ducerent, diuinas promissiones factas esse arbitrarētur, iisque factas esse docet, qui à patriarchis illis spiritali essent generatione propagati, atque Abrahami fidem imitarentur, siue Hebræi illi fuissent, siue gentiles. atque his quod Deus promississet, fixum esse ac stabile, cum & verissimus Deus sit, & quæ promissit omnia infinita sua potentia præstare queat. Deinde verò D. Paulus quo promissionis firmitatem patefaceret, coactus est rerum humanarum circulum transcendere, in quo & humanarum actionum causæ, atque ipsæ etiam actiones, earumque fines cōtingentes sunt, atque à contingentibus pendēt causis, à nobis videlicet, qui nonnulla necessitate operamur, sed liberè & contingenter, rerum & conciliorum mutationi subiecti: & multa quoque frequenter interueniunt, quæ omnem ex rebus humanis stabilita

tem adimunt, & constantiam. Harum inquam rerum ambitum D. Paulus transcendere coactus est, & maxima, ut videbimus, reuerentia, ad diuinum illum simplicissimum, omnique sine carentem circulum sese conuertere, qui ut initio dictum est, nulli peculiari causarum naturae, aut efficiendi rationi additus est; sed vnica & simplicissima operatione, quae ipsius eadem diuinitas est, omnes complectitur causas inferiores, earumque vim naturamque conseruat, neque vlla in hoc orbe vicissitudo, neque fuit, neque erat, sed est tantum simplicissimum reperitur, quod omne tamen praeteritum futurumque tempus continet, & diurnitate sua infinito spatio excedit. Idcirco in hoc diuino orbe neque indefinita est vllius effecti, etiam contingentis scientia, ut apud homines; neque voluntas, quae prima est omnium effectuum contingentium causa, (defectus semper excipio) vel indefinita est vel inconstans, sed certissima semper & constantissima. Proinde D. Paulo ut Deum & veracem esse, & quae promississet reddere posse probaret, ex hoc nostro qui facile mutatur, ad diuinum illum orbem conscendere necesse fuit: atque ita subiungit firmissimas esse promissiones, Deumque iis quos elegit, & ad Abrahami hereditatem ac benedictionem destinauit, non propter carnis affinitatem, aut quae diuinam gratiam praecesserint merita, sed sua tantum bonitate inductum, quod promissit praestare contendit. Duo itaque simul conficit. primum enim contra eorum opinionem, qui & instabile Deum, & imbecilliolem esse affirmabant, quam ut promissa sua adimplere posset, diuinarum promissionum firmitatem ostendit: hominis deinde comprimit superbiam, qua ille inflatus quidquam in nobis esse cogitaret, quod aeternam illam electionem, & diuinam gratiam antecederet: ut hac vana mentis commentatione deturbati, magis, magisque in diuino nos conspectu submitteremus; & ne tantae bonitatis, atque immensi erga nos beneficii immemores aliquando videremur, summo studio cauere-mus. Quoniam vero his auditis homo arrogantia elatus, (cum tamen tantam diuini huius orbis amplitudinem, atque admirabilem simplicitatem capere non possit) praefracta statim temeritate percontari potuisset, cur hunc potius Deus, quam illum ad aeternam vitam destinaret; Paulus diuini numinis ardore inflammatus, in hanc contra superbiam, & intolerandam arrogantiam insurgit, eamque iusta reprehensione compescens, Tu (inquit) quis es, qui respondeas Deo? An non habet potestatem figulus, &c. & paululum postea delapsus, ad rerum humanarum orbem, atque ad eam etiam rationem, qua vitam nostram, operationes, & eas qui consequuntur effectus, vel inuitis etiam nobis, institui necesse est: in fidei nos viam inducit, non in operum nostrorum superbiam, aut legis cognitionem. Ex quo manifeste nobis ostendit, quae causa Hebraeorum populo extitit tantae ruinae, qui contempta Christi fide, cum operibus suis, & legis obseruatione niti voluissent; gentibus ansam praebuerunt, ut eorum aemulatione fidem complecterentur. & Iudaeos pari modo docet, gentium tandem exemplo prouocatos, fidei Euangelicae ceruicem submituros. Denique eorum quae ingenio humano obuia sunt, ambitum transiliens, & ad rerum diuinarum orbem sese conuertens, non arroganter & st-

stupidè,

- A pidè, ut hi solent, qui imperitiae atque insanietati multitudini doctrinae opinione imponunt, sed magna animi reuerentia exclamat, O altitudo diuitiarum sapientiae Dei! quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & quam inuestigabiles viae eius! Scribit vero insignis gentium doctoris insignis discipulus, Dionysius in caelesti sua hierarchia, adducto illo Esaiæ testimonio, ubi Deum se vidisse dicit sedentem super thronum; & post pauca verba seraphinos duos senas alas singulos habentes, quarum binis obuolabant facies suas; docet inquam vir ille sanctissimus, alis vultum obtegere aliud nihil esse, quam summum illum primae hierarchiae ordinem, in ea praecellentia, qua ineffabili ratione diuinam intelligit naturam, maximam exhibere reuerentiam; eaque contentum praestantia, quam Deus illi largitus est, aliud praeterea nihil scire velle: eoque propterea habitu, atque obuoluta facie prophetae apparuisse, & infinitam Dei naturam admirantes cecinisse, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus sebaoth; pleni sunt caeli & terra, &c. videmus itaque seraphinos, quid in diuinum orbem conuersi agant: videmus item inter homines D. Paulum in similem admirationem prorumpens exclamet, O altitudo diuitiarum scientiae Dei, &c. Nos vero miseri vermes, atque in nobis maxime imperiti, eò prorumpunt audaciae, aut insaniae potius, ut scrutari velint, & causam inuestigare qua Deus certissima & scientia & voluntate res omnes disponit secundum eam, quae vniuscuiusque naturae attributa est rationem: in quibus causarum effectorumque contingentium orbis est, cuius ambitu humanae quoque actiones continentur. O miseros homines, & communi naturae sensu carentes! At longe est quod colligunt acutius & subtilius. voluptatibus enim, inquit, indulgeamus, quippe praedestinati cum iam sumus, salutem omnino consequamur necesse est. audierunt enim ex suis doctoribus, delectari etiam Deum praedestinatorum peccatis: sin autem (aiunt) reprobis sumus, quid in bene beatèque viuendo laboramus, cum bona quoque reproborum opera Deum offendant? Verum antequam horum tibi stultitiam quanta sit explicò, & manibus veluti atrectandam exhibeo: legit fortasse imperitorum hoc hominum genus ex D. Augustini scriptis nonnulla, quae non sano hausta sensu, superbiae illis ansam praebuerunt: quo fit, ut hisce paradoxis suam praesentiam ostentare velint. Fuit igitur Augustini & Hieronymi aetate vir quidam cui Pelagio nomen erat, vita & moribus, quantum intelligi potest, minime improbis, hic cum magnum sibi apud omnes honestae vitae opinionem conciliaisset, ea est daemone fraude deceptus, quae ut illi consueta, ita & nobis vehementer periculosa, ac iis praesertim perniciose est, quorum vita insigni probitate relucet. Sua namque ipsius bonitate plus equo delectatus, coepit humanae naturae plurimum tribuere, & arbitrij libertatem supra quam par erat efferre: nosque ea quam a Deo accepimus, arbitrij libertate, omnes virtutis partes absolueret, legique per nos parere posse affirmavit. hinc originale peccatum inficiatus, non dubitauit asserere, bonum Christianum posse se a minimis etiam peccatis immunem perpetuo conseruare: quod peccatum voluntarium diceret, & arbitrium nostrum in nostra situm potestate. Diuinam ve-

FF iijj

rò gratiam se minime negare, sed prædicare potius ac promulgare prætebat. Etenim diuino nobis munere hanc concessam naturam esse dicebat, vt quidquid liberet, id agere possemus; quare & bene agere nos nostra omnino sponte posse. Addebat etiam ea quæ in Euangelis scripta sunt, atque etiam humilitatis, & charitatis Christi exemplum, viam nobis ad recte agendū manifestè monstrasse. Hæc Pelagij doctrina fuit, in quam præstantissimi illi patres, & Christianæ religionis zelo ardētissimi Hieronymus & Augustinus multa scripserunt. Sed Hieronymum hoc loco prætermitto, de Augustino tantum loquor, qui plura multo, quam Hieronymus in Pelagianos scripta reliquit, atque ab his egregiis Euangelij concionatoribus frequēter est lectitatus. D. igitur Augustinus, cum animaduerneret, hanc quæ à Pelagio profecta est doctrinam, in eam Christianos inducere sententiam, quæ longè est à proposito nobis sine aliena, atque eiusmodi esse, quæ plurimum Christi gratiæ, cuius beneficio peccati curatur egritudo, derogaret, atque eas denique, quæ ex peccato originis in nobis remanserunt, superbix radices foueret: multa scripsit, quibus Pelagianorum heresim opprimeret, & apertissimis sacrarum literarum testimoniis demonstraret, tum originale peccatum, tum etiam quæ nobis per Christi fidem data est, medicinam, qua liberi arbitrij egritudo sanatur, atque, vt paucis complectar, omnia quæ à nobis in prima huius disputationis parte dicta sunt. Diuinam verò gratiam, de qua Pelagius loquebatur, concessam affirmavit, vel ad efformandam naturam, vel ad legis cognitionē, qua peccata nostra deteguntur, vt iam ante de naturali & Mosaiica lege diximus: at non eò spectasse, vt naturæ mederetur, eamque ad diuinæ sobolis dignitatem extolleret. Ac D. quidem Augustinus, cum incidisset in sermonem de diuina gratia, quæ omnem hominis & actionem, & volūtatē, & cognitionem antecedit, ita vt non gloriatur omnis homo coram Deo: disputationem de prædestinatione suscipere coactus est; quæ aliud nihil censenda est, quam hominum quædam ad beatitudinem consequendam designatio: quæ destinatio quidem nominari posset: verum quoniam in diuina illa æternitate facta est, quæ omnem temporis mensuram longè excedit, nostro more, nobisque accommodata loquendi ratione, prædestinationem, quasi ante factam destinationē, appellauit. Quæ quidem vox præteritū tempus designat, quod tamen, vt ante diximus, in diuina æternitate minime reperitur; neque hoc vocabulo in reliquis rebus contingentibus, etiam bonis, siue humanæ illæ sint, siue ab humanis alienæ, vtimur, quamuis & harum quoque diuina voluntas causa sit, atque in omnibus certissima, in qua nihil non definitum. eo tamen vtimur cum in excellenti aliquo gradu quidpiam collocamus. tunc enim id nos, ad illum dignitatis gradum destinasse dicere solemus. In hanc igitur D. Augustinus de prædestinatione disputationem ingressus, cum vellet amplitudinem explicare diuinæ gratiæ, quæ non merita tantum, sed actiones etiam cogitationēque nostras omnes antecedit: causam inuestigare necesse illi fuit, cur non omnibus hanc gratiam Deus largiatur. Ac primo quidem, sæpe diuina iudicia, Paulum auctorem sequutus, nobis quidem ignota, iustissima tamen

- A men esse affirmavit. Deinde verò ad specialem, magisque propriam rationem declarandam, aduersariorum improbitate impulsus est. mihi tamen, si in generali illa causa perstitisset, longè facilius suam comprobasset sententiā. Itaque cum homines (inquit Augustinus) ob originale peccatum optimo iure perpetuis suppliciis essent obnoxij, (à quibus ille nec infantes absque baptismate vita functos, immunes esse censet) placuit diuinæ bonitati nonnullis, in quibus suæ misericordiæ magnitudinem declararet, opem ferre; hisque tantum gratiam largitur, atque ad summam beatitudinem perducit, seu ad diuinæ felicitatis communionem. reliquos verò, vt iustitiæ æquitas postulabat, iis quæ peccato debentur, pœnis obnoxios reliquit: atque hi sunt qui reprobj nominantur. Atque huius discriminis rationem, vt nobis occultissimam, ita in se iustissimam esse tradit. Hæc D. Augustini sententia, præter eius postremam partem, his optimis concionatoribus, eorumque paradoxis sententiis materiam suppeditauit. verum de his postea. Nunc verò liceat mihi, quanta decet animi reuerentia, de eo viro loquenti (cui ego tantum tribuo, quantum ab vllō est homine tributum vnquam) sed liceat tamen ignorantix mihi meæ specimen prebere. hæc mihi sententia omnino non placet. Primò enim originale peccatum perpetuæ damnationi hominem non addicit, & quamuis illū diuino conspectu, & ea quæ supra naturā est felicitate priuet, in eo tamen sine, eaque cognitione relinquit, cuius capax est, eorum hominum natura, qui in originali peccato sine baptismate decesserunt. Sed hoc quidē dogma D. Augustini ætate nondum erat in Ecclesia definitum, vt neque ea quæ de animi origine magna olim contentione agitata est quæstio, vt ex ipsius scriptis manifeste apparet. Deinde vero planū est, id quod à D. Augustino affertur, nos omnes filios iræ nasci, vt supra diximus, reprobationis satis idoneam causam non esse. hoc enim si verum esset, vbicumque reprobatio esset, ibi ea quoque reprobationis causa reperiretur. Hoc verò ita sequi, & natura ipsa docet, & in post. analyticis Aristoteles. at in angelis, quorum nullus vel originali peccato obnoxius, vel iræ filius natus est, nonnullos tamen prædestinatos, alios rursus reprobatos videmus. vera igitur D. Augustini ratio reprobationis esse non potest: quæ diuinæ quoque bonitati non nihil detrahere videtur, quasi per illam stet, quo minus omnes qui reprobj sunt erigantur. quo fit, vt hanc D. Augustini loquendi rationem qui audiunt, offendantur. Quare doctores complures, atque inter alios D. Thomas, qui D. Augustino plurimum tribuit, nō in aliis quidem operibus, sed certè in præstantissimo illo, quem cōtra gentes conscripsit libro, iis quæ ab Augustino dicuntur, minime contentus, affirmat Deum cordis ianuam perpetuò pulsare, eiusque dōritiem perfringere: verum eos ad salutem perducere, qui aperuerint; eos verò qui cor illi recludere recusarint, in sua cœcitate & ægritudine permanere, suæque culpa, non illa originali, sed actuali hac, qua pulsanti Deo cordis ianuam recludere noluerunt, in perpetuam damnationem detruendi. Sed quoniam cordis ianuā aperire nostrum est, suspicari posset fortè quispiam, diuinam gratiam subsequētia nostra opera nō anteire. Quocirca exemplum excogitavi, meo quidem iudicio

ad hanc D. Thomæ opinionem intelligendam aptissimū, illo semper seruato principio, & verissimo fundamento, prædestinationis salutisque nostræ, Deū; damnationis verò nobis nos ipsos esse auctores: non ob originale peccatum; sed ob actuale culpam, qua nos deo naturalem peccati nostri duritiē mollire, penitusque frangere volenti, maiorem duritiem opponimus: quo fit, vt non ex gratiæ ipsius efficacitate, sed ex nostra voluntate pendeat, quo minus illa cordis nostri obstinatio perrumpatur. Hoc vero generaliter dictum esse velim; non de peculiari quadam gratia, quam si minus omnes assequuti sunt, nullus tamen est qui iure quæri possit. Verum vt ad rem nostram veniamus, proponendum exemplum esse censeo, quo facilius quæ dicimus intelligatur. Fingamus igitur homines, (quorum natura cum cœlesti felicitate comparata humillima est, vt de peccato interim taceā, quo natura est corrupta,) lateribus esse similes, qui nulla in sublime propensione feruntur, in ima verò maxima: nostramque non secus se habere felicitatem, ac si laterum felicitas in eo esset, vt in excellētis alicuius ædificij fastigio collocarentur. Planum verò est, lateres suapte natura, nō modo ad fastigium peruenire nullo modo posse, sed ne tantillum quidem humo excitari, vt in superna moueantur, cum natura in cōtrarium motum propendeant. Iam verò fingamus eam esse lateribus innatam potestatem, vt præter naturalem grauitatem, aliam adhuc nouam, quotiescunque liberet, adiungere possent: atque id quoque illis à natura in-
 situm, vt & in sublime tollere volenti, noua hac grauitate, & in imum propensione, non resistent, naturali tamen grauitate nulla ex parte imminuta. si quis igitur extrinsecus motor accederet, (de iis loquor quæ cōmuniter fiunt, peculiari, quæ quibusdam rarius contingit, gratia prætermissa) qui satis cōmodam facultatē suppeditaret, qua in sublime lateres ferri possent: atque eorum nōnulli, nouam ei qui sursum impellit, grauitatem, & ad ima propensionem opponerent; alij verò minime: dubium non est quin ij, qui noua grauitate non restitissent, ad ædificij fastigium tollerentur, non propria quidem, sed extrinseci tantum motoris vi & facultate. cæteri verò qui eo sublatis non essent, sed nouæ grauitatis accessione, magis, magisque; ad ima deprimerentur, non motorem, sed se potius ipsos accusare debuissent; quod cum à motore satis ad se extollendos accepissent auxiliij, eius tamen motui contrariam vim opposuissent. ita dicendum de Deo est. ille enim omnium hominum corda eo motu mouet, qui eorum duritiem mollire, eaque ad se conuertere possit: nonnulli tamen nouam sponte duritiem opponunt. Quare sua ipsorum culpa perpetuis obnoxij supplicij præsciuntur, & iusto Dei iudicio reprobantur, cuius rigorem sentiunt, qui malitia sua diuinam experiri misericordiam noluerūt. Alij verò contrā ad salutem deliguntur, non ob eorum, vel opera, vel voluntatem, vel cogitationem vllam, quæ diuinam in illis gratiam antecedit, & ad præscriptum spectet finem; sed diuinæ tantum misericordiæ beneficio, quæ omnes illorum cogitationes, ac voluntates anteuertit. hæc mihi ratio magis quàm vlla alia probatur: sed nec ea tamen diuinæ erga electos misericordiæ; eiusque erga reprobos iustitiæ, satis idoneam causam affert. electis enim pri-

uantem

- A uantem saltem actum tribuit, qui diuino motui antea videtur, nempe, quòd nouam illi duritiem nullam opponant: quamuis hoc minime absurdum forte videatur, cum actus ille in bonis numerari non possit, sed in iis tantum, quæ sese cohibent à perpetrando malo; quod in improbis etiam hominibus cernere licet, cum eorum plerique à nonnullis prauis actionibus abstineant. De reprobis autem ambigere fortasse quispiam posset, quamuis leuior subsit dubitandi ratio, diuinam videlicet voluntatem minus in illis iuuandis videri efficacem. qua se difficultate vt explicaret Damascenus, hæc distinctionem excogitauit, esse nimirum in Deo, si nostram loquendi consuetudinem sequamur, vnā volūtatem, quæ antecedens appellatur, qua omnes homines vult saluos esse, vt per voluntatem intelligatur diuinæ gratiæ operatio, quæ in nobis sufficiens est ad salutem consequendam. Alteram deinde tribuit Deo voluntatem consequentem, qua scilicet eos condemnat, qui spiritus sancti suggestiones contumaciter repudiant; atque eos contrā seruat, qui oblatam sibi gratiam humiliter admittunt, nec peruicaci obstinatione reluctuntur. Multa in huc sensum ex sacris literis afferri possent; at nolo hac nos via incedamus: sed diuinorum potius iudiciorum celsitatem in æternitate illa constitutam agnoscentes, atque in vnico illo & simplici causarum principio positam cōfidentes; (quod non modo nostram, sed angelicam etiam intelligendi vim, & secundum D. Dionysium, ipsam quoque intelligibilem naturam, infinito superat interuallo) imitemur D. Paulum, seraphinos sequamur, nec sublatis cōtra diuinam simplicitatem alis, & impudenter erecto vultu, præscriptos infirmæ huic naturæ terminos transgredi conemur. verum defixis in terram oculis, reuerenter cum electionis vase exclamemus, ô altitudo sciētiae Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius; & velata facie cum seraphinis, in laudem & admirationem prorumpamus, alterna voce hymnum illum concinentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus sebaoth; pleni sunt cœli & terra gloria eius. Hæc ergo à cōcionatoribus rationem teneri vehementer optarem, si quādo occasio postularer, vt de sublimibus hisce & arduis rebus ad populum verba facerent; si quando (inquam) postularer occasio. nam insignis profecto superbiæ, & non paruæ (meo quidem iudicio) temeritatis argumentum est, si quis vltro isthæc in vulgus proferre studeat. Quanquam videatur alicubi D. Augustinus, eorum studia laudare, qui palam ista plebi concionantur. sed tum fortasse necessaria erant ob Pelagij errorem, qui multorum animos occuparat: & Augustinum etiam cōstat expressis postea verbis statuisse, nulla prorsus ratione cuiquam fas esse, æternam prædestinationem, & gratuitam electionem impugnare, nisi quis veritati simul bellum indicere auderet. Hactenus, quantum passa est rei difficultas, conati sumus causam differentiæ huius inuestigare, qua ab electis reprobis distinguuntur. Hęc verò, quamuis ad obscurissimæ quæstionis explicationem, non inutilia fore videantur; nō tamen eiusmodi sunt, vt manifeste satis detegere statim queant, quorundam hominum imperitam, qui eo insanię prolapsi sunt, vt effutire nihil erubescant, stultum omnino esse, continentia,

& sobrietatis legibus anxie sese torquere, ac non potius omnes effrænatæ libidini habenas relaxare, cum definitus iam à Deo sit, & certus electorum atque reproborum numerus: nec quicquam ab electis, quantumuis peruersum fieri possit, quod Deo displiceat; nec à reprobis tam sanctum, & honestum, quod gratum esse queat. Ex quo insolentissime concludunt, si electi, inquit, sumus, saluari necesse est, si reprobi verò, damnari; nec alterutram in partem piis nos, aut sceleratis operibus iuuari, vel lædi credendum est. Hic cardo præcipuus est, quo res tota versatur. Hoc lethale poculum, quod salutis nostræ aduersarius nobis porrigit, pestifero plenum veneno, quod ille ex purissimis illis oraculis suxit, quæ cœlitus sunt nobis eo consilio reuelata; vt patefacta diuinæ maiestatis excellentia, nostræque sortis humilitate, ad opem illius implorandam excitemur; atque vt cuncta illi accepta referentes, & ex illius provenire gratia agnoscentes quidquid volumus, sentimus, cogitamus, quoad eius fieri posset, fugeremus ingrati animi crimen. Vide obsecro, qua arte modo, in contrarium omnino sensum ista detorsit callidissimus ille serpens, malefactorum hominum arrogantia abusus, & incitia, ad fraudem suam imperitæ multitudini persuadendam. ego verò diuinæ opis adminiculo effecturum me confido, vt luce clarius appareat, in quantas inciderint errorum tenebras, in re omnium maxima. Quem sane furem, si in cæteris quoque vitæ functionibus præ se ferrent, necesse omnino videretur, publico magistratus decreto, tanquam mente captos, tutoribus committere gubernandos. In eo igitur insaniam huius summa consistit, quod cum in vnica illa, & simplici diuinitate definita sit omnium salus, & condemnatio; non amplius contingentem, sed plane necessariam esse putant; nec humano consilio, aut prouidentia locum superesse: cum sapientis non sit, de rebus necessariis, & inuitabili lege constitutis deliberare. His addunt, præclarum illud ingenij sui dogma; nec improba electorum opera Deo displicere, nec grata esse reproborum opera bona. Sed de his postea. Nunc verò remoto ignorantia velo demonstremus, quam leui sibi fallacia grauius imponi sinant. Ac primum quidem, respondeant mihi velim, qui falsa doctrina opinione tantopere gloriantur; num in diuina illa æternitate, electorum tantum, & reproborum numerum certa contineri lege arbitrentur; an aliarum quoque rerum omnium rationem, quæ ad tuendam vitam, & Rempublicam ciuilitate administrandam pertinet; quorum nihil non fortuitum videmus & contingens: vt sunt, verbi causa, vniuscuiusque vita, mors, diuitia, paupertas, sanitas, ægritudo, agrorum fructus, & ne plura commemorem, quæcunque ex casu fortuito contingunt: cum ipsa nihilominus æterna lex præcipua sit earum rerum effectrix, quæ ex fortuita causa proficiscuntur: excipio tamen defectus. Hoc certè nemo sanæ mentis inficias ire audebit. Nam cum purissimus sit, & simplicissimus sempiternæ mentis actus, nihil in eo non definitum, cogitari potest. Age vero & illud mihi respondeant. Cum æterno sit decreto constitutum, prandere ne debeant, aut cœnare; hoc ne, an illo apparatu; quid causæ est, quod tanta sollicitudine curent, ne cœnomus in cibis emendis, & coquus in præparandis, atque eleganter condiendis of-

A dis officio desit suo? Ac non eadem potius ratiocinatione nituntur, nimirum cum alterutrum sit à Deo constitutum, necesse esse, illud eueniat, quod certè est determinatum. Quid igitur aduersa valetudine afflicti, medicos accerunt, & præscriptam ab iis viuendi regulam tam diligenter obseruant? cum de salute, aut interitu prorsus sit definitum? cur semina terræ mandare iubet? cum fato destinatum sit quos fructus sint percepturi. Dubium ne cuiquam esse potest, quin insanus omnium iudicio videretur, qui hanc rationem sequi vellet in vita ciuili instituenda? Quin magistratus interdicto, bonorum illi procuratio, vt dementi adimeretur? vsque adeo tamen naturæ nostræ superbia, altis radicibus ex primi parentis delicto infixæ, abusus est humani generis hostis, vt arrepta occasione, ex iis, quæ à spiritu sancto ideo sunt reuelata, vt stabilem nobis diuinæ maiestatis præcellentiam, omni rerum natura, omnique intelligendi capacitate infinite superiorem demonstraret, vt in eius laudes raperet & admirationem, vt sortis nostræ humilitatem nobis, & vilitatem ob oculos poneret; quo cum Christo demissi, & vera nostri cognitione deiecti, diuinæ naturæ, immortalis vitæ & æternæ felicitatis communionem tolleremur, ex his, inquam, maxime salutaribus mysteriis sumpta occasione, eò nos superbiæ euexit versipellis ille dæmon, vt non modo humanarum causarum ambitum excedere nos posse operibus nostris putemus; sed infinitos quoque diuini orbis terminos transilire, sapientiam fallere, voluntati resistere infipientissime speremus. atque eò cœcitatibus, seu furoris potius vanam hominum astutiam perduxit, vt impiissima hac cogitatione animum suum oblectare audeant nonnulli: valeant precor omnes vitæ anxietates, securè mihi licet voluptatibus meis inferuire, & pulsa procul molestia, corpori indulgere. omnino enim saluari me necesse est, si æterni consilij decreto sum electus. At ego contrà, constanter affirmare tibi non dubito, fore vt in æterni carceris supplicia detrudaris; cum non salutis sit, sed mortis perpetuæ via, quæ flagitiose es ingressus. Nam vt metere non potes, quin prius semina sulcis iniicias, aut nisi medicum adhibeas, ex morbo cõualescere; ita nisi pedem retuleris, fieri non potest, vt propositum piis omnibus salutis scopum attingas. Quod si respondeas, esse te de salute tua securum, si modo electus es, nec perire posse; ego vicissim ex te quæro, sit ne messis tua definita, & quid, quantum metere debeas: sit ne tibi vitæ terminus, mortisque tempus destinatum? cur ergo nõ eandem sequeris rationem, in rerum ciuilium administratione, qua ad vitæ felicitatem consequendam, & euitandis inferni miserias vti velis? Vide in quantam nos insaniam perduxit tartareus ille dæmon? Sed iam promissi mei memor, diuina fauente clementia, rationis huius quæ euidentissima esse videtur, & fortissima, fallaciam detegere conabor. Operæpretium ergo fuerit, paulò diligentius notare, & memoria iterum repetere, quæ supra sunt à nobis disputata, de ea, quæ in Deo est efficiendi ratione; quam simplicissimam, immutabilem, & propterea definitam esse diximus: quæ cum in æternitate sua operetur, nec fuit, nec erit vllum admittit; sed, est, solo continetur, quod tempus omne immenso spatio excedit. Hoc igitur ante diluuium, esse, non,

fuisse, & post Antichristum similiter, esse, non, fore, dico. & illud quoque a nobis est prius explicatum, æternum hoc, est, omnes in se complecti causarum differentias, necessarias videlicet, fortuitas, liberas, coactas, &c. Jam verò intellectus nostri acumen, quantumuis sese extollat, fieri non potest, ut ad, est, illud diuinum vnquam pertingat; sed iis, quæ cogitando finguntur imaginibus affixum, (in singularium præsertim rerum intelligentia) nunquam se à tempore, & particularium causarum ordine diuellit. Quo fit ut diuinum illud, est, cum est suo temporali mens nostra confundat, & ita diuinam efficiendi vim intelligat, non in immensa ipsius latitudine, quæ omnè superat intellectus capacitatem, sed in ingenij nostri angustiis, & infirmitate, atque in eo causarum ordine, qui ad certum quendam est naturæ affectum definitus. F

Atque hinc nobis oritur fallax illa cogitatio, qua in altissimo prædestinationis mysterio, tam misere decipimur. Quod ut manifestius appareat: cedo mihi respondeant isti sapientes. Primum, an Petri aut Ioannis determinatam omnino putent salutem, vel damnationem? Non dubito quin certum esse alterutrum confiteri velint. & hætenus quidam rectè, si ad, est, illud diuinum, in quo nihil non immutabili consilio fixum est, & ratum, meam referant quæstionem. Sin verò percontando pergam, Num Petrum, aut Ioannem, vel saluos iam, cœlestis regni voluptatibus frui, vel dānatos, inferni suppliciis torqueri existiment? Negaturos certò scio; cum tamè est, illud diuinum, (in quo salus istorum, aut interitus, non erit dico; sed est, decretus) quidquid apud nos futurum est complectatur. Ex his perspicuum est, priori meæ interrogationi ita esse responsum, ut quamuis verba prima fronte, ad est, illud diuinum spectasse viderentur; si quis tamen paulò diligentius animum aduertat, de hoc nostro est, enunciata fuisse, & intellecta comperiet: ante quod & ea fuerunt, quæ præterita dicuntur, & post sequitur quæ futura. Verùm quia prædestinationis nomen, si cum effectu conferatur, quandam, significatione sua, prioritatem (ut vocant) seu prioris rationem includit: non eo quidem modo, quo præsens tempus, tempore futuro superius esse dicimus; sed quo causam effectu priorè enunciamus; perdocti isti viri, in prima illa interrogationiuncula, eam quæ in prædestinationis vocabulo latet, prioris rationè intelligentes, Petrum aut Ioannem prædestinatum esse vltro concesserunt. At cum longissimo sit discrimine hoc nostrum, est, ab illo diuino separatum, & percontanti propterea mihi, saluus ne iam esset Ioannes, an damnatus, id est, an ad destinatum adhuc finem peruenisset; hoc inquam percontanti, cum inficias ire cogentur, confestim detecta est ambigui sermonis fallacia: atque manifestum euasit, cum definitam esse hominū salutem, aut interitum vulgo dicimus, non diuinum illud, est, designari, sed tēporis nostri instantis differentiam, in qua nihil est de futuris contingentibus certò constitutum. Si mili prorsus errore, & prædestinationem, nostro intelligendi modo, ut causam quandam concipimus, temporis successione effectu suo superiorem: cumque hac imprudentia ad rerum humanarum angustias, diuinæ efficientiæ amplitudinem restringimus, quæ causarum omnium naturam complexu suo

A xu suo continens, omnibusque longissime antecellit, & cum animo eam percipimus, ut causam quandam certis terminis circumscripam, & effectu suo, temporis successione, superiorem; hac inquam inscitia decepti, nulla ratione comprehendere possumus effectorum contingentium naturam, ut pote, quibus contingentia quoque omnia, necessitate quadam prouenire videtur. Nam in causis illis, quæ fixis naturæ cuiusdā limitibus inclusæ sunt, is demū effectus necessarius omnino est, nō contingens, qui in causa suam definitus existit. & effecta quoque cōtingentia ideo cōtingentia sunt, quia in causis suis, esse (ut dici solet) determinatum non habent. En tibi fallacia, qua tam misere nobis imponimus, quæ inde est (ut vides) profecta, quod intellectus nostri tenuitate, & loquendi consuetudine, immensam Dei amplitudinem, in earum rerum angustias coarctemus, quæ ingenij nostri debilitate comprehendi possunt. Quæ cum ita sint, restat ut inclinata ceruice, diuinorum mysteriorum excelsum suspicientes, (quæ non modo nostræ sortis humilitatem, sed omnem quoque naturæ capacitatem exsuperat) rerum humanarum actiones, causas, euentus contingentes esse fateamur, nec certæ vllius naturæ finibus terminatos. Atque ita tutissimam illam fidei in Christum viam, non lubricam liberi arbitrij semitam ingressi, non nostris operibus, sed illius misericordia nixi, eum ducem forti animo sequamur, & (quoad diuinæ gratiæ subsidio fieri potest,) sedulò conemur, ut magis quotidie, magisque refranatis ac imminutis peccati reliquiis, & prauæ cupiditatis affectibus, perpetua in dies accessione, cœlestis in nos gratiæ, & diuinæ (ut inquit D. Petrus) naturæ participatio augeatur, in qua per lauacrum spiritalis generationis nati sumus. Neque enim dubium est, quin si hoc iter teneamus propositam electis omnibus salutem, electi tandem consequemur. At si post impias cogitationum nostrarum præstigiis insipienter diuagemur, fieri non potest, ut sempiternæ perditionis præcipitia euadamus. Plurima in hanc sententiam ex sacris literis afferre possem, quæ quotiescunque nobis viuendi normam præscribunt, de salute & damnatione nostro more verba faciunt: nihil adhuc definitum affirmantes; sed non obscurè insinuantes, quam sint incerta omnia: ut dubio procul sese res habet; non secus quam in cæteris omnibus, quæ contingentia vocantur. Hac nos opinione animis nostris penitus defixa, nō aliter Christianam vitam (quod ad rerum certitudinem spectat,) instituere debemus quam civilem. & si quando de æterno Dei decreto, mentionem fieri contigerit, diligenter cauendum ne ad nos illud pertinere arbitremur, aut intellectus nostri viribus percipi posse: sed ideo tantum arcanum hoc diuini consilij mysterium patefactum nobis putemus; ut in immensa amplitudinis, & ineffabilis Dei simplicitatis admirationem rapemur, & summam denique amplecteremur bonitatem, quæ præuenientis gratiæ auxilio, omnes actiones nostras moderatur. Hic fructus est, quem ex reuelata prædestinatione percipere oportuit; nec eò audaciæ & arrogantiae effertur, ut præscriptos à Deo rerum humanarum terminos, vesana temeritate transgredi velimus. Sed de his supra. Paulò iam longius prouecta est ora-

tio nostra, petulantiae huius indignitate, sed temperabo iam mihi, & vnde digressus sum reuertar. Nolo igitur ex sacris eloquiis innumera proferre testimonia, ad sententiam nostram confirmandam, ne nimia prolixitate tædio te afficiam. Hoc tamen breuiter dicam, de execrando illo furiosorum hominum dogmate, qui mala etiam electorum opera Deo placere; reproborum verò facta quantumuis honesta odiosa esse docent: Mirari me, quod non pudeat imperitissimum hoc, & impiissimum hominum genus, tam ineptè ista effutire, quæ patrum fortasse aliquis non absurdè pronunciauit, si quis benigne interpretetur. At si in eum quispiam sensum detorqueat, quem verba præ se ferunt, nihil absurdius, aut à veritate alienius, dici aut cogitari potest. Neque enim in controuersiam vocare fas est quin Deo maxime displiceant, quæcunque contra ipsius præscripta ab electis perpetrantur. Non fauet Deus hominum sceleribus, quæ funditus delere summo studio contendit. Verum quidem est, solere probos & electos, ex peccatorum cæno emergentes, non minimam inde percipere vtilitatem: cum imbecillitatis suæ conscij, animum & factum demittant, & ad deuitandas delictorum occasiones, cautiore efficiantur. Quæ tamen ratione, non electorum maleficia, sed ipsimet electi, qui ex maleficiis respicientes, meliores euadunt, placere dicuntur. Ita & reproborum recte facta, magnoperè Deo grata sunt & accepta, nec aliud quidquàm offendit, quàm quòd bene agendo non perseuerent. Quo fit, vt in ingrati animi crimen delapsi, maiorem in se diuinæ iustitiæ indignationem prouocare non desinant. Hoc sensu à veteribus dicta sunt, & à nobis intelligi debet, quæ indocti isti, & præfracti iudicij homines, paradoxa & mirabilia populo proponunt. Quæ cum non explicentur, non modo nullam pariunt vtilitatem, sed pios omnes summoperè offendunt: imperitos verò in perniciosissimos perducunt errores. Iam finem scribèdi faciam, vbi prius fuero ciues tuos exhortatus, vt procul ex Repub. sua pellant, pestifera isthæc dogmata, quæ ad fallèdam plebeculam dæmonis fraudibus excogitata sunt, & à temerariis hominibus in Ecclesiam inuecta. Primi generis arrogantia vt retundatur, quoad eius fieri potest maximè, Dei gratia, & fides in Christum extollatur, repressa ex aduerso operum, scientiæ & arbitrij nostri cõfidentia. Altera verò opinio, vt funditus tollatur, danda est opera diligenter, ne de prædestinatione, & præscientia Dei, quidquam à concionatoribus proferatur, & ne hoc præsertim modo, populum vlla ratione doceant, quo in manifestam adiguntur homines insaniam, cauendù. Sin verò res aliquando postularit, vt de hisce rebus verba faciant, non ad plebis perniciem referant sermonem; sed eum semper vtilitatis scopum propositum sibi habeant, qui sæpius est à nobis antea declaratus. Deus optimus Max. Rempub. vestram incolumem conseruet, & gressus vestros in semitis suis dirigat. Bene vale in Domino.

IN PSAL-

IN PSALMVM,

AD TE LEVAUI OCVLOS MEOS.

- B** VARE tristis es anima mea & quare cõturbas me? Reuera si benè perspexeris, nihil aliud te conturbat ac mœstam facit, nisi peruersus animi affectus; cuiuscunque verò affectus principium est amor, qui est etiam omnium affectuum animi primus. is si iratus fuerit, alij quoque affectus irati sunt oportet. Sin verò peruersus fuerit amor, statim affectus reliquos inficit, ac animam conturbat. Ac is rectus est amor, quo tendimus in eum, à quo vita nostra & nostra perfectio est, Deum inquam optimum & maximũ. Is enim animæ vita est, vt anima corporis vita. Peruersus amor ille est, quo anima à vita sua degenerat, & à creatore ad creaturam conuertitur. Imò plerunque à se ipsa degenerat, cum tendit in ea, quæ longè sunt animo imperfectiora & viliora; in voluptates, inquã, corporis brutas ac ferinas, quibus brutescit homo, & comparatur iumentis insipientibus, ac similis illis fit. Item in cupiditatem pecuniæ, aut ambitionem honoris, ac huius generis reliqua. Hic peruersus est amor, hic affectus omnes inficit, animamque conturbat ac tristem reddit. quare anima mea, si eruere tristitiam volueris, necesse est vt amorem mutes, ac ex præpostero rectum, ex malo bonum efficias. Sed quis hominis voluntatem mutare potest nisi Deus, in cuius manu omnium sunt corda; certè à nobis neque facere, neque cogitare aliquid valemus. Præterea maximum Dei donum est charitas & amor, quo Deum plus quàm omnia diligimus, in quo quiescimus, per quem supra corporeã omnem creaturam ac supra mentem nostram conscendimus vsque ad arculas aromatum, vsque ad summi boni ac bonorum omnium fontis gustum quendam, supra quàm dici aut explicari possit, suauissimum. Sed anima mea si quæras quomodo amorem hunc à domino impetrare queas, cum sis in peccatorum profundo submersa, conuerte oculos tuos ad dominum, de profundis ad ipsum clama, exaudiet te procul dubio. Nam etsi in profundis es tu, Deus autem in altissimis, non tamen abest à profundis, qui vbique est. Clama ergo ad dominum de profundis, & dic cum Propheta David. *Ad te leuaui oculos meos qui habitas in caelis.* Leua, attolle primùm oculos corporeos, suspice cælos, intuere stellas, lunam ac solem. Hæc omnia fecit dominus Deus tuus. magna certè est

GG iij

virtus domini, & ineffabilis potētia est altissimi. Hanc eius potētiā cœli fan-
nis omnibus enarrant ac prædicant, surdi sunt qui tam illustres voces nō ex-
audiunt; Magnus ergo dominus qui tam magna de nihilo creauit, non tamē
deterreberis magnitudine, si bonitatem cogitabis, si tecum putabis quātum
te dilexerit. Hæc tam magna propter te facta sunt, vt tibi seruiant cæterisque
animantibus, & plātis, quæ omnia subiecit tibi, omnia nāque subiecit sub pe-
dibus hominis, oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi. Demū pro-
pter te hic immensus omniū creator verbū Dei, per quod facta sunt omnia,
factus est homo, inter homines versatus, ac tandem ab impiis pro salute om-
nium hominū crucifixus. Cur ergo vereberis adire eum, qui tantum te amat;
tam magna propter te fecit? Quamobrē, postquā eleuasti oculos corporeos F
ad cœlum, attolle oculos mentis ad Deum, & dic, ad te leuavi oculos meos,
ad te inquam, Deum verū & viuum, Nō ad aliquā creaturam, quam mihi vt
Deum meum constituerim, sed ad te qui habitas in cœlis, domicilium tuum
sunt cœli, non quod domicilio aliquo egeas, qui in te solo es, & omnia contin-
nes, sed ea appellamus habitacula tua, in quibus peculiaris quidā fulgor boni-
tatis tuæ præ aliis apparet. Cœli isti visibiles domicilium tuū sunt, vt tu di-
cis apud Prophetam, Cœlū sedes mea, & terra scabellum pedum meorum.
Sublimiora tamē habitacula tua sunt cœli cœlorum, cœli qui te semper lau-
dant, supernæ inquam Hierosolymæ ciues angelicæ mētes, ac beatorum spi-
rituū chori; in quibus adeò manes, vt tuæ diuinitatis participatione facti sint
Dij, eiisdēmq; fœlicitatis compotes, qua tu in æternum es fœlix, qui habitas G
ergo in hisce cœlis, ad te leuavi oculos mētis, vt me adiuues, vt me liberares ab
æstibus cogitationū prauarum, vt me in profundis iacentē erigas & attollas,
stillamque dulcedinis ac amoris tui instilles, curret post te anima mea Deus
meus, si vel paucillū senserit, quātum sis dulcis redemptor meus. Nunc, quia
ægrota est dulcissimum te non sentit, tuo splendore nō capitur, imò voluptates
huius seculi amaras, dulces iudicat. Memoria repeto redēptor meus, cum
olim tuo amore capiebar, omnia mihi alia nihil facienda visa esse, tu solus a-
nimum occupabas, implebas ac possidebas, nec non erigebas supra hanc cor-
poream molē, imò supra seipsum, vt penē se nō sentiret, qui tuo amore totus
tenebatur. Nunc verò sua ignauia domine mī, redēptor mī, salus animæ meæ,
spes mea, vsque ad profundum abyssi descēdit, innumeris laqueis detinetur, H
curuatus est vsque in finē, oblitus tui est, oblitus sui, similis factus est iumen-
tis insipientibus. Sed amator mī, seruator meus, qui infinites me de innume-
ris tribulationibus liberaisti, quē nunquā frustra inuocaui, exaudi seruū tuum,
libera captiuum, suscipe impulsū ne corruat, suppone manum tuam Deus
meus. Ad te enim leuavi oculos meos, *sicuti oculi seruorū in manibus dominorum
suorum, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrū.* Vellem domine te amare vt fi-
lius, quem gratia tua per fidem Iesu Christi in filium adoptasti. Verū in-
gratus ac tam magni beneficij immemor, cecidi à gratia tua, amare te non
possum. Sed pro te vilem quampiam creaturam amo. Itcirco timebo te vt
seruus,

A seruus, tormenta gehennæ verebor, quæ parata sunt vasis iustitiæ tuæ, quæ
quia misericordiam tuam neglexere, inciderunt in iustitiam tuam: timor hic
seruilis est, fateor, non ingenui animi, concedo, non tamē negligendus. Nam
initium sapientiæ est timor domini; hunc timorem consequetur charitas, &
amor ille suauis omni melle dulcior, cum mei misertus eris, donec tamen
miserearis nostri. *Sicuti oculi seruorum in manibus dominorum suorum, ita erunt
oculi nostri ad dominum Deum nostrum donec misereatur nostri.* Quod si quando
serui ob virilem sensum proterui sunt, pertinaces sunt, contumaces dominis
suis sunt; *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum
Deum nostrum.* Pauent ancillæ, vel nutū dominæ suæ verentur, quod si quan-
do errauerint, muliebri gemitu ac vlulatu, prōptisque lachrymis veniam pe-
tunt. Ita oculi mei ad te domine, iniquitatem meam agnosco, fateor, veniam
peto, ac gemitibus ab intimis cordis visceribus adductis te oro, vt mei mise-
rearis, vt subleues me de luto fecis, & de profundis aquarum, vt æstus cogi-
tationum prauarum, quæ me vehementer infestant, mitiges ac sedes; quot
aspera sunt in anima mea? quot distorta & luxata membra? quos fluctus ima-
ginationum sentio? O domine mi, spes mea, in quo confido ab vberibus ma-
tris meæ, pone torta in directā, & aspera in vias planas, confirma luxata & de-
bilia, amoue imaginationes prauas; & conuertem mentē meam ad te altissi-
mum & optimum, vt me pudeat terrenæ cuiuspiam voluptatis, dum nectā-
re tuo perfundor, conuerte interiorem sensum meum ad Iesum filium tuum
C crucifixum, illius imaginem imprime in memoriam meam, eius me signo
inure, vt nihil aliud imaginari queam nisi Iesum Christū; ille via est qua ascē-
dimus ad patrem, per hominem Deum quem imaginari queo, ascendam ad
Deum meum, quem nullus intellectus capere valet; Reminisca domine per
gratiam tuam vulnerum domini, reminisca flagellorum, sputorum, & acer-
bissimæ mortis, quam pro me subiit; intuear hominem Deum in cruce pen-
dentem pro me, ac ex eo gloriam capiam. Nihil sapiebat Apostolus Paulus
nisi Iesum, & eum crucifixum, Absit, inquit idem Paulus, vt gloriar nisi in
cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mundus mihi crucifixus est, &
ego mundo: ita quoque spes mea & refugium meum in omnibus tribulatio-
nibus meis. sit per illū mundus crucifixus mihi, & ego mundo. Si homo hic
D terrenus, quem mecum gero, qui me premit, fuerit crucifixus cum Christo &
mortuus mundo resurgam domine cum Christo mundo spiritu ac à terre-
nis affectibus purgato. Hæc magna misericordia tua domine, imò omnium
maxima, fac me, oro te, participem huius misericordiæ tuæ. Semper ergo
oculi mei erunt ad dominum nostrum, donec misereatur nostri. *Miserere
nostri domine, iterum dico, miserere nostri.* Nam vniuersæ viæ domini miseri-
cordia & veritas, id est iustitia, opera iustitiæ tuæ immensa sunt, infinita est
iustitia tua, sed infinita quoque est misericordia tua, & in omnibus operi-
bus tuis opera misericordiæ præcedunt opera iustitiæ. Iustitiæ opus est, vni-
cuique debitum reddere, quid autem debitum alicui rei erat, antequam ea

ex nihilo faceres; prius ergo ex bonitate & misericordia tua fuerunt, quam eis aliquid deberetur. Ecce quomodo misericordia præcedit iustitiæ opera. Ergo domine si misereberis mei, si eriges sensum animæ meæ ad inferos usque incuruatum, si attolles ad te Deum viuentem, saluabis postea me per iustitiam tuam. Misertus es mei semel, fateor, misertus iterum, concedo; eruisti me sæpius ex abyssu peccatorum & tribulationum. Non diffiteor. Tamen domine miserere nostri adhuc; donec viuimus in mundo, indigemus ope tua, cespitamus sæpius, cadimus frequenter quia in mundo sumus. Tu autem non es in mundo; quando autem etiam nos per gratiam tuam non erimus in mundo, non aberrabimus, non cademus; Nunc verò peregrinamur abs te, in mundo sumus innumeris laqueis impliciti. Memento quod ad te patrem dixerit filius tuus Iesus, Pater serua eos, quia in mundo sunt. Videbat pius Iesus mundi stimulos, infirmitatem nostram sciebat, quare nouerat continuo quodam fomento nos indigere, idcirco ante obitum orat te pater omnipotens pro nobis, vt serues nos, quia in mundo sumus. Orauit etiam pro nobis, cum pro se dixit, Pater glorifica filium tuum, vt filius tuus glorificet te. Scio domine quod effectus perfectio ad gloriam causæ attinet, nos miseri figmentum sumus manuum tuarum, vt ergo in nobis sanctificetur ac glorificetur nomen tuum sanctifica & glorifica nos. Tunc enim euidentis in nobis erit imago tua, ad quam facti sumus, quam deformem adedò vitis ac peccatis nostris fecimus, vt deformati ab imagine tua ad Diaboli imaginem videamur. Sanctifica ergò nos domine, ac instaure imaginem tuam, Diaboli verò imaginem destrue. Pudet me domine imaginis Diaboli, pudet me prauarum cogitationem ac affectuum quibus distrahor. Miserere ergo nostri, quia multum repleti sumus despectione, multum repleta est anima nostra. Externa laus, & externa despectio animam nostram non implet. Si qui vani humanis laudibus ducuntur atque extolluntur, aut vituperiis deprimuntur, non tamen eorum anima impletur laude aut despectione: laus & despectio quæ implent animam, à propria vniuscuiusque conscientia proficiscitur: qui sibi peccati conscius est, licet vbique sentiat se laudibus celebrari, quamuis admiratione dignus habeatur, quia tamen se ipse negligit ac despicit delicti conscius, anima eius non externa laude, sed propriæ conscientiæ despectione repleta est; Omne namque negligendum ac despiciendum est à quo Deus procul est. Sibi verò delicti conscius, sentit Deum procul à se esse, quare se despicit. Itidem à Deo despicitur, cui factus sua culpa ex filio inimicus, à celestibus etiam mentibus ac angelorum choris vituperatur: quamobrem fit opprobrium abundantibus, abundant illi ac superfluunt veris bonis, diuino lumine perfusi, ac diuinitatis compotes: vituperant illi ac improperant peccatori, non tamen despiciunt, sed potius misereantur, ac pro eius salute altissimum orant. At superbi, mali inquam, spiritus ac nequam homines despiciunt, conculcant & conterunt. Sic ergo fit opprobrium abundantibus ac superbis despectio: Tu verò Deus omnipotens gratis affluens ac misericordia illustis

- A** stris proteges hunc misellum seruum tuum ad te clamantem, ad te suspirantem, opem tuam implorantem, illi porriges dexteram, ac de luto fecis ad flagrantiam ac lumen tuum eriges, sperat in te, confidit in te, liberabis eum procul dubio, quia in te sperat. Tu namque dixisti in psalmo per prophetam, quoniam in me sperauit liberabo eum; clamauit ad me, exaudiam eum. Nullam aliam liberationis causam affers, nisi quia in te sperauit, & ad te clamauit. Noli ergo esse tristis anima mea, ne conturbes me, spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, licet interpellatus aliquantisper fuerim ab eius confessione, nihilominus confitebor illi adhuc. Ne desperes, cito me eriget misericordia eius qui est benedictus in secula seculorum.

B

me eriget misericordia eius qui
est benedictus in secula
seculorum.

26

RERVM AC VERBORVM

QVÆ HOC VOLVGINE CONTI-

NENTVR, INDEX COPIOSISSIMVS.

A
Brahæ sinus. 372.f
absolutio sacerdotis est
forma sacramenti pœ-
nitentiæ. 363.b
abstinētia carniū. 577.d
Accidens quomodo dica-
tur ens. 172.g
accidentis natura. 134.f
accidentia complexionum. 73.b
acetum. 65.c
acetum cur ignem extinguat. 53.e.54.f
acolytus. 378.g
actus per se existens. 7.d
actus non indiget potentia in sui definitio-
ne. 131.d
actus perfectio multiplex 131.a
actus substantiales & actus accidenta-
les. 131.a
accusare soli Aduocatores possunt. 300.e
Adam primi mala, & bona secundi, qui
est Christus. 437.f
adiuncti decemuirum collegio. 292.b
adiuncti senatores. 291.d
adoratio sanctorum. 544.b
aduocati reorum publici. 300.e
aduocatorius magistratus. 269.c.298.h
Equale significat unum quātitate. 114.g
equalitas Arithmetica. 276.h
equinoctialis circuli habitatio. 39.d
Aër cur non calefacit vt ignis. 43.d
aër vtrum sit coloris candidi. 86.g
aër Demonum habitatio. 485.d
aëris elementum nullibi simplex & purū.
 26.e
aëris accidentia. 26.h
aëris vires in mixtionibus. 54.h
aëri leuitas & grauitas accommodatur.
 19.d
ararij curam habētes magistratus. 308.g
as alienum Reip.Venetæ. 310.h
æstus marini causa. 32.f
ætatis solum discrimen inter ciues Vene-
tos spectatur. 273.a
æthiopes cur in Africa tantum inueniā-
tur. 40.f
Affinitatum gradus matrimoniū impe-
dientes. 393.a
affinitas ex fornicatione.affinitas spiritua-
lis. 394.f
alop. quid significet apud Hom. 485.d
Alimentum mixtum corpus esse. 73.c
aliquid quā cognationē habeat cum ente.
 128.g
allia efficiunt plantas propinquas odora-
tiores. 81.c
alphanabij opinio de entium principio.
 155.b
alteratio ex qualitatibus contrariis pēdet.
 41.d
Amans verus quis sit. 126.f
amor est principium cuiuscunque affectus.
 625.b
amor appetitus intellectualis. 163.c
amor ex bono originem trahit. 125.d
ex abundātia & penuria natus est. 126.a
affectus omnis principium est amor. 625.b
Anaxagoræ opinio de elementis. 3.c
andreas Contarenus Dux Venetiarum.
 263.d
Andreæ Gritti comitia quibus ille dux Ve-
tiarum electus est. 287.a
angeli. 156.h
angeli Dei ministri ad illustrandas homi-
num mentes. 403.c
angelorum liberum arbitrium. 608.g
angelorum ac demonum cultus reuicitur.
 499.b.

INDEX.

499.b.500.g
anguli recti ad semirectum proportio in
Isofceli triangulo. 4.g
anima non potest esse entium principium.
 135.c
anima immaterialis post intellectum pro-
ximum primo enti locum obtinet. 159.c
anima cælestium corporum an causam ef-
ficientem habeat. 159.d. qualis sit. 161.d
anima separata secundum theologos habet
rationem partis. 224.e
anima cur definiatur per esse actum corpo-
ris & non per esse separatum. 225.a
anima separata quomodo sensibilia intel-
ligat. 227.c
anima essentia consistit inter diuisibilia &
indiuisibilia. 135.c
anime motus quodāmodo circularis. 239.b
animæ status post mortem. 194.f
animam esse mortalem quibus argumen-
tis ostendatur. 195.a. eorum argumen-
torum confutatio. 195.d
animæ totius literæ Græcæ x figurā Pla-
to attribuit. 239.c
animæ cælorum. 145.g
animæ superiores & inferiores quo pacto
se inuicem intelligant. 162.f
animæ separata distinguuntur secundum
se. 226.f
animal ex se mouetur. 11.c
anni initium. 255.d.258.e
Apostolorum decreta & canones. 549.b
appetitus intellectualis. 163.c
appetitus & voluntatis differentia. 191.a
appetitus triplex est. 192.h
Aqua magis grauis quam aër leuis. 28.h.
 nullibi pura. 29.a
aqua terræ & aëri immixta. 29.d.30.e
aqua cur terra maior. 36.f
aqua & terra sunt materia mixtorū. 55.b
aqua vtrum sit coloris candidi. 86.g
aqua in Sacramento eucharistiæ quid si-
gnificet. 350.f
aqua leuitas & grauitas accommoda-
tur. 19.d
aqua elementum intra viscera terræ sicum
secundum Platonem. 29.b
Arbitrium in brutis quale. 598.f
archangelus pro Christus. 504.g
area ignis accidens. 26.h.27.a
argentum viuum. c.
Aristotelis locus in predicamentis de con-
trariis. 129.c
Aristoteles Deum similem facit antiquæ
legi. 266.f
Aristotelis sententia de aquæ elemento.
 29.c
Aristotelis de terra habitabili opinio. 38.g
Aristotelis sententia quæ fuerit de anima.
 201.d
arra & pignus quid inter se differant.
 484.c
 ἀρρα & πῖπ.
Assatio. 63.a
astrologia ars inanis. 9.a
Athalanta insula ex terra motu obruta.
 38.f
athanasij libellus de imagine Christi. 561.d
atheniensium rogationes quomodo fiebāt.
 294.e
atheniensium mos in iudiciis. 301.a
atoma. 3.d
Auaritia radix malorum omniū. 510.b
auditor idoneus primæ philosophiæ. 99.d
auditores veteres ac noui. 305.c
Augustini verba de sacrificio Ecclesiæ.
 357.d
auen Pacis sententia confutatur de colo-
ribus. 83.c.149.b
auerroes refellit. 46.f
auerroes vnicum intellectuū ponebat. 181.c
auerroes de motu Planetarum. 243.a
auerrois opinio de terra habitabili. 39.b
auerroes reprehendit auicennam. 153.c
auerroes opinatur nullū ens à materia ab-
stractū esse præter animas cælorū. 154.h

INDEX.

<i>auerrois sententia de numero complexio-</i> <i>num.</i> 70.e	<i>piendos.</i> 395.d	
<i>auicenna primum principium nominat ne-</i> <i>cesse esse.</i> 155.b	<i>Bonum quid sit, & quod est aequale enti.</i> 124.g	
<i>auicenna opinio de terra habitabili.</i> 39.b	<i>bonum simpliciter & ens simpliciter diffe-</i> <i>runt.</i> 125.a	
<i>auicenna opinio refellitur, ponentis elemē-</i> <i>ta esse in mixto corpore in actu perfe-</i> <i>cto.</i> 44.f	<i>bonum commune melius mandatur vni quā</i> <i>pluribus.</i> 402.f	
<i>auicenna amoris modum non intellexit.</i> 152.f	<i>Brumale solstitium.</i> 255.c. & 257.a	
<i>aurum.</i> 171.c	<i>bruta à natura, non autem proprio iudi-</i> <i>cio ferri.</i> 598.h	
<i>aureus numerus.</i> 253.d. 257.d	<i>Bucentaurus nauis.</i> 282.f	
B		
<i>Baptisma spiritus & sanguinis.</i> 342.h	C	
<i>ad efficiendum baptismatis sacramentum</i> <i>quae requirantur.</i> 343.b	<i>Cæcitas cordis cur dicatur malitia.</i> 490.g	
<i>baptisma in nomine Christi an valeat.</i> 343.d	<i>cælibatus præstantia.</i> 574.g	
<i>baptisma Ioannis.</i> 346.b	<i>cælum quo pacto ignis spheram mouere</i> <i>queat.</i> 23.b	
<i>baptisma.</i> 534.f	<i>cæli natura.</i> 164.g	
<i>baptismatis generatio respondet naturali</i> <i>generationi.</i> 341.a	<i>cæleste corpus habet esse ab intelligentia.</i> 214.h	
<i>baptismatis arcanum, forma, materia, vis,</i> <i>minister.</i> 341.a. <i>minister vnus tan-</i> <i>tum.</i> 344.e	<i>cape.</i> 81.c	
<i>baptismatis solemnitas.</i> 344.g	<i>caremonia.</i> 541.c	
<i>baptismatis iteratio.</i> 521.c	<i>Calidum per accidens interdum efficit coa-</i> <i>gulationem.</i> 64.e	
<i>baptizare seipsum nemo potest.</i> 344.e	<i>caliditatis natura.</i> 48.f	
<i>baptizati ab hæreticis non rebaptizandi.</i> 560.b	<i>calor naturalis & calor extraneus inter se</i> <i>pugnant.</i> 59.a	
<i>Bartholomæus Coroneus Bergomensis, vir</i> <i>præstans rei militaris gloria.</i> 318.g	<i>calor humiditati coniunctus facit digestio-</i> <i>nem per modum elixationis.</i> 63.a	
<i>Basilius quo tempore Martyrium meruit.</i> 549.d	<i>coniunctus siccitati facit digestionem per</i> <i>modum assationis.</i> <i>ibidem.</i>	
<i>Beatitudo hominis suprema quae nam sit.</i> 410.e	<i>calor cælestis, & elementaris.</i> 164.h. & 165.a	
<i>beatitudo hominis tribuitur remissioni pec-</i> <i>catorum.</i> 437.d	<i>calor naturalis.</i> 165.b	
<i>bella non esse per se expetenda.</i> 264.h	<i>caloris definitio.</i> 57.b	
<i>benedictus ac benedictio quid valeant.</i> 482.h	<i>caloris actiones atque operationes in mixtis.</i> 61.c	
<i>Berengarius auctor hæreseos de Sacramē-</i> <i>to eucharistiae.</i> 352.b	<i>calori in mixtorum generatione vim prin-</i> <i>cipem attribui.</i> 58.d	
<i>Bigami irregulares ad sacros ordines susci-</i> <i>piendos.</i> 437.d	<i>calorum causa in terris.</i> 39.b	
	<i>calx cur aqua accenditur.</i> 72.f	
	<i>cancellarius Venetorum.</i> 323.d	
	<i>capita decemuirum.</i> 296.f	
	<i>capita tribuum.</i> 304.g	
	<i>caro pro lege.</i> 437.b	
	caro	

INDEX.

<i>caro, esse in carne, pro esse sub lege.</i> 440.e	<i>ciuitatis regende ius nobilitati tributum.</i> 269.a
<i>carnium abstinentia.</i> 577.d	<i>ciuium numero qui habendi sint.</i> 268.f
<i>causa non entis.</i> 8.h	<i>ciuilem societate vnitatem contineri.</i> 282.g
<i>causa materialis prima aliarum homini-</i> <i>bus se obtulit.</i> 145.c	<i>Classis legatus.</i> 320.g. <i>Imperator.</i> <i>ibid.</i>
<i>causa agens materiam præsupponit, non</i> <i>efficit.</i> 147.d	<i>Claues ordinis sacerdotalis.</i> 367.b
<i>causa efficientes nostri ordinis quantum de-</i> <i>ficiant à primo efficiente.</i> 148.h	<i>claves iurisdictionis.</i> 368.e
<i>causas medias perquirere philosophi esse.</i> 249.c	<i>clauium potestas.</i> 584.f
<i>causarum genera.</i> 605.a	<i>clericorum electio & promotio quanta di-</i> <i>ligentia facienda sit ab Episcopo.</i> 422.e
<i>Character sacramentorum.</i> 337.a	<i>clericorum institutio.</i> 422.h
<i>charitas est virtus ad voluntatem perti-</i> <i>nens.</i> 410.h. 412.e	<i>Coagulatio.</i> 63.c
<i>charitas terminum nescit.</i> 428.h	<i>cognitus à Deo pro in cognitionem addu-</i> <i>ctus.</i> 480.f
<i>charitas non agit perperam.</i> 459.b	<i>coitus extra matrimonium est fornicatio</i> <i>& peccatum.</i> 387.b
<i>charitatem tolli per peccatum.</i> 362.b	<i>collegium præconsultorum.</i> 293.b
<i>chirographum.</i> 500.e	<i>collegium x virum.</i> 296.f
<i>chrisma.</i> 534.h	<i>collegia tria xxxix iudicum.</i> 302.h
<i>chrisma quando & à quo cõsecretur.</i> 348.e	<i>color unde efficitur.</i> 82.h. <i>quid sit.</i> <i>ibid.</i> est in superficie. 83.a
<i>Christus cur naturam humanam assumpse-</i> <i>rit.</i> 517.a	<i>coloris natura alia est à natura luminis.</i> 84.e
<i>Christus Moysi præfertur.</i> 518.e	<i>coloris species.</i> 85.b
<i>Christus quomodo omnia impleuit.</i> 489.b	<i>colores medij.</i> 88.e
<i>Christi iustitia nobis imputatur.</i> 469.a	<i>colores raro tales apparent, quales sunt.</i> 88.h
<i>Christi corpus organum diuinitatis.</i> 332.h	<i>colorum differentia Deo tantum nota.</i> 88.g
<i>Christi passio testimonium iustitiae & ve-</i> <i>ritatis Dei.</i> 508.g	<i>columella citatur.</i> 255.d. 257.a
<i>Christi sacerdotium.</i> 519.d	<i>cometa quando fiat.</i> 24.f
<i>Christi duo sacrificia figurata in sacrificiis</i> <i>veteris legis.</i> 523.c	<i>cometa species.</i> 24.f
<i>Christum omnibus angelis prælatum fuisse.</i> 515.d	<i>comitia ducis Venetiarum creandi.</i> 284.h
<i>Cibi immundi sanctificatur oratione.</i> 509.d	<i>comitia ultra solis occasum non protrahuntur.</i> 275.d
<i>circitor cur non tantum in latitudinem mo-</i> <i>ueat, quantum in longitudinem retro-</i> <i>ducit.</i> 251.b	<i>comitiorum habendorum ratio.</i> 271.a
<i>circumciso quid significabat.</i> 330.f	<i>communicatio sub vtraque specie.</i> 537.c
<i>circumciso.</i> 346.e	<i>comparationes in analogis commodius fi-</i> <i>ri quam in vniuocis.</i> 106.f
<i>ciuitatis gubernatio an vni vel paucis vel</i> <i>multitudini committenda.</i> 265.b	<i>competitores magistratum ab electoribus</i> <i>renuntiati.</i> 274.e
<i>ciuitatis gubernatio quae optima.</i> 267.a	<i>complexionum genera.</i> 67.c
	<i>complexionem temperatam inueniri non</i> <i>posse.</i> 67.g

INDEX.

<i>complexionum accidentia.</i>	73.b	<i>corporum rectorum an sint tres dimensio-</i>	
<i>compositum est illud quod est.</i>	218.e	<i>nes.</i>	239.a. & 245.b
<i>concilium nullius existimationis habitum,</i>		<i>Cratilli opinio de rebus sensibilibus.</i>	74.h
<i>quod sine auctoritate Pontifici coactū</i>		<i>creatio non est mutatio.</i>	352.g
<i>fuisse.</i>	553.a	<i>cretensium mos de conuiuio.</i>	281.g
<i>concilia vniuersalia quando cogi cæpere.</i>		<i>cruditas vnde fiat.</i>	63.a
548.g		<i>Cubum corpus.</i>	6.c
<i>cõcilia ab Apostolis cõuocata fuisse.</i>	548.g	<i>culpa quid sit.</i>	128.e
<i>conclusio syllogismi.</i>	234.e		
<i>cõclusiones plures ex vno syllogismo.</i>	235.c	D	
<i>concoctionis definitio ac materia.</i>	61.d	<i>Dæmones cur sacrificia fieri sibi velint.</i>	357.b
<i>concupiscentiam esse peccatum non actua-</i>		<i>Dæmones habent potestatem in prauos ho-</i>	
<i>le, sed originale.</i>	440.f	<i>mines.</i>	485.d
<i>condemnandi verbum quomodo interdum</i>		<i>decemuirum.</i>	269.c
<i>scriptura vsurpet.</i>	527.c	<i>decemuirum consilium.</i>	290.g
<i>confessionis Sacramentum.</i>	571.a	<i>decemuirum origo.</i>	295.c
<i>confessionem esse de iure diuino.</i>	364.e	<i>decemuirum collegij tres ex ipsis singulis</i>	
<i>cõfessionem necessariã esse pœnitenti.</i>	538.g	<i>mensibus dicuntur.</i>	296.f
<i>confirmationis Sacramentum.</i>	347.b	<i>decemuirum collegio adiuncti:</i>	297.b
<i>coniugij tria bona.</i>	387.b	<i>defuncti in Christo vtrū statim admittan-</i>	
<i>consilium magnum statum popularem re-</i>		<i>tur ad vitam beatam.</i>	540.e
<i>ferens.</i>	269.b	<i>defunctorum cura & preces quæ pro illis</i>	
<i>consilij magni lectio quomodo fiat.</i>	269.d	<i>sunt ab Ecclesia.</i>	359.d
<i>consilij magni munus ac potestas.</i>	270.h	<i>defunctis quid proficit missa.</i>	537.a
<i>consiliarij sex Duci Venetiarum adiuncti.</i>	281.a	<i>Democriti opinio de elementis.</i>	3.c
<i>consiliarij Duci assidentes, eorumq; creatio</i>		<i>Democriti opinio de sapore & figuris.</i>	73.c
<i>& potestas.</i>	288.g	<i>demostratio aduersus eccentricū solis.</i>	251.c
<i>consonantia dicitur παρὰ δὲ.</i>	277.c	<i>depositio quid sit.</i>	370.h
<i>contingentia vnde sit.</i>	167.d	<i>Deus est finis intellectus.</i>	220.e
<i>contradictionis oppositio.</i>	116.e	<i>Deus cognoscit ac cognoscitur sine medio.</i>	459.c
<i>contraria genere.</i>	119.a	<i>Deus seculi Diabolus.</i>	467.d
<i>contraria specie.</i>	119.b	<i>Deus gloriæ pro Deo gloriosus.</i>	484.f
<i>contrariorum oppositio.</i>	117.d	<i>Deus omnium causarum auctor.</i>	605.b
<i>contrariorum definitio.</i>	118.a	<i>Dei cognitio est scientiæ diuinæ ignoratio-</i>	
<i>cõuiuia à duce Venetiarū fieri solita.</i>	282.e	<i>nis.</i>	411.a
<i>corpus cubum terre attribui.</i>	6.e	<i>Dei ecstasis.</i>	413.c
<i>corpus non esse principium entium.</i>	133.b	<i>Dei actio nullo tempore cõtinetur.</i>	606.g
<i>corpus animæ subiectum.</i>	170.h	<i>Deū esse causam effectricem omnium re-</i>	
<i>corpus organicum.</i>	183.a	<i>rum cur nonnulli negauerunt.</i>	148.h
<i>corpus Christi quomodo sit in Sacramen-</i>		<i>Deum non esse auctorem malorum.</i>	568.h
<i>to eucharistiæ.</i>	355.a	<i>Diabolo locū dare quid significet.</i>	490.h
<i>corpora similiarium partium.</i>	3.c	<i>diaconus.</i>	378.h

diapha-

INDEX.

<i>diaphanum.</i>	83.a	<i>elementi definitio.</i>	2.f
<i>diciones non sunt elementa orationis.</i>	3.a	<i>elementa compositionis ac mixtionis.</i>	3.a
<i>dies humanus.</i>	452.e	<i>elementa simplicia corpora esse.</i>	3.b
<i>differentia semper contraria.</i>	118.h	<i>elementa ex prioribus quibusdam corpo-</i>	
<i>differentia quæ dicantur.</i>	115.b	<i>ribus composita esse, cur à quibusdam</i>	
<i>dimensiones animalium & corporum re-</i>		<i>existimatum est.</i>	3.b
<i>etorum.</i>	239.a. & 245.b	<i>elementa composita esse ex materia & for-</i>	
<i>Dionysius in lib. de mystica theologia quid</i>		<i>ma substantiali.</i>	7.c
<i>dicat de primo principio.</i>	142.h	<i>elementa esse corruptibilia.</i>	7.d.8.e
<i>Dionysius Areopagita.</i>	410.h	<i>elementa vtrum per se an ab alio mouean-</i>	
<i>diuersa quæ dicantur.</i>	115.b	<i>tur.</i>	10.g
<i>diuortia matrimonij.</i>	396.g	<i>elementa non ex se mouentur, sed à gene-</i>	
<i>Dux Venetiis regiam dignitatem præ se</i>		<i>rante.</i>	11.d
<i>fert.</i>	269.b	<i>elementa in motu naturali vtrū indigeāt</i>	
<i>ducis Reipub. Venetæ vsus, munus, pote-</i>		<i>medio per se & quomodo moueātur.</i>	12.h
<i>estas, ornatus.</i>	279.c	<i>elementa quot sint.</i>	17.d
<i>ducis creandi Venetiis origo.</i>	283.a	<i>elementa omnia apud nos impura.</i>	25.a
<i>ducis Venetiarum eligendi ratio.</i>	284.g	<i>elementa mixtionis.</i>	41.b
		<i>elementa substantiis infimum locum obti-</i>	
E		<i>nent.</i>	172.e
<i>Eccentricorum ratio.</i>	241.d. & 251.c	<i>elemēta extrema mediis vinciūtur.</i>	290.b
<i>Ecclesia est Christi plenitudo.</i>	485.b	<i>elementa mundi appellantur legis Mo-</i>	
<i>Ecclesia vnum caput esse debere.</i>	542.g	<i>saicæ traditiones.</i>	480.f.499.c
<i>ecstasis.</i>	229.a	<i>elementorum formæ omnium formarum</i>	
<i>ecstasis quam facit charitas.</i>	413.c	<i>imperfectissimæ.</i>	45.a
<i>effectus refert imaginem suæ causæ.</i>	21.a	<i>elementorum consideratio prout sunt ele-</i>	
<i>Effectus gerit similitudinem sui principij.</i>		<i>menta mixtionis.</i>	52.f
		<i>elixatio.</i>	63.a
<i>effectus nullus de potentia ad actū deduci-</i>		<i>Empedoclis opinio de saporibus.</i>	73.d
<i>tur, nisi ab aliquo existēte in actu.</i>	131.d	<i>Ens de entibus agere quomodo ad plures</i>	
<i>effectus indiget cõtino effluxu agētis.</i>	148.f	<i>sciēcias pertineat & ad vnā tātū.</i>	97.d
<i>effectuum omnium causas ex rebus cœle-</i>		<i>ens de entibus analogice predicari.</i>	105.c
<i>stibus sciri non posse.</i>	8.h	<i>ens ad entia analogice se habere.</i>	106.g
<i>Electi à reprobis quo causæ discrimine di-</i>		<i>ens omne appellari posse nō ens, primo ex-</i>	
<i>stinguntur.</i>	617.a	<i>cepto.</i>	106.h
<i>elector vnus tātum ex vna familia.</i>	272.g	<i>ens primum ceterorum mensura.</i>	110.f
<i>electores ad creandos magistratus quot &</i>		<i>ens simpliciter & bonum simpliciter diffe-</i>	
<i>qua ratione instituantur.</i>	272.g	<i>runt.</i>	125.a
<i>electores competitorum fideiussores.</i>	274.g	<i>ens nullum immune à malo præter pri-</i>	
<i>electores ad creandum Ducem quomodo</i>		<i>imum.</i>	128.f
<i>eliganur.</i>	285.a	<i>ens primum est ipsum esse per se existens.</i>	
<i>elementum pertinet ad genus causæ mate-</i>			
<i>rialis.</i>	2.g		
<i>elementum aliquid actu est.</i>	2.g	<i>entis definitionem requiri nō debere.</i>	102.f

HH ij

INDEX.

entis conceptus simplicior conceptu unius.	108.b	eucharistia sub utraque specie.	579.b
entis collatio cum non ente.	143.a	Eudoxus Astrologus.	257.a
entia plura esse.	102.b	Excommunicatio maior & minor.	369.c
entia quomodo se habeant ad ipsum esse.	149.a	excōmunicatio cōtra quos exercēda.	452.g
entia omnia pendere quodammodo à primo.	146.f	exemplum ad demonstrandum quomodo entia se habeant ad ipsum esse.	149.a
entia se habent ad primum ens, ut ad formam omnium primam.	152.b	exhalatio.	27.d
entia nōnulla immaterialia esse atque abstracta.	153.b	exorcistæ.	378.f
entia generationi ac corruptioni obnoxia.	167.b	expiationes.	603.b
		extrema unius distantie duo tātum sunt.	118.b
		extremitas minor non potest cōtinere mediū, quod prædicetur de maiori.	236.g
		exustio.	59.b
		F	
entia quæ non sunt per se.	172.f	Facere & perficere quid differant apud D. Paulum.	481.a
entia rationis.	175.d	facere quot modis dicitur.	589.b
entium plura genera.	119.c	Fœlicitas. cur varia de fœlicitate opiniones.	600.e
entium principia.	133.a	unde contingat.	603.a
Episcopus in quo superior sit sacerdote.	415.d	falsum quid sit, & quot modis dicatur.	124.e
Episcop⁹ & presbyter idē nominatus.	513.c	Fermentum.	35.d
episcopi actiones quas simplex sacerdos obire non potest, & ornamenta, quæ habet supra sacerdotem.	382.e	Fides per se & per accidens.	186.f
Episcopi dignitas maior quam Principis.	402.g	fides est virtus ad intellectum pertinens.	410.b. 411.a
eius virtus & perfectio quanta esse debeat.	405.b	fides est in intellectu & tamen pendet à voluntate.	435.c
Episcopi familia qualis esse debeat.	421.a	viuere ex fide.	436.e
Episcopi officia erga clerum.	422.e	fides fundamentum omnium virtutum.	510.f
erga vniuersum populum.	423.d	fides & spes inter se affines.	526.g
Episcopi officia erga mulieres.	426.f	fides dupliciter intelligitur.	565.c
erga viduas & pupillos.	428.e	fides quot modis dicitur.	589.c
Episcopi officia erga pauperes.	428.b	feri quot modis dicitur.	589.b
in retribus exigendis.	430.f	figuræ rectilineæ primæ & perfectissimæ.	5.d
Episcopum clam ne an aperte deceat munificum esse.	430.e	figura octahedra aëri ascribitur.	6.e
quibus rebus animum relaxare possit Episcopus.	430.b	figura sensibile commune.	73.c
Episcopus an sit ordo.	380.b	filius dilectionis pro filius dilectus.	497.d
Essentia rei an distinguatur ab ipso esse.	150.g	filij hominum qui dicantur.	450.g
Eucharistia.	535.a	filij dissidentia.	486.e
		filij hominum.	487.b
		finis habet rationem boni.	147.b
		finis	

INDEX.

finis duplex quibusdam naturis à Deo cōcessus.	605.d	gustus potentia eadem in omnibus animalibus.	74.g
fons in medio paradisi.	30.e	H	
forma & materia sese inuicem contrahūt.	140.g	Hæresis Arriana.	550.f
forma sufficitur & pēdet à materia.	147.d	hæreses de Sacramento.	352.b
forma materialis extensa ad extensionem subiecti.	211.d	hæresis Eustathianorum.	552.e
forma materialis nulla est indiuisibilis vt vox est inuisibilis.	214.e	hæresis Photini.	553.b
forma non est illud quod est.	218.e	hæresis Macedoniana.	554.f
formam materialem non esse principium entium.	134.e	hæresis Nestoriana.	555.a
formā abstractā nō esse principium entiu.	135.b	hæresis Dioscori & Eutychis.	556.e
formæ materiales sunt mortales.	185.b	hæresis Pelagij.	557.d
fornicatio immunditiam cōtrahit corpori.	453.c	hæresis theopassana.	558.g
fortitudo animæ irascibilis est.	406.g	hæresis Monothelitarum.	560.e
forum hominis ad Deum, & forum hominis ad Ecclesiam.	368.e	hæresis Pelagiana.	568.b
Frigiditatis natura.	49.a	Heraclea Venerorum oppidum.	283.d
frigidus quomodo operetur in mixtorum generatione.	58.d	Hierarchicæ actiones.	382.f
frigoris definitio.	57.b	hierarchie tres.	382.f
G		hipparchus Astrologus.	257.b
Galenus quartæ figuræ syllogismorum inuentor.	235.b	Hispaniæ Reges quando primum Catholici nominati.	559.a
galeni sententia de numero cōplexionū.	70.e	Homerus quid intellexerit per oceanū terras circumfluentem.	28.f. 30.e
gallina prior ouo.	226.g	homeri sententia, multitudo principū mala.	139.a
Generatio quare non sit motus.	214.f	homo habet sensum odoris valde imperfectum.	79.c
generationis definitio ab antiquioribus philosophis tradita.	199.a	homo animal ciuile.	264.g
genus naturā indeterminatam significare.	118.g	homo animalis quis dicatur.	450.g
genere eadem.	114.b	homo sua natura pronus ad malum.	601.a
Glacies actu sicca, virtute humida.	70.g	hominis cōplexio proxima tēperata.	67.g
Græcorum formula in baptizando.	343.b	hominis forma immortalis.	170.e
grandines.	28.e	hominis voluntas libera.	599.c
gratia sacramentalis.	338.f	homines quas rerum causas primum contemplati sint.	145.c
grauitas sensu per se percipitur.	12.e	hominū institutio naturam imitari debet.	290.e
grauitas est accidens.	12.f	Homousiani.	554.e
Gubernatores reddituū publicorum.	309.d	Honor præmium bene gesti magistratus.	281.a
		Humiditas grauitati magis affinis est, quā leuitati.	20.g
		humiditas magis affinis est frigiditati quā calori.	26.g

INDEX.

<i>humiditas quot modis fiat.</i>	63.d	<i>infinitas perfectionis & imperfectionis.</i>	
<i>humiditatis natura.</i>	50.e	140.g	
<i>humidū propior materia concoctionis quā ficcum.</i>	61.d	<i>Innocentium 3. non instituisse cōfessionem</i>	
		366.e	
<i>humidum cur maturationem recipit.</i>	62.d	<i>inquinatio quid & unde.</i>	63.b
<i>humidi definitio.</i>	57.b	<i>insipidum non est sapor.</i>	76.e
<i>Hypotenuse quadratum.</i>	-5.c	<i>intellectio vniuersaliū quomodo fiat.</i>	175.b
		<i>intellectio, qua intellectus se intelligit est</i>	
		<i>similis circulo.</i>	219.b
<i>I</i>		<i>intellectus mediū locum obtinet inter sensibilia & intelligibilia.</i>	100.h
<i>Ianuarij calendæ cur protractæ fuerint octo diebus post Brumam.</i>	253.d	<i>intellectus prior voluntate.</i>	121.c
<i>Idea.</i>	101.a	<i>intellectus & voluntas omnia entia pertingunt.</i>	121.c
<i>idea.</i>	174.b	<i>intellectus quod vno conceptu assequi nequit, multis conceptibus pertingere conatur.</i>	124.h
<i>idem significat vnum substantia.</i>	114.b	<i>intellectus esse cōtractum ad intelligibilitatem.</i>	156.g.
<i>idem genere, specie, proportione.</i>	114.b	<i>intellectus est causa exemplaris.</i>	ibid. & 161.b
<i>Ignis simpliciter leuis.</i>	19.a	<i>intellectus humanus quomodo seipsum intelligat.</i>	163.b
<i>ignis naturali motu ad celum tendit.</i>	21.b	<i>intellectus humanus.</i>	170.g
<i>emulatur præstantiam corporis cælestis.</i>	22.e	<i>intellectus seipsum intelligit, intelligendo alia.</i>	202.f
<i>ignis quot modis generetur.</i>	53.a	<i>intellectus agens immortalis.</i>	203.c
<i>ignis vires variæ earumque causæ.</i>	53.c	<i>intellectus possibilis remanet post mortem.</i>	204.e
<i>ignis purgatorius.</i>	371.c. 451.b	<i>intellectus nostri obiectum est quod quid est rei materialis.</i>	216.g
<i>ignis cōparatio cum cæteris elemētis.</i>	22.e	<i>intellectus omnia intelligit.</i>	599.c
<i>ignis elemētum qua purum quaque impurum.</i>	25.b	<i>intellectus finis est Deus.</i>	220.e
<i>ignis sphaeram eximie magnitudinis esse.</i>	22.f	<i>res duobus modis ad intellectū referuntur.</i>	122.h
		<i>intellectum nō esse principii entium.</i>	135.d
<i>ignis sphaera circumacta quas res efficiat.</i>	24.a	<i>intellectum non esse vnicum.</i>	181.c
		<i>intellectum humanum esse immortalem.</i>	186.h
<i>igni quomodo conueniat motus circularis.</i>	23.a	<i>intellectus esse supra animas cælorū.</i>	157.a.
<i>Imperator classis Venetæ.</i>	320.g	<i>de intellectu numero. ibidem. intellectus appellatur vnum multa.</i>	158.g
<i>impietas ex quibus disciplinis atque artibus oriatur.</i>	424.g	<i>intellectualis appetitus.</i>	163.c
<i>implere verbum Dei quid sit.</i>	498.f	<i>intelligentia an sit forma corporis cælestis.</i>	214.f
<i>implere omnem voluntatem bonitatis suæ.</i>	505.c		
<i>impotens & impotentia.</i>	129.d		
<i>improperia improperantium tibi ceciderunt super me.</i>	447.a		
<i>In prophetis loqui.</i>	515.c		
<i>indigestio unde fiat.</i>	63.a		
<i>indignatio.</i>	413.d		
<i>indulgentiæ.</i>	372.g		

INDEX.

214.f		<i>Κλίμας.</i>	483.d
<i>intelligentiæ se intelligūt per modum vnitatis.</i>	219.b	<i>L</i>	
<i>intelligibilium forma coniuncta est cum intellectu.</i>	162.e	<i>Lac cur frigidius sanguine.</i>	62.g
<i>interdictum quid sit.</i>	370.g	<i>lactea via.</i>	24.h
<i>interpretationis donum.</i>	459.d	<i>lacedæmoniorū Rēp. quid euerterit.</i>	267.a
<i>inuidentia charitati contraria.</i>	413.d	<i>lacedæmoniorum mos de conuiujs Venetias translatus.</i>	281.c
<i>inuocatio sanctorum.</i>	360.f	<i>lapides.</i>	171.d
<i>Iosue figura Christum referens.</i>	518.g	<i>laudes diuinas per partes dici debere.</i>	416.h
<i>Iris aeris accidens.</i>	26.h. 27.b	<i>lector.</i>	378.f
<i>iris.</i>	82.e	<i>lectionis diuina inter epulas adhibita fructus.</i>	419.c
<i>irregularitas quid sit.</i>	370.h	<i>lex Deo similis.</i>	266.f
<i>Iudas Machabeus existimauit piū esse orare pro mortuis.</i>	371.d	<i>lex posita propter transgressionem.</i>	478.f
<i>iudæi confitentur Deo peccata sua.</i>	365.b	<i>lex Moysi data ministerio angelorū.</i>	516.f
<i>iudæi præstant gentibus ob Dei beneficia, non autem per se.</i>	436.g	<i>lex non est posita iusto.</i>	507.d
<i>iudæi coacti fidē christianā recipere.</i>	559.b	<i>lex scripta cur à Deo homini tradita fuit.</i>	609.b
<i>iudices rerum capit alium.</i>	298.g	<i>legum commoda.</i>	265.d
<i>iudices per suffragia sentētiās ferūt.</i>	302.f	<i>legum custodia ad magistratum Aduocatum pertinet.</i>	299.a
<i>iudices causarum vrbānarum.</i>	306.f	<i>leporum vestigia odorem continent.</i>	82.c
<i>iudices causarum vrbānarum.</i>	307.d	<i>leuitas est accidens.</i>	12.f
<i>iudices proprietatum.</i>	308.f.	<i>leuitas sensu per se percipitur.</i>	12.f
<i>procuratorum. ibid. Mercatorum.</i>	308.g	<i>Libertas christiana.</i>	454.e
<i>aduenarum. ibidem. petitionum. ibid.</i>		<i>liberum arbitrium.</i>	569.b
<i>iudicum stipendium.</i>	303.c	<i>libiæ calores.</i>	40.g
<i>iudiciorum forensium ratio.</i>	305.b	<i>limbus puerorum.</i>	372.f
<i>Iulianus Sostigenes astrologus.</i>	257.a	<i>liquefactio.</i>	63.c
<i>Iulij Cesaris ratio in anno constituendo.</i>	253.d	<i>literæ sunt elementa orationis.</i>	2.h
		<i>literæ voces componunt compositione non mixtione.</i>	9.d
<i>iurisdictionis potestas.</i>	368.f	<i>literarum studia quanam sacerdotibus conueniant.</i>	422.h
<i>iustificatio quid sit.</i>	564.g	<i>Locus naturalis ad locatum quomodo se habeat.</i>	23.c
<i>iustificatio operum.</i>	595.d	<i>locus in Ethic. Arist.</i>	207.b
<i>iustificari quid sit.</i>	588.f	<i>locus in D. Pauli epistola ad Ephesios de Sacramento.</i>	331.a
<i>iustitia carnis.</i>	330.f	<i>locus D. Pauli ad ignē purgatorium pertinens.</i>	451.b
<i>iustitia quot modis dicitur.</i>	588.f	<i>longanimitas.</i>	470.g
<i>iustitia christiana.</i>	589.a		
<i>iustitiæ imputatio fidei tantum tribuitur à scriptura.</i>	437.d		
<i>iustitiam esse perfectionē appetitus rationalis.</i>	408.f		
<i>iustus quamobrem viuat ex fide.</i>	439.e		

INDEX.

*Lumen in diaphano non manet, cessante
effluxu corporis lucem præbentis.* 148.f
lumen est actus diaphani. 165.b
luna æstus marinos efficiens. 32.h
luna epicyclus. 222.e
Lutheri hæresis in Sacramento. 352.h
Lutheranorum error de sacerdotio. 376.f
Lutheranorū error de matrimonio. 386.e
luxuriari in Christo. 510.f

M

Magistratus Aduocatorius. 269.c 298.h
*magistratus idem non defertur duobus ex
vna familia.* 376.c
*magistratus vnus eodem tempore pluribus
vnius familie non patet.* 291.b
magistratus Aerario præfecti. 309.a
magistratus præfectus mutuis. 310.g
*magistratus præfecti ciuitatibus Veneti
Imperij.* 316.f
magistratus maritimi. 320.f
magistratum comitia. 271.a
magnanimitas animæ irascibilis perfectio.
407.a
magnanimum esse quare arduū sit. 407.c
magnificentia. 407.c
Mahometani cõsitentur Deo peccata sua.
365.b
malitia cur appellatur cecitas cordis. 490.g
*malum esse naturam quãdam bono oppo-
sitam Pythagorici existimauerunt.* 127.a
malum quomodo in rebus sit. 127.b
malum omnino boni expers non inueniri.
128.f
mansuetudo. 407.d
*Marcus Diuus Euangelista Venetorum
tutor.* 315.a
maria. 30.f
maris desponsatio. 282.g
marinus Phaletrus Dux Venetorū. 297.c
materia & forma sese inuicem contrahūt.
140.g
materia prima quæ sit. 173.b
*materiam in rerum generatione plurimū
posse.* 40.h
*mathematica disciplina imaginatione ma-
gis quam vi intelligendi nituntur.* 99.a
mathematicæ artes sunt exēplaidicarū. 99.c
*mathematica sæpe aliter se habere ac na-
turalia.* 239.b. & 245.d
matrimonium esse Sacramentum. 331.a
matrimonij fines. 383.d *definitio.* 386.g
*matrimonij Sacramento an gratia cõfere-
tur.* 387.c *eius institutio.* 389.a
impedimenta. *ibidem.*
matrimonij Sacramentum. 541.a
maturatio quid sit. 62.e *à qua re fiat.* *ibid.*
Media pertinet ad genus superius. 201.b
*media densa diuersimode representant in
diuersis distantijs.* 250.g
mediterranei maris motus. 31.b
melamocum oppidum Venetorum. 283.d
mel. 65.b
Melchisedech sacerdotium. 522.e
melissus omnia vnum esse dicebat. 41.d
mensium initia à noua luna. 258.e
mensura omnis vnigenca mensurato. 114.e
*mens inter homines moderatoris locum te-
nere debet.* 265.c
*mentes superiores quomodo sint cause re-
rum inferiorum.* 163.d
*metalla cur ab igne liquecunt, non autem
ab aqua.* 54.f
*metalla omnia ex argento viuo & sulphu-
re.* 60.g
metella actu sicca, virtute humida. 70.g
metalla. 171.b
metho Astrologus. 257.a
*Ministri Dei quomodo illius adiutores
sint.* 451.b
*miraculum sanguinis ex imagine Christi
fluentis.* 562.c
*missa. in missa non fieri tantum mētionem
cænæ, sed oblationē & sacrificiū.* 529.a
missæ sacrificium. 359.a *quid valeat pre-
ces quæ in eo fiunt.* 359.c
missæ sacrificium. 536.f 576.f
mixta

INDEX.

mixta quomodo fiant. 42.e
mixta à calore generātur ac dissoluuntur.
58.h
mixta quomodo generentur à calore. 59.c
*mixta valde frigida quomodo à calore ef-
fici possint.* 70.h
*mixta corpora ex aqua & terra præcipue
constant.* 74.e
mixtorum compositio ac genera. 55.c
*mixtorū generatio calorū vi efficitur pri-
mo & per se.* 57.a
*mixtorum qualitates ac differentia in pa-
tiendo.* 67.c
*mixtio popularis status & optimatum in
iudicijs.* 303.d
Mobile omne semper generatur. 133.d
*monasterijs monacharum quãta cura pro-
spiciendum sit ab Episcopo.* 426.h
montes cur à natura effecti. 37.a
mors propter peccatum extitit. 601.c
*mortui in causa hæreseos excommunicari
possunt.* 369.d
mortuorum resurrectio. 460.h
mota ex se simplicia esse non possunt. 183.c
motor alius est à re mobili. 159.b
motus simplex conuenit corpori simplici.
10.e
motus genera. 10.f
motus recti principium. 10.g
motus omni in tempore. 13.a
*motus velocitas sequitur motoris excellen-
tiam.* 13.a
motus omnis continuus est. 14.f
*motus naturalis grauium ac leuium cor-
porum citius semper fieri quousque eo
peruenerint quo tendunt.* 16.e
*motus circularis simplex corpori celesti
tantum cõuenit.* 23.a
motus marini. 30.g
motus vnus est vnus corporis. 31.d
*motus simplex vel est à medio mundi vel
ad medium vel circa medium.* 219.a
motus corporū rectorū, & animaliu. 239.a
*motus obliquus Planetarū defenditur esse
naturalis.* 239.c
*motus circulares non differunt specie, sed
numero.* 240.e
motus rectionis. 240.f. & 248.e
motus contranitentis orbis. 241.a
motum. vide mouens.
motum ex se. 159.c
motum omne indiget quiescente. 240.f.
247.d
mouens proximū & motū sunt simul. 11.a
mouens proximum & motum simul sunt.
165.b
moueri per accidens. 15.d
*moueri ad tres positionis differentias tan-
tum animalium est.* 239.a. & 245.a
Moses. 413.c
mosis sententia de aquæ elemento. 29.c
*Mulier debet velare caput in signum sub-
iectionis.* 458.e
*mulierum ornatui modum esse adhiben-
dum ab Episcopo.* 427.b
*multiplicitatem non esse in primo entium
principio.* 141.d
multitudo. 110.h. *eius modi plures.* 111.b
multitudo & vnitas sese inuicem cõpescūt.
140.h
*multitudo gubernationi inepta, nisi vnita-
te quãdam contineatur.* 267.a
mundus maxime vnus est. 21.a
mundus intelligibilis. 158.f. 161.a
*mundi partes vicissim oriuntur & occi-
dunt.* 37.b
mundum ex quatuor constare elementis.
18.f
*musicæ genus ab episcopo inter epulas ad-
mittendum.* 419.d
Mysteria appellari Sacramenta. 330.h

N

Natiuitas corporea & spiritualis. 340.h
*natura est principium motus eius, in quo
est.* 12.e
naturam omnem, quatenus esse habet, bo-

INDEX.

nam esse.	127.b	Opera bona veritas, mala mendacia dicuntur.	490.e
naturale dicitur secundum genus & secundum speciem.	384.f	opera bona hominis duplicia.	566.e
naturalia & mathematica non semper eodem modo se habere.	239.b. & 245.d	opposita relative.	119.c
naturalis Veneti descriptio.	313.a	oppositio contradictionis.	116.e
Necesse esse, ita nominatur primum principium ab Avicenna.	155.b	oppositio qua est inter habitum & privationem.	117.a
ne quando pro si quando.	512.g	oppositio contrariorum.	117.d
Nigrum non esse privationem luminis.	85.c	optimatum species in Rep. Veneta.	269.c
niti esse æquiuocum in corporibus rectis & circularibus.	248.h	optimatum imparitas.	276.b
nitrum unde liquecat.	65.a	Oratio tacita mentis in Deū erecta quantum vim habeat.	417.b
niues.	28.f	orationes ac preces idiotarum.	544.h
Nobilitati ius tributum administrandæ civitatis.	269.a	oratores à senatu eliguntur.	292.f
non entis collatio cum ipso ente.	143.a	oratores principum à quibus excipiantur, & audiantur.	295.b
non entis consideratio.	106.h	orbis vnus an moueri possit à duobus intellectibus.	240.e
Numerus.	110.b. 113.c	orbem vnum non habere nisi vnum motum.	246.g
numerus ad quantitatem pertinet.	114.e	orbes contranitentes in sole.	250.e. in saturno.
numerus numerans, & numerus numeratus.	114.f	ordinis potestas.	368.f
numero eadem.	115.a	ordinis sacramentum.	376.f. 540.g
numeros esse rerum substantiam Pythagorici ponebant.	112.e	ordines Ecclesiastici quot.	378.f
nuptiarum celebrandarum tempora.	397.d	organum medium est inter virtutem operantem & obiectum, in quod operatur.	188.f
nuptias secundas ac deinceps alias non esse prohibitas.	395.d	organum esse medium inter virtutem sentientem & sensationem.	218.g
O		Ostarius.	378.f
Oceanus.	28.f. 30.f. 35.g	Ouidius citatur.	255.d. 257.a
oceani motus.	30.g	P	
occulta dedecoris.	467.d	Palmarum radicibus cur sal aspergatur.	77.b
Odiū perfectum quod nam David appellauerit.	413.d	Papa Episcoporum supremus.	416.e
odor quomodo sentiatur.	82.e	Paphnutius Episcopus Aegyptius.	550.e
odoris definitio.	79.b. genera & modi.	pardalis odor cetera animalia ad se attrahit.	80.e
	79.c	parmenidis opinio de ente.	102.g
O Ecumenici titulus Pont. Max. concessus.	557.a	parmenidis ratio sumpta ad probandum ens esse vnum.	139.b
Oleum cur ignem extinguat.	53.c	pars ratione sui habet esse deficientes.	223.c
oleum.	65.b	partes	
oleum conseruat odores.	81.d		

INDEX.

partes similes.	3.c	peripsema.	452.f
partes habent esse in potentia.	133.d	per prophetas loqui.	515.e
paschatis celebrandi constitutio.	551.a	perfectiorum propositio de rebus longesitis.	27.c
paternitas quid significet.	488.e	Petrus Barocius Episcopus Patavinus.	418.f. 421.c. 429.b
patientia & longanimitas.	470.g	Petro data potestas à Christo.	368.f
patriarcharum inter se ordo.	560.h	Philo quid dicat de fonte qui est in medio paradisi.	30.e
patrij qua etate quoque modo in magnum consilium admittuntur.	269.c	philosophia prima.	98.e
Paulus Apostolus gentium non circumcissionis.	515.c	philosophia prima præstantissima ac certissima.	98.h
Pauli Apostoli locus de Sacramento.	331.a	philosophia naturalis scientiæ nomen non meretur.	99.b
Pauli locus de matrimonio explicatus.	386.f	physice quatenus Deum speculetur.	98.e
Pauli Apostoli optatum.	413.c	Pictorum artificium à perfectius sumptum.	27.c
pauperum habendum esse delectum.	429.c	pilule suffragiorum.	275.a
Peccatum quid proprie dicatur.	128.e	pipinus.	284.e
peccatum originale.	602.g	Plantæ quare sint coloris viridis.	88.f
peccatum originale perpetuæ damnationi hominem non addicit.	615.b	Planetæ.	166.f
peccatum originis.	567.c	Planetarum motum obliquum esse naturalem.	239.c
peccatum pro hostia.	568.f	planetarum motus dubitatio.	241.e
peccati mortalis abolitio per penitentiam.	361.d	planetarum sicut non esse naturalem.	246.e
peccato veniali abolendo non sacramenta, sed sacramentalia quædam instituta sunt.	373.a	plante.	170.b
peccata venialia quomodo per sacramenta aboleantur.	362.e	Plato quam causam rerum productionis attulerit.	126.g
peccata venialia an ad confessionem pertineant.	363.c	Plato de primo principio se nihil dicere posse asseuerat.	142.h
peccata quare mendacia appellatur.	490.e	Platonis opinio de aquæ elemento.	29.b
peculatus damnatorum ignominia.	309.a	Platonis definitio saporis.	74.f
pecunie summa duci Venetiarum constituta in singulos annos.	281.c	Platonis sententia de scientiis.	99.b.d
pecunie publicæ genera.	309.a	Platonis ratio fallax ad confirmandam immortalitatem animæ.	117.c
pecunie ex censu conferendæ ratio.	310.f	Platonis sententia de non negligendo bellicæ rei studio.	317.b
Pelagij error.	613.c	Platonici putant res esse eo modo, quo ab intellectu concipiuntur.	174.h
Pelagiani.	568.h	Platoniorum opinio de non ente confutatur.	109.b
perfecti est suam perfectionem capacibus impertiri.	125.c	perficere & facere.	481.a
perfectio essentiæ & perfectio operationis.	396.e		490.g

INDEX.

pluuia.	28.e	perfecti noctis.	304.e
Poëtarum delectus in pueris.	425.d	perfecti moneta.	312.e. annona triticea.
pæna & satisfactionis differentia.	363.a	ibid. vrbis salubritati.	312.g
pænitentia solemnis.	373.c	perfecti triremium.	320.f
pænitentia Sacramentum esse de iure diuino.	364.e	preiudicium quid sit.	510.g
pænitentia Sacramentum.	538.e	prandia Ducis Venetiarum.	282.e
pænitentis actus est materia Sacramenti pænitentia.	363.b	preces in missa quid valeant, & quando instituta.	359.c
Poli motus proprii solis an sint poli ecliptice.	241.b	presbyter an possit conferre Sacramentum chrisimatis.	348.f
Pontifex Max. Ecclesie caput.	547.c	presbyter idem & episcopus nominatus.	513.c
Pontifici datam fuisse diuinitus potestatem.	586.b	prima philosophia.	98.e
populus paritatem querit.	276.h	primæ philosophiæ auditor idoneus.	99.d
popularis status species Venetiis.	269.b	prima philosophia est scientia de Deo.	228.g
potentia definiri non potest, nisi per actum.	131.d	primum principium non agit ex necessitate natura.	151.d
potentia una aliã adiuuans in eadem forma est, in qua illa.	206.e	primi principij proprietates in agendo.	152.e
potentia non est supra essentiam.	223.b	primogenitus omnis creatura, id est, genitus ante omnem creaturam.	497.d
quæ potentia separatur & quæ non separatur ab essentia.	223.b	principis in Rep. Veneta munus, usus, potestas.	279.c
potentiam esse duplicem.	128.h	principium primum entium esse per se existens.	136.g. esse ipsum vnum, atque ipsum bonum, ipsumq; verum.
potestas quadruplex à Christo concessa discipulis.	582.g	principium entium super omnia esse quæ mens concipere possit.	142.e
potestas clauium.	584.f. pascendi. ibid.	principium primum entium esse causam finalem & efficientem omnium.	147.b
discutiendi dogmata christiana.	585.c	principium primum absurde constituitur in serie animarum caelestium.	155.a
præconsultores.	269.c	principij entium proprietates.	139.c
præconsultores à Senatu eliguntur.	292.f	principio entium quæ attribuuntur, non secundum proprietatem illi conueniunt, sed secundum eminentiam.	142.h
corum munus.	293.a	principia non esse infinita.	132.f
præconsultorum tres ordines.	293.a	principia entium.	133.b
prædestinatio quid sit.	614.g	priuatio definitione & natura à materia distinguitur.	2.g
Diui Augustini de prædestinatione sententia.	614.g	priuaciones in duplici differentia sunt.	117.b
prædicantur superiora de inferioribus, non autem contra.	234.e	priuatiue opposita.	117.a
prædicationes secundum se & secundum accidens.	233.d		
præfectus hebdomadæ primi ordinis sapientum.	294.f		
præfectus Nauali.	314.e		
præfecti xxxv virum.	288.b		

INDEX. I

procuratores Diui Marci.	314.f	qualitates primæ an remaneant in mixto.	47.b
Prophetia donum.	459.d. 560.e	qualitates non esse formas substantiales elementorum.	42. h. esse intensissimas in elementis simplicibus.
proportione eadem.	114. h	qualitates elementorum vtrum in corpore mixto corrumpantur.	44. e
protestationes fidei.	331.d. 332.g	qualitatum coniunctiones.	42. e
prouocatio à pratoribus ciuitatum ad novos auditores.	317.a	quantitas.	172.g
prouocatur ab omnibus magistratibus.	302.e. 305.b	quantitatem per se esse nonnulli philosophi posuerunt.	353.d
prudencia.	408.d	quid nominis intelligitur de re, de qua non constat quid rei.	151. a
pruina.	28.f	quid rei de nulla re potest intelligi, nisi de qua cõstitit quod existat.	151. a quid rei & quid nominis quandoq; idē. ibid.
pruna cur sub cinere conseruentur.	53.c	quod quid est.	175.b
54.f		quod quid est rei materialis obiectum intellectus.	216.g
Psalmi locus declaratus.	593.c		
Pueri in vtero matris mortui an Christi participes futuri sint.	345.d	R	
pueris sacros scriptores legendos esse.	426.e	Ratio est intellectus obumbratus.	225.b
pueros in limbo carere pæna sensus.	220.e	Reflorescere.	496.f
purgatorius ignis.	371.c. 451.b	regeneratio.	340. h
putrefactio quid.	59.a	regius principatus in tyrannidem facile delabitur.	267.a
Pyramis æquilatera igni ascribitur.	6.e	regij status species in Veneta Rep.	269.b
Pythagorici putauerunt elementa composita esse ex superficiebus.	3.b. 4.a	relatio secundum rem & secundum rationem.	120.f
pythagoricorum opinio de principijs maiorum.	127.a	relatiue opposita.	119.c
		religionis christiana præstantia.	415.a
		religionem esse naturalem in hominibus.	414.f
Q		religiosorum ac monachorum status.	543.a
Quadragesima iudices rerum capitalium.	302.g	reos proprios aduocatos non habentes publici aduocari defendunt.	300.e
quadratum hypotenusæ.	5.c	reprobi ab electis quo causæ discrimine distinguuntur.	617.a
quadrata sex corpus cubum efficiunt.	6.e	reproborum recte facta quomodo grata Deo esse possint.	622.f
questio de beata Virgini & Ioseph matrimonio.	396.e	repudij libellus.	385.b
questio de diuortijs.	396.g	res quam cognationem habeat cum ente.	128.g
questiones de Sacramento eucharistiæ.	351.b	resurrectio prima quid sit.	340. h
questiones de Sacramento pænitentia.	363.d		
questiones de matrimonio.	389.c		
questores vrbani.	310.e		
qualitas.	172.h		
qualitatis inductione non induci formam elementi.	46.f		
qualitates primæ.	41.d		

INDEX

resurrectio apud scripturam dicitur generatio. 497.d
Rivus magnus Venetiis. 282.h
Romanorum Rempub. quid euerterit. 267.b
ros. 28.e
S
Sacerdos. 378.h
sacerdotium non convenire unicuique christiano. 376.f
sacerdotium Christi praefertur sacerdotio Aaron. 519.d
sacramentum quid. 330.h
sacramentum confirmationis. 347.b
sacramentum eucharistiae. 349.c
sacramentum poenitentiae. 361.d
materia & forma. 362.f
sacramentum extremae unctionis. 374.e
sacramentum ordinis. 376.f
sacramenti res. 331.b. *definitio.* 331.d
sacramenti forma & materia. 333.c
sacramentorum effectus, character, gratia. 333.d
sacramenti eucharistiae minister. 355.d
eius sacramenti vis atque usus. 356.g
sacramenta à Christo instituta, & rebus ac verbis constare. 332.g. *in rebus sensibilibus esse.* 333.b
sacramenta ea peccata respiciunt, cum quibus gratia consistere non potest. 361.d
sacramenta quare in Ecclesia instituta fuerint. 415.b
sacramentorum numerus, fines, perfectio- nis gradus. 339.a
sacramentorum explicatio. 534.f
sacrificium quid sit. 357.a
sal ab humido frigido liquefit. 65.a
Salomon à voluptate victus. 405.b
sanctificare Evangelium Dei. 447.b
sanctitas veritatis pro vera sanctitas. 490.h
sancti qua ratione colantur ab Ecclesia. 360.f
sanctorum inuocatio. 544.e. *imagines.* *ibidem.*
sanctorum inuocatio. 573.c
sanctos post mortem statim ascendere in caelum. 540.e
sapiens tum in aliqua disciplina, tum absolute quis. 97.a
sapientes qui & praconsultores. 292.f
eorum munus. 293.a
tractare de entibus ad sapientiam pertinet. 97.d
sapor omnis unde efficiatur. 29.a
sapor non potest esse accidens simplicis elementi. 73.c
sapor sensibile proprium sensus gustus. 73.c
saporis definitio. 74.f
saporis naturam Democritus figuris acco- modavit. 73.c
saporis genera. 75.a
sapores contrarij. 78.e. *medij.* *ibidem.*
sarvovis quid sit & unde fiat. 63.b
satisfactio & poena in quo differant. 363.a
satisfactio pro peccatis. 538.h
satisfactionem esse partem sacramenti poenitentiae. 366.h
satisfactionem esse necessariam post abso- lutionem. 572.f
saturni motus. 241.c
Scientia utendum esse ad proximi edifi- cationem, non ad scandalum. 454.g
scientiam unam esse posse eorum, quae ana- logice dicuntur. 106.e
scientiae plures quomodo unam atque ean- dem rem considerent. 97.d
scotus. 226.e
scribarum Venetorum ordo. 323.b
Seculum quid significet. 485.d
seculum. 511.d
secundum principem apud Hebraeos quid significet. 485.d
Senatores

INDEX

Senatores Veneti non pedibus, sed suffra- gis in sententiam eunt. 294.h
senatorum lectio. 291.a
senatorium ius Quaestoribus datum. 310.e
Senatus Venetiis quam Reip. speciem re- ferat. 269.c
Senatus grauiorum magistratuuum elector. 277.b
Senatus ac x virum consilium optimatum statum Venetiis referunt. 290.g
Senatus potestas. 292.e
Senatus consulendi modus. 292.h
sensus versantur circa accidentia. 12.f
sensus an sentiat suam operationem. 218.h
sensus communis. 219.a
sententia in Senatu per suffragia. 294.h
sentire est motus animae per corpus. 218.h
senum ac iuuenum munus in Rep. 290.f
seruitus christiana. 454.e
sesostris Aegyptiorum legislator. 321.d
Sicci definitio. 57.b
sicci definitio. 51.a
siccitas quot modis fiat. 63.c
siccitatis natura. 50.h
signaculum Apostolatus. 456.e
similarium partium corpora. 3.c
simile significat unum qualitate. 114.g
sincipit cur à natura positum fuit in su- prema hominis parte. 35.d
Societates sub diuorum nomine instituta Venetiis. 324.f
sol praestantissimus Planetarum. 166.g
solis moram calores facere. 39.b
de solis centro. 221.a
solem aliquid operari ad cocitandos astus maris. 34.g
solem non habere per se vt semper per ecli- pticam feratur. 246.e
soles gemini. 26.h. 27.a
solstitium brumale. 255.c. & 257.a
solonis sententia de felicitate. 228.h
sors est status popularis. 276.h
sors pro hereditate. 483.d
Species non praedicatur secundum magis & minus de indiuiduo. 45.d
species naturam significat determinatam. 118.g
species non semper contrariae inter se. 119.a
species non praedicatur de genere. 234.e
specie eadem. 114.h
spectaculis turpibus mulieres & pueros prohiberi debere. 427.d
spes fortitudini responderet. 411.a
spes est virtus ad voluntatem pertinens. 410.h. 412.e
sphara octaua. 165.d
spiritus sanctus non habitat in anima pec- cati subiecta. 348.h
spiritus promissionis pro spiritus promissus. 484.e
sponsalia quibus causis soluantur. 395.c
Status ciuitatis quis optimus. 267.a
stelle currentes quomodo fiant. 24.b
stelle currentes. 27.b
stipendium ex arario iudicibus tributum. 303.c
Subdiaconus. 378.h
substantia habens contrarium corruptibili- lis est. 7.d
substantia nulla est sensibilis per se. 12.e
substantia ex materia & forma. 169.b
suffragij ferendi ius quomodo Patritij adi- piscuntur. 269.c
suffragia in comitiis magistratuuum. 275.a
suffragia in sententiis senatorum. 294.h
sulphur. 171.c
superstitionis vitanda & expellenda ad- monitio ad Episcopum. 425.a
surculus in arbore habet rationem partis. 223.d
suspensio, quid sit. 370.g
sylogismus secunda, & tertia figura. 234.h. 235.a
prima figura

INDEX.

<i>Symbolismi vnius plures conclusiones.</i>	235.c	<i>terram inter duo maria assurgere in medio, utrinque vero demitti.</i>	37.c
<i>Symbolum compositum in concilio Niceno.</i>	550.h	<i>terra habitabilis.</i>	38.g
<i>Symbolum Sirmij constitutum.</i>	553.c	<i>terra & aqua materia mixtorum.</i>	55.b
<i>Symbolum Constantinopolitanum.</i>	554.g	<i>terra color.</i>	87.b
<i>Syndici sine recognitores.</i>	321.b	<i>terremotus precibus sedati.</i>	558.f
<i>Synodus Ancyritana, Neocaesariensis, Nicena.</i>	549.c	<i>Tertullianus de monogamia.</i>	395.d
<i>Synodos Graeci quas appellauere Oecumenicas.</i>	349.d	<i>testamentum vetus cur mortis ministratio appelletur.</i>	467.a
<i>Synodus Antiochena.</i>	552.c	<i>testificor pro adiuro.</i>	512.h
<i>Laodicena, Sardicensis.</i>	ibidem.	<i>Theologia.</i>	98.c
<i>Synodus Arelate celebrata.</i>	551.c	<i>Thomae diui opinio de elementis in corporibus mixtis.</i>	44.g
<i>Synodus Chalcedonensis.</i>	551.d, 556.e.g	<i>Tonsuram seu coronam non esse ordinem.</i>	380.g
<i>Synodus Sirmiensis, Mediolanensis, Ariminensis, Selenciensis.</i>	553.b	<i>totum quid sit.</i>	112.h
<i>Synodus Constantinopolitana.</i>	554.f	<i>totum habet esse perfectiuu.</i>	223.c
<i>Ephesina.</i>	555.a, 556.f	<i>totum & perfectum sunt idem.</i>	223.d
<i>Synodus Constantinopolitana.</i>	558.e	<i>Transubstantiatio.</i>	352.e
<i>Synodus Nicena.</i>	561.d	<i>triangulus Scalenus.</i>	4.f
<i>Synodus Constantinopolitana.</i>	559.d, 562.f	<i>triangulus Isoceles.</i>	4.f
<i>Synodi provinciales.</i>	551.d	<i>tribuni qui in oppidis Venetorum creati solebant.</i>	283.b
<i>Synodi Africanae.</i>	557.b	<i>triumviri ex ordine xxxiii iudicum.</i>	303.a
<i>Synodi Hispanae.</i>	558.h	<i>tropicorum habitatio.</i>	40.f
<i>Synodi Romanae.</i>	561.c	<i>Tyrannidem Dux Venetorum affectus oppressus.</i>	297.c
<i>Synodus Lugudunensis, Costantiensis, Basileensis, Ferrariensis, Florentina, Lateranensis.</i>	563.a		
		V	
		<i>Vacuum quantitas per se.</i>	353.d
<i>Temperantiam ad omnes virtutes referri.</i>	404.b	<i>vas pro corpore, vel pro uxore.</i>	504.f
<i>templum Diui Marci.</i>	315.a	<i>valentia in Hispania vim maximam a quarum extitisse.</i>	38.f
<i>templa Dei viuentia.</i>	429.a	<i>vapor quid sit.</i>	30.e
<i>tempora secularia.</i>	511.d, 513.d	<i>Vectionis motus.</i>	240.f
<i>tenebrae ideo percipiuntur, quia visum non mouent.</i>	85.c	<i>Venetiae nomen cur numero plurali.</i>	307.b
<i>Terra simpliciter grauis.</i>	19.a	<i>Venetiarum situs.</i>	262.e
<i>terra sola non afficitur colorum motu.</i>	23.d	<i>Venetiae Reipub. institutio.</i>	268.e
<i>terra iuxta centrum pura.</i>	25.f	<i>Venetiae vrbis regiones quot.</i>	288.g
<i>terra vbi pura.</i>	35.a, cur supra aquam emineat.	<i>Venetiae plebs in classes distributa.</i>	323.a
	35.c	<i>Venetiae plebis munera & honores.</i>	323.e
		<i>Venetiae Reip. aetas.</i>	325.e
		<i>Venetiae</i>	

INDEX.

<i>Venetiam Remp. omnes rectas gubernationes in se continere.</i>	276.g	<i>vitium quid sit.</i>	128.e
<i>Veneti externo milite continentis imperium defendunt.</i>	318.g	<i>Vinctio extrema.</i>	374.e, 540.g
<i>iuuentutem ad rem maritimam qua ratione exercent.</i>	319.c	<i>vnitas ad quantitatem pertinet.</i>	114.e
<i>Veneti qua ratione populum in officio continent.</i>	321.c	<i>vnitas & multitudo sese inuicem compefcunt.</i>	140.h
<i>Venetorum gloria in re maritima.</i>	317.d	<i>vnitatis in ciuili societate ratio.</i>	278.g
<i>prolatandi in continentem Imperij occasio.</i>	ibidem.	<i>vnitatem in omnibus inueniri.</i>	546.f
<i>Venetorum atque Atheniensium mos similis in iudiciis.</i>	301.a	<i>vnus natura.</i>	107.d, eius multiplicitas.
<i>vera res qua dicantur.</i>	123.a	108.e. vnun nihil aliud significare quam ens indiuisum.	108.f
<i>verbum quo baptizatur, Petrus Ap. appellat semen incorruptibile.</i>	341.a	<i>Voluntas & intellectus omnia entia pertingunt.</i>	121.c
<i>veritas enti aequalis.</i>	123.b	<i>voluntas ad omnia se extendit, ad quae se extendit intellectus.</i>	599.c
<i>veritati primorum intellectuum non opponitur falsitas, sed ignorantia.</i>	123.d	<i>voluntas & appetitus differentia.</i>	190.h
<i>veritas charitatis.</i>	506.e	<i>voluntas duplex operatio.</i>	191.a
<i>Verum non est in concèptu simplici, sed aut in compositione aut in diuisione.</i>	122.e	<i>voluntatis libertas.</i>	600.g
<i>Via lactea.</i>	24.h	<i>votum castitatis.</i>	379.a
<i>virgae acris accidens.</i>	26.h, 27.b	<i>votum castitatis simplex & solemne.</i>	391.a
<i>virtus quid sit.</i>	128.e	<i>vota monastica.</i>	574.g
<i>virtus cognoscens vniuersale per se stat.</i>	187.b	<i>Vrna sortium in comitiis ad Electores instituendos.</i>	271.d
<i>virtutis habitus non tollitur per peccatum.</i>	362.g	<i>vrna ad suffragia ferenda.</i>	274.h
<i>virtute censeri debere ciuium discrimen.</i>	277.b	<i>Vxorem a viro dimissam ob fornicationem non posse alteri nubere ex D. Pauli loco tradit Augustinus.</i>	454.e
<i>virtutes partis rationalis.</i>	498.f		
<i>vita operationes praeipuae, intelligere & velle.</i>	140.e	X	
		<i>X figura literae Graecae anima totius attributa a Platone.</i>	239.c
		Y	
		<i>Y sephuaræ.</i>	498.f
		Z	
		<i>Zuinglius.</i>	252.h

FINIS.

II. iij

ERRATA, EORVMQVE CORRECTIO.

prior numerus paginam, posterior lineam indicat.

pag. 2. lin. 27. quid. quod pag. 5. lin. 24. triginta. vingiti pag. 7. lin. 8. cuius. cuius
 pag. 8. lin. 25. mutatione. mutationi 9. 8. tempore. tepore lin. 27. vniuersa. vniuersi
 12. 18. conuenerat. connumerat 42. etiam. enim 13. 32. vi. vt 18. 19. collata. collo-
 cata 22. 8. forma. format 23. 37. cuius. cuius 26. 35. nulli. nullibi. 28. 32. non-
 nulla. nonnullam 29. 20. abscibant. adscribunt 31. 19. oram. & oram 33. 27.
 appositam. oppositam 43. 8. esse & vnum dicant eandem naturam, vnum quoque
 elementum 50. 18. humefaciant. humefaciunt 24. habet. habeat 29. non habeat.
 habeat 58. 31. qui. atqui 37. maiorem. ob maiorem 59. 2. soluto. resolutio 69. 37.
 etiam. etiam 71. 32. aqua. aliqua 72. 1. appota. apposita 78. 40. fit. fit 80. 29. ve-
 rustate. venustate 34. sed. seu 81. 8. nisi. si 84. 34. dificiente. deficiente 94. 28. inquā-
 tum. inquam tum 105. 33. dicantur. dicuntur III. 12. vnitatis. vnius 114. 28. prædicta.
 prædita 116. 10. apparet. primum apparet 38. enti verò. enti vero. 117. 18. generatio.
 est generatio 119. 36. relationem. relationum 127. 25. bonum. bono 142. 27. propor-
 tionem. proprietatem 150. 22. re. rem 153. 27. agat de primis principiis. ac de primis
 155. 24. nobiliora. nobiliores 157. 4. sunt. sint 159. 19. cum materia diuisibilis 160. 14.
 oportet. oporteret 165. 5. committam. omittam 28. circularis. circulares 171. 16. ge-
 nero. genera 37. à re fieri. arc fieri 173. 10. fit. fit 181. 25. colligimus. colligemus. 182. 18.
 illarum. harum 25. noueretur. moueretur 183. 1. formam. omnem formam 8. quartū.
 quare 35. primum non agunt. primum nō agit. 184. 1. intrinsecam. materiam intrin-
 secā 25. ad quod. ad quod est 30. motus. motui 185. 10. Ad. A Diuo 25. quia. quare
 186. 1. firmam. firmam 6. istū. ipsum 32. vtamur velle atque. vtamurque 187. 4. qua-
 dam. quædā 188. 8. quia. qua 191. 3. in se. in se est 22. Argumentū. Argumentemur
 28. illius. istius 192. 3. peruenit. peruenit 27. necessario. nō necessario 193. 13. cor-
 poreæ. est corporea 17. fit. fit 18. negatiua. vegetatiua 20. mouetur. moueatur 26.
 non. neque 199. 14. fieri. nihil fieri 24. peruenire. prouenire 204. 36. forma. in for-
 ma 205. 35. quæ. qua 39. atque. vtique 206. 15. quia. qui 26. peruenit. peruenit
 207. 19. quam. quem 212. 9. brutarum. brutorum. 213. 19. nata. nota 214. 32. ratio-
 nem. rationum 216. 19. seipso. à seipso 32. semper. est semper 35. ac proprie. vere ac
 proprie 218. 21. sensit. sentit 219. 14. disfungetur. dilongetur 29. inducere. vi ducere
 220. 25. ista. illa 223. 7. virtute. virtutē 226. 7. habet esse. habet etiā esse 229. 4. qui.
 quod 233. 9. haberi. Galeni 137. 17. præcipuè. præcipiti 139. 6. didicere. didicere
 35. interfecari. interfecare 37. natiua. natiua 240. 31. volucro. coluro 246. 28. & per
 animam 251. 6. hoc. hæc 252. 28. amplexēdæ. amplexandæ 34. Astronomicæ. Astro-
 nomix 253. 38. factis. factis 157. 8. Budoxo. ab Eudoxo 17. Buxo. Eudoxo 258. 28.
 occasione. errorum occasione 263. 3. quibus. quicunque 264. 12. antiquorum. an-
 tiquorum 20. dum. cum 276. 29. forte elegi. sorte eligi 278. 8. principes. princi-
 pis 182. 4. principes princeps 40. confutum. consultum 283. 5. ducem. duci 286.
 24. xxxxi. viri principis 287. 21. curam. curiam 316. 14. vtitur. licet apud prætorem
 sit omnis auctoritas. Prætor 319. 35. ducē amplius. ducēti & amplius 37. ad ti & rem.
 ad rem 323. 13. nonnullis. nonnullius 333. 38. Altera. Alter 347. 24. linguis. lin-
 guis 352. 39. Luthero. à Luthero 353. 24. afficiatur. eis afficiatur 356. 8. habenti. non
 habenti 361. 1. de sacramentorum. sacramentorum 363. 5. assimilamur. assimilatur
 369. 24. quæ & quæ est 382. 7. augustam. angustam 401. 10. qua in. qua de 20. ani-
 mi sunt 402. 30. ex quo. quo 403. 13. Christianis inquam 407. 14. quam. tanquam
 408. 3. ac. ne 409. 31. nationibus. actionibus 410. 32. possunt. profunt 412. 32. pro-
 cucari. procurare 413. 22. Hac viuēdi 26. patribus. fratribus 416. 25. liberalita-
 tes. liberalitatis 419. 24. maxime. maximæ 420. 7. discrepari. discrepare 18. con-
 uinxerit. coniunxerit 421. 9. ne aliquem in familiam sibi adsciscat, qui malis. 423.
 24. iuniores. minores 449. 29. nouerant. nouerunt 30. scrutatur Deis secreta. itaq;

450. 18. spiritualia verba 451. 40. deinde se transtulisse 452. 1. Apostolo. Apollo
 7. nihil. nihili 22. accommodatur. accommodandum 454. 14. qui peritiores
 459. 4. dominam. dominium 31. egerit. egerat 477. 34. ideo. adeo 484. 29. orat,
 ve. 486. 22. populi. populo 488. 17. quoniam. qua omnia 28. maxima. maxime
 489. 2. captiuas. captiuitas 495. 29. perueniamus. peruenimus 31. alteriora. vltorio-
 ra 32. recedant à regula 500. 15. lumen suum. 510. 26. incedit. incidit. 512. 2. re-
 ferentur. referuntur 518. 27. propter incredulitatem idem accidat 548. 20. simūl-
 que orasse. 29. Antycitarum. Ancycitarum 565. 14. fit. fit 25. crudelitas. credulitas
 566. 31. ædificat. ædificauit 570. 33. item experimentum quæritis 34. item viuo ego,
 iam non ego 571. 8. perhibetur. perhibent 13. dubitemus. dubitamus 15. abolu-
 tionem. absolutionem 578. 21. vel paulo post 589. 32. etiam quandoque appellatur
 605. 25. nullis que naturæ certis legibus 909. 3. medium. medicum.

INDEX QUATERNIONVM.

a b c d A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
 Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt
 Vu Xx Yy Zz. AA BB CC DD EE FF GG HH II. Omnes sunt
 terniones præter a d H & II. duerniones.

